Elseviers Geïllustreerd Maandschrift. Jaargang 28

bron
Elseviers Geïllustreerd Maandschrift. Jaargang 28. Elsevier, Amsterdam 1918

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_els001191801_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

[Nummer 1]

Inhoud van Deel LV.

	Bladz.
ALTORF (J.C.), DE BEELDHOUWER, door ANNE HALLEMA, met portret en 10 andere illustratiën	77
COROT (JAN-BAPTISTE CAMILLE), door KASPER NIEHAUS, met zelfportret en 15 andere illustratiën naar werken van den Meester	301, 385
CZAJKOWSKI (STANISLAW), door J. SLAGTER, met 5 illustratiën	32
DESILLUSIE, door KAREL WASCH	351
DONCKER (KO) (1875-1917), door CORNELIS VETH, met portret en 15 andere illustratiën	229
DORPSTUINTJE, door HÉLÈNE SWARTH	358
DROOM, door J. DE LEEUW	280
EEN DROOM, kleine tooneel-fantasie, door CHARIVARIUS	209
EEN EEUWENOUD VRAAGSTUK OPGELOST (DE ST. PIETER TE ROME), door G.J. HOOGEWERFF, met 2 illustratiën	253
ER GAAT EEN GOD VOORBIJ! door CO VAN GEUNS	281
ETTEN (VAN EEN SCHILDERACHTIG STUKJE), door J.G. SINIA, met 1 illustratie naar een teekening van den Schrijver	257
EVA'S GELUK, door JET LUBER	268
GYSBREGHT VAN AEMSTEL (OVER DE OPVOERING EN DE REIEN VAN), door HENDRIK C. DIFEREE, met 5 illustratiën	398
HAARDVLAMMEN, door CO VAN GEUNS	36
HALFHEID, door JO DE WIT	133

HERALDIEKE KUNST, door C.W.H. VERSTER, met 22 illustratiën 180, 244

HET KOREN, door DOROTHEE BUIJS 339, 407

HET ONVERWACHTE, door MARIE DE ROVANNO 282

INKEER, door H. LOHNIS 45

KINDERLIEDJE, door DOP BLES 61

KNOPPENWOUD, door HÉLÈNE SWARTH 195

KRONIEK 63, 139, 215, 287, 359, 431

LIEDJE, door P. OTTEN 259

LUCAS VAN LEYDEN, door JUST HAVELAAR, met 18 illustratiën 1, 92

‘MENSCHENKIND, VOORT!’ door ELISABETH ZERNIKE 46, 117, 196

OP DE WITTE WOLKEN, door MARIE SCHMITZ 116

PERUAANSCH AARDEWERK (OUD) IN 'S RIJKS ETHNOGRAPHISCH MUSEUM, door Dr. J.P.B. DE JOSSELIN DE JONG, II, Plastische weergave van mensch en dier, met 11 illustratiën 315

POT (DE SCHILDER H.G.) IN HET FRANS HALS-MUSEUM, door S. KALFF, met 4 illustr. 171

RUETER (GEORG), door R.W.P. DE VRIES JR., met zelfportret en 9 andere illustratiën naar werken van den Meester 373

SCHEEPVAARTHUIS (HET) EN DE BEURS, een vergelijkende studie in de moderne Amsterdamsche bouwkunst, door Ir. A. BOEKEN, met 10 illustratiën 18, 104

SEGANTINI (GIOVANNI), door OTTO VAN TUSSENBROEK, met zelfportret en 9 andere illustratiën naar werken van den Meester 153

SNEEUW-LICHT, door P.C. BOUTENS 337

SPROKKELEN, door HÉLÈNE SWARTH 44

TOEN WIJ KINDEREN WAREN...., door KÄTHE MUSSCHE 286

TRAVESTIE, door FRITS HOPMAN 423

TWIJFEL-PIJNIGING, door MARIE DE ROVANNO 60

VENDOME-KOLOM (DE), door C.F. GIJSBERTI HODENPIJL, met 5 illustratiën 326

VOORJAAR, door MARIE SCHMITZ 132

WIEGEKINDJE, door JENNY MOLLINGER 31

ZANGEN VAN GUINEVRA VOOR LANCELOT, door ADA GERLO, I en II 405

ZEEUWSCHE MIJMERINGEN, causerie, door P.H. RITTER JR. 37, 261

Alphabetische lijst der medewerkers.

		Bladz.
BLES (DOP)	KINDERLIEDJE	61
BOEKEN (Ir. A.)	HET SCHEEPVAARTHUIS EN DE BEURS	18, 104
BOUTENS (P.C.)	SNEEUW-LICHT	337
BUYS (DOROTHEE)	HET KOREN	339, 407
CHARIVARIUS	EEN DROOM	209
DIFEREE (HENDRIK C.)	OVER DE OPVOERING EN DE REIEN V/D GYSBREGHT VAN AEMSTEL	398
GERLO (ADA)	ZANGEN VAN GUINEVRA VOOR LANCELOT	405
GEUNS (CO VAN)	HAARDVLAMMEN	36
GEUNS (CO VAN)	ER GAAT EEN GOD VOORBIJ	281
HALLEMA (ANNE)	J.C. ALTORF, DE BEELDHOUWER	77
HAVELAAR (JUST)	LUCAS VAN LEYDEN	1, 92
HODENPIJL (G.F. GIJSBERTI)	DE VENDÔME-KOLOM	326
HOOGEWERFF (G.J.)	DE ST. PIETER TE ROME	253
HOPMAN (FRITS)	TRAVESTIE	423
JOSSELIN DE JONG (DR. J.P.B. DE)	OUD-PERUAANSCH AARDEWERK IN 'S RIJKS ETHNOGRAPHISCH MUSEUM, II	315
KALFF (S.)	DE SCHILDER H.G. POT	171
LEEUW (J DE)	DROOM	280
LÖHNIS (H.)	INKEER	45
LUBER (JET)	EVA'S GELUK	268
MOLLINGER (JENNY)	WIEGEKINDJE	31
MUSSCHE (KÄTHE)	TOEN WIJ KINDEREN WAREN	286
NIEHAUS (KASPER)	JEAN-BAPTISTE CAMILLE COROT	301

OTTEN (P.)	Liedje	259
RITTER Jr. (P.H.)	Zeeuwsche Mijmeringen	37, 261
ROVANNO (MARIE DE)	Twijfel-Pijniging	60
ROVANNO (MARIE DE)	Het Onverwachte	282
SCHMITZ (MARIE)	Op de witte wolken	116
SCHMITZ (MARIE)	Voorjaar	132
SINIA (J.G.)	Een schilderachtig stukje Etten	257
SLAGTER (J.)	Stanislaw Czajkowski	32
SWARTH (HÉLÈNE)	Sprokkelen	44
SWARTH (HÉLÈNE)	Knoppenwoud	195
SWARTH (HÉLÈNE)	Dorpstuintje	358
TUSSENBROEK (OTTO VAN)	Giovanni Segantini	153
VERSTER (C.W.H.)	Heraldieke Kunst	180, 244
VETH (CORNELIS)	Ko Doncker	229
VRIES Jr. (R.W.P. DE)	Georg Rueter	373
WASCH (KAREL)	Desillusie	351
WIT (JO DE)	Halfheid	133
ZERNIKE (ELISABETH)	'Menschenkind, voort!'	46, 117, 196

Inhoud van de kroniek.

	Bladz.
AFFICHES (NIEUWE), door R.W.P. JR.	227
ALLEBÉ (AUGUST) TACHTIG JAAR, door C.V.	436
AMSTERDAM IN BEELD, door C.V., met 1 illustratie	222
BAKELS (R.) BIJ KLEYKAMP, door J.S.	371
BERG (ELSA) BIJ WALRECHT TE 'S GRAVENHAGE, door J.S.	148
BOEKBESPREKING, door C.E., H.R., R.W.P. JR. en C.V., met 1 illustr.	63, 139, 215, 287, 359
BRANGWYN (FRANK) IN EISENLOEFFELS KUNSTHANDEL, door R.W.P. JR., met 3 illustr.	365
CEZANNE (PAUL) EN VINCENT VAN GOGH IN HET RIJKSMUSEUM, door NIEHAUS, met 1 ill.	149
COLNOT (A.) EN TOON FORTUIN IN 'DE BIJENKORF' TE AMSTERDAM, door C.V., met 2 illustratiën	296
DANIËLS-CHEVALIER (WERKEN VAN MEVR. C.) IN DEN KUNSTHANDEL C.L.H. VAN DER LINDEN, door C.V., met 1 illustratie	147
DECORATIEVE KUNST OP DE JAARBEURS TE UTRECHT, door R.W.P. JR.	295
DIER (HET) - TENTOONSTELLING ST. LUCAS, door C.V.	72
DOM (POL) IN 'HOLLANDO BELGE', door J.S., met 1 illustratie	369
GABRIËL (P.J.C.) BIJ E.J. VAN WISSELINGH & Co., door C.V.	299
GOS (LITHO'S VAN FRANÇOIS), door R.W.P. JR., met 5 illustratiën	292
HENRICUS, door A.O.	224

HEYSE (JAN) BIJ D'AUDRETSCH TE 'S GRAVENHAGE, door J.S., met 1 illustratie 221

HOLLANDSCHE KUNSTENAARSKRING IN HET STEDELIJK MUSEUM, door C.V. 370

HOYTEMA'S KALENDER 1918, door R.W.P. Jr. 72

HOYTEMA (EERE-TENTOONSTELLING TH. VAN) IN ‘PULCHRI STUDIO’ TE 'S GRAVENHAGE, door J.S. 437

JANTJE (TEEKENINGEN VAN) IN EISENLOEFFELS KUNSTHANDEL, door C.V. 73

KAISER (J.W.), F.A. MOOY, J. POSENAER, POL DOM EN KLAAS VET, door C.V. 300

KUNSTNIJVERHEID (TENTOONSTELLING VAN) EN VOLKSKUNST TE ROTTERDAM, door R.W.P. Jr. 443

KUYTEN (HARRY) IN DE KUNSTZAAL PANORAMA, door R.W.P. Jr., met 3 illustratiën 74

LE FAUCONNIER (MARONÇAISE) IN DEN KUNSTHANDEL VAN DER LINDEN, door C.V. 370

MARIS JZN. (PORTRETTEN VAN W.) BIJ VAN WISSELINGH & Co., door C.V., met 1 illustratie 146

MODERNEN (TWEE), door C.V. 225

MULLER (GERARD) IN HET PANORAMAGEBOUW TE AMSTERDAM, door C.V. 226

NOGMAALS LITTERATUUR EN ONDERWIJS, door H.R. 431

OVERBEEK (G.J. VAN), door A.O., met 2 illustratiën 223

PLASSCHAERT (ALBERT A.) IN HET PANORAMAGEBOUW TE AMSTERDAM, door C.V. 367

PORTRETTEN, door C.V. 371

PRIJSVRAAG VOOR EEN GEBOUW VOOR DE RIJKSACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN TE AMSTERDAM, door Ir. A. BOEKEN, met 3 illustratiën 439

SIGNAAL (HET) IN HET STEDELIJK MUSEUM TE AMSTERDAM, door C.V. 152

SMORENBERG (DIRK) IN DEN KUNSTHANDEL GLASHAVEN TE RORTERDAM, door A.O., met 2 illustratiën 298

TUSSENBROEK (OTTO VAN), door A.O., met 2 illustratiën 151

Buiten-tekstplaten.

	Tegenover bladz.
MANSPORTRET, DOOR LUCAS VAN LEYDEN, NAAR DE TEEKENING IN 'DE LAKENHAL' TE LEIDEN	1
HET STADHUIS TE MIDDELBURG, OORSPRONKELIJKE LITHO, DOOR P. VAN ALFF	37
J.C. ALTORF, 'OEHOE' (HARDSTEEN 1916), VERZAMELING VAN MEVROUW H. KRÖLLER TE 'S GRAVENHAGE	77
'AVE MARIA', NAAR DE SCHILDERIJ VAN GIOVANNI SEGANTINI, (REPROD. ISOGRAPHIE VAN MEURS)	153
FRAGMENT VAN EEN GEßLLUSTREERDEN BRIEF VAN KO DONCKER	229
VEERE. - DE GROOTE KERK, OORSPRONKELIJKE LITHO, DOOR P. VAN ALFF	261
J.B.C. COROT. - OUDE HOEVE BIJ SEMEUR, NAAR EEN SCHETS IN OLIEVERF	301
NAAKTFIGUUR, OORSPRONKELIJKE LITHO VAN GEORG RUETER	373

MANSPORTRET DOOR LUCAS VAN LEYDEN.
NAAR DE TEEKENING IN 'DE LAKENHAL' TE LEIDEN.

Lucas van Leyden,
door Just Havelaar.

De kunst van Lucas van Leyden is meer merkwaardig dan ontroerend. Een naïef kunst-gevoelige zou, onverwachts voor dit werk gebracht, niet licht vermoeden dat zijn maker een wereldberoemdheid is geweest, evenmin als men spontaanweg de fabelachtige reputatie zou begrijpen van Lucas' tijdgenoot, Erasmus, indien men onvoorbereid diens Samenspraken in handen kreeg. Figuren als die van Lucas van Leyden schijnen belangrijk vooral omdat ze karakteristiek zijn voor hun tijd en omdat die tijd ons belangrijk blijft. Een tijd van aarzeling was 't, van onrust, tijd van voorbereiding. In Italië, het land der tradities, schiepen een Raphaël en Titiaan werken van voleindigde en ideale levensschoonheid, in het Noorden echter werd deze schoonheid gevoeld als een breuk, een breuk met 't Verleden. Maar toen men met dat Verleden brak, verbrak ook die schoonheid....

Langer had de Middeleeuwsche geest hier voortgeleefd; toen eindelijk met kracht de Renaissance zegevierde, voelde men er scherper de consequentie van. In 't Noorden bevriezen ideeën zoo licht tot principes.

JAN VAN EYCK. PORTRET VAN DEN MAN MET DE ANJER. MUSEUM TE BERLIJN.

De Renaissance had in Italië een verzoening teweeg gebracht tusschen Katholicisme en heidendom: met een mild gebaar omvatte de Moederkerk de nieuwe, de hernieuwde levensleer. Voor ons beteekende de Renaissance tegelijk de Hervorming, het Protestantisme: men brak met 't oude geloof en op de grondslag van 't rationalisme en individualisme der Renaissance bouwde men een nieuwen godsdienst, een godsdienst welke zich principieeler dan de Moederkerk, kantte tegen de natuur-erkenning die door de Renaissance juist vooropgesteld was geweest. Het Protestantisme kwam uit de Renaissance voort en.... vernietigde haar!

Deze godsdienst kon niet meer Katholiek zijn: hij vormde slechts een afzonderlijk element naast de andere. Godsdienst en wetenschap werden twee, godsdienst en wijsbegeerte, godsdienst en kunst: e n

dat moest ook zoo zijn. Eénheid had dwang beteekend.

Het Protestantisme was de eenig mogelijke godsdienst van een in wezen on-religieus tijdperk. Het behoedde de massa voor vermaterialiseering en verwildering van geest; en de enkelingen, die uit deze massa voort kwamen, ondergingen toch de opvoedende kracht van het strenge geloof hunner vaderen zoodra zij er zich van bevrijdden. Rembrandt was een groot

ROGIER VAN DER WEYDEN. KRUISAFNEMING. MAURITSHUIS, 'S GRAVENHAGE.

heiden, maar Protestansch gevormd.

Wij moeten ons den strijd denken, welke de wereld in dien overgangstijd te doorworstelen had: een Katholicisme dat innerlijk uitgeput bleek en zich verwereldschte; een Protestantisme dat niet de kracht had in den vollen zin een cultuur-macht te vormen; een heidendom dat deels zich uitte in de zuiver intellectueele en archeologische geestes-bedrijvigheid der Humanisten en deels louter natuur-verwording beteekende.

Het was een strijd tusschen godsdienst en wetenschap, godsdienst en natuur-instinct, godsdienst en godsdienst. En onder dit driedubbele conflict voelde men een maatschappelijke revolutie: de ondergang van 't feodale systeem, de opkomst van het volk, de wording der onafhankelijke monarchistische staats-eenheden. Dit fel-bewogen tijdperk heeft genieën voortgebracht die - kinderen van den strijd - de pijn der worsteling overwonnen: een Shakespeare, een Mantegna. Vrij voelden zij zich, onbevangen anti-principieel overzagen zij het grootsche levens-gebeuren; zegevierend zich uitlevend, verwilderden zij niet. De donkere dramatiek der Middeleeuwen en de glanzende vreugd van 't heidendom verzoenden zich in hun onstuimige levens-dronkene ziel tot een heroïschen levens-droom. Anderen, in klare en vurige verwachting eener nieuwe geestes-éénheid, begeerden niet die toomelooze vrijheid van leven, maar zochten de tucht en de troost van het denken, van

de idee. Als kunstenaar was Dürer hun schoonste representant. Maar, het aantal hunner kunstenaars was klein gebleven, want uit hen kwam het Protestantisme voort, dat - puriteinsch en verstandelijk als het was - den geest der kunst vijandig bleek. - Velen, veel der ontwikkeldsten, zagen twijfelmoedig om zich heen. Zij voelden 't goede recht van 't geen komen ging zonder den daden-waan der levens-enthousiasten of der religie-vernieuwers te willen ondergaan. Zij werden de kritisch beschouwelijken... Zij keken het leven maar aan, zagen het voorbijgaan aan hun oogen als een boeiend tafereel, waaraan zij geen wezenlijk deel hadden. Zij waren de ironische realisten, de flegmatici. Katholiek uit traditie, haatten zij niet het Protestantisme; en het Heidendom, het Oude Athene en het Oude Rome, was het geliefde toevluchtsoord van hun twijfels-moe verstand. Zoo in Frankrijk een Montaigne, in 't Noorden een Erasmus, een Lucas van Leyden. - Van dit drietal was Lucas de minst groote, want de minst ontroerde: maar een representatieve figuur blijft hij zeker, juist misschien omdat we in hem zoo scherp het conflict voelen van zijn onzekerheid.

Hoe de hier aangeduide groepen toch ook

GERARD DAVID. DE H. MAAGD MET HET KIND JEZUS. MUSEUM TE BRUSSEL.

weer als een éénheid te zien zijn, kan men het best begrijpen wanneer men de verwantschap nagaat die bestaat van het werk van Lucas van Leyden met dat van Dürer, zoowel als met dat van Mantegna. Lucas was een volgeling van Dürer, Dürer zag in Mantegna een geestdrift-wekkend voorbeeld. De trotsche kunst van Mantegna, de diepzinnige van Dürer, de concrete van Lucas: het zijn drie wijzigingen van een zelfden tijdgeest. Iedere leek kan onmiddellijk de stijléénheid herkennen van hunne klaar beeldende en scherp-analystische kunst, die groot was door de spiritueele levenskracht, doch wier ondeugd lag in de schraalheid van het geleerd en theoretisch weten. Eén is de algemeene geest, verschillend slechts de wijze waarop die werd

verwerkt. Wat voor Mantegna een hoog gestemd feest was, scheen Dürer een fascineerend raadsel; voor Lucas bleef 't een feit, een werkelijkheid.

De kring onzer beschouwing wat dichter toe trekkend om het onderwerp onzer bizondere belangstelling heen, zullen wij thans Lucas' werk trachten te zien als moment in de ontwikkelings-geschiedenis der Nederlandsche kunst, d.i. der gróót-Nederlandsche kunst, want gedurende de

15e en 16e eeuw waren de Nederlanden nog één: Vlaanderen vormde, door zijn maatschappelijke kracht, het centrum, maar het waren vaak Noord-Nederlanders, die daar hun arbeidsveld vonden.

Algemeen worden de gebroeders v. Eyck beschouwd als de grondleggers onzer nationale schilderkunst; zonder twijfel vormen zij een nieuw en duidelijk uitgangspunt: met hen vangt een tijdperk aan, het tijdperk der Renaissance.

Zij waren de geniale natuurontdekkers, de verrukte zieners der realiteit, de verheerlijkers van den tastbaren, aardschen levensrijkdom. Zij zagen het klare licht van den open dag, de bloei der natuur, de pracht der volle zomerboomen, de glorie der stoffelijke kleuren. Zij zagen den mensch niet meer als algemeene abstractie, maar als individueele zelfstandigheid. Zij zagen en ontleedden de duizenden bizonderheden der levensverschijnsels.

Hun kunst beteekende een bevrijding. Gebonden voelden zij zich nog door de groote tradities van 't Katholicisme, maar in die vormen-gebondenheid wisten zij zich vrij naar den geest. Ruime mogelijkheden openden zich en grootsche verwachtingen gingen in vervulling. Elk probleem, het probleem

ALBRECHT DÜRER. ZELFPORTRET. TEEKENING.

der pespectief, der toon-verhouding, der anatomie, beteekende de verovering van een nieuwe schoonheid.

Toen het geniale schilders-paar echter gestorven was, scheen hun levens-geloof mee te sterven. De kunst trok zich weer terug in de veilige omschutting der kloostermuren. Technisch hebben de van Eycks sterker invloed gehad dan geestelijk. Hun volgelingen waren traditionalisten. En bevreemdend is dit niet: de revolutionaire daad der v. Eycks beteekende het verlies eener oude, hooge, transcendentale levensbeschouwing en hoe geniaal ook het nieuwe levens-inzicht, het inzicht der Renaissance, zich in hun werken had geopenbaard, toch is het meer door kracht van observatie, door schoonheid van stof dat hunne kunst ons treft, dan door geestelijke

verhevenheid. Jan v. Eyck was groot geweest allereerst door den moed en de eerlijkheid en de kracht waarmee hij de feiten der meest feitelijke zichtbaarheden aanvaard en doorschouwd en uitgebeeld heeft. Men had gedweept en gedroomd en gefantaseerd: hij leerde z i e n . Het uiterlijk verschijnsel was hem genoeg.

Van Eyck is het tegendeel geweest van een

GERARD DAVID. MARIA MET DE ENGELEN. MUSEUM TE RIJSSEL.

idealist. Hij durfde nuchter zijn: dat was zijn grootheid.

Het geestes-leven der menschheid schommelt steeds heen en weer: van de abstracte idealiteit, naar de concrete werkelijkheid, van het objectiefwerkelijke weer terug naar het gedroomd ideale. Wanneer de idealen uitgeleefd zijn, verstard, verdogmatiseerd, dan brengt 't contact met de realiteit der natuur weer vernieuwing, verjonging, vrijheid. En beurtelings zijn de helden der menschheid groote droomers geweest en groote realisten, helden der eenzijdige idealiteit en helden der werkelijkheid, idealisten en nuchteren.

Een schoone, vizioenaire droomwereld ging verloren: de wereld der symbolen. De heilige, de engel, de Christus, de Godheid, de Dood, de Duivel, bleeke, vreemde verbeeldings-gestalten waren uitgebeeld en diepe smarten en extatische vreugden. En de mensch was gezien niet in zijn stoffelijke verbizondering, niet als karakter, maar als symbool, als de belichaming eener algemeene geestelijkheid; de natuur werd meer aangeduid dan geanalyseerd.

HUGO VAN DER GOES. ZIJLUIK VAN HET TRIPTIEK: 'DE AANBIDDING DER HERDERS'. UFFIZI, FLORENCE.

Dit alles echter was voorbij. In werkelijkheid doorleefde de menschheid niet meer dien hoogen droom. Praalzuchtige weelde, bluf, geestelijke verwardheid beheerschten het leven van de toonaangevende groepen der samenleving. Men maakte daar geen ernst meer met dat oude geloof, waarvan sommige dweepzieke priesters en monniken in hun vereenzaming nog getuigden. Men zocht, op kinderachtige wijze, het genot, de overladen en onbeschaafde pronk, het geflonker van den schijn.

Van Eyck's grootheid was, dat hij met onverzettelijke kracht de negaties der wereldsch geworden menschheid in positivisme omschiep, dat hij te midden der frivolen ontzaglijk e r n s t i g was en toch hun intuïtieve levens-aanvoeling mee beleed. Droom niet, maar k i j k ! Ge wilt 't leven, de levenswerkelijkheid: ik zal 't u t o o n e n ! scheen hij de menschheid toe te roepen.

Maar de mensch heeft aan kijken niet genoeg: hij wil droomen, samenvatten, hij wil zich een b e e l d scheppen der werkelijkheid.

Geen wonder, dat na van Eyck's geniale

voorbeeld vele kunstenaars verlangend terug zagen naar de oude schoonheid die verloren ging.

Van der Weyden, streng, en hartstochtelijk, gaf een laatste hooge samenvatting der Katholieke levens-gedachte. Hij was de overtuigde reactionnair, die niets wilde weten van de zinnelijke levensvreugden. Hij schilderde den bleeken Christus, het ontzettend drama der kruisiging, de hemelsche Maria. Zijn portretten toonen ons strenge asceten, magere, spiritueele koppen, den fijnen mond vast gesloten, de blik ver weg. - Maar na hem, voorzichtiger, angstiger, zoetelijker, kwamen Petrus Christus, Hans Memlinck, - de zachtzinnige kloosterziel, - Gerard David: zij die reactionnair waren uit t r a d i t i e .

Grootsch rijst dan weer uit de vage menigte de gestalte van Van der Goes, een hartstochtelijke, realistisch zonder engheid, spiritueel zonder coquetterie. Hij schilderde de herders die 't kindje Jezus komen aanbidden: ruige boeren met verweerde barsche tronies, sluik haar, afgebrokkelde tanden: maar de glans der devotie omstraalde hen. Zoo menschelijk was de strenge van Eyck nooit geweest. Het oude mysterie scheen zich te verzoenen met de nieuwe wereld-beschouwing. Geertgen tot

LUCAS VAN LEYDEN. AFSCHEID VAN ABRAM EN HAGAR (JEUGDWERK).

St. Jans, de Haarlemmer, gaf eenzelfde menschelijkheid, maar teerder, milder, meer sprookjesachtig. Hij had een vloeiende wijze van schilderen, een picturale gevoeligheid, die vroeger de schilderkunst nooit gekend had en die zich vanaf de Renaissance tot op onze dagen, tot op Mauve en Isaäc Israëls toe, steeds meer verfijnen zou. Quinten Massys, evenals Geertgen, evenals Van der Goes, gaf de poëzie van 't natuurleven binnen de beperking der kerk; maar, breed en forsch als realist, wordt hij in 't godsdienstige sentimenteel. Zijn weenende vrouwen wenden slechts droefheid vóór. Soms schilderde hij Madonna's in den geest van Memlinck, even liefelijk, maar ‘levendiger’ dan Memlinck: het ritueel gebaar is los en natuurlijk geworden. De Madonna staart niet langer over haar kindje heen, maar ziet 't aan met

een zachten lach: hij schildert niet de Madonna, maar ‘het Moedergeluk’. Het altaarstuk wordt een genre-schilderijtje. Soms gaven Massys en zijn geestverwanten iets heel teers in deze richting, iets heel menschelijks. Maar waartoe nog Maria's en Christus-kinderen geschilderd, als men slechts denkt aan een blij familie-tafereel?

De geniale voleindiger van dezen overgangstijd, een man zonder halfheid, zonder

HUGO VAN DER GOES. AANBIDDING DER HERDERS. MIDDENPANEEL DER TRIPTIEK IN UFFIZI TE FLORENCE.

compromis, is eindelijk de grillige fantast, Hieronymus Bosch geweest, de schilder van 't gedrochtelijke, van spoken en duiveltjes en monsterlijke menschen, van bizarre allegorieën. Niet de heiligheid van Christus beeldt hij uit, maar 't gebocheld geboefte dat Hem, den armzaligen, dood sart. Het afzichtelijke en verwrongene boeit hem magisch. Een geniale decadent was hij, een geestelijk misvormde, die met schampere speelschheid het groteske zoekt, daar hij het alledaagsche haat en in het grootsche niet gelooft.

Wanneer zulk een mensch tot grootheid komt, wanneer het genie zich in zulk een mensch openbaart, dan beteekent dat onttakeling, het beteekent chaös. Hij zelf, de onafhankelijke, redt zich lachend uit den nood, waarin zwakkeren, zoetjes voortdroomend, verzinken en versmoren mogen.

Onttakeling beheerschte ons geestelijk leven tegen het einde der 15e eeuw. Alle rustige zekerheid ontbrak, elke norm, elke moraal, alles wat samenbindt en richting geeft, alles wat gehoorzamen doet. De kunst, ontgroeid aan de tucht der Kerk, was een wankel ding geworden in 't leven. Zij scheen een doelloosheid, een leegte. Omdat ze leeg was vulde ze zich makkelijk, te makkelijk, met den rijkdom der buitenlandsche idealen. Het eigene ging te loor onder de geleende pronk van Italië.

Daarginds, in 't Zuiden, had zich reeds

A. MANTEGNA. GEESELING.

lang hetzelfde drama afgespeeld als bij ons. Maar in dit land der klassieke tradities, had 't realisme van den aanvang af zijn idealiteit gevonden in de vormen-schoonheid der Romeinen en der late Grieken. En ik behoef slechts de namen Raphaël en Titiaan te noemen om duidelijk te maken wat die schoonheid beteekent. Zij beteekent een der mooiste droomen, die de menschheid ooit gedroomd heeft, een oneindige zoetheid, een hemelsche zuiverheid. Zij beteekent het pijnlooze, het volkomen evenwicht, het klassieke.... Ja dat alles. Maar wij, wij konden niet deze schoonheid doorleven, die daarginds de winst van eeuwen was. Wij keken er van buiten tegen aan. Wij namen er den ijdelen schijn van over. En de schijn van het klassieke, dat is het akademische,

het koude-vormelijke, 't volmaakte zonder ziel, het volmaakte zonder datgene, wat de volmaaktheid aanvaarden doet in onze onvolmaakte wereld.

Zulk een bravour-kunstenaar van Italiaansche praal was de begaafde Zuid-Nederlander Jan Gossaert van Mabuse, de vriend van Lucas van Leyden, die met hem gereisd heeft en dan tot afgunst en twistens toe met hem wedijverde in pracht en vreemdheid van kleedij....

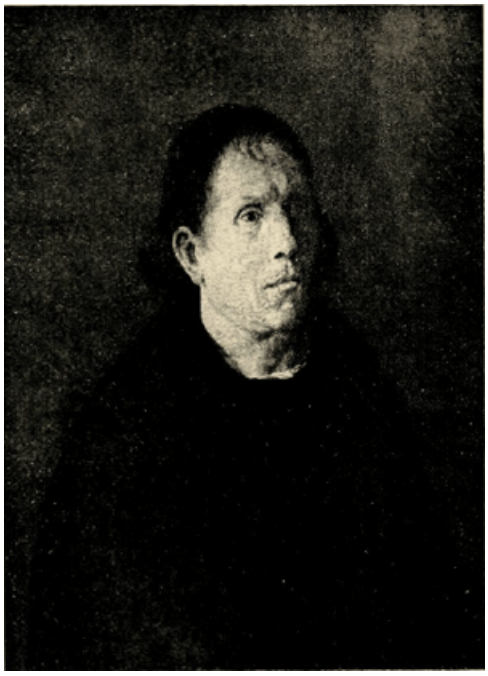
En wie niet toegaven aan de Italiaansche mode, dat waren de conservatieven, de onrustigen, die toch evengoed den invloed

ondergingen der pralerige weelde: toch evengoed waren ook zij precieuzen, oneenvoudigen. - Zoo bovenal Lucas' leermeester, Engelbrechtsz, de maker van schrille, woelige, krullig opgesierde en koud-kleurige schilderstukken. Maar het grootst was Engelbrechtsz in zijn verbeten realisme, in een stuk als ‘Christus' bespotting’ (in Leiden's Lakenhal) waar we de beulen zien tieren om hun slachtoffer, den gefolterden Christus met den blik van een hulpeloos dier en met 't bebloede lijf.

Van zelf hebben wij reeds de twee groote elementen aangeduid die Lucas' kunst voortbrachten, waaruit zij op rees, waarvan zij een samenvatting was: het klassieke schoonheids-ideaal en de realistische karakteristiek.

Oorspronkelijk was Lucas dichter verwant aan den ietwat ruwen, realistischen geest van zijn leermeester Engelbrechtsz, dan aan dien van zijn reis-vriend Mabuse. Lucas was naïever, ernstiger, dan Mabuse, hij was ook provincialer. Misschien dankte hij zijn grooteren ernst juist aan dat provincialisme.

Van oudsher had zich het beschavingsleven in Vlaanderen geconcentreerd: Holland scheen maatschappelijk nog ongevormd. In de 15e eeuw was de Vlaamsche cultuur, die in het Bourgondische hof haar steunpunt vond, tot een vrij botte pralerij opgezwollen;

LUCAS VAN LEYDEN. MANSPORTRET (SCHILDERIJ). VERZAMELING M.C. VAN VALKENBURG, 'S GRAVENHAGE.

Holland was onbedorvener gebleven: de bevolking bestond er uit stugge werkers; men maakte er ernst met 't leven, al was 't dan een ietwat doffe en bekrompen ernst. Althans was Holland niet sceptisch en niet blufferig, maar krachtig.

Lucas' geboorteplaats, Leiden, behoorde tot de belanrijkste steden van 't 15e eeuwsche Holland. Tegen 't einde dier eeuw echter doorstond Leiden, geestelijk en stoffelijk, een zwaren strijd. Bittere twisten werden er uitgevochten tusschen adel en democratie; watervloed en pest deden de rest om de bevolking der machtige stad te verarmen. Maar Leiden doorstond de crisis en kwam, in de eerste helft der 16e eeuw, opnieuw tot bloei.

Lucas dus leefde in een omgeving, waar k r a c h t heerschte en nood. Uit kracht en nood rijst de levens-energie, die levens-e r n s t heet. Energiek en ernstig zou het karakter zijn van Lucas' kunst.

Voortgekomen uit den kleinen burgerstand, uit die volks-lagen, welke juist toen omhoog stuwden, was hij, de zeer vroegrijpe en snel tot roem gekomen jonge kunstenaar, getrouwd met de dochter van een der aanzienlijkste families der stad. We mogen hem ons denken als een klein, physiek niet sterk kereltje, maar bezield door een koppigen wil, de stugge doorzettingskracht van den volks-man. Een jongens-portret

toont hem ons als een leelijk type met gulzigen mond, korten sterken neus, schrandere spot-oogen, breed en laag voorhoofd, waar de haren sluik over neer hangen; meer een sterk karakter dan een verheven geest, maar aantrekkelijk door zijn levenslust, en door den natuurlijken eenvoud en eerlijkheid der geheele verschijning. We kunnen ons denken hoe dit kordate mannetje zich zonder gratie, maar ook zonder zweem van

LUCAS VAN LEYDEN. SAULUS' BEKEERING.

linksche verlegenheid, bewoog in een aanzienlijke wereld.

Niet, als later Breughel, zou hij de kunstenaar worden, die, levend met 't volk, de gevoelens van het volk uitbeeldde; Lucas had zijn afkomst verloochend en zich daardoor tevens een geestelijke grootheid van meer menschelijke waarde ontzegd. Of liever: Lucas had zich van het ruige, krachtige volks-leven afgewend, juist omdat er niet veel hartelijke menschelijkheid in hem leefde. Ook naar het wereldsche was hij een Renaissance-figuur: hij deed graag groot; hij bewonderde den rijkdom; hij reisde met een eigen boot die van alle denkbare geriefelijkheden voorzien was. Op reis noodde hij gaarne zijn confraters te gast om hen op pompeuze wijze te onthalen. Hij hield er van zich met opzichtige zwier te kleeden, zoodat de menschen er van spraken. Toch bleef hij in zijn hart de sobere volks-jongen. Zijn kunst is de probiteit en de eenvoud zelf. Hij hield niet van feesten, zegt Van Mander; hij hield niet van de feesten die hij zelf gaf. Hij hield van 't werk. Een norsch, eerzuchtig werker is hij geweest. De laatste zes jaren van zijn kort bestaan bracht hij op 't ziekbed door: hij werkte tot 't einde. In 1533, nog geen 40 jaar oud, stierf hij.

Deze mensch van onaandoenlijkheid en van nuchteren werkelijkheidszin is een der groote beroemdheden geworden van zijn

tijd. Zijn vroegste grafische werk viel reeds op en werd, tot in Rome toe, gecopiëerd en studieus bekeken. Dürer bewonderde hem. In Italië heette langen tijd elk Hollandsch werk uit 't einde der 15e of begin der 16e eeuw een Luca d'Olanda. Hij was de representatieve figuur van Holland. - En dat is hij, voor die dagen, nog steeds gebleven, veel meer b.v. dan Scorel, zijn zwieriger tijdgenoot, die wel een beminnelijker en fijner geest schijnt geweest te zijn, maar veranderlijker, minder karakter-vast en rasecht. Nooit zou Lucas zoo'n teeder werkje scheppen als het portret, dat Scorel maakte naar Agatha van Schoonhoven, het geheimzinnig lachende meisje met de oogen die vragen en beloven; maar als geheele kunstenaars-figuur mist Scorel, de fijnzinnige erudiet, het overtuigende van Lucas' wezen. Het handig adaptatie-vermogen, dat ook Scorel eigen was, wordt dikwijls met genialiteit verward maar is er juist het tegendeel van. Scorel gaf zich lichter prijs aan vlottende indrukken, hij was lichter te beïnvloeden; Lucas groeide langzaam, logisch en noodzakelijk van binnen uit. En wat hij deed, dat deed hij met overtuiging.

Zijn wereldroem dankte Lucas aan zijn graveer-werk; niet alleen omdat de blaadjes papier makkelijker dan omlijste schilderijen van hand tot hand gingen en in vele exemplaren verspreid konden worden, maar vooral omdat hij zich in deze koper-gravures het persoonlijkst uitsprak en hij dus in dit werk het meest n i e u w is geweest, het meest van zijn tijd.

Dit teekent de natuur van zijn aanleg. Graveeren is een kunst die veel technische bekwaamheid vergt, veel technische b e l a n g s t e l l i n g . De gravure is een van de minst s p o n t a n e uitings-vormen der beeldende kunst. Niet het vloeiende en gevoelige, niet het droomerige drukt ze uit, maar ze eischt het straffe weten, het stellige bepalen. De lijn, in 't harde koper gegrift, is moeilijk meer te wijzigen, zoodat de graveur alle aarzeling te boven moet zijn eer hij begint. Het is een kunst van bezonnenheid, een kunst die beperking vordert. Iedere lijn heeft haar functie te verrichten; iedere lijn komt met nadruk tot haar volle recht. Men kan niet, als met de etsnaald, de teekenstift, of het penseel, luchtig aanduiden, suggereeren: iedere lijn accentueert.

Vandaar dat de graveur zooveel waarde hecht aan de zuiverheid zijner techniek. Zijn moeizaam werk eischt een goed begrip van 't karakter dezer techniek, van de mogelijkheden die ze biedt, van de grenzen die ze zich stelt. De graveur voelt veel voor het ambachtelijke van zijn kunst.

Dat Lucas zich in zijn graveer-werk volledíger en zelfstandiger uitsprak dan in zijn schilderijen, wil zeggen dat hij de innerlijke eigenschappen bezat, die in de graveerkunst het sterkst tot uiting komen. V a n n a t u r e was hij graveur, niet schilder. En daarmee wil ik niet alleen duiden op zijn weinig lyrischen aard, op zijn flegmatische karakter-stugheid, maar vooral op de algemeene beschavings-beteekenis zijner kunst, die uitging naar het plastische, het concrete, naar de scherpe omlijning, naar de realistische ontleding, naar het wetenschappelijke en theoretische. Flegmatische naturen zijn er steeds, maar een wetenschappelijk gezinde kunst duidt op de tendenties van een bepaald tijdperk.

Omstreeks 1500 zien we èn in Duitschland, èn in Italië een rijke graveerkunst ontstaan. En nogmaals behoef ik slechts de namen Dürer en Mantegna te noemen: twee beroemde vertegenwoordigers van uitgebreide kunstenaars-groepen. Ik heb gesproken van de innerlijke aarzeling, welke de kunstenaar dier tijden te overwinnen had: hij moest, nadat de realiteit van 't uiterlijke leven erkend was, haar thans

d o o r g r o n d e n om er de poësis, den schoonheids-droom van te kunnen openbaren. Het kwam er thans op aan den organischen bouw van een boom, van een menschenlichaam, van een terrein te ontleden. Het kwam er op aan klaar te zien en sterk te

LUCAS VAN LEYDEN. MOHAMMED,

beelden. - En ik herhaal: 't zij we te doen hebben met koninklijke verbeeldingen als die van Mantegna, met religieuze kunst als die van Dürer, met realisme als dat van Lucas: telkens vinden we dezelfde schoonheden: vaste en scherpe uitbeeldingskracht; telkens de zelfde tekortkomingen: theoretisch rationalisme, wetenschappelijkheid.

Bij Lucas echter, den minst bezielde, dringen zich die tekortkomingen het meest aan ons op, bij hem voelen we het sterkst den innerlijken tweestrijd dier tijden: hij jaagde met fanatieke hardnekkigheid het ideaal der objectieve natuur-werkelijkheid na, het ideaal der ideaalloosheid, en trachtte vergeefs de hoogere verzoening, de verborgen harmonie te geven, zonder welke geen kunst kan zijn. Hij zocht tenslotte die harmonie in een klassieke vormen-schoonheid, welke vreemd bleef aan zijn innerlijk wezen. Dürer had haar gevonden in de sfeer van 't psychisch ideëele, Mantegna in die van 't vormelijk-ideale: Lucas bleef aarzelend staan tusschen beiden in.

Oogenschijnlijk kan men hem een geniaal technicus noemen, een genie van het technische. Geniaal is 't op zich zelf reeds, dat hij, als jongen van 13 of 14 jaar, uit zich zelf tot graveeren kwam en zich die techniek zoo volkomen eigen maakte. Voorgangers had hij hier in Holland niet, dus moest hij zich richten niet naar de koperen plaat, maar naar het eind-resultaat, de prent zelf. Grootsch is de zelfbewustheid waarmee hij, als jongen, intuïtief voorvoelde op welke wijze zijn talent zich 't zuiverst uiten kon; grootsch de wilskracht waarmee hij zijn weg vervolgde. Want groot de mensch die spontaan zich zelf is, de mensch van karakter-kracht.

Een genie van het technische toonde hij zich vooral door zijn wonderbaarlijke vroegrijpheid. Lucas behoort tot de zeer weinige kunstenaars, die in hun jeugd reeds gaaf werk hebben tot stand gebracht. Wonderkinderen, die meestal de moeizaam verworven levens-kunst der ouderen tot een kunststukje verlagen, zijn haast gedoemd bravour-kunstenaars te worden, genieën van van het technische. In zijn 15e jaar maakte Lucas de meest beroemde prent die hij ooit scheppen zou, zijn ‘Mohammed.’

Het is ongeloofelijk dat een 14 jarige jongen zoo forsch en breed een drietal figuren geteekend heeft als op deze prent: de twee slapende mannen en de sluipmoordenaar. Het is ongeloofelijk zooals hij hier een boomstam uitbeeldt, zoo krachtig en gaaf; ongeloofelijk zooals hij het verre landschap van achter elkaar schuivende heuvels luchtig, athmosferisch en toch stellig heeft aangeduid; ongeloofelijk zooals hij het geheel der ingewikkelde compositie overzien en beheerscht heeft. Bovenal ongeloofelijk is 't, hoe hier met één slag de geest der Renaissance verwezenlijkt is, hoe deze eenvoudige burger-jongen zich bewust maakte wat zijn tijd bezielde, hoe hij zich hier plotseling vrij van tradities toonde. En toch is zoo'n prent meer knap dan mooi; meer een ding dat men respecteert dan innig bewondert. Wel is dat een knapheid zonder handige bravour, een knapheid die hij zich - en vroegere prenten toonen dit ook aan - werkend en zoekend v e r w o r v e n had, zelfstandig verworven; maar 't blijft de knapheid die men verstandelijk ‘waardeert’.

In zulk een prent voelen we die hartelooze lust in plastische uitbeelding zonder meer, welke ook in 't jeugd-werk van een wereld-genie als Michel Angelo zoo kil en zoo pralerig kan aandoen, welke er dezen toe bracht de achtergrond van een schilderij dat de Heilige Familie heet voor te stellen, op te vullen met een groep naakte gymnasten.

Uit zulk een prent spreekt de dorre verstandelijkheid, die de Renaissancisten, in den trots van hun kunnen en kennen, ontzielde.

(*Slot volgt*).

Het Scheepvaarthuis en De Beurs, een vergelijkende studie in de moderne Amsterdamsche bouwkunst
door I^{r}. A. Boeken.

Hoe groot was voor een jaar of drie, vier, - ik herinner het mij nog duidelijk - de belangstelling, de nieuwsgierigheid van ieder, wien de moderne bouwkunst dierbaar was, toen in de warreling van steigerhout op den hoek der Prins Hendrikkade en den Binnenkant, de rijpbruine baksteen in ongekende vormen en groepeeringen om de betonnen kern al hooger steeg, toen boven de strakke pijlerlijnen het allergrilligst silhouet van het geletegeldak en de looden borstweringbekleeding zich teekende en de hoektoren met den kantigen ommegang en zijn verscheidenheid van ornamenten groeide tot het beheerschend hoofdmoment van de oude buurt en tevens van de geheele nieuwe architectuur.

Thans staat het Scheepvaarthuis reeds eenigen tijd voltooid, langzamerhand verrijkt met de laatste versieringen - het ijzeren hek, de nisfiguur boven den middeningang, de uitstalkasten onder den toren. Mijn dagelijksche gang voerde mij honderden keeren langs het gebouw en telkenmale werd ik aangetrokken en in beslag genomen door de sterk suggereerende architectuur, door de onstuimigheid van de omhoogstijgende pijlers, door de scherp teekenende versieringen in baksteen-ornament en beeldhouwwerk of grillig smeedwerk. En nu mijn oog niet meer schrikt van de vreemdheid, nu mijn geest zich uit de overrompeling der ongekende emoties heeft losgewerkt, wil ik trachten dit onverwachte phenoneem in de bouwkunst, de nieuwe zoozeer oorspronkelijke kunst van den architect Van der Meij, te vergelijken met het andere grootsche, nu reeds een twintig jaar oude monument der moderne Amsterdamsche architectuur, de Beurs van Berlage, om zoodoende te geraken tot een waardebepaling van de nieuwe en van de oude kunst.

Welk een tegenstelling, deze beide gebouwen!

Ziet in het Scheepvaarthuis is alles beweging, de rijzing der pijlers, de brokkelingen van de silhouetten, het binnenwaarts opschieten der raamkozijnen, de groote terra cotta motieven, die van den hoektoren nederwaarts klateren en de kleine, die in snelle trillingen opklimmen, alles is beweging, die als geheel den grooten, van inwendige krachten gespannen, den geniaal-nerveusen indruk maakt, zooals geen andere architectuur vermag.

Daar tegenover de Beurs, waarin de rust van den steen heerscht, waar de groepeering der simpele massa's door de aller-eenvoudigste, aller-klaarste vlakken besloten de diepe emotie wekt van grootschheid en van schoonheid. En schoon de groote contouren der massa's, het zwaar oprijzen van den vierkanten hoektoren boven de vlakke zuiver zich teekenende daken, getuigen van machtig bewegen, ligt in dit bewegen wederom een vastberadenheid, een groote rust, die ook de schoonheid is van de mooiste oude bouwwerken. Ook in het Noorderlijk deel van de Beurs, waar de monumentaliteit heeft plaats gemaakt voor losser groepeeringen en een vrijer, meer in de toevallige werkelijkheid van dienst en gebruik gegrond karakter, is de bewogenheid der architectuur toch een gansch andere dan die in het Scheepvaarthuis. Hier in de Beurs een gezonde levendigheid, natuurlijke beweging van zelfbewuste simpele eenheden; ginds een trillende gereptheid.

Het Scheepvaarthuis is een werk van den fel- en nerveus-willenden, naar impressie jagenden bouwkunstenaar, de Beurs een werk van den wijsgeerigen, diep-in voor het schoone heel gevoeligen bouwmeester, die de rust der inwendige bewegingen uitspreekt

HET SCHEEPVAARTHUIS (ARCH. J.M. VAN DER MEIJ.)

in de klare schoonheid zijner scheppingen.

Zijn beide architecten moderne architecten? Zeer zeker! Beiden zijn modern, alleen modern in zoo ganschelijk verschillende tijden, modern in elkaar haast tegengestelde kunsttijdperken.

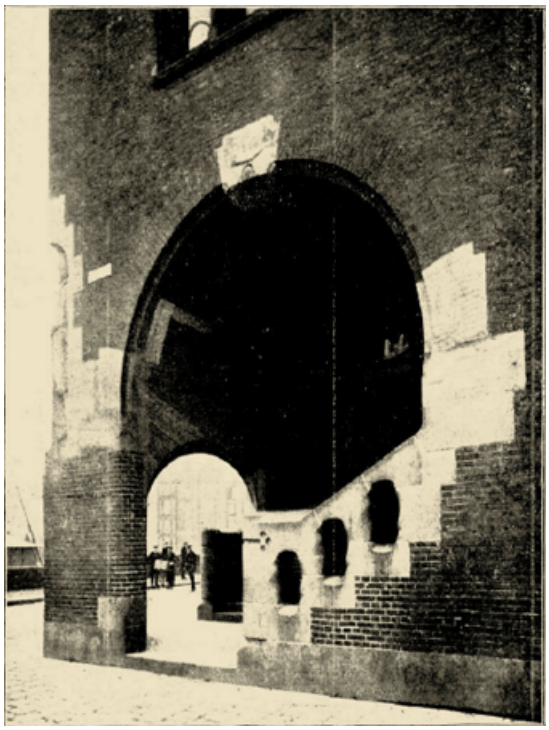
Niet over de menschen echter, niet over de tijden, moet ik schrijven, doch over de werken.

Welaan, dan eerst over den grooten vorm!

Het is opmerkelijk, dat beide bouwmeesters hunne terreinen zuiver langs de rooilijnen vol hebben gebouwd. Berlage deed dit zeker zoowel uit economisch als artistiek beginsel. In de strakke begrenzing der Damrakzijde, den veel veroordeelden platten gevel, zocht hij wellicht naar dezelfde zuivere en rustige schoonheid, die ook de vlakke voorgevel van de prachtige thans verwoeste Lakenhal te IJperen had, terwijl in de bebouwing der gebogen Beursstraat natuurlijk-toevallige oplossingen zorgden voor het verbreken van al te groote regelmaat. Bij den bouw der Beurs was de toepassing van het beginsel der strakke begrenzing een heele waag, een daad tegen alle gebruikelijke opvattingen, omdat het gebouw geheel vrij aan een ruime straat en aan een plein kwam te liggen, terwijl juist de groote Beurszalen uitgangscentra konden zijn voor een duidelijk gemarkeerde groepeering der nevenruimten, welke in een geteekende voetlijn haar aanzet zou hebben. Bij het Scheepvaarthuis lag het volbouwen van het terrein voor de hand, omdat het bouwwerk aan de eene zijde verbonden moest worden met de bestaande huizen en de groote vorm moest aansluiten in het groote beloop der breede gracht, de Kromme Waal. Bovendien was het terrein verre van regelmatig. Doch terwijl deze onregelmatigheid, èn om de moeilijkheden, die de plan-indeeling geeft èn om die, welke de dakoplossingen opleveren, door de meeste architecten ten zeerste gevreesd wordt, vond Van der Mey in den scheeven vorm juist de aanleiding om iets sterk-expressiefs te maken: op de samenkomst der schuin naar elkaar loopende gevelvlakken den hoektoren te ontwerpen, die gesteund door de sterker klimmende perspectieven der dakvormen machtiger en grootscher uitkomt dan op een rechthoekigen bouw ooit mogelijk zou zijn geweest. Dat de architect in verband met de overeenkomst tusschen de toeloopendheid van het terrein en de boeg van een schip, het geheele gebouw heeft willen denken als een naderend vaartuig, welke gedachte den bouwmeester er toe bracht den hoek der gevels te detailleeren als een rijk versierden voorsteven - inderdaad een allerliefste symboliek voor een gebouw voor de directiën van groote scheepvaart-maatschappijen - is een opvatting, die alleen in zooverre als ernst is op te nemen, dat, gelijk er van den hoogen voorsteven van een oud zeilschip een sterke suggestieve kracht uitgaat, deze ook moet uitstralen uit de hoekoplossing, uit het hoofdmoment van een voornaam, zich toonen willend bouwwerk; maar voor de rest, dus zoodra de vergelijking ook maar eenigszins concreter wordt, in onarchitectonische dwaasheid overgaat.

Berlage, die in plattegrond al zijn ruimten strak aaneen sloot, deed deze spreken in hunne afzonderlijke silhouetten, waardoor de bekende, grootsch bewogen en toch rustige contour ontstond. De architect van het Scheepvaarthuis dekte zijn geheele bouwwerk met een groot dak, een plat dak met hooge borstwering en een overgang in den vorm van de schuine tegelvlakken met naar achteren wijkende dakkapellen; op den hoek de torenpartij, die niet als de toren van de Beurs een groote beweging veroorzaakt, maar meer een hoogtepunt vormt in de algemeene bewogenheid van de

in vele vlakken voor- en terugspringende borstwering, die met haar grilligheid en afwisselenden en onverwachten omtrek de sterke rijzing der pijlers op de juiste, in de overspannen architectuur volkomen passende wijze afsluit.

HOEKPARTIJ VAN DE AMSTERDAMSCHE BEURS.

In het materiaal en in zijn toepassing ligt beider gebouwen overeenkomst en tevens haar grootsche tegenstelling.

Berlage bouwde zijn Beurs van baksteen, waarin hij èn door de kleine schaal der steenen in de groote vlakken en volumen, èn door de schakeeringen der even verloopende kleuren het beste zijn gedachteschepping tot sterk sprekende werkelijkheid kon maken. Ook Van der Meij vond deze verwerkelijking het best in baksteen, maar zocht de effecten op te drijven door speciale steen aan de Opijnensche steenfabriek voor zijn gebouw te laten bakken.

De kleur, de afwisseling van grijs en bruin, van licht en donker, waarin de diepe breede voeg tegelijk rust en levendigheid geeft, het mooie ruwe handvormoppervlak, en bovendien de gestrekte verhouding van lengte en breedte, geeft aan het geheel een sterkte van materiaal-karakter 't welk dat van de Beurs verre overtreft. Is dit vreemd? Zocht Van der Meij niet in alle deelen naar heftiger indrukken dan men gewoon was. Uit het tintelend steenoppervlak, dat door de uitmetselingen en door de tallooze geboetseerde in kleur aanpassende ornamenten en figuren reeds sterk verlevendigd is, heeft de architect nog meer willen halen door in groote partijen, in de kolosaal hooge strekken boven de vensters, in den grooten topgevel en boven de ingangen, het normale steenverband te verbreken en de scherp teekenende voegen in tegenstellende richtingen te trekken, een werkwijze, waardoor het uiterste van karakter-expressie van het materiaal bereikt is, maar tevens de baksteen haar karakter verloren heeft.

Dit verschijnsel brengt mij tot de tegenstelling, die ik reeds de grootste tusschen Beurs en Scheepvaarthuis noemde. Berlage bouwde met de baksteen zijn schepping en elk onderdeel van het gebouwde heeft in zich de herinnering van het bouwen, zonder ook maar ergens dit te overdrijven of sterker te doen spreken dan de eeuwenoude metseltradities, of juister de tradities van den gezonden ouden tijd,

aangaven. Daarentegen werkte Van der Meij gansch anders. Terwijl hij veel meer, door sterker verscheidenheid van steen en steenkleur, door zwaarder en dieper voegen, het samenstellen, de wording van het muurvlak uitdrukte, heeft hij zich om den werkelijken inwendigen bouw in het geheel niet bekommerd. Het

Scheepvaarthuis bestaat namelijk uit een reusachtig geraamte van gewapend beton, een samenstel van pijlers, vloeren en daken en de geheele baksteen architectuur is bekleeding der pijlers en opvulling der open vakken.

Ziet, Berlage bouwde baksteenen muren, die beschutten en dragen en de ruimte afsluiten en vormen, muren, welker werkelijkheid de architectonische emotie wekken moest. Van der Meij construeerde een dragend bouwgeraamte in beton, waarvan hij slechts den schematischen bouw toonde in het rythme der gevelpijlers, maar dat hij overigens in den thans decoratieven baksteen verborg. Terwijl in de Beurs het baksteenen vlak orgaan van de architectuur is, is in het Scheepvaarthuis het vlak opvulling van de tusschen de pijlers open blijvende onorganische deelen, welke opvulling zoodanig gedetailleerd is, dat de beschouwer een fijneren opbouw meent voor zich te hebben, die echter niet meer is dan een uiting van speelsche fantasie. Opvallend zijn hierin de geweldig zware strekken, die schijnbaar bouworganen zijn, doch door hun groote hoogte, die nergens verband mee houdt en hun aanzet, te kennen geven, meer te zijn willen dan constructies, dat wil zeggen, decoratieve onderdeelen, die geen constructie meer zijn. Nu het vlak in de architectuur zijn diepere schoonheid verloren heeft en als het ware opgelost is, de baksteen van de pijlers door hun massa noch door hun grooten vorm als waarachtige stof iets beteekent,

INGANG NAAR DE VOORMALIGE EFFECTENBEURS AAN DEN NOORDGEVEL DER AMSTERDAMSCHE BEURS.

nu het materiaal niet meer bouwmateriaal is doch slechts bekleeding, en grondstof voor het uitvieren van 's bouwmeesters luxefantasie, ligt het voor de hand, dat de zinnelijke schoonheid van den steen tot het uiterste is opgedreven, door kleur en lichtwerking, door grillige tegenstellingen der lintvoegrichtingen, door duizenderlei vermetseling en ornament zoozeer is opgedreven, dat de baksteen eigenlijk geen baksteen meer is. En gelijk de strekken in hun extreme vormen geen waarlijke strekken meer zijn, zoo is ook de architectonische beteekenis der voegen, de natuurlijke herinnering aan den

bouw, te loor gegaan, waarvoor het geheel decoratieve, 't oppervlak verrijkend, lijnenrythme in de plaats gekomen is.

Men heeft deze werkwijze wel gelaakt, veroordeeld als onwaar, doch waartoe haar te veroordeelen om deze onwaarheid? Schoonheid is niet identiek met waarheid. Wanneer de kunstenaar sterker schoonheids-aandoeningen weet te wekken door in den zinnelijken schijn zijn minder belemmerde en rijkere verbeeldingskracht uit te vieren, dan door den ernst der waarheid, welaan, waarom hem dit dan verweten? Het gaat om de schoonheid van de architectuur en nergens anders om. Eigenaardig is daarom de verdediging van den architect zelven, die zijn bouwwerk waar noemde, omdat hij nergens de onwaarheid in een schijn-waarheid heeft willen omvormen. Dit is natuurlijk zeer juist, maar wijst deze verdediging er niet op, dat de durvende fantast de wijsgeerige schoonheids-beginselen van zijn antipode toch niet durfde te loochenen.

Voor Berlage was de baksteen het schoone bouwmateriaal, voor Van der Meij de schoone stof, kleur en oppervlak. Deze verschillende opvattingen voerden de architectuur van beide bouwwerken nog verder van elkander. De bouwmeester van de Beurs maakte een duidelijk onderscheid tusschen zijn materiaalen. Elke stof kreeg zijn afzonderlijke kleur, wel harmonisch met de omgeving, maar steeds voldoende contrasteerend om ondubbelzinnig aan te geven, dat het eene onderdeel van hout, 't andere van ijzer, 't derde van natuursteen was gemaakt. Geheel in deze lijn was dan ook Berlage's oorspronkelijke bedoeling, de daken te beleggen met gele pannen, welke bedoeling, zeker niet tot schade van Amsterdams grootste moderne bouwwerk en Amsterdams voornaamste straat, niet verwerkelijkt is. Om de eenheid in deze vele materialen te bewaren moest één van hen het beheerschende, het hoofdmateriaal zijn. Dit werd de baksteen, hier en daar bescheiden aangevuld door natuursteen, waarop ik uitvoerig terug kom.

De steenvolumen en contouren, de vlakken, waarin de kleine diep-in verscholen vensteropeningen leven brengen, moeten de schoonheid openbaren. Diep beschaduwd zijn de poorten, waar, tusschen de massieve steenen tegenkanten, de donkere teakhouten deuren liggen. Nergens is het houtwerk van kozijnen, ramen en deuren een factor in de architectuur, ondanks de frissche kleurtjes, waarmee de smalle stijltjes en dorpels met een zekere naïviteit geverfd zijn. De ijzeren ankers - hel blauw geverfd - spreken even in het muurvlak doch hebben geen pretentie. Ook de roode pannen, hoewel deze voor 't algemeen aspect van het bouwwerk wel degelijk van belang zijn, brengen toch geen wijziging in het uitsluitend steenkarakter van de Beurs. In deze eenheid van materiaal, in deze eenvoudige steenen architectuur heeft Berlage weer de groote rust gevonden, die ook de beste oude bouwwerken kenmerkt.

Gansch anders was de opvatting van den architect Van der Meij.

In de kleur zocht hij de aansluiting der verschillende materialen. Het glanzende bruin van de teakhouten kozijnen en ramen is een verdiepte nuanceering van de algemeene steenkleur. Het houtwerk is door deze kleur-overeenkomst één met den steen gebleven, hoewel èn de diepere kleur èn het gladde oppervlak met de passende detailleering aangeeft, dat het hout in de eenheid iets anders is dan de steen, en voor een goede overgang van den ruwen steen tot het glas oppervlak zorgt. In deze eenheid komt het houtwerk zoo veel vrijer tusschen den baksteen naar voren. Hier geen smalle stijltjes, die in diepe nissen nauwelijks te onderscheiden zijn, maar breede groot

gedetailleerde kozijnen en ramen, die, behalve in de onderste rij, gelijk met het voorvlak van den gevel staan, en door de breedte der stijlen en dorpels en ook door de eigenaardige bewerking van den middenstijl, waardoor het geheel naar achteren lijkt te

DE BEURS TE AMSTERDAM, (ARCH. H.P. BERLAGE NZN.).

hellen, meedoen in het groote lijnenspel der architectuur. Terwijl Berlage zijn raamopeningen klein moest houden, of door steenen tusschen-stijlen moest verdeelen om het baksteen karakter te bewaren, kon Van der Meij zijn kozijnen grooter ontwerpen, was hij niet alleen vrijer in het bepalen zijner vormen, doch kon ook gemakkelijker aan de eischen van lichttoevoer voldoen. Zoo viel het den laatste lichter modern te zijn, in den zin van hygiënisch en voor 't practisch leven bruikbaar, dan den zich aan de materialen bindenden eerste.

Een tweede variatie van de algemeene kleur geeft het dakvlak. De gele sterk in kleur uitéénloopende leiën, waarmee het betonnen onderdak is bemetseld, zijn een heftiger levende vorm van den baksteen. De brandende kleur van dakvlakken en torens beëindigt plotseling de stijging der groote lijnen van de architectuur. Zeer juist heeft de architect van der Meij als afsluiting van het geheele complex, de looden borstwering aangebracht. Het neutrale karakter van het lood zorgt dat het gebouw klaar tegen den hemel uitkomt, terwijl anderzijds de afteekening van het gebouw in dezen doordien zij geheel rustig is van kleur, des te meer warrelend bewogen, des te schichtiger omhoog steigerend vermag te wezen.

Van het veelvuldig toegepaste terra-cotta gaat één van de bijzonderste bekoringen van het Scheepvaarthuis uit. Het is eigenlijk verkeerd in dezen onderscheid te maken tusschen terra-cotta en baksteen, want deze beide zijn slechts éénzelfde materiaal. Bovendien is de baksteen zoo vrij behandeld en zijn de steenen zelf zoozeer bijzonder van vorm, dat van gewonen baksteen, zooals men dien gemeenlijk opvat, geen sprake is, terwijl de terra-cotta steeds in streng architectonisch verband is toegepast, zoodat deze wel ver staat van hetgeen vroeger onder terra-cotta verstaan werd: decoratieve paneelvullingen en friesversieringen. Inderdaad, men kan niet zeggen waar de baksteen eindigt en het terra-cotta begint. De decoratieve onderdeelen groeien uit de architectonische, soms wel op zeer onverwachte wijze, en zijn en blijven één met de omgeving. Welk een rijkdom heeft de architect Van der Meij hiermede verkregen! Hoe kon hij, nu hij beschikte over zulk een plooibare bouwstof, nu hij geen door kleur en aard tegenstellend en daardoor bij rijkere toepassing rammelend materiaal behoefde te bezigen, hoe kon hij zijn alles sierende fantasie uitvieren, een stuk architectuur scheppen, dat tintelde van zijn onvermoeibare decoratieve en sculpturale lusten!

Zoo oud als de bouwkunst zelve, is ook het terra-cotta en de baksteen, doch in de nieuwe vormen en verhoudingen van het Scheepvaarthuis is de toepassing een nieuwe overwinning van den menschelijken geest op het materiaal. In de verwerking ligt de moderne gedachte van vermenigvuldiging, van het gebruik van vele malen in den zelfden vorm geknede, als 't ware machinaal voortgebrachte onderdeelen. Voor het architecturale ornament is deze wijze van voortbrengen in dezen tijd de juiste, maar dit geldt niet voor al de andere versieringen. Bij de eerste maal aanschouwen valt bij voorbeeld pijnlijk de gedurige herhaling van de twee mansfiguurtjes in de pijlers op: het mannetje met den grooten hoed en het mannetje met de pelsmuts. Hier is de machinale vermenigvuldiging een fout, want de geest wil op de plaatsen waar door de voorstelling de aandacht getrokken wordt, ook in die voorstelling telkens iets vinden, dat die aandacht waard is. Dit is niet het geval bij een tien of twintigvoudige herhaling van hetzelfde. De figuurtjes op zich zelve zijn buitengewoon aardig, hoewel de toepassing op de eigenlijk geheel willekeurige hoogte, waar plotseling, even ongemotiveerd, de vlakke pijler overgaat in één met een flauw gebroken voorvlak,

niet gelukkig is; bovendien is de geheel onbewerkte dekplaat daarboven, die op een kinderachtige manier ondersteund wordt door een krullerig stukje smeedwerk, op zijn minst genomen zonderling.

Toch, ondanks dit alles, toonen deze stukken terra-cotta, hoe mooi de sculptuur op deze wijze uitkomt in het bouwkunstige verband, en welke verregaande afwijkingen de ontwerper zich hierin kan veroorloven zonder de bekoring zijner werken te loor te doen gaan.

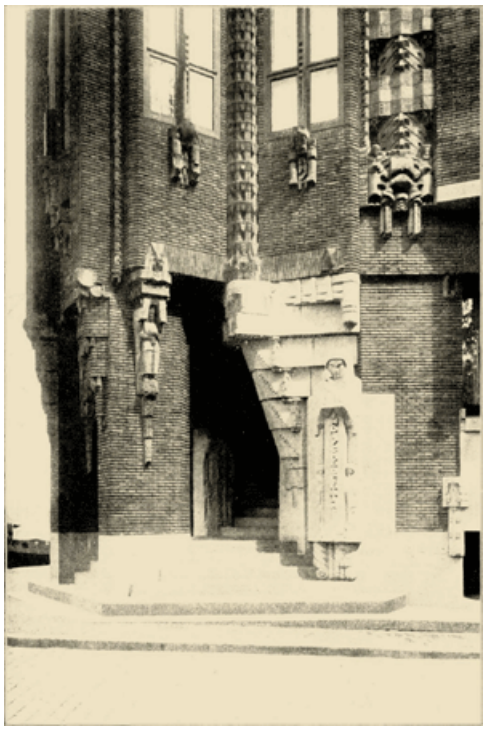
Het is wel teekenend voor den geest van den ontwerper van het Scheepvaarthuis, niettegenstaande hij in zijn prachtigen baksteen-terra-cotta een materiaal had waarin hij alles vermocht te doen: zijn pijlers metselen, zijn vullingen, zijn kleine ornamentjes, zijn figurale sculptuur en ook de reusachtige zeeslangenversieringen aan den toren, dat hij toch den natuursteen, het mooie groengrijze porfier, noodig achtte om nog meer in zijne kunst te bereiken.

Om des te duidelijker de eigenaardigheid van de toepassing van het porfier aan te toonen, zal ik eerst onderzoeken hoe Berlage zijn natuursteen verwerkte aan zijn Beurs. Graniet of zandsteen heeft deze bouwmeester alleen daar gebruikt, waar of de beziging van natuursteen om constructieve redenen noodzakelijk was, de lateiën, de stoepen en trappen, de plint - waar òf de vorm der bouwdeelen een oplossing in baksteen onmogelijk maakte, minder karakterstiek of minder vriendelijk zou doen zijn, zooals de zuiltjes, de kapiteelen, aanzet- en sluitsteenen en balustraden aan de stoepen of, tenslotte, zooals aan den vlakken topgevel aan de Beurspleinzijde en in de figurale en decoratieve sculpturen, wanneer door de tegenstelling van materiaal een zeer speciaal accent op het bouwdeel moest gelegd worden. Juist in dit laatste geval, waar het een artistiek effect gold, streefde Berlage er bijzonder naar, den natuursteen door zijn hoofdvorm toch vooral vast te houden in de groote begrenzingen van het gebouw. Ziet bijvoorbeeld de Gijsbrecht van Amstel figuur en die van Jan Pieterszoon Coen, ziet de zeeleeuwen of walrussen aan den toren; hoe passen deze met hunne contouren in de architectuur! En ziet ook de groote reliefs van Zijl boven de ingangen der Koopmansbeurs en der Schippersbeurs, door hunne maten, verhoudingen, en verdeeling vast zitten in het lijnenstelsel der omringende bouwdeelen. Door de constructieve beteekenis van den natuursteen eenerzijds en de zuivere lijnen-vastheid en eenheid van vorm anderzijds komt het tegenstellende materiaal des te beter in de baksteen-omgeving uit, en verrijkt de architectuur met een nieuw en sprekend element.

Geheel hier tegenover staat de toepassing van het porfier aan het Scheepvaarthuis.

Hoe allervreemdst en grilligst schieten de omtrekken van de porfierstukken bij den ingang en onder de uitgebouwde gedeelten daar nevens door den donkeren baksteen. Zwaar en grof teekenen zich de overkragende brokken met de vier oceaan-figuren zich af; hieraan verbonden door de plint en de dekstukken boven de kleine sousterrein-raampjes stijgen plotseling, door de regelmatige voorsprongen, als het ware steigerend, de hooge slanke consoles op, waarboven onverwacht het porfier weer eindigt in de dunne voetplaat. Welk een contrast; het bonkig rustige van de eerste en het skelettige van de laatste deelen! Hoe geheel zonder verband met den baksteen staan de groote hoekstukken met hunne telkens verspringende vlakken en de, wel in den grooten vorm gehouden maar toch eigenlijk geheel losse vrouwe-figuren. Vòòr de zwaarte dezer onderdeelen zijn de eenvoudige rechthoekige pijlers, die overigens geheel in overeenstemming zijn met den gevel in het algemeen, mager en nietig, en de fijne terra-cotta plastiek, waarin de overkragingen dezer pijlers uitgevoerd zijn, toonen hoe zeer de aard der porfierstukken en de schaal der

beeldhouwwerken en versieringen vreemd in de architectuur is. En hoeveel ruimer en rustiger zou de achtkante open hal met zijn fijn gevormd en sierlijk gemetseld plafond zijn, indien deze geweldige grove porfierbrokken den bezoeker niet dreigden dood te drukken.

HOOFDINGANG VAN HET SCHEEPVAARTHUIS.

Het gansche gebouw is één groot geheel van gebakken steen en materialen, die hiermee in het innigst kleur- en vorm-verband staan. Alleen het profier valt hier geheel buiten en contrasteert in alle opzichten. Niets van de groote gedachte, die de heele architectuur beheerscht en in haar de eenheid houdt, ligt in deze scheppingen der overprikkelde fantasie. Hier toont zich de tegenstrooming, de perversie van het mooie streven naar de diepe eenheid, waarin haast alle buitensporigheden te wettigen waren. Maar ook deze perversie heeft hare geheime bekoring.

Op de plint van het gebouw kom ik later terug.

Maar ik wil niet overgaan tot een volgend punt van mijn beschouwing zonder de rij van het porfier gestockte portretkoppen van oude zeevaarders gereleveerd te hebben. Deze zijn wel in absolute tegenstelling met Berlage's gebeeldhouwde figuren; de laatste zijn altijd architectuur, de koppen aan het Scheepvaarthuis zijn alles, maar geen architectuur. Men kan ze heel mooi vinden of dwaas-leelijk, daarmee staat of valt Van der Meij's bouwwerk niet.

(*Slot volgt.*)

Wiegekindje,
door Jenny Mollinger.

Voor de ouders van Maarten.

Je voetjes stoeien met elkaar,
je handjes grijpen naar mijn haar
en naar 't gebloemde wieggordijn..
..Je kunt met niets gelukkig zijn....
....Al wat ik van je zieltje zie
is zulk een blijde harmonie,
dat elk die in je oogjes kijkt
of langs je zachte hoofdje strijkt,
moet voelen dat, wat ongewis
en duister in hemzelve is,
tot klaarheid komt en blanke rust
wanneer hij jouw gezichtje kust,
en in zijn groote-menschen-ziel
de weerschijn van je schoonheid viel!

LATE HERFST ZMIGRŌD.

Stanislaw Czajkowski
door J. Slagter

De wereld-oorlog, de àl-verwoester, dreef Stanislaw Czajkowski uit zijn Poolsche vaderland. Toen daarginds, in het eeuwig geteisterde Polen, de hoeven en dorpen brandden en bloedige lijken op de akkers lagen, is hij gegaan, waarheen al zooveel ballingen gingen: naar Holland. Hier in onze vredigheid, onder onze zacht-blauwe luchten, heeft hij de rust hervonden, de schoonheid van ons land leeren liefhebben en aan zijn ontroering uiting gegeven. Nu, bij K l e y k a m p in 's G r a v e n h a g e, hangt zijn arbeid, beelden van Polen en beelden van Holland, werk van een teeder mensch, die de fijnheid bemint van herfst en lente, van avond en vroegen morgen. En - hoe heeft ons stille land den balling rust gebracht! - het Hollandsche werk is beter dan het Poolsche.

Deze schilderijen doen niet modern aan en niet oud; sommige zijn gematigd-luministisch, andere zuiver impressionistisch; de meeste zijn van het lichte palet, dat wij nu al jaren gewoon zijn te zien, maar zonder uitbundigheid, met een neiging naar stille, gedekte tinten. In den vorm brengt Czajkowski evenmin iets nieuws; hij is een deugdelijk teekenaar met smaak voor compositie, maar die zich met den vorm niet méér bezighoudt dan de landschapschilders der Haagsche school deden.

Iets nieuws brengt Czajkowski ons niet, maar menig schilderij getuigt, dat hij beproefde middelen weet te beheerschen en in staat is tot vertolking van teere stemmingen. Merkwaardig is echter, dat het in Holland gemaakte werk zoo zuiver Hollandsch aandoet. Wie den maker niet wist zou geen oogenblik aan arbeid van een buitenlander denken. Czajkowski heeft de kleur, de atmosfeer en de stemming van ons landschap doorvorscht, begrepen en gevoeld. Hij heeft ook, naar ik uit dit werk zou afleiden, veel moderne Hollandsche schilderkunst gezien, en zoo komt het, dat ook de factuur zijner doeken en paneelen sterk Hollandsch, maar niet oorspronkelijk is. Soms is ook Belgische invloed merkbaar,

STILLE ZOMERDAG (NO. 20).

als in het groote doek ‘Herfst’, beschaafd maar wat passief van voordracht en met een hinderlijk slecht geteekend paard.

Czajkowski heeft geschilderd in Volendam, Monnikendam en Brabant (Heeze). Gelukkig vergast hij ons niet op gevalletjes met nationale kleederdrachten in den Engelschen trant. Hij blijft ernstiger en geeft oude huizen, scheepshellingen, haventjes en botters. De meeste stalen zijn oppervlakkige instantaneetjes gebleven; er is geen poging gedaan tot kleur-schikking of synthese der vormen. Nergens is de kleur bijzonder en de luchten zijn nog al krijterig. Beter is het Brabantsche werk, en ook wat in de weilanden werd gemaakt. Daarin is Czajkowski op zijn best; hoe pittig is b.v. het frissche dingetje van wei en water en blauwe lucht (No. 14) en hoe voortreffelijk is de Hollandsche toon daarin gevonden. Welke buitenlander doet Czajkowski dat na? Het compleetste is een heel klein paneeltje: boerderijtje in de sneeuw. Daar is in allen eenvoud iets groots gegeven: aan geen ‘geval’ denken we hier, maar slechts aan de machtige stilte van een witten winterdag buiten. Dit kleine ding zou naast Witsen geen slecht figuur maken.

Aardig is het gebruik, dat Czajkowski maakt van de houtnerf en de kleur van het eiken paneel. Door een slechts heel dunne schildering laat hij die nerf meespreken, waardoor de kleur vaak een zekere charme krijgt. Ik herinner hierbij aan de meesterlijke wijze, waarop ten onzent Dijsselhof het golvend lijnenverloop van geschaafd wit-hout gebruikte om in enkele groote aquarium-paneelen de illusie van doorzichtig water te doen voelen. Czajkowski laat soms met veel succes plekken bruin eikenhout open, b.v. in ‘Kippen’ (No. 36).

Figuren geeft Czajkowski heel weinig; bij dit Hollandsche werk zijn slechts twee figuurstukken: in ‘Visschersknaap’ (No. 39) een zittenden Volendamsche jongen, met de beenen onder het lichaam gevouwen en de handen op de dijen is de houtnerf overal, vooral op de (erg onbelangrijke)

SCHILDERSFAMILIE.

handen te zien, maar de kleur is duf. Met dat al is het gelaat fijn van psychologie; wellicht zou Czajkowski in het portret iets kunnen bereiken. Heel mooi van stemming en kleur is het interieur 'Schildersfamilie' (No. 40). Het is voortreffelijk geschilderd en juist wat de schilder wilde geven: intimiteit van een gezellige kamer bij lamplicht, voelt men sterk uit dit doek spreken.

En nu het Poolsche werk. Het is véél minder, wat wel zal komen omdat het vroeger ontstond. Ik wil de deugdelijke hoedanigheden niet ontkennen van Nos. 44 (late herfst), 45 (akkerbouw in den herfst) 46 (herfststemming) maar ze verheffen zich toch niet boven een gemiddeld peil. Bepaald leelijk vind ik de interieurs van kerken en boerderijen met hun bonte schildering. Wat zou een de Zubiaurre daarvan hebben gemaakt!

Deze dingen zijn duf en gemoedelijk - anecdotisch, zonder tragiek, zonder humor, zonder geest. Oppervlakkig bekorend zijn Nos. 41 (omgeving eener kerk), 56 (plattelandskerkje te Osiek) en 58 (namiddag schaduwen), maar ook niet meer dan dat. Groote tragiek heeft Czajkowski willen geven in No. 55 (rijp) maar de afmeting van het doek is grooter dan de indruk, die het op ons maakt (wat meer gebeurt!)

Het lijkt me - om te besluiten - dat Czajkowski geen wegbereider is, maar een, die het reeds gezegde herzegt. Aan technische kwaliteiten noch aan gevoeligheid ontbreekt het hem, maar een zeer diep gevoel mis ik in dezen arbeid al te vaak. Door dien te verinnigen en vooral niet te veel waarde hechten aan de fotografische juistheid der vormen kan Czajkowski met hard werken een schilder van beteekenis worden. Zijn ontwikkelingsgang zullen wij met belangstelling volgen; hij kán wat!

* * *

Deze biografische aanteekeningen ont-

NAMIDDAGSCHADUW (PLATTELANDSKERKJE BIJ OSIEK).

leenen we nog aan de inleiding (van H. de Boer) in den catalogus: Czajkowski werd in 1878 te Warschau geboren en volgde in 1896 en daarna de lessen aan de Academie te Krakau onder prof. Jacek Malczewski. Voorts werkte hij te München onder Herterich en te Parijs onder leiding van Jean Paul Laurens.

WINTER TE HEEZE.

Haardvlammen,
door Co van Geuns.

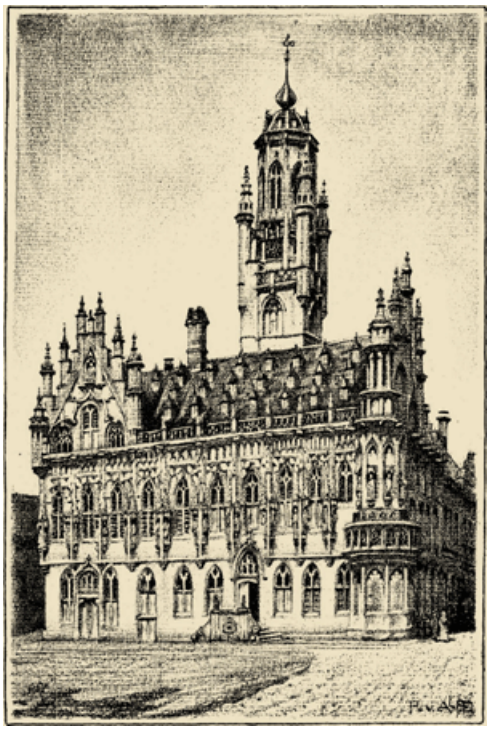
Vlammen, glimpend likkend om je gloei'nde kern!
wegelen en willoos wenden! waar? waar?
   doelloos draaien,
   tastend waaien,
rustloos zoeken om een vreemd en vaag gevoel,
niet te weten, waar te zoeken! waar en wat?

Hitte-stralend zengen van onzichtb're ziel,
ondoorgrondb're lichtmysterie, stomme spot,
   tartend lokken
   grill'ge brokken,
langzaam in een lachen glijdend overgaan
om een waan.... weer zich hullen in mysterie.

Broos, gebroken brand en desillusie van
een zoeken naar dien ongewaanden waan,
   weif'lend wachten,
   smeekend smachten,
aarz'lend op een groot verleden, afstand doen,
berusten, mat en rekken toch het broos bestaan.

Traag en stomm'lend tuimelt schijnverleden, vale
gloed van weemoedsvollen, stil verstorven glans,
   trage vragen,
   sprookjes, sagen,
schijn, verbeelding, uit verlangen stil gedacht
naar een waarheid, schoon als droomen, ijdel maar!...

t.o. 37

Zeeuwsche mijmeringen, causerie door P.H. Ritter Jr.

Voor D.Th. Jaarsma.

I.
Aan den oever der mijmering

O tijd van nu, tijd van de tergende sierlijkheid en welgestijldheid! Gij hebt aan onze kinderen het ideaal ontnomen, omdat ge in het huiselijk milieu een ideaal van stijl verwezenlijkt. Gij zijt absurd in uw streven naar harmonie, ge doodt den Droom met zachte, schoonheid-begeerende handen. Onder den bischopsmijter, die tot dekking van waardige hoofden werd ingesteld, bedelft ge het voorbeeld van kleine, gezellige moederlijkheid, de dagelijksche trekpot, uw 'tea' savoureert ge in 'cosiness', maar onze kinderen vergeet ge, die willen droomen en hunkeren naar nooit-geziene landen, en die nu het sprookje van de Lorelei niet zullen begrijpen, omdat ze den romantischen Rhijn niet kennen uit het theelichtje. Wie kent het nog, het witte, vierkante miniatuur-kacheltje, waarop de thee te trekken stond? Het was de eenige lichtbron in de stille huiskamer, waar de schemering dichter en dichter werd, er stonden bergen en kasteelen op, die wonderlijker door de kleine, dansende vlam werden beschenen dan de beelden op uw tooverlantaren door zijn felle lamp. - Dat is nu weg, de droom is weg in de wereld en in ons leven, wij zijn onze mijmeringen aan het bespieden of mijmeren niet meer, en wij zijn er allen van overtuigd dat het zoo beter is, omdat de praeventieve desillusie een der axioma's vormt van onze opvoedkundige systemen.

Toch komt de Droom ook nù nog, ons wel onverhoeds verrassen, al zijn wij niet meer door romantische kijkglaasjes op hem voorbereid. Zooals hij voor ons, kinderen, oprees uit de dorre burgerlijkheid van het negentiende-eeuwsch milieu, zoo rijst hij immer nog uit de verdordheid van ons gemoedsleven en brengt een wonderlijke wedergeboorte van vergeten stemmingen en verrukkingen in ons te weeg, juist na perioden, waarin ons alles scheen te begeven. O, dan te reizen in een land dat men niet kent, in een land waarvan wij meenen dat het ons zeer bizondere eigendom is, omdat wij het van de wereld wanen afgesloten en door niemand ontdekt!

Zeeland is een der weinige streken op aarde, waar men kan reizen zonder 'toerist' te zijn. Ge gaat er niet heen om bezienswaardigheden - wat er aan schoonheid leeft maakt deel uit van de spheer van het land, ge gaat er niet heen om op te merken, of om sportieve genoegens te smaken. Ge gaat er heen o m a n d e r s t e l e v e n, om den Droom te herwinnen, dien het vlotte, bezige bestaan van alledag voor u te loor deed gaan. Het is een wereld op zichzelf, van ons gescheiden door de wijde eenzaamheden van zeeën, waarin de eenzame hemel vervloeit, van geelwitte stranden die vervloeien in de traag-uit kabbelende golven. Ge gaat er heen om de eenzaamheid terug te vinden, de eenzaamheden van het landschap en de eenzaamheden van uw eigen ziel. Omgeven door de wijde ruimten, waar alleen de Hemel Souverein is en de zee, ligt het daar als aan het einde der aarde, een beeld van levend verleden, met zijn vreemde, oude steden, met zijn witte dorpen, waar de kleurige menschjes bewegen als voor eeuwen.

Ge moet naar Zeeland over het water. In de lente is op de Zeeuwsche stroomen a l l e s blauw, de watervlakte is blauw en de hemel is blauw, de flauwe kontoeren van het land in de verte zijn niets dan een afsluiting van de ééne altijd eender om u heen rustende schilderij. Er dwalen enkele

schepen met witte zeilen over de blauwe vlakten om u heen, er zwieren enkele fijne witte wolken over de blauwe vlakten boven uw hoofd. Maar ver in het verschiet, waar de lijnen der landen zich openspreiden, vloeien de blauwe vlakten ineen in het blauw van de zee. Ge hebt reeds bepeinsd dat het alles aandoet als Delftsch porselein, ge voelt hoe d i e kunst de weerspiegeling is van d e z e wereld.

Maar dàn komen er àndere aandoeningen in u op. Ge komt te varen in de Zuidvliet en de Zandkreek, temidden van de tallooze zandbanken, waar duizend kleine waterhoentjes een rumoerig festijn houden.

Hier vervalt de onderscheiding tusschen water en land. Het gele zand van oevers en banken vloeit golvend over in het blauwe water en het water vloeit uit met trage, melkwitte golven tegen de flauwe hellingen der geel-witte kusten. Zeeland in lentetijd is de wereld van het klare en opene. De hemel glimlacht zacht en goedertieren tegen de lichte wereld, en water en land kaatsen het zonlicht naar den hemel terug. Het is het land van den glimlach, het is het land van licht en kleuren, de stranden zijn er witter, de weilanden groener dan in Holland. Heel het land lijkt op de witte appelbloesems die om de heldere, kleine huisjes bloeien, ingericht.

Hoe leert men later de eenheid kennen tusschen volk en land. Er is een keurige zwier, een ingetogen weelderigheid in de kleedijen, in de gouden, sierlijk bewerkte knoopen die de boeren aan den hals dragen, in de kappen en gouden hoofdsiersels van de glundere, roodarmige boerinnen. Het landschap en de menschen zijn hier één. Het landschap zou evenzeer zijn cachet verliezen als men er de kleine, kleurige mensch-figuren wegnam, die achter elkander stappen over de smalle paden tusschen de lichtgroene en lichtzwarte landouwen, - als wanneer men de glundere huizen zou wegbreken of de bloeiende appelboomen vellen.

Maar al die pracht is zomerpracht. In den herfst als de luchten grijs gaan worden, dan spint de zee zijn nevelen over het land, dan wordt heel Walcheren grijs en dof en stil, de zachte vreugde verschaduwt tot zachten ernst, en alles is grijs en wijd, onmetelijk en onbestemd als de schorren waar de meeuwen zwieren, als de zeeën en wateren er omheen.

II.
Middelburg.

Ik ken geen stad op de wereld die zooveel ‘allure’ heeft als Middelburg. Ik ben indecent, door u te vertellen, dat er dorpen zijn, die haar in inwonertal overtreffen, want ze vervult haar representatieve taak van gewestelijke Hoofdstad onberispelijk. Zij ligt wijd uit, met groote, statige pleinen, ze heeft voor hare overheden paleizen ingericht, die Amsterdam en den Haag haar kunnen benijden. Als ge u voor den geest brengt, hoe het land bestierd wordt van hokkige kamertjes uit in parculiere woningen, hoe ge een referendaris aan het Ministerie soms kunt vinden op een bovenachterkamer, en het gemeente-bestuur van onze Lands-hoofdstad aan een klein verborgen grachtje, - dan gaat het hier in de oude, monumentale Abdij, waar het Gewestelijk Bestuur van Zeeland zetelt aan gothische schouwen, en de Raad der Gemeente in het onvergelijkelijk gothisch Stadhuis, dat aan de schoonste Vlaamsche architectuur herinneringen wekt, wel koninklijk toe. Elk der ontzaglijke huizen, met hun wijde

hallen, met hun ongeschonden, fraai gebeeldhouwde gevels is een paleis, waar Amsterdamsche Patriciërs zich niet zouden schamen hun verblijf te houden, en geen hunner is bestemd voor pakhuis of kantoor.

De huizen hier zijn, evenals in den ‘goeden ouden tijd’ nog w o n i n g e n , waarin men leeft met een huisgezin, en de oude gebruiken der huiselijkheid nakomt met een

eerbiedige stiptheid, die in de moderne levenscentra verdwijnen gaat. In Holland en vooral in den Haag, gaat men zich hoe langer hoe meer 'gemeenschapsburger' voelen, men heeft zijn sociale taak, zijn sociale belangstelling, en ik geloof mij niet erg te vergissen als ik constateer, dat het deelnemen der Vrouw aan het sociale leven, in Holland langzamerhand een zekere vlotheid heeft gebracht in de huiselijke doening. Er is een nieuw milieu geschapen, waarin elk zijn mededeelingen, zijn ervaringen meebrengt uit het groote, heftig bewegende maatschappelijk verkeer, - maar aan dit milieu is de oude, Hollandsche zede, die de maaltijden tot ceremoniën en de verjaardagen der huisgenooten tot heiligendagen verheft, hoe langer hoe vreemder. Jonggehuwden trekken in een étage-woning, eigenlijk niet anders dan een paar honnig-ingerichte vertrekken van een ontzaglijk 'huis vol menschen', het pensionwezen tiert welig, en de schouwburg met het na-broodje in 'Central' laten geen ruimte aan het rustig samenzijn van Vader met zijn pijp en zijn krant en Moeder met haar thee en borduurwerk in de ouderwetsche ietwat statig-duf gemeubelde huiskamers, die niet meer bestaan in het verlichte Noorden evenmin als de wijze levensvermaning en het ganzenbord.

Van die oude romance is iets bewaard gebleven als kostbare essence in de rijkgebeeldhouwde doozen, die de prachtige huizen zijn der provinciale hoofdsteden. Maar zij is alleen te genieten door wie met de koorts van het moderne leven, die harten doet jagen en hoofden doet peinzen, niet zijn aangetast. Wie uit den storm van ons modern verkeersleven opeens in de windstille zone van een provinciestad is overgeplaatst, hij voelt het pijnlijk hoe de 'nieuwe mensch' voor het gezonde, rustige, evenwichtige leven der Vaderen het orgaan verloren heeft. Hij wandelt door de vreemdstille straten langs de woningen van Middelburg, bijna alle erfstukken van de geslachten, die, ondanks alle democratizeering onzer staatsinstellingen, de heerschers gebleven zijn van het Koninkrijk op zich zelf dat Zeeland heet, - als een verdrietige vreemdeling. Om hem heen drentelen de stevige Zeeuwsche boeren met hun apostelenkoppen en de kleurige meisjes met heur gouden hoofdsierselen waar de zon in glimlacht, en heur blozende gezichten waar de glimlach in speelt heurer dartele levenstevredenheid. Zij bewegen zich alle om hem heen met rustige tierigheid, opgetrokken naar hun metropolis, zooals de vele geslachten deden die vóór hen kwamen, en die hen omgeeft met zijn oude imposante statuur. Maar om die kleine lieve bedrijvigheid heerscht er een tastbare leegte, - zij lachen en drentelen en zijn onkundig van het geheim, het geheim dat alle Middelburgers in zich omdragen en waarvan zij, statig elkander voorbij schrijdend, tegenover elkander niet reppen: dat het hier àl Statie is zonder leven, dat heel de stad is als één groot Museum, waarin de historisch-gecostumeerde boeren en boerinnen iets als een maskerade houden voor den vreemdeling.

En toch, en toch, hoe eindeloos weemoedig-schoon is deze stad. Ze breidt zich maar weinig uit, ze kent geen problemen van verkeer, van stadsuitleg. Ze behield haar ouden, karaktervollen vorm, geslingerd om de Abdij, met zijn puntige torens en hooge muren, ze heeft het voorkomen van een oude, gave stad, uit den tijd waarin de steden werden, een markt als middenpunt van verkeer, als hoofdader de lange Delft en de korte Delft, die uitmondt op den breeden Dam, waar, tusschen hooge steenen muren, in de diepte het ongerimpeld water rust. Ze is omgeven door groene plantsoenen, die haar volkomen afsluiten, en tegelijk haar het beeld doen bewaren van uit het land omhoog gerezen middelpunt.

Wilt ge iets begrijpen van haar leven, dan moet ge weten hoe de tijd in haar vervloeit. Ge moet weten dat ze maar twee

dagekringen, den dag en den avond kent. De ‘middag’ als afzonderlijk daggeheel bestaat alleen in de groote steden, waar het leven vele geledingen heeft. Dáár heeft men den vroegen ochtend met de groentekarren en melkboeren en naar hun kantoren en scholen trekkende menschen en kinderen, men heeft den tijd van het noenmaal, en dàn den luxueuzen, mondainen middag, den tijd der winkels en conferenties, en eindelijk den avond, met zijn schitterend leven en, als het geen oorlogstijd is, zijne schitterende lichten.

In een stad als Middelburg heeft men den dag met zijn gelijkmatige bedrijvigheid wanneer de kleine, als handkarretjes zoo kleine, fraai beschilderde wagentjes zich door hun veel te groote paarden laten bewegen over de hobbelige klinkers.... èn den avond, den avond met zijn kleine, huiselijke beweging in de stad, - maar met zijn ontzagwekkende melankolie in de plantsoenen.

III.
Het sanctuarium

De langoureuze weemoed die over de zeeën en schorren ligt uitgespreid, zij is ook samengetast tusschen de beslotenheid der oude gebouwen.

Wie het Abdijplein mijdt, zal nimmer ingaan tot Zeelands wezen. Ik weet niet of er op héél de wereld één plaats is als deze, een toegebouwde zaal, onder den open hemel, waar het stadsleven door gewelfde poorten voorzichtig wordt toegelaten, en aanstonds binnen haar stemmige spheer tot inkeer komt. Den Haag heeft zulk een geopend Slotplein in het Binnenhof, maar dáár stort het onstuimige leven zich langs de historische wanden uit, en breekt de traditie door zijn luidruchtigheid. Maar de enkele wandelaars die het Abdijplein overschrijden naar die andere beslotenheid, de Balans (het Middelburgsche Buitenhof), met zijn kleine, heldere fontein, waarin de sierlijke gevel van het Sint Jorisgebouw zich spiegelt - die enkele, ingetogen voorbijgangers zijn h i e r onder den ban der Souvereine Plechtigheid. Het is alsof de geur der Historie uitwasemt van de oude boomen, die de schaduw van hun gebladerten doen wiegen langs de sierlijke vaas die als een enorme reliquie in het midden van het Abdijplein is opgesteld. 's Ochtends en 's middags spelen er de kinderen, en hunne stemmen klinken in de raisonneerende ruimte als het gekweel van vogelen. Komt gij er Zondagsmorgens, dan dreunt in de verte het gezang der beide Abdijkerken, de Nieuwe Kerk en de Koorkerk, die flauw elkanders orgelen kunnen verstaan, soms lijkt het wel of de koren een beurtzang aanheffen in dit sinds eeuwen aan Wijding toegewijd domein.

In de zonnige zomeruchtenden ruischt er hier koelte van de gebladerten, en de duiven koeren om de hooge gebouwen. De eenige stem die er a l t i j d is, is de stem van den toren, de gansche lange dagen door zijn klanken uitsprankelend, forsch en frisch en gebiedend, en nieuwe klanken uitstortend als de oude zijn bezonken in deze kom van klokkegeluid.

Maar naast den ingang die tot het Koorkerkhof en den kleinen trappe-opgang der Abdijgebouwen leidt, is het sterfhuis der oude familie voornaamheid, een groote venduwaranda, waar ge door het kijkvenstertje de hemelen kunt bespieden van de echtelijke ledikanten uwer vaderen, en verdrietig kunt worden over den verkoop der

oude protretten, die in de heimelijke, tapijt-omhangen beslotenheid daarbinnen worden geveild. Dit is de pijn, waarmee de 'moderne gang van zaken' o n s treft, die al te innig mijmerden, en waardoor wij gestoken worden vlakbij de Sanctuaria van het verleden.

En toch, - toch blijft het Verleden hier Meester, ondanks uw martelend besef, der alle schoonheid geniepig wegvretende werkelijkheid.

IV.
Lange Jan en Malle Betje.

Gij lezer, die in groote steden woont, ge leeft anders met uwe gebouwen dan de provinciaal. In u w e spheer is hoofdzaak de beweging en het geluid. De gebouwen b e h e e r s c h e n u niet, ze omsluiten de ruimten waarin ge leeft en streeft, zij zijn het geraamte van het soepele verkeerslichaam. Gij staat maar zelden stil om hun karakter in kalmte te begrijpen, tenzij het, Hagenaar, geldt, die in rhapsodischen stijl geknutselde steenen taart - uw prematuur-gebakken Vredes-paleis. Uw officieele gebouwen zijn niet meer representatief, omdat ze in omvang de minderen zijn van uwe warenhuizen in gewapend beton. Zij toonen raar tusschen uw modepaleizen, zooals curieuze oude dames tusschen moderne trampassagiers. Het carillongespeel der stadsgebouwen wordt bedolven onder auto-getoeter, en de fijne, vergulde vingers, die voorzichtig den tijd wijzen op de klokkeplaat, hebben een matter glans dan de reclames hunner buren.

Hier, in Zeeland, blijft heel de stad met al haar statige architectuur onderworpen aan de officieele historische gebouwen. Men is in bouwkundig opzicht nog zuiver feodaal. De groote toren beveelt zijn uren met sonoren klank, en heel het leven regelt zich naar zijn gebod. Hij legt het de menschen op, bij heel en half slag naar zijne wijzen te luisteren, hij heeft overdag de eerste stem, en als wij 's nachts een oogenblik ontwaken, gevoelen wij zijn al te vaderlijke zorg bij het aanhooren van zijn ook dan niet rustend carillon.

Door twee gebouwen wordt Middelburg geregeerd, Abdij en Stadhuis, zij zijn de Vader en de Moeder der goede stad, de krachtig-slank de lucht in rijzende Abdijtoren, en de kleinere, beedere Stadhuistoren, die wel het kasteel van een reusachtig en sierlijk schaakspel lijkt.

De Middelburgers hebben, als goede stadskinderen, voor hunne ouders ontzag, maar zij zijn tegelijk gemoedelijk met hen, en de volksmond spreekt niet van Abdijtoren en Stadhuis, maar veel vertrouwelijker van ‘Lange Jan’ en ‘Malle Betje’.

Maar Malle Betje is een gastvrouw die haar wereld kent. Hoe schoon is het stadhuis geplaatst, in het centrum der stad, de Groote Markt. Op de gewone dagen der week komt àl haar sieraad uit, omdat zij zich vertoont achter het wijde, egale, met simpeler en kleiner woningen ombouwde plein.

Ieder der vijf en twintig graven en gravinnen van Zeeland, die aan den voorgevel tusschen de gothische vensters zijn opgericht, kunt ge in details bewonderen en ze zijn harmonisch in het rijk geheel. Het Raadhuis is schoon in zijn eenzaamheid, schoon ook in het bont vertier der Donderdagen. Want als de boeren en boerinnen van alle zijden komen en zich bewegen om de heldere witte tenten en tot boven in den nok der kroegen en melk- en koekhuizen, dan geeft tusschen al dat gewemel de bonte en ingetogen rijkdom van het Raadhuis tegelijkertijd eenheid en tegenstelling, die het marktfestijn zoo mooi doet zijn als weinig vreugden in dezen naar binnen gekeerden en uiterlijk stijlloozen tijd.

En nu moet ik u nog één ding vertellen: het is hoe zorgzaam Middelburg voor zijn vroedschap is. Als de raad vergadert, mag men niet storen. Een ketting wordt terzijde van het Raadhuis gespannen, en al wat wielen heeft, moet wijken of wenden. Hier heerscht de eerbied voor het gezag in het publieke leven. De groote ronde Zeeuwsche

huifkarren met heur ontzaglijke paarden ervaren het onverbiddelijk, maar uw moderne limousine moet even zeker haar onrust regelen naar dit Historisch Bevel.

V.

Zeeland is de brug tusschen Vlaanderen en Holland. De Zeeuwen zijn zonniger dan wij, Hollanders, zij leven, geloof ik, gemakkelijker. Zijn hebben jolijt zonder spe-

ciale aanleiding, zijn gemoedelijk en voorkomend ook vóór zij weten wie u is. Dat is de Vlaming in hen, maar toch.... Zij zijn belangrijk minder luidruchtig en tierig dan onze Vlaamsche broeders. En zoo geloof ik, dat Zeeland, van alle karaktereigenschappen die in den Nederlandschen stam te krijgen waren, de beste voor zich uitgekozen heeft. De Vlaming is wel eens een beetje al te overdadig in zijn feestelijke gemoedelijkheid, en wij hier zijn wel eens een beetje erg stijfjes.

Zooals nu alles in Zeeland, heeft ook Middelburg een Hollandsche en Vlaamsche zijde. Als ge de kaden langs wandelt met heur oude, soliede pakhuizen, als ge het staag en stug bedrijf der schepen ziet op de vele wateren die Middelburg omringen, dan voelt ge u in Holland. Maar de zin voor grandeur, de zucht naar sier en detailleering in zijn gebouwen, die heeft Middelburg van Vlaanderen geërfd. En als ge voor het Stadhuis staat, komt er even een vreugde in u, dat hier een kostbaar overblijfsel der oude Vlaamsche cultuur bewaard is door een beveiligende neutraliteit, zoo angstig dicht bij het land, waar de oude schoonheid genadeloos vernietigd werd.

De Vlaamsche bouwheeren hebben hunne schatten over heel Zeeland uitgestort, zij gaven aan Zierikzee zijn ontzaglijken Sint-Lievens-Monstertoren, aan Veere zijn oude kathedraal, maar het fijnzinnigst monument hebben zij gesticht in het Raadhuis van Middelburg.

De kronieken melden, dat de Burgemeesteren, Schepenen en Raadslieden in 1451 beraadslaagden om het te verbeteren, en dat de tegenwoordige oude gevels zijn begonnen in 1512. Als het waar is dat de stadsbrand van 1492 het Raadhuis in vlammen op deed gaan, dan krijgt een wondere overlevering schijn van werkelijkheid. Want twee geslachten van de Mechelsche kunstenaars-familie Kelderman, zouden er aan hebben gearbeid, Andries, de vader, zou den eersten bouw hebben tot stand gebracht, maar de vlammen die zijn steenen schepping vernielden, toch de Gedachte niet hebben verstoord, omdat Anthonis de zoon, het werk herstelde naar de plannen zijns vaders.

De voorgevel rijst op aan de Groote Markt. Achter de lage, sierlijke pui opent zich de hoofdpoort, door een puntboog gekroond. Aan elke zijde heeft zij drie spitsboogvensters door vensterkruizen in tweeën gesplitst, met ter westzijde de vleeschhal, die een bizonderen geveltop draagt, en een breeder karakter heeft door haar afgeronden boog; zij spreekt de afzonderlijke bestemming in tegenstelling met de oostzijde van het gebouw door deze kleine verscheidenheid nadrukkelijk uit. Zij heeft een kleine minutieuze afwijking door de combinatie van breeder boog met langer vensters geflankeerd, die niettemin den zuiver spitsbogigen aard der oostelijke vensters hebben behouden. - Hoe eenvoudig gedacht, hoe meesterlijk geslaagd! - De Vleeschhal - opgenomen in het geheel - en toch uitdrukking gevend aan het eigen afzonderlijk doel.

In de eerste verdieping herneemt het gebouw zijn symmetrie. De tien bovenvensters zijn alle zuiver spitsbogig en door smaakvolle vensterkruizen gesplitst. Hier is de versiering rijker dan beneden.

Op ieder wandvlak is boven, terzijde der vensters, een sokkel aangebracht, die de gravenfiguren torst, door den Mechelaar Michel IJwijnsel gehouwen, - zij stellen den ganschen gravenstoet voor, van Dirk X tot aan Karel V, en alle figuren zijn overhuifd door een dubbelen baldakijn, waarboven fraaie pinakeltjes omhoog rijzen.

He gebouw ontvangt ter oostzijde nadruk door een veelhoekigen torenvorm die aan de omwending is aangebracht. Ter eerste verdieping omgeeft den toren een balkon, terwijl zijn spitsen zijn uitgehouwen.

De hoofdtoren verschijnt achter de nok van het dak met zijn vier blinde muren, vierkant van onder, en met een achthoe-

kig bovenstuk te midden van vier kleinere torentjes, die vooruitspringen en door versierde bogen met hem verbonden zijn. Hij houdt een uurwerk en een klokkespel in zich besloten, maar het klokkespel zwijgt sinds jaren. Boven het wijzerbord aan de zijde der Groote Markt ziet men vier vergulde; beeldjes de bovenste stellen krijgslieden met hellebaarden voor, de onderste twee ruiters met gevelde spiesen. Bij 't slaan van 't half uur leveren de bovenste, bij 't heele uur de benedenste strijders een onbloedig gevecht. Maar mogen zij niet sneven, de uren sterven niettemin, - en het gebouw heeft jarenlang de zorgelooze voorbijgangers daaraan herinnerd met zijn vermanende spreuk ‘Praetereunt et imputantur’: Zij gaan voorbij en worden toegerekend.-

Enkele aanteekeningen.

1. Over Zeeland, de Zeeuwen en de speciale Zeeuwsche plaatsen is zooveel geschreven dat gij, lezer, zelfs als ge een groote studeerkamer hebt, het daarin moeilijk zult kunnen bergen. Als ge den ouden chroniqueurs van Zeeland, Smallegange of Boxhorn te lijvig vindt, of de Walchersche Arcadia van Gargon moeilijk kunt bemachtigen, dan zult ge - mochten deze phantastische mijmeringen u tot een meer concrete studie over de merkwaardige provincie hebben aangelokt, - in het geschrift van J. de Kanter Ph. Zoon en J. Ab. Utrecht Dresselhuis - een zeer leesbare en betrouwbare beschrijving vinden. Handig en populair heeft F. Nagtglas over Zeeland geschreven; zijn werk heeft den gemoedelijken oudeheerenstijl van tusschen '60 en 80, maar toont den verdienstelijken, in Zeelands historie zeer onderlegden beschouwer. ‘Twaalf Schedels van Reimerswale en de Bevolking van Zeeland’ door Dr. J.C. de Man geeft een aardigen ethnologischen blik op Zeelands bevolking. Men kan ook raadplegen J. Ermerius: Zeeuwsche oudheden (1781-1794) of Ch. de Coster, La Zélande, Paris, 1874.

2. Het Stadhuis te Middelburg.

Een heldere en kort architectonische beschrijving van het Stadhuis vindt men in het XXXVIe Bulletin de la Gilde de St. Thomas et St Luc door Bn. Joseph de Bethune. Een bizonderheid is nog, dat de beelden der graven en gravinnen van IJwijnsel vroeger met kleuren waren afgezet, volgens hun kostuum. Het Stadhuis heeft een, nieuwen aanbouw, in 1778 begonnen, die op zichzelf niet onschoon, van het hoofdgebouw in stijl verschilt. De opvatting, dat Anthonie Kelderman het werk van zijn Vader Andries Kelderman alleen zou hebben vernieuwd en voltooid, is ontleend aan ‘Galland, Geschichte der Holl. Baukunst und Bildnerei.’ De zonnewijzer met het ‘Praetereunt et imputantur’ bevindt zich tegenwoordig niet meer aan het Stadhuis maar op het gebouw der gasfabriek aan het Molenwater.

3. De Abdij bestaat, zooals men weet, uit een onregelmatigen kring van aaneen verbonden gebouwen. Zij bestaan uit het schip van de oude Abdykerk, thans Nieuwekerk (Nerd. Herv.) en het koor (Koorkerk) (Ned. Herv.), den toren, de kleine binnenplaats, de gang naar de groote binnenplaats en de oude gebouwen, welke deze omringen. Ten Noorden van de Kerk bevindt zich het wondermooie, grijze muntpleintje, door de oude kloostergalerijen nog omgeven, en geheel afgesloten met een groote fraaie pomp. Na de secularisatie der Abdij diende het plein als binnenplaats

der Munt van Zeeland. Een Engelschman die het muntplein bezocht riep uit: ‘Noble buildings, preserved with the care they merit.’ Het Abdijplein wordt aan vier zijden door de abdijgebouwen omringd, aan de Westzijde zijn de oude gebouwen vervangen door de woning van den Commissaris der Koningin, aan de Oostzijde door het Abdij-hotel. Aan Noord- en Zuidzijde, verheffen zich, zij het min of meer gerestaureerd, de oorspronkelijke Abdijgebouwen,. De gebouwen der Noord en Zuidzijde dienen voor den dienst der provincie (provinciaal archief, provinciale Griffie, - zalen van Geduputeerde en provinciale Staten). Een nadere architectonische en historische beschrijving van het in- en uitwendige der abdij ligt buiten het bestek van deze alleen literair-bedoelde schetsen. Het Bulletin de la Gilde de St. Thomas et St. Luc. o.m. geeft een heldere uiteenzetting.

> In het V.V. der Tweede Kamer op Hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1918 werd door eenige leden gewezen op een fout die begaan zou zijn bij de Restauratie van het Raaduis te Middelburg. De baldakijnen, waaronder de beelden geplaatst zijn, zouden voorzien zijn van nieuwe bekroningen, die aanmerkelijk hooger zouden zijn aangebracht dan, blijkens de daarachter bewaard gebleven profileering, in de bedoeling van den bouwmeester zou hebben gelegen. Ook wilde men worden ingelicht omtrent de plaats waar de beelden zijn geborgen, die door nieuwe zijn vervangen. De leider der Restauratie van het Raadhuis heeft den Minister omtrent de bedoelde vragen geantwoord, dat de baldakijns ter plaatse zijn aangebracht waar zij behoorden, dat van onrustig aanzien (waarover ook was geklaagd) niets gebleken was en dat de oude beelden in particulier bezit zijn geraakt.
>
> De Heer J.A. Frederiks, gebruik makend van zijne aanteekeningen over het Raadhuis, betoogt in een onlangs verschenen brochure (‘Het Middelburgsche Raadhuis in de Tweede Kamer’, 's Gravenhage. Martinus Nijhoff 1917) dat het doorloopen der profileering in het geheel niet wijst op l a g e r e b e k r o n i n g e n, doch een logisch gevolg is van de constructie, aangezien toch de profileeringen van het achtervlak zoover doorgaan tot zij de schuine kant van de bekroningen ontmoeten, en voorts dat op de oudste afbeelding van het Middelburgsche Raadhuis door Pieter Bast (1595), evenals in latere afbeeldingen de bedoelde bekroningen dezeflde vormen vertoonen, welke nu aan het Raadhuis zijn toegepast. Later zijn, wegens de hooge kosten van onderhoud, de hooge bekroningen vervangen door lagere afdekkingen, die in de 19de eeuw werden vervangen door eenvoudige schuin oploopende verhoogingen van cement. Omtrent de oude beelden die door nieuwe zijn vervangen deelt de Heer Frederiks mede dat zij zoo vaak hersteld en opgelapt zijn, dat ze zeer weinig waarde bezitten. De gave stukken achtte Dr. Pit te onbelangrijk om in het Nederlandsch Museum te worden opgenomen.

Sprokkelen,
door Hélène Swarth.

In sneeuwwit woud gaat, donker, 't eenzaam bestje
En bukt en raapt, al momplend, tak bij tak.
De wind woei fel, de sneeuw ligt rul, haar zak
Wordt zwaar - Een kooltje vuur in 't groene testje
Is 't loon straks! Kom! daar punt al 't lage dak.
Haar kluisje is klein, maar toch een veilig nestje.
Een komvol koffie, heet, een dampend restje -
Dan zoetjes domm'len. 't Bestje is moe en zwak.

Weer dwarrelt blank het wollig sneeuwgewemel.
Het bestje rept zich, 't wordt al somb'r en laat.
Met praatje en breikous zal geen buurvrouw komen.

Maar zij, al zijn haar kindren in den Hemel,
Voelt hen nabij, 't is of zij met hen praat. -
't Zal heerlijk zijn, bij 't knettrend vuur te droomen.

Inkeer,
door H. Löhnis

In dit wezenlooze licht
- Winterschemering -
In dit wankel evenwicht
Van wat komt en ging,

In de mist die zee en land
Zwijgend overspreidt,
Oog in oog en hand in hand
Met U, Eenzaamheid,

Zoek ik onder puin en asch
Naar een vonk die gloort,
Zoek ik wat van vreemden was.
Wat mijzelf behoort.

En ik vind - o arme ziel
Rillend in de mist -
Niets is echt van wat ik deed,
Niets van wat ik wist.

Al mijn schatten, scherp getoetst,
Blijken waardeloos;
Schijn, bedrieglijk opgepoetst,
Valsch, oneigen, voos.

Al mijn vreugden, al mijn leed
Geef ik weenend kwijt.
Houde alleen dit haren kleed;
Diepe ootmoedigheid.

Als een beedlaar leeg en moe
Dien zich God erbarm
Wend ik mij weer 't leven toe,
God zoo arm, zoo arm.

‘Menschenkind, voort’, door Elisabeth Zernike.

I.

Hanna liep naar haar eigen kamer. Het was zomer, en de beide ramen stonden naar buiten toe open, als in verlangen uitgaand naar den blauwen hemel. De schuiten in de gracht, met hun geel-gladde masten, lagen stil. Er was geen wind; de kleine spitse vaantjes hingen loom in de warme, zware lucht. Hanna haalde de ramen naar zich toe, en sloot ze. Ze wilde in haar kamer zijn, alleen, niet te midden van den rijpen zomeravond staan met die blinkende masten en groene boomen. Toen leunde ze tegen het raam en keek naar buiten. Op sommige schepen hing waschgoed te drogen. Ze verwonderde zich dat het heel niet bewoog; ze keek aandachtig naar een keffend schippershondje; - ze stelde zich voor hoe het leven moest zijn in zoo'n kleine kajuit, met de popperige raampjes. De bloempotten er voor zouden stellig de meeste ruimte wegnemen; - en onderwijl wilde ze zoo graag niets van dat alles zien en denken aan vele andere dingen. Het was nu al 8 uur; George moest gauw komen; - maar misschien kwam hij niet. Dien middag, - ze was moe geweest en ging op haar divan liggen slapen - had ze van hem gedroomd. Een heel onrustige droom - maar ineens was George gekomen en keek naar haar - keek, en draaide zich dan weer om en wilde wegloopen. - George, gilde ze - George - Heel schel had dat geklonken; ze werd wakker en meende dat die schreeuw nog leefde tusschen de wanden van haar kamer. Ze wilde niet hechten aan droomen - ze lachte even. Waarom zou hij zich omdraaien en weg loopen? Ze was op den grond gaan zitten en beukte moedwillig met haar hoofd tegen de harde vensterbank. - George, George - niet weggaan - blijven - niet weggaan - blijven. - Eens, op catechisatie, dacht ze, en prevelde half luid - toen was er een meisje, dat moest haar versje op zeggen:

> ‘Neen, het goede zal niet sterven
> En de liefde niet vergaan,
> Zou men haar ook duizendwerven
> Aan het kruis der schande slaan.’

Ze zei het heel suf op en fluisterde mij toen in: ‘Neen, zeg, de liefde zal waarachtig niet vergaan.’ - Och, ze scharrelde met jongens, ze wist heelemaal niet eens wat liefde beteekende. - Liefde, George, dat is - Maar kom dan nu, waar blijf je zoo lang? Liefde, dat is - van beneden kwam het geluid van de bel. Ze hield met praten op. Ze keek heel verschrikt de kamer rond. Een oogenblik wilde ze wegloopen, zich verschuilen, maar ze kon de gedachte niet vasthouden. Haastig stond ze op, en duwde de ramen naar buiten, allebei. Even was de lucht toch koel aan haar oogen: maar haar oogleden staken, alsof ze veel had gehuild. Een beklemming kwam in haar borst, een verlangen - Hij deed de deur open en liep naar haar toe.

‘Hanna -’ Een stevige handdruk; - ze boog haar hoofd, ze dorst niet kijken. ‘Laten we gaan zitten,’ stelde hij voor. Ze liep meteen naar den divan. Hij kwam naast haar zitten, dicht naast haar; ze dorst niet meer verschikken. En wat later hield hij haar hoofd tusschen zijn groote handen en keek haar lachend aan. Nu hij lachte, moest zij bijna schreien. ‘George’ - en ze wilde zoo graag voor hem knielen en hem kussen, maar zoo, dat hij het niet voelde. Daar moest ze nu aldoor maar aan denken: want

ze kon het niet doen, hij hield haar vast, met zijn groote, koele handen, en meer nog hield hij haar vast door aldoor haar aan te kijken.

‘Hanna, krijg ik ook een zoen van je?’

Ze kuste hem op zijn wang, heel voorzichtig, en toen ineens kort en wild - maar voelde zich zoo machteloos. Wat was één kus, wat waren vele kussen - niets, och, niets.

‘George, ik -’

‘Wat is er kind, waarom huil je?’ Ze knielde neer, en sloeg haar armen wijd-uit over den divan. Laat me huilen, dacht ze, dat is tenminste iets, die lauwe tranen in mijn stekende oogen.

‘O God, George.’

‘Wat is er dan, houd je niet van me?’ Ze beurde haar hoofd op en keek hem aan.

Maar hij zag in die van vocht glanzende oogen, in heel haar gebogen lijf, niet het kinderlijk-schuwe.

‘Hanna?’

‘Dat is het juist, ik houd van je.’

Hanna's vader zat in zijn studeerkamer. Toen het dienstmeisje hem thee bracht, vroeg hij: ‘Is er iemand bij mijn dochter?’

‘Ja mijnheer, mijnheer Vermaat is er.’

‘Zoo. Stoor die beiden niet, ze zullen geen behoefte hebben aan thee.’

‘Neen mijnheer.’ - Hij schoof het geopende boek wat van zich af en tuurde voor zich uit. Aan den wand hing een portret van zijn gestorven vrouw. Een vage lach om den mond, en droef-ernstige oogen. Hij wist niet waarom ze had gelachen, of waarom ze droef was geweest. Nooit had hij veel van haar geweten. Eerst de roes van jonge liefde, toen, man geworden, de kalme wensch haar te kennen, haar, de vrouw naast zich. Maar toen was er het kind, en ze noemde zich zelf niet anders meer dan: moeder. Hij keek naar het portret, en glimlachte, half spottend, half toegevend. ‘Moeder van Hanna,’ zei hij zacht, ‘en wie is Hanna? - Hanna verlooft zich met George, en - ik wed dat ze vannacht droomt van het moederschap, van een klein kindje in haar armen, een kindje, voor zij zelf mensch is geworden. Wie is Hanna - en wie is George? - Leben ist einsam sein.’ Hij stond op en stapte bedachtzaam heen en weer. Wat zou hij George aanstonds zeggen? Jonge vriend, beste kerel - met wat zware, donkere stem, - neem haar, maak haar gelukkig. Druk je stempel op haar, zooals ik het nooit heb willen doen; o, wat ben ik toch angstig geweest haar te beïnvloeden, wat heb ik ingetogen ter zijde gestaan. Alleen toegekeken heb ik, en niet veel gezien, geen sterken groei, zelfs geen langzame ontplooiïng. Maar nu kom jij en je zegt dat je haar lief hebt. Och, ik zelf heb mijn vrouw getrouwd voor ik een man was; doe dan wat je niet laten kunt, doe het. En dan, na eenige jaren, ga je je misschien verwonderen, werkelijk geheel te goeder trouw verwonderen over jezelf, om al die gewichtige stappen die je deedt, voor je iets gewogen hadt. - Nu stond hij tegen het raamkozijn geleund, zooals Hanna had gestaan, toen ze wachtte op George. Maar hij liet zijn gedachten niet verdringen door indrukken van buiten. Hij maakte zich een beeld van Hanna's leven. Veel was nog mogelijk, veel goeds, veel kwaads. En waardoor zou dat leven bestemd worden? Hij lachte - een beetje spottend. - Als je dat nu maar wist, hè, als je het eens wist! - Er werd aan zijn deur geklopt.

‘Binnen.’ - Daar waren ze, Hanna en George, gearmd, verlegen.

‘Komen jullie maar hier,’ zei hij.

‘Vader -’ - ‘mijnheer Lengius.’

‘Nu?’ - Lachend en bedremmeld stonden ze voor hem en spraken niet. Hij vond het zoo kluchtig, hij schaterde het even uit. Dat hielp hen onmiddellijk.

‘We hebben elkaar lief -’ - ‘Wilt u toestemmen in onze verloving?’

Hij knikte. ‘Dat zeg je daar mooi: - toestemmen in onze verloving, - heel mooi.’

Maar Hanna had moeite met haar tranen, daarom nam hij een hand van ieder, en kuste Hanna luchtigjes op haar voorhoofd. ‘Het is best, jullie zijn lieve kinderen.’

‘Kan ik - even met u praten?’

‘Waarover zouden wij praten? Hemel, het is alles in orde, gaan jullie nu, ga gerust.’

Ze liepen terug naar Hanna's kamer. ‘Zoo is vader,’ zei ze hem fluisterend op de trap.

‘Een beetje vreemd, hè, haast onverschillig.’

‘Zonder deelname.’

- ‘Ja.’-

‘Wees er niet verdrietig om, je hebt mij nu.’-

‘George -’ Ze omhelsde hem hartstochtelijk, ze voelde weer de vreemde onmacht, die zoo moe maakte.

Toen hij weg was, bleef ze op haar kamer, en huilde traag. Het verwonderde haar dat ze verliefd was op George, zoo warm, zoo fel. Een half jaar geleden had ze hem voor 't eerst gezien. Ze voelde zich in zijn bijzijn juist als in dat van vele jonge mannen; of hij haar lief zou krijgen, werd de eerste gedachte. Ze deed niet haar best, hem voor zich te winnen, zelfs niet onbewust. Ze keek hem alleen maar veel aan en dacht zich zelve als getrouwde vrouw. Dat ze graag wilde trouwen, wist ze wel, - want ze voelde zich dikwijls verlaten thuis. Ook verveelde ze zich. Den heelen dag thuis zitten met een boek of een handwerk, bleek een onmogelijkheid. Met hulp van een dienstmeisje zorgde ze voor de huishouding; maar het liet haar veel vrije uren. Als heel jong meisje had ze gedacht iets te willen worden. Ze wist wel niet wat, maar dat hinderde nog weinig, want ze vond zich zelf toen een kind. Helaas duurde dat besef: een kind te zijn, niet heel lang. Ze maakte door wat alle meisjes door maken, die heel veel dingen vermoeden en onder opzettelijk zwijgen van hun ouders, niet anders kunnen denken, dan dat ze niets weten mogen. Haar wil te weten werd sterk geprikkeld. Dus zocht ze bevrediging, hoorde hier iets, ving daar wat verminkte waarheid op, en wist spoedig alles, en kon niet gelooven dat het alles was. Een jaar lang strompelde ze voort door haar ‘jeugd.’ Ze voelde zich dikwijls angstig en bovenal: schuldig. Vele avonden kon ze niet in slaap komen; ze werd bang in donker, ze kreeg angst voor sommige volwassen menschen, die haar wel eens met scherpe oogen aankeken. Maar klagen dorst ze nooit. Ze meende stellig dat alles uit zou komen, zoodra ze klaagde, al haar heimelijkheidjes, en leelijke gedachtetjes. - In dien tijd werd haar moeder ziek en langzamerhand leidde dat ziek-zijn haar gedachten af. Het gebeurde eens dat ze uit school regelrecht naar huis liep, inplaats van bij de vriendinnetjes te blijven. En ze kwam de kamer binnen waar haar moeder lag. Voor het raam, zijn rug naar het bed gekeerd, zat haar vader en keek naar buiten. Heel stil liggend op haar rug, tuurde de moeder naar de zoldering. De stilte en de lucht van medicijnen beklemden het kind. Ze wist plotseling heel niet wat ze doen zou in de ziekenkamer, en toch kwam ze er veel en stond er altijd een stoel voor haar naast het bed. Toen viel het haar in, dat haar vader en moeder niet van elkaar hielden. Ze zag hen beide als in een afzonderlijke wereld. 't Was of ze van elkaars bestaan niet wisten. En zij, die iets had gevoeld van het wringendzoeken, het onrustig-warme begeeren in menschenlevens, zij zag twee koel-eenzame menschen: haar vader en moeder. Zij zag - nog schemerig en vaag - dat haar vader eenzaam was, ondanks vrouw en kind, en trotsch op die eenzaamheid. Zij voelde in haar moeder iets van het geestelijk dood-zijn, van het uitgebluschte, nauw-glimmende leven. Dat alles doofde, verkilde haar overprikkelde belangstelling zóó plotseling, dat ze zich lichamelijk ziek voelde en een oogenblik dacht te zullen dood gaan. Ze liep de kamer uit; - licht danste draaiend voor haar oogen, zweet stond op haar gezicht. Als een geslagen hond kroop ze weg in een donker kamerhoekje. Lang bleef haar nadien het kille besef van verlatenheid.

- De moeder stierf en Hanna was niet heel bedroefd: de kalme gewoonheid van haar vader herinnerde haar steeds te zeer aan dien middag van groote ontnuchtering.

Langzamerhand leefde haar geknauwde belangstelling weer op. Bijna werd ze opnieuw een kind. Toch kon ze niet dan hulpbehoevend en met wat tegenzin aan haar eigen toekomst denken. Op school hoorde ze tot de besten, maar ze wist zich geen vak te

kiezen. Omdat haar vader het wilde, studeerde ze twee jaar Fransch, en deed het eerste middelbaar examen daarin. Toen er kort daarop gesukkel begon met huishoudsters, besloot ze, zelf de huishouding te besturen. Voor middelbaar Fransch B kon ze altijd nog studeeren.

- Ze was 23 jaar toen ze zich met George verloofde. Het had haar niet verwonderd, dat hij haar vroeg zijn vrouw te worden. Maar ze ging zich verwonderen over zich zelf, omdat de warme, dringende stroom van haar liefde overvloeide en geen beddingen vond. Het verwarde haar meer dan ze hem liet merken. Ze voelde zich vaak klein en armzalig. En het ergste was, dat ze hem meetrok, dat hij werd als zij, dat ze twee machtelooze menschen waren, of vijanden, gelijk in sterkte, en onverzoenlijk.

- Mijn God, George - zou ze kreunen, en hij nam haar in zijn armen en zoende haar lang.

- Und hast du die Lippen mir wund geküsst, so küsse sie wieder heil - Wat kon die man toch spotten, George; alsof dat mogelijk was: küsse sie wieder heil - George ik wou wel-

Maar hij fluisterde: - Stil, dat wordt immers beter, als we eenmaal getrouwd zijn.

- Ja, wordt het dan beter?-

- Natuurlijk, - en hij legde haar dat uit. - Ze nam het aan voor waar, enkele uren, soms een heelen dag. Maar langer tijd kon het niet gelden. - Ze noemde zich zelf gelukkig, héél gelukkig, omdat ze nu George had. Dat onrustig, woelend gevoel, nooit eens ten volle bevredigd, dat wat zoo plotseling moe maakte, wat de gespannen spieren van haar gezond lichaam kon doen verslappen, was het niet alles de zoete charme van dien eersten, heerlijken tijd? En George beaamde het, met glimlachenden, gretigen ernst en legde zijn groote hand op haar blooten, warmen hals, en voelde haar teer strottenhoofd trillen, als ze lachte en sprak met hem, en boog haar hoofd als een bloem aan zijn stengel naar zich toe en de geur van haar lichaam was om hem, en de warmte van haar lichaam verwarmde zijn mond. Ze bleven uren bij elkaar, ongestoord. Als hij eindelijk weg was en Hanna stil haar licht doofde, - meest ging ze niet meer naar beneden om haar vader goenacht te wenschen - zei ze zich zelf dat het anders moest worden. Soms dacht ze dat het zelfzuchtig was, niets, niets te doen dan genieten van George; soms, wakker geworden uit zwoele droomen, schaamde ze zich over haar zinnelijkheid. Maar ze vermocht niets te veranderen, noch aan hem, noch aan zich zelf. Ze vergat ook weer gauw die wenschen en die schaamte. Ze zag bewonderend op tot hem en tot haar eigen liefde, die haar toch meest zoo groot en heilig leek.

George's ouders woonden in Brussel. Zijn vader, een bekwaam en werkzaam man, dreef er uitgebreide zaken en streefde naar een mondaine, Fransche levenswijze. Zijn vrouw steunde hem daarin weinig. Ze kocht geen weelde en vreugd met het overvloedig verdiende geld van haar man. Ze hield wel van het leven in Brussel. Hun vrienden maakten het haar niet lastig. Ze zag hen geregeld, 's avonds en 's Zondags. Ze zaten in café's, of wandelden. Ze vroeg zich niet af waarom ze juist deze menschen zou zoeken; ze nam heel eenvoudig wat haar geboden werd. Het groote-stads leven deed haar onbewust prettig aan. Ze bemoeide zich niet met haar buren, ze vroeg nooit wat de menschen van haar dachten. Ze was gelukkig als ze 's middags haar gewone wandeling kon maken door het Bois de Cambre; ze wilde dan

's avonds alles wat haar luidruchtige man haar voorstelde, wilde het zelfs met een glimlach en een kinderlijke blijdschap, die welig opgroeiden uit haar lieve tevredenheid. George was hun eenig kind. Toch had hij in hun denken geen groote plaats. Hij was zijn vader te eenvoudig, te degelijk voor zoo'n jonge kerel - zijn moeder was hij niet geheel eenvoudig genoeg. Zijn moeder had hem veel toegegeven als

kind, onbewust, doordat ze maar één moeilijkheid in de opvoeding zag: niet te denken dat een kind een volwassen mensch was. En zijn vader had hem streng maar rechtvaardig aangepakt, heimelijk hopend, het eens zijn volwassen zoon met mildheid te kunnen vergoeden. Wat hij zich zelf door overwegingen van goeden smaak - hij had een vrouw, hij was niet jong meer - ontzegde, wilde hij dat zijn zoon eens nemen zou. Hij glimlachte bij de gedachte zijn jongen voor zich te zien, een beetje bleek, een beetje bevend. - Vader, het spijt me, ik heb mezelf in den knoei gebracht; - dat laatste reisje naar Parijs - vader, ik heb schulden gemaakt - Zeg op kerel, hoeveel, ik heb waarachtig wel wat over voor mijn eenigen zoon, die de Hollandsche degelijkheid eens een beetje van zich heeft afgeschud, ha, ha. - Dan liep hij naar zijn brandkast, haalde de zware deur open, als kostte het geen inspanning, deed onverschillig met een bundeltje papieren geld in zijn handen. - Maar och, George was zoo'n brave jongen geworden, dacht de vader. George had den handel geleerd op Brusselsche scholen, George liet zich nadien gewillig naar Holland sturen, opdat hij hem nog maar niet dadelijk de zaken uit handen zou nemen. En nu had George zich verloofd met een Hollandsch meisje - en het was alles even correct en solide aan den jongen. Er werden brieven geschreven, over en weer. De oude heer Vermaat had schik in een stijf-lief briefje van Hanna, en zei zijn vrouw dat het meisje als geknipt was voor George. Maar over een brief van Hanna's vader sprak hij niet: hij had er zich heel even verschuchterd door gevoeld.

Hanna's vader was leeraar in 't Latijn. De jongens van 't gymnasium mochten hem wel. Hij gaf nooit straf, hij dreigde niet, iedere les, met het moeilijke eindexamen. Ze voelden in hem een onverschilligheid, en een bijna eerbiedige belangstelling tevens voor al wat hen betrof. Dat was vreemd. Ze wisten er dan ook dikwijls geen raad mee. Een wonderlijke vent, die Lengius, zeiden de dommen, machteloos, en de enkele stillen, begaafden, wisten niet anders te zeggen: een vreemde kerel. Hij bespotte nooit hun domheid; 't was of hij het hun niet aanrekende; hij prees geen verstand, hij toonde alleen een kleine voorliefde voor volhardenden ijver. En onbewust voelden velen, dat hij een mensch was, een rustig, beschaafd, een geheel volwassen mensch. Ze raadden niet naar zijn leeftijd, zooals bij andere leeraren wel. Hij deed nooit denken aan oud of jong, hoewel zijn haar grijs was en zijn kleine lichaam geen spoor van jeugd meer droeg. Hanna, zijn dochter, kende hem niet beter dan al die jongens van zijn school. Zijn uiterlijk was haar wel heel vertrouwd, doordat ze altijd tegenover hem aan tafel zat; ook wist ze kleine eigenaardigheden van hem. Voor ze zich met George verloofde, had ze een korten tijd Latijnsche les van hem gekregen en ze vermoedde, evenals zijn vele andere leerlingen, dat hij heel knap was. George vroeg haar soms naar haar vader, George vertelde haar van den zijnen. Ze gaf dan een kort antwoord. - Vader is een geleerde - of: vader heeft zich nooit veel met me bemoeid. - Dikwijls zei ze hetzelfde, maar dat merkten ze niet. Ze praatten ook nooit lang over zulke dingen.

II.

Ze genoten van het leven. Het plotselinge, onverwachte, bleef glimlachende charme, zelfs toen ze al eenigen tijd getrouwd waren. Voor het raam dat uitzag op het kleine

plantsoentje, stilletjes, gedachtenloos kijkend naar de vliegende, wippende musschen, moest Hanna soms ineens haar armen uitstrekken boven haar hoofd en lachen en praten met zich zelf. - We zijn getrouwd, dat is ons huis, dit is een kamer voor George en mij. - In Brussel wonen we, wat wonderlijk, hè, en mijn dienstmeisje brabbelt een mondje-vol Fransch.

Middenin den verlovingstijd, toen iedere

verandering van hun uiterlijk leven gewichtig was, toen ze elkaar nog zoo konden grieven door een enkel onbegrepen woord, en Hanna soms aan 't eind van een langen dag van samen-zijn met George heftig wenschte, dat alles mocht veranderen, maar haar onuitgesproken woorden herriep uit angst iets te verliezen van wat ze bezat - toen werd er plotseling gesproken over een huwelijk. George kwam, zenuwachtig, met een brief van zijn ouders. Zijn vader had zich minder goed gevoeld den laatsten tijd; de dokter constateerde suikerziekte en raadde een rustiger leven aan. Hij, George, moest overkomen en met zijn vader praten. - Veel overleg achtte de vader niet noodig. Je bent een man, je wilt trouwen - word voorloopig mijn compagnon en zie dat je zoo gauw mogelijk komt. Onder luidruchtige kameraadschappelijkheid zocht hij zijn teleurstelling te verbergen; teleurstelling in zich zelf, omdat hij nu plotseling oud was en ziek; - teleurstelling in George, die niet moedig en blij aangreep, maar veel mompelde, zwaarwichtig, en heele uren weifelen bleef.

- Wat is die Hanna voor een vrouw; wil je haar eigenlijk niet, hoe zit dat? Is ze mooi?-

- Ze heeft u haar portret gestuurd.-

- Kerel, zoo'n plaatje, dat is nog geen vleesch en bloed - spreek nou eens op.-

- Wat bedoelt u eigenlijk - ik wil haar trouwen, ik vind het alles heel mooi en heerlijk. - Hanna zal - zal niet weten hoe ze het heeft.-

- Zoo, zal ze dat niet weten. Jullie doet als kinderen. - Trouw dan maar in Holland; Mama en ik kunnen den dag-zelf overkomen. Naar een woning zullen wij wel uitkijken. - De vader had alles geregeld, en ze waren dien winter getrouwd. - Nu was het zomer. De boomen van het plantsoen strekten hun takken tot dicht voor Hanna's ramen. Ze zei tegen George, dat de boomen zoo jolig wuifden, heel anders dan in Holland. En telkens dacht ze weer een tak te kunnen grijpen, en rekte zich lachend, geknield tegen de vensterbank, tot ze blozend ineen zakte en zich kronkelde op den grond, als lag ze in hoog, malsch gras. George's vader voelde zich weer gezond worden in de zomersche lucht en had berouw, dat hij zijn zoon in de zaken had gehaald. Hij kon het alleen nog wel af, en zijn jonge schoondochter vleide hij graag door te zeggen dat verlangen naar haar, hem dien stap had doen nemen. Ze wist niet wat ze er van gelooven zou, en coquetteerde met hem, en leunde onderwijl tegen George aan, en was vroolijk en wuft als een sierlijk vogeltje. Soms had ze het plotseling druk met de huishouding. Eens, toen ze een nieuwen peignoir had gekocht, liep ze den heelen dag daarin rond, had het te druk om zich te kleeden. En ze hield dol van koken. Een vuil boezelaartje en gemakkelijke sloffen aan, op den rechtbank een keulsche pot vol verschen boter, veel eieren en suiker, dan werd het goed. Dan smulde George en werden papa en mama getelephoneerd om vooral dien avond nog te komen en te proeven. Et vite, vite chère papa, anders is het op. - Dikwijls liep ze 's middags George tegemoet door de drukke winkelstraten; - dikwijls dronken ze thee in het Bois en roeiden op den vijver. De mengeling van Fransch en Hollandsch beviel haar. - O George, ik heb gedroomd in gebroken Fransch, in het Fransch van de vrouwen op de markt. Ik moet noodzakelijk er weer heen - ik moet hen afluisteren, - kon ze soms zeggen en zich dadelijk na het ontbijt klaar maken. Ze dacht niet over den strijd van de Vlamingen, ze wist er ook te weinig van; het klonk haar alleen zoo grappig, en ze herhaalde de meest verbogen zinnetjes, om ze George te kunnen navertellen. Maar soms ook wilde ze niet anders dan Nederlandsch praten; ze wist zelf niet waarom, misschien trof haar toch de klank van de eigen taal, als ze een paar

eenvoudige menschen goedmoedig en luid het Vlaamsch hoorde spreken. Dan weer viel het haar in, hoe gemakkelijk ze nu haar Fransche studie voort kon zetten. Ze liet zich inschrijven

aan de universiteitsbibliotheek, ze praatte zelfs over het volgen van enkele colleges. - Met de oude mevrouw Vermaat kon ze goed overweg.

- Ik ga werkelijk veel van mama houden, - zei ze George. - Ze zoent me zoo hartelijk bij het komen en gaan, en soms moet ik dan aan mijn eigen moeder denken.-

- Je was toch nog zoo jong toen die stierf?-

- Ja, een kind-

- En je miste haar weinig-

- Weinig? Het is mogelijk; als ze geweest was als jouw moeder - En aan mijn vader heb ik nooit iets gedad - Enfin, dat weet je. - Toch weidde ze daar dan nog even over uit; het gaf zoo'n genot, nu, van uit dit lichte geluk - en hoe vloog de tijd, - te praten van al die duistere, sleepende dagen, weken, maanden.

Haar vader schreef zelden. Eens, toen ze jarig was, en eens, toen ze hem om titels van boeken had gevraagd. - Beste Hanna, - begon hij, en eindigde: groeten aan beiden, - je vader. Ze verlangde niet naar meer bericht, ze waren zoo gelukkig, 's Nachts, voor ze slapen gingen, fluisterden ze samen en spraken van hun liefde.

- Onze liefde ligt ten grondslag aan alles - zei George.

- Neen, ze stijgt boven alles uit.-

- Nu goed; - onze liefde - Ze zeiden veel moois, ze juichten en lachten er zelf om, in elkanders armen.

- Jij bent poëtisch-

- Ik word het, als ik zoo dicht bij jou ben.-

- Dan deed je beter me los te laten?-

- Los laten - jou? - nooit, nooit!-

Zij zuchtte - George, je doet me haast pijn.-

- Arm kindje - Maar hij liet niet af.

- Zalige pijn, George, mijn man.

- Zalige vrouw, Hanna-

Op een morgen bleef ze zitten aan de ontbijttafel. George was zoo juist weggegaan. Ze sliepen graag wat lang en George haastte zich ook na het opstaan niet. Ze keek op de klok - het was bij tienen. Het dienstmeisje had geklopt, tweemaal en kwam toen binnen. - Madame, madame.

- Ja, ruim maar weg.-

Ze had het opeens begrepen, heelemaal opeens, vanmorgen. Een kind - er zou een kindje komen. Ze keek om zich heen, ze keek nog eens naar de klok; de wijzers waren bijna niet veranderd, tot haar verwondering. Ze vond het zoo erg stil vanmorgen, zoo eenzaam. In de kamer scheen de zon, als alle vorige dagen. Ze liep naar het raam; daar waren de boomen, en ja, de vogels floten en wipten van tak op tak. Hoe vond ze het eigenlijk; een kindje? Een meisje zou het zijn, natuurlijk, een meisje, dat was zooveel gezelliger, dat leek haar vertrouwder, gewoner. En hoe zou George het vinden?-

Wat was ze alleen - zou ze - neen ze kon het toch niet zeggen door de telephoon. Ze stond in een bundel zomersch hel zonlicht, maar ze huiverde even. Vaag herinnerde ze zich een tooneelstuk - of was het een boek? - waarin een man juichte, omdat hij een kind zou krijgen. Een man - wist ze nu maar wat George zou zeggen. Een tooneelstuk was het geweest, ja, en de man ging bovenop een stoel staan en gilde: ik krijg een kind, ik krijg een kind! Vreemd was dat - George zou toch zeker niet gillen - en zij, zij kon ook niet zoo jubelen. Toch moest het wel heerlijk zijn, een

meisje, een klein, fijn meisje. Maar als het grooter was geworden - Ze zag zich zelf in haar ouderlijk huis, bij vader en moeder, later alleen bij vader. Ze zou daar maar niet aan denken; - het bleef toch ook heel lang klein, het kindje. - Wacht, ze kon George telephoneeren onmiddellijk thuis te komen. - Schrik maar niet - moest ze er bij zeggen - het is niets bijzonders. Ze bleef nog onbeweeglijk staan; de zon scheen recht in haar oogen, maar ze voelde het niet. - Niets bijzonders? - herhaalde ze vragend-zacht.

's Avonds in bed moesten ze er nog weer

over praten. George was blij geweest - heel niet uitbundig, maar hij kon dan ook niet goed te weten komen hoe Hanna er over dacht. Was ze heel gelukkig er mee? - hij wilde het dan ook zijn.

- George, wat zijn we toch gelukkig - en als nu alles voorspoedig gaat - Ze lachte even, om die bijna deftige uitdrukking.

- Lach je van geluk, kindje? - je moet je zelf maar heel goed in acht nemen, hoor.-

Ja, o ja-

- Je zult wel verstandig zijn, hè?-

- Ik zal doen wat de dokter zegt, en - ik kan ook wel eens raad vragen aan je moeder - of zoo - maar meer-

Meer hoeft ook niet - ik bedoelde-

- Ja, - dus je bent toch wel blij, hè George?

- Of ik blij ben - natuurlijk - jij bent het immers ook? Maar kom nu hier, ik moet je nog goenacht zoenen.-

- Ik kom - Mijn God, George, wat zijn we toch gelukkig.-

Het liep tegen 't eind van Juli. Hanna hield zoo van den zomer. De hooge boomen van 't plantsoen gaven haar, wuivend, verlangens naar buiten. Rondom Brussel al was het zoo mooi; konden ze niet naar een klein dorpje gaan daar, al was het voor een week? Ze trachtte George te overreden, vleiend, 's avonds, als ze laat nog zaten voor het open raam. Maar George sprak over oorlog, de laatste dagen. Eerst had ze gelachen om zijn ernstig gezicht; - oorlog, dat kon toch niet, tusschen beschaafde landen. - Eerst was het alleen George, die er over praatte - en - ja, papa Vermaat was dadelijk dol-opgewonden geweest, en voorspelde het ergste, voorspelde een geweldigen volkeren-strijd, een bloedvergieten zóó vreeselijk - Hanna wilde niet luisteren. Zij en de oude mevrouw Vermaat zochten elkaar die dagen en wandelden vreedzaam de gewone wandeling door het bosch, en dachten aan veel hoopvolle dingen. Maar de onrust drong al gauw overal door; de kellners van het restaurant aan den vijver praatten over den oorlog; van haastig-voorbijgaande wandelaars vingen ze angstige woorden op, de stad kwam meer en meer in beroering, het giste en bruiste overal. En Hanna kon niet meer aan andere dingen denken, nu ze de spanning zag, den angst bij allen. Want nergens kon ze kijken zonder het te zien. Alleen kinderen lachten en stoeiden nog wel op straat, maar dikwijls liepen zelfs de kinderen zwijgend, en een beetje verdoofd, in groepjes. Alle menschen zag ze het aan: jullie weten het ook, jullie hebt ook angst en afschuw, en zorgen. Toch geloofde ze niet dat het werkelijk gebeuren zou. Het was een vreeselijk dreigement, een ontzettende beklemming, een waarschuwing. Maar het zou ineens weer weg zijn, of langzaam aftrekken, iederen dag den angst wat vervagend. Omdat ze zich den oorlog niet kon denken, geloofde ze niet aan de mogelijkheid. Ze probeerde wel, het zich voor te stellen, 's nachts, nu ze niet meer slapen kon. George was Belgisch onderdaan, want zijn vader, hoewel Hollander van geboorte, had zich laten naturaliseeren, toen hij al vele jaren in Brussel woonde. George zou in den oorlog moeten, zonder twijfel, en dadelijk; George zou weggaan uit huis, weg van haar. Ze zou hem nog zien in zijn soldatenpak; ze zouden zwijgend tegenover elkaar zitten, aan den laatsten maaltijd, en niets eten, maar star naar elkaar kijken, zonder tranen. Ze praatte daarover veel met zich zelf, die lange, lichte zomernachten. Heel duidelijk zag ze het alles in beeld - altijd het zelfde, duizend maal. Ze vroeg zich wel eens af waarom ze niet op George's

knie zou zitten, waarom ze niet zou snikken aan zijn hals. Maar dat zou ze niet; - staroogend tegenover hem - stil en koud van binnen, niets voelend, niets - alleen dat bijna doode lichaam en die stekende oogen.-

De oorlog ver weg, in 't Oosten, was begonnen; toen volgde de oorlogsver-

klaring van Duitschland aan Frankrijk, toen het ultimatum van Duitschland aan België. George kreeg een waarschuwing zich gereed te houden, George zei haar dat een afwending nu niet meer mogelijk was. Hij dacht niet meer aan zijn zaken, hij liep heen en weer door de stad, heen en weer met zware, droevige passen, door zijn huis, waarin altijd de zon scheen. Zijn ouders waren er bijna doorloopend. - De vrouwen zaten stil, de mannen praatten soms heftig, twistend ineens. En hun opgewonden, felle ruziegesprekken gaven Hanna voor 't eerst een vaag besef van oorlogsmogelijkheid. Ze had dronken mannen op straat wel hooren schelden, maar nooit, in eigen huis, menschen die haar lief waren, zóó hooren twisten, noodeloos, zinneloos. Het ontnam haar het onbewust eerbiedig vertrouwen in menschen, en opende de mogelijkheid van veel kwaad. De vader verweet George lafheid, telkens weer. - Goed, hij is laf, waarom zou hij het niet zijn? - krijschte ze eens tusschen hun woorden in. De mannen zwegen en keken haar met ontzetting aan. Ze stond op, en liep de kamer uit. Buiten de deur hoorde ze hen opnieuw beginnen. In de leege keuken - het dienstmeisje was weggeloopen - bleef ze zitten en dacht weinig, voelde zich ziek en heel, heel armzalig. Dat was den laatsten morgen van George's thuis zijn. 's Middags hoorde hij waar hij zich te vervoegen had. En om drie uur werd de oorlogsverklaring bekend. Het kon voor Hanna geen verschil meer maken. Maar ze wilde weg, weg uit huis, weg uit het land. Haar vader had eenige malen geschreven, kalm en met groote vastheid. Lang geleden al raadde hij haar, naar Holland te komen. - Wacht niet tot het te laat is, de oorlog moet zeker vallen, en ik zie België al geschonden en vertrapt. - De laatste dagen waren er geen postbestellingen meer gekomen. Ze pakte vlug maar bedachtzaam een grooten koffer vol; ze voelde zich een klein beetje menschwaardiger, nu ze de zorg had voor iets, en de wensch weg te komen, in Holland te zijn, bijtijds. Ze stuurde haar schoonvader om naar den treinenloop te informeeren; - kort, in gebroken zinnetjes, besprak ze met de moeder enkele dingen: de bewaking van het huis, het overbrengen van de meest waardevolle meubels naar moeders woning. Ze sprak niet over George. Bij vlagen zag ze hem vóór zich, zijn heele lichaam, zooals hij eens gezeten of gestaan had; - zijn gezicht alleen, lachend en teeder-dicht bij het hare. Dan deed ze haar oogen wijder open, en voelde een duizeling die haar even deed denken aan het kindje. - De oude heer Vermaat kwam terug. Eerst den volgenden morgen zou er weer een trein loopen, over Antwerpen naar Holland. - Daar kan ik onmogelijk op wachten, - zei ze. De afstand tot den volgenden morgen leek haar eindeloos groot. Maar driftige woorden van haar schoonvader doodden alle verzet in haar. Naar George dorst ze niet meer kijken, George moest weg - over drie uur. Ze was nu klaar met pakken en ging op den koffer zitten. De zorg voor haar eigen veiligheid was ver weg geschoven, en liet een leegte; over drie uur, dan ging George - over drie uur. - Dat prentte zich zóó vast in haar, dat ze later, veel later, soms nog op de klok keek en dacht voor die drie uur te staan. - Over drie uur. - Toen kusten ze elkaar. George begon nog met eenig uiterlijk vertoon van hartstocht, maar Hanna beantwoordde dat niet. Hij prevelde heilwenschen - zij sprak hem die na. Op 't laatst zei hij van moed houden en vertrouwen op weerzien. Ze begreep die woorden niet, maar knikte hem toe, heel even glimlachend, zonder het zelf te weten. Haar gezicht was hem toen zóó vreemd, dat hij haastig zich omdraaide en weg liep. Bij de deur vergat hij weer dat vreemde, en bezon zich dat hij afscheid nemen moest. Maar hij had ook angst zich te laat te melden en voelde, huiverend, een weerzin tegen Hanna. - Toen ging hij.

III.

Traag-schokkend ging de trein weer voort door het donker. En Hanna wist, dat ze er nu bijna wezen moest. Maar ze dacht niet aan het oude huis, of aan de grijze toren, die zijn hoog en helder gespeel daar over uit liet waaien, noch aan de stille groene grachtjes, waar ze placht te wandelen met George, 's zomersavonds, in de eindelijke schemering. Ze keek naar het jongentje tegenover zich, dat in slaap was gevallen op moeders schoot. - Wat heeft hij zich vuil gemaakt - zei de moeder, en liet haar hand door zijn donker krulhaar gaan, en glimlachte even. In haar oogen kwam een milde verteedering, telkens als ze naar haar mooi kindje keek. Maar haar stem bleef droevig, en vol tranen aldoor. Ze klaagde veel, om de plotselinge ellende, die met den oorlog over hen was gekomen; maar intenser dan de smart om verbrokkeld geluk, leefde in haar warm-bruine oogen de teleurstelling om de slechtheid der menschen. Het maakte Hanna onrustig, dat ze aanstonds van elkander weg moesten, wel voelend hoe het haar eigen verdriet terug drong, zoo stil te luisteren naar die klachten. Ze besefte vaag, dat deze vrouw sterker haar leed doorvoelde, dan zij het hare. - U heeft een heel lief kind, - zei ze nog eens. En nog eens vertelde de jonge vrouw: - We woonden in een stille straat, waar alle menschen goede buren waren, en allemaal hielden ze van mijn jongen, van mijn kleine lieveling. Maar nu, nu ik moest vluchten, omdat mijn man een Duitscher is, jouwden ze ons uit, en wisten geen scheldwoorden genoeg om ons achterna te smijten. Haar stem brak af, maar haastig ging ze verder: - Voor 't laatst liep ik door die straat, met het kind op mijn armen; ik was zoo moe, ik dacht dat ik vallen zou, bij iederen stap. - We waren dezelfde menschen niet meer, we waren niets dan arme vluchtelingen. - Maar mijn God, waarom moesten ze ons zóó haten ineens. - Zwijgend zat haar man naast haar. Hij ademde dieper als zij sprak, zijn neusvleugels trilden dan even. - We zijn nu straatarm, zei ze, - en we hadden het zoo goed, we waren zoo gelukkig. - Daarmee besloot ze telkens weer: we waren zoo gelukkig.-

Hanna dacht nog aan haar woorden, en aan haar mooie, droeve oogen - de oogen ook van het kind - toen ze was uitgestapt en langzaam het perron af liep. Het was toen laat in den avond. Maar voor het station stonden veel menschen, die onrustig dooreen drongen. Ze praatten niet luid, ze deden vreemd en angstig. Hanna keek naar hen, zonder recht te begrijpen. - Plotseling was er een warme mond op haar wang. - Vader, - dacht ze, en voelde een blijdschap openspringen in zich, blijdschap, die toch meteen het verdriet sterk en scherp in haar bewustzijn drong. Hij kuste haar liefdevol, veel malen, zooals ze zich niet kon herinneren, dat hij haar vroeger ooit gekust had.

'Vader,' zei ze, 'ik had niet aan u gedacht - niet gedacht dat u hier wezen zou. Het is heerlijk.' En ze wist zich veilig bij hem; maar het gevaar, waaraan ze ontsnapte, was dreigend gegroeid. Ze greep naar zijn hand. 'Bent u ongerust geweest over me?'

'Ja,' zei hij, en hijgde even, 'ja, zonder reden wellicht - maar héél ongerust.'

Nu glimlachte ze - 'U, en zonder reden' - en voelde op dat ooogenblik niet anders, dan dat ze een vader had, die van haar hield.

'De oorlog kon ons eens veranderen.'

'Ja, ja, de oorlog.' En ze begon te praten, met zachte, eentonige stem. Hij luisterde heel oplettend, en zweeg.

Dien nacht bleven ze lang bijeen zitten. ‘Vader,’ herhaalde ze telkens, ‘het is toch zoo vreeselijk en onbegrijpelijk, die oorlog; denkt u ook niet, dat het maar héél kort zal duren?’

‘Ik zou het wel graag willen gelooven; één jaar misschien, twee jaar.’-

‘Twee jaar is lang, eindeloos lang. Als

mijn leven voor twee jaar weg is, dan kon het ook wel voor eeuwig weg zijn. - En we waren zoo gelukkig, we hadden het zoo goed. -' Onwillekeurig nam ze de woorden van die jonge vrouw met de warme oogen.

'Nu moet je trachten hier gelukkig te zijn. Het zal niet onverdeeld kunnen wezen, niet zonder zorgen, maar toch -' Ze begon te huilen, heftig opeens.

'Het leven is weg, hoe kunt u zoo praten.'

'En het kind?'

Toen dorst ze niet antwoorden, maar ze leunde snikkend tegen hem aan, en voelde zich zoo armzalig, alsof ze zelf een klein, verdwaald kindje was.

Ze stonden samen over de krant gebogen, Hanna en haar vader.

'Niets bijzonders, weer niets, kleine schermutselingen aan 't Westelijk front, en wie zal zeggen, hoeveel dooden daar nog bij gevallen zijn. Toe vader, sla dat blad nou om; wie weet, er moet weer eens iets gebeurd zijn, iets groots, iets geweldigs-'

'Stil kind, ik mag het eerste blad toch uitlezen.'

'Vader, ik wou dat het daar stond, met groote, vette letters, midden op: George Vermaat is gesneuveld - anders niet; dat was gauw genoeg gelezen, hè, en dan hoefden we nooit meer het eerste blad omslaan en zoeken in het tweede, en in het derde.'

'Kind -; hij legde zijn hand op haar schouder; "bedaar eens wat."

Ja, u kunt gemakkelijk zeggen: bedaar eens wat. Weet u wat het is, dit leven van spanning, en wachten, en altijd weer jezelf paaien met mooie praatjes over een volgende post en volgende dagen.'

'Had je George zóó lief?'

'George?' Ze stokte even. 'U wilt het niet begrijpen; het is geen menschwaardig bestaan, dáár.' Ze snikte luid op. Zooals ze daar stond, met gebogen hoofd, haar beide handen voor haar huilend gezicht, leek ze een schuldbewuste, die in angstige huivering voor zijn rechter staat. Hij bracht haar naar een stoel, en liep toen stilletjes de kamer uit. Toen hij weg was, hief ze haar hoofd op en veegde zuchtend haar tranen af. Het kon niet zoo blijven, het leven. Ze ging zoo hunkeren naar vroolijkheid, naar gemoedelijke rust, naar kleine blijdschap. Ze vroeg toch niet veel, een beetje blijheid maar, een klein beetje. Als het leven dan niet veranderde, zou zij zelf veranderen. Bijna lachte ze, en neuriede een helder wijsje mee, dat iemand floot op straat. Maar het wijsje brak af met een valschen draai, en ze voelde de beklemming weer strak om zich heen. Zoolang ze nu bij haar vader woonde, was het zoo geweest: angst, angst en benauwenis. Ze zag zich zelf door het huis sluipen, altijd met dat eene doel: te weten of de postbode iets gebracht had. Ze kende den weg, dien hij liep, ze kende zijn stap, den klank van zijn bellen, het kleppend geluid van de bus. Ze schaamde zich, wanneer ze iemand tegen kwam, en probeerde dan heel rustig en gewoon te doen. Maar de spanning bleef. Dikwijls ging ze wandelen, alleen omdat het een uur later zou wezen, als ze de klok in haar kamer terug zag, en in dat uur kon het leven wonderlijk veranderd zijn. Maar altijd keerde het oude leven terug. Soms ook ging ze kennissen opzoeken. De menschen waren zacht en medelijdend tegen haar. Lieve Hanna, we zijn blij je te zien; ga eens gemakkelijk zitten; enne - nog niets geen berichten, uit Brussel, van George?-

Ze maakte zich gauw uit hun medelijden los. Ze begon druk te praten, altijd over den oorlog, redeneerde in 't wilde weg over loop en duur en mogelijke gevolgen. Ze schold veel op Duitschland, maar vertrouwde den moed van de Franschen niet, nog

de opofferingsgezindheid van de Engelschen. Ze had dan een gevoel, alsof ze meehielp aan het groote oorlogsgebeuren, alsof ze met meer recht een beslissende wending mocht verwachten. Maar het maakte zoo moe, al dat wachten, en zoo leeg.-

Ze strekte haar hand naar de groote loome

krantenbladen, en vouwde ze langzaam ineen. Mijnheer Lengius kwam binnen, rustigjes, en keek naar haar.

'Ik kan het niet allemaal meer lezen,' zei ze, 'of er den godslieven dag aan denken.' Haar driftige woorden tegen hem waren als nijdige hagel op groote, blinkende ruiten.

'Dat is ook niet noodig; denk jij maar aan andere dingen - aan jezelf en het kind.'

Ze steunde haar ellebogen op tafel; haar wangen gloeiden ineens. 'Ik denk aan George zooals hij was in onzen verlovingstijd, en later, toen we altijd samen waren.'

Hij knikte ijverig. 'Natuurlijk kind.'

'U zegt zoo gauw: natuurlijk, en wilt me geruststellen over alles wat er in me - wat-'

'Ik geef je nooit ijdele hoop omtrent George.'

'Och nee, dat bedoel ik ook niet.' - Nu hoopte ze dat hij vragen zou, wat ze dan wel bedoelde. - Ze wilde zich zoo graag uiten, maar altijd verhinderde vader dat. Eens had bij gezegd: je moet je liever niet uiten, als je het niet volkomen kalm en beheerscht kunt doen. - Hoe kon ze ooit kalm praten over dat alles wat in haar omging? - Ze lachte schamper. - Hij merkte het wel.

'Voel je je goed genoeg, om mee te loopen naar neef Harte?'

'Goed genoeg misschien - maar och, ik blijf liever thuis.'

'Je zit veel in huis, den laatsten tijd.'

'Och ja vader, laat me maar.'

'Zeker. Tot straks dan.'

'Tot straks.'

Nu legde ze haar hoofd in haar armen. Niet je uiten, ook niet zooveel praten - en vooral niet te veel denken - dat waren zoo vaders principes. Prachtig was het, vooral dat laatste - denken, denken, je moest wel. Zachtjes aan begon je, maar het ging al vlugger, al woester, het één werd door het ander verdrongen. Soms werd je wakker, en dacht aan andere, aan ouwe, lieve dingen, waarom, waardoor? Je wist het niet. - Door een droom misschien, een eenvoudige, vaak omdroomde. De woorden van dien droom bleven dan fluisterend om je heen, hun adem was warm in je glimlachend gezicht, en je bleef peinzen even - och, niet lang. Je kwam aan 't ontbijt, en daar waren weer de morgenkranten met hun versche berichten. - Ze las ze zin voor zin, met moeite haar gedachten beteugelend. Maar daarna vloeide het denken weg uit zijn bedding, en kronkelde traag naar vele kanten. George zou gewond zijn, maar veilig voor 't oogenblik - George leefde en had goeden moed. En dikwijls stelde ze zich voor dat hij gestorven was. Ze zag hem liggen in een groote zaal. O, ze wist wel van loopgraven en afgrijselijken dood, maar liever dacht ze hem in een wit bed. Hij zelf was wit en stil. Oorlog wist ze te zijn: fel, heftig leven, de mannen uitzinnig, schuim op de lippen; uit een wond rood bloed, vloeiend en levenswarm. Oorlog, dat was gekrijsch en een ontzaglijke wanorde, paarden struikelden, menschen vielen. Een stille, bleeke doode paste in den oorlog niet. Een doode werd daar buiten gebracht, en lag in een wit bed, zonder geluid, zonder bewegen. Ze kuste hem en schreide. Ze noemde zijn naam, in wanhoopsgefluister, of lokkend-liefkoozend, duizend maal.-

Dat alles had ze doorleefd, telkens opnieuw. En nooit kwam er bericht van George, zelfs nooit kwam er een groet uit Brussel. Het drukke wachten maakte haar moe. Traag begon ze nu aan alle naaiwerk, dat gereed moest zijn, zes weken voor dat het kindje zou komen. Ze zat op haar eigen kamer, uren aaneen en langzaam bewoog ze haar handen over het witte goed, en haar gedachten werden klein en blank, als de

witte hempjes, die ze voor het kindje maakte. Aan den tijd, die verloren scheen, moest ze denken, den tijd van haar huwelijk. Nu was het, of dat alles weer voortbestond. Ze las een vers, dat ze heel mooi vond, en dat ze prevelde, heel, heel veel malen, langzaam, met grooten aandacht.

- Zeg niet dat ons verleden is verloren, of dat de lamp der liefde is uitgebrand - Dan glimlachte ze, en leefde bij het licht van herinnering. - George moest haar veel alleen laten, natuurlijk, George had zijn zaken. Toch mocht ze niet klagen. Wat een vrijheid genoot George, vergeleken bij anderen, wat een vrijheid zijn leven te genieten, met haar, met haar, - 's morgens, en 's middags en 's avonds. 's Morgens voelden ze zich beiden zoo frisch, een beetje kwajongensachtig-plagend, en vol jolige woorden. Zooals ze konden lachen bij het opstaan, en angstig zich wasschen, beducht voor een straaltje water in hun nek en voor hun eigen gil van heimelijken pret. Ze lachte bij al die herinneringen; ze praatte de korte zinnetjes na. George antwoordde proestend. - 's Middags, dan was het weer anders, meer gewoon misschien. Ze bespraken dan van allerlei; veel kwam haar weer in de gedachten. Als ze slaperig werd door het turen op de witte hempjes, dan nam ze zoo'n gesprek, onwillekeurig, en soesde er in weg. Soms werd het verminkt, schots en scheef, in een droom tusschen waken en slapen. Ze was dan naderhand haar uitgangspunt heelemaal kwijt, maar dat hinderde niet erg. - En ook de avonden keerden terug in herinnering, scherp, maar toch week, helder, en o, zoo doezelig. Die avonden, - George, mijn man, - zalige vrouw, Hanna - Ze prevelde daarbij niet, zooals bij de morgenjoligheid en middaggesprekken. Nauwelijks hoorde ze hun beider stemmen, en zag nauwlijks de kamer, in het zachte gele licht van de kaarsen bij het bed. - Blaas het kaarslicht uit, George. - Neen, neen, mijn oogen hebben nog niet genoeg. - Dan sloot zij haar oogen. Ze waren zoo scherp en helder, die herinneringen, ze moest ze ineens ten volle zien en doorleven. Te snel gingen ze weer voorbij. En in de stilte die volgde, huiverde Hanna, en wilde wel graag weenen, als ze dat maar gekund had. Het is niet goed zoo te denken, zei ze soms en verweerde zich zwak - het is heel nadeelig voor mezelf en dus voor het kindje. Toch moest ze het een volgenden dag opnieuw ondergaan, en weer opnieuw, en weer. - Totdat ze ook daar moe van was. Het had haar zoo blij gemaakt, dat leven terug te hebben, - de oorlog had het stellig verdrongen, de eerste sterke indrukken. Nu, zonder het te willen, ging ze er weer afstand van doen. Nog even, een maand lang misschien, kwamen de herinneringen uit haar verlovingstijd weerom, en zelfs ging ze denken aan haar jeugd. Vele dingen overpeinsde ze, en zag voor 't eerst verband tusschen de kleine perioden van haar leven. Ze ging er iets van begrijpen, dat zij, Hanna Lengius, altijd dezelfde was geweest. Zij had geleefd al die jaren, niet eerst een vreemd kind, dat weer verdween, en plaats maakte voor een jong meisje. Ze had heel enkele dingen geweten van het kind, zich hier en daar iets herinnerd uit het leven van het meisje - meer niet. Brokstukjes van 't geheel had ze bewaard, zonder hun beteekenis voor dat geheel te beseffen. Nu zag ze vaag een doorloopende lijn in dat telkens hervatte leven. Zij zelf was het altijd geweest. Langzaam was ze gegroeid, lichamelijk en geestelijk, langzaam had ze zich ontvouwen. Hoe wonderlijk was dat, en hoe mooi. Ze vroeg haar vader, schuchter, naar oude portretjes. Hij keek haar even onderzoekend aan en glimlachte.

‘Schiet je goed op met baby's uitzet?’

‘O jawel vader - maar.’

‘Maar je vroeg nu naar oude portretjes. Moet het kind op jou lijken, of op je man?’

‘Dat weet ik niet - ik dacht nu niet aan het kind.’

‘Zoo.’ - Hij gaf haar een album, dat ze nooit eerder had gezien; heel ouderwetsch leek het haar, rood-pluche, met een zilveren hartje.

‘Zoek hier eens in, maar veel is het niet - enne - je zult je zelf wel herkennen, denk ik.’

‘Dank u vader.’ - Voorzichtig sloeg ze het album open. Och, ze kende het wel - lang geleden had ze het gezien in moeders

handen. Lang geleden drong ze tegen moeder aan om beter te kunnen kijken, lang geleden lachte ze om de portretjes van moeder als kind en meisje, om die gekke kleeren en het in krullen hangende haar. Toen kwam zij - een kindje met bloote voetjes - een klein meisje met pop en bal. Ze had dezelfde oogen nog, groot en licht. Haastig zocht ze jongere portretten; - die ouden verstoorden toch weer de gedachte het altijd zelf te zijn geweest. Een enkel portret van later vond ze. Ze keek zich zelve aan, zwijgend - en bleef zwijgen, vond maar niets te zeggen tegen dat vreemde zelf. Toen stond ze op en liep naar den spiegel. Weer dat vreemde zelf - anders, en haast nog onbekender. Ze voelde zich beklemd en weemoedig, vreemd, vreemd-weemoedig, tot schreiens toe. Het album, een belachelijk dood ding, lag nu buiten haar bereik. En ze had verwacht dat het leven zou, spreken zou. - Maar alles was dood. George zou stellig dood zijn - en zij zelf? - Maar het kindje leefde. Zij zelf moest leven om het kindje. Op wie zou het kindje lijken? Niet op haar, niet op George - een nieuwe mensch. God, de verantwoordelijkheid voor een nieuwen mensch! Ze wist plotseling, te willen sterven, als het kindje geboren werd. Wie moest er dan voor zorgen - vader misschien? En er kwam een milde teederheid in haar - ze strekte haar armen uit, als wilde ze het koesteren, het teer en hulpbehoevend schepseltje. - Maar ze zag de oogjes van 't kindje; daarmee keek het naar haar, daarmee zou het altijd kijken, en vragen en dwingen. Ze kon dat niet doorstaan. Zij, - zij, wie was zij, dat een kind met heldere oogjes naar haar zou kijken - en met roode lipjes zou leeren zeggen: moeder? - Ze zou sterven, ze wilde sterven, ze dorst niet meer, dorst niet meer leven. Maar God - het kindje, het kindje - wie zou het verzorgen - wie zou het voeden, wie zou er naar kijken? - Ze zakte ineen, haar hoofd bonkte tegen een stoel. Zoo bleef ze liggen en snikte, hijgend en schokkend.

Wat later hielp het dienstmeisje haar in bed. - Ze liet met zich doen - kleeren uit, nachtjapon aan. Ze klappertande in de koude slaapkamer, hevig en niet te bedwingen. Zachtjes, angstig, wilde het meisje troosten. - Toe dan mevrouw, stil dan maar, mevrouw. Maar de tranen vielen haastig langs haar wangen. Ze wilde haar gezicht niet droogen; ze bleef op 't laatst nog handen-wringend tegen de tafel leunen. Een kaarsje flikkerde; de aldoor wisselende schaduwlijn van haar profiel op den muur, maakte het meisje huiverig. - Zal ik mijnheer roepen?-

- Neen, neen - zeg niets aan mijnheer - zeg hem, dat ik zware hoofdpijn had en in bed ben gaan liggen. - Ze wreef langs haar voorhoofd. Och ja, het was vol pijn, alles was pijn. Maar het koele kussen dat haar wang raakte, deed toch nog even weldadig aan. - Sinds dien dag keerden de moedelooze buien terug. Herinneringen kwamen zelden, en als ze kwamen, staken ze. Aan het heden kon ze niet denken - het heden was leeg; - en de toekomst gaf angst - angst - want het kindje zou wel komen, maar George kwam nooit terug. En het kindje eischte zooveel, dat ze niet geven kon. Haar vader zei haar dat ze niet mocht toegeven aan het verdriet.

‘Verdriet maakt machteloos, Hanna.’

‘Misschien wel, ja.-’

‘En een vrouw die een kind draagt, heeft veel macht noodig.’

‘Och ja, vader.’

‘En geef dat nu eens toe in daden.-’

‘Daden? Heb ik wel ooit geleerd iets te doen?’

‘Dan moet je dat jezelf nu nog haastig leeren. Hanna, begrijp je me?’

‘O ja, vader.’ Maar ze had nauwelijks geluisterd; - ze hield niet van zijn ernstigklinkende woorden, ze zag niet hun diepen zin. Ze zag de zwarte schijndiepte van moedeloosheid en wanhoop en levensontkenning.

(*Wordt vervolgd*).

Twijfel pijniging,
door M. de Rovanno.

Ik ken je immers niet, ik weet niet eens of je me misschien achter mijn rug bespot, ik weet niet eens of ik misschien maar 'n proef voor je ben, een object van studie. Misschien vind je me alleen dáárom de moeite waard, 'n oogenblik. Misschien vraag je me dáárom alleen, bij elk afscheid, of je me gauw eens weer zien zult. Ik ken je immers niet.

Dat houd ik me voor, dit al, als ik bij je ben. Ik vraag me af: Waarom doet hij 't? Wàt wil hij van me? Hij zal toch wel wat terug verwachten. Wat dan? Niemand handelt belangeloos, zeg ik tegen mezelf, ook hij niet. Hij wil vergoeding voor wat hij geeft. En ik laat koele winden van redeneering waaien over mijn warme stemmingen.

En toch, als ik bij je weggegaan ben, verlang ik al weer terug de volgende keer, dat je deur voor mij zal opengaan, dat ik bij je binnen zal treden, en jij me je hand toesteken zult.

Er is een vloeiïng, een glijding in onze gesprekken, als van twee, die elkaar verstaan. - Of is het eenvoudig jouw accomodatie-vermogen, dat je weet te stemmen naar de klankhoogte van ièdere ziel. Ondervindt ieder, die met jou spreekt, datzelfde rustige vertrouwende gevoel van samen-begrijpen?

Onze woorden gaan naar elkaar over met onmiddellijk antwoord op elkaars gedachten, zonder omwegen. - Of is het eenvoudig je handigheid een gesprek te voeren, eenvoudig je mondaine wellevendheid, die je onmiddellijk woorden doet vinden, die aansluiten op de mijne. En verbeeld ik het me maar, dat die aansluiting dieper gaat dan de bovenste beteekenis?

Toch, niet één oogenblik heb ik het gevoel, dat ik je verveel, en dat jij je best doet, me bezig te houden. Maar ook dàt verberg je mogelijk door je welbewuste savoir-vivre.

Zelfs als ik heenga, houd je me nog even tegen, heb je nog 't een of ander nà te zeggen, nog even iets te releveeren. Drijf je je wellevendheid zoo ver? Dat hoefde toch niet.

Ik weet niet, wat ik van je denken moet. Ik ken je immers niet. Ik ben angstig, dat je groote wellevendheid een valstrik is, die je me spant, ik ben bang, dat ik me over zal geven aan 't vertrouwen dat ik hoor, dat ik méén te hooren in je stem, dat ik in je zachte praten me zal voelen wegdoezelen uit mezelf, en zonder terughouding je zal spreken over mijn innerlijke leven. Want ik vrees, dat 't alleen dáárom je te doen is, dat je je object van studie uitputten wilt, je hebt immers recht daartoe, je bent kunstenaar en zoekt de essence van menschen en dingen. En als je den bodem van mijn zelf hebt gezien, of hebt meenen te zien, dan zal ik niet belangrijk genoeg meer voor je zijn, want dan is er geen nieuws meer voor je te ontdekken, geen psyche-bizonderheid meer te detailleeren. Uitgerafeld ligt dan mijn ziel voor je. Je weet het dan wel, begrijpt het wel. En je zult vergeten, dat die uitgerafelde ziel aan een levend mensch behoort, die bij je zit en lijdt. En ik zal van je heengaan en niets meedragen van 't vertrouwen, dat ik zocht, want je zult me dat niet meer geven - 't was immers maar een werkmethode. Ik zal van je heen gaan, en 't zal de laatste keer zijn. Je zult me niet meer vragen dien keer, of je me gauw eens weer zult zien.

Ja, ik houd me dit alles wel voor; 't is, zeg ik mezelf, een zeer waarschijnlijke mogelijkheid, dat je me analyseeren wilt, en meer niets. Al je werk is immers analyse, en je moèt wel putten uit het levende leven, wil je iets goeds bereiken.

Ik houd dit alles mezelf voor, en zie er de waarschijnlijkheid van in, en toch, nu ik pas van je ben heengegaan, verlang ik weer naar den volgenden keer, dat je deur voor me zal opengaan, dat ik bij je binnen zal treden, en jij me je hand toesteken zult. En je afscheidsgroet zingt na in mijn ooren: ‘Zie ik je gauw weer?’

Ik ken je immers niet, - misschien is het tòch om mezelf....

Kinderliedje,
door Dop Bles.

‘Ik zie, ik zie, wat jij niet ziet!’
't Is van een spel het heele lied:
‘Wat zie je dan,
wat zie je dan?’

Donker is mijn kamer,
mijn kamer is mijn hart,
mijn hart, dat is een hamer,
- donker is mijn kamer -
mijn kamer is zoo zwart!

Ik ben alleen
alleen,
ik ben alleen gebleven;
vrienden gingen van mij heen
hun lach bleef hangen als geween...
Ik heb hen niet verdreven!

O het donker, o het zwart,
van mijn kamer, van mijn hart,
(mijn hart, dat is een hamer!)
langs mijn bed en op de spreien,
gaan de witte handen glij'en,
witte handen, van een vrouw,
vrouw, die ik vergeten wou....

O het donker, o het zwart,
Van mijn kamer, van mijn hart!

Ik zie oogen, op de muren,
het zijn koortsen, het zijn vuren,
ik zie blonde vrouwenharen,
sulfrend langs de muren waren,
blonde haren van een vrouw,
vrouw, die ik vergeten wou....

O het donker, o het zwart
van mijn kamer, van mijn hart!

'k Zie een roode vrouwenmond,
ik zie tanden
op de wanden,
wit ivoor, dat rood verwondt!
Alle droomen van geluk,
bijten, breken tanden stuk,
tanden klapprend in den nacht
in een rooden mond die lacht!

O het donker, diepe zwart
van mijn kamer, van mijn hart!

Ik wil roepen, ik wil spreken,
lichten, lichten nu ontsteken,
'k wil der droomen dwaze logen
niet aanstaren met mijn oogen:
ik geloof niet in dien macht!....
O, die mond, die eeuwig lacht,
o, die moeë handgebaren,
die te doelloos om mij waren,
o, die oogen, die nog weten,
wat ik nimmer kan vergeten!
blijft die mond dan altijd rood!
gaat dan nimmer, nimmer dood?....

Neen, ik wil niet met je spreken,
met den nacht zal je verbleeken,
dat je nu voor goed verging,
met de klamme schemering!

'k Zie, ik zie wat niemand ziet....
(niemand weet, dat ik verstiet).
O, dat hart, dat niet meer dan
't dwaas refrein herhalen kan:
‘Wat zie, je dan,
wat zie, je dan?’

Kroniek.

Boekbespreking.

J. Eilkema de Roo, De Weg van Paul de Raet, Eerste Boek: In de Maalstroom der Onbewustheid, Amsterdam, H.J.W. Becht, 1917. Fenna de Meijier, Zonnebloem, Amst., P.N. van Kampen & Zoon, 1917.*)

Waarachtig, als er soms zijn die zich verbeelden, dat het geregeld recenseeren van nieuwe litteraire verschijningen behoort tot die - trouwens zeldzame! - bezigheden, welke onverdeeld genoegen verschaffen...., nu dan vergissen die lieden zich.

Ik zie u glimlachen, lezer. Welk een boutade! En dat nog wel bij den aanvang van een nieuw jaar, een versch dozijn 'boekbesprekingen'! Te vriendelijk zijt ge natuurlijk (van het woord 'beleefd' heb ik een hartgrondigen afkeer) om te zeggen, ja zelfs maar te denken, dat het u niet schelen kan wat mij genoegen geeft of niet. Maar, neem me niet kwalijk, in de twinkeling van uw oog is toch zekere spot onmiskenbaar, en zoo gij in staat waart mij te antwoorden (welk een geluk dat ge het niét zijt!) het zou mij volstrekt niet verwonderen, als uw antwoord geleek op dat van 'the milkmaid' tot den mooien meneer, 'who was afraid he could not marry her'.... 'Nobody asked you, Sir, she said'.

Ge zoudt gelijk hebben. Evenals zij. En toch - ik heb het ook. Een goed 'lezer' zijn is al bijna even moeilijk als een goed schrijver zijn, en gij laast ditmaal wellicht wat oppervlakkig. Ik sprak van een onverdeeld genoegen. Ik bedoelde te kennen te geven, dat het recenseeren, die schoone plicht, wel degelijk ook altijd een plezier is - alleen: niet onverdeeld. Meestal niet onverdeeld ten minste. Er zijn gunstige gevallen. De allerprettigste recensie is de lofrede zonder terughouding, de uiting van enthousiasme, van bewondering. En niet veel minder plezierig het juist tegenovergestelde, de smaadrede dus, de uiting van afkeer of toorn, van ergernis of spotlust. Deze laatste soort recensie zelfs is niet alleen genotvol zoolang er nog aan gewerkt wordt - men beleeft er ook daarna het meeste plezier aan. Schrijf uw felle bewondering voor een kunstwerk uit - slechts weinigen zullen u er dank voor weten; wik en weeg zorgvol en nauwkeurig de deugden en ondeugden van een ander gewrocht - ook de waardeering voor al uw pénibel gepieker zal niet groot zijn. Maar maak u eens lekker boos of vier uw spotlust uit, ontsteek een rikketikkend vuurwerkje bij welks fantastischen schijn men uw slachtoffer in zijn hemd ziet staan, (let wel, ik spreek alleen van z i j n hemd!) schrijf, kortom, een kritiek zoo afbrekend, dat negentig procent van uw lezers diep in hun binnensten verzuchten: Goddank, er zijn toch nog méér stumpers in de wereld! - en gij zult eens merken wat een genoegen ge daarvan ondervindt! Ge moet dan al op een heel erge negorij wonen om niet - in de eerste weken althans - minstens tweemaal per dag een kennis tegen te komen, die u staande houdt met de woorden: Zeg, wat een aardig artikeltje heb ik daar van je gelezen! Nu, die meneer.... kan het er voorloopig mee doen!

*) Bravo! Weer een bekeerde zondaar? (Zie mijn Decemberkroniek). Nu zullen in elk geval ook P.N. van Kampen & Zoon eens ondervinden, dat het behoorlijk drukken van het jaartal op een titelpagina aan den verkoop van een litterair boek niet schaadt. En waarom zou het ook? Welke idioot zou zich in 1918 niet meer interesseeren voor een boek, omdat er 1917 op staat! Een roman is toch geen oorlogsschip, verouderd nog vóór het goed-en-wel gereed is!

Doch helaas, hoe vele zijn de gevallen, waarin nu eenmaal geen sprake kan zijn, noch van hooge bewondering, noch van spot of ergernis. Waarin ge waardeert, en min of meer bewondert, misschien zelfs véél! Maar

waarin toch ook.... van den anderen kant bezien.... uw eerlijkheid gebiedt, niet waar? Enzoovoorts! Enzoovoorts!.... Welnu, dat zijn de voor uw lezers stellig minst amusante, en voor u zelf moeilijkste, misschien zelfs pijnlijkste gevallen.

En ook daar is allerlei differentieering in. Er zijn boeken waarvan de menschelijkheid mij antipathiek is, maar die ik toch moet prijzen om het talent waarmee zij geschreven zijn; er zijn er, keurig geschrevene soms, die mij vrijwel onverschillig laten - en wat dán!? - er zijn er ook - en dit is nu eigenlijk het geval waarop ik komen wou, want het doet zich voor zoowel bij Eilkema de Roo's nieuwen roman als bij dien van Fenna de Meyier - er zijn er ook, waarvan de essence, de diepe ondertoon, de ziel - allemaal woorden om iets aan te duiden waarvoor geen woord bestaat, maar dat er toch het allermeest op aan komt - mijn instemming en sympathie, mijn warmte tot zich trekt, boeken waarvan ik, om het met een enkel woord te zeggen, kan houden, bijna als van menschen, de menschen b.v. die ze geschreven hebben, en waarvan ik mij toch verplicht voel op te merken.... nu ja, dit en dat, gij begrijpt het nu wel.... En ik kan ter zake komen.

Ook op 'De Man van Veertig jaar', den vorigen roman van J. Eilkema de Roo, heb ik, als ik mij wel herinner, nog al het een en ander aan te merken gehad. Maar ik weet niet precies meer wat. En de algemeene indruk, dien ik van dat boek heb overgehouden, is samen te vatten in de woorden: aardig, pittig, intelligent, toch ook gevoelig, niet sterk, maar welbeheerscht. De schrijver koos een onderwerp dat hij aan kon, waarvan hij iets kon máken ten minste. Werd hij deswegen te veel geprezen? Werd ook deze schrijver, gelijk reeds zoovelen in ons al te kleine landje, nog vóór hij tot volle ontwikkeling gekomen was, te zeer voor 'vol' gehouden en.... over het paard getild? Ik zou er voor vreezen. Er staan zulke prachtige attesten (citaten uit recensies bedoel ik) achter in dit nieuwe boek van hem afgedrukt (een smakeloosheid waarvoor hij zelf wel niet verantwoordelijk zijn zal), ik lees daar o.a. van 'un autre Guy de Maupassant, aussi pénétrant analyste des passions humaines, écrivant un langage aussi "direct", mais avec quelque chose de plus peut-être, qui manque au grand Français: la couleur du style et une conception moins simpliste de l'amour.'*) Een grootere Guy de Maupassant dus! Ik lees er ook iets over 'echte wijsheid van een man, die zijn eigen levensfilosofie heeft opgebouwd uit eigen waarnemingen.'†) Een groot romancier met een groot filosoof vereenigd! Het is geen gekheid! Zou het soms kunnen zijn, dat deze enorme lof dien besten heer J. Eilkema de Roo een weinig naar het hoofd gestegen is, of dat hij (en dat zou zeker niet tegen hem pleiten!) gemeend heeft haar wáár te moeten maken in een nieuw ondernemen? Zouden die wierookswalmen er misschien schuld aan kunnen zijn, dat hij ditmaal gereikt heeft hoog boven zijn macht en gegrepen naar middelen die niet de zijne waren?

Ik weet het niet; maar het heeft er den schijn van. Deze nieuwe roman, de titel al dadelijk, heeft een ontzaglijke allure. 'In de maalstroom der onbewustheid'! Niet veel minder schijnt er mee bedoelt te zijn dan Alfred de Musset gaf in zijn 'Confession d'un enfant du siècle'. Een onderzoek, wijsgeerig psychologisch en artistiek naar de kwaal van onzen tijd, de godsdienst- en overtuigingloosheid, het tastend zoeken naar een levensbeschouwing, in den maalstroom van dagelijksche indrukken uit natuur, omgang, boeken. Een poging - en zonder twijfel niet alleen van Paul de Raet, den

*) P. Valkhoff in 'La Revue de Hollande' over 'De Man van Veertig jaar'.

†) H.J. Stratemeyer in 'De Avondpost' over ditzelfde boek.

held van het verhaal, maar ook van onzen schrijver - om bóven zich zelven uit te komen.

Nu moet men weten (mág men weten

althans!) dat zulk een poging, dat de geheele bedoeling en de opzet van dit boek dus, mij zeer bizonder sympathiek zijn. Ik houd volstrekt niet van de menschen, die altijd alleen maar probeeren te doen dat wat zij vooruit weten precies te kunnen. Het hooger reiken dan dat heeft mijn innige instemming, mijn hart. Het is daarom, en om nog allerlei andere, kleinere dingen, opmerkingen, détails van mensch- en natuurbeschrijving, dat ik dit nieuwe werk van Eilkema de Roo, ondanks zijn zwak- en oppervlakkigheden, zijn ontoereikendheid, zijn ....machteloosheid, zoozeer genegen ben. Laat anderen dan maar betere boeken schrijven, deze man heeft getoond iets van zijn tijd te begrijpen, zijn rampzalige dwalingen, zijn treurige verscheurdheden, hij heeft bewezen den 'maalstroom der onbewustheid' niet onbewogen aangezien, maar er in meegeleden te hebben, zelfs heeft hij getracht i e t s t e d o e n. Niet als 90 procent van zijn tijdgenooten - dit is weer een andere 90 pCt. dan waar ik 't zooeven over had - zal hij sterven zonder zijn jaren te hebben beleefd.

Maar mijn genegenheid mag mij niet beletten te constateeren dat, voor mijn gevoel althans, Eilkema de Roo niet is geslaagd, mijn bewondering voor zijn geestkracht mag mij niet verblinden voor zijn tekort aan kunstenaarsvermogen. Deze schrijver is een zeer intelligente persoonlijkheid, en, zeker, hij is ook iemand die schrijven kan, maar iemand die v a n z e l f een kunstwerk in zich groeien voelt, en dan gaat zitten en schrijft, als sprak het leven door hem heen, als bedienden zich hoogere machten van zijn pen, zoo iemand is hij niet. Hij bedenkt zijn boeken. Het zou natuurlijk dwaasheid zijn te beweren dat de groote intelligentie van onze tegenwoordige generatie (ook der kunstenaars) als zoodanig een kwaal is; intelligentie is iets prachtigs, altijd, en kan nooit te groot zijn; wat wij betreuren moeten is, dat de ziel, ook van een generatie, altijd te veel naar één kant uitgroeit, en dat er op 't oogenblik geen evenwicht bestaat tusschen denkkracht en vormkracht, kennen en kunnen. Op, als altijd, mysterieuse wijze is een reactie gaande tegen den geest van 1880. De kunstenaars van dat tijdperk vertrouwden, al te eenzijdig ook zij, op hun inspiratie, zij wachtten op hun inspiratie, zij wachtten te lang soms en verdoofden in dit wachten, geraakten tot steriliteit. De reactie op dien geest uit zich o.a. in gebrek aan eerbied voor de inspiratie, in een al te energiek aanpakken, een al te intellectueel willen construeeren en componeeren. O, er is iets zeer aantrekkelijk mannelijks in dezen nieuwen geest! Wie de inspiratie niet tegemoet gaat, wie haar niet dorstig zoekt, die zal haar zich ontvlieden zien, al verder en verder! En ook moet men zijn best doen, met al de krachten van de ziel zijn best doen, zijn ingevingen vast te houden. Maar niet voldoende is het, terwijl men b.v. bezig is aan zoo iets kolossaals als een groote roman, aldoor verstandelijk te wéten wat men wil, men moet dat ook aldoor geheel doorvoelen, doorproeven met zijn zinnen, doordroomen met zijn ziel. Dát moet men aldoor trachten in zijn binnenste te bewaren, en groot te houden, en rijk en rein, d á t w a t d i e r o m a n i n d i e p s t e n e n r u i m s t e n z i n m o e t z i j n, die volle waarde, die heerlijke droom, in haar volledige-schoonheid!

Dat Eilkema de Roo in dit nieuwste werk van hem niet geslaagd is, liever gezegd: dat ik dat zoo inzie, het is natuurlijk een gevoelsondervinding welke zich niet laat beredeneeren. Het eenige wat men doen kan in zoo'n geval is: trachten, die ondervinding te verklaren. En dan zou ik in de eerste plaats zeggen, dat de schrijver van dit boek zijn geval niet zuiver gesteld heeft. Met een goudvinkje als Paul de Raet viel niet veel te bewijzen. Te onnoozel is hij en te verwend, te warm in de watten

geboren. Een lieve, aardige, goed-pratende, over 't algemeen wat men zoo noemt: knappe jongen (hij kan paardrijden, chauf-

feeren, pianospelen, en is ook nog in staat een goed boek te lezen) maar een die nog nooit iets ondervonden heeft, iets groot of diep beleefd, een haagsch societeits-onbenulletje, een lieve knaap met een rijke tante (wie zijn pa en zijn ma eigenlijk geweest zijn vernemen wij niet), allerbeminnelijkst in den omgang, met een weinigje ijdelheid, oftewel koketterie, als haast eenige fout. Deze teedere lieveling (dat hij spierkracht en lenigheid bezit bewijst helaas niets voor de krachten van zijn persoonlijkheid) wordt blootgesteld - ergens in de buurt van zijn onverwacht geërfd buitentje - aan de lagen eener wild-temperamentvolle en zeer onscrupuleuze dame, en dat hij niet aanstonds bezwijkt ligt heusch meer aan zijn lief-kalme, en aan wat luïge rust hangende, geaardheid dan aan zijn menschenkennis of zijn zelfbeheersching. Op den duur kan hij natuurlijk toch niet op tegen de schoone en zoo romantisch-vurige auto- en paardrijdster - die hier niemand anders had om zich mee te amuseeren. Op haar manier is zij fel op den jongen. Trouwens, dit is iets dat Paul gemeen heeft met den 'man van veertig jaar', iets dat de schrijver moeite schijnt te hebben zijn helden te ontzeggen: alle vrouwen zijn of worden dol op hem; sterke liefde voor een ander blijkt het eenige voorbehoedmiddel tegen verliefdheid op zijn onweerstaanbare persoon.

Paul de Raet heeft zijn haagsche betrekking (op een 'departement' natuurlijk!) er aan gegeven en is buiten gaan wonen. Daar loopt hij nu rond, heeft niets te doen dan wandelen, paardrijden, de natuur bewonderen, en wat lezen, luierend lezen. Zooveel zit er nog wel in hem, dat zulk een bestaan hem niet voldoet! Maar wat bewijst dat? En gelooft de schrijver inderdaad, dat een man als deze er ooit toe komen zal, een hem zoozeer compromitteerende en daarbij uiterst verdrietige levensrol te aanvaarden, als die welke hier geboden wordt bij wijze van z.g. oplossing der zeer verwikkelde situatie, een verhouding tusschen twee mannen en twee vrouwen, die aan onsmakelijkheid niets te wenschen overlaat? Ik voor mij geloof er niets van! Kom-kom!

Het woord 'romantisch' werd hierboven al uitgesproken. Het is haast te zwak om de buitensporige persoonlijkheden en uitmiddelpuntige gebeurtenissen aan te duiden die de schrijver gemeend heeft te moeten aanwenden om zijn maalstroom maar flink aan 't malen te brengen. Terwijl toch 't geen hij eigenlijk verhalen wilde zoo dood-natuurlijk was, terwijl toch ook in het dagelijksche, gewoonste, z.g. banaalste leven, zoovele argelooze zielen verstrikt raken in de veelheid der levensverschijningen! Wat al beschrijving van uiterlijkheid om zoo iets innerlijks te vertellen. O ik weet wel, een epicus móet beschrijven. Bilde, künstler, rede nicht! Doch dit 'bilden' - men bedenke het toch goed - behoeft geen opsommen van voorwerpen of kwaliteiten te zijn, men beelde alleen wat essentieel is om ons het eigenlijke, het innerlijke te doen beseffen. Of Eilkema veel in Heimans en Thijsse heeft gestudeerd, ik weet het niet, maar zijn kennis van planten en vogels is ontzaglijk! Waarom die vertooning, die.... ostentatie van kennis? Moet de liefde er uit spreken? Ik voel haar niet. En waarom ook al die vreemde menschen, die hoogere circus-dame en haar etherische zuster, waartoe vooral dat zonderlinge boeremeisje - nu ja, zij zal wel geen boere-pa gehad hebben, d i e oplossing komt zeker nog in het tweede boek! - dat allergekst-romantische natuur-kind, sprekende de taal eener pedante hoogere-burgerscholiere hoogste klas?

Des schrijvers bedoeling met zijn dilettant- of salon-heremiet begrijp ik wel. Daar is geest in. Hoe aardig zou het geweest zijn, als hij van zóó iemand zijn hoofdpersoon

had gemaakt en bewezen den ‘maalstroom der onbewustheid’ in het hoofd van een z.g. allerhelderst bewuste, jaargang 1917, leerling van Bolland of van Amersfoort! De

satire ligt, naar zijn begrijpelijke overtuiging, misschien niet op den weg van Eilkema de Roo. Jammer! Een beetje meer satire zouden wij zoo best kunnen gebruiken in onze zwaar-op-de-handsche litteratuur!

Ook in zijn vorm, zijn stijl - hoe zou het ánders kunnen zijn! - is Eilkema de Roo meer intellectueel dan artiest. Hij kan zoo rellend hard praten en over zoo ontelbare dingen. Doorgaans schijnt alleen de verstandelijke beteekenis der woorden tot hem door te dringen. Doorgaans, niet altijd. Dat hij, ook in dit opzicht, bij meer overgegeven aandacht en innigheid, iets beters bereiken kan, wordt bewezen door deze korte beschrijving van Paul's ziekekamer (na die bespottelijke vechtpartij!)

(bl. 247) 'Stilte. Een suizende, bijna dreigende stilte. Alsof zo straks een stem zou gaan spreken. Een spleet licht kierde door het bijna dichte gordijn. Koel-donker lag de kamer in de omringende schijn der zon, een van de rondomme wereld afgescheiden ruimte, die een eigen leven scheen te hebben, een eigen stem'.

O mocht Eilkema de Roo altijd zoo innig luisteren, ook naar de stilte en de stemmen in zijn eigen binnenkamer! Met zijn 'tweede boek' intusschen - dat waarschijnlijk al gereed zal zijn - kan hij nog heel wat herstellen, misschien zelfs nog van een en ander, dat tot zoover gezien onnoodig, bizar of al te verzonnen lijkt, het goed recht, de reden van bestaan, op aannemelijke wijze aantoonen. Ik hoop het van harte en het zal mij een vreugde zijn het hier te verkonden.

En zoo heeft ook Fenna de Meijier's nieuwe boek mijn genegenheid verworven, ondanks zijn zwakheden, en niet zoozeer om het talent, waarmede het geschreven is - ofschoon ik dat talent erken - als om dat wat ik maar het liefst met het woord menschelijkheid blijf aanduiden. De menschelijkheid van een boek is wat het met een mensch gemeen heeft, het sluit nog iets méér in dan karakter, iets méér en ook iets warmers, levenders, dunkt me. Ook over zulke dingen kan men niet twisten, men voelt het of men voelt het niet zoo. Talent is, naar mijn inzicht, toch eigenlijk alleen maar middel. Ik acht het daarom geenszins gering - want wie geen talent heeft kan zich niet naar waarheid uiten - maar onze waardeering voor alle kunstwerken geldt toch in de eerste plaats: dat, wat ons door middel van het talent des auteurs geopenbaard wordt. Wij verbeelden ons misschien wel eens, dat dit anders is. Talent imponeert ons, ja zóó'n diep ontzag hebben wij er somtijds voor, dat wij meenen iets mooi te vinden alleen om het talent waarmee het gemaakt is. Maar op een goeden dag bemerken wij, het werk, dat wij meenden zoo zeer te bewonderen - en waarschijnlijk doen wij dat ook wel - niet eigenlijk lief te hebben, en veel méér en échter te houden van een ander werk, dat met lang niet zooveel talent gemaakt is, maar dat ons nu eenmaal iets gegéven heeft, iets ondefinieerbaars, een trilling van herkenning, een warmte van verwante menschelijkheid.

Fenna de Meijier's Zonnebloem, gelijk trouwens wel haast al het werk van deze zorgvuldige, innig eerlijke, conscientieuse schrijfster, is zuiver tot in het opene hart. Wanneer ik daaraan denk, komt mij de titel zelfs bizonder goed gekozen voor. Doch natuurlijk houdt de keuze van dien titel daarmee geenerlei verband. Het is in de hoofdpersoon van haar roman, dat de schrijfster zelf een zonnebloem gezien heeft - het meisje wordt ook eens zoo genoemd, in een brief, door den man dien zij lief heeft; helaas, het blijkt achteraf slechts een rethorische wending te zijn geweest, want

de man dien zij lief heeft, beantwoordt die liefde niet, méént alleen een poosje dit te doen, maar hij heeft zich vergist, hij zag

voor liefde aan wat slechts tijdelijke bekoordheid, sympathie en vriendschap was. Geheel duidelijk wordt de figuur van dien man ons trouwens niet. Ligt het aan hem of aan haar of aan hen beiden? Heeft hij geen fut om lief te hebben, houdt hij eigenlijk meer van het getrouwde nichtje of waar zit het 'em in? Ik vrees haast, dat over dit punt ook de schrijfster met zich zelve niet geheel in 't reine is gekomen - en hoe wil het ons dan duidelijk zijn?

Maar zooveel is zeker: het meisje zelf, de Zonnebloem, miste voor mij, bij de lezing, het karakter van dien bloem, het stralende, sterk-kleurige, sterk en wijd naar alle zijden strekkende. Ik vond haar een lief en wel opgewekt meisje, moedig vooral en tevreden, schoon op het laatst toch soms wat zeurig en verbitterd - 't geen trouwens geen wonder genoemd kan worden, want zij werd smadelijk bejegend door den man dien zij lief had.

Maar al is zij dan voor mij geen Zonnebloem, ik zág haar wel voortdurend, dit lieve, moedige en ruime meisje - een der beste van de moderne! - deze Nora, die vrijwel alleen staat in het leven en die dit kán. Niet als dat van Liesbeth, uit Top Naeff's V o o r d e P o o r t, wordt haar leven door haar bittere liefdesondervindingen verwoest; zelfs niet geknakt, alleen gelouterd zien wij het aan 't eind. In dezen roman zullen de smaak van mej. A. de Koe (van ‘Onze Eeuw’) en de mijne zich kunnen ontmoeten, want ziehier een moedig, sterk, opofferend, voorbeeldig karakter, en dat toch ook ik bewonderen kan, n.l. als een zuivere, levende schepping, als een werkelijk mensch.

Charles, den man, vind ik zwakker, matter - aan zekere zwakte, dofheid, matheid, lijdt het boek op verschillende plaatsen - maar de bijpersonen over 't algemeen weer veel beter, scherper geteekend, echt door de schrijfster gezien. Vooral de egoïste, tirannieke moeder van dat slappige jongemensch Charles zag ik duidelijk voor me. Hoe een zoo pootige dame (wat zou zij zelve schrikken van een kwalificatie als deze!) toch aan zoo'n twijfelzieken zoon komt! Een van de allerbeste stukjes in het boek vind ik het gesprek waarin zij den jongen het meisje afraadt, zoo taktvol, zoo slim, als inderdaad alleen vrouwen, misschien zelfs alleen zúlke oúde dámes het kunnen.

(bl. 186) ‘Hoeveel menschen’ (het is de moeder die spreekt) ‘zijn er begonnen met de gedachte dat ze ontzettend veel van elkaar hielden.... en na een jaar of nog eerder al begrepen ze dat 't maar een droom was. Niets is er zoo gevaarlijk als een liefde die nog niet is beproefd. Daarom.... bedenk je nog eens. Geloof me, ik ben oud en heb al meer gezien dan jij, al heb je dan een mannenervaring.... En is 't dan geen egoïsme een vrouw te wagen aan jouw droomen? Als je nu in je huwelijk merkt, dat 't maar een droom van je was, en z i j houdt echt veel van je.... dan is 't te laat en heb je haar ongelukkig gemaakt.’

‘Die pijl trof beter. “Daar heb ik werkelijk aan gedacht”, zei hij dof, “maar ik geloof 't niet, dat 't een droom is! Och moeder, ik ben zoo gelukkig met haar liefde!”

Hij schrikte zelf van dien kreet die zoo naïf zijn passieve gevoelens verried.

Maar kind, waarom zou je niet? Het is immers heerlijk als iemand zooveel van je houdt.... ik ben blij voor je.... geniet er van. Maar waarom zou je er dadelijk een publiek engagement van maken? Dadelijk je binden? Beproef elkander eerst. Ga met elkaar om, zooveel als je wilt, leer haar nog beter kennen en leer vooral jezelf beter kennen....’

Dit vind ik uitnemend. De moeder heeft gelijk, maar dat weet ze zelf niet; ze spréékt uit egoïsme! Zoo gaat het in de levenscomedie.

En Fenna de Meijier gaat - alles bijeengenomen - als romanschrijfster gestadig vooruit. Eén voortreffelijk idee, één sterk élan - en zij is er!

H.R.

G.H. Marius en W. Martin, Johannes Bosboom. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1917.

Het is juist een jaar geleden dat in dit tijdschrift Johannes Bosboom werd herdacht, dat den Haag en Amsterdam eere-tentoonstellingen voor dezen kunstenaar hebben ingericht. En al is de bovenstaande uitgave van Mej. Marius en Prof. Martin dan ook niet als een herinneringsuitgave te beschouwen, toch dankt zij ongetwijfeld aan deze Bosboomherdenking haar ontstaan.

Veel studie-materiaal, vele gegevens waren toen bijeen, noodig voor het overzichtelijk rangschikken van 's kunstenaars werk. Want dit juist maakt de uitgave tot eene van wijder strekking, dat zij met tal van documentaties ons een volledig beeld geeft van Bosbooms leven en kunst. In zeldzame harmonie is hier levensbeschrijving en kunsthistorie tot een geheel gemaakt en zien wij telkens het verband tusschen den mensch en den kunstenaar.

Ook deels uit aanhalingen zijner brieven en uit die zijner hoogbegaafde echtgenoote leeren wij de wisselingen in zijn kunst, de aanleidingen tot andere onderwerpen dan kerkinterieurs, kennen. Want niet alleen tot den kerkschilder, ook tot den schilder en aquarellist der boerendeelen, den vlotten teekenaar van het landschap brengt dit boek ons nader. En dan bemerken wij tevens hoe deze kunstenaar, die toch van huis uit reeds veel mee had, die spoedig erkenning en waardeering genoot, die invloedrijke vrienden bezat, dus wien het om zoo te zeggen aan niets ontbrak, tijden kende van vertwijfeling, waarin hij door zwaarmoedigheid overmeesterd werd en niet tot werken kon komen. Hij moest dan rust zoeken en ging naar buiten, naar andere omgeving waar weer nieuwe onderwerpen hem aantrokken en ook wel opfrischten.

Belangwekkend en onderhoudend wordt ons het milieu geteekend, waarin de Bosbooms verkeerden; wij kunnen ons in hun leven verplaatsen, en zien hoe verschillende oorzaken en gebeurtenissen dien kunstenaar aanleiding gaven tot geheele series sepia-teekeningen, tot aquarellen of schilderijen.

Het is een zeer waardevol monument geworden, deze Bosboom-uitgave.

Niet alleen de tekst, die ons den kunstenaar leert kennen en waardeeren, ook de reproducties, en vooral die naar de sepia-teekeningen zijn uitstekend, geven een zoo compleet mogelijk overzicht van zijn werk. En juist in veel van die vlotte krabbels was Bosboom zoo gevoelig en fijn.

Naast het voor den gewonen lezer zeker interessantste gedeelte, ‘Bosbooms leven en werk’, mogen we echter uit kunsthistorisch oogpunt de waarde der Bosboomlitteratuur en de chronologische lijst zijner werken niet over het hoofd zien.

Dergelijke gegevens, nu nog betrekkelijk gemakkelijk bijeen te brengen, zullen in latere jaren van zeer groot belang blijken te zijn.

Deze aanvulling draagt dan ook zeer zeker het hare bij tot de waarde van deze in allen deele zoo goed verzorgde uitgave.

R.W.P. Jr.

Theo van Doesburg, De Nieuwe Beweging in de Schilderkunst, Delft, Technische boekhandel en drukkerij J. Waltman Jr.

De nieuwe beweging in de schilderkunst is een belangrijk onderwerp, maar daarom behoeft het boekje van den heer Van Doesburg nog niet belangrijk te zijn. Er kan een nieuwe beweging in de schilderkunst gaande zijn, zonder dat dit boekje er iets mee te maken behoeft te hebben. En deze schrijver kan ook nog, gesteld dat hij werkelijk de nieuwe beweging in de schilderkunst behandelt, dit nog op geheel verkeerde wijze doen. Eindelijk kan bovendien nog zijn nieuwe beweging een schijnbeweging zijn, die niet verdient dat men vóór of

tegen haar boeken of brochures of zelfs artikelen schrijft.

Ik zeg dit alles om problemen aan te duiden, waarvoor bij den heer Van Doesburg geen plaats is. Hoezeer zwaar van theorieën, is hij licht van harte als hij de tegenwoordige schilderkunst beziet door de lens - zoo klaar als een klontje - van zijn kunsthistorisch systeem. Het is immers alles zoo doodeenvoudig! Alleen begrijp ik niet dat deze auteur nog spreekt van een 'beweging' in de schilderkunst. Hij moest spreken van een apex, een hoogtepunt. De nieuwste schilderkunst is naar zijn gevoelen namelijk geen begin van iets anders, geen inleiding, zij is: zuiver. En kan men zuiverder dan zuiver zijn? Is het mogelijk in dit genre verder te gaan?

Het kunsthistorische systeem van Doesburg zegt: wij zijn voortdurend gestegen. Het laat de vraag onbeantwoord of wij hooger kunnen stijgen, en wat het doel kan zijn. Het is hoogst simpel: Vóór Manet hebben alle schilders en beeldende kunstenaars de middelen der kunst misbruikt en onteerd. Met Manet begint de stijgende lijn. Manet duidde zoo'n beetje aan hoe het zou moeten gaan, Gauguin steeg weer een beetje hooger, Cézanne voerde uit wat Manet (de stumper) vluchtig aangaf. De cubisten staan alweer op een hooger trap en Van Doesburg c.s. (de schrijver laat bescheidenlijk zijn eigen werk als model afbeelden) hebben den top bereikt. Dit is niet wat deze schrijver met zooveel woorden zegt, het is de eerlijke consequentie van zijn betoog.

Gelukkig zijn zij, die niet twijfelen! Die niet twijfelen zelfs al is hun eigen gedachtengang mank - voor ieder zichtbaar mank.

Laat ik even een paar scheeve conclusies aanwijzen. De schrijver van deze brochure werpt de stelling op, dat elk kunstwerk eenigszins van de natuur afwijkt - eerst daardoor een kunstwerk is. Hetgeen men hem nauwelijks zal kunnen tegenspreken. Maar hij concludeert daaruit zonder blikken of blozen dat (ik zeg het in mijn eigen woorden) een groot kunstwerk meer van de natuur afwijkt dan een klein, en het grootste het meest. Wat al een absurditeit is, - nog erger, een grofheid, want het is de aard der verwijdering, niet de afstand, waar het op aan komt. Maar hij gaat nog verder en komt uit op een schilderkunst (door hem de beeldende in plaats van afbeeldende genoemd) die in het geheel niets van de natuur borgt, en zelfs heel niet meer door de natuur of de werkelijkheid, door het waargenomene geïnspireerd wordt; deze schilderkunst nu, die van de streepjes en blokjes en kruisjes of vormlooze vlekken is de hoogste. Het is consequent, want niets wijkt zoozeer af van de natuur als het Niet, niets verschilt meer van het Leven dan de Dood, en het onderwerplooze, vormlooze, zelfs kleurlooze schilderwerk is daar zeer na aan toe. Maar die consequentie is even onjuist als kinderachtig. De afwijking van het waargenomene, dat de kunstenaar geeft, is een synthetiseerende, niet een verarmende, nog minder een die tot niets terug brengt.

Een tweede groote fout van den schrijver, (een gevolg van de eerste) is dat hij meent, het bestaansrecht van alle werken, die achter in zijn boekje gereproduceerd staan, te hebben bepleit door dat van een enkele te verdedigen. Al aanvaarden we bij voorbeeld sommige prachtige fantasieën van Franc Marc, het brengt ons niets verder tot de waardeering van het fantasielooze werk van Van Doesburg; al respecteeren wij iets in Mondriaan's van kleur fijne puzzle, daarom is de zaak van Van der Lek, die hetzelfde in het grof nadoet, nog niet voor ons gewonnen. Zelfs voor hem die de conclusiën van dezen schrijver, verminderd met veel eenzijdige dogmatiek, wil overnemen, is nog in de verste verte niet bewezen, dat de uitingen

van de ‘nieuwe beweging’ die wij te zien krijgen, niet looze en vooze uitingen kunnen zijn of dat elk harer trawanten een bezielde en een begaafde is. Q.E.D.

C.V.

Hollandsche Kinderliedjes, geillustreerd door H. Willebeek Le Mair. Augener Ltd., London.

De prentjes in dit kinderboekje zijn van een genre dat men niet becritiseeren kan. Men zou dit wel kunnen, als ze minder perfect waren - al zou dit een soort van critiseeren zijn dat aan muggeziften verwant is. Ik wil maar zeggen: men houdt er van of men houdt er niet van. Intusschen kan men er met mate van houden, en ik wil dadelijk bekennen dat dit mijn situatie is.

H. WILLEBEEK LE MAIR. ILL. UIT HOLL. KINDERLIEDJES.

Het boekje is een toonbeeld van mooien, verzorgden kleurendruk, van gave en correcte teekening; het is lief, het is gedistingeerd; bijna elk plaatje is aardig van vinding, elk plaatje is gelukkig van compositie, van de details, zooals de kleertjes en doekjes van boere- en visscherkindertjes is iets decoratiefs en expressiefs gemaakt. Enkele plaatjes zooals ‘Klein, klein Kleuterken’, met de moeder in haar prachtig Terburghjak van rood met bont omzoomd, en ‘Buiten in de Biezen’ met de geestige figuurtjes en groepen van schaatsenrijders, roepen, en dat in het kader van de vlakteekening, zeventiende eeuwsche schilderijen terug en hun subtiele en gezellige vertelkunst. De sfeer van de boerewoning met de groene luiken en de lindeboomen voor den gevel is met moderne middelen prachtig gegeven. Het Heerenhuis - zoo'n statig huis aan de Vecht - dat in Holland staat, is heel mooi, en het hondje en katje op diezelfde prent zijn snuitig; ‘Het meisje loos, dat wou gaan varen al voor matroos’ is een meesterstukje, van kleur, van actie, en ook van uitdrukking. De groepeering van de meisjes die de baby, omhoog getild in de armen van het grootste, omringen, is kostelijk gevonden. De kleuren zijn overal, op een enkel prentje na, fijn zonder te week te zijn.

Mejuffrouw Willebeek le Mair heeft zich ontwikkeld in de richting die men reeds aangeduid zag in haar Dalcrozeboekje, haar teekening is kundiger geworden, de

schikking zekerder, het terrein van observatie rijker. Na het boekje met ‘Kinderstukjes’ van Schumann, waar de dansende kindertjes me wat zeurig leken, is dit weer een groote vooruitgang. Tegenover de weinige oorspronkelijkheid, het karakterlooze van Rie Cramer's laatste uitingen, is dit werk stijlvol en frisch, en van een veel beteren smaak, een echter distinctie. De kleur bijvoorbeeld is er oneindig zuiverder gehouden, niet sopperig, aquarelachtig, zij blijft vlak en gevuld, maar is daar in vol afwisseling en verfijning.

Waarom dan met mate er van te houden, en niet geestdriftig? Mij dunkt, het genre zelf heeft iets afgepasts, en keurigs, en

damesachtigs, dat verrassingen uitsluit en verrukkingen op een afstand houdt. Dit is natuurlijk louter een persoonlijk gevoel. Ik voor mij ben het dichtst bij enthousiasme geweest om het matroosje in den mast en om het groepje bij het hondje dat dood lag buiten in de biezen. Toch, ondanks het guitige van sommige gezichten bij die toeschouwers, vraag ik even: Is dit nu Jan de Slager? Is dit Trijntje Rommelpot, die zei dat beest is hallef zot? Jaapje sta stil is een leuk boerekereltje, en er is in vele figuurtjes een vage maar ook fijne schalksheid. Is het niet veroorloofd deze bakerrijmpjes te illustreeren op een manier die van een zachte elegance is? Even veroorloofd als het is, ze zich oubolliger en naiever te denken. En hoe perfect is dit alles! Ik kan mijzelf bijna niet vergeven, voldaan als ik moet zijn, dat ik niet nog dankbaarder ben.

C.V.

Hoytema's kalender 1918.

Het is niet zonder weemoed dat wij thans Van Hoytema's kalender, zijn laatste, aankondigen. Wij weten hoe hij op zijn ziekbed de teekeningen er nog voor maakte, hoe het hem niet meer mogelijk was kleuren aan te geven, en enkele bladen zelfs in schets moesten blijven. In enkel zwart zal ons dan ook elke maand van het volgende jaar een vogel of bloem aan Van Hoytema herinneren.

Een afscheidsgroet is het, 't laatste wat hij nog geven kon, en dan zien wij toch dat ondanks zijn kwaal, ondanks zijn moeilijke werken, zijn vlotheid van teekenen hem niet losliet, zijn lust tot spotternij zelfs nog bleef.

En hoewel hij zelf in zijn goeden tijd wellicht niet tevreden geweest zou zijn met menigen los daar neergekrasten krabbel, toch mogen wij de firma Ferwerda & Tieman dankbaar zijn voor de uitgave van ook deze bladen. Het is een daad van piëteit aan de nagedachtenis van een kunstenaar die ons zoo veel heeft doen genieten, die naast zijn ander werk door zijn kalender zoo velen aan zich verplicht heeft, dat wij deze laatste bladen van zijn hand niet gaarne zouden missen.

R.W.P. Jr.

Tentoonstelling St. Lucas - Het Dier

Bij de tentoonstelling van teekeningen enz. die de schildersvereeniging St. Lucas elk najaar houdt, was ditmaal een afzonderlijke afdeeling ‘Het Dier’, en omdat deze afdeeling uit den aard der zaak allerlei merkwaardigs te zien gaf, loont het dunkt me wel de moeite dit even te herdenken.

‘Het dier’, dat is dus het dier als hoofdmotief van het kunstwerk; dit was natuurlijk de bedoeling, maar het spreekt van zelf dat dit beginsel niet steeds vol te houden is en de grens moeilijk te trekken. Zoo zag men daar aapjes (op wielen) met paarden er voor, wachtend, en koeien al of niet grazend in de wei; stadsgezicht of landschap dus met stoffage. Over het algemeen was echter dat oorspronkelijk idee vastgehouden, al was ook voor hen die het dier tot onderwerp maakten, dat dier niet altijd het

voorwerp van innige belangstelling. Stillevens met doode visschen, schelpen op een tafel en dergelijke worden toch wel vooral terwille van kleur en stof geschilderd en wijzen niet op aandacht voor ‘het dier’, dat toch onze belangstelling opeischt juist door zijn rol in het mysteriespel van het leven.

Het is niet doenlijk de vele min of meer goede schetsen uit Artis, nog eens voor deze gelegenheid uit de portefeuilles gehaald, te bespreken. In schier allen is iets goeds, omdat het observeeren van iets ongewoons en levends bijna altijd tot iets goeds leidt. Van goede dierteekenaars als van de Poll, David Bueno de Mesquita, Marie Kelting waren er kundige studies en werken, van Mevrouw Westendorp-Osieck twee zeer fraaie groote teekeningen, geestig gedaan, van een kreeft en padden, van Leo Visser een monumentale pauw, spiritueele rijk-kleurige

goudvischjes en een prachtig woeste tijger bij de voedering. J.B. Heukelom trof me vooral door zijn technisch zeer subtiel doorgevoerde ‘Meervallen’, Westermann door zijn knappe maar wat brokkelige paardenstudies, de beeldhouwer Böhncke door zijn levendige geboetseerde groepen. Het was een tentoonstelling die een interessanten kijk gaf op sommige beeldende kunstenaars die ditmaal nu eens niet maar inzonden wat ze toevallig af hadden, maar uit hun voorraad iets opdiepten, dat vergelijking met eenderlei werk moest kunnen doorstaan.

C.V.

Teekeningen van Jantje in Eisenloeffel's kunsthandel.

Jantje's teekeningen, die nu al ongeveer één jaar geregeld in de oude Groene verschijnen, hebben het voorkomen van de gekke krabbels, die kinderen maken, maar bij al hun slordig en stumperig uiterlijk zijn het zeer vermakelijke en vaak heel knappe caricaturen, waarin de gebeurtenissen van den dag op een vernuftige en tegelijk soms onweerstaanbaar koddige wijze worden behandeld.

De Duitsche keizer en de kroonprins, minister Posthuma, von Tirpitz, Troelstra, Kuyper, Barbarossa, en ik weet niet wat al celebriteiten worden er op een primitieve wijze, maar zeer welgelijkend in ten tooneele gebracht. De teekenaar die deze kinderachtige poppetjes teekent, en ze op zoo quasi-naieve wijze weet te groepeeren en over zijn bladzij te gooien als zonder systeem, heeft den slag om met een ovaaltje, met een paar stippels of driehoekjes en krasjes een gelaat gelijkend te teekenen of een type aan te geven; hij weet ook als hij de Septembermaand in Artis verheerlijkt, een treffend kort begrip van allerlei beesten te geven en als hij de Nieuwmarkt afbeeldt met karren, kraampjes of een plein met trams en rijtuigen, allerlei actie en herrie weer te geven, zoodat 't ieder die goed kijkt, wel duidelijk moet zijn dat deze Jantje een teekenaar van eenige routine bij een opmerkelijke komische gave is.

Dit is dan ook het geval: de teekenaar van deze koddige, rommelige en niet altijd heel en al smakelijke maar boeiende composities is een illustrator en schilder van wien ik reeds vele jaren geleden geestig fantastisch werk zag, doch die zich sedert, in zijn meer ‘serieus’ werk niet boven het nauwelijks middelmatige verhief.

Een van hen bij wien de spontane scheppingsdurf en de waarlijk aanwezige oorspronkelijkheid den druk van het schoolsche niet konden verdragen, die reeds voor goed bedorven leek. Men moet er zich over verheugen, dat deze begaafde teekenaar een middel gevonden heeft om de wetten van anatomie, perspectief en compositie op een jolige wijze te ontduiken, en zich te uiten op even spontane wijze als in zijn jeugd die zooveel beloften gaf.

Stellig: deze trant mag niet te lang worden volgehouden, Jantje kan niet lang meer aan het woord blijven op straffe van wat eentonig te worden. Maar het is te hopen en te verwachten dat zijn alter ego dan tevens door hem een weer wat aannemelijker, weer wat fijner trant heeft gevonden, waarin hij even spontaan, even grappig en even vrijmoedig kan blijven zonder nu juist altijd bij de hanepooten en het gekriebel te blijven, en caricaturen zal teekenen die even onacademisch, maar toch wat verfijnder zijn.

Zooals het is, levert deze Jantje in zijn eigen malle manier kunststukken van karakteristiek: het monument op den Dam à la Berlage, van der Mey, enz., den dierentuin met de karren met apenootjes achter het hek, Wells als toovenaar, Shaw en Chesterton zoekend naar den vrede, Kaiser Wilhelm met zijn gezin aan een schralen disch, Posthuma in alle rollen en alle situaties. Hij heeft de menschen vermaakt met zijn geestige vondsten in teekening en woord, en heeft zich in tegenstelling met zoovelen die het trachten te zijn, een waarlijk komisch caricaturist betoond.

C.V.

Harry Kuyten in de kunstzaal Panorama.

Op enkele der laatste tentoonstellingen trok het werk van Harry Kuyten de aandacht door zijn frischheid en eerlijkheid. Het was niet diepzinnig, nòch symbolisch, nòch kwasi-naief, het was heel gewoon, gezond en eenvoudig. En misschien waren het juist wel deze eigenschappen die mij zoo bekoorden; waarbij kwam dat men aan dit werk kon zien, dat de schilder meer in zijn mars had, dat er een fond in hem zat van serieuze studie waar hij nu op voortbouwde. Op de tentoonstelling van ‘Het Bad’ in 't Panorama verraste hij dan ook met een groot, breed opgezet schilderij met naaktfiguren op 't strand, zóó helder en vroolijk van kleur, zoo goed van compositie en opvatting, zoo zuiver het naakt om het naakt, dat het niet ten onrechte een eereplaats op deze expositie had gekregen.

De schilder, men voelde het, had hier genoten van de schittering van de zon op het rose van de huidkleur, van de tinteling op het strand. Het was een plein-air zooals wij die in Zweden zouden kunnen zien, geen pose van modellen, geen pikanterie, maar natuur, eenvoudig en eerlijk.

HARRY KUYTEN. BELGISCHE VLUCHTELINGE.

Op die zelfde tentoonstelling was ook een verlaten strand, slechts gestoffeerd door een enkel badkoetsje; en de kleur en de toon, zelfs de eenzaamheid gaf zoo juist weer, onze Hollandsche zeeplaatsen die nog niet door de mondainiteit zijn aangetast.

Dit en nog ander werk, wat wij van hem zagen, deed wel verlangen eens iets meer te zien van dezen jongen Hollander, die door den oorlog weer naar zijn land was teruggedreven.

Harry Kuyten is nl. in 1886 te Utrecht geboren en op zijn drie en twintigste jaar naar Antwerpen getogen, om daar aan de Akademie onder de Vriendt te gaan studeeren. Na een anderhalf jaar echter trok hij alweer weg, de wereld in en reisde naar Londen, Parijs, Dusseldorff, Zweden en Noorwegen om telkens weer bij langere

of kortere tusschenruimten naar Antwerpen terug te keeren, tot.... in 1914 het vaderland hem voor zijn dienstplicht opeischte. Sinds dien heeft hij in Amsterdam zijn tenten opgeslagen, waar de grachten

met hun spiegelingen van huizen en boomen hem nieuwe onderwerpen boden.

Want dit is opmerkelijk juist in zijn tentoonstelling, die naar tijdsorde gerangschikt is, dat wij niet alleen de ontwikkeling van zijn kunstenaarstalent kunnen opmerken, dat wij zijn palet andere kleuren zien aannemen, maar ook dat wij de omgeving op hem zien inwerken. Zijn werk van vóór 1914, waarmede de tentoonstelling begint,

HARRY KUYTEN. HEERENGRACHT.

draagt nog een vrijwel onpersoonlijk karakter, en kenmerkt zich ook door een toonig gamma. Wel zien wij in de ‘Antwerpensche haven’ z'n habiliteit als schilder, evenals in zijn Dusseldorfsche zandgroeven, en schittert er al iets in zijn fleurige Antwerpensche markt; maar als hij z'n buitenstudie te Calmpthout schildert, z'n ‘huis in de zon’, en zijn baadsters in het bosch en zijn naaktstudie buiten, dan komt er meer durf in zijn werk, dan begint hij meer zich-zelf te worden. Een goed stilleven, uit dienzelfden tijd, een groen potje met roode en witte klaproosjes, bewijst dat het niet alleen een zekere bravoure is, maar dat hij zich ook weet te beheerschen tot harmonieus werk.

Een volgend jaar schildert hij te Wijk aan Zee; dan is het of de zon en de lichte heldere kleuren van zand en duinen, van zomerjurken en fleurige costuums zijn werk in eens in een andere richting brengen. Ik noemde reeds zijn ‘eenzaam strand’, en zijn ‘badkoetsjes’; maar ook zijn ‘studiekop in de zon’, zijn ‘romanlezeres’, wijzen op een nieuw palet. Zelfs zijn stillevens hebben een ander kleurengamma, wat opvalt als wij het grijze gemberpotje met de rouw-irissen tegen den gelen fond vergelijken met de papavers van een vorig jaar.

Daarna treedt het figuur meer op den

voorgrond, nu eens buiten als in de ‘pic-nic’, en ‘zomer’, waar de zon door de bladeren lichte plekken op grond en figuren doet flikkeren, dan weer meer stemmig in ‘interieur’. Uit dit jaar, 1916, dateert ook de massale ‘Belgische vluchtelinge’ een groote figuur in grijze omslagdoek, die zwaar afteekent tegen de lichtgrijze stad. Heel de tragiek van deze zwerveling is in dit schilderij uitgedrukt. Het was hier niet meer een ‘geval’, maar de typeering, die aangrijpt en ons vasthoudt. Een mooi blond geschilderde naaktstudie van een slapende vrouw toont ons Harry Kuyten mede op zijn best. Hierin zien wij de goede kwaliteiten van den academicien vereenigd met die van den jongen schilder, die zijn eigen weg zoekt.

Nu volgen zijn groote baadsters die ik reeds noemde en andere naaktstudies, en daarnaast zijn Amsterdamsche stadsgezichten, die hem weder van een geheel andere zijde doen kennen. Hij ziet de grachten, als de oude gevels en de boomen spiegelen in het water, als de bladeren geel zijn van de herfst, hij ziet ze groot en majestueus als de zon langs de huizen strijkt en zoo'n heele huizenrij helder en vroolijk schittert. Waarlijk hij laat ons de grachten weer eens op een andere wijze bezien dan wij gewoon waren ze te bekijken, hij gaf zijn eigen visie, zijn eigen persoonlijkheid.

Dat hij met deze Amsterdamsche stadsgezichten en een groot bloemstilleven uit 1917 reeds geheel zijn weg heeft bepaalt, gelooven wij niet, maar wel dat hij voor zich en voor ons de richting heeft aangewezen, die wij uit het overzicht van die jaren konden volgen. En dan moeten wij erkennen dat Harry Kuyten zich in die enkele jaren heeft ontwikkeld tot een kunstenaar die zeer zeker veel van zich doet verwachten. Zijn eigen zienswijze heeft hij vrij weten te houden van invloeden van buiten (wat in de tegenwoordige moderne schilderkunst, waarin tal van goden en halfgoden hunne volgelingen hebben, al een voornaam ding is) en zelfs bij de verscheidenheid van onderwerpen is er in al zijn werk die vaste lijn merkbaar, kenmerkend voor hen die weten wat zij willen en dit ook wel zullen bereiken.

R.W.P. Jr.

HARRY KUYTEN. NAAKTSTUDIE.

[Nummer 2]

J.C. ALTORF: ‘OEHOE’ (HARDSTEEN, 1916). VERZAMELING VAN MEVROUW H. KRÖLLER, 'S GRAVENHAGE. (NAAR EEN REPRODUCTIE UIT BREMMERS ‘BEELDENDE KUNST’).

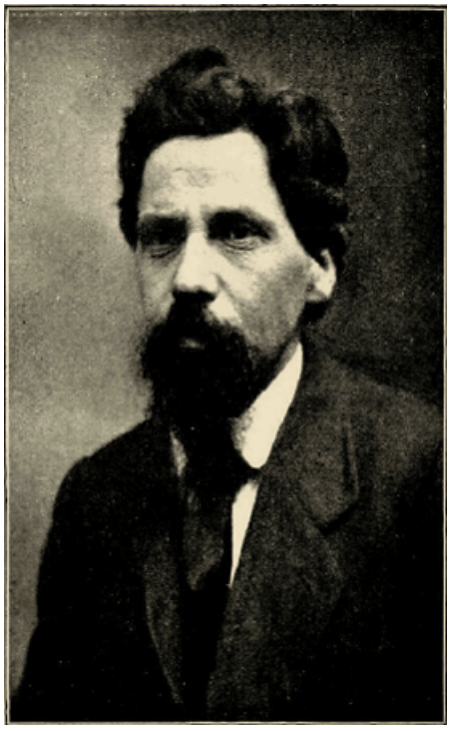
J.C. Altorf, de beeldhouwer.
Door Anne Hallema.

I.

In de kunst schuilt altijd een wonder.
H.P. BREMMER.

't Zal 1907 zijn geweest, dat ik het eerst werk onder oogen kreeg van Altorf, den beeldhouwer. 't Was in Bremmers tijdschrift, een eikenhouten diergroep, twee apen: moeder en kind. Ik kan mij nog goed herinneren, wat mij in deze voorstelling trof: in die gelaten aapfiguren, die in warmdichte bijeenhurking een droeve groep vormden, was het mededoogen uitgesproken van een kunstenaar, die minder in de apen het diér had gezien, dan wel hun verlatenheid en vereenzaming. Hoewel in breede vlakken gesneden zonder verfijning van onderdeelen, kwam toch de moederlijke liefde tot uiting en de aanhankelijkheid van het jonge aapje, dat zich koesterde in de warmte van het moederlijf en als om troost vroeg in het zich nestelend aandrukken.

Het stuk werd in 1902 gestoken. Altorf is dan even 26 jaar. Het geregeld arbeiden bij verschillende werkgevers heeft hij laten varen. Onder Lacomblé volgde hij te 's-Gravenhage den wintercursus op de Academie gedurende de jaren 1894/97, waar hij kopjes, beeldjes en wat naakt boetseerde. In 1901 geeft hij zich aan eigen werk*).

J.C. ALTORF.

In die wordingsdagen van zijn Kunst moet de beeldhouwer zich wel sterk bewust zijn geweest van zijn kunstenaarschap en het vertrouwen levendig hebben gevoeld, dat hij wat deugdelijks kon voortbrengen en in het maken van beeldjes naar oorspronkelijk inzicht een bestaan zou vinden. Gemakkelijk had hij het niet en de

*) Zie Alb. Plasschaert in Onze Kunst, 1904.

tijd was zorgvol. Maar hij volhardde en bleef gelooven in zijn roeping. De levensstrijd kon zijn goed humeur niet verstoren; ondanks bekommeringen bleef hij monter. Wat hij innerlijk uitvocht, toonde hij nimmer en wie hem ontmoette, zag hem blijmoedig en opgewekt. Hoewel in zijn kunst streng en ernstig, was hij in den omgang een vroolijk gezel. De veerkracht van een gezonde ziel maakte hem sterk om goedsmoeds zich heen te slaan door de levenszorgen.

Behalve in hout, sneed Altorf ook in ivoor. Echter brachten de voorwerpen weinig op. Schèppend werken, zijn verbeelding zorgvuldig in de grondstof uitdrukken en na uren arbeids nauwelijks en soms niet

eens betaald krijgen, wat het materiaal hem zelf had gekost!

Zeker, 't is kostelijk, nu te genieten, wat zijn hand wrocht in brons, steen, elpenbeen, hout, maar er mag aan herinnerd worden, dat ook dèze Kunst bevochten werd!

Als ge daar zoo'n Altorf-papegaai in prachtigen trots ziet staan, rustig en onwankelbaar, de vleugels schoon in de verenvouwing tegen het lichaam gedrukt, dan is er in die majesteit niets, dat aan pijnlijke worsteling doet denken. De voornaamheid van zijn ivoortjes weert het vermoeden, dat er gekampt werd, eer de kunstenaar het kristallijn van zijn verbeeldingen kon doen stralen.

Doch zie zijn B i d d e n d e v r o u w, èven het smartgelaat geheven uit de kleedomhulling, of zijn A a p m e t j o n g, waar de moeder met menschelijke teederheid het kind bergt in haar omarming! Hoe gestreng de grondstof moge bewerkt zijn door de zorgzame hand van den artiest, die van zijn vak houdt en snijdt in hout of ivoor, omdat het hem een lust is, vormen te boetseeren, toch is er het gebaar van een ziel, die in verlatenheid en vereenzaming de wanhoop

FIG. 2. AAP MET JONG (MAHONIEHOUT, 1917). (VERZAMELING VAN MEVR. H. KRÖLLER, DEN HAAG).

zag aansluipen en kreet om licht en ruimte.

Ook in de kunst van Altorf is, evenals in den arbeid van elk oprecht werker, die uit het Moeten schept, de roep om leven, lèven en de worsteling voor de vrijwording van den geest.

Gelijk in den voorjaarsknop geheel de bloem reeds aanwezig is en in de ontluiking naar het plan van haar bouw zich zal ontwikkelen, zoo is in beginsel de oorspronkelijke kunst van Altorf uitgedrukt in de Aapverbeelding van 1902. Al haar eigenschappen liggen er in-gevouwen als blaadjes, die den tijd der ontplooïing verbeiden. De ingetogenheid en de adeldom der gedachte, die werk van later dagen zullen kenmerken, de deemoed en toewijding, schroom en eerbied van een kunstenaar, die in koene oprechtheid zijn liefde voor levende schepsels vertolkt en gevoelens van aanhankelijkheid en zelfbewustheid manifesteert in plastische verbeeldingen,

welke ondanks de sierlijke afwerking groot en ruim zijn gezien in lijn en verhouding en een ontwikkeld gevoel voor nobelen stijl, rythme en harmonie openbaren, kunnen in de A a p m e t j o n g worden gekend. Dit beeld is een schèpping.

Zoo werd het aanvaard door H.P. Bremmer, die met zijn schranderen kijk dadelijk in dit werk een talent waardeerde. Reeds in 1903 reproduceert hij deze Moederliefde in den eersten jaargang van: Moderne Kunstwerken. In 1910 geeft hij een prijzende beschrijving bij: Slapende Apen[*]. Als Bremmer, November 1913, wederom een kunstmaandschrift doet verschijnen, biedt de eerste aflevering ook een Altorf: Soezende Aap (brons). Later komen nog een Papegaai (porselein) en Reiger (eikenhout)[†].

Hooren wij een oogenblik Bremmer in zijn beschouwingen van Altorfs kunst, die aldus kunnen worden samengevat.

Het plastische treedt op den voorgrond. Altorf is vóór alles beeldhouwer. De emotie voor vormen is overheerschend. Naar zijn aard beeldt hij uit, wat hem in de dingen het belangrijke is en geeft het besef, dat zijn kunst zeer ernstig is. Hij doet zich kennen als een bizonder technicus en arbeidt met meestal onberispelijke techniek in oorspronkelijk

FIG. 3. PAPEGAAI (EIKENHOUT, 1917). (EIGENDOM VAN DEN HEER RIBBIUS PELETIER, UTRECHT).

materiaal. Kreeg daardoor groote vaardigheid om zijn vormen aan te passen aan de stof, waaruit hij het werk maakt. Als werkman-beeldhouwer begonnen, leerde hij het vak van onderop. In hoofdzaak houdt Altorf zich bezig met den vormenbouw en geeft daarvan zijn aandoening. In een groep slapende apen worden de hoofdlijnen nader gemarkeerd en door de voordracht van den kunstenaar komt de geslotenheid van de groep machtiger te voorschijn. Bij rustige beschouwing leert men den fijnen breeden bouw der vormen kennen. De kop van een aap doet zich voor als iets, dat bizonder vast en als een gebouw in elkaar zit en als voorstelling eenvoudig en breed zich vertoont. Van naturalistisch imiteeren en schijnbedriegelijke nabootsing is geen

*) Moderne Kunstwerken 8e jrg. afl. 12.

†) Beeldende Kunst. W.J. Scherjon, Utrecht. Respect. in: 1e jgr. afl. 2., 3e jrg. afl. 5 en 4e jrg. afl. 3.

sprake. De plannen werken rustig en breed. Het vormenbegrip is groot. Wat Altorf van de dingen te zeggen heeft, wordt met de noodige concentratie gedaan en door de liefde tot het werk, die men er in voelt, mag zulke arbeid waardevol heeten.

De beeldhouwer gaat wel uit van een werkelijkheid, maar de nabootsing daarvan

zonder meer heeft voor hem geen zin. De waargenomen vormen zet hij om in plastische plans en vlakken. Theoretiseeren daarover doet hij niet. Gaat louter af op zijn gevoel en dit is hem een goed richtsnoer. Deze omzetting van de wezenlijkheid in den geest is de S c h e p p e n d e D a a d van Altorfs gevoelige persoonlijkheid, die niet leeft van het bloot tegen de dingen aankijken, maar zich erin verdiept. Daardoor komt er een w e r k i n g in hem en een b e e l d begint zich te vormen. Naar zijn persoonlijke geaardheid gaat dat niet snel en plotseling als bij een impressionist, maar langzaam aan: stylistisch. Is zoo iets in hem werkzaam, dan laat hij het niet los, maar tracht het beeld tot een uiting te brengen, die hem bevredigt. Hij heeft een uitgesproken voorliefde om zijn onderwerp decoratief te behandelen en hoewel hij rationeel arbeidt, door eerst te begrijpen, hoe de hoofdmassa's in elkaar zitten, verwerkt hij toch de onderdeelen tot mooie details en maakt ze niet absoluut ondergeschikt aan den totaalindruk.

Er is een neiging tot geometrische verdeeling in de eigenaardige stylistische hoekigheid van zijn werk; toch merkt men dat er nog meer is dan normaal goede constructie: al die plannen drukken ook den toestand van een l e v e n d wezen uit. Er is de ontdekking van eigen persoonlijkheid, het leeren luisteren naar en het verstaan van wat er in eigen innerlijk omgaat en het objectiveeren daarvan in scherpe en onwankelbare vormen en in snerpige en kantige lijnen. Er kan in meegeleefd worden, wat hij in verruimde verbeelding boven de directe waarneming van de werkelijkheid uit, als nieuwen vorm van weidscher dracht weet te scheppen. Door zijn werk komt men in de sfeer van zijn wonderlijke innerlijkheid te leven, waarvan wij wel in het werk de getuigenis vinden, maar waarvan in den persoonlijken omgang haast niets is te bemerken. Dit is het w o n d e r , dat in de kunst schuilt. En de vraag rijst, wat de geheime kracht is, die iemand dwingt om zulke dingen te maken en zich in deze wijze te concentreeren.

Hoewel ik nu tien jaar Altorf ken, menigen keer hem in zijn werkplaats bezig zag en dikwijls met hem sprak, moet ik nog de eerste tien woorden van den beeldhouwer over zijn kunst hooren! Hij spreekt er niet van. Kritiek schijnt langs hem te gaan. Toen hij in 1902 exposeerde in Turijn, kreeg hij een zilveren medaille: als ik het niet in Onze Kunst had gelezen, zou ik van deze onderscheiding nooit iets vernomen hebben. Hij loopt zijn gang op eigen pad en ziet niet om, noch rechts, noch links. Doch al praat hij niet over zijn werk, toch heeft het geheel zijn toewijding. Hij weet, wat hij wil en het begrip van zijn kunnen is zuiver. Wat Altorf aanvat, wordt volbracht. Hooger grijpen, dan zijn vermogen spant, laat hij na.

Hij denkt over een Abraham, Dante en Virgilius, St. Estachius, Thomas van Aquino, maar toont geen jacht, deze onderwerpen in de klei te zetten. Hij kan wachten. Pas als het beeld in zijn innerlijk is gevormd, waagt hij het, een boetseersel te scheppen. Zonder weifeling of aarzeling weet hij dan te openbaren, wat in hem rijpte.

Met andere kunstenaars heeft Altorf de eigenschap gemeen, een ééns aangegrepen onderwerp niet meer los te laten. De moederaap met kind van 1902 geeft hij in 1911 wederom in een nieuwe verbeelding, een bronsje. Nog later, in 1917, komt er een voorstelling in mahoniehout (fig. 2.) Er is verdieping. Techniek en vormuitbeelding verfijnen zich. De lijnen worden edel. Meer en meer verschijnt er een l e v e n d wezen. De onderdeelen worden uitgewerkt. Toch blijven de details afhankelijk aan den bouw van het geheel, al erlangen zij als vorm beteekenis voor zich zelf. Er springt

niets uit de groote lijn, de harmonie wordt niet verstoord. De levensklop slaat in alle leden met gelijke kracht. In één rythme bewegen zich alle levensuitingen van een ademend

FIG. 4. REIGER (EIKENHOUT). (VERZAMELING VAN MEVR. H. KRÖLLER, 'S GRAVENHAGE). NAAR REPRODUCTIE UIT BREMMERS 'BEELDENDE KUNST'.

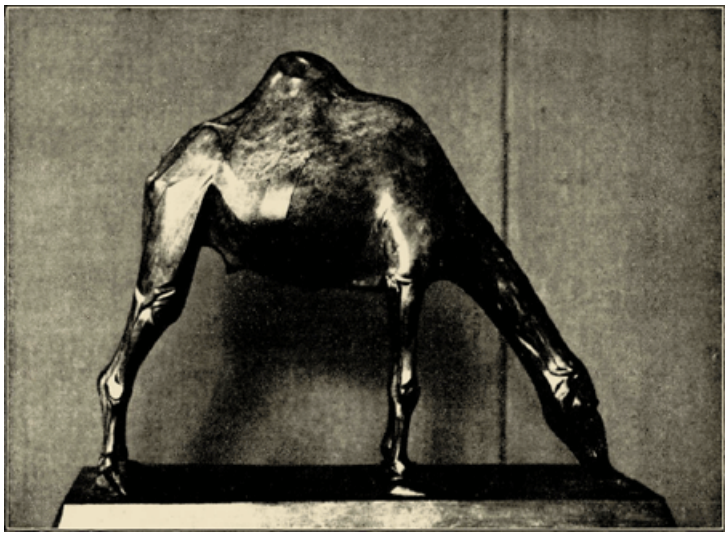

FIG. 6. DROMEDARIS (BRONS, 1914). (EIGENDOM VAN DEN KUNSTHANDEL 'HET GULDEN VLIES' TE ROTTERDAM).

dier. Wat in het stuk van 1902 breedvlakkig werd aangeduid, wordt verwerkelijkt. Waarneming van de apen in den Dierentuin te Rotterdam en studie naar het levend model, heeft den beeldhouwer vertrouwd gemaakt met de eigendommelijke standen en gebaren der dieren. Hij voelt hun lichaamsverhoudingen, weet, hoe de kop met nek en hals op den romp is ingeplant en hoe de ledematen in den ruststand worden gebogen en aangedrukt tegen het lijf. Hij volgt de plooiïng van de huid om de lenige leden en beschouwt aandachtig de haarbekleeding. Nochtans zoekt hij niet een natuurgetrouwe nabootsing weer te geven van lichamelijke eigenschappen. Zijn kunst is suggestief. Kennis van het levende aaplichaam en gevoel voor de typisch-dierlijke eigenaardigheden van het beest zijn hem middelen om de levenswaarheid van zijn verbeelding te versterken. Zijn doel ligt boven stoffelijke weergave van een werkelijkheid. Gelijk in de goede beelden der Indische en Chineesche kunst de meditatie van een ernstig peinzend gemoed tot uiting komt en in de beeldvormen een gedachte zich openbaart, zoo is ook Altorfs kunst vrucht van geesteswerking, al toont zij tevens, met welk een lust zijn oog den harmonischen bouw van het dierlijf beschouwt.

Altorf geeft niet den aap, zooals wij het beest kennen in zijn dwaze, drollige manieren. Het 'aapachtige' treedt niet op den voorgrond. Bij voorkeur verwijlt de kunstenaar bij het dier, als het in rust zit en schijnt verzonken in mijmerij. Is er heimwee naar het verre vaderland? Voelt de aap zich vreemd en verlaten in de vochtige lucht van het gematigd klimaat? Besluipt hem een ziekte, die hem zal doen verkwijnen? Is er een roep om de zon der tropen en de hooge boomen en bergen van Afrika? Hij zit en soest en lijkt een oud peinzer, die in zijn verkommering denkt over het droeve aardeleven. Er is een kreet om erbarming en een roep om bevrijding, doch de kerm wordt ge-

smoord en blijft achter de gesloten lippen en toeë oogen. De jammer van de vereenzaamde ziel openbaart zich in geen gezucht. Stilte omwaart het stomme dier, dat zijn leden te zamen vouwt in zelfverwarming. Waar is zijn vroolijkheid, zijn tartende grijns en ondeugende jool? Waar is in dezen mijmeraar de potsenmaker gestoven? De aap van Altorf is ernstig, treurig, nadenkend. Toch openbaart zich in zijn houding het inwendig met vlammige smart brandend verlangen en onder de bruggen van de wenkbrauwen donkert wee. Soms is het hoofd een weinig geheven en zit hij als een bidder, die blind gegeeseld door rouw, het gelaat richt op den hemel in verwachting.

Bepalen wij tenslotte onze aandacht bij het in fig. 2. gereproduceerde beeld. Met nauwkeurige hand is er gearbeid door een kunstenaar, die de waarde van het handwerk erkent. Er is geen te veel. De toewijding is in elk onderdeel te genieten. Een buigzame hand is met even intense zorgzaamheid bewerkt als de gansche arm, de kop, het oog in de bedding der diepe kassen. Er is respect voor de grondstof, het edele mahoniehout. Het voetstuk blijkt 's kunstenaars aandacht waardig en wordt een fraai voorwerp. Dezelfde kunstvaardigheid, die den nagel aan den duim schept, wordt toegepast bij de eenvoudige versiering van de vertikale kantlijnen. Het is niet enkel een blok hout, dat de aap-verbeelding steunt, doch vormt één geheel met het beeld. Met vindingrijkheid is de plaatsing der handen van het moederdier gevonden: zij sluiten in twee der voetstukvlakken. Zoo is de eenheid der compositie verkregen, terwijl de beide vlakken ongezocht in de handfiguratie een versiering erlangen. Plaats dit nobel kunstwerk gerust tusschen een Chineesch Boeddha'tje en Middeleeuwsche Madonna met kind. Stoor u niet aan het verschil in voorstelling: een Aap in gezelschap van een peinzend Wijze uit het Oosten en een Moeder Gods! Dat is de buitenkant der dingen. In wezen hooren deze verbeeldingen bijeen. Drie ernstige werkers hebben ze voortgebracht. Zij voelden met ingetogenheid, dat een schoone vorm een passende bekleeding moest wezen voor de nobele gedachte, die in hun zielsschoot was gekristalliseerd. En de Chinees, èn de Middeleeuwer èn de Hollander van onzen tijd kwamen door geestelijke verdieping tot hun verbeelding en belichaamden door de hun ingeschapen kracht hun gevoel voor het wonder des levens. Zij gedrieën schiepen uit de Liefde. Zoo verscheen een werk, bij welker aanschouwing men als zich opgenomen voelt in een opwaartsche beweging, die kalm en statig voortstuwt en de ziel boven de ongedurigheid en woeling van het tijdelijk bedrijf uitdraagt in de wijdingsvolle ruimte van peinzensstilte en vrede.

Het is niet de kunst der heftigheid, van de schokkende emotie en het hevig gebaar. Zij is van de aandacht, toewijding en overgave.

II.

> De regelmaat der vormen, het Goddelijk rythme wordt hem geopenbaard door de liefde.
> J. MICHELET. DE VOGEL.

Thans de vogels.

Gelijk in heel Altorfs kunst geen plaats is voor het toeval, zoo is ook de keus van zijn onderwerpen noodwendig bepaald door den aard van zijn kunstenaarsnatuur. Naar den zin voor het monumentale richt zich de drang tot uitbeelding van sommige vogels: uil, papegaai, gier, reiger; dieren, die zich kenmerken door een rusthouding, waarin zij verschijnen als voorwerpen van natuurplastiek. Een gier, gehurkt op een hoogen tak in de ommanteling van de machtige vleugels, lijkt in zijn urenlange rust een schoon gedenkteeken. Zoo ook de uil in zijn onbeweeglijk zitten, de reiger in zijn peinshouding van wijsgeer en de papegaai in den uitdagenden trots van een adellijk heer. Het stellige van deze vogelstanden

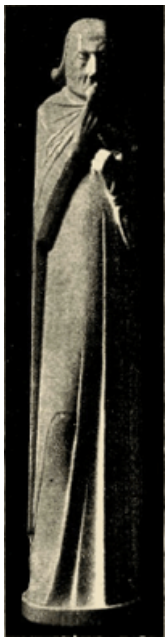

FIG. 8. DENKER. (IVOOR 1913).
EIGENDOM VAN DEN HEER W. SMITH, ROTTERDAM.

FIG 5. OLIFANT 1912, GIPSMODEL. (ORIGINEEL IN PORCELEIN DOOR C.J. LANNOOY GEBAKKEN).

FIG. 9. MOZES. (IVOOR 1915).
EIGENDOM VAN DEN HEER H.P. BREMMER, 'S GRAVENHAGE.

FIG. 7. OUDE VROUW. (IVOOR 1908). EIGENDOM VAN DEN HEER W. SMITH TE ROTTERDAM.

moet een beeldhouwer, wien vòòr alles de plastiek behaagt, treffen. De geslotenheid der figuren wekt het begrip van eenheid en de kunstenaar heeft een aanleiding, zijn gevoel voor harmonie en stijl in een vogelvorm uit te spreken. Waarneming der dieren in àl hun doeningen en boetseeren in den Dierentuin naar het levend voorwerp, brengen in de uitbeelding het karakteristieke van elken vogel, zoodat ondanks het styleerend omzetten der werkelijkheid toch de Uil uil en de Reiger reiger blijft.

Evenals de aap is de papegaai een grappig dier in zijn levendigheid en activiteit. Toch is het ook hier niet het vermakelijke beest, dat Altorf weergeeft, hoeveel plezier hij mag hebben in zijn drukken atelier-papegaai. Wordt de scheppende verbeelding in hem vaardig, dan verschijnt de vogel hem in een schoonen, edelen s t a n d en, afgebeeld in die houding, openbaart de kunstenaar het sentiment van majesteit. Koninklijk richt het dier den kop in nobele zelfbewustheid. Een persoonlijkheid, fier en onafhankelijk, een openbaring van den wezenlijken aard van den kunstenaar zelf, die zich op eigen gebied vrij en onafhankelijk voelt. Een houding, Dante waardig, wanneer hij het lokkend aanbod van terugkeer in Florence in ongenaakbare hooghartigheid weigert, wijl zijn sterk hart de vernederende voorwaarde als schending voelt van zijn goddelijk recht en eeuwige ballingschap verkiest boven een slaafsche handeling. Zóó zie ik in zijn koenheid en vaste individualiteit den papegaai in porcelein, die Bremmer in 'Beeldende Kunst', Maart 1916, reproduceert. Ook de vogel in eikenhout, die was ingezonden op de 40e tentoonstelling van de Hollandsche Teekenmaatschappij, September 1917, en welke hier in fig. 3 is afgebeeld.

In overeenstemming met het onwrikbare in de geestelijke stelling dezer verbeelding is de kloeke techniek. Er is geen aarzeling. 't Is àl doelbewustheid. Het lijnenstel en de veerteekening worden onverzwakt waargenomen, al ziet men het dier op afstand. Een voorwerp om te plaatsen op de zaal van een teekenakademie. 't Zal zin wekken voor de plastische lijn en monumentalen bouw.

De kop is enorm. Geweldig de snavel. Toch is de samenstelling eenvoudig. Grootdoenerij en overdrijving zijn vreemd aan deze gezonde kunst. Prachtig werkt het sterke oog onder de ruim gebeitelde wenkbrauwlijn. In een stelsel van enkele vlakken is onversaagd de papegaaienkop gebouwd, groot, vast, edel van architectuur. Bovenal, lévend, in zuiveren stand uitgedrukt en met kijk in het wakkere oog.

Vergeleken bij den kop van den aap met de geloken peinsoogen, toont hij, hoe er meer verscheidenheid en veelzijdigheid in Altorfs kunst bestaat, dan bij oppervlakkige beschouwing wordt vermoed.

In heel den vogelbouw is de stoere soberheid betracht. Mannelijk werk. Zie de breedgehouwen wiek, waar in de veeraanduiding toch de vleugelbouw levend is weergegeven. Een hoog voetstuk, simpel bewerkt, past bij dit trotsche dier. Er is een samenstemming in alle deelen tot een schoon gebaar van opgang en verheffing.

Lang strekt de staart langs het achtervoetstukvlak, de sterke klimpooten omklemmen vast den verhoogden voorrand. Zoo zit de vogel, rustig in zijn onverzettelijkheid, beeld van fiere kloekmoedigheid en karaktervolle oprechtheid.

Een elegante verschijning is de R e i g e r (fig. 4)[*)]. Men lette op de stylistische oplossing van de halsveeren! 't Is als een arceering. Toch blijft 't beeldhouwwerk. Deze fijnere techniek past volmaakt bij den ranken bouw van den statigen vogel.

*) Gereproduceerd naar de prent in Beeldende Kunst, 4de jrg, afl. 3. Hier zij de gelegenheid aangegrepen, den heer H.P. Bremmer dank te zeggen voor zijn welwillendheid, al het door hem gereproduceerde werk van Altorf ter mijner beschikking te stellen.

Schoon is de aanlegging der vleugels, die als een vorstelijken mantel het slanke lichaam bedekken. Wondermooi lijkt me de veerplooiïng op de buik. Het is door de mystieke

werking van een gerijpte kunst, dat hier de veelheid opgelost wordt in deze planmatige eenheid. Zoo valt er nog veel te genieten in de uitbeelding der ferm-gebouwde pooten met de sterk aangeduide wreef en den breedgeplanten voet, der fraai ornamentaal bewerkte vleugels en den krachtigen kop met den lanssnavel, die naar beneden is gericht over den hoogen steltloopershals.

FIG. 10. AÄRON. (EBBENHOUT 1912). EIGENDOM VAN DEN HEER H. VAN HOEY SMITH, ROTTERDAM.

De vogel schijnt in de houding gegeven, zooals hij in de sloot menigmaal gezien kan worden door een voorzichtig naderbij geslopen waarnemer, wanneer het dier ‘jaagt’, met het scherpe oog het water doorspiedt en in zijn schijnbaren peinsstand al zijn aandacht spant, om de plotseling zich vertoonende prooi door een fel-snellen snavelstoot te bemachtigen.

Voor den beeldhouwer echter was hij een prachtige plastische verschijning, die zijn scheppende verbeelding trof. De indruk bleef, werkte door. En op een dag greep hij naar de klei, boetseerde vlug en vaardig en de vogel wàs.

Machtig is de O e h o e (fig. 1.) Een geklonken werk. Is deze vogel in zijn uitdagende gestalte het dier van den huiversuggereerende Romantiek, 't angstbeest der legenden van volksbijgeloof, van kerkhof- en ruïne-naargeestigheid en der van schrikgeheimen doorklaagde manenachten! Is dit de vogel der verdoemenis, wiens kreet in het nachtelijk duister het landvolk de ziel doet ontstellen in krampige vrees van doodsaankondiging? Bij de aanschouwing van dezen Altorf-uil wil men vragen, waarom de arend steeds een koninklijke vogel werd geacht en de uil met miskenning geslagen en verwezen bij vleermuizen en spookdieren in het schaduwrijk der verschrikking. Heel de houding van den Oehoe is vorstelijk. 't Is een prachtdier in zijn stoute koenheid. 'n Overwinnaar, vreesloos, die ontzag inboezemt.

Verheven op het prachtig-eenvoudige voetstuk, zit hij er fier en zelfbewust. Hij is van schoonen adel. Er is ridderlijke heerlijkheid aan zijn machtige verschijning. Als voor eeuwen geschapen. Gelijk een kasteel op hooge rots gebouwd, de tinnen

ten trans heft in den kristallen dag en in de tijden blijft als een onneembare vesting, zoo staat dit kloeke beeldhouwwerk in zijn vasten bouw sterk en edel.

Voor mij is 't het meest imposante werk van Altorf. Zijn plastische gave komt er in tot schitterende uiting. 't Is objectieve kunst in gaafsten vorm, waaruit toch een forsch individualisme spreekt in eigen persoonlijk woord. Ik zou het willen vergelijken bij den Semut*) in het Egyptisch museum

*) Afgebeeld in Elsevier's 1905, dl. 25.

te Leiden. Ook hier die geklonkenheid van den figuurbouw zonder lichaamsactie. Met een blik in de eeuwigheid.*) Er is een planmatigheid in het vlakkenstelsel, die de wiskundige juistheid van Spinoza's Ethica in herinnering brengt. Ze zijn geslepen met de zuiverheid van de facetten op een edelsteen.

FIG. 11. PREDIKER. (EBBENHOUT 1914). (EIGENDOM VAN DEN HEER M.A. HENNY TE 'S GRAVENHAGE).

Toch komt men met de definieering van de logische samenstelling er niet alleen. Hoewel van schoone architectuur, is de Oehoe niet enkel nobel als gebouwd beeldhouwwerk. Meer dan de geometrische deugdelijkheid van het stuk, is het erin geopenbaarde L e v e n . Deze vogel was den kunstenaar aanleiding, om een krachtige aandoening te realiseeren. Een zielsgebeuren. Zonder een symbool te willen scheppen, bracht de maker toch een werk voort, waarin het begrip van wijze rust en geestelijke harmonie werd veraanschouwelijkt. Altorf nam het levend dier ernstig waar. Leerde bouw, stand, handeling kennen. Toen is in het verborgen van zijn scheppenden geest stilaan het B e e l d gekristalliseerd. Het toevallige werd geëlimineerd. Tot eindelijk het wezenlijke zuiver en zonder smet gestalte kreeg. Zoo rees uit de kroes der louterende verbeelding de schepping, lichtend als een kristal in zon en heerlijk als edel metaal.

'n Werk, groot, sterk.

Geboren uit de Aandacht.

*) Inmiddels is van Beeldende Kunst de 1ste afl. van den 5den jaargang verschenen. Met niet geringe voldoening nemen wij uit Bremmers beschouwing van den in zijn maandschrift gereproduceerde Oehoe dit over: ‘Wat een van de kenmerken is van goede oud-Egyptische beeldhouwwerken, het geslotene in de massa, het als uit één blok gehouwene, waarin men de grenzen van dat blok te herkennen meent, al is het werk ook volle rond-plastiek, dat vindt men ook hier en dat fatale geslotene geeft een krachtig beeld, werkt als een vaste massaliteit’.

III.

> Onze ziel of geest is niets meer, maar ook niets minder dan een van Gods gedachten.
> SPINOZA - ETHICA.

Na hetgeen gezegd werd van den Aap en Vogel van Altorf, meen ik met de aandacht te vestigen op zijn O l i f a n t (fig. 5) en D r o m e d a r i s (fig. 6) te mogen volstaan.

Wij beschouwen zijn mensch-figuren.

Eerst de O u d e v r o u w (fig. 7) van 1908, een ivoortje.

Toen in 1904 Alb. Plasschaert over Altorfs kunst schreef, stelde hij de beeldhouwkunst, die 'b o n z e n d i s v a n H a r t s t o c h t' (Rodin)*) tegenover die, welke 'van den

*) In 'De Amsterdammer' van 24 Nov. 1917 geeft Plasschaert een 'karakteriseering' en schrijft o.m.: 'De kunst van Rodin is die van den Impressionist. Hij heeft den "kubieken" stijl niet van den Egyptenaar. Bij Rodin is de kubus van den steen, waarin het eeuwige beeld, nauw omhuld, sluimert - ver-weg. Zijn beeld is Drift, beweging, menschelijkheid, leven, lust',

Tempel' is en definieerde haar als 'van wondere teruggetrokkenheid, van starre soberheid. Ze ziet uit; ze wacht.... Ze is neergezonken en heeft zich gezet uit allerlei woeling als de klaarste zin en de soberste meening, die in het woelen was.... Ze is als een edelsteen gehaald uit den moedergrond - ze is blinkend en mathematisch.' Door zijn versieringsopvatting, acht de schrijver, komt het werk van Altorf aan den kant van deze kunst, die 'een starstaand gebed' is en door hem de Priestelijke wordt gedoopt, omdat zij 'het Eeuwige als voorwerp van vereering heeft.'

Het zijn in de eerste plaats Altorfs ivoortjes, voor welke ik het woord van Plasschaert zou willen doen gelden. Zie dit vrouwtje. Een stille houding. Schreit haar hart om een doode? 't Lijkt een rouwgebaar. Devoot zijn de handen in rust gelegd, de linker op de rechter. In berusting. Het lange plooigewaad omhult het gestaltetje, alleen handen en gelaat zijn onbedekt. De lichaamsvormen laten zich door het kleed vermoeden. Doch het wezenlijke in dit ivoortje is de geestelijke houding van kalme droefheid. Er is wijding.

Nà 1910 vooral heeft Altorf zijn plastische gave toegepast tot de uitbeelding van de menschelijke figuur.

Er is een Mozes in ebbenhout van 1911. In dezelfde grondstof zijn de Aäron (1912 fig. 10.), Jozua (1913) en Prediker (1914 fig. 11). Vier gelijksoortige statige bijbelsche gestalten in ernstig zwart. Verder nog de ivoortjes: Aäron (1913), Denker (1913 fig. 8.) en Mozes (1915 fig. 9).

Leerzaam is 't, den Mozes van Mendes da Costa*) met dien van Altorf te vergelijken.

Mendes neemt den herder, die Jethro's kudden hoedt en wien de Engel verschijnt. Altorf den man Gods, die de tafelen der wet op den berg heeft ontvangen. De een kiest den Mozes, die 'zeer bevende werd' en 'vreesde God aan te zien', een mensch, in heilige ontsteltenis, die stil houdt, verbaasd het oog spert en wien het ontzag de linkerhand op de borst legt, als om den klop van het hart te stelpen, terwijl de rechter den herdersstaf omklemt. 't Is Mozes in ontroering, diepe bewogenheid en spannende verwachting. De ander geeft een verbeelding, waar ge onder wilt schrijven: Ik zal handhaven. Een opgaande figuur, het gelaat ten hemel geheven, terwijl de handen weerszijds van het lichaam de beide staande tafels vatten.

Met dezen verheven stand is de eenvoudige pracht van het kleed in schoone harmonie. Zoo ook bij den Aäron, Prediker, Jozua. Deze mannen zijn in heiligen dienst op het allerhoogst oogenblik, dat hemel en aarde, God en mensch met elkaar in verbinding staan.

Gelijk bij zijn Aap- en Vogel-verbeeldingen Altorf door de waarneming van de levende dieren, een werkelijkheidskern in zijn gestyleerde figuren brengt, zoo werden ook zijn Bijbelsche gestalten opgebouwd uit een feitenmateriaal, dat door de scheppende studie van den kunstenaar werd geschift, geordend, gegroepeerd en gecombineerd. Hij las de boeken van het Oude Testament en gebruikte De Tabernakel, het boekje van Dr. J.A. Gerth van Wijk over Israëls eeredienst. In dit werkje vond hij den Hoogepriester afgebeeld in de kleeding van 'heerlijkheid en sieraad' en ook in het witte gewaad van Bloedofferaar. Met die prentjes naast zich, kan men opmerken, hoe louterend de zin voor vereenvoudiging in den beeldhouwer arbeidt. Heel de kleeding van den Tabelnakeldienaar is in haar kenmerkende

*) Zie Moderne Kunstwerken, 7e jrg. afl. 9.

eigenaardigheid aangeduid: de kunstig-ingevouwen hoed, de efod met de schouderstukken en den gordel, de borstlap met de twaalf steenen

en het opperkleed met de gouden klokjes en granaatappeltjes. De Priester treedt blootsvoets en draagt het gouden vat, waarin het reukoffer rookt. Dat is Aäron op Grooten Verzoendag, die het linnen gewaad van den Bloedplenger heeft afgelegd, nadat hij verzoening voor het Volk in het Heilige der Heiligen heeft volbracht en nu uittreedt in de gouden kleederen als beeld van Gods heerlijkheid.

Meer dan op de tooiende pracht der priestelijke kleedij acht te geven, had de kunstenaar oog voor de geestelijke verrichting van den bedienenden persoon. Zijn intuïtie wees hem, hoe uitbeelding van de bekleeding om de praal, de aandacht zou afleiden en schending beteekende van de hoogwaardige Bediening. Zoo werd het gouden ornaat in zijn strekking als afschaduwing van de Gods-Schoonheid in eenvoudige vormen weergegeven. Toch is de rijkdom van de kleedij door een geadelde techniek aangeduid, zoodat in de uitbeelding van het gewaad ook het Priestelijke der verschijning werd uitgedrukt.

In de schoone voornaamheid van dezen Aäron zijn ook de Jozua en Prediker gegeven. Ondanks de rechtzinnigheid der houding, die onwrikbaarheid toont, is er geen verstarring in dood-ceremonieel gebaar. Wil men de beelden als arbeid genieten van een bekwaam werker, dan geve men acht op de onderdeelen: een bloot voetje onder het opperkleed uitkomend, een hand op de borst met in fraaien eenvoud gebeitelde nagels of beschouwe den statigen gang der opgaande gewaadlijnen, die het rijzige van de in heilige handeling zich verheffende gestalten accentueeren.

De kop van den Prediker toont hoe Altorf door studie van het menschelijke gelaat overtuigender in de vorm-uitbeelding van het mensch-aangezicht, van oog, neus, mond, kin is geworden. De aangezichten van den Mozes, Jozua en Aäron zijn figuratief in den decoratieven stijl van het beeld. Het Predikersgelaat is meer waarachtig van uitdrukking en menschelijk bewogen. Waar de andere figuren als verpersoonlijkingen zijn te beschouwen, is in zijn individualiteit de Prediker een P e r s o o n .

Met de ivoortjes: Mozes, Denker, Aäron toont de beeldhouwer, hoe de voornaamheid van het blanke materiaal door hem gewaardeerd wordt als mééwerkende kracht.

Aäron is een edele verschijning. Vol toewijding is het nobel gebaar in de handen, die de offerschaal dragen. Ook de houding van het hoofd toont, hoezeer de Dienaar vervuld is van zijn heilige verrichting. Met welk een ingetogenheid heeft de boetseerende hand den gordel aangelegd en den knoop met de afhangende slip gevormd.

Een werkje, rein als een ontloken sneeuwklok.

De Denker legt den vinger aan den mond, beeld der Wijsheid, die het goud van het Zwijgen waardeert. Het boek in de hand duidt den arbeid des Geestes aan.

Is het Spinoza? Plato? Ik weet het niet. Laat het erkend worden als een hulde aan het werk van elken wijsgeer, die de Rede acht ‘Oorkonde Gods’ te zijn.

Tenslotte Mozes. Hij staat met de handen op één Wetstafel. Evenmin als bij de figuur in ebbenhout, is er eenige aanduiding van den Decaloog. Realiseering daarvan in een versiering op het vlak van de Tafel zou in haar afleidende werking de wijding hebben verstoord.

De Geest der wet komt tot uiting in de rustige overtuiging van de figuur.

In al zijn werk blijft Altorf binnen eigen grenzen. Brengt met bescheiden bedachtzaamheid ten uitvoer, wat de Scheppende verbeelding van zijn kunstenaarsnatuur in gestalte wil zien.

Dat is zijn priesterschap.

7 Nov. 1917.

Lucas van Leyden, door Just Havelaar. (*Slot*).

Vergelijken we Lucas' jeugd-werk met het zelfportretje, dat Dürer - die andere vroeg-rijpe - in zijn 14e jaar teekende, dan treft hoe veel knapper Lucas van Leyden was en hoe veel diepzinniger Dürer. In dit zelf-portretje zien we, op aarzelende wijze, de eerbiedige ernst van het kind-zijn uitgedrukt; het is psychisch, het is van b i n n e n u i t gevoeld. In 't werk van Lucas is op overtuigende wijze het uiterlijk aspect der dingen prachtig verbeeld: iets raadselachtigs, iets diepzinnigs zal men in deze krachtige en klare uitbeelding zelfs niet zoeken. (Kenmerkend is, dat de hoogmoedige bravour-artiest uit Italië, Vasari, Lucas van Leyden hooger stelde dan Dürer.)

Een jaar na zijn 'Mohammed', in 1509, ontstond een nieuwe gravure 'de Bekeering van Paulus': door een ruim berglandschap gaat een groep krijgsvolk, te voet en te paard; midden tusschen de soldaten in loopt, wankelend, de door 't hemel-wonder verblinde Paulus. Ook hier is het Lucas te doen om de uitbeelding van krachtige en schoone gestalten, en daarin heeft de jonge schilder een breedheid en een gespierde kracht geopenbaard, die aan de fiere vreugde van Mantegna's antieke levens-idealen verwant schijnt.

In een voorstelling van den Verloren Zoon uit dienzelfden tijd blijft hij zoeken naar het klassiek-heroïsche: niet de boetvaardige en in lompen gehulde Zoon boeit ons en niet de erbarmende Vader, maar de levenskracht van een aantal niets ter zake doende bij-figuren en de wijdheid van het grandioze landschap. En nu blijkt, hoe hij in wezen Mantegna's mindere is. Want al gaf deze geweldenaars-geest zijn vormelijk schoonheids-besef niet prijs, de smart en den levens-ernst behoefde hij niet te ontwijken. Mantegna doorleefde zijn klassieke idealen diep genoeg om er de volheid van zijn dramatisch levensgevoel in uit te kunnen drukken. Maar voor Lucas bleef de tweestrijd bestaan tusschen het karakteriseerende en het schoone. Zoolang hij zijn klassiek gewaad droeg, kon hij zijn psychisch levensgevoel niet uiten. Zijn aesthetiek dwong hem een rol te spelen, een houding aan te nemen. Nog sterker komt dit uit in een serie gravures die hij in 1510 schiep en die alle fazen der 'Passie' in beeld brachten. Veel sterk-gebouwde, gebeeldhouwde figuren zien we, maar weinig expressie-kracht, in het dramatische geen waarheid van gevoel. De platen dezer serie had hij in 't rond geconcipieerd, wat hem een welkome aanleiding was zich moeilijke compositie-problemen te stellen. Het was hem een lust zijn gestalten in telkens wisselende standen te teekenen, zóó dat ze 'natuurlijk' aandeden en toch harmonisch pasten in den ronden cirkel-vorm; en die figuren zocht hij dan weer tot groepen te vereenigen en die groepen wist hij soms op geniale wijze saam te binden en in de omvatting van het landschap te zetten. Overtuigend vooral is ook hier de klaarheid van zijn plastiek.

En ik wensch in herinnering te brengen, dat zulk een klare uitbeeldings-kracht, niet een zaak is van louter technisch kunnen, maar wel degelijk van intuïtief kunstenaarsschap. Misschien is de eerste vraag die beslist over de waarde van een werk der beeldende kunst deze: of er klaarheid is in de aanschouwing, kracht in de uitbeelding. Een schilder die grootsche verbeeldingen slap en verward uitdrukt, is geen kunstenaar: misschien is hij een merkwaardig mensch, misschien een aansteller.

Maar wie in staat is zijn tabak-zakje met stelligheid en met levende kracht te teekenen, die

LUCAS VAN LEYDEN. KERKPREDIKING. (RIJKS MUSEUM, AMSTERDAM).

LUCAS VAN LEYDEN. MARIA MAGDALENA.

heeft daarom nog niet 't recht zich belangrijker te wanen dan een zaken-man, maar toch: hij is k u n s t e n a a r , niet technicus alléén (Technisch zou zoo'n teekening zelfs erg onhandig kunnen zijn). Fotografische nauwkeurigheid heeft niets met klaarheid van uitdrukking te maken. Want het is juist de kracht van z e l f b e w u s t z i j n welke aan die plastische klaarheid haar waarde geeft.

Deze fundamenteele eigenschap van het kunstenaarschap bezat Lucas in hooge mate. Hij wist sterk te zijn en doordringend. - Toch voelen wij in hem ook nog een dramatischer grootheid. In de serie van passieverbeeldingen zien wij hoe hij streed om ook dat meer psychische levens-gevoel te openbaren. Maar hij kende zich zelf nog niet en zijn dramatiek uitte zich nog onzuiver, zoodat die prenten tenslotte slechts verteerbare kost zijn voor den ‘kenner’ en den minnaar van het ‘menschelijke’ onverschillig laten.

Waar hij de weenende vrouwen uitbeeldde, gaf hij een pathetisch v e r t o o n van smart. En zijn ‘Christus’ is, inplaats van een beeld der lijdzaamheid, een zielig slachtoffer wiens lot ons niet boeit. Lucas, de Renaissance-mensch, kon de Christelijke deemoed niet meer als een edelen geestestoestand zien, maar ook de vreugde, de trots, de fierheid heeft hij, de provinciale burger van Holland, de stugge flegmaticus, zelden in schoonheid uitgedrukt. De heidensche levens-pracht bleef hij van buiten af bekijken.

Hij bleef de realist, hier begrepen als de mensch die niet ontkomt aan 't gezag der concrete werkelijkheid, de rationalist, de verbeeldingloze. Hij leed niet om

LUCAS VAN LEYDEN. ECCE HOMO.

zijn gebondenheid, want die beperkte ervarings-sfeer was hem de absolute wereld, waar boven uit hij geen andere kon vermoeden. Maar ieder mensch zoekt de vrijheid, de vrijheid die levens-voorwaarde is. Zoo bleef hem, als natuurlijkste geesteshouding, de ironie. De ironie, het spel der scepsis, vormt de uiterste vrijheidsmogelijkheid van den realistischen mensch. Zij, de zeer gemoedelijke en zeer menschelijke ironie, is voor den realist het hoogtepunt der wijsheid. Wij hebben den nuchteren en praktischen werkelijkheids-geloover lief om dat lachje van verzoenend ongeloof, om de wijsheid van zijn twijfelende ironie. Wij hebben den ironischen realist noodig zoolang geloof zich tot fanatisme verstarren kan, zoolang ideëen en idealen tot dogma's verdorren. Wij zullen hem noodig hebben zoolang de menschelijke natuur zich zelf gelijk zal blijven: altijd, telkens opnieuw!

In de serie der passie-verbeeldingen zien we Lucas falen waar hij het tragische en het heroïsche uitdrukken wilde, maar volkomen slagen in de karikatuur der soldaten die Christus hoonen. Het is dan ook geheel begrijpelijk, dat hij in zijn groote ‘Ecce Homo’ (1510) een magnifieke typeering gaf van de schreeuwende zelfgenoegzaamheid der menigte, die het eerste plan der teekening vult. Knap is hier de ruimte aangeduid van het stadsplein met zijn breede gebouwen, maar echt lévend toont hij zich eerst in de spottende typeering van de dikbuikige schriftgeleerden, die verwaten glunderen of zich als kalkoensche hanen opblazen; raak getypeerd is het leege lawaai der opgezwiepte volksmassa. De arme Jezus zelf, meer op den achtergrond, raakt een beetje in 't vergeetboek.... Alleen formeel vormt hij het middelpunt der voorstelling; in werkelijkheid letten we zijn aanwezigheid eerst op als we de teekening rustiger, in détails, bekijken. En dadelijk daarop zijn we hem weer vergeten.

Hetzelfde geldt in nog sterker mate van

LUCAS VAN LEYDEN. CALVARIUM.

de groote plaat, die Lucas een paar jaar later maakte; de ‘Kruisiging’. Wat een schat van levende, scherp-waargenomen werkelijkheden: een bange schurk die door soldaten overrompeld wordt op 't moment dat hij hun het mooie opperkleed van den Nazarener ontfutselen wil, een zotte bedelaar, een suffe oude man, een lawaaiende priester, bont soldaten-volk, nieuwsgierige burgers, stoeiende kinderen. Maar al die honderden figuurtjes blijft men als afzonderlijkheden zien. De compositie-eenheid, hoe knap ook bereikt, - is louter een v o r m e l i j k e . De eenheid van stemming, van geest, van dramatiek ontbreekt. En niettegenstaande hier en daar de figuurtjes met een maar al te expresselijk gebaar heenwijzen naar den heuvel waar de drie kruisen geplant staan, toch raakt de held der zonderlinge historie, Christus zelf, vrijwel verloren in 't gedrang.*)

De realist ziet het vele als een veelheid. Hij kan niet dramatiseeren, niet samenvatten. Lucas blijkt telkens onmachtig den h e l d te beelden zijner geschiedenissen. Hij merkt onderdeelen op, hij verdiept zich in allerhand bijkomstige anecdotes, hij karakteriseert en parodieert; hij vertelt omstandig en lacht zijn stille lachje. De ironicus typeert gaarne en is verzot op het typische omdat hij zelf een type is, een kantige zelfstandigheid. Maar hij kan niet boven de dingen uitrijzen en tegelijk bewonderend blijven. Daarom schijnt hij superieur. Hij wil niet dwepen, maar hij kàn niet liefhebben, noch geestdriftig zijn, want hij kan niet de éénheid zien. Hij ziet 't

*) Vergelijkenderwijs stelle men hier tegenover de direct op 't doel afgaande dramatiek van een Giotto, die slechts de hoofd-figuren beeldt, en de wereld-beheerschende verbeelding van Rembrandt, die de massa's opvoert, maar als dramatische elementen van 't ééne gebeuren.

LUCAS VAN LEYDEN. LAATSTE OORDEEL. TRIPTIEK LAKENHAL TE LEIDEN.

vele; hij ziet 't vele als gelijkwaardig. Hij ziet 't betrekkelijke. Niets is hem onverschillig en niets heel kostbaar. Hij kijkt maar toe en heeft zijn eigen stil plezier aan de lieve wereld die van alle kanten even dwaas en even aardig is. Een haast matelooze belangstelling heeft hij, maar geen toewijding. Hij leeft als weetgierige; niet als een die mee-handelt en niet als een die boven de handeling uit het geheel overschouwt en samenvat.

In 1519 gaf Lucas een voorstelling van Maria Magdalena als minnares: hij keerde zich af van de geijkte dramatische onderwerpen en in wezen ook van de g e w i j d e onderwerpen. Want deze prent was hem welbewust slechts een aanleiding om een genre-tooneel te geven van 't burgerlijk leven. Als zijn Maria Magdalena niet bij voorbaat een heiligen-schijn om het hoofd straalde, zouden we in deze deftige jonge dame, die aan den arm van een rustig burger rond wandelt tusschen de groepjes door dezer buitenpartij, nooit een toekomstige heilige vermoeden. Zelfs deed de teekenaar geen moeite haar voor te stellen als zoo bizonder slecht, of gepassioneerd, of verleidelijk, of mooi; ze gedraagt zich correct en gereserveerd als een Hollandsch mevrouwtje. Alleen om de traditie en misschien om de kooplust zijner tijdgenooten te vleien, hield Lucas zich, als gaf hij nog een bijbelsche verbeelding. De prent is aardig, de compositie knap, de teekening van sommige onderdeelen streng en sterk; maar verreweg het mooist en het oorspronkelijkst dunkt mij de uitbeelding van een muzikantenpaar, hoog in 't midden van de prent. De groteske trommelslager vooral, de hooge punt-hoed diep over de oogen, werd zoo kranig op zijn beenen gezet en is zoo vitaal gezien, dat hij wel haast uit 't brein van Jan Steen ontstaan kon zijn!

LUCAS VAN LEYDEN. LAATSTE OORDEEL. PETRUS EN PAULUS. LAKENHAL TE LEIDEN, ZIJVLEUGELS.

Lucas heeft zijn Grieksche idealen van zich afgeschud - waar vindt men die mooie mensch-lichamen, als men midden in den Hollandschen polder woont? - Hij zoekt niet langer een te leege, te onwezenlijke ‘schoonheid’; maar gretig zoekt hij het karaktervolle, het typische. Hij heeft zich zelf ontdekt, zijn waarheid aangedurfd.

Het volgend jaar, in 1520, vat hij het motief van den muzikant weer op, maar hij werkt 't uit tot een afzonderlijk gegeven; de lachende en armzalige speleman en zwerver, die met zijn leelijk wijf en met zijn zevental monsterlijke kinderen de onvriendelijke wereld doortrekt. In een houtsnee verbeeldt hij de bonte menigte, die een leger volgt: vrouwen, kinderen, bedelaars en boeven, verloopen soldaten, afgejakkerde paarden, fourage-wagens, - alles door elkaar voortjachtend langs den kalen weg. En hoe wist hij hier levend te zijn, wat een beweging en wat een kracht van vlotte karakteristiek in die weinige lijnen! Nooit was Lucas zoo krachtig. Met koppige lijnen, levend en vast, grift hij zijn bedoeling neer. Nooit was zijn karakteristiek zoo scherp en zoo direct, nooit zijn geest zoo vlottend.

Hij teekent een oude kerel die verliefd een leelijk jong meisje zoent; een verloopen zuip-lap, sentimenteel lachend naar een druiventros; een boeren-pummel die zich, kermend door den tanden-dokter mishandelen laat; de doktersvrouw, schreiend van medelijden, kan zich niet weerhouden den schreeuwenden patient eventjes te zakken-rollen. Een oud musiceerend bedelaars-paartje teekent hij: de man is met heel zijn oude ziel bij 't schorre spel, maar zij, levenswijzer, kijkt een beetje bits uit haar schrandere oogen, als vindt ze dat 't leven toch eigenlijk niet gebracht heeft wat redelijker wijs verwacht mocht worden.

Lucas' sterke beeldingskracht wint aan leven, aan bewogenheid, nu hij weet waartoe zij hem dient.

Wat hij in deze jaren rechtstreeks tot uiting bracht, was van jongs-af in hem geweest. In een prent die hij vóór zijn ‘Mohammed’, dus vóór zijn 14e jaar maakte en die het moment verbeeldde waarop Abraham zijn dienstmaagd Hagar weg zond, zien we op den achtergrond Sarah zitten, Abraham's wettige huisvrouw: en meer dan de oude patriarch en de verstootelingen treft ons hier de karakteristiek van Sarah: een deftige, vervelende, verdroogde matrone die allerlei pretenties heeft; en de typeering van haar zoontje Isaac: een dik, dom, bedorven jongentje, dat zeurt.... Lucas was geen diepzinnig psycholoog, maar hij zag het typische. Hij teekende graag kerels met buitensporige neuzen, wijven met hangwangen; en den koning uit 't Oosten, die 't kindje Jezus huldigen kwam, dacht hij zich als een dierlijke neger met een propneus, een apen-snoet en kwaje oogjes. Als wilde hij zich wreken op de realiteit, die hem gevangen hield, zoo had hij een vreemde behoefte de dingen leelijk te zien. Zijn obsedeerende lust aan realistische karakteristiek kon hij niet bedwingen, ook al trachtte hij gewijde onderwerpen in beeld te brengen. Maar als genre-schilder, als ironisch uitbeelder van 't volks-leven, kon hij die passie voor 't karakteristieke uitvieren; hier kon hij er de wijsheid van geven. Hier was geen conflict meer tusschen schoonheid en karakter kracht. Niet langer scheen hij een volgeling van Mantegna, maar veel meer een voorlooper van Jan Steen. In deze levens-sfeer ook voelde hij zijn innige verwantschap met de samenleving waaruit hij voortkwam. Zijn mooie pakje lei hij af om weer het geestige, levens-rijke volkskind te worden van vroeger, de brutale straatjongen.

Uit dezen rijken tijd van zijn leven dateeren ook zijn mooiste portretten, waaronder allereerst de haast grootsche teekening naar een mannenkop genoemd mag worden,

die in de Lakenhal te Leiden bewaard wordt. De ‘Kerkprediking’, het curieuze schilderij uit 't Rijks Museum, schijnt iets later ontstaan te zijn, maar de geest is dezelfde. De voor-

stelling is uiterst verward; wij zien een kerk in doorsnee, en tegelijk een stuk van het plein vóór de kerk, maar zóó, dat de gemeente, die naar de preek luistert, zich gedeeltelijk uitdijdt buiten het kerkprofiel, op het plein. Niemand trouwens luistert naar het druk gebarende pastoortje, op den preekstoel. Het stuk is Lucas slechts een aanleiding geweest tot 't schilderen van een aantal koppen, portretten, types. Alle eenheid ontbreekt: ze schijnt zelfs niet gezocht te zijn. Maar zoo penetrant en zoo vitaal was hier in Holland nog nooit portret geschilderd! Dit zijn zelfstandige persoonlijkheden: ze hebben niet meer het veralgemeenende der Gothische portret-kunst, maar evenmin meer de zekere verstarring, het stillevenachtige, dat de portrettisten uit 't begin der Renaissance kenmerkt: Lucas is over de straffe observatie heen; hij geeft reeds, zij 't dan fragmentarisch, dat wonder van leven, dien geheimen adem van leven, waarvan onze 17e eeuwsche karakter-schilders, Jan Steen en Hals zoo goed als Rembrandt, de apotheose schiepen.

En toch: Lucas zou zich bepalen tot 't geven van een aanduiding. Hij is niet voortgegaan in deze lijn. Hij geloofde zich zelven niet en bekeerde zich tot de idealen van zijn jeugd - idealen, die hij nu niet meer verwezenlijken zou, zelfs niet zooals hij ze in zijn jonge jaren reeds verwezenlijkt had. De groote boeren-schilder, Breughel, zou de volks-ironie van Lucas tot het groteske verheffen en het genre-stuk van Lucas een epische breedheid geven, zooals die zelfs in de 17e eeuw nooit meer benaderd werd: Lucas, als beschaamd, keerde weer naar het klassicisme. Had hij, in zijn jacht naar de werkelijkheid, naar de karakteristiek, niet het S c h o o n e te zeer verwaarloosd? Had hij het evangelie der Grieken en der Renaissance niet te zeer verloochend, waar hij zich wendde naar de bedelaars, de landloopers, de boeren en de burgers van 't onbeschaafde Holland? En zoo koos hij weer de ‘schoonheid’, dat vage en intellectueele schoonheids-ideaal, dat hij niet omschiep tot een eigen verbeelding, maar aannam als een van buiten geleerde les. De schoonheid zònder karakter. Hij graveerde een uitgebreide reeks Adam's en Eva's: de correcte afbeeldingen van mooie, naakte menschen. Wat er nog fier en krachtig was geweest in de klassieke Renaissance-verbeeldingen zijner jeugd, verdorde nu tot een akademische knaphandigheid. Zijn koppig neergestriemde lijnen, wist hij, in een zelfbehagelijk raffinement van techniek, af te ronden, en glad te poetsen, tot er geen grijntje leven meer aan te bekennen viel. Soms, in een Mars en Venus, wist hij nog te imponeeren door een zekeren zwier van gebaar: maar zijn hart was er niet bij. Hij had niets meer te zeggen. Met logische fataliteit belandde hij in de schijn-wereld der doode zinnebeeldigheden, die de klassieke traditie hem voorschreef: naakte dames teekende hij, die hij Fides, Spes, Prudentia enz. enz. noemde. Het zijn die vreeselijk vervelende allegorieën, die tot diep in de 19e eeuw telkens weer op zouden komen spoken als een kunstenaar ‘monumentaal’ werk te leveren had. Het is de mummie-achtige symboliek van een maatschappij, die geen symboliek meer voelen kon, daar ze geen gemeenschappelijke idealen, geen groot bezielend geloof meer bezat en geen andere objectiviteit meer kende dan die van 't fragmentarisch realisme. Lucas sprak de taal der verveelde geleerdheid.

Nog eens zou hij zich als schilder volledig uiten in een groot altaarstuk, het ‘Laatste Oordeel’, dat in Leiden bewaard bleef. De kerkelijke kunst had haar ritueel karakter verloren: in een Aanbidding van het Christuskind, kon Lucas de besteller van het werk portretteeren als biddende Jozef zonder dat men daar eenige heiligheidsschennis in voelde. In zijn ‘Laatste Oordeel’ houdt hij zich slechts schijnbaar aan den vorm

van het drieluik: de voorstelling breidt zich ononderbroken uit over de volle breedte van het

schilderij-vlak, zoodat de binten, die de luiken vanéén scheiden, het beeld willekeurig doorsnijden en een storende bijkomstigheid worden. En wat kenmerkt den g e e s t van dit schilderij, wat ging er in den kunstenaar om die het schiep? Geen religieuze gevoelens! maar lust in plastische uitbeelding. Het altaar-stuk was hem een welkome gelegenheid groote naakte figuren in een open, licht-doorzeefde ruimte te schilderen en fantastische gedrochten met monsterlijk uitgegroeide lichaams-vormen en phosphoriseerende oogen. Toch spreekt noch uit de weergave der naakte menschen, noch uit die der helsche geesten de innerlijke overtuiging, welke dat gevoel van warmte in ons opwekt, dat van elk waarachtig kunstwerk uitgaat. Het werk is knap en zelfs merkwaardig, maar liefdeloos, kil. Sluit echter de paneelen van dit drieluik: hoe veel grootscher is de wereld, die zich thans aan u openbaart.

In een diep-kleurig, breed en ornamentaal gevoeld landschap van water en bergen, schilderde Lucas twee machtige gestalten, Petrus en Paulus, die tegelijk èn persoonlijk èn algemeen zijn gevoeld, realistisch èn ritueel-gebonden. Hier heeft hij één oogenblik het evenwicht gevonden tusschen het kerkelijk traditionalisme en het nieuwe levens-besef der Renaissance en daardoor tevens het evenwicht tusschen vorm-schoonheid en karakter-kracht. Deze monumentale strenge apostel-figuren zijn misschien de eenige helden-gestalten die Lucas ooit schiep. Zij doen ons bovendien de verborgen, diepere beteekenis voelen van al die academische naakt-figuren, die hij in zijn laatste jaren graveerde; wat hij daar zocht: breedheid van gebaar, van lijn, van compositie, idealiteit van vorm, dat krijgt hier, waar hij terugkeert tot het stijl-besef der katholieke kunst, innerlijken zin.

Maar een nieuwe mogelijkheid openden deze scheppingen niet: ze waren een daad van reactie, van verzoening, doch de menschheid kon niet herwinnen wat verloren was. Ze kan dat nimmer. Na deze apostel-figuren, na de nog zooveel grootscher apostels, die Dürer schilderde in zijn laatste levensjaar, zou van een ritueel-godsdienstige kunst geen sprake meer zijn. Toen Lucas in zijn 39e jaar stierf had hij zijn levenstaak volbracht. Hij had niets meer te geven. Na hem zou drie kwart eeuw achtereen het kunstleven in Holland wankelend blijven, dwalend in de schijnwereld van een pseudo-klassicisme en pseudo-romantiek, tot eindelijk een Hercules Seghers, een Van Goyen, een Rembrandt, het klassicisme vernietigen zouden, de romantiek ver-realiseeren, om een nieuwe synthese, een nieuwen levens-droom te scheppen.

Lucas, de moeizaam-bezonnene, de stugge, vreugdelooze werker, de flegmaticus, de ironische realist: koortsig joeg hij de natuur na en aan die natuur bleef hij als vastgeklonken.

De kunstenaar kan niet ten volle zich ontplooien als hij niet eerst heeft g e s t u d e e r d . Dit geldt voor tijdperken eveneens; de Hollandsche kunst der 17e gaf de schoone samenvatting van 't geen in de 16e moeizaam was gezocht. Lucas moest studeeren, opdat Steen en Rembrandt konden scheppen. Zoolang Lucas studeerende bleef, zoekende, onderzoekende, was zijn werk waardevol; toen hij bereiken wilde en den schoonheids-droom verwezenlijken, kon hij slechts een hem v r e e m d e schoonheid, de Italiaansche, imiteeren, en dus dooden.

Maar wat oprechtheid, wilskracht, stoerheid van geest en van karakter beteekenen, dat zullen zijn goede werken ons steeds doen voelen. - Hij behoorde tot 't koppig ras der Hollandsche prozaïsten, waaraan ons geestes-leven telkens weer zijn vernieuwing te danken heeft.

Het Scheepvaarthuis en De Beurs, een vergelijkende studie in de moderne Amsterdamsche bouwkunst door I^r^. A. Boeken. (*Slot*).

Na de vele eeuwen van travee-verdeeling, na de eeuwen der organische verdeeling van de Gothiek, na die der decoratieve, van de Renaissance en Klassieke architectuur en ten slotte na die der negentiende eeuw, was het een groote daad van Berlage, getuigende van de onwankelbaarheid zijner architectuuropvatting, de Beursgevels geheel vlak en ongeleed te bouwen. Zeker is het, dat een groot deel der ongunstige kritiek, die over de Beurs verschenen is, haar ontstaan te danken had juist aan deze ongeleedheid, die voor de zoo geheel anders gewende oogen niets was dan een primitieve boerschheid en een lompe vormeloosheid. Doch ik acht dezen eenvoud, deze onverdeeldheid van de Beurs den grond van het wonder, dat de volumen en de vlakken zoo geweldig sterken indruk maken. In de Beurs manifesteert zich de bouwkunst in hare diepste natuur, die den gevoeligen beschouwer heviger aangrijpt dan alle verfijningen in gekunsteldheden.

Berlage toonde welk een zuivere schoonheid te bereiken is, juist met de architectuur in haren grootsten eenvoud. Ook in de beste zijner latere scheppingen - uitgevoerde werken en ontwerpen - demonstreerde hij steeds de groote beteekenis van de ruimte en het omsluitende vlak, zij het dan ook in rijker samenvoegingen. Zijn werken betoogden voor de komende tijden de kracht van de architectuur in haren oervorm, hare kracht tegenover de slapheid van de conventioneel door lijsten gelede, in traveeën verdeelde gevelkunst, waarin altijd het diep-architectonische, het ruimtelijke min of meer op den achtergrond raakt.

Pal tegen dit groote beginsel in, dat sommigen als het leidende voor een moderne architectuur meenden te mogen aanzien, bracht Van der Meij zijn hooge, ganschelijk gelede gevels van het Scheepvaarthuis voort. Het geheele volume is afgeteekend en verdeeld door de lijnen der opstijgende pijlers, alle vlakken zijn opgelost in de bewegelijkheid van voorsprong en wijking.

Ik heb me laten vertellen, dat de geleidelijke terugplaatsing der bovenste drie rijen vensters en de schuin naar achteren loopende vorm der middenstijlen den indruk moeten verwekken, dat de pijlers en daardoor de geheele gevel eenigszins naar voren hangen, waardoor de architect hoopte het karakter der eveneens naar voren hellende 17e en 18e eeuwsche Amsterdamsche huizen naderbij te komen. Of hij hiermede iets bereikt heeft, wil ik in het midden laten, zeker is het, dat de travee- en pijler-verdeeling, die oppervlakkig gezien, even herinnert aan de bekende Palladiaansche pilasterschema's, waarvan de Amsterdamsche grachten zulke mooie voorbeelden hebben, in wezen ganschelijk verschillend van deze is.

Bij de klassieke pilaster-gevels gaat steeds de stijgende beweging van de pilasters uit van de horizontale rust van de plint en steeds wordt deze weder opgenomen in de sterk afsluitende kroonlijst. Hierdoor wordt een vastheid, een duidelijkheid en een voltooidheid verkregen, die de algemeenheid van dit schema en zijn banaliseering haast rechtvaardigen.

Aan het Scheepvaarthius ontbreekt èn de zware plint èn de kroonlijst.

Wel scheiden de porfieren plintsteenen den gevel van de straat, maar daar deze stukken het beloop der pijlers volgen en

DETAIL VAN DEN HOOFDGEVEL DER AMSTERDAMSCHE BEURS.

daarbij geheel onderbroken zijn door de sousterrain-vensters is hier van een plint in den zin van voetstuk geen sprake. Bovendien springen de pijlers niet terug op deze plint, integendeel verscheiden opstijgende ribben zijn uitgebouwd op gebeeldhouwde overkragende deelen van het porfier.

Geheel tegengesteld aan de werking van de kroonlijst aan den klassieken gevel is de beëindiging der pijlers en de gebroken, als het ware, brokkelige afteekening van den gevel tegen det dak. Hier geen rustige afsluiting der opwaartsche beweging der pilasterlijnen, die bovendien in den rijken krul der kapiteelen zelve hun voltooiïng gevonden hebben. Elke pijler, elk onderdeel stijgt in de beëindiging nog even afzonderlijk op, en dit afzonderlijkstijgen, juist op de plaats waar de beweging der architectuur aan haar einde gekomen is, legt nog den nadruk op de stijging, op de beweging der architectuur.

Hoe anders zijn, hiermede vergeleken, de effecten, die Berlage bereikt in zijn Beurs, waaraan toch evenmin een werkelijke plint voor komt en waaraan noch de gemetselde friesversieringen aan de torens, noch de reliefflooze balustraden en de even

GEVELPARTIJ VAN HET SCHEEPVAARTHUIS.

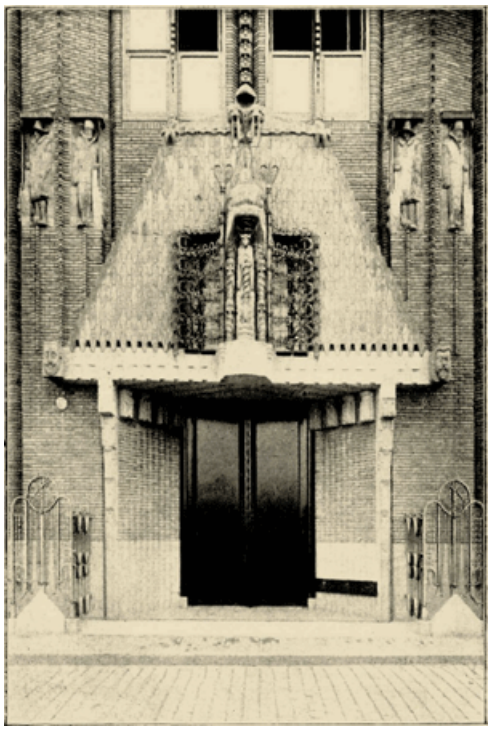
uitgemetselde gootlijsten ook maar eenigszins aan de kracht van een kroonlijst denken doen. Ziet, welk een afgeslotenheid, juist door het ontbreken van alle groote lijsten, welk een zekerheid, welk een klaarheid van begrenzing der lichamen! Stelt u voor, een zware plint en groote lijsten aan de Beurs, hoe hopeloos slap zou dit zijn!

De klassieke gevel had een plint en een kroonlijstnoodig.

Het Beurslichaam was in zijn natuurlijke begrenzing met een klein accent, en geringe verrijking aan de overgangen en de contouren, reeds ganschelijk afgesloten.

Hoeveel plooibaarder, hoeveel vrijer werd door de werkwijze van Berlage, de omtrek en geheel de architectuur; ook vrijer dan die van het Scheepvaarthuis waar alle bewegelijkheid toch gebonden moest blijven in een groote lijn, om niet in leelijke

verwarring te ontaarden. Wijst hierop niet de hiaat, die in het traveëenrythme en in de contour ontstaan is door het iets lagere gedeelte met de scheepsmotieven in den flauwen bocht van den gevel aan den Binnenkant? Hier is ineens door een kleine vrijheid het verband verloren geraakt. Bovendien wordt de zaak niet verbeterd door

INGANG VAN HET SCHEEPVAARTHUIS AAN DE PRINS HENDRIKKADE.

het lager doortrekken van de looden ribben die als denkbeeldige hoekkepers over het dak loopen.

Bij alle architectuur, die door een pilasterschema geleed is, is steeds de zijdelingsche afsluiting van den gevel, - het begin van de rythmische verdeeling en het rustpunt, - een groote moeilijkheid geweest. Eenerzijds is de moeilijkheid het treffen van de juiste schaal der flankeerende massieven, anderzijds het architectonisch verwerken van deze, zoowel wat betreft het uitwendige karakter als de benutting der inwendige ruimten. Door het ontbreken van alle architectonische of decoratieve geleding aan het Beurs-ontwerp, - deze geleding niet te verwarren met de noodzakekelijke en practische venstertravee-verdeeling en het hiermede in verband staande geometrische assenstelsel -, leverde de zijdelingsche afsluiting der gevels, of juister, de hoekafsluiting der ruimten geen bezwaren op, die door een zekere ‘knapheid’ uit den weg geruimd moesten worden. Berlage was, zoolang hij zich slechts hield aan het zeer kleine kwadraten- en drie-hoeken-schema, dat hij ten grondslag aan alle verhoudingen had gelegd, geheel vrij in het bepalen van de plaats zijner vensters en van hunne grootte, en had het in zijn macht, zonder zijn toevlucht te nemen tot aan de overige onderdeelen vreemde hoekpartijen en zonder in het inwendige onbruikbare ruimten te scheppen, de hoeken van zijn gebouw zwaar en massief houden.

In den tegenwoordigen vorm van het Scheepvaarthuis valt het moeilijk te oordeelen hoe Van der Meij zich het zijdelingsch aanzetten van het pijlerrythme voorstelt. Het gebouw is namelijk pas een gedeelte van hetgeen de directies der groote scheepvaartmaatschappijen zich gedacht hebben. Doch de geheele architectuur, zoowel de voet en de bovenomtrek als de geweldige afmeting der pijlers, die wel door zeer zware massa's geflankeerd zouden moeten worden, wijst er op, dat men zich niet te veel van een zijdelingsche afsluiting moet

voorstellen, zoodat bij de eventueele voltooïing het karakter van het bouwwerk, het ontbreken van alle vlakken, het rustelooze, wel niet veel veranderen zal. Of moet men zich aan den toren, behalve als de aandacht tot zich trekkende hoofdpartij ook opvatten als hoekpartij, als flankeerende partij van een mogelijk later breederen hoofdgevel. Maar dan zal deze toren met zijne wonderlijke gecompliceerdheid van vormen deze functie toch niet op een krachtige wijze vervullen. Bovendien zal dan de schuine lijn van den bovenomtrek van den baksteen in het voorgevelvlak wel min of meer zonderling doen en zeker niet mede werken tot het verkrijgen van een punt van rust in de architectuur.

Rust! rust schijnt Van der Meij een onnoodig element in de bouwkunst te achten. Rust is dan ook wel ganschelijk in tegenstelling met het grillig bewegelijke, het nerveus gespannene, het in lijnen ontlede, het vlakkenlooze van het Scheepvaarthuis.

Terwijl alle deze tendenzen de opvattingen van den architect duidelijk uitdrukken, terwijl het de bedoeling van den schepper is, rustelooze architectuur voort te brengen, en hij de steenen rust van Berlages bouwwerken juist niet in zijne kunst wil, is 't wel zeer opvallend, dat in de mooiste, de sterkste partij van het Scheepvaarthuis, den breeden flauw hellenden topgevel aan de Prins Hendrikkade het eenvoudige rustgevende vlak - geheel onverwacht - verschijnt.

UITSTALRAAM MET OMGEVING AAN HET SCHEEPVAARTHUIS.

Ziet hoe groot, hoe mooi, staat het vlak, waaruit zich de drie uitgebouwde ramen ontwikkelen, boven de strekking der pijlers. Hoe fijn komt de speelschheid der versieringen van pijler en stijl uit tegen de rust van dit vlak. Welk een kracht ligt er in het relief, welk een fantasie ligt er in den vorm der uitgebouwde ramen, waarnaast de warreling van in trappen stijgende ornamenten des te geestiger uitkomen. En ten slotte hoe heerlijk rustig is wederom de achtergrond van deze compositie, het breede gansch onversierde baksteenen vlak van den flauwen topgevel. Iets dergelijks

ervaart men in het tympan boven den middeningang, in welks groote vlak de nis met hare grillige versieringen zoo heel bijzonder mooi uitkomt.

Doen deze partijen niet meer dergelijke wenschen, waar het vlak rust geeft aan de bewegingen der lijnen!

DETAIL VAN DE AMSTERDAMSCHE BEURS (INWENDIG).

In de simpele muurvlakken der Beurs teekenen zich duidelijk de rechthoekige vensters en de krachtig ronde bogen der ingangen. De vensters zijn op eenvoudige, regelmatige manier samengenomen of door strakvormige steenen stijlen en tusschendorpels onderverdeeld. Diepe dagkanten geven een ruimtelijkheid, een materieele werkelijkheid aan vensters en bogen - vooral aan de ingangsbogen - die de duidelijkheid van afteekening verhoogt. Ook het detail heeft dezelfde kenmerkende klaarheid van vorm. Ziet bijvoorbeeld de sluitsteenen der bogen, die door zeer wonderlijke figurale beeldhouwwerken gesierd zijn; hoe is de groote vorm, de strakheid behouden. Ziet de muurstukken tusschen de bogen van den hoofdingang; halfrond is de voorzijde, vlak de kanten, eenvoudig zijn de overgangen van rond op vierkant en strak is de kleine fries van ornamenten in den steen. Zoo ook de balustraden aan de verscheidene stoepen, hoe duidelijk is hare vorm - een doorbroken muur met groote afschuiningen.

De gansche architectuur der Beurs is een samenstel van strak rechthoekig en krachtig rond, waarin de gelijkheid van vorm, verhouding en schaal en hunne tegenstelling komen tot een sterke en harmonische schoonheid, die wellicht in de moderne kunst hare wederga niet heeft.

En nu het Scheep vaarthuis!

Het is opmerkelijk, dat in het geheele gebouw eigenlijk niet ééne krachtige klare tegenstelling te vinden is. Ziet! uitsluitend vertikale lijnen, geen tegenstelling van vlak en plastisch, van recht en rond. Zelfs de schalen der verschillende onderdeelen gaan in elkaar over. Alle vormen, behalve de plastische versieringen, zijn gelijkelijk

heeleven schuin. Het vlak der vensters helt iets naar achteren. De voorzijde der pijlers is even gebroken, de bovenkant der stukken eveneens. Aan de deuren is geen vlak recht, alles is even toeloopend. Aan het dak loopen de vlakken schuiner tegen elkaar, maar daar zijn weder de vormen der dakkapellen even schuin. De geheele hoekpartij is een samenstelling van flauw tegen elkaar komende vlakken, voorsprongen en terugbouwingen, zóó dat het mij nooit gelukt is een begrip van haren bouw te krijgen.

MIDDENPARTIJ VAN DEN DAMRAKGEVEL DER AMSTERDAMSCHE BEURS.

Waar is hier de kernachtige duidelijkheid? Waar de sterke harmonie van vormen, die immers de krachtige tegenstelling niet kan ontberen?

Toch is de indruk van de warreling der even tegen elkaar zich afteekenende vlakken één, die boeit en bewondering wekt. Al de heel kleine, even óplevende beweginkjes groeien samen tot den geweldigen meesleependen stroom van Van der Meij's kunst.

Deze eigenaardigheid, het ontbreken van duidelijkheid en de obsessie van gelijksoortigheden, is geen gebrek, zooals deze aan een overladen bouwwerk van een de architectuur niet beheerschend bouwmeester, een gebrek, een onverhelpelijke fout zou kunnen wezen. Ze is één der diepe trekken van Van der Meij's architectuur, die den zoo geheel uitzonderlijken indruk mede suggereeren moet. Dat even schuin in elkaar loopen van vlakken en lijnen - sceptici zouden het een goedkoop procédé kunnen noemen - geeft aan het Scheepvaarthuis het tintelend onrustige, het overspannen nerveuse, dat eenerzijds gelijk een pathologie van den geest ongunstig te oordeelen is, anderzijds den modernen mensch een belangstelling opdringt, die door klaarder, rustiger kunst wel nooit gewekt zal worden.

Denkt niet, dat deze werkwijze een gemakkelijke is. Moeilijker dan ooit wordt het de groote overgangen, de groote bewegingen te laten spreken in de warreling van kleinere. Zoo bijvoorbeeld de overgang van den baksteenen romp en den toren, waarvoor de architect geen gunstige oplossing wist te vinden. Abrupt, en toch niet krachtig teekenend, komen plotseling de schuine vlakken van den toren uit de onafgesloten stijgende beweging van den baksteen; de eigenaardige voorstevenvorm van den hoek moest wellicht den overgang verbeteren, maar deze was hiertoe niet in staat. Ook de beide looden torenspitsjes ter weerszijden hadden hetzelfde doel, dat ook door hen niet bereikt werd; en eigenaardig is het, dat uit de achteréénvolgende ontwerp-teekeningen blijkt hoezeer juist op deze spitsjes, op dezen overgang gestudeerd is.

Ik heb mij eens de beteekenis van alle decoratieve onderdeelen van het Scheepvaarthuis laten verklaren. Voor hen, die meer intellectueel van bouwkunst en plastiek genieten leveren de honderderlei versieringen en inscripties een alleraardigst spel voor den geest.

Mijn opstel zou echter veel te uitgebreid worden, indien ik ook nog de tallooze terracotta versieringen beschrijven ging en vergelijken met de sculptuur van de Beurs.

Ook in ander opzicht moet ik me beperken. Ik zal namelijk in het geheel niet uitweiden over de binnenarchitectuur van beide gebouwen eensdeels, omdat de inrichting te zeer in wezen verschilt, anderdeels, omdat ik niet in de gelegenheid ben geweest nader met het inwendige van het Scheepvaarthuis kennis te maken dan mogelijk was op enkele bezoeken.

Zoo resten mij, na mijne besprekingen van de stoffelijke vormen, van de werkelijkheid dezer twee belangrijke moderne werken onzer Nederlandsche architectuur nog eenige algemeene beschouwingen over de gronden dezer zoo verschillende kunstwerken.

Berlage's Beurs en het Scheepvaarthuis van Van der Meij zijn beide de karakteristieke monumenten van twee perioden in de nieuwe Amsterdamsche bouwkunst.

Ofschoon men zeker niet kan spreken van ééne architectuurschool, die het gevolg zou zijn van het algemeen opleven der bouwkunst, aanverwante kunsten en nijverheid

in de negentiger jaren der vorige eeuw, ofschoon de werken van de beste krachten uit de laatste vijf en twintig jaren, - ik noem hier naast Berlage bijvoorbeeld de Bazel en Kromhout - in

verscheiden opzichten, naar den vorm zoowel als naar den geest, ganschelijk tegengesteld zijn, is er toch in de werken der Amsterdamsche bouwmeesters, die zich hadden losgerukt uit de versleten tradities van de 19e eeuwsche stijlarchitectuur, iets gemeenschappelijks, dat wellicht minder gelegen is in het uiterlijke dan wel in het algemeene enthousiasme, waaruit deze werken geboren werden. Van alle deze verscheidenheden is de Beurs de eerste groote, misschien de eenige waarlijk groote schepping en de bijzondere plaats, die ze hierdoor inneemt in den rij van kunstwerken, doet haar onwillekeurig het karakteristieke kunstwerk dezer periode zijn.

Gelijk de Beurs dit is van de oudere moderne periode is het Scheepvaarthuis het monument der nieuwste Amsterdamsche richting. Wederom is in de architectuur die uiteenloopendheid van opvattingen, vormen en werkwijzen, die het kenmerk is van alle nieuwe kunst, en wederom staat in de warreling van stroomingen een beheerschend kunstwerk: het Scheepvaarthuis.

De Beurs bracht in den tijd door hare ongekende ware schoonheid alle gemoederen in de bouwwereld in beroering; ze was - de eerste kleinere werken van Berlage en de meest niet uitgevoerde scheppingen van de Bazel, van Bauer en anderen niet medegerekend - het begin van nieuw leven in de architectuur. Het Scheepvaarthuis is ook een uitgangspunt van de steeds verder zich verbreidende jonge richting, waarin tal van architecten zoeken naar zeer bijzondere effecten en met welker methoden tallooze ondeskundigen het stadsschoon van Amsterdam reeds bedreigen.

Een vergelijking van de beide tijdvakken en de daarin ontstane werken in het algemeen levert al te veel gevaar op voor onjuiste beschouwingen en scheve voorstellingen daar - zooals ik reeds schreef - de kunstwerken in elk der perioden onderling al te zeer verschillen.

Daarom houd ik mij aan de twee gebouwen mijner verhandeling, in de hoop in deze toch ook de twee perioden naast elkaar te stellen.

Dan nogmaals: welk eene tegenstelling tusschen deze beide gebouwen!

Het is gewoonte geworden de karakteristieke eigenschap van de Beurs hare ambachtelijke zuiverheid te noemen; waarmee men bedoelt, dat de beteekenis van dit bouwwerk voornamelijk ligt in de technisch-stijlvolle verwerking van de materialen en in de constructieve waarheid. Deze waardeering is wel zeer eenzijdig; zij is alleen te verklaren óf in den tijd van het eerste begin der nieuwe architectuur, toen het losraken uit de karakterloosheid der 19e eeuw een waarlijke bevrijding was, óf in dezen tijd, nu men meer geraffineerde kunst wil zien dan de kerngezonde robuste van Berlage's Beurs. Zij is eenzijdig, want zij negeert geheel de eigenlijke schoonheid, die in den gevoeligen mensch de diepe architectuur-aandoening verwekt. De tegenwoordige richting der bouwkunst zou dan daarentegen boven de leuze der ambachtelijke zuiverheid uitgegroeid zijn en in hare werken niet meer het constructiefware of het technisch-stijlvolle op den voorgrond stellen, maar in de eerste plaats een fantastische schoonheid geven willen, die minder verband houdt met de werkelijkheid van het kunstwerk, dan met de luchtige speelschheid of de verborgen geheimen van den geest.

Er is in de architectuur van het Scheepvaarthuis iets van een zeker dédain voor de kunst van de Beurs. Het frivole, het verfijnde, het exotische van de eene kan niet samengaan met het waardige, het eenvoudige en algemeen wijsgeerige van de andere.

Treffend was verleden jaar het antwoord van den architect M. de Klerk, een van Van der Meij's medewerkers, die zelve in de nieuwste Amsterdamsche architectuur een zeer bijzondere plaats inneemt, in-

gezonden op het referendum gehouden ter gelegenheid van Berlage's zestigsten verjaardag*). Ofschoon de architect Van der Meij natuurlijk geenszins verantwoording heeft voor het geen een andere architect van Berlage schrijft, mag ik toch in dit verband wel eenige uitspraken aanhalen, daar ik meen in het Scheepvaarthuis de opvattingen, welke de Klerk neer schreef, verwerkelijkt te zien.

'Wat Berlage echter voor het bouwv a k gedaan heeft, n.l. het orde brengen in den vakkundigen chaos, zal wel nimmer vergeten worden, doch aan de bouwk u n s t is hij nooit toegekomen, evenmin als de nijverheids- en gebruiksk u n s t ooit door hem veredeld is geworden. Zijne voortbrengselen zijn nooit boven de vakbeginselen uitgekomen.'-

'Het tintelend-nieuwe, het sensationeel-schokkende, het indrukwekkend-imposante (waarmede de mechanische technologie, ons heden ten dage, telkens weer verrast) wat het eigenlijke m o d e r n e kenmerkt, doorvoelt hij niet of hij heeft ons tenminste nooit daadwerkelijk getoond het te doorvoelen.'-

'Zijn arbeidsveld was te eng begrensd, te uitsluitend technisch en utilistisch, om maar eenigszins cultuurdragend te kunnen zijn.'-

Deze uiting klonk wel zeer vreemd tusschen de vele loftuigingen of korte bewonderende analyses, die andere architecten ingezonden hadden, maar toch is het niet zoo heel verwonderlijk een dergelijke stem te hooren uit het kamp der nieuwste Amsterdamsche bouwkunst.

Deze nieuwste kunst staat nu eenmaal vijandig tegenover de oudere, niet alleen in hare verschijning, maar in hare geheele wezen, hoewel de architecten beiderzijds elkander toch waardeeren kunnen.

Maar terwijl het zeer goed te begrijpen is dat de moderne kunstenaar juist datgene wil hebben, dat in het Scheepvaarthuis tot uiting komt, het vibreerend-nerveuse, het fijn-fantastische, is het toch jammer dat de diepe schoonheid van de architectuur van de Beurs in deze richting geheel verloren gaat.

Voor velen is er iets stugs in de kunst van Berlage; gebrek aan fantasie, aan geestigheid wordt hem ook verweten; maar zij, die van zijne architectuur eenmaal de geweldig-sterke innige schoonheid ervaren hebben, weten dat deze verwijten voor de waarde van zijn kunst geen beteekenis hebben.

De Beurs van Berlage is een zeer bijzondere schakel in de ontwikkeling van zijn architectuur. Zij is het einde van een proces van vereenvoudiging, waardoor de grootschheid en waardigheid der volumen en de kracht van het materiaal tot uiting komen kon. Dit proces is niet alleen de bevrijding geweest van de karakterlooze overlading der 19e eeuwsche kunst, maar ook van de romantische gecompliceerdheid der eerste moderne werken en bovendien - dit is in in dit verband wel zeer eigenaardig - van de, evenals de nieuwste richtingen, zich op het bijzondere toeleggende 'Jugend-Stil' kunst. Deze vereenvoudiging komt behalve door vergelijking van de vroegste in modernen geest ontworpen werken met de Beurs, ook op treffende wijze uit in de ontwikkeling van het Beursprojectzelve.*)

Tevens is de Beurs het uitgangspunt voor de latere monumentale, wel nimmer uitgevoerde scheppingen, van welke het Beethovenhuis het bijna volmaakte is. Ziet hier, welk een klaarheid van vormen, welk een kracht van massa's, wat eene grootschheid van compositie, van geleding der ruimten, en wat een rijke kunst van

*) Bouwkundig Weekblad 4 Maart 1916.

*) Dr. H.P. Berlage en zijn werk, Rotterdam 1916.

vlakken en versiering! Hoe prachtig is deze architectuur, hoe innig paart zich hier de schoonheid van het bouwen aan een diepe schoonheid naar den geest.

De Beurs was de belofte van de gepurifiëerde schoonheid van het Beethovenhuis; houdt ook het Scheepvaarthuis een dergelijke belofte in?

Deze beschouwingen moesten nóch eene beschrijving geven, nóch eene critiek van het Scheepvaarthuis en van de Beurs. Ik heb de gebouwen slechts beschreven voor zoover ik dit in het verband met het eigenlijke doel van mijn opstel noodig achtte en de critiek is uitgevallen, zooals mijne betoogen deze bij toeval naar voren brachten.

Een vergelijking heb ik slechts gewild, en van zulk een vergelijking heb ik alle moeilijkheden ondervonden, en ik weet, vele malen kon ik mij daaruit niet redden. Zijn de woorden, die ik aan de Beurs wijdde niet te uitsluitend bewonderd? Klinkt uit mijn uitlatingen over het Scheepvaarthuis eigenlijk nog wel iets van mijn oprechte vereering voor het geniale, waarvan elke steen spreken wil? Heb ik wel het bijzondere van Beurs en Scheepvaarthuis genoeg gescheiden van het algemeene, of heb ik niet alle werken van Berlage - de zoozeer verschillende - en alle architectuur van Van der Meij over één kam gescheerd?

Daarentegen hoe leenen zich het Scheepvaarthuis en de Beurs tot het maken van beschrijvingen en critieken; enthousiast in woorden teekenende beschrijvingen van het Scheepvaarthuis en zware uitvezelende critieken van Berlage's Beurs!

Hierin ligt wederom een tegenstelling!

Op de witte wolken.
Door Marie Schmitz.

Op de witte wolken wou ik zeilen
door de zon-doortrilde blauwe klaarten,
op de zachte witte wolk-gevaarten,
die de ijle eindloosheid doorijlen.

Op de witte wolken wou ik varen
over landen, over zeeën, over steden,
dat mij al de dingen, diep-beneden,
slechts een nevel vaag verbeelden waren.

Op de witte wolken wou ik rusten,
dat ik van geen wereld meer zou weten
en mijn ziel, in zalig zelfvergeten,
heengleed naar bewustzijn's lichtste kusten.

‘Menschenkind, voort’, door Elisabeth Zernike.

IV.

Waar de vuil-grijze huizenrij ophield, begon grauwig-vaal de onvruchtbare heivlakte. De kille najaarsregens uit lage wolken striemden er op neer, brachten geen verandering, maakten de taaie struiken glimmend, vocht-verzadigd zwart. Het laatste huis, een oude, vervallen kazerne, wendde zijn vuil-blinde muur naar de vale, blinde hei. De wind die door de struiken sleurde, joeg om de hoeken van den muur, joeg naar binnen door vele spleten en door het oude pannedak.

Er waren veel gevangenen in het stalachtige gebouw. Ze sliepen op stroo, dicht naast elkaar. Ze werkten overdag; ze moesten de steenen vloeren schoon houden met vuil water en vuile dweilen; ze moesten voor hun eten zorgen en de pannen wasschen en schuren. Maar ze kenden ook veel ledigen tijd, tijd van dof-monkelend praten, van ruziën zonder zin in gemeene, harde woorden, van suffig wegdutten, terwijl anderen dreunige liedjes galmden, van naar buiten turen in de altijd vuile straat, waar bijna nooit een mensch liep, waar eigenlijk niets te zien was, maar waarnaar toch zooveel gestaard werd, als onder dwang van den wil, bij volkomen gebrek aan wil.

George kende niet de namen van alle die met hem gevangen waren genomen in den strijd voor Antwerpen, en als hij waren gevoerd des nachts, - waarheen? - naar een armelijk-vuil stadje, naar een vervallen, gevangenis-achtig gebouw, aan den rand van een onafzienbare, grauwvale hei. Wat zou George weten?

In den broei-warmen, stinkenden wagen dien nacht, had hij met dichte oogen zwaarleunend gehangen tusschen den saamgehoopten troep. Half zakte hij neer op den bespuwden grond, half zat of stond hij nog en hoorde het luide gepraat van een enkel, die verontwaardigd dorst zijn, hatend en jouwend. Gejammerd werd er niet, niet hardop althans, maar sommigen huilden, als heftig-bewogene kinderen onder onmatige straf. George, als de meesten, was uiterlijk verdoofd, en innerlijk vol tergendscherpe, teugellooze gedachten, die renden verward door zijn hoofd, opgezweept, gepijnigd tot zinneloosheid, en niets was er dat hen kon neerslaan. Altijd door hoorde hij het ellendig kanonnengeweld beuken en dreunen, klonken hem de hooge bevelen, plotseling uitgekrijscht, plotseling te gehoorzamen. Hij had niet kunnen gehoorzamen, want hij verstond niet eigenlijk wat er bevolen werd. Zijn gezicht gloeide, van angst, van lafheid misschien; hij keek jachtig om zich heen, keek wat anderen deden, holde mee vooruit, achteruit, of liet zich voorover vallen en hield zich onbewegelijk, niet uit behoedzaamheid en drang tot levensbehoud, maar, zonder het te weten, onder invloed van wie naast hem hijgend adem haalden, of kreunend vloekten, of sissende klanken uitstootten van angst en haat. Hij was laf geweest, laf en onwillig - hij had nooit de geestdrift gekend waarmee andere zeiden te vechten voor recht en om dierbare bezittingen. Hanna verdedigen? zijn huis - zijn liefde - zijn leven? - Zelfs al zou Hanna niet zijn weggevlucht, dan nog had hij aan haar niet kunnen denken, - en niet aan zijn huis en zijn liefde. Dat waren dingen van lang, lang geleden, die den eersten oorlogsdag al werden begraven.

En hij was gevangen genomen. Toen de lucht om hem heen leek te barsten van helsch geweld, toen hij bij telkens weer verwaaide kruitdamp het woest en donker naderen zag van duizenden mannen, en voelde het onafwendbaar naderen van den

dood, den dood - toen, in zijn alles-ontnemende angst wierp hij zijn wapenen weg met een gierende kreet, wilde zich zelf voorover werpen, zijn gezicht verbergen in den grond.

Een groote man raakte forsch zijn schouder met de kolf van een geweer. Hij stond nog - hij keek naar een paar oogen, waarmee zijn vijand hem één oogenblik aanzag - kalm, en met menschelijke waardigheid, oogen die hem in heel vluchtige huivering gedachten gaven aan een lang geleden leven. Vreemd-helder denkend aan die oogen - waar had hij ze toch meer gezien? - temidden van de vele onklare, benevelende gedachten van angst en afgrijzen, trok hij mee, met vijanden en gevangenen. Daarna kwam de reis per spoor, die trager leek te gaan dan dat eerste snelle loopen, traag door het telkens herhaalde nachtenlange oponthoud aan onbekende stations. Eindelijk, een huis om in te wonen, een eigen plaats om te liggen - eindelijk slapen, woelend en zwetend als een beest, maar slapen toch en, ontwakend, voelen de muren van de donkere ruimte als dichte wanden om het eigen leven. Dat eigen menschelijk leven, het maakte zich kenbaar door een traan, een vage, wijde klacht; bij velen door een vloek, een diepe verwensching, door een lied, een lage grap; bij enkelen door een stil gebedje, een heimelijk geslagen kruis, een zucht van dankbaarheid. Maar George leefde nauwelijks. Hij voelde zich heel verslagen en dicht bij den dood. Hij huilde soms, enkele tranen, waarop hij geen acht sloeg. De mannen jouwden hem uit, of plaagden hem; een enkele ook was medelijdend, vroeg of hij ziek was? - Hij liet hen allen stil begaan, als onderscheidde hij niet hun verschillende stemmen. Dan, na weken eerst, kwam er soms iets van bewogenheid in hem, wanneer hij zonder walging het vuile werk deed, of de eigen stem hoorde, heel kort, maar met even een milden klank in een dankwoord aan een der bewakers.

De dagen waren lang en grijs, eindeloos lang door den sleur van het leege werk, en somber tusschen de altijd grauwe muren van het huis. George had geen vriend onder de gevangenen. In zijn trage uren van lusteloosheid, van huilerig-mokkende droefenis, schrijnde in hem wel een taaie hunkering naar deelname, maar juist dan dorst hij zijn hoofd niet opheffen naar één, die in zijn oogen zijn gebrokenheid zou zien. En soms kwam toch plotseling, in wilden stroom, de vertroosting. Hij vreesde dan geen spot om zijn bijna glimlachende bewogenheid, want hij vermoedde wel dat het anderen was, als keken ze van uit hun donker huis naar blij-verlichte ramen. Maar meest ging zijn klein licht in den nacht verloren. Hij werd soms wakker, hij wist niet waardoor, en zag een stukje van den hemel door een gebroken ruitje. Hij tuurde onbewegelijk, en zijn gedachten ordenden zich in zijn geest. De kijvende, vloekende ruzie van den dag was ver weg, maar niet vergeten. De oorlog is eigenlijk niet zoo heel belangrijk, zei hij zich. In den geweldigen nasleep van ellende, die de liefdeloosheid, de afgescheidenheid der menschen heeft, is hij, de oorlog, niet nummer één. Hij is eigenlijk zoo machteloos als de schimp van een kind, en zoo grof als die van een dronkaard. Vele dingen zou ik kunnen noemen - o, kleinigheden, waarover we onnadenkend zijn - die meer kwaad doen, dan de oorlog. Maar de oorlog is eenmaal het zwarte schaap; niemand kan toch ook verwachten dat we de dingen bij hun waren naam zouden noemen! Ik heb toevallig geen enkelen vijand doodgeschoten, maar als ik het had gedaan, zou het mijn grootste zonde niet wezen. Ik geloof stellig dat ik den man, die mij doodschoot, vergiffenis zou schenken. - Praat er niet meer over, - zou ik zeggen, - het was een kleinigheid. Maar Hanna? Wat heeft Hanna tegen mij misdreven? Ik weet het niet, maar het lijkt me, dat ik haar niet zoo gemakkelijk vergeven kan. Niet zoo gemakkelijk, en tòch - Hij glimlachte, en tuurde in den hemel. Nu slierde een windvlaag ijle wolken voor de sterren en doofde hun kleine licht.

Alsof hij hun glanzen nauw had gezien, zoo lusteloos draaide hij zijn hoofd af. De mannen

om hem heen sliepen. Met monkelendzachte woorden werd een bewaker gewekt. George hoorde hem opstaan en schuifelend wegloopen. Nu riep de afgeloste zijn kameraad nog een paar woorden toe. Er kwam ook een antwoord terug, dof als de zucht van een beest. - De man die naast George lag, balde zijn vuist, en kreunde in een droom. Zijn grauw gezicht vertrok door angst, door afschuw. George gooide zich om, luidruchtig, en hoorde de bewaker al haastigjes aansloffen. Niets wilde hij meer zien, niets meer denken. Hanna vergeven? Ha, niet zoo gauw, niet zoo gemakkelijk. Erger dan de dood was het, wat ze hem had aangedaan, veel, veel erger.

De winter ging voorbij - het werd voorjaar. Er was niet veel waaraan de gevangenen van de grauwe kazerne aan den rand van de altijd dorre hei, de lente konden zien. Er waren geen bloeiende perelaars, geen uitbottende boomen. Maar een soms hooge, van blauw wemelende hemel, ook vanuit hun doffe, gebarsten ruiten, en een frissche, spelende voorjaarswind langs hun vale gezichten en verslonsde lijven, als ze naar buiten traden voor de dagelijksche wandeling. Eens, in slapelooze uren, hoorde George een nieuwe fluistering in den wind en moest denken aan oude, Duitsche liedjes, waarin de voorjaarsnachten werden bezongen. Hij zocht naar de juiste woorden, maar 't was al zoo lang geleden, dat hij gedichtjes gelezen had. Eén woord kon hij zich herinneren: Frühlingsdüfte. Hij zei het met langgerekte klanken; - 't was of de lichte wind er zoevend doorheen liep, en weer was hij plots bewogen. Maar het bleven heel vluchtige oogenblikken. Hij dacht ook weinig aan Hanna, of aan het vroegere leven. Voorbij gegane menschen, voorbij gegane dingen - hoe zou hij hen wel gedenken? - Hanna zou een kind baren, een kind van haar en hem. Als Hanna nog leefde, - want ze zou ook gestorven kunnen zijn. Hanna en George, het leken hem namen uit een oud verhaal, dat hem eens had geboeid. Maar een oud verhaal is geen grondslag voor een menschenleven.

Sommige mannen vertelden graag van vrouw en kinderen, in de donkere winterdagen; eerst met eentonige stem, dan onbewust blij en met grooter verscheidenheid van klanken. George luisterde. Dan werd ook hem gevraagd.

‘Ik heb een vrouw - ze is veilig, in Holland.

‘Zoo, dat's mooi - en kinderen?’

‘Geen kinderen.’ Nooit vertelde hij meer. Er werden wel grappen op gemaakt: hij heeft een vrouw in Holland, maar vraag niet wàt voor een. Als de vrede wordt beklonken, gaat hij haar vertellen dat hij gesneuveld is. O, jé - en laat haar stilletjes alleen in Holland zitten, en gaat er van door.... en.... Maar George verweerde zich niet, scheen het nauwelijks te hooren, en daarmee brak hij hun lallend gepraat.

Onder de mannen waren er enkelen, die altijd zich bezonnen op een vlucht. En die lieten ook niet af, die legden zich nooit rustig te slapen, niet éénen nacht - de slaap overviel hen, ondanks hen zelven - ze wilden steeds - mòesten steeds verder werken aan een ontsnappingsplan. Breed onderling overleg was niet wel mogelijk. De oppassers, te oud en gebrekkig voor den oorlog, waakten goed in het sombere huis, keken sluw en joegen uiteen wat te dicht samenschool. of te lang en ernstig samen praatte. Ze verstonden noch het Fransch, noch het Vlaamsch, maar kenden veel menschelijke talen. En ze hielden van hun plicht, star, fanatiek, die oude mannen. Ze waren te vroeg geboren voor den grooten oorlog, maar niet te laat voor den dienst van hun land. Toch, ondanks hen, leefden de ideeën voor de vlucht, bereikten allen,

één voor één, ook George. Hij schrok, toen hij voor 't eerst er van hoorde. Achteloos en luid werd het hem

toegeworpen - vooraf ging de waarschuwing geen verbaasd gezicht te toonen. Hij begreep dat niet - hij wàs verbaasd, geschokt. Ontvluchten - weggaan - vrij zijn, het was mogelijk. Waarom zou het niet mogelijk wezen? werd hem gezegd. En hij voelde met die overtuiging, den plicht er naar te trachten. Plicht, harde plicht, waartegen hij wilde opkomen in vele oogenblikken van lafheid - maar plicht bleef het voor hem. - Ge hebt gevangen gezeten, en ge hebt niet gepoogd te ontsnappen - herhaalde hij zich zelf en verwonderde zich vaag over die woorden. Bijbelwoorden leken het, als in groot en droef verwijt geuit. Ja, God, het verwijt was rechtmatig, maar de eisch niet licht. Ontkomen, de vrijheid hernemen die me tockomt, die ik noodig heb? - De vrijheid - maar als de vrijheid te groot was en te mooi voor hem, als hij huiverde bij dat woord: vrijheid? O, stil, hij moest haar kunnen aanvaarden, hij, naar den geest gesproken: een vrij man. Ja, och hij wilde een vrij man zijn en - den eersten plicht van dien aanvaarden. Hij wilde vluchten. - En toch bleef hij terugdeinzen en huiveren. Vrijheid - eenzaam staan op de dorre, onafzienbare hei, en naakt onder den oneindigen hemel. Geen beschermende muren, geen opgelegde taak, geen menschen waarmee het zoo vaak moeilijk was te leven. Eenzaam zijn en zonder bezittingen, maar nemen wat je toekomt en gaan waarheen je wil. Nemen - anderen onrecht doen om je zelve recht te verschaffen: het recht van leven. Hij dacht gestaag over deze dingen, verward nog en koortsig, maar wist, lang vóór de vlucht, dat eerst de volkomene mensch volkomen vrij zou zijn.

En de ideeën ontwikkelden zich. Er waren enkele jonge mannen, sluwer dan de oude oppassers, die leerden hun woorden in de vreemde taal goed kiezen, en onbevangen vragen stellen, die kostbare tegenwoorden ontlokten. Er was Peter, de uitdenker van vele plannen, die geen Duitsch kende, maar George gebood het hem te leeren. Hij leerde het verwonderlijk snel - hij leerde ook kaartspelen op Duitsche manier, en zijn sterken arm vertrouwelijk heen slaan om den schouder van den vijand, op en neer wandelend, traag en gemoedelijk; - leerde scherp luisteren naar de monkelende spraak van een ouden man met ingevallen mond. George, ondanks zijn kennis, had een gering aanzien onder hen. Men verweet hem smalend, zijn blijdschap niet te beheerschen, zoodra hij één slag won. Maar het was angst voor een mogelijke overwinning, geen blijdschap - het was altijd weer gevoel van onmacht, de groote, wijde vrijheid te dragen.

Een zomernacht zwoel en donker, nergens eenig licht, nergens een hemel. Maar een weeke, heuvelige bodem, de kuilen vol water, de grootere dalen tot wijde plassen geworden. En daarboven een stille, zware, vocht-verzadigde lucht. Geen wind en nergens een geluid. Maar een bonzende klop in borst en keel en polsen, en een luide adem in vele krampachtige stooten. George viel - eindelijk viel hij, languit, met een zwaren plof. Duizend lichtende punten draaiden voor zijn oogen in het duister. Groote God, waar was hij, en wie vervolgden hem? De oude bewakers niet - nee - maar honden, wilde beesten, of vurige geweren, dreunende kanonnen? Och nee - nee - groote kerels alleen, met handen als klauwen. Och God, waar was hij? - Aldoor draaide die zwarte wereld lichtend om hem rond. Hij tasttte over de harde struiken en vond water, een lauwen, dooden plas. Bijna voor het te weten dronk hij er van, en het druipend nat aan zijn lippen deed hem ook zijn gezicht onderdompelen. Ja, hij wist nu wel, het was een duizeling geweest in zijn hoofd, dadelijk toen hij buiten

kwam op de hei, in den zwarten nacht. Ze hadden niet zoo'n donkeren nacht moeten kiezen voor de vlucht - nu was hij stellig weer terug geloopen, had steeds

in een kring gehold, struikelend en zich weer oprichtend uit halve val - waarheen? - waarheen? - Zijn gedachten zonken weer weg; zijn hoofd zakte tusschen de taaie struiken. In een droom zag hij het slagveld, hoorde den oorlog overal, rondom op de aarde, boven hem in den hemel. De aarde verging, en hij zakte diep, diep weg - de hemel brak af met geweldig gedreun. - Plotseling weer wakker, terug in het geluidlooze, zware, vochte donker. Nu liep hij verder. Verder? - of terug? - en stond stil, maar dorst niet meer rechtop staan, liet zich vallen opnieuw, tastte weer over den bodem naar water. Het was niet mogelijk begrip te hebben van tijd. Hij meende eenige oogenblikken te liggen en te peinzen - en dadelijk daarop zei hij zich zelf dat het uren konden geweest zijn. De dag kon komen, het licht, en misschien stond de oude kazerne vlak bij, dààr, eenige meters van hem af - wie weet - misschien. Hij voelde een verlamming in zijn beenen, zoodra hij die gedachte had geuit. Ze zouden hem vinden - en dood martelen. Dus moest hij nu loopen, op goed geluk. Op goed geluk - hij herhaalde die woorden eenige malen, hij hoorde er iets grappigs in, iets dat hem deed glimlachen. Glimlachend liep hij, vergat weer te denken over de juiste richting, wist niet anders dan dat het een behagelijk gevoel gaf, zoo al zijn spieren in te spannen. Licht en vlug ging hij voort, als een spelend kind langs een snelle beek.

Totdat hij weer viel, in een boschje stekelig struikgewas en kreunde: waarom leef ik nog in dit afgrijselijk donker - hu - het is zacht en klam, het zal me verstikken, het wil me wurgen. Ja - waarom leefde hij nog, waarom? Had hij willen vluchten, had hij verlangd naar vrijheid, terug verlangd naar zijn oud leven - naar zijn huis, naar Hanna? - O, God, nee - Maar hij richtte zich wat op, als om te luisteren naar een zwakke klank van uit de verte. En daarbij dacht hij aan de oude kazerne; hij zag zich zelf zitten op het vuile bed van stroo; iemand had hem gewekt, en hij keek naar diens oogen, glimlachend. Nu vroeg hij wat - hij hoorde zijn eigen stem. Toen trok dat innerlijk beeld weer weg, maar het had zijn wanhoop gedoofd en hem stil gemaakt. Plotseling zag hij iets - grijs, doorzichtig, ijl grijs - den hemel - was hij dan blind geweest? En hij besefte dat het de dag was, het licht, het licht dat terug keerde. Die indruk was zóó diep in hem, dat hij roerloos bleef, in die halfopgerichte houding. 't Was hem of er iets door zijn wijd open oogen naar buiten ging, weg zweefde, als een vrije nevel, en zijn lichaam achter liet, rein en kuisch, zonder eenig smartelijk aardsch gevoel.

Het licht kwam terug, het schemerde aan den verren hemel, het vertrouwde, troostende licht. En hij leefde nog, hij wilde leven - hij had nooit anders gewild of bedoeld dan wachten op dit licht en dit leven. Hij knielde neer, zijn gezicht naar de dageraad en dacht: nu moet ik mijn hoofd buigen en bidden - maar hij kon zijn oogen niet afwenden. Het licht klom, groeide aan den hemel. Alle angst was weg, alle gedachte aan vervolging. Hij bleef geknield, hij wist niet hoe lang wel. Eindelijk ging hij liggen en sliep in.

Toen hij wakker werd, was de dag vol en licht, gelijk aan vele voorafgegane dagen. Het regende niet meer. Overal was de hei, die flauw golfde. Hier en daar stond een bosje in bloei gekomen struiken, hier en daar een denneboom en verder naar de horizon lagen wat huisjes met donkerstrooien daken. De wijdheid van het land deed hem even huiveren, en hij dacht toen, gejaagd, en onwillekeurig wat ineenkrimpend, aan de vlucht - de groote vlucht, die zoo listig en lang was voorbereid, die eindelijk, eindelijk kwam. Hij was nu vrij; hij moest het nu goed begrijpen, en jubelen - en -

jawel - Hij ging naar den hemel liggen staren, en knipperde al gauw met zijn oogleden, maar wilde ze toch niet

sluiten en zijn hoofd afwenden. Jawel - vrij.... Hij zag, in de vunze kazerne, Peter staan, die hun het plan had voorgepraat. Sappig en driest waren zijn woorden, lachend zijn oogen, maar zoodra hij even zweeg, trok hij zijn mondhoeken neer, en dat teekende zijn harden wil en zijn plompen haat. Allen joeg hij op - midden op den vloer wilde hij zitten, daar waar het meeste licht viel - moest hij soms niet de speelkaarten vlug kunnen onderscheiden? - en onderwees hen, smijtend met de kaarten als ging het alleen om harten en troef. - Nee, nee, dààr konden ze staat op maken, Holland had geen oorlog. Een ieder kon veilig naar Holland komen - ja, 't was naast de deur; niets hadden ze te doen dan naar 't westen loopen, in éénen door naar 't Westen - daar vonden ze dan huizen, en vrienden en eten volop. Het Westen, dat zag je aan de zon, die ging slapen in 't Westen, en kwam omhoog aan den hemel in 't Oosten, want 't was midden zomer. Geen vluchteling.... sjt.... schoppenaas, schoppen, zeg ik je, man.... geen vluchteling.... sjt.... kon het beter hebben. 's Daags je verschuilen, tenzij er geen mensch in 't ronde was te speuren; 's nachts loopen bij 't lieve licht van de sterren... ha... ha... de sterren waren vluchtelingen goedgunstig. Ruitenboer, ruiten, ruiten.... je hebt 't verloren, mijn vriend.

Hij hoorde die stem, dien overmoedigen lach. - Vele wilden niet vluchten, vele waren te bang, voelden zich ziek. Was híj maar bang en ziek geweest. - Een leventje van sluwheid en volharding.... hei, kijk niet in mijn kaarten.... maar lang hoeft het niet te duren. Een leven van sluwheid en volharden - God, alleen op de hei, en wanen dat je vrij bent. Vrij te verhongeren, vrij je te laten doodranselen door den eersten den besten boer. - Nog altijd knipperde hij met zijn oogen tegen het schelle licht van buiten, de scherpe tranen van binnen. Hij wist te moeten loopen, daarheen, waar de zon naar wees. Dicht bij die huisjes moest hij zich verschuilen, en in den nacht het ijle koren plukken van het schrale, moeitevol bemeste land. En dan - eindelijk - thuis komen - bij Hanna. Hij, George, terug bij zijn vrouw. Ja, God, wat hielp het of hij dat al zei, die woorden - meer werd het toch nooit dan woorden. Hij, George, daar begon het mee, maar daar viel al aan te twijfelen, misschien? Hij lag, loom uitgestrekt, en de zon brandde op hem. Maar in dat dennetje ginds, dat krom-gegroeide, taaie ding, zat meer leven, meer - hoe noemden de menschen dat? meer persoonlijkheid. - Dat dennetje daar kon George heeten: ja, dat was een aardig idee - dat dennetje. Hij kreeg een wonderlijk, diep medelijden met zich zelf. Wat heb je niet alles verloren, arme kerel, arme, berooide vent. Je vrouw, hè, en je huis, je vaderland, je werk, en je zelve - ja, je zelve ook, niet? En die oude vuile kazerne heb je verloren - dat smerige stroo en die bijna vervallen muren. Dat is toch een zwaar verlies geweest - die muren vooral - en dan al die vrienden - zulke trouwe vrienden. - Hij soesde weg, hij viel weer in slaap en droomde van het zware donker dat hem bekneld had aan alle kanten, en van een stillen, dooden waterplas. Toen hij wakker werd, kwelde hem de dorst en herinnerde hij zich dien plas. Hij had gedronken en zijn gezicht ondergedompeld. Daarna - daarna was de dag gekomen - en hij - had het licht aanbeden haast - vroom, in geknielde houding? - Het maakte hem onrustig; hij stond op en keek naar de zon, die dalen ging. Met gebogen hoofd liep hij voort. Waarom moest er zooiets van vertroosting zijn - zoo'n plechtigheidje, als het toch voorbij ging, als het niet langer duurde dan een heel kort oogenblik? - Hij wilde niet toegeven, dat het nochtans vertroosting geweest was, dat het hem, nu nog, den moed gaf verder te loopen, te vluchten naar het veilige land. - Ba - het deed

hem lachen. Toen de zon groot en bloedig aan den lagen hemel stond, liep hij nog, aarzelend, schuifelend, een arm, verloren mensch over het plechtig-wijde avondland.

Hij liep, altijd maar naar het Westen, mee met de zon, en toch eigenlijk zonder doel. En iedere gedachte knauwde hij stuk door zijn hoon. Hanna - God wist dat hij weinig aan Hanna had gedacht, tijdens den oorlog en de lange gevangenschap. Ja, dat was nu juist het mooie: hij ging terug naar Hanna, hij liep om haar, bij licht en donker, hij stal aan voedsel wat hij pakken kon - om haar. - Hij wilde haar zien en - eenige meters moesten er tusschen hen in zijn, een paar armslengten - hij zou haar aankijken en zeggen: ik veracht je - ik veracht jou en ons huwelijk. Maar het is geen huwelijk meer voor mij, versta je dat? Ik wensch niet bij je te zijn, ik wensch je lichaam niet aan te raken, nu niet, en geen enkelen avond meer bij droomerig kaarsenlicht. Waarom zou ik ooit van jou hebben gehouden? Was ik een mensch, die liefhebben kon? - had jij iets menschwaardigs, iets van geestesverhevenheid? - Zinnenliefde, begeerte als van dieren - ja, ik zeg je, zinnenliefde - en dat is de waarheid. Nu ga ik weg, en jij ziet me nooit weerom. - En - waarheen moest hij dan gaan? Terug in den oorlog, en weer zich gevangen geven, of naar een kogel zoeken, die hem bevrijden zou? Nou ja, dat waren leege woorden: de dood, die bevrijden zal. Wie wist er te zeggen wat de dood was? Het stond hem voor, eens iets te hebben gelezen, dat tot opschrift droeg: de dood als bevrijder. Een grinnekend skelet met een zeis? - hij wist het zich niet te herinneren. En Jezus werd ook de Verlosser genoemd, de Verlosser en Zaligmaker. Wat menschen zich toch konden vergapen aan groote woorden. Hanna had een prent: de gebonden Christus voor Pilatus. Er stond onder: Le Redempteur. En - had ze hem eens verteld: als kind keek ze het meest naar die snoerende koorden om zijn polsen, en vroeg een keer aan haar vader: beteekent Le Redempteur: de Gebondene? - Neen, zei haar vader, het beteekent: de Verlosser. Toen moest ze lachen; ja, natuurlijk - wou hij zeggen dat het niet om te lachen was geweest voor een kind dat nooit nog de geschiedenis van Jezus gehoord had? En ze voegde er bij: later, nou ja, later heb ik me toen een beetje geschaamd. - Hij raakte het uitgangspunt van zijn gedachten kwijt. - Als hij moe was en hongerig, had hij geen lust meer in schelden. Maar zijn krenkende toespraak tot Hanna hield hij, na rust en voedsel, telkens opnieuw, en telkens wilde hij zijn woorden meer toespitsen, scherp en stekend als naalden maken. Zijn houding - op eenige armslengten afstand van haar - werd nog strakker door kille minachting - en zijn genot in dat alles zwol.

Toch, - ging er geen lange dag in rust, of enkele oogenblikken had hij geleefd in vrede en in stillen ootmoed. Of wel: hij liet de bittere hoon achterwege voor 't practisch uitdenken van een kleine daad. Want als hij een weg zag blinken, hard en blond in de week-golvende vlakte, dan wist hij menschen te kunnen zien op het erf van hun huis, menschen die hij noodig had voor een teug water en een stuk brood.... Voor jou zijn àl gevaren gering - had Peter, hun aanvoerder, gezegd. Jij spreekt een vlot Duitsch;... wat praat je van vreemd accent? Weet jij hoeveel tongvallen er zijn in het machtige Duitsche rijk, of weet een boerenmensche dat? Jij praat van Würtenberg of Saksen, of Beieren, precies wat er je invalt - desnoods van 't verre Oostenrijk. - En hij bedacht zijn woorden toch heel zorgvuldig als hij menschen naderde, en schikte de woorden in zinnen. - En, na 't herdenken van die kindergebeurtenis uit Hanna's leven, moest hij, dien zelfden avond, dat nog eens overpeinzen. 't Leek hem toe, dat er om haar

iets had gehangen soms, van vroomheid, van geloof. - Wist zij dan wat dat was: geloof?. - Ze schaamde zich, omdat ze eens in Christus nog niet den Verlosser had gezien. Zagen zóó vele menschen in den dood geen bevrijder? Een antwoord wist hij zich niet te geven, maar kon, dat oogenblik, alle antwoord, ook het meest zuivere, ontberen.-

Enkele oogenblikken van stillen weemoed - in een langen, schamperen dag.-

Tusschen twee groote dorpen liep een straatweg, waarlangs iepen stonden. Hij had in lang geen hooge boomen gezien; het herinnerde hem aan Holland, die wuivende kruinen, die altijd wisselende schaduwfiguren voor zijn voet - aan oude grachten in de stad waar Hanna woonde. Hij voelde zich blij, dien morgen, en floot, een wijsje van eigen maaksel. Menschen ontmoette hij niet, dat was juist zooals hij het wilde - menschen waren belachelijk geworden in zijn oogen. In de eerste plaats zijn vrouw; ja, God, Hanna was héél belachelijk. Hij ging het haar zeggen - stil maar. En dan verder alle anderen - allen belachelijk. Hij somde hen eens op, velen die hij kende. Nu noemde hij Hanna's vader: een zeer onoogelijk ventje, een studiemensch, heel eenzelvig - en - en - Hij grinnikte; ja, tot zijn verbazing moest hij toegeven Hanna's vader te bewonderen - dat wilde zeggen, gedeeltelijk wel - è - hoog te schatten. Hij had zich vermaakt met de driftige verdedigingen van hen, die hij was aangevallen. De mannen vloekten scheldend, de vrouwen stotterden en huilden. Maar Hanna's vader - in zijn verbeelding - glimlachte en liep zwijgend voorbij. Hij geloofde nu dat die man altijd langs hem heen had geloopen, zonder een woord. - Halt, blijf eens staan, schoonvader, zijn je wijze woorden te kostbaar voor mij? Maar het hielp hem niet dat luid te roepen. Eén beeld kon hij zich maken van mijnheer Lengius: een vage glimlach onder 't wegloopen - een blik in 't voorbijgaan, een vreemde blik. Kleine groene oogen had hij, maar daar achter was misschien een stille, wijde wereld verborgen? - Ba - de menschen; hij zelf, en Hanna, en de rest. Een enkel mocht dan anders zijn, die enkelen konden niet de groote massa redden. - Ba - de menschen. Oorlogen voeren, dat konden ze; sommigen waren daarbij laf, anderen moedig - o, dat maakte niets uit. De laffen vielen bij duizenden dood, de moedigen ook. Ze werden gevangen genomen, beiden. Sommigen dorsten dan vluchten, anderen dorsten niet. Dat beteekende ook heelemaal niets. Later gingen ze wel weer voort in het gewone oude gangetje, en bleven even verachtelijk. Zóó waren de menschen, die aan elkaar kleefden en hingen als - als - Hij putte zich uit in vergelijkingen; hij lachte om ieder, maar telkens vond hij een meer treffende, een meer gewaagde. Ook deed het hem plezier te merken, hoe flinke hersens hij had. Hij was een schrandere kop, waarachtig. En de vreemde, stille glimlach van Hanna's vader kon hem niet meer stuiten. Op 't laatst stond hij tegen een boom geleund, gooide zijn pet in 't gras en sprak als een volksredenaar. Een kind dat in een zandhoop dicht bij zat te spelen, keek hem aan met open mondje en kwam toen op een drafje tot vlak vóór hem staan. Het was te gek, te praten tegen die dreumes; hij brak af en ging zitten tegen den boom. Het jongetje haalde een klein puntjeszakje uit zijn kieltje en peuterde er in met dikke vingertjes, die het dan aflikte. Telkens keek het van het zakje naar George, in onafgebroken aandacht.

'Laat me ook eens kijken.' Twee stapjes kwam het kind nog naderbij, en hield zijn puntje schuin.

'Wat is het?' Maar het kinderlijk antwoord verstond hij niet.

‘Geef me wat er van.’ - Voorzichtig schudde het zijn kostbaar zakje en op

George's groote hand lagen wat kruimeltjes, gruis van suikerpepermunt.

‘Geef me nog wat.’ - Nog eens schudden - nog eens - Toen zag het kind dat zijn zakje leeg was, en liep huilend weg.

George veegde zijn hand af aan het gras: hij hield niet van pepermunt. Maar hij zag weer den ernst van het kind; mooie, donkerblauwe oogen had het, en een open rood mondje. Hij voelde zich heel onbehagelijk en liep verder. Aan zijn hand was nog de sterke lucht van pepermunt. Hij likte haar schoon - de geur hinderde hem meer dan de smaak. Maar 't was of de geur hem bijbleef. Later in den avond, nadat hij lang had geloopen en gerust, begon hij eerst weer te praten. - Nou ja, kinderen hoorden natuurlijk nog niet tot de verachtelijke groote massa - kleine kinderen met ernstige oogen. Ze speelden nog wat er om heen, en likten hun dikke vingertjes af. Ze zouden ook eens verward raken in dat ellendige kluwen. Kleine kinderen, met open mondjes, en een heel enkele mensch met een wonderlijken glimlach. - Maar overigens - Groote God, de menschen waren waanzinnig. Ieder greep om zich heen naar een ander. Ze drongen samen en steeds dichter samen; ze hadden één grooten, eeuwigen angst: dat ze elkaar niet stijf genoeg zouden omknellen. Samenwerking gaf macht - l'union fait la force? - Het was een leugen, het was even gruwelijk als valsch. Macht en kracht, kracht en macht van de massa, het was niets - niets - niets. - Hij stond weer stil, hief zijn armen hoog boven zijn hoofd en zwaaide er mee. - Niets, niets, - ik ben in den oorlog geweest, ik weet dat het niets is. - Luister dan naar me, hoor dan, mijn God, wil dan luisteren - het is niets - of het is een te versmaden macht, die ieders persoonlijke onmacht ommantelt; een macht zóó waardeloos om op te spugen, te braken, dààr - Hij zwaaide weer met zijn armen; zijn oogen stonden vol tranen, die staken; zijn hoofd schokte hevig heen en weer door de strakke gespannenheid van zijn halsspieren. Heel zijn lichaam kwam in werking; het suisde en beefde om hem heen in de lucht, akelig, onheilspellend. Nu zou hij sterven - of de wereld moest vergaan. Duizelend viel hij neer; zijn spieren ontspanden zich, en dicht boven zijn hoofd, met vaardigen wiekslag, zeilde een groote vogel, geruischloos, in den fluweelen avondschemer. 't Was hem als lieten de menschen, die dolzinnige menschen, elkander los, allen tegelijk. Het ging zonder geweld, zonder gerucht. Alleen een zucht, als een ijle nevel, steeg op. Nu stonden ze bevrijd; ze keken om zich heen en dan naar den hoogen hemel; ze voelden het eigen leven door hun blije lichamen stroomen. Nooit eerder hadden ze dat gevoeld, nooit eerder geweten dat er een eigen leven was. Een zucht nog eens, lang en juichend, als de eindgalm van een vroom lied - en tranen? o, neen, geen tranen.

En langs zijn oogen, die zoo pijnlijk en star gestaard hadden, streek koel en weldadig de avondwind.

V.

In de kamer, waar stilte en schemer' zich samenweefden, zat de zuster en staarde voor zich uit. De hemel was nevelig-grijs; de vaantjes aan de hooge masten bewogen niet. Door het even-geopend raam drongen enkele geluiden van menschen op straat. De zuster huiverde en sloot het raam weer. Een oogenblik bleef ze er vóór staan, en tuurde over de gracht, waar de vele schuiten lagen. Ze wilde wel dat de nachtverpleegster haar kwam aflossen, maar zeker was het nog lang geen tijd; de

schemer viel vroeg in 't begin van Maart. Ze begreep niet waarom de lucht haar zoo beklemde, hier. - Ik heb meer ellende gezien, dacht ze, ellende die wranger was en dieper. Maar er werd tegen gestreden; o, wel zwijgend dikwijls, maar met vast-opeen geklemde

lippen en een hardnekkigen wil. Ja, ook dàt was verwonderlijk vaak: die taaie liefde tot het leven. Maar hier vond ze niets dan een zielloos berusten in al wat kwam, ook in den dood. Die vader zoo onbewogen, het levenlooze kind zonder één smartelijk groefje op het witte, teere gezichtje. Het zou zoo'n mooi kindje geweest zijn, en niemand scheen het te betreuren. En die arme, jonge vrouw, wanneer kwam de dood voor haar? - Ze huiverde weer en hoopte even dat het, als het komen moest, in den nacht mocht zijn. - Nu stond ze op en liep geruischloos naar het bed. Er stond een groot kamerscherm omheen; exotische, gouden vogels glansden mat op een zwarten grond.

Hanna lag volkomen stil, haar lippen even van elkaar en zonder een trek van pijn.

De zuster nam een spiegel en hield die dicht voor de lippen. De spiegel besloeg nog. Zonder bewegen bleef ze wat staan kijken, en telde de uren van het bewusteloos-zijn.

Vier en veertig uren nu, bijna twee etmalen. - Ineens bewoog Hanna zich; 't was of een lichte aanraking haar had doen trillen. En ze probeerde iets te zeggen, maar sloeg haar oogleden niet op. De zuster riep haar zachtjes.

'Mevrouw, bent u wakker, mevrouw? Wilde u iets zeggen? probeert u het dan nog eens.' Ze knielde neer en bracht haar gezicht tot vlak bij dat van Hanna en fluisterde: 'Wat wilde u zeggen?'

'Ik heb - geen pijn.'

'Geen pijn, nee?'

'Mijn hoofd - ik ben - moe.'

'O, maar u wordt beter.'

'Dat - hoeft niet.' Toen zei ze niets meer. Er kwamen nog wat flauwe bewegingen tot aan haar lippen, maar geen woorden.

Mijnheer Lengius praatte juist met den dokter, toen de zuster binnenkwam.

'Mevrouw is bij kennis geweest.'

'Zoo juist?'

'Ja.'

'Gaat u vast naar boven, zuster, ik kom onmiddellijk.'

'Goed dokter.' Ze ging.

'Dokter, als mijn dochter er om vraagt, wilde ik haar het kind laten zien. U bent zeker wel met me eens dat ik dat doen moet?'

'Als ze rustig is en niet te veel geschokt door wat u haar eerst zult hebben verteld.'

'Natuurlijk.'

'En houdt u het dan zóó, dat ze alleen het gezichtje ziet, dat is het minst beschadigd.

'Ja.'

'Toch had ik liever dat het lijkje weg was vóór dien tijd. Uw dochter is uiterst zwak.'

'Nog niet buiten levensgevaar, denk ik?'

'Nee, nee... è... wilde u dat haar óók vertellen?'

'Dat ook, als ik de gelegenheid kan vinden.' De dokter keek hem even peinzend aan.

'Misschien heeft u gelijk,' zei hij.

Later op den avond deed Hanna haar oogen open. In de kamer brandde toen geen licht. Toch waren alle dingen duidelijk te onderscheiden, in gelijke, effen klaarte.

De ramen, met hun dunne, witte gordijnen, vingen een lichtschijn van buiten, gaven dien voort aan de gele wanden, het witte plafond. Zóó kende Hanna haar kamer goed. Iederen avond, als ze was binnen gekomen, had ze dat effen, stille licht gezien, waarin alle dingen zich leken te verheugen. En soms was het dan geweest, alsof ook zij mee kwam leven in dat licht, zooals een knop, die openspringt, temidden van andere bloemen komt te staan. Even maar, bij 't binnenkomen; dan doofde de glans van de dingen en ze voelde zich opnieuw gescheiden van hen. - Op het stukje muurvlak dat ze zien kon zonder bewegen, hing een rood-krijt tee-

kening van Holbein, een lezende man in een wijden mantel. Ze tuurde er op, en dacht er niets bij. Haar vader had haar die plaat eens gegeven. Ze vond het toen eigenlijk een leelijk ding, maar hing het toch in haar kamer. Nu was ze lang gewend, dien man daar te zien, ernstig, en van een waardigheid die ze niet kende, en die, een enkele maal, haar trof als iets zuivers en groots.

De zuster bewoog zich en rinkelde met iets. Die geluiden drongen wel tot Hanna door, maar ze vroeg zich niet af, wie er in haar kamer wezen zou. Toen werd de deur behoedzaam geopend. Haar vader liep naar het bed, en zag hoe ze tuurde, blind van geest. Hij wilde haar naam noemen, en haar terugleiden naar het bewuste leven, maar hij kon niets zeggen. Terwijl hij daar stond, besluiteloos als hij in lang niet geweest was, doorleefde hij veel uit den laatsten tijd. Hij zag Hanna zich moeitevol bewegen, en zoo traag, zoo doodelijk traag. Liefst zat ze stil, uren lang, alleen haar gezicht was nooit in rust. O, dat nerveuze trekken van dien smallen mond en het angstig verkleinen van de oogen, o, die verwarring en dat wantrouwen. - Hanna, je moet werkelijk probeeren die spanning weg te doen uit je gezicht; het is voor je zelf, mijn kind. - En dan keek ze hem even aan, schuchter, en heimelijk vijandig. Hij praatte toch verder, kwam ook wel eens bij haar zitten, en nam haar handen, die ze hem zoo willoos liet, dat de lust ze te streelen al gauw verging. Och ja, in hoeveel was hij te kort geschoten.

Die gedachte maakte hem niet onrustig, maar alleen bedroefd. God, in hoeveel? - Kon hij haar geven levenskracht en blijheid, één volle hand van zijn eigen rijkdom aan haar, die gebrek leed - kon hij haar geven wijsheid en vromen zin.-

Hanna had haar oogen weer dicht gedaan. De zuster zuchtte en verschoof op haar stoel. Toen ging hij naast het bed zitten en raakte met zijn hand de dekens, en keek naar haar en dacht aan alles wat hij haar geven zou, - als hij maar kon. Zoo bleef hij waken en wachten door den langen nacht.

In den morgen ging hij naar zijn studeerkamer. Daar pookte hij de kachel op en warmde zich. Naast de kachel lag een boek, dat hij drie dagen geleden had trachten te lezen. Maar toen waren Hanna's eerste scherpe pijnkreten tot hem doorgedrongen. Hij nam het boek op en wilde opnieuw beginnen. En nu was het haar ijlen van dien nacht, waarnaar hij nog luisteren moest, die dunne klanken, nauwelijks drijvend op haar heeschen adem.

Hij dacht aan zijn vrouw, bij wie hij éénmaal had gewaakt, kort voor haar dood. Ook toen was hij in den grauw-lichten morgen zijn kamer binnen gekomen en had gehurkt bij de brandende kachel. Ook toen nam hij een boek op en las. Maar las aandachtig en vergat den tijd en heel het bewogene van dien morgen. En de dokter kwam hem zeggen, dat er zijn vrouw nog enkele levensdagen bleven - tenzij - Hij kende die zinswending, hij had den dokter beduid te zwijgen. Tenzij - en het wonder kwam niet. - Hij glimlachte even, maar zonder spot. - Hanna, - dacht hij, - het wonder, het wonder zal tòch misschien komen voor jou.-

Wat later riep de zuster hem. - Mevrouw is wakker en heeft naar u gevraagd.-

Toen ze alles wist, en het kindje gezien had, het heel teere, levenlooze gezichtje, sloot ze haar oogen en sprak geen woord.

Haar eenig denken, haar eenig licht was geweest: het kindje. Dat zag ze nu eerst goed. En het licht schemerde weg - het denken stuitte tegen doode dingen. Ze kon

niet klagen en schreien. Het kindje, zoetjes ademend in haar armen, oogjes waar licht in blonk, een warm lijfje tegen haar lijf, dan zou ze hebben geweend, en vol klachten zijn geweest. George moest komen, om het kindje te zien en er een vader voor te zijn. Och, waarom kwam

George niet terug - waar was hij toch, en hoe leefde hij, daar ver, ver weg? - En als ze hoorde van George's dood, zou ze bijna ontroostbaar zijn. Ondanks het kindje - veel tranen, en weemoed en vergeefsche verlangens. - Maar nu bleef er niets. Ze had het kindje niet kunnen aanraken, het mooie, stille gezichtje. Ze ging er over liggen denken, dat ze nooit eerder zoo'n mooi kindje gezien had, bij geen van haar kennissen. Maar het was een klein beetje beschadigd, en zonder leven. Toen ze haar oogen van moeheid weer dicht moest doen, verschoof ze even haar hoofd op het kussen, en bleef toen roerloos liggen. Nu gauw, dacht ze, gauw, vóór het leven terug keert. Ja, dit moest de dood zijn, de dood, de groote bevrijder. Als het kindje zou ze worden, zoo mooi en stil en levenloos. Och, dat ze zoo gelukkig kon wezen, en zoo groot, zoo wijd, alsof de heele wereld in háár ziel woonde. Goede dood - moest ze denken, en telkens weer: goede dood. - Maar de slaap was weldoend aan haar uitgeput lichaam. Een paar uur later, wakker wordend, voelde ze licht trillen op haar oogleden. Het leek helder en heel krachtig; van waar zou het komen? Ze moest haar oogen er wel voor open doen. - In haar kamer scheen de zon; gouden lichtplekken dansten op den muur. - Ze was dus niet gestorven. - Een stille, ootmoedige verwondering roerde zich in haar.

‘Vader.’

‘Hanna.’

‘Nu ben ik toch niet dood.’

‘Neen - laat het goed zijn, kind.’

‘Goed? - o ja.’

VI.

Hij bracht een zak vol suikere paascheieren voor haar mee, roze en wit. Ze wees om zich heen, naar schoorsteenmantel en piano.

‘Maar Lowijk, overal staan nog je tulpen in volle pracht.’

‘Zeker nicht. Hanna, maar tulpen en paascheieren hebben niets met elkaar te maken.’

‘Vreemd, dat je een genegenheid schijnt te hebben voor dat woord: nicht.’-

‘Laat me het verklaren. Toen ik in Holland kwam, twee maanden geleden. -’

‘Waarom kwam je eigenlijk?’

‘Omdat - maar ga dan óók zitten, en neem zoo'n roze eitje tusschen je tanden. Een vrouw moet iets zoet-smeltends in haar mond hebben, als een man met haar praat, vind je niet? Mannen zijn dikwijls zoo bruut, ze zeggen bittere dingen of onelegante waarheden.’

‘Och kom, charmeur.’ Ze lachte en beet in een suikere punt. ‘Smeltend is het, en zoet.’

‘Weet dan, dat het enthousiasme van de gewonde soldaten, die ik in Parijs terug zag, me zóó aanstak, dat ik in het Fransche leger wilde gaan.’

Ze slikte de zoetheid weg. ‘Maar Lowijk.’

‘Eén van mijn vrienden ook kwam terug en zijn beide beenen waren afgeschoten. Toen hij me zag, lachte hij medelijdend en schudde zijn hoofd over mij, die niets wist van loopgraven en spattend granaatvuur, en heimelijke aanvallen in den nacht,

en - van het Fransche enthousiasme. - Och nicht Hanna, vergeef me; mannen zijn bruut en zeggen bittere dingen. Of is het een troostende gedachte, dat George'-

'Praat niet over George.' Ze was opgestaan, en wendde zich van hem af. 'Wàt zou een troostrijke gedachte zijn? - Te weten dat hij dood was, misschien - Hij zal niet in geestdrift zijn gevallen; - ik wil wedden dat hij laf is - maar wat doet het er toe? - Wat zijn lafheid en moed, wat beteekent jouw geestdrift, in dat grootsche, geweldige: den oorlog? - De menschen zeggen van een kunstwerk wel eens, dat het, al wordend, uitgroeit boven zijn maker. Is zoo de oorlog niet ontzettend, hemelhoog gestegen boven alle kleine men-

schen, die hem maken? Is er één mensch die de volle beteekenis er van omvatten kan met zijn geest? Ba, het is alles duizendvoudig te groot en te machtig voor ons, kleine leuteraars.'

'Je hebt gelijk, en die laatste woorden zijn een bijtende schimp op mijn gladde tong, niet?' Hij glimlachte even. 'Maar wees dan ook eerlijk, en bedenk, dat ik nooit over den oorlog praat met jou. - Alleen zou ik je nu willen vragen: hoe zal George zijn geworden door den oorlog?'

Ze keek verwonderd naar hem. 'Begin jij ook al? - Ik weet het niet, hoe kàn ik het weten? Vader zegt, dat ik er over peinzen moet. Maar ik heb mezelf, om over te denken.' - Ze hield plotseling op, en tuurde naar buiten. Het water tusschen de steenen wallen glinsterde in de zon. 't Was of ze het eigen nieuwe leven glanzend vóór zich zag. 'Toe Lowijk, je zou vertellen van je genegenheid voor dat woord.'

'Nicht Hanna, in Parijs had ik geen familie, geen chère tante, geen chère cousine'.

'En miste hen niet.'

'Niet al te veel. - Mijn ouders schreven weinig. Maar van jouw vader kreeg ik een brief, kort voordat ik hier heen kwam, en toen ik dien brief een paar maal had gelezen, herinnerde ik me dat ik, als jongen, je vader een groote genegenheid toedroeg.'

'Wat schreef vader je?'

'Wat hij schreef? Dat levensliefde iets meer nog waard was dan doodsverachting, en een rustig-brandende ziel méér dan een driftig-flikkerende. - Hij noemde zich: neef Lengius; - dus noemde ik hem ook zoo in gedachten, en zijn dochter werd: nicht Hanna. Misschien hoor je het niet, maar er ligt iets van toewijding en dankbaarheid in, als ik die namen nu tot jullie zelf kan zeggen. Je vader hield me er van terug, in den oorlog te gaan; maar ik wilde toch ook niet meer in Frankrijk blijven - zonder enthousiasme paste ik er niet.' - Ze zwegen. Zij keek naar de tulpjes vóór zich op de piano, hij bladerde in haar muziek.

'Nicht Hanna, morgenavond komt de Fransche opera hier en geeft Carmen. Je kent het zeker?'

'Ik heb het eens in Brussel gehoord met George, en we hebben genoten, vooral van 't begin. Maar dat nachtelijk tafereel, dat vreemde spel met die kaarten -'

'Was dat niet mooi meer? Dan moet je er nu heen gaan om dàt te genieten. Het woeste gooien van die kaarten, vol spanning, vol bewogenheid - Wat wijzen ze uit? - la mort, la mort, telkens weer. Dat maakt wanhopig; - nog eens over: la mort, nog eens: la mort. Raap ze bijeen en schud ze goed en dan vlug nog eens: la mort.

Een mooie jonge vrouw verlangt niet naar den dood, wel?'

'Een vrouw als Carmen stellig niet.'

'Nee, hè? Zóó sprankelend van leven.'

'Toch is die levenslust oppervlakkig.'

'O, ja?'

'Ja.'

'Hoe weet een vrouw van zoo andere geaardheid dat?' - Ze keek hem even aan, met lichten wrevel.

'Een vrouw van welke geaardheid ook, kan zelf een tijd lang het leven hebben gezien als een bekoorlijk, lokkend spel - en -' Maar zijn glimlach bleef niet genoeg verborgen. 'Och kom, wat zou ik jou het antwoord geven dat je me ontlokken wilde.' Ze lachte. 'Neen Lowijk, jij komt om nicht Hanna te diverteeren - heb ik het je zóó

niet hooren zeggen tegen vader? - en ze is je erkentelijk, maar acht haar niet àl te kinderlijk en speelsch.' Hij boog.

'Dank je, die kleine fierheid mag ik zoo graag in een vrouw. En nu zal ik nog juist den tijd hebben je vader van school te halen.'

'Hij heeft tot half vier les, hoe weet jij dat zoo precies?'

'Hij vroeg me te komen. Laten we nooit vijanden worden in onzen wedijver om je vaders liefde, nicht Hanna.' Hij stak haar zijn hand toe.

‘Laten we goede vrienden blijven. - Dag Lowijk.’

‘Vadertje, blijven we thuis van avond?’

‘Stellig, kind, stellig; ik heb een heimelijk rooden gloed ontdekt in mijn kachel. Ga mee - de lentewind is koud om mijn oude botten.’ - Ze keek glimlachend naar hem. Wat was hij toch een onaanzienlijk mannetje, klein, en zoo sjofel gekleed. Een pak van niet te bepalen tint en een veel te kleurig dasje. - En wat hield ze van hem, zoo, juist zóó als hij daar stond en bukte naar zijn oude wollen pantoffels. Maar vroeger - en heel niet lang geleden, - had ze dat alles nooit zonder weerzin kunnen zien.

‘Kom je?’ - zei hij, nog eens noodigend.

‘Graag. - Mijn boeken liggen daar ook nog, zoo maar opgestapeld in een hoekje op den grond. - Netheid leer ik niet bij u, maar o, veel andere, goede dingen.’ Ze boog zich wat naar hem toe en plukte een paar lichte pluisjes van zijn jasje.

‘Ik leer van boeken houden, en gisteren dacht ik vader, dat niets zoo heerlijk was dan opkijken uit een mooi boek om te luisteren naar wat een ander treffend vond in een ander mooi boek.’

‘Ja, ja, zoeken en helpen zoeken.’

‘Neen, neen, vinden en geven, in de volle blijdschap om het gevondene.’ Ze glimlachten allebei en gingen de kamer binnen. Hij stak de lamp aan, en trok de gordijnen voor de ramen. Onderwijl keek hij naar Hanna, die nu in den gelen lichtkring stond. Haar hoofd en borst waren als overgoten van licht, dat goudener werd in heur blonde haar, en bijna wit op het open boek in haar handen. Wat greep ze gretig naar haar boeken; ze las er twee, drie, op een avond; ze las totdat ze niet meer zwijgen kon en, opgestaan, alle nieuwe gedachten, die haar hadden aangeraakt, moest uiten. Hij deed dan zijn boeken maar dicht voor dien dag. - Hij luisterde soms maar half, en begon veelal met glimlachend te zeggen: hebben ze je weer zoo geducht om de ooren geslagen, mijn kind, al die vlugge gedachten? - Zijn plagende woorden hinderden haar niet - ze zocht immers alleen met zich zelf in 't reine te komen? Hij zag haar nu weer, zooals vele avonden, haar armen als beschermend om het boek gebogen, haar vragend gezicht in sterken aandacht. Even keek ze hem aan, nadenkend, en het viel hem op hoe 'n forsche jonge vrouw ze was en hoe frisch haar oogen blonken. Maar het lichte dons op haar wangen en de heel blonde oogharen gaven iets teers, iets onmachtigs bijna aan haar gezicht.

Hij kon niet tot zijn werk komen, hij moest denken of ze nu ook eindelijk eens over George zou gaan praten? Dikwijls liepen haar gedachten daarheen, en haar woorden, dat wist hij wel - en altijd, heel dichtbij, boog ze weer af en terug. - Langen tijd bleef het stil. Toen stond hij eens op en begon heen en weer te loopen langs de ramen, heen en weer, zachtjes pratend in zich zelf. Ze dronken thee en schoven dichter naar de kachel - de avond verliep. Van buiten kwam nauwlijks een gerucht. Een enkele maal klonken doffe voetstappen, als van één, die zich haastte weg te komen uit nachts stille donkerheid. Maar Hanna hoorde dat niet.

‘Moet u luisteren,’ zei ze, ‘een oud kerstliedje, kort, maar vol licht’ - en haar stem klonk warm.

‘Entre le boeuf et l'âne gris
Dors, dors le petit fils.

Mille anges divins,
Mille séraphins
Volent à l'entour
De ce grand Dieu d'amour.

Voelt u wel de stijging, ook in klank, daarin? Een wijde vlucht door de hemelen, na dat kleine beeld van de stomme beesten in den stal.' Ze bloosde en strekte haar handen naar het vuur. 'Ik ben het niet gewend, iets zoo goed mogelijk te zeggen, zooals ik het ook voel. Och, misschien was ik zelfs niet gewoon de dingen te voelen. Maar ik mag wel een beetje veranderenhè? - en verwondert u u dan niet te veel.'.

‘Laat uw verwondering niet blijken, bedoel je. En mijn blijdschap, die ook niet?’

‘Ja, ja, blijdschap wel, die kan er nooit te veel wezen. Blijdschap ontdek ik hoe langer hoe meer in de wereld, in de menschen, en juist nu, nu er toch verdriet is geweest en’-

‘Zeg niet: en nog is -’

‘Niet?’ Ze hielden beiden op - ze dachten aan één naam; toen zei zij dien naam.

‘George’ - Hij bleef haar aan kijken. Ze zat stil en haar hoofd hield ze gebogen. Hij hoopte dat ze verder zou praten: zijn aandacht was diep en sterk. Maar ze kon niet. Ze keek hem heel even aan, en toen dadelijk langs hem heen.-

‘Kind, schenk jij de kopjes nog eens vol, dan pook ik de kachel op.’

Ze lazen elkaar voor en praatten, een beetje gedwongen, en wat t è geanimeerd. Toen ze eindelijk haar boeken begon op te ruimen, zei hij: ‘Wilde je naar bed gaan, of blijf je nog wat bij me.’ Ze kwam naast hem staan, en drukte haar hand op zijn schouder.

‘Vader, mag ik altijd bij u blijven.’

‘Altijd?’

‘Ja - zoolang u leeft.’

‘En wat zal je daarna doen?’

‘Daarna zal ik heel alleen wonen.’

‘En als George terug komt?’

‘Dan wilde ik toch bij u - of alleen blijven, zonder hem.’

‘Kind, George verliest wel alles wat hij - meende te bezitten, of in werkelijkheid eenmaal bezat.’ Ze wendde haar hoofd af en zei aarzelend:

‘Misschien zal hij daardoor zichzelf winnen.’

‘Misschien-’

‘Vader, zeg nog wat meer.’

‘Je huis is hier, zoodra je George niet langer wilt erkennen als je man.’

‘Ik kàn niet.’

‘Goed - je kunt niet. En waarom eigenlijk niet?’

‘Waarom niet?’ Ze nam haar hand weg van zijn schouder, en streek er gejaagd mee langs den tafelrand. Hij voelde wel haar teleurstelling, omdat hij haar niet een rustig begrijpen tegemoet kwam dragen. Ze spraken niet. Ze hoorden hoe het gas suisde en de klok heel veel heldere tikjes gaf. Nu schraapte hij zijn keel.

‘Je vijand wacht, na een korten, verkennenden aanval.’

‘U, mijn vijand.’ Haar stem, ongewoon hoog, waggelde. ‘U vraagt: waarom eigenlijk.’

‘Als je het niet weet te zeggen, heb je nog geen recht tot deze dingen.’

‘Ik hèb het recht, ik neem het eenvoudig. Mijn huwelijk is niet iets dat ik nu nog kan aanvaarden, omdat ik de gronden waarop het gesloten werd, veracht.’ - Ze sprak heel haastig.

‘Dan zal je nieuwe gronden moeten leggen.’

‘Alleen? - Het geldt een huwelijk, een verbond van twee menschen.’

‘Zeker, George zal je moeten helpen.’

‘Alsof George zou kùnnen helpen. Hij zou weer komen aandragen met de oude, rottende bestanddeelen.’ Ze lachte, kort en heel schamper.

‘Daar weet jij niets van; kind, wees eens kalm, je zou je innerlijke vooruitgang kunnen overschatten. Ik wil je niet krenken, maar pas op voor den hoogmoed om

eigen groei. George zal ook zijn veranderd; hoe - dat kunnen we niet zeggen; misschien niet ten goede, misschien ook wel. Voor hem zijn er, vrees ik, meer gevaren. Maar - we weten niets van George. Hoogstwaarschijnlijk is hij dood. Ga jij niet, vanuit je vermeende hoogte, hem verachten. Dat staat je leelijk, Hanna.'

Ze legde haar handen tegen haar gloeiend gezicht. 'Ja, God, ik wil wel anders, ik zou hem willen liefhebben, hoewel ik ons huwelijk en mijn vroeger - zelf veracht. Maar ik kan niet. Soms, heel even, voel ik dat ik van hèm toch houd, en het maakt me zoo gelukkig; maar bijna altijd, als ik aan deze dingen denk, wordt hij meegesleurd in mijn smaad en minachting. O, het is goed, dat u het alles eens hoort. "Jij vanuit je vermeende hoogte," heeft u gezegd, en ik was er onmiddellijk door belee-

digd. Maar ik geloof dat u gelijk heeft; - het is klein, niet te kunnen lief hebben.'

Hij trok haar naar zich toe. 'Stil, ik geloof dat ik geen gelijk had. Je wilt wel anders, en soms, dan heb je hem toch nog lief. Ik neem die woorden terug, kind.' - Hij rekte zich wat uit, en gaf haar voorzichtig een kus op haar wang. Ze leunde tegen hem aan, heel licht, maar heel vertrouwelijk, en weer zwegen ze, een kortenpoos.

'Nu, blijft er nog iets te zeggen over?' - Ze schudde haar hoofd.

'Je moet nu maar stilletjes afwachten; denk niet te veel aan deze dingen, dwing je zelf er niet toe.'

'Neen vader.'

'Hoe oud ben je eigenlijk?'

'Vijf en twintig.'

'Vijf en twintig pas, zoo.'

'Ik ga nu maar naar bed, het is laat geworden. Nacht vader.'

'Nacht kind.' - Langzaam ging ze de kamer uit. Hij bleef nog wat peinzen en glimlachen.

Zij, zich ontkleedend, glimlachte, en overwoog nog eens al hun woorden - hoe het was begonnen, en hoe geëindigd. Ze had langen tijd geweten dat het komen moest, en langen tijd er tegen op gezien, veel het herhaald, heesch-fluisterend tegen zich zelf: ik veracht het, dat huwelijk, tot op den bodem veracht ik het. En eindelijk had ze het luid-uit gezegd, als tegen de heele wereld. Dat gaf haar het gevoel, als stond ze nu vrij, ontdaan van die oude smet. Ze keek naar zich zelf in de witte nachtjapon, die tot op haar bloote voeten hing. Even strekte ze haar armen omhoog, als een kind wel doet dat een blij spel zal beginnen, en maakte een paar stapjes als wilde ze dansen. Ze zag niet de besloten ruimte om zich heen, noch wist ze, in 't kamerdonker te zijn, temidden van nuchtere meubels, die vaal-witte plekken leken. Maar een wereld, vredig-deinend als een kalme zee, was binnen in haar, en daarbuiten welfde zich een hooge, beschermende hemel, die de zee lief had.

(*Slot volgt*).

Voorjaar.
Door Marie Schmitz.

De grauwe tent van wolken, strak en laag
gespannen, komt de wilde wind doorscheuren.
Hij vaagt de vale rafels in één vlaag
de lucht af, gooit wijd open hemels deuren

en zonlicht stróomt! Nu staan alom de boomen,
nog schamel, plots verheerlijkt, en de lucht,
de blauw-en-gouden, blikkert in de stroomen
en langs de wegen vaart een nieuw gerucht.

Een nieuwe blijdschap! Aarde wacht en weet:
Nu is nabij wat zij zoolang verbeidde.
De zaden liggen in haar schoot gereed
en zullen rijpen in het nieuw getijde.

En door de menschenharten gaat een beven

van vreugde, en een prille hoop ontbloeit
gelijk een bloem. De trilling van het leven,
dat komt, heeft iedre harteslag doorgloeid.

Halfheid
door Jo de Wit.

‘Ach,’ zei zij, nerveus prutsend aan de blaadjes van een volontloken roos in het vaasje voor haar.... ‘ik schreef.... omdat.....’ Ze zweeg, trok feller aan de teer-witte rozen, niet lettend dat de schelpige bloemblaadjes één voor één vielen op het donkere tafelkleed en vrij lieten staan de gele meeldraden.

En hij, met zijn onbekommerden lach, spelend met de bolle blaadjes die koel aanvoelden tegen zijn hand, antwoordde kalm: ‘Jà.... beste kind.... maar zie je.... ik heb het niet altijd t i j d om zoo'n brief te beantwoorden.... en dan heb jij er niet veel aan hem te schrijven he?.... Maar als het je verlucht.... me te schrijven.... dan....’ En hij had een vaag gebaar met zijn rechter hand.

Ze zweeg, hield neer haar oogen, zich schamend om hun vochtigen glans en niet vertrouwend haar stem die week moest zijn van verdriet. Ze lei verschillende rozenblaadjes op elkaar in haar hand, de slapste onderop en bovenop de rondst-gebogene die waren gegroeid in het hart van de roos. Zij wist hoe ze meer winnen zou wanneer ze kalm bleef, met luchtig gebaar en woord het geval ‘en bagatelle’ behandelde, hem dan toe te lachen, overmoedig en onbekommerd - maar ontzenuwd door het vergeefsche wachten, dagen lang - op zijn brief, en vreemd ontwapend door zijn luchtige onverschilligheid, wist zij geen woorden en bleef staren op haar open handen.

Hij stond op en rekte loom zijn slank lichaam. Door de open serredeuren keek hij den tuin in ‘Wat 'n weer he?’ zei hij, met verliefden blik naar de blauwe lucht die spande boven den blijen zomertuin.... ‘Je woont hier maar heerlijk hoor.... dat heeft je man prachtig uitgezocht.... dit plekje.’

Zij stond op, zamelde de witte blaadjes bijeen en liet ze, boven de papiermand naast het buffet, langzaam afglijden van haar hand.

‘Ja’ - zei zij, ‘het is mooi hier.’ Zij zette zich in de vensterbanknis en haar handen, gevouwen-terugbuigend, dacht zij: ‘Zou hij óók hier komen zitten.... of....?’ Zij wist niet wàt zij wenschte.... hem uitzeggen, haar angst en verlangen - óf zoo heel gewoon blijven praten met hem.... zóó - als hij het wel wilde.... dacht zij stroef.

Hij stond bij de open deuren en keek naar haar wit figuurtje tusschen de donkere kussens. ‘Wat 'n kind,’ dacht hij, ‘zoo tenger, zoo jong - ze heeft niets van een getrouwde vrouw.... en dan nog wel een die een verhältnis heeft met een ander....’ En hij glimlachte heimelijk. Hij zette zich in den anderen vensterbankhoek, keek begeerig uit over den tuin met z'n overvloed van weelde-zware rozen - en over de wijde velden die zich daarachter strekten....

En hij boog zich over de rozen die stonden in de vensterbank, ademde den zoeten geur, zijn oogen half-gesloten. Zij keek naar zijn glad en strak gezicht - zijn correct-gescheiden haar - zij keek naar zijn rooden mond en vreemd-innig voelde zij mee zijn wellustig genieten van droom-zwaren geur en van den weelderigen dag. Achter-uitleunend bleef zij kijken naar zijn koel gezicht, dat, zoo lang het haar heugde - - haar 't liefst was geweest van alle - naar zijn oogen die het genot zochten en naar zijn mond.

O - dit was het vreemde, dat, ondanks dat zij hem wist - egoïst en begrensd,.... er toch altijd bleef een angstig-diep verlangen naar hem.... er altijd bleef een knagende

innigheid, een vreemde lust, al haar toewijding aan hèm, hem alleen te verspillen. Hij was het geweest die in haar, jong meisje, de eerste verlangens had wakker gemaakt, hij had, met zijn

kus haar passie gewekt, hij had haar gegeven de extase en de duizel-diepe vreugd van volkomen verloren te zijn, bij hem had ze haar verlangens naar hevigheid, voor het eerst durven erkennen en uiten....

Haar liefde voor hem was één geworden met haar leven, had zich genesteld in haar bloed.... zij had er zich niet van vrij kunnen maken....

En wetend dat nóóit een gevoel zoo hevig, als voor hém.... den getrouwden man, weer in haar opbloeien zou, had zij kalm aanvaard de liefde van den ander: bij hem, den stillen denker, den droomer over het leven, had zij het goed en vredig te leven gevonden. Hij had geheel begrepen den meer meditatieven kant van haar wezen, zij hadden véél gesproken - hun woorden waren voorzichtig gegaan langs de wegen van hun gedachten, veel hadden zij samen gemijmerd over het leven, over verhoudingen en verschillen, over mogelijkheden, schoonheid en wreedheid. Maar haar bloedwarm verlangen ging onstuimig uit naar Fred, naar Fred die haar niet kende, die slechts van haar wist het ééne: haar hevigheid. Voor hem was haar pijnlijk-scherpe innigheid - voor hem haar aanhankelijkheid.... 'ja,' mijmerde zij, 'God voor hém zou ik *alles*, alles willen geven.... maar.... hij heeft het niet noodig.'

Zij keek in de fel-blauwe lucht, haar gedachten vervluchtigden, - en haar blik gleed terug naar Fred die glimlachend haar bezag.

'Wat peins je?' vroeg hij - met die charme van warm-omkoesterende woorden, en zij wist dat hij het antwoord niet wachtte, dat het slechts was een vluchtige opmerking, - niet een zoeken naar wat de oorzaak kon zijn van dit zoo-strak-zitten kijken. En weer voelde zij een droefenis zwellen in haar borst en opdringen naar haar keel.... een smart omdat àl waar zij zich om martelde.... voor hem niet bestond;.... maar met zijn lieven glimlach die haar onmiddellijk weerloos maakte, nam hij haar handen, die zij wég liet glijden in zijn groote, sterke, die zij gaf met een wonderlijk welbehagen als werd nu ineens alles goed en heerlijk, als werd door de overgave van haar handen, haar machteloosheid grooter.

Hij stond op, trok haar naar zich toe, dicht aan zich: .... 'wat een dag hé.... wat een dag'.... verzuchtte hij en liet aandachtig zijn blik gaan over haar teer-blozend gezicht. Dichter omstrengelde hij haar.. peilde met zijn blik haar verlangens.

'Heb je naar me verlangd?' vroeg hij, 'heb je naar me verlangd!' Zij glimlachte, moe, om die wonderlijke vraag ná zijn koel geredeneer van daar straks; zij wist dat die vraag slechts was een ophitsing van zijn eigen begeerten en zij antwoordde niet. Zij sloot haar oogen, waar zij een droefenis in voelde, maar haar mond glimlachte. En toen zijn handen haar dringend liefkoosden, zijn mond zich vastzoog op den haren, dacht zij droef: 'ja, dat kan hij wel, altijd....'

Maar waar haar gedachten zich hulpeloos hadden verward, waar zij elk woord te zwaar, elke gedachte onuitspreekbaar had bevonden, was het een bevrijding te kussen, uit te kussen al haar verlangen en haar verbeten angst. En het scheen haar - als altijd - of hun lichamelijke nadering een andere meebracht, als bloeide in zulk een oogenblik een wonder-diepe intimiteit op, als zij kusten zij om aan hun i n n e r l i j k e vervoering uiting te geven.... En begeerig nam zij het geluk.... het geluk van zijn lippen te voelen woelen in de hare, zijn handen te voelen streelen over haar heen.... En bij hun kus van mond op mond scheen het haar als ging éénzelfde verlangen bonzend door hun lichamen, als ging éénzelfde lieve gedachte golvend door hun hoofden....

‘Fred,’ zuchtte zij en keek tusschen haar wimpers dóór naar zijn gezicht.... ‘Fred’ zei zij weer, en zij lei haar wang tegen de zijne.... en wachtte.... met trillende lippen.... een woord.... Maar hij - verschrikt door haar glanzenden, omkoes-

terenden blik, haar lieve teederheid die hem wel vleide, maar die hem tegelijkertijd aan haar ál te groote verliefdheid herinnerde, schoof zacht haar arm van zich af en zei kalm, terwijl hij keek, over haar schouder heen, naar de klok: ‘Laten we kalm blijven - kind.... en óók.... ik moet om m'n tijd denken, ik wou met den trein van vijven.’

Zij wendde zich naar het venster, stond stil, hield haar oogen neer.... het was in dit roerlooze oogenblik of zij aan iets heel innigs en droefs raakte....

‘Wat ga je vroeg....’ zei zij en haar stem was ijl en licht als een zeepbel die trillend zweeft en dan breekt....

Hij keek verwonderd op om dien vreemden klank.... en dacht: ‘Wat ziet ze bleek, God, God wat is ze dol op me....’

‘Ja’, zei hij - ‘ik zou wel willen blijven, - dat zou veel leuker zijn hè.... maar Wim was vanmorgen niet goed.... hij had koorts en Suus was verwonderd dat ik ging.... ze had graag dat ik vroeg terugkwam.... en dat heb ik 'r beloofd.... trouwens.... ik ben zélf ook wel wat ongerust - je kunt nooit weten - hij is teer....’

‘Ja,’ zei zij.

Ze glimlachte, peilend de diepte van zijn genegenheid voor zijn kinderen, voor zijn gezin en zij glimlachte inniger - in wellust van pijn - wijl zij hóóger nog voelde opgolven haar liefde, nu zij hem weer begreep als man van toewijding en ze scherper voelde dan ooit.... al wat háár voorbijging....

En in haar zwol een extase van leed en liefde, ze sloeg haar armen om zijn hoofd, vleide zich dicht tegen hem aan.... ‘Fred,’ zei zij hartstochtelijk ‘Fred.... beloof je me - dat je - nooit - n o o i t komt - als het moeilijk is - voor je, dat je nooit - schrijft als je - er - geen zin - in hebt.... wil je, wil je me dat - beloven? - Dat je alléén maar komt als je er naar verlangt.... en je er niets voor hoeft op te offeren.... nooit.... omdat ik.... het.... misschien.... prettig vind?’

‘Maar kind, kindeke,’ suste hij, ‘wat ben je opgewonden! Nu ben je toch heusch overdreven. Natuurlijk.... als ik 't vervelend vond te komen, kwam ik immers niet hè, zoo ken je me ook wel.’

‘Ja,’ zei zij - onthutst, nu de wilde stroom van haar gevoelens zoo plots werd gekeerd.... Ach.... wat wilde zij eigenlijk?

Maar ze kon niet opgeven haar gedachte, langzaam, hortend, haar stille oogen schuchter naar zijn gezicht, zei ze: ....

‘Ik vroeg zoo - om antwoord - in dien laatsten brief.... dat.... dat was flauw.... ik moet je daar heelemaal vrij in laten.’

‘Kijk es’, zei hij, kalmeerend lachend om haar heftigheid, ‘je moet het niet zoo zwaar opnemen.... dat ik je nu niet geschreven heb, beteekent niet dat ik je nooit meer schrijven zal.... maar er was nu zoo weinig aanleding toe.... en dan.... je moet niet vergeten.... we hebben alleblei een eigen gezin nietwaar.... En ja.... die eerste hevige verliefdheid van het begin....! Het is beter als we het wat kalm aanleggen. Telkens als ik zoo bij je ben, vind ik je weer zoo lief en mooi.... en het is heusch zoo vreeselijk niet als ik je eens een zoen geef....’ hij lei zijn hand om haar gezicht.... ‘we houden nu eenmaal een beetje van elkaar hè.... laten we goed met elkaar blijven, maar geen....’

‘Sentimentaliteiten,’ zei ze snel, gedempt. Hij lachte en kuste haar in den hals.

Ze stonden naast elkaar, een witte vlinder danste voor het raam - ze voelde de warmte van zijn hand op haar arm en wéér scheen het haar als was om hen heen een

atmosfeer van innige vertrouwdheid, als was niets eenvoudiger en beter dan hem haar onrust en haar verlangen te bekennen om dan het heil van zijn troost te ontvangen, maar.... zou hij haar niet vervelend gaan vinden, als ze weer terug kwam op hetzelfde - en óók - zou haar bekente-

nis, niet zijn als een pleidooi, zou ze niet den schijn hebben toch nog iets te willen winnen? Zij draaide zich om.... ‘Nog thee....’ vroeg zij.

‘Graag.’

Zij stond bij de theetafel, in de schaduw en treuzelde lang, - liet langzaam de suiker glijden van het schepje, hield het zilveren zeefje gedachtenloos boven het kopje - zonder te schenken. Fred zag hoe stil zij stond. ‘Annie,’ plaagde hij - ‘je schiet niet op - geef je niets om die laatste minuten die ik hier ben?’

Zij voelde een vreemde kriebeling in haar keel, haar lippen weken van een met een kort geluidje dat een snik kon zijn....

‘Zeg’, zei hij - ‘weet je nog dat het net zoo'n dag was toen we toevallig samen die bootreis maakten - den eersten dag dat ik je 'n zoen gegeven heb - hè.... toen we daar liepen langs die velden....’

‘Ja,’ zei ze heesch terwijl ze hem het kopje reikte. Hij zette het neer. ‘Wat 'n kind was je nog.... God wat 'n mooi, verrukkelijk kind was je....’ Hij stond op. ‘Ik was de eerste die je zoende hè?.... van mij heb je 't eerst....’

Zij stond aan 't andere raam - steunend met haar knie op de lage vensterbank.

Hij kwam naar haar toe, nam haar bij de schouders, trok haar dieper de kamer in. ‘Ans.... kind,’ zei hij.... ‘kom eens hier, zoo.... ja, dicht bij me.... geef me eens een zoen zooals toen.... kan je dat nog hè, zóó me zoenen’

Ze keek hem aan, zocht zijn blik die lachend, verlangend en verlokkend was.... Ze wendde haar hoofd af. Maar hij wiegde haar zachtjes heen en weer.... en toen ze hem aan keek zag ze zijn oogen vol sprankelende vonken.... ‘Het is als een spel’.... dacht ze smartelijk. Zijn armen omknelden haar, hun monden grepen elkaar. Haar willooze moeheid vergleed, er sprong, heftig, iets in haar op.... Zij gaf haar lippen, zij kuste wild, zijn nam zijn adem en in dien wreeden kus gaf zij al haar angst.. zij kuste als om zich te bevrijden.

Ze lieten elkaar los: ‘Schat,’.... zei hij zacht: ‘wat ben je wild, wat ben je lief....’ Kalm streek zij de losse krul weg van haar voorhoofd.... Zij voelde zich vreemd leeg.... Zich omdraaiend keek ze op de klok.... ‘Als je de trein nog halen wilt....’ zei ze.

‘Ja, ja - breng je me de weg af?’

‘Goed’.

Teeder verdroomd was de blauwe lucht en zoet was de geur van rozen die er dreef.

‘Wanneer komt je man?’

‘Van avond laat....’

Zij liepen in den beschaduwden warmen laan. Gelijk op gingen hun passen.... de matte zonnevlekken wemelden als een zachtbewegend netwerk over den grond.

Hij vertelde met licht gecadanseerde stem van een gebeurtenis in de stad.... ze keek star op de verglijdende lichtplekken.... hoorde zijn stem als in een droom.... Toen keek ze, snel als in gretig verwachten op zij naar hem op. In die eene seconde had zij gezien de niet-geveinsde rustigheid van zijn gezicht en beschaamd voelde ze haar eigen verwardheid naast zijn glorieuse kalmte. De laan opende op een groene wei.... Daar, aan 't eind, wou ze terug gaan. Wat had het nu nog voor nut.... dacht zij.... zoo te wandelen met hem.... en ook.... het werd tijd voor hem. Ze stond stil.

‘Ga je al?’ vroeg hij, en zijn stem streelde.

‘Ja,’ zei en keek op, aandachtig bezag ze zijn gezicht, zijn glanzende oogen en zijn mond.... maar toen zijn blik aandrong wendde ze haar oogen af.

‘Dag’.... zei ze vaag. Maar plots dacht ze aan den kleinen jongen die ziek lag.

‘Het beste met Wim,’ zei ze.

‘Ja,’ zei hij, ‘ik hoop maar dat het niet ernstig is.’ En in een ondeelbaar oogenblik overzag ze alle mogelijkheden van moeiten, zorgen en verdriet voor hem.... zorgen waarvan zij niets zou weten.... heel een

wereld waar zij buiten zou staan. ‘Schrijf eens hoe hij 't maakt....’ vroeg ze. Maar toen hij slechts vluchtig knikte, steeg warm het bloed naar haar wangen. ‘Ach nee....’ zei ze.... ‘nee.... Ik.... eh....’ Er kroop een gevoel van walging in haar. God hoe kon zij, kon zij nu weer vragen of hij schrijven zou....

Ze lieten elkaars handen los. Hij knikte hartelijk en lief tot groet. ‘Ans, houd je goed hoor....’

‘Ja....’ zei ze toonloos.

In den zonnigen laan liep ze langzaam en gedachteloos....

Haar handen balden zich tot vuisten.... ze hijgde.

‘Bah,’ zei ze.... ‘bah wat ben ik laf, God wat ik ben laf....’ en wezenloos keek ze naar de schuivende zonneplekken.

Maar het leed om vernedering zakte in het opnieuw opkomend verdriet dat het besef van nijpend gemis haar gaf.... Geen brieven.... en wanneer zou hij terugkomen....? Voor 't eerst was er niets afgesproken.... En het ergste was.... het lag aan háár.... zij kon hem niet vast houden.... zij was stil en gedrukt.... Terwijl.... o zij wist het wel.... hij niets heerlijker vond dan sprudelende levenskracht, dan jonge blije verliefdheid.... Kracht om te nemen wat het leven bood,.... dien bezat hij, kracht om te aanvaarden zonder weifeling daarvoor, zonder berouw daarnà. Het was het aantrekkelijke in hem: zijn onverwoestbare levenslust; zijn macht: dat hij geen ander noodig scheen te hebben dan zich zelf.

En van haar wou hij een soortgelijke kracht, die haar in staat zou stellen volop te genieten van het oogenblik dat zij bij elkaar waren.... Ach.... als zij dat kon.... Als zij slechts had kunnen veinzen.... Als zij had kunnen doen alsof dat lange zwijgen haar niet had gehinderd.... Dan zou zij veel hebben gewonnen.... Zij wist het al te goed: haar weeke verliefdheid streelde en vleide hem, maar dempte door te groote zwaarwichtigheid zijn begeeren....

Ja.... zij wist.... maar handelde er niet naar.... Hoe zich te verzetten tegen die looden droefgeestigheid, die woog op haar hart? Ja.... lachend een spel te spelen! Te doen alsof die schrijnende pijn in je borst niet bestond.... Zij sloot haar oogen en stond stil.... Even zakte een rust in haar neer.... Zij zag ineens.... helderder.... Zij wist.... ook dàt zou haar geen geluk geven. Want in haar liefste, innigste verlangens zou zij onbevredigd blijven.... Zij miste de verstikkende teederheid die haar diepst begeeren was.... Teederheid.... ja... die gaf Henk haar.... maar zij verlangde dat die zou opbloeien uit de wildheid van hartstocht, die, van af haar jonge-meisjestijd, leefde in haar voor Fred....

Ach.... telkens bedroog zij zich zelf.... scheen het haar als zij samen waren, of de atmosfeer vol was van de innigste verwachting.... telkens scheen het of het heerlijke gebeuren ging.... Kòn zij dan niet leeren? Niet in haar domme hoofd stampen het besef: het komt nooit....? Nu nog, laatst, die brief....! Met angstige precies heid herinnerde zij zich woorden.... zinnen die hadden laten doorschemeren haar verlangen.... De verwachting daarna was weelde geweest. Maar toen er niets kwam.... al die dagen.... Dat was voor het eerst geweest dat hij niet antwoordde.... Zij voelde het....: zijn gretige aandacht verminderde.... Het leven, daar in de stad, nam hem geheel in beslag.... zijn zaken en zijn zorgen voor de kinderen. En een vreugdevolle afwisseling wist z i j niet te zijn.... alles was eigenlijk zoo eenvoudig....

Ze duwde het ijzeren hekje open, stapte in den tuin. Zwaar wogen de donkere rozen aan hun steel, loom hingen ze, overvol waren ze, weelderig en geurend.

Gedachteloos bleef ze er bij stil staan.... hield een groote roos met het hart naar boven, op haar vlakke hand. Ze vond die breede,

dicht gekropte roos onaangenaam van weelderigheid.

Ze keek naar de strak-blauwe lucht.... Nee.... dacht zij, enkel om me te verluchten zal ik niet schrijven - waarom zou ik schrijven als hij er niets om geeft?

Ze ging naar binnen, zonk in een lagen stoel neer.... keek recht in de kristallen waterkaraf, waar de zon gouden vonken in sloeg.

Ze zou maar gauw eten en dan buiten, in den tuin gaan zitten. Vaag voelde ze het als een bevrijding dat ze alleen zou zijn.... Henk kwam eerst met den laatsten trein, Nadenken.... nadenken.... wilde ze...., maar ze voelde zich doffer worden, moe was ze als had ze al haar kracht dien middag met Fred verdaan.

Na het eten ging ze zitten in een rieten stoel op het terras. De hemel kreeg een opalen glans, onwezenlijk teer en doorzichtig was de lucht recht boven haar hoofd. De boomen werden geheimzinnig en zwaar van schemer, het duister lag in de struiken en rond de bloemen; het was of alles den adem inhield. Er ging een onuitgesproken dreiging uit van alle dingen. Het was als hadden de boomen het donker van den nacht al in zich, als balden zij de vuisten naar de lichte avondlucht. En deze atmosfeer van onbewogenheid, vol dreigend-verborgen zin, verscherpte haar angst; roerloos zat zij uren lang in haar stoel.

De tuin werd langzaam aan geheel donker, het licht van de kleine schemerlamp won aan klaarheid, ze speelde met haar vingers, in haar hoofd was een vreemde leegte. Telkens wilde ze denken aan wat dien middag was gebeurd, telkens trachtte zij te komen tot een conclusie, maar haar gedachten kwamen niet verder....

De vrede van den nacht lag rond-om het huis en muisstil zat ze terwijl een onbestemde onrust in haar bewoog.

Het hekje knarste, ze zag in het donker het dansend lichtje van den postbode. ‘Als 't u blieft!’ zei hij en reikte haar een krant en een brief. Ze stond op om bij het licht het adres te bezien: het was Fred's hand. Verbaasd hield ze hem een oogenblik tusschen haar vingers, schoof haar stoel bij het licht en bezag het postmerk. Het kwam van een kleine plaats dichtbij, waar hij langs was gekomen met den trein. Ze scheurde den omslag open en las langzaam.

‘In den hotsenden trein een haastige krabbel. Ik was vanmiddag geloof ik niet heel aardig, je keek zoo bedrukt, je moet er niet boos of verdrietig om zijn. Zie je, ik wil verstandig zijn - wees dankbaar dat ik dat ben. Zijn we weer goede vrienden? Schrijf eens als je zin hebt! ‘Dag kindje.

Je Fred.’

Ze keek onbewogen neer op de regels. ‘Wat is hij ijdel!’ dacht ze met wrangheid. Ze schoof haar stoel uit het licht, hield den brief tusschen haar vingers, staarde voor zich uit - verwonderd rakend aan haar eigen vreugdeloosheid. ‘Het is toch wel aardig van hem....’ soesde zij.

Maar 't velletje weer trekkend uit 't couvert en het fijntjes opplooiend tot een waaier, glimlachte ze toegevend en weemoedig om zijn ijdelheid, om zijn angst dat door zijn onverschillgheid haar liefde zou vergaan, dacht zij langzaam, moeilijk.... dat hij niet al te veel last van haar wilde hebben maar dat hij toch ook de prettige, streelende gedachte dat ze van hem hield, niet wilde missen....

Kroniek.

Boekbespreking.

Ina Boudier-Bakker, Het Spiegeltje, 2 dln., Amsterdam, P.N. van Kampen & Zoon, zonder jaartal.

Een nieuwe roman van Ina Boudier-Bakker - na A r m o e d e een belangrijke gebeurtenis in de Nederlandsch-lezende wereld! Want A r m o e d e is een van die zeldzame boeken, die iedereen kent; jonge meisjes dwepen er mee, maar ook op duizenden ouderen, mannen zoowel als vrouwen, heeft dat innig-menschelijke boek diepen indruk gemaakt. En ik kan me zoo voorstellen, dat het dezer dagen velen moet gaan als mij, velen die, evenals ik, thans ook H e t S p i e g e l t j e gelezen hebben: wáár ik dit vertel, is de eerste vraag, die mij gedaan wordt: 'En hoe vind-je 't, nog mooier of niet zoo mooi als 'Armoede'?

Zulke vragen zijn niet gemakkelijk te beantwoorden. Al lijkt zij een zeer eenvoudig schrijfster, voor iedereen begrijpelijk, duidelijk zelfs, weinig ingewikkeld en héél niet precieus of pretentieus, Ina Boudier, de persoonlijkheid die uit het werk naar voren komt, is lang niet de eerste de beste, integendeel! Wie zou denken met een oordeel over haar en haar werk wel spoedig gereed te kunnen zijn, zou zich hoogstwaarschijnlijk zeer vergissen. Zij is een vreemde plant in de gaarde onzer toch zoo hoogst ontwikkelde, zoo fijn-voelende en zoo ruim denkende moderne-vrouwen; haar objectiviteit, haar.... men zou bijna zeggen; ánti-sentimenteele visie zou men mannelijk willen noemen - wanneer er niet zoo heel veel sentimenteele mannen waren tegenwoordig! - maar bovendien: zij is niet meer of minder dan een geraffineerde in de sfeer van het gevoel, een ziel-kundige, bij wie zonder twijfel menige professor in het 'vak' der psychologie kostbare lesjes zou kunnen halen. Weinig schrijvers die het menschdom zoozeer aanvaarden, zoo zonder eenig vooroordeel of ethisch axioma, weinig die hun personen zoo zielenaakt vertoonen durven, in al hun zelfzucht, hun hunkerend liefde-verlangen, hun ijzig-slimme berekeningen en hun kindelijke argeloosheid! En daarbij: Ina Boudier is iemand die den diepen ernst van haar schrijversschap, de groote verantwoordelijkheid ook die haar gave meebrengt, ten volle beseft. Zij zal haar tijd niet verliezen. Zij lééft, intens en diep, en werkt, werkt altijd en aan zichzelve vooral. Haast heeft zij nooit, om handigheid, be-hendigheid, virtuositeit, heeft zij haar spottend lachje, ook de zelfverruktheid der dilettanten, zij kent het verschijnsel alleen als humoristisch object. Vandaar dan ook dat haar praestaties zoo betrekkelijk zeldzaam zijn. Maar elke nieuwe openbaart ook weer nieuwe verfijnigen, ontdekkingen en vorderingen op het gebied der artistieke zielkunde, nieuwe wendingen, veranderde opvattingen, een 'oordeel' waarover nu maar niet zoo onmiddellijk voor de hand ligt. En zoo pleeg ik dan ook te aarzelen met mijn antwoord op de vraag of H e t S p i e g e l t j e mooier of minder mooi is dan A r m o e d e , en ik zeg dat het in sommige opzichten zijn voorganger allicht overtreft en een groei toont, een groei in menschdoorgronding, een vooruitgang in finesse en directheid van aanvoeling, maar daarbij denk ik dan - en daarbij zég ik ook wel eens, n.l. wanneer ik hopen mag niet misverstaan te worden - dat in andere opzichten, t.w. wanneer men zijn aandacht richt speciaal op compositie, op eenheid van wezen en algemeene geslaagdheid, A r m o e d e toch misschien nog

hooger staat. A r m o e d e was een echte gezins-roman, zóó gedacht en zóó gegeven. Het gezin was er hoofdpersoon in, het gezin als zoodanig. Dit S p i e g e l t j e daarentegen is de roman van een meisje, de levenstragedie der jonge

zangeres Marianne Roske, waarin een gezin, dat van haar zuster en zwager Martins, een groote rol speelt. En deze groote rol is voor de compositie van het boek misschien wel wat ál te groot en zwaar geworden, door haar rijkdom en schittering van détails óverschitttert zij - bijna - de heldin. Mijn indruk is, dat van rammelen nog niet behoeft gesproken te worden - maar dat het toch weinig heeft gescheeld. Met echt vrouwelijken smaak, echt vrouwelijke takt en intuïtief beleid is het gevaar ontweken, nog nét éven en precies genóeg ontweken, zou ik zeggen.

Hoe dit zoo kwam? Hoe het ontstond dit gevaar voor 'rammelen', voor brokkeligheid, uitéénvallen? Zou het niet zijn doordat Ina Boudier-Bakker's lust en leven nu eenmaal is geworden: de liefdevolle gezinsbeschrijving, het hartelijk medeleven in den gezelligen rommel van zoo'n groote familie met jonge kinderen en het vertellen daarvan, typeerend, anecdotisch, humoristisch vertellen? Zou ook van dit boek misschien niet een gezinsbeschrijving het begin zijn geweest, en zou wellicht later.... toen het op die manier geen roman kon worden.... tenzij dan wellicht een soort herhaling van A r m o e d e .... die liefdestragedie van het mooie schoonzusje....? Ik maak dien zin niet af: alle woorden daarvoor zouden hatelijk kunnen klinken. En ik wil, sprekende over dit boek, geen oogenblik hatelijk zijn of schijnen. Ik heb het er te lief voor. Het zou mij niet verwonderen, wanneer het met de compositie zóó gegaan was als ik aanduidde - toch lijkt het mij weer bijna ondenkbaar, wanneer ik de liefdesgeschiedenis van Marianne op zichzelf beschouw en erken hoe prachtig doordacht en doorvoeld, hoe meesterlijk van rijzing en daling die is. Geen kwestie van behandeling als 'bijzaak', als stramien of bindende materie - zooals immers vroegere 'degelijke' auteurs 'een romannetje' door hun ernstiger litterairen arbeid plachten te 'vlechten'. Geen twijfel of de liefdestragedie van het zangeresje is éven fel doorleefd als het - haast niet minder tragische, schoon zooveel beweeglijker, vroolijker, humoristischer - gezinsbestaan! Is het dan misschien geoorloofd hier te spreken van een hinken op twee gedachten - een hinken dan wel meesterlijk beheerscht, ja b i j n a onmerkbaar geworden! Of is het de loutere lust in gezinsbeschrijving, die de schrijfster parten gespeeld, haar eenvoudig verleid heeft, telkens weer, tot te veel aandacht geven aan één gedeelte, één zeer zeker hoogst belangrijk gedeelte harer romangegevens?

Het zal misschien wel nooit zijn uit te maken. De eenige die al deze vragen, met benadering van juistheid, zou kunnen beantwoorden is de schrijfster zelve. En het is in de eerste plaats wel zeer de vraag, of zij zelve het met onze eigenwijze opmerkingen zou kunnen eens zijn. Ina Boudier-Bakker is van den kant der menschelijkheid in onze litteratuur gekomen; het oplossen van z.g. zuiver litteraire, puur artistieke kwesties lijkt mij haar 'fort' niet; een enorm sterk natuurtalent is het hare; voor beschouwingen over stijl, taal, compositie, en 'al die aardigheden' meer, zal zij, vrees ik, wel nooit iets anders dan platonische belangstelling gevoelen!

Dit blijkt wel ten duidelijkste uit de taal van H e t S p i e g e l t j e . En het zij mij vergund daarover nu maar het eerst te spreken en voor mijn peroratie te bewaren den grooten lof, dien ik plan heb alsnog te brengen aan dit lieve nieuwe product mijner dierbare kunstzuster. Taal-vitterijen zijn niet plezierig, maar... ja, daar is dan toch nog altijd onze schoone theorie (en denk niet, dat ik nu ironisch spreek!) volgens welke vorm en inhoud één zijn in de kunst. Waarlijk, weinig theorieën, die zoo prachtig zijn in zichzelf en zoo verraderlijk in hun toepassing. 'Het Spiegeltje,' lezend

staat men telkens verbaasd hoe iemand zoo gevoelig als Ina Boudier-Bakker - gevoelig voor de minste menschelijke beweging,

de geringste klanknuance van een stem! - voor haar eigen taal en stijl zoo weinig oor, zoo weinig zorgvolle liefde hebben kan, verbaasd ook hoe het iemand, zóó intelligent, zóó vlug en doordringend van begrip, waar het menschen geldt, dermate kan schorten aan begrip van stijl, aan de gewoonste logica der syntaxis! Ina Boudier-Bakker, de groote romanschrijfster, kan soms zinnetjes prutsen als een slordig schoolkind, soms ook - en dat is haast nog onbegrijpelijker! - als een schrijvende dame uit den tijd voor 1880. Waarlijk, ik behoef niet lang te zoeken om deze beweringen te bewijzen - althans voor wie ze in 't algemeen te bewijzen zijn. Ik sla deel I op goed geluk op en vind (bl. 50): ‘Terwijl hij raasde over het eeuwig lawaai in huis van de kinderen, kon hij er geen missen’ en twee bladzijden verder: ‘Hij hield niet van uitgaan of menschen zien, en geen tijd ook bleef hem over, waar hij behalve zijn gewone praktijk nog altijd tallooze bemoeiïngen had, waarvan niemand wist - kleine burgerluiden wier belangen hij behartigde, voor wie de groote zachtheid, die onder zijn schijnbare ruwheid school, zich vaker en makkelijker deed kennen dan aan zijn eigen gezin; wijl dit hem in het nauwst verkeer en zijn diepste genegenheid bezittend, ook in zijn fijngevoeligheid voortdurend prikkelde en kwetste.’ Ja, hoort u eens, het staat mij tégen, door spatieeringen, of hoe dan ook, de fouten en leelijkheden, in deze z.g. zinnen nader aan te toonen; wie er zich niet aan stoot - nu, die heeft er geen last van! Maar ik kan zulk knoeiwerk haast niet lezen, het maakt mij kriebelig en dol, - ik begrijp niet hoe het mogelijk is, zoo slecht te doordenken wat men schrijft; en - mijn hemel! - men krijgt dan toch ook nog zijn drukproeven thuis!

Hoofdstuk XXXVI (deel II, bl. 140) van ‘Het Spiegeltje’ begint aldus: ‘Als een droom vergleden de stille zomerdagen in het huis, dat in vreemde wisseling de hoop en het nieuwe leven der oudere zuster, het stug verbeten stroeve leed der jongste in zich borg.’ Laat ons nu eens even nagaan. Wat beteekent hier in de eerste plaats: ‘in vreemde wisseling’? Laat ons aannemen, dat wisseling hier niet staat voor verwisseling, verandering, maar voor afwisseling. Twee zusters wonen tezamen in een huis, de ééne is gelukkig door hoop op een nieuw en rijker leven, de andere ongelukkig door een noodlottige liefde - haar verlangen kan nooit in vervulling gaan. Is dit inderdaad iets vreemds? Ik geloof dat het bijna in ieder huis, en zeker in iedere straat eenige malen voorkomt! Werd de schrijfster toch door deze tegenstelling als door iets vreemds getroffen? Dat zou dan aan een, bij haar overigens zoo volstrekt on-gevoelerige (ik sprak zelfs van ánti-sentimenteele!) natuur absoluut onaannemelijke, sentimenteele bui moeten worden toegeschreven. Onze grootvaders, de hollandsche romantici van 't begin der 19e eeuw, plachten zich te ontroeren over tegenstellingen van dezen aard. ‘Schat naar de gevels van de huizen 't geluk daar binnen niet altijd!’ - is dat niet van Tollens? Maar waarlijk, wij tegenwoordig, en naturen als Ina Boudier-Bakker in de eerste plaats, plegen 't toch wat dieper te zoeken!

Maar nu nog even de eerste beginwoorden van dit 36e hoofdstukje. ‘Als een droom vergleden de stille zomerdagen.’ Als een droom? Ik begrijp niets van deze vergelijking. Voor wie vergleden de stille zomerdagen ‘als een droom’? Want men kan toch maar niet zoo objectief-weg zeggen, dat dagen als een droom verglijden! Het leven is een droom, zei Calderon. Heel goed, hij ondervond het zoo, wij gelooven hem volkomen. Maar wie ondervindt h i e r , dat de stille zomerdagen in het huis der beide zusters als een droom vergaan? De schrijfster? De lezer? De dagen zelf misschien?.... Of de zusters, allebei? Of één van hen?

Stond er: ‘Als een droom vergleden voor de beide zusters’ enz., dan zou dat ten minste iets beduiden. Ik zou het vreemd vinden, zoo'n gelijksoortige ondervinding bij twee zéér verschillende, en buitendien in

zoo ongelijksoortigen gemoedstoestand verkeerende meisjes - maar als het mij werd uitgelegd zou ik het misschien gelooven. Doch.... dit staat er niét. En, zooals het nu is, kan ik maar tot één conclusie komen: de schrijfster heeft zelf ‘als in een droom’ geschreven en niet welbewust zich rekenschap gegeven van de beteekenis harer woorden.

Nog één voorbeeld! Het staat vlak bij het vorige (nl. op II, bl. 142). ‘En weerloos in de lange nachten, wendde en keerde zij honderden malen al het gebeurde, verweet zich, dat zij zich het geluk had laten ontnemen - Koen had gehoorzaamd, waar hij niet wist, wat hij verwierp - doorleefde zij uitputtend in voortdurenden terugkeer, alle gebeurtenissen in zijn huis, trad iedere kleinigheid buiten zijn proporties.’

Als Charivarius dezen... hm! volzin, had ontdekt, zou hij dien ten deele hebben afgedrukt onder zijn rubriek ‘Ons gedachtenstreepje’ n.l. zoo: ‘En weerloos - trad iedere kleinigheid buiten zijn proporties.’ Arme weerlooze (en mannelijke!) kleinigheid!.... Nogmaals, dat een auteur, al schrijvende, en goed op gang zijnde, zoo'n fout maakt - bij 't einde van zijn volzin 't begin vergeten is - ik kan er best inkomen. Maar de drukproef, de drukproef! Die wordt ons toch niet voor niets verschaft!

Vitterijen, houdt gij vol? Welnu, het zij zoo, vergeeft gij mij dan mijn gevit, zooals ik de schrijfster Ina Boudier haar geknoei vergeef. Want dat doe ik, ondanks mijn ergernis. Vergeven wanneer men de fout ten slotte begrijpt, en haar dus zoo erg niet meer vindt, is geen vergeven. Echt vergeven kan men alleen wat men niettemin scherp blijft afkeuren.

Al haar stijl- en taalknoeierijen vergeef ik aan Ina Boudier voor haar menschelijke teederheid. Deze, soms zoo stug lijkende schrijfster, heeft haar medemenschen waarlijk lief. Ik wil in dit verband nu eens niet in de eerste plaats van kinderen spreken; Ina Boudier's kinder-begrip en kinder-liefde zijn algemeen bekend - maar nu ja, zal misschien menigeen zeggen, de kinderen die zij geeft zijn dan ookmeerendeels schatten, en wie houdt er nu eigenlijk niet van kinderen! Het zou hoogst onbillijk zijn, zoo te spreken, want men kan van kinderen houden en ze toch lang niet zoo goed begrijpen als Ina Boudier, men kan kinderen begrijpen en toch ten eenenmale de gave missen - die zij in zoo hooge mate bezit - van dat begrip te getuigen. Maar wat ik zeggen wil, is, dat deze schrijfster, behalve haar liefde voor kinderen, iets zeer zeldzaams bezit, iets prachtigs, iets verhevens, iets goddelijks: zij kan ook alle groote menschen, ook de zeer wijze, zeer geleerde, ja en ook de zeer nuchtere, zeer ‘gewone’ grootemenschen als kinderen zien en als kinderen liefhebben. Dat is het wat haar onderscheidt boven millioenen Nederlanders en boven dozijnen collega's. Een bizonder sterk stuk heeft zij op dit gebied geleverd in haar laatsten roman. De mannelijke hoofdpersoon van dit boek, de heer Koen Martins, is wat wij in onze dagelijksche omgangstaal ‘een hark van een vent’ noemen. Hij is een degelijk notaris, zoo nuchter als een koop-acte, zoo pedantig-eigenwijs en bespottelijk eigengereid als.... ja, denk maar aan een schoolmeester of een belasting-ambtenaar in een blijspel! ‘'t Is een prachtig vooruitzicht’, zegt hij, ‘een zoon artiest. Kan je je iets jammerlijkers denken! En waar moet hij van bestaan als ik dood ben...’ En even later, steeds tot het zangeresje: ‘Jij bent een vrouw. Dat is wat anders. Ik vind nu eenmaal iets misselijks in zoo'n kerel, die daar zit te spelen of zich staat aan te stellen op een tooneel.’ Is het eigenlijk niet te beleedigend voor het edel vak der koffie- en

krentenwegers, wanneer men zóó iemand een kruidenier noemt? En daarbij nog: als echtgenoot is hij passabel, althans geduldig en niet zonder takt, maar als vader legt hij het, met al zijn degelijke rechtschapenheid, zijn kloek verstand enz. enz., totaal af!

Welnu, voor dezen aarts-vervelenden snuiter heeft Ina Boudier onze belangstelling weten te winnen, alleen door zelf van hem te houden en hem met liefde en begrip te behandelen. Wij willen ten slotte niet voor de schrijfster onderdoen, wij schamen ons een beetje voor onze aanvankelijke afkeerigheid en steken den koenen Koen 'in gedachte' de broederhand toe. Meen niet dat ik spot! Want in waarheid herkennen wij ons zelven toch ook in dezen nuchter-onpraktischen kantoorheer, dezen algemeen geachten steunpilaar der maatschappij, die een veel te zacht hart heeft en een stumper zal blijven zijn leven lang. Zich in een misdadiger herkennen is niet onaangenaam. Misdadigers zijn romantische persoonlijkheden met meer durf dan een ander. Maar eigen trekken terug vinden in een brave huisvader, die strijk en zet des Zondagsmiddags met zijn kinderen naar en door 'Artis' sjokt....!? Toch moet het. Dat is nu juist de macht van den schrijver in zijn boek, gij moét met hem mee, hij dwingt u eigen zieligheden te herkennen in ál wat menschelijk is.

Het is op Koen, haar zwager, den braven notaris, die ook van al zijn jongens brave notarissen zou willen maken, het is op dezen 'saaien kloen', dat de lieftallige, intelligente en gemoedsvolle kunstenares Marianne Roske verliefd raakt. Is deze uitdrukking wel juist? Het meisje heeft vroeger altijd iets tégen haar norsch-strengen zwager gehad, maar later geeft zij zich rekenschap dat zij ook toen al van hem hield, onbewust. Kan dit? Men denkt even aan Marlitt en haar steeds terugkeerend geval van in liefde 'omslaanden' afkeer. Marlitt... en onze hoog-moderne psychologie! Toch zou ik niet durven zeggen, dat Marianne Roske - en Ina Boudier - zich op dit punt vergissen. Het onderbewuste... wij beginnen er maar heel langzaam een heel klein beetje van te zien en te begrijpen. Waarom zou haar (verboden!) liefde voor den zwager niet langen tijd een verdrongen complex in Marianne kunnen blijven? Ondanks... Marlitt!

Hoe dit zij, dat, tijdens de ziekte harer zuster, tijdens haar verblijf in Koens huis, Marianne zich de liefde voor haar zwager bewust wordt, lijkt mij volkomen menschelijk en begrijpelijk. Het is een verhaal als van 'the beauty and the beast' - in de sfeer der ziel overgebracht. De verwende en gevoelige kunstenares - verwend ook al door den roem! - verliefd op den braven burger, model van orde en regelmaat! En toch gelooven wij er volkomen aan. Deze brave burger n.l. is een mán, een echte manskerel, een vent met wil en zelfbeheersching - die toch bijwijlen zoo innig zacht, zoo week, zoo diep van teedere menschelijkheid kan zijn! En hij weet een sfeer van goede veiligheid om zich heen te spreiden, die voor een van concert naar concert jagend zangeresje wel zeer aanlokkelijk moet zijn. Wij gelooven volkomen in Marianne's liefde en wij genieten van de prachtige bladzijden, waarin Ina Boudier van haar zielsovergave, haar innerlijke onderwerping vertelt. Van deze b.v.:

(II. 14). 'Deze dagen kwam een wonderlijke rust over haar. Verzonken was*) de hartstochtelijk zoekende onbevredigdheid der laatste jaren, de vreemde ontgoochelende dofheid, de strakke opgewondenheid, daarnà van haar verlovingstijd, en het uitputtend getob der eerste weken hier. Zij dacht, zij zon niet meer over het leven, ze vond zich niet zondig meer omdat zij zoo tevreden kon zijn zonder Gerard (haar verloofde, H.R.); dit - het zorgen met Koen samen hier in huis was immers iets dat aan haar leven met Gerard niet raakte! Zij deed wat haar handen te doen vonden en was gelukkig.

*) Dit "was" moet eigenlijk "waren" zijn, - maar laat ons nu eens heelemaal niet op de taal letten!

Ze ontdekte soms zelf-verwonderd hoe volkomen ze in dit kinderleven kon opgaan, zich geheel verdiepen in kinderkwesties. Dat zij 't kòn! Zij, die altijd egoïst-weg gemakzuchtig geleefd had haar luxe-bestaan, zij kon vroeg opstaan, alle vermoeidheid ver-

geten om een les van Nico, een spelletje met Jeannetje. En ze was blijder en trotscher als ze een kind tot gedweeheid en overgave aan Koen gepaaid had, dan ooit na een succes voor een volle zaal.

In een van zijn brieven vroeg Gerard: “zong zij heelemaal niet meer, trad zij niet nog eens op? Zij schreef er nooit over...”

Zij bleef een oogenblik verwonderd stil: haar leven had al zijn oude verrukkingen verloren; geen spanning meer, geen triomfantelijke vreugd. In plaats daarvan hing en trok haar hart aan duizend kleinigheden. Haar grootste eerzucht was geworden een goed kop koffie voor Koen, een keurig verstelde jurk, een kinderhand, die hulpzoekend of dankbaar in de hare gleed. En in deze stemming, die voor 't oogenblik alle nagedachte, alle zorg en getob over zichzelf van zich werpen kon, klaarde haar wezen op in een fleur, die zich aan haar gansche omgeving meedeelde. Zij kon een pruilerige, lastige bui van Lize (haar zuster, Koen's vrouw, H.R.) met geduld en een vroolijk gezicht het hoofd bieden, zij vond honderd kleine attenties voor haar, die Lize, als bedorven kind, onmiddellijk weer verzoenden - en 's avonds vingen de stille witte gangmuren haar schaduw als in een vlucht, wanneer ze met rappe voeten uit het kantoor kwam, de wangen overbloosd, de oogen warm-diep.

Lize werd iets sterker, en de oude opgewektheid begon zich bij haar baan te breken. In den middag of 's avonds kwam zij een paar uur beneden. Zij vond het een pretje genoegelijk lui op de bank te liggen, terwijl alles haar aangedragen werd - en was er een zonnetje van gezelligheid met haar licht en los gebabbel. Dan werd Marianne stil, innerlijk klemmend van leegte als zij de kinderen tot Lize zag getrokken als vlinders naar de lamp - van verlatenheid in 't weten dat toch niets van dat alles waarvoor zij den ganschen dag met al haar krachten, al haar gedachten ook zorgde, haar toebehoorde. En zoo'n avond kon zij nog laat opzitten om aan Gerard te schrijven - schreef ze in hartstochtelijk dringende vurige woorden over hun toekomst, hun beider leven, het huis - zàg zij al dien tijd zichzelf in een zonnige kamer, en naast zich een wieg - een ander jong kind speelde in den tuin, riep haar... moeder..., maar 't was altijd de tuinkamer hier in huis, ze kon zich geen andere voor den geest roepen....!’

Zóó inderdaad tracht menig meisje in brieven aan haar verloofde de (meer of min bewuste!) liefde voor een ander uit te leven. Bij persoonlijke ontmoetingen gaat dat niet zoo gemakkelijk, ontstaan onwil en kribbigheid; zoo'n meisje lijkt dan grillig, onberekenbaar. In 't huwelijk zal dat alles wel overgaan, zegt men dan. En het gaat ook dikwijls.... óver, heelemaal over! Hartstocht, drang, geestdrift, illusie, 't wordt alles verdoofd, verstikt, in den sleur van het leven. Langzaam, langzaam, treedt de dood in.... Maar Marianne verkoos het ongeluk, haar kunst en het smartvolle léven!

De kinderen in Ina Boudier's nieuwen roman - andere recensenten zullen er zonder twijfel over uitweiden, ik wil er ditmaal van zwijgen. Men weet het trouwens wel, hoe vertrouwt deze, zelf nog zoo onvervalscht kinderlijke schrijfster met de kinderziel is. Engeltjes maakt zij niet van hen, zij geeft ze als de kleine menschen die ze zijn, kleine individuen, zelfzuchtig en wreed, onbevangen en spontaan, bekoorlijk door 't feit alleen dat ze leven - krachtig en gezond, fel, nerveus, licht ontroerbaar, juichend en sputterend, sprankelend leven!

Van Ina Boudier's H e t S p i e g e l t j e , als van zooveel in de tegenwoordige litteratuur van binnen- en buitenland, kan men getuigen: groot is het wellicht niet

(wát zal de geschiedenis ‘groot’ noemen? Niemand die 't zeggen kan!) maar levend zéér, en boeiend en beminnelijk.... voor állen ten minste, die 't leven zelf beminnen en er geboeid door worden.

H.R.

Frans Cizek, Papier-Schneide- und Klebearbeiten, Wien, Anton Schroll & Co.

Toen wij een paar maanden geleden 's heeren Hana's stempelboekje in deze kolommen bespraken, verwezen wij naar Prof. Cizek's uitvoeriger onderzoekingen op dit terrein. En nu thans een tweede uitgave van de ‘Papier-schneide- und klebearbeiten’ verschenen is, willen wij nog even nader hierop terug komen, omdat, afgescheiden van de persoonlijke kwaliteiten van den leeraar, de kern van dit onderwijs ons wel frisch en fleurig toeschijnt.

Het beginsel bij dit onderwijs, dat zeer nauw het teekenonderwijs, maar nog meer de ornamentstudie raakt, is de ontwikkeling van vormen en kleurencombinaties zonder vooraf zeer nauwkeurig een teekening te hebben gemaakt. Het ornament moet feitelijk onder het werk ontstaan, door samenvoeging van kleuren, en dit kan op velerlei wijzen geschieden. Feitelijk blijft het alles 't zelfde, òf men een klein stempeltje in kurk of gummi snijdt en daarmede manoeuvreert als een goede handvergulder, die de afdruksels tot vindingrijke composities schikt, òf dat men vooraf door middel van schaar en slagijzer uit gekleurd papier kleine motiefjes maakt en deze tot vullingen groepeert en opplakt, òf dat men schablonen maakt en deze zig-zags en straalsgewijze doorponst. Het is al eender en komt neer op 't gevoel voor verhouding, voor massaverdeeling, voor kleurtegenstelling, en evenwicht, op... alles wat noodig is om een goede versiering te maken.

Nu heeft Prof. Cizek's boek d i t voor, dat het, door te beginnen met plakwerk uit cirkeltjes, ovaaltjes, vierkantjes, de ornamentstudie als het ware bij de jeugd inleidt; trouwens hij zelf heeft zijn werk getoetst in klassen van zeer jonge leerlingen. Voelen deze jonge kinderen zich vertrouwd met kleuren- en vormencombinaties, dan zullen zij later met meer gemak tot grootere composities kunnen overgaan.

De klemtoon in heel zijn betoog legt Cizek echter op het goede gebruik van 't materiaal, en op de zuivere techniek, welke deze ook zij; want deze beide voorwaarden bepalen in eerste instantie de vorm en compositie.

Nu is het opmerkelijk dat, waar de volkskunst zoo goed het karakter van 't materiaal behouden heeft, dit in de ‘kunstnijverheid’ vrijwel verloren is geraakt.

‘Der primitive, unverdorbene Sinn findet das Richtige instinktmäszig, indem er nicht anderes will, als was Material und Technik frei willig hergeben. Anders der durch Vorbilder beeinfluszte Stadtmensch, dem die Fähigkeit, in einem Material denken zu können, abhanden gekommen ist, dem die handwerkliche Disziplinierung fehlt; er hat die Formen des Werkzeuges zu schätzen verlernt und wil sie durch die der Natur ersetzen.’

Daarom juist lijken mij deze vooroefeningen met gekleurd papier, hetzij geknipt, gevouwen of uitgeslagen, waarbij zich dan stempel-, schablonen-, mozaïekwerk enz. aansluit, een zeer goede inleiding tot ornamentale versieringskunst. En juist dit direct werken met het materiaal heeft mijns inziens een zeer grooten voorsprong op het maken van geteekende ontwerpen, die misschien in een of andere techniek, misschien ook nooit uitgevoerd zullen worden - en veelal niet uitgevoerd kúnnen worden.

Onze kunstnijveren leeren nog te veel hun ontwerpen t e e k e n e n inplaats van in vakbeoefening en al werkende hun ontwerp te vormen. Dit nu acht ik in Prof. van Cizek's onderwijs een zeer voornamen factor.

Ik ben er van overtuigd en hoop dit later nog wel eens uitvoeriger uiteen te zetten, dat een herziening van ons kunstnijverheids-onderwijs in deze richting noodzakelijk is. Vele scholen leveren thans teekenaars af, die geen vak verstaan, in plaats van goed geschoolde vaklieden, die kunnen teekenen.

R.W.P. JR.

Portretten van W. Maris jzn. bij Van Wisselingh & Co.

DE DRIE MARISSEN. LITHO VAN WILLEM MARIS JZN.

Willem Maris de jongere, zooals men hem naar ouden trant zou kunnen noemen, is een portretschilder, die vooral dames en heeren uit de groote wereld schijnt te conterfeiten, en alle kwaliteiten bezit om dit met veel succes te doen. Hij construeert zijn koppen en figuren goed, heeft een gedistingeerden smaak, weet kleederen mooi te drapeeren en schijnt het type van zijn modellen zeer goed te treffen. Bijna elk zijner werken is een zeer aannemelijk en aangenaam ‘meubel’, iets dat goed staat in een kamer. De kleuren zijn vroolijk, de uitdrukking der personen is niet met kunst en vliegwerk kwijnend of zoetlijk gemaakt, de trekken van het gelaat zijn niet verwaarloosd ten koste van gewaad, houding en entourage. Een deftige kunst, niet ontroerend, niet uitermate doordringend, maar volkomen wat ze wezen wil. De kunst van een man van de wereld, - wat nog niet beteekent van een hoveling.

Wonderlijk doet het aan dat deze schilder, die zoo goed zijn métier verstaat, en zich telkens een colorist van durf en eigen inzicht toont, zulk een plaatjesachtige lievigheid als die schaatsenrijdende kinderen maakte. Er zijn nog enkele meer van die al te tamme voorstellingen. Daar tegenover staat, dat nu en dan een beeltenis door intelligente karakteristiek verrast, zooals die van den ouderen heer met het grijze puntbaardje, en die fraaie aquarel. die Willem Maris voorstelt, schilderend in een gekleede jas.

De lithografie, die de drie groote Marissen

C. DANIËLS-CHEVALIER. ‘UILEN’.

uitbeeldt, is een mooi geheel, blond en toch sterk. De forsche koppen van Jacob en Willem kijken recht voor zich uit, in hun gedrongenheid zijn ze juist, ofschoon misschien niet kras genoeg getypeerd; Mathijs, tengerder, nerveuzer, kijkt vaag-lachend, als maar half gewillig opzij, alles aan hem is minder vast, minder positief, minder schuttersmaaltijd-achtig oud-Hollandsch. Een interessante groep.

C.V.

Werken van mevr. C. Daniëls-Chevalier in den kunsthandel C.L.H. van der Linden.

Vogels en nog eens vogels: gieren, schuitbekken, marabouts, kaketoes, allerlei uilen, reigers, mevrouw Daniëls heeft ze geteekend en geschilderd, zoowel in rappe schets als in schilderij, altijd met blijkbare genegenheid en belangstelling. Als schilderes toont zij zich technisch nog wat onrijp; de verf is nog niet gemakkelijk behandeld, maar kleurgevoel heeft zij wel, en men moet het waardeeren dat zij de fantasie en de intuïtie heeft, met een landschapaanduiding of een lucht een entourage om de dieren op te bouwen die onzen geest aan de Artis-sfeer onttrekt.

In de schetsen is veel vlotte, aardige karakterteekening, in de wat uitvoeriger, wat meer gecomponeerde en subjectiever schilderijen veelal een geestig begrip van het dier en een opvatting die er van getuigt hoe de schilderes veel van haar sujetten als een persoonlijkheid ondergaat. De eigenaardige, wat romantische titels van sommige der werken zijn er niet voor niets, vinden wel degelijk steun in het diertype dat zij geeft. Zoo zet zij bij de ransuilen: ‘zestien kwartieren in hun wapen’, en deze opmerking komt waarlijk uit haar impressie van deze vogels voort; zij heeft er in gezien, en laat ons zien dat koele, hooge, ongenaakbare wat doet denken aan een soort van geboorte-trots van ouden adel. Het zelfde is het geval met ‘de filosoof’ of ‘de eenzame’. Bij de gieren, beesten die in de gevangenschap al een heel zieligen indruk maken, heeft zij niet kunnen nalaten iets van een rots, of een barre lucht te schilderen, om zich hen te kunnen denken in de grootschheid van een aan hun fel en militant karakter zich aanpassende natuur. Een

enkel maal doet zulk een landschap - en dat is waarlijk geen wonder - nog wat decor-achtig aan; toch is het principe goed, en mag voor deze kwade kans niet worden losgelaten. Bovendien is deze schilderes geenszins ongevoelig voor het karakter van een ongestoffeerd stuk natuur, zooals blijkt uit haar landschappen. Daar is er een, wat luguber, met een rij grotesk-gevormde boomen, dat waarlijk treffend is. Dit 'vergeten hoofdstuk' bij de tentoonstelling 'Het Dier' op St. Lucas was het raadplegen dus werkelijk wel waard. Mevr. Daniëls behoort tot die groep van dierenschilders wien het waarlijk om het dier te doen is en die er niet slechts een onderwerp als een ander in zien.

C.V.

Elsa Berg bij Walrecht te 's Gravenhage.

Elsa Berg, een Duitsche van geboorte, maar die sinds jaren in Holland (Amsterdam) werkt, is een schilderes van krachtig temperament en vaak krachtige expressie. Haar werk is tentoongesteld in den kunsthandel W a l r e c h t te 's-G r a v e n h a g e , nadat haar kunstzuster, Charlie Toorop daar had geëxposeerd. Het laatste werk van Toorop's ongetwijfeld begaafde dochter kon me niet bekoren; het leek me te opzettelijk-rauw en te gemakkelijk gesmeerd ('geschilderd' is een fijner woord, dat ik juist daarom niet gebruik). Slechts in een kinderportret vol teederheid vermocht ik vreugde te hebben.

Elsa Berg is veel minder rauw en ook veel minder opzettelijk; hoewel haar arbeid nog al eens aan dien van andere moderne jongeren doet denken, en niet altijd een indruk van groote oorspronkelijkheid geeft, is het toch de moeite waard even op dit eerlijke, soms stoere, soms fljne werk te wijzen.

Er hangen hier figuurstukken, stillevens, landschappen, en dingen, die ook Mej. Berg, na Kandinsky, 'composities' noemt. Ook zij bemint de droefgeestige, dikke grauwe kleuren, die sinds den sterksten opbloei van het - zoo zoetjes aan kalmer wordende - kubisme 'du ton' zijn. Schier meer nog dan de planimetrische beginselen dier leer heeft deze grauwe kleur school gemaakt, zonder dat het me ooit overtuigend is gebleken, waarom het noodig was in een uiterste te vervallen en de meest verscheiden gewaarwordingen in vieze grijzen, bruinen en groenen te vertolken. De meeste van Elsa Berg's gewaarwordingen zijn aldus vertolkt, zoodat het lijkt, of we zien door nevels van droefgeestigheid. Slechts een enkele maal, als in 'Spaansche Dame', is de kleur licht en blond gehouden; echter lijkt me juist daarin Gestel's invloed (zie ook de segmenten-schildering) al te sterk. Meer eigen is de waarlijk diepe en sonore kleur van den 'Mystieke vijver', een stuk van opmerkelijke coloristische qualiteiten en schoon rhytme, waarvan me echter de titel misplaatst lijkt. Ach, wat solt men tegenwoordig met het woord mystiek!

Van weinig bijzondere hoedanigheden zijn de roezemoezige stillevens en de enkele landschap-composities, waarin invloed van Sluyters (Staphorster werk) en misschien ook van Wiegman is te merken. Prachtig is daarentegen een doek, 'compositie' genoemd, maar dat een heel duidelijke voorstelling is van de Heilige Familie, door kinderen en een engel omringd. In het midden is de Moeder Gods gezeten met het kindeke op schoot; rechts van haar zien we Jozef devoot de handen vouwen, links

buigt een engel zich over het kindeke, dat door vier kinderen van weerszijden wordt aangestaard. Alles is in groote vlakken gehouden, zonder dat kubistische consequentie het innerlijk leven van het kunstwerk versmoorde. De zachte kleuren zingen in vromen toonaard en het geheel schaart zich tot een schoon en zeer zuiver rhytme. Zoo gaat er een groote, wel-doende rust van uit, en dit gave, evenwichtige werk schenkt ons - om zijn simpelen eenvoud - de ontroering van het Bijbel-

verhaal. Als Elsa Berg in déze lijn voortwerkt, kunnen we van haar nog groote dingen verwachten. Maar daarvoor zijn diepe ernst en overpeinzing noodig.

Juist een voorbeeld hoe zij niet moet doen, lijkt me haar ‘Fantasie’ een doek vol rammelende, tegenstrijdige waarden, dat binnen het gekozen vlak, door de lijst begrensd, niet tot harmonische en voor dat vlak berekende ruimteverdeeling is geraakt. Men kan het zich denken, uitgebreid naar alle vier de zijden, zonder dat de compositie volgroeid en voltooid zou raken. En wil de moderne schilderkunst zich niet juist de zware, maar mooie opgaaf stellen om het begrensde vlak zoo te geleden, dat het in-zich-zelf een voor geenerlei vergrooting vatbare nieuwe eenheid vormt?

J.S.

Paul Cézanne en Vincent van Gogh in het Rijksmuseum.

In den uitbouw van het Rijksmuseum, bestemd om er de Drucker-collectie definitief in onder te brengen, zijn thans eenige zalen ingeruimd voor werk van Cézanne en van Gogh. Een der benedenzalen, den dag ontvangende uit het zuiden, behelst bijna uitsluitend schilderijen van Cézanne, voor het meerendeel dezelfde, die vroeger reeds

PAUL CÉZANNE. ‘BLOEMEN.’

eens in een andere zaal van het Rijksmuseum werden geëxposeerd, evenals op de eerste expositie van den ‘Modernen Kunstkring’ als een ‘hommage’ aan den meester. Sindsdien stonden zij tengevolge eener proces-quaestie te beschimmelen op de zolders van het museum, totdat zij door een gezegend toeval weerom aan het licht zijn gebracht. Een zaal daarnevens bevat vooral teekeningen van Vincent. Bovendien is een der bovenzalen - met bovenlicht - geheel gewijd aan Vincents schilderwerk. De zaal waarin de Cézanne's zijn ondergebracht is ietwat te laag van verdieping en dientengevolge te breed, zoodat de doeken over 't algemeen te weinig licht ontvangen.

Zij moge geëigend zijn voor de onder donkerder lucht geboren werken der Haagsche school, die er straks zullen hangen; voor de werken van Cézanne, die in het lichter Frankrijk zijn ontstaan, zou zij dat niet zijn. Desniettegenstaande heeft men de bewerkers dezer tentoonstelling dank te heeten voor hun initiatief en deze gelegenheid om gedurende den oorlog, de kunstvoortbrengselen van de twee grootste voorgaande meesters der vorige generatie te genieten, gretig aan te grijpen. Een lichtpunt in den oorlogstoestand! Frappant is, dat bij een vergelijkend onderzoek Vincent de aangrijpendste

der beide meesters blijkt te zijn. Dit moge zijn oorzaak vinden in het feit, dat van Vincent bijna uitsluitend meesterwerken zijn bijeengebracht: een ware keurcollectie; terwijl dit van Cézanne niet gezegd kan worden.

De werken toch waaruit klaar blijkt tot welk eene monumentaliteit de visioenen van dezen mysticus konden aanzwellen, zooals 'Les joueurs', 'Mardi gras', het portret van Gustave Geffroy, het gezicht op Gardanne, ontbreken hier ten eenenmale. Vincent is veel ongelijkmatiger dan Cézanne, aan wiens later werk, dat hier vooral is vertegenwoordigd, men met fatale duidelijkheid kan bemerken dat hij zich had onttrokken aan den strijd zonder pardon, die te Parijs aldoor voor de kunst gestreden wordt. Hij verloor daardoor wellicht te veel het contact, vooral met zijne antagonisten, - die men niet intelligent genoeg kan kiezen -, dat tot eene stage hernieuwing en herziening prikkelt. Het werk kreeg daardoor waarlijk iets provinciaals en disons le mot: dilettantisch. Van Vincent daarentegen staat ieder werk geheel apart en leeft zijn eigen leven, waaruit ook de moeilijkheid om eene harmonische tentoonstelling van zijn werk te organiseeren, te verklaren valt, eene moeilijkheid echter, die door deze inrichters schitterend overwonnen is. Voor ieder nieuw werk van Vincent moet men zich opnieuw instellen, terwijl men van Cézanne honderd dingen op een middag kan zien, zonder groote vermoeienis. Hieraan komt het groote onderscheid dat er bestaat tusschen het germaansche en het romaansche raskarakter te voorschijn: Cézanne voor alles zoekend naar eene organische ontwikkeling van de uiterlijke elementen der schilderkunst, zich logisch aansluitend bij de oude meesters, Vincent vooral de ontwikkeling zijner kunst van eene verdieping en verinnerlijking van zijn menschelijkheid verwachtend. Vincent heeft meer ethische hartstocht, hij is aardscher, hij is 'aan d'aard gehecht met meer dan aardsche banden'; men denke in dit verband aan zijne groote voorliefde voor het geel, de typisch aardsche kleur, waaraan hij geestdriftige hymnen wijdde, terwijl Cézannes lievelingskleur het blauw is, de typisch hemelsche kleur. Niettemin hangt ook Vincents kunst - als alle waarachtig groote kunst - ten nauwste samen met die der groote meesters van zijn ras uit den verleden tijd. Hoewel men uit zijne brieven niet den indruk krijgt dat hij hem diepgaand heeft bestudeerd, vertoont zijn werk toch eene gelijkenis (bij verminderde potentie dan) met dat van den Viezen of Boeren-Breughel, met wien hij naar den geest verwant is. Ook hij werd bovendien in Brabant geboren.

Door hem leeren wij Breughel beter begrijpen en door Breughel wordt onze liefde voor Vincent uitgebreid en bestendigd. Wanneer een Hollander hartstochtelijk wordt, zooals Vincent, gaat hij altijd terug op Breughel of Rembrandt. Het zuiver-schilderlijke, zooals ook de Hollanders dat door alle tijden heen zoo meesterlijk hebben verstaan, wordt intusschen meer door Cézanne gecultiveerd met aandacht en schroom*), hoewel met nadruk gezegd dient te worden, dat de jongeren, en dan heb ik voornamelijk de stilistische cubisten op het oog, op den weg dien hij heeft ontdekt veel verder zijn gegaan en soms reeds tot resultaten zijn gekomen, meer met de groote oude meesters verwant. Op deze tentoonstelling blijkt met groote klaarheid de juistheid van Cézannes uitspraak: 'Je reste le primitif sur la voie que j'ai découverte'. Zijne nog vaak impressionistische schilderwijze, met de kleine, nerveuze toetsjes, zonder breede, groote vlakken, is thans wel geheel door de waarachtig moderne jongeren verlaten. Ook zijn zonden tegen de perspectief zijn hinderlijk en vooral onnoodig.

*) Typeerend voor hem als schilder is b.v. de bijna totale afwezigheid van teekeningen en graphiek in zijn oeuvre. Ce n'était pas un homme de papier!

De groote meesters hebben zich altijd beijverd zoo verstaanbaar, zoo eenvoudig en duidelijk mogelijk tot de menschheid te spreken. Hij is ontegenzeggelijk een der grootste kleurgevoeligen, die ooit geleefd

hebben, en zijne culte en discipline van het kleur- en vormwezen zijn wel zeer levenskrachtig en vruchtdragend gebleken! Doch de jongere schilder, die thans nog voor de ontwikkeling zijner kunst uitsluitend Cézanne bestudeerde, zou niet meer op de hoogte van zijnen tijd blijken te zijn. Van Gogh daarentegen schijnt - naar den inhoud dan geoordeeld - minder verouderd en ook nog in onzen tijd met dezelfde vitaliteit voort te leven, doch dit is slechts schijnbaar en vindt zijn oorzaak in het feit, dat uit hem geen overwinnende school is gegroeid. Hieruit blijkt tevens, dat hij minder maatschappelijk, minder sociaal eigenlijk-gezegd was dan Cézanne. Het kan een deugd zijn op deze wijze te verouderen! Cézannes individueele grootheid is gedeeltelijk teloor gegaan in het zoeken naar den collectieven rhythmus. Voort te zetten is Vincent dus niet, want den inhoud zijner kunst vindt elk sterk kunstenaar in zijn eigen bereik; deze inhoud der kunst is innerlijk en aan niemand te ontleenen. Vincent is een vulkaan, waarop niet te bouwen valt; voor de coloristiek, voor de volume- en vormduiding, valt minder van hem te leeren: zijn individualistische uitingsvorm is maar korten tijd werkelijk modern geweest. Vincent is een uiterste, een spits, Cézanne de breede basis, het vaste fundament, waarop de architectuur onzer jonge moderne kunst glorieus is verrezen.-

NIEHAUS.

Otto van Tussenbroek.

Een met smaak aangekleede tentoonstelling in de kunstzaal der Voorstraat te Dordt heeft doen zien, dat Otto van Tussenbroek iemand is, die gemakkelijk ‘zich beweegt’, zooals men van maatschappelijk doen zou zeggen. Hier beteekent dit, dat hij als kunstenaar niet slechts van verschillend materiaal zich weet te bedienen, doch tevens verdienstelijk werk weet te geven van zeer verschillenden aard.

OTTO VAN TUSSENBROEK. ‘DE UIL’, TEEKENING.

Het eerste olieverf-schilderij, door hem tentoongesteld, heeft de aandacht getrokken door het fijne sentiment dat er in werd uitgedrukt. Daarna liet hij geestige karikatuur-teekeningen, te Parijs geschetst, zien in het museum te Amsterdam; las men van hem o.a. in den Rotterdammer, alsook in Elseviers, prettig geschreven, handig ineengezette kritieken en beschouwingen; hield hij ook lezingen; en nu toont hij te Dordt, behalve teekenwerk, proeven van grafiek, waar de handige teekenaar, de fijne typeerder, ook een decoratief colorist blijkt te zijn.

Geestig is zijn reklameplaat voor de poppententoonstelling; geestig ook en decoratief zijn houtsnede in verschillende kleurdrukken van een kameleon. De stempel voor de zangeres Engelen-Sewing, in goud op dof-rood gedrukt, is even smakelijk en bekorend als de kalender voor 'Union'.

Fijne boekomslagen, ex-libris en vignetten, geven blijk van gevoel voor verhoudingen;

en een paar fijne etsen, als het Quartier Latin en Sneeuw, doen zijn ontvankelijkheid voor natuurstemming kennen.

Bij de teekeningen treft, dat, terwijl de schetsboekbladen met dorpen, stadjes en havens, bijeen op twee kartons geplakt en waarschijnlijk van een laatste studiejaar, alle van groote handigheid met het krijt getuigen, pittig en raak zijn opgeschetst, hiernaast een aantal groote, ruige, expressieve visscherskoppen staan, waarin Van Tussenbroek veeleer onbeholpen met dit materiaal omgaat, waarin hij alles schijnt te verwaarloozen om zich met meer macht te concentreeren op het karakter van zijn model.

A.O.

‘Het signaal’ in het Stedelijk Museum te Amsterdam.

Het wordt eenigszins verwarrend. Toen, vóór ruim een jaar ‘Het Signaal’ voor het eerst begon te exposeeren, kon ik wel niet zien, dat er heel veel positiefs was dat de enkele architecten en de schilders die meededen, verbond, maar ze waren althans bijna zonder uitzondering in staat uit te drukken wat zij bedoelden. De schilders waren schilders, en men kon zich begrijpen dat Piet van Wijngaerdt, die zelf een schilder met goede kwaliteiten is, iets in hun werk zag, en dat deze vrij vage leider wel de een of andere reden had ze uit te noodigen. Wat moet hij echter zelf wel denken van die griezelige bedenksels der nu uit de ‘Branding’ tot hem gekomene: B.T. Gits, van Kuik, Gerlwh, Sirks en al die nieuwelingen, lieden die ik er waarlijk van moet verdenken niet slechts geen notie van teekenen en schilderen te hebben, doch er niet eens naar te streven die te verwerven. In welk opzicht past zelfs Van Zeegen, die wel toch met meer vormenkennis en meer kleurgevoel fantaseert, bij Le Fauconnier of Maks? Welke band is er tusschen Joan Collette en de ouderen van het Signaal? Wat betreft de inzendingen van Mevr. Fernhout-Toorop, Mevr. Le Fauconnier, Miek Janssen, haar werk heeft aardige kleur-eigenschappen, maar het is - bij allen, meer vooral bij de laatste - te onvast en te ongelijk om er mee voor den dag te komen, al schijnt men in dat opzicht thans voor niets meer te staan. De reden, om hier mevr. Daniels-Chevalier en Carola Machotka (van beide is in deze kroniek het een en ander gezegd) te gast te vragen, moet ook wat ver gezocht zijn.

OTTO VAN TUSSENBROEK. KAMELEON, HOUTSNEDE.

Blijft over: Huidekoper, schilder van een eigen, wat stereotiep gamma, wiens ‘zeilen en wimpers’ fijn en bewegelijk van kleur en teekening is, Huysmans, die uit den blauwen toon is geraakt maar onder den invloed van Le Fauconnier schijnt te komen, Maks, die zijn eigen karakter blijkt te bewaren en soms sterk van kleur is, al is die kleur niet beschaafd, niet inhoudsvol genoeg, de beeldhouwer Vermeire met zijn grillige, soms wat geäffecteerde vormuitdrukking, en Van Wijngaerdt, wiens werk hier pas behandeld werd. Eindelijk Le Fauconnier, ongetwijfeld de meest origineele en meest kundige van het gezelschap.

C.V.

t.o. 153

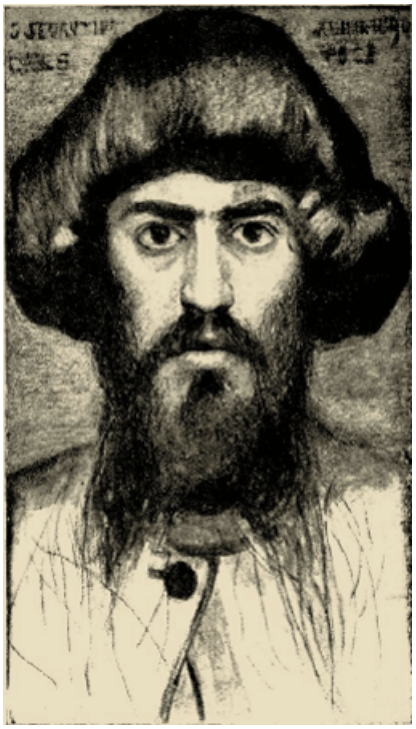
[Nummer 3]

‘AVE MARIA’, NAAR DE SCHILDERIJ VAN GIOVANNI SEGANTINI (REPRODUCTIE VAN EEN ISOGRAPHIE VAN MEURS).

Giovanni Segantini, door Otto van Tussenbroek.

Omringd door hooge dolomiet rotsen met aan de zuid-zijde een langzaam glooiende vlakte, voerend naar het blanke Garda-meer en beheerscht door een oud kasteel, dat daar staat als een tooverslot uit over-oude tijden, nabij het zuid-Tirolsche rotsgebergte, ligt het dorpje Arco in de Trentino. En vlak bij de brug over den bruisenden Sarca-stroom, welke door het dorpje vloeit, stond eenmaal het geboorte-huis van Giovanni, Battista, Emanuele, Maria Segantini. Hier woonde de dorpstimmerman met zijn twintig jaar jongere vrouw, die hem op een kouden winterdag, den 15en Januari 1858, een zoon schonk. Zij waren onbemiddeld en Segantini (eigenlijk Segatini geheeten) had een uiterst kommer-volle jeugd, want als vijf jaren later zijn moeder sterft, trekt zijn vader naar Milaan en daarna op goed geluk naar Amerika en laat den kleinen Giovanni bij een half-zuster aan zijn lot over. Zoo begint het trieste leven van dit kind, dat éénmaal tot een der grooten onder de schilders zou behooren en de doodelijke verveling en verlatenheid in Milaan, in een ellendig huis in de via San Simone hebben niet nagelaten hun stempel te drukken op het gemoed van dezen zwakken en overgevoeligen jongen, in wiens werken later een zekere melancholische ondertoon niet te miskennen valt.

GIOVANNI SEGANTINI, ZELFPORTRET.

Als het hem dan op een warm-zomerschen zonnedag te benauwd wordt daar tusschen de hooge muren van de Milaansche stads-steeg, dan vlucht hij naar buiten en met een half pond brood onder den arm, met een ledige beurs maar vol gemoed, laat onze jonge avonturier de stad achter zich om na lang zwerven langs de Arco moe en doornat in een hevige donderbui door eenige voorbijgaande ‘contadini’ te worden gevonden, slapend onder een zwaren eik. En als hij dan verzekert nooit te willen terug gaan en ook altijd weer te zullen vluchten als zij hem zouden

terugbrengen naar Milaan, dan besluiten zij hem bij zich te houden, en maken hem zwijnenhoeder op hun boerderij daarginds in Lombardije. Maar ook hier houdt Giovanni het niet lang uit, het leven is hem te eentonig en te armoedig en hij vlucht naar Triënte, waar hij wordt opgenomen in een vondelingenhuis. Het is thans 1870 en hier blijft hij drie jaren, na nog eenmaal te zijn ontsnapt en leert daar het schoenmakersvak. In eigen tijd teekent hij en al spoedig trekt hij naar Milaan terug om er zijn brood te verdienen en 's avonds de lessen te volgen van de Brera-avond-

school, waar hij twee jaren later van Signora Bernacchi zijn eerste verfdoos krijgt. Steeds sterker zet zich de bewustheid van zijn roeping in hem vast, als hij in 1878 een prijs wint op de 'Brera-academia'. Toch kon op den duur dit streng schoolsche werken hem geen voldoening geven; hij had van jongs af aan een te zeer uitgesproken eigenzinnig karakter daartoe en al spoedig openbaarde zich bij den jongen kunstenaar een eigen teekentrant, een eigen toets, welke mede het treffend kenmerk waren van zijn lateren levensarbeid.

Als dan een kruidenier, met wien hij zeer bevriend was hem verf schenkt om een uithangbord mede te beschilderen, dan ontstaat op een ledigen zak, welken hij zelf met olie en lijm prepareert, zijn eerste schilderij: 'het koor der St. Antonius-kerk te Milaan.'

En nu doet zich bij dit eerste werk iets heel bijzonders voor: hierbij past Segantini onbewust een diviseer-methode toe, welke vóór hem nog door niemand was beoefend en zóó stak in dezen jongen zonder huis of haard een nieuwlichter, die op een en twintigjarigen leeftijd reeds tal van volgelingen zou vinden. In Signor Vittore Grubicy vindt hij een trouw beschermer en warm vriend en als deze hem in staat stelt een atelier te huren, dan voelt eerst recht de jonge schilder de kracht in zich rijpen om in tal van werken zich vrij en onbevangen uit te spreken. 'La Falconiera'; 'Un Prode' (een uiterst sterke teekening van een gevallen held, naakt op den rug liggend en geheel in 't verkort van af de voeten gezien) 'la Ninetta del Verzee' (een vischvrouw) en eenige uitnemende doch schoolsche stillevens en later ook 'l' Allora' (monniken bezig een heiligen beeld te schilderen) zijn uit deze periode. Doch het genre-schilderen kon hem op den duur niet blijven boeien en bevredigen, hij trekt naar buiten, naar de Brianza, een vruchtbare vlakte in de nabijheid van het Comomeer en hier vangt in 1882 het eigenlijke kunstenaarsleven aan van Segantini met een reeks werken welke sommigen sterk aan Millet deden denken. En inderdaad is er veel gelijkenis, veel overeenkomst zelfs met dezen grooten Franschman te speuren en toch.... Segantini had nimmer eenig werk van Millet onder oogen gehad; hij was nimmer in Rome geweest of in Florence en kende geen enkele der Barbizonsche grootmeesters, met welke hij veel gemeen had. Het was echter meer een overeenstemming van sujetten en uitteraard ook een gelijk gestemd sentiment, hetgeen Segantini later als signor Grubicy hem een portefeuille met Millet-reproducties zendt, zelf zou bemerken en sterk moet hebben gevoeld. Trouwens wie de teekeningen der beide meesters met elkaar vergelijkt, wie gelegenheid heeft deze naast elkaar te plaatsen, zal onmiddellijk getroffen worden door een groot verschil in teekenwijze, door een groot verschil van 'hand' evenzeer als dit bij de schilderijen het geval is, welke zich onderscheiden door een sterk verschil van kleur en toets.

Hij was en bleef geheel zichzelf; wat hij maakte kwam recht uit het hart en als deze jonge schilder, gehuwd in 1880 met Signora Bugatto met moed en nieuwe lust aan het werk gaat, daar in de nabijheid der heerlijke 'prealpi,' de voorgebergten van het rijke noordelijke deel van Italië met zijn vruchtbaren bodem en uitgestrekte velden en zich neerzet in een sprookjesachtig buitenhuis te Pusiano, dan keert hij zich tot het volk van landarbeiders en vindt hierin immer weer bezieling voor hetgeen zijn overvol hart hem te zeggen geeft. Want hier is het de zwijnenhoeder, die al de geheimen kent der kudden; het is hier de 'primi-albori,' de ochtend-schemering, die hem inspireert en dan onstaan de 'attorno ai bozolli' (vrouwen bezig met het uitzoeken

van zijde-worm cocons) en een boeren ‘idylle’ waarbij een boerenjongen met fluitspel zijn meisje tracht te bekoren; ‘la culla vuota’,

DE ENGEL DES LEVENS.

'de ledige wieg' en tal van andere groote en kleinere pastoralen.

In vele zijner schilderijen treedt het samenleven van mensch en dier naar voren, zooals ook in zijn zoo bekend werk 'uno di piu' ('één meer') waar in den regen onder zware onweêrswolken een schapenhoedster gaat, omringd door de kudde. Een der schapen heeft gejongd en het meisje draagt het pasgeboren lam in de armen, terwijl zij het kleine dier beschermt met een groote parapluie, waardoor een zwart licht schijnt. En daarnaast gaat het moeder-dier en ziet tot de hoedster op in vast vertrouwen. Bovenal symboliseert Segantini het Moederschap en hier in Pusiano ontstaat ook het wereldberoemde 'Ave Maria' door hem zelf als 'Ave Maria a Trasbordo' betiteld; één van zijn schoonste en meest bezonken, meest geslaagde schilderijen. Het religieuse karakter, dat in al zijn werken is terug te vinden, spreekt sterk in dit werk. De man, die op vijf en twintig jarigen leeftijd zulk een werk wist te scheppen; zoo uitnemend van compositie en conceptie, zóó sterk en toch zóó simpel, moet niet alleen een kranige kerel geweest zijn, maar een man met een waarachtig diep en fijn besnaard gemoed, vroeg rijp en dichterlijk en geniaal in de zuiverste beteekenis van het woord. Want hij was onontwikkeld, hij kon geen brief schrijven zonder fouten, hij had weinig of niet gelezen, en daarbij had hij zoo goed

MIRJAM, DE MELAATSCHE.

als niets gezien van de schilderijen van andere meesters.

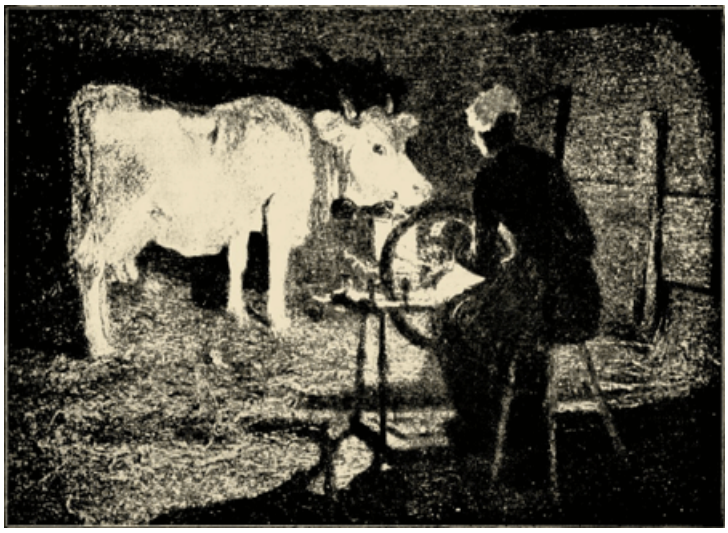
Toch moest hij menige moeilijkheid overwinnen, voordat hij tot bekendheid kwam. Zijn 'Ave Maria' werd ingezonden op een tentoonstelling te Milaan en.... geweigerd. Segantini zond het toen naar Amsterdam, waar het in 1883 de gouden medaille verwierf. Signor Grubicy, zeer ingenomen met dit succes, toont hem eenige werken van den Hollander Mauve en Segantini is hierdoor zóó zeer getroffen, dat hij om zijn kleur te vereenvoudigen langen

DE LAATSTE DAGTAAK.

tijd niets anders doet dan buiten-studies schilderen. Hij trekt dan naar Castagnola, doch is hier onbevredigd en gaat door naar Carella, waar hij tot 1884 blijft wonen. Al zou tijdelijk een streven in zijn werken merkbaar zijn om, evenals Mauve dit deed, met zoo min mogelijk middelen zoo veel mogelijk uit te drukken, toch ging vooral zijn voorkeur uit naar een sterker worden van kleur en daarbij was het niet zoozeer het volle licht van den zon-beschenen dag, als wel het vroege ochtendlicht van den nieuwen morgen of het late avondlicht der dalende zon. Uit deze periode dateert ‘a messa prima’ (de vroeg-mis) en later nog eens hetzelfde sujet, doch thans bij avond. Maar vooral ‘la Tosatura della Pecore’ (het schapen scheren) en ook ‘Alla Stanga’ (koeien geschilderd in tegenlicht, staande bij een hek) brachten hem roem. Dit laatste werk werd eveneens in Amsterdam tentoongesteld in 1887 en later door de Italiaansche regeering te Boulogne gekocht voor 20.000 lire. Na dit succes ontstond een ander groot doek ‘l'Aratura’ (het ploegen) dat in Londen en Parijs werd geëxposeerd en thans in de Münchener Pinakothek te zien is. Een later schilderij bezorgt hem in 1889 te Parijs de groote gouden medaille (Twee koeien voor een wagen gespannen, bij een drinkbak.) Toch was hij nog niet op het hoogste punt van zijn kunnen, nog zou hij hooger stijgen en werken scheppen, welke hem tot grooter roem zouden brengen en waarin een groote, zuivere liefde voor de Natuur uiting zou vinden. Deze liefde blijkt ook uit hetgeen hij op den nieuwjaarsdag van 1889 in zijn dagboek neerschreef:

‘Het is heden de eerste dag van het jaar. Ik denk dat dit jaar een groote verandering in mijn artistieke leven zal brengen; laat ons hopen dat deze ten goede zal zijn. Toen ik mijn venster opende stroomde de zon binnen, mij omringend met haar warmgouden licht en alles omhelsde mij. Ik heb mijn oogen gesloten, dronken door die levenskus, en ik voelde dat het leren waarlijk

HET SPINNEWIEL.

schoon was en de hoop en de bloesem van mijn twintig jaren vulde mijn hart. De hemel is diep blauw; de vallei baadt in het zonne-licht; de stoppelvelden glinsteren in het zonnelicht als gouden vezelen. Er is een feestelijk gevoel in de lucht. En dan te denken dat wij twaalf honderd meter boven den zeespiegel zijn! De levensvreugde ligt in het weten hóe lief te hebben; op den bodem van elk goed werk is liefde....'.

* * *

Had Segantini in zijn eersten tijd doeken geschilderd waarbij de figuur hoofdzaak was en het landschap meer bijkomstig, doeken waarop de landarbeiders in de velden waren weergegeven; kudden koeien en schapen; idylles en pastoralen van het Brianza land; thans breekt de periode aan, waarin de Alpen hoofdzaak zouden zijn. Want zelfs al is het landschap door figuren gestoffeerd, het zijn altijd weer de bergtoppen, welke Segantini tot schilderen inspireerden, het zijn de Alpen die heel de compositie van zijn werken beheerschen en waarom alles is begonnen. 'Anderen' zoo sprak hij, 'hebben de Alpen geschilderd als achtergrond, maar ik schilder ze om hun zelfs wille' en ook hierin was hij nieuwlichter. Wel hadden anderen voor hem het Alpenlandschap als motief voor hunne schilderijen gebruikt, zooals Defregger en Calame, maar het is bij een zeker soort genre-stukken gebleven, welke het tegen Segantini's sterken arbeid niet konden houden.

Zoo was hij dan met zijn jonge vrouw te voet van huis vertrokken en de Brianza en de 'pre-alpi' achter zich latend trok hij door de Val Seriana en de Val di Livigno naar het dorp Livigno, dat op een der hoogst-bewoonde punten van het gebergte is gelegen. Maar de bevolking toonde zich zeer vijandig en hij trok verder over de Bernina naar Silvaplana en van hier naar

Savognino. En daar bleef hij vijf jaren werken, in deze nieuwe wereld, waarin het ál licht was en helder en klaar, waarin alles scherp omlijnd stond in tegenstelling met de landen om de Brianza met de atmospherische effecten, daar voelde hij zich tot zijn ware kracht groeien en hij kon zijn hart ophalen aan 'la ricerca della luce nel colore' aan het zoeken naar licht en kleur, waaraan hij zijn gansche verdere leven heeft gewijd. In Savognino herhaalde hij vele van zijn vroegere werken, omdat hij meer licht wenschte, meer beweging, meer trilling, meer 'leven' en zoo ontstond ook een tweede 'Ave Maria' waarbij het diviseersysteem werd toegepast. En dan schilderde hij er een groot aantal studies, die elk op zich zelf compleet waren, maar welke ten slotte zouden dienen als materiaal voor zijn lateren arbeid en als het ware daarvan de voorloopers waren. Een der eerste grootere werken was 'ploegen in het Engadin', doch spoedig zou een gansche serie van belangrijke werken volgen, waarin de lente werd verheerlijkt. De lente in de met millioenen bloemen bezaaide weiden, tusschen de wereld van gras en pijnboomen en de wereld van rotsen en sneeuwgebergten waar niets groeit; de lente op de plateaux, op de moraine's en op het glacier. Daarin waren vooral de bloemen een geliefkoosd onderdeel en Segantini's dichterlijke natuur bracht hem er toe menigmaal zijn voorgronden met bloemen te bedekken en hij verlustigde er zich in tegen de luchten van intens-blauw, de blauw-groene ijsvlakten en glinsterend witte sneeuwvelden, voorgronden van sterk groen te zetten, bezaaid met een overvloed en veelkleurige bloemen als gentianen en rhododendrons, alpen-rozen en jasmijnen; in deze tegenstelling, van dit weelderige bloemenleven der lente met het koude en verlatene der bergketens, zocht hij 'qualcosa di festante', zooals hij zeide, iets feestelijks weer te geven, waartoe hem de lente inspireerde. En zoo leefde hij maanden lang op de hooge, lichtende alpenlanden, in de blauwe dagen van het blijde voorjaar, luisterend naar stemmen, die van heel ver kwamen uit het dal, beneden, en die nu en dan de stilte even onderbraken. En daar werkte hij. Hij werkte van den vroegen ochtend tot den laten avond. En in zijn dagboek schreef hij: 'Mijn ziel loopt hier over van geluk; mijne oogen, verrukt van het hemelsblauw, het sappige groen der weiden en de prachtige bergketenen, bezien al die heerlijkheid met den op buit belusten blik van een veroveraar.'

Doch in dezen gelukkigen tijd van opgang, van stijging, van groei, voelde Segantini zich als in een nieuwe, een andere wereld gezet. Hij voelde tevens, dat in deze wonderheldere, klare en transparante atmospheer, het licht en de lichttrilling en de lijnen en het lijnenspel gansch anders waren dan in de Brianza. En ook het verlangen van meer licht uit te drukken, zooals ik straks reeds zeide, bracht hem er toe een schilderwijze toe te passen, welke lijnrecht tegen de traditie inging. Zoodra hij op het canvas de lijnen van zijn compositie had neergezet, ging hij voort met de pure kleuren er op aan te brengen en het doek te bedekken met dunne maar volle streken, een ruimte daartusschen latend, welke hij met complimentaire kleuren invulde. En hij vond dat hoe puurder de kleuren waren, welke hij gebruikte, des te meer schittering en trilling er in het schilderij kwam en als een natuurlijk gevolg daarvan ook meer atmospheer en realiteit. Hij vond ook, dat als hij de kleuren op het palet met elkander vermengde, de lichtkracht en de schittering ervan verloren ging en meestentijds hield hij zich aan een puur opzetten van kleur tegen kleur.

Deze techniek van 'open' aanleggen, vindt men ook in zijn pastels terug en zelfs weet hij dit soort pointille door te voeren in zijn zwart en wit werk, waarvan een

zekere streeperige en korrelige teekentrant het treffend kenmerk is. Ook in Savognino evenals in den Brianza-tijd,

MAANEFFECT (MUSEUM MESDAG).

was de omgang tusschen mensch en dier het motief van zijn werken en zooals Ritter in zijn Segantini studie heeft gezegd: ‘heeft hij zooals niemand voor hem heeft gedaan, behalve Millet, de diepe harmonie uitgedrukt welke bestaat tusschen mensch en dier, die beiden geplaatst zijn op dezelfde aarde; die dezelfde lucht inademen; die door dezelfde zon beschenen worden en gedrenkt worden door denzelfden regen en in wier oogen dezelfde beelden van de steeds veranderende horizon zijn weerkaatst.’ Segantini was een groot dierenschilder en hij had de dieren lief, de dieren die hun kracht, hun jongen, hun vleesch en huid geven aan den mensch en zoo schilderde hij deze te zamen, werkend en in uren van rust en deelend lief en leed. Daarvan zijn de schilderijen: ‘de twee moeders’ en ‘de moeders’, tot schoon voorbeeld: een moeder haar kind dragend wordt in het veld gevolgd door een schaap met lam en ook een moeder, rustend bij het licht van een lantaarn met haar kind op den schoot in den stal bij de koe, die pas gejongd heeft. Hoezeer zijn hier dezelfde zorgen en instincten uitgedrukt van deze vier door het zelfde levenslot verbonden wezens. Dezelfde vreugden en dezelfde moeheid deelend zijn ze te zamen omhuld

EEN KUS BIJ DE BRON.

door het warme schijnsel van de stallamp. Segantini had geluk met dit laatste doek want in 1896 verwierf het de groote gouden staatsmedaille op de kunsttentoonstelling te Weenen. Het ontbrak hem thans niet aan waardeering, al had hij oorspronkelijk veel tegenkanting ondervonden door zijn vreemden schildertrant. Het succes te Parijs, Londen, Amsterdam, later ook te Weenen gaf hem zelfvertrouwen en immer machtiger leefde in hem de drang tot het doen van grootsche dingen. Hij herhaalde het ‘schapenscheren’ en ook het ‘ploegen’ werd in 1890 geheel overgeschilderd met meer kleur, meer licht en sterkte en contrasten en een gansche cyclus van werken wordt geboren uit dien fellen drang en levendige lust tot arbeiden. Het zijn altijd weer de herders, die hem inspireeren en het schoone vee met de alpen als achtergrond, en als dan de winter komt schildert Segantini groote stalinterieurs met levensgroote

figuren meest bij kunstlicht. Ook zelfportretten, die sterk geidealiseerd meer den fantast, den denker en droomer geven dan wel den levenslustigen, vroolijken werker, die hij was. Van uit deze portretten staart een kop, meestal ‘en face’ genomen, met doordringenden donkeren blik de wereld

in; met lang hoofdhaar en langen baard, als kolen zoo zwart, en achter den kop zijn meestal de alpen als achtergrond gezet. Hij wist zich de uitverkoren schilder van het alpenlandschap en dat was hij ook eerlijk, sterk en krachtig.

* * *

Hoe hoog Savognino ook gelegen was, toch was het dorp niet hoog genoeg voor Segantini. Omstreeks 1894 verlaat hij Savognino en trekt met zijn vrouw en vier kinderen naar Majola, een der hoogste punten in het Engadin. Hij kocht een chalet op den top van den pas welke de grens aanduidt tusschen de valleien van Italië en de sneeuwvelden in de hooge alpen. En hier, hoog en afgelegen, treedt het werk van Segantini weder in een ander stadium: het tijdperk der symboliek. Zijn dichterlijke kracht komt thans tot volle uiting. Hier ontstonden de 'allegorie der lente' en 'het leven' dat een deel van de tryptiek 'de Natuur' is. Daarna ook 'de Thuiskomst'. Het is alsof in dit schilderij Segantini onbewust zijn eigen einde nabij voelde. Een armelijke rouwstoet trekt langs het veld en op den achtergrond staan dreigend de sneeuwgebergten. Op een boerenwagen ligt een doodkist waarop treurend een vrouw zit met haar kind naast zich. Het paard, dat den wagen voorttrekt, wordt aan de hand geleid door een man, bloothoofds en in langen donkeren mantel gekleed. Achter den wagen loopt treurend een oude hond. Alles is even triest en treurig op dit groote doek, het is de droefheid van het groote Mysterie van Geboorte, Leven en Dood. En hierna keert Segantini telkens weer terug tot hetzelfde thema: 'moederliefde' in zijn eerste periode vol eenvoud en natuurlijkheid; dan dieper, voller en rijper in zijn tweede periode om ten slotte in zijn laatste levensjaren te geraken tot de symboliek der tegennatuurlijke moeders (madri cattive) en de vertolking der straf welke opgelegd wordt aan vrouwen, die zondigen tegen het natuurlijke moederschap; wier eenige gedachte de weelde is en het genot en die daardoor onvruchtbaar worden of ook wier kinderen verwaarloosd zijn en vergeten. Wilde, fantastische beelden ontstaan van de zielen der vrouwen die door het 'Nirvana' zweven over uitgestrekte barre velden van ijs en voortgejaagd door hevige stormen. Op haar gelaat staat een uitdrukking van hopelooze vrees. Vreemd verwilderde boomen verheffen zich uit het sneeuwveld en hun takken en twijgen zijn verwrongen als leden deze boomen mede het leed dezer verlorenen, dezer ontuchtigen en ontaarden. De eenzame ruimte, de machtige stroomingen der ijskoude luchten, de woeste wereld en sneeuwbedekte bergen wist Segantini om te zetten tot een symbool waarin ook de werkelijkheid als allegorie werd gegeven. De schilder zelf noemde deze werken symphonieën in wit en zilver, goud en azuur. Doch ook andere stukken ontstonden zooals 'de Liefde aan de bron des Levens' en 'de Engel des Levens' en 'Liefde's vrucht' waarin het levensgeluk en de blijheid der lente uitdrukking vindt, apotheosen van deugd en goedheid.

Als Segantini thans het toppunt van zijn roem heeft bereikt, want geweldig was de bijval dezer phantasmagorische werken, voelt hij den lust in zich groeien tot het schilderen van een groot panorama van het gansche Engadin en hij wil dit op de wereldtentoonstelling te Parijs exposeeren. Het was najaar 1897 en hij had dus ruim twee jaren voor zich om dit plan ten uitvoer te brengen. Ook had hij een groot tryptiek afgemaakt 'de Allegorie der Muziek' en hij zond inmiddels aan alle bladen een hoog gestemden oproep om hem de gelden te verschaffen tot verwezenlijking van zijn

plan voor het grootsche panorama. Het zou een omvang van 220 meter krijgen met een hoogte van 20

DE STORM (PARTICULIER BEZIT).

meter. Daartoe waren minstens 500.000 francs noodig maar.... het geheele plan mislukte. Doch het lag niet in Segantini's aard zich daarbij neer te leggen en hij wilde nu in plaats van het panorama een reusachtig tryptiek schilderen: ‘het Leven,’ ‘de Natuur’ en ‘de Dood’. Hij werkte vijftien uren van den dag. Het is alsof hij voelde, dat hij zich haasten moest. Want deze tryptiek

DE SCHAAPHERDER. VERZAMELING E.H. CRONE.

zou de indirecte aanleiding zijn van zijn dood. Hij was wel ijzersterk en krachtig en gezond, maar hij had teveel van zich gevergd. Het waren vaak moeilijke tochten naar de hooggelegen plekken waar hij arbeidde. De gidsen droegen de in ijzeren cassetten geborgen doeken naar boven, welke, als de dagtaak was afgedaan, werden afgesloten en in de sneeuw achtergelaten. En gekleed als poolreiziger- stond hij daar in die barre en woeste natuur uren lang, terwijl het soms zoo koud was, dat de verven op palet en penseel bevroren. Toen Segantini een gedeelte van zijn tryptiek gereed had, wilde hij er nogmaals mede naar boven den ‘Schafsberg’ op. Het werd hem ontraden, want een sneeuwstorm dreigde, het was half September maar hij kon van zijn voornemen niet worden afgebracht en met de gidsen vertrok hij den 18en van deze maand naar de kleine berghut waar hij overnachtte als hij ‘boven’ werkte.

Een drietal dagen later voelde hij zich onwel, kreeg koorts en hevige pijnen in het onderlijf, en deze werden zóó hevig, dat in den nacht van Vrijdag op Zaterdag in een zwaren sneeuwstorm zijn zoon Mario, die hem steeds vergezelde, naar Samaden afdaalde om medische hulp te halen. Doctor Bernhard, en twee duitsche doctoren die nog in het Engadin waren, deden alles om Segantini te redden, maar te vergeefs. Tot het laatste toe bleef deze opgewekt en onbewust van zijn naderend einde. Doch de koorts verergerde en op den 28en Sep-

tember 1899 's avonds om elf uur kwam het einde....

Op het kleine kerkhof van Majola werd hij begraven. Later richtte men een Segantini monument op met bas-reliefs voorstellend: ‘la Vita’, ‘la Nature’ ‘la Morte’ door L. Bistolfi. Het monument bestaat uit een vrouwenfiguur boven een medaillon met Segantini's beeltenis. En zoo eindigde het rijke leven van den grooten alpenschilder te midden van de sneeuwvelden, te midden van de alpenweiden met de herders en het vee en de wouden en en de heerlijke bloemen welke hij zoo zeer liefhad en wier beeld hij in zijn epos van het alpenland op zoo uitnemende wijze wist te vertolken.

* * *

Zoo was er uit den armen zwijnenhoeder een kind van eenvoudige onbemiddelde ouders, een kunstenaar gegroeid, wiens naam wereldbekendheid verkreeg. Eerst op lateren leeftijd had Segantini gelegenheid zich te ontwikkelen. Er stak naast den schilder ook een schrijver in hem, al kon hij tot het einde toe, niet schrijven zonder taalfouten te maken, In zijn brieven stond menigmaal als onderschrift een ‘perdonate gli errori’ maar het belette hem niet zijn gedachten vast te leggen in tal van geschriften waaronder ook een autobiographie. Hij schreef brieven en artikelen aan verscheiden bladen en kunst-tijdschriften, in welke hij zijn gedachten en opvattingen over kunst bloot legde. Van het werk van anderen wist hij zoo goed als niets; van de oude meesters kende hij geen enkel werk en hij voelde er ook niet veel voor. In latere jaren leerde hij deze door reproducties kennen. Zijn ideaal om Frankrijk te bezoeken en de wereldtentoonstelling te Parijs van het jaar 1890 te zien werd niet verwezenlijkt.

Hij was korten tijd medewerker aan een ‘Cronaca d'Arte’, een kunstkroniek welke hij met zijn trouwen vriend en helper Grubicy redigeerde en welk blad wekelijks te Milaan verscheen. In al wat hij schreef, evenals in den ganschen mensch bleef iets kinderlijks, iets naiefs, soms op het sentimenteele af; iets zeer geloovigs en godsdienstigs en zoo was ook zijn stijl veelal kinderlijk zwak, al zeide hij soms heel fijne, dichterlijke dingen.

Hij was volmaakt autodidact. Men kan de teekenlessen op de Brera-avondschool niet rekenen en ook den Milaanschen academietijd duurde te kort om eenigen invloed op Segantini gehad te hebben. Trouwens hij haatte al wat academisch was en destijds kwam hij al gauw in botsing met de leeraren, de professoren, wier strenge conventioneele opvattingen hij niet volgen kon. Een anecdote daaromtrent mag ik den lezer niet onthouden: op een jaarlijksche tentoonstelling van het werk der leerlingen van de academie hadden de leeraren, die zeer vijandig tegen-tegenover Segantini stonden, omdat hij reeds op de academie volgelingen maakte, zijn werk opzettelijk heel slecht gehangen in den donkersten hoek der zaal.

Toen de jonge kunstenaar kwam kijken ontstak hij in woede en sneed met zijn zakmes zijn eigen werken in flarden. Buiten zichzelf van drift vloog hij de straat op en liep heel toevallig een der directeuren tegen het lijf.... hij hield hem aan, ging naar een lantarenpaal die vlak bij hem stond en deze schuddend, zoo hevig, dat de glazen daarvan rinkelend op de keien stuk sloegen riep hij uit tot den ontstelden professor: ‘die lantaren.... dat bent u!.... dat bent u!!’ en weg was hij. Onnoodig te zeggen dat hiermede zijn leerlingschap der school een einde nam. Het is begrijpelijk voor wien

het karakter van dezen oprechten driftkop doorziet, dat, toen dezelfde academie in later jaren hem een eere-diploma wilde uitreiken, dit gracielijk geweigerd werd. Hij zond het met breed gebaar en breed neergeschreven: ‘retour aan de afzenders’ terug.

Naast de groote reeks landschappen, pastoralen en symbolische werken heeft

Segantini ook eenige zeer knappe portretten gemaakt. Tot de meest bekende behooren: het portret van Signor Carlo Rotta, directeur van het ziekenhuis te Milaan; Signora Casiraghi Oriani (1897) dat op de tentoonstelling te Venetië in 1901 werd geëxposeerd en dat van eene duitsche dame, fraulein König, dat het type weergeeft van de rijke burger dames die het Engadin bereizen

OP WEG NAAR HUIS (MUSEUM MESDAG).

als tijdpasseering zonder oog te hebben voor het waarlijk en waarachtig schoone dezer berglanden.

Minder bekend zijn het portret van den Graaf de Soissons en de uitnemende beeltenissen van Segantini's beide zoons Mario en Gottardo. Ook het ‘rozenblad’ waarvoor zijn vrouw poseerde kan tot de portretten gerekend worden. Met hoeveel liefde en genegenheid werd dit geschilderd kort na zijn huwelijk met het beeldschoone blonde meisje uit Lombardije. In dit portret is alleen het goudblonde hoofd zichtbaar, ter zijde rustend op het witte kussen van het bruidsbed. Hoeveel geluk spreekt uit dit ‘rozenblad’. Ook voor de ‘falconiera’ poseerde Segantini's vrouw, die hem tot zijn later levensjaren immer voorlas als hij te schilderen zat. In een brief na Segantini's dood geschreven zegt zij: ‘Zijn ziel neigde naar adel en vrijheid van gedachten; zijn lichaam was sterk en gezond en zijn hand immer haastig bereid om vast te leggen hetgeen zijn uit Arbeid., Droom en Gedachte geweven leven hem ingaf....’

* * *

Ons land is geen zonneland. Ons land is het rijk der vage en verdroomde einders en wij, Hollanders, hebben immer vreemd gestaan tegenover het werk van een Segan-

tini, zoo vol kleuren en hard en met strakke omlijning van verre horizonnen.

Er is trouwens iets ‘krijterigs’ in de kleur, iets hards in de verhoudingen, waarmede de Hollander geen vrede heeft. Deze Italiaan, want volgens nationaliteit was hij dat - volgens landsgrenzen was hij Oostenrijker, terwijl in de bekende uitgave van Langewiesche hij tot Zwitser wordt gerekend, (Schweizer Maler) - had machtig veel te zeggen en hetgeen hij te geven had was geheel van zich zelf. Hij behoorde tot het ras der groeten, tot het ras der sterken en dezulken hebben recht op genegenheid en belangstelling.

Toen in 1897 te Pontresina een groot aantal kunstkenners van verschillende landen zich aan een maaltijd ter eere van Segantini vereenigden, sprak deze de volgende eenvoudige en karakteristieke woorden.

..Ik betreur het leven niet. Het leven is goed. Mijn kindsheid was droef en mijn jeugd eveneens vol kommer en zorg, maar nu ben ik gelukkig, met mijn vrouw en kinderen in mijn kleine châlet wensch ik niets meer.

Ik weet niet wat ziekte is. Ik heb niets geleden behalve van honger. Ik heb nooit eenig verdriet behalve wanneer 's avonds weer de zon ter kimme neigt. In de schoone dagen van het voorjaar, als de alpenrozen uit de scheuren van de mos-begroeide rotsen kruipen en het teere groene gras in de weiden opgroeit en het fijne blauw van den hemel weerspiegelt in de oogen der aarde, dan ben ik vervuld van een onmetelijke vreugde en mijn hart klopt sneller.... Ik verlang nog slechts één ding en dat is.... Frankrijk te bezoeken. Dan zal ik de gelaten zien van onbekende vrienden, die mij geschreven hebben en de huizen bezoeken waar mijn werken hangen. Ik zal de meesters zien over wien ik zooveel heb gehoord - doch boven al - ik zal Frankrijk zien.! Dat is mijn droom..!’

Het heeft helaas niet mogen zijn....

* * *

Veere, Augustus 1916.

Literatuur:

Giovanni Segantini door L. Villari.
Dezelfde door W. Ritter.
Alsmede:
Gazette des Beaux Arts, April 1898 door W. Ritter.
Revue des Deux Mondes, April 1898, door De la Sizeranne.
Revue de l'Art, November 1899, door door De la Sizeranne.
The Studio, Augustus 1897.
Knackfuss' Künstler-monographiën, Segantini door Marcel Montandon.

De schilder H.G. Pot in het Frans Hals-museum, door S. Kalff.

Aan den Haarlemschen schilder Hendrick Gerritsz. Pot heeft de nieuwere kritiek eene aanzienlijke plaats in onze kunstgeschiedenis toegekend.

Trouwens, ook de oudere kritiek bij monde van zijne tijd- en stadgenooten was voor zijne verdiensten geenszins blind. De kroniekschrijvers Ampzing en Schrevelius prezen zijne werken, de een in dichtmaat, de ander in proza; en door latere biografen werd hij genoemd een ‘ongemeen kunstig historieschilder.’

Zeker kwam hij uit een goede leerschool voort, de school van Frans Hals. Ook Karel van Mander wordt als zijn leermeester genoemd, maar zijn stijl richtte zich toch het meest naar dien van den grootmeester der Haarlemsche schilderschool. Ofschoon de stellige bewijzen ontbreken, was hij toch naar allen schijn Haarlemmer van geboorte; terwijl het jaar zijner geboorte, door sommige bronnen opgegeven als 1600, vermoedelijk op 1585 gesteld moest worden. Over zijne ouders, zijn leertijd, zijn bijzonder leven is weinig of niets bekend geworden; men weet niet of hij gehuwd was en kinderen had. De tamelijk vulgaire naam, dien hij voerde, gaf aanleiding dat hij meermalen met andere Potten verwisseld werd. En 't zou nog de vraag blijven of hijzelf dien naam droeg van den beginne af. Want de biograaf der Haarlemsche schilders, dr. A. v.d. Willigen, vond op de lijst der schutters van het jaar 1603 een ‘Hendrick Gerritsz., schilder,’ en in de aanteekeningen van dien tijd werden familienamen, dikwijls eerst kortelings aangenomen, niet altijd vermeld. Ook de notulen van de Staten Generaal van 24 Nov. 1620 gewagen slechts van ‘Hendrick Gerritsz,’ bij gelegenheid dat hij aan dat hooge college ter beoordeeling had ingezonden zijne schilderij over den dood van prins Willem I. Ware Pot eerst in 1600 geboren, men zou kwalijk kunnen aannemen dat het werk van een twintigjarig jonkman reeds in aanmerking kwam om onder de oogen van Hunne Hoogmogenden gebracht te worden.

In het jaar 1625 was hij sergeant bij de schutterij zijner vaderstad. Ampzing vermeldt hem als zoodanig in de naamlijst, die hij plaatste aan den voet van zijn gedicht op den ‘Uyttocht der Haerlemsche Schutterije na Heusden,’ volgens de gravure van Matham. In 1633 had hij den rang van luitenant verkregen; zijn leermeester Frans Hals beeldde hem af in die kwaliteit op een van zijne schutterstukken, eene vergadering van officieren van den Cluveniersdoelen voorstellende. Pot zou dit genre eveneens beoefenen, maar de geschiedschrijver (Schrevelius) roemde terecht den ouderen kunstenaar boven den jongere, schrijvende: ‘Daar is in zijne (Frans Hals') Schilderkunst zo een force en leven, dat hy de Natuur schynt te braveeren met het Penceel; dat spreeken alle zyne Conterfeitzels die hy gemaakt heeft, en ongelooffelyk veele, die zo gecoloreert zyn datze schynen adem van zich te geven, en te leven.’

Die lofspraak paste mede niet kwalijk op de figuur van Pot, voorgesteld op den voorgrond der schilderij. Hy zit daar aan de tafel in een boek te bladeren. ‘Hij ziet,’ schreef dr. Bredius, ‘ietwat ondeugend naar zyne confraters links. Zyn hoofdhaar begint wat dun te worden en er loopt reeds een enkele gryze door; zyn sikje is nog zwart. De oogen zyn wat ingezonken,

alsof hij groote vermoeienissen heeft doorgestaan. Het gelaat is bol en bleek. Over 't geheel ziet hy er uit als een man van 40 à 45 jaren.'*)

Evenals bij het schuttersgild had hij blijkbaar ook bij het schildersgild eene positie van eenige beteekenis; want tweemaal, in 1626 en 1630, werd hij tot deken van het St. Lukasgild gekozen. Eveneens was hij onder de burgerij man van aanzien; of hij zou niet, in 1628, tot de regenten van het Werkhuis behoord hebben. Doch in 1632 vond hij aanleiding eene reis naar Engeland te maken, waar de kunst zooveel beter betaald werd dan in Nederland. Niet voor allen, 't is waar; men moest daarvoor zekere reputatie meebrengen, en anders trachten zich die te verschaffen. Naar 't schijnt behoefde Pot zich in dit opzicht zijne reis niet te berouwen, en vond in Engeland 'hooge clientele.' Althans, Schrevelius vermeldt dat hij er 'de Doorluchtige Koningk van Groot Brittanje (Karel I) nevens zijne Gemaalinne geconterfeit heeft, alsmede andere Vorsten en Heeren van 't Rijk.' Afgaande op zulke beschermers zou men meenen dat zich hier voor den Haarlemschen portret- en historieschilder een toekomst opende, even eervol en voordeelig als b.v. voor zijn kunstbroeder Antonie van Dijck. Maar hem scheen Engeland niet zoo goed te bevallen als gene; ongeveer twee jaren later was hij in Haarlem terug. 't Portret, dat hij van Karel I schilderde, geteekend met zijn monogram HP en f e c i t 1632, kwam sedert in het Louvre terecht. Het was zooveel minder zwierig, zooveel minder 'gevleid' dan de afbeelding, welke v. Dijck van den Engelschen koning penseelde, maar het werd zooveel gelijkender geoordeeld. Het karakter van Karel I was zooveel minder waarheidlievend dan dat van zijn overwinnaar, Cromwell; van hem was het niet te verwachten dat hij tegen zijn hofschilder gezegd zou hebben, hetgeen de IJzeren Protector den jongen kunstenaar Leslie toevoegde: 'Schilder mij m e t mijne wratten, of ik betaal u geen shilling!'

In zijne vaderstad teruggekeerd, trad Pot spoedig weder in het bestuur van het St. Lukasgild. In 1634 als commissaris, een jaar later als deken. Toen de broederschap in 1637 hare eerste gildekamer op het Prinsenhof inwijdde, gaf hij alle geschriften en documenten terug, welke hij, als oud-deken waarschijnlijk, tijdelijk in bewaring had gehad; terwijl hem bij die gelgenheid in de herberg d e P e l i c a e n een avondeten door de leden van het gild werd aangeboden. Als zijne bijdrage tot de versiering van dit schildersvertrek gaf hij een figuurstuk van zijne hand; eene hand door Ampzing als 'suyver' geroemd. Waar de vroede predikant in zijne B e s c h r i j v i n g e e n d e L o f d e r s t a d H a e r l e m de rij der kunstenaars monsterde, welke de Spaarne-stad had voortgebracht, daar gedacht hij ook dezen tijdgenoot met de regels:

> En dan moet Heyndrick Pot syn kroon ook billyk dragen.
> 'T is wonder wat hy doet in dese onse dagen
> Met syne suyvre hand -

Ten jare 1639 schilderde Frans Hals zijne officieren en onderofficieren van den St. Joris-doelen en wederom bekwam Pot zijne plaats in de groep. Hij werd daar afgebeeld in denzelfden rang als zes jaren te voren, onder de luitenants. De beide schutterstukken zijns meesters legden derhalve getuigenis af dat hij dien rang bekleedde bij twee verschillende korpsen van de gewapende burgerwacht; zoowel bij dat van den St. Joris-doelen waar men den voet- of kruisboog hanteerde, als bij de Kolveniers, die zich van eene 'busse' bedienden. 't Was tevens eene aanduiding dat Pot niet van tijdelijke middelen ontbloot was, aangezien destijds (en nog wel later) de officiersrang

*) 'Oud-Holland', 1887, p. 163.

bij eene prachtlievende en goede sier makende schutterij tot vrij aanzienlijke uitgaven verplichtte.

Toch zag hij er ten slotte zijn voordeel

in, denzelfden weg op te gaan, dien zooveel andere Haarlemsche schilders, Ruisdael, Brouwer, Molenaar, e.a. hadden ingeslagen, of dien zij nog volgen zouden n.l. den weg, naar het 'machtigh Amsteldam.' In 1648 was hij nog tot vinder van het Haarlemsche St. Lukasgild gekozen, niet lang daarna verhuisde hij naar de hoofdplaats. De schilder Willem Kalff was daar zijn leerling, ofschoon deze zich een ander genre, n.l. het stilleven, koos. In 1657 woonde hij bij den plaatsnijder Pieter Goos, die in 1656 gevestigd was op het Water (Damrak) in de Verguldе Zeespiegel. Kort vóór den 16 Oct. 1657 kwam hij hier te overlijden, blijkens de inventarislijst van zijne nagelatene goederen.*) Aangenomen dat hij omstreeks 1585 geboren was, bereikte hij derhalve een leeftijd van ongeveer 72 jaren. In 1770 teekende C. v. Noorde zijn portret en nam daarbij tot voorbeeld de figuur op het schutterstuk van Frans Hals, waar deze den luitenant Pot had opgenomen in de groep officieren van den St. Joris-doelen.

Het eerste werk, bekend geworden als

H.G. POT. PORTRET VAN VONDEL. RIJKSMUSEUM.

van zijn penseel afkomstig, was eene allegorische voorstelling van den dood van prins Willem I, aangekocht door den gemeenteraad der stad Delft, waar de Zwijger begraven werd. Doch dit stuk raakte door verwaarloozing verloren. Als tegenhanger daarvan mocht gelden zijne reusachtige compositie 'Verheerlijking van prins Willem I,' thans in het Frans Hals-museum, gevat in een lijst van buitengewone afmetingen en buitengewone bewerking. Als kunstwerk bezat dit stuk echter zoo geringe verdienste, dat er ruimte was voor de gissing: hier werd eene slechte copie in de plaats van het origineel geschoven. Het werk grensde aan broddelwerk; 't was haast moeilijk aan te nemen dat dit stuk afkomstig zou zijn van dezelfde hand, die in 1630 de groep van elf officieren van de Cloveniers schilderde. Want in deze schilderij

*) Opgave in 'Oud-Holland' 1887, p. 166. Hendrick Gerritsz. Pot, door A. Bredius en P. Haverkorn v. Rysewyk.

deed Pot's talent zich juist van den voordeeligsten kant kennen. Een zoo bevoegd kunstrechter als dr. Wilhelm von Bode getuigde er van:

'De frissche, bijna joviale opvatting, de samenstelling, de rijke kleuren in den grijsachtigen hoofdtoon wijzen zeet duidelijk een volgeling van Frans Hals aan, zooals deze optreedt in zijne groote portretstukken van denzelfden tijd in dit museum.'

H.G. POT. OFFICIEREN VAN DE CLUVENIERS. FRANS HALS-MUSEUM.

't Zijn in waarheid de typen der ‘manhafte schutterij,’ welke men hier voor zich ziet en bewondert, ook al wordt de illusie eenigszins geschaad door de wetenschap dat het martiale karakter van die hoplieden en vendrigs dikwijls niet veel verder ging dan hun kostuum. De groep vertoont eene reeks markante koppen, kloek geschilderd en krachtig van uitdrukking. Zij bevat enkele figuren, zooals die van Jacob Pietersz. Buttinge en Nicolaes Olycan, welke ook op een der schutterstukken van Frans Hals voorkomen, en de een met de ander vergelijkende, aarzelt men aan wien den voorrang te geven, den meester of den leerling.

Zeker kwam de kunstenaarsaanleg van den laatste heel wat beter aan 't licht in het portret dan in de allegorie. In dit laatste genre bracht hij nog eene schilderij tot stand, ‘Flora's Mallewagen’ genaamd, welke men eene geschilderde satire zou kunnen noemen, en die in de Spaarnestad alleszins op haar plaats was. Hier sprak inzonderheid de Haarlemmer zich uit, die de dwaasheid zijner vaderstad hekelde tijdens den befaamden tulpenhandel. Pot nam zeker genoeg deel aan het openbare leven om belang te stellen in den windhandel van ‘het wonderlycke jaer van 1637, doen d'eene geck d'ander uytbroeide, de luy ryck sonder goet en wys sonder verstant waren.’ Iedereen kweekte destijds tulpen; rijk en arm waren met die ‘bubbelnegotie’ in de weer. Te Haarlem werd voor ongeveer 10 millioen in tulpenbollen omgezet; grove winsten werden behaald, en daarna grove verliezen geleden. Den vreemdeling wees men in de Groote Houtstraat het

FRANS HALS. OFFICIEREN VAN DE CLUVENIERS (G.J. POT IN DE RECHTER HOEK). FRANS HALS-MUSEUM, HAARLEM.

Tulpenhuis, dat voor een enkelen tulpenbol verkocht was, en in den gevel een tulp vertoonde met het onderschrift:

> Als men dit huys uyt d'asch herboude,
> Kof menich man dat hem beroude.

Tevens wees men hem dan den weg buiten de Groote Houtpoort, waar zoovele speculatieve inwoners hunne bloembollen kweekten en die, ter herinnering aan de geleden verliezen, het Geldelooze Pad genoemd was. De dagen, waarin men een huis voor een tulp verkocht en een S e m p e r A u g u s t u s met f 13000 betaald werd, gingen ras voorbij. De overproductie liet zich niet wachten, en daarmee kwam de terugslag. De kunstmatig opgevoerde handel verviel in weinig tijds, de rechtbanken vonden zich overkropt met processen en menig gezin, schielijk rijk geworden, verviel tot de vroegere armoede, en dieper.

Onder den indruk van deze gebeurtenis in zijne vaderstad schilderde Pot zijn ‘Flora's Mallewagen.’ De mallewagen, wedergade van het Narreschip en de Narreslee, was eene bekende kermisvertooning, en ook bij gildefeesten in zwang. De passagiers waren alsdan in het maskerade-of in het narrekostuum gestoken, en de versierde wagen hield ommegang langs de voornaamste herbergen, waar gevedeld en gedanst, geschranst en gepoeierd werd. En 't hing slechts van den komischen aanleg der inzittenden af welke snakerijen er onderweg zouden aangerecht worden. Later, na de Reformatie, raakte dit vermaak in onbruik, maar in de 17e eeuw herinnerde de burgerij zich deze burleske optochten nog zeer goed, en ten tijde van de Tulipomanie werd in dicht en ondicht, in gravure en schilderij, de godin der bloemen op dien wagen gezet.

Zoo deed ook Pot, toen hij dit paneel schilderde. Zijne voorstelling is die van een zeilwagen met bol staande zeilen, waar de meest verheven plaats wordt ingenomen door de sterk gedecolleteerde godin Flora. In de eene hand houdt zij een ruiker, in de andere een bloempot; alles tulpen

natuurlijk. Ook het veld van de banier, die achter haar van het krat van den wagen uitwaait, vertoont een viertal tulpen. Aan hare voeten zit een drietal mannen met de gekskaproen op het hoofd, waarvan één zich aan een beker wijn te goed doet. Op het voorste gedeelte van den wagen zitten twee vrouwen, waarvan eene 'n weegschaal houdt, terwijl de andere naar 't schijnt een vogel van hare hand heeft laten vliegen. Eenig volk, mannen en vrouwen, loopen achter den wagen aan. De voorstelling is tamelijk banaal, het geheel in een vlakken toon geschilderd en in een uniforme bruine tint gehouden. Zelfs de kerk op den achtergrond is bruin; de grond, waarover de mallewagen zich voortbeweegt, is even bruin als die wagen zelf, het gespannen zeil is bruin en ook aan de figuren is het bruin niet gespaard. Slechts de lucht is grijs, vlekkerig grijs. Als kunstwerk beteekent dit stuk weinig, meer als historische herinnering. Een opmerkelijke trek vertoont de voorste vrouwenfiguur, op de plecht van den zeilwagen gezeten, doordien de schilder haar twee aangezichten gaf, in tegenovergestelde richting schouwend. Wellicht wilde hij door deze Janus-physionomie de gedachte uitdrukken, dat zich hier een rampspoedig verleden sloot en eene vooruitstrevende toekomst zich opende. Want het eene gezicht is naar de godin Flora met hare tulpen gekeerd, het andere naar den opwaarts vliegenden vogel.

Van de vele door Pot geschilderde portretten bezit het Haarlemsche museum er nog één; dat van den Enkhuizer geneesheer Berend ten Broeke, meer bekend onder zijn naam als geleerde: Bernardus Paludanus.

't Was een man van beteekenis, wiens beeld door Pot op het doek werd gebracht, en het borstsieraad waarmee hij hem afschilderde, hield waarschijnlijk verband met zijne buitenlandsche titels. Het portret werd door den kunstverzamelaar D. Franken Dzn. in 1863 gekocht uit de collectie Huurkamp v.d. Vinne te Haarlem, en in 1898 door hem aan het stedelijk museum gelegateerd. Hij schreef daarvan: ‘het fond is bruin en het geheel in dien toon; de toets fijn en wel wat droog, alsof Pot naar de portretjes van Scriverius en zijn vrouw, door Frans Hals in 1626 geschilderd, heeft gekeken.’ Naar deze afbeelding vervaardigde J. v.d. Velde in 1629 zijne gravure. Een ander portret van Paludanus kwam voor in Brandt's B e s c h r i j v i n g e n L o f d e r s t a d E n k h u i z e n, met een Grieksch onderschrift van de hand van zijn (Paludanus') schoonzoon, den rector G. v. Nieuwenhuisen.

Onder de overige portretten, door Pot geschilderd, zouden nog als een paar van de meest bekende genoemd mogen worden dat van Maerten Harpertsz. Tromp, bekend inzonderheid door de gravure van J. Suyderhoef, en dat van Vondel. 't Laatste, thans in het Rijksmuseum, was onder de portretten van den dichter opmerkelijk door de wijze van voorstelling: Vondel in arkadisch kostuum met den lauwerkrans op het hoofd, en de herdersstaf en herdersfluit als attributen. Zóó hadden zijne ijverigste bewonderaars zich den Agrippijnschen Zwaan misschien niet durven voorstellen. Het portret dagteekende waarschijnlijk uit den tijd, toen Pot zich reeds te Amsterdam gevestigd had, en de dichter tusschen de 40 en 50 jaren oud was. Wellicht bedoelde de schilder met deze arkadische voorstelling hulde te brengen aan den auteur der H e r d e r s z a n g e n en L a n d g e d i c h t e n; eene hulde, die door Vondel echter niet beantwoord werd. De zanger, die dankbare verzen wijdde aan zijne afbeeldingen door Jan Lievensz. en Govert Flinck, door Filips de Koning en Cornelis de Visscher, ging d e z e afbeelding met stilzwijgen voorbij; althans zonder daaraan den cijns eens

zangers te betalen. Wellicht uit discretie, dewijl hij 't niet oirbaar achtte een portret te bezingen, waarbij hij dien lauwerkrans om zijne slapen kwalijk voorbij kon gaan.

H.G. POT. DAMESPORTRET. COLL. DR. A. BREDIUS.

In zijne gezelschapsstukken toonde Pot eene vrijmoedige opvatting, grenzend aan libertijnsche kunst.

Buitenlandsche kunstkabinetten bezitten daarvan de bewijzen; bordeeltafreelen, bij welke het ledikant op den achtergrond reeds een veelzeggend motief vormt. Ook op zijne schilderij in het Frans Hals-museum bekend als het 'Vroolijk Gezelschap,' de wedergade van het 'Galant Gezelschap' in het Haagsche Mauritshuis, ontbreekt dit motief niet. Het stuk is fraaier van uitvoering dan van voorstelling. Men ziet er een in kennelijken staat van dronkenschap verkeerenden seigneur, neergezegen op den schoot eener jonge, rijkgekleede vrouw, wier middel hij nog met de eene hand omvat houdt. Eene oude vrouw, eene waardin naar 't schijnt, over den cavalier heengebogen, houdt tot hem hare vertoogen, en verhaalt daarmee blijkbaar den doove een sprookje. Als vierde persoon in de groep vertoont zich een jeugdig liefhebber, welke de licht verleidbare schoone een reukfleschje onder den neus houdt.

Behalve in de proporties van enkele figuren is dit weinig stichtelijk tafreel verdienstelijk geschilderd. De kreukels van het zijden kleed der deerne, de koelbak met de buikige wijn-flesch in 't midden, de zwierige kleeding van den cavalier, wien de dronkenschap op het glimmende, rood-opgezette gezicht en in de lodderige oogen ligt, de details van het nog onbeslapen ledikant, 't is alles zorgvuldig behandeld en keurig gepenseeld.

Ofschoon Hendrick Gerritsz. Pot bezwaarlijk tot de uitnemendsten onder de zonen van de Haarlemsche schilderschool gerekend kan worden, zoo is het voor hem reeds als een eer aan te merken dat zijn werk in een bepaald genre dat van Frans Hals nabij komt. De vulgaire tooneelen, aan welke hij zijn talent dienstbaar maakte, zouden geenszins pleiten voor zijn gekuischten smaak, zouden hem zelfs in de verdenking kunnen brengen dat hij een beminnaar was van 't geen drossaard Hooft 'varkensvreugde' placht te noemen. Echter veroordeelden zulke schilderijen eerder de zeden van het tijdvak dan hun konterfeiter. Het woord van Lessing 'die Kunst geht nach Brot' was voor de schilders uit de Gouden Eeuw niet minder van kracht dan voor hunne epigonen; ook in Nederland had die kunst zich te richten naar den heerschenden smaak, en er was een tijd waarin die smaak ongetwijfeld op een laag peil stond. Met name de tijd waarin de kunstenaars voor hunne werken eene markt moesten zoeken niet alleen op veilingen en verlotingen in herbergen, (te Haarlem b.v. in de Bastaert pijp) maar zelfs op de kermissen achter het zeildoek der kramen. Toen in 1641 de Engelsche reiziger Evelyn de Rotterdamsche kermis bezocht, stond hij verbaasd over de vele kramen met olieverfschilderijen, rijp en groen dooreen, en hield van die bijzonderheid aanteekening in zijn dagboek. Een kermispubliek begeerde echter geene pieta 's uit de Italiaansche school; een oolijk gezelschap, een luidruchtige boerenkermis, een getrouw weergegeven binnenhuis, een landschap van een bekend aspect, eene herbergscène of eene vechtpartij, in 't algemeen de typen en tafreelen aan het volksleven ontleend, waren hun zooveel liever. De figuren van boeren zouden er eerder koopers vinden dan die van heiligen. Eerst later, toen zich een talrijke regentenstand gevormd had, kwam er vraag naar familieportretten en allegoriën, naar regenten- en schutterstukken, en kon de kunst zich voornamer wegen kiezen dan die naar de woningen van het geboerte.

Hendrick Gerritsz. Pot, die door zijn geboorte nog tot de 16e, door zijne vorming tot de 17e eeuw behoorde, heeft aan beide richtingen geofferd. Tegenover zijn

‘Vroolijk Gezelschap’ staat zijn ‘Schutterij van den Cluveniersdoelen’ tegenover ‘Flora's Mallewagen’ zijn gelauwerde Vondel.

Heraldieke kunst,
door C.W.H. Verster.

Voor A.J.R. KOOPMANS-STADNITSKI te 's Gravenhage.

‘I take it for granted that every one who reads the history of the Middle Ages in a right spirit will readily acknowledge that Heraldry, as a system, is by no means so contemptible a thing as the mere utilitarian considers it to be. Yet, notwithstanding, how few are there who have even a partial acquaintance with its principles’.
M.A. LOWER,
(The Curiosities of Heraldry 1845).

Door de Redactie van dit Maandschrift uitgenoodigd, een bijdrage te leveren over Heraldiek, mag ik er in de eerste plaats wel den nadruk op leggen, dat van mij geen afgerond geheel moet worden verwacht.

Er is over deze Wetenschap zoo ontzaglijk veel geschreven, dat alléén de opsomming van de titels dier werken eenige afleveringen van dit Maandschrift zou vullen

PAG. UIT HET WAPENBOEK DOOR DEN WAPENKONING BEIJEREN. (BEGIN XVE EEUW).

Duidelijk dien ik voorop te stellen dat er verschil bestaat tusschen Wapenk u n d e en Wapenk u n s t. Men kan een uitstekend Wapen k u n d i g e zijn, zonder veel van de k u n s t af te weten, daarentegen de laatste niet uitoefenen zonder kennis van de regelen der W a p e n k u n d e.

De herleving van de Heraldieke kunst bij ons te lande dateert van 1879, toen J.A. Koopmans in het Loge-gebouw te Arnhem eene tentoonstelling heeft gehouden, bij

welker opening hij een interessante en leerrijke toespraak hield, die in menig opzicht thans nog actueel is.

Wel had deze Heraldicus reeds in 1875 zijne handleiding 'Het teekenen en kleuren van Wapens' geschreven, welke als bijdrage in de Heraldieke Bibliotheek verscheen, doch eerst in 1879 trok een advertentie in het Nieuws van den Dag de aandacht, waarvan de bewuste tentoonstelling het gevolg is geweest. Deze annonce luidde:

'AlleWapen-Graveurs,Beeldhouwers,Schilders en Teekenaars in Nederland, allen zonder onderscheid, die in metaal, steen, hout en ivoor op doek of papier Wapens voortbrengen, ook lithografen, worden beleefdelijk uitgenoodigd aan den ondergeteekende, liefst terstond, franco te willen opgeven hunne namen en adressen, met bijvoeging van de specialiteit door hen uitgeoefend. Hij

ZESTIENDE-EEUWSCHE HAARDPLAAT MET HET ENGELSCHE WAPEN.

heeft eene onderneming op het oog, waarbij aller belang betrokken is en waarvan het doel en de strekking nader bij circulaire zullen worden medegedeeld, zoodra hem de namen bekend zijn van zijne kunstbroeders hier te lande, waaraan hij dezelve kan richten. J.A. K o o p m a n s , Heraldicus en Wapenschilder te Nijmegen.'

Van 3 tot 7 Juli 1879 werd de tentoonstelling gehouden, waar men kennis kon maken met de beste werken, die toentertijd in het buitenland op Wapenkunstig gebied waren verschenen. Sedert lang reeds had de Heer Koopmans met leedwezen aangezien, op welk een lagen trap de wapenkunst, de uitvoering van wapens door de beeldende of de plastische kunsten, hier te lande nog altijd stond, in weerwil dat elders, inzonderheid in Duitschland en Engeland, daarin reeds een geheele omwenteling en herleving had plaats gehad. Geen schijn was er meer van het echt heraldisch krakter dat aan zulke werken eigen moet wezen; lamme en houterige figuren en wanstaltige proportiën waren regel, terwijl van eenige kennis van den heraldieken stijl, die aan verschillende tijdperken eigen is geweest, hoegenaamd geen sprake was. Schilders, graveurs, beeldhouwers, lithografen zondigden om het hardst, en een wapen door een Nederlandsch

BLAD UIT HET WAPENBOEK VAN HET GESLACHT VAN SLINGELANDT.

artist vervaardigd, was bijna altijd een onverkwikkelijk schouwspel. Ja, het was alsof er een bizonder fatum op de wapens rustte, want terwijl voorstellingen van anderen aard er dikwijls vrij goed afkwamen, was een wapen gewoonlijk iets zoo stijfs of lomps, dat het, zelfs op personen, die niets van heraldiek wisten, een onbehagelijken indruk moest maken. Men kon echter bijna zeggen: 'Vergeef het hun want zij weten niet wat zij doen.' Zij dwaalden voor een groot deel uit onkunde, want de goede bronnen, waaruit men putten moest, waren hun niet bekend, of, als zij er werkelijk eenig begrip van hadden, bijna niet toegankelijk. Die bronnen toch zijn voor de wapenkunstige vormen de oude zegels, oude monumenten, zeer oude wapenboeken etc. en van dat alles was ons land schaars voorzien. De gedenkteekenen waarvan

men iets leeren kon, waren van de grootste zeldzaamheid, de zegels lagen in de archiefverzamelingen, waar men er niet eens het acht op sloeg dat zij verdienden, de luttele wapenboeken berustten in particuliere verzamelingen. De kunstenaars misten dus de gelegenheid om de klassieke modellen te leeren kennen, die zij tot richtsnoer hadden behooren te nemen, hoewel het hun bovendien zelf aan belangstelling en smaak ontbrak, want de goede teekenaars,

PAG. UIT HET WAPENBOEK DOOR DEN WAPENKONING BEIJEREN.

die er toch onder hen waren, hadden zelfs bij onbekendheid met de eischen der heraldieke kunst nog heel wat beters kunnen leveren, dan zij gedaan hebben. 't Was alsof hun hand, anders dikwijls vrij en stout, verlamd werd, zoodra er een wapen in 't spel was.

De herleving der goede heraldiek, in Duitschland en Engeland heeft daar tot de uitgave van een aantal plaatwerken geleid, die in het gebrek aan oorspronkelijke modellen kunnen te gemoet komen, en dit deed den Heer Koopmans het denkbeeld opvatten van een tentoonstelling, waarvan deze werken, hem toebehoorende, ten nutte der belanghebbenden deel zouden uitmaken. Overigens werden inzendingen van anderen aard en van andere personen zeer gewenscht.

Na eenige teleurstelling, waardoor aanvankelijk de Heer Koopmans geaarzeld had, het plan door te laten gaan, achtte hij het toch onbillijk de goedgezinden ‘dupe’ te doen worden, en zoo hield hij dan op 2 Juli 1879 een rede, die zeer de aandacht trok en verdiende. Het voornaamste uit die voordracht vinde hier een plaats.

‘Zijn wij,’ zoo begon spreker ‘ook niet in zoo grooten getale hier aanwezig als wel wenschelijk ware in het belang van de zaak welke ik ga bespreken, gij, betrekkelijk klein hoopje vormt een kern, waaruit, bij e e n d r a c h t i g samenwerken, iets groots kan geboren worden.’

Na eenige mededeelingen van ondergeschikten aard vervolgde hij: ‘Het is mij een voortdurende ergernis te moeten zien, hoe op elk gebied, waarbij wapens te pas komen, d e z e zoo erbarmelijk worden verknoeid. Dit is zeker een hard woord voor hen die hun best doen en meenen ze mooi te maken, maar het is, helaas, een waar woord. Verre van mij de verbeelding dat

ik alleen de wijsheid in pacht zoude hebben, ook anderen, hoewel weinigen, deelen mijn gevoelen, maar enkelen onder hen hebben het niet altijd in hunne macht verbetering aan te brengen. Zij stuiten op de onkunde van lastgevers, wier bevelen zij onvoorwaardelijk moeten gehoorzamen. Ziedaar een toestand waaraan zoo mogelijk een einde moet worden gemaakt. Maar hoe?

Het is een onloochenbaar feit dat zij die, h i e r t e l a n d e, in W a p e n s werken, behoudens enkele uitzonderingen, er geen begrip van hebben hoe ze eigenlijk moeten worden samengesteld en afgebeeld. Waaraan toe te schrijven? Eenvoudig aan het gebrek aan g o e d e m o d e l l e n en aan grondige studie.

Men zal zich herinneren dat ik op het Invullings-billet bij mijn e e r s t e circulaire de vraag heb gesteld: "Uit welke bronnen of werken hebt ge uwe kennis van de Wapenkunde geput?" Welnu, die vraag is door de meesten, welke mij met een antwoord vereerden, o n i n g e v u l d gelaten. Een bewijs dat g e e n b r o n n e n den grondslag van hun werk uitmaakten. De een copieert van den ander de meestal smakelooze producten, doet er wat af en bij en zegt: ziedaar een Wapen!

PAG. UIT HET WAPENBOEK DOOR DEN WAPENKONING BEIJEREN.

Er was een tijd, zelfs zoo lang nog niet geleden, dat die wanstaltigheden ook mij tot v o o r b e e l d dienden en dat ik, die van der jeugd af aan een groote voorliefde voor wapens koesterde, daarnaar werkte. Ik vond ze wel niet bepaald mooi, maar had niets beters. En zoo gaat het den meesten!

Ik ben de laatste het iemand kwalijk te nemen wanneer hij, u i t g e b r e k a a n g o e d e

voorbeelden, werk levert dat te wenschen overlaat, maar die tijd is nu voorbij sedert in de laatste jaren wapenkunstige werken het licht hebben gezien, die een ieder, wien het aangaat, op de hoogte kunnen stellen van wat hij noodig heeft te weten om zijn vak naar behooren uit te oefenen.

Een voorwendsel om naar hartelust te mogen fantaiseeren (ik zou haast zeggen knoeien) bestaat er niet meer!

Die werken kosten ontegenzeggelijk geld, soms meer dan men er voor over heeft of besteden kan, er toch zijn zij betrekkelijk goedkoop wanneer men in aanmerking neemt wat zij leveren en te leeren geven.

PAGINA UIT HET WAPENBOEK VAN HET GESLACHT VAN SLINGELANDT.

Het ongeluk is dat èn werklieden èn bestellers zoo weinig begrip en gevoel van de ware heraldiek hebben, dat de een den ander bederft. Daarbij komt nog dat de werklieden, bij meer verstand van de zaak, om de klandizie niet te verliezen, uitvoeren wat hun wordt opgedrongen, al is het nog zoo onzinnig. Een vermakelijke bijdrage ontleen ik aan de correspondentie van een hoogst verdienstelijk vakgenoot, die zich ergert over de manier waarop het talent wordt misbruikt door waanwijze hooge Heeren! Zie hier wat hij schrijft: 'Iemand, die een wapen voert op hermelijnen mantel, bestelt aan mijn lastgever zilverwerk, waarop dit wapen gegraveerd moet worden, doch daar de plaats, waar het moet komen, wel wat klein is voor dit uitvoerig wapen en ZEd. zeer gesteld schijnt op den hermelijnen mantel, doet hij den volgenden voorslag: boven in de ruimte waar gegraveerd moet worden den mantel met kroon en daaronder het wapenschild te plaatsen, dat dan iets grooter zou kunnen worden dan wanneer het op den mantel werd gezet. Hoe mal ook, zóó moest het worden uitgevoerd!!' - Het speet den Heer Koopmans dat dit onzinnige prachtstuk niet tentoongesteld was, opdat de aanwezigen zich er aan zouden kunnen verlustigen.

'Indien wij er om lachen,' - zoo vervolgde hij - 'is het aan den anderen kant toch hoogst treurig, dat een bekwaam werkman gedwongen wordt zoo iets, tegen beter weten aan, te vervaardigen.-

Of mijne poging (om door deze tentoonstelling ook aan bestellers van wapens een beter inzicht te geven in de eischen van de heraldieke kunst) met goed gevolg zal bekroond worden, moet de tijd leeren. Ik hoop er velen hier te zien!

Maar niet alleen h e n, ook de m a n n e n v a n h e t v a k, in wier praktijk het voortbrengen van wapens dagelijksch werk is, hoop ik dat de n i e u w s g i e r i g h e i d zal dringen een meer dan vluchtigen blik te slaan op de leerzame voorbeelden welke zij hier zullen aan treffen. Ik kan niet anders spreken dan van h o o p, want de onverschilligheid is helaas zoo groot, dat ik bijna twijfel of laatstgenoemden zich zullen verwaardigen naar deze verzameling om tezien.

Volgens de meening van sommigen is de tijd nog niet daar om verbetering te verwachten en deze hadden liever gezien dat ik mijne onderneming tot over een paar jaren had verschoven. Naar mijn overtuiging en die van enkele anderen

STAMWAPEN VAN NASSAU. AQUAREL VAN C. VERSTER.

WAPEN VAN HET GESLACHT BLOYS VAN TRESLONG. ONTWERP VAN C. VERSTER.

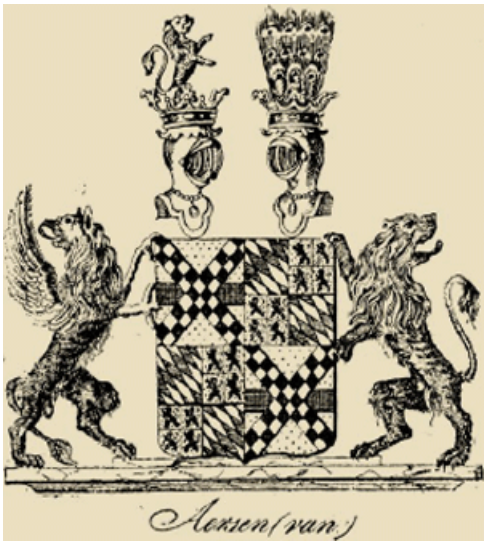

WAPEN VAN DE FAMILIE RITTER. AQUAREL VAN C. VERSTER.

WAPEN VAN DE FAMILIE VAN VOORST VAN BEEST. AQUAREL OP PERKAMENT DOOR C. VERSTER.

zou dit uitstel volstrekt niet hebben gebaat en na dit tijdsverloop de belangstelling niet grooter zijn geworden dan zij thans is. - Juist omdat op het tegenwoordig oogenblik hier ter stede eene andere tentoonstelling wordt gehouden, welke meer dan gewoonlijk bezoekers naar Arnhem lokt, achtte ik het tijdstip voor mijn doel het meest geschikt en is daarom nu hier ter plaatse deze mijne verzameling kunst uitgestald. Gij hebt er reeds uwe blikken over laten weiden en u kunnen overtuigen dat zij veel bevat wat den meesten uwer niet van aanzien bekend is. Toch is dit alles, op enkele uitzonderingen na, niet uniek, - integendeel, ook verkrijgbaar voor een ieder die het zich zou willen aanschaffen. (Over deze werken had de Heer Koopmans reeds uitvoerig geschreven in den jaargang 1878 van de Heraldieke Bibliotheek). Daar zij evenwel bij den boekhandel niet ter inzage liggen en velen eene bestelling op eigen risico niet aandurven, zoo blijven zij onbekend en doen hier geen nut. Het is mij overtuigend gebleken, dat schrijven niet helpt waar men eigenlijk moet zien!'.... 'De Redactie der Heraldieke Bibliotheek zegt in haar bericht over deze tentoonstelling, dat ik op de daaraan voorafgaande vergadering zal spreken over Wapenkunde. Door het bezigen van dit woord schrijft zij mij een voornemen toe, buiten het bestek liggende van deze bijeenkomst. In zeer vluchtige trekken behandeld, zou daarmede meer dan een uur gemoeid zijn, wanneer ik mij bepaalde tot het voorlezen eener verhandeling, eenigen tijd geleden gehouden op eene wintervergadering

WAPEN VAN VAN AERSEN (WELEVELD).

van een kunstlievend genootschap in de plaats mijner inwoning. De meesten mijner hoorders waren leeken, welke qualificatie op de meesten onder u niet toepasselijk is. Ik mag mij dus veilig hiervan onthouden, daar ik niets zoude kunnen zeggen wat u niet bekend is. Derhalve geen voordracht over Wapenkunde, maar wel een enkel woord over Wapenkunst, een klein verschil in letters, doch niet in beteekenis. In de kunst zijn bijna allen, die hier te lande in wapens liefhebberen of in hun beroep ze voortbrengen, volslagen leeken, en wie onder hen mijn werkje over Het teekenen en kleuren van wapens bezitten, brengen de regelen, daaromtrent aangegeven, doorgaans nog zeer onvolkomen in toepassing.

Verre van mij, dat geschrift als een volmaakten wegwijzer te beschouwen; sedert ik kennis heb gemaakt met de schoonste voortbrengselen uit den bloei tijd der

heraldiek, tijdens de samenstelling mijner handleiding nog niet gepubliceerd zooals zij thans hier aanwezig zijn, dus ook mij grootendeels onbekend, heb ik op sommige punten mijne inzichten gewijzigd. Zoo zou ik bijv. nu bepaald afraden bij a l l i a n t i e -wapens voor het vrouwelijke schild een ovaal te bezigen, een inkruipsel van den rococo-tijd, 't welk in de meeste gevallen zeer slecht past bij de figuren i n het schild. Een schild, gelijkvormig aan dat van het mannelijke wapen maakt een veel aangenamer indruk en is overeenkomstig den goeden heraldieken stijl.

Voor de afmeting van helmen en helmteekens zoude ik nu ook in vele gevallen andere verhoudingen aanraden, want het

is mij gebleken dat men in den eleganten Renaissance-tijd eenigszins anders te werk ging, dan door mij is aangegeven. Niet zoozeer, dat ik mij toenmaals vergiste, maar ik kon mij minder goed vereenigen met de in proportie tot het schild wat groote helmteekens. Getrouw den stijl volgende, behooren zij toch zóó te worden afgebeeld, en wanneer men zich eenmaal daaraan heeft gewend, wil een tegenovergestelde manier het oog niet meer voldoen.

'Hoe meer men zich in de wapenkunst verdiept en hoe meer men hare eischen bestudeert, zoo veel te moeielijker zij wordt. De verschillende stijlen, welke de onderscheiden tijdperken kenmerken, vereischen eene zeer grondige studie om ze naar behooren te kunnen toepassen.

'Voor den waren liefhebber komen er evenwel slechts drie hoofdsoorten met hare overgangen in aanmerking, n.l.: de oude gothiek, de latere gothiek en de renaissance; rococo en modern stellen wij als onsmakelijke producten geheel ter zijde.

(Hierbij wil ik even aanteekenen, dat het van zelf spreekt dat een stoel in rococo-stijl, waarop een heraldische versiering, hetzij op leuning, rug of zitting moet worden aangebracht, ook van een wapen in 10-caille-stijl moet worden voorzien.)

'Nu zou men zoo oppervlakkig meenen, dat die drie hoofdtypen gemakkelijk uit elkander zijn te houden, maar in de praktijk stuit men nog al eens op bezwaren. Een onbekwaam teekenaar zal iets opdisschen dat er naar gelijkt, maar op den keper beschouwd veel te wenschen overlaat.'

De Heer Koopmans vestigde de aandacht op Hildebrandt's Heraldisches Musterbuch (1872), op diens Heraldisches Alphabet, op Carl ridder von Mayer 's Heraldisches ABC Buch (1857), 't welk geheel is uitverkocht.

(Naar het toen aanwezige exemplaar heb ik, jaren later, alle platen voor mijn verzameling gecalqueerd en gekleurd).

Voorts vermeldde hij ook de in 1876 verschenen eerste afleveringen van Heraldische Skizzen van den graveur R. Otto te Berlijn.

'Die platen,' zei de Heer Koopmans, 'trokken bizonder mijn aandacht door de eigenaardige manier waarop ze waren ontworpen; bij nauwkeurige beschouwing meende ik daarin gebreken te ontdekken, die niet met stilzwijgen mochten worden voorbijgegaan in een man die zulke onmiskenbare blijken gaf een meester te zijn in de teekenkunst; de echt heraldieke behandeling liet hier en daar te wenschen over en ik kon niet nalaten, in een zeer uitvoerig gemotiveerd schrijven, mijne opmerkingen hem mede te deelen.

Tegen verwachting werd mijne vrijmoedigheid zeer gracieus door hem opgenomen en beantwoord, zelfs met dankbetuigingen voor de gegeven wenken. Hij erkende zelf dat veel in zijne teekeningen niet deugde, maar voerde tot verontschuldiging aan, dat deze schetsen waren ontworpen naar de instructiën hem door bestellers gegeven, waarvan hij niet mocht, afwijken. Zijn voornemen was dan ook, na de voltooiïng zijner Skizzen, daar-, aan een beredeneerd overzicht toe te voegen om hen, die daarvan als modellen gebruik mochten willen maken, te waarschuwen deze of gene fout niet na te volgen. Ik schreef hem daarop terug: "Verbeter de fouten zelf; duid ze ten minste terstond aan of staak anders liever de verdere uitgave; ge zijt een te bekwaam man om tegen beter weten aan, iets verkeerds de wereld is te zenden." Hij was het met mij eens en zeer langen tijd liet dan ook de tweede aflevering zich wachten.

Wie mijn beschouwing over H e r a l d i e k e K u n s t heeft gelezen, zal zich herinneren, dat de uitgever besloten heeft de primitieve schetsen om te werken en geheel van fouten te zuiveren, alvorens ze door den druk te verspreiden. Het is hier de plaats nogmaals een oogenblik

te verwijlen bij het feit hoe de ware en zaakkundige kunstenaar verlamd wordt door het moeten opvolgen van orders (om de wille van den broode) van bestellers die van de kunst geen flauw begrip hebben, maar door hunne hooge maatschappelijke positie niet alleen zich gerechtigd wanen een woord mede te spreken, maar hunne dwaze inzichten willen laten domineeren.

Op de klacht van Otto gaf ik dan ook ten antwoord: "Het is uw eigen schuld: niet zoozeer van u persoonlijk als wel van het geheele gilde; indien dat zich wilde vereenigen en hardnekkig afwijzen elke bestelling, indruischende tegen den goeden smaak en de regelen der kunst, zou er spoedig een einde aan komen, wanneer de domme lastgever nergens zijn werk uit gevoerd kon krijgen; hij zou het hoofd in den schoot leggen en de kunst zou triomfeeren, terwijl het nu juist andersom is."

Ik durf niet zeggen of dit hartige woord er rechtstreeks de aanleiding toe heeft gegeven, maar een feit is het, dat sedert te Berlijn een Deutscher Graveur-Verein is opgericht, onder het presidium van denzelfden Otto, 't welk thans ruim een honderdtal leden telt, het vierde jaar van zijn bestaan is ingetreden en een zeer interessant tijdschrift uitgeeft.'

(Op deze expositie liet de Heer Koopmans de zegels zien van den in 1870 gestorven graveur Birnböck, die uitmunten door fraaiheid van bewerking en goeden heraldischen stijl. Maar ook van moderner buitenlanders als Otto, Hötzel, Schuppan en Voigt te Berlijn en Held te Maagdenburg waren schitterende proeven aanwezig).

'Voor allerlei vakken heeft men leerstoelen of inrichtingen, waar goed onderwijs er in wordt gegeven; met de wapenkunst in hare toepassing bemoeit zich niemand. Het is dus ontzettend moeilijk voor hen, die er in werken, op goedkoope wijze aan modellen te komen tot voorlichting, want de meesten kunnen er niet veel geld aan besteden.

Zijn de hier tentoongestelde werken betrekkelijk niet duur, gezamenlijk komen zij toch op ongeveer f 130. - te staan.

De zaak wordt dus ongetwijfeld voor velen bezwarend en het einde zal zijn dat men er van afziet. En toch zijn die zaken zóó nuttig, dat het wenschelijk ware ze onder het bereik te stellen van belangstellenden. M.i. is daartoe maar één weg mogelijk en wel die van coöperatie of vereeniging.-

"Eendracht maakt macht!" Deze oud-vaderlandsche spreuk wordt in de tegenwoordige dagen van concurrentie bijna geheel uit het oog verloren; steeds tracht de een den ander een vlieg af te vangen, dikwerf ten koste van de qualiteit van het geleverde werk, terwijl van samenwerken de meesten niets willen weten. Wanneer deze tentoonstelling het gevolg mocht hebben wat ik er van hoop, n.l. dat ook bestellers wakker worden en het middelmatige niet meer willen aannemen, zoo zullen de vervaardigers wel op middelen moeten zinnen wat voortreflijkers voor den dag te brengen en van zelf gedwongen worden te gaan studeeren. Voor stempelsnijders of wapengraveurs liggen hier zeer gevaarlijke concurrenten.

Iemand met goeden smaak en wien het op geld niet aankomt, bestelt liever bij Otto, Hötzel, Schuppan, Voigt of Held een cachet, dan bij den besten graveur hier te lande, die voorloopig toch niet in staat is hem iets van dien aard te leveren.

De heeren graveurs hier hebben niets ingezonden, misschien om redenen; maar zij zullen er daarom niet beter bij varen. Het spijt mij voor de vaderlandsche kunst, maar zoo lang zij zoo laag staat, is het van niemand te vergen dat men haar bevoordeelt. Ik weet dan ook uit goede en vertrouwbare bron, dat velen die iets

g o e d s verlangen, hunne bestellingen aan buitenlandsche kunstenaars opdragen. Moest dit geen aansporing zijn voor de Nederlandsche Wapengraveurs, schilders, enz. om wat beters te leveren? Oppervlakkig zou men dit meenen,

maar zoo lang het middelmatige (om niet te spreken van slechte) aftrek blijft vinden en er geen gebrek aan werk is, ziet men de noodzakelijkheid er niet van in, zich meer moeite te geven, want het wordt immers toch gekocht en betaald!'

Sedert deze woorden door den Heer Koopmans werden gesproken, is er werkelijk ten goede veel veranderd, - want allengs heeft de heraldiek meer belangstelling verkregen. Toch dient men ook thans nog in het oog te houden, dat men wèl zal doen, de goede vormen uit het tijdvak van de levende Heraldiek te blijven bestudeeren, - zooals die in de Züricher Wappenrolle (van ± 1300), Grünenberg's Wappenbuch (1483) en de Constanzer Wappenrolle van 1547 te vinden zijn. Naast deze werken op buitenlandsche bodem gewrocht, verdient vermelding het Wapenboek door den Wapenkoning Beijeren uit het begin der XVe eeuw, dat in het bezit is geweest van Jhr. J.F.L. Coenen van 's Gravesloot te Leiden, die er een en ander over heeft medegedeeld, wat hieronder volgt.

Door de bizondere welwillendheid van den tegenwoordigen eigenaar Jhr. A.J.D. Coenen van 's Gravesloot, thans te Rotterdam, werd ik in staat gesteld een drietal reproducties te geven uit dit bizonder interessante boek, waaraan een pur-sang heraldicus letterlijk smullen kan. Al is de Nederlandsche heraut niet zulk een bekwaam teekenaar geweest als Grünenberg, de voorstelling is ongeveer in denzelfden geest opgevat en uitgevoerd, zoodat wij hieruit bevestigd zien, dat in den heraldieken stijl overal, nagenoeg gelijktijdig, dezelfde smaak heerschte. Tusschen de vervaardiging van beide wapenboeken ligt een tijdruimte van ± 75 jaren, welke niet bizonder in het oog vallend, maar toch van eenigen invloed is geweest op de behandeling der stof.

Dat het exemplaar goed-geconserveerd is, toonen de hierbij gevoegde reproducties duidelijk aan. Dit wapenboek behoorde indertijd tot de belangrijke verzameling handschriften van Jacobus Koning, die na zijn overlijden in 1833, te Amsterdam verkocht werd. Het is beschreven in het 1e deel van den catalogus (Handschriften) onder No. 26 en werd destijds gekocht door den boekhandelaar Altheer voor den heer Mr. C.M. van Hengst, oudschepen der stad Utrecht, na wiens overlijden het op de verkooping van zijn aanzienlijke bibliotheek, in 1850 te Utrecht, door Jhr. J.F.L. Coenen van 's Gravesloot is aangekocht*). Zoowel door het schrift, als door de teekening en den vorm der wapens, draagt het alle kenmerken, tot een hoogen ouderdom op te klimmen en werkelijk een oorspronkelijk handschrift te zijn, uit de XVe eeuw afkomstig.

Uit dien hoofde is het niet alleen voor de geschiedenis, door de opgaven der Edelen, bij de tournooijen en krijgstochten tegenwoordig geweest, maar ook voor de genealogie der oude geslachten en de kennis der heraldiek, door de afbeelding van ongeveer elf honderd geslachtswapens, die uitmunten door klassieke vorm en teekening der figuren, hoogst belangrijk.

Niettegenstaande den ouderdom, is het wapenboek uitmuntend bewaard gebleven. Het bevat in klein 4° formaat 62 bladen of 124 blz. van perkament, eenige van papier. Op iedere blz. komen ongeveer 9 wapens voor.

*) In den catalogus van de bibliotheek en de genealogische handschriften, nagelaten door Gerrit Schoemaker (zoon van den bekenden penningkundige Andries Schoemaker), in 1737 te Amsterdam verkocht, komt onder No. 45 der MSS eene gelijke verzameling van wapens voor, except die van het beleg van Gorinchem in 1402.

Wanneer en door wien het wapenboek vervaardigd is, blijkt niet anders, dan dat op het laatste blad vermeld zijn de woorden: Explicit iste liber per manus beijeren, quondam gelre armoru regis de ruris.

Den naam Beijeren vond Jhr. Coenen voor het eerst vermeld in het werk van Jean van Maldeghem, la Bataille de Staveren, 26 Septembre 1345, noms et armoiries des chevaliers tués dans cette journée,

publiés pour la première fois d'après le manuscrit original du héraut d'armes Gelre, conservé à la Bibliothèque de Bourgogne, Bruxelles, P.J. Leemans en C^e, 1869.

In de voorrede deelt de schrijver mede:

'En effet, en 1405 Beijeren forma un recueil d'armoiries de chevaliers qui prirent part à différents tournois et expéditions militaires et dont l'original repose à la Bibliothèque impériale de Vienne. A la fin du trentième feuillet de ce recueil on lit: Explicit iste liber per manus Beijeren, quondam Gelre armorum regis de Ruijris, anno Domini MCCCCV in profesto sancti Johannis Baptiste.

Verder wordt nog medegedeeld, dat onder de handschriften van de Bibliotheek van Bourgondië te Brussel (No. 17914) zich bevindt: 'Dits die hollantsche cronike door Beijeren, wapenkoning van Gelderland,' in 1409 opgedragen aan Willem VI Grave van Holland en Frederik van Blanckenheim, Bisschop van Utrecht, waarin deze aanteekening voorkomt: 'Explicit cronographia episcopatus Trajectensis et comitatus Hollandie per manus Beijeren, quondam Gelre armorum regis de Ruijris anno Domini MCCCCIX.'

Het is dus niet twijfelachtig dat het wapenboek in het begin der 15de eeuw door Beijeren, wapenkoning van Gelderland, is vervaardigd en tot de oudste bekende handschriften van dien aard behoort.

De groote oudheid blijkt uit vele inwendige bewijzen, onder anderen uit de heheraldieke vormen en uit de spelling der namen. Wat de vormen aangaat loopen bijv. de barenstelen in de beide zijranden der schilden uit en vertoonen zij rechte hangers, niet driehoekige, gelijk in later tijd mode werd. De leeuwen hebben op antieke wijze de staarten naar binnen omgeslagen en vertoonen de zeer groote, sterk geaccentueerde klauwen, die uit den tijd der levende heraldiek bekend zijn. De spelling is ook zoo antiek mogelijk: Lusenborg voor Luxemburg, Hauereths voor Havrech. Mocht er nog eenig verder bewijs noodig zijn, men zou het vinden in de serien der drie beste Henriken, drie beste Adolfen enz, die in bijna alle wapenboeken uit den eersten tijd toen men dergelijke verzamelingen van wapens begon aan te leggen voorkomen en die ook hier niet worden gemist*).

Al de namen der edelen en de beschrijving der wapens mede te deelen, zou, uithoofde van de uitgebreidheid, minder dienstig zijn; - hier volgen dus enkel de opschriften der tournooijen en krijgstochten, zooals die in het wapenboek voorkomen.

Op blad. 1: I. Dit zijn die conynge, die hertoge, die greve, die borchgreve, die bannerhere, die ritdere en knechten, die waren in den grooten tournoy tot compinge (Compiègne) int jair ons here MIIc en XXXVIII in den zulle maent†).

Op blad 13: II. Item deze hier nabeschreven sijn die hertogen, die greven, die borchgreven, die bannerheren, die ritderen, endie knechten, die mit hertoge Aelbrecht

*) De overige reeksen van drie besten zijn hier Jannen, Willems, Gerijden (Gerritten), Dercken, Coenraets, Raessen, Reijnauts, Danijels, Bernaerts, Aernts, Claessen en Wijnanden.

†) In de bibliotheek van Bourgondië te Brussel bevindt zich een kopij, vervaardigd in de vorige eeuw, eener lijst van de Ridders in de tournooijen te Compiègne en Mons. J. van Maldeghem, pag. X, noot **.

van beijeren, laegen voor gorinchem, int jair ons heren MIIIIc en twe, ende dier waren C ende twintich.

Op blad 28: III. Dit sijn die greven, die bannerheren, die ritderen ende die knechten, die waren in den tournoy then berghe (Mons) int jair ons heren duzent drie hondert ende tien en dier ware CXCI.

Op blad 52: IV. Itm dit sijn die hertogen, die greven, die borchgreve, die bannerhere,

die ritderen endie knechten, die mit hertoge Aelbrt van beijere, greve van henegou, van hollant, vā zelant en heer van vrieslant, waren ther ownre (Kuinre) in vrieslant int jair ons heren dusent drie hondert ende ses en tnegentich en die waren IIIc en vier off dair omtrent. (dit blad is o.a. hier gereproduceerd) De bedoelde krijgstocht onder Hertog Albrecht van Beijeren in 1396 naar Friesland en de landing in Kuinre, door de Nederlandsche geschiedschrijvers beschreven*), heeft waarschijnlijk later tot het verhaal geleid, dat in die dagen in Kuinre een tournooi zou hebben plaats gehad, waarvan Reeland†) de naamlijst met de wapens naar het oorspronkelijke zou hebben vervaardigd. Mr. Jacobus Scheltema deelt ook dienaangaande het volgende mede:

'Daar bestaan nog berigten van een tournooi, in de Kuinder gehouden, waarop de Graaf van Holland en zeer vele andere grooten en heeren uit de omgelegen landen voorkomen. Ik zag eens de naamlijst met de wapens van allen, hetwelk de beroemde oudheidkenner Reeland, naar het oorspronkelijk zou hebben vervaardigd§)

Van dit tournooi is den Heer Coenen bij geen der schrijvers iets gebleken, zoodat hij veronderstelt dat Reeland indertijd zijne naamlijst naar het tegenwoordig handschrift zal vervaardigd hebben, en gemeend heeft dat het woord Item op blad 52, sloeg op het voorafgaand tournooi, in 1310 te Bergen in Henegouwen gehouden.

Eindelijk vermeldt de Heer Coenen nog, dat het wapenboek gebonden is in een antieken lederen band met vergulde versiersels en de woorden:
Wapenboeck-Cornelis van Aecken - anno 1581.

Deze was in 1533 Schepen en in 1556 Bewaarder van 't gemeen zegel van den Haag*) en is dus zeker vroeger eigenaar van het handschrift geweest.

Tot verluchting van dit artikel heb ik ook gekozen twee bladen uit het belangrijke wapenboek van het geslacht van Slingelandt. Door de welwillendheid van de tegenwoordige eigenaresse, Mevrouw Baronesse Rengers te Zeist werd ik daartoe in staat gesteld. De dekkleeden van deze blazoenen in Renaissance-stijl zijn vrij sierlijk van vorm, en bezitten het eigenaardig cachet dat aan vele Nederlandsche wapenteekeningen uit dien tijd eigen is.

Het vrouwelijk ovaalvormig schild is een onheraldisch overblijfsel uit den Rococo-tijd, terwijl het ook de voorkeur had verdiend de schilden hellend naar elkander toe af te beelden. De verdere feilen zijn: de hals van den helm, die te nauw is, de helmkroon die in verhouding te groot is, terwijl het helmteeken, de zwaan, dwars is geplaatst en niet de richting van den helm volgt.

Bovendien had de 'wrong' onder de helmkroon, als overtollig weggelaten moeten worden. Het beste ware geweest den helm 'trois quarts' af te beelden; - in dat geval zou de zwaan in den aangegeven stand niet hebben misstaan.

Van de stiliseering der beide schildhouders, adelaar en zwaan is ook niet veel terecht gekomen, zij zijn te naturalistisch, terwijl het voetstuk waarop een en ander rust, vrij smakeloos kan worden genoemd.

*) W. VAN GOUTHOEVEN, D'oude Chronycke ende historie van Holland, Deel I, blz. 408. J. WAGENAAR, Vaderl. Hist., Deel III, blz. 332 enz.

†) Mr. Jan Reeland, geb. 1708, beoefende de Heraldiek en Penningkunde, vervaardigde vele wapenboeken en overleed in 1755. Zijne heraldische en genealogische MSS werden in 1756 te Haarlem verkocht.

§) Geschied-en letterkundig Mengelwerk, Deel VI, 2e Stuk, bl. 159.

*) DE RIEMER, Beschrijving van 's Gravenhage, Deel II, blz. 107 en 232.

Indien de vaardige teekenaar beter op de hoogte ware geweest van de regelen der ‘edele conste van blasoene,’ zou dit zijn arbeid zeer ten goede zijn gekomen, en zou hij ook evenmin een helm boven de kroon hebben geplaatst.-

(*Slot volgt.*)

Knoppenwoud,
door Hélène Swarth.

'k Bleef, héel den dag, in 't blonde knoppenwoud,
Om 't lentewonder hoopvol te verbeiden.
- O heilig uur na 't lange voorbereiden!
O de eerste boom, die blaadren openvouwt!

Maar hoe de gouden zonnestralen vleiden,
Geen knop sprong open aan 't belovend hout,
Gesloten hand, die bang gevangen houdt
De gave Gods, verleend tot mild verblijden.

Teleurgesteld, vol droeve ontwijdingsschroom,
Van 't onbeloonde beiden moe en loom,
Zocht ik mijn kluis, omneveld al door avend.

Toen, half in sluimer, hoorde ik, als in droom,
De lenteregen nedersuizen lavend
En ópenkussen 't loof van elken boom.

‘Menschenkind, voort’, door Elisabeth Zernike.

VI (*Slot*).

Het was Mei. Ze lag geknield bij het open raam en wist niet wat het eerst te doen. Wandelen terwijl de zon scheen, dan studeeren en in den avond muziek maken? Maar ze moest uit dien avond. O, de tijd was kort.

‘J'entends autour de moi, le réveil des oiseaux,
Le long bruissement des plantes et des eaux.’

zong ze zacht en eentonig; maar dan aanzwellend, meer bewogen:

Ah, qu'il est doux de vivre, au fond des sollitudes.’

‘Wat mijn dochter vertaald door: temidden van 't menschelijk gewoel.’

‘Ja - zou dat minder zoet moeten zijn?’

‘Blijkbaar niet.’

‘Wat zegt u dat droogjes.’ - Hij stak een sigaar op en liep heen en weer met bedachtzame stappen.

‘O, de tijd is kort -’ ze lachte - ‘heel kort.’

‘Het zal je genoeg meevallen.’

Maar ze schudde haar hoofd. - ‘U moet denken, ik wil de heele wereld nog zien.’

‘Je zult wel thuis blijven, omdat de tijd je te kort zal voorkomen. - Nou, ik moet naar school, adieu.’

‘Adieu.’ Ze keek hem na; rooksliertjes warrelden om hem heen. Was hij een klein beetje uit zijn humeur vandaag? Dat gebeurde haast nooit en - ze kon de oorzaak dan veilig bij zich zelf zoeken. Wacht - ze ging te veel uit, bemoeide zich met allerlei menschen, kleedde zich te jeugdig-mooi - hoewel, dat zou vader toch stellig niet zien? Maar dan: tegenover de buitenwereld was ze niet de eeuwig-zorgenvolle door gestagen angst geplaagde vrouw, die - die ook nog haar kindje verloren had. - Dat gaf haar toch een schok - hoe kon ze het alles zoo opsommen, als een kind zijn speelgoed? O, ze wist wel, trotsch te zijn op het eigen, het nieuwe, sterke leven. Maar de tijd voor een kindje ging voorbij. Die tijd was dan wèl kort - te kort geweest. Neen, niet omdat ze verlangde naar de koestering van zoo'n ademend lijfje, maar - God - uit sterke levensliefde, om nog het wonder van een menschelijk bloeien van heel nabij te kunnen bespieden, als het eigen leven. - Ze schudde haar hoofd. Niet denken aan oudworden. Was er niet maar één leeftijd: die van den rijpen mensch? - Maar er waren tranen in haar oogen gekomen. Als ze zich vergiste in al dat nieuwe? - Als het zoo sterk en mooi niet bleek te zijn? Ze schuwde niet de lasten van een eenzaam leven - ze schuwde alleen den twijfel. Nu legde ze haar hoofd op haar armen. Waarom moest er twijfel komen na de blije, vaste verzekerdheid?-

Dien avond maakte ze geen muziek en wandelde ook niet, den volgenden morgen, in de zon. De boeken lagen voor haar, en ze bladerde soms in een dictionaire, maar kon nauwlijks onthouden welk woord ze zocht. Ze was blij om huishoudelijke plichten, die haar afleiden. En de uren gingen voort, de uren en mooie lentedagen. Dat ze den tijd zoo kort had genoemd, was ze vergeten.

Op een middag kwam Lowijk.

‘O ho, nicht Hanna in gepeins. Nu begrijp ik, waarom ik haar in drie heele dagen niet buiten heb gezien.’ Ze glimlachte even; ze woonden zoo dichtbij elkaar, dat ontmoetingen niet uit konden blijven.

‘Doe jij dus niets dan langs den weg loopen?’ Maar hij hoorde haar niet.

‘Bij de kromming van de straat neem ik mijn hoed vast af. Het is hoog tijd voor nicht Hanna, haastig naar huis te loopen, vlug als een veulen - vergeef me - en thee te zetten, of voor de koffietafel te zorgen. Maar geen Hanna. - Het mormelhondje

van den dikken mijnheer, de traphit van mevrouw boven - ken je haar? de hit bedoel ik - de lichte juffrouw van N° 57, die allen heeft mijn groet gegolden. Het mormel kefte, de traphit lachte gul, de lichte juffrouw - dat zal ik je besparen. - Nu jij.'

'Zou ik vanavond bij je moeder komen, of morgen?'

'Morgenavond - en verder?'

'Wat wil je - verder niets.'

'De hemel bewaar ons, nicht Hanna, zitten we nu al weer aan den grond?' Ze bedacht zich even. 'Wil je me een dienst bewijzen?' Meteen was hij op uit zijn stoel.

'Graag.'

'Ga dan met me mee de stad in. Ik wilde iets voor vaders verjaardag koopen, daarbij moet je me helpen.'

Even later gingen ze het huis uit.

's Avonds bedacht ze dankbaar, hoeveel ze door Lowijk genoot. Ook door veel andere menschen wel, maar hij had iets heel prettigs in den omgang - iets charmants, en toch was hij niet onoprecht, en vleide te veel. Ze hield van zijn luchtig gepraat. Hoe had hij het ook gezegd, dien middag? - Och, ik tracht niet den ernst, de wijdheid, de diepe beteekenis der dingen in mijn woorden weer te geven. Sommige menschen besluiten daaruit, dat ik het leven veracht. Maar je begrijpt wel, dat is zoo niet. Anderen meenen misschien dat ik alle aardsche en hemelsche wonderen even nietig denk te zijn als mijn eigen woorden. Och, nicht Hanna, ken je het sprookje van den prins die de prinses leelijke namen gaf, en haar de meest alledaagsche, meest banale geschiedenisjes vertelde, uit wijden eerbied voor haar ontroerende schoonheid? En dat vond de prinses dan wel zoo kluchtig, dat ze met hem trouwen wilde. Maar - had hij er bij gevoegd, let niet op het slot - alle sprookjesprinsessen moeten immers wel trouwen? Wat zou hij daarmee bedoeld hebben? - Ze mocht hem graag. Hij kwam haar afhalen voor concerten, hij leende haar boeken en muziek, Zijn ouders ook waren eenvoudig en hartelijk - maar - och, de meeste menschen behandelden haar alsof ze ziek was en - heel ongelukkig. Dat had ze zich zelf te wijten, natuurlijk. Ze wàs ziek geweest, en armzalig, en ver verdwaald. Nu - ze wilde glimlachen, maar deed verschrikt, haar oogen wijd open. - Nu was er die twijfel. Ze haalde haar schouders op en probeerde dan gemoedelijk-rustig met zich zelf te praten. - Maar mijn lieve meid, wat moet dat nu? - twijfel, waaraan? Mijn hemel, wat valt er te twijfelen, dat zou ik nu willen weten, zie je. - Maar het antwoord, hoewel ze het terug wilde dringen, kwam, vlug als een pijl en trof. Twijfel omtrent je hoogheid, omtrent dien zoo bewierookten groei tot een goed en kuisch mensch. Je veracht je huwelijk, omdat het een huwelijk uit zinnenliefde was? - Maar - Neen, neen, ze stond op en stampte met haar voet. Wat was dat voor een dwaze onzin, wat beteekende die beschuldigingen. - Ze hoefde niet toestaan, dat ze zich zelf beleedigde. Driftig stapte ze haar kamer op en neer, liep de deur uit, nam hoed en mantel en ging de straat op. Lieve hemel, wat was dat voor een schandelijke onzin. - Ze begreep niet wat ze op straat moest en keerde weer om, toen ze tranen van woede en ellendige vernedering in haar oogen voelde steken. Terug op haar kamer, snikte ze, heftig, in korte stooten.-

In heel lang had ze niet gehuild; het was haar erg vreemd geworden. Heelemaal weer de oude Hanna, die nergens vreugd zag, nergens eenig licht. En ze was zoo blij geweest, zoo blij en trotsch. Met niets? om niets? om leugen en inbeelding? Ja, George had ze gauw vergeten, en verliefde toen op Lowijk. Korten tijd wilde ze zich

zelf wel bedwelmen met vrome praatjes - dat ging een tijd lang goed, maar werd al gauw ontmaskerd. Als George nu maar dood was - dan werd het haar wel gemakkelijk gemaakt, maar - O God, het kon toch niet waar zijn,

het was onrechtvaardig, laag, gemeen. Ze balde haar vuisten - ze zou toch strijden voor zich zelf en zich verdedigen met het laatste goed dat in haar was. - Nu hief ze haar hoofd op en huilde niet meer. Als een kind dat zijn straffende moeder smeekt niet zoo hard te veroordeelen, zoo smeekte ze: nee, och ik ben niet zoo goed en rein, ik ben wel blind en doof en stomp geweest van verwaandheid - wat zou ik niet kunnen en toonen. Alleen, alleen, zou ik zijn, als een God zoo alleen en verheven boven allen. Niets en niemand had ik noodig dan mijn eigen zelf. Zoo zou ik door de wereld gaan en - overwinnen. Altijd overwinnen, Ik weet dat het waanzin is - maar zoo heel slecht, zoo heel verachtelijk ben ik toch ook niet; George, zeg dat ik zoo niet ben - George - Toen boog ze weer haar hoofd en vroeg: waarom denk ik nu aan George? - Dat maakte haar stil en zonder woorden. George, die niet anders wist dan dat zinnenliefde haar tot hem had gedreven. Wat verwachtte ze dan een stille verdediging van George? - En toch bleef ze zijn naam herhalen, en kon zich zijn beeld nauwlijks herinneren, maar vond troost in een mild geloof dat van ver leek te lichten, als zou George eens komen - en de oude liefde heilig maken?

Maar Lowijk schuwde ze wat. Eenmaal, toen het dienstmeisje haar zei: daar is mijnheer Harte, liep ze hem tegemoet. - Och Lowijk, het schikt me nu heel slecht, tot mijn spijt - maar - ja, geloof me. Hij had alleen haar hand wat lang vastgehouden, omdat het begroeting en afscheid samen gold. Zelfbewust en zonder eenige verwarring was hij geweest. Het maakte dat ook zij kon groeten met een luchtigen lach - maar toch.... Ze zag hem daarna vele dagen niet. Ze bleef in huis, en haar effen blijheid werd bijna niet verstoord. Alleen 's avonds, als ze in 't donker van haar slaapkamer wilde denken aan velerlei dingen, dan drongen die plompe verwijten tot haar door, in rauwe woorden en met een platten lach. En het milde geloof kwam niet altijd terug, of draalde zoo lang - te lang.

Eens vroeg haar vader wat ze eigenlijk dacht dat de menschen van hen beiden zouden zeggen, van Lowijk en haar.

'Maar vader, waarom zou ik daar over denken?'

'Je hebt gelijk; het is moeilijk te weten: waarom. Zeg me alleen: wat?'

'Wat? Wat de menschen - over Lowijk en mij -?'

'Zeker.'

'Ik meende dat u niet hechtte aan het oordeel van de menschen.' Hij lachte even.

'Maar lieve meid, een vrouw hecht er altijd aan.'

'Dat kan wel eens anders blijken.' - Hij dacht: ze voelt zich een klein beetje schuldig, en een schuldige vrouw is slim - ik doe beter, met Lowijk te praten. Maar toen ging ze er juist nog even op door. 'Och kom vader, u kent Lowijk - het vermaakt hem een beetje - hij hoort zich zelf graag praten tegen een vrouw; en - hij is goedhartig, werkelijk heèl goedhartig - hij wil - hij probeert een vriend voor me te zijn.'

'Dat lijkt op een verdediging van jezelf, en vooral van hem, en is als zoodanig te waardeeren.' Ze zuchtte.

'Maar u vroeg naar de menschen - ja, mijn hemel.'

'Ja - hemel - wat denk je?' Ze verloor haar geduld.

'Niets, niets - niets denk ik.' Toen gaf hij het maar op.-

Na dat gesprek had ze last van zich zelf, van haar onrust vol klein gezeur. Bijna verlangde ze dat Lowijk zou komen, vroeg in den helder-zonnigen middag; dat hij

haar bloemen zou brengen en boeken, als van ouds; verlangde ze naar zijn luchtig onderdanigen groet: nicht Hanna. - Overdag, als de zomerwind door het open raam naar binnen zoefde en koel was aan haar blozend gezicht. Maar 's avonds in bed kon ze soms

zijn beeld niet wegschuiven van voor haar oogen, en grillige, dwaze droomen verwarden hem bedriegelijk met George - George, die in niets op hem leek, George, de eenige man, dien ze - eens - misschien - zou lief hebben?-

VII.

Bijna sluipend liep Hanna door het huis. Ze hoorde haar eigen voetstappen niet, alleen was er een heimelijk geritsel aan den zoom van haar rokken. En haar hart voelde ze bonzen. Bij iedere kamerdeur stond ze stil. Haar slaapkamer eerst - zou ze? - Ze zag het rustige bed onder de laag-neerhangende sprei; - och nee. Haar zitkamer - maar toen wist ze ineens, niet te durven blijven op de zelfde verdieping als waar George was. Haastig liep ze naar beneden. De studeerkamer? - ze moest dan langs de keuken. Ze begreep te moeten zeggen aan Dientje: mijn man is terug gekomen, ja, die mijnheer van daarnet, met dien baard, uit den oorlog, ja - Hij is nu boven, hij blijft hier - dat begrijp je - Enne - nee, je hoeft niets bijzonders te doen - met het eten? - o nee, niets bijzonders. - Ze kon het niet zeggen - ze dorst niet. Nu ging ze de eetkamer weer binnen. Daar had ze gestaan, voor den spiegel, aan 't vroege begin van den middag, met haar rug naar de ontredderde tafel, waarvan haar vader juist was weggeloopen. Ze vroeg zich zelf: wat zal ik eens doen, dezen middag? - iets aardigs, iets heel plezierigs. Toen werd de deur geopend. Ze dacht niet anders of Dientje kwam den koffieboel wegruimen; - ze keek niet om, maar verschikte wat aan haar blouse. Iemand kuchtte en zei: Hanna. Het was George. - Ze voelde ineen te zullen zakken, maar bleef toch staan; zoo vreemd en woest sloeg haar hart, dat haar adem weg bleef, lange seconden. Dan snikte ze hijgend weer adem binnen en keek nog naar hem, wist niets anders te doen dan kijken. Het was George - ze had niet getwijfeld, hoewel ze meteen ook, en scherp, alle veranderingen aan hem waarnam. Zijn gezicht was heel mager geworden. Hij had een vollen baard, lichter van kleur dan zijn hoofdhaar. Zijn oogen - o, die waren het meest bekend en het meest vreemd; - alsof hij alleen was, en tuurde zonder gedachten, naar iets ver weg en nauwlijks te onderscheiden - zoo keek hij - naar haar, tegenover hem in de lage kamer. Ze dacht heel snel aan vele dingen, dingen die ze weten wou en vragen, dingen die zij hem zeggen moest. Maar niets stak in belangrijkheid uit boven het andere. 't Was haar of alles wat ze had beleefd en doordacht den laatsten tijd, opsprong in haar hoofd, en onmiddellijk door elkaar gegooid werd. Een vreeselijke warboel van onklare gedachten, en daar tusschen door enkele scherpe, volledige in drukken van buiten af. Zijn kleeren waren heel oud en sjofel - hij stond wat gebukt - en toch leek hij gegroeid.

‘George’ - zei ze eindelijk.

‘Ik ben het, ja - ik ben ongedeerd - en veilig - misschien.’

‘Waar kom je - vandaan?’

‘Uit Duitschland - gevlucht - uit de gevangenis.’

‘De gevangenis.’ Een oogenblik dacht ze aan misdaad, diefstal, bij dat woord.

‘Krijgsgevangen - maar toen heb ik geloopen, - natuurlijk - ja, zie je, aldoor geloopen - naar het Westen. Toen kwam ik bij de grens.’ Hij keek niet op, maar sprak langzaam en tuurde als in de verte, en zag daardoor niet den snellen, heel donkeren

blos over haar gezicht. De schaamte stàk, omdat zij nooit zich dergelijke dingen had voorgesteld: vluchten en aldoor loopen, dag en nacht, weg uit een gevangenis.

'En nu ben ik hier - maar ik zeg je dadelijk: ik kan niet blijven. Je weet nu dat ik leef - ik heb niets geen letsel - alleen, ben ik een beetje moe - misschien - en mijn voet - heb ik bezeerd - misschien ben ik gevallen - ik weet het niet - in een sloot, geloof ik. Het was zoo donker, zie je, van

nacht - of - verleden nacht - of zoo. Maar ik ga weer weg; - het was mijn plicht, misschien - je te zeggen dat ik leef - ik ga heel gauw weer. Ik ben nu alleen moe.'

'Wil je dan - wil je uitrusten?'

'Ja - in een bed -' Nu lachte hij even. 'Zou dat kunnen - in een bed?'

'Ja - ga dan mee.' Ze was hem voorgegaan naar de logeerkamer. Ze begreep niet hoe ze zoo gauw had kunnen denken aan de logeerkamer. Die was nooit meer gebruikt sinds haar moeders dood. Maar eens in de maand werd er schoongemaakt; ze moest alleen lakens krijgen voor het bed. Ze had het bed gespreid terwijl hij zwijgend achter haar stond. Haar heele lichaam schokte; met haar trillende handen streek ze de lakens toch recht en glad. Ze vond niets vreemds, noch in zijn houding, noch in de hare. Het was alleen te geweldig dan dat ze, vanuit het oude, gewone leven er met verwondering naar kon zien. Zwijgend, en zonder een groet van hem ging ze weg uit de kamer, en sloop door het huis. In alle dingen zag ze levende gespannenheid; alle dingen wisten het - als zij. De zware, rechte gordijnen, het half versleten kleed, de lange stoelruggen, donker en glimmend - maar zwijgend, alles zwijgend -. De klok tikte in angst, zonder te kunnen ophouden. Ze keek naar de bolle wijzerplaat in brons vervat, maar maakte zich geen begrip van tijd. Aldoor bonsde haar hart, en haar lichaam gloeide; in den molligen ouden leunstoel zat ze pijnlijk rechtop. - Nu vielen haar oogen dicht.-

Toen ze ze weer opendeed, was ze kalm geworden. Ze vond er plezier in, aan haar eigen mooi-rustig gezicht te denken. Ze wist dat het blank zou zijn en rimpelloos - met oogen die alles konden zien, oogen als van een god. Ze glimlachte daar wel even om - een god? - hoe kon ze zoo denken. - Maar ze moest nu dit alles aanvaarden en zoo goed mogelijk doorleven, dit, wat ze nooit eerder had doorleefd, en wat nooit terug zou komen. Och, die rust van binnen, temidden van de spanning in de buitenwereld. Kon ze nu denken - denken - Ze zat maar stil, heel stil en dacht aan niets. Dat was niet goed; George kon beneden komen - en ze zou straks met haar vader moeten praten. Er werd geklopt - Dientje kwam binnen om de tafel te dekken. Ze deed het behoedzaam, schuw bijna. Nu stonden de borden klaar, en weer verschikte ze aan de lepels. Ze wist dat die vreemde man nog in huis moest zijn - maar dorst niet vragen of ze voor hem dekken moest. Ze sloot de deur achter zich. Toen hoorde Hanna haar vader komen.

'Goeien middag, kind.'

'Dag - vader.' Hij keek naar haar, nu al verwonderd om haar stug-ernstigen toon. Bijna glimlachte ze, omdat hij zoo onmiddellijk meeleefde in de spanning.

'Wel?' - Maar dat had toch nog te achteloos geklonken en ze zweeg. Een paar stapjes kwam hij naderbij.

'Is er iets gebeurd, Hanna?'

'George - is terug.'

'Waar?'

'Hier - in huis - boven.'

'Is hij - gezond?'

'Ik - weet niet.' Hij legde zijn handen tegen haar schouders en keek haar aan.

'Weet je het niet? Is hij gekwetst, verminkt - Hanna?' Ze schudde haar hoofd en sprak aarzelend, als kon ze het zich nauwelijks herinneren: 'Hij was alleen moe, zei hij, en zijn voet - had hij een beetje, een klein beetje - bezeerd - Maar hij liep gewoon,

geloof ik - ja. Hij wilde slapen - ik heb het bed opgemaakt op de logeerkamer. Die was wel in lang niet gebruikt.'

'Is hij ontvlucht uit krijgsgevangenschap?' Ze knikte. 'Goddank; Hanna - Hanna, wat moet ik nu tegen je zeggen?' Ze keek verbaasd naar hem op en zag zijn ontroerd gezicht. In zijn kleine oude oogen glommen tranen. Hij trok haar dichter naar zich toe en gaf een kus op haar voorhoofd. Ze vond dat heel vreemd. - Maar vader - wilde ze zeggen. Nu leunde hij tegen den grooten stoel, waar zij nog altijd recht in zat en begon te praten - over

kloekheid en moed bij een vlucht, over alle berekeningen die vooraf moesten gaan en die toch allen konden falen - over de vele en pijnlijke ontberingen, - over de ongekende, wijde eenzaamheid. - Het waren toch maar enkele stamelende woorden, die hij sprak.

'Hanna, en slaapt hij nu?'

'Dat - weet ik eigenlijk niet.' Maar hij kon niet nalaten nog meer te vragen, - vele dingen waarop zij geen antwoord wist. Dientje kwam binnen met dampende schalen. 'Zou George willen eten - zou hij misschien - honger hebben? Maar ga het hem dan toch vragen! Hij hoeft niet op te staan, maar - als hij honger heeft'. - Ze ging de kamer uit. Onderwijl stapte hij heen en weer en praatte tegen Dientje, die grif een wederwoord vond. Zelden hield hij een praatje met de meid; nu sprak hij door, als tegen een goed vriend en knikte levendig bij al haar kleine zinnetjes van verbazing. Maar Hanna kwam gauw terug - toen stokte hun gesprek.-

'Nu?'

'Hij deed even zijn oogen open en keek naar me. Hij wil niets hebben, ook geen soep. En het bed was te zacht, zei hij - veel te zacht.'

'Arme kerel - ik moet toch eens even naar hem kijken.' En hij liep naar de deur.

'George vroeg of u komen wou - maar nu nog niet - na het eten.'

'Zei hij dat: na het eten?'

'Ja.'

Ze aten zwijgend en zijn groote haast trachtte hij te bedwingen. Zelfs stak hij een sigaar op aan 't eind en tuurde naar de ijle rookkringetjes en mompelde veel in zich zelf. Toen, ineens, ging hij. - Ze zat weer alleen, als dien middag, en doorleefde het allerlaatst gebeuren. Ze had nauwelijks naar George durven kijken, naar zijn bleek, behaard gezicht. Boven op de dekens lag hij, met heel zijn vale kleerenplunje nog aan. 'Wil je wat eten? ik zal het je hier boven brengen.'

'O, nee.'

'Heb je nog niet kunnen slapen?'

'Nee.'

'Is er iets - dat je noodig hebt?'

'Nee - een plank misschien; dit bed is zacht, veel te zacht. Ga nu maar weer weg.' - Maar toen ze zich omdraaide, zei hij: 'Vraag je vader - leeft je vader nog?' - 'Vader, ja.' - Ze had niet bewogen - heel stil staan wachten.

'Ik wou hem zien, maar laat hij eerst het boek uitlezen waarmee hij bezig is.'-

'Goed.' Nu keek ze om zich heen, naar alle stille dingen in de kamer, die het wisten, als zij - en zwegen. Wel tikte de klok - maar de tijd was dood. En haar gezicht kreeg weer die rustige schoonheid, zonder rimpels van troebele menschengedachten.

Er werd geklopt. Met een glimlach en een buiging kwam Lowijk binnen.

'Nicht Hanna, hoe maak je het?' Ze gaf hem een hand.

'Wil je gaan zitten, dààr -?'

'Hoe plechtig ver van je weg.' Maar zij antwoordde niet en het bleef even stil. Hij voelde de spanning. 'Nicht Hanna, waarover zullen we praten?' Dikwijls waren ze een gesprek begonnen na die woorden.

'We zullen praten - over George.'

'Heel graag, over George.' En ze vertelde. Enkele aarzelende volzinnen, toen was alles gezegd. Hij bleef nog naar den grond turen - hij had haar geen een maal onderbroken. Toen stond hij op - en zij gelijk met hem. Hij nam haar hand in zijn

beide handen. Zoo stonden ze een poos, zonder praten. Zij wilde hem zeggen: Lowijk, ik ben wel een beetje verliefd geweest op jou, maar nu, je ziet wel - nu is dat alles weg. En - ga weer naar Parijs terug. Hier is nu geen chère cousine meer die je vermaken moet.-

Alsof hij die woorden had gehoord, zoo boog hij nu over haar hand, en gaf er een kus op. 'Nicht Hanna, ik wensch je geluk, uit een vol hart - jou en George wensch ik geluk. - Ik ga nu naar huis - er is

niets meer te zeggen.' - Maar hij hield nog steeds haar hand in de zijne. En ze voelden beiden: dit was een kleine erkenning van hun zinlijke neiging tot elkaar - erkenning, en uitwissching, te niet doen.

'Dag Lowijk.'

'Dag Hanna.' Geruischloos sloot hij de deur achter zich.

Toen Hanna's vader binnen kwam, was George van het bed opgestaan. Ze drukten elkaars handen en gingen zitten op stijve stoeltjes tegen den muur, in die bijna kale kamer. En George begon te vertellen; aarzelend eerst, maar dan al gauw in vaster, vlugger woorden, zonder letten op wie zoo aandachtig naar hem luisterde. Nu sprak hij over den moed en de sluwe beduchtheid van enkelen onder de gevangenen. Hij roemde hen, en misprees zich zelven met die woorden. De pijn daarvan gaf zijn stem een doordringenden klank - maar hij smaadde die pijn niet. Een enkele maal, toen hij gevorderd was tot zijn eenzamen tocht, vroeg de ander hem wat. Hij drong dan nog dieper door, zoekend naar den grond, waaruit gedachten en gevoelens waren omhoog gegroeid. Eindelijk zweeg hij even, en richtte zich wat op, als ging het nu om het uitwerpen van de laatste bittere woorden. 'Zoo belachelijk vond ik de menschenwereld, zóó zinneloos.' Maar ook mijnheer Lengius veranderde zijn luisterende houding.

'Dat vinden velen van ons eens, en denken dan buiten die wereld te zullen gaan staan. En - voor een deel, een heel klein deel, treden ze er buiten - voor de rest blijven ze toch meedoen. Zie naar iemand als ik'-

'Voor een klein deel, goed, al was het voor een nog zoo klein deel, dan zal ik er dààrvoor buiten blijven.'

'Hoe denk je het te doen?' Hij antwoordde niet dadelijk. Om hen heen was het stil. Het licht verkoelde buiten. Over de straatsteenen een ratelende kar, - een korte slag van de huisdeur, die Lowijk, heengaand, dicht trok. Maar zulke verre geluiden hoorden tot de avondstilte.

'Ik zal ver weg gaan, alleen, en werk zoeken.'

'In Indië bijvoorbeeld?'

'Ja, bijvoorbeeld, en liefst in het binnenland.'

'Handel drijven?'

'Neen, geen handel. Ik heb niet veel anders geleerd, maar-'

'O juist; handel is zeker immoreel'

'Daar durf ik niet over oordeelen. De handel heeft geen bekoring meer voor me. Dit alles is ook maar om te beginnen. Misschien keer ik eens terug tot de groote steden en - het geld verdienen-'

'En de vrouwen.' Het bloed steeg George naar het hoofd, en hij ging voor zijn schoonvader staan.

'Ja, u verzwijgt een heeleboel, maar een enkel woord legt u bloot. Scheldt liever, zeg dat het een ploertenstreek van me is, zoo mijn wettige vrouw van me af te schuiven.'

'Had je dat verwacht?'

'E - verwacht - nee.'

'Nou, kijk an. En wat heb je verwacht dat Hanna zal zeggen?'

'O Hanna -' Hij ging weer zitten. 'Het zal haar kwetsen, pijn doen, tranen met tuiten zal ze huilen en me smeeken en bidden - ja, denkt u niet? Treurige tooneelen,

hartontroerend, maar mijn hart.' - Mijnheer Lengius hief zijn hand op om die woorden te stuiten.

'Nee, ik denk het niet. Ze zal niets doen van dat alles.' Nu maakte hij een breed gebaar met die geheven hand. 'Ze zal je laten gaan.' George lachte smalend.

'Er is dus een ander.'

'Dat weet ik niet.'

'Zoo - Nu moet ik nog wat vragen.' Maar hij bleef even wachten. - 'Waar is het kind?'

'Je kind - is dood. Het was een meisje - heel teer en mooi - en levenloos.'

Langzaam vroeg hij verder: 'Is Hanna er beroerd onder geweest?'

‘Lang vóór de geboorte was ze zonder kracht en moed, - toen, na de bevalling, erg zwak, heel erg zwak. Ik liet haar het kindje zien; ze wilde ook zelf wel graag dood. Ze had een visioen van den dood, of van den hemel, misschien. - Heb jij ooit van den hemel gedroomd? Een man kan dat zeker niet. Maar ik stel me voor dat het mooi was, licht en lokkend-’

‘En toen?’

‘Daarna werd ze beter.’

‘Het heeft zeker wel - e - invloed op haar gehad?’ Hij tuurde op den grond voor zijn voeten, naar een oud, verschoten kleedje.

‘Ja, me dunkt, ze is wel veranderd; - een beetje, zoo'n beetje als jij.’ En een glimlach trok even om zijn mond. - Ze peinsden; nog was het avondstil. Een gouden straal van de zon blonk op kleine ruitjes en viel, teruggeworpen, in hun kamer. Plotseling zei George kregel: ‘Mijn voet doet pijn - ik wil weer in bed.’ En hij stond op. Maar het loopen kostte hem nu moeite, zelfs die enkele stapjes. Met zijn gezicht naar den muur ging hij liggen, en kreunde even.

‘Zeg aan Hanna dat ik - dat ik toch zoo gauw mogelijk weg wil.’

VIII.

Het werd een vreemde, moeilijke tijd. Wat onverbreekbaar had geleken, brak plotseling af: de rustige dagen die vlug vergleden, de dagen met vader alleen in 't oude huis, de gave uren van lezen bij lamplicht. Niets was er dat bleef. Geen heimelijk plezier om Lowijk's glimlachende buigingen, geen vreugd om toekomstplannen van eigen werk en zelf-verdiend geld, geen blije trots om het mooie leven. Maar wroetend-zeurige gedachten aan George, van 't wakker worden tot het slapen gaan. En de wrange overpeinzing kwam, dat als onkruid zoo frisch en welig dat nieuwe leven was opgeschoten. Nu werd het dan tijd voor wieden, zonder het sparen van één groen blad.

Den eersten morgen na George's komst - ze was lang in bed gebleven, ze wist niet waarom - had ze rozen zien staan op de ontbijttafel, witte rozen in spitsen knop, als achteloos bijeen geplukt tusschen een hand vol groen. Ze vulden de zonnige kamer met hun lichten geur. Mijnheer Lengius kwam toen juist weer terug uit school.

‘Zoo, wat heb jij van morgen gedaan?’

‘Ik ben zoo even beneden gekomen. Wat een wonderlijke bouquet is dit, vader.’

‘Wonderlijk? Och, een blozende jonge vrouw, in 't wit gekleed met veel kant, wordt verwelkomd door zonneschijn en rozen.’ Hij brak een bloem af, en stak die op haar blouse. ‘Maar je vraagt niet, hoe het met George is.’ En hij vertelde. George had gebaad en kleeren aangetrokken, die Lowijk kwam brengen. Ook de dokter was al vroeg gekomen en onderzocht George. - Een verstuikte voet en te vermoeide zenuwen. Rust zou weldadig wezen voor beiden, rust en goede verzorging. George had ook gegeten, versch gebakken brood, dat hij in heel lang niet geproefd had. O, het was een drukke morgen geweest. Nicht Harte had aangebeld, en die rozen afgegeven. Ze wilde niet binnenkomen, nee, maar ze had een gevoel, zei ze, alsof Hanna de bruid was. En in haar oogen hadden tranen geglinsterd. Maar bruidstranen moesten door de bruid zelve geschreid worden, niet?-

‘Zoo - och, van nicht Harte.-

‘En Hanna, de dokter dacht over een verpleegster, maar zei dadelijk zelf: mevrouw Vermaat zal niemand naast zich dulden in de verzorging van haar man. Ik stemde dat toe; daar deed ik goed aan, hè?’

‘Heeft hij - e - dus geregelde verpleging noodig.’

‘Ja zeker. Dokter komt je nog eens gauw inlichten daaromtrent. Vanmorgen had ik je willen roepen, maar - e -’

'Maar?'

'George verbood het me.-

'Zoo - en u gehoorzaamde.' - Hij had gelachen. - 'Ondervind jij zelf maar eens hoezeer George wil gehoorzaamd worden.' - Maar naar die woorden had ze nog nauwelijks geluisterd.

Dien middag aanvaardde ze zwijgend haar taak. Ze voelde zich moe en lusteloos en gemakkelijk viel het haar niet. Soms kreunde George. Dan vroeg ze hem - heb je pijn? - is je voet nog goed verbonden? - En tweemaal maakte ze de windsels los en masseerde den enkel met harde handen. - Ze spraken nauwelijks een woord. Maar toen ze hem weer eens iets aanreikte, zei hij: 'ik heb het verleerd, hoor "dank je" te zeggen.'

'Zeg het dan niet.'

'Ik geloof dat jou alles goed is?'

'Och ja.' Ze liep weer weg, en hij sloot zijn oogen.

Eerst besteedde ze veel tijd aan het inrichten en versieren van de kamer. 'Kind, ik durf niet vragen hoe zijn gevangenis was. Ik vrees dat hij om zich heen zou kijken en zeggen: 'juist als hier.' 'Och kom, vader.'

Maar hij meende het en bracht haar wat hij zelf missen kon: een tafeltje vol boeken, een ouden leunstoel en wat wandversiering. Toen liep ook zij naar haar zitkamer en keek lang en zoekend om zich heen. - Haar gedachten dwaalden af; - och, dat deden ze zelfs in George's bijzijn. Nu knielde ze bij de vensterbank en keek naar de hooge, blauwe lucht. Een stekenden pijn voelde ze, van verlangen naar de oude vrijheid. Ze wilde er uit, als de zon zoo scheen en het water glinsterend, in kleine golfjes, voortliep met den spelenden wind. Ze wilde den wind langs haar wangen voelen en de zon recht in haar oogen. Ze wilde lachen en niet denken aan een volgenden dag, zelfs niet aan een volgend uur. De tijd is kort, zou ze zeggen, en, wippend van de eene wijs in de andere onder het loopen: ik moet wel van liedje verwisselen, want de tijd is kort. En nu was de tijd zoo sleepend-lang en woog zoo zwaar. George - ze moest tòch aan hem denken, telkens opnieuw, en telkens naar hem kijken, al nam ze zich ook voor, haar oogen niet op te slaan van het werk in haar handen, minstens een half uur lang niet. Maar hij, met zijn vreemd en bleek gezicht, maakte hij haar wil zóó zwak en onderworpen?

Vele dagen vroeg ze zich af, waarom ze nooit de mogelijkheid had gezien van George's terugkomst. En dàt was het meest bittere, wat zoo schreiens-bedroefd deed zijn, te denken: het mooie nieuwe leven was oppervlakkig en slecht. Altijd weer kwam ze hierop terug, zonder het aanvankelijk te kunnen vermoeden. En telkens zocht ze zich vrij te pleiten. Het mooie nieuwe leven duldde geen enkele schaduw - 't was goed, dat zij het zoo licht had bewaard; neen, geen schaduw, noch van verleden, noch van toekomst. En opnieuw genoot ze er in - heel even, dan werd ze verjaagd. Ze moest het George zeggen: je bent nu terug, maar ik wilde liever dat je gestorven was. - Och neen, zoo niet; en ze zocht betere woorden. - Ja, het mooie leven had niet kunnen verdragen dat ze dacht aan George; het was jaloersch geweest, als een fel-minnende vrouw, het had haar altijd maar ingefluisterd: denk niet aan George, George is weg en dood. - Maar George leefde en was terug gekomen. - Betere woorden? Waren niet alle woorden goed? Mild, voorzichtig, of ruw en plomp, wat deed het er toe? - George, ik kan niet meer buiten dat leven - ik wil het behouden, niet verliezen. - En - eindlijk ging ze denken: wat zal George hierop antwoorden?

Gekerm en tranen? - smeekend handen grijpen en bidden: Hanna Hanna, bezin je nog? - O, nee. Ze hoorde hem zeggen: ga, je bent immers vrij - of liever: ik zal gaan, ik, die nog vrijer ben. - Maar toch glimlachte ze ongeloovig, spottend. - Och kom, George? - Ja, ja, George, met het vreemd en bleeke gezicht. Wat had hij ook gezegd bij zijn

komst - en dien zelfden avond bracht haar vader nog weer die woorden over van hem: in ieder geval, ik wil weg. - Misschien - had ze toen gedacht - misschien voelt hij het als zijn plicht, terug te gaan in den oorlog. Maar het had haar belangstelling niet recht gewonnen. Zij zelf, zij, zij, kwam altijd het eerst, eischte veel, hoefde niet eens, verdedigend, van rechten spreken, zij zelf. - Nu leek het ondoenlijk, George haar plannen te zeggen, omdat - ja, hemel, ze kon toch niet gelooven, dat hij het haar zóó gemakkelijk zou maken. Hoe oppervlakkig weer, dat aan te nemen. - En ze voelde nog maar heel vaag, het den nieuwen George, dien man met het vreemd en bleek gezicht, niet te willen zeggen.

'Ik begrijp nauwelijks,' zei George, 'dat je niet stierf in tranen tijdens mijn afwezigheid.'

'Sterven in tranen - heb je die mooie woorden daar in Duitschland geleerd?'

Hij achtte niet op haar antwoord.

'Ja - je hadt me toch zoo lief, en nooit eenig bericht; arme meid, het moet een lange marteling voor je geweest zijn.' - Ze zweeg maar, en begon te neuriën; hij hoefde niet te weten, dat hij haar toch pijn deed. Waarom zat ze in zijn kamer te werken? Hij lag in bed, maar tuurde den heelen dag naar haar. Als ze wilde studeeren, praatte hij druk, deed de zorgeloos-vroolijkste verhalen uit de gevangenis. - Waarover zou een gevangene zich bekreunen? Over het opbrengen van de belasting, over de jalouzie van zijn vrouw, of haar spilziekheid? - Wel, er was niets, waar hij zich ook maar zóóveel van aan hoefde te trekken - geen opvoeding van zijn kinderen - geen brutaliteit van zijn personeel - niets - niets. Een heerlijk en vrij leven was het, dat van gevangene - ze kon het zich stellig indenken. - Als ze stil en peinzend over een handwerk boog, zweeg hij lang, zei een enkel woord, dat haar steken moest. Hij zelf vroeg haar: Waarom zit je hier? Vlucht weg naar een andere kamer, het huis is groot. Misschien zal ik dan om je roepen, met huilerige stem, maar je kunt doen of je niets hoort.'

'Ik moet je immers verplegen.'

- Nou, een verpleegster heeft haar vrije uren. Ga in de zon wandelen met je neef Harte; plezierig moet dat zijn. Ik mag dien man graag, hoewel hij onoprecht is.'

'Beleefdheid en goede vormen zijn niet per se onoprecht.'

'Natuurlijk, hij is juist de man, die door alle vrouwen verdedigd zal worden. Waarom heb je hem niet getrouwd? Je meende toch zoo stellig dat ik dood was.'

'Al had ik jou nooit gekend, dan nog zou ik Lowijk niet hebben getrouwd.'

'Zelfkennis, hè - och kom.' Ja, waarom bleef ze bij hem - ze wist niet welk gevoel haar dreef. Eerst noemde ze het medelijden. O God, dat een mensch zoo kon verharden, zoo cynisch en leelijk kon worden van binnen, door dien oorlog alleen, dien gruwelijken, vervloekten oorlog! Misschien zou ze, door te blijven, toch iets goeds aan hem doen. - Was er nog goed aan hem te doen? - misschien, och, ze kon het niet weten. Ze was heimelijk bang voor al zijn woorden. Toch kwam ze altijd weer moedig binnen en verzorgde hem opnieuw. 't Was haar of ze dan begon, hem een schoon blad voor te houden, dat hij naar willekeur bekladden mocht. Nooit wilde ze wegloopen met een hatelijk woord nog scherp klinkend in haar geheugen. Want zou ze dan niet zijn spotlach hooren, zoodra ze de deur geopend had? - Ha - ha, ze geeft het op, ze geeft het op, nu al - nu al. Ze wilde het niet opgeven.

Uit medelijden alleen? - Zoodra haar vader binnenkwam, veranderde de toon van George's stem. En ze moest weer luisteren naar zijn verhalen, hoewel ze dikwijls den inhoud al wist. - Ik praatte hier juist met Hanna over - zou hij zeggen, en dan toch alles zoo anders vertellen dan

hij gedaan had. Over heel die menschenwereld viel een ander licht, een licht van grooter helderheid, maar toch ook zooveel zachter, milder haast. Hij keek naar haar, zoo dikwijls hij herhaalde: ik zei dit juist aan Hanna, met een flikkering in zijn oogen, die beduidde: spreek me eens tegen, kom, durf je dat niet? - En later prees hij haar vader in deemoedig-eenvoudige woorden. ‘Heel veel eerbied heb ik voor hem, Hanna, en bewondering - ja, dat kan je veilig gelooven.’

‘Zoo....’

‘En wat ik voor jou heb, wilde je weten?’

Ze deed haar best hem rustig aan te kijken. ‘Daar vroeg ik je toch niet naar.’

‘O, nee? - nu, voor jou, voor jou een klein snippertje eerbied.’

Ze had gebloosd en haar hoofd gebogen. Haar hart sloeg forsch en snel, en wat ze moest denken wist ze niet. - Geen medelijden alléén hield haar in zijn bijzijn. Maar een sterke, gestage verwondering, en altijd opnieuw de vraag: wat moet dit worden, hoe zal het van avond zijn en hoe morgen? Waarheen - och, waarheen wil George me leiden?

En de verwondering werd vreemder en grooter.

Als langzaam het late zonnelicht kwijnde, leek heel die schemervage kamer sprookjesachtig betooverd. Door de stilte klonken heimelijke fluisterstemmen, plagend en lachend soms, maar soms ook zuchtend van droeven weemoed.

‘George.’

‘Hanna - zei je nog iets meer? - ik hoorde alleen maar: George.’

‘Neen - niets meer’. Ze zwegen opnieuw. De schemer werd effener, grijzer.

‘Hanna -’

‘Zei je mijn naam? - wat is er?’

‘Niets is er; maar je kan wel eens hier komen en mijn kussen opschudden, en dan die lakens recht leggen.’ Ze stond op en boog zich over hem heen. Raakte ze met haar handen zijn hoofd en streelde zijn haar? - Keek hij haar peinzend en glimlachend aan, recht in haar oogen? - Ze kon het niet weten, want de betoovering zweefde om hen beiden. 't Was of hun oogen heel dicht elkaar naderden, 't was of met haar trillenden mond ze zijn mond raakte. Dan kwam weer even zijn stem, die de begoocheling brak.

‘Zoo is 't voldoende - nee, nu niet meer.’ Ze moest zich wel oprichten en afwenden. Maar dan juist zag ze de schemering opnieuw, de schemering die dieper was geworden en opnieuw omwarrelde haar de begoocheling. Hij zou weer nauw-hoorbaar roepen, als ze even stil gezeten had. Het zelfde spelletje.

‘Hanna.’

‘Zei je mijn naam? wat kan ik doen?’

‘Och, neem een frissche spons met water en wasch mijn gezicht.’ Haar hand gleed over zijn voorhoofd, over zijn wangen, zijn dichte oogen. ‘Nu lang laten liggen op mijn oogen, zoo koel is dat, het gaat door mijn heele lichaam wandelen, die koelte en-’

‘En?’

Hij wilde niet zeggen: de warmte van je hand, en dat ééne vragende woord bleef zweven tusschen hen, langen tijd. Zijn zacht gefluister verstoorde de begoocheling niet meer, noch het lichte ruischen van haar adem.

‘Hanna!’

‘Ja?’

‘Blijf hier nu naast me zitten.’ - Ze knielde neer bij zijn bed. ‘Ach nee, niet knielen. Hoe kan ik een verstandig woord met je praten als je geknield ligt?’ Maar ze bewoog zich niet - ze staarde over hem heen, ver weg. - Hij sloot zijn oogen en sliep in misschien? - Nu boog zij haar hoofd en haar gedachten reikten naar verre kusten.

Soms, als ze beneden kwam, zag ze haar vader in gepeins. Vroeger was hij nooit zonder open boek geweest. Nu zat hij wel aan zijn tafel en aaide gedachtenloos het leege vlak voor zich. Als hij Hanna zag,

stond hij op en liep naar een der ramen. Ze stak haar arm door den zijnen en keek met hem naar buiten, zonder veel te zien.

‘Hoe maakt George het?’

‘Goed, goed, hij zal nu wel gauw eens op mogen staan.’

‘Dokter was teminste heel tevreden en roemde jou.’

‘Hij zal mogen loopen door het huis - en-’

‘En op straat wandelen.’

‘Ja - hij zal vrij zijn, eindelijk.’

‘Hij praat al druk over 't zoeken van een betrekking. Ook heb ik weer op een advertentie geschreven voor hem - hij wilde het zoo graag. Misschien dat hij nu eenig succes heeft.’

‘Een betrekking in Indië?’

‘Ja - administratieve werkzaamheden aan een fabriek; geen groot salaris aanvankelijk - maar-’

‘Veel geld zal hij niet noodig hebben.’

‘Nee, och nee.’

Ze speelde met het koord van de gordijnen, of maakte een opmerking over kinderen, die joelden op straat. Het was zoo moeilijk een gesprek over George gaande te houden. Zelfs als ze lachend binnenkwam, en een grap, een geestig woord van hem oververtelde, zelfs dan viel er gauw een slot. 't Was Hanna of alle woorden wegliepen uit haar hoofd - ze kon zich op niets bezinnen. En er kwamen tranen uit haar oogen gedrupt, die ze niet probeerde heimelijk weg te vegen.

‘Ik ben moe - was het nu maar slapenstijd.’

‘Ga gerust wat slapen kind, hier, op den divan. Dit alles vergt veel van je krachten.’

‘Ja - ja, maar zegt u aan George dat ik uit wandelen ben, dat ik fleurig wilde loopen bij dit weer, dat ik ook mijn vrijheid wil hebben - ja, zegt u dat, vader.’

‘Goed - ik zal het onthouden, van die vrijheid.’

‘Ja - zeg het hem.’

Hij besprak wel andere dingen met George, dan Hanna 's kleine leugens.

‘Als je alleen voor jezelf de overtocht naar Indië krijgt, zal ik wel voor mijn dochter betalen.’

‘Ik kan het u dan later teruggeven.’

‘Zoo je wilt. En stel haar nu niet te lang op de proef.’

‘Zij doet het mij even zeer.’

‘Wou je zeggen dat ze zich niet dapper hield?’

‘Ze houdt zich kranig.’

‘Waarom verg je van haar dat ze zich de minste, of liever: de meeste, zal toonen?’

‘Waarom vergt zij dat van mij?’

‘Nou ja, dat beteekent immers stilstand.’

‘Nee - nee, - strijd kan nooit stilstand zijn.’

‘Vecht dan door, je bent zoo koppig als een jonge ezel.’

‘Het is niet gemakkelijk een vrouw voor de tweede maal te vragen.’

‘Ik dacht dat het van zelf zou gaan, heel eenvoudig, haast zonder woorden.’

‘Aan 't eind van den strijd, ja.’

‘Hemelsche goden, maak er dan een eind aan.’

Ze zaten bijeen dien middag, maar spraken niet. Langzaam werkten ze, en keken veel op, heimelijk naar elkaar. En beiden dachten ze hoe vreemd, hoe vreemd de dingen konden groeien. ‘Hanna’ hoorde ze George zeggen. ‘George, George’ klonk het warrelend door Hanna's hoofd. En de loome hitte van den zomernamiddag zoemde om hen heen, maakte hen moe, bedwelmde. Maar Hanna spande zich in te denken aan de vele dagen sinds George had geleefd als een normaal, gezond man. Ze hadden veel gewandeld, naast elkaar - o, niet te dicht. - Niet als die twee verliefde menschen, die ze daar uit den fellen zonkant zag komen, overloopend naar koele schaduw. Ze lachten in de zon en keken naar elkaar; keken gretiger, lachten guller, in de fluweelen schaduw. - Nu dacht ze aan George en zich zelf, zooals ze gingen door het stil-eenzame parkje. - Het had toen

geregend in fijne, aanwaaiende druppen. En George vertelde van de regens die hem hadden doorweekt op de kale hei, en de vele regens waarnaar hij had getuurd vanuit de oude kazerne, en de haastig-vallende regens des nachts, waarnaar het goed was te luisteren, als de slaap niet komen wou. - Een paar dagen later, in gouden zon, zagen ze veel kleurige vogeltjes kris-kras huppen tusschen de lage struiken van dat zelfde rustige park. George - had hij geleerd van dieren houden? - hurkte geruischloos, bedekte met zijn hoed zooveel mogelijk zijn witte gezicht en begluurde hen. Onder 't verder gaan praatte hij van de vele dieren die hij had bekeken tijdens zijn eenzamen tocht. Insecten waren het meest; torren, kevers, hoe heette zulk gespuis, - die je plotseling zag, wanneer je met je handen wroette in de aarde. ‘Ik bond ze niet aan draadjes, hoor, hoewel ik er soms lust in had - ik liet ze maar wat spartelen en haastig rondloopen in een heel klein bestek. Het heeft me dikwijls urenlang vermaakt.’

‘Dat kan ik me begrijpen.’

‘Ja - en eens zag ik een mierenberg, grooter dan ik wist dat er bestaan kon. Ik heb getracht hun wegen te bestudeeren, heel hun komen en gaan en dooreenkrioelen. Maar ik heb er niets van begrepen, geen wijsheid van geleerd.’

‘O nee? het is alles zeker te fijn voor een menschelijken blik.’

‘Te fijn of te grof - wat doet het er toe. - Ze had even geglimlacht. Och, hij schuwde zoozeer in haar bijzijn alle beschouwingen over de dingen, die hij had gezien en doorleefd. Stil, zij mocht niets weten, niets vermoeden. Hij vertelde haar van het uiterlijk der dingen, en wilde haar doen denken, dat hij niet anders had gedaan dan oppervlakkig kijken en bekijken. - Duizenden dingen had hij gezien, bloemen en boomen ook, maar dieren het allermeest. En menschen? - neen, menschen bijna niet. Eens een doove oude man en eenmaal een jong meisje met verwarden geest en kleine kinderen soms. - - Er moest altijd iets haperen aan menschen waartegen ik spreken dorst.-

‘Dat begrijp ik, er haperde aan jou ook zooveel.’

Hij had daar wel om gelachen, maar liet haar woorden langs zich heen glijden, en wendde vlug het gesprek. Hun praten was zoo ondiep, het reikte niet tot in 't verleden, noch rekte zich uit naar toekomstige dingen. George wilde het zoo. - Maar zij, moest zij zoo machteloos naast hem loopen - o niet te dicht? Waarom stak ze niet haar arm door den zijnen, en nam hem tot zich terug, ineens en geheel en al? Even hem toeknikken daarbij en zeggen: ‘George’ temidden van een milden lach.

‘George, George’ klonk het zoemend door haar hoofd. Nu keek ze naar hem, maar sloeg haar oogen neer voor zijn oogen. Dikwijls had ze gedacht in snikken te zullen losbreken, na zulke uren van zwijgen, als ze opkijkend naar hem op 't laatst, zijn oogen zag, zijn harde oogen zonder de kleinste ontroering. Of na zijn druk praten ook wilde ze huilen, huilen en schimpen en alles weggooien, ver weg, wat ze misschien gewonnen had? - En zou dan niet eindelijk zijn hand komen op haar gebogen hoofd - zijn hand alleen - en zijn stem - Hanna - Hanna, mijn vrouw? - 's Avonds, op haar eenzame kamer, werd alles zoo goed en mooi, al haar verlangens; dan sliep ze in met die verlangens en glimlachte bij 't ontwaken en voelde zich rustig, vervuld van vertrouwen en blijen moed. 's Morgens was het aardig zich te verwonderen over vele dingen; ze kleedde zich met zorg en praatte voor den spiegel. Heel George's schamperheid zou haar niet terneer kunnen slaan; ze zou overwinnen, dien dag, juist dien dag. - Maar de dagen kwamen en gingen. - Och, niet na een bui van woede en kinderlijk ongeduld zou de overwinning lichten. - Weer keek ze naar

George. Hij was juist klaar gekomen met het schrijven van veel brieven. ‘Ziezoo,’ zei hij voldaan, en nam ze nog eens op, één voor één.

‘Die laatste, goeie, betrekking, heb ik nu definitief aangenomen.’

Ze schrok; ze voelde zich een oogenblik als geheel verslagen, haar handen gebonden, haar wapenen allen ontnomen.

‘Zoo’ - zei ze langzaam en herkreeg haar rust. - ‘definitief aangenomen; en is het naar je zin? Ik wensch je wel geluk.’

Hij zweeg en bleef turen op de brieven in zijn hand.

‘Wanneer moet je weg?’

‘Morgen over twee weken.’

‘O, dat 's nog een lange tijd.’

‘Lang of kort, zoo je het noemen wilt.’

‘Juist - en ik wil het lang noemen. Er kan veel gebeuren in veertien dagen. Veertien maal gaan slapen en je vast, vast voornemen den volgenden dag te overwinnen. Overwinnen - begrijp jij wat dat is?’

‘Praat niet zoo dwaas.’

‘Vroeger George, toen viel er niets te winnen, wel? - noch aan mij, noch aan jou. We gaven ons dadelijk over. Alle inspanning, alle strijd zou belachelijk zijn geweest. Maar nu - o, we hoeven ons zelf niet te overschatten’ - Ze aarzelde heel even; ze had niet bewust overwogen dit alles te zeggen; het was haar als speelde ze een vreemd spel en deed het met groote vaardigheid. - ‘Ik vrees, George, dat jij je hoofd te veel in den nek draagt, dat je ons geschiedenisje veel, veel te gewichtig vindt. Dat je niet meer kunt zien hoe klein wij zijn, temidden van de wereld, en hoe eenvoudig onze taak is.’ Ze stak haar hand naar hem uit, en glimlachte. ‘Als je het zag, jongen, dan zou je even een klein stapje dichterbij me komen en vragen: Hanna, ga je mee naar Indië? - Niets meer dan dat; - de rest hooren we vanzelf er wel bij.’

‘Onze taak is niet eenvoudig.’

‘Mij dunkt van wel; - leven, elkaar lief hebben, gelukkig zijn. - Het leven is een gift, het kunnen lief hebben een gave, en als je die beiden hebt gekregen, dan moet je dat alleen maar goed kunnen zien, om gelukkig te zijn. Doe je oogen open - en zie.’

‘Hanna - mijn oogen zijn nog zoo vaak dicht.’ Ze stond op en nam zijn hoofd tusschen haar handen. Een klein beetje boog hij naar haar toe, een klein beetje rekte zij zich uit naar hem. Toen kuste ze zijn gesloten oogen, heel zacht, heel licht, één voor één.

‘Nu zal je kunnen zien.’ Hij keek naar haar met vochtig-glimlachende oogen.

‘Hanna - mijn vrouw.’

Een droom
Kleine tooneel-fantasie
door Charivarius

Personen:

De Jonge Vrouw (21 jaar).

De Oude Vrouw (75 jaar).

(Kamer. Tafel midden. Links een groote leunstoel met voetenbankje. Rechts kleine leunstoel. Links portière, midden spiegeltje, nogal gedrapeerd en gemaskeerd, rechts kamerschut).

DE JONGE VROUW

(Zit links, leest brief)

Ik heb heusch slaap gekregen van 't lezen. Mooi compliment voor 'n brief van hem! Nou, *ik* krijg altijd slaap van interessante lectuur: die brengt me aan 't peinzen en droomen - vervelende lectuur irriteert me, en houdt me wakker.

(Gaapt)

Foei! Mag niet gapen. Niet netjes voor 'n jong meisje - jong vrouwtje, bedoel ik. Leuk, jong getrouwd te zijn! 'n Lang, lang leven voor je.... Nog even 't slot van de brief overlezen.

(Leest)

'Druk werk hoor! Zoo'n zakenreis is geen plezierreisje! Doodmoe 's avonds. Maar ik vin 't heerlijk, zoo hard te werken, vrouwtje, voor jou, voor jou! En ik voel me weer als 'n jonge god zoo sterk. 'n Hartkwaal!

(Zij kijkt even op, en fronst)

geloof er toch niets van; die doktoren zijn zoo zwartgallig

altijd! En tusschen elke dorre zakenzin, die ik schrijf denk ik even aan jou, liefste. En jij denkt den geheelen dag aan mij. Heerlijke gedachte! Altijd één. Zoo is het, en zoo blijft het. Zelfs de dood zou ons niet kunnen scheiden.

(Herhaalt dit langzaam, even fronsend)

Dag engel, overmorgen, ben ik weer terug. Dag kleintje....'

Overmorgen! Nare jongen - nare man, bedoel ik. Waarom niet morgen!.... O, wat ben ik weer kinderachtig! Nou, mag best. Ben ook pas een-en-twintig. Hoe zou 'k zijn als 'k.... vijf-en-zeventig was? Zou 't wel 's willen zien. Hè, 't zit zoo heerlijk in deze stoel.... Even toegeven....

(Oogen dicht. Hoofd schuin achterover. Eenige maten zachte muziek, waaronder 't licht verzwakt tot pikdonker. Rose gazen gordijn geruischloos voorgeschoven. De Jonge Vrouw af. De Oude Vrouw - zeer sterke gelijkenis met de Jonge Vrouw - op haar plaats. Wit, gescheiden haar. Kanten mutsje. Paars zijden japon. Tegelijk met zachte gongslag gedempt licht op. Zij legt haar boek op haar schoot, neemt bril af, veegt glazen, zet weer op, leest even, kijkt op, schudt hoofd, legt boek op tafel, bril daarop)

.

De Oude Vrouw.

'k Wor wat moe van dat lezen. Kan merken, dat ik oud wor. Vijf-en-zeventig jaar! Toen ik jong was, dacht ik niet aan vermoeidheid.

(Strijkt met de hand langs voorhoofd)

. Ouwe vrouw, die ik ben!.... Hè, 'k wou, dat 'k me nog 's kon zien als jong vrouwtje.... O foei, wat 'n slaap....

(Knikkebolt. Sluimert. Mond zakt wat open. Zachte gongslag. Jonge Vrouw plots, met heel snelle beweging van achter 't kamerschut, heel rechts, op. Koket hoedje op. Staat een oogenblik rechts voor. Profiel. Schaterlach. Oude Vrouw schrikt wakker)

.

Jonge Vrouw.

Nee maar! Bespottelijk!

Oude Vrouw.

Hè - wat?

Jonge Vrouw.

Zooals u er uitzag; mond half open, hoofd scheef - 't was gewoon geen gezicht, ha-ha-ha!.... O, neem me niet kwalijk. Dat was niet aardig van me, zoo'n oude dame zoo uit te lachen.

Oude Vrouw.

Niet kwalijk, niet kwalijk? Ja, maar dat komt niet te pas van je, tegen iemand van mijn leeftijd! Je hebt geen manieren, geen gevoel, geen hart.... o, neem me niet kwalijk!

(Jonge Vrouw laat 't hoofd hangen)

Zoo heb ik 't niet bedoeld, hoor; ik was daar wat vlug en hard in mijn oordeel, hè - een kwaal van mijn jeugd, kind; en 't was misschien wel 'n beetje 'n gek gezicht.

(Hoofd naar Jonge Vrouw)

. Maar wat kom je eigenlijk doen?

JONGE VROUW.
Visite maken, natuurlijk. Dat ziet u toch?

OUDE VROUW.
Zoo, kind. Visite maken. Dat spijt me. Dat spijt me.

JONGE VROUW.
Prettige mededeeling. Dank u wel. Waarom, als 'k vragen mag?

OUDE VROUW.
Ik had gehoopt, dat je me 'n bezoek kwam brengen.

JONGE VROUW.
Dat is precies hetzelfde.

OUDE VROUW

(Rustig).

Nee. Precies het tegenovergestelde.

JONGE VROUW.
Begrijp ik niets van.

OUDE VROUW.
Zal 't je uitleggen. Op visite zeg je de dingen alleen omdat je nu eenmaal gekomen bent; op bezoek kom je, omdat je wat te zeggen hebt.

JONGE VROUW.
Leuk gezegd wel. Nu, dit is 'n bezoek. Maar dan zet ik m'n hoed af. Dat is gezelliger.

OUDE VROUW.
Ja, doe dat.

JONGE VROUW.

(Zet hoed af, houdt die in de hand, staat voor, tegen tafel)

Malle dingen eigenlijk, die hoeden.

OUDE VROUW.
Ja, en volmaakt overbodig voor 'n jong meisje....

JONGE VROUW.
Jong, vrouwtje.

OUDE VROUW.

Nou ja, vrouwtje. De ijdelheid spreekt er zoo duidelijk uit, hè? 't Is alleen maar voor 't mooi. En dan, hoeden zijn de dingen van....

JONGE VROUW.

Van de hoedenspelden.

OUDE VROUW.

En van de vermoorde vogeltjes.

JONGE VROUW.

En van de valsche bloemen.

OUDE VROUW.

En van de vijf-en-veertig

jarige dames, die d'r grijzende haren willen verbergen.

JONGE VROUW.

En van de Fliegende Blätter-grappen van dames, die flauw vallen om een nieuwen hoed. Dat vin 'k 't ergste. Maar - ik wil tóch wel graag 'n leuk, keek hoedje op hebben.

(Loopt snel rechts achter naar spiegel, zet hoed op, draait zich plots om, blijft achter tafel staan)

Hoe vindt u dat deze me staat?

OUDE VROUW

(Half omgewend).

Allerliefst. O, jij klein inconsequentje!

JONGE VROUW.

Inconsequentie -

(Beide handen uitgespreid, hoofd koket scheef)

is my chief charm. Ik wil niet consequent, niet logisch zijn!

(Minachtend)

. Bah! 'n passer is logisch, en 'n grootboek! Maar de zon en de bloemen zijn niet consequent, niet logisch.

(Loopt naar rechts voor)

. Dat schijnt maar

(juichend)

en geurt maar, op de onmogelijkste tijden en de onmogelijkste plaatsen. Zelfs in 'n achterbuurt soms, en op 'n kerkhof. Heerlijk juist. Zoo denk *ik* er over.

(Laat zich met 'n wat zelfgenoegzaam knikje in de stoel vallen)

.

OUDE VROUW.

Zoo dacht ik er ook over toen ik zoo jong was als jij en.... zoo denk ik er nog over.

JONGE VROUW.

Denkt u over alles nog net zoo als toen u mij was.... toen u zoo oud was als ik, bedoel ik?

OUDE VROUW.

In hoofdzaak ja. De grond van mijn karakter is niet veranderd.

(Recht voor zich uit)

. Ik geloof niet, dat karakters veel veranderen. Op de lagere school twisten de kinderen over 'n griffel of 'n knikker. Later over 'n partijkwestie of ‘oorlogsrecht’ Maar de argumenten zijn dezelfde als die van vroeger over de griffel. Ieder praat naar zijn eigen oorspronkelijke inborst, laag of grootmoedig, zacht of wreed.

(Naar Jonge Vrouw gewend)

Maar je versprak je daarnet: ‘toen u mij was,’ zei je bij vergissing. Dat trof me.

JONGE VROUW.
Ja, mij ook toen ik 't zei.

(Handen gevouwen vooruit op tafel. Profiel. Iets langzamer)

Er komt zoo'n vreemd gevoel over me, als ik u aankijk. U lijkt 'n beetje op me.

OUDE VROUW.
Dat weet je niet. Je weet niet hoe je d'r uitziet.

JONGE VROUW.
Zoo.

(Zit recht)

'k Heb zeker nooit in de spiegel gekeken.

OUDE VROUW.
Zeker wel. Veel te dikwijls zelfs.

JONGE VROUW.

(Naar Oude Vrouw gewend)

O, u vindt me 'n ijdel nest natuurlijk. Nou, 't is niet waar, 't is niet waar! En weet u hoe ik u dan vin? 'k Vin u, 'k vin u onuit.... O! daar was 'k weer zoo driftig. Neemt u 't me niet kwalijk? 't Spijt me erg.

(Hand uit)

OUDE VROUW.
Niets kwalijk, kindje. Ik was daar ook niet aardig met mijn opmerking. Neem jij me dat maar niet kwalijk.

(Hand uit)

Nee, 'n ijdeltuitje ben je niet. Maar 'n enkel keertje kijk je toch wel 's in de spiegel, en dan zie je jezelf - niet.

JONGE VROUW.
Daar begrijp ik niets van.

OUDE VROUW.
Hou je van iemand?

JONGE VROUW.

Nee.

(Proestend, hoofd afgewend; dan hoofd weer naar Oude Vrouw)

Net of u dat niet weet! Heb *ik* nou 'n gezicht om van niemand te houden? Ik hou van iedereen! Van de heele wereld!

(Kijkt recht vooruit)

Ja, natuurlijk niet van de nare, de zelfzuchtige, de wreede menschen. Maar ook die haat ik niet. Ik zou ze alleen maar zoo graag anders hebben. Maar haten doe ik eigenlijk niemand. En er is zelfs een, die ik zoo innig, innig, lief....

OUDE VROUW.

Ja, ik weet wel. Ik vroeg 't zoo maar voor 'n grapje. Nu. Ga nu eens voor de spiegel staan met die iemand waar je zoo zielsveel van houdt....

JONGE VROUW.

(Vlug)

U bedoelt....

OUDE VROUW.

Ssst! Geen namen noemen

(Wijsvinger even op, dan weer recht vooruit kijkend)

. We spreken nu als in 'n droom, wat wazig, wat nevelachtig. Misschien zijn we eigenlijk hier geen van beiden - droomen 't maar.

JONGE VROUW

(Peinzend).

Misschien hebt

u gelijk. Ik had wel erge slaap daar net. Ik heb 'n gevoel of we maar zoowat hardop, alleen, praten, elk voor zichzelf - en toch zoo heerlijk in harmonie, van dadelijkbegrijpen.

OUDE VROUW.
Nu juist. En in 'n droom noem je geen namen. Daar zijn alleen maar beelden, gedachten.

JONGE VROUW

(Als boven).

Ja. Als de kleuren in zee door de luchtweerkaatsing. Niet hel, of scherp-omzoomd, maar toch wel duidelijk, en heel mooi soms....

OUDE VROUW.
Ja. En als je nu samen voor de spiegel staat, en je kijkt naar zijn gezicht....

JONGE VROUW.

(Ondeugend)

Zijn? Hoe weet u dat 't 'n ‘hij’ is?

OUDE VROUW.
Dat weet ik.

(Met climax)

Dat zie ik in je oogen, dat hoor ik in je stem, dat voel ik....

(zacht)

in mezelf!

JONGE VROUW.
Nu, en dan? Nu staan we voor de spiegel?

OUDE VROUW.
Ja. Als je dan naar zijn beeld in de spiegel kijkt, dan zie je dat 't niet lijkt, dat 't gezicht niet goed weergegeven is: de ziel is er uit. Die straalt alleen uit het werkelijke levende lichaam!

JONGE VROUW.
Ja, da's waar. Dat heb ik ook wel 's gemerkt.

OUDE VROUW.
Je weet dus niet hoe jij er uit ziet, en je weet ook niet hoe ik er uit zie. Want ik ben maar 'n droombeeld. Toen ik nog ongetrouwd was....

JONGE VROUW.
Is u getrouwd?

OUDE VROUW.

Ja, weduwe.

JONGE VROUW.

Dus: nee, weduwe. U spreekt u zelf tegen. Het Burgerlijk Wetboek zegt: het huwelijk eindigt door den dood van een der echtgenooten, heb ik van mijn man gehoord; en die is Mr. Dr.

OUDE VROUW.

Het Burgerlijk Wetboek weet er niets van. Daar staat geen enkel verstandig woord over het huwelijk in. Het huwelijk is liefde.

(Rustig)

En die eindigt niet met de dood.

JONGE VROUW.

Goed, dan ‘Weduwe’ - of, nee, dat zeg ik niet. Dat vin 'k zoo'n ellendig woord, zóó prozaïsch. 't Doet je zoo denken aan

(trekt een gezicht)

‘weduwenpensioen’.

OUDE VROUW.

Ja. Of aan de ‘Nette dame of weduwe’ van de advertenties ‘eerlijk gemeend’....

JONGE VROUW.

‘Geheimhouding verzocht en verzekerd’, of - aan de Lustige Wittwe.. fijne operette anders, hè?

(Kijkt Oude Vrouw vroolijk aan, dan plotseling)

Ik vin tóch dat u 'n beetje op me lijkt. Ik vin *u* 'n beetje 'n spiegel. En beter dan 'n glazen. Ik ga 's wat in u kijken.

(Ellebogen op tafel; kin op gevouwen handen)

. Hebt u nog altijd....

OUDE VROUW.

Nog altijd dat sterke gevoel van liefde voor het mooie, en afkeer van het slechte - van medelijden met het leed van anderen. En daar ben ik niet grootsch op - daar gevoel ik mij sterk en gelukkig door.

JONGE VROUW.

(In gedachten)

Ja, 't is wel heerlijk dat te hebben.

OUDE VROUW

(Met blik en toon van iemand die in 't verleden kijkt)

Ik herinner me nog, hoe ik als kind uren lang in mijn bed lag te huilen om mijn arme broertje, die kreupel was geworden, bij dat....

JONGE VROUW.

(Als in zich zelf)

Tram-ongeluk.

OUDE VROUW.

(Niets verbaasd over die aanvulling)

Ja, bij dat tram-ongeluk. En als 'k van school kwam, vloog ik naar hem toe, om 'm rond te rijden in zijn wagentje. En dan ik 'm opvroolijken en aan 't lachen maken. Hij gierde als ik de leeraressen nadee.

JONGE VROUW.

O, ja! Vooral de geschiedenisleerares met die vreeselijke sis-Ssen weet u wel?

OUDE VROUW.

O! 't Heugt me als de dag van gisteren!

JONGE VROUW.

Ik kende m'n lessen altijd maar zoowat - heel goed, vond ik zelf, maar 't zal wel niet heel veel geweest zijn, wat ik er van wist! en dan zei de juffrouw.... maar vertelt u 't maar - u weet 't net zoo goed als ik.

OUDE VROUW.
O, ja:

(op hoogen krijschtoon)

Kind, 't iss weer miss. Je kent weer niess van de less....'

JONGE VROUW
'....en sseven achtsste van de less iss....'

OUDE VROUW
'.... iss niess van de less - en verder voor de resst geen nieuwss!' - O, ja, ik hoor 't nog. En zoo babbelde ik met de arme jongen, en vertelde 'm van alles, en 'n pret, die 't kind had!

JONGE VROUW.
Hij is niet lang daarna gestorven.

OUDE VROUW.
En dat was maar gelukkig voor 'm. Want 'n leven van leed had voor 'm gelegen.

JONGE VROUW.
Op zijn graf staat 'n klein eenvoudig steentje, met alleen maar zijn naam.

OUDE VROUW.
Ja. En 't gevoel dat ik voor dat kind had, is me altijd gebleven. Ik heb later wel 'n beetje meer leeren redeneeren - o ja, maar het gevoel, het groote gevoel is hetzelfde gebleven.

JONGE VROUW.
O, wat vin ik dat 'n heerlijke gedachte. Het mooie blijft. Zoo zal 't in mij ook zijn. Ik gevoel zoo, dat het edele en reine dat in mij is.... zoo mag ik toch wel even met u praten? Dat is toch niet ijdel?

OUDE VROUW.
Dat is niet ijdel. Want.... e....

(zich even bedenkend)

weet je wel naar wie je heet?

JONGE VROUW.
Ja, dat weet ik. Maar

(ondeugend opkijkend)

we zouden geen namen noemen.

OUDE VROUW.
Neen, niet noemen, maar denken, maar gevoelen. We hebben beiden den naam van één....

JONGE VROUW.
Ze is nu dood.

(Treurig)

Ik was te jong toen ze stierf, om vader het gemis te vergoeden.... ik herinner me flauw.... iets heel liefs - heel liefs.

OUDE VROUW.
Maar wij hebben van haar gehoord; wij kennen haar; een ziel, zoo edel, en zoo goed, dat zoo te heeten haast een heilige verplichting oplegt; want haar bloed stroomt in onze aderen....

JONGE VROUW.

(Zacht)

En haar geest hebben wij geërfd....

OUDE VROUW.
Ja. En nu heb ik 't mij altijd zóó voorgesteld: als ik goed ben, dan denk ik: dat heb ik van die andere, meegekregen als 't ware; maar doe, of zeg, of denk ik wat verkeerds, dan denk ik....

JONGE VROUW.
Dan denk ik: dat ben *ik* geweest.

OUDE VROUW.
Ja.

(Eenvoudig)

Zoo moet je 't altijd maar beschouwen. Dat behoedt je voor.... zelfoverschatting!

JONGE VROUW.
Begint u weer?

OUDE VROUW.
O, mag ik dat niet zeggen?

JONGE VROUW.
Jawel. Ga uw gang, hoor! Ik vin 't juist wel prettig om zoo wat met u te vechten. U bedoelt....

OUDE VROUW.
Ik bedoel, dat 't ons zacht maakt in ons oordeel over anderen, die.... geestelijk onterfd zijn, om zoo te zeggen, die zoo zonder steun ronddwalen in de woelige wreede wereld.

JONGE VROUW.
Dus.... ik mag mezelf wel 'n beetje goed vinden?

OUDE VROUW.

Zeker mag je dat. Hou jij maar 'n sterk bewustzijn van het goede en mooie dat er in je is. Dat zal je vertrouwen geven en kracht, voor alles wat er misschien nog in je later leven over je zal komen.

JONGE VROUW

(Overtuigd)

Ik gevoel, dat dit altijd zoo zal blijven.

OUDE VROUW.

Ja. Zoo is het mij gegaan. Moedig, en blij zelfs ben ik het leven doorgegaan, trots alle verdriet en teleurstelling, die ook mij lang niet vreemd zijn gebleven. Want dat sterke, sterke geloof in mezelf heb ik altijd bewaard, als een onvervreemdbaar erfdeel.

JONGE VROUW.

(Peinzend)

Trots alle verdriet en teleurstelling....

(zacht hartelijk)

hébt u verdriet gehad?

OUDE VROUW.

(Vriendelijk)

Natuurlijk heb ik dat. Kijk mij aan, kind. Ik ben een oude vrouw, niet waar? Nu, alle oude menschen hebben verdriet gehad. Denk hier alleen maar eens aan: ze zien immers zoo-

velen, die ze liefhadden voor zich wegvallen. Dat is het lot van wie oud worden.

JONGE VROUW.

(In gedachten, naïef)

Dus het is eigenlijk niet eens zoo heel prettig om lang te leven. En

(half pruilig, half spottig)

ze hebben ons op onze bruiloft niet anders toegewenscht en toegezongen, dan 'Lang zulle ze....'

OUDE VROUW.

Nee kind, zoo heel prettig is het niet. En ik heb zelfs oogenblikken gehad waarin ik dacht, dat de zon wel voor goed voor mij was ondergegaan.

JONGE VROUW.

(Angstig, half fluisterend)

Wanneer?

OUDE VROUW.

(Dof)

Wanneer?

(Langzaam)

Toen ik stond aan het sterfbed van....

JONGE VROUW.

(Ziet Oude Vrouw aan, en begrijpt. Plotseling wild, hoofd in de handen, over tafel gebogen)

Nee! Nee! Zeg het niet!

(Snikkend)

God! daar kan ik, daar wil ik niet aan denken.

(Smeekend)

Ga niet verder nu, niet verder!

OUDE VROUW.

Mijn arm vriendinnetje, ik heb je geen verdriet willen doen. Maar ik moest je er toch over spreken, niet waar?

(Ontroerd, maar krachtig)

Ja, ik moest je er over spreken. Want daarvoor, daarvoor alleen, zijn wij hier bijeen gebracht. Om samen te spreken over wat er eens gebeuren zal. Je zal het moeten dragen. En je zult het kunnen dragen. Want zóó groot is je liefde, dat je hem in zijn laatste oogenblikken zult troosten door je levensmoed. Hij zal zien, dat je willig onderworpen het groote offer brengt, en hij zal weten, dat je door zult gaan te leven, ongeknakt en ongebogen.

(Plechtig zacht)

En het zal hem zijn, alsof een hemelsch licht je omstraalt, als je daar bij hem staat, met jou hand in de zijne, moedig en sterk - tot het einde.

JONGE VROUW.

(Hoofd langzaam op)

Ik zal het alles dragen

OUDE VROUW.

En je zult je troost vinden, en je kracht om verder te leven in de liefde, die blijft. Want

(innig)

neen, de dood héeft ons niet gescheiden. Hij is nog altijd bij mij. Ik leef met hem, ik spreek met hem - en altijd geeft hij antwoord. Want onze liefde leeft.

(Hartstochtelijk)

Kijk, ik ben oud, maar onze liefde is jong, zóó jong! Zoo jong als toen wij nog samen waren en wandelden hand in hand door het blijde, zonnige leven.

JONGE VROUW.

(Getroost)

U praat zoo heerlijk met me. Zoo verrukkelijk, zoo innig. Uw gedachten geven me zoo'n hoop, en zoo'n moed.

(Geeft hand over tafel)

Mag ik heel dicht bij u komen zitten? Ik voel me nu zoo één met u....

(Gaat voor om, links naast haar zitten, hoofd op haar schoot. Oude Vrouw legt haar de hand op 't hoofd. Licht onmerkbaar zwakker)

. En nu nog één vraag. Ik weet het antwoord. Ik weet het. Maar ik wil het toch zoo graag nog eens hooren. Bent u, na al wat u doorleefd hebt, dus tóch gelukkig?

OUDE VROUW.

Heel gelukkig. Want een groot warm gevoel doortrilt mijn heele leven....

JONGE VROUW.

(Zacht)

Een groot, warm gevoel doortrilt mijn heele leven....

OUDE VROUW.

Het gevoel van die heerlijke, onveranderlijke liefde....

JONGE VROUW.

(Zacht, als in droom)

Onze heerlijke liefde....

(Licht uit. Eenige maten zachte muziek. Gazen gordijn weg. Zachte gongslag, licht op, wit. Oude Vrouw is verdwenen. Jonge Vrouw zit op haar plaats, als in 't begin, met brief. Ontwaakt. Gaapt).

JONGE VROUW.

O, jee! Ik mag niet gapen. Niet netjes voor 'n jong meisje - jong vrouwtje! Ik heb heusch geslapen.

(Hand aan voorhoofd)

Wel wat akelig gedroomd, geloof ik....

(Op)

Nee, ik heb heerlijk, heerlijk gedroomd!

Kroniek.

Boekbespreking.

C.A.J. van Bruggen, Als ge niet.... dan!, een ver-beelding, Rotterdam, W.L. & J. Brusse's Uitgevers-Maatschappij, 1917.

Dat dit een engelsch genre is, de heer Van Bruggen zal het nu langzamerhand wel weten. Wanneer hij het al niet wist toen hij begon te schrijven! Bijna geen recensent van zijn boek, of hij heeft het hem verteld. Een engelsch, een ‘uitheemsch’ genre dus, niet oer-hollandsch, niet à la Ostade, niet à la Camera Obscura! Wat zeg ik, de Camera, was zij niet evenzeer een engelsch genre, en Van Effen's Spectator, en Van Lennep's Roos? Wat beteekent dat eigenlijk: een engelsch genre? Onze geheele moderne natuurpoëzie heeft een klap van den engelschen molen beet en onze moderne realistisch-psychologische roman van den franschen! Waarom dan wordt speciaal deze arme heer Van Bruggen zoo verveeld met dat engelsche genre van zijn werk?

O, ik begrijp het wel zoo'n beetje. Het is niet eigenlijk het genre alleen, het is d e g e e s t . Het is een zekere koelheid, die soms kilheid schijnt, een vastberadenheid die aan ongevoeligheid herinnert. Het is dat effene, strakke gezicht - een houten pijp tusschen dunne, gespannen lippen - waarmee men zich onwillekeurig verbeeldt, dat een boekje als dit moet zijn geschreven. Er zijn menschen die hun leed zoo diep in zichzelf verbijten kunnen, dat men er wérkelijk niets van merkt. En intusschen schertsen zij en fantaseeren, en hoonen en railleeren - men zou zoo zeggen: alléén met hun intellect. Hinderlijk zijn zij soms met hun akelige kalmte, hun stargeestige onontroerbaarheid. Zij kijken naar een bioscoop-voorstelling van den slag aan de Marne en maken bij het uitgaan een kwinkslag. Ware pestduivels met hun eeuwige leukheid, hun eeuwige pijp! Tot die menschen behoort (met vele engelschen) ook de schrijver Van Bruggen. Hij is leuk en kalm, flegmatisch. Zijn fantasie bestaat in het verzinnen van buitengewone toestanden, het doen bewegen daarin, op verrassend logische wijze, van poppen, die menschen verbeelden (waarom hij ‘ver-beelding’ schrijft weet ik niet!). Zijn geestigheid uit zich in een diep en strak sarcasme. Niet bang is hij zijn idealisme te toonen, wanneer hij het eerst maar een poos in de ijskast van zijn intellect heeft gezet. Maar zijn hart, zijn kloppend, warm hart, neen dat toont hij niet. Durft hij niet of wil hij niet, is het vrees of trots - wie zal het zeggen; hij dóet het niet. Toch lééft er wel een hart in zijn borst, toch - misschien - is dat hart ook van zijn koelste werk de heimelijke motor. En ja, als men héél aandachtig leest, scherp luisterend leest.... dan trilt daar ook wel iets; wie zich geheel aan hem overgeeft, die merkt soms, ónder al die fraaie, koele zinnen en zinnetjes, die kalmweg geleende expressies en wendingen, het sidderen van den diep-gelegen motor.

Twee dingen zou men den heer Van Bruggen kunnen toewenschen: échter expansiviteit, meer wármte in zijn werk, óf meer géést. Want geestig is deze schrijver wel, maar niet geestig genoeg om zijn gebrek aan warmte te doen vergeten. Geestigheid trouwens krijgt juist door gemoedswarmte haar ware relief. Als Van Bruggen warmer was - het lijkt vreemd, maar het is toch zoo - als hij warmer was, zou hij waarschijnlijk ook geestiger zijn. Zijn bestendige gemoedsonderdrukking maakt hem dikwijls te mat, te vlak, op het vervelende af. Zoodra een schrijver alléén tot ons verstand gaat spreken - praat hij ons in slaap.

Terwijl ik zoo schrijf, ben ik innig overtuigd, niets te vragen, dat de heer Van

Bruggen niet kan geven. Ik verwacht geen psychologie van hem, geen echte menschbeelding. Als hij daarvoor ooit nog talent zou toonen, zou hij mij al heel bizonder meevallen! Totnogtoe toonde hij zelfs geen aanleg tot en zelfs geen lust in zoo'n ‘genre’. Geen van zijn ‘poppen die menschen verbeelden’ leeft werkelijk voor ons - daar zijn zij dan ook poppen voor, zult gij opmerken, zeer terecht! Het heeft dus ook geen doel, ons af te vragen, wat boekjes als zijn ‘Verstoorde Mierennest’ en dit nieuwe zouden kúnnen zijn, als hij wél die kunst verstond: menschen te scheppen. De heer Van Bruggen, in deze boekjes, speelt. Hij speelt een spel van verbeelding. Hij speelt met harlekijns en colombine's, met malle houten soldaten en engeltjes van bordpapier. Maar zijn spel heeft een zeer ernstigen zin. En de geheime motor, die zijn hart is, is een zeer warm en levend hart, dat vol medelijden, vol menschenliefde is - o, en zonder twijfel de diepe, brandende bitterheid kent, de gloeiende, tot wrok geworden ergernis.

Uit bitterheid over de slaafschheid der menigten, die zich op laten zweepen tot oorlogvoeren, tot broedermoord en schoonheidsverwoesting, is dit boekje ontstaan. Als de heer Van Bruggen op zijn eigen wijze over zichzelf zou schrijven, zou hij zeker opmerken, dat daar dus blijkbaar ‘copie’ in zat!

Moet ik het verhaaltje nog eens gaan oververtellen? Het is al zoo vaak gedaan.... In zeer korte woorden dan: de schrijver onderstelt, dat bij een volgenden oorlog (wanhopig schrikbeeld!) de ‘humanitair’ en kunstlievend geworden mogendheden een vecht-terrein zouden uitkiezen in de Siberische steppen. Gelijk studenten, die ruzie kregen op de kroeg, gaan ook de Europeesche rijken ‘het buiten uitvechten.’ Nu zijn zekere divisies van beide partijen wat afgedwaald. En deze, elkander plotseling ziende als w a t z i j i n d e r d a a d z i j n, als medemenschen, als broeders, vallen elkaar in de armen, sluiten een vrede op eigen houtje, een vrede, die werkelijke vreugde en vrijheid worden zal. Zij stichten geen staat, zij gaan elkaar eenvoudig allen helpen, leven in broederschap. Het beeld, ook van dat samenleven, is maar uiterst vaag geschetst in Van Bruggens boekje; hij deed niets dan een richting aangeven, een idee. Plus de botsing, welke natuurlijk komen moet, zoodra de ‘beschaafde wereld’ op de hoogte raakt van 't geen daar in die verre steppen is ontstaan. De beschaafde wereld, die intusschen ook weer eens een z.g. vredestractaat heeft gesloten, d.w.z. een wapenstilstand, aan zich, en aan elkander, de gelegenheid gevend, zich voor te bereiden op scherper concurrentie, moordender kamp. Het geluk der menschen-broeders wordt vernietigd, of, om in de taal der ‘beschaafden’ te spreken, op de ‘deserteurs’ wordt de doodstraf toegepast.

Van al de mensch-poppen, die in dit droef-eindend blijspel optreden, heb ik den bulgaarschen graaf en den amerikaanschen journalist het vermakelijkst gevonden.

De marionetten-figuur van den graaf met zijn Pommeren is niet origineel, hij is de gewone caricatuur van den jonker-jagermilitairist, maar hij ‘doet’ hier zoo grappig. Nergens komt zijn wanstaltige onbenulligheid beter uit dan bij dit rondloopen in een werkelijk gelukkige samen-leving.

(bl. 162) ‘Alweer sprak hij niet uit; hij ging heen, terwijl de Amerikaan zonder op hem verder te letten tobben bleef op zijn eindeloos telegram. En de Graaf bedacht iets bijster zonderlings. Er knipte als een gloeilamp in zijn brein open.... àls hij ook eens werken ging?! Op hetzelfde oogenblik ging het licht weer uit: de gedachte was verworpen. Was het niet àl te absurd; hij, een Graaf!? Hij, 'n diplomaat! Zijn lippen trokken samen van zelfrespect; zuiniger dan ooit keek hij onder zijn doorploegd

voorhoofd. Hoewel hij wel gissen kon, dat een diplomaat op dit oogenblik van deze gemeenschap niet bepaald het meest nuttige lid kon zijn, de dagen zouden

komen - hij voelde het als een profetische zekerheid.... Ja, ja! Maar wat hij als een zekerheid en een heerlijkheid voelde, het vloeide weder in zijn hoofd weg, het smolt tot niets en baloorig nam hij zijn jachtgeweer om vertroosting te zoeken in de eenige bezigheid die hij verstond.'

Dit is leuk en fijn-geestig gezegd, hier is lachend getypeerd - de wijsheid is de ergernis te boven gekomen. En dat moet men vooral niet geringschatten! De groote verdienste ook van het snijden dier andere marionet, van den amerikaanschen journalist, is dat het zonder haat en bijna zonder overdrijving gedaan is: leuk en raak, lachend, met iets goedigs zelfs, toch echt bespottend en bespottelijk makend. O die 'Koningin der Aarde', wat een malle, opgeblazen, verschrikkelijk machtige, en toch eigenlijk stuntelige figuur slaat zij in dit boekje! En hier gold het 's heeren Van Bruggen's eigen vak, eigen 'standing' in de maatschappij. Apologie, evengoed als bitterheid had men dus kunnen verwachten. Wat de schrijver gaf, was vol kennis en begrip, sine ira et studio. Een pop, niets meer, ook deze Mr. Forbes, maar is er geen fijne geest in, juist van zoo'n z.g. modernen machtige te toonen het pop-achtig doode, machte looze, dat niet bewegen kan, als niemand aan de touwtjes trekt. Als Mr. Forbes in zijn amerikaansch blad, de 'Daily Crier,' aan 't schrijven gaat over zijn avonturen - welk een prachtige harlequinade, welk een fijne satyre! De heer Van Bruggen, die in het Handelsblad - naar ik meen - gewoonlijk onder de streep schrijft, schijnt daarbóven toch ook wel eens rondgeneusd te hebben!

Maar laat ook ik niet overdrijven. Er is goddank nog een opmerkelijk verschil tusschen amerikaansche en hollandsche persmenschen en persmanieren. Vooral in dollars zal Van Bruggen misschien wel meesmuilen.

H.R.

J. de Meester, Gedenk te Leven, Amsterdam, Em. Querido, 1917.

Als ik wel heb beteekent dit kleine, haastig gepende boekje niets meer of minder dan Joh. de Meesters's voor 't eerst voluit 'bejahen' - zooals de Duitschers schrijven; uit te spreken is het woord niet! - zijn voor 't eerst voluit erkennen van het leven als de moeite waard en schoon. Als een nerveus uitgestooten, toch zeer zinvolle kreet is het dan ook zeer merkwaardig.

Intusschen, mijn voortreffelijke collega zal het mij, hoop ik, niet kwalijk nemen, dat ik het graag veel rustiger, krachtig-rustiger, daardoor overtuigender, maar vooral: fijner had gehad. Zijn hoofdfiguur, de jonge Henk, is in de haast wat fade en onbeduidend uitgevallen, zijn tweede voornaamste persoon, de commis-voyageur, gewezen kapelaan, Willems doet een beetje oudbakken en ouderwets aan, iemand uit den tijd van Multatuli, wat grof met zijn kolossaal aplomb - wat géét ons deze figuur nu eigenlijk nog? Het allerbeste in dit kortademig-ratjetoe-verhaal, deze eerste schets voor een roman, is zeer zeker: Neef, de schilder, Henri de Fouquières - waarachtig, ziedaar nu weer zoo'n teekening, gelijk ook de schilder-impressionisten, De Meester's kameraden, er zoo vaak gaven, zoo'n wonderlijke rake krabbel, waarvoor men in opgetogen respect als terugdeinst en waarvan men aanstonds denkt: gelukkig, dat de artiest haar zóó maar heeft gelaten; afmaken zou waarschijnlijk schade gebracht hebben.

Hij is werkelijk prachtig, deze met een durf, een bravoure à la Forain neergebliksemde mensch-teekening. De schilder de Fouquières is een type uit een tijd, nu zoo ongeveer voorbij, maar dien wij ons nog allen herinneren, wij ouderen, en wij zijn er De Meester dankbaar voor, dat hij dat type, in al zijn kracht en al zijn zwakheid, zijn ruwe doen en zijn fijne, àl te fijne voelen, nog eens ten voeten uit voor ons heeft.... getooverd op het papier. Het kòn niet vlugger waarschijnlijk, maar het kòn ook niet raker en gevoeliger.

Och, laat ons over de rest maar niet veel zeggen. Wij kennen ze nu wel, de

Rotterdammers die De Meester hier bedoelde - wij vonden ze ook in Amsterdam terug, ja zelfs in Den Haag! - wij weten wel wat er is van hun aanmatigende houding in de wereld, hun leege deftigheid, en ook weten wij wel wat zij verknoeien kunnen, in zichzelven en in anderen. Eigenlijk al langer dan vijfentwintig jaar heeft Joh. de Meester de hoogere, fijnere, lievere zielsdingen tegen hen beschermd. Hij heeft het gedaan, soms als Henri de Fouquières, ruw uitvallend, trotsch hoonend. Zijn eigen, diep-in zoo idealistische levensopvatting was al sinds G e e r t j e , ja als sinds D e e m o e d , volkomen duidelijk. Toch gaf hij vaak aan pessimisme toe. Hier staat het nu voor 't eerst: wees niet ál te deemoedig, laat je niet op je kop zitten, stoor je aan geen tegenstand of minachting van menschen, gedenk te leven!

Maar nu ja, van den innerlijken groei, de moeilijk verworven harmonie ook, die hieruit blijkt, kunnen wij veelgoeds denken en zeggen, wij kunnen er den kunstenaar mee gelukwenschen - er van geniéten kunnen wij niet. Dat zou pas mogelijk zijn als deze verworven harmonie hier ook zijn adequate, harmonische uiting had gevonden. Maar waar de uitingswijze nog even onrustig bleef als vroeger, ja misschien aldoor nog wilder, nog schichtiger schijnt te worden....

Cornelis Veth had gelijk toen hij onlangs schreef: laat ons De Meester vergeven, hij kan niet anders, wij zouden hem misschien ook niet herkennen als hij anders ging doen. Maar laten wij vaststellen, dat dan ook niemand behalve hij zoo schrijven mag!.... Inderdaad, onze litteratuur zou op een zenuwinrichting gaan gelijken.

Het laatste wat De Meester nu ingevoerd heeft, om zijn schrijfwijze te doen accepteeren, is een veelvuldig gebruik van de komma-punt. Te pas en te onpas wordt dit halt-roepend leesteeken aangewend. En zoo ontstaan volzinnen(?) als deze (bl. 16):

‘Toen een juffrouw Van Balderen, bloedeigen zuster van den koffie- en rubberrijkaard, dien Beursspot als “De Prins” kenschetste; door het aangenaam uiterlijk, de hoffelijke manieren en zeker ook den jonkheers-titel aangelokt; zich twee dagen na een zeilwedstrijd had bereid verklaard, den acht-en-dertig-jarigen weduwnaar te trouwen, die, in het bezit van geen enkele boot, toch zóó'n uitmuntend sportsman bleek, dat heel D e M a a s hem onderscheidde; werd de fortuinlooze dorpsburgemeester makkelijk bij één duw Rotterdammer’.

Liever dan nog een oogenblik langer bij deze amechtige haast.... stil te staan (meê te jachten ware een passender woord) sluit ik deze aankondiging met een citaat over Henri de Fouquières, een stukje, het eerste, van de meesterlijke teekening waarover ik sprak:

(bl. 91) - Thijs?.... Ja zeker! - Heel, heel mooi. En vooral z'n leven, het leven van Thijs Maris is prachtig!

Even bleef er een zwijgen hangen. Doch gretig ging de schilder voort:

- Die burgerman heeft het gekund. Aristocraat, als niemand vóór hem. Aan alles weet hij weerstand te bieden. Zelfs aan de barmhartigheid.

Opgewekt was het praten begonnen. Nu, zijn jongen bezoeker aanziend, meende de schilder gewaar te worden, dat Henks belangstelling gering was. Op den toon van iemand die aandacht afdwingt, hervatte hij:

- Wíst je dat? Was 't je bekend? Voor Thijs is weldoen een behoefte. Geven vindt hij iets dat van zelf spreekt. Daar is veel misbruik van gemaakt en hij glimlachte als hij het merkte. Maar op één punt ving men hem nooit. Ontbrak hem geld om weg te geven, de bezoeker wist altijd raad; dàn werk van hem om te verkoopen, een

teekening, schilderij of ets. Maar daar is Thijs nooit voor te vinden. Menschlievendheid? goed; maar me werk laat je staan. Onder niets mag het werk lijden. Natuurlijk! het is de eenige houding. Thijs heeft alles weggeschopt, òf - 't is niet iets voor hem, te schoppen; alles van zich afgehouden. Roem en eerbetoon, rijkdom, vrou-

wen - niets van dat al komt de kunst ten goede, integendeel schaadt het haast altijd; dus - weg er mee. Als een asceet in stilte, eenzaam, uiterst sober, zoo leeft hij te Londen; zijn werk wordt bewonderd, maar niemand kent hèm. Kranig? Doe 't 'em maar eens na! Ik zeg je, het is de eenige houding, maar houd jij er eens praktisch aan vast! Toewijding heet het dan. Ik noem het moed. A l l e r e e r s t, g e l o o f i n j e z e l f, vast weten dat het de moeite waard is. Tegenover ieder en alles. Godnogtoe, wie houdt dat vol! Ik vind het al zoo'n duivelsche toer, werkelijk vast overtuigd te blijven, dat het leven de moeite waard is. En dan de kunst, mijn kunst, dat ding daar!....

Werd Neef driftig? 't Was géén komedie. De dikke handjes gekromd om de dijen, één been schuin onder het ander, daar de voet rustte op een sport van zijn kruk, zat de kleine, zwaarlijvige man op het stoeltje met onvoldoend zitvlak midden in het ruime atelier, vrij ver van den schuinstaanden ezel. En nu hupte hij overeind, vlug in alle bewegingen; en dreigend liep hij toe op zijn werk, doch beperkte zich tot een trap naar den standaard. Het effect van zijn doen-en-spreken zou lachwekkend zijn geweest, als Henk de eerlijkheid er van niet gezien had en gehoord'.

H.R.

H. v.d. Kloot Meijburg, Bouwkunst in de Stad en op het Land, met 400 afb., uitg. met steun van het departement van Binnenl. Zaken, door W.L. en J. Brusse's Uitgevers Mij., Rotterdam, 1917.

Na de tachtig schetsen over Onze oude Dorpskerken en Onze oude Boerenhuizen, beide uitgegeven in 1912, verscheen in 1917 Bouwkunst in de Stad en op het Land. Waren de beide vorige boeken aan een bepaald onderwerp gewijd, het laatste behandelt meer in het algemeen vraagstukken van den dag op het gebied der bouwkunst. Zooals de schrijver zelf zegt, het is een verzameling van tegenstellingen, - 'voorbeelden en tegenvoorbeelden' noemt men ze tegenwoordig, - waarin mooi en leelijk ter vergelijking naast elkaar worden gezet.

In de eerste plaats is het werk demonstreerend, meer nog dan de vorige uitgaven, soms zelfs daardoor wel wat al te betogend en te didactisch. Herhalingen en scherpe critiek worden niet gevreesd. Maar het is waar, om gehoord te worden moet men wel eens zijn stem verheffen en het 'frappez, frappez toujours' heeft ook zijn nut. Door telkens op het zelfde aanbeeld te hameren, hoopt de schrijver ons eindelijk ervan te overtuigen, dat wij ons met zeer veel leelijke en zinlooze bouwwerken omgeven. Alsof woorden niet genoeg zijn komt hij met een reeks goed gekozen voorbeelden voor den dag en daar heeft hij gelijk aan: plaatjes kijken valt den meesten menschen gemakkelijker dan leeren.

Beschouwt men den geest van het boek, dan denkt men aan de werken van Berlage, die evenals van der Kloot Meijburg met nadruk wijst op het schoone in het verleden, maar ook op de nieuwe gegevens, die de moderne tijd ons gebracht heeft. Beiden verzetten zich niet tegen de machine of tegen surrogaten, maar wel tegen 's c h i j n -constructies en s c h i j n -vormen' en in de eerste plaats tegen 'stijl-architectuur', zonder evenwel te ontkennen dat de oude vormen ons veel kunnen leeren en dat de studie van oude voorbeelden niet behoeft te leiden tot willooze

navolging (fig. 91). Er behoort echter een zekere volharding toe, de werken van Berlage te bestudeeren; het boek van Van der Kloot Meijburg is lichter lectuur. Schijnbaar zonder inspanning leert men het goede van het slechte onderscheiden; een werk, dat zoo gemakkelijk te lezen is, zal zeker in een wijden kring zijn nut doen.

De inleiding behandelt in het kort de oorzaak van het stijllooze van den modernen tijd. In de eerste plaats is zij te zoeken in de opheffing der gilden, waardoor de beoefening der ambachten van

iederen band en van elk toezicht ontdaan werd (p. 2); daardoor kwam men tot het misbruiken der persoonlijke vrijheid en ontstond er een individueele bandeloosheid. Met kracht trekt de schrijver te velde tegen allerlei misbaksels in de architectuur, waaraan de oogen langzamerhand al te zeer zijn gewend. Hij bindt den strijd aan tegen de manie van kleine ruitjes (fig. 4), zwevende erkers en balkons (fig. 44 en 40), doellooze torentjes (p. 24 en 29), huizen met te veel daken (fig. 68), schijntoppen (fig. 90) en vermommingen (fig. 84). Zie daartegenover eens den mooien raamvorm van fig. 3, het balkon en den erker van fig. 41 en 43, de topgevels van fig. 89 en 93! Is echter een modern gegeven, b.v. het daklooze huis, bevredigend opgelost, dan kan het ook zijn schoonheid hebben en aanvaart hij het zonder schroom (fig. 83).

De schrijver heeft een zuiver begrip van den geest, die uit een bepaald gebouw moet spreken. Hij maakt een onderscheid tusschen het stadshuis en het dorpshuis, hetgeen hij reeds aanduidt door zijn boek in twee deelen te splitsen: bouwkunst in de stad of op het land. Het dorpshuis is ook al weer iets anders dan een boerenhuis of een landhuis, een dorpsherberg (fig. 282 en p. 111) moet een ander aanzien hebben dan een stadscafé. Een winkelhuis en een pakhuis kunnen esthetische waarde hebben. Jammer, dat de schrijver niet aan het kantoor heeft gedacht, hij zou dan zeker de heerenhuizen op de Amsterdamsche grachten niet de juiste gebouwen voor bureau's hebben gevonden. Voor het stedenschoon acht hij den goed gesloten straatwand van veel belang. Max Eisler heeft er in zijn beschrijving van de Hollandsche steden ook op gewezen, dat de Nederlanders in vroegere tijden steeds voor de geslotenheid van den straatwand hebben gezorgd. Niettegenstaande de groote verscheidenheid van gevels vertoonen de Amsterdamsche grachten stijleenheid (fig. 103, 107, 153) en een gesloten straatwand; kleinere steden staan in dat opzicht niet achter (fig. 155) zie daarentegen het rommelige der nieuwe straten van fig. 154 en 156. Terecht wordt opgemerkt, dat de fout niet alleen ligt aan den bedorven smaak van het publiek, maar ook aan de bouwverordeningen, de woningwet, de opleiding der architecten en aannemers, de slechte voorbeelden, waarnaar zij werken, het ontwerpen op papier.

De platen zijn hier evengoed hoofdzaak als de tekst, zij sluiten zich bij de verschillende hoofdstukken zeer nauw aan. Wellicht zal men moeite hebben alle afbeeldingen naar waarde te schatten. Meestal zijn de verschillen duidelijk te zien, maar soms rijst de vraag: is dit nu zooveel beter dan het ‘tegenvoorbeeld’, is er werkelijk zooveel verschil tusschen het bruggetje van fig. 243 en 244, ligt dat niet meer in het landschap dan in de brug? De schilderachtige achtergevel met binnenplaats (fig. 285) is wel heel mooi, maar de huizen van fig. 286 krijgen meer lucht, en men zal de slechte dorpswoning in zandsteen-nabootsing (fig. 276) zeer zeker voor bewoning verkiezen boven de ‘dorpswoning van goeden baksteen’ op fig. 275. Waarschijnlijk ook zal men liever in een onsamenhangenden straatwand wonen, als men een balkon heeft om buiten te zitten (fig. 156 en 150) dan op een derde verdieping zonder uitbouwseltje om lucht te happen. Maar dit zal de schrijver u ook niet tegenspreken. Het is hem vooral er om te doen, uw oogen te openen, en hij beweert niet, dat de goede oplossing voor alle gevallen reeds gevonden is. Hij wijst er alleen op, hoe mooi de oude huizen van fig. 153 tegen elkaar staan en in hun verscheidenheid toch eenheid vormen en hoe de gebouwen van fig. 158 een onsamenhangend geheel zijn, terwijl op fig. 157 en 159 met moderne gegevens de compacte massa tot ons spreekt. Het is de bedoeling van den schrijver, dat zijn boek op deze wijze zal worden beschouwd.

C.E.

Jan Heijse bij d'Audretsch te 's Gravenhage.

In dezen tijd van onrustig zoeken is J a n H e i j s e een vreemde verschijning, omdat hij niet tracht naar het vinden eener nieuwe wijze van kunstuiting, doch met innige aandacht de uitingsmiddelen van groote tijden des verledens toepast. Dit werk is te voornaam, te zuiver van stijl om niet ontstaan te zijn uit een sterke en oprechte overtuiging, welke den kunstenaar dwong tot dezen vorm van zijn werk. Jan Heijse is een beminnaar van het leven in zijn rijke verscheidenheid en hij schroomt niet de duizenderlei vormen, waarin het leven opbloeit, met geduldige liefde te beschouwen en weer te geven, n'en déplaise de steriele derwisjen van ‘De Stijl’ met hun planimetrische aandoeningen. De kunst van Heijse staat het dichtst bij die der Vlaamsche primitieven, zij bemint de rust en de teederheid, en de geduldige contemplatie. Maar ook houdt Heijse van de zwierige grandezza der Spanjaarden; doch welke groote voorbeelden hij moge bewonderen, hij volgt ze niet na, maar gebruikt ze als een norm van schoonheid, die hij tot nieuwe schoonheid herschept. Weinig hedendaagsche kunstenaars ken ik, die, zoo devoot voor het verleden, er toch zoo onafhankelijk tegenover staan, en die zoo zuiver begrepen, welke elementen uit dat verleden tot nu toe levend en leven-wekkend zijn gebleven.

JAN HEIJSE. DE AANBIDDING.

Iemand als Heijse, die de distinctie lief heeft en de zuivere houding van het niet verbasterde, kon in geen beter omgeving werken dan op Walcheren, in dat droomende stadje Veere met zijn geur van vergane grootheid en zijn fleur van blozend-gezonde, sierlijke Zeeuwsche meisjes. Hier zijn van hem een paar groote potlood-teekeningen, die van deze beide dingen de distinctie laten zien. Heel minutieus, met groot meesterschap geteekend is daar het ranke stadhuis met een op den voorgrond zittend meisje: het verleden en het heden, en Veere in essentie. Schooner nog is de andere teekening: voor een raam, waardoor we de stille kade zien met de oude huizen, zit

een Zeeuwsch jong meisje, de bloote armen in den schoot. Naast haar op de vensterbank, een pot met tulpen. 'n Heel klein beetje kleur, groen van het raamkozijn,

een schemer van licht rood op de tulpen. En het meisje zelf heel puur en heel zuiver in haar smetlooze jeugd; een teekening van zeldzame teederheid.

Deze kleine tentoonstelling - Heijse werkt zeer uitvoerig en dus langzaam - geeft een duidelijk beeld van zijn veelzijdig kunnen; alles, wat hier is, zijn schilderijen, zijn aquarellen, zijn pen- en potloodteekeningen en, niet het minst, zijn droge-naald etsen, geven blijk van een technisch meesterschap, zooals we het in onze dagen weinig meer zien, en dat des te merkwaardiger is, omdat het des kunstenaars zieleleven niet overwoekerde, maar schraagde en tot schooner, volledige uiting bracht. Hoe men ook de buitengewone technische knapheid moge bewonderen van het kleine drieluik 'Zoetelande' of 'Het Prinsje', dieper getroffen zal men zijn door den geestelijken inhoud dezer werken, waarvan de uiterlijke elementen - hoe fraai ook - bijzaak zijn. Het drieluikje is een kleinood, dat ik een openbare verzameling toewensch, opdat duizenden er gelukkig mee kunnen zijn. Het is een allegorie op het dorp Zoutelande, dat met zijn kerkje en den bevalligen boog zijner duinen op het midden paneel is te zien; op een duin van den voorgrond zit een jonge Zeeuwsche vrouw met een zoogend kindje en een klein meisje naast zich. Het linker paneel geeft een slanken jongen in eenigszins middeleeuwsch costuum, dragend een herdersstaf en naast zich een hond tegen een achtergrond van wijkende landouwen; op het rechter paneel is een heel sierlijk Zeeuwsch meisje met een lammetje bij zich, tegen een achtergrond van huisjes en zee. Wien hindert het, dat die jongen niet van dezen tijd is en het meisje goudleeren schoentjes draagt? Heijse maakte dit drieluik tot een sterke, voorname eenheid van princelijke kleur, en benaderde het intieme leven van dit dorpje in dit allegorisch beeld beter dan Hart Nibbrig het in diens monotoon-gestippelde doeken vermocht.

Wie eens wil constateeren, wat Heijse technisch kan, bekijke het zeer nauwkeurig met dunne olieverf geschilderde 'Ontbijt'; een vrouw in licht groen gewaad, die een knaapje doet eten; hij zie, hoe feilloozuiver in welving van lijn en wemeling van kleur en schaduw dat steenen kommetje is geschilderd en hoe simpel en volledig die anjelieren staan in het kleine vaasje.

Onfeilbaar-zuiver zijn ook de kleine drogenaald etsen; het zijn juweeltjes van etskunst. Heel gevoelig zijn het naaktfiguurtje, met enkele lijnen neergezet, de 'kade van Veere,' het 'lezend meisje' en 'driekoningen.' Het naakte meisje heeft Heijse ook geschilderd: het heft de armen, die boven het blonde hoofd een rooden doek houden. Het naakte vleesch is prachtig-gaaf van kleur, het is bloeiend van jeugd en zeer ingetogen. Tegen een hangend tapijt met diepe even-gedekte tinten van paars, rood en groen ontluikt dit naakt met de puurheid eener roos in den uchtend.. Dit is een der schoonste dingen uit het werk van Jan Heijse.

Ik hoop, dat een uitgever den moed heeft de door Heijse verluchte 'legende van Westenschouwen' te laten drukken, waarvan eenige illustraties, met de pen geteekend, hier zijn te zien. Het is voornaam grafisch werk. Misschien, na den oorlog?

J.S.

Amsterdam in beeld.

Van de velerlei tentoonstellingen, genoemd naar een bepaald onderwerp, waarin kunstuitingen van den meest verschillenden aard onder één hoedje worden gevangen, tentoonstellingen die in den laatsten tijd veel gehouden zijn, is dit wel de interessantste. Want ‘Amsterdam’ is werkelijk, picturaal gesproken, een eenheid en een persoonlijkheid. Amsterdam is een oude stad, maar die als handelsstad toch leeft, en druk leeft, het is een stad met een traditie

en de stad van den intellectueelen vooruitgang, het is een stad met een eigen sfeer. De kunstenaar heeft dit niet altijd nadrukkelijk willen zeggen; hij heeft in de meeste gevallen een aspect en een stemming gegeven, maar hij heeft het toch meestal gevoeld en meegedeeld. Wie beter, intensiever, grooter den Breitner, en met hem, Witsen? Jongere impressionisten - impressionisten althans nog voluit toen zij dit schilderden, hebben iets van ditzelfde gegeven: vooreerst Van Soest met zijn Dam, Van Raalte met zijn Leidsche plein, Pollones, Heuff, Knap. En Karsen, in het stille fijne 'Avondstemming aan de Baarsjes' zegt het met meer zachten klem nog: er is iets stil-voornaams, iets gereserveerds en iets weemoedigs in het aanzien van onze hoofdstad, iets van dat zelfde wat men ook in onze kleinere oude steden vindt, maar wijdscher, sterker. H. Meyer brengt met zijn intieme teekening bewust en bijna met lyrische preoccupatie den zelfden indruk teweeg en in de meeste grafische werken gevoelt men dienzelfden geest.

Ik spreek hier van de tentoonstelling in de Maatschappij voor Beeldende Kunsten, den vroegeren Larenschen kunsthandel. Maar men zag daar ook werk van geheel anderen aard. Twee uitersten: vooreerst die gezellige, kunstlooze topografische gekleurde teekeningetjes uit het begin der eeuw, van Ten Cate en De Kruijf, en dan een groote pastel van Monnikendam, kleurig, fel; een schrilvroolijk Amsterdam, met kleuren, galmend

MARTIN MONNIKENDAM. KRIJTTEEKENING.

tegen de zon in. Bij een heldere gure lucht denk ik me zoo'n gracht gezien, bij weer dat spot met de ingetogenheid en de deftigheid der oude stad. Monnikendam exposeert vele zulke pastels in Arti, onder auspicieën van den kunsthandelaar Houthakker. Het zijn drukke, bonte, lustige kleurteekeningen, nu eens een buitengracht of een kade met de oude, wonderlijke huizen onder woelige luchten en bij nog woeliger wateren, dan weer steegjes, hofjes, sloppen, met curieuze geveltjes, schots en scheef door elkaar, en kakelbont. Ik denk aan Thackeray's 'Roundabout Journey'. 'Amsterdam

is as good as Venice, with a superadded humour and grotesqueness, which gives the sight-seer the most singular zest and pleasure'. Het is ook een kijk, maar die de stemming, de genus loci negeert.

C.V.

G.J. van Overbeek.

Gelijktijdig met den Haagschen schilder Henricus, stelt Van Overbeek, Dordtenaar van geboorte, maar sedert zijn jeugd woonachtig te Rotterdam, een twintigtal schilderijen en teekeningen ten toon. Gelijk August van Voorden heeft ook hij vanaf zijn jeugd, zich aangetrokken gevoeld tot de kaden met het handelsbedrijf, echter minder dan dezen om het groote rumoer, het drukke verkeer zoowel te water als te land, noch ook om de grootsche machineriën van den laatsten tijd. Reeds als jongen heeft Van Overbeek zich bezig gehouden met het bestudeeren der sleeperspaarden; het zwaar-bonkige, stoere, vooral het witte

G.J. VAN OVERBEEK. PAARDEN AAN HET OUDE HOOFD.

beest was hem lief en hij geeft ze tegen de rivier aan gezien, met in de verte de witte petroleumtanks, de booten der Holland-Amerika-lijn, of de graan-elevators. Of hij schildert ze tegen de stad aan, moe en rustende of etende; voorbijtrekkende of op den toeschouwer aankomend, de peezen en spieren strammend onder het trekken van den zwaren last. Het goedige dier, altijd tot den arbeid bereid, heeft zijn aandacht; niet het vurige, het energieke, dat de neusvleugels dampend opblaast, en vuurspattend de hoeven op de keiën slaat. Zijn bruine paarden staan er in de grijsheid van de straat, één met de karren en den voerman, in de lichte kade-atmosfeer, met de reflex van den wijden lucht, van de wijde rivier, over de keiën.

Het beste, het zuiverste, is deze eenvoudige schilder in zijn eenvoudigste onderwerpen, zooals daar, waar een groep donkere beesten tegen een groen wachthuis staan; waar zij als een donkere vlek met de kar in de sneeuw aan komen rijden, met de bruine huizenrij er achter; of ook, waar een wit paard tegen de lichte rivier-atmosfeer gegeven werd.

A.O.

Henricus.

Een zelfportret, op zijn zeventiende jaar geschilderd, doet Henricus' fijnvoelende, conscientieuse kunstenaarsnatuur, zijn warm coloriet kennen. Rembrandts invloed is er merkbaar in de rosse vleeschkleur, in den transparanten diepen schaduwtoon; ook voelt men in de fijne toetsen, waarmee de hoogste lichten teer zijn opgezet, den invloed der oude meesters.

Dit kopje is de eenige proef uit zijn jeugd, van het, in den kunsthandel Vlashaven tentoongestelde werk, dat bijna uitsluitend uit schilderijen en pastels bestaat, welke door den schilder gemaakt zijn na zijn reis met Bauer door Egypte. Dat Henricus onder het samenwerken met den ouderen kunstbroeder zijn eigen aard krachtig wist te handhaven, pleit voor zijn persoonlijkheid. Zijn kunst staat tegenover gesteld aan die van Bauer. De mystiek van dezen is hem geheel vreemd. Zijn kunst gaat nooit

van een droomend mijmeren, van een grootsch fantastische ontroering uit, maar van een klaar en helder aanschouwen.

Hem treffen de stoere bouw der dingen, de grootschheid en monumentaliteit der vormen en ook de sterke klare kleuren. Geen zonlicht, noch mysterieuse schemering, noch geheimzinnig duister omwaast zijn teekening, noch is ooit een kleur ongedecideerd; maar elk ding, elk zon- en schaduwplan is duidelijk afgebakend. En door een schoone verhouding van deze vlakken, wil hij naast plastischen vormenbouw zijn vizie, zijn aandoening van de natuur weergeven.

Zoo doet het uitgebouwde deel boven de deur van het steenen blokhuis in een

straatje te Sidi-bou-Saïd, hoog en grootsch als een tempelvoorgang aan. Zoo zijn de ruïnen van Carthago, de grootsche rotsbonken, brokken muren van aloude paleizen of burchten gezien; en de nog intakt-zijnde plompe blokhuizen in deze zelfde stad, waar een enkel raam slechts hier en daar licht doorlaat en de breede slag-schaduwen zwaar neervallen over den bodem. Grootsch zijn die schaduwen, indrukwekkend en grillig soms.

Waar Henricus figuren teekent, zoekt hij eveneens naar lijnenbouw, lijnengang. Teeder en innig is het gebaar van de jeugdige danseres uit De Verloren Zoon en al zijn figuren staan groot, vaak donker tegen licht, op het papiervlak.

Gelijk veel schilders uit dezen tijd legt ook Henricus zich toe op decoratieven arbeid en zijn reeds verscheidene muurvlak-versieringen aan hem opgedragen.

A.O.

Twee modernen.

Het is nu ongeveer anderhalf jaar geleden dat in het Stedelijk Museum vele zalen werden volgehangen met het werk van een door de heeren Van Eeden en Borel (maar anderen hebben hun de eer betwist) ontdekten mystieken schilder A.J.J. de Winter. Ik heb toen die grootsch opgezette tentoonstelling aandachtig bekeken, en het kwam mij voor, dat deze composities van grillige vormen, ontleend aan dieren en planten, maar vaag gebleven, in soms zeer schitterende en zeer fijne kleuren, belangwekkend en vaak niet zonder schoonheid waren, hoewel de lof, er aan toegezwaaid, overdreven en vooral wild en onvakkundig leek. Er was iets bizars, en droomerigs in; een weelde van kleurcombinaties en wonderlijke vorm-aanduidingen, die droomen suggereerde, die visioenen opriep, en men

G.J. VAN OVERBEEK. AAN DE BIERHAVEN.

kon slechts erkennen hier voor ongemeen en talentvol werk te staan, al werd menig geheel bedorven door onbegrijpelijke slippers, door hardheden, smakeloosheden en slapheden; al was er een geheele reeks landschappen die miserabel was van goedkoop effectbejag, en al was er de factuur zelfs van het beste iets als toevalligs, niet heelemaal bewusts.

Pluize een psycholoog uit, welke vreemde gewaarwordingen en zielestaten dezen schilder van zooveel minderwaardigs ook, tot zoo mooi-fantastische uitingen hadden gedreven; ik kan alleen constateeren dat het er uit ziet, alsof De Winter zijn korte vleug van artisticiteit achter zich heeft, en, zich met meerder bewustheid zettend tot 'scheppen', van een pijnlijke onzekerheid, een groven smaak, en een armelijke verbeelding blijkt in bijna al zijn nieuwe werken. Den maker van die op onhandige manier in

kunstbloemen opgediende vogels met dageraden en zonsondergangen achter zich, van die altijd weer tegen een ander fond van rauwe kleur geschilderde orchideëen, zou men in gewone omstandigheden het noemen niet waard vinden. Laten we er niet meer van zeggen en slechts erop wijzen hoe gevaarlijk het met bazuingeschal aankondigen, het aanbidden en koesteren van een nieuw talent hier weer gebleken is.

Aan Jacob Bendien, die verleden jaar bij Ellen Forest, thans in de Raadhuisstraat in kantoorlokalen exposeerde, is een dergelijke apenliefderijke aanmoediging bespaard gebleven. Zijn mooi geteekende, luchtig neergezette inpressiekoppen, waarin het streven naar lijnzuiverheid alleen al zeer te waardeeren is, zijn eenigszins abstract, maar niet te abstract om ons te doen voelen wat zijn aandoening was bij het zien der menschen van wie hij zijn inpressie kreeg. Soms drukt hij met groote spaarzaamheid van fijne lijnen het berustende, of weemoedig verlangende van een vrouwengelaat uit, dan weer bereikt hij door goedgevonden chargeerende vervormingen der gelaatslijnen iets als vreemde faunskoppen, of duiveltypen. Dit is een kunst, die zich vooral te verrijken heeft, en die niet nog meer moet gaan abstraheeren, waartoe de teekenaar blijkbaar geneigd is; zijn lijncomposities zonder meer zijn misschien theoretisch verdedigbaar, maar zijn voor hem zelf alleen genietbaar.

C.V.

Gerard Muller in het Panoramagebouw te Amsterdam.

Gerard Muller heeft Spanje en Italië bezocht, en heeft aquarellen en schilderijen gemaakt, die zijn indrukken daarvan weergeven. Zijn indrukken - een ander schilder had er andere gekregen; iemand met meer intuïtie, meer temperament, meer gevoel voor mysterie, zou ons in een fantastische droomwereld hebben gebracht. Ondanks de titels van de groepen, waarin de catalogus dit werk verdeelt, die in navolging van het burgerlijk wetboek en Louis Couperus een overbodig ‘van’ aan het onderwerp toevoegen (Van Moorsche paleizen en Oostersch leven; Van Jeugdig Leven; Van Naamlooze Vennootschappen) is het werk eer nuchter dan zwierig, laat even zien hoe mooi de dingen wel zijn, maar op weinig aangrijpende wijze, meer als een topografisch teekenaar zou doen. Muller beschikt intusschen ontegenzeggelijk over een perfecte en fraaie waterverftechniek, zooals die zeker zelden meer wordt verstaan. In die rijke en feillooze aquareltechniek geeft hij zoowel Hollandsche als Italiaansche en Spaansche stadsgezichten met smaak en distinctie, ofschoon zonder ontroering, zonder toover. Het is echt werk voor de deftige bourgeoisie, niet zoo gevoelig, nooit bar, nooit wild of vreemd.

In het schilderen, met water- of olieverf van jonge vrouwen in fraaie toiletten komt de aard van den schilder, zijn zin voor het mondaine, nog meer uit; mij dunkt, hij geeft zulke dames wel zoo ongeveer weer als zij weergegeven wenschen te worden, en als hij fantaseert (bij wat met de haren er bijgesleepte titels als ‘Nog klonk walsmuziek’ - ‘Herinnering blijft’) blijft hij in denzelfden trant. Dit is een soort van kunst, die niet geestdriftig maakt en niet ergert, zonder veel karakter of eigen persoonlijkheid, maar in sommige opzichten toch wel volmaakt en daarom in dezen tijd het vermelden waard. Waar de schilder een eigen opvatting toont te hebben -

bijvoorbeeld in de veel voorkomende spiegelbeelden naast de koppen zijner dames, slaat hij de plank mis, en verwart de uitdrukking van het geheel. Deze tentoonstelling is kenmerkend voor wat nog altijd, buiten alle kunstleven en bewegen om, moet aangemerkt worden als de smaak van het publiek der maatschappelijk hoogere standen.

C.V.

Nieuwe affiches.

Sinds eenigen tijd hangt er aan de stations een affiche dat me ergert, ergert door de onbenulligheid. Het plakkaat bedoelt menschen, die eens een dagje, of langer, buiten vertoeven, er op attent te maken dat ze hun proviandzakjes enz. maar niet zoo achteloos in het bosch neerwerpen moeten, en daardoor het landschapschoon ontsieren, doch hun papiertjes, ledige blikjes en dergelijken in daarvoor bestemde manden deponeeren. Dit doel is waarlijk loffelijk, maar degenen die op dusdanige wijze blijk geven, iets voor harmonie in de natuur te gevoelen, ontzien zich niet door een dergelijk onbenullig prul-billet het aesthetisch genot der voorbijgangers te bederven. Moge bedoelde vereeniging spoedig haar leven beteren; de zomer komt aan, de dagjesmenschen komen buiten met boterhampapiertjes en koekzakken, een nieuwe waarschuwing is dus wellicht niet overbodig, vandaar dan ook de mijne.

* * *

Een ander billet, strenger, overwogener, meer sprekend zelfs, maar helaas ook niet fraai is het Jaarbeurs-affiche: het resultaat van een prijsvraag nog wel. De ijveraars tegen het prijsvragen-systeem zullen wel in hunne handen gewreven hebben bij dit resultaat, maar ik ben er nog niet heel zeker van, dat onder de talrijke inzendingen (men spreekt van meer dan honderd) niet iets beters aanwezig was dan deze roode leeuw die de mercurius-staf likt. Het symbool lijkt mij op zich zelf al niet heel gelukkig; dit likken, daargelaten dat de leeuw het met den onderkant van zijn tong doet, lijkt mij iets minderwaardigs voor een beest dat zelfstandigheid, onafhankelijkheid en dergelijke deugden vertegenwoordigen moet. Bij dit likken van den koopmansstaf hoort bijna het kruipen en buigen voor den rijksdaalder; maar afgescheiden van deze zinnebeeldige voorstelling van het geval is deze plaat als compositie toch niet een uiting van wat op het oogenblik in Nederland gemaakt zou kunnen worden.

De samenstelling van het geheele ding is onevenwichtig, de vulling door de stralen zeer goedkoop, en de letters zwak van vorm; daarbij komt nog, dat het eigenlijk als zooveel van dergelijke ontwerpen nòch gestyleerd, geornamenteerd is, nòch naturalistisch behandeld. Ik zou, tot op zekere hoogte, een affiche van Breitner of Mesdag, uitschakelende, een naturalistisch billet van Chéret, van Grasset verdedigbaar achten even goed als een van Lion Cachet, van Toorop, van Lebeau. Maar dit Jaarbeurs-plakkaat - alleen de brutale kleur trekt aan, doch hindert op het zelfde oogenblik weer - is vleesch nòch visch.

't Kan zijn dat er geen betere bij waren, ik heb de geheele inzending niet gezien, maar als *artistieke* jury had ik dit antwoord niet voor uitvoering voorgedragen.

* * *

Dat een affiche attractief kan zijn, en toch niet hinderlijk brutaal, dat het ook verdedigbaar kan zijn, zonder in alle opzichten binnen de perken der decoratieve dogmatiek te blijven, dit bleek mij uit een frisch en kleurig billet dat de Belgischen

kunstenaar Alfred Ost voor de firma Nieveller maakte ter aanbeveling van donzen dekens en dekbedden.

Het is een troep ganzen, de leveranciers van het dons, die kwakelend met open bekken achter elkaar aandraven. De tekst is hier, buiten de eigenlijke teekening, onder en boven aangebracht, maar zóó dat zij niet hindert. Het is dus, zoo men wil, geen logisch in elkaar gebouwd geheel, maar toch prefereer ik dit boven die nietszeggende, niet pakkende affiches, die in elkaar passen als een legkaart, maar zoo duf zijn als.... ik weet niet wat!

Ost, die een teekenachtig talent heeft en gaarne veel figuren à la Jordaens op een plaat zet, heeft met deze ganzen zichzelven overtroffen.

Dit is een eenvoudig attractief middenstuk, dat op schutting of reclamezuil direct opvalt en waardoor men dan vanzelf de naam van de firma en het artikel waarvoor reclame gemaakt wordt, leest.

* * *

Want Roland Holst heeft het wel gezegd, dat het stille geluid, de zachte stem u ook kan roepen; maar dan toch zeker niet op straat, wel binnenshuis, m.a.w. het teere fijne affiche - wij denken hier even aan zijn Bosboom-tentoonstelling-plakkaat - verliest zich op schutting of muur, tusschen de omringende, wordt overstemd; terwijl het daarentegen als winkelbillet of in tentoonstellingsgang door kleur en tint zeer voornaam aandoet.

Het wil mij echter toeschijnen, dat ook Holst dit zelf wel ingezien heeft, want bij zijn beide laatste affiches voor den 'Gijsbrecht van Aemstel' en voor den 'Faust' zijn de contrasten sterker, spreekt meer het middenfiguur tegenover de breede witte marge.

Vergelijkt men deze beide billetten met zijn vroegere Marsyas-affiches dan zien wij een zeer opmerkelijk verschil in structuur, in opvatting zelfs. De smijdigheid van den Marsyas-figuur bij de bron, de fleurige omlijsting is hier strenger en vaster geworden.

Eensdeels draagt natuurlijk het doel, waarvoor iets bekend gemaakt wordt, bij tot de wijze van behandeling, en zal het tooneelspel van Gijsbrecht van Aemstel een strenger, statiger affiche eischen; maar het is niet alleen de groepeering, de compositie, doch heel de opvatting der figuren, de teekening der gewaden, het meer als decoratieve schildering behandelde ontwerp, dat afwijkt van zijn vorige affiches.

Hij tracht hier, evenals Ost, maar dan natuurlijk op andere wijze, de aandacht te trekken door de aaneengesloten donkere middengroep, die door een breede marge zeer goed tot zijn recht komt en onder- en bovenlangs door een vasten rij van letters afgesloten wordt. En ook de letters van de beide laatste affiches zijn opmerkelijk, zij zijn met minder losheid en vrijheid van vorm neergezet, en sluiten daardoor als geheel veel beter de teekening af.

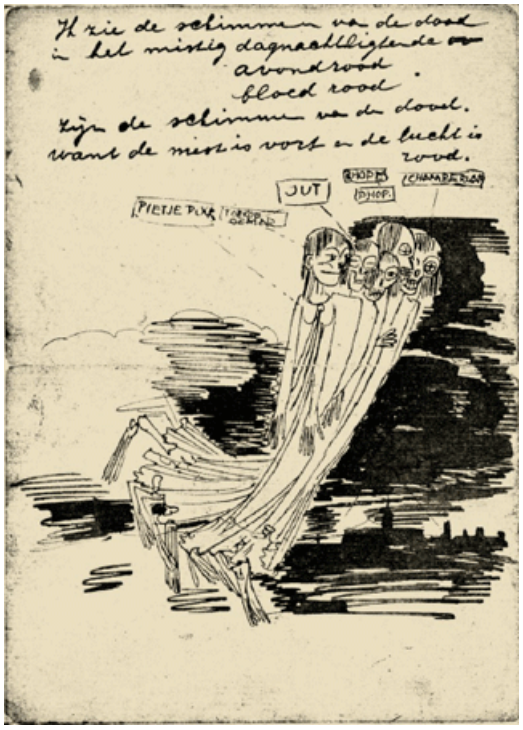
Het is niet onze bedoeling in bijzonderheden deze beide affiches te ontleden, noch ze te gaan betuttelen. Ik geloof echter, dat Holst in deze twee meer dan in de vorige zijn eigen stijl, die verwant is aan muurschilderkunst, gevonden heeft. Men zou kunnen beweren dat dit in een billet, dat heden hangt en morgen overplakt wordt, niet juist gezien is, dat evenals in een tentoonstellings-gebouw en -inrichting men ook in een aanplakbillet het tijdelijk karakter moet kunnen zien; het is mogelijk - er wordt over kunst tegenwoordig zoo veel, zoo allerakelijkst veel geredeneerd, dat ik mij liever wil verheugen dat onze schuttingen, zij het dan ook tijdelijk, weer eens een goed billet vertoonden.

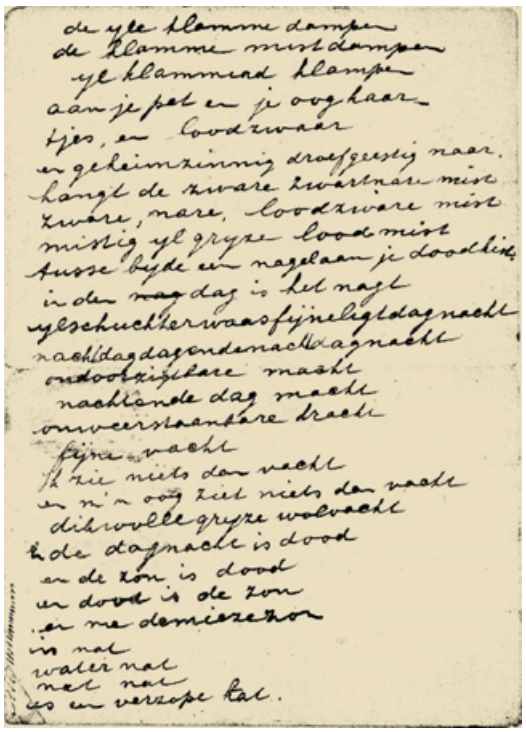
Moge dit voorbeeld andere tooneeldirecties tot aansporing dienen; er hangt nog zooveel leelijks tegen de muren, dat een goed billet dadelijk opvalt en dus als zoodanig al een aanbeveling voor het doel is. Laten de tentoonstellingsbestuurders en beheerders

van groote industrieele ondernemingen, die *toch* reclame maken, eens overwegen, dat zij dit nagenoeg even duur en veel doeltreffender *goed* dan slecht kunnen doen.

R.W.P. JR.

[Nummer 4]

FRAGMENT VAN EEN GEÏLLUSTREERDEN BRIEF VAN KO DONCKER.

KO DONCKER IN ZIJN INTERIEUR.

Ko Doncker (1875-1917), door Cornelis Veth.

De plotselinge dood van Ko Doncker heeft zijn vrienden een eenvoudig, begaafd, en gemoedelijk mensch doen missen, en aan de vrienden van zijn werk het behagen in meer uitingen van zijn origineele kunst ontzegd; maar de groote maaier is maar al te vaak met minder mededoogen opgetreden en heeft wel menig kunstenaar meer te ontij weggenomen.

Het kan immers bezwaarlijk worden verondersteld, dat Ko Doncker's talent zich nog veel meer, en vooral verrassend zou ontwikkeld hebben. Oorspronkelijk, frisch en spontaan als zijn gaven waren, werden ze ook geëxploiteerd; dit groote, gemakkelijke en natuurlijke talent was blijkbaar zichzelf genoeg, het heeft zich niet door studie, waarneming en oefening ontwikkeld en verrijkt. Als velen wien de uiting gemakkelijk valt, wier hand den geest snel volgt - bijna vooruit loopt -, als vele handigen loste hij voortdurend, zonder te laden, herhaalde zich te dikwijls en overtrof zich zelf, vooral in den laatsten tijd nooit. Wij kunnen dus zijn loopbaan misschien wel als afgesloten beschouwen en kunnen het, wat den kunstenaar Ko Doncker betreft, alleen nog betreuren dat hem niet de waardeering ten deel geworden is, die in ieder ander land aan zulke oorspronkelijke en fijne gaven geschonken zouden zijn.

In het werk van Ko Doncker, dat thans,

voor zoover het 't caricaturale gedeelte daarvan betreft althans, vrij gemakkelijk te overzien is, reeds een aanlokkelijk onderwerp, nog meer is dit het geval met zijn leven.

Doncker's loopbaan behoort in onzen tijd, waarin ook de kunstenaar vaak een weinig avontuurlijk en hoogst redelijk burgermans bestaan leidt, tot de uitzonderingen, hij is grillig en romantisch, en geeft toch ook weer zulk een verrassend inzicht in zijn kinderlijken, argeloozen en onwereldschen aard, dat men hem zeker moet volgen om naar behooren de onschuldige wonderlijkheid en den spontanen vindingrijkdom in zijn werk te apprecieeren.

Ko Doncker, wiens waarde in onze hedendaagsche kunst ik ook nu volstrekt niet wensch te overschatten, was ongetwijfeld een van onze weinige improvisatoren. Hij teekende zonder voorbereiding, zonder voorbeelden, wischte niets uit, corrigeerde niet, maakte zelfs geen schets voor zijn compositie. Hij begon soms links bovenaan op een papier te teekenen, en eindigde rechts onderaan, al vertellend met krabbels en figuren. Bij zulk een gave is altijd een groote mate van opmerking, combinatievermogen en geheugen aan het woord, wie zoo teekent moet teren op een vormenkennis, die meer of minder oppervlakkig kan zijn, maar die altijd ergens moet zijn opgedaan, zij het ook vroeg, en half onbewust. Nu is het merkwaardige bij Doncker, dat wij in zijn later werk weinig waarneming verbruikt zien: zijn menschelijke typen gelijken te veel op elkaar en zijn nauwelijks treffend als zoodanig, zijn ornament blijft hetzelfde wat het altijd is; hij blijft putten uit een oude, maar rijke bron. Zijn studie beperkt zich tot eenige jaren, naar verluidt, voor het oogenblik weinig vruchtbaar schijnende lessen op de kunstnijverheidschool te Haarlem. Meer dan de school zal stellig het daarbij behoorende Museum hem de indrukken hebben gegeven die hij noodig had en die hij zoo handig wist te gebruiken, eigenlijk altijd weer, en bijna altijd anders. Ik spreek van indrukken, want meer dan dat zijn het niet geweest. Hij kon slecht nateekenen, maar schijnt een vermogen te hebben bezeten, dat zeker nog meer waard is, een formidabel vormgeheugen. Zulk een vermogen moet, wanneer het niet stelselmatig ontwikkeld wordt, zich noodzakelijk bepalen tot een oppervlakkige notie van den vorm; intusschen, de lijnteekenaar, de ontwerper en fantast met lijnen, wist het er mee te doen, had er aan wat hij behoefde. Hij onthield voldoende om naderhand te teekenen - op zijn wijze weliswaar, doch die wijze was treffend en dikwijls fraai - dier, plant of voorwerp. Hoe veel stak hij op van de Indische of andere Oostersche kunstvoorwerpen in allerlei gedaante, en hoe bleef de Romaansche stijl zich voortzetten in zijn composities. Voeg daarbij de gemakkelijkheid van hand, die hem ornamenten uit de mouw deed schudd*o*n en later zijn schimmen zonder studie of voorbeeld vlotweg deed knippen - en gij hebt een bijna volkomen beeld van de vorming van Ko Doncker. Om den caricatuurteekenaar te maken behoefde tot deze combinatie nog slechts zijn eigen levenslustige spotzucht toe te treden.

De school en het museum hielden hem niet lang. Op een goeden dag deelde hij zijn vader, den beschuitbakker, mede dat hij er genoeg van had, en trok bijna zonder een cent op zak, naar Antwerpen. Het was het jaar van de tentoonstelling, en hij vond er werk bij een decoratieschilder. Een trek die den guitigen jongen teekent, is dat hij toen reeds en van alles een grap wist te maken, zelfs van wat anderen in zorgen en benauwdheid zou hebben gebracht. Volkomen onbekend met het gewone huisschilderswerk, wist hij in het geheel niet, hoe hij plamuur moest maken. ‘Hoe

doen jullie dat hier?' vroeg hij aan zijn kameraads losweg, geheel op den toon alsof hij van de Noord Nederlandsche gewoonte om zooiets te doen volkomen op de hoogte was. En hij overrompelde de menschen door deze

'ZEGENT DE VROUWEN - ZIJ VLECHTEN, ZIJ WEVEN ROZEN DES HEMELS DOOR 'T DROEF-AARDSCHE LEVEN'.
(NAAR SCHILLER). TEEKENING.

TOONEEL UIT: MACBETH. TEEKENING.

DE BOERENOORLOG. GEKLEURDE TEEKENING.

soort Uilenspiegel-slimheid. Hij moet daar zwanen op een schutting hebben geschilderd, en kwam later op een plateelbakkerij.

Van Antwerpen trok hij naar Brussel, waar hij er werkelijk zeer arm aan toe moet zijn geweest, in het Bois de la Cambre sliep, en van kameraads moest leenen om te eten. En toen hij ook daar geen werk meer had, trok hij naar Londen. Letwel, hij kende geen Engelsch.

Ook zonder dat zou het plan nogal avontuurlijk zijn geweest, maar Doncker rekende blijkbaar op zijn handigheid in het werken en op zijn groote gemakkelijkheid met menschen van allerlei slag om te gaan. Te Londen kreeg hij werk voor een atelier, waar behangselpatronen werden ontworpen, de leider en eigenaar was een zekere heer Proverbs, met wien Doncker altijd veel heeft opgehad. Toen begon dat leven van een half jaar te Londen werken, en het andere halfjaar in ons land leven van het ginds verdiende geld. Die tijd was nogal gelukkig verdeeld: 's winters maakte hij zijn patronen en bracht die voor zoover dat ging aan den man, en de zomer werd hier doorgebracht; dan werd nu en dan een teekening gemaakt, veel gewandeld en gefietst en - gerust, want ook voor dit laatste had de weinig eerzuchtige en weinig eischende man een groot talent.

Van Ko Doncker's ontwerpen voor behangsels heb ik nooit iets gezien. Hij maakte er telkens verscheidene achter-elkaar; hij had ook in dat opzicht een groote bedrevenheid. Vervolgens ging hij er mee naar eenige ateliers of fabrieken en bood ze daar aan. De mode van dat soort van werk verandert elk jaar. Nu eens wil men chrysant-motieven, dan weer lelies, of een andere

bloem. Werden er nu van zijn ontwerpen een paar gekocht, dan verscheurde hij de andere. Men kan dit werk dus zeer waarschijnlijk beschouwen als alleen om den broode gemaakt, en daar het juist zoo treffend is, hoe Doncker eigenlijk alles wat wij hier van hem kennen, louter uit schik, tot eigen vermaak even goed als voor het genot van anderen maakte, ben ik er niet zoo erg rouwig om, dat ik nooit iets van dien aard te zien kon krijgen, en het op het oogenblik vrijwel onmogelijk zou zijn iets op te sporen. Het vele ornament, dat hij in zijn teekeningen voor Dr. Mol, voor den Schoolmeester, voor De Ware Jacob enz. te pas (en wel eens bijna te onpas) bracht, zal daarvan overigens zeker een goed denkbeeld geven.

ILLUSTRATIE UIT 'DE WARE JACOB'.

Dat leven te Londen of in andere Engelsche plaatsen moet ook al weer zonderling zijn geweest. Hij raakte o.a. zeer bevriend met een Italiaan, Tochetti, die te Hammersmith een kleerenwinkel had. Achter dien kleerenwinkel was een klein vertrek, vol boeken, de 'library,' waar mannen van allerlei nationaliteit 's avonds plachten bijeen te komen om er zware politieke gesprekken te houden. Die gesprekken waren over het algemeen zeer anarchistisch gekleurd, en ik heb bij dit verhaal moeten denken aan H.C. Buurman's roman 'De Verdwaalde Anarchist' waarin van dergelijke bijeenkomsten te Brussel wordt verteld. Men drukte daar te Hammersmith ook een anarchistisch blaadje, waarop ter misleiding der autoriteiten 'Printed at Dublin' stond.

Telkens na zoo'n verblijf van 'seizoenarbeid' in Engeland, kwam Doncker een halfjaar naar Holland. Dan bleef hij voornamelijk in de buurt van Haarlem, Zandvoort en de duinen, en woonde bij goede, oude kennissen.

Toen gebeurde het, dat zijn vader, de bakker, ernstig ziek werd en de zaak niet kon drijven. Daar er niemand anders was om ze gaande te houden, nam hij die taak op zich, en toen de vader kort daarna stierf, nam hij, voor meer dan zijn erfdeel bedroeg, de bakkerij over. Dit bleek een fatale zet te zijn; de zaak ging onder zijn beheer niet erg goed, het werk beviel hem op den duur natuurlijk niet, en op een goeden dag sloot hij de deur, en ging er van door. De afwikkeling der zaken werd

door dit onverwacht vertrek natuurlijk zeer bemoeilijkt, toch bleek het passief niet zoo ernstig te zijn.

Doncker was naar Parijs getrokken, waar hij werk vond op een atelier. Vandaar ging hij weer naar Londen, maar het werk dat hij vroeger daar deed, was uit de mode

geraakt; bovendien deden de fabrieken het met de oude ontwerpen evengoed af. Toen hij nu een jaar of zes geleden terugkwam, stond hij er slechter voor dan ooit. Het vrije, onafhankelijke leven van den bohème is goed en wel als men jong is, armoede wordt nauwelijks gevoeld, om een eigen thuis geeft men nog niet zoo. Als men ouder wordt, gaat dit anders worden. Ko Doncker was nu tegen de veertig; hij had geen geld, geen thuis, geen milieu, nauwelijks een naam. Het was toen dat hij meer lucratief werk, relaties, een pied-à-terre begon te zoeken, alles waar zoovelen van den beginne af op aan sturen. Hij vond het huisje te Zuid Schalkwijk, waar hij sedert gewoond heeft, zelf zoowat boerend, en waar hij zijn schimmenspellen maakte. Die schimmenspellen die weldra insloegen, brachten uitkomst - de knapheid en geestigheid ervan werd algemeen erkend, particulieren en ondernemingen vroegen hem te komen.

Hij was een groot vriend van kinderen, van jongens vooral, hij teekende voor ze, deed wandelingen met ze en vertelde. Zijn fantasie, zijn jongensachtigheid, zijn guitigheid, zijn opgewekte aard maakten hem bemind en bewonderd. Hij was buitengewoon weinig gesteld op den naam van kunstenaar en op het gepraat over kunst. Bij al zijn gezelligheid en romantiek had hij een nuchteren afkeer van al wat met de kunst samenhing, behalve het werk zelf, en in zijn uiterlijk zocht hij met opzet zoo weinig 'artistiek' mogelijk te zijn. Het komt ook in zijn werk vaak uit, hoe graag hij spotte met het pretentieuze, het diepzinnige doen van veel modernen, speciaal van sommige 'Nijverheids-kunstenaars.'

ILLUSTRATIE UIT 'DE WARE JACOB'.

Ik wil de 'artistiekerigheid' in veel kunstuitingen, 't half-filosofische, half revolutionnaire gedweep dat een tien, vijftien jaar geleden zoo aan de orde is geweest, niet verdedigen tegen een schalk als Doncker was., toch moet men bedenken, dat hij met zijn gaven, stellig veel meer zou hebben gepraesteerd als hij zich minder had laten gaan, en dat zijn grappigheid meer inhoud zou hebben gehad als hij wat meer meegeleefd had met zijn tijd. Hij zette zich wel wat al te schrap tegen de denkbeelden

en theorieën, waardoor zijn kunstbroeders zich zoo lieten opwinden, maar soms ook bezielen, en stelde zich wel wat al te zeer tevreden met wat hij kon en wist. Zoo bleef hij, die den aanleg had om een onzer belangrijkste kunstenaars te worden, met

zijn groot geheugen, zijn vaste hand, zijn vernuft, zijn oorspronkelijkheid, ten slotte toch meer een geniaal kunstenaar, dan een groot teekenaar; en zoo bleef zijn geest vaak meer koddig dan fijn, zijn spot eer kwajongensachtig dan raak, zijn verbeelding nonsensicaal en daardoor verrassend, nooit echter groot. Het is niet te ontkennen dat hierin tevens veel van de bekoring van zijn werk ligt; hij trachtte althans nooit te zijn wat hij niet was, te geven waar hij niet had, en het kinderlijk dollen met de chablone-achtige figuren van zijn eigen vinding vermaakt zeer zeker oneindig meer dan al het conventioneel, schoolsch geïllustreer of dan allerlei afgekeken moois bij anderen. Men moet daarbij voegen dat hij een nooit falend begrip van compositie had, en dat zijn lijn, hoezeer ze ook dikwijls te arm is als uitdrukking van het leven, altijd zwierig, gaaf, en expressief is. Hij bezat de buitengewone gave van te kunnen schikken en verschikken, combineeren en plaatsen op altijd weer verrassende wijze, en altijd goed en effectvol, de vormen die hij eenmaal in het hoofd had, en die, op den keper beschouwd, dikwijls wel wat te zeer op elkaar gelijken. Vooral bij zijn ornament, ook het ornament als illustratie gebruikt, is dat het geval; eigenlijk is het bijna voortdurend van denzelfden aard, heeft het de onmiskenbare krullerigheid en spitsigheid van de Lodewijk-ornamentatie, maar hij wist het zoo handig in zijn compositie aan te wenden, dat het er altijd een goede vulling beteekent, en hij wist er zijn figuren zoo naar te plooien en te kneden dat zij bijna steeds weer aandoen als een nieuwe vinding. Hoevelen, met meer onderlegdheid, en breeder begrip, missen die gave ten eenen male!

'De Avonturen van Dr. Moll', het eerste geïllustreerde boekje van Ko Doncker, draagt zijn naam nog niet, ook staat geen jaartal op den titel, maar het zal een paar jaar vóór de door hem geïllustreerde negende druk van de Gedichten van Den Schoolmeester zijn verschenen. De teekeningen laten duidelijk zien, hoe het een vaardig ornament-ontwerper is, die hier zich met schalken zin op het caricaturale heeft geworpen. Het type van Dr. Moll, is, zooals zijn latere mensch-figuren het bijna voortdurend zouden blijven, een Vereuropeeschte wajangpop, wiens voorhoofd en neus één lijn zijn, wiens leden lang en slap neerhangen en wiens handen uit enkel vingers bestaan. De 'geest' is een beetje anders, omdat hij Joodsch moet zijn, maar hij heeft dezelfde eigenschappen, en ze herhalen zich, met weinig variatie, bij de rest van de personnages. Bij het lachen of schreeuwen vertoonen deze mensch-formules ware krokodillengebitten, hun oogen zijn als die van vogels en kijken naar opzij uit, hun haar is bijna zonder uitzondering sluik als dat van iemand die pas uit het water komt. Daarnaast en daartusschen zijn dan weer allerlei détails goed, men zou haast zeggen correct geteekend. De entourage is altijd goed gevonden: planten, boomen, bloemen zijn gegroepeerd op een manier, die het grijs en wit treffend verdeelt; de partijen zijn groot gehouden, hoewel elk blaadje van het loover precies en strak omlijnd is. De chargeering der menschfiguren is dikwijls te grof, en stellig niet levend genoeg. maar er is bijna geen prentje dat niet als bladzijvulling voortreffelijk is. De tekst, hoewel hier en daar een aardige vinding, een treffend rijm verrast, is te langdradig, te gezocht en te weinig zaaks, en het vervolg: 'Hoe Dokter Moll een vrouw kreeg' is in dat opzicht zeker niet beter. Toch is er in de wat eentonige rijmelarij iets van die gemoedelijke spreekmanier, die voor hen die Doncker gekend hebben niet zonder bekoring kan zijn, en naar men zegt zijn er toespelingen op Haarlemsche gebeurtenissen en toestanden, die het geheel grappiger maken voor den ingewijde.

Veel kan ik overigens in die boekjes als geheel niet zien, dan dat ze geïllustreerd op een wijze, die origineel is, en in vele, opzichten knap.

HET BOUWEN VAN NOACH'S ARK.

DE KUNST IN DE MIDDELEEUWEN.

ANTON LEEUWENHOECK.

DE INTOCHT DER HUNNEN. SILHOUETTEN UIT KO DONCKER'S SCHIMMENSPEL.

TOONEEL UIT MACBETH, GEKLEURDE TEEKENING.

Knap juist in dingen, waarin kundige teekenaars falen.

Omstreeks dien zelfden tijd maakte hij ‘De Wraak op de Nieuwe Beurs,’ waarin hij, ook al niet op een zeer geslaagde wijze, met Berlage's Beurs, die hij erg leelijk vond, spot. Dit oordeel, kenmerkend voor zijn weinig meevoelen met den geest van zijn tijd, werd overigens later veranderd. Dat het boekje, terwijl de strekking ervan toch wel harmonieerde met de bij een groot deel van het publiek bestaande meening, zoo weinig insloeg, komt wel vooral door den gezochten vorm, dien hij aan alles gaf. Hij liet zijn vernuft maar gaan, bemerkte niet, wanneer het afdwaalde; zelfcritiek heeft hij nooit veel bezeten. Ook deed hij in alles maar raak, en onderscheidde niet tusschen de gewone dwaze invallen, die men in een brief aan een vriend, of in kleinen kring nogwel eens loozen kan, en datgene wat men openbaar maakt. Laat ons intusschen erkennen dat wij aan die eigenschap veel goeds te danken hebben, veel spontaans, dat misschien zou zijn uitgebleven, wanneer hij iemand was geweest, die lang wikte en woog, die bang was voor zijn figuur, bang om flauw te zijn. Want met zijn teekeningen is het precies zóó: heel dikwijls is er iets in dat maar half aardig is, of zelfs iets bepaald grofs, maar zijn vlot, fraai handschrift geeft aan het geheel dan toch weer charme, vooral omdat hij, zelfs als hij zich achteloos laat gaan, steeds iets uit van die wonderlijke vormenkennis en dien zin voor stijl, dien hij mee had gekregen. Hij had gaven die herinneren aan de instinctmatige, hereditaire talenten van Indieërs of Japanners; om plooien mooi en expressief te laten vallen, een lijn zwierig te laten uitloopen; hij verstond de kunst om zelfs zijn gemis aan vertrouwdheid met anatomie op een grappige manier te gebruiken. Maakt hij fouten, ze doen niet onbeholpen aan, het zijn zwierige, overmoedige fouten.

Dat hij ook als schrijver gaven had, bewijzen de, voor zoo ver ik weet, nog niet uitgegeven teksten voor zijn schimmenspelen, waarin hij onschuldig, schalks en dikwijls fijn is; zij zijn een groote vooruitgang bij de verzen in Dokter Moll. Zijn spotzucht uitte zich overigens in woorden even spontaan en overvloedig als in lijn, en hoewel hij zeer weinig van Hollandsche litteratuur gelezen had, wist hij lange nonsensicale verzen te fabriceeren, die als een soort parodieën op moderne dichtkunst bedoeld waren. Ik geloof niet, dat het ergens goed voor is, iets van deze weinig beteekenende maaksels aan te halen, alleen deze regels, die aan het eind van een brief voorkomen en een beschrijving van de Londensche mist besluiten, zijn wellicht interessant als begeleiding van de handigeen expressieve krabbel, die hier (tegenover den titel) gereproduceerd is.

Ik zie de schimmen van de dood
in het mistig dagnachligtende avondrood
bloedrood
Zijn de schimmen van de dood.
Want de mist is vort, en de lucht is rood.

Dit specimen moge volstaan. Laat ons de versieringen - want dat zijn 't - van de gedichten van den Schoolmeester bekijken; die zeker tot het orgineelste behooren wat de Hollandsche illustratiekunst voortbracht.

TOREADOR, GEKLEURDE TEEKENING.

Het zijn er heel veel: 300. Niet veel boeken in ons land zijn zoo ‘rijk’ geillustreerd en wij kunnen er opaan dat het Doncker's eigen plezier in het werk is geweest, dat hem zoo productief maakte. In den dwalenden, grilligen geest, het wilde, onzinnige van den Schoolmeester, waarachter een fond van nuchterheid en zelfs laag-bij-de-grondschheid op te merken is, vond zijn eigen zonderlinge verbeelding een schat van dolle aanwijzingen, Hij brengt niet slechts de momenten in beeld van het verhalende gedeelte, hij teekent niet alleen de figuren en typen die beschreven of genoemd worden, hij illustreert ook alle malle uitwijdingen en afdwalingen, elke

dwaze, metaphoor, springt met den auteur van den hak op den tak en heeft vermaak in zijn zotste combinaties. De illustraties voor de vroegere uitgave, door Anth. de Vries, hoe aardig ook, zijn veel zakelijker, droger, veel meer vertellend. Ko Doncker is hier een als het ware door de nonsens van den schrijver bezield, geëxalteerd fantast; zijn spitse lijn maakt buitelingen en capriolen, doller, onzinniger, redeloozer dan de verzen. Hij is er een clownesk ornament-teekenaar, een uitgelaten parafrazeur. Dit is, geloof ik, toch wel zijn beste werk. Ondanks de grofheid nog, van sommige typen, de Schoolmeester zelf, de Romein, is hij

zelfs in zijn menschfiguren beter dan elders, maar de dieren zijn soms prachtig. Het poesje dat zich wascht, de hond die op wacht zit, de visschen die over de brugleuning hangen, het rendier dat op den rug van een Eskimo springt, de mop die een pamflet ligt te lezen, de reiger met een schutterspakje aan, die op schildwacht staat, ze zijn allen van een calligrafisch mooi, en toch ook zeer geestig en karakteristiek. Nog eenvoudiger dingen, het muziekboek tusschen de plantjes buiten, zijn met een smaak en een kunde, die waarlijk niet te overtreffen zijn, tot versiering van de bladzij gemaakt. En alles schier is verdeeld en gecomponeerd met een gemak en een juistheid die van een zeldzaam aangeboren versieringstalent getuigen.

De conceptie blijft, ook in de Ware Jacob-teekeningen, in dien zelfden tijd en daarna, zich zelf gelijk. Altijd dezelfde deugden, en dezelfde gebreken telkens teruggekeerd, nooit overwonnen, misschien nooit ingezien. Daar is die krabbel, een kop uit krassen en krullen bestaande, van Sarah Bernhardt, dadelijk herkenbaar, al was overigens het treffen van een gelijkenis zijn fort niet. Daar is de 'Nachtmerrie der Hedendaagsche sierkunst,' daar zijn 'de drie Beursbengels'. In de laatste teekening is het opmerkelijk, hoe hij de figuren der vrouwen, bij Toorop etherisch, smeltend-dwepend, met een kleine verandering tot miezerig gedegenereerde, stumperige meisjes maakt, een armelijk bleekneuzig en stomp slag, dat familie blijft van de maagden op het origineel.

GEKLEURDE TEEKENING.

In die Ware Jacob-teekeingen komt overigens zijn eigen grappigheid goed uit. Zij is geheel verschillend van die zijner comfraters. Met uitzondering van Hahn en Van Tast ziet men deze overigens nooit dat persoonlijk karakter bereiken, dat hun teekeningen zou doen herkennen, op het eerste gezicht. Bij Doncker is dat altijd weer het geval. Zoo'n bladzij is altijd met die lange spichtige lijnen goed gevuld, en ofschoon ik lang niet al deze teekeningen werkelijk te bewonderen vind, zijn er van de kostelijkste bij. Het is waar, zijn humor is niet subtiel, hij is vol bravoure en

baldadigheid, hij is ook wel eens alledaagsch. Maar hij verrast door de zotte inkleeding. Zoo'n naakte bader, die aan iemand die naar hem kijkt, vraagt: heb ik wat van je an? is typisch voor zijn jongensachtige vinding. Ook die lange reeks, waarbij soms

uitstekende vondsten, van ‘Wezens die je toch nooit ziet.’ Het zijn gezegden, dagelijks gebruikt, in beeld gebracht, letterlijk opgevat. Iemand, die uit zijn vel springt, die op z'n neus kijkt, die boven z'n theewater is (hij hangt als gewicht van de lamp boven den dampenden theepot), die zijn laatste oortje versnoept heeft (griezeliggrappig, oorloos, met de vingers nog druipend van de lekkernij) die ‘kachel’ is (juist iets voor zijn verbeelding, die kachelmensch) zijn draai heeft, zich onnoodig het hoofd breekt, die gewillig het oor leent, die zijn handen niet thuis kan houden (zij wandelen de deur uit) die zich de oogen uit het hoofd schaamt.... Iets daaraan verwant zijn de mensch-combinaties (kozak en zeeuw - kosseeuw; Patagonieën en erfgooier - Patagooier. Eskimo en mof - Eskimof, Mexikaan en kaffer - Mexikaffer) en de dieren-ineengroeingen, die op heel andere wijze ook door Grandville zijn gemaakt. Bij hem is het idee bijna altijd door de namen aan de hand gedaan, de vondsten zijn, om te beginnen, van taalkundigen aard, een soort alliteraties, maar hij maakt er bijna steeds iets heel levends van. Veel van deze teekeningen waren op de tentoonstelling bij Caramelli en Tessarro te Utrecht in oorspronkelijken staat te zien, met een enkel kleurtje, dat zeer goed werkte. Soms versierde hij er een detail van, op een zeer kloeke, boeiende wijze, anders dan op de groote teekeningen, die dikwijls vermoeiend vol versierd zijn.

Maar louter voor pleizier, omdat iets hem tot versieren of illustreeren drong, maakte hij soms zijn meest treffende dingen. Zoo leende iemand hem het boek van Kropotkine, de Verovering van het Brood, en kreeg het terug in een door Ko Doncker geteekenden en gekleurden omslag, uitstekend alweer van indeeling, met een draak en doodskoppen die in een afgrond gegooid worden door de strijdende mannen, een phoenix in een medaillon boven aan, en gansch aparte, wonderlijk werkende kleuren, een ding dat doet denken aan een oud miniatuur. Ook voor kinderen kon hij heele verhalen en tafreelen bij elkaar teekenen en kleuren. Ik zag een gewoon blad grijs teekenpapier, met een veldslag uit den boerenooorlog. De figuurtjes van de Engelsche soldaten-poppetjes, sneuvelend of vluchtend, voor de boeren met hun slappe vilten hoeden boven de kopjes uit schietend, een barstende bom, alles is kinderlijk-vertellend erop gezet raak en fraai; die gekke gestyleerde menschjes bewegen zich op een hoogst overtuigende manier, paarden met ruiters vliegen in dolle vaart weg, op een afstand staan huifkarren te wachten. Het is een pracht van improviseerende vertelkunst, dit losjes volgeteekende stuk papier, met frissche, fijne kleurtjes er op; zelden werd zeker een veldslag zoo eenvoudig en zoo zot verbeeld.

Van de schimmenspelen, die hem populair gemaakt hebben heb ik hier al meer dan eens gesproken. Ze gelijken zoo in het oppervlakkige weinig op zijn ander werk, zijn minder caricaturaal, minder zonderling. Maar ik moet hier uit de herinnering putten; misschien zou toch door naast elkaarleggen van zijn schimmen en sommige teekeningen de eenheid van trant duidelijk worden. Hij heeft toch ook vooral in het decoratieve uitgemunt; de anderen, die na hem zulke dingen gemaakt hebben, gaven zelden zoo goede, zoo gratievolle of zoo imposante tooneelen. Het witte doek was bij zijn spelen op een zeer fraaie wijze gevuld, voortdurend, niet maar nu en dan.

Jaren geleden besprak ik in dit tijdschrift, los van Ko Doncker's andere teekeningen een viertal Shakespeare-burlesquen. Het zeer uitvoerige werk deed me toen nog meer dan nu, aan als ‘raar’. De heksen bij Macbeth noemde ik geen wijven met baarden, maar defecte oude beaux, ik wees op ‘den mal-schutterigen held Macbeth met zijn fietskousen, met zijn gebaar van verbouwereerdheid, en toch al prakkedenkend,

door middel van zijn terugblikkend oog, over de toekomst.’ Ik merkte op dat de armen en beenen zoo opeengehoopt waren, maar besloot dat Doncker de helden van Shakespeare gaf als, murwe, zoo niet beurze gedegenereerden, zooals er in dezen ingewikkelden tijd zoovelen over hun eigen beenen struikelen.’

Men proeft in Ko Doncker's humor inderdaad voortdurend iets wel niet wrangs, maar toch even bitters. Was er in die verbeeldingwereld

ILLUSTRATIES UIT DEN SCHOOLMEESTER, DOOR KO DONCKER.

van wajangs en batiks en gobelins en miniaturen, eens voor goed in zijn brein opgeteekend, veel moois dat hij maar niet terug kon vinden in de werkelijke? Stelde hij niet genoeg belang in den mensch, hem anders voor te stellen dan als een labbelottig soort automaat met allerlei verschijnselen van minderwaardigheid, zeer onderscheiden van de pittige geestige dieren en de fraaie planten? Zoo ja, dan was het stellig meer dan half onbewust, maar ik verbeeld me toch dat er meer filosofie, en misschien misantropie in den goedigen en gemoedelijken vrijbuiter zat dan men uit zijn opgewektheid en achteloosheid zou hebben geraden.

Met al zijn tegenzin om zich voor kunstenaar uit te geven en over ‘kunst’ te praten, had hij vele der beste eigenschappen van het ras - en ook niet weinige van zijn zwakheden. Zijn totaal gemis aan maatschappelijke eerzucht, zijn losheid van geld, zijn liefde voor het scheppen om zichzelf, moeten als onvervalschte kunstenaarseigenschappen van de beminnelijkste soort aangemerkt worden; zijn vrijheidszin, ook hierin dat hij op bestelling zich altijd gebonden en bekneld voelde en alleen goed deed wat hij zelf bedacht en opzette, moet hebben meegewerkt om zijn leven arm te maken aan wat de wereld succes noemt. Voor ons die zijn originaliteit en geest liefhebben, is het een genot te meer, te weten hoe weinig in zijn werk uit andere motieven voortkomt dan uit zijn levenslust en scheppingsdrang.

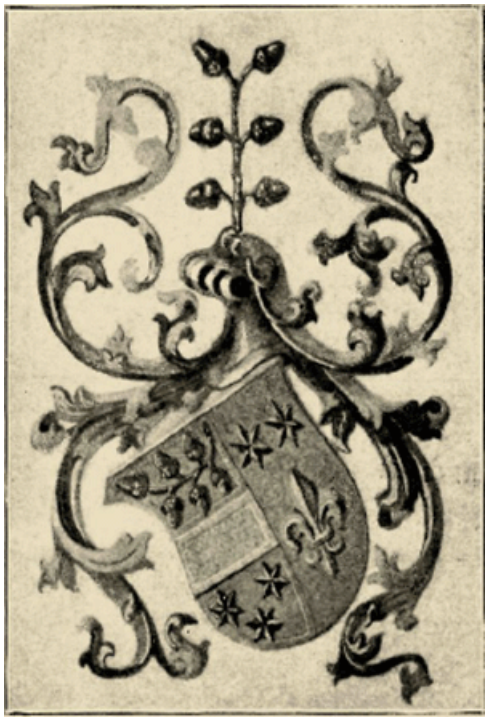
Heraldieke kunst, door C.W.H. Verster. (*Slot*).

Over de verder bij dit artikel gevoegde illustraties deel ik het volgende ter toelichting mede. De reproductie op pag. 187 links bovenaan is naar een aquarel van mij, voorstellende het stamwapen van Nassau in oud-gothischen stijl, - men treft hier het hellend-gestelde driehoekvormige schild aan, met den Nassauschen leeuw, die naar een oud-zegel werd gevolgd, - de kuiphelm (die indertijd kunstig door den Heer van Ees te Leiden werd gesmeed) vormt met het helmteeken, (de vlucht), en het manteltje (waaruit later de zoo sterk geornamenteerde dekkleeden zijn ontstaan), den hoofdtooi van den ridder uit lang vervlogen tijden, toen schild, helm en speer in den oorlog werkelijk nog werden gebruikt.

Geruimen tijd heeft ons Vorstenhuis het verkeerde Nassausche helmteeken gevoerd, - de raadgevers van de kroon wisten toen van heraldiek weinig of niets af - en zoo prijkte ten onrechte de zittende leeuw tusschen de buffelhorens. - Het hier afgebeelde wapen is het stamwapen van onze Vorstin.

Het wapen op pag. 249 links onderaan is een ontwerp in bruine inkt op perkament ten dienste van een z.g. ex-libris. Op verkleinde schaal gereproduceerd worden dergelijke bibliotheek-merken in de boeken geplakt. Evenals de illustraties op pag. 247 en 249 is dit ex-libris in Gothischen stijl geteekend. Voor deze teekening is de trant der oude zegels gevolgd.

De reproductie op deze zelfde pag. is naar een miniatuur op ivoor, waarvoor door mij een model uit de Erfurter Universitäts-Matrikel werd gevolgd.

MINIATUUR OP IVOOR, DOOR C. VERSTER.

Het wapen op pag. 187 links onderaan geeft een volledig blazoen te zien van het geslacht Bloys van Treslong, (Renaissance), het eerste groote wapen dat ik teekende, kort nadat ik kennis met de handleiding van mijn leermeester J.A. Koop mans had

gemaakt. - Het resultaat was voor mij het bewijs, dat, mits men nauwgezet de daarin aangegeven regelen en wenken volgt, men iets beters kan produceeren dan het onbenullige dilettantenwerk, dat vroeger nog werd gemaakt, al zal ik niet ontkennen, dat in enkele détails in zijne handleiding de Heer Koopmans hier en daar wel wat al te uitvoerig is geweest.-

Ter vergelijking met Bloys werd het wapen van 't geslacht van Aersen gereproduceerd, zooals dit bij v. Weleveld voorkomt (pag. 189). Zelfs een leek op heraldisch gebied zal hier gemakkelijk de vormen van schild, helmen, leeuwen en arabesk kunnen vergelijken, en ik twijfel niet of de modellen van het wapen-Bloys zullen zijn aesthetisch gevoel beter be-

WAPEN VAN DE STAD ARNHEM. OUD VIGNET BOVEN DE ARNH. CT. AFKEURENSWAARDIG MODEL.

WAPEN VAN DE STAD ARNHEM. (ONTWERP VAN VAN DER WAALS). VIGNET VOOR DE ARNH. CT.

WAPEN VAN NIC. VAN SLYPE ROGIERSZ. IN ROCOCO-STIJL. AFKEURENSWAARDIG MODEL.

vredigen, dan die van 't blazoen-Aersen.

De wapens op pag. 187 rechts bovenaan en rechts onderaan zijn door mij in Renaissance stijl uitgevoerd, gedeeltelijk naar motieven van Otto en Doepler.

Het eerste werd, door mij ontworpen voor Prof. P.H. Ritter te Utrecht, en vormt een z.g. sprekend wapen, met de r i d d e r lansen en den gekanteelden muur; de kleuren zijn blauw, goud (geel) en zilver. In het wapen van het geslacht van Voorst van Beest (op perkament) trekken de palen van v a i r de aandacht (zie ook Bloys). Hieruit kan men zien, hoe dit bontwerk, dat meer nog dan het hermelijn in Nederlandsche wapens voorkomt, behoort te worden afgebeeld.-

EX-LIBRIS VAN MEJ. A.S.A. VAN KAATHOVEN TE LEIDEN. TEEKENING VAN C. VERSTER.

Op pag. 252 vindt men de reproductie's naar twee leesteekens, op perkament. Onder het wapen van Coenen van 's Gravesloot met de jonkheerkroon, is het helmteeken en de spreuk aangebracht. - Dat de heraldiek als decoratief hulpmiddel ook op kleine gebruiksvoorwerpen lang niet is te versmaden blijkt uit deze proeven. Het heeft mij altijd verwonderd, dat in ons land zich zoo weinig meisjes en dames onledig houden met ‘verluchtingskunst’ op perkament of carton.

In Engeland wordt door de vrouwelijke sekse die verluchtingskunst (‘art of illuminating.’) met succes beoefend. De tijd van het haken van anti-macassars en spreien is wel wat voorbij, - maar.... wat uit dameshanden komt, behoeft toch niet altijd een kleedje met bloemen te zijn! - Zij, die met eenige vaardigheid teekenstift en penseel hanteeren, kunnen na korten tijd van oefening (desnoods onder bekwame leiding) vrij wat beters praesteeren, dan ons gemeenlijk op bazars voor oogen wordt getooverd.

Ter illustratie van de wonderlijk fantastische wijze waarop bij ons te lande wapens werden gegraveerd, - voegde ik hier nog een reproductie bij (zie bl. 245 onderaan).

In Engeland zijn in 1897 en 1907 twee zeer goede boekjes verschenen, respectievelijk voor den prijs van f 7.35 en f 8.75.

De titels luiden: ‘Decorative Heraldry’ en ‘Heraldry as art,’ en beide zijn van den bekwamen G.W. Eve.

Ofschoon zij voornamelijk betrekking hebben op de Heraldiek van Groot-Brittanje en Ierland, bevatten zij toch zeer goede afbeeldingen van zegels, monumenten, ex-libris etc.

Ch. Boutell, Heraldry, historical and popular, 3e uitgaaf 1864 en Cussans' Handbook of Heraldry 1869 zijn ook goede, ofschoon wat verouderde werken.-

In Duitschland en Oostenrijk zijn 't voornamelijk mannen als Prof. Hildebrandt, Warnecke, Doepler en Ströhl geweest, die na Carl von Mayer en Otto Titan von Hefner veel bijgedragen hebben tot de herleving der Heraldische kunst.-

Wat Frankrijk betreft, dien ik de aandacht te vestigen op het prachtwerk ‘La Toison d'or,’ waarvan naar ik meen nog enkele exemplaren te bemachtigen zijn.

Het bevat een groot aantal ridderfiguren te paard, op wier kleedij de heral-

dische emblemen met smaak en goed inzicht zijn toegepast, evenals op de schabrakken der paarden. Bovendien bevat het tal van wapenschilden uit diverse landen. Sedert de tentoonstelling van 1879 zijn in ons land verscheiden grootere en kleine exposities op heraldisch, genealogisch en sphragistisch gebied gehouden, - o.a. in 1880 in de Gothische zaal te 's Gravenhage, - voorts in den Haagschen Kunstkring, en bij de firma Kleykamp (den Haag). te Driebergen, te Rotterdam (Unger en van Mens), en enkele anderen.

WAPEN VAN HET GESLACHT VON MIRBACH. ONTWERP IN RENAISSANCE-STIJL VAN C. VERSTER.

Ook bij ons zijn verschillende werken verschenen, o.a. van Junius, Lion, Kuyper, van der Laars. Vooral laatstgenoemde heeft door de uitgave van zijn standaardwerk ‘Vlaggen en wapens van Nederland’ vele beoefenaars van de wapenkunst aan zich verplicht. Ook de door hem uitgegeven stamboom van Oranje-Nassau (als premie van de N. Rott. Ct.) alsmede de kalenders, die hij voor het Nieuws van den Dag ontwierp, zijn fraaie stalen zoowel op decoratief als heraldiek gebied.

Met een enkel woord wil ik ook de aandacht vestigen op de slechte wapens die meestal aan 't hoofd onzer dagbladen prijken. Indertijd, in 1890, heb ik een poging tot verbetering getracht, en de Arnhemsche Courant veranderde, naar aanleiding van een door mij gehouden lezing in het genootschap ‘Wessel Knoops’ het blazoen boven hare kolommen. De Heer van der Waals is er de knappe ontwerper van. Hierbij zijn het oude en het nieuwe wapen gereproduceerd (bl. 245). Het Dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhage verbeterde de wapens van Zuid-Holland en Den Haag door de motieven van J.M. Lion te volgen.

De Nijmeegsche Courant was reeds sedert eenigen tijd met goede wapens van Gelderland en Nijmegen voorzien naar ontwerpen van Koopmans.

Op pag. 248 en 251 zijn reproducties afgebeeld naar ontwerpen van mijn hand, die indertijd verschenen (1891) in de Graveur Zeitung te Berlijn. Zij geven het wapen van het geslacht von Mirbach te zien in Oud-gothischen en Renaissance-stijl.

Wat nu de àllermodernste vaderlandsche heraldiek betreft, - ik bezit te veel eerbied voor de kunde en kennis van een Berlage, een Zijl, een Lion Cachet e. a, om hun praestaties speciaal op wapenkunstig gebied te gaan becritiseeren, ten minste ‘eingehend,’ zooals de Teutonen zich gaarne uitdrukken.

Met weemoed en droefenis heeft echter mijn blik gerust op het affiche van de eerste Utrechtsche jaarbeurs, - en de leeuwen van het Utrechtsche blazoen hebben droef teruggestaard, als wilden zij vragen of

EX-LIBRIS VAN DEN HEER F.A. VERSTER VAN WULVERHORST TE LEIDEN, NAAR EEN TEEKENING VAN C. VERSTER.

EX-LIBRIS VAN MINCA VERSTER-BOSCH REITZ OP PERKAMENT, DOOR C. VERSTER.

EX-LIBRIS VAN MEJ. D.A.E. VAN KAATHOVEN TE LEIDEN, TEEKENING VAN C. VERSTER.

de eerzame Menestrier zich niet in zijn graf zou omkeeren, indien hij de emblemata van zijn geliefkoosde wetenschap zoo diep-tragisch verhanseld had moeten aanschouwen.

Intusschen zal mijn liefde voor de klassieke vormen der heraldiek uit het gulden gothisch tijdperken die der Renaissance, de geboorten van futuristische en cubistische leeuwen en adelaars niet in den weg staan, - wellicht dat zij zóóveel van hun classicisme zullen verliezen, dat men ze in de toekomst voor opzittende, pootjes gevende hondjes en tamme vredesduiven zal gaan verslijten, - maar moeten toegeven zal men dan toch, dat hun h e r a l d i s c h k a r a k t e r voor immer verloren ging. Ik zal de eerste zijn om te beweren dat de heraldiek, sedert haar oorsprong, veel van haar belangrijkheid heeft ingeboet, doch zoolang van haar wordt gebruik gemaakt, ook op decoratief gebied, mogen m.i. hare principieele regelen niet naar willekeur worden geschonden.

De ijzeren haardplaat op pag. 181 gereproduceerd met het Engelsche wapen (Hendrik VII) bevindt zich te Arnhem in de bakkerij van den heer Stakebrand. Merkwaardig zijn de hierop aanwezige herkenningsteekenen, die in het Engelsch ‘badges’

WAPEN VAN HET GESLACHT VON MIRBACH. ONTWERP IN OUD-GOTHISCHEN STIJL VAN C. VERSTER.

worden genoemd, n.l. de roos en de valdeur (Eng.: portcullis), terwijl ook de dierfiguren als schildhouders, de draak en de hazewindhond er op wijzen, dat hier het wapen van dien Engelschen Vorst in beeld werd gebracht. Door tusschenkomst van den heer J.G.A. van Hogerlinden te Arnhem werd ik in staat gesteld deze werkwaardige plaat hier af te beelden.

Nog een paar opmerkingen omtrent enkele der voornaamste fouten die vele moderne heraldische producten aankleven mogen hier een plaats vinden. Het blaaw in wapens (en ook in vlaggen) moet helder licht blauw zijn (cobalt met wit gemengd); meestal wordt de tint veel te donker genomen. Wordt een blazoen in gothischen stijl afgebeeld, dan gebruike men voor goud, geel en voor zilver, wit. Men denke er ook

aan de schildoppervlakte zooveel mogelijk met de figuren te vullen. Steeds zorge men er voor dat het helmteeken de richting van den helm volge. Op een aanzienden helm zette men b.v. geen leeuw ‘en profil’. Op gegraveerde zegelringen ontbreken dikwijls de dekkleeden van den helm. De fladderende doeken behooren wel degelijk bij die hoofdbedekking. Alleen in de gothiek kwam het manteltje voor (zie o.a. het stamwapen van Nassau).

Vooral moet men trachten wapen, om-

lijsting, letterschrift enz. in eenzelfden stijl te houden, - en dient men zich eerst goed op de hoogte te stellen van die verschillende stijlen, die overeenkomen met die in de bouwkunst.-

Hildebrandt's Musterbuch mag als een der beste werken op dit gebied worden aangemerkt. Zeer terecht merkt hij o.a. op:

'Het is onbegrijpelijk hoe men ten huidigen dage, nadat men reeds op zoo menig gebied der kunst naar de goede voorbeelden der middeleeuwen is teruggekeerd, door overigens bekwame architecten, aan gebouwen in den smaak der vijftiende eeuw opgetrokken, wapens ziet aanbrengen, gebeiteld in het karakter van de zeventiende of de negentiende eeuw; hoe beroemde schilders in historische tafereelen uit de dertiende en veertiende eeuwen, waarin zij voor het overige aan den tijd getrouw zijn gebleven, schilden en helmen kunnen te aanschouwen geven, die eerst in de zestiende eeuw voorkomen of zooals alleen de fantaisie van moderne decorateurs ze weet te scheppen;

LEESTEEKENS OP PERKAMENT DOOR C. VERSTER.

hoe zeer bekwame oudheidkenners de meest uiteenloopende inzichten kunnen hebben aangaande den ouderdom van een of ander middeleeuwsch voorwerp, terwijl een wapen daarop, door den stijl waarin het is bewerkt, den tijd van deszelfs ontstaan nauwkeurig aangeeft'.

Thans ben ik aan het einde van deze vluchtige notities. Mogen zij sommigen aanleiding geven eens wat meer aandacht te schenken aan de Heraldiek en aan hun eigen familieblazoen, dat velen bezitten zonder het te weten. En nog altijd is ook het aardige versje van Master Ri. Brathwait van toepassing:

'They weare theire grandsire's signet on their thumb,
Yet aske them whence their crest is, they are m u m ;
Who weare gay c o a t s , but can no c o a t deblaze,
Display'd for g u l l s , may bear g u l e s in their face!'

Driebergen, 1917.

Een eeuwenoud vraagstuk opgelost (de St. Pieter te Rome), door G.J. Hoogewerff.

De St. Pieter is voorzeker het meest vermaarde bouwwerk ter wereld, het voornaamste voor ons Westerlingen. Voor de geloovige katholieken neemt de kerk die plaats vooràl in, wijl zij boven het graf van den apostel Petrus verrijst en in fiere taal getuigt van het zegevierend Christendom.

Niet-katholieken vernemen in de taal der steenen veeleer het machtwoord der Hoog-renaissance; zij bewonderen de schepping van het menschelijk genie in Michelangelo's tegelijk zware en zwevende koepel. Maar 't is juist die indrukwekkende ‘cupola,’ welke nooit tot haar recht komt, tenzij men, om de kerk heenloopend, den heuvel beklimt, waar de Vaticaansche tuinen zijn. Aan de vóórzijde kan de koepel alleen uit de verte worden gewaardeerd, en dat is jammer. De kerk ligt namelijk niet zeer hoog (in het oude circus van Nero immers) en het plein daarvoor ligt bepaald laag. Het plein betredende, dat door Bernini's zuilenhal zoo waardig wordt omsloten, ziet men tegen de kerk op. Dit zou mooi zijn, symbolisch zelfs. Maar wat is het geval? - Vanaf het plein ziet men van de beroemde koepel alleen de bedekking: zij lijkt als een stolp te rusten op den gevel. Zij rijst niet, zij zweeft niet; zij schijnt verzakt: een massa die drukt, en niet eens ziet men hoe en waar dat gewicht getorst wordt. Dit is het groote bezwaar: de ‘trommel’ van de koepel is niet zichtbaar. (afb. 1).

Zoo had Michelangelo het niet bedoeld!-

Een klein weinig bouwgeschiedenis: Bramante maakte het eerste plan voor de koepel, die een kerk in de vorm van een Grieksch kruis, met vier korte en gelijke armen, bekronen zou. Michelangelo nam het plan over, wijzigde het en maakte het ontwerp stouter, maar behield de statige □ vorm, die toeliet dat de koepel van alle zijden steeds evengoed zichtbaar zou zijn. In 1564 stierf Michelangelo, maar op zijn nagelaten teekeningen kon men veilig verder werken. In 1606 was de kerk klaar op de façade na. Maar toen geschiedde het fatale. De destijds regeerende paus, Paulus V, 't zij met het voornemen de kerk tot de grootste der wereld te maken (wat zij tot heden gebleven is), 't zij met de bedoeling van de oorspronkelijke oud-Christelijke basiliek (als crypt nog in wezen) geen vierkante palm prijs te geven, deed de kerk naar voren aanmerkelijk verlengen, zoodat een gerekt schip ontstond.

Vóór dit schip plaatste Carlo Maderna zijn voorhal en barock-façade.-

't Schip is inderdaad geweldig van afmetingen en heeft het voordeel dat men, de kerk betredende en voortschrijdende, op de enorme overkoepeling van Michelangelo langzaam wordt voorbereid; doch Maderna beging een ernstige fout bij het ontwerpen van zijn gevel.

Die gevel heeft zeer zeker ook groote verdiensten: De rhythmische plaatsing der kolossale zuilen van de middenpartij is meesterlijk; de flankeering met pilasters en doorgangsbogen is dat evenzeer; maar door boven de architraaf met kroonlijst en tympanon nog een ‘verdieping’, een z.g. attica op te trekken, waarop als bekroning de beelden der twaalf apostelen te staan kwamen, vergreep hij zich aan een schoonheid die meerder was dan de zijne. Hij dacht te veel aan zijn eigen ontwerp, dat hij naar den geldenden eisch afsloot, door boven de zware horizontaal

AFB. 1. ST. PIETER TE ROME. TEGENWOORDIG VOORKOMEN DER KERK.

van den architraaf een luchtiger aan te brengen, maar hij vergat of gaf er niet om, hoe die tweede, hoogere horizontaal de koepel zou oversnijden, - en doen wegzinken.

Nu is de constructie van Maderna, hoe robuust zij er ook uitziet, niet heel solide, niet zóó solide althans, dat zij na drie eeuwen niet hier en daar wat wrak wordt.

De façade is ook in haar tegenwoordigen toestand niet af: Maderna's bedoeling was den gevel ter weerszijde met een klokketoren te bekronen. Ontwerpen van die torens zijn inderdaad over. (Behalve van Maderna zelf, o.a. van den weinig lateren bouwmeester Ferrabosco. Carlo Fontana, een architect die één geslacht jonger was dan Maderna en zekere technische gebreken (‘l'imperfezione’) van diens werk reeds inzag, spreekt in een door hem uitgegeven boekwerk ook reeds over de torens ‘di moderata altezza.... disposti da Carlo Maderna.’

Eén van de torens werd door Bernini volgens eigen ontwerp ook werkelijk opgetrokken, maar moest aanstonds weer worden afgebroken, juist omdat gevel en voorhal dreigden te bezwijken onder het gewicht. Nu dreigen zij te verzakken, zelfs zonder dien last, onder het gewicht van den tijd alleen. Er m o e t aan gewerkt worden. En nu men dit werk toch ter hand zal nemen, willen paus en kardinalen het bouwwerk niet alleen versterken, maar ook naar het uiterlijk verbeteren. Verscheiden plannen gevraagde en ongevraagde, zijn er opgemaakt en ingediend. De meeste moderne bouwmeesters willen den portico hechter

AFB. 2. ST. PIETER TE ROME. WANNEER HET ONTWERP ‘DI FAUSTO’ WORDT UITGEVOERD.

maken, met de grondvesten te beginnen, en dan den gevel meteen maar voltooien. Die breede rechthoek met zijn dubbele horizontaal en de beide ‘horlogekastjes’ links en rechts, die er in het Napoleontische tijdvak door den architect Valadier werden opgeplaatst, z i j n niet fraai. Daarover is men het eens. Twee flinke torens zouden het beter maken.

Néén, zegt de architect Di Fausto, niet beter maar erger: de koepel kwame dan heelemaal in de put! - En hij maakte een heel ander ontwerp. Niet door toevoegen maar door wegnemen alleen, kan de kerk verfraaid worden, en dan zal tevens de koepel (eindelijk) tot haar recht worden gebracht. De ‘attica’ moet in het midden vervallen, dán krijgt men het effect dat al zoo lang en zoo vurig is begeerd (afb. 2): De koepel s t i j g t u i t boven de kerk en de façade, geflankeerd door de kleine nevenkoepels. De torens ‘van matige hoogte’ door Maderna bedoeld, door Fontana onmisbaar bevonden, ontstaan v a n z e l f. De façade zelf, met de voorhal die er achter ligt, wordt aanmerkelijk ontlast en kan dus m e t m i n d e r k o s t e n steviger worden gemaakt. En nog een ding bedenke men: De vensters in de ‘attica’ en de lagere boven de toegangsdeuren verlichten niet de kerk, maar de lange zaal, die boven de voorhal gelegen is. (Dit is de z.g. ‘zaal der Benedicties,’ daar in vroeger tijd de paus van 't balcon voor het middenraam de menigte op het plein placht te zegenen. In den laatsten tijd zijn hier de consistories gehouden, die ook al hun rol in de oorlogsgeschiedenis spelen.) Die zaal

zou in plaats van een rond gewelf een plat houten plafond met cassetten krijgen. Een klein nadeel voor de zaal. Doch de vensters der ‘attica’ zouden meer naar achteren boven in den voorwand der kerk zelf aangebracht kunnen worden, waardoor het schip aanmerkelijk beter zou worden verlicht. Nu zijn daar leelijke schijnvensters.

De architect, die dit eenvoudige plan - van een Columbus-vraagstuk mag men wel spreken! - maakte, is nog jong; maar zijn naam heeft in de ooren van kardinalen goeden klank. Florestano di Fausto was het die samen met den beeldhouwer Pier Enrico Astorri bekroond werd en opdracht kreeg, toen het gold in de kerk van St. Pieter een grafmonument voor paus Pius X te plaatsen*). Zal wederom de commissie van kardinalen hem de opdracht geven om nu d i t ontwerp ten uitvoer te brengen? - Wel is het voorkomen van St. Pieter door een traditie van driehonderd jaar gewijd. Maar, aan den anderen kant, de voordeelen zijn e v i d e n t. Als gezegd: gerestaureerd m o e t er worden, en het plan Di Fausto heeft het voordeel, dat met een minimum van kosten, en schier zonder eenige nieuwe constructie, een maximum resultaat wordt bereikt. Bouwen is duur tegenwoordig. Wat een vondst, als men door afbreken een edel doel - het zichtbaar maken van de koepel - op afdoende wijze bereiken kan! In het algemeen is vernietiging van het bestaande bij het herstellen van oude bouwwerken ongewenscht en afkeurenswaard; maar hier doet zich een zeer merkwaardig uitzon-uitzonderingsgeval voor.

Ook in dit opzicht zou St. Pieter eenig zijn in de wereld!-

Rome, Januari 1918.

*) Over dit monument, dat thans wordt uitgevoerd, zie de korte bijdrage (met afbeelding) van schrijver dezes in D e A m s t e r d a m m e r, W e e k b l a d v o o r N e d e r l a n d, van 7 April 1917.

Van een schilderachtig stukje Etten, door J.G. Sinia.

In het archief der Ned. Hervormde Gemeente te Etten bevindt zich, in handschrift, eene oude

KERKJE TE ETTEN, NAAR EEN TEEKENING VAN J.G. SINIA.

beschrijving dezer voormalige Heerlijkheid door een zekeren Pieter Nuijts, die in het jaar 1673 aldaar tot schout werd benoemd. De aanhef van dit wel zeer merkwaardig geschrift luidt als volgt: ‘Etten, Wel Eer Ethatia genoemd, gelijk ons zulks De Heer Kon. Godefrid Wendelinus ad. leges Salic getuijgt is Een Van de oudste plaatsen Van brabant, in Sulker Voegen, Dat men van desselfs Eerste Stigtinge geen geheugenisse off aanteekeninge te berde Weet te brengen; Bekend al Van Den Jaare 422; ende Sulks wel 466 Jaaren ouder als den bouw Der Voorsz: Stad gelegen in het Westergedeelte Van het land Van Breda’.... Of de hier genoemde jaartallen - het laatste slaat zeer waarschijnlijk op de stad Breda - wel juist zijn, valt zeer te betwijfelen; immers, volgens den geschiedschrijver Kleijn was Etten tot kort voor 1250 nog niet veel meer dan een moerweide, terwijl de naam Breda voor het eerst genoemd wordt in het begin der 12e eeuw. Zie hiervoor ‘De monumenten van geschiedenis en kunst in de provincie Noord-Brabant.’ Eerste stuk, door Jan Kalf.

Hoe dit echter ook zij, wij weten in ieder geval, dat Etten tot eene der oudste gemeenten in de Baronie van Breda gerekend mag worden en hierop afgaande zou men allicht geneigd zijn te veronderstellen in deze gemeente nog tamelijk veel monumenten van oudere tijden te kunnen ontmoeten. Niets is echter minder waar; Etten is een vrij modern wegdorp, waar slechts twee gebouwen door betrekkelijk hoogen ouderdom den aandacht trekken, n.l. een van een trapgevel voorziene woning, die overigens, bijna geheel gemoderniseerd, niet veel merkwaardigs meer biedt en

het kerkgebouw der Ned. Hervormde Gemeente, dateerend voor een deel, waarschijnlijk uit de laatste helft der 15e eeuw.

Verdwenen is echter alles wat aan roem en glorie van weleer doet denken, verdwenen zijn met zoovele andere merkwaardige gebouwen een viertal adelijke huizingen, waaronder wel als de voornaamste gerekend kan worden het kasteel Van den Houte, waarvan een gedeelte der voormalige slotgracht, het eenigste wat van dit slot is overgebleven, op mijn plaatje voorkomt. Pieter Nuijts zegt o.a. van dit kasteel, dat het ‘bereijkende zoodanige ouderdom, Dat Van Desselffs geboorte geen geheugenisse of aantekeninge nagelaten immers niet te vinden is; staet in 't Zuijd Oosten agter de Kerk in 't midden van een Zeer Weijden borggragt, uijt het water opgemetselt, beset met vier aansienelijke Thoorens, Waarvan Den Vierkanten Voorsten Wel de hoogte Van de kerk Thooren Voormaals bereijkt heeft.’

Het toeval voerde mij naar deze voormalige slotgracht en ditzelfde toeval deed mij ook het schilderachtige kijkje op een deel van Etten ontdekken, een kijkje, dat ik hier in de verste verte niet verwacht had en waarvan hier de afbeelding bijgaat. Wat hier wel bijzonder tot haar recht komt en werkelijk prettig aandoet, is de eigenaardige bekroning, waarvan men den overigens nagenoeg in Gothischen stijl opgetrokken baksteenen toren voorzien heeft. Hoe geheel in strijd is zij met den reeds jaren en jaren bestaanden smaak om, trachtend weliswaar in stijl te blijven, de torens in den regel slechts van spitse, als naalden omhoog priemende toppen te voorzien, maar ook, hoe veel eleganter, hoe veel soepeler van lijn is zij.

Oud is deze toren niet, hij werd in het jaar 1771 door de gemeente gebouwd, aan wie hij nog altijd behoort. Om der merkwaardigheid wille volgt hieronder een en ander wat ik omtrent toren en kerk vond opgeteekend.

Oorspronkelijk stond te Etten een kleine Romaansche kapel, die in het jaar 1261 tot kerk werd verheven. Het was een toentertijd zoogenaamde halve kerk en zij stond onder de kerk van Gilze. In 1316 werd zij van Gilze gescheiden en tot pastoriekerk verheven. Zij werd nu vervangen door een kleine driebeukige kerk, terwijl de oude Romaansche toren, die intusschen al eens vergroot was, in stand bleef. Later, waarschijnlijk tegen het einde der 15e eeuw, werd dit kerkje weer vervangen door een grootere driebeukige kerk en uit een gedeelte van het middenschip van deze kerk is de tegenwoordige Ned. Hervormde kerk onstaan. In het jaar 1584 vernielde een brand het grootste gedeelte van de kerk en gedurende zeer langen tijd heeft men zich toen tevreden moeten stellen met het middenschip, dat van nieuwe zijmuren en een dak werd voorzien, terwijl de rest van het gebouw een bouwval bleef. Zoo bleef de toestand ongeveer tot het jaar 1732 toen de oude Romaansche toren instortte en het nog overgebleven gedeelte van de eertijds zoo groote kerk nagenoeg geheel vernielde. Alleen de drie choren bleven over. Tegen het middenchoor werd in 1771 de hiervoor genoemde toren gebouwd en dit choor vormt nu de Hervormde kerk, terwijl in het jaar 1821 de beide zijchoren afgebroken zijn.

Voor meerdere bijzonderheden wordt overigens verwezen naar het hiervoor reeds genoemde werk van Dr. J. Kalf.

Etten, Juli 1917.

Liedje,
door P. Otten.

Ik weet, het is mij eens verhaald,
Waarvan dit vreemde leven is,
En 't einde, dat voor allen daalt,
Schoone gelijkenis.

Eenmaal - hoe lang geleden? - was
Uw diepe stem nabij voor mij....
Maar ik begreep dit later pas,
En toen was 't lang voorbij.

Nu weet ik enkel vaag en vreemd,
Dat 'k even heb beluisterd, wat
Neerstreek uit ijlsten sterrenbeemd -
En 't dad'lijk weer vergat.

En wijl ik zoekend mij bezin,
Leeft in mijn vreez'ge hart de waan
Van als berooide vreemd'ling in
Een vreemde stad te staan.

Wanneer, wanneer toch heeft mijn ziel
Heur kans van zekerheid gemist?
- O dat de zware voorhang viel,
Voordat ik wist! -

Waart gij het, die mijn hart bewoog,
Toen 'k aan den maanbeglansden plas
Over de bleeke pluimen boog
Van 't roerloos wollegras?

Leefdet gij in der liefde ban
Een verren zomeravondstond
Achter de lange kussen van
   Een diepbeminden mond?

Waart gij het, die den jongen knaap
In 't ruische-deinen van den nacht
IJl tusschen wakker zijn en slaap
   Uw brooze boodschap bracht?

Of zong aan 't breede zeestrand wel
Uw vluchtige geheim
Door 't vlinderende windespel
   Met het verwaaiend schuim?....

Nog zoek ik wat ik zóó lang zocht,
Uw droef verloren heerlijkheid....
Wanneer gij eind'lijk keeren mocht,
   Vondt gij mij open en bereid.

Dan zou ik drinken uwe stem,
Zoo bang ontbeerd, zoo zoet verlangd,
Zooals de jonge gele brem
   Het gulden zonlicht vangt.

O dat 'k uw heuchnis hoùden kon
In deze onheimelijke woon -
Dan scheen de glans van uwe zon
   Mijn gansche leven schoon.

t.o. 261

Zeeuwsche mijmeringen,
door P.H. Ritter jr.

VI.
Naar het groot festijn.

De Donderdag is op Walcheren de dag van feestelijkheid en verrassingen. Ge wist dat niet, lezer, die Zeeland niet kent. Als ge den ouden Enkhuizer almanak volgt, dan ontdekt ge dat het Middelburgsche marktdag is, maar wat zegt het u? Of ge moest uit uw jeugd de kostbare herinnering hebben bewaard aan de kleine, glinsterende stukjes kandij die iedere koek in de koekwinkels maken tot een met diamanten bezaaiden schrijn, waar de Walchersche boerinnetjes van droomen als zij Woensdagavond te bedde gaan, vol van de wondere verwachtingen van dien eenen sprookjesdag in elke week. Of ge moest kennen de weelde van den goudsmidswinkel, waar de prachtige Zeeuwsche knoopen en cieradiën, zoo rijk besprenkeld met orneeringen en edelsteenen als de koek met sucade, liggen te wachten op den greep van volbloedige armen die bloeien als roode tulpen in de lente. De ziel van de vruchtbare klei stijgt op de Donderdagen omhoog in de weelde-begeerende hoofden. Walcheren is eenvoudig en simpel, is de ingetogene onder de eilanden-zusteren zeggen de geschiedschrijvers en ethnologen. Maar ik verzeker u, dat zelfs Walcheren niet zebedeëig is, dat het als heel Zeeland, de deugd der levensvreugde en de gezonde begeerte naar weelde kent. O, en hoe uitbundig-ouderwetsch, hoe vol naïeve hunkering naar rijkdom zijn de Zeeuwen nog, hoe soliede zijn ze nog in hun begeerten en hun vreugden! Er is maar één klein bioscoopje in Middelburg, en de strijkjes, die smaken als vervalschte limonade, willen er niet tieren. Het zoete moet hier zoet zijn, het leven moet in de dagen der vreugde onvervalscht zijn als honing. Ik wil u niet verhelen dat er weleens stevig gedronken wordt, en evenmin dat, naar de geschiedschrijvers melden, een vrijage zelden eindigt zonder moreele verplichtingen. - Maar ik zou haast, de vreugde der Donderdagen voor u uitschrijvend, willen beweren dat dit deugdzame zonden zijn - want de natuur uit zich hier direct, en wie pervers, gemeen of vol moderne humbug zou zijn in Zeeland, zou er worden weggekeken.

Zie, het is Donderdagmorgen, en bij het krieken van den dag is er een nijvere beweging in al de duizend kleurige bijenkorven die de boerenhofsteden zijn van het Walchersche land. De boerinnen tooien zich op in heur Zondagsche dracht, en de boeren halen de glimmende paarden van stal. Voor de vriendelijke venstertjes kijken vriendelijke oogjes in de blanke omhuifde hoofden der kinderen en de meisjes, vrouwtjes in het klein, waggelen naar de groene wagens, die spreuken en schilderijtjes dragen op hun wanden en die overhuifd zijn door transparante ronde witte kappen. En op heur ranke wielen wentelen de wagens op Middelburg aan, van alle zijden van het lichtgroene eiland, de boer zit voorop, en daarachter onder de huif zijn boerinnetjes, fijn gebekt en fijn getooid en meerijdend, meedeinend met de beweging van den wagen, binnen den helderen wagenkoepel als Asschepoetstertjes in de kristallen koets. Zij gaan óók naar een bal.... naar het oord van vertier, en zij zullen haar prinsen wel vinden met 'r kleine oolijke oogjes.-

Ver in het verschiet van het weelderige land staat Lange Jan te wachten, en hij wijst hun den weg. Als een verstandige toren houdt hij zich eerst van den domme,

hij laat zich op de heele en halve uren de bekende wijzen ontvloeien, die als het geklank van een speeldoos babbelen over het stille morgenland. Ook hij heeft zijn verrassing, want straks, als het wemelen zal om de kramen, en als de koek wordt uitgedeeld,

dan zal hij pas zijn traktatie geven van bizondere speelwijzen, dan zal hij meelachen en vroolijk zijn met de vroolijke bende.

Waar komen ze vandaan, al die wagens met heur fluweel-gewambuisde mannen en opgetooide vrouwen en snappende kinders? O, ik wilde dat ik u kon doen beseffen, hoe fijn, hoe klein, hoe knus, die plaatsjes zijn. Daar hebt ge het wondere Sint-Laurens, gelegen tusschen de bloeiende velden, bezijen den weg. Het is opgebouwd zooals uw kind een dorp zou opbouwen met de huisjes van zijn speelgoeddoos. Er is één straat maar, van stille, keurige huizen, en de twee boomenrijen maken het er gezellig en weelderig. In drie stappen zijt ge het dorp door, en ge ontmoet er maar weinig menschen, maar een rijkdom van spelende schaduwen en lichtschijnsels, waarmee de zon bij voorkeur de heimelijk verstolen plaatsen der aarde bedenkt. Als ge er komt op een dag in de week, dan zult ge niets hooren dan de neuriënde stemmen der boerinnetjes in miniatuur, die heur lessen zeggen, waarvan de kadans met de vlinders naar buiten komt door de open vensters van de kleine school. En komt ge er Zondagsochtends ge hoort er alleen de weerklinkende stap van de stoet die te kerk tijgt, want het is een echt dorp, en het heeft zijn kerk op de plek waar het leeft. Staat ge buiten op den weg, dan bespeurt ge eerst recht hoe de kerk is vergroeid met het dorp. Aan het einde der dorpsstraat staat zij tusschen de huisjes als een Moeder, met heur groote zacht glooiende dak, soepel en zwierig als het doek van een tent. Ik weet niet of het kleine kerkklokje wel goed gaat, ik weet alleen dat het slaat zoo nu en dan met een klein bedeesd geluid, en dat ge dan telkens gevoelt hoe ontzaglijk de rust is en hoe wijd het golvende land.

Waar komen ze vandaan, de stoeten van kleurige karren, van Oost- en West-Souburg, het land van Liliputh en Brobdignac tegader, het land van de kleine weelderige huizen om breede brinken, maar ook het land aan het Walchersch kanaal, waar zoo nu en dan een ontzaglijk zeeschip langzaam, langzaam, raar en onheilspellend als eenmaal het Trojaansche paard, door de groene landauwen kruipt, achterna gejubeld door de kleine kindervrouwtjes, die langs het jaagpad huppelen om het spektakel te zien. Uit Oost-West-Souburg, waar ik zocht naar het monument van Marnix den Heer van Sint-Aldegonde, maar waar de kinderen mij vertelden, dat er maar één monument in het dorp was, het standbeeld van hun vriend Louwerse, en ik dacht bij mij zelf: hoe goed moet het zijn geweest voor onze nationale helden, om te vechten voor een land, dat hen om zijn kindervrienden vergeten zou!

Waar komen ze vandaan, mijn kleurige fleurige stoeten? Uit Veere - pas op lezer, spreek mij nog niet van Veere, dat is een naam als een amulet, en ik moet er u voorzichtiger van vertellen dan ik op een marktdag kan.

Ik zal u nu liever verhalen hoe ik op het einde van den dag met de boeren naar huis ben meegefietst. Ik had graag meegereden als een jongen, op het achterstel van een wagen verdoken, - en stiekem de kruimeltjes koek wegkaaiend die de boerinnen overlieten van heur rijdenden maaltijd, - maar een mijmeraar moet zich koest houden als hij geen kind meer is. Nu was ik gedoemd een levend anachronisme te verbeelden, want ik was het eenige van deze tijden op de smalle, tusschen weelderig struweel kronkelende landpaden, waar in de kristallen klaarte van het nog dralend dagelicht een bont en liefelijk verleden bewoog. Naar alle zijden togen zij weg, de ranke, sierlijke karossen, met heur glundere, lachende, zoet dodeinende vrachten, en ze zwenkten van de kleine paden af, over de onmetelijkheid van het blauwe land onder den blauwen hemel naar de verre hofsteden, die in den avond kleine welkomstlichten

hadden ontstoken. Ze rolden verder en verder, totdat het lichte geluid verdofte en als in den schoot der vruchtbare aarde terugviel. - Toen vond ik mijzelf in eenzaamheid. Waar ik

mijn oogen wendde, golfde het rijke land, met zijn grijze vettige kluiten. Alleen aan den einder een enkele, fijn gevederde populier, die daar scheen neergeplant om de ruimte te bepalen en te doen weten dat de wereld onmetelijker nog is dan wij vermoeden. In het struweel aan mijn zijde begon de wind te spelen, en hij werd luider en krachtiger en stuwde zijn adem door het strakrimpelende water der heldere, maanbeschenen plassen. De geur der aarde steeg in mij op, en doordrong mijn gedachten. En klaar werd het mij opeens bewust: hier woont het volk dat leeft van de aarde, hier zijn de hoofden zonder diepzinnige bedoelingen, en de harten van een historischen eenvoud en waarachtigheid. Hier plukt het volk zijn idealen in de wereld van het bereikbare, maar toont daardoor een beeld van zeldzame levensharmonie. Hier is de traditie geworteld in den taaien bodem. Hier leven de menschen afgerond, soliede en substantieel, als gezonde kinderen in het heldere licht dat staat om hen heen.

VII.
Veere.

In ons hotel werd, volgens voorvaderlijk decorum, table d'hote gehouden. Onze lijvige hotelier presideerde. Hij sneed de prachtige ossenhazen aan, waar het hotel beroemd om was, en gaf de ouverture der gesprekken. Over den oorlog sprak hij nimmer. Er was een ontvanger der registratie met een fijne gouden bril op, die ervan verdacht werd Duitsch-gezind te zijn, én er was een rank Engelsch dametje, met een prachtige torenhooge coiffure, een dametje dat leek weggeloopen van een achttiende-eeuwsche prent. Het hadde geen pas gegeven de neutraliteit van deze woning te schenden, - maar bovendien: wij wisten het allen, de hotelier voelde zich door den oorlog een geslagen man. Booze tongen fluisterden dat hij aardig wat verdiend had met de mossel-industrie, die er voor zorgt dat onze Duitsche broeders niet van honger sterven, maar dat neemt niet weg, zoodra het gesprek de ‘tijdsomstandigheden’ naderde, kreeg onze goede gastheer een trek van zóó diepen weemoed op zijn aan onderkinnen rijk gelaat, dat immer een fijngevoelig gast het gevaar moest afwenden. En op een avond, toen wij in de schemering bijeenwaren aan den disch, was het Engelsche dametje de reddende engel. Zij stelde een vreemde vraag: ‘You are not yet labouring under the sweet malady of Verism?’ vroeg zij mij onverhoeds. Ik wist van het bestaan dier kwaal niet af. Maar spoedig werd het mij duidelijk dat ze verwant is aan opiumschuiven, maar oneindig gevaarlijker. Lezeres of lezer, als ge eens in een vacantie naar Zeeland komt, als een bevrijde vogel van uw dagelijksche bezigheid, uitzwierend naar de streken waar de onmetelijke ruimte begint, voortgedragen over de dansende baren in een van die booten met roode en witte zeilen, die net als watervogels zijn, dan zal de heimelijk besluipende bekoring van Veere u nog niet aantasten. Maar geef acht op uw gedachten. Weer den weemoed af, waarmee Veere uw herinnering benevelt. De oude stad aan de zee heeft de lokkende betoovering van de zeemeerminnen geërfd. Sagen en droomen zijn afgeschaft, maar wat er aan sagenzin en droomerij in de wereld leeft, is saamgetast in die heel enkele plaatsen op aarde, die men kan noemen levende antiquiteiten. Er is, ik ben er zeker van, geen plaats op aarde, waar het Verleden zoo zeer l e e f t als in Veere. Breng daarom nooit uw lippen aan den rijk gedreven beker van Keizer

Maximiliaan, die als een Heilige Graal bewaard wordt in de groote byouteriedoos die tot stadhuis van Veere dient. Eén teug Verisme benevelt uw verstand, benevelt uw praktischen, nuchteren zin. Ge zult rondwaggelen over de wereld in de gevaarlijkste dronkenschap, de dronkenschap waarmee de Droom onze heldere zielen benevelt. Ge zult vreemde dingen zien, ge zult vreemde

dingen gaan gelooven, en het is toch zaak dat wij ons verstand bewaren. Bedwing den hartstocht van uw naar romantiek hunkerende en geen romantischen inhoud om u heen vindende moderne ziel! In Veere vleit de romantiek zich tegen u aan, en sleurt u mee in de doellooze mijmering. De nevel van de zee slaat over uw hoofd, de nevel van den Droom slaat over uw hersens, - al wat ge aan levenskennis, aan activiteit vergaard hebt, zinkt weg in de grijze atmosfeer, en uw veel te groote, volwassen ooren spitsen er zich op, om sprookjes te beluisteren. De lijder aan Verisme wordt tijdelijk of duurzaam onbekwaam voor de Handeling, en het lijkt soms wel of heel de trage, peinzende spheer van het Zeeuwsche landschap een voorbereiding is voor deze opperste narcose.

Wat mag er dan wel in Veere leven, dat wij er meegesleurd worden in zoo gevaarlijken zwijmel? Lezeres of lezer, de vatbaarheid voor Verisme hangt af van uwen aanleg. Er zijn hooikoortslijders die brieschen en snuiven bij het zien van een hooiwagen op een schilderij, maar onze goede Vlaamsche vriend Pallieter sliep zijn gezonden roes in een hooischelf en voelde er zich gelukkiger dan hij, gelukkige, ooit was. Er zijn menschen, die duizelingen en hartkloppingen hebben in de bergen, er zijn er anderen, als Nietsche, voor wie de berglucht wekster is van hun rijkste geesteswerkzaamheid.

Zoo reed ik laatst met mijn vriend X, een man van het gezelschapsleven, intelligent, aantrekkelijk causeur, stamvader der societeit, in een heel breede victoria-met-gelewielen door Veere. Terwijl heel mijn extatisch wordende geest opging in verrukkelijke verbeeldingen, waartoe de vreemde oude stad mij bracht, vatte hij mij eenklaps ontnuchterend bij den arm, en vroeg mij met zijn gullen lach: ‘Wat is nu eigenlijk dit heele Veere - een gewoon visschersdorp. Hadt je er niet de Kathedraal, het Raadhuis en het Schotsche Huis, - niemand zou ooit er aan denken het te gaan zien. Mijn gezonde makker was immuun tegen de Veriaansche bacil. Die zoekt de heele fijne zenuwen van kunstenaars en excentrieken en doet hen dit plaatsje, dat werkelijk naast enkele huisjes met roode daken niet veel anders dan mijn makker opsomde, bezit, omtooveren in een wonderlijke Verbeelding. Veere is een bouwsel van den geest, die in een vlaag van rijken en bekoorlijken waanzin, visioenen schept met behulp van armelijke gegevens. En omdat denken en droomen werkelijkheden zijn, daarom zeg ik op mijn beurt tot mijn ouden vriend, dat deze Heilige Plaats, vol huiveringwekkende en melankolieke schoonheid en vlijmend-zoeten weemoed b e s t a a t, even werkelijk als het langzaam kuierende paard voor onze victoria.

Het spreekt vanzelf, dat ge Veere nimmer benadert in een automobiel: Ge zult dat evenmin doen als dat ge op audiëntie gingt in uw huisjasje of dat ge een zwaren zieke gingt bezoeken in feestkleedij. Ge vaart in een der booten die de tot in haar wapen toe v l o t t e n d e provincie zelve dirigeert. Ge vaart in een stoomboot weliswaar, maar met een heel zacht gangetje, en in de welaangename kajuit kunt ge u voorbereiden tot de wonderbare ontroeringen die u wachten. Want zie, vlak voor u uit rijst, de geheele omgeving beheerschend, een ontzaglijk gebouw, de Kathedraal van Veere. In zijn massale structuur, met zijn overkoepelden toren verheft het zich tegen de violette lucht, het wekt illusies van onmetelijke paleizen, die daar plotseling omhoog staan in de roerlooze rustigheid van het groene land. Maar dan, bij het naderen, juist door de hevige verwachting die u geheel bevangen houdt, komt er een huiveringwekkende, een spookachtige gewaarwording over u. Ge vaart rechtaan op den Kolos, die grooter nog schijnt, doordat ge hem van de diepte uit beziet. Maar

het blijkt niet anders te zijn dan een reusachtig stuk verweerdheid. In zijn hoogopgaande muren

zijn blinde vensters of vensters van hout en gewoon vensterglas. Door den doolhof van gangetjes die op het grootsche sluiswerk is opgericht, waartusschen uw boot gemoedelijk ligt te schommelen als een kinderbootje in een eendenkom, zoekt ge den weg naar Veere. Ge zoekt uw pad over de groene dijken, de stad tegemoet, die haar grootheid wist te manifesteeren in een zoo onmetelijken tempel. Ge zoekt een s t a d , een uitgestorven stad zal het zijn, begrijpt gij nu, maar toch een stad van afmetingen die beantwoorden aan het gebouw dat al uw aandacht tot zich trekt. Het blijkt een potsierlijk geval, - de Kathedraal is wachter over een speelgoedplaatsje, met enkele kleine huisjes. Door de boomen heen schemert een rank klein torentje als een minaret, kleintjes en fijntjes, en het speelt een deuntje, dat klingelt als een kinderstem door de stille middaglucht. Op zijn spits heft het een sierlijk scheepje, liefelijk verbeeldend een oude herinnering van vroeger, toen Veere een plaats geweest moet zijn van handel en vertier. Dan wandelt ge door, met veel te groote stappen voor zoo'n kleine, droomende plaats, en ge staat voor het Gothisch stadhuisje, prachtig omgeven door zijn sierlijk detailwerk, al de Gebieders uit den tijd van Veeres grootheid staan er uitgebeeld, hebben het aangezien hoe de tijden een spheer van vergetelheid weefden over hun middeleeuwsch-gebleven stad. Gaat maar de trapjes op, en langs de steenen pui naar binnen, in het gemoedelijk voor u openstaand gebouw. Onze vriend, de politiedienaar van Veere, staat u al op te wachten. Hij weet het al, dat men komt van verre, van over de wijde zee, om hem te vinden, den heiligen drinkbeker van Maximiliaan, die werd geschonken onder voorbehoud dat de stad hem nimmer vervreemden zou, en zoo de eeuwen door den trots zou dragen van haar vroegere grootheid. De politiedienaar van Veere - hij is een merkwaardige man. Er wonen niet veel menschen meer in de oude plaats, en booze menschen zijn er bijna heelemaal niet. En zoo, in de groote, hoorbare stilte, die in de vele grijze middagen plechtig aanwezig is in de oude, verkwijnende stad, heeft hij gelegenheid gehad zich te ontwikkelen tot een soort geleerde. Hij weet den weg in oude handschriften, en als ge hem aan het praten brengt over de geschiedenis van Veere, dan hoort ge veel dat gij niet weet. Alles in Veere is versteende herinnering, maar het oude Raadhuis is van die herinnering het middelpunt.

Ze wordt levend als de politiedienaar, zich bewegend tusschen de curiosa der antiquiteitenkamer, aan het verklaren is, in zijne onberispelijke gestyleerde zinnen. Hij geeft u den staf in de hand dien de baljuw ophief als er een geeseling moest worden toegediend, hij laat u de prachtig-gegoten bronzen handen betasten die de booswichten van vroeger aan de stad moesten schenken als hun naar anachronistisch-humanitaire begrippen de straf der handafkapping kwijt gescholden werd.

En aan het eind van den ommegang, - dan toont hij u met wijding den in zilver gedreven Beker, waarvan iedere figuur zijn vriend is, en iedere voorstelling een stuk van zijn eigen levensgeschiedenis. Heel Veere is zijn leven, Veere, dat voor hem een s t a d is en een stad zal blijven, ondanks het vlieden der eeuwen, en ge begrijpt dan ook, dat hij zich tegen den titel van ‘gemeenteveldwachter’ verzet. Hij is de dienaar van zijn stad, hij verricht den eeredienst van het Verleden, waarom alleen de heele wereld naar Veere komt, en waar de modernste mensch terugkeert tot verstilling en bezonkenheid.

VIII.

Ja, heel de wereld trekt naar Veere. Ge ontmoet er een Fransch romancier van wien ge afscheid genomen hebt in een Parijsch salon, en die zal u verzekeren, dat er maar twee oorden op de wereld zijn, waar de

moderne kunstenaar tieren kan, - Parijs, de stad van de mondaine vergetelheid, en Veere, de stad waar de moderne mensch in de geluidlooze buitenspheer de stormen kan beluisteren van zijn verborgen gemoedsleven. Al wat kunstzinnig is vindt gastvrij onthaal in het Schotsche Huis, aan de haven, het Huis der schilders van Veere, die er hun doeken hebben tentoongesteld en die er hun Tafelronde houden. Het is een groot Laat-Gothisch gebouw, in oude tijden bij de Schotten in gebruik geweest, en nu gerestaureerd en ingericht in harmonie met zijn karakter door een kunstzinnig Schot, die het domein zijner voorzaten weer tot bezitting nam. Als gij de kracht wilt kennen der artistieke mijmering, als gij ervaren wilt, hoe zuiver toegeven aan Schoonheidsbegeerte Schoonheid wekken kan, zie dan dat ge kennis maakt met den bewoner van het Schotsche Huis. Hij zal u binnenleiden in zijn ontzaglijke, hoog oprijzende eetzaal, en u doen plaats nemen aan zijn immenze schouw, vol schitterend koperwerk, dat glanst in den gedempten schijn die het omhuivend kanten gordijnsel binnen laat.

Het licht in de zaal zevend door glas in lood, is groen als binnen een rijnwijnroemer, en het verinnigt de kostbaarheid der schatten van kunst, der beelden, en oude ivoorkleurige folianten.

Een roode roos voor het antieke groene venster doet u des zomers herinneren, dat buiten de wereld gloeit, en in den herfst staart er een zonnebloem met zijn groot oog u aan.

Maar wonderlijker dan het Schotsche Huis is zijn kleine tuin. Is de eigenaar verwant aan den vriend van Edgar Allan Poe, die meende dat schooner dan weldoen en schooner dan dichten de kunst van het landschap is, door welke de natuur zelve een uiting wordt van den menschelijken geest? Het innigst wezen van Veere ligt uitgesproken in deze kleine open ruimte, zoo nauw dat, als ge er met meerderen vertoeft, ge elkander amper voorbij kunt gaan. Als ge het zware venster openbuigt, ziet ge den kleinen tuin liggen in de diepte, met zijn enkele rechthoekige perken, onder den onheilspellend vlakbij oprijzenden toren van het stadhuis. Maar afdalend langs de trappen, die van de groote Gastzaal naar beneden leiden, ervaart ge, dat daar beneden geen rust is, maar een geheimzinnig leven waart. Duizenden kleine insecten met vleugeltjes, waardoor de gouden zon glanst die langs het huis loodrecht ter aarde valt, dansen om al de vreemde exotische planten, wier grillige bladeren zich uitspreiden, elkander omwoekerend binnen de haast te kleine ruimte. Aan het eind van den tuin is een laag priëel. Daar zit de gastvrije eigenaar op zijn ouden zetel, omgeven door allen, wie kunst-begeerte naar Veere stuwde. Gegons van gedempte stemmen kaatst langs den wand van het groote, grauwe huis, waartegen heel de tuin wel angstig te hangen schijnt. Men fluistert met elkander over kunst en leven, en heele dunne witte lijntjes cigarettenrook kruipen naast elkander langzaam ten hemel in, - ten blauwen hemel in, in welks onmetelijke hoogten de jagende witte wolken aanzeilen onder de doffe metalen muziek van het carillon.

Enkele aanteekeningen.

I. Iets over de geschiedenis van Veere.

De bekoring van Veere is niet eene aandoening, die de gevoelige mensch toevallig ervaart. Veere kon zijn suggestieve macht niet hebben, als zijn bizondere spheer niet was geweven door de historie. Het is te Veere de geschiedenis, die macht over u krijgt.

Omtrent den oorsprong der stad heeft men geen volkomen zekerheid. Zij schijnt gebouwd te zijn op van de zee gewonnen grond, maar de datum van hare stichting is onbekend gebleven.

S m a l l e g a n g e , de kroniekschrijver van Zeeland, beweert dat W o l f e r t v a n B o r s s e l e n , een der machtigste Heeren van Zeeland, tegen het einde der dertiende eeuw de landen om Veere liet indijken, en bij den nieuwen polder het Kasteel Zandenburg en de kerk van Zandijk stichtte. In de nabijheid van deze gebouwen zou zich eene verzameling visschershutten hebben gevormd, waaruit de stad Veere moet zijn ontstaan. De

oude naam voor Veere is K a m p v e e r e , omdat men daar den stroom overvoer naar Kampen, een later (1532) verdronken plaats. Andere schrijvers (zooals Ermerins: 'Beschrijving der stad Veere') meenen dat de plaats nog vroeger bestond, en vonden 'het dorpken van der Vere' reeds vermeld in 1256. Hoe het zij, vast staat vrijwel, dat Veere sedert de dertiende eeuw toebehoorde aan het geslacht der van Borsselens. Een der voornaamste leden van dit machtige geslacht was Hendrik IV, die een groot deel van Zeeland beheerschte, Ridder was van het Gulden Vlies, en admiraal generaal in Franschen dienst. Hij stierf in 1474 en werd begraven te Veere.

Wolfert VI sloot een huwelijk met Maria Stuart, dochter van den Koning van Schotland, later met Charlotte de Bourbon. Zijn eenige erfgename was Anna van Borsselen. Het geslacht der van Borsselens schijnt niet alleen aanzienlijk te zijn geweest, maar ook van een zekere intelligentie, en vervuld van neigingen voor kunst en wetenschap. Van Anna van Borsselen is bekend, dat zij betrekkingen heeft onderhouden met Erasmus.

In 1555 werd Veere verheven tot een markiezaat. Intusschen begon de stad tot bloei te komen. Uit het feit bijv., dat zij vrijdom van rechten had in Denemarken, blijkt dat het reeds een plaats was met buitenlandschen handel. Het markiezaat werd echter herhaaldelijk verkocht. Omstreeks 1581 kwam het ten slotte in handen van Willem van Oranje, en het is in het Huis van Oranje gebleven tot de Fransche overheersching toe.

Veere was een der eerste Zeeuwsche steden die het Spaansche juk afschudden en den Hervormden godsdienst aannamen, en de Prins gaf speciale gunsten aan de stad. Zoo werd zij tot een vrije grafelijke stad verheven, en toegelaten tot de vergaderingen der Staten van Zeeland. Toch bleef zij nog een van de zoogenoemde 'Smalle Steden,' later werd ze een groote, goede, of grafelijke stad, en verscheen aldus onder de voornaamste steden van Zeeland.

De ligging van Veere aan zee, en het bezit van een der beste havens van Zeeland hadden van de stad een belangrijke havenplaats gemaakt. En de van Borsselens waren door hun staatkundige macht uitnemend in de gelegenheid hare handelsrelaties uit te breiden. Het huwelijk van Wolfert van Borsselen met de Schotsche prinses, bracht de stad in nauwe betrekkingen met Schotland, en in 1475 tot aan de 18de eeuw werd zij de stapelplaats der Schotsche kooplieden. De sierlijke waterput, die zich thans nog ter zijde van de Kathedraal bevindt, is door Maximiliaan van Bourgondië gebouwd, om aan de Schotsche zeelieden drinkbaar water te verschaffen, en de vroedschap gaf in 1613 een groot gebouw, het Schotsche Huis (hier is niet bedoeld de woning die tegenwoordig Schotsche Huis heet), dat diende als pakhuis, en tevens als rechtbank voor de Schotten, die het voorrecht eener eigen rechtspleging genoten.

De beteekenis der stad in het begin der nieuwe geschiedenis blijkt hieruit, dat de Admiraliteit van Zeeland er langen tijd haar zetel had.

II. De Kathedraal.

Omtrent den datum van de stichting der Kerk heerscht onzekerheid. Wanneer gesproken wordt van een kerk die in 1348 of zelfs in 1332 gesticht zou zijn, wordt waarschijnlijk op den voorganger van het tegenwoordige gebouw gedoeld. De

vierkante benedenbouw schijnt het werk van Anthoni Keldermans den oudere te zijn, die in 1479 tot bouwmeester der kerk werd aangesteld, terwijl Rombaut Keldermans in 1517 de leiding had van den voortbouw van het Westelijk gedeelte. Adriaan Rooman versierde den Westelijken ingang in 1560 met prachtig beeldhouwwerk, 'in welk beeldwerk,' naar de getuigenis van Smallegange, 'soo in de personagiën, ordonnatiën als verheventheit, te sien is soo een uitnemende konst, dat deergelijk portael in Nederland niet meer getoond word.' Er is thans niets meer van over. In 1686 leed het gebouw onder een hevigen brand, doch werd voor het grootste deel hersteld, en diende tot het begin der 19e eeuw als kerkgebouw voor de Protestanten. Toen verloor het langzamerhand zijne bestemming. In 1809 diende het als kazerne voor de Engelsche soldaten, Napoleon maakte er in 1812 een hospitaal van, liet de spitsboogvensters dicht sluiten, en verving ze door ordinaire vierkante ruiten, terwijl de schepen in vijf verdiepingen werden verdeeld door wanstaltige planken vloeren. Het aldus verminkte gebouw werd in 1817 aan de gemeente terug gegeven, later kwam het wederom aan den Staat, - de ingenieurs der genie mishandelden het in 1832 weder op schrikkelijke wijze. In 1873 wilde de administratie der domeinen het voor 1403 gulden versjacheren.

De Tweede Kamer weigerde hare goedkeuring, en thans is het, Goddank, onder de hoede gekomen van de Rijksadviseurs voor de monumenten van geschiedenis en kunst.

Eva's geluk,
door Jet Luber.

Zij was er zóó aan gewend, dat Evert in haar leven bestond, dat ze verloofd was geraakt met hem, voor dat het goed tot haar doordrong. Er veranderde door die verloving zoo weinig in hun verhouding, dat ze het verschil nauwelijks bewust werd. Ze hadden met elkaar op school gegaan van hun twaalfde jaar af. Zij droeg toen nog hooge witte schorten en hij matrozenpakjes. Hij hielp haar met vraagstukken en thema's, die ze alléén niet goed kon maken en samen wandelden ze dikwijls naar huis, het gemeenschappelijke stuk van hun schoolweg tenminste. Ze spraken dan over lessen en schoolvoorvalletjes en over hun huiselijke omstandigheden. Zoo bleef het doorgaan, terwijl ze langzamerhand volwassen werden; 'n verhouding van broer en zuster, zonder het gekibbel van leden van eenzelfde familie en met de meerdere belangstelling van menschen, die in verschillende omgeving leven. Zij was de jongste uit 'n talrijk gezin, 'n degelijk ouderwetsch burgergezin en hij - eenig kind met 'n verwende ziekelijke moeder, die altijd ontzien moest worden, en 'n tobberigen vader, die z'n vrouw nog steeds verafgoodde - luisterde verbaasd naar haar verhalen van opgewekt liefdevol gezinsleven. Toen hij voor z'n werk uit de stad ging, bleven ze elkaar schrijven. Hij schreef over z'n bezigheden en z'n kosthuis en zij over alle kleine gebeurtenissen uit hun familieleven en over haar kantoor. Dat kantoorwerk vond ze vervelend en moeilijk en als ze aan hem schreef - aan den vriend, die als 'n broer zoo vertrouwd in haar leven stond - herdacht ze den prettigen tijd op school, toen de verveling minder gevoeld werd, doordat ze gedeeld werd door hém en zij in het moeilijke - de raadselachtige vraagstukken - 'n steun vond in hém.

Toen hij weer in de stad terug was, wilde hij haar zoo nu en dan bezoeken. Ze moest eerst verlof aan haar ouders vragen en deze keurden het goed, dat hij des Zondagsmiddags of -'s avonds op visite kwam. Dan zat hij tusschen de familie en deed mee aan het gebabbel en de gezelschapspelletjes. Ze vond dat heel prettig: het was alsof hij er bij hoorde en het moest wel vroolijker voor hem zijn dan in z'n stille tehuis bij de lastige moeder en den tobberigen vader. Ze vond het aardig, als hij schertste met haar zusters en als zij dat prettig vonden. Soms even, haast onbewust, voelde ze 'n soort voldoening, dat door hààr de zusters plezier hadden: ze had toch altijd 'n beetje méér recht op hem dan de anderen.

Zoo beschouwde de familie ze langzamerhand als verloofd nog vóór ze er zelf aan dacht.

Eens kwam hij haar onverwachts tegen op straat en liep met haar op. Toen zei hij: ‘ik wou, dat we méér samen konden wandelen, zonder derden.’

‘Ja,’ zei ze onzeker. Het leek haar wel prettig eigenlijk, maar ze had er nog nooit aan gedacht.

‘Maar dat zouden je ouders niet goed vinden,’ ging hij door. ‘of we moesten in het openbaar verloofd zijn.’

Ze schrikte van dat woord. Nooit was in haar gedachten de combinatie geweest van ‘Evert’ en ‘verloofd.’

‘Zou je niet denken, dat je ouders hun toestemming zullen geven?’ vervolgde hij kalm. ‘M'n studie is bijna klaar en zoodra ik 'n vaste plaats heb, zouden we kunnen trouwen.’

‘Ja,’ zei ze weer even onzeker. Het leek haar zoo vreemd, dat er 'n verandering zou komen in hun verhouding.

Maar de verandering bleek niet groot; het werd alleen nog prettiger. Hij kwam nu méér dan enkel Zondags en zat, zooals gewoonlijk, in den familiekring en praatte mee of deed mee aan de gezelschapspel-

letjes. Ze mocht hem nu uitlaten en, als het niet te lang duurde, even blijven praten in de gang. Dan kuste hij haar; dat was ook niet zoo vreemd of nieuw geweest; 'n enkele keer hád hij haar wel al gekust bij de gezelschapspelletjes; het was haast net zoo. Soms zei hij 'n liefkoozend innig woord; dan voelde ze, dat ze veel van hem hield en was daar gelukkig over.

En tegenover de buitenwereld was het prettig verloofd te zijn! Het gaf je zoo'n zeker gevoel in de maatschappij, 'n klein meerderheidsgevoel tegenover de eenzamen, die, ongeliefd en onverzorgd, zelf hun weg door het leven moesten banen. Thuis was ze altijd al 'n beetje verwend als de jongste, voor zoo ver in dat huishouden van strenge levensbegrippen sprake kon zijn van verwennen. Haar zusters, kalme zich-wegcijferende meisjes, zonder charmes, vonden het heel natuurlijk dat Eva verloofd was; ze was de knapste en de jongste en ze verwenden en ontzagen haar, omdat ze meer in het leven beteekende dan zij. En ze hielden belangeloos van Evert, omdat hij de eenige man in hun leven was, buiten haar vader.

Rustig ging de eerste tijd van hun verloving voorbij. Ze was er zóó aan gewend, dat ze zich den toestand van niet-met-Evert-verloofd-zijn niet kon voorstellen. Als ze hem had uitgelaten, zou ze zich daarna niet meer hebben kunnen herinneren wáár en hoe hij haar gekust had, evenmin als ze de zoenen van haar moeder en zusters navoelde. Onveranderd antwoordde ze op de vraag van vriendinnen, die haar iets geven wilden voor Sinterklaas of verjaardag: ‘iets voor m'n huishouden.’ Haar leven zou leeg geweest zijn, als ze niet had moeten opsparen voor haar huishouden!

Eens werd haar rustige zelfvoldaanheid geschokt door 'n onverwachte gebeurtenis. Een nichtje dat zelden bij hen aan huis kwam, 'n levenslustig kind uit 'n ietwat lichtzinnig gezin, kwam haar onverwachts bezoeken. En Eva alleen thuisvindend met een harer zusters, begon ze dadelijk opgewonden te vertellen. Ze was verloofd, zoo maar ineens verloofd! - Ze had gedacht, dat ze hem háátte, want ze maakten altijd ruzie samen en ze dacht, dat hij niets om haar gaf, want hij flirtte vreeselijk met andere meisjes, maar toen ineens had ie gezegd, dat ie zoo verschrikkelijk dol op d'r was en toen had ze gemerkt, hoe dol ze al lang op hem was en nu waren ze zalig verloofd en hij wilde gauw trouwen en zij wilde óók graag, want hij was zoo mooi en anders flirtte ie maar met ánderen.-

Eva's zuster had het drukke nichtje wat bevreemd aangekeken en toen, goedig, geluk gewenscht. Eva trachtte ongedwongen en hartelijk te doen, maar er was iets, dat haar hinderde en ze voelde zich opgelucht, toen de bezoekster weer heenging.

‘Als dat maar goed gaat!’ zei Marie wijs en gewichtig.

‘Natuurlijk gaat het niet goed!’ riep Eva kregelig. ‘Verbeeld je, te willen trouwen uit angst, dat je verloofde te veel met anderen flirt! Evert bemoeit zich nooit met andere meisjes! En als ze nu al altijd ruzie hebben.... Evert en ik hebben nog nooit wat gehad samen!’ En ze zocht allerlei om haar eigen verloving te prijzen. Maar dat vreemde gevoel van beklemming bleef.

's Avonds wakker liggend in bed, met Marie rustig ademend naast haar, zag ze aldoor in gedachten het opgewonden gezicht van haar nichtje, de oogen, die straalden, en ze hoorde de stem, die trilde van geluk.... Toen kwamen droomen uit haar eerste jongemeisjestijd in haar op.... hoe ze zich weleens ingedacht had in toekomstig liefde-geluk.... Hij, de onbekende Hij, moest mooi en sterk zijn als 'n godheid - heftig als 'n heerscher en eerbiedig als 'n slaaf - z'n omhelzing zou alles doen vergeten en hij zou alles in haar begrijpen, ook wat ze zelf niet begreep....

De droomen waren vaag geweest en zeldzaam, maar nu kwamen ze sterk in haar op, alsof ze heel haar leven aan niets anders

gedacht had en toch was al dien tijd Evert in haar leven geweest en die had met die droomen niets te maken.... Verward en onrustig sliep ze eindelijk in. Maar den volgenden morgen wakkerliggend in het karig-gemeubelde kamertje in het grijze nuchtere daglicht, met Marie, die onder het aankleeden over huiselijke kleinigheden sprak, dacht Eva weer met hetzelfde rustige vertrouwde gevoel aan Evert.... Die droomen waren mooi geweest, omdat het droomen waren, maar in de werkelijkheid had je er niets aan.... Met Evert durfde ze het leven aan, die voelde ze niet als 'n vreemde maar bij haar behoorend; het leven zou vredig en gelukkig voorbij gaan - en wat zou het nichtje niet 'n ellende krijgen: 'n man, die haar ontrouw was, die tegen haar opspeelde!-

Eens, dat ze buiten bij kennissen logeerde, kwam Evert haar opzoeken en samen gingen ze 'n geheelen dag wandelen, zonder dat ze het bij Eva thuis wisten; de kennissen zouden hen niet verraden. Het was frisch voorjaarsweer en de wind woei bedwelmende geuren van uitbottend leven om hen heen.

Eva's bleeke gezichtje zag roserood en haar lichte fletse oogen glansden, het haar sprong slordig uit haar zedig kapsel. Ze holden en stoeiden als kinderen; Evert deed verliefd als nog nooit en Eva weerde coquet af en verlangde toch heimelijk naar meer en nog-heftiger. Maar toen Evert wèg in verrukking, de grens van het geoorloofde begeeren wilde overschrijden, stiet ze hem verschrikt van zich af, plotseling bekoeld en teleurgesteld en hij schaamde zich en praatte kleintjes over onbenullige dingen. Het verdere van den dag deden zij tegen elkaar alsof ze in den familiekring thuis waren. Maar vagelijk was in haar 'n wrok tegen Evert. Hij had zóó moeten zijn, dat ze niet plotseling verkoeld zich van hem afwendde. Toen schaamde ze zich over zich zelf en wilde alleen denken aan het prettige van dien dag: het levenslustige onschuldige stoeien, hun prettige kameraadschap.

Het was de eenige dag, dat ze vóór hun huwelijk met elkaar alleen waren, uitgezonderd de korte momentjes samen-praten in de gang aan de voordeur als ze hem uitliet.

De voorbereiding van het huwelijk was 'n aangename tijd. Het was druk en roezig en aldoor was zij het middelpunt, waarom de gezinsbelangen draaiden. Twee dagen vóór de huwelijks-voltrekking was er 'n feestelijk avondje: de genoodigde jongelui amuseerden zich en Eva amuseerde zich als zij, misschien nog iets meer omdat ze de hoofdpersoon van het feest was. Er was 'n jongeman, 'n vriend van 'n neef, die haar 'n beetje het hof maakte en zij lachte tegen hem en liet zich becomplimenteeren. Evert, die naar geen andere meisjes keek, was er knorrig om, maar ze troostte hem; ze kon immers nog hun heele verdere leven tegen hèm lachen - en ze voelde de macht, die ze over hem had, als 'n ongekend genot.

Toen ze zijn vrouw geworden was, scheen het geheele bestaan veranderd en ze begreep niet hoe vóór dien tijd haar leven volledig had geleken. Den eersten tijd ging ze droomerig in hun huisje rond en deed vol toewijding, toch als met afwezige gedachten, de werkzaamheden van hun stil huishoudentje. Als ze zat te naaien gingen haar gedachten onveranderlijk over het wonder, dat tusschen hen gebeurd was.... Nu waren zij samen voor altijd en deelden elkaars leven; hij werkte voor haar en zij zorgde voor hem en 's nachts lag ze in zijn armen en vergat de heele wereld. - Evert was gauw gewend en hij lachte haar uit als ze droomerig hun innigheid doordacht en vorschte onbegrijpend: ‘Waar suf je zoo over?’ Ze spraken samen nooit over hun liefde. Evert scheen er geen behoefte aan te hebben en Eva, die wel wilde, kòn niet

om een haar onbegrijpelijke reden. Hun gesprekken gingen over de dorpsgebeurtenissen, over het huishouden, over Everts kantoor, hij las haar voor uit de krant en voelde zich heel behagelijk en tevreden.

Uit zijn tehuis, waar alles om z'n moeder draaide, die hem bovendien streng, als 'n kind behandelde, was hij nu hier gekomen, in z'n eigen woning, voelde zich de heer des huizes, liet zich door Eva vertroetelen van wie hij meer hield dan ooit, om het genot, dat ze hem gaf en de zorg, die ze hem wijdde.

Het wende zoo gauw allemaal. Ook hun hartstocht wende. Evert had 'n kalme natuur; meestal viel hij na 'n vluchtige nachtkus - bijna de kus van de gezelschapspelletjes - dadelijk in slaap; dan lag Eva dikwijls nog lang wakker naast hem in 'n onrustig verlangen. Soms boog ze zich tot hem over en fluisterde schuchter: 'Evert', dan ontwaakte hij half en streelde even haar tengere schouders, en sliep weer in. En Eva teerde op z'n machinale liefkoozing en trachtte zich gelukkig te voelen, omdat Evert nooit boos tegen haar was en nooit heftiger dan ze zelf wilde....

De tijden gingen voorbij en iedere dag was gelijk aan de andere. Ze woonden op 'n klein dorp in 'n polderland, waar Evert aangesteld was als ontvanger. De bevolking was stug en dom en ze hadden er weinig kennissen. Hun huis lag aan den hoofdweg langs den vaart. Er stonden statige boomen langs den éénen kant en aan het water rankte hoog het riet op. Tusschen de straatsteenen groeide welig het gras, zoo weinig vertier was er, behalve de stoomtram eenige keeren per dag, meestal bijna leeg of met wat boeren. Heel het land rondom was doorploegd met zulke vaarten, die elkaar loodrecht kruisten sommigen met riet en boomen, anderen bloot door het kale weiland heen. Op die wegen woei het altijd en zelden was het riet langs de vaart onbewegelijk. Meestal zag Eva het gestage buigen van de lenige stengels naar het Westen of Oosten en de wind ruischte z'n lied den ganschen dag over de buigende helmen en door de zwiepende takken der boomen. Dan stond ze lang aan het venster en keek maar al naar het wuivende riet en luisterde naar het windgesuis. Soms leek het net, of er plotseling verandering zou komen: alsof het riet zou ophouden te bewegen en alsof ineens 'n vreemd groot geluid het waaien der boomen zou overstemmen.

Maar het gebeurde nooit en ze moest de verandering zelf maken.

Dan knutselde ze met behulp van 'n kookboek 'n nieuw warm schoteltje in elkaar en was al blij, als Evert uit zichzelf 'lekker' zei, of ze ging naar het dichtstbijgelegen provincie-stadje en drentelde de winkels langs.

Ze vond het heerlijk, als er logees kwamen, wie het ook waren. Dan toonde ze opgewekt haar aardig huisje en liet ze in alle kasten kijken en geloofde ze, wanneer ze afgunstig haar heerlijke buitenleven prezen. Ze haalde in hun bijzijn stoeierig Evert aan en vertelde vol trots, dat hij zoo goeïig was. En als ze ongetrouwde nichtjes of vriendinnen hun slaapkamer toonde, liet ze aandachtig de sprei bewonderen van de lits-jumeaux en vertelde wijzend: 'dáár slaapt Evert en dáár ik' en ze voelde zich veel wijzer in levenservaring, veel rijker in levensvolheid dan die meisjes. Graag praatte ze, als terloops, over 'n intimiteit uit hun slaapkamer en genoot, als de meisjes verlegen of nieuwsgierig luisterden.

'Vannacht werd Evert wakker van mijn koude voeten en toen dacht ie, dat het ochtend was en zei goeie morgen', of

'Vannacht droomde ik toch zoo benauwd dat er zware zakken zand op me gegooid werden, maar toen bleek het, dat het Evert was, die uit z'n eigen bed naar me toekroop, zoo'n schooier hé?'

In zulke tijden van logees begreep ze niet, hoe ze anders lang achter elkaar aan het raam stond en met strakke oogen naar het wuivende riet keek, alsof ze iets wachtte, dat komen moest, en toch nooit kwam....

Op 'n middag, dat Eva in onrustige hunkering naar iets nieuws het niet had uitgehouden thuis en naar het stadje was gegaan, ontmoette ze daar 'n vroeger

schoolkennisje. Het was 'n mooi meisje, groot en forsch, met donker krullend haar, en oogen, die warm glansden als bruin fluweel. Ze was elegant gekleed in aristocratischen eenvoud en negeerde, bewust en onverschillig, de blikken, die op haar gevestigd werden. Eva voelde zich daar armoedig en burgerlijk tegenover. Ze merkte, hoe 'n sliert van haar vaalblonde haar pijnlijk treiterig telkens op zij van haar gezicht viel en geboeid keek ze naar de coquette krulletjes die om Frida's ooren dansten. Ze hadden op school in dezelfde klasse gezeten, maar in verschillende afdeeling, en zich nooit veel met elkaar bemoeid. Frida van Hees was wel 'n hartelijke opgewekte schoolkameraad, maar ze behoorde tot zulke geheel andere kringen in de stad en haar leven was zoo verschillend van Eva's leven, dat deze zich altijd wat schuchter en vreemd tegenover haar gevoelde. Ze leerde gemakkelijk, al spelenderwijs, en was de lieveling van alle leeraren. Altijd waren er eenige jongens verliefd op haar en Eva's zusters hadden haar altijd 'n lichtzinnige flirt gevonden.

‘Dus je bent getrouwd,’ zei Frida en haar blikken gleden, wat verwonderd, over Eva's nietig figuurtje, als van 'n onvolwassen meisje.

‘Ja, en jij niet?’ antwoordde Eva ongeloovig, als was het niet mogelijk, dat de jonge rijpe vrouw naast haar in haar bloeiende schoonheid nog niet haar volle leven leefde.

‘En hoe kom je hier?’ ging Eva door. ‘Zeker hier gelogeerd?’

‘Nee, ik woon buiten midden op de hei, in 'n gehuchtje.’

‘Woon je daar? In dit jaargetij? Met je ouders?’

‘Nee, in m'n eentje en pension.’

‘En wat voer je dan uit den heelen dag?’

‘O ik heb het erg druk!’ lachte Frida en haar oogen glansden. ‘Veel buiten rondzwerven en veel lezen en musiceeren en zoo.’

‘En je gaat natuurlijk veel naar huis.’

‘Nee nooit,’ antwoordde Frida kort.

‘Leven je ouders niet meer?’ waagde Eva.

‘Jawel.’

Eva voelde zich beschaamd, dat ze zoo nieuwsgierig vorschte, terwijl Frida zoo kort antwoordde en ze bewonderde, niet begrijpend, Frida's eerlijkheid. Frida had altijd iets onbegrijpelijks over zich gehad. Maar nu woonde ze betrekkelijk in de buurt en ze zou in haar 'n vriendin hebben in haar eenzaamheid, al die uren, dat Evert op kantoor was.

‘Kom je eens gauw aan?’ vroeg ze dringend. ‘Je kent Evert toch ook.’

‘Och ja, Evert Wamel,’ glimlachte Frida in herdenken. ‘Wat *is* ie je trouw gebleven, Eva!’

Eva lachte in voldoening en merkte niet de kleineerende minachting in Frida's stem. ‘Zijn jouw vrienden van vroeger je niet trouw gebleven?’ plaagde ze.

‘Ik denk het niet,’ zei Frida onverschillig, ‘'n onbeantwoorde liefde moet ook wel uitsterven langzamerhand.’

Ze stond stil voor 'n bloemenwinkel.

‘Ga je even mee naar binnen? Ik moet bloemen hebben.’

‘Om te versturen?’

‘Nee, voor m'n kamer.’

In den winkel koos Frida 'n overvloed van bloemen uit, 'n weelde van zeldzame dure bloemen. Eva was verstomd en even voelde ze jaloerschheid op Frida's rijkdom

maar toen suste ze zichzelf: wat had je aan bloemen, als je er alleen zelf van genoot? Frida was toch akelig eenzaam en alleen op de wereld. Vreemd, maar ze zag er niets naar uit, alsof die eenzaamheid haar hinderde Zou ze ook uren aan het raam staan en wachten op iets? Hoe kon 'n ongetrouwde vrouw leven zonder te wachten op iets, als zelfs 'n getrouwde vrouw niet geheel voldaan was? Ze zou Frida veel bij zich vragen en haar wat gezelligheid bezorgen.

Frida keerde zich lachend naar haar om, haar armen vol geurende bloemen.

‘Wat zal het er heerlijk zijn vanavond,’ riep ze, juichend bijna. Eva begreep haar niet, maar durfde niet vragen. Frida zei het meer tot zichzelf dan tot haar. Ze verlangde nu bijna om weg te komen en haar ontmoeting aan Evert te vertellen en te genieten van z'n onverschilligheid als ze zou vragen of hij Frida van Hees niet mooi vond. Hij had vroeger nooit op Frida gelet; alleen op háár!.... En in haar trots van 'n man te hebben en 'n eigen huishouden tegenover het meisje, dat alleen en-pension woonde, begon ze rad te praten over hun leven buiten, over Evert, die zoo goeiïg was, en het boerendienstmeisje, dat ze altijd nog moest lééren. Frida luisterde verstrooid, telkens haar blozend gezicht gedoken in de geurende bloemen; maar bij het weggaan zei ze hartelijk: ‘Ik kom eens gauw hoor. De groeten aan je man.’

‘De groeten aan je man,’ zong het aldoor in Eva's hoofd bij het naar huis gaan. Haar vroolijkheid stak Evert aan en stoeierig holde hij haar achterna door de huiskamer en hij beloofde, dat ze ook bloemen zou hebben uit den winkel in de stad.

Maar toen hij 'n paar dagen later in stad geweest was, vergat hij bloemen mee te brengen. Eva zag dadelijk, dat z'n handen leeg waren en 'n kille teleurstelling streek over haar gezicht. ‘En de bloemen?’ vroeg ze.

‘Bloemen?’ herhaalde hij, zonder te begrijpen.

‘Je zou bloemen meebrengen voor me. Je hebt me laatst beloofd, dat ik bloemen mocht hebben, net als Frida van Hees.’

Nu herinnerde hij het zich. ‘O, dat heb ik vergeten, hoor. En maar goed ook. Kostbare bloemen in de winter! We zijn niet zoo rijk als Frida. En wat duren die vodden dan nog kort!’

Eva barstte in snikken uit. Evert troostte lachend. ‘Wat stel je je an!’ plaagde hij, maar toen ze door bleef huilen, sloeg hij den arm om haar heen en suste haar. Eva glimlachte weer en nestelde zich in Everts arm. Het was in lang niet gebeurd, dat hij zoo innig deed. En het was toch beter, zóó, 'n man te hebben zonder bloemen, dan bloemen te hebben zonder man, zooals Frida.

* * *

Frida kwam bij Eva op bezoek en bewonderde hartelijk alles wat Eva liet zien. Maar in de slaapkamer, onder Eva's geliefkoosde verhalen, werd ze niet verlegen en nieuwsgierig maar bleef erg onverschillig en zelfs glimlachte ze zoo nu en dan wijs en toegevend, zooals oudere getrouwde dames wel deden bij hun bezoek. Tegen Evert, die strak en verlegen deed, was ze vriendelijk-koel; meestal betrok ze hem niet in het gesprek, alsof het niet de moeite waard was om door hem aardig gevonden te worden. Als het gesprek even stokte keek Eva tersluiks naar haar bezoekster, die tuurde naar buiten, naar het eeuwig-wuivende riet en scheen in gedachten verzonken; maar in haar oogen lag geen hunkerend verlangen, geen onrust van onbevredigdheid, eerder iets van 'n stil sterk geluk. Dan schrikte ze ineens uit haar droomen op en glimlachte vaag. Ze zei dan 'n hartelijk woord tegen Eva en haar altstem was week en warm.... Er was iets in Frida, peinsde Eva, dat ze niet begreep.

Maar toen ze dat later tegen Evert zei, haalde die z'n schouders op. Wat wàs dat nou voor onzin-praat, echt vrouwengeklets, zoo'n gezwam in de ruimte. Was er aan hem soms ook iets, dat ze niet begreep?

‘Aan jou is niks te begrijpen,’ zei Eva kregel en dien nacht was ze blij dat haar man na 'n vluchtige zoen dadelijk in slaap viel.

Op 'n vroegen voorjaarsdag ging Eva per fiets Frida van Hees bezoeken. Aan den anderen kant van het stadje was het landschap dadelijk geheel anders. Zandige wegen met uitbottende eikeboompjes en

berken en daartusschen plekte de hei, kaal nog en donker, maar de frissche belovende voorjaarswind droeg zwoele geuren aan en suisde over de stroeve struiken.

De gezellige weelde in Frida's kamers deed Eva verbaasd, wat afgunstig, 'n oogenblik verstommen. Frida zat aan haar schrijfbureautje, waarover vellen papier verspreid lagen vol kleine letters en ingewikkelde teekeningen.

'Wat doe je?' vroeg Eva eindelijk.

'Drukproeven corrigeeren,' antwoordde Frida haar vulpen inschroevend.

'Schrijf je?' vroeg Eva nieuwsgierig.

'Welneen. 't Is 'n wetenschappelijk werk, van 'n vriend van me.'

Onwillekeurig keek Eva naar 'n groot manneportret op het bureau, 'n ernstig knap gezicht, niet zoo jong meer. Frida ruimde de vellen papier bij elkaar.

Ze gingen samen wandelen en praatten vroolijk over hun schooltijd. Eva voelde zich zoo licht en gelukkig, als ze sinds lang niet geweest was, de onbezorgde schoolmeisjestijd scheen teruggekeerd.

'Wat is dat allemaal al lang geleden,' bedacht ze zuchtend. 'Wat lang geleden dat we jonge meisjes waren. Tenminste voor mij,' voegde ze lachend aan toe. 'Jij bent nog 'n jong meisje.'

'Och,' weerde Frida af. En toen: 'ik geloof anders, dat ik nog ouder ben dan jij.'

'Ja maar ik bedoel, dat je niet getrouwd bent.'

'Och,' zei Frida weer en begon toen 'n schoolherinnering op te halen, waarnaar Eva niet luisterde. Ze voelde het als 'n voorsprong op haar vriendin, dat ze al twee jaar getrouwd was en Frida, die ouder was en zooveel mooier, niet.

'Wat vreemd, dat je niet getrouwd bent Frida,' zei ze toen hardop. 'Vroeger waren de lui toch altijd verliefd op je?'

'Dat zijn ze nog wel,' lachte Frida 'maar wat heb je daaraan?'

'Je bedoelt, dat jij niet om hun geeft? Maar vroeger was jij toch ook wel dikwijls verliefd.'

Weer lachte Frida haar vroolijke heldere lach. 'En wat heb je daar aan?' spotte ze. 'Het is niet voor iedereen zoo gemakkelijk als voor jou en Evert om de rechte te krijgen!'

'Wat bedoel je?' vroeg Eva hulpeloos, onder Frida's vroolijk spotten.

'Ik bedoel, dat het zulk zalig weer is vandaag!' riep Frida jolig. 'Zullen we eens hard naar die heuvel hollen? Of doen Mevrouwen dat niet?'

Maar Eva liet zich loom in het mos vallen. 'Wat zou ik hier gelukkig zijn,' peinsde ze. 'Dat polderland bij ons met altijd die lugubere wind en die eeuwige vaart met z'n riet! Zou jij het daar uithouden!?'

'Ik zou het overal wel uithouden,' zei Frida ernstig

'Alleen?' Eva vroeg het ongeloovig.

'Ja, tenminste....' Frida bloosde en speelde met 'n takje op den grond, het hoofd omlaag.

Er was iets met Frida.... peinsde Eva... Alsof ze iets verborg. Zou ze in het geheim verloofd zijn? Ze dacht aan het mannenportret op het bureau. Maar ze durfde niet verder onderzoeken. Iets in Frida's houding hield alle tegemoetkoming tegen.

Ze spraken elkaar nu dikwijls. Het was meestal Eva, die haar vriendin op ging zoeken. Soms trof ze haar niet thuis en dan ging ze maar alleen wandelen op de hei en herleefde dien éénen voorjaarsdag met Evert. Er was nooit meer die frissche

vroolijkheid tusschen hen van toen en ook nooit meer die angst voor hem, toen hij ineens zoo heftig werd en haar wild naar zich toetrok. Ze was het nu al zoo gewend.... alles was zoo gewend tusschen hen.... vervelend van bekendheid. En in haar was iets van jaloerschheid op Frida, die nog zooveel onbekends te wachten had.... Waarom had ze ook geen kind?.... Waarom kwam er ook geen kind?.... Dat zou het nieuwe

zijn, dat haar heele leven in warmen gloed zou zetten! Dat zou haar tijd vullen en haar gedachten en haar vage hunkering. Evert was tevreden zóó: ‘wat hebben we aan zoo'n schreeuwleelijk!’ had hij weleens gezegd. Hij wist niet, dat z'n vrouw uren lang aan het venster stond en over de stille vaart keek, als wachtte ze op iets....

Ze sprak soms over haar verlangen met Frida en kalmeerde dan wel onder haar sympathieke woorden. ‘Het zal nog wel komen,’ zei Frida, net zoo lang tot Eva geloofde.

Nu wist Eva, waarop ze wachtte, als ze aan het venster stond en urenlang naar het wuivende riet tuurde.

Op 'n keer was Frida 's middags per fiets bij Eva gekomen onder 'n dreigende lucht en voortgestuwd door 'n sterke wind. Toen ze terug wilde gaan tegen donker, was 'n geweldige storm op komen zetten, de wind gierde om het huis en de regen kletterde tegen de ruiten. Evert was naar de soos en Eva animeerde Frida tot blijven. Het was geen doen om met dit weer heen te gaan, pleitte zij, zelfs al ging ze met de stoomtram, dat was zoo'n gebrekkige verbinding. En Eva zou het zoo gezellig vinden. Ze werd zoo melancholiek door dien loeienden wind en de boomen zwiepten en kraakten zoo angstig. Frida stemde eindelijk toe te blijven. Maar toen den volgenden dag de storm aanhield, bleef ze koppig beweren, dat ze weg moest. Toch wachtte ze nog 'n beter oogenblik af. Ze was onrustig en ongedurig en gaf slechts korte antwoorden op wat Eva zei.

‘Verveel je je?’ vroeg de gastvrouw.

‘Nee,’ zei Frida, ‘maar 'k heb geen rust. Ik moet vanavond naar huis, ik moet!’

‘Maar waarom dan toch?’ riep Eva ongeduldig.

Frida had zenuwachtig de kamer doorgeloopen en hield nu stil aan het raam, op het plekje, waar Eva dikwijls stond als ze alleen was. In het huis was geen geluid, buiten gierde de storm, niemand vertoonde zich op den weg. De beide vrouwen schenen alleen op de wereld met elkaar. Plotseling wendde Frida zich tot haar vriendin: ‘Eva als je verschrikkelijk naar iemand verlangde zou je het dan uithouden op 'n plaats waar hij niet was?’

Eva schrikte van Frida's hartstocht. Ze had nooit verschrikkelijk naar iemand verlangd en ze begreep niet, wie Frida bedoelde.

‘Dacht je, dat ik om hèm de storm niet durfde trotseeren? Dacht je, dat ik zou bezwijken onderweg? Dacht je, dat ik 'm voor niets zou laten komen? Want hij zal zeker komen, al was het weer nog erger, dan nu! We hebben elkaar in geen week gezien.’

‘Wie bedoel je?’ vroeg Eva gespannen.

Toen vertelde Frida het geheim, dat Eva soms vaag in haar vermoed had. Ze hield van 'n man, 'n getrouwden man, wiens vrouw krankzinnig was. Ze hielden zóóveel van elkaar, dat al het andere in de wereld ervoor in het niet verzonk. Ze had gebroken met haar ouders en veel kennissen zagen haar met de nek aan, en toch waren ze gelukkig, heelemaal gelukkig. Ze was zijn vrouw geworden en ze zou bij hem in huis zijn komen wonen, als dat gekund had. Maar daar woonde zijn moeder, die het huishouden bestuurde en het was ook beter zóó, voor z'n dochtertjes. Hij had er twee, één van tien, en één van zeven. Nu was ze buiten gaan wonen dicht bij de plaats waar hij z'n werk had, hij was ingenieur aan 'n fabriek hier in het provinciestadje. Zooveel hij kon kwam hij bij haar en die weinige uren - want weinig waren het - voelden ze

zich zoo gelukkig. Ze zwierven buiten samen rond, daar hield hij zoo van; ze maakten samen muziek, ze hielp hem zooveel ze kon bij z'n werk, drukproeven corrigeeren en zoo.... En de enkele nachten, dat hij bij haar bleef.... maar het gebeurde zoo weinig.... van avond zou hij komen en misschien kon hij blijven.... Begreep Eva nu niet, dat ze naar huis wilde

dat ze geen rust had? Ze werd gek van verlangen....

Frida's hartstochtelijke woorden brachten 'n vreemde onrust in de stille kamer. Haar warm blozend gezicht en de donkere gloeiende oogen schenen 'n middelpunt van vuur in het bleeke daglicht. En de storm buiten leek 'n nietig iets bij de kracht van haar liefde.

In Eva kwam plotseling 'n herinnering boven aan 'n middag lang geleden: toen het levenslustige nichtje was komen vertellen dat ze verloofd was. Toen had Eva die jubelende stem en de stralende oogen niet kunnen verdragen en het had iets van voldoening gegeven te kunnen bedenken, dat het nichtje zeker ongelukkig zou worden: 'n man, die flirtte, die ruzie maakte! En ze had zichzelf blijheid gesuggereerd met het veilige kalme gevoel van Everts degelijke liefde.... Nu vatten haar gedachten gretig de omstandigheden aan, waarin Frida moest leven; buiten-wettelijk getrouwd, alleenwonend, gesmaad door familie en kennissen. Met trots dacht ze araan, dat zij tegenover de buitenwereld veilig over Evert praten kon, als over haar wettigen man. Langen tijd zat ze zwijgend na Frida's verhaal.

‘Vindt je het erg?’ riep Frida. Haar stem lachte.

‘Nee, maar 't lijkt me zoo ellendig voor je.’

‘Ellendig? God kind, 'k voel me zalig!’

Weer zweeg Eva en durfde niet naar haar vriendin kijken, bang voor de stralende oogen.

‘En eigenlijk ben ik 'n vreeselijke suffert,’ lachte Frida, ‘om niet door de storm heen te durven. Ik moest maar gaan, Eva.’

‘Goed,’ zei Eva mat, ‘zooals je wilt.’

Bij het vertrek, toen Frida haar vriendin hartelijk dankte voor haar gastvrijheid, zei ze: ‘de groeten aan je man. Zal ik jouw groeten overbrengen aan mijn man?’

‘Goed,’ zei Eva blozend. Maar alleen achtergebleven, dacht ze toch in kregelig verzet over Frida's laatste woorden.... Frida sprak maar over ‘jouw man’ en ‘mijn man’ alsof dat hetzelfde was, en er was toch verschil. Zij, Eva, was getrouwd, voor de wet getrouwd, Evert woonde bij haar.... De menschen eerden hen....

Haar denken dwaalde naar Frida, die nu op haar fiets den geweldigen storm trotseerde vol moed en kracht, haar lichaam vol verlangen, in haar oogen de blijheid, om het liefdefeest van dien avond. En mat en onverschillig ging Eva, in gewoontedoen, theezetten voor Everts thuiskomst. Telkens dien avond wilde ze tegen haar man beginnen over het nieuws, dat ze gehoord had, maar dan maakte hij net 'n onbelangrijke opmerking en stelde ze het weer uit.... Het zou heerlijk zijn, als hij na haar verhaal zei, dat hun geluk toch mooier en voller was.... maar als hij dat eens niet zei.... Het was beter er maar niet over te praten....

Eenige dagen later kwam Evert, voor zijn doen opgewonden, thuis met 'n heel relaas over wat hij gehoord had op de soos; er werd zoo gekletst over 'n ingenieur aan de fabriek van Huisman en Co., van Delden heette ie, z'n vrouw was al jaren krankzinnig na de geboorte van z'n tweede kind en nu werd er beweerd, dat ie leefde met.... verbeeld je, Eva,.... met Frida van Hees.

Eva schrikte blozend, maar moedig zei ze: ‘dat is ook zoo. Dat heeft Frida zelf me laatst verteld.’

Evert werd nog opgewondener. Maar waarom had Eva daar niet met hem over gesproken? En dat van die trotsche Frida, hij had het nooit van d'r gedacht! Maar dan konden ze niet meer met d'r omgaan! De menschen zouden over hun ook kletsen!

Maar Eva, bleek en kalm, zei dat Frida haar vriendin was en dat ze haar niet in den steek liet. Ze konden immers niet trouwen, nu z'n krankzinnige vrouw nog leefde.

Evert stemde aarzelend toe. Dat was ook wel zoo. Slecht was Frida niet; vrouwen waren nu eenmaal zwak! Maar van die man was het ploertig!

‘Als hij nu toch van haar houdt!’ pleitte Eva.

Maar Evert haalde verachtelijk zijn schouders op. Ploertig was het! Hij, Evert, zou nooit van 'n vrouw zijn gaan houden met wie hij niet trouwen kon.

Eva zweeg en wachtte, tot hij iets zou zeggen over hun geluk, dat mooier was.... Hij streek even over haar wang en zei zelfvoldaan: ‘dan is het maar beter zooals wij het hebben hé vrouw?’

Eva glimlachte gelukkig en tevreden bedacht ze, dat Frida haar toch wel benijden zou.

De vriendinnen bleven elkaar trouw opzoeken. Eva, nieuwsgierig, trachtte meer te weten te komen over Frida's verhouding met den man, die haar niet trouwen kon, maar als ze daarover begon, kwam er zoo'n stralend licht in Frida's oogen bij de karige woorden, die ze zei, dat in Eva de vreemde onrust weer wakker werd, die ze vaag als afgunst herkende. En om dat gevoel te verdrijven, waagde Eva berekenend 'n toespeling op de moeilijkheden, die zoo'n ‘ongeregelde’ verhouding moest geven. Een enkele keer zei Frida zelf weleens wat in dien geest; dat 't zoo jammer was, dat ze haar ouders nooit zag; dat de Mevrouw van het pension soms zoo minachtend kon doen en haar alleen hield, omdat ze goed betaalde en het nog geen seizoen tijd was.

Eva luisterde gretig naar 'n treurigen klank in haar stem en negeerde hardnekkig den glans in Frida's oogen, die er lichtte, ook dàn. En wat later vertelde ze dan vol trots, dat Evert zoo gezien was op hun dorp en dat ze te dineeren waren gevraagd bij de rijke van Heemskercks, van adel nog....

Eens dat Frida haar vriendin kwam bezoeken, lag er zoo'n wonderlijke blijde teerheid over heel haar wezen, dat Eva nieuwsgierig vorschte, vaag beangst: ‘is er wat?’

‘Ja,’ zei Frida met 'n zachten glimlach, ‘ik verwacht 'n kindje.’

Eva schrikte. Ze voelde hoe het bloed uit haar gezicht wegvloeide, het schrijnde in haar hoofd: ‘'n kindje, 'n kindje.’ Ze keek naar de vrouw naast haar, die zoo openlijk haar fierheid toonde op haar liefde, haar aanstaand moederschap en in 'n plotselinge haat riep ze heftig: ‘hoe durf je! O, hoe durven jullie!’

Frida boog haar hoofd, maar toch klonk beslist en vertrouwend haar zachte stem: ‘we zullen het gelukkig maken.... het zal toch gelukkig zijn....’

‘Hoe durf je!’ hoonde Eva weer. ‘Een onwettig kind! Het is 'n schande!’ En ze raasde voort tot ze eindelijk moe zich liet neerzakken in 'n stoeltje en in tranen uitbarstte.

Frida begreep haar verdriet maar wist niet, hoe te troosten en aldoor snikte Eva: ‘waarom jij, jij - jij die niet eens getrouwd bent; en ik, ik, o, het is zoo gemeen....’

Frida verliet stil het huis en eenigen tijd later vond Evert z'n vrouw uit het raam staren met betraand gezicht.

‘Wat is er?’ vroeg hij verbaasd.

‘Frida verwacht een baby,’ zei Eva kort.

‘Zoo,’ antwoordde Evert bot. ‘En moet je daar nu om huilen? Zij liever dan ik!’

‘Maar ik, Evert! Ik! Ik!’ snikte Eva in felle wanhoop. Toen scheen hij iets te begrijpen van wat in haar omging. ‘Bij jou komt het ook nog weleens.’ troostte hij. ‘Die vrouwen toch. Ze zijn niet tevreden voor ze 'n schreeuwleelijk hebben.’

Kort daarna kwam Eva opgetogen aan Frida vertellen, dat ze ook 'n kindje wachtte. Nu brak 'n heerlijke tijd voor haar aan. En inplaats van het vreemde gevoel, dat afgunst was, voelde ze nu 'n groot medelijden met Frida, die zooveel ongelukkiger was dan zij. Maar door dat medelijden gemengd was 'n soort triomf. Ze gevoelde zich al dien tijd flink en levenslustig en Frida sukkelde nogal. Iedereen was even

lief en hartelijk voor haar, hun familie, haar vriendinnen, de menschen uit het dorp. Ze kreeg veel cadeautjes, al snoezige kinderkleertjes. Frida kreeg niets en niemand verheugde zich met haar. Ze had haar moeder de aanstaande gebeurtenis geschreven in de hoop op toenadering, maar haar ouders hadden geantwoord dat ze niet begrepen, hoe Frida de verantwoordelijkheid aandurfde aan 'n kind het leven te geven dat uit zondige liefde was geboren. En de Mevrouw van het pension had gezegd, dat ze tot haar spijt Frida niet langer houden kon in deze omstandigheden. De naam van het pension stond op 't spel; de zomergasten wilden alleen blijven als, enfin, ze kon Frida niet houden, tot haar spijt.

Frida deed moeite 'n andere woning te vinden in het dorp, maar overal stuitte ze op het antwoord, dat het niet kon om den goeden naam van het huis; tot ze eindelijk werd opgenomen in 'n armoedig heihutje bij 'n oude vrouw, die niet gaf om de praatjes der menschen, maar wel om het geldelijke voordeel.

Eva hielp mee haar boeltje te verhuizen en inrichten en ze glimlachte medelijdend om Frida's enthousiasme voor haar nieuwe woning. ‘Hij moet hier geboren worden in dit dorp,’ zei Frida, ‘want hier hebben z'n ouders het geluk gevonden. En hier juist op de hei moet hij wonen, want hier hebben ze gedwaald.’

‘Hugo is nu al trotsch op z'n zoon,’ vertelde Frida, terwijl ze samen kinderkleertjes zaten te naaien. ‘Het moet 'n jongen zijn, zie je! Anders breekt hij met me!’

Eva schrikte; ja, dat was immers mogelijk, in zoo'n ‘losse’ verhouding. Frida lachte overmoedig: ‘dacht je, dat ie 't deed! Hij is veel te dol op z'n vrouw en z'n kind, al is het 'n meisje.’

‘Wat wil Evert, zeg? Een jongen, of meisje?’

‘'t Is hem hetzelfde,’ bekende Eva kleintjes.

‘O, natuurlijk is het hem 't zelfde!’ riep Frida hartelijk. ‘Als het de eerste is! Maar Hugo heeft al twee meisjes, zie je!’

‘Ja, dat is waar,’ peinsde Eva. Toch waagde ze nog eens dien avond thuis: ‘Evert, wat moet het zijn? Een jongen of meisje?’

‘Och,’ weerde hij af. ‘Dat is allemaal één pot nat. Schreeuwen doet het toch.’

Maar Eva wilde niet lang terneergedrukt zijn, och, het kwam er immers niet op aan, wat Evert wilde. Het was háár kindje! Hij leefde maar ongestoord verder en dacht niet aan het kindje, hij voelde het niet zooals zij, hij zorgde er niet voor, hij zou er geen pijn voor lijden en geen moeite voor over hebben. Ze was nu volkomen tevreden met het rustige voortleven naast hem. Machi-, naal zette ze thee voor hem en paste op, dat de meid z'n eten niet liet aanbranden Haar heele bestaan was gevuld met het groote geluk, dat haar wachtte, het kindje.... háár kindje....

Soms als hij zich even beklaagde, dat zij hem heelemaal vergat om het kind, dat nog niet eens bestond, was ze vriendelijk tegen hem in 'n soort verplichte dankbaarheid. Hij maakte immers, dat haar kindje 'n vader had, dat het gelukkiger zou zijn dan het kindje van Frida!

Op 'n lentedag werd in het heihutje 'n flinke jongen geboren. En 'n dag later beviel Eva te vroeg, van 'n kindje, dat slechts enkele minuten leefde.

Nadat ze doodop van de pijnen, met 'n zaligen glimlach het zwakke kreetje van haar kind gehoord had, was ze op het punt soezerig in te slapen, toen ze 'n vreemde onrust gewaar werd bij den dokter en de verpleegster. En langzamerhand had ze begrepen, dat het kindje niet was blijven leven.

Na 'n korte hevige wanhoop was ze vervallen in 'n volslagen apathie, die weken, maanden duurde.

Als Evert bij haar bed kwam, stiet ze hem wrevelig van zich af. Als hij klaagde

dat ook h i j verdriet had om den dood van hun kind, keek ze hem met koude minachting aan. Wat gaf hij om een kind! ‘Schreeuwleelijk’ noemde hij het! Hij had haar niet eens 'n kind kunnen geven, dat levensvatbaar was!

Langzamerhand was ze oogenschijnlijk weer gewoon geworden maar lusteloos deed ze haar dagelijksche bezigheden en van 'n toenadering met Evert wilde ze niets weten. Als hij weer bij haar op de kamer wilde komen weerde ze hem af, dat ze nog niet sterk genoeg was en dat ze bovendien niet wilde, en als 'n man 'n vrouw wou, die niet wilde, was hij 'n ploert! En Evert in z'n eer van rechtschapen man getast, bestreed z'n verlangen op de eenzame logeerkamer.

Al die maanden had ze niets van Frida gehoord. Toen ging ze eens, door 'n duister instinct gedreven, naar het dorpje op de hei, naar de eenvoudige woning, waar Frida leefde met haar zoontje.

Al vóór het huisje hoorde ze het opgewonden kraaiende lachen van 'n kind en haastig, in 'n vreemd verlangen, liep ze naar binnen. Daar bleef ze als verstomd staren naar wat ze zag. Een naakt mollig kindje, plassend en spartelend in z'n badje. Frida er over heengebogen, jong en frisch en stralend; en naast haar, lachend naar haar en het kind, de vader met z'n grijzende haar en z'n jonge oogen.

Haar bleeke verschijning dempte plotseling alle vroolijkheid. Frida kwam op haar toe met tranen in haar oogen.

‘Eva,’ zei ze zacht. Het gezicht van den man werd strak en ernstig. Alleen het kindje schaterde in ongestoorde blijheid.

‘Hij is lief,’ bewonderde Eva met 'n stroeven glimlach en gewoon praatte ze door: ‘we hadden in zoo lang niets van elkaar gehoord, daarom ben ik maar eens gekomen. Toevallig dat ik U óók tref, Mijnheer van Delden.’

En de anderen deden mee aan de comedie van opgewektheid; gerust gesteld, dat ze zoo flink en kalm was. Maar plotseling boog ze zich over het spelende kind in het badje en kuste hartstochtelijk het naakte borstje. Z'n handjes woelden in 'r haren en trokken pijnlijk. Toen barstte ze in tranen uit.

Dien avond zei ze tegen Evert, dat ze vroeg naar bed ging, omdat ze hoofdpijn had.

Op haar slaapkamer lag ze met wijdopen oogen in het duister te staren.

En aldoor zag ze het bloote kinderlijfje voor zich, aldoor klonken in haar ooren z'n juichende kreetjes en voelde ze ín 'r haren het geruk van z'n handjes. Ze ademde weer de atmosfeer van blijheid en geluk, die in het heihutje hing, toen ze binnenkwam; en gruwelijk leeg en kil leek haar het eigen huis, haar eigen leven.... Een kind.... dreunde het in haar hoofd - een kind, een kind.... Ze was machteloos die woorden te doen verstommen.

‘O ik kàn niet leven zonder kind.’

Ze hoorde Evert naar boven loopen en verdwijnen op de logeerkamer. Om haar heen viel weer de stilte; de duistere kille stilte van 'n huis zonder liefde, met nachten van eenzaamheid. In haar hoofd klonk kindergeschater.

Toen sloeg ze plotseling de dekens van zich af en op bloote voeten liep ze het portaal over naar de kamer, waar haar man sliep.

In de kamer was het donker. Maar in het ledikant hoorde ze 'n geritsel, alsof iemand overeind ging zitten.

‘Evert,’ smeekte ze.

Toen liet ze zich naar hem toetrekken.

Droom,
door J. de Leeuw.

O moeder!
Ik droomde, dat je vroeg,
Of je nu sterven mocht....
Ik schreide en zeide niets,
Want je verlangde zóo met God te zijn
Na 't groote werk, dat je volbracht....
Je troostte mij en stierf,
Je troostte mij en rustte toen
Half binnen 't huis, waar reeds een kilte hing
Van stilte en eenzaamheid,
Half buiten, waar je dichter was bij God.
Je hoofd was wèl gekussend, maar *ik* voelde
Alsof het lag op steen.
Je blik omhoog door de gesloten oogen
Toefde reeds daar waar 't vrede is en geluk,
Maar je verlangens waren nog bij ons,
Ach, zònder pijn!
En op je mond ook die verklaarde vrede,
Die blanke zekerheid, die niets meer wenscht,
Omdat er weten is van dankbaar einde
En zonder trots,
Want moeders kennen eigen daden niet.
Toen guldde een straal diep over je gezicht,
Een strakke baar van vloeiend goud,
Een laatste doop?
Was het de zon?
Of was het gouden hemellicht,
Dat weldra blinken zou
In je aardontstorven oog?
Ik was zoo bang, zoo eind'loos bang,
Dat hij zou glijden als de zon
Naar je gesloten oog
En je zou wekken tot het leven,
Dat je met blijen lach aanvaarden zou,
Dat wij niet kennen hier,
Maar raden, vreezen of verlangen.

Er gaat een God voorbij!
Door Co van Geuns.

Zachte zomerstilte, gonzend
van een ver geluk
en de wereld wijd geopend,
klaar en goddelijk.

En de oude boomen praten
zonder één geluid,
't is of vredezangen zwijgend
gaan de wereld uit.

't Is, of alles wacht, totdat het
wonder is geschied,
Zelfs de vog'len, zóó rumoerig,
Schorten nu hun lied.

En de wolken toeven aarz'lend
op hun gladde baan
en het grasje rekt zich vragend,
wil het óók verstaan.

Wàt is dan het groot gebeuren?
Wàt toch wachten zij?
Stil, ik kan het nu vernemen....

'r Gaat een God voorbij!

Het onverwachte
door Marie de Rovanno.

Ze zat in de wachtkamer van het kleine station en las. Nog drie of vier rustige menschen waren daar. 't Was avond. 't Was stil. En in die stilte las zij.

Niets was er, dat haar voorbereidde op 't onverwachte, dat gebeuren ging. Geen feit, geen gedachte. 't Was daar stil in de wachtkamer van het kleine station, en zij las.

In de stilte schuurde de deur open.

Ze keek op van haar boek, onwillekeurig - 'n onbewust opzien naar wat de stilte verbrak.

Twee menschen zag ze binnenkomen, 'n man en 'n vrouw. Vol nog van de beelden door haar lectuur opgeroepen, voer haar blik over die twee menschen heen, onverschillig.

Dan schokte ze tot zichzelf. Plotseling.

Ze zag ze heel helder nu, die twee gestalten, een man en een vrouw, De man - hij. Met een vrouw.

't Neep in haar samen, alsof er iets onrechtvaardigs gebeurde.

En ze keek neer in haar boek, om zichzelf gelegenheid te geven, in stilte die nijping te verdrukken, die haar verstand belachelijk oordeelde.

Waarom niet? zei ze bij zichzelf. Waarom zou hij hier niet zijn met een vrouw? Waarom niet met zijn vrouw? Ze wist immers heelemaal niet, op hij getrouwd was; dat was toch heel goed mogelijk. En die mogelijkheid had ze toch geweten, van 't begin af aan. Wat deed ze dan nu bespottelijk, alsof hij een onrechtvaardigheid beging tegenover haar, eenvoudig door hier in 't station te komen met een vrouw. Met zijn vrouw misschien.

Ze keek weer.

Ja, hij wàs 't.

Hij zag haar niet. Stond met z'n rug naar haar toe en bekeek 'n reclame-plaat. van 't ‘Vreemdelingenverkeer.’ Hij stond als in gedachten verzonken, keerde zich niet om.

De vrouw stond naast hem, op zij. En praatte tegen hem. Ze hoorde haar iets zeggen van een groote familie, veel kinderen, gezelligheid.

Hij zei een paar woorden terug, met de diepe zachte stem, die ze van hem kende. Wat hij zei, verstond ze niet, maar ze was blij, dat 't zoo weinig was, en dat 't ging over een zóó ongelangrijk onderwerp.

Toen bekeek ze de vrouw.

Die was klein, en gezet. Met een vriendelijk rond gezicht. Blonde krullen kwamen onder haar hoed uit. Bleek zag ze, en moe, en had 'n begin van oude-vrouw worden. Ze praatte met een vriendelijke kalme stem door. Wat? Dat deed er immers niet meer toe, 't zou nog wel zijn over groote families en veel kinderen en gezelligheid.

Af en toe zei de man wat terug. 't Klonk haar als zonder belangstelling, vriendelijk beleefd.

Ja, 't zou zijn vrouw wel zijn, dacht ze, tegen wie hij zoo sprak, met zoo weinig interesse, zoo kalm vriendelijk, en zoo zonder in te gaan op wat ze zei, en met telkens weer een blik naar de reclame-plaat van 't ‘Vreemdelingenverkeer.’

Ze zei bij zichzelf, dat die vrouw niet te benijden was, die vrouw waaraan hij ‘gewoon’ was, god weet hoe lang al, en die niets belangwekkends meer voor hem had, die met hem praatte over groote families veel kinderen, gezelligheid.

En ze herinnerde zich gesprekken van zichzelf met hem.

Zij tweeën hadden waarlijk nooit tijd gehad voor gedachten van zóó 'n alledaagschheid. Elke minuut was hun kostbaar geweest. Er was een wisseling van gedachten, strak en sterk, van de een naar den ander. Als in een helder licht zagen ze elkaars gedachten, met scherpe, zuivere lijnen, als dingen met omtrekken, afgebakend. Zuiver en strak kenden ze elkaars gedachten, begrepen

ze elkaars gedachten. Vaak waren halve woorden voldoende, om den ander 't geheele gedachtenbeeld te suggereeren, en er op te antwoorden, alsof 't in z'n geheel naar buiten gezet was in woorden. Ze hadden soms er om gelachen zelfs, en gezegd, dat zij tweeën helderziend schenen te zijn voor elkaars gedachten. 't Was een genot, dat ontvangen en wéér-geven van scherpe zuiverheden, een genot dat hun beiden bewust was, dat ze elkaar bekenden.

Of 't was soms, in stille oogenblikken, een wisselen van gevoelens ook. Beiden gesloten, en teruggetrokken diep in zichzelf ieder, waagden ze 't soms 'n beetje licht te laten schijnen op een hoekje van dat donkere, angstig weggehoudene. 'n Heel klein beetje licht, dat door veel transparante woorden heen, 'n hoekje gevoel te raden gaf. En dit vooral waardeerden ze van elkaar; zij, die niet konden uitleggen hun gevoel in al zijn innigheid, in al zijn hevigheid, zij waardeerden het, dat de ander begreep het kleine hoekje dat vagelijk belicht werd, en daaraan genoeg had, om 't geheel te begrijpen. Maar dit waardeeren hadden ze nooit uitgesproken, dat was al te veel voor hun twee geslotenheden.

Dit overdacht ze bij zichzelf, terwijl ze keek naar de man en de vrouw, die nog steeds stonden bij de reclame-plaat van 't 'Vreemdelingenverkeer', en af en toe een paar woorden wisselden.

Ze vergeleek zich bij die vrouw. En ze was blij met haar voordeel.

Ze vergeleek zich ook uiterlijk, en wist dat ze veel jonger was, en veel begeerlijker. Ze wist ook haar lichamelijke voordeelen en verhief zich in stilte op den voorrang die ze had boven die vrouw.

Zoo dacht ze haar gevoel te dooden, haar nijpend gevoel van onrechtvaardigheid straks toen ze binnen kwamen.

Ze dacht, dat ze er al was, en dorst nu vrij die twee te bekijken. Ze hoopte, dat hij haar kant uit zou zien, en haar groeten. Dan zou ze ongedwongen terug kunnen groeten; keek hij nu maar. Hij stond maar steeds bij die ellendige reclame-plaat, alsof die zoo interessant was.

In de verte floot de trein.

De vrouw maakte er hem opmerkzaam op.

Ja, hoorde ze hem zeggen, laten we maar vast op 't perron gaan.

Zonder op zij te kijken liep hij naar den uitgang.

Hij deed de deur open, en samen gingen ze het perron op.

Ze zag ze staan naast elkaar, en kijken naar den trein die kwam aanzetten in de verte.

Ze ging ook op 't perron.

En bleef achter hen staan.

De trein kwam binnen.

Zonder zich te haasten zag ze de twee een coupé zoeken, vooraan.

Eerst wilde ze achter hen blijven, en meegaan in dezelfde coupé, als bij toeval.

Dan besloot ze, dat het toch malligheid was, ze gaf er immers niet om, of die twee samen waren, 't liet haar immers onverschillig wat ze spraken, 't zou toch niet veel beters zijn dan over groote families met veel kinderen en gezelligheid.

En ze keerde zich om, en liep naar den heel anderen kant van den trein.

Ze zocht een hoekplaatsje en deed haar oogen toe. Ze wou slapen, en die menschen uit haar gedachten zetten. 't Was immers de moeite niet waard, iemand die sprak over zoo'n onbeteekende dingen, en hij, hij had nauwelijks geluisterd naar 't gebazel.

En weer zag ze voor zich de wachtkamer, zooals zij daar gezeten had, hun binnenkomen, haar schrik, hun staan bij de reclame-plaat, hun gesprek.... en alles passeerde weer haar geest, al haar gedachten van straks toen ze daar had gezeten, en naar hen gekeken had.

Ze werd boos op zichzelf. Idioot, om je door zoo'n onnoozel iets in beslag te laten nemen.

Om een andere richting voor haar geest te vinden, ging ze haar medereizigers op-

nemen. Tegenover haar 'n jonge man, die onderuitgezakt in de kussens, lag te slapen. Daarnaast een verloofd paar, die hoofd aan hoofd bijna, zaten te fluisteren.

Hoe zouden zij tweeën zitten? dacht ze. Welke plaatsen zouden ze gekregen hebben? Naast elkaar? tegenvoer elkaar? Of van elkaar af? Ze betrapte zichzelf op 't gevoel, dat ze dit hoopte, dat ze niet naast elkaar 'n plaats hadden gevonden, of tegenover elkaar, maar ieder aan 'n andere kant van de coupé.

Ze ontstemde hoe langer hoe meer over zichzelf.

Hè, 'k zal blij zijn, als ik thuis ben, en slapen kan, overdacht ze, 'k ben zeker moe, dat ik zoo doorzeur over 't zelfde.

Toen drong 't zich vanzelf weer aan haar op: die twee gingen óók naar huis.

Naar 'n huis, waar ze met hun tweeën woonden, waar ze 't samen gezellig hadden gemaakt, waarvan ze samen ieder plekje kenden, waar elk meubel hun vertrouwd was; hun eigen huis, waar ze in 't donker den weg zouden kunnen vinden; 'n huis, waar zij nooit geweest was, waar ze niet eens 't bestaan van kende, waar niets, niets was, dat hem aan haar zou doen denken. 't Was daar 'n gezelligheid, 'n intimiteit, waar zij buiten stond, 'n warme intieme gezelligheid - 't kon niet anders, 'n huis dat hij bewoonde moest zoo zijn.

En in haar verbeelding ging ze verder.

Ze bouwde kamer voor kamer op in dat huis, zooals 't haar dacht, dat het er zijn zou want ze kende z'n smaak en z'n voorliefden wel. En na elke kamer die ze opgebouwd had voor hem, dacht ze met pijn, dat 't toch zóó niet zou zijn, want dat die vrouw ook haar element er in brengen zou. De kamers, die zíj opbouwde, waren kamers voor hem, voor hem alleen, en waar ook zij zich in thuis zou voelen. Maar de echte kamers, de kamers van zijn huis, waar hij heen ging straks, waar hij op weg naar toe was, hij met die vrouw, dat waren kamers voor hen. tweeën, vreemde kamers voor haar, waar zij geen deel aan had.

Moedeloos bleef ze zitten staren, staren.. en àl huiselijker tooneeltjes stelde ze zich voor, al intiemer. Straks als ze thuis zouden komen, zou hij de deur open draaien, en ze zouden binnen gaan samen. Ze zouden hun kleeren afdoen, en aan de kapstok hangen.

Dan zou de vrouw zonder hoed en mantel zijn. Zij wist niet, hoe die vrouw er uitzag zonder hoed en mantel. Maar voor hem was 't een gewone, vertrouwde verschijning.

't Licht zou aangestoken worden in de huiskamer. Hij zou in zijn stoel gaan zitten. Natuurlijk zou hij een eigen stoel hebben, en een eigen plekje in die kamer.

De vrouw zou nog wat bedrijvig heen en weer loopen, en voor een avondboterham zorgen.

Ze zou hem een warme kop koffie schenken. Hij hield meer van koffie dan van thee, dat wist ze.

Ze zouden zich daar behagelijk voelen, zij beiden in die warme, lichte, gezellige kamer, bij een kop geurige koffie en wat dunne sneedjes brood.

Af en toe zouden ze wat woorden tegen elkaar zeggen, wat eenvoudige, vriendelijke woorden, over alledaagsche dingen, indrukken van vandaag.

't Was zoo goed, om aan 't eind van den dag, na veel denken en veel vermoeidheid, zoo maar eenvoudig-weg wat simpele woorden te zeggen, zonder veel inhoud, wat vriendelijke simpele woorden over alledaagsche dingen - en onderwijl kalm en rustig

een avondboterham te eten, en een kop geurige koffie te drinken. Dat gaf een sfeer van stille harmonie en zachte lijnen van bewegen.

Zoo dacht ze, en ze kon 't zich niet meer ontveinzen nu, ze was jaloersch, tòch jaloersch op die vrouw, hoe alledaagsch ook, en hoe ver beneden haar misschien in alle dingen.

Maar die vrouw had het voorrecht ten minste bij hem te zijn, met hem samen een

‘thuis’ te hebben, waar ze heengingen nu, na een dag van reizen en familiebezoeken.

Die vrouw had 't recht 't hem gezellig te maken, en hem te vertroetelen, in kleine uiterlijke dingen, die toch hun eigen sfeer vormen, en een sfeer die bindt, die sterk is, sterker dan haar woorden ooit zouden kunnen zijn, dan haar gevoelens zelfs, al lei ze die ook geheel voor hem bloot. De goede sfeer van zachte, aangename gewoonten, van harmonische schoone omgeving.

Ze bekende 't zich, dat ze zou willen ruilen met die vrouw, dat ze al haar gedachten, al haar gevoelens zou willen ruilen voor dat recht met hem samen te wonen, en 't hem gezellig te maken, iederen dag.

Dat ze haar schoonheid zou willen geven in ruil voor het uiterlijk van die kleine dikke vrouw met het bleeke, vermoeide gezicht, als ze maar bij hem mocht zijn, iederen dag, als ze maar van uur tot uur hem vertroetelen kon en verzorgen, en hem dienen, z'n slavin zijn desnoods.

Hij zou niet eens hoeven te luisteren, als ze sprak, als ze sprak over onnoozel-alledaagsche dingen, over groote families met veel kinderen en gezelligheid. Ze zou al tevreden zijn als ze uiterlijk bij hem was, en goed voor hem kon zijn. Al meer en meer wond ze zich op.

Ze beet zich op de lippen, om de tranen terug te dringen, die naar haar oogen sprongen.

Alle oordeel liet haar in den steek.....

Toen de trein stilstond, haastte ze zich naar 't stations-plein, nam 'n taxi om zoo gauw mogelijk thuis te zijn.

Op haar kamer, met hoed en mantel nog aan, zocht ze haar sleutels, rukte een laadje open, waarin ze zijn brieven bewaarde, de enkele brieven, die ze van hem gekregen had. En zonder ook nog maar één couvert in te kijken gooide ze 't heele pakje in de kachel, die op-vlamde.

‘'k Ben ze niet waard, 'k ben ze niet waard....’ herhaalde ze in zichzelf, eindeloos, maar diep in haar, schreide het:

‘O God, o God, kòn ik ruilen....’

En daaràchter de angst voor den langen, langen nacht dien ze zou mòeten doorworstelen zonder uitkomst.... nergens....

Dan brak op eens in een snik al haar gespannenheid, en ze gaf zich over, onbeheerscht, aan al het vreeselijke, dat haar kwelde.

En ze snikte het uit, ze snikte het uit.... radeloos snikte ze uit al haar schande, al haar schaamte.... al haar liefde....

Toen wij kindren waren...,
door Käthe Mussche.

Het gouden uur bloeid' op de blonde klingen,
De wierook van de lente woei op winden
En, o, wij waren kindren en ons zingen
Klonk onder 't groene waas der rechte linden.

De wierook van de lente woei op winden,
Het botte en bruischte in fonkelende hagen
En onze jonge, jonge harten minden
De werelden, die wijd en glanzend lagen.

En, o, wij waren kindren en ons zingen
Droeg dartle bries naar blinkende gehuchten;
De luwe tijden geurden en er hingen
Licht-kleurge loovren onder hooge luchten.

Klaar onder 't waas der recht-gerezen linden
Klonk in den grooten dag ons zonnig zingen,
Want, och, wij waren kindren en de winden
Bliezen hun fijne wijzen bij de klingen.

Kroniek.

Boekbespreking.

Jo Waldorp-van der Togt, Illusie, Amersfoort, Valkhoff & Co., zonder jaartal.
Warda Rooze. Ik verlang...., Amersfoort, Valkhoff & Co., 1917.
J.W. de Boer, De Gek, Rotterdam, W.L. & J. Brusse's Uitgeversmaatschappij, 1917.

Eerstelingen! Lente-boden! Wel, mij dunkt, op 1 April kan men niets passenders aanbieden. Wie in dezen tijd kieskeurig is en van April verlangt wat misschien eerst Augustus kan geven - dat is een kniesoor, en een malloot bovendien. In het eerste groen geniet men de belofte van den zomer. Och, als die belofte maar gehouden werd altijd! Maar hoeveel schâ doet een nachtvorst soms, en de storm, die van over de groote zee komt en het kleine baldadig wegrukt. En de 'voorjaars-vreterij' der insecten dan!... Zou daarmee soms het knagend werk van ons, nimmer verzadigde recensenten, zijn te vergelijken?

Een jeudiger, sterker naar lente geurende titel dan die van Jo Waldorp's eersten roman is niet wel denkbaar. I l l u s i e ! En wat is de illusie waarop met dezen titel wordt gedoeld? Dat innige vriendschap tusschen een frisschen jongen man en een knap jong meisje niet iets ánders worden zal dan vriendschap. Wel te verstaan: als die man getrouwd en dus niet meer disponibel is voor... dat ándere. Want is hij integendeel nog niét gebonden... wèl, dan verandert waarschijnlijk ook terstond de illusie 'slaat zij om' in haar 'tegendeel!'

Fred Latesteyn was dan getrouwd. Elly van Renkum niet. En daar mevrouw Latesteyn een wel wat sombere, melancolieke, een daarenboven egoïstisch-jaloersche, zeurige en siekeneurige, maar dan toch lièvе vrouw is, heel zacht en lief, en daar zij houdt van haar man, en hij ook wel van haar... u begrijpt de situatie, daarom is het Fred's en Elly's 'illusie' vrienden voor elkaar te kunnen blijven, niets dan vrienden, maar dan ook van die vriéndschap ongestoord te mogen genieten. En het schijnt wel voornamelijk door de venijnige praatjes van de menschen te komen, en door mevrouw Nora's jaloezie, dat zij ten slotte ook zelf het gevoel krijgen, dat deze hun illusie een illusie moet blijven en het toch eigenlijk maar rustiger zal zijn, elkaar niet meer te ontmoeten. Wat ze dan ook vast afspreken tegen 't einde van 't boek. Of ze zich ook aan die afspraak hebben gehouden? Dat zal misschien eens een vervolg-roman ons leeren, wanneer mevrouw Waldorp-van der Togt intusschen wat ouder zal zijn geworden.

Maar mogelijk ook niet! Want het was nu eenmaal mevrouw Waldorp's illusie zich door het schrijven van een boek te overtuigen, nog vaster te overtuigen dan ze 't al was misschien, dat de deugd in het leven overwint. Wàt hartstocht! Wàt menschelijke zwakheid! Weg met die verouderde begrippen eener afgeleefde generatie! Braafheid, trouw, vasthoudendheid aan het eens gegeven woord - gegeven nog wel in tegenwoordigheid van zulk een formidabel en onwraakbaar getuige als de ambtenaar van den burgelijken stand! - altruïsme, zelfopoffering, zij regeeren de

wereld tegenwoordig. En de ‘voorbeeldige karakters,’ die de ‘moreele overwinningen behalen!’

Maar laat ik toch vooral den schijn niet op mij laden, te spotten met zooveel schoons. Inderdaad, men zou ten slotte kunnen gaan meenen, dat ik iets tegen de prachtige eigenschappen had, waardoor ook de held en de heldin in dit nieuwe boekje zich onderscheiden. Laat ik het hier dan oprechtelijk mogen verzekeren: niets is

minder waar. Ik bewonder die eigenschappen, ik waardeer ze en vereer ze. Ik merk ze alleen... nu niet zoo héél vaak in de wereld op. Intusschen, hun zeldzaamheid doet hen zonder twijfel nog schooner uitkomen. Toch is er nog iets anders waarop ik, zij het slechts in het voorbijgaan, hier even wijzen wil. Volgens mij bestaat de ware deugd in het handelen naar voorschrift van ons diepste geweten, onze innigste overtuigingen omtrent goed en slecht, 'fair' en 'unfair', edel en onedel. Was het dus werkelijk hun eigenste innerlijke stem, die menschen als Fred en Elly voorhield, dat hun ontmoetingen slecht waren - en niet b.v. zwakheid, onvermogen, opzien tegen moeilijkheden, behoefte aan rust - welnu, dan juich ik hun scheiding toe en schat er hen hoog om. Doch zie, er zijn menschen wier zuiverste innerlijke stem hen in zulke gevallen ánders raadt, die zelfs inderdaad, en volkomen te goeder trouw, meenen dat een hooger standpunt mogelijk is; ik heb wel eens zulke menschen ontmoet, en - met mijn hand op mijn hart - ik vond ze niet minder edel dan Fred en Elly. Het is uiterst moeilijk, ja misschien wel onmogelijk, voor iemand die naar zijn innigste overtuigingen handelt, te erkennen het goed recht van een ander om die overtuigingen te verwerpen, er b.v. iets als.... burgerlijke bekrompenheid in te zien. Dat er edeler houding mogelijk is, dan die wij bij de meest oprechte zelfbespiegeling in onze stilste binnenkamer als goed en juist hebben vastgesteld - niemand van ons misschien die 't rechtaf gelooven wil.

En toch, laten nu Fred en Elly, laten wij allen nu eens lezen dat oude, oude verhaal van Tristan en Isolde, liefst zooals het door den grooten kunstenaar-filoloog (zeldzame combinatie!) Joseph Bédier in zijn prachtig zuivere fransch is verteld, laten wij nu eens aandachtig en overgegeven lezen van den ouden koning Marc, van zijn jonge en schoone vrouw en zijn jongen en schoonen vazal en vriend, die hem samen zoo lang en met zooveel volharding bedrogen, en laten wij dan eens heel oprecht zijn en zeggen of wij in dit heerlijk drietal verschil van adeldom ontdekken, verschil in grootheid, verschil.... ja verschil zelfs in trouw! Komt niet alles altijd aan op de beweegredenen, en erkent zelfs de braafste onder ons niet in zijn diepste wezen, dat men braaf kan zijn en tegelijk.... ignobel?

Dit alles nu moge waar zijn of niet, bij de beoordeeling van mevrouw Waldorp'seerste boek hebben wij met de moreele beoordeeling der karakters harer hoofdpersonen al heel weinig te maken, zult gij zeggen. Niet of zij meer of minder edel handelen is de vraag, maar of zij meer of minder menschelijk handelen, nog beter: of hun handelen, en denken, ons meer of minder menschelijk verklaarbaar werd gemaakt. En stelt men de vraag zóó, dan moet ik ronduit erkennen: ja, ik geloof wel aan de mogelijkheid van Fred en Elly, zooals ik mij die beiden voorstel. Heel erg duidelijk is die voorstelling echter niet geworden, heel innig heeft mevrouw Waldorp mij niet met hen in kennis gebracht. Deze menschen, en hun wederzijdsche familie, zij spreken allen zoo keurig - en ook zoo rellend luid en lang soms - dat ik hun harten niet altijd voel kloppen in, of achter hun woorden, of er door heen. Ik maak mij dus, op mijn eigen gelegenheid, een voorstelling van hen, en.... nu ja, dan zie ik gewone menschen voor me, gewone heeren en dames, en ik geloof dat hun geschiedenis wel precies zoo kan verloopen als zij 't hier doet. Ontroerd heeft die geschiedenis mij.... ja, op het laatst, een beetje! Maar nergens hevig, nergens diep, zoodat ik het eerste boek van mevrouw Waldorp dan ook met den besten wil niet rekenen kan tot wat wij

noemen: de kunst, de eigenlijke litteratuur; schoonheidsontroering heeft het mij nergens gegeven; en nu ben ik wel de eerste om te erkennen, dat

dit een zuiver subjectieve ondervinding is, maar toch.... het zou mij verwonderen als andere min of meer (wat men dan zoo noemt) litterair-ontwikkelde menschen iets anders in dit boekje zagen dan tamelijk zwak beginnerswerk, niet onzuiver van psychologie, maar ook in dat opzicht van weinig beteekenis. En dan de taal! Ligt het niet vooral aan de taal, dat menige bladzijde van dit romannetje mij, - ronduit gezegd - verveelde? Zoo schrijft men toch eigenlijk niet meer in 1916! 't Is of de geheele beweging van 1880 voor mevrouw Waldorp niet bestaan, háár niet bewogen heeft ten minste! Deze taal is de saaie en duffe van 1860-1870, zij mist alle oorspronkelijkheid, alle persoonlijkheid, allen durf en allen gloed. Geen uitdrukking zoo banaal en afgesleten of mevrouw Waldorp accepteert, gebruikt haar. En nu ja, ik weet wel, de tóón kan alles redden, in zekeren toon bestaat er geen banaliteit,.... maar juist die toon ontbreekt hier bijkans geheel, men hoort niets dan hard, zakelijk, vertellend praten. Alleen heel op het eind komt er even wat ontroering in het geluid, wat verzachting, wat echtheid, begint men een weinig te begrijpen waarom mevrouw Waldorp deze woordenmassa toch eigenlijk tezamen geschreven heeft. Want neen, te voren begrijpt men dat niet, hoort men wel aldoor een verhaal doen en het flink bij name noemen van allerlei gevoelens en gedachten.... maar wat met dat alles de bedoeling, de drijfveer der schrijfster is geweest, men komt het niet te snappen. Het feit, dat men een gewonen, schoolschen volzin schrijven kan, ja zelfs vele bladzijden achtereen knapweg en zonder fouten, is toch eigenlijk nog geen reden om een roman in de wereld te sturen! Maar, zooals ik reeds zeide, aan het einde, als Elly haar ondoordachten, volkomen onnoodigen tocht doet naar Parijs - van zoo'n kalm en verstandig wezentje als zij zou men dit niet verwacht hebben; haar Freddy zal dan toch wel weer terugkomen! - ja, daar beweegt wel iets, daar komt een beetje temperament los. En het is dan ook eigenlijk alléén gebaseerd op deze laatste 15 of 16 bladzijden, dat ik eenige belofte durf zien in deze prille eersteling, op eenig zomersch bloeien en geuren durf hopen van dit thans nog wel enkel wat goedige groene en bruine blaadjes vertoonend plantje. Moge mevrouw Waldorp zich toch alsjeblieft niet ten doel stellen het weer aardig wassend legertje van onze ‘schrijvende dames’ te vergrooten, moge zij voortaan alléén het sterkst levende, en het bizonderst levende dat zij in zich voelt, onder onze oogen brengen. Want, ziet u, het is nu eenmaal niet anders, er is al zooveel geschreven, en de meesten onzer zijn een beetje verwend....

Verwend, het vrouwje dat Warda Rooze in haar korte vertelling als ik-persoon doet optreden, is het in zeker opzicht ook, en erg, in andere opzichten echter in 't geheel niet. Dit kleine boekje, - wel, het is ook nog geen vrouw, die het geschreven heeft, het is ook nog maar.... een dame, een lieve, gezellige dame, maar toch, ja waarachtig toch zit er fut en gloed in dit eerstelingetje, toch lijkt het hier en daar zelfs wel een natuurkreet!

En dat brengt mee, dat ik Warda Rooze's verhaal ook wat forscher aanpakken durf dan het ietwat spichtige kasplantje, dat mevrouw Waldorp ‘Illusie’ noemde. ‘Ik verlang..’, daar zit al dadelijk meer klank in, nietwaar? Meer bloed zit er ook in het heele frissche boekje, en waarschijnlijk ook in de frissche schrijfster. Schrijfster zeg ik, maar nu ja dan, schrijven doet Warda Rooze eigenlijk nog niet, zij praat, zij kletst! Pang, dat klinkt waarachtig als een echte klets op een wang, nietwaar? Welnu, ik ben overtuigd dat Warda Rooze zooiets nog liever heeft dan een

vriendelijk-voorzichtig opzijschuiven. Zij behoort tot die ondeugende dametjes, tegen wie men vinger-dreigend zegt: mevrouwtje, mevrouwtje! Als ik uw man was, dan gaf ik u, geloof ik, zoo nu en dan eens een flinke afstraffing! Maar in-

tusschen is men hard op weg gecharmeerd te worden.

Dit menschelijke boekje is oprecht en.... coquet als een echte vrouw. Hoe flink durft de ik-heldin uit te komen voor haar zonden, hoe wèl weet ze.... dat die haar fech en keck staan. Zelfingenomenheid? Maar natuurlijk, wat wilt ge dan! Een mondaine vrouw, en een vrouw van smaak (voor sommige dingen tenminste!), die zichzelf in den spiegel ziet en die druk gecourtiseerd is! Die ook haar geest kent, geest in den zin van 'spirit' én van 'esprit'. Zij is niet alleen zelfingenomen, zij is pedant, Warda Rooze, zij is soms een beetje belachelijk zelfs (b.v. daar waar ze den toren van Berlage's Beurs belachelijk noemt) maar het komt alles door haar levenslust en levenskracht en levensmoed. Zij is overmoedig - en hoe bekoorlijk is toch de overmoed!

En dan ook: 'Ik wil waar zijn' (zegt ze, bl. 72) '- verfoei er mij om, ik weet dat ge er mij toch ook om zult waardeeren! Is het niet reeds genoeg, dat - wanneer straks de deelnemende kennissen komen - ik huichel, comedie speel, ja, wellicht te schreien weet ('Ik' is weduwe geworden. H.R.). O, stel u gerust, ik ken mijne wereld, ik weet meesterlijk te veinzen, 'k zal mijn mans naam geen oneer aandoen (Brave lezer! Is dit geen mooi trekje? H.R.) doch laat mij voor mijzelve althans w a a r moge zijn, en w a a r h e i d geven!

'En als ge dat niet wilt, als gij behoort tot de bende der leugenaars en huichelaars en comedianten (grappige woede; even te voren had ze 't over haar eigen "meesterlijk veinzen" H.R.), lees mij dan n i e t, verscheur mij, want ge zult mij niet begrijpen'.

Vindt ge toch eigenlijk niet, dat Warda Rooze hier blijk geeft van vrij wat menschenkennis? Want d e w a a r h e i d, vereeren wij haar niet allen, min of meer openlijk, bewonderen wij haar althans niet overal waar wij haar blinkend aanschijn ontmoeten? O, hoe menige hollandsche vrouw zal, met den mond deze Warda ten zeerste misprijzend, haar bewonderen, en misschien wel een beetje benijden... in haar hart.

Is dit dunne boekje nu werkelijk iets van belang? Och wel neen! Ik zeide u immers reeds, het is niet 'geschreven'; bijna nergens stijgt het uit boven een waarlijk soms al te familjaren, een wat opdringerigen kletstoon. Dat met zulk een toon geen diepgang te bereiken valt, spreekt van zelf. Dit boekje is ten slotte nog maar een niemendalletje. Maar toch, sterker lentegeur gaat er van uit dan van Jo Waldorp's zooveel zorgvuldiger bewerkte 'Illusie'. Voorspellen durf ik niets, maar wel hopen op een zomerbloei van deze 'Rooze'. Wat als rosa rugosa geboren wordt kan niet ontluiken als Madame Abel Chateney - maar de bottels van de rosa rugosa, hebt ge dié wel eens gezien, die groote, strak glanzende, vurig-gloeiende bottels!

Ten slotte: Ik zei D e G e k !

Ja, wat te zeggen van dezen, den eenigen mannelijken eersteling van mijn kleine lentecollectie? Van dezen eersteling, uiterlijk zoo prachtig en rijk verzorgd - als ware het een kostelijk meesterstuk! - door de uitgevers Brusse. Welk een letters, hoe nobel, groot, en gitzwart! Ik heb mij het geopende boek op armslengte voor oogen gehouden - voor mijn kippige oogen - en zie, ik kon het nog gemakkelijk lezen. Een ideaal romannetje voor in den trein - als je het maar in je zak kon steken!

Mijn trouwe lezers weten het wel van mij, ik ben een warm vriend van welverzorgde uitgaven, van goed papier en mooi gedrukte boeken - een voorname

letter, een smaakvolle ‘mise en page’, royale marges, 't heeft alles mijn groote genegenheid, maar weet ge, daar zijn toch zekere grenzen, een ‘modus in rebus’ ook hier; een kloeke letter kan wel eens al te forsch ‘doen’, royaliteit in opzichtigheid ontaarden. De Brusse's speciaal heb ik altijd

geprezen om hun keurige edities - maar het maakt dan toch ten slotte wel eenig verschil of men de verzen van Boutens, van Leopold of Henriëtte Roland Holst te verzorgen krijgt, dan wel het eerste, onhandige verhaaltje van zekeren.... J.W. de Boer. 't Is waar, ook in de breed gebarende, kwasi dichterlijk-nonchalante (inderdaad nog heel erg stuntelige!) schrijfwijze van dezen beginnenden prozaïst is pretensie op te merken; was dat soms een reden voor zijn uitgevers, om zijn eerste probeersels ook zoo'n wijd en los-geplooid (in deze tijden zoo kostbaar!) pakje aan te trekken? Dat ben ik dan niet met hen eens!

M.i. zou er eigenlijk alle aanleiding bestaan om juist zoo'n eerste boekje, van een natuurlijk nog absoluut onbekende, zoo eenvoudig en - laat ik het er maar ronduit bij zeggen - zoo goedkoop mogelijk uit te geven. Dat zou althans, naar mijn vaste overtuiging, het meest in schrijvers voordeel zijn. Dan had hij ten minste de kans, gekocht - en niet uitgelachen te worden. Brusse's meest weidsche manier van boekverzorging, toegepast op zulk een boekje, is daarvan wel het tegenovergestelde. Opgemerkt zal nu J.W. de Boer's eerstelingetje stellig wel worden - jawel, maar dan verder! Kan het daartegen, in zulk een ‘ausstattung’ opgemerkt te worden?

Ik geloof het heusch niet. Deze heer de Boer, nu, ik zou zoo zeggen, hij heeft wel iéts.... maar dat iets is dan toch nog uiterst magertjes, en hoe er wat forschers, wat gedegeners van is te maken, dat zal hij misschien wel leeren, maar dat móet hij dan toch ook nog leeren!

Het idee, het onderwerp van dit boek, het is er weer zoo een als waarmee wij eigenlijk allemaal beginnen. Haast iedere jonge man, die het leven ingegaan is, het groote leven in onze zoogenaamde maatschappij, en die gemerkt heeft wel iets te kunnen schrijven, - de drang, zich daarmede ook een houding in de wereld te verschaffen, komt dan gewoonlijk al gauw, - die schrijft in de eerste plaats zijn grootste leed uit, zijn jongemannenleed, die schrijft over zijn ‘éducation sentimentale’ - over het tragisch conflict van zijn eerste, ongerepte liefdesidealen met de sfeer, die hij om zich voelt, met de z.g. ‘werkelijkheid’ van allen dag, de platheid, de ruwheid, de leelijkheid die hij overal ontmoet. Is ten slotte het heerlijke wonder aan hem gebeurd, is hij gered geworden, heeft hij zijn steunpunt gevonden, dan schrijft hij over die redding, die vondst - in 't tegenovergestelde geval komt hij gewoonlijk in 't geheel niet meer tot schrijven, althans voorloopig niet, veel later misschien nog wel. Ik denk aan Willem Mertens' Levensspiegelen Louteringen.... Maar De Gek is het verhaal van een jongen man, die het gelukkige moment beleeft, die geholpen wordt, ja, laat ik maar gerust blijven zeggen: gered, door een meisje, door een lieve, teedere, aanhankelijke jonge vrouw. Hoe dit eigenlijk gebeurt geeft de auteur ons nog hoofdzakelijk te raden, en hij schijnt - wel grappig! - zijn onvermogen te willen mooi praten met een gewichtig motto, vóór in zijn boek afgedrukt een citaat uit De Vogué's Roman Russe: ‘....; nous lui sommes reconnaissants de tout ce qu'il nous laisse deviner’. Hahaha! Het spijt mij wel, maar reconnaissant voelde ik mij, na lezing van zijn boekje, jegens den heer J.W. de Boer nog in 't geheel niet! Ik begreep wel zoo ongeveer, wat hij had willen zeggen, maar ik wou toch oneindig liever, dat hij dat ook maar hád gezegd, zoo krachtig en zoo geestdriftig mogelijk, tot mijn opbouwing, mijn edele ontroering, mijn hoog genot! Niet alles uitspreken, sich beschränken, laisser deviner. Uitstekend, prachtig! Maar dan moet van hetgeen er wèl staat een machtige suggestie uitgaan, dan moet hetgeen er wèl staat mij brengen

op het verheven standpunt, van waar ik al het andere kan overzien. Och, mijn lieve heertje J.W. de Boer, van

zoo iets is bij u nog in 't geheel geen kwestie. Geloof me, gij doet voorloopig maar beter, heel voorzichtig en aandachtig en precies in u zelven na te gaan, en dan op te schrijven, wat gij eigenlijk zeggen wilt. En als gij daarvoor mensch-beelden noodig hebt - want zóó is misschien ook wel uw aard, als die van echte romanschrijvers - dan moet gij vooral uw best doen van die mensch-beelden ook echte menschen te maken, menschen die ik herkennen kan, in wie ik mijzelven terugvinden kan, complete menschen, en geen half-afgemaakte zooals uw Galema, geen bleeke schimmetjes zooals uw Anneke. Hoé gij het doet, komt er minder op aan, ik ten minste zal de laatste zijn u hard te vallen om wat grilligheid, maar gij moet het dóen, gij moet het bereiken, gij moet ons overtuigen, al onze vragen en bezwaren tot zwijgen brengen. Gij moet e r z i j n, en wij moeten u ondergaan!

Ik wil nu nog even meedeelen, hoe dit eerstelingetje in elkaar zit. De schrijver en zijn uitgevers hebben dan kans gezien, het te doen uitdijen tot e e n b o e k, e e n r o m a n, van 130 bladzijden. Maar in een derde gedeelte van dit getal zou 't ook wel zijn gegaan. Waarachtig, dat dit boekje is verschenen in deze booze tijden van papiernood, zal later niemand meer kunnen gelooven - gelukkig staat het jaartal erop! Was er distributie geweest, ook van papier voor boeken, voor romans - dit Gekje zou er wel gansch anders hebben uitgezien! Behalve in drie gedeelten (nóg een wonder, dat ze geen drie ‘boeken’ heeten!) van elkander gescheiden door telkens twee maagdelijke pagina's - gemerkt alleen met de spichtig-slanke romeinsche cijfers: I, II, III - is dit romannetje verdeeld in (schrik niet!) drie-en-twintig hoofdstukken!.. O, ik weet wel, de schrijver geeft dien naam niet zelf aan zijn korte episodetjes, waarbij er zijn van ééne of anderhalve bladzijde, en die telkens, als met klaroenstooten, worden aangekondigd in letters zoo kolossaal als wij ze vroegerjaren alleen in onzen Statenbijbel aantroffen. Maar achterin zijn boek geeft hij nog zes bladzijden cadeau waarop alleen de lijst dier titels: ‘Het Verlangen’, ‘Het Begin’, ‘Zooals ze werkelijk zijn’, ‘Angélique’, ‘Tineke van Heulen’, ‘De Allegorie’, ‘De Steeniging’, ‘El Chocho’ enz. Eén heet er waarachtig: ‘De Koning en de Doornenkroon’....!

En wat is er nu eigenlijk van die drie-en-twintig stukjes, wat behelzen zij, waarom heeft de schrijver ze zoo ostentatief van elkaar gescheiden en zoo pompeuselijk ieder een klinkenden naam geschonken? Omdat hij zijn verhaal wou geven als een kettinkje van ongelijksoortige edelgesteenten, te zamen toch vormende een geheel? Ik zou het zoo denken. Een grillige verzameling is het zeker! Kiekjes, indrukjes, episodetjes, stukjes brief, stukjes dagboek. Begrijpen wij de geschiedenis er uit? Ja, och, die geschiedenis, ze is zoo eenvoudig, men zou al heel kort, of heel slecht, in de wereld moeten rondgeken hebben om haar niet te begrijpen. Maar wat er het mooiste van had kunnen zijn, de diepe poëzie, wat Age droomt en Anneke verlangt, wat Age's moeder bepeinst en beproeft, hoe zij komt tot haar plan met die kinderen, wat haar fijn psychologische berekeningen zijn, dat alles moeten wij maar raden - hetgeen de jeugdig-pedante, mal pretentieuse auteur zich tot een verdienste aanrekent. Pardon, mijn waarde, kunst hangt met kúnnen samen, en gij hebt niét gekund.

Toch een lente-bloeisel, toch een zomerbelofte? Wel, er zijn aardige groene blaadjes ook hier, er is iéts van dat teedere, dat toch ook wel sterk kan blijken. En waar immers de uitgevers Brusse, die niet van vandaag of gisteren zijn, zoo iets bizonders in dit jong product gezien hebben.... De zon straalt in mijn tuin, de vogels fluiten, in de verte dreunen de kanonschoten.... men kan altijd hopen, nietwaar?

H.R.

Litho's van François Gos.

HET MONUMENT DER BELGEN TE AMERSFOORT. LITHOGRAFIE VAN FRANÇOIS GOS.

Op een tentoonstelling indertijd te Hilversum en daarna op eene bij Ellen Forest te Amsterdam gehouden, deed deze jonge Zwitser zich kennen als een schilder met een zeer sterk gevoel voor heldere zonnige kleuren. Hij zocht geen tonaliteit, geen stemming, maar sterke tegenstellingen, en daardoor zat er iets frisch en levendigs in zijn werk.

En dit zelfde vinden wij terug in de serie litho's die hij naar aanleiding der Salomé-historie maakte. Ook hier is het niet het anecdotische van het geval, maar het geheele karakter van den dans dat hij heeft willen weergeven, en daarop is de teekening, de verdeeling van licht en donker gebazeerd.

Alles concentreert zich om de dansende figuur, zóó zelfs dat het ons toeschijnt, dat ter wille van de actie de verhoudingen van armen en beenen, de lijnen van schouder en heup gechargeerd zijn; maar toch hindert dit ons niet, ik zou eerder willen zeggen dat het de gedachte aan de rytmiek van den dans versterkt.

Wij moeten dit werk van François Gos dan ook meer beschouwen als verbeeldingen dan wel als uitbeeldingen, hij heeft in de drie litho's met de Salomé-figuur ten voeten uit, drie typen uit den dans willen geven.

Eerst schrijdt zij langzaam naar voren in een omhullenden sluier, en dan, als haar

LITHOGRAFIEËN VAN FRANÇOIS GOS.

dans het hoogtepunt bereikt heeft, slaat zij het kleed terug en vertoont zich in al haar schoonheid om daarna, met het hoofd van Johannes den Dooper voor zich uitgestrekt in de handen, in demonische hartstocht haar dans te voleinden.

LITHOGRAFIE VAN FRANÇOIS GOS.

Deze drie momenten heeft de schilder in de lijnenbeweging van het lichaam willen vastleggen, en al mogen wij den achtergrond wellicht wat onrustig vinden - een overdruk met een enkele kleur zou misschien helpen - toch gaat er wel kracht en suggestie en ook bekoring van dit werk uit.

Een afzonderlijke litho van de Salomé, alleen het bovenlichaam met ten deele geheven armen, is voor velen misschien begrijpelijker en aantrekkelijker, omdat zij meer de realiteit benadert, en als zoodanig toont zij ons dan ook dat Gos wel een conscientieus en habiel teekenaar is en de misteekeningen in zijn andere lito's niet als tekortkomingen moeten opgevat worden, maar als zeer bewuste overdrijving om de actie te accentueeren.

Een van Gos' laatste litho's is een groote impressie, ook weer geen afbeelding, van het monument dat, door Huib Hoste ontworpen, op den Berg te Amersfoort is opgericht als huldeblijk van de geïnterneerde Belgen.

Als een groote zware massa verrijst dit monument boven een door Louis van der Swaelmen aangelegde tuinarchitectuur, en de eenvoud en kracht van het profiel zijn het die Gos in zijn litho heeft weergegeven.

Ook als medewerker aan dit monument heeft hij een deel der versierende beeldenfriezen ontworpen.

LITHOGRAFIE VAN FRANÇOIS GOS.

Het is thans echter alleen de bedoeling om op den lithografischen arbeid van dezen jongen Zwitser de aandacht te vestigen, waarbij wij nog willen vermelden dat in 's Rijks Prentenkabinet zijn werk geëxposeerd is.

R.W.P. JR.

De decoratieve kunst op de Jaarbeurs te Utrecht.

Nu ik in ‘Kunstliefde’ de affiches gezien heb, die reeds een keuze vertegenwoordigden uit de groote collectie, bleek mij, nog meer dan ik vermoed had, dat er betere bij waren dan het bekroonde. Wel waren enkele niet geheel van andermans invloed - wij denken hier aan die van Cachet en Holst en ook van Lebeau - vrij te pleiten, maar daar staat tegenover, dat er verscheidene waren die van grootere distinctie getuigden dan de Roode Leeuw. En daarbij hadden deze, zonder het brutaal reclame-achtige, toch dunkt mij door de werking van licht en donker, door de indeeling der letters voldoende de aandacht op zich en daardoor op de zaak waarom het ging, gevestigd.

Als een der best geslaagde zou ik dan motto ‘kamrad’ willen noemen, waarvan een zeer groote beschaving uitgaat en dat is iets wat wij in de affichekunst wel waardeeren mogen. Men meent zoo licht dat het sterk attractieve dat een affiche moet kenmerken gelijk staat met schreeuwerigheid en grofheid.

Van een zeer deugdelijke kwaliteit was ook het affiche met enkele letters onder het motto ‘ick en weet het niet’, en waar de letters op vele affiches (ook op boekomslagen; men zie slechts die van het nieuwe tijdschrift ‘Wendingen’) het

zwakke punt zijn, daar bleken zij hier juist de sterkste, zelfs heel sterke kant. Een typeering van het doel waarvoor het affiche gemaakt was ontbrak wel nagenoeg, en dit lijkt mij toch niet geheel overbodig en was hier dus wel een tekortkoming.

Maar stappen wij thans van het affiche af, dan was het eerste dat ons te Utrecht opviel de wijze waarop door beschilderde doeken, boven de bruggen gespannen, de aandacht op de Jaarbeurs gevestigd werd. Ik weet niet of deze aankondiging van gemeentewege of van het Jaarbeurs-Comité uitging, maar een feit is dat zij als een uiting van Neerland's decoratieve kunst een pover effect maakte. Vergelijken wij hiermede wat Emcke destijds in Dusseldorf maakte voor den Werkbund-Ausstellung, of waarmede men in München de Gewerbe-schau aankondigde, dan zat daar ‘stijl’ in en was dat niet het werk van den eersten den besten huis-, tuin- en decoratie-schilder.

Stijl zat er nu wel in de entrée, de hoofdgebouwen, in het restauratie-gebouw op 't Janskerkhof, kortom in de officieele

A. COLNOT. DUINGEZICHT.

Jaarbeurs-opzet. De ontwerper echter hiervan - mij werd de naam van den heer Meischke genoemd - heeft blijkbaar wat veel in het buitenland rondgekeken waardoor zijn bouwwerken in kleur, in versiering, in opzet, zeer on-hollandsch waren; men waande zich, bij het restaurant, in de buurt van de Duitsche of Oostenrijksche afdeeling op een internationale expositie en verwachtte in dat 'Zillerthal' goulasch, radis en sauerkraut, met een mandoline-kapel.

Toch zat hier k a r a k t e r in het geheel, zij het dan ook niet van vreemde smetten vrij. Trouwens het schijnt eveneens voor den architect-interieur, misschien dank zij de vele kunsttijdschriften, zeer moeielijk om uit de buitenlandsche stroomingen te blijven. Vele der ingerichte stands vertoonden een opvallend uitheemsch karakter. Men had er wel zorg aan besteed en zeer te prijzen is dus van vele exposanten, dat zij hun show-room door artiesten lieten inrichten, maar een klein vertrek eenvoudig en goed aankleeden, daarbij zorg te dragen dat er behoorlijk geëxposeerd kan worden, verder van die expositie op zich-zelf iets moois maken, ziedaar problemen, die de meeste onzer interieur-kunstenaars niet kunnen oplossen. Ik zou zelfs de meening durven stellen dat hier de decoratieve kunstenaar beter op zijn plaats is dan de architect; merkbaar was dit ook bij enkele inrichtingen waar de kleur der ornamentiek domineerde.

Het is niet mijn bedoeling hier verschillende 'inrichtingen' tegen elkaar op te wegen, ook zou ik niet gaarne dezen of genen kunstenaar iets verwijten, waarvoor hij, wellicht gedwongen door de eischen van zijn principaal, slechts ten deele aansprakelijk is.

Slechts als algemeene beschouwing zou ik willen volstaan met de opmerking, dat zoowel van officiëele als van particuliere zijde de tweede Jaarbeurs wel 'verzorgd' werd; maar de eenheid en vastheid van karakter, de uiting van een zuiver Hollandsche decoratieve kunst ontbraken er aan. Wij zijn dankbaar, maar niet voldaan. Mogelijk is een derde Jaarbeurs in dit opzicht alweer beter; zoo iets moet men ook leeren.

R.W.P. Jr.

A. Colnot en Toon Fortuin, in ‘De Bijenkorf’ te Amsterdam.

Het lijkt mij niet ongunstig voor onze schilders, voor de jongeren vooral, dat de gelegenheden om te exposeeren op allerlei wijze vermeerderd worden. Het tentoonstellen in een kunsthandel, die een eigen voorraad heeft, aan welks verkoop allicht de meeste moeite wordt gegeven, heeft

bezwaren, en op een groote vereenigingstentoonstelling komt een enkele zelden tot zijn recht. Daarom moeten wij het moderne leven aanvaarden zooals het is, en de voordeelen er van inzien, dat zaken als Het Binnenhuis, Dols & Koning, De Bijenkorf aan een expositie van schilderijen of andere kunst een milieu bieden, dat althans bezocht en meestal levend en gezellig is. Vooral wanneer zij blijkbaar geen dwang opleggen aan de exposanten en hun werk, zooals het is, een goede kans geven om voor zich zelf te spreken.

T. FORTUIN. REIGER (HOUTBEELDHOUWWERK).

Het schilder-, teeken- en aquarellenwerk van A. C o l n o t is zeker geen bazarkunst; het heeft diepte en een zekere niet geheel vroolijke voornaamheid. Reeds op de tentoonstellingen van het Signaal en van den Hollandschen Kunstkring merkte men het telkens met waardeering op, om de originaliteit en distinctie van de compositie en de fijnheid der kleur. Colnot schildert meestal stillevens, en, zooals dat meer en meer de gewoonte wordt, niet van uitgezocht-fraaie en rijke voorwerpen, doch van hoogst eenvoudige, niet van dingen die uitteraard eenigszins bij elkaar behooren doch van willekeurige groepen, geschikt tot een ensemble, in welks bouw een zeker karakter is. Tusschen de andere Signaal-exposanten kon men hem nog voor een der beste figuren uit een wat éénvormige, of althans éénkleurige school houden; nu men enkel werk van hem bij elkaar ziet, erkent men er het persoonlijke, dat voortdurend volgehouden wordt.

Hoewel nu de compositie tezamen met de kleur in dit werk zeer verdienstelijk doet, zijn de teekeningen zonder kleur niet altijd belangrijk genoeg; dit geldt vooral voor de landschappen; een paar menschenfiguren boeien meer door de goede houding en vormgeving.

Van de landschappen trof mij het Winterlandschap met duinen het meest door de markante en verbeeldingrijke lijnen, terwijl ook de kleur er levendig en mooi is.

Het schilderwerk van Colnot is eerder in een bruin dan in een licht gamma, de aquarellen, waarin meer naar een directen vlotten indruk is gestreefd, doet blijer aan, zonder daarom oppervlakkig te zijn. Iets daarvan, van dat sterkere coloriet, zou men in de schilderijen wel eens wenschen.

De in hout gesneden figuurtjes van Toon Fortuin, meestal dieren, zijn levend en dit is te meer van waarde, daar in de vorming naar stijl, naar hoekigheid en groote lijnen is gestreefd. Zeer goed is het 'springbokje', hoewel het jammer is dat de pooten niet vrij staan, wat toch, dunkt me, bij hout wel mogelijk geweest ware. Geestig zijn de

DIRK SMORENBERG. TULPEN.

boerekindertjes, in hout van verschillende soort en kleur, leuke kleine poppetjes, behoorend tot het beste en meest effectvolle kleine beeldhouwwerk dat ik in lange gezien heb. Fortuin heeft ook twee zeer mooie en praktische gebruiksartikelen gemaakt: een houten bord en kom, ingelegd met hout van andere kleur, prettige en deftige stukjes huisraad, dunkt me, zooals er meer gemaakt moesten worden, en meer gekocht, opdat ze ook wat meer bereikbaar zouden worden wat den prijs betreft.

C.V.

Dirk Smorenberg in Den kunsthandel Glashaven te Rotterdam.

In een roerloos, diep watervlak, achter bochtenden landweg met groenen oever gezien, weerspiegelt glanzend-licht de zachtgoudgele en groene avondlucht. Horizontaal loopt aan den gezichtseinder een smalle strook land die lucht en water scheidt en waar enkele boomen en huizen, met hun weerkaatsing strak staan in de wijde rust.

Door de lucht schieten twee pijlvormige wolken. Van rechts komen zij aan, als een vlucht trekvogels, waarvan er een voorop den weg aanwijst. Ook van links drijven ze lichter van toon vaag in de verte in een tegenovergestelde richting; en er boven, hoog tegen de lijst aan, als een regenboog de lichtende blankheid omspannend, zijn de wolken donker, één in rhythmisch lijnbeweeg met den zandweg op den voorgrond.

Van spiegelklare zuiverheid is het licht, het schalt er niet door het luchtruim, het bruist er niet over het water, het is geen licht met hartstocht aangevoeld en met hartstocht geuit; het brengt ons innerlijk niet in beroering als de juichende, sproeiende morgenzon van Willem Maris; maar het is een klaar en diep en rustig licht, met den geest aangevoeld en ook met den geest, klaar en bewust en wel overwogen in strakke vlakken, stylistisch op doek gebracht.

Het is de kunstuiting van een moderne, die wij hier aanschouwen, waarin alle spontaneïteit, alle vervoering, alle toevalligheid verworpen is; van een modern kunstenaar die den natuurindruk in zich opsluit en verwerkt en in klare vormgeving omzet.

Zoo is al het werk van Smorenberg uit den laatsten tijd en het verschil tusschen hem en andere modernen, is zijn streng vasthouden aan de natuur, zijn zuiverheid van den toon. Hij is een luministisch stylist.

In zijn boschgezicht geeft hij den vroegen, blanken morgennevel. Met de zonlichtflitsen langs de stammen, tusschen de zonneschijnsels op den grond, staan er de boomen rustig en klaar in de blauwgrijze atmosfeer; of ook tegen het zacht-warme verschiet van zonlicht op goudgele blaren.

Op de vijvers, de plassen schildert hij de blanke waterlelies met de open, groote bloemkronen oprijzend boven het breede

platte, ronde blad, dat sterk en hecht en vast rust op den wazigen diepen toon van het stille vijvervlak.

En ook de bloemen binnenshuis, de vurige roode Darwintulpen uitsprietend aan de lange, teere stengels, staan in het smetteloos klare licht. Ook hier is alles beheerscht, elke bloem bewust opgebouwd in vlakke plans gelijk aan mozaiek. Alle spontaneïteit is ook hier vreemd aan. Nooit werd een sierlijke steel met vaste lenige hand in één trek geschilderd. Maar elke steel, hoe dun ook, elke lichtkant van een bloemblad, hoe teer-doorzichtig ook aangevoeld, elke tak, elke stamper, ja zelfs elk meeldraadknopje, werd in kleine dwarstoetsjes opgezet. Zoo is heel het doek opgebouwd in vlakke plans. En de puurheid van de kleur, de zuivere lila's, de zachte rosen en gelen en blauwen maken op een afstand gezien, den indruk van stralend, wit licht.

A.O.

P.J.C. Gabriël bij E.J. van Wisselingh & co.

Zouden er nog wel veel schilders zijn, wien het buiten-zijn zoo eigen en zoo lief is, als het Gabriël blijkbaar was? In de schilderijen en teekeningen hier is hij één met de natuur; zoo ooit van ‘stemmingen’ gesproken kon worden dan is het bij zijn landschappen; ofschoon de bouw van zijn schilderij - men zie in dat verband ook de breed en eenvoudig geconstrueerde schetsen in zwart en wit - altijd voortreffelijk is, meen ik dat het niet in de kapitale atelierstukken is, dat men hem het best benadert. De stellig voor een goed deel buiten geschilderde kleinere werken (niet zoo heel klein: ook het prachtige ‘Bij Giethoorn’ behoort er toe) zijn het sterkst van karakteristiek,

DIRK SMORENBERG. OCHTENDZON.

van sfeer, van sensatie. Het landschap werkt direct op hem in, en door hem op ons. Wij denken nauwlijks aan de wijze van schilderen. Wij ondergaan het dreigend samenpakken der wolken als het wenkbrauwfronsen van iemand die ons na staat. Wij voelen de atmosfeer op zoo'n herfstachtigen dag tegen den namiddag koeler worden. De gouden zon, niet met opzet geschilderd, doch als het ware voelbaar gemaakt in dat innige stukje: ‘oude forten bij Abcoude’, doordringt ons van een stil

geluk. Het riet, zoo levendig en teekenachtig geschilderd en op de krabbels met zoo ranke lijn aangeduid, wuift en ruischt in den schier nimmer ontbrekenden wind; want dit landschap is Hollandsch, altijd Hollandsch; rijk, vol van kleur, met avontuurlijke luchten; dansende wolken, of van wazen en nevelvegen zwaar. De eenzaamheid van groote plassen was hem lief, de weidschheid van de vlakten, de stemmen van het geboomte, van het weiland, van de atmosfeer, vol beteekenis voor den kenner van het weêr. Het is alsof hij zelfs de rauwheid van ons klimaat liefhad, niet alleen wanneer ze zich in een storm of onweer, of het opkomen van een buikenbaar maakt, maar in de huiveringen waarmee ze zich aankondigt. Een huis in zulk een landschap, met een witten muur en deur hij het water, doet bij hem aan als

een schuilplaats, een veilige haven, heeft een heel aparte huiselijkheid. Onder de velerlei buiten-aandoeningen, die hij geeft, is het persoonlijkst die, waarbij het saampakken der wolken, het opstuwen van het inktzwarte water, het begin van een storm bij het bewegen van gras en riet, wordt gevoeld niet als iets sombers, maar met iets van prikkelend genot. Het is dezen schilder, dezen mensch gelukt, de schoonheid der natuur zoozeer te beseffen, dat zij altijd weer verrassingen, nooit verschrikkingen voor hem had. En welk een meesterschap in de uitdrukking van die ontroeringen had hij! Wij hebben geen landschapschilders meer met zoo groote overtuiging en zekerheid.

C.V.

J.W. Kaiser, F.A. Mooy, J. Posenaer, Pol dom, Klaas vet.

In de Mij. voor Beeldende Kunsten (de vroegere Larensche Kunsthandel) was deze maand een tentoonstelling van zeer verschillend geaard werk. Modern, d.w.z. tot zekere hoogte, en wel eenigszins in het gamma van Hart Nibbrig, zijn de schilderijen van Joseph Posenaer, een Belgisch kunstenaar, die voortreffelijke wandschilderingen gemaakt heeft voor een vakschool te Antwerpen, doch hier met meer naturalistisch werk uitkomt. Hij heeft vooral in Zeeland geschilderd, en heeft een waarlijk eigen en overtuigenden kijk op het stille, maar vroolijke Zeeuwsche dorpsstraatje, waarin hij dikwijls spelende meisjes in haar aardige dracht aanbrengt. Van compositie, teekening en kleur deugdelijk en karakteristiek werk, waarin de sfeer met het lichte klare coloriet uitstekend is gegeven. Hetzelfde geldt voor eenige van de landschappen, vooral de kloek gebouwde gezichten op dorpen en de duinen, met woelige bezielde wolkenluchten. Ook een paar grijze aspecten zijn mooi. Er spreekt een persoonlijkheid uit dit schilderen, dat soms, als in dat ééne strandje met de vlaggetjes, wat cru is.

Veel minder boeit mij de peintuur van Mooy die zwaar en traag is, en waar een eenerlei bij vele onderwerpen juist zoo'n grootere tentoonstelling weinig zeggend maakt.

Pol Dom, knap etser van stadsgezichten, waarin hij het type van de huizen knap doet uitkomen, teekent en etst ook humoristische en caricaturale groepen, hoogst bekwaam geconcipieerd, maar m.i. met wat te vooropgezette bedoeling, waarin geen vroolijkheid of echte dramatische inspiratie is. Iets te veel systeem, en te weinig naïeveteit, welke juist bij Vlamingen zoo vaak de bekoring uitmaakt.

J.W. Kaiser doet ons in zijn stillevens van Chineesche wit-porseleinen godjes, van kannen, speksteenen beeldjes, Perzisch aardewerk, en andere fraaie kunstvoortbrengselen en curiosa, de schoonheid der materie met haar glanzen en schaduwen en reflexen sterk na-voelen. Sommige van zijn groepen herinneren ons aan de deftige, technisch perfecte stillevens van een tijd die ver achter ons ligt, want de lust om zulke dingen om hun eigen schoonheid, zakelijk en met bedachtzamen eerbied te schilderen was er al met het impressionisme uit. Soms is, ter wille van de brillante voorwerpen de achtergrond hier wel eens wat te dof behandeld. Een bekoorlijk schilderijtje is het landschap met het stoepje aan den 's Gravelandschen weg, het heeft iets goed-ouderwetsch: een stemmige warmte.

Het aardewerk van Klaas Vet blijft in zijn soberheid van teekening en kleur, waarin steeds meer verscheidenheid komt, voornaam aandoen.

C.V.

[Nummer 5]

J.B.C. COROT. - OUDE HOEVE BIJ SEMEUR; NAAR EEN SCHETS IN OLIEVERF.

Jean-Baptiste Camille Corot,*)
door Kasper Niehaus.

Camille Corot is nog in de achttiende eeuw geboren, in dien gouden tijd, waarin men niets van de keerzijde des levens wilde weten, den 28sten Juli, 1796 (10 Thermidor, An. IV). Zijne moeder, door hem 'La belle dame' genoemd, was eene der meest gezochte modistes van het eerste en tweede keizerrijk en was geboortig uit Zwitserland. Zijn vader, Jean-Louis Corot - zoon eens pruikenmakers - hield de kas. De winkel lag op den hoek van de Rue du Bac en van de Quai d'Orsay, tegenover den Pont-Royal, direct bij de Seine, niet zeer groot, doch fijn, gesoigneerd; met een uithangbord, waarop in gele letters: Mme Corot, Marchande de Modes. De moeder beminde hem teeder. De vader, echte, nuchtere bourgeois, beschouwde hem met verbazing en verwonderde zich nog, wanneer men van zijnen vijftig jarigen zoon een schilderij wilde koopen, en kon, toen het legioen van eer kwam, maar niet begrijpen, dat deze onderscheiding niet voor hem zelf, doch voor den schilder bestemd was. Men lei het

JEAN-BAPTISTE CAMILLE COROT (1796-1875). ZELFPORTRET. PARIJS, MUSÉE DES ARTS DÉCORATIFS.

jonge mensch geen al te groote bezwaren in den weg om den merkwaardigen loopbaan eens schilders te volgen. De vader beheerde het geld, dat voor de installatie van een zaak voor den zoon apart was gelegd en betaalde hem eene passabele rente. Hij was, evenals Courbet, lichamelijk ongelooflijk robuust. Als zeventigjarige nog, stond hij voor dag en dauw op en trotseerde regen en koude. Hij ging als een boer gekleed en zijn gezicht leek op dat van een plattelandspastoor. Hij heeft dan ook later heel wat 'pastorales' geschilderd. Tot z'n 18de jaar lag hij te Rouen op school, daarna was hij 8 jaren winkelbediende; vervolgens korten tijd bij den even ouden, vroegrijpen

*) Bewerkt naar Julius Meier-Graefe, Gustave Geffroy, Alfred Robaut, Etienne Moreau-Nélaton, etc.

classicist Michallon, zijn eersten leeraar en vriend, die niet zonder eenen invloed van den gunstigsten aard op hem moet zijn geweest en toen deze, in sommige kleine landschappen veelbelovende kunstenaar reeds in 1822 stierf, ging Corot naar Victor Bertin, den academicus par excellence.

Als bijna dertigjarige ging Corot in 1825 naar Rome als leerling van Bertin. Hij ge-

GEZICHT OP HET COLOSSEUM TE ROME 1826. PARIJS, LOUVRE.

droeg zich daar alsof Rome tot de voorsteden van Parijs behoorde, waar men niet slechter naar de natuur kon schilderen dan buiten de fortificaties aan de Seine. De oude meesters der schilder- en beeldhouwkunst schenen voor hem niet te bestaan. Gedurende de twee jaren van zijn oponthoud te Rome, ging hij geen enkele maal in de Sixtina en toen hij 15 jaren later terugkeerde, liet Michelangelo hem koud. Hij copieerde de natuur op zijn manier, zoo trouw als hij vermocht. Zoo een overtuigd realist is Corot bijna nooit meer geweest. Veel uit den allereersten tijd grenst aan het topographische. Corot begon met het begin; hij bestudeerde de wereld, alvorens hij haar veroverde. Er is geen heel opmerkelijk verschil tusschen de eerste te Rome en de voordien in Frankrijk ontstane schilderijen. De stijl schijnt meer in de keuze van het onderwerp, in de mise-en-page, minder in de makelij te liggen. De dikwijls gecopieerde Tiberbrug met de St. Pieterskoepel in het midden en de Engeltoren ter rechterzijde; het iets latere gezicht op het Colosseum (in den Louvre), en dergelijke kleine schilderijen, kondigen reeds het ruimte-gevoel der meesterwerken aan, de delicate coloristiek en de fijne nuanceering. Ontelbaar zijn de motieven uit Romes omgeving en verrassend menigvuldig. Hoe meer later zekere zijner landschappen elkaar gelijken, des te verschillender zijn zij in het begin. Het was als zocht hij zooveel mogelijk vormen in zich op te nemen, om daaruit later eene eenheid te scheppen. En inderdaad heeft hij menig landschap uit den eersten tijd te Rome een kwart-eeuw later gerepeteerd en toegepast. Zoo het kleine parklandschap met het Colosseum op den achtergrond uit het jaar 1826, (vroeger in de Doria-galerij) in den beroemden Nymphen-dans van den salon van 1850, thans in den Louvre. Ook de teekeningen uit dezen tijd zijn de meest correcte, die hij ooit gemaakt heeft. Maar reeds toen wilde de hand meer dan het oog opnam, de rhythmus werd geboren uit de verrukking. Nog weerstaat Corot den

VILLENEUVE LES AVIGNONS. DEN HAAG, MUSEUM MESDAG.

dichterlijken drang, probeert meer de natuur dan zijn eigen natuur te volgen. Deze heele tijd te Rome dient hem, den solieden basis te leggen, waarop hij later voort zal kunnen bouwen.

Beladen met schilderijen kwam hij in 1828 terug en nu beginnen zijne omzwervingen door Frankrijk. Hij maakt de eerste schilderijen van Ville d'Avray en van Fontainebleau, schildert de zee bij Dieppe en Honfleur, de kaden zijner oude studiestad Rouen en zocht z'n aanzien bij zijne familie te verhoogen door eene menigte zorgvuldige portretten, die trots hunne zuivere intensiteit den wantrouwenden bloedverwanten als caricaturen voorkomen. De landschappen blijven altijd nog schitterende terreinstudies. In 1834 gaat hij voor de tweede maal naar het Zuiden. Ditmaal blijft hij in noordelijk Italië, te Pisa, waar hij het medaillon van het Campo-Santo schetst; te Florence, waar hij in den Boboli-tuin eene zich aan zijne kunst ideaal aanpassende scènerie vindt. Te Venetië teekent hij met penetrante nauwkeurigheid de architectonische détails der Piazza en brengt wederom eene menigte intieme schilderijen van klein formaat mee naar huis.

In 1835 treed hij voor de eerste maal met eenig aplomb naar voren, hij stelt in den Salon de ‘Hagar in de woestijn,’ zijn eerste groote schilderij, ten toon. Op den voorgrond van een rotsachtig landschap knielt de verstooten Hagar naast den kleinen slapenden Ismaël en heft vertwijfelend de armen ten hemel. Men herkent Corot ternauwernood. Na de kleine schilderijen van den voorafgaanden tijd, waarin hij met de grootste volgzaamheid blijkbaar slechts de natuur copieerde, doet de ‘Hagar’ (in de verzameling-Gallimard) als het werk van een ander mensch aan. De ‘Hagar’ is een conventioneel schilderij, de samenhang met de Fransche landschapschool van Rome valt in het oog. Het landschap is naar klassiek recept gecomponeerd, de stoffage naar hetzelfde voorbeeld gearrangeerd, het motief mag hij ontleend hebben aan Benozzo Gozzoli in het Campo-Santo van Pisa.

Corot is geen revolutionnair, het naturalisme, noch het impressionisme is uit hem geboren. Hij heeft ervan genomen, zooals hij eraan gegeven heeft, doch hij speelt niet die beslissende rol, die, van zijne eigenlijke tijdgenooten, Rousseau het duidelijkst

voorstelt. Rousseau zet zijn heele overtuiging en een buitengewoon veelzijdig kunnen in, om een nieuw landschap te scheppen, waarin geen atoom van de oude constructie van Poussin en Claude, de Fransche navolgens der Venetianen, meer te bespeuren was. Hij verkreeg de animo daartoe uit de, der idealistische Italiaansche diametraal tegenovergestelde, realistische Hollandsche kunst. Van dezen invloed hield Corot zich voorloopig verre. Corot was reeds volwassen, toen Rousseau, Dupré en Millet geboren werden, hij overleefde Rousseau en Millet, stierf drie jaren voor Courbet en Daubigny en werkte tot het laatste oogenblik. Hij vermocht aldus de heele ontwikkeling der anderen te overzien. Dit gelukte hem, maar hij ging daarin niet geheel op. Zijne eigenaardigheid berust op de slechts betrekkelijke adoptatie der moderne tendenzen. Zijne opgave, die eigenlijk hem alleen ten deel viel, was het conserveeren der roemrijke Fransche tradities in nieuwen geest. Niet de vorm, doch de geest der overlevering leefde nog in hem en werd hem onbewust tot drijfveer. Hij wilde niets anders schilderen als wat hij zag, maar hij schilderde in werkelijkheid alles mee, wat een mensch, die door en door Franschman was, ondervond, al het optimisme van dit gelukkige ras. Corot is in zijnen tijd de eenige en misschien wel de laatste nakomeling van Claude Lorrain. Hij baseert zich oorspronkelijk slechts op Fransche voorgangers, en waar Rousseau's school Ruysdaels waarde herleidde, aan Corot danken wij de herinnering aan eenen kring, die gemakkelijker dan die van Ruysdael in vergetelheid kon geraken, maar door Corots enthousiasme ons nader is gebracht. In den kring van Corots voorgangers mogen de beide gunstelingen van den tijd van Lodewijk XVI, Joseph Vernet en Hubert Robert, niet ontbreken. Bij Vernet en Robert sluit zich voor allen L.G. Moreau aan, een der fijnste landschapschilders van den zelfden tijd. Dan Simon Lantara, de eerste landschapschilder van Fontainebleau, die reeds omtrent het midden der 18de eeuw in het beroemde woud schilderde; vervolgens Hue, Huet en een Duitscher, Ferdinand Kobell.

Joseph Vernet en Hubert Robert - en niet David en zijne adepten - stonden in de eerste rij der beweging, die de terugkeer tot de antieken, de reactie op Watteau volbracht. Inderdaad was de eigenlijke herovering der grieksche antieken het werk van denzelfden geest, die het dix-huitième had geschapen en niet van den geest van het empire, die de romeinsche klassieken herleidde.

Het empire was meer zaak der architecten dan der schilders. Niets van deze Romeinsche antieken vindt men in Corot. Hij houdt zich bij Vernet en Robert. En van dezen kring uitgaande vindt men gemakkelijk den weg nog verder in het verleden terug. Onder de landschapschilders der 17de eeuw hebben meerderen Corots eigenaardige scènerie voorbereid; het duidelijkst François Millet, die in Antwerpen ter wereld kwam en - hoewel hij aan den jongelingsleeftijd tot aan zijnen vroegen dood te Parijs leefde en zijne eigenlijke opvoeding aan Frankrijk dankt - tot de Vlaamsche meesters wordt gerekend, en Frederik de Moucheron, die uit Emden geboortig was en door Adriaan van de Velde en von Lingenbach de figuren in zijne landschappen deed schilderen. Beiden ondergingen Hollandsche invloeden. Houden wij Corots verhouding tot deze en vele andere dergelijke meesters in 't oog, dan zien we dat Corots onafhankelijkheid van de Hollanders slechts van zeer betrekkelijken aard is. Cum grano salis! De latere tijd van een Hollander van het zuiverste water, Wijnants, vertoont vele verrassende parallellen met sommige belangrijke kanten van Corot.

Hij bevorderde eene vereeniging van noordelijke en zuidelijke elementen, waartoe al zijne roemrijke voorgangers het hunne reeds hadden bijgedragen.

Corot bleef zijn leven lang vrijgezel,

BINNENPLAATS TE COUBRON.

maar nog tot in zijne grijsheid was hij door vrouwen omgeven. Zijne schilderijen met vrouwenvoorstellingen waren gelegenheidsgedichten en dan liefdeverzen. Hij heeft zich zelf eigenlijk eerst ontdekt, toen hij zijne nymphen had gevonden en is dan eerst op z'n veertigste jaar meester over

LES CONTRABANDEURS. VROEGER AMSTERDAM, STEDELIJK MUSEUM (COLL. VAN EEGHEN).

zich-zelven geworden. De man speelde in zijne schilderijen eene zeer ondergeschikte rol. Er bestaan echter enkele uitzonderingen, zooals de vroege schilderijen van monniken; de grootsche cello-spelende monnik uit den allerlaatsten tijd (1874); de kleine zelfportretten, waarvan het eerste in 1825, nog voor de eerste Italiaansche reis, te Parijs is ontstaan; en het tweede, tien jaren later geschilderd, en in 1875, kort voor zijnen dood, der beroemde portrettengalerij der Uffiziën te Florence werd toegewezen. Zijne talrijke mannenstudies, voor den doop van Christus en de andere religieuse composities zijn minder belangrijk. Eene zeldzame hoogte daarentegen bereikte hij in ‘De heilige Sebastiaan’, waarin de verbinding eener Italiaansche pose met eene noordelijke schildering volkomen gelukt is, zoowel in de schets bij Cheramy als in het doorwerkte schilderij in de collectie De Stada. Maar deze uitzonderingen bevestigen den regel. Reeds gedurende zijn eerste oponthoud te Rome

STRAAT IN DOUAI. PARIJS, LOUVRE.

ontstonden tallooze vrouwen uit het volk naast zeer weinig mannen en later te Parijs teekende hij alle hupsche modistes, die hij op zijnen weg vond. Corot schilderde niet de natuur, doch zijne liefde voor haar en zoo schilderde hij de natuur die zich aan hem in de vrouw op het mooist aanbood en die - evenals bij Renoir - veel meer in het centrum zijner werkzaamheden stond dan iets anders. Maar het zijn minder de dingen op zijne schilderijen - hoe en wat zij ook mogen zijn - die betooveren dan de toon, de wonderbare sfeer, die hem omgeeft. Het voortbrengen van den toon, de nuance is het alpha en omega der ontwikkelingsgeschiedenis zijner kunst. Hij deed op zijn derde reis naar Italië een belangrijke stap vooruit. In 1843 was hij weer te Rome. Meer dan de schildering van het landschap, die hem nooit volkomen absorbeert, is de uitbeelding van de figuur zijn eigenlijke en veelomvattend inwezen. Te Rome bestudeerde hij thans de vrouw niet meer, zooals 15 jaren vroeger, als zelfdoel, doch als stijlelement van het komende schilderij. Ingres, die tot 1841 de Fransche academie te Rome had geleid, oefende toen ook op Corot een gelocaliseerden, doch niet onwezenlijken invloed uit. In den Salon van het jaar 1843 stelde Corot eene liggende odaliske ten toon, waarvoor het beroemde schilderij van Ingres in den Louvre als ideaal voorbeeld had gediend. Corot, evenals Renoir, wilde het maximum eener compositie behouden, doch niet van de belangrijkste eigenschap van een schilderij, n.l. het cubische, afstand doen. Dit schilderij is niet de eerste zijner odalisken. Gallimard bezit een schilderijtje van denzelfden omvang met eene ‘Nymphe de la Seine’, dat 1837 gedateerd is en een aanvang met deze schitterende serie maakt. Reeds hier bemerkt men eene werking in de ruimte, in de lucht, die het geheim aller echte schilderkunst is en haar tot tooverij maakt. Want de ruimte op een schilderij is geestelijke ruimte.

Corot zocht de verbinding der materie met de ruimte, niet alleen door middel van contouren; doch hij maakt uit het geheel een ook buiten de lijst voorttrillende atmosfeer, hij maakte het schilderij tot een symbool der ruimte. Tot in de jaren omtrent

1870 reikt de steeds stijgende ontwikkeling der kunst zijner odalisken-voorstellingen; geene perfectioneering van het type der vrouw, doch der schildering. Een der meest volmaakte is de in 1859 in den ‘Salon’ uitgekomen ‘Toilette’. Naast ‘La toilette’ hing in denzelfden Salon van 1859 een der

bekende idylles ‘Cache Cache’, thans in het museum van Lille.

In 1865, in hetzelfde jaar waarin Manets ‘Olympia’ uitkwam, vertoonde Corot de nymph op het tijgervel en ‘La nymphe couchée au bord de la mer’, de laatste consequentie der bijna dertig jaren tevoren voor de eerste maal geschapen figuur. Uit denzelfden tijd (1855-60) als de verrassende ‘Bacchante au panther’ is de heerlijke ‘Bacchante au tambourin’. Het was toentertijd met Ingres' alleenheerschappij gedaan. In 1864 verkreeg zijn antagonist Corot bij de verkiezing voor een juror van den Salon bijna het dubbele aantal stemmen. Manet bleef den meester verre, hij kon hem niet goed uitstaan. Het onderdrukken der modelleering, het noodwendigste middel der ouden, kon hem niet sympathiek worden, en dat Courbet hem nader kwam, lag aan het andere meer met het zijne overeenkomende standpunt dat deze in dezelfde quaestie innam, en in het meesterschap waarmee hij daarop bleef staan. Niet Hals en Goya, die de jongere generatie vereerde, waren zijne meesters, doch Giorgione, Correggio en Poussin.

Na Prud'hon, dien men den Franschen Correggio noemt, is niemand - ook Diaz niet, die zich daar soms op toelegde - den schilder der Leda nader gekomen dan Corot. Hij bekeek hem van een geheel andere kant als Prud'hon en Diaz, op veel grooter afstand, doch door alle verscheidenheid schijnt de stamverwantschap door. Een meer Grieksche, antieke geest echter scheidt hem van Correggio. Of het waar is, dat hij, zooals sommige biographen berichten, op zijnen ouden dag nog Grieksch leerde, om Theocritus in de oorspronkelijke taal te kunnen lezen, blijft een open vraag. Zeker is echter, dat hij tot de Grieken in meer

MIJMERENDE ZIGEUNERIN (1860-65).

intieme betrekkingen kwam te staan, dan zijne tijdgenooten was vergund. Hij deed, wat op hun manier den twee grootsten Franschen klassieken van het verleden, Poussin en Claude op dezelfde natuurlijke manier gelukte. Poussin en Claude waren voor hunnen tijd precies hetzelfde, wat Corot voor de zijne werd, en deze had, wat hij

was, niet kunnen worden, hadden zij beiden niet vooraf het pad, dat hij bewandelen zoude, geëffend. Reeds deze twee doordrongen de ouden met nieuwen geest en zetten Titiaan en Veronese voort. De 18de eeuw herinnerde zich langzamerhand deze glorieuse traditie. Corot overigens herinnerde zich niet alleen die klassieke traditie, doch zette haar ook voort en drong op dien ouden weg tot nieuwe landen door. Op den

Salon van 1857 had Corot zeven schilderijen ingezonden waaronder vijf meesterwerken, die den zestigjarige de eindelijke erkenning, ook van het groote publiek, brachten. Het eerste, het 'Concert champêtre', dat Jules Dupré bezat, en na diens dood door den duc d'Aumale voor Chantilly werd aangeschaft, was een ouder schilderij, dat reeds op den Salon van 1844 had gefigureerd, doch thans, vereenvoudigd en verbeterd, dezelfde wereld in verrukking bracht, die toen achteloos eraan was voorbijgeslenterd. Dan 'La destruction de Sodom', waarvan de eerste opvatting uit 1843 eveneens reeds op den Salon van 1844 was geëxposeerd; vervolgens de 'Ronde de nymphes' en eindelijk een herderin aan den zoom van een bosch, bij ondergaande zon. De romantiek van een Delacroix heeft met de Grieksch aandoende poëzie van Corot niets gemeen. Zij staan als tegenstellingen, bijna als vreemde werelden tegenover elkander. Gene de vlammende colorist, de heroïsche dramaticus, het schuimende schilders-temperament, deze de milde liederzanger van pastorales, elegiën en idylles. De 'Christ au jardin des oliviers' uit het jaar 1849 vertoont echter eene gelijkenis met het beroemde schilderij, denzelfden titel voerende, van Delacroix. Ook in de 'Destruction de Sodom' is een invloed klaarblijkelijk. Toen Corot in 1843 het onderwerp voor de eerste maal schilderde, stond hij volkomen vreemd tegenover Delacroix en maakte er eene klassieke compositie in den geest van 'Hagar' van. Veertien jaren later overschilderde Corot dit doek in geheel verschillenden geest, veranderde het formaat en gaf de compositie de dramatische vorm-eenheid. Kort tevoren was de 'Heilige Sébastiaan' ontstaan, die in technisch opzicht - vooral dan in de schets - niet zonder Delacroix te denken is. In de 'Dante et Virgile' uit het jaar 1859 bevinden zich dergelijke betrekkingen tot Delacroix. Het meest frappant evenwel wordt deze invloed in de 'Macbeth' uit hetzelfde jaar. De invloed is onloochenbaar Of zij op een bepaald schilderij van Delacroix teruggaat, is niet te zeggen. Het is niet onmogelijk, dat Corot de voorstelling van hetzelfde onderwerp door Chassériau, een geestverwant van Delacroix, heeft gezien. Toen hij in 1867 op de wereld-tentoonstelling den 'Macbeth' terugvond, kon hij zich eenige sarcastische zelfironie niet onthouden. Het Stedelijk Museum te Amsterdam herbergde vroeger in dezelfde zaal met Delacroix' grandiose 'Medea' de 'Contrebandiers' van Corot. Ook hier schijnt nog eene zwakke reflexie van den schilder der 'Medea'. De beide meesters leerden elkander eerst op rijperen leeftijd kennen, vermoedelijk door bemiddeling van hun wederzijdschen vriend Dutilleux. In 1847 bezoekt Delacroix Corot's atelier en schreef (in het 'Journal de Delacroix van den 14den Maart 1847) den schoonen indruk op, dien de 'beauté's naives' op hem hadden gemaakt. De toon is het respect, waarmee men van een op geheel dezelfde hoogte staand collega spreekt. Corot zijnerzijds, die elk inzicht, elke erkenning langzamerhand moest doen rijpen, kwam met de jaren tot eene aldoor grootere bewondering van Delacroix. Hij deelde menige sympathie met hem, zooals de vereering voor Correggio, dien Delacroix naast Michelangelo plaatste en mag voor de waardeering van den geestesadel, die uit alle aspiraties des grooten schilders en menschen sprak, betere organen bezeten hebben dan velen zijner tijdgenooten. Het meest bewonderde hij den monumentalen kunstenaar van het Louvre-plafond en der groote religieuse schilderingen en mogelijk heeft dit voorbeeld hem geanimeerd zijne krachten op hetzelfde gebied te beproeven. Corots grootste kunst is echter niet hierin gelegen. Het beteekent meer eene quantitatieve uitbreiding zijner rijke werkzaamheid, dan een nieuwe kant aan het wezen zijner persoonlijkheid. Zijn eerste poging op dit gebied was typisch voor hem.

Zooals een zijner biographen, Robaut vertelt, kwam Corot op een goeden dag, kort na 1840,

DE GEWONDE EURYDICE, COLLECTIE J.J. HILL, ST. PAUL, U.S.A.

naar Mantes bij zijnen vriend Robert en bemerkte, dat de huizen-ververs juist bezig waren de badkamer opnieuw te versieren. Zonder veel omslag verzocht de kunstenaar zijne ‘waarde collega's’ plaats voor hem te maken. Toevalligerwijze had hij geen gereedschap bij zich. Hij nam de kwasten en de verven der schilders, completeerde deze, zoo goed als dat in de gegeven omstandigheden ging, bij

PORTRETTEEKENING.

den verfhandelaar, en begaf zich aan den arbeid. De historie herinnert aan de improvisatie, die Delacroix bij Dumas den ouden ten beste gaf. De ruimte was heel nauw en van onschoone verhoudingen, zooals die der meeste badkamers. Corot laat zich echter niet afschrikken, doch beschildert zonder eenige voorbereiding de 6 panneaux dezer badkamer eener villa in het hart van Frankrijk met even zoovele ‘Souvenirs d'Italie’, zonder eenigen anderen houvast aan het model als zijn eigen aard en de herinnering aan de schoone natuur van het hem zoo dierbare land. Veel liefelijker dan deze badkamer moet de kleine kiosk in den tuin van zijn huis te Ville 'dAvray gedaan hebben, dien Corot in 1847 ter gelegenheid der verjaring zijner oude moeder beschilderde, alleen reeds omdat hier het formaat der afzonderlijke panneaux den kunstenaar meer tegemoet kwam. Het eene der twee grootste panneaux, waarop het huisje zelf is afgebeeld, behoort tot Corots bekoorlijkste en meest harmonieuse scheppingen. Kort tevoren had hij den ‘Doop van Christus’ voor de kerk St. Nicolas du Chardonnet te Parijs voltooid, gelukkig niet op den wand, doch op linnen geschilderd. Het is een zijner grootste schilderijen, bijna vier meter hoog en Corots kostbaarste bijdrage tot de monumentale kunst in meer conventioneelen zin. De opvatting der handeling staat dicht bij die van het Cinquecento en houdt zich aan de gebruikelijke pose. Vereenvoudigd keert deze zelfde kunst in de vier frescos uit 1855 der kerk van Ville 'dAvray. Helaas is hunne plaatsing boven de vensters zoo ongunstig, dat de beschouwer ternauwernood hunne volledige waarde kan schatten. De veertien voorstellingen der passiegeschiedenis, van den kruisweg in de dorpskerk van Rosny bij Mantes komen na deze werken niet in aanmerking, temeer waar eene barbaarsche

nalatigheid van den clerus - die overigens ook de groote ‘Vlucht naar Egypte’, Corots Salon-inzending van 1840, terzelfder plaatse ten deel valt - hen thans reeds tot ruïnes heeft gemaakt. Uit dezelfde periode dateeren

de vier, bij Decamps te Fontainebleau beschilderde panneaux-landschappen, die later in het bezit van Sir Frederic Leighton overgingen, en de vier kleine ovalen in Louis XV-paneelen in het slot van Gruyères in Zwitserland. In de jaren van 1860-70, toen Daubigny zijn drijvend atelier op de Oise met een meer stabiel landhuis te Auvers omruilde, schilderde Corot op de maagdelijke wanden in het huis van zijnen vriend een paar zijner schoonste decoraties. De grootste van hen diende een Don Quichotte van Daumier tot pendant en vertoonde op den achtergrond de twee typische figuren van Cervantes, die Daumier zoo dikwijls heeft geschilderd. De lijst zijner meer 'dienende' of 'toegepaste' kunstwerken is hiermee nog niet compleet, doch wij zullen haar thans sluiten, temeer waar de belangrijkste reeds genoemd zijn.

De Hollanders der zeventiende eeuw sneden, met hunne roemrijke werken, der toekomst niet de mogelijkheid af, het gebied van het landschap als een nieuw ontdekt land te bemachtigen. Wat Ruysdael, Hobbema, van Goyen en Aert van der Neer begonnen waren, eischte veeleer eene voortzetting, die dan ook werd geïnitieerd in Frankrijk door de generatie van 1830, de school van Fontainebleau of Barbizon, met Rousseau als leider, en waartoe Corot door velen ten onrechte gerekend wordt te behooren. Corot schijnt ons, en zoo scheen hij ook de hem volgende generatie van 1870, als een groot mild dichter, nevens gedegen prozaïsten, als de grootere persoonlijkheid, als rijker en rijper kunstenaar dan een der groote landschapschilders van Fontainebleau.

In Corot heeft het resultaat der kunstontwikkeling zich belichaamd en tot vasten vorm gezet. Hemzelf was deze voorsprong op de jongeren geheel onbewust. Hij verklaarde zich de aparte plaats die hij innam alleen als het resultaat zijner intieme betrekkingen tot de oud-Fransche tradities en voelde zich onder de genoot en in Barbizon als een vreemde. Het verhaal der kunstgeschiedenis van zijne innige verhouding tot den kring van Rousseau behoort in het fabelrijk. Hij bekende eens aan Sensier, dat hij zich met de 'art nouveau' niet kon vereenigen. Onder 'art nouveau' verstond hij Millet e.t.q., tien jaren tevoren zou hij Delacroix daar ook nog onder hebben verstaan. En hoeveel nader moesten deze twee hem zijn dan Cabat, Flers, Dupré. Den kunstenaars van Barbizon wederom, gold hij als compromist, wel eerwaardig, wijl hij de brave Père Corot was, doch met die braafheid mengde zich toch eene nuance van vieux-jeu. Moreau-Nélaton spreekt van een 'antagonisme inavoué mais reël' der Barbizonkunstenaars en beroept zich daarbij op tijdgenooten die het weten konden. Tusschen de regels kan men bij Eugéne Fromentin hetzelfde lezen. Wèl zijn zij allen in het ongelijk gesteld door de rechtende godin der historie; Corot toch is de eenige onder hen, die de modernen nog laten gelden, dien zij nog bewonderen en waardeeren! Le temps délivre la vérité! Een ander onderscheid tusschen Corot en zijne tijdgenooten is nog dit: hij was tonalist de anderen waren coloristen.[*)].

*) Naar zijn eigen uitspraak, waarvan hij ook had kunnen zeggen: 'J'ai Fair d'écrire en vers:'

Reflexions sur
la Peinture

les deux premières choses
à étudier - c'est
la forme puis les valeurs

(*Slot volgt*).

ces deux choses sont
pour moi les points d'appui
et sérieuses dans l'art

la couleur et l'exécution
mettront le charme
dans l'oeuvre.

Oud-Peruaansch aardewerk in 's rijks ethnographisch museum door dr. J.P.B. de Josselin de Jong.

II.
Plastische weergave van mensch en dier.

Gelijk wij in een vorig opstel (Septembernummer 1917) aantoonden, weerspiegelt het

AFB. 1, PORTRET EN BEELDVAZEN OUD-CHIMU.

'Oudperuaansche' aardewerk geenszins den beschavingstoestand van een bepaald volk in een bepaalde periode: immers, verschillende stammen uit verschillende tijden hebben er toe bijgedragen. Dit neemt niet weg, dat die tallooze voortbrengselen, ondanks alle verscheidenheid, onderling een zoo nauwe verwantschap vertoonen, dat de term 'Oudperuaansch,' ook van een ethnographisch standpunt beschouwd, bruikbaar blijft. In 't bijzonder geldt dit van de drie verschillende typen die in dit en een volgend opstel besproken zullen worden: het oude (bonte) en het veel jongere (zwarte) Chimu-aardewerk, die vooral uit een oogpunt van plastiek merkwaardig zijn, en de met fijne schilderingen versierde vazen die, archaeologisch, bij de oude Chimu-keramiek behooren. De lezer zal zich herinneren, dat die beide groepen van Chimu-aardewerk, waarvan de jongste deels onmiddellijk voorafgaat aan de Inka-keramiek, deels er mee

samenvalt, volgens de archaeologische gegevens door de voortbrengselen eener uit het hoogland afkomstige beschaving van elkaar gescheiden zijn. Dat wij ons tot de Chimu-keramiek zullen bepalen is in de eerste plaats omdat deze het best in onze verzameling vertegenwoordigd is, maar ook, omdat zij beter dan welke andere ook een denkbeeld geeft van het artistieke vermogen der oude Peruanen, terwijl zij tevens een heel bijzondere waarde heeft voor het ethnographisch onderzoek. Geen voorwerp toch der levende natuur, geen onderdeel der geestelijke en stoffelijke beschaving, of men vindt het in de voortbrengselen dezer merkwaardige kunst weergegeven of afgebeeld. Steeds meer bijzonderheden betreffende voorkomen en kleederdracht, maatschappelijke toestanden en godsdienstig leven der inheemsche bevolking, die ons uit de beschrijvingen en kronieken der Spaansche veroveraars en hunne tijdgenooten reeds lang bekend waren, worden dan ook, bij het voortschrijden van het archaeologisch onderzoek, door deze aardewerk-vondsten bevestigd en geïllustreerd. Een bij benadering volledig overzicht van alles wat de Peruaansche bodem aan Chimu-keramiek heeft opgeleverd, zou

AFB. 2, BONT AARDEWERK, OUD-CHIMU.

boekdeelen vullen; wat wij hier geven is dan ook niet meer dan een bloemlezing.

Iets wat een ieder al bij de eerste kennismaking met dit aardewerk op moet vallen, is de treffend realistische weergave van het menschelijk gelaat, waarbij niet alleen individueele verschillen in bouw en uitdrukking, maar ook de anthropologische verscheidenheid van gezichtstypen, die elke heterogene bevolking kenmerkt, met scrupuleuze zorgvuldigheid zijn weergegeven. En dit geldt niet alleen van de eigenlijke ‘portretvazen’, die ongetwijfeld als zoodanig bedoeld zijn (zie bijv. afb. 1 a, d, e,), maar, in 't algemeen gesproken, van al het anthropomorphe aardewerk dat wij kennen. Geen enkel ander onderdeel werd met zulk een geduld, men mag wel zeggen met zulk een toewijding behandeld; ja, blijkbaar ging deze voorliefde zoo ver, dat men zich om een nauwkeurige afwerking der overige onderdeelen al bitter weinig bekommerde. Eenigszins behoorlijk geproportioneerde figuren zijn dan ook uiterst zeldzaam; goed afgewerkte armen en beenen eveneens: zelfs dan, wanneer het toch blijkbaar de bedoeling is geweest om een persoon af te beelden die in een bepaalde houding

AFB. 4, BONT AARDEWERK, OUD-CHIMU.

een bepaalde handeling verricht, heeft men zich ten opzichte van romp en ledematen tot het allernoodzakelijkste beperkt. Dat deze anatomische en artistieke wanverhouding tusschen het hoofd, of liever het gelaat, en de rest van het lichaam in 't algemeen aan onvermogen zou zijn toeteschrijven, is ondenkbaar: daarvoor zijn vele der figuren, ondanks alle tekortkomingen, van een te opmerkelijke realiteit. Is het bijv. waarschijnlijk, dat de ineengedoken vrouwefiguur met den zwaren last op haar rug (afb. 5 d) het werk is van een kunstenaar die niet het minste begrip had van de proporties van het menschelijk lichaam en geen kans zag om beter afgewerkte armen en beenen te produceeren? Of kan men zich voorstellen, dat de zonderlinge armstompjes van het ontevreden mannetje daarnaast (afb. 5 e), of de slordige afwerking van de vrouw met het hondje op haar schoot (afb. 5c) op deze wijze te verklaren zouden zijn? Men lette eens op de gelaatsuitdrukking van deze laatste figuur, op den eenigszins vertrokken mond en de lichtelijk vooruitgestoken lippen: is het niet

AFB. 3. BONT AARDEWERK, OUD-CHIMU.

of wij de liefkoozende woordjes hooren, die zij haar hondje toeprevelt? Maar bovendien: ondanks alle verwaarloozing van details, zijn deze figuren als geheel beschouwd vol leven en uitdrukking.

Als men nu die verschillende soorten van gezichten eens met elkaar vergelijkt, dan merkt men al gauw, dat, ondanks alle individueele verschillen, bepaalde typen van figuren een stereotiepe gelaatsuitdrukking vertoonen. Zoo vinden wij het strenge, zelfs ietwat norsche gezicht van afb. 3 op tal van andere vazen van overeenkomstig type terug (vgl. bijv. afb. 6a, 8b). Het ligt voor de hand, hieruit de gevolgtrekking te maken, dat die vazen een bepaalde categorie van personen voorstellen - een zekere klasse van hoogwaardigheids-bekleeders wellicht - die als ongemakkelijke heeren bekend stonden en daarom bij voorkeur werden afgebeeld met strenge, norsche gezichten. Een nog duidelijker voorbeeld van stereotiepe gelaatsuitdrukking geven

de drie gevangenen (afb. 6), wier benepen gezichten ons omtrent hun gemoedstoestand geen oogenblik in twijfel laten. Nu

AFB. 6. DRIE GEVANGENEN, OUD-CHIMU.

AFB. 7. BONT EN ZWART AARDEWERK. OUD- EN JONG-CHIMU.

beschikken wij niet over voldoende materiaal om uit te maken of wellicht ook onder sommige andere, zeer karakteristieke, koppen in onze verzameling zulke stereotiepe vormen schuilen, maar ook indien dit het geval mocht wezen, dan nog blijft de verscheidenheid van vorm en uitdrukking opmerkelijk. Den onverholen spotlach (afb. 1a), den fijnen glimlach (afb. 1e), angstige spanning (afb. 2b), diepe verslagenheid (afb. 6d), vinden wij met dezelfde meesterlijke zekerheid weergegeven. En hoe sprekend zijn houding en gelaatsuitdrukking van den stumper die geen raad weet van de kiespijn (afb. 7a) en van den vrijwel uitgeputten lastdrager (afb. 8c)!

Zooals wij reeds opmerkten, komt, naar 't schijnt, ook de ethnische verscheidenheid der Peruaansche bevolking in de veelvormigheid der gelaatstypen tot uiting. Zoo valt het nauwelijks te betwijfelen dat 't opvallend verschil in gezichtstype tusschen de beide portretvazen afb. 1d en 1e op verschil in afkomst wijst, en ook als zoodanig door den kunstenaar bedoeld werd. Nu is dit wel 't meest treffende staaltje uit onze verzameling, maar toch zal het den lezer niet moeilijk vallen om ook op enkele andere der hier afgebeelde vazen hetzelfde verschil in type, minder geprononceerd, terug te vinden.

Wij zien dus, dat dit anthropomorphe aardewerk niet alleen op meesterlijke wijze uitdrukking geeft aan allerlei persoonlijke gevoelsschakeeringen, aandoeningen en stemmingen, maar bovendien bepaalde categorieën van personen door middel van een stereotiepe gelaatsuitdrukking kenschetst en de meest karakteristieke gezichtstypen der verschillende stammen eveneens zorgvuldig weergeeft. Maar niet alleen in de gelaatstrekken treedt dit alles aan den dag. De reeds genoemde drie figuren van afb. 6 zijn volstrekt niet alleen aan hun gezichten als gevangenen herkenbaar. In tegenstelling tot alle andere figuren zijn zij naakt; zij hebben een strop om den hals, de handen geboeid op den rug. Twee hunner (a en b) hebben een hoofdbedekking van de allersimpelste soort: een rond kapje met nekbeschermer, de derde alleen heeft ook nog een zilveren hoofdsieraad. De oorsieraden, die zij blijkens de gaten in hun ooren gedragen hebben, zijn verdwenen. Andere figuren, waarvan de beteekenis onmiddellijk in 't oog springt, zijn bijv. de krijgsman (afb. 5f) met helm, schild en knots en de muzikant (afb. 7b) met een schelptrompet met metalen mondstuk. Zulke figuren nu, die een onmiddellijk herkenbare beteekenis hebben, treft men in iedere grootere verzameling bij menigten aan: men mag dus wel aannemen, dat ook de

overblijvende stukken, waarvan wij de beteekenis niet kunnen vaststellen, voor het meerendeel niet als phantasieproducten, maar als afbeeldingen zijn op te vatten, afbeeldingen, wel te verstaan, waarvan elk onderdeel zijn speciale beteekenis heeft. Uit dit oogpunt beschouwd is het wel de moeite waard om eens even stil te staan bij de opvallende verscheiden-

heid in kleedij en uitrusting, die niet alleen in deze kleine keur-collectie, maar ook in de grootste verzamelingen steeds weer aan den dag treedt. In de eerste plaats treft ons de veelvormigheid op het gebied van hoofdbedekkingen. Een der meest voorkomende hoofddeksels is een kapje met van achteren neerhangenden nekbeschermer (afb. 5d, e, 6a, 6b, 7b), maar daarnaast illustreert onze kleine verzameling nog tal van andere soorten. Zoo bijv: een kap met nekbeschermer uit één stuk; daarover een rond 't hoofd gewonden doek; het geheel vastgehouden door een afzonderlijken kinband (afb. 1e, 2b), een kap die alleen het gezicht vrij laat (afb. 1b, 4c), een dergelijke kap met nekbeschermer en daaronder een ander kapje of een hoofddoek (afb. 7a), een hoofdband met halvemaanvormig zilveren sieraad (afb. 6c), een hoofddoek met nekbeschermer uit één stuk (afb. 4a) enz. enz. Veel minder afwisseling vertoont de overige kleeding, althans wat vormen betreft. Slechts drie verschillende kleedingstukken, de meest gebruikelijke trouwens, ook volgens de berichten, vinden wij op ons aardewerk terug n.l. een korte mantel, bestaande uit een lap met een rond gat in het midden (zie bijv. afb. 1b, 5a, 5d), nog heden ten dage in het gansche Andes-gebied onder den naam van ‘poncho’ bekend en in gebruik, een hemd zonder of met heel korte mouwen (afb. 1c, 4b, 5d, 5f, 7b) en een soort omslagdoek, die onder de kin werd vastgemaakt (afb. 2b, 8a). Zooals echter reeds uit deze kleine verzameling blijkt (zie bijv. afb. 1c, 5a, 7b), kunnen deze kleedingstukken op allerlei wijzen verfraaid zijn; ook deze verschillende typen van versiering nu staan naar alle waarschijnlijkheid in verband

AFB. 8. BONT AARDEWERK, OUD-CHIMU.

met het beroep, de positie of stand van den drager. Dat geldt ongetwijfeld in nog meerdere mate van de tallooze voorwerpen van opschik, in de allereerste plaats van de oorsieraden. Volgens de Spaansche berichtgevers waren deze, of een zeker soort er van, het rangteeken van de leden eener bepaalde adelsklasse, die zij daarom ‘Orejones’ (‘Grootooren’) noemden. Het feit dat vrijwel al onze figuren met monsterachtig misvormde en uitgerekte ooren zijn voorgesteld, wijst er wel op, dat dit gebruik, althans in het oude Chimu-gebied, nagenoeg algemeen moet zijn geweest. Veelal bestaan deze oorversierselen in een groote schijf met een staafje er aan, dat door de oorlel gestoken werd. Zij kunnen verschillende standen hebben: soms zitten zij vlak tegen het oor aangedrukt (afb. 1c, 8b), soms ook staan zij er loodrecht op (afb. 1d, 1e) of vormen er een min of meer scherpen hoek mee (afb. 3, 5f). In andere

gevallen zijn de sieraden aan de doorboorde oorlel vastgebonden, maar hangen overigens vrij (afb. 2a, 7b). Van de overige lijfsieraden vinden wij in onze verzameling vertegenwoordigd den polsring (afb. 1c, 3, 5a, 7b) en het halssnoer (afb. 5f).

Ook gelaatsbeschildering, wellicht ook tatoeage, kwam vaak voor (zie bijv. afb. 1e,

2a, 2b, 7b, e.a.). Met welke van deze twee methoden van lichaamsversiering wij in ieder afzonderlijk geval te doen hebben, is natuurlijk moeilijk uit te maken; ook in de Spaansche berichten worden beide vermeld.

Zooals ik reeds zeide, kunnen wij nog lang niet alle aardewerk-figuren tot in elk onderdeel verklaren. Zoo kunnen wij bijvoorbeeld wel vermoeden dat afb. 1b een of andere mythische persoon voorstelt, maar zeker is dit allerminst, en eerst recht wordt het louter gissen, wanneer wij een verklaring willen zoeken voor het voorwerp dat deze persoon in zijn linkerhand houdt. En aangezien de Chimu-keramiek nu juist wemelt van zulke, veelal onverklaarde, mythische voorstellingen, kan men zich wel begrijpen dat hier nog een uitgebreid arbeidsveld voor onderzoek openligt. Daarentegen komt het ook dikwijls voor, dat de Spaansche berichten of zekere, nog in historischen tijd voortlevende, gebruiken ons omtrent de beteekenis van sommige voorstellingen inlichten. Zoo is het niet moeilijk om uit te maken dat de persoon van afb. 8a een c o c a -kauwer voorstelt. Het voorwerp in zijn linkerhand is de kalkdoos met het staafje waarmee de kalk wordt fijngewreven en vervolgens bij kleine hoeveelheden tusschen de tot een prop gekauwde cocabladeren wordt gebracht. Dit gebruik, dat ons dadelijk aan het ‘betelkauwen’ in onze Oost herinnert, was blijkbaar

AFB. 10. a/b BONT AARDEWERK, OUD-CHIMU.

reeds lang vóór de Inka's in zwang, maar onder hun regeering werd het van staatswege geregeld: men mocht er maar een zekere hoeveelheid van verbouwen en een speciale vergunning was vereischt om het vrijelijk te kunnen genieten.

Bijzonder merkwaardig zijn de drie geschonden gezichten van afb. 4. Zulke figuren met geschonden gezichten (of andere lichaamsdeelen) komen in elke verzameling van eenige beteekenis voor. Over de vraag wat elk dezer vazen afzonderlijk precies voorstelt is men nog steeds aan 't disputeeren, maar zooveel is wel zeker, dat men hier niet met afbeeldingen van opzettelijk uitgevoerde verminkingen te doen heeft, maar met voorstellingen van bepaalde ziektegevallen. De onderzoekers die aan

opzettelijke verminkingen denken, beroepen zich o.a. op vazen als afb. 5e, waarin zij personen met geamputeerde handen e.d. zien, maar verliezen daarbij uit het oog, dat het slordig afwerken der bijkomstige details - en als zoodanig beschouwde de artiest blijkbaar meestal ook armen en beenen - nu eenmaal tot de meest karakteristieke eigenschappen van deze kunst behoort. Een andere kwestie is, w e l k e ziekten de kunstenaar bedoelde, een vraag, waarover men het vermoedelijk wel nooit eens zal worden en die trouwens uit een ethnographisch of kunsthistorisch oogpunt van ondergeschikt belang is. Veel meer

AFB. 5. BONT EN ZWART AARDEWERK, OUD- EN JONG-CHIMU.

AFB. 9. a b c/d e f BONT AARDEWERK, OUD-CHIMU.

interesseert het ons, dat wij ook hieruit weer zien, hoezeer de Peruaansche kunstenaar vóór alles realist was. In die mate zelfs was hij het, dat vele zijner fraaiste producten, ook in wetenschappelijke musea, niet voor tentoonstelling geschikt worden geacht en dat reeds menig kunsthistoricus, ja zelfs menig geleerde zijn verbazing en ergernis er over heeft uitgesproken, dat die hoogbegaafde kunstenaars er blijkbaar behagen in vonden om hunne talenten te beproeven op de meest obscene onderwerpen. Zelfs heeft men er wel de conclusie uit getrokken, dat de oude Peruanen een buitengewoon liederlijk volk waren, een gevolgtrekking waartoe trouwens ook de leugenachtige aantijgingen van sommige Spaansche dwepers of laaghartige politici ongetwijfeld wel eenige aanleiding hebben gegeven. Het zal wel geen betoog behoeven, dat er noch voor die puriteinsche ergernis over de Peruaansche kunstenaars, noch voor dat geringschattende oordeel over de moraliteit van het volk ook maar de minste grond bestaat. Wanneer men de, alles wel beschouwd toch nog vrij primitieve, kunst van het oude Peru naar een anderen maatstaf wil beoordeelen dan de 'gecivilizeerde' kunst van het hedendaagsche Europa, wat inderdaad wenschelijk ware, dan moet men niet gene als een smet aanwrijven wat men in deze stilzwijgend op den koop toeneemt, ja bewondert, maar in de allereerste plaats bedenken dat men te doen heeft met menschen wier denkwijze, wier gansche gevoelsleven zonder eenigen twijfel aanmerkelijk van het onze afweek en wier schaamtegevoel dus ook

AFB. 11. ZWART AARDEWERK, JONG-CHIMU.

niet naar de bij ons geldende normen beoordeeld kan worden.

Alle eigenaardigheden van het anthropomorphe aardewerk vindt men in de theriomorphe keramiek terug, al vertoont deze, zooals van zelf spreekt, niet die eindelooze verscheidenheid van vormen die gene zoo buitengewoon aantrekkelijk en belangrijk maakt. Ook hier vindt men de neiging om vooral den kop, maar ook de lichaamshouding, met bijzondere zorg weer te geven en het overige slechts vluchtig aan te duiden of geheel weg te laten; ook hier treft ons weer de gewoonte om aan bepaalde dieren een stereotiepe gelaatsuitdrukking te geven en andere door middel van echte portretvazen te vereeuwigen. Zoo geeft men puma's (afb. 9d) en slangen (afb. 10a) graag een opengesperden muil en een agressieve gelaatsuitdrukking in 't algemeen. Wat de slangekoppen aangaat, trof het bijzonder gelukkig, dat die wijd geopende bek ze bij uitstek geschikt maakt om als trompeteinden dienst te doen (afb. 10a); dat het mondstuk van zulk een trompet er noodwendig heel anders moest uitzien dan een slangestaart, deed er minder toe: met staarten liet de Peruaansche kunstenaar zich weinig in.

Natuurlijk kunnen wij volstrekt niet altijd met zekerheid vaststellen, welk dier de artiest eigenlijk bedoeld heeft. Niet alleen de slordige afwerking der details staat ons daarbij in den weg, maar ook de omstandigheid, dat men ook bij deze vazen steeds rekening dient te houden met de mogelijkheid dat het afgebeelde wezen in het rijk der mythen thuis hoort. Zoo zou

het vergeefsche moeite zijn om het onderwerp van afb. 10b te willen determineeren: het is een kort, dik, slangachtig gedrocht met breeden, platten kop en wijden bek, waarin de twee op elkaar geklemde rijen tanden zichtbaar zijn; de huid vertoont de figuren waarmee men het puma-vel pleegt te karakterizeeren, een ornament, dat men wel meer op zulke slangachtige monsters aantreft. Een ander wezen van twijfelachtige beteekenis vertoont afb. 9b. Wij zien hier een zittende figuur, naar houding en kleeding te oordeelen een mensch, maar met een onmiskenbaren apekop. Desnoods zou men aan een aangekleeden aap kunnen denken - jonge apen als geliefde en vertroetelde huisdieren zijn volstrekt niet ongewoon in Zuid-Amerika - maar minstens even waarschijnlijk hebben wij ook hier weer met een of andere mythische persoonlijkheid te doen. En eindelijk zijn wellicht ook de prototypen van afb. 11a en afb. 9e in de wereld van het bovennatuurlijke te zoeken; gemakkelijk te determineeren zijn ze in elk geval niet, al is het duidelijk dat den vervaardiger van laatstgenoemde vaas een papegaaiachtige vogel voor den geest moet hebben gestaan. Het voorste gedeelte ziet er vrij natuurlijk uit, maar het zonderlinge gerekte achterlijf bewijst wel, dat het den kunstenaar niet in de eerste plaats om een volkomen natuurgetrouwe weergave van een bestaanden vogel te doen was. Nu moeten wij in dit bijzondere geval er bij in aanmerking nemen, dat de vaas als fluit moest dienst doen en dat de artiest er dus ongetwijfeld in de eerste plaats op uit was om partij te trekken van de natuurlijke kaakopeningen: zoodoende toch verminkte hij den kop - het voornaamste - niet meer dan strikt noodzakelijk was, en vond hij het overige (het vereischte volume e.d.m.) in een uitgerekt achterlijf, een kleine artistieke vrijheid waartegen zijn Peruaansche kunstopvatting niet het minste bezwaar kon hebben.

Naast deze min of meer van de werkelijkheid afwijkende en daardoor moeilijk te verklaren voorstellingen, vindt men er echter ook tallooze, die aan duidelijkheid niets te wenschen overlaten. Moge het voor den leek ook al moeilijk zijn om te beslissen of afb. 9c en 11c eenden dan wel ganzen voorstellen, zoo zal toch bij niemand de gedachte opkomen, dat wij hier met mythische dieren te doen hebben. En evenmin zal men willen betwisten, dat afb. 9f een lama-kop voorstelt, hoewel het zelfs den vakman wellicht niet mogelijk zal zijn om vast te stellen welke s o o r t van lama hier bedoeld is. Ondenkbaar is zulk een volstrekt nauwkeurige determineering op grond van de aardewerkvondsten trouwens niet; immers wie zich de moeite wil getroosten om ook de groote verzamelingen in het buitenland met dit doel te bestudeeren, vindt daar een vergelijkingsmateriaal zoo groot als men 't maar wenschen kan. Dat vooral eenden, ganzen en lama's zoo bijzonder goed in de keramiek vertegenwoordigd zijn, vindt ongetwijfeld zijn oorzaak in het feit dat zij, als echte huisdieren, een buitengewoon belangrijke rol speelden in de Peruaansche samenleving. Dit brengt ons op een van de belangwekkendste verschijnselen der Oudperuaansche beschaving: de hoogstaande veeteelt, waardoor deze volken zich van het gansche overige Amerika onderscheidden. Feitelijk toch zijn zij de eenige stammengroep der Nieuwe Wereld die niet alleen huisdieren hield, maar bepaalde diersoorten stelselmatig fokte, vrijwel op dezelfde manier als dat in de moderne samenleving geschiedt. Zoo bijvoorbeeld ganzen en eenden; zoo ook de, sindsdien in Europa ingevoerde, ‘Guineesche biggetjes’, wier vleesch als een bijzondere lekkernij gold. Het eigenlijke ‘vee’ echter bestond uit twee tamme varieteiten van de h u a n a c o , die met de, eveneens wilde, v i c u ñ a onder den algemeenen naam van lama (l l a m a) bekend staat. Die twee varie-

teiten nu, de lama in engeren zin en de alpaca (p a c o) werden met groote zorgvuldigheid opgefokt en in kudden bijeengehouden. De fokkerij van deze dieren heet een zoo hooge vlucht te hebben genomen, dat er ten tijde van den Spaanschen inval reeds in 't geheel geen wilde lama's of alpaca's meer voorkwamen.

De alpaca werd in de eerste plaats als slachtvee gehouden; evenwel was ook de vrij grove wol die het dier oplevert, als grondstof voor volkskleeding, zeer gezocht. Voor de kleeding van den Inka en zijn familie daarentegen gebruikte men uitsluitend de veel fijnere vicuña-wol: dit dier en de wilde huanaco werden door middel van groote drijfjachten bij massa's gevangen, maar, na geschoren te zijn, weer vrijgelaten. De eigenlijke lama's deden hoofdzakelijk dienst als lastdieren; wanneer zij oud en afgeleefd waren, werden zij, als offerdieren, geslacht en opgegeten. Als rijof trekdieren waren zij onbruikbaar, zooals duidelijk bleek bij de proefnemingen van Spaansche ruiters, die hun paarden verloren hadden. Dat de oude Peruanen zoo goed met hun lama's overweg konden, pleit voor hun karakter, want deze dieren, hoewel vrij sterk, vereischen veel zorg en bovenal een zeer zachte behandeling - een eigenschap die zij trouwens met den ‘Homo Americanus’ in al zijn vormen gemeen hebben.

Iedere Peruaan hield lama's, maar was daarbij, zooals trouwens bij alles wat hij deed of niet deed, aan strenge voorschriften gebonden: de man uit het volk moest zich met één enkel paar tevreden stellen, waarvan hij echter de jongen mocht slachten. De bevoorrechte standen hielden er meer, maar ook hun kudden mochten een zeker aantal niet te boven gaan. Van onbeperkten omvang waren slechts de kudden van den Inka en den Zonnegod, die men tezamen den ‘veestapel van den staat’ zou kunnen noemen. Met de administratie van dezen veestapel waren speciale ambtenaren belast die, onder leiding van den ‘lamateller’, de geboorten en sterfgevallen in de kudden moesten registreeren en die ook voor den welstand der dieren verantwoordelijk waren. Men verhaalt zelfs, dat de ‘lamateller’ met behulp van zijn k i p o e ' s moest kunnen zeggen, welke kleuren en hoeveel van elk in de kudden vertegenwoordigd waren.

Het zal wel niemand verwonderen, dat de overwegende beteekenis van de lamafokkerij voor het heele volksbestaan ook in de mythen, in de godsdienstige gebruiken, kortom in het g e e s t e l i j k leven zeer duidelijk aan den dag treedt. Een ritueele plechtigheid zonder lama-offers zal vermoedelijk wel zelden of nooit zijn voorgekomen, althans niet tijdens de Inkaheerschappij, toen de stelselmatige lamateelt haar hoogtepunt bereikte. Er is veel te zeggen voor de meermalen uitgesproken meening, dat de betrekkelijke zeldzaamheid van menschenoffers in het oude Peru voor een groot deel te danken zou zijn aan het levendig besef der onmisbaarheid van de lama voor individu en staat: Wat voor den Peruaan weinig of niet in waarde onderdeed voor den mensch, moest ongetwijfeld ook den goden hoogelijk welkom zijn. Begrijpelijk is ook, dat de lama in sommige streken, zoo bijv. in de provincie Collao, voor een met magische krachten begaafd wezen gold; in 't bijzonder tegen de witte lama's zag men hoog op: vermoedelijk werd deze soort hier zelfs als mystieke stamvader (‘totem’) vereerd. Ook in mythen treden zij op: zoo is er een zondvloed-mythe waarin zekere personen door hun lama's voor het naderend onheil gewaarschuwd worden, terwijl een andere, naar het schijnt zeer verbreide mythe, het sterrenbeeld de ‘Lier’ met een gevlekte lama vereenzelvigde, een opvatting die door de gevlekte lama-figuur in relief (afb. 9a) wellicht ook in onze verzameling geïllustreerd is.

De Vendôme kolom
door C.F. Gijsberti Hodenpijl.

Op de plek waar zich te Parijs de merkwaardige Vendômekolom verheft, stond eertijds het ruiterstandbeeld van ‘le Roi Soleil’, dat in 1699 onthuld, in 1792 vernield werd. Evenals driftige kinderen die uit boosheid hun speelgoed vernielen, hebben de Franschen, als de hartstochten tijdens politieke beroeringen geprikkeld waren, meer dan eens de schendende hand aan hun fraaie monumenten geslagen. De Place Vendôme, die zijn naam ontleent aan den bastaard zoon van Henri IV weet hiervan mee te spreken, daar in de troebele dagen van 1814 en 1871 het opgewonden volk aan haar vermaarde zuil zijn vernielzucht koelde.

Geruimen tijd werd dit monument ‘la colonne d'Austerlitz ou de la Grande Armée’ genoemd omdat zij door Napoleon ter eere van die grootsche overwinning van het Fransche leger werd opgericht.

Het decreet der oprichting is van 9 Nivôse An 14 [29 December 1805] en hield o.a. in: ‘Que sur une des principales places de la capitale, il soit érigé une colonne surmontée de la statue de l'Empereur. Cette colonne portera pour inscription:

A Napoléon Le Grand. La Patrie reconnaissante’.

La place recevra le nom de Napoléon le Grand*).

HET CAESARBEELD VAN DUMONT.

Het denkbeeld van het oprichten van een gedenkteeken in dien geest was niet nieuw. Een model, dat een maquette moet geweest zijn vóór een ‘colonne nationale’ was reeds in 1801 vervaardigd, hetgeen blijkt uit het ingezonden stuk van een kunstcriticus in den Moniteur van den 1en Prairial an 9, dat aanvangt: ‘J'ai vu le modèle de la colonne nationale qu'on se propose d'ériger à la gloire de nos armées;

*) Le Moniteur, 14 Janvier 1806.

et je viens comme un autre, donner mon avis sur sa forme et sur son emplacement.' De aangewezen plaats achtte de schrijver de 'Place de la Concorde.'

Bij het aannemen van het ontwerp droeg de Senaat aan drie bekwame architecten de uitvoering ervan op, terwijl aan artisten de werkzaamheden werden opgedragen. Met recht is deze zuil een veroverd monument te noemen, want hoewel van steen, is zij overtrokken met brons, afkomstig van de in den slag bij Austerlitz op de Oostenrijkers en Russen veroverde 1200 stukken geschut.†) De bron-

†) In zijn mémoires tome I p. 53 deelt Baron de Bausset het volgende mede: De te Austerlitz veroverde kanonnen dienden niet alleen voor de oprichting van de zuil op de Place Vendôme, een der schoonste moderne monumenten. Het is mij bekend, dat in een ministerraad de Hertog van Gaëta (Gaudin) toenmaals Minister van Financiën, een twintigtal dezer kanonnen vroeg. Wat, zei Napoléon lachende, wil onze Minister van Financiën ons den oorlog verklaren? Neen, niet aan u, Sire, antwoordde de Minister, maar aan de oude versleten, gevaarlijke machineriën, welke door de werklieden tot het slaan van de munt worden gebruikt. Indien Uwe Majesteit mij deze twintig kanonnen, welke van het minste kaliber mogen zijn, toestaat, zal ik alle muntpersen door betere doen vervangen en als Uwe Majesteit 't wenscht, zal op elk dezer den naam Austerlitz worden gegraveerd. De naam van dien voor zijn leger zoo roemvollen slag, bracht Napoleon tot het besluit den Minister van Oorlog op te dragen een batterij van 20 stukken geschut ter beschikking te stellen voor zijn 'général en chef des Finances'. Nog jaren daarna deden deze muntpersen dienst om de beeldtenis der Fransche monarchen te slaan.

HET CAESARBEELD VAN CHAUDET DOOR DE WITTE BOURBONVLAG VERVANGEN.

zen strooken om de kolom zijn een el breed, terwijl hare geheele lengte 273 meter bedraagt. Spiraalsgewijze loopen de bas-reliefs naar boven, in chronologische volgorde de groote wapenfeiten van 1805 voorstellende.

Zij zijn ontworpen door Bergeret, Bosio en Bellemare. Het voetstuk draagt aan de vier zijden militaire emblemen waarboven festoenen van eikenloof prijken. Op elk der vier hoeken bevindt zich een adelaar van massief brons die de eigenlijke zuil, welke 135 voet hoog is, ondersteunen. Van binnen bevat zij een schroefvormige trap welke men voorheen kon opklimmen tot de boven op de zuil geplaatste galerij. Hier staat een voetstuk dat van boven koepelvormig toeloopt en van het volgende opschrift is voorzien:

'Monument élevé à la gloire de la grande armée par Napoléon le Grand commencé le 25 Août 1806 terminé le 15 Août 1810 sous la direction de Denon, Lepére et Goudouin architectes.'

NAPOLEONBEELD VAN SECARE, THANS IN DE COUR VAN DE DÔME DES INVALIDES.

Boven op de zuil stond tot 1814 het bronzen beeld van Napoleon als Romeinsch Caesar naar het ontwerp van den beeldhouwer Chaudet. Het vertoonde den keizer met de rechterhand steunende op een zwaard en in de linker het symbool der overwinning houdende. Van den bouw - waarmede vier jaar gemoeid waren - werden de kosten geschat op 1.500,000 francs, terwijl de zuil een copie op groote schaal is van de Trajaansche zuil te Rome.

Het monumentale beeld is het e e r s t e geweest dat van Napoleon vervaardigd werd. In het atelier van den heer De Launay werd het den 14en Augustus 1808 gegoten in tegenwoordigheid van den Directeur-generaal der Musea, Denon en de architecten die met den bouw van het gedenkteeken waren belast.*) In de eerste dagen van Augustus 1810 mocht dit kolossale bronzen beeld op een eigenaardige wijze naar de plaats van zijn bestemming worden gebracht. Uit de voorstad St. Antoine hadden de brouwers hun mooiste paarden aangeboden voor den wagen die het beeld zou overbrengen. Twaalf paarden werden gekozen, van elken brouwer één, welke door de eigenaars zelf zouden worden bereden. Dit ongewone schouwspel bracht heel wat menschen op de been toen de stoet 's avonds te vijf uur op het Vendôme plein aankwam.†)

*) Moniteur, 18 Août 1808, No. 251.
†) Mémoires de Constant.

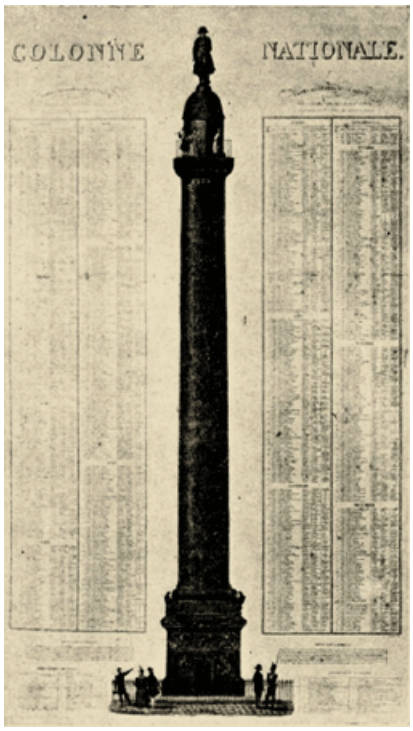
Eerst op 'sKeizers geboortedag, den 15en Augustus d.a.v., vertoonde de kolom zich van haar omheining ontbloot en konden de Parijzenaars het merkwaardige monument bewonderen.§)

Een officieele onthulling, zooals thans gebruikelijk zou zijn, heeft niet plaats gehad en scheen toenmaals nog niet zoo aan de orde

§) Moniteur, 16 Août 1810, No. 228.

te wezen. Echter dient nog te worden vermeld dat op dienzelfden dag het door Dejoux ontworpen standbeeld van den bij Marengo gesneuvelden generaal Desaix, op de Place des Victoires gereed was en door het publiek in oogenschouw kon worden genomen.*) Dit beeld bood door zijn al te groote naaktheid weinig fraais en heeft de Parijzenaars dan ook weinig kunnen bekoren. Reeds in 1803 was bij nationale inschrijving een monument ter eere van Desaix, naar het ontwerp van Fontaine en Percier op de Place Dauphine verrezen. Het had den vorm van een fontein en is in 1874 overgebracht naar Riom.

Op den dag der intrede van de gealliëerden binnen Parijs, den 4en April 1814, zou de kolom het moeten ontgelden. Eenige opgewonden lieden begaven zich met vijlen gewapend op het platform der zuil met het doel het beeld de voeten af te zagen. Andere heethoofden met den markies de Maubreuil hadden touwen om den Caesar geslagen waaraan zij paarden spanden. Aan deze gewelddadigheden werd echter dra een einde gemaakt, doordat de wacht bij het monument, bestaande uit Nationale Garde,

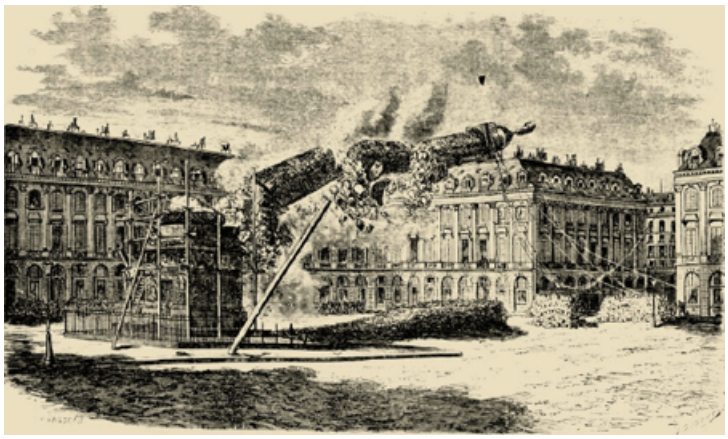
DE ZUIL MET HET BEELD VAN 'LE PETIT CAPORAL'. ONTWERP VAN SEURRE.

op last van Keizer Alexander door Russische schildwachten vervangen werd. Hoewel deze maatregel verdere baldadigheden voorkwam moest toch vier dagen later het beeld van zijn voetstuk dalen. Deze operatie kostte nog 3600 francs.*) Van beschadiging was het beeld niet vrij gebleven; de beenen hadden geleden en het kruis op den wereldkloot was er afgenomen. In dien staat kwam het terecht bij zijn vervaardiger, den beeldhouwer De Launay. Ging toen het gerucht dat het beeld als een zegeteeken naar de oevers van de Newa vervoerd zou worden, het verhuisde in waarheid naar den smeltoven evenals een ander beeld van den onttroonden imperator, dat bestemd was voor een kolom te Boulogne-sur-Mer, benevens dat van den generaal

*) Moniteur, 16 Août 1810, No. 228.
*) Georges Cain. Promenades dans Paris.

Desaix op de Place des Victoires. Van deze drie beelden werd ingevolge de bevelen van Lodewijk XVIII het bronzen ruiterstandbeeld van Henri IV vervaardigd, dat sedert 1818 op den Pont Neuf staat. Als bijzonderheid zij hier nog medegedeeld, dat het bronzen Napoleonbeeld, toen nog op een waarde van ongeveer zestigduizend francs geschat, voor het gieten van 't paard gebruikt is.

Op den top der Vendôme-zuil werd, na de verwijdering van het Caesarbeeld de witte Bourbon-vlag geheschen, welke daar met onderbreking door de honderd dagen tot 1830 bleefwapperen.*). Uit de honderd dagen mogen we een kleine episode niet onvermeld laten. Kort na 's keizers terugkeer van Elba in de eerste dagen van April, gaf de keizerlijke garde een banket aan de garde nationale van Parijs. Na afloop van het festijn trok een menigte officieren en minderen dezer beide korpsen in min of meer opgewonden stemming, met een met laurierbladeren gekroonde buste van

HET OMVERHALEN VAN DE ZUIL TIJDENS DE COMMUNE IN 1871.

den keizer langs het paleis der Tuileriëen. Vervolgens begaf de stoet zich naar de Place Vendôme en plaatste daar aan den voet van het monument de buste. Toen de keizer dit vernam, was hij daar niet over gesticht en gelastte hij zijn secretaris, baron Fleury Chaboulon, den minister van Politie order te geven nog dienzelfden nacht de buste te doen verwijderen. ‘Ce n'est point à la suite d'une orgie,’ voegde Napoleon zijn secretaris met een trotsch gebaar toe: ‘que mon effigie doit être retablie sur la colonne’*).

Niets van belang viel er verder met het monument voor tot 1821, het jaar dat de keizer zijn somber bestaan op de rots van St. Helena eindigde. Er verscheen toen een geschrift van een Fransch artillerie-officier, dat in die dagen nog al opgang maakte. Met klem drong de schrijver er op aan om de asch van den grooten doode van het Engelsche gouvernement terug te vorderen en aan deze na de teruggave onder de Vendôme zuil een plaats te geven†). Achteraf beschouwd kon dit geen gelukkige gedachte worden genoemd, want ware hier eens uitvoering

*) Van de monumenten te Parijs, was later alleen de Vendôme-zuil den Koning van Rome, toen hij te Weenen werd opgevoed, bijgebleven. Hieromtrent verhaalt Maarschalk Marmont, die tijdens zijn ballingschap Napoleon's zoon in 1831 bezocht, dat toen deze op zekeren dag vernam, dat Marmonts adjudant De la Rue naar Parijs zou terugkeeren, hij den Maarschalk in min of meer opgewonden toon antwoordde: ‘Pour Paris? Je n'y connais personne, je n'y connais que la colonne de la place Vendôme.’ Den volgenden dag, op het moment dat De la Rue in zijn reiskoets zou stappen, stelde 's prinsen adjudant Von Dietrichstein hem namens den prins een toegevouwen papiertje ter hand waarop Napoleon's zoon in de navolgende bewoordingen zijn vereering voor die zuil uitdrukte: ‘Quand vous reverrez la colonne, présentez-lui mes respects.’

*) Illustration, 1873.

†) Souvenirs du général Lamarque.

aan gegeven, dan ware het nog de vraag geweest of het gebeente tijdens de commune van 1871, toen de zuil omvergehaald werd, wel met rust zou zijn gelaten*).

Een belangrijke wijziging onderging de kolom toen de burgerkoning Louis Philippe den Franschen troon beklommen had. Deze verlichte vorst toch meende het meerendeel der Parijzenaars een genoegen te doen met Napoleons beeld weder op de zuil te plaatsen. Een nieuw beeld, echter niet in romeinsche kleederdracht, maar in den populairen vorm van 'le petit caporal', volgens het model van Seurre, werd den 20sten Juli 1833 op de kolom geplaatst. Acht dagen later geschiedde de onthulling. Tegen het uur dat de plechtigheid een aanvang zou nemen, deed zich een incident voor dat aardig verteld wordt door den Prins van Joinville in zijn 'Vieux Souvenirs'. Aan den voet van het monument was de muziek van de Nationale Garde geplaatst aan wier hoofd een indrukwekkende tamboer-majoor stond. Van uit de Rue de Castiglione verscheen de hofstoet waarin zich o.a. bevond de minister Thiers in groot gala, gezeten op zijn paard 'Vanndomme', zooals hij 'Vendôme' met zijn meridionaalsch accent uitsprak. Op het moment nu dat de stoet de Place Vendôme betrad, stoof minister Thiers in galop naar den koning die voorop reed en riep met zijn fausset stem 'je prends les ordres du Roi', daarbij tegelijkertijd even zijn steek zwaaiende. Door dit gebaar begonnen de tamboers te roffelen, de muziek viel in en het doek daalde van de zuil. Maar Thiers is door al dat leven zijn paard niet meer meester. Het dier rent met zijn kleinen berijder 'als een aap uit het Hippodrome' eenige tamboers met den tamboer-majoor omver, hetgeen niet weinig op de lachspieren der omstanders werkte. Dit manuaal met den steek deed booze tongen beweren, dat de minister dit had afgezien van de bekende schilderij van den slag van Austerlitz van Gérard, waarop generaal Rapp een dergelijk gebaar maakt.

Een andere ooggetuige, de bekende maarschalk De Castellane, verhaalt een en ander in zijn 'Journal' omtrent de onthulling zelve. Hij zegt dat het een plechtig oogenblik was toen het doek van het beeld viel, de koning zijn steek afnam, waarna de lucht weergalmde van 'Vive l'Empereur'. Vervolgens nam het défilé der troepen een aanvang. Langs de zuil passeerde nu een geduchte legermacht bestaande uit 40.000 man Nationale Garde, 25.000 man linietroepen, 10 batterijen artillerie, 8 regimenten infanterie en 14 regimenten cavalarie.' Diegenen welke niet veel op hadden met de Napoleonslegende protesteerden luid tegen die toch overigens sympathieke handeling van Louis Philippe, maar het meerendeel toch was het aangenaam den keizer, thans in de bekende historische jas met den driekanten hoed, het plein te zien domineeren. Sedert dien werd het monument in den volksmond 'de Napoleonszuil' genoemd en onder het tweede keizerrijk de 'colonne Vendôme'. Op een afstand gezien vond menig bewonderaar van het monument dat de driekante hoed zich tegen het luchtruim als twee hoornen afteekende, terwijl de plooien van de overjas zonder eenige smaak neervielen. Het valt echter niet te ontkennen dat dit beeld, waarop we naderhand terugkomen, 's keizers houding juist weergeeft.

Hoe de opvatting over de beteekenis van het monument bij den Parijzenaar in de dagen van het tweede keizerrijk was, vindt men geuit in den 'Guide Parisien' van 1858 als volgt: 'La colonne de la grande armée est le plus beau de tous nos monuments

*) Als bijzonderheid kunnen we mededeelen, dat van 's Keizers wapenbroeders het gebeente van den generaal Kléber onder diens in 1840 opgericht standbeeld te Straatsburg werd bijgezet.

modernes; c'est aussi celui qui flatte le plus la vanité nationale et que nous pouvons montrer avec le plus d'orgueil à nos amis et à nos ennemis.'

Onder het régime van het tweede keizerrijk werd het wenschelijk geacht dit beeld

te doen vervangen door een copie van het oorspronkelijke Caesarbeeld van Chaudet. Wat Louis Philippe liet wrochten was in de oogen van Napoleon III een te weinig waardig model, waarom hij den beeldhouwer Dumont met de vervaardiging van het Napoleonbeeld van een nieuw bronsalliage, dat 2400 K.G. zou wegen, belastte.

Hoewel de Parijzenaars liever den ‘Petit Caporal’ hadden behouden, werd de Romeinsche Caesar in de eerste dagen van November 1863 op de zegenaald, waarop hij heden ten dage nog prijkt, geplaatst. Ook deze daad vond geen algemeene sympathie, vooral bij de oud-gedienden van het eerste keizerrijk, die geregeld uit piëteit den 5en Mei, 's keizers sterfdag, kransen legden aan den voet van het monument en nu niet meer hun als ‘blanchisseur’ verkleeden imperator herkenden[*)]. Nu vertoonde Napoleon zich, in antieke kleederdracht met ontbloote beenen, de mantel over den linkerschouder, het voorhoofd omkranst met laurierbladeren, minder als legeraanvoeder dan als Caesar.

Maar waar bleef de kleine korporaal dan, waar de veteranen zich zoo aan gehecht toonden? Dit was eerst niet zoo gemakkelijk op te lossen, totdat we toevalligerwijs in de ‘Illustration’ van December 1863 vonden dat dit beeld een plaats kreeg op het Rondpoint te Courbevoie. Dáár troonde het tot dat het beleg van Parijs in 1870 aanstaande was en tot den aanleg eener redoute op die plaats moest worden overgegaan. Het beeld van hem, die de oorzaak was, dat een halve eeuw geleden de vijandelijke bondgenooten Parijs binnentrokken, diende uit den weg te worden geruimd, te meer daar de nagedachtenis van den oom niet minder gehaat was dan het bestuur van den neef. Het lot dat het interessante beeld trof was: dat het in de Seine terecht kwam. Na in de dagen van rust te zijn opgevischt en voorloopig opgeborgen in het ‘Dépôt des Marbres’, werd het in Maart 1911 in de Cour van het hôtel des Invalides in het midden van den gevel, ter vervanging van het oude pleisterbeeld, geplaatst. Dit laatste verhuisde naar Malmaison.

Een groote ramp zou de zuil onder het schrikbewind der commune treffen. Den 18en Maart 1871 was te Parijs de Commune afgekondigd en den 13en April d.a.v. had zij in haar orgaan bekend gemaakt dat dit aan het militarisme gewijde monument zou moeten verdwijnen. Dit noodlottige besluit werd in dezen vorm in het Journal officieel de la République Française sous la commune, den 13 April 1871 aangekondigd:

> ‘La Commune de Paris,
> Considérant que la colonne impériale de la Place Vendôme est un monument de barbarie, un symbole de force brute et de fausse gloire, une affirmation du militarisme, une négation du droit international, une insulte permanente des vainqueurs aux vaincus, un attentat perpétuel à l'un des trois grands principes de la république française, la fraternité.
> Decrète.
> Article unique. La colonne de la Place Vendôme sera démolie.’
> Paris, le 12 Avril 1871.[*)].

*) Georges Cain. Promenades dans Paris, Artikel: Autour de la Colonne Vendôme.

*) In Mr. van Houten's rede, gehouden bij de behandeling der definitieve begrooting der Tweede Kamer in het laatst van April 1871, afgedrukt in het 1e deel van zijn ‘Vijf-en-twintig jaar in de Tweede Kamer’ wordt op blz. 183 't bovenstaande in herinnering gebracht. Maar op blz. 167 zegt deze toenmalige anti-militaristische staatsman: ‘Men heeft zeker gelachen om het besluit der Commune, waarbij het

Een later decreet bepaalde dat de materialen, waaruit de kolom was samengesteld en wier gewicht werd geschat op 1.800.000 pond, in vier partijen behoorden te worden verkocht, namelijk de steenen enz. in twee

afbreken van de zuil op de Place Vendôme gelast werd. Ik vond daarin een grootsche gedachte, zoo grootsch, dat de volken van onzen tijd schier niet in staat zijn haar te bevatten: de gedachte, dat de monumenten van o v e r w i n n i n g e n monumenten zijn van b a r b a a r s h e i d , die hoogstens in een oudheden-kabinet zouden mogen bewaard worden.'
Wanneer meerderen in dien geest dachten, zouden er heel wat openbare monumenten, welke aan militaire wapenfeiten herinneren, met den grond gelijk kunnen gemaakt worden.'

partijen en de metalen in twee andere partijen. De inschrijvingen moesten bij verzegelde biljetten aan de directie worden gezonden. Het besluit tot het omverhalen der kolom uit het waanzinnig brein van den kunstschilder Courbet voortgekomen, en bij zijn medeleden doorgedreven wekte bij de meeste communards niet alleen verbazing maar vond ook op verre na geen sympathie. In zijn werk, 'Het vermoorde Parijs' verhaalt G. Keller hoe het blad de 'Commune' er zich ongunstig over uit liet en daaraan ontleenen we: 'Het is onbillijk in zooverre de Commune haar recht overschrijdt. De gedenkteekenen eener hoofdstad behooren aan het gansche land, en dit meer dan eenig ander, omdat het een hulde is aan het leger. Men moet dus, om er over te beschikken, de zienswijze van het land kennen, en deze is zeker ten nadeele van den maatregel, wat het besluit zoo onverstandig maakt. Dat de mannen van het Raadhuis het bedenken: Regeeringen vallen niet door groote misdaden maar door kleine fouten. Aan een moord onderwerpt men zich, maar nietige plagerijen verwekken oproer. La Bruyère heeft het reeds voor lang gezegd: ontneem aan een stad hare rechten, maar denk er niet aan hare uithangborden te willen veranderen. Het keizerrijk heeft zich meer vijanden gemaakt door de schending van den tuin van het Luxemburg en den stortvloed van politieagenten over de publieke wandelplaatsen, dan door de opheffing der burgerlijke rechten. Het sluiten van kerken en de slooping van de kolom Vendôme zullen u noodeloos vijanden berokkenen. Ge zijt geen wijsgeeren, die een vergadering van wijsgeeren moet overtuigen, maar menschen, die met menschelijke hartstochten en neigingen te rekenen hebt. Meent gij, dat ge door het sloopen van de kolom Vendôme een einde maakt aan de napoleontische legende; integendeel, ge doet haar herleven. Ge wekt de herinneringen op en doet haar op nieuw betreuren. Welk een zonderling idee heeft toch elk gezag, wanneer het meent, dat het een beginsel kan vernietigen door den uitwendigen vorm te verwoesten.'

Het mocht niet baten. Brandstichting, vernieling en plundering waren het laatste wachtwoord der meest verbitterde Communards als uitdrukking hunner woede en vertwijfeling geworden, zoodat de beroemde zuil ten doode stond opgeschreven. In den namiddag van den 16en Mei werd de kolom onder leiding van den kunstschilder Courbet neergehaald, en hieromtrent vragen we de aandacht voor hetgeen G. Keller, in zijn reeds genoemd werk mededeelt: Hij zegt dan: 'Te twee uur zou de gebeurtenis plaats grijpen. Een tallooze menigte was in de Rue de la Paix, op het plein voor de nieuwe opera en in de Rue Castiglione samengevloeid. Alle ramen waren met toeschouwers bezet. De menigte verdrong elkander, ofschoon men op dien afstand weinig of niets kon zien. Men hoopte er nochthans iets van te hooren, maar ook hierop bestond weinig kans, want, het plein was bedekt met takkebossen, zand en mest, tot een hoogte van zes voet zoodat de slag niet zwaar kon wezen. Rechts en links stonden stevige palen om de zuil tot op het oogenblik van haar val in vertikale richting te houden. In de rue des Petits Champs was een kaapstander geplaatst, waaraan een ontzaggelijke kabel, die bevestigd was aan den top der kolom. Deze was van onder uitgehouwen aan de zijde der rue de la Paix en doorgezaagd aan de zijde der rue Castiglione. Nog altijd was het werkvolk bezig; maar men bespeurde toch dat het einde nabij was. Rochefort verscheen op het terrein en werd algemeen toegejuicht. Ten drie uur zag men een man met een driekleurige vlag boven op de kolom, die beduidde dat ook de driekleur met de kolom vallen zou. De muziek begon daarop de Marseillaise te spelen. Te kwart over drieën wordt de trompet gestoken.

De werklieden verlaten de stellages, het publiek wordt teruggedrongen Ieder plaatst zich op een behoorlijke afstand. Een kapitein van de marine fluit;

de klaroenen schetteren, gelijk voor de muren van Jericho; twintig man van de marine en der Nationale Garde beginnen den kaapstander in beweging te brengen. De drie kabels spannen zich al meer en meer... Daar hoort men een slag - een der spaken van den kaapstander is gebroken; een matroos is gekwetst en zes anderen liggen op den grond. Dit veroorzaakt een oponthoud van een paar uur. Het volk verwijdert zich om iets te gaan gebruiken; algemeen zegt men, dat de val wederom zal worden uitgesteld, maar de heeren van de Commune blijven toch op het terrein en de muziek laat zich hooren, terwijl een zestal werklieden zich op het voetstuk plaatsten om de kolom van onderen nog meer uit te houwen. De photografen hebben gelegenheid nog een laatste beeld van de zuil te nemen, waarmede verscheidene van hen reeds den geheelen morgen bezig zijn geweest.

Te vijf uur begint de kaapstander weder te werken. Te half zes ziet de ademlooze menigte eindelijk de kolom in beweging komen.... een kreet, terstond gesmoord door de vrees van een ontzaggelijk ongeluk, vervult de lucht. De kolom wankelt, en na eenige oogenblikken stort deze massa van graniet en brons neder op het bed, dat men haar gespreid heeft. Een slag hoort men bijna niet; slechts het breken der bossen van dennetakken, terwijl een dichte rookwolk opstijgt. Een oorverdoovend “Leve de Republiek! Leve de Commune!” weergalmt van alle zijden en het volk dringt op de kolom in, om een aandenken te veroveren. De Nationale Garden zijn buiten staat aan het gedrang weerstand te bieden. De mest is ter weerszijden op een afstand van tien ellen weggespat en een kuil van zes voet in den grond gedrukt. De kolom ligt geheel uit elkander. Het beeld van Napoleon is geschonden; de kop is van den romp en een arm ligt er naast. Een nationale garde vliegt er op aan en verbrijzelt den neus met zijn geweer. Terstond na den val wordt de roode vlag op het voetstuk geplaatst; een sergeant van de nationale garde houdt een redevoering, maar het publiek wendt zich van hem af, om generaal Bergeret te hooren, die op de gebroken kolom staat, en donderende toejuichingen inoogst, terwijl de “Marseilaisse” en het “Mourir pour la Patrie” wordt gespeeld. Eindelijk gelukt het een detachement cavalerie de orde te herstellen en het feit is volbracht.’ - Den volgenden dag schreef het Journal officieel de la République Française sous la Commune over dit vernielingswerk: ‘La date 26 floréal sera glorieuse dans l'histoire, car elle consacre notre rupture avec le militarisme, cette sanglante négation de tous les droits de l'homme.’*)

*) In de Amsterdamsche Courant van 21/22 Mei 1871 werden de navolgende dichtregelen aan den val van de Zuil gewijd:

‘Colonne Vendôme
Gevallen zijt ge! - Vrucht van Frankrijks roem en kracht!
Gevallen voor een overmacht
Van euvelmoed en lafheid tevens.
Moest d a t dan 't einde zijn uws levens,
Vereeuwigd kunstwerk! tolk van 't jongste voorgeslacht!
Geschiedboek van metaal! - de waereld door bewonderd,
Ach! - 't kroost der vaderen, wier naam gij hadt geboekt,
Dat kroost heeft schaamteloos, in 't stof u neergedonderd;
Maar stervend, in uw val, hebt gij dat kroost gevloekt.

De weerwraak kome! - Wat? Wat moet Frankrijk worden,

Als 't wandalisme zegekraait
En straffeloos een reeks van bandelooze horden

Wanneer we dit gebeuren overdenken, dan dringt zich bij ons onwillekeurig de vraag op of er niet een tijd zal aanbreken dat, indien na dezen oorlog het militarisme wordt prijsgegeven de monumenten aan overwinningen gewijd, in een geheel ander licht zullen worden bezien dan voorheen. Na dezen wereldbrand toch zullen ongetwijfeld de Europeesche volkeren van een geest

Voor goed haar levenskracht, als kaf heeft weggemaaid?
Geschiedboek van metaal! God geve dat uw val,
(Een schok die héél Parijs doet trillen)
Aan allen, die er 't "goede" willen,
Nog tijdig de oogen oopnen zal.

Want dan kan zelfs u w d o o d nog kracht en hope en leven En liefde en godsdienstzin aan Frankrijk wedergeven.'
Extempore,
17 Mei 1871.
J.H. BURLAGE.

worden doordrongen die in hooge mate zal verschillen van den geest van vroeger en die geleidelijk zal ontstaan naar mate de democratie zegeviert over de autocratie. In 1871 echter bestond het anti-militairisme bij een bepaalde groep en de communards waren nu juist niet de mannen, welke door hun optreden voor hun denkbeelden sympathie konden verwerven.

Nadat de Commune bedwongen was vaardigde maarschalk De Mac Mahon een dagorder aan het leger uit, waarin hij de vernieling der Vendômezuil aankondigde. 'De buitenlander', zegt hij daarin, 'had haar ontzien; de Commune werpt haar omver. Mannen, die zich Franschen noemen, hebben onder de oogen der Duitschers, die ons gadeslaan, dit gedenkteeken der door onze vaderen behaalde overwinningen durven vernielen. Soldaten! indien de herinneringen welke die gedenkzuil opwekte niet meer in het metaal gegrift zijn dan zullen zij toch levendig blijven in onze harten. Daardoor bezield zullen wij aan Frankrijk nieuwe bewijzen weten te geven van onze dapperheid vaderlandsliefde en trouw'[*]. - Kort na deze waardige dagorder werd in de afdeelingen der Nationale vergadering het regeeringsvoorstel tot wederopbouw der Vendômezuil onderzocht. Een van het geringe aantal Bonapartistische Leden, de heer Conti verlangde dat het standbeeld van Napoleon I weder op den top daarvan geplaatst zou worden. Het te vervangen door een beeld van Frankrijk zou evenzeer verminking van dat nationale gedenkteeken zijn, meende hij, als hetgeen daaraan door de Commune was verricht. Dit gevoelen vond nadrukkelijke tegenspraak.[†]

Sedert het veroordeelde gedenkteeken ter aarde lag, werden de verschillende deelen ervan, tot aan de opruiming, door militairen bewaakt. Een Amerikaan, bewogen met haar lot, wilde de brokstukken koopen, vermoedelijk teneinde de zuil op het groote plein te Boston te doen herrijzen. Een zekere handelsman echter, had slechts het brons willen koopen om er presses-papier van te doen maken, welke hij stellig bij honderden, als aandenken zou hebben verkocht. Dit brons evenwel, dat uit een dunne laag metaal bestond en op verscheidene plaatsen barsten toonde, werd gezonden naar het Palais de l'Industrie waar alle fragmenten bewaard bleven.

Eerst in 1874 stond de zuil, doch nog zonder het beeld, weer overeind. Een commissie welke zich een jaar later vormde om uit te maken in hoeverre met de overblijfselen van het vernielde beeld te moeten handelen, overwoog de vraag of het gewenscht ware fr. 40.000 voor de herstelling, waaronder de geheele oversmelting begrepen, te offeren, of zich te werpen in het onbekende, terwijl de mogelijkheid bestond iets artistieks te bereiken zonder de kosten te hebben berekend. Tot het laatste is men blijkbaar overgegaan, want tegen het einde van 1875 mocht het oorspronkelijke, door zijn val beschadigde en half geplette beeld, geheel gerestaureerd van uit het atelier van Charnod, waar de antiquiteiten-restaurateur van de Louvre, Penille het onderhanden had genomen, naar zijn voormalige bestemming worden gebracht. Hoogst eenvoudig, zonder eenige plechtigheid werd het beeld, den 27sten December 1875 weder op de toen nog niet geheel gerestaureerde zuil, geheschen.

*) Ned. Staatscourant van 19 Mei 1871.
†) Ned. Staatscourant van 28 Mei 1871.

Sneeuw-licht
door P.C. Boutens

De dag komt als een lange glanzen schemering
Wier schaûwversmolten schijn de stille kamer baadt:
Een dieper weeker wezen bloeit uit ieder ding,
Of hartbeloken roos in water opengaat.

Uw oogen zie ik weiflen in den witten schroom
Als in haar sluieren de glimlach van een bruid
Zoû dralen aan de dremplen van vertrouwden droom
Eer blindend nieuwe droom haar in zijn armen sluit.

Ligt niet de wereld tot een blanke woestenij
Opengebroken en gebaand naar elken wind?
Slaapwankel heimwee vindt opeens de wegen vrij
Naar 't nooit vervuld geluk van 't overleefde kind.

Gij hoopt nog immer op den eersten bruidegom
Na 't verre spel van trouw en ontrouw wederzijds!
Rust niet onaangeroerd - zijn zwijgend wellekom -
Jeugds smalle bundel reê voor de ongeweten reis?

Hoe eng-oneigen wordt de liefgewonnen steê:
De bonte wanden sombren tot een duister graf....
Daar rinkelen de schellen van onzichtbre sleê:
Het schoone lief dat nooit veroudert, haalt u af.

Ik blijf u hier verwachten. Uit bestoven hoek
Beur ik te breiden op den breeden lezenaar
Het oudvergeelde onleesbaar-volgeschreven boek
In welks geheimenissen 'k nooit dan eenzaam blaêr.

Straks als gij weêrkeert van uw daglang avontuur,
Als de adem van den nacht den avondnevel rijpt,
Vindt ge in den weêrschijn van het opgerakeld vuur
Den teedren oudren-broêr die zonder vraag begrijpt,

Met wien uw ziende voorkeur te overwintren kwam
Tot God met zijn nieuw voorjaar ons weêr zalig blindt,
Die in uw oog beminnen zal de wilde vlam
En in uw haar den adem van den wijden wind.

Het koren.
Door Dorothee Buys.

I.

Voor Dolf Boonacker.

De paarse schaduwen van den avond lagen in de straten, de stad leek onwezenlijk van zwaarte.

Toske, buiten het station, kon de ondergaande zon niet zien, ergens ver kaatsten hooge ruiten vlammend oranje, of er lampen achter brandden. Een veeg van vuile rook dreef traag tegen de lucht, laag en loodblauw boven het roetige oude stationsgebouw. Het dreigend hijgen van ongeziene lokomotieven maakte den avond vol van onrust.

Ze had het wel gedacht dat Stephien moeilijk weg zou kunnen van moeder, toch stelde het haar even te leur, alleen vader daar te zien staan aan het uitgangshek, vader in zijn eendere donkere kleeren en nu met den laten dagschijn op zijn bekend gezicht. Het werd er alles opeens gewoon door, of het pas gebeurde en er niet een lang jaar tusschen lag, dat hij haar bracht naar den trein. Maar dadelijk ergerde haar die opwelling zelve; ze zoende hem er uitbundig om op beide wangen, diep-in voldaan, nu hij als altijd het hoofd wat terugtrok, of hij het eigenlijk tamelijk vervelend vond, zoo te worden omhelsd....

Het brikje wachtte op het plein.

De menschen liepen haastig. In het vreemde gele licht leken ze iel en zwart, geheimzinnige gestalten ieder met een eigen doel, waar geen ander wat van wist. De meesten wisten ook niet waar ze heenreden, vader en zij, mijmerde Toske. Ze vond het stadje wel klein, zoo eenvormig, smal en popperig. En anders, fletser, dan het stadje uit haar herinnering. Daar gingen ze: Door de hoofdstraat, grappig nauw leek die; over het kerkplein, waar het weer waaide. Een zelfde melodie als toen viel brokkelend uit de stompe klokketoren en verstoof op den wind. Vreemd, hoe onverschillig alle de dingen bleven, of ze die vroeger niet zoo goed had gekend....

Ze herinnerde zich toch, dat vader nooit veel praatte. Wat er te zeggen viel, vertelde hij al: Dat moeder niet beterde, over Stephien die zoo flink aanpakte en die blij was dat ze weer haar, het zusje, thuis kreeg.... Waarom werd ze nu ineens moe en minder vroolijk, en waarom ging een dreinerig zinnetje zeuren in haar hoofd: is het dit, waarnaar ik al die dagen heb verlangd, gisteren nog, vanochtend....? Is dit het dan eindelijk....? Doch ze hoefde enkel aan moeder te denken, om die gedachten weer te verjagen.

De nieuwe wijken door, met tuintjes voor de deuren en waar het op buiten leek, bij den tol een hoek om.... En daar veranderde het van zelf, werd het van een betrekkelijke vertrouwelijkheid die deed glimlachen en het heele lijf eigenaardig warm maakte.

Hier, in dit gedeelte van de stad zag je pas goed, hoe de zon al zonk; als een schijf van vuur lag ze te gloeien op de verre landen, de gansche westerhemel gloedde er van na.

Toske tuurde er in, tot ze haar oogen moest toeknijpen, ineens wist ze heel duidelijk hoe moeder glimlachte, en hoe dan de fijne rimpeltjes zich samentrokken om haar

oogen en om de hoeken van haar mond. Dat wekte weer het felle verlangen, dat haar op kostschool zoo plaagde en soms te groot leek om te dragen. En dat nu eindelijk zou worden vervuld!

Alle de menschen waren hier om van te houden. Het eerst natuurlijk moeder, dan vader, met zijn zachte moeïe oogen en zijn onrustige handen, en Stephien....

Maar ook zelfs de vreemden.

Die stonden aan de deuren van de lage huisjes, starend in het avondrood, dat een glans lei op hun gezichten. Ja, ze kende dat! Nu het brikje langs reed, blikten ze

traag op, ze groetten en tuurden het na. Vader tikte achteloos aan zijn hoedrand, zijn oogen herkenden niet.

Toske knikte ieder afzonderlijk toe, al die verweerde gezichten leken haar vertrouwd, ze stelde zich voor, hoe de vrouwen het zeiden tot elkaar: daar gaat notaris Lichtegaard, hij heeft zijn dochter gehaald, die is teruggekomen uit het buitenland!

Nu bleven de laatste roode daakjes achter, de witte landweg lei tot ver leeg uit.

Een wazig stofwolkje warrelde mee met de wielen, het stampen van de paardehoeven dempte in mulheid. Naar het westen dreven nog vegen van kleur, van glanzig paars tot een onzegbaar teeder rozerood, maar naar den anderen kant stond het somber loodblauw als een wand boven de gele stoppelvelden. Toske zei zacht, als tot zichzelve:

'Hoe jammer, dat het koren al gemaaid is!'

'Vorige week zijn de laatste schoven binnengehaald,' antwoordde Lichtegaard. Het paardje steigerde even, hij hield de leidsels vaster, wrevelig verzuchtte hij:

'De zomer loopt alweer op een eind.... Het is geen pretje, zoo een winter hier buiten! Als je moeder er tenminste door vooruit ging, maar het blijft hetzelfde, hetzelfde....'

Toske voelde mee de ontstemming. Vader was zoo nerveus, en de lange ziekte van moeder vernielde zijn zenuwen. Maar toch.. Onzeker van zichzelve zocht ze zijn blik, zijn onrustige oogen streken als zoekend over de kale velden, die dofblond en onafzienbaar als een avond-strand uitlagen onder het late licht. Dan zei hij milder, als voelde hij spijt over zijn woorden:

'Je treft een heerlijken avond. Je zult den tuin wel veranderd vinden, Max liefhebbert er zoo'n beetje in, van allerlei heeft hij er in het voorjaar gezaaid.'

Toske knikte, ze vertrouwde haar stem stem niet. Max....? zon ze beverig. O ja. Hoe kòn vader zoo spreken, dacht ze nu, het was toch al vreeselijk genoeg voor moeder, altijd ziek te zijn! Ze kneep de warme handen samen in haar schoot, ze wist geen anderen uitweg voor het verlangen dat haar doorbeefde, dan door het gebedje dat ze opzei op kostschool, elken avond voor het slapen gaan: lieve god, laat m'n moeder weer beter worden....

Ze herhaalde het verscheidene malen, zoo dringend en innig dat haar oogen nat werden van tranen. Kalmer erdoor, zat ze daarna stil voor zich heen te turen en dacht aan niets. Er stak wat wind op, de vlosse lokjes bij haar ooren schoven zoetjes ervan langs haar wangen, in een onbewust behagen genoot ze van die streeling. Het was alles goed, mijmerde ze, ze kwam weer thuis en stellig, stellig ging moeder beter worden.

Daar, bij de bocht, toch nog onverwacht, rees voor haar het huis, hun eigen oude huis. Ze zag het, laag en wit, achter den breeden reep tuin die het scheidde van den weg, en het bleek alles hetzelfde nog en zoo oneindig echter en heerlijker dan haar herinnering het gedoogde. Daar, eindelijk, stond het, en de zomeravond omsloot het, roereloos. Een late vogel doorfloot er klaar de vreemde schemering, boven de donkerende boomkruinen tintte de effene, glansdoordrenkte hemel.

Gastvrij wijd wachten de beide inrijhekken. Ook het huis scheen te wachten. Toske speurde begeerig naar de vensters, die goudig glommen in den laatsten lichtschijn, naar de opene veranda, waarlangs de welige wingerdranken afhingen tot op den mozaïksteenen vloer, naar heel de innigheid van zijn gehavende, uitgebleekte muren. Nu het brikje stilhield voor de platte blauwe stoep, die dáár lag als een zerk, en

waarboven de notelaar, de eenige vruchtboom uit den tuin, zijn knoestige takken spreidde, voelde Toske een schroeiïng in haar keel. Door het glas van de voordeur zag ze de vestibule, de rommelige kapstok, het fiet-

senrek. Alles, alles eender en zoo vertrouwd!

En gelijk al week de deur, voor het schemergrijs daarbinnen verging het avondgoud. En op de kamerdrempel moeder, moeder met vochtige oogen die straalden, met haar zachte warme wang en haar heete handen, zoo eindelijk en veilig en dichtebij voorgoed.

II.

Door de witte vitrages, fijn en dicht langs de rechte ruiten, zag Toske den voortuin, den weg, die haast geen licht meer ving, en verderop, over de vlakke akkers, de verspreide boerenwoningen. Er liep daar niemand, zóó stil of alle menschen waren te slapen gegaan.

Nu was het hevige voorbij. Het liet een leegte alsof iets, dat je lang koesterde, plotseling verloren raakte, ook een gevoel van moeheid, dat toch geen echte moeheid kon zijn....

Doch dat eene, het heerlijke, bleef: moeder!

Moeder zat daar in den diepen stoel opzij van het venster. En zóó gelukkig zag ze eruit, of haar geen enkele wensch meer overbleef. Toske besefte het vreugdig, dat was om haar. En gelijk moest ze denken, hoe ze eens, in angst over slechte berichten, gesmeekt had eerder te mogen terugkomen.... Het stuitte toen af op de onverzettelijkheid van moeder zelve, die schreef: ‘het is niet goed voor je, altijd te zijn bij een zieke, maak je om mij niet ongerust; ik wacht op je....’

Ze had gewacht. Of zou het misschien toch zoo erg niet wezen, peinsde Toske hoopvol. Haar blikken gleden over het lieve bekende gezicht, in vreeze speurend naar eenige verandering, een zichtbare achteruitgang op toen.... Ze vond het gelukkig niet. Dat was de bleeke mond, met onder de korte bovenlip een streepje glinsterwit van de twee voortanden, het nog gladde voorhoofd, het zijïg-zwarte haar, dat strak trok door de vracht van vlechten laag in den nek. De scherp geteekende kleurtjes op elke wang waren er vroeger ook....

En dan haar oogen, de wijde donkere oogen onder de lange wimpers, hoe zouden die ooit kunnen verdoffen, uitdooven voorgoed! Ze glansden zoo levend, zoo warmlevend, dat heel het versmalde uitgeteerde gezicht ervan oplichtte. Of de handen, de goede tengere handen, hoe konden die verkillen en verstijven en sterven gaan! Hoe meer Toske ernaar keek, te inniger doorbeefde het haar, hoe veel ze hield van die handen, als van dierbare dingen apart, waar je nooit van zult kunnen scheiden. Haar oogen voelde ze vochtig worden van een felle genegenheid, die groeide tot pijn, ze boog zich voorover van haar plaatsje aan den anderen kant van het raam, strekte de armen uit en omvatte moeders handen. In een schokje van nauwlijks besefte ontzetting toetste ze de koortsig brandende huid aan haar eigen koele vingers. Terugtrekken wilde ze haar handen, doch ze durfde niet. ‘Kindje....’ zei de zieke; Toske voelde moeders liefde in de heetheid van haar greep.

Stephien glipte de kamer binnen. Ze droeg een stoomend keteltje en begon de thee gereed te maken. Toske, die haar daareven weinig aandacht schonk, zoozeer als haar verlangen was uitgegaan naar moeder, lachte haar nu toe en zocht naar iets aardigs om te zeggen. Dat ging haar nooit zoo grif af met Stephien, wist ze, misschien omdat

ze zooveel scheelden in leeftijd, ruim tien jaren. Ze vond haar weinig veranderd. Nog steeds hield ze den mond genepen, of ze innerlijk zich ergens over boos maakte. Haar oogen, rusteloos als die van vader, leken voortdurend zoekend uit te zien naar iets ver-af, iets vaags, en dat ze toch niet opgeven wilde.... Ze droeg het kroezige donkere haar gescheiden, een fijne sneeuwwitte streep hoofdhuid lijnde aardig van de kruin tot aan

haar voorhoofd, dat smal was en gebronsd. Hierdoor, en door de kortheid van haar volle kin, toonde haar hoofd opmerkelijk klein.

Als ze kokend water in het trekpotje had geschonken, ging Stephien wachtend leunen tegen het buffet, op haar gemak naar Toske kijkend. Op kortafgebeten manier, als maakte ze ineens een eind aan een voorafgaand en langdradig gesprek, zei ze dan:

'En toch vind ik, dat je best je haar nog wat had kunnen laten hangen. Je bent amper zestien....'

'In Januari word ik zeventien; op school droegen ze het allemaal opgestoken,' viel Toske in. Haar oogen zochten moeder en die prees al gauw met haar zwakke stem:

'Het staat heel aardig; je bent zoolang, ik wil wedden dat ze jou boven het hoofd is gegroeid, Stephien. Gaat eens naast elkaar staan....'

Toske leek dit wel, doch Stephien verroerde zich niet. Haar oogen streken opnieuw speurend langs het zusje. Ja, ze was wel gegroeid in dat enkele jaar! De effen linnen jurk sloot nauw om de borst, het krullende bruine haar, mooier dan het hare, eenvoudig saamgehouden door een fluweelen band, waartusschen het leek omhoog gestreken, gaf iets naiefs aan het ronde rozige meisjesgezicht, de zomersproeten rond het stompe neusje misstonden Toske in het geheel niet. Ze zag er lief uit! Niet meer als het kind, dat niet meetelt, moest Stephien zich bekennen. Waarom haar dit hinderde, waarom ze zich minder goed gezind voelde tegenover het zusje, als toen ze vorig jaar naar kostschool vertrok? Dit verbaasde haar zelve.

Toske ademde verlucht, nu Stephien zich weer ging bezig houden met het theegerei; het scherpe opnemen had haar verlegen gemaakt. Ze hoorde het porcelein rinkelen of het in scherven zou vallen, vader keek er telkens door op van zijn krant, wenkbrauw-fronsend, doch Stephien nam daar in het geheel geen notitie van.

Toske deed haar best, er ook niet op te letten. Toch, bij elk gerinkel werden als vanzelf haar oogen getrokken naar vaders gezicht. En eensklaps, daar was het weer, het oude beklemmende.... Waar school het, waar kwam het vandaan, nadat het zulk een langen tijd wegbleef?.... Zat het in de zware ouderwetsche meubelen, in de wegdoezelende hoeken, in de dreinende schemering die maar niet tot duisternis groeien wou?.... Of leefde het enkel in vader, in zijn zoekende oogen, zijn onrustige handen....? Toske moest diep ervan opzuchten. Hij is goed, ik houd van hem, dacht ze radeloos. Maar ginds, op de kostschool, was dàt er niet.... Zou dan niemand anders hier het merken?

Ze keek naar moeder, die bedwongen hoestte. Stephien, die lette er niet op. Ze had de thee ingeschonken, reikte ieder het kopje toe. Nu ze zich neerzette aan tafel, scheen daarmee alle gerucht verstomd. Binnen en buiten eenzelfde grauwe schemering, een eendere stilte, die een ademloos verwachten scheen van aandreigende gebeurlijkheden.

Toske schoof dichter naar moeder toe. Gedempt spraken ze samen over alles wat hier gebeurde, over kostschool en het leven daar. Ze voelde haar adem kort van een vreugdige trots, zóó zou het nu voortaan altijd wezen, zij moeders vertrouwde, haar vriendin! In haar opwinding sloeg ze er geen acht op, dat moeder àl vaker kuchte. Tot vader opblikte van de avondbladen, een gemelijke onrust in zijn oogen, en vroeg:

'Zou je niet eens gaan rusten, Liesbeth? Bij negenen, 't is dunkt me mooi. Je hoest anders den heelen nacht.'

'Ja....,' antwoordde moeder mat, kortademig. Ze stond meteen op.

Onthutst keek Toske haar aan. Ze zag hoe koortsig haar oogen glansden, de roode blosjes waren aangegloeid tot vurige vlekken, die aan het heele gezicht iets stars

gaven, als van een masker, waaruit de rechte neus scherp en als vergroot naar voren stak.

Moeder wendde het hoofd af, Toske's lippen raakten enkel haar voorhoofd, vlak onder het kriebelzachte haar; de deur viel al achter haar toe.

Vader boog zich weer over de krant, als buiten hem om bestreken zijn vingers het pluizige tafelkleed, Toske voelde er een huivering van glijden langs haar rug. Soezerig staarde ze voor zich heen. En weer, sluipend, gleed het beklemmende aan.... Het kon ook niet stiller wezen dan hier, nergens eenig geluid, niet in huis, buiten niet. Alleen de hangklok tikte jachtig en gedempt; als verwijderde vluchtende voetstappen klonk dàt. Het scheen Toske plotseling toe, of ze ook moest vluchten, waarvoor?.... voor wat?.... Als om hulp zochten haar oogen Stephien.

De elleboog op tafel, de kin gesteund door de hand, zat die star naar buiten te turen in den aandonkerenden tuin. Ze hield den mond even geopend, in zóó strakke luistering speurden haar oogen, dat Toske onwillekeurig opstond en naar het venster liep.

Een ronde rosse maan hing laag boven de velden. Het was stil, de wind moest zijn gaan liggen, want roerloos hieven de kastanjes van het laantje de zwarte massa hunner takken tegen de sterrenlooze lucht.

Ze dacht aan den tuin van kostschool, aan de ruime slaapzaal, waar ze gisteren nog lachte en babbelde met de anderen, hoe ver dat alles al scheen, maar vooral, hoe zorgeloos dáár. Hier zou het leven ernst wezen, hier was ze noodig!

Die gedachte bleef haar bij, toen vader de lamp had aangestoken en Stephien, plotseling spraakzaam, verhalen deed over haar kennissen onder de dorpsmenschen. Ook daarna, in haar eigen kamertje.

Aldoor moest ze denken, hoe nu pas haar eigenlijke leven aanving. De woorden van de Directrice bij het afscheid, waarin veel was voorgekomen van plichten, en van een afgebakenden levensweg, wogen haar zwaar.

Het leek haar uitermate moeilijk, zich een vasten weg af te bakenen.

Met wijd-open oogen lag ze lang te staren in het nacht-zwarte, ze had verkregen waarnaar ze zoo smachtend uitzag, al die dagen, en het plaagde haar, dat ze nu niet eens wist of ze gelukkig was....

In de naaste kamer begon moeder te hoesten. Toske luisterde angstig naar de lange hijgende uithalen, tot het allengs bedaarde, daarna ophield. Opnieuw viel dan de stilte over het oude huis. En terwijl ze, vermoeid, de oogen sloot, nam ze plechtig zich voor, zooveel ze kon moeder, die toch het allerliefste voor haar beteekende, tot steun te wezen.

III.

De volgende morgen meldde zich vriendelijk. Max Daumry kwam Toske begroeten, eer hij naar vaders kantoor ging.

Een jaar geleden, even voor ze naar kostschool vertrok, was hij hier aangekomen, ze kende hem nauwelijks, terwijl de anderen hem al lang Max noemden en hem behandelden als een goed vriend. Maar hij deed dadelijk heel hartelijk, hij sloeg een

arm om haar schouders en zei dat ze nu heusch geen meneer meer zeggen mocht, omdat ze in dien tijd zelve immers een volwassen jongedame was geworden!

Toske lachte en kleurde purper, ze meende dat ze dat nooit zou durven, omdat ze hem eigenlijk wel oud vond, heelemaal niet als een jongen. Hij werd ook vier en dertig, maar Stephien zei, voor een man beteekende dat niets. Ze vertrouwde Toske verder toe, dat het buitenleven hem uitstekend beviel, hij maakte in het minst geen haast hier weg te komen. Waarom ook zou hij zich haasten, hij had geld te wachten en als hij er moeite voor deed,

kon hij zelfs een jonkheer zijn! Hij gaf niet om die dingen, hij hield van eenvoud, vervolgde Stephien. Ze sprak graag over hem, haar oogen glinsterden erbij op.

Toske luisterde gretig. Ja, wat kwam het er eigenlijk op aan voor hem, of hij wat vroeger of later notaris werd!

Ze peinsde nog over hem, terwijl ze ronddrentelde door den zonnigen tuin, in afwachting dat moeder wakker werd en haar roepen zou. Vooral zijn rosblond haar, dat golvend in een weelderige kuif omhoog stond, vond ze prachtig, jammer dat zijn oogen niet mooi waren, grijsgroen en een weinig uitpuilend. Op school noemden ze dat ommelet-oogen.... Het verkilde haar een beetje. Toch bleef ze hem belangwekkend vinden, hij was, behalve vader, de eenige echte man met wien ze voortaan gewoon zou omgaan. Alleen, hem bij den naam noemen durfde ze vast nooit!

De zonnewarmte lei koesterend op haar blooten nek, ze maakte haar passen klein, telkens opnieuw ging ze de oude paden. Niemand had een tuin als dezen! dacht ze opgetogen. Nu, in het vollen daglicht, zag ze pas hoe het loof kleurde, dat gisteravond vaal en eender leek, de lange kastanjeblaren haast doorzichtig geel, bloedrood de wingerd langs de veranda, met trosjes er tusschen als boschbessen blauw. Achter het prikkeldraad begonnen dadelijk de leege korenvelden, tot zoover ze zien kon lagen die uit, de stugge stoppels maakten dat ze zich moest voorstellen, hoe het wezen zou, blootvoets daar over te gaan....

Bij den beuk, van zóó een dof goudbruin, dat ze meende te zien hoe krakerig en droog de blaren waren, riep Stephien aan de glasdeur, in haar verschoten rose ochtendjurk van verleden jaar, waarin haar klein hoofd leek als van een pop. Toske draafde, ze keek hoe vlug haar zwarte beenen gingen, ze dacht aan Max, die haar een volwassen jongedame had genoemd....

Moeder zat op in haar eigen kamer, de ramen stonden wijd open, de zon lei er over alles heen. Het zag er uit als een echte ziekenkamer, vond Toske, het rook er zooals bij een dokter. Wel twintig medicijnfleschjes blikkerden op een tafeltje. Dalia's uit den tuin hingen slap in een aarden vaas op de vensterbank.

'Niet zoenen....,' weerde moeder, en nog eens, dringend:

'Nee Toske, het is ongezond, heusch, ik wil het niet.'

'Op je haar dan?' smeekte Toske. Ze vleidde haar zachte rozige wang even tegen de zwarte vlechten, met het gebaar van een poes. De moeder keek naar haar, het was alles jong en ongerept aan Toske, en frisch en geurig en mooi. De wreede gedachte kwam een oogenblik bij haar op, dat het beter zou geweest zijn, het kind te laten wegblijven tot alles voorbij was.... Maar dan schudde ze dat van zich, omdat ze toch aldoor nog zelf hoopte te beteren.

'Zal ik voorlezen?'

Toske voelde zich overvuld van goede voornemens. Vanuit den diepen vensternis, naast de half-verwelkte dalia's, deunde onvermoeid haar zangerig stemmetje, terwijl langzaam de gouden zonnestreep vergleed langs het vloerkleed en daarbuiten het herfstloof welkte in een laatste golf van geuren.

Zoo verging de morgen.

Tegen etenstijd kwam moeder in de woonkamer.

Ze zat aàn in haar eigen gemakkelijken stoel en overblikte dan de tafel. Het was haar goed aan te zien hoe ziek ze zich voelde en hoe moe haar zwakke gebogen rug

moest zijn. Ze dwong zich zoo min mogelijk te hoesten, maar de koortsblosjes op haar wangen gloeiden àl vuriger aan.

Lichtegaard keek af en toe naar haar met zijn dwalenden somberen blik, het hinderde hem, dat ze niet rustig te bed wilde blijven, zooals de dokter had aangereden. Doch hij zeide er niets meer van,

sinds ze op een middag, in tranen uitbarstend, verklaarde veel liever dood te zijn, dan altijd te worden behandeld als een zieke, en dat ze haar zeker missen konden in hun midden....

Vanaf dezen eersten middag werden Toske de maaltijden een kwelling. Ze las vader het misnoegen op het gezicht, het hart deed haar pijn, iederen keer dat ze moeder's dapperen glimlach ontmoette. Het kostte haar moeite niet op te springen, haar niet als een kind te nemen in de armen en toe te roepen: o, houd toch op, zit daar niet met je armen glimlach en met je koortsige oogen, je bent immers ziek, zoo ziek! Maar ze deed het niet, ze vermeed het te kijken naar moeder, naar vader, door te praten tegen Stephien, die als altijd weinig antwoordde, of door, langs de hoofden heen, te turen in den tuin, waar de roode lage zon de kastanjeblaren doorgloeide tot een levend-gouden kantwerk.

Nu de tafel was opgeruimd, viel, als saamgeweven met de schuchtere schemering, een teere kalmte binnen. Moeder, ineengedoken aan het venster, leek in het late en gedempte licht matter van tint, ze hoestte niet, haar knokige witte handen lagen vredig in haar schoot. Toske herademde, vooral nu vader zich terugtrok in zijn kantoor. Het rumoerig rondloopen van Stephien, die overal te ruimen vond, stoorde niet, eerder maakte het de stemming van een nog echter gezelligheid. Dit was wel een heerlijk deel van den dag, mijmerde Toske, te heerlijk om te praten. Ze leunde het hoofd tegen den hoogen rechten stoelrug, met half geloken oogen en even open mond dronk ze de stilte in. De boomen bewogen niet meer, de enkele boeren die naar huis terugkeerden, schoven zwart langs het avondgoud voorbij; hun hoofden hingen. Ze kon het trage sloffen van hun voeten hooren over den drogen weg. Een scherpe geur van welkend loof dreef aan door de open tuindeuren.

Juist als Stephien de thee gereed had, tikte Max Daumry aan het vensterglas. Hij stapte binnen door de veranda, groette moeder en Stephien hoffelijk.

Toske voelde haar zalige loome stemming vergaan, nu hij zijn slappe hand een wijle streelend glijden liet langs haar haren en langs haar blooten nek; ze kleurde. Plomp en onbeholpen als een jonge hond zag ze zich naast zijn welgeweten bewegen. Ze wist van Stephien, dat hij meestal 's avonds een uurtje kwam praten, den avond van haar thuiskomst bleef hij weg om niet te storen.... Het scheen haar niet prettig toe, ze hield zich dicht bij moeder. Schuw keek ze naar zijn breede schouders en naar zijn zwierige kuif, die zelfs in de schemering nog guldig glansde.

Gelukkig, hij nam weinig notitie van haar! Na een paar beleefdheidszinnetjes tegen moeder, bemoeide hij zich uitsluitend met Stephien. Die lachte behaagziek naar hem op, haar genepen en al wat bittere mond van oud wordend meisje leek open te bloeien in dien lach. Toske vond er haar aardig uitzien, een zonderlinge afgunst bekroop haar, zelf besefte ze niet waarop. Verruimd veerde ze overeind, nu moeder opstond om te gaan rusten, ze gaf haar een arm en liep mee naar de slaapkamer, wat ze anders niet deed. En ook nadat de zieke afgemat neerlag in het breede bed, waar vader de laatste maanden niet meer sliep, bleef ze besluiteloos talmen, turend in het lauwe donker van den tuin.....

Achter haar ving het hoesten aan.

Met al korter tusschenpoozen scheurden hoestbuien de stilte, ze vulden haar ooren, heel haar hoofd, er leek niet anders te blijven dan de drukkende duisternis en dat

martelende eindelooze hoesten. En er was niemand die kon helpen, Toske wist, hoe elke aanraking moeder nu benauwde. Ze durfde nauwelijks te kijken,

strak tuurde ze naar buiten, waar de rulle weg nog een fletse streep bleef trekken. Maar hoe star ze ook keek, toch zag ze moeder. Duidelijk zag ze haar vóór zich, zooals ze daar moest zitten, gesteund door de opeenstapeling van kussens, haar arm uitgeteerd lijf dat schokte, schokte onder het wreede hoesten, de in benauwing verwijde pupillen, de lange vlechten die slingerend naar voren hingen over het dek.

Het bedaarde, eindelijk. En dadelijk om stond de nachtstilte, volkomen en als onschendbaar. Toske drukte de handen tegen de gloeiende wangen, haar hart bonsde, ze voelde haar oogen nat van tranen.

Behoedzaam trad ze voor het bed. Moeder scheen van afmatting ingeslapen. Haar adem ging heesch en snel, het was geen slaap die aan rust deed denken....

Toske wendde zich af, ze sloop naar de deur; gelijk, vanuit de woonkamer, drong duidelijk Stephiens schaterlach. Ze aarzelde, lang en gespannen bleef ze naluisteren. Doch het lachen herhaalde zich niet.

Plotseling, feller, neep weer die vreemde afgunst, een verontwaardiging.

Ze keerde terug naar het bed, haar lippen kneep ze stijf opeen:

'Ik wil niet eens bij hen binnen zitten!'

Haar gedachten voerden haar al mee: Stephien en Max dicht bijeen onder het gedempte lamplicht, zij lachend om iets grappigs wat hij vertelde, hij gebarend met zijn blanke handen, waartegen de groene zegelsteen voornaam afstak....

Ze schrikte op, moeder bewoog zich in den slaap, smartelijk vertrok haar mond. Toske beschouwde het ingevallen gezicht, het leek anders, nu niet de levende wijdopen oogen het deden oplichten.

'Ik wil niet eens bij hen zitten!'

Ze zei het zichzelve nogmaals, smadelijk. Voor mij bestaat er niemand, niemand dan moeder!

Ze zette zich weer in de vensternis, het warrig bruine hoofd lei ze tegen het koele glas, stilletjes begon ze dan voor zich heen te snikken....

IV.

Bij de eerste najaarsvlagen stond de zieke niet meer op. Ze klaagde niet, enkel zei ze: jullie moeten voortaan eten zonder mij.... Maar Toske las de wanhoop in haar oogen.

De dag veranderde er niet veel door.

Ze kwamen nu, na het middagmaal, allen in de ziekenkamer thee drinken. Lichtegaard bracht zijn kranten mee, Stephien en Toske zaten in de vensterbank en verhaalden de kleine dingen van den dag. De moeder luisterde toe met haar stralenden glimlach, haar oogen herkregen den ouden warmen glans, of ook zóó het leven haar weer dierbaar worden kon.

Allengs zweeg de een na den ander. Vroege schemer vulde de hoeken, een felle flakker van avondrood doorschoot plotseling de kamer, als met den weerschijn van een brand. Dan taande dat, verging, het liet alles opeens troosteloos grijs. Lichtegaard vouwde de kranten samen, ongedurig liep hij naar het raam. Zijn blikken streken over den ontredderden tuin, waar de wind de kleverige blaren had te hoop gewaaid

langs de natte paden, de laatste roode dalia's bij het hek hingen verregend aan de struiken. Hij praatte, zonder zich om te wenden:

‘Jullie moeten die dalia's morgen eens afplukken, zóó heeft geen mensch er wat aan.’

‘Ja,’ antwoordde Toske zacht, nu Stephien bleef zwijgen. Ze keek naar hem, zooals hij daar stond, niet groot, lenig nog van bewegen, zijn rug, heel zijn gestalte drukte den wrevelen onrust uit die nu moest branden in zijn oogen, zijn verlangen naar de lichte avondstad, zijn haat aan dit boerendorp, aan dezen uitgestorven landweg, aan de naakte eindelooze velden, aan alles,

aan alles hier.... Voor een oogenblik voelde ze zichzelve erdoor meegesleept, het klemde, ze ademde diep op....

Maar hij had zich weer omgewend, zijn oogen waren als altijd. Hij kuste moeder luchtig op het voorhoofd. 'Kom, ik ga eens.. Max zal wel zoo aanstonds verschijnen, meisjes!' Met zijn opmerkelijk lichten stap verliet hij de kamer.

Als waarlijk vlak daarop het bekende fluiten van Max klonk, verdween Stephien zonder een woord. Moeder lag onbeweeglijk, maar nu Toske dralen bleef, richtte ze het hoofd op en vroeg dringend:

'Toe, ga jij ook.... Ik slaap dadelijk.'

Toske boog zich over haar, ze schaamde zich om de luchtige vreugdigheid, die haar opeens warm maakte. Ze schudde de vele kussens, streelde de heete handen, die krachteloos op het dek lagen en fluisterde:

'Wil ik nou niet liever blijven....?'

'Nee - nee, heusch liever niet. Dag Toske, dag m'n eigen lieve kindje, ik ben erg blij dat je weer thuis bent, om me op te passen....'

Toske durfde niet aanstonds naar binnen, iedereen zou zien dat ze huilde. Zachtjes liep ze de trap op, door de ronde raampjes als schietgaten zag ze telkens den kaalgewaaiden tuin en veel verder dan anders de velden, die griezelig als een kerkhof zonder zerken uitlagen onder de jagende wolkenlucht. Doch haar kamertje wachtte veilig, hier kon niets haar kwaad doen. Bij het flakkerend kaarslicht borstelde ze haar haren, ze zag haar gezicht rozig weerkaatst in het glas, en hoe haar bruine oogen glansden. Even zon ze over een andere bloese, maar nee, Stephien zou het aanstellerig vinden....

Hij zat beneden bij het venster, ze schemerden nog! Vader bleek op kantoor, Stephien zei het wat snibbig, ze toonde groote haast de lampen aan te steken, ze trok dan zorgvuldig de overgordijnen toe, al liep er ook geen schepsel meer langs den weg. Max had een dwaze bui, hij deed of het lamplicht hem verblindde, de handen tegen de oogen gedrukt wankelde hij door de kamer, maar vlak bij Toske sloeg hij onverwacht de armen uit en tolde uitgelaten met haar rond. Ze moest er wel om lachen, hij gedroeg zich als een jongen. Met zijn arm nog om haar heen, betoogde hij op grappige manier, dat het niet aanging, dat ze maar koppig 'meneer' bleef zeggen. Als ze hem dan zoo stok-oud en aftandsch vond, kon ze hem toch tenminste 'oom' noemen, oom Max, dat klonk niet kwaad! Of durfde ze dat niet?

En Toske zei het na, oom Max. Ze schaterde, eigenlijk was hij toch veel aardiger dan ze had gedacht.

'Bah, wat doen jullie kinderachtig,' meende Stephien verachtelijk.

Toske schrikte er van, vaag voelde ze zich schuldig aan haar zusters zichtbare ontstemming. Toch schaamde ze zich niet, eer maakte het haar een beetje fier. Ze was niet meer het kind met hangend haar, dat naar kostschool gezonden werd.... Daar moest Stephien zich aan gewennen!

Dan ging ze, op haar wijze een weinig verachtelijk, naar boven, nu ze vader hoorde komen.

Op haar kamer bleef ze even peinzend staan voor een plaat.

Nog op kostschool, met het kerstfeest, had ze die van een duitsch vriendinnetje ten geschenke gekregen. Het stelde een christuskop voor, zonder eenig aanhangsel van stralenkrans of doornenkroon, het zou wel een gewoon sterveling hebben kunnen

wezen, maar dan harmonischer en van een grooter rust en goedheid dan andere menschen. Ze had die plaat hier nu boven haar bed gehangen, ze hield ervan er lang en aandachtig naar te kijken, geleidelijk meende ze een kalmte op zich te voelen neerdalen, als een zwakke afstraling van dien koelen en verheven vrede.

Er werd bij de Lichtegaards niet aan tafel gebeden, niemand sprak er over gods-

dienst. Toske wist, de ouders van moeder waren ‘ouderwetsch vroom’, zooals vader het uitdrukte, hij had het nooit met ze kunnen vinden en hij verborg dat in het geheel niet. Zijn eigen ouders stierven lang geleden. Ze begreep best, dat het door hem kwam, dat Stephien en zij niet naar de kerk hoefden als de dorpskinderen, het trok haar daarom juist aan, het kerkje lag zoo aardig rondom in de sparren. Dikwijls vormde ze het plan, er eens met moeder over te praten, maar altijd weerhield haar een verlegenheid, en ook moeder bewaarde op dat punt een schuw stilzwijgen.

Tweemaal, beide keeren had moeder een bloedspuwing gehad, telegrafeerde vader plichtmatig, en tweemaal maakte grootmoeder alleen de lange reis, omdat grootvader verlamd was. Toske bewaarde koesterend de heugenis aan een ongewoon kostbare doos bonbons, en aan een oude vrouw, die drukker sprak en gebaarde dan de menschen die ze kende; ze zat den ganschen dag bij moeder, vader en zij gingen elkaar zooveel mogelijk uit den weg. Zoodra moeder weer mocht opzitten, reisde grootmoeder af.

Op school, met de meisjes, had Toske vaak diepzinnige gesprekken gevoerd over godsdienst, vóór het slapen gaan, of in de zwoele avonden, als ze gearmd heen en weer drentelden in het smalle larix-laantje naast de tennisbaan. Het begrip god had zich in haar vastgezet als iets angstig-geheimzinnigs dat je niet begrijpen kon, maar waar je een beetje voorzichtig mee moest wezen, toch ook als iets vast en veiligs, waar je bezwaarlijk buiten zou kunnen. Ze verzuimde nooit, en ook nu niet, zich naar den christuskop te richten bij het bidden om moeder's beterschap. Eigenlijk zou ze ook liever tot Jezus hebben gebeden, omdat hij zooveel jonger scheen, meer menschelijk en dichterbij, als ze dat tegenover God niet beleedigend en ongepast had gevonden.

Ze meende nu wel haar pad te kunnen afbakenen.

Als ze straks, de lange doodsche winterdagen, uren achtereen met een boek of handwerkje bij moeder waakte, terwijl Stephien het huishouden beredderde met de norsche meid en vader soms uitreed in het brikje naar een boer in den omtrek, kon ze diep-in, streelend, de eigen edelaardigheid ondergaan. Moeder, te mat om te spreken, voorlezen vermoeide haar zelfs tegenwoordig, leunde half overeind in de kussens, hoorbaar ademend, haar mooie groote oogen staarden wezenloos van benauwdheid naar het venster, waar Toske de vitrages van had uiteen geschoven, of dit verluchting kon brengen. Buiten stond kil-klaar de vroege dag, door de naakte kruinen speurde ze, voorbij de akkers, den zwarten wand van het sparrebosch. Vorig jaar nog kon moeder daar wandelen.... Vader had gelijk, de winter hier was afschuwelijk, verzuchtte Toske hartgrondig. Maar het moest toch weer voorjaar worden, als vroeger zouden ze zwerven langs de velden, door het koren en verderop, de bosschen door tot aan de altijd lichte, zongezengde hei. Ze zag er zich al gaan, in haar linnen jurk, bloothoofds en op de nieuwe witte schoentjes.... De schilder, die elken zomer aan den boschrand zat onder zijn reuzeparasol, zou haar verwonderd aanzien, omdat ze nu volwassen was geworden. Zij, ze zou hem langzaam voorbijloopen, en als hij vroolijk een groet riep, als een dame statig neigen met het hoofd....

Een hoestbui van moeder schrikte haar op, het duurde, duurde.... Als ze eindelijk uitgeput neerlag, moest Toske een poeder mengen, die zou verdooven en rust brengen. Ze wachtte, staande voor het bed, tot de zieke de oogen sloot.

Opnieuw op haar plaatsje in de vensternis, het boek op haar schoot, probeerde ze haar droomerijen voort te zetten. Het lukte niet. Inplaats van de zonnige heide, de golvende geurende korenvelden, blikte daar aldoor moeders smartelijk gezicht.

Plotseling, wreed-helder, besefte ze het: dezen zomer zou moeder niet buiten komen!

Een kort fel oogenblik staarde ze naar het bed, alles in haar in opstand. O, alle die dagen, de zomerdagen, de ochtenden als de halmen vochtig zijn, 's avonds, als de lucht rood gloeit en ieder sprietje roerloos staat.... Overal het koren, het gele wuivende koren, als een zee die aandeint, die ruischend aanspoelt rondom het huis, rondom den tuin, heel het dorp! En zij hierbinnen, altijd de trieste ziekenkamer en het hoesten, het hoesten, het hoesten....

Het was al voorbij.

Daar sluimerde moeder, er bestond niet anders op de wereld dan moeder, haar oogen en haar zachte handen, die handen van zoo eindeloos ver terug, zoover haar herinnering reikte, die hadden gezorgd en getroost.... Wat beteekende dat andere daar tegenover?

Een beverige warmte bleef nà in Toske, als na een weeë schrik; ze vreesde de eigen gedachten. Maar dat bedaarde allengs, weer dook daar streelend het weten van eigen edelaardigheid. Onder het heesche ademhijgen van de zieke, ging ze dat stilletjes uitspinnen in droomerijen: een meisje, jong en bevallig, zich offerend, afstand doende van alle geluk, alle levensblijheid, terwille van een aangebeden, zieke moeder....

V.

Max Daumry bewoonde kamers midden in het dorp, een kwartier loopen van het afgelegen en vervallen landhuis van de Lichtegaards.

Hij hield van buiten, van deze vlakke streek van akker na akker, met daarachter de uitgestrekte heidevelden, het eikenhakhout en de schrale dennebosschen, waar hij uren achtereen met zijn geweer kon ronddwalen, of vadsig liggen bakken in de zon. Maar in den winter zou hij zich toch geweldig hebben verveeld zonder zijn aanloop in het notarisgezin.

Bij Lichtegaard zelf vond hij weinig aanknooping. De zieke meed hij, met den instinctieven afkeer van den kerngezonden mensch, hij kon een schuwheid in haar nabijheid niet overwinnen. Toske was kort na zijn aankomst naar kostschool vertrokken, de eenige bij wie hij zich dus kon aansluiten bleef Stephien.

En van het eersten oogenblik af had hij getracht met haar op een goeden voet te geraken. Dit viel hem niet moeilijk. Stephien ontving hem, zooals elk meisje, dat haar eerste jeugd voorbij is, bewust of onbewust den jongen man ontvangt die op haar weg komt, met de gedachte aan een mogelijk huwelijk.

Ze was zevenentwintig, en de drie jaren, voor haar moeders gezondheid hier buiten doorgebracht, hadden haar verbitterd. Haar beide vriendinnen in de stad waren in dien tijd getrouwd, langzaam-aan zette zich een doffe angst in haar vast, dat zij ongetrouwd zou blijven....

Ze durfde er zichzelve nauwelijks rekenschap van te geven.

In het begin dweepte ze met de vrijheid en de rust van het leven buiten; de sleur van één winter had haar zwakke geestdrift gedoofd. De beterschap van de zieke, door de doktoren voorgespiegeld, bleef uit na een eersten hoopvollen zomertijd, er kon van terugkeeren naar stad voorloopig geen sprake wezen. Er werd niet over gesproken, ze bleven. Stephien deed het huishouden, ze verzorgde de zieke, die met een uiterste

wilsinspanning volhield zooveel mogelijk zich aan te passen aan den gewonen dagelijkschen levensgang. De anderen verzetten zich daar niet tegen. Doch soms als Stephien haar hoestend en met gebogen rug aantrof over eenig naaiwerk, of haar bezig vond met inspanning van al haar zwakke kracht zich het lange zwarte haar op te maken, kon een wrevel haar besluipen, een afkeer bijna, waarover ze zich later schaamde en die ze niet begreep, omdat ze haar gevoelens

niet uiteen wist te zetten, tegenover zichzelve evenmin als tegen anderen.

Diep-in geloofde ze toch wel te zullen trouwen. Als ze zich bekeek in den spiegel, haar klein hoofd in de lijst van het volle donkere haar, haar zongebronsde huid en frissche tanden, vond ze zichzelve aantrekkelijker dan Mary of Anne, die nu beiden een eigen huis hadden en mevrouw werden genoemd. Ze mijmerde vaag, hoe het zou gebeuren, hierbuiten nog misschien, door iets wonderlijks en ongedachts, of anders zeker in de stad, waar immers zooveel mannen waren....

Maar de dagen gleden eender voorbij.

Toen, onverwacht, was Max Daumry bij vader op kantoor gekomen. Met een schok stelden zich al Stephiens verwachtingen op hem. Zijn uiterlijk viel haar eerst niet mee, met de plooibaarheid, vrouwen eigen, paste ze haar gevoelens erbij aan. Met zijn groote, wat te gezette gestalte, het rosblonde haar dat hij te lang liet groeien, zijn gave tanden en zelfs zijn bolle, weinig sprekende oogen verhief ze hem zonder inspanning tot een toonbeeld van mannelijke kracht en schoonheid.

Lichtegaard, met een oppervlakkige gastvrijheid, die hij zichzelve meestal het eerst beklaagde, had hem bij zijn aankomst gezegd:

‘Als 't je te machtig wordt, daar in het dorp, kom je hier je kopje thee maar halen!

Max Daumry liet zich geen tweede maal nooden. Avond aan avond haast kraakte zijn zware stap aan over het grint van het inrijpad, uit de verte al riep hij een groet met zijn wat gemaakt geluid naar het venster, dat voor moeder altijd open stond.

Het was de laatste zomer dat de zieke buiten zou komen. Ongewoon lang bleef ze mee aanzitten om den rieten tuintafel onder de beuk, het roode licht van de schemerlamp gaf schijn van blos aan haar holle wangen. Stephien schonk de thee, ze trachtte weinig te rinkelen met de kopjes, gretig liet ze zien, hoe een goed huisvrouwtje ze wezen zou....

Rondom het warm-rood plekje lag de tuin gedompeld in zwart, als de krekels zwegen mat je pas recht de diepte van de avondstilte. Een eindelooze vredigheid leek op het zwoele duister aan te zweven, je rook het koren op de akkers, een flauwe harsgeur dreef bij vleugen aan van de doorzonde dennen. Stephien keek naar zijn haar, dat in het lamplicht blonk, ze voelde zich zóó rustig gelukkig, dat zelfs het jachtig verlangen om te trouwen haar voor een oogenblik losgelaten had....

En ook dien winter bleven haar anders zoo rustelooze oogen van een ongewone mildheid.

Lichtegaard verliet, als de zieke zich in den vooravond na het theeuurtje, ter ruste begaf, meestal de kamer, om nog wat te werken op kantoor. In zijn hart vond hij Daumry een kwast, zijn zwaarwichtige gesprekken irriteerden hem; doch hij wou zijn oudste dochter deze eenige afleiding niet ontnemen, temeer waar hij hem als volkomen gevaarloos beschouwde.

Zoo bleven Stephien en Max vaak samen. Het veranderde weinig aan hun houding. Ze zaten naast elkaar aan de tafel, Stephien had een handwerkje voor zich, waaraan ze af en toe een steek deed. Als ze niets meer te bespreken vonden, las Max voor. Hij was zijn jeugd-idealen trouw gebleven, niets ging er hem nog boven een avontuurlijken woudloopersgeschiedenis. Al stelde Stephien er minder belang in, ze luisterde toch aandachtig, in haar verbeelding vereenzelfde ze zich soms met eene der altijd koene heldinnen en Max met den onvergelijkelijk-dapperen woudlooper. Ze keek daarbij bewonderend naar zijn papperig-blanke handen, diep-in stond hij

haar toch veel nader als aanstaand candiaat-notaris.... Een enkele maal, in het vuur van zijn voordracht, legde hij wel de hand op haar schouder of omvatte in zachte

greep haar vasten ronden bovenarm. Stephien voelde dan een trillende warmte opstijgen langs haar rug, ze sloot de oogen, één ondeelbaar oogenblik deinde alles rond haar weg. Hij had haar al losgelaten, effen las hij voort. Want zoo onnoozel als Lichtegaard meende was hij niet.

Het werd dat jaar een vroege lente.

Ongemerkt en bijna zonder overgang, mengde zich haar zoele adem in het laatste en krachtloos hijgen van den winter, opeens, vandaag, daar was het er, wat je gisteren niet voelde en waarin je je toch niet vergissen kon.... Het leek alles eender, buiten, de harde zwarte grond en de kille sneeuwplekken op de vale grasperken, de kale struiken en boomen, de naakte akkers; maar iedereen wist nu, dat dàt niet lang meer zou duren!

Het scheen Stephien toe, of ze geen voorjaar zoo intens had doorvoeld, of geen vroeger voorjaar zóó van beloften was overvuld geweest. En of alles erdoor veranderde....

Een onbestemde ongedurigheid verdrong alle rust in haar. Den ganschen dag jachtte ze naar het einde, en stond daar de avond, vol van geuren, goudglanzend en teeder, dan vond ze zichzelve ver van de gezochte bevrediging. Ze deed stuursch tegen de zieke, die matter dan ooit zich sleepte van het bed naar haar stoel in de woonkamer, van den stoel naar het bed. Als eindelijk Max verscheen, gladgeschoren en pijnlijk zorgvuldig gekleed, had ze allerlei stekelige aanmerkingen, een zotte begeerte woelde daarbij in haar, hem woedend te maken, hem te zien opstuiven, met zijn vuisten bonzen op het tafelblad. Doch hij toonde zich nauwlijks gekrenkt, even, zelfvoldaan, overstreken zijn bolle oogen het gesoigneerde spiegelbeeld. Hij had een nieuwe rooversroman meegebracht, met geestdrift gewaagde hij ervan, fijnproeverig hier en daar een bladzij opslaande. En Stephien zette zich tot luisteren, het eeuwige handwerkje tusschen de klamme vingers, in een machtelooze en verkropte spijtigheid die haar had kunnen doen stampvoeten.

Maar in den voorzomer, die heet en ademloos aanstreek, legde zich geleidelijk die onrust, ze voelde zich mat en zonder verlangen. Soms, als ze in de schemering Max hoorde aankomen over het grintpad van den tuin, bekroop haar jegens hem een weeke dankbaarheid, dat hij door alles heen hetzelfde was gebleven.

(*Slot volgt*).

Desillusie,
door Karel Wasch.

Z i j . een vrouw van nauwelijks dertig, elegant en slank, met veel verlangen in de oogen.
H i j , eenige jaren jonger, schoon ouder schijnend, eenvoudig-correct, met iets ondefinieerbaar-kils en afwezigs.
Haar boudoir. Een koele Juni-avond neigt ten einde. Zij ligt languit op haar divan, in stroef-onverschillige houding. Hij zit in een fauteuil nabij haar, ziet naar buiten, naar de lucht.

H i j

(verbreekt eindelijk een beklemmend zwijgen. Koel-samenvattend, zonder haar aan te zien).

Ik wéét, dat ik je een teleurstelling heb gebracht....

Z i j .

(even-bitter)

Daar heb ik ook geen geheim van gemaakt. Maar zie je wel klaar in, waardoor?

H i j .

Ja. Je kunt het koele in mij niet verdragen. Mijn verlangen om alle aandoeningen te ontleden. Terwijl....

Z i j .

Je weet heel goed, dat ook ik niets liever wil, dan mij alles zoo bewust mogelijk maken. Mijn desillusie bestaat daarin, dat je alléén maar kil en alléén maar ontledend kunt wezen, terwijl je vroeger den schijn wekte vatbaar te zijn voor groote 'romantiek'.

(Hij opent den mond tot spreken. Zij gaat onmiddellijk voort).

Spreek het nu niet tegen. Het dient nergens meer toe. Ik begrijp precies je gedachtegang. Je bent weer bezig jezelf te bedriegen, je innerlijk snel te vervormen na mijn woorden, om dan te kunnen zeggen, dat je wél bent, waarvoor ik je nu niet meer houden kan. Ik voel ook, dat die verfijnde comedie prettig voor je is en dat het interessant voor je was een vrouw als ik te hebben ontmoet, tegenover wie je je in verschillende, allemaal min of meer gefingeerde stemmingen kon laten zien....

H i j .

(met bijna-glimlach)

Wat moet ik antwoorden, wanneer a priori iedere uiting van mij als onecht wordt gekwalificeerd?

Z i j .

Ik verlang geen antwoord....

H i j .

(met lichte ironie)

En, wil je zeker zeggen, je begrijpt nauwelijks, waarom ik hier nog blijf....

Z i j .

Ik geloof tenminste niet, dat wij elkaar nog veel te zeggen hebben....

H i j .

Ik dacht er juist over, om heen te gaan. Wat mij hier houdt is enkel het besef dat ik je toch nog iets zeggen moet, waarvoor ik alleen de juiste woorden niet vindt....

Z i j .

(louter cerebraal-geïnteresseerd)

Je verlangt dus nog iets van mij....

H i j .

Ja.

Z i j .

Wat?

H i j .

Hetzelfde, dat ik altijd van je verlangd heb....

Zij.

(met bijna-tarting)

Wanneer je wilt, dat ik hieraan meer waarde zal hechten dan ik op 't oogenblik doe aan je vroegere betuigingen, zul je nader moeten preciseeren.

Hij.
Ik heb je nooit kunnen zeggen, wat ik in diepste wezen van je wilde.

Zij.
Je blijft vaag.

Hij.
Ik ben bang voor formuleering. Alles wat ik ervan uitspreek, is noodzakelijk valsch....

Zij.
Omdat de gevoelens achter je woorden valsch zijn. Of liever, omdat er geen gevoelens achter je woorden zijn.

Hij.

(uit het raam ziend, strak-sprekend door gewilde zelfconcentratie).

Ik ben er mij volkomen van bewust, dat er veel in mijn aandoeningen hopeloos-onecht is. Het is mij soms haast onmogelijk uit te maken, of ik iets wel werkelijk onderga. Daartegen over ben ik van bepaalde ervaringen volkomen zeker.

Zij.

(licht-smalend).

Zoo kom je er niet. Je poseert - bewust of onbewust - voor den hoofpersoon uit gangbare Fransche romans van een tiental jaren geleden. Het is alles weer literatuur wat je zegt. Of liever: comediespel. Je voelt je voortdurend op de planken.

Hij.
Is dat besef niet inhaerent aan ons beider bewustzijnsstaat?

Zij.
Jawel. Wij hebben altijd moeite gehad met het ontwarren van elkaars tot zelfbedrog geneigde naturen, voor wij konden komen tot een zuiverder contact. Maar....

Hij.
En dat is nog zoo.

Zij.

(haalt de schouders op)

Wou je het gebeurde wegredeneeren?

Hij.

Wat jij ‘het gebeurde’ noemt, bestaat in diepsten zin niet voor mij....

Z i j .

Zoo kun je er altijd komen. Maar dit helpt weinig. Voor m i j bestaat het wel. Je moet toch heel weinig begrip hebben gehad van den toestand, waarin ik verkeerde....

H i j .

Ik besefte niet, dat die zoo anders was, dan vroegere houdingen van je....

Z i j .

Omdat je alles naar je zelf afmeet. Nu zie ik in, dat jij stabiel bent gebleven. Terwijl er zich in mij een proces heeft voltrokken.

(Hij ziet glimlachend voor zich uit).

Zeg het maar niet. Ik zie aan je even samengeknepen oogen, dat je ook van een

proces in jezelf wou gewagen. Wees nu eens eindelijk oprecht. Tracht niet voortdurend dingen te uiten, die niet in je zijn. Zwijg als je niets te zeggen hebt.... Je doorvoelde mijn toestand niet. Je hebt nooit aan mijn voorafgegane zelfstrijd geloofd. Je besefte niet, wat het voor een vrouw als ik beteekende, zoover te komen, dat ik mij heelemaal aan je wilde weggeven en je dat te zeggen.... Om dan een kille weigering te ontvangen....

Hij.
Om te beginnen heb ik niet geweigerd.

Zij.
Je liet blijken, dat je het niet begeerde. Dat is nog erger.

Hij.
De wijze, waarop je het zei, was zoo, dat ik aan een hypothetisch bedoelen moest gelooven....

Zij.
Wat je met alle macht zou hebben aangegrepen, als werkelijk het verlangen in je geleefd had om te blijven bij degene, die naar je woorden te oordeelen de ‘geliefde’ voor je was.... Of had je gewild, dat ik mij voor je ontkleed zou hebben en mij als een hysterica op je had geworpen?

Hij.
Je overdrijving bewijst, dat je mijn gezegde niet geheel kunt weerspreken. Je hebt je vergist in je eind-conclusie.

Zij.
Een vrouw vergist zich nooit in deze dingen.

Hij.

(met een gebaar)

Ça termine les affaires.

Zij.
Dacht je, dat ik mij niet van alles voorgehouden heb? Ik heb ook de fout bij mijzelf gezocht, mijzelf verweten, dat ik niet het juiste oogenblik heb gekozen en dit intuitief had moeten voelen. Maar dat verandert niets. Onomstootelijk is voor mij het verschil tusschen ons gedemonstreerd. Wij kúnnen de verhouding niet hebben, die ik mij vroeger heb voorgesteld. En daar hoef je nu verder geen verwijt in te zien. Het i s alleen niet anders Trouwens: al had het andere mij niet overtuigd, zeker hetgeen je in dit gesprek hebt erkend....

Hij.
Waarbij je niet vergeten moet, dat ik mijzelf voortdurend genadeloos critiseer. En dus gemakkelijk sceptisch kom te staan tegenover houdingen uit het verleden.... En ook dit bedenk ik voortdurend.

Z i j .
Wat wil je daarmee zeggen?

H i j .
Het is meer dan eens gebeurd, dat ik je dingen zei of schreef, die ik niet geheel en al meende te voelen. Ik deed dat terwille van de verhouding. Ik wilde zooveel mogelijk doen, wat je van mij verwachtte om dan, als van zelf, zonder forceeren te komen tot de verhouding, die ik mij voorstelde....

Z i j .
Je blijft steeds op den bekenden weg. Dàt weet ik wel. Ik heb altijd in je uitingen scherp moeten onderscheiden, wat literatuur was en wat niet. En ook van de methode, die je volgde, wist ik alles. Je reageerde alleen maar. Terwijl je had moeten doen of eischen, wat je zèlf wilde.... Je kunt nu weer wel de spitsvondigheid bedenken, dat je enkel 'reageeren' wilde....

H i j .

(invallend)

Daar dacht ik niet over.

Z i j .

(sarcastisch)

Over je einddoel soms?

H i j .
Je zegt het.

Z i j .
Preciseer dit dan eindelijk eens.

H i j .
Wij hebben het nooit bereikt. Hoe zou ik er naar waarheid over kunnen spreken?

Z i j .
Gebruik benaderende woorden. Doe het mij aanvoelen.

H i j .

(zeer rustig, met eigenaardigen glimlach)

Waartoe dient dit nog?

Z i j .

(scherp)

Dus ook dàt is comediespel. Natuurlijk. Je hebt nooit iets van mij gewild. Hoogstens maakte je jezelf dat wijs.

H i j .

(nog immer hoog-rustig, naar buiten ziend)

Herinner je je den avond kort na je ziek zijn? Wij hebben toen maar zeer weinig gesproken. Het leek, of wij geen van beiden door onze gecompliceerdheid werden gehinderd. Ik zat hier en keek naar buiten, evenals nu. Jij zat in d i e n stoel, tegenover mij. Je had dezelfde japon aan van nu, die je zoo frêle maakt. Je was nog bleek en je oogen leken donkerder dan anders.

Je beheerschte je verlangen niet. Je vertelde van momenten uit je ongesteldheid, gewoon, zonder nadruk, maar telkens lei je je hand op mijn knie en ik voelde mij doorvloeien van je warmte.... Het werd in de kamer gauw donker, maar buiten bleef de lucht lang licht. Ik zat er in te kijken en toen ik mijn oogen half sloot kreeg ik een vreemde sensatie. Ik zag de lucht als een lichtend gordijn, dat me geheel omgaf en afsloot van al het andere. Intusschen was jij op den grond gaan zitten, geknield op een kussen. En door het onderste van mijn oogen zag ik je maar vaag: eigenlijk alleen de contour van je gezicht. Maar ik voelde je wezen straf op het mijne geconcentreerd en allerlei emoties gingen door mij heen, die ik niet ontleedde.... Een keer zei je: Vreemd, dat ik er nu genoeg aan heb naar de wisselende aandoeningen op je gezicht te kijken. Toen was je heel dicht bij de sfeer, die ik als de hoogste voor onzen omgang voel. Later niet meer. Ik hoorde toen aan den toon van je stem, dat je passie weer was opgewekt. Je hebt daarna ook nog op den rand van mijn stoel gezeten en mij, wat je noemde, ‘verleid’. Tot één kus bij het afscheid, die echt en toch onzuiver was, omdat ik afscheid wilde nemen met een eenvoudigen handdruk....

Z i j.

(wat schorrig van het luisteren)

Had dan je wilsimpuls gevolgd....

H i j.

Er was een teederheid in mij: ik wilde je geen teleurstelling bereiden....

Z i j.

Toch was die mij liever geweest dan de desillusie van nu....

H i j.

Dat antwoord verwachtte ik. Maar nu bedrieg jij jezelf. Je zoudt het niet kunnen verdragen, als ik hier eens een heelen avond zat en alleen naar je wilde kijken of zwijgend uit het raam staarde en wegging met een handdruk. Daar ben je de vrouw niet voor. Je wil passie. Of straffe geestelijke overheersching. Of verfijnde liefkoozingen.....

Z i j.

Als je dat zoo goed weet en je wilde van mij zooveel, begrijp ik niet, waarom je dat bewustzijn niet beter gebruikte....

H i j.

Het verschil tusschen ons beiden heeft mij altijd klaar voor oogen gestaan. Maar ik wou je geheel aanvaarden, zooals je was, je zooveel doenlijk bevredigen, omdat ik dit als noodzakelijk voelde voor het andere....

Z i j.

Door huichelen wordt nooit iets waardevols verkregen....

H i j.

Ik huichelde niet de aandoeningen als zoodanig.

Z i j.
Je kent geen passie, om te heerschen was je ondanks alles te weinig zelfbewust en je liefkoozingen waren weinig-bizonder....

H i j.
Ik heb brieven van je, waarin het tegenovergestelde wordt gezegd. Het is ook anders. Mijn hartstocht kan hevig opvlammen, maar ik kan hem altijd weer neerdrukken....

Z i j.
Je hebt er zelfs sterk de neiging toe....

H i j.
Terwijl jij je er fel in wilt uitleven.... Zoo weet ik ook heel goed, dat ik in staat ben te overheerschen, maar ik verlang niet naar hetgeen door dwang verkregen moet worden. En mijn liefkoozingen wil ik niet tot gewoonte zien worden....

Z i j.
Als ik je zoo hoor spreken, is het of ik sommige van je brieven herlees. En ik word meer en meer bevestigd in mijn eindconclusie over je: je aanvaardt de consequenties van je gevoelens niet, je wekt verlangens, waarvoor je geen bevrediging kunt geven....

H i j.
Mijn heele wezensgesteldheid wekt desillusioneerend....

Z i j.
Dergelijke zelfbespotting is van weinig waarde....

H i j.
Ik spot niet. Zoo is werkelijk mijn zelfbegrip.

Z i j.

(licht-smalend)

Jammer, dat je dit niet vroeger hebt uitgesproken. Dan was ons veel misverstand bespaard gebleven.

H i j.
Vergeet niet, dat ons contact door jou begonnen is als een spel

(citeerend)

‘een spel, verfijnd wel en diepgaand, maar toch altijd spel blijvend’....

Z i j.
Je citeert goed. Ik bewonder je geheugen. Alleen vergeet jij, dat het geen

spel voor mij gebleven is....

(Hij zwijgt).

Moet ik uit je zwijgen opmaken, dat je dit niet gelooft? Wou je het nu doen voorkomen, alsof ik mij maar wat met je geamuseerd heb.... Och ja, zoo houd je misschien de plezierigste herinnering van ons afscheid....

Hij.
Ik heb van het begin af geweten, dat het geen spel blijven kon. Daartoe ben je te veeleischend. Je wil een voortdurende climax in elke verhouding. Eerst in je huwelijksleven. Het eenvoudige liefhebben van je man was je niet meer genoeg. Je wou de waarachtigheid van je liefde toetsen. Daarom begon je bespiegelingen over 'ontrouw'. Je wilde weten, of je in staat zou zijn hem te bedriegen. Ik kwam in je leven. Je zag in mij een geschikt proefobject. Wij begonnen onze dialogen en steeds gewaagder samenkomsten.... Het kwetste je ijdelheid, dat je man niet intuïtief aanvoelde, hoe je van hem verwijderd raakte. Bovendien nam je interesse in ons contact toe. Je geloofde met mij ononderbroken stijgingen te kunnen beleven.

Zij.
Je hoeft mij niet te zeggen, dat ik mezelf deze desillusie bereid heb. Ik weet heel goed, dat ik dingen verlang, die onmogelijk zijn. Maar zooals je het nu ziet, zag je het ook niet aldoor. Dit is een samenvatting achteraf.

Hij.
Natuurlijk. Het klare begrip kon ik pas krijgen na de ervaring. Maar het besef, dat ik daartoe zou geraken, had ik voortdurend....

Zij.
Dat rijmt niet erg met hetgeen je zei van mij te verwachten....

Hij.
Evengoed als jij weet het onmogelijke te verlangen en er toch naar streeft, evengoed wist ik, je niet te zullen kunnen geven, wat je verlangde, terwijl ik het toch ging probeeren. Wij willen beiden zekerheid door ondervinding. En er is er alleen dit verschil: jij doorvoelt en doorlijdt alles, terwijl het voor mij uitloopt op een verwijding van mijn begrip.

Zij.
Nu maak je de tegenstelling opzettelijk schril. Er is ook dit: je had niet veel strijd noodig. Alles werd je geboden. Je had niets te verliezen. En de minste scrupules te overwinnen....

Hij.
En daarom is voor mij ook alles 'spel' gebleven d.w.z. een verhouding, waarmee niets van mijn innerlijk stond of viel tot nu toe. Je waarde voor mijn leven kan ik nu pas beseffen, omdat ik zeker ben, dat dit ons laatste gesprek is....

Zij.

Aldoor poseer je nog. Ik heb nooit waarde voor je gehad. Bovendien is het te laat. Een week geleden zou ik je geloofd hebben. Nu hecht ik aan geen enkele betuiging meer van je....

Hij.

Herinner je je het antwoord, dat ik je eenmaal eenvoudig-weg gegeven heb, toen je mij vroeg, na een pijnlijken zelfstrijd, wat ik eigenlijk van je verwachtte? Ik zei dit: het walgt mij zoo, voortdurend met mijzelf bezig te zijn. Toch is mijn leven daar heelemaal op ingesteld. En desondanks hoop ik, door iets reeëls buiten mij, zoover te komen, dat ik mijzelf vergeet. Daartoe breng jij me nader. Toen ik het zei, was het nog niet heelemaal waar. Ik wou samenvatten en dreef daarom wat ik besefte, op de spits. Maar nu drukt het precies mijn gevoel uit.... Als ik diep-waar wil zijn, moet ik van mijzelf zeggen, dat ik liefdeloos ben. Ik wil dat niet heelemaal op de omstandigheden schuiven. Al heeft mijn jeugd er veel toe bijgedragen, ik heb altijd een grooten hang naar eenzaamheid gehad. De teleurstellingen, die ik moest ondervinden, konden mij dus gemakkelijk verkillen. Maar tegenover jou, voelde ik....

Zij.

(op het cynische af)

Ik zou het woord ‘liefde’ voor onze verhouding nu maar niet meer bezigen. Je hebt blijk gegeven, zoo weinig te weten, wat liefde is....

Hij.

Je hebt mij ook nooit den tijd gegund. Je bent mij altijd te ver tegemoetgekomen....

Zij.

Het stugge in je verlokte mij tot uitdaging.

Hij.

Daarbij bepaalde het zich niet.

Zij.

Wanneer je het anders gewenscht

had, was mij dan vóór geweest.....

H i j .

Ik wil niet napleiten. Alleen verklaren. Als ik zag dat jou passie was opgewekt terwijl de mijne sluimerde, bracht mij dit verder van je af. En als m i j n hartstocht boven kwam, maar ik voelde jou onbewogen, onderdrukte ik mijn aandoeningen, omdat ik ten opzichte van jou niet door mijn zinnen wou overheerscht worden.

Z i j .

En er gebeurde niets, omdat die twee nooit samenvielen....

H i j .

Niets is te scherp gezegd. Wij hebben prachtige oogenblikken gehad.

Z i j .

Momenten, die hun waarde houden.... misschien. Maar laat ons niet in de fout vervallen, daardoor de groote lijnen minder afgebakend te zien.... Ik blijf bij mijn conclusie: je blijkt teveel eenzaamheidsmensch, om de minnaar te zijn van een vrouw, die leven wil....

H i j .

(achteruitleunend in zijn stoel)

Als die formuleering, je bevalt, houdt ze dan maar voor de juiste.

Z i j .

Dus je bent nu flink moe van alles. Het kan je niet meer schelen, wat ik zeg.... Tenslotte is die uitlating van je het meest karakteristiek. Je bent levensmoe, zonder geleefd te hebben. Geblaseerd zonder verzadiging.

H i j .

Zeg ‘leeg’ als je maar een hoonend woord zoekt....

Z i j .

Denkt niet, dat ik je nu tracht te prikkelen. Ik wil alleen voor mijzelf tot klaarheid komen.

H i j .

Als je dat ernst is, moet je ook mij aanvaarden, zooals ik ben. Ik heb nooit je minnaar willen zijn uit eigen aandrift. Ik zou het misschien zijn geworden door de omstandigheden. Wat ik van je hoopte, kon ik niet najagen, omdat het niet van mijn wil afhankelijk was....

Z i j .

Je moest eens je ‘beleefdheid’ laten varen. Al dat schermen met groote woorden dient om mij niet te doen voelen het ééne simpele feit: dat ik mij heb aangeboden en jij me versmaadde....

H i j .

Dit is zoo weinig waar, dat i k hetzelfde kon zeggen....

Z i j .
Jawel, om in de lijn te blijven van je zelfbedriegend betoog....

(ricaneerend)

Zoo heb ik jou dus teleurgesteld....

H i j .
Neen, geen oogenblik.

Z i j .
Waarmee je nu eindelijk erkent, al dat groote en hevige ook nóóit van mij verwacht te hebben. Want anders zou je je toch door mij pijnlijk tekortgedaan moeten voelen....

H i j .
Je bedenkt weer niet, dat ik dit alles nog van je verwacht. Want als ons contact bestaat, breken wij het door dit moedwillig afscheid - dat ik intusschen als diep gemeend gevoel - toch niet af.

Z i j .
Dus nu appelleer je aan het bovennatuurlijke. Om het laatste woord te hebben. Want dáárover valt immers niet te redetwisten!

H i j .
Wij zijn beiden te eerlijk tegenover ons zelf, om een waarachtig contact te loochenen. Wat er ook gebeurd zou zijn. En als wij in bezonkener stemming van het vele, dat ons nu vertroebelt, het weinige waardevolle zullen hebben uitgezuiverd, dan weten wij wel hoe wij tegenover elkaar staan. En dan zou het kunnen gebeuren, dat ik tot je kwam simpel, zonder eenige geforceerde stemming en jij me ontving met de eenvoudige verklaring, mij te verwachten.

Z i j .
Wanneer je mij vroeger, uit eigen aandrift, zoo'n afscheid had voorgesteld zou ik het aanvaard hebben. Ik zou er de romantiek in gezien hebben, waarin ik nú niet meer geloof.... Je bent nu moe. Je overspant je voortdurend. Rust uit. En je zult zien, dat er niets van je fata morgana overblijft....

(De schemer begint merkbaar te vallen).

H i j .

(terwijl een warmer toon in zijn stem komt)

Iedere geestesstrijd, die wij vroeger voerden - want dat was ons ‘spel’ en ons wederzijdsch ontwarren toch - bracht ons een enkel moment van echte toenadering. Onze strijd van dezen avond was diepergaand dan ooit, want een conflict als dit kenden wij nog niet. Is daar geen stijging in? Ik voel dan ook - ondanks alle schijn-

bare verwijdering - dat wij elkaar dieper begrijpen dan vroeger....

Z i j.
Wil je 'innig' worden? Waaraan moet ik dat toeschrijven? Aan de schemering? Dat hoort er zoo bij, nietwaar?....

(Hij blijft haar aanzien).

Het volgende is nu, dat je opstaat en mij kust, terwijl je je dan overtuigd houdt je woorden te hebben waargemaakt. Werk het programma maar af. Niemand belet het je.

(Hij beweegt zich niet).

Omdat ik het nu koud zeg, blijf je op je stoel zitten. Als ik even toenadering had betoond, zou je het gedaan hebben. Zóó weinig diep zijn jullie. De charme is alles. Maar wee, als er iets sterkers dan het oppervlakkige bekoord-zijn gevergd wordt....

H i j.
Ik wil graag erkennen, dat ik onder zeer verschillende omstandigheden van je charme genoten heb.

Z i j.
En je er heel wat gevoelens voor fingeeren wilt, om het te blijven doen....

H i j.
Mag ik er dan geen waarde aan hechten? Het is toch een van je wezens eigenschappen.

Z i j.
Dit schijnt je geraakt te hebben. Ik hoorde je nog over weinig met zooveel werkelijke belangstelling spreken.

H i j.
Je weet nu, waarmede ik mij steeds tevreden kon stellen....

Z i j.
In afwachting van het andere, wil je zeggen. Handig gevonden.... Jammer, dat het nu uit is. Want met één ding houdt je maar geen rekening. Wat je ook van de toekomst hoopt, er is iets onherstelbaars tusschen ons gekomen. Veel verdraag ik, heel veel, te veel misschien. Week als was ben ik veelal, maar wat jij me gedaan hebt, maakt mij in één opzicht hard als ijzer....

H i j.

(halfluid).

Om het tegenovergestelde beeld te gebruiken.

Z i j.
Je hoeft niet te spotten. Dit is gemeend; je zult het ondervinden....

H i j .

Dus je stelt waarlijk het onherroepelijke tusschen ons?

Z i j .

Het i s er. Wie of wat het stelde, heeft verder geen beteekenis.

H i j .

(met een vreemden glimlach)

Ik aanvaard het....

Z i j .

(bitter)

Met verlichting....

(Zij strekt zich uit op den divan, meer en meer door moeheid overmand. Een lang zwijgen. Het duister verdicht zich. Hij kan haar gelaat niet meer onderscheiden, zij het zijne wel, in het licht, dat nog door het venster zeeft. Eindelijk:)

Verbeeldt je je nu, dat het beroemde contact er is? Je bent zoo lang gebleven: je verwachtte het bepaald van avond.

H i j .

(met innigheid, die door haar niet verstaan wordt)

Ik zal weggaan. Ik zal je loslaten. Ik vrees, dat wat voor m i j een vervulling zou wezen, toch voor jou weer teleurstelling moest opleveren....

Z i j .

Verg vooral niets van mij....

H i j .

(opstaand)

Het is toch heel mooi geweest tusschen ons....

Z i j .

Nu zijn we er. Het traditioneele afscheidswoord is gesproken.

H i j .

(blijft nog een oogenblik peinzend naar buiten staren, terwijl een ongekende zachtheid zich over zijn gelaat verbreidt).

Z i j .

(tot hem opziend)

Nu kun je de held van je verbeelding blijven. Dat wil je immers. Want je bent geen man voor de realiteit.

(Hij antwoordt niet)

Wil je niet liever gaan zitten? Dat is minder vermoeiend....

H i j .

(gaat naar haar toe en reikt haar de hand tot afscheid. Even drukt ze die en hij verlaat haar met een glimlach, dien zij niet verstaat. Als hij weg is, blijft ze moe, ontzenuwd liggen met krachteloos uitgebreide armen).

Dorpstuintje,
door Hélène Swarth.

In 't zonnig tuintje, waar de boonen bloeien,
Zoemt, héel den noen, een bruine bijenzwerm.
In groenen gieter laat, met droef gekerm,
Een grijze pomp juweelen water vloeien.

Een ruige zonbloem opent, stoer en ferm,
Haar gouden straalkans. Roode rokjes gloeien
Op 't groene bleekveld, waar kapellen stoeien.
Een kromme vlierstruik breidt een roomblank scherm.

Een vlasblond meisje drenkt de ronde kroppen,
Gedijend malsch in 't lommer van de heg,
Besprankt de wasch met diamanten droppen
En wekt en jaagt door 't haagje, naar den weg,
Met luid gekakel om uit sluimer foppen,
Een witte kip met donzen kuikens weg.

Kroniek.

Boekbespreking.

Louis Couperus, Antiek Toerisme, Amst., van Holkema & Warendorf, 1911.
Louis Couperus, De Komedianten, Rott., Nijgh & van Ditmar, 1917.
Louis Couperus, Van en Over Mijzelf en Anderen, IIIe en IVe bundel, Amsterdam, L.J. Veen, zonder jaartal.

Dat zijn er vier, en geen kleintjes ook, te zamen meer dan negenhonderd bladzijden Couperus. Ja, ik heb een bàd in Couperus genomen! Ik weet, lezers, dat sommigen van u zullen glimlachen, spotlachen, hoonlachen of meesmuilen bij dit woord: een bad. Zij, de reinheid- en frischheid-lievenden, zijn gewoon zich dagelijks te baden in warm of lauw, misschien zelfs koud, maar in elk geval rein en helder water, en zij glimlachen, spotlachen, hoonlachen of meesmuilen, want bij de uitdrukking: een bad in Couperus denken zij aan geuren en odeuren, aan olieën en poeders, zij herinneren zich misschien wel de baden van Heliogabalus of van andere verweekelijkte romeinsche keizers of hetairen, door Couperus beschreven, en.... zij benijden mij mijn bad niet. Wat dan ook geenszins noodig is. Ik heb geen benijding noodig om mij frisch en lekker te gevoelen. Ik heb precies hetzelfde gedaan wat de reinheid- en frischheid- en verzorgdheid-lievenden doen, wanneer zij, in het zweet huns aanschijns, lange uren hebben gewerkt, of gereisd, of gewandeld over het stof der wegen, ik heb een bad genomen. Ook ik had, in het zweet mijns aanschijns, gewerkt, en verwerkt had ik.... o massa's, en van allerlei, slecht, onfrisch, taai en saai, onverzorgd proza - het proza van mindere schrijvers en van nog mindere journalisten; want houd het nu maar eens vol tegenwoordig, geen kranten te lezen! - ook ik had veel gereisd, maar het waren gedwongen reizen, van den titel tot het einde door slecht of ‘minder’ geschreven boeken, en veel gesjouwd en geploeterd had ik door het proza der Reuter- en Wolff- en Kaiser Wilhelm-telegrammen en door dat van parlementaire speechen en gezanten-nota's. Ik had behoefte aan een bad in natuurlijk en aangenaam proza. Ik moest weer eens e e n s c h r i j v e r lezen. Aan goed en welverzorgd, helder, licht en aangenaam proza had ik behoefte - zooals gij, lezer, wellicht vanavond nog aan uw goed en welverzorgd, helder en verfrisschend waterbad. Licht proza, dat is proza dat niet zeer inspant en dat toch goed is en welverzorgd. Slecht proza spant mij altijd in, het ergert me, benauwt me, het kan nooit l i c h t zijn voor mijn gevoel. Couperus was mijn man! Gelukkig, er stonden vier boeken van hem in mijn kast, vier die ik nog niet gelezen had. Want ja, hij heeft een ‘snelle pen’, Couperus. Hij zegt het zelf en het is lang geen grootspraak. In zijn stukje: ‘Jan en Florence’ (Van en over Mijzelven III, bl. 1) zegt hij het zelf: ‘Wat leven wij snel, snel, snel! Zóó snel zelfs, dat mijn snelle pen het leven niet bij kan houden’. Hèt leven - hij bedoelt natuurlijk zijn eigen leven. Hij bedoelt dat zijn leven hem zooveel indrukken brengt, dat zijn pen ze onmogelijk alle noteeren kan, dat hij achterblijven of overslaan moet. Want zijn pen, al werkt hij vaak voor een dagblad, is nu eenmaal niet de pen van een journalist maar van een schrijver. En voor een schrijver, inderdaad, welk een buitengewoon snelle pen heeft Couperus! Een productie als de zijne, zulk een enorme,

verbijsterend snelle productie, o zeker, er zijn groote gevaren aan verbonden, niet veel kans heeft men, er mee te reiken naar de hooge, noch door te dringen tot in de diepe litteratuur, maar tot bewondering d w i n g t

zij, eerbied legt zij op aan al wie zonder vooroordeel is. Omdat zij, bij al haar snelheid, zoo góed is, zoo betrekkelijk puik zelfs. Omdat er in ons kleine land, ja misschien wel in de wijde wereld, op 't oogenblik niemand is, neen, niemand anders dan Couperus, geloof ik, die d i t proza kan schrijven, zóó aanhoudend, zóó onvermoeid en in zúlk een tempo! Een bad in Couperus is iets beters dan een bad in uw kostbare badkuip, lezer, want het is een bad in levend water, in een snelle beek, in een natuurlijk ruischend, soms zelfs zachtjes klaterend, maar altijd aangenaam gladjes en lekkertjes om u heen vervlietend stroompje. Waarlijk, ik ben er heelemaal van opgefrischt!

Moet ik nu vervolgens al dit betrekkelijk puike en aangename proza gedétailleerd gaan critiseeren? Moet ik u gaan wijzen op de verschillen in deugdelijkheid, die er toch wel bij zijn op te merken? Of moet ik, voor de zooveelste maal, gaan trachten, dezen allerbekendsten onder de Nederlandsche schrijvers te karakteriseeren, zooals hij uit zijn laatste werken naar voren komt! Couperus karakteriseeren! Zou het niet gelijk staan met aan Nederlanders te gaan vertellen dat hun klimaat wat regenachtig is, hun land eenigszins drassig, hun aard tamelijk eigenzinnig en onbeholpen? Of zoudt ge mij willen tegenwerpen, dat déze vergelijking nu toch heelemaal niet opgaat, daar juist Couperus immers juist zoo heel erg onhollandsch is, zijn karakteristiek zoo weinig overeenstemmend met de algemeen-nederlandsche? Ik wil u dan wel zeggen, dat ik dat niet geheel met u eens ben. O zeker, deze Nederlander, deze Hagenaar is sterk met cosmopolitisme aangehaald - maar zijn wij beschaafde nederlanders dat niet eigenlijk haast allen? - hij bezit, daarenboven, iets oostersch-weeldelievends, iets indisch-mystieks in zijn wezen, en dan: hij is zoo verwijfd en geaffecteerd, nietwaar? Inderdaad, ziedaar iets waar de meeste Nederlanders absoluut geen last hebben, veeleer hellen velen van hen op bedenkelijke wijze naar het.... laat ons zeggen: ál te eenvoudige over. Toch is in Louis Couperus ook veel van zijn neef Jan, den echten Hollander. Maar.... het lijkt wel of ik tóch begin te karakteriseeren! Terwijl ik juist wilde betoogen dat deze, misschien overigens wel voornaamste taak der litteraire critiek hier volmaakt overbodig is. Couperus moge dan nog zoo onhollandsch-bekorend, zoo gemaakt of gekunsteld, nog zoo verwijfd en verweekelijkt, nog zoo vercosmopoliseeerd, nog zoo haagsch-bijgeloovig of indisch-mystisch aangelegd zijn - wij kennen en begrijpen hem allemaal, zijn vreemde wezen is ons héél erg vertrouwd, zijn naam in ons land wat de engelschen noemen: a h o u s e h o l d w o r d geworden. ‘Louis Couperus’ is méér dan een naam, méér dan een schrijver, méér dan een algemeen bekende persoonlijkheid, Louis Couperus is een begrip, een adjectief geworden. Wij praten van Couperusachtig, wij citeeren den naam van Couperus bij onze beschrijvingen en typeeringen, zooals wij het ook Hildebrand en zijn Camera doen. Er zijn zoo van die schrijversfiguren, wier geest, zoo al niet bóven zuiver litteraire beschouwing uitstijgt, dan toch iets ánders wordt dan hetgeen met louter litteraire beschouwing valt aan te duiden. Louis Couperus - ik ben van zijn tijdgenooten, ik heb Eline Vere gelezen als feuilleton in Het Vaderland, ik heb hem gevolgd van dat begin tot den dag van heden. Ik heb hem hooren verguizen en hooren ophemelen. Ja, zelf heb ik meegedaan, menigmaal, zoowel aan die verguizing als aan die ophemeling. Hoe goed herinner ik mij Van Deyssel's artikelen over E l i n e V e r e en E x t a s e, en ook die over M a j e s t e i t en W e r e l d v r e d e, hoe zeer sprak de hartstochtelijke schoonheidsminnaar bij zijn verheerlijking zoowel als bij zijn straffen toorn ook mij naar het hart. Maar Couperus

bleef wie hij was. De critiek trof hem wèl, verheugde of bedroefde hem - getuige zijn M e t a m o r p h o s e ; nooit

beging hij de oneerlijkheid te doen als nam hij er geen notitie van. Doch hij bleef die hij was. Men schold hem een zwakkeling, hij bleef scheppen; het publiek vereerde hem om Majesteit, hij verwierp dat boek; Couperus ging zijn eigen weg. En hij stichtte, hij completeerde meer en meer den geest, de idee, de cultuur, die Louis Couperus heet. Men scheldt op hem, men pruttelt tegen hem, men lacht hem uit - maar men wordt wel gedwongen hem te aanvaarden, hem te respecteeren, hem te bewonderen, zij het tegen wil en dank! Ziedaar het krachtigst mogelijk bewijs, dat hij een persoonlijkheid is, en een die zich heeft vermogen uit te leven, fier en openbaarlijk, die zichzelf gevestigd en bevestigd heeft, als een nimmermeer te ontkennen of te miskennen factor in de Nederlandsche beschavingsgeschiedenis, trots alle toejuiching en trots alle hoon, alle bewierooking en alle verwerping van enkelingen. Dit soepel talent heeft bewezen staal te bevatten.

Antiek Toerisme is eigenlijk al een oud boek. Ik kom erg met de nachtschuit door het nog hier te bespreken. Daarenboven lijkt het mij niet een van Couperus' meest serieus-bedoelde, niet ook een van zijn sterkste boeken. Gewapend met zijn ontzaglijke, zijn virtuose handigheid en met zijn schrander en snel verzamelde kennis en intuïtief doordringingsvermogen heeft hij van zijn verblijf in Egypte.... copie, een boek gemaakt. En een aardig, amusant boek is het geworden, onderhoudend en licht, toch vol wetenswaardigheden, en met een genoeglijk verloopend liefdeshistorietje erin. Het moge vreemd schijnen, maar deze roman deed mij eenigszins aan als een jongensboek en bracht mij Jules Verne's boeken in herinnering. De aanpak, de gegevens, de oplossing - 't is alles à la Jules Verne! Antiek Toerisme zou - behalve dan dat het veel kunstiger geschreven is - een der Wonderreizen kunnen zijn. Ook Verne brengt gaarne een man en vrouw tot elkaar zonder zich veel over de psychologie van hun liefde te bekommeren. Ook Verne tracht eenvoudig zijn massale kennis en vindingrijke gevolgtrekkingen op smakelijke wijze aan den man - aan den jongen man dan vooral - te brengen. Ja, men zou de vergelijking verder kunnen voeren. Ook in de Wonderreizen, bijna altijd, een hoofdpersoon die koppig volhoudt zijn bespottelijk fantastische reisplan, en een reisgenoot die ondanks alle tegenwerpingen uit genegenheid meegaat. Zoo hier Lucius en zijn oom Catullus, die volhoudt, dat Egypte zijn dood zal zijn, maar intusschen overal meereist door Egypte. Een bloeiende fantast heeft Couperus zich voor de zooveelste maal in dezen roman getoond, en ik vind, dat het hem geenszins tot oneer strekt in dit opzicht met Verne vergeleken te worden. De fransche (?) oppervlakkigheid, waarmee hij heenglijdt over moeilijkheden, zou mede aanleiding kunnen geven tot deze vergelijking - hoe vreemd zij dan klinke moge! Louis Couperus de hollandsche Jules Verne![*)]

In De Komedianten werd misschien nog méér en liefdevoller onderzoek, nog échter kennis verwerkt. Het boek is even licht en smaakvol als Antiek Toerisme - het is, daarenboven, méér groote-menschen-lectuur. Het effectbejag,

*) Dat Couperus Verne kent blijkt uit 'Van en Over Mijzelf en Anderen' IV, bl. 142: 'Het menschelijk bedenken spitst zich tot genialiteit, om elkander te vernielen. Uit de lucht storten de Zeppelinen neêr de stad-vernielende bommen; de mysterievolle Mörserkanonnen richten van vèrre, vèrre horizon of heuvel naar de gepantserde forttorens, die rijzen en dalen als torens van toovenaars, en feilloos zweven de zware granaten mijlen, mijlen lang door de lucht, tot zij loodrecht neêr donderen en twee, misschien één, het fort in de lucht er doen springen... Reusachtige ontploffing in één seconde van wat jaren lang werd bedacht, geschapen, betaald, bewaakt... Het is als een roman van Jules Verne....

het melodramatische, waarop geleerde schrijvers als Dahn en Ebers bij gelijksoortige onderwerpen strandden, wist de delicate artiest Couperus te vermijden. Toch, eigenlijk zielevoedsel

zullen wij ook in dit boek niet veel kunnen vinden. Couperus, toen hij het schreef, had wel véél te vertellen, veel van al die Romeinsche levens, maar niet *iets te zeggen*, iets over *het leven*. Zijn kennis uitbuiten, er een smakelijk, gezellig, boeiend boek mee maken, ziedaar ook hier zijn doel. Wat wist hij een boel, ja hoe wist hij eigenlijk zoo álles over die theater-toestanden onder Domitianus en over het romeinsche volksleven in dien keizer-tijd, hoe levendig en met hoeveel verve weet hij ervan te verhalen! En, heel slim gezien: voor de meer ontwikkelden, de gymnasiaal-opgevoede fijnproevers, bracht hij er nog een extra smulschoteltje in: den dichter Martialis en zijn ontmoetingen met Plinius, Suetonius, Juvenalis, Tacitus en Quintilianus. Heel aardig inderdaad! Verbazend interessant! Schilderijen als die van Alma Tadema, maar dan met meer leven, meer warmte, meer tinteling gedaan. Onderhoudend en aardig inderdaad, maar niet bijster overtuigend, en - nu ja.... heelemaal niet *groot*. Wat toch wel mógelijk zou geweest zijn!

't Ontbreekt in dit boek ook te veel aan een hoofdpersoon, aan de persoonlijke zielsnoot en de karakterontwikkeling, waar een roman toch immers nooit buiten kan. Cecilius en Cecilianus, de grappig-eensgezinde tweelingen, die de vrouwerollen spelen in de Menaechmi en de Bacchides van Plautus, onder leiding van dominus Lavinius Gabinius - o ze zijn grappig en curieus, maar niet méér dan dat, en ze blijven zoo eender, ze vermoeien en vervelen ons ten slotte wel wat. Hun gepraat wordt cliché. Couperus' misschien wel grootste fout of verkeerdste gewoonte: zijn àl te veel, àl te lang, àl te dikwijls herhalen van een zelfde motief, is hier wel zéér in 't oog vallend. De tweelingen zijn sterk aan elkaar gehecht, zij sympathiseeren volkomen; ja zóó gelijk en gelijkvormig zijn hun gedachten, dat zij altijd óf tegelijk óf elkander onmiddelijk nà-praten òf aanvullen, zonder het zelf te merken, als waren zij eigenlijk één persoon. Hun twee-éénheid moet dan ook eigenlijk de held van dit verhaal vormen. Maar daarvoor interesseeren zij ons lang niet genoeg. Als twee speelpoppetjes zijn zij in Couperus' hand; dat hij zelf een sterk en opgewekt behagen in hen vond is wel duidelijk, doch dit intense behagen, deze geboeidheid, ze aan ons mee te deelen vermocht hij niet. Wat wij van dit boek genieten zijn de menigvuldige kleurige en levendig typeerende détails van romeinsch volksleven - geen sterke menschelijkheid, geen ontroerdheid ook van lyrische of epische visie.

Menschelijkheid, ontroering, dat wat hij zelf soms wel spottend sentimentalisme noemt, maar dat toch eigenlijk wel zuiver sentiment is - zij het dan niet altijd sterk of groot - in geen van Couperus' meer serieus op touw gezette en afgewerkte boeken vinden wij er zooveel van als in zijn bundels met kwasi-vluchtige schetsjes, dagboekbladen, feuilletons, die hij *Van en Over Mijzelf en Anderen*, die hij ook wel eens *Korte Arabesken*, noemde. Na *Eline Vere* en *Noodlot*, na *Extase* en *Metamorphose*, is geen Couperus-boek mij zoo lief geworden als deze bundels. Vluchtig, ongewichtig werk, maar hoe geestig, hoe elegant, hoe smaakvol en bekorend. Ziehier de kunst-geworden causerie- of conversatietoon, de louter gespeelde intimiteit met den lezer, die toch werkelijk een sfeer, ja toch werkelijk niet zelden momenten ‘vol’ innigheid wekt. ‘Contact’ is het modernste woord.

Hoeveel aardige bekentenissen staan er in deze boeken - in en tusschen de regels! - hoeveel geestige en treffende opmerkingen! ‘Te kritizeeren heeft mij nooit toegelachen’, leest men in V.O.M. en A. III, bl. 48. ‘Als schrijver van boeken recensies te schrijven over andere boeken scheen mij steeds weinig interessant’. Wie voelt niet

dat hier het woord ‘interessant’ een willens en wetens verkeerd gekozen woord is.
Couperus wil ons niet kwetsen - mij niet

en Querido niet en Scharten niet, ons allen niet, die wèl ‘als schrijvers van boeken’ recensies schrijven over anderer boeken. Hij bedoelt eigenlijk, dat hij het niet geheel met zijn levenssmaak overeen kan brengen, wanneer men zich dan toch zelf ook aan schrijverij te buiten gaat, anderen om hun schrijverij te bedillen of te betuttelen. En dan was er nog iets anders misschien. Met recenseeren maakt men zich maar vijanden - méér vijanden dan vrienden althans - en het ligt volstrekt niet in Couperus' aard zich moedwillig vijanden te maken - noch het zich aan te trekken als hij zich onmoedwillig vijanden maakt. Maar denkt gij intusschen waarlijk, dat hij geen critiek schrijft? 't Lijkt er wat op! Langs zijn neus weg, hier en daar met een haast-onmerkbaar ironisch woordje, weet hij zijn meening, ook over boeken, heel precies te zeggen. Hij spreekt b.v. over het ‘koude, dorre, maar ijverende, maar jeugdige Futurisme’ en zegt: ‘Misschien zijn hun “vrije woorden” niet veel meer dan reeds jaren geleden van Deyssel ons gaf in “Bergen en Menschen” en Gorter in de verzen na “Mei”: de futuristische dichters lijken mij niet iets te geven, dat wij al niet reeds lang geleden gekend hebben. Hunne schilderijen zijn wel iets nieuws; beweging, geur, emotie, snelheid, “dynamische volume” te willen schilderen is, geloof ik, nog nimmer gepoogd. Moet ik mij schamen zoo passatistisch te zijn om te bekennen, dat ik voor die schilderijen van Severini, Boccioni, Carrà, Russolo, Soffici staande, niets gewaar word van “dynamische volume”, geur of emotie en alleen wat begrijp van hun emotioneele snelheid? Dat mij echter niet aan doet met “schoonheid”, - welke zij toch beweren te blijven eeredienen - vermoedelijk omdat ik mij de schoonheid nog te sentimentalistisch voorstel....’

Geestige critiek is ook zijn stuk over Papini's *Un Uomo Finito*, heel geestig, schoon nauwelijks opgemerkt misschien, zijn éven vermelden van een lofspraak, die Verwey gedwongen is geweest hem te geven (staat er niet ‘gedwongen’? Nu, dan staat er iets anders. Ik kan de plaats op 't oogenblik niet vinden. Het staat er zoo weggescholen. Maar ik begreep en waardeerde het volkomen!) En lees dan eens het begin van het stukje: *De Droomen*: ‘Wat is het vreemd, dat wij droomen! En wat is het eigenlijk gèk! En wat weten wij er eigenlijk weinig van! Van Eeden heeft ons in *De Nachtbruid* veel moois van droomen gezegd en doen denken, en zelfs Duitsche professoren, - die ik niet gelezen heb - vertellen veel van droomen, maar toch weten wij eigenlijk weinig van droomen en is het heel vreemd en heel gek dat wij droomen....’ Ik weet natuurlijk niet lezer, of gij bij het lezen van zulke zinnetjes geniet wat ik geniet. Maar ik wensch het u toe! Ik kan het u niet uitleggen, waarin precies dit genot bestaat, dit genot dat een innig en fijn *plezier* is. Een fijn plezier, dat is géén geluk, dat is ook geen hooge of forsche genieting, maar dat is.... precies wat men noodig heeft, wanneer men te veel in kranten en ‘mindere’ boeken gelezen heeft en een bàd wil nemen.

Dat stukje *Droomen* bemin ik inderdaad ten zeerste. Het is beter dan één van die brave opstellen in dat oude, brave en sterk gerenommeerde hollandsche boek, dat *Waarheid en Droomen* heet en geschreven is door een dominee met een erg hollandschen naam. Het is bijna éven goed, en ja waarlijk, het is van den stijl der *Essays van Charles Lamb*, die allerleukste, allergeestigste essays. Het is zoo precies wat het wezen moet, een lichte (o héél lichte, zou Couperus zeggen) gymnastiek voor onzen geest, een ontspannende, afleidende gymnastiek - de prettig lichte bewegingen b.v. die wij, in het bad zijnde, onder water kunnen maken. Het is zoo heerlijk on-zwaar! Toch staat er nèt zooveel verklaring van onze droomen in als

in van Eeden's Nachtbruid en in de boeken van die duitsche professoren, n.l. géén ver-

klaring. Niets dan omschrijving, fantastische aanduiding geeft Couperus, maar hij zet er ook geen ernstig gezicht bij en bewéért niet dat hij méér geeft!

Ik vervolg nu mijn citaat: 'Droomen wij eigenlijk wel ooit van mooie, lieve, dierbare dingen? Zoo ooit, zij blijven toch de uitzondering.... Meestal zijn de droomen vreemd en gèk.... Zijn wij dan de onmachtige slachtoffers van plaaggeesten en demonen? Wie weet, wie er om ons dwalen, als wij in de nacht roerloos liggen in onbewustheid? Sluipen de plaaggeesten en demonen binnen in onze voor elkaâr steeds geslotene ziel? Wie weet de geheime poorten en geheime gangen van onze zielen? Wie, waar zij open zich sluit en doortocht verleent aan subtile, duistere geesten, die als inbrekers zijn in het onbewaakte zielehuis! Er zijn de hôtelratten, die, zwart omgoten, duister dwalen door gangen en zalen en binnen sluipen in de kamers en zich achter een koffer of in een kast verschuilen; des nachts zijn er ook de zieleratten, die, zwart, duister sluipen onze dan opene zielen binnen en zich verschuilen in geheime schuilhoeken om te voorschijn te gluipen als wij zelve geheel onbewust zijn.... Zijn zij het, die donkere gnomen, die ons de rare dubbellevens doen leven, die meestal schoonheid en vreugde missen en willen zij ons iets brengen uit de diepte der Hel....?! Zelden houdt hen een engel tegen en ik moet wel gelooven, dat géén bewaarengel staat achter ons bedde. Zij hebben vrij ingang en spel. Zij weten voor ons op te roepen wijde kasteelen als dwaalhoven, waar wij steeds op de zelfde corridor ons zelve tegen komen tot een doodzweet ons uit breekt; zij sluiten ons op in donkere hokken en geven ons dan vliegkracht, zoo dat wij òp vliegen als gevangene torren en steeds met de hoofden bonzen in de hoeken der doosnauwe cellen of zij werpen ons uit luchtballonnen, van torens, tot de ademen ons stokken, of minstens jagen zij ons zwevende, hooge trappen af in eenzame huizen. Zij doen ons ons haàsten voor vreemde reizen om toch niet te laat te komen aan huiveringwekkende stations en het is ons onmogelijk onze kleêren aan te trekken en wij vergeten telkens, telkens wat en komen altijd te laat of loopen wanhopig den trein na, vliegen hem na, zonder hem in te halen.... Zij weten onze hoofden te ledigen, onze hersenen tijdelijk te rooven en met vreemde leêgtes onze breinen te vullen en er dan zelve in rond te draaien in zwarte, wijde ruimtes, die zich uit cirkelen als heelallen.... of zij weten ons onvoegzaam te kleeden in drukke menigtes en obscene gebaren te hebben tegenover personen van aanzien, die alléen streng kijken en verder zich niet storen aan onze vreemde ongemanierdheid en zij laten ons plotseling stil staan, in ons hemd, op den hoek van een straat en voor ons opdoemen een Groot Getal....

Doch halt! Laat ik niet al te onbescheiden citeeren. Ik mocht mij den uitgever Veen ('oom Veen' van het Herakles-feuilleton) eens op het lijf halen. Couperus zal mij wel vergeven. Want 1° behoort dat bij hem: gaarne te vergeven, en 2° zal hij het mij en mijn tijdschrift wel eens een enkele maal gunnen, het genoegen zijn proza te publiceeren. Maar 'oom Veen' zou ik niet gaarne boos maken, want dan zou ik hem niet meer durven zeggen, wat ik toch nog zoo gaarne even zeggen wou: dat ik den vorm waarin hij deze schetsjes en causerietjes van Couperus uitgeeft toch eigenlijk zoo heelemaal niet den geëigenden vorm daarvoor vind, veel te banaal leesgezelschap-romanachtig, veel te groot, te plomp, te onverzorgd, te losserig. Denk u Couperus in een te wijd en slonzig 'complet'! En ook, dat er weer nergens een datum of jaartal op of in deze boeken staat, deze dagboeken! Nergens dan bij de

brieven uit München, geschreven bij 't begin van den oorlog, dus daar alleen waar wij een jaartal het best hadden kunnen missen! Het is toch wel een beetje bar, litteraire boeken zóó nonchalant de wereld in te kwakken. Foei, oom Veen, beter u, maar beter u wat haastig!

H.R.

Frank Brangwyn in Eisenloeffels kunsthandel.

De dagbladen vermeldden dat de bekende etser en schilder Frank Brangwyn zijn compleete grafische oeuvre aan 's Rijks Prentenkabinet geschonken heeft; en tegelijkertijd houdt de firma Eisenloeffel een expositie van een groot aantal zijner etsen.

Het is overweldigend werk van dezen Engelschen Belg, en hoewel hij nu eens aan Meunier, dan weer aan de Bruycker, dan weer aan Bauer en langs dezen heen aan Rembrandt doet denken, blijft hij toch steeds Brangwyn zelf, die wij uit duizend anderen zouden kunnen herkennen. Hij heeft een eigen stijl en eigen visie, een eigen voordracht, en deze is forsch, sterk, grootsch.

F. BRANGWYN. STRAATJE IN TOURS. ETS.

* * *

Hij werd den 13en Mei 1867 te Brugge geboren, waar zijn vader de leiding had in een tapijtweverij, en hoewel hij slechts tot zijn 10e jaar in België is gebleven, zijn toch de sterke kleuren der tapijtkunst wel even in zijn decoratieve werken merkbaar en zullen ook de teekeningen van J.F. Millet en Henri de Groux, tot wien hij zich al zeer vroeg aangetrokken voelde, op zijn geest geïnfluenceerd hebben.

In 1877 trok de familie naar Londen en studeerde de jeugdige Brangwyn in het South Kensington Museum, waar het toeval hem in aanraking bracht met William Morris.

Deze zag in de vaardigheid waarmede hij de pleistergietsels in het museum teekende en bestudeerde, zooveel talent, dat hij hem als leerling en helper bij zich nam om de cartons te detailleeren voor zijn groote wandtapijten. Maar hoewel de decoratieve kant van dit werk hem sterk aantrok, had Brangwyn niet minder belangstelling voor Titiaan en Rubens, voor Delacroix en de groote Spanjaarden.

Na drie jaar bij Morris geweest te zijn, toog hij verder om op eigen wieken te drijven, en van dien tijd af dagteekenen zijn reizen, die ongetwijfeld van zeer veel invloed op zijn werken geweest zijn.

Eerst trekt hij naar Tunis en Smirna, dan naar Trebizonde, Constantinopel, en reist door Roemenië. In 1888 gaat hij naar Klein Azië, dan naar Jaffa, later doorreist hij Algiers, Marocco, Spanje, een volgend jaar weer Rusland. In 1890 is hij opnieuw in Spanje, Genua, Milaan en Venetië, en eindelijk trekt hij nog verder, naar Zuid-Afrika, den Indischen Archipel en Japan.

En van al deze reizen vinden wij reminiscensen in zijn werk terug. Het is de architectuur der oude steden, de machtige

F. BRANGWYN. NOTRE DAME TE EU (NORMANDIË). ETS.

kathedralen; het zijn de havens met het groote scheepsbedrijf, de dokken en de werven; het zijn de spoorwegtunnels, en de stations met al het gewirwar van menschen. Het is in het algemeen het leven in zijn groote bedrijvigheid dat hem boeit en dat hij groot ziet in massa's van zwart tegen wit.

Kenmerkend voor zijn werk zijn juist die groote tegenstellingen in licht en schaduw. Niet immer verklaarbaar is het vanwaar dat licht komt, maar voor hem was het noodig, om zijn figuren beter te doen uitkomen, om den aandacht te concentreeren op de hoofdzaak; voor hem is het de compositie, het evenwicht in zijn plaat.

En beschouwen wij nader de onderwerpen die hem tot zijn etsen leiden, dan zijn het de enorme scheepsrompen die zwaar en donker tegen de lucht afteekenen en waar al het menschengewiemel klein en nietig bij wordt, dan is het de groote massale architectuur van de Notre Dame, aan den voet waarvan het marktgedoe en kermisfeest zich afspeelt en de majestueuze bouwwerken in Sevilla en Toledo. Zelfs als hij etsen maakt met figuren, met dok- en kaaiwerkers, met bedelaars en sjouerlieden, (hij heeft dan iets met zijn landgenoot Meunier gemeen) geeft hij het epos van den arbeid, in groote forsche kerels, die zwaar en zwart tegen de lucht staan, op den voorgrond en daarachter de kade met de booten en schepen.

Hoewel de eerste indruk van zijn etsen die van fel zwart tegen wit is, en hij zijn platen (heel dikwijls zink) vrij diep laat bijten, is toch in het zwart een levendigheid van lijn, een tinteling van kleur, waardoor het juist aan diepte en kracht wint.

F. BRANGWYN. TOLEDO. ETS.

Want al laat hij, als bij de Notre Dame, een geheele hoek in schaduw, dan komen bij nader bezien, tal van details, een menigte figuurtjes uit die donkere partij los, en hierbij denken wij aan De Bruycker's forsche etsen, diens markten en straattafereelen.

Maar al noemden wij enkele namen in verband met zijn werken, Brangwyn is te veel een persoonlijkheid om even aan invloed of wat ook van anderen te denken. Hij is een figuur, een sterke, machtige figuur, dit toont hij in zijn kleurige muurschilderingen, dit bewijst hij echter niet minder in zijn etsen.

R.W.P. JR.

Albert A. Plasschaert in het Panorama-gebouw te Amsterdam.

De theorie, dat vormaanduiding, in een werk van beeldende kunst, geen factor van groote beteekenis zou zijn, heb ik altijd bestreden. Iets anders is echter, of de schoonheid niet zonder ‘duidelijkheid’ gediend kan worden, of een volkomen verklaard-zijn van de functie van iedere lijn en iedere plaats in schilderij of teekening vereischt wordt, wil men ze als iets moois genieten. De vreemde, uit een schijnbaar doelloos gekriebel ontstane wirwarrige com-

posities van Albert A. Plasschaert, waarin hoogstens enkele vaag-blijvende lichte figuren, of meestal slechts koppen uit donkere volten van lijn en kleur zich losmaken, hebben voor mij de soort van schoonheid, die zijn kan in grillige weefsels, cracquelle's, marmers. Dat die schoonheid echter met zekere bewustheid bereikt is, en geen ding van toeval is, blijkt daaruit, dat de vele werken, hier geëxposeerd, zonder uitzondering die zelfde bekoring en ook een zelfde karakter hebben.

Inderdaad, in gunstige tegenstelling tot veel uitingen van zich noemende expressionisten enz., doen deze zich voor als ontstaan uit zeer persoonlijke en echte aandoeningen; er is in dit lijnenspel en kleurgewemel iets van geestdriftig ondernomen strijd, in het licht dat er uit schijnt iets van warm geluk. Verder gaat, helaas, mijn begrip van de eigenlijke beteekenis van dit werk niet, ik kan het verband tusschen de composities afzonderlijk en den titel niet zien; op enkele uitzonderingen na, zooals in die glasschildering ‘Peilingen der ziel’ met het fijne vrouw-figuurtje of sommige tot een meer directe expressie geraakte kinderkoppen, sfinxprofiels, monsters en engelen. Was het verband mij altijd, of zelfs meestal, duidelijk, ik zou de vergelijking met geweven lappen of andere naïeve voortbrengselen van schoonheid en gevoel niet hebben gebruikt; in de oogen van den maker zal ze ook wel verkeerd zijn.

Wat de figuur van dezen schilder - of hoe men hem noemen moet - van de andere vorm-ontkennende of verwaarloozende modernen afzondert, is zijn verklaring, dat zijn werk hem door God is ingegeven, dat hij geen kunst voortbrengt, geen kunstenaar is, maar getuigt, zooals dit hem wordt ingegeven, van de liefde en barmhartigheid Gods.

Nu is dit wel allerminst een reden, waarom het werk geen kunst, de man geen kunstenaar zou zijn; moest niet in alle kunst de Godheid spreken, en is veel dat zich voor kunst uitgeeft, en dat slechts ontstond uit winstbejag, eerzucht, sleur en conventie, niet werkelijk iets geheel anders: louter ijdelheid? Maar er is een trots en een bescheidenheid tevens in deze verklaring, waarmee Plasschaert zegt, niet beoordeeld te willen worden naar den maatstaf van zijn vermogen, maar van zijn wil, niet naar de kunstvaardigheid maar naar den inhoud. Trots, want het komt mij voor dat hij zijn doel hooger acht dan de kunst; bescheidenheid, want hij acht de schoonheid die hij bereikt, niet door hem zelf geschapen.

Het is stellig daarom, dat de heer de Lorm, die bij de opening dezer tentoonstelling een rede hield, het in den bekenden criticus, naamgenoot van den schilder, prees, dat hij het werk afwees, als niet genoeg blijk gevend van kundigheid, van verstaan en kennen der vormen. Hier was dan eindelijk iemand, die ronduit verklaarde dat dit geen kunst was, en zichzelf niet met zooveel woorden, doch inderdaad, wijl kunstcriticus, onbevoegd verklaarde.

Ik kan de waarheid van die paradoxale stelling niet inzien. De kunstcriticus heeft zooveel te beoordeelen wat geen kunst is, al wil het als zoodanig beschouwd zijn; dat iets niet als kunst gezien wil zijn, doch als lijn en kleur geworden confessie, bewijst niet dat het er verder van verwijderd is. Afgezien nog van het feit, dat mij deze schilder van vorm niet zoo heel onkundig schijnt, valt in de eerste plaats te beoordeelen of men door zijn werk als door iets schoons wordt aangedaan. Dat die schoonheid voor mij boeiender, inniger zou zijn, indien zij in minder vage aanduidingen zich uitte, dat ik bovendien de geestelijke en maatschappelijke beteekenis grooter zou achten, als ze een taal sprak die niet slechts door enkele ingewijden begrepen wordt, is een andere zaak. Het schijnt mij in dezen tijd een

misverstand bij hen, die willen worden als de kinderkens, en kinderlijke onbevangenheid bij anderen verwachten, dat zij zich vager inplaats van positiever

uitspreken dan anderen. Juist de kinderlijke geest is bij uitnemendheid zakelijk.

Maar belangwekkend en vol schoone suggestie is dit zeker.

C.V.

Pol Dom in Hollando-Belge.

Het wil me maar niet uit m'n hoofd, dat de Vlaamsche schilder Pol Dom méér kan dan hij nu geeft. Tot die overtuiging moet men wel komen, als men zijn oude en nieuwe werk bijeen ziet, als nu in den kunsthandel H o l l a n d o - B e l g e te 's-Gravenhage.

Pol Dom lijdt niet aan de oppervlakkige en in haar wezen toch zoo kille uitbundigheid van enkele zijner landgenooten. Hij heeft een veel teederder kleurgevoel en zijn aangeboren distinctie redt hem voor smakeloosheden als vele zoogenaamde 'levens-blije' schilders begaan. Achter dit werk vermoedt men een beschaafden geest, die echter niet altijd voor diepe indrukken vatbaar is. Het is zeer ongelijk en te weinig gegroeid in den loop der jaren. Het werd verfijnder in de kleur, maar niet dieper van gedachte en allengs omrankt een technisch p r o c é d é dit werk als een woekerplant, om het van zijn goede sappen te berooven. Pol Dom is bijzonder vaardig; hij werkt blijkbaar snel en gemakkelijk. Hoe weinigen ontsnappen aan dat gevaar? Dom is er niet aan ontkomen

POL DOM. SCHRIJVEND MEISJE (TEEKENING).

en mij is menig oud doek, waarin hij met overtuiging al zijn kunnen neerlegde, liever dan de vlotte arbeid der laatste jaren. Welke voortreffelijke hoedanigheden bezit b.v. niet het groote interieur, dat zijn vrouw aan een gedekte tafel vertoont. Hoe innig en rustig is die kamer en hoe is van elk ding de stille schoonheid begrepen! Wat is er op dit doek gewerkt, en hoe levend is het gebleven! Ik denk ook aan een klein schilderij, een gezicht op daken, van de bezonken kleur, waarmee Claude Monet somstreft. En aan een stilleven, dat een schoorsteenmantel met pullen vertoont; hoewel ik in het stilleven Walter Vaes hooger stel.

Pol Dom schildert sinds eenige jaren ook het Hollandsche landschap, waarvan hij de kleur begrijpt. Een sneeuwgezicht - dat hier van hem hangt, toont een heel gave tint. Voor het overige onderscheiden deze landschappen zich niet genoeg van meer Belgisch en Hollandsch werk door een eigen aanschouwing van het leven.

Pol Dom stijgt nergens tot de hoogte van Degouve de Nunques, maar hij zou, geloof ik, rijper en meer doordacht werk kunnen leveren dan hij nu doet. Hij heeft in het Belgische schilders-koor reeds een niet sterk, maar wel zuiver en fijn geluid laten hooren: moge het niet heesch worden door roekeloos gebruik!

J.S.

Hollandsche kunstenaarskring in het Stedelijk Museum.

Deze tentoonstelling van den 'kring' die stellig op het oogenblik als de beste der moderne vereenigingen moet worden aangemerkt, brengt weliswaar geen openbaringen, maar handhaaft haar reputatie. Van de leden hebben verschillende, Gestel, van der Hem, Pollones, niet ingezonden; zij laten ons zoodoende (de beide eersten reeds ten tweeden male) onkundig van den staat van hun huidig werk.

Jan Sluyters daarentegen laat ons daaromtrent niet in twijfel. Het groote naakt bij een stilleven, dat al van den ingang af te zien is, beteekent alweer een andere faze van zijn koortsigen ontwikkelingsgang, na de belangrijke stukken die de collectie van het Stedelijk Museum thans rijk is geworden. Er is een zekere rust gekomen in die gedempte kameratmosfeer, waar op een gordijn fel licht valt, de figuur der vrouw is liefelijk, het geheel van een bezonkenheid als men nog niet bij hem waarnam; ook zonder iets van het nukkige, moedwillige, euvelmoedige dat veel van zijn werk heeft. Ook in de stillevens is veel moois; en een teekening, moeder en kind, is van een prachtige breedheid. Het ontwerp voor een raam in gebrand glas is alweer een razend knap stuk werk, dadelijk zijn de eischen van het materiaal begrepen, en toch is het weer een echte Sluyters gebleven. Het is teekenend voor den schilder dat hij toch zoowaar tegelijkertijd die wel fijne, maar verdraaide, perversige geteekende naaktfiguur met de kegelvormige leden exposeert; hij gunt het ons nooit bewondering zonder iets van wrevel te voelen.

Van de meeste anderen valt niets bijzonders te zeggen, alleen verrast Charley Toorop door dat gevoelige en expressieve schilderij 'Arbeidersvrouw met kinderen', dat juist doet wat zij anders zoo verzuimt: iets van eenheid geven. Die naakten bijvoorbeeld zijn wel glad verkeerd: nergens een groote lijn, overal hoeken en holten; menschen die zouden afbrokkelen als men ze aanstootte. Haar kleur intusschen heeft vaak iets suggestiefs.

Aan Gustave de Smet, een der invité's, zou men een terugkeer tot zijn vroegeren eenvoud toewenschen; het visionnaire wordt door hem op te wilde wijze nagejaagd.

Een fijne verschijning is altijd Degouve de Nuncques, van wien hier veel werk is. Hij is een zachte, dichterlijke figuur te midden van zoovele met min of meer succes forsch doenden, zij die fel zijn uitteraard of hun felheid niet straffeloos borgen. Hij is geen schilder in den Hollandschen zin; nauwelijks een colorist, maar hij is diep. In de grijze en matte tinten die hij in weloverwogen schakeering aanbrengt, leeft teedere belangstelling voor het kleinste. Hij heeft iets primitiefs. Die 'tournesols' zijn een stil, innig gedichtje vol devote natuurliefde. Het moet gewaardeerd worden dat deze moderne vereeniging deze zoo afwijkende soort moderniteit binnenhaalde.

C.V.

Maronçaise le Fauconnier in den kunsthandel van Van der Linden.

Mevrouw Le Fauconnier heeft zeker naief sentiment, dat spreekt in haar mooie, soms sterke, altijd opmerkelijke kleur, ook in den opzet van haar schilderijen. Er is iets echtgevoelds, iets liefs in dit werk, en iets van ras, dat niet na te volgen is. Des te meer is het te betreuren dat zij het métier toch al te onvoldoende beheerscht. De

proporties der gezichten, de rondingen der lichaamsdeelen, het organische, de levende vormen zijn te vaak door onbegrepenheid en gemis aan studie verwaarloosd, hetgeen aan de expressie lang niet ten goede komt, meer schaadt. Van kleur en conceptie pakkend en zelfs niet zonder diepte, is dit werk van teekening en techniek als het knoeien van een kind. Misschien kan dit op den duur worden verholpen; voor exposeeren was nog geen reden.

C.V.

Portretten

De indertijd door de ‘Amsterdammer’ van De Koo en ‘de Kroniek’ van Tak gevolgde gewoonte om nu en dan portretten van bekende en verdienstelijke persoonlijkheden te geven is voortgezet door de tegenwoordige (oude) Amsterdammer en door ‘Stad en Land’. Voor eerstgenoemd blad heeft F. Bobeldijk eenige portretten van bekende schilders gemaakt, en Pieter de Mets heeft voor het andere eenige vermaardheden geteekend. Beide hebben juist een tentoonstelling gehouden, hetgeen niet het geval is met andere teekenaars die in Stad en Land portretten hebben geleverd, b.v. Henk Meijer, wiens schets van Jan Musch voortreffelijk was.

Er is een verschil tusschen de oude portretten, door Jan Veth geteekend voor Amsterdammer en Kroniek, en al deze nieuwe; gene waren lithografieën, door den portrettist zelf op steen gebracht, hetgeen technisch een veel belangrijker praestatie is dan het gewone maken van een teekening op papier die vervolgens gereproduceerd wordt. Zooals alles wat moeilijker is, heeft deze methode voordeelen; men heeft het resultaat beter in de hand.

De teekeningen van Pieter de Mets, die Julie Cuypers, prof. Bavinck, den schrijver M.H. van Campen, Louis Bouwmeester afbeelden, zijn over het geheel niet meer dan middelmatig. Alleen de kop van Bouwmeester is heel goed, pittig van opvatting en bewerking. Deze werken waren in den kunsthandel van C.L.H. van der Linden geëxposeerd.

De portretten van Bobeldijk (tentoongesteld bij de Maatschappij voor Beeldende Kunsten) zijn met meer zwier gedaan, zij zijn ook meer treffend van gelijkenis. Toch mis ik er iets; een dieper belangstelling van den teekenaar voor zijn modellen, zijn beroemder vakgenooten. Voor hun werk en leven, zooals het spreekt uit hun blik en wezen. Het zijn die menschen, zooals ze door een wel oplettend, maar niet diepschouwend waarnemer gezien zijn, door iemand die een oppervlakkige kennis blijft. Het duidelijkst vind ik dit uitkomen in de koppen van Prof. Allebé, Prof. Derkinderen, Isaäc Israëls, Dr. Jan Veth en van Looy. Er is gelijkenis, er is weinig directs op aan te merken, maar juist dat die gelijkenis in de oogen van het publiek zoo evident is, geeft te denken. Het is de uiterlijke en soms eenigszins officieele verschijning die hier weergegeven is, in sommige gevallen. Beter zijn Mevr. van Duyl-Schwartze, Bastert, Breitner. Zeker is het, dat de portretten goed in elkaar zitten, en smakelijk geteekend zijn. Het schilderachtige van den trant is echter misschien niet steeds bevorderlijk voor de doordringendheid der karakteristiek.

C.V.

R. Bakels, bij Kleykamp

Het is moeilijk een nauwkeurig oordeel te vellen over de schildervermogens van den heer R. Bakels, van wien in de zalen-Kleykamp te 's Gravenhage veel werken zijn tentoongesteld. Want zijn uitingen zijn zóó ongelijk van waarde, dat men zich met verbazing afvraagt, of ze zijn van denzelfden. Niet dat dit werk ooit overweldigend schoon is; neen, zoó breed is de marge niet. Het bezit meestal degelijke schilders-kwaliteiten, en men merkt gestadig, dat Bakels een hard werker is. Maar

o, wee, als hij zich laat verleiden om ‘kleurig’ te willen zijn of ‘grootsch’. Want dan wordt dit anders zoo eerlijke werk zoo bazarachtig, dat het met kunst niets meer heeft uit te staan.

Het beste is Bakels, als hij zonder mooidoenerij een teere natuurstemming geeft. Zoo b.v. in het zeer doorwerkte groote doek ‘Texelsche landschap’ en andere doeken met Texelsche motieven als ‘Schapen bij den molen’ en het fijne in 1909 geschilderde ‘Sneeuw in de lente op Texel’, een schaapskooi op een wei met schapen en

lammeren in de sneeuw. In dit werk is invloed van Barbizon merkbaar. Iets persoonlijks en oorspronkelijks geeft Bakels in ‘Logger op de werf’ (1912), een groote scheepswerf in de sneeuw, met duinen op den vaag-grauwen achtergrond. Hier is werkelijk de kleur tot een levende eenheid geworden, terwijl het slechts een compositie is in bruin en grijs en niet veel meer. Dit doek is in alle opzichten voortreffelijk en ik kan me niet begrijpen, hoe Bakels, die dit dichterlijke werk maakte, een heele reeks scheepswerven in beeld kon brengen, griezelig-banaal van kleur en zonder eenig gevoel voor compositie, en zoo ‘duidelijk’ en journalistiek genoteerd, dat ze den Oweeër, die moet zien, wat het schilderij voorstelt, verlokkelijk moeten zijn.

In 1914 heeft Bakels de grootschheid van den Dordtschen toren willen beelden, hetgeen boven zijn kunnen ging; en al is een dier doeken van kolossale afmeting, het vermag in al zijn uigestrektheid niet het geweldige te geven, dat Jaap Maris vaak op een klein paneel bereikte.

Groei kan ik in het werk van Bakels, die nu zoo wat 44 jaar zal zijn, niet constateeren. Wat hier hangt uit de jaren 1917 en 1918 getuigt meer van onverdroten ijver dan van breeder en dieper beschouwing. Is Bakels te heet gebakerd? Werkt hij niet in een te razend tempo? Geeft hij zich wel behoorlijk rekenschap van wat hij zeggen wil? Stelt hij zich niet te gemakkelijk tevreden met uiterlijke gelijkenis tusschen object en kunstwerk?

Een heel enkele keer kan Bakels met zijn schildersdrift iets moois tot stand brengen; ik denk aan de beide zelfportretten, dien kop van 1909 en dat figuur van 1916. Daarin is de ziel, zonder welke een portret geen waarde heeft, de heftig-bewegende ziel van den schilder, zeer zuiver neergelegd.

J.S.

t.o. 373

[Nummer 6]

NAAKTFIGUUR; OORSPRONKELIJKE LITHO VAN GEORG RUETER.

Georg Rueter, door R.W.P. de Vries jr.

Nu ik over Rueter ga schrijven, keeren mijn herinneringen weer terug tot vele jaren geleden, toen wij samen de trappen beklommen die naar de zolders boven 't Rijksmuseum leidden om ons te laven aan de bron der kunst. Ik zie ons daarna met de schilderkist het ‘land van Mauve’ binnenrukken om in dat toen nog niet zoo bedorven Laren boerenbinnen- en buitenhuizen op doek te brengen. En later trekken wij naar Parijs, huren in een klein straatje een appartement meublé en brengen onze werkdagen door in het Louvre, in musée Cluny, in Guimet en waar niet al, om op de Zondagen met bevriende kunstbroeders naar buiten te gaan. Te zelfder tijd toch waren daar Dupont en Monnickendam, Woortman en Wienecke en nog enkele anderen.

Al deze herinneringen, ze geven mij weer het beeld van Rueter, ondanks dat de jaren hem ietwat veranderd hebben, en onze wegen wat uiteen zijn gegaan. In den tijd dan dat wij ons verdiepten in de wisselingen der kunststijlen, dat wij de geheimen der doorzichtkunde ontsluierden, tot zij voor ons geen mysteriën meer bevatte,

GEORG RUETER. ZELFPORTRET (TEEKENING).

dat wij onwentelingslichamen en regelvlakken lieten draaien, bleef men, in weerwil van al die wetenschap, jong van hart, werden daar velerhande snakerijen uitgehaald, gejongleerd met gipskoppen die onze onverdeelde sympathie niet hadden, en meer dergelijke onbezonnenheden.

En bij al deze escapades, die in onze kunstzinnige breinen werden uitgebroed, was Rueter zoo niet haantje de voorste dan toch lang niet de minste.

Dat deze jeugdige overmoed echter geen beletsel voor ernstige studie was, bewees wel zijn werk dat er toen reeds zeer degelijk verzorgd uitzag, en waarbij hij minder naar artistieken zwier dan wel naar conscientieuze uitvoering streefde. Er was toen nog zelfs onder de meest revolutionaire kunstbroeders geen neiging naar futurisme, noch naar cubisme, Césannisme of Van Goghisme. En al bewonderden wij de

opkomende decoratieve kunst in Dijsselhoff's onovertroffen houtsneden en batiks, als schilders ging onze waardeering uit naar Breitner en Van der Valk, naar Van Looy en Jan Veth en langs den laatste heen naar Dürer en Holbein, en de vroeg-Italianen.

In die voor indrukken en invloeden zoo

vatbare jaren togen wij, zooals gezegd, samen naar Parijs, om veel te zien niet alleen maar ook om met de uiterste zorg de museumschatten in de Egyptische afdeelingen van het Louvre, de Japansche bronzen in Guimet, de middeneeuwsche kleinkunst in Cluny of Carnavallet te teekenen. En ik geloof dat deze studie der gebruiks- en versieringskunst uit vroeger tijdperken toen wel even ons beider weg bepaalde en ons de richting der ‘sierkunst’ deden inslaan.

Voor Rueter kwam daar nog iets bij, n.l. dat zijn vader destijds medebeheerder was in de steendrukkerij der firma ‘Gebr. Braakensiek’ en juist in dien tijd het moderne aanplakbillet in evidentie begon te komen. Nieuwenhuis, Cachet, Toorop, Molkenboer, van Caspel, zij hadden affiches gemaakt voor tentoonstellingen en handelsfirma's en zoo was er een zekere vraag naar het moderne vlakversierde billet gekomen; er werden prijsvragen voor uitgeschreven en Rueter behaalde o.a. een tweeden prijs in een wedstrijd voor een affiche van de firma Boelen. Vele en velerhande billetten teekende hij sindsdien voor rijwielhandelaren en limonadefabrieken, voor kindermeel en boottochten, voor reukwerk en smeerolie en wat niet al, en daarbij gaf hij er blijk van een der eerste regelen der affiche-kunst:

PORTRET VAN MIJN VROUW. (SCHILDERIJ).

de goede en juiste plaatsing van duidelijk leesbare letters, niet te onderschatten en tevens aan het figurale gedeelte voldoende waarde te hechten, om te zorgen dat hierbij noch uit onkunde, noch uit nonchalance misteekeningen voorkwamen. Trouwens hij was toen leerling der akademie geworden en ijverige figuurschilder op de klasse van Prof. van der Waay.

Toch zat er nog geen volbloed schilder in, misschien ook nu zelfs nog niet; ten minste als wij hierbij aan een virtuoos op 't penseel denken, want de lithografie trok hem zoo sterk aan, dat hij droomde van privaatdrukken en aan de zaak van zijn vader dan ook een eigen appartement had met een handpers er in, dat den weidschen naam droeg van drukkerij ‘De gulden snede.’

En in die drukkerij ‘De gulden snede’ werd de eerste Rueterkalender geboren. Of laat ik niet zeggen de eerste, want reeds in 1896 had hij voor zijn vaders firma een koppermaandag-kalender gemaakt, die zelfs Jan Veth in de Kroniek de volgende loftuiging ontlokte:

‘Het is mij niet bekend, wie den opmerkelijken reclamekalender van de firma Gebr. Braakensiek geteekend heeft. De auteur kent blijkbaar het werk van Dijsselhof en Cachet, kent ook de boekversieringen van Derkinderen....

Is de teekenaar jong, wat ik waarschijnlijk acht, dan is het een sekure belofte van aanwinst onder onze grafische artisten. Is hij iemand die al meer leverde, dan weet ik hem niet thuis te brengen. Wat hier beoogd werd is bereikt, er is iets rustigs, iets evenredigs in de zes bescheiden bladen, die van een uitnemenden smaak getuigen. Op elk blad zijn ten weerszijden van een telkenkeer goed geslaagd midden-ornament twee maanden in keurige letters gezet, en terwijl die indeeling van de kaart doorgaand dezelfde blijft, is alleen in de dessin van de frontversiering, in het ornamentaal voortborduren op de hoofdlijnen, in den luchtigen rand, in de kleurkombinatie de noodige afwisseling betracht. De kleuren zijn zuivere maar stille en mooi harmoniëerende. Het Mei-Juni-blad is bepaald uitstekend van samenstemmen in het geel-groen-rood. En het karakter van den wandkalender gaat zoo goed door in het geheel. De mate van verzorging en van niet pretentieuze luchtigheid, zooals die past bij dingen van tijdelijke bestemming, lijkt mij gansch voorbeeldig....'

SCHEEPJE MAKEN. (SCHILDERIJ).

Mij dunkt hier kon de jeugdige sierkunstenaar tevreden mede zijn, en het woord van Veth is hem zeker een aansporing geweest, tot de uitgave van een kalender geheel volgens zijn eigen inzichten.

In 1900 dan was het, dat de eerste van de thans sedert jaren ons verheugende kalenders op het grijze bordpapier, met donkere blaadjes er op gehecht, de persen van 'De gulden snede' verliet.

Die telken jare terugkomende kalender is wel een kenmerkend ding voor Rueter, zoowel de opzet ervan als de volharding, ieder najaar weer een nieuwe te ontwerpen.

Het was n.l. direct de bedoeling om, wat men tegenwoordig 'ambachtelijk zuiver' noemt, het materiaal te laten spreken; dies werd het schild van simpel Zaansch bord gemaakt, waarvan de grijze kleur moest medewerken in het effect van het geheel. Nu eens was het 't mooie bruin van Turksch rood, dan weder indigo-blauw, of zwart met wat goud, dat zich zeer goed verdroeg tegen dit wel beschaafde grijs.

En de maandbladen, met een spreukje

somwijlen, maar steeds met goede duidelijke cijfers, harmonieerden er doorgaans bijzonder mede. Die kalenders, het waren geen wonderen van ornamentale oplossing, het waren geen rijke decoratieve vondsten, maar pleizierige aangename dingen om naar te zien. Ze hadden de charme van een Delftsch bord, van een Hindelooper stoel of kast, van een gedrukt katoentje, van een oud schutblaadje; van alles eigenlijk wat ontstaan is in de handen van een vakman, die p l e i z i e r in zijn werk heeft, maar in geenen deele de pretentie er aan wil verbinden dat het k u n s t is.

Trouwens als wij zien hoe hij zijn huiselijk milieu door een kleurtje op een kast, door een randje langs een lambriseering weet op te vroolijken dan herinnert ons dit ook telkens aan het genoegelijke van volkskunst, aan wat wij in Rusland, in Zweden nog wel aantreffen, waar het meer in de menschen zit, en uitgaat van een ietwat gecultiveerden huisschilder. Heel wat, dat tegenwoordig met den weidschen naam van kunstnijverheid, van ambachts- en nijverheidskunst of andere mooie woorden betiteld wordt, behoorde dan ook vroeger tot het domein van den smaakvollen ambachtsman.

Die dingen zelf zijn er niet meer of minder om, alleen doet men er thans veel gewichtiger mede, praat er diepzinnig over, zet er een peinzend gezicht bij - steekt zich in fluweelen jas met gebatikte

'T KROONJAAR (SCHILDERIJ).

das en.... maakt er meer reclame voor.

Een van de weinigen die zich w e l bewust was dat zijn werk in die lijn geen k u n s t genoemd moest worden, was de gemoedelijke Ko Doncker en ik geloof ook dat Rueter zijn decoratieve werk voor zich zelf niet zoo hoog aanslaat. Hij heeft nu eenmaal een neiging in zich om te versieren en daarom doet hij het. Hij versiert uit lust om het te doen, omdat hij het aardiger vindt ergens zoo'n randje langs te zien en te maken, dan een effen kleur, en hierdoor geleid maakte hij ook behangselrandjes, schutblaadjes, portefeuille-stempeltjes, boekvignetten en velerlei andere dingen.

En, wij zeiden het reeds, door zijn vaders zaak kwam hij er toe aanplakbilletten te teekenen, wat zeker een van de moeilijkste puzzles, maar ook van de beste oefeningen is voor hen, die zich op decoratief terrein willen bewegen. Er was in die dagen nog niet zoo heel veel op dit gebied in Holland gemaakt.

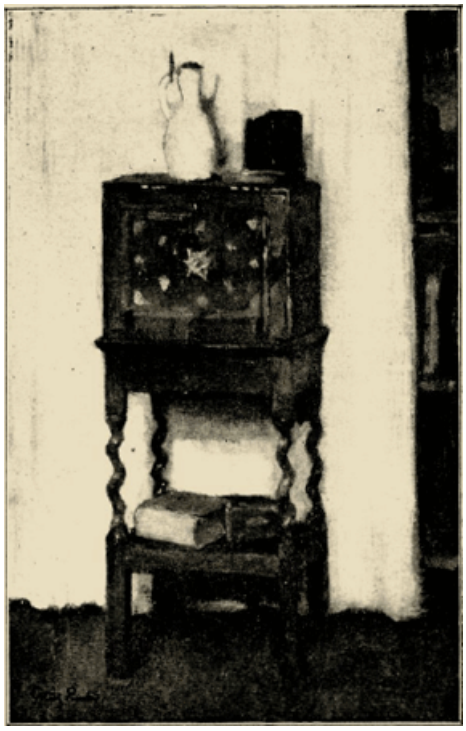
Daarbij kwam dat zijn akademisch gevormde geschooldheid in het figuurteekenen en zijn neiging tot versieren hem zeer geschikt maakten, om aantrekkelijke affiches te teekenen, daar het publiek en de opdrachtgever graag ‘een voorstelling’ ziet, en zich niet - toen ten minste nog niet - tevreden stelt met een ornamentale compositie. Trouwens ornament in de volste beteekenis van het woord is zijn werk feitelijk niet, het zijn sliertjes, veegjes, reminiscensen aan bloemetjes en

PROF. AUG. ALLEBÉ. (SCHILDERIJ), MUSEUM BOYMANS, ROTTERDAM.

blaadjes, die niet gecomposeerd zijn, maar als uit het penseel gevloeid.

Vergelijken wij dan ook zijn werk met het zeldzaam decoratieve kamerscherm met de parelhoenders van Dijsselhof, met de visschen van Lebeau, met de herten of leeuwen van Lion Cachet dan zien wij direct het verschil. Rueter's werk draagt meer het karakter der verfijnde volkskunst, zelfs een deel zijner latere boekversieringen en affiches.

ATELIERHOEKJE (SCHILDERIJ).

Men begrijpe nu wel, dat dit geen degradatie inhoudt, maar meer een kenschetsing van het werk is, en ik neem aan dat, indien hij, met zijn voorbeschikking voor de versierende kunsten, zijn oorspronkelijke gaven alleen in deze richting gestuurd had, hij zeker monumentaler werk gegeven zou hebben.

Maar zijn weg ging ten deele anders.

Zijn akademische vorming onder de hoogleeraren Allebé en Van der Waay, zijn appreciatie voor het werk van Jan Veth en voor de strakke teekenachtigheid van Dürer en Holbein, brachten hem er toe zich op het teekenen, schilderen, lithografeeren van portretten toe te leggen.

En nu is het opmerkelijk, dat al wat hij aan zwier, aan overmoed, aan luchtigheid en nonchalance soms in zijn sierkunst heeft, uit zijn portretten gebannen schijnt. In de eerste jaren na zijn akademietijd, toen hij op de Van Oldebarneveldkade zijn atelier had (waar, indachtig de Parijsche reis, op de deur een bordje prijkte met: ‘pendant la séance de modèle on ne tire pas le cordon’) schilderde hij na een kort verblijf in Gent een bagijntje, waarin de invloed van Van der Waay niet te miskennen viel. Maar daarna ook een portret van zijn vader, dat meer persoonlijke kwaliteiten heeft en uiterst doorwerkt is.

Hij streeft dan naar een zeer zorgvuldige peinture, geen impressionisme, geen vlotte chic, maar een schier teekenachtige verfbehandeling.

Als hij betrekkelijk kort daarop trouwt en zich in Sloterdijk vestigt, zijn het de uiterst conscientieuze portretten van zijn vrouw die op Arti de aandacht trekken.

Wel maakt hij nog decoratief werk, somwijlen samen met zijn vrouw, en verschijnen ook steeds zijn kalenders, maar van nu af aan neemt het schilderen en teekenen van portretten toch de voornaamste plaats bij hem in. Waar hij van huis uit geen man van mondainiteit is, daar verwondert het ons niet, dat hij evenals Larson er pleizier in heeft zijn kinderen te schilderen. Niet dat zijn teekeningen of schilderijen iets op die van Larson

gelijken, al heeft hij met dezen Zweedschen artiest den zin voor het behagelijk maken van zijn interieur gemeen; doch ook hij ziet het aardige, het karakteristieke in ‘het doen’ van kinderen. Hetzij ze schrijven met een ernstig schuin gehouden hoofdje, het potlood tusschen de kleine vingertjes geknepen; hetzij ze kralen rijgen, of prenten kleuren of scheepjes in elkaar knutselen, ze hebben meestal een ongeposeerde houding, die zoo goed bij hun werk past. Van kinderen moesten eigenlijk altijd portretten gemaakt worden, wanneer ze het niet wisten en niet bemerkten. Ze moesten, zooals de vogel-fotografen dat doen, in hun omgeving bespied en verrast worden; maar eilieve het publiek wil dat dikwijls wel heel anders. Men vraagt het portret van kinderen ‘die u aankijken,’ waar men de oogen vooral goed van ziet; doch daardoor (het behoeft natuurlijk niet en Rueter's kinderportret op de laatste Arti-tentoonstelling bewees dit wel) komt er zoo ligt iets geposeerds, iets stroefs in zoo'n kindergezichtje.

Toch teekent en schildert Rueter in den laatsten tijd meer en meer het portret om de gelijkenis en de uitdrukking alleen. Een enkele maal leest of schrijft de geportretteerde (mogelijk omdat het poseeren en niets te kunnen doen voor weinigen aantrekkelijk is) maar we zien dat Rueter toch niet de actie in zijn portretten wil weergeven; hij zoekt naar het karakteristieke van zijn sujetten en daarheen stuurt hij zijn werk.

Zoo is het portret van den oud-hoogleeraar Allebé, dat thans in het museum Boymans prijkt, wel zeer markant het type van dezen ietwat nerveuzen, fijnen en delicaten kunstenaar. De, als proevend, eenigszins vooruit gestoken lippen, de scherp kijkende oogen, dit is wel op ende op Allebé.

ZOMERFLOXEN (SCHILDERIJ).

En dat het Rueter ook in eerste instantie om de portretten te doen is, bewijst wel dat hij de achtergronden meestal vrij neutraal behandelt. Een ander kunstenaar schildert zijn sujetten gaarne ‘in hun milieu’, Rueter prefereert een effen, door een kleinigheid iets verlevendigd, fond, en maakt er zóó een harmonieus geheel mede.

Sterker nog dan uit zijn geschilderde portretten, waarbij de kleur hem nog even kan bekooren spreekt zijn neiging tot preciseering uit zijn geteekende portretten.

Met enkel zwart en iets rood-krijt voor het gezicht dwingt hij zich hierbij tot kalme, strakke observeering. Geen zwier, geen élan, geen geniale streek zal hem dan afbrengen van de nauwgezette bestudeering van zijn onderwerp. Met liefdevolle

aandacht bespiedt hij iedere plooi, iedere welving in het uiterlijk van zijn sujet en met niet minder zorg tracht hij door de oogen heen ook den innerlijken mensch te doen spreken.

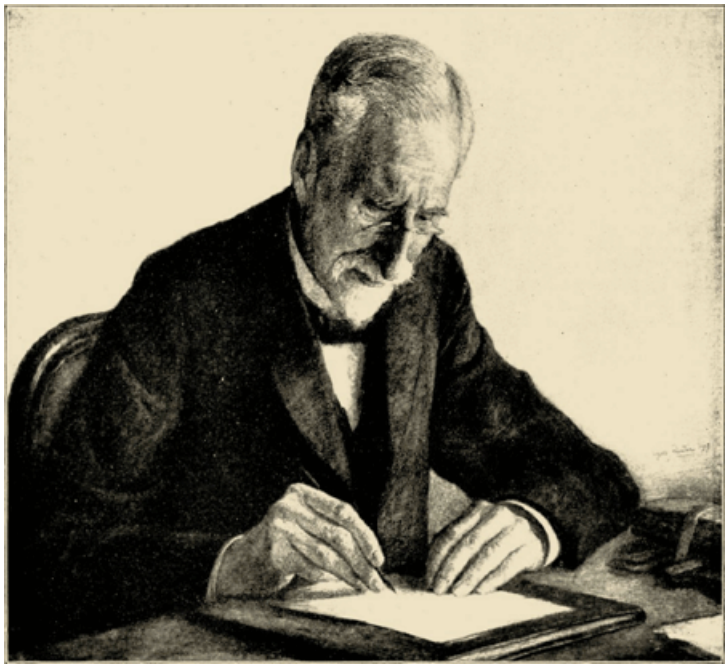
Het hierbij gereproduceerde portret van mevr. prof. Ehrenfest is zeker in dit opzicht wel

PORTRET VAN MEVR. PROF. EHRENFEST (TEEKENING).

zeer karakteristiek; bij de tot het uiterste doorgevoerde zorgvuldige teekening heeft het toch een zeer groote levendigheid door de wijze waarop de kunstenaar aan de oogen uitdrukking heeft weten te geven.

Naast zijn portretten heeft hij een enkele maal blijkbaar wel eens behoefte aan meer kleur; en al schildert hij ze dan

PORTRET.

niet minder serieus, toch zijn z'n bloemen en zijn stillevens met een breedere streek, iets uitbundiger zouden wij kunnen zeggen, gedaan. Maar het is alsof hij zich zelf deze kleine tractaties zelden gunt, want in zijn oeuvre neemt het stilleven, het bloemschilderij een zeer ondergeschikte plaats in.

* * *

Met een enkel woord willen wij nog een bijzondere uiting van zijn talent vermelden, en wel die van het gelithografeerde portret. Ook hierbij werkten als van zelf verschillende factoren samen.

Immers wanneer een portret wordt aangeboden, of iemand zijn portret laat maken, wil men er doorgaans ook goede reproducties van hebben; en welke zijn beter dan die door den artiest zelf op steen geteekend, geëtst of gegraveerd.

Hieraan danken wij uit vroeger tijd zoo menig bewonderenswaardig staal van grafische kunst. De meer impressionistische kunst en het als zoodanig opgevatte portret van later leende zich zeer slecht tot een

zuiver grafische reproductie; maar de teekenachtige kant in Jan Veth's portretten, en de herleving der grafische kunst in onze dagen, bracht het gelithografeerde portret weer in eere. En waar Rueter's portretten in dit opzicht dezelfde kwaliteiten vertoonen, hij bovendien door zijns vaders zaak al vroeg met de lithografie in aanraking kwam; daar lag het voor de hand, dat ook hij als vanzelf portretten op steen zou gaan teekenen. Daarbij sluit zijn opvatting van behandeling van het portret zich zoo goed aan bij het teekenen op de steen. Want hij wascht niet, en schaaft niet, en maakt geen grandioze toeren op de steen; maar beteekent ze even nauwgezet als hij dit zijn papier doet.

Dat het zich uitsluitend bepalen tot deze bewerking van de steen niet droog en suf behoeft te zijn, bewijzen vele steenteekenaars en ik zou Fantin Latour in dit verband nog even willen noemen. Trouwens wanneer Rueter een enkele maal een naaktfiguurtje of een interieur op steen teekent, dan komt er door de analoge behandeling iets van Latour in. Het is misschien een appreciatie van diens werk, misschien geheel onbewust, doordat Rueter's opvatting van een teekening tot een zelfde werkwijze leidde, ik zou het niet durven zeggen; en het doet er ook weinig toe, het geeft slechts een kleine aanduiding.

DAMESPORTRET.

Zoo hebben wij dan getracht in dit kort bestek een overzicht te geven van Rueter als versierder, als portret-schilder, als lithografisch kunstenaar. En zoo wij hem nu vroegen, hoe hij 't liefst genoemd zou willen worden, ik vermoed dat hij dan even als Bilderdijk den titel ‘Herr Mahler’ het meest geëigend zou vinden.

Zijn artistieke horoscoop trekkende, geloof ik ook dat hij de sierkunst meer en meer voor huiselijk gebruik zal bewaren, (want laten kan hij het versieren natuurlijk toch niet) en het portret, het geschilderde, maar vooral het geteekende en gelithografeerde, zijn sterkste kant zal blijven.

En daarmede zal de portretkunst zeker gebaat zijn, want goede portrettisten zijn er niet vele, en een zoo serieus en bekwaam teekenaar als Rueter belooft nog heel wat.

LANDSCHAPTEEKENING.

Jean-Baptiste Camille Corot, door Kasper Niehaus. (*Slot*).

Wij vonden hem bij zijn tweede oponthoud te Rome in 't jaar 1843 op zoek naar eenen vorm voor zijne vrouwenvoorstellingen. Terzelfder tijd ongeveer, dat de ‘Verwoesting van Sodom’ ontstond, schilderde Corot eene serie zeer schoone landschappen. Het allerschoonste bevond zich vroeger bij Henri Rouart, den rijksten Corot-collectionneur (hij bezat toch niet minder dan 53 van 's meesters schilderijen): de tuin der Villa d'Este in Tivoli. De jaren van 1840 tot 1850 behooren in menig opzicht tot den gelukkigsten tijd van den landschapschilder. De gesteldheid van het terrein in Tivoli kwam Corot tegemoet, de combinatie van architectuur en weelderige natuur, de schoone overzichtelijkheid der plans. In honderden landschappen der volgende jaren ging Corot op denzelfden weg verder. In twee gelijktijdige richtingen differentieert deze vruchtbare periode van Corot zich. In de eene wijdt hij zich aan den toon, in de andere wordt hij colorist.

Het staat te bezien of de nymphen-landschappen altijd zoo gewaardeerd zullen worden als thans. Door het groote publiek vermoedelijk wel, want zij zijn de lichtste kost onder 's meesters schatten. De minnaar van Corots muze zal echter wellicht eens de bewegelijkheid der nymphen minder achten dan de bewegelijkheid van het penseel in minder eentonige en gemaniereerde schilderijen. Manierisme is het subject zonder object, originaliteit zonder bewustzijn, de bolster zonder den pit, de accentueering eener den auteur of der wereld aangename kant op kosten van het geheel. De soliede

bouw ontbreekt in menig beroemd landschap van Corot; schilderijen, die naar hun aanleg diepte moesten hebben, doen vlak, of de diepte is met te geringe middelen gegeven. Het is altijd nog heel schoon, alle hebben onvergankelijke qualiteiten.

Corot vertoont slechts de schakeering eener manier. Had hij niets anders dan deze werken geschapen, dan bleef er nog reden te over, hem te vereeren. Alleen behoort men deze kunst niet als zijn chef-d'oeuvre te vieren; niet juist dàt tot in den hemel te verheffen, wat alleen in heel z'n werk eene kritiek eischt. Het was niets minder dan de veile reden der zwakken, die Corot tot dat spoor van manierisme dreef, noch winzucht bij den edelmoedigsten aller kameraden, - geen loenschen naar boven - men heeft daarvoor sprekende bewijzen -; ook geene lichaamsverzwakking, die begrijpelijk zou zijn. Hoe sterk Corot tot aan zijn einde bleef, zullen wij nog zien. Het gaat om uitzonderingen. Niet Corots ouderdom komt in aanmerking als schuldige, zelfs niet eene periode van zijn ouderdom, doch eene bepaalde, over vele jaren verspreide serie van schilderijen, die precies terzelfdertijd met volkomen tegenovergestelde, niets minder dan seniele werken ontstonden.-

Het schijnt inderdaad, alsof na 1850 nieuwe kracht over hem is gekomen. Of ligt het slechts daaraan, dat hij zijne kunstmiddelen vernieuwde en van tonalist, colorist werd? Even zoovele voorbeelden der grootste oorspronkelijkheid als der rijpste kunst van eenen slechts der natuur toegewenden schilder zijn: de ‘Vallon’, de ‘Chemin de Sèvres’, de ‘Porte de Jerzual’ der Thomy-Thiéry-collectie in den Louvre en de studies: ‘Oud landhuis in de nabijheid van Sémur’, de ‘Hoenderhof”, de ‘Beffroi de Douai’ en honderd andere. Al deze werken ontstonden in den laatsten tijd en voor zoo verre zij den nadruk leggen op de coloristiek, meent men in hen eene duidelijke verhouding tot de kunstenaars van Barbizon te vinden, van wie hij vroeger zoo verre scheen af te staan. Het is niet onmogelijk, dat een der jongsten der groote landschapschool en wellicht de belangrijkste, Daubigny, deel had aan deze nauwere aansluiting. Corot was met Daubigny intiem bevriend. Wellicht had hij reeds den vader van den landschapschilder gekend, die ook Bertins leerling en ongeveer gelijktijdig met Corots tweede reis in Italië was. Daubigny zelf begon in de den meester meer vertrouwde manier. Ook hij was in Italië en trad aanvankelijk in de voetstappen der ouden, hoewel niet met het succes van zijnen ouderen vriend. Hij exposeerde in 1840 een ‘Hieronymus in de woestijn’, die Corot sympathiek mag hebben aangedaan. Een dozijn jaren later troffen zij elkander in de Dauphiné en hielpen elkander blijkbaar.

Daubigny had zich intusschen van alle klassicisme en niet minder grondig dan Millet uit de handen van zijnen leermeester Delaroche bevrijd. Bij Corot meent men sindsdien een energieker penseelstreek, een meer uitgesproken coloriet, iets van de sappige schildering van den jongere te bespeuren. In het Mesdag-museum te 's Gravenhage kan men beiden goed vergelijken. Voorbereid werd deze periode van Corot waarschijnlijk door Constable, die immers allen Franschen ter zijner tijd de sterkste impulsen gaf. Corot was eerst in 1862 in Engeland, hij kan echter voordien te Parijs genoeg werken van den Engelschman hebben gezien. ‘Le gué’, het heel vroege schilderij, heeft menige uiterlijke gelijkenis met de ‘Hay Wain’, hoewel niets van Constables kleurgeving. Deze meent men eerder in sommige studies uit de jaren 1840-1850 te vinden aangeduid. Zoo in den besten Corot van het Museum Mesdag: de ‘Rotsen’ uit 1848. Duidelijker komt eene verwantschap der aanschouwing met Constable in latere studies, zooals b.v. in het reeds vermelde ‘Huis bij Sémur’ te

voorschijn, dat aan Constables beroemde schets ‘A deserted mill’ e.a. herinnert. Hoe ouder Corot wordt des te breeder wordt zijn penseel. Slechts

NATUURSTUDIE.

LANDSCHAPCOMPOSITIE.

bij uitzondering vertoont deze sterk coloristische schilderkunst zich in groote formaten. Zoo blijft z'n heele leven door het dualisme tusschen toon en kleur, dat wij in den aanvang reeds vonden, bestaan. En dit dualisme behelst de beste verdediging tegen de beschuldiging eener bewuste manier.

Corot heeft over de vijf en twintighonderd schilderijen gemaakt! Vele genres passeerden reeds de revue: landschappen, portretten, idylles, romantische scènes, odalisken, badende nymphen, kerkelijke schilderijen, frescos en al maar weer landschappen, eene heele kunstgeschiedenis. Voor de eerste maal echter schildert hij thans de vrouw in het intérieur. Nu hervinden wij zijne meisjes in stille behagelijke kamers. Zij houden boeken in de hand, zonder te lezen, of hebben zich verscholen met een guitaar voor 's kuntenaars ezel geplaatst, zonder te spelen.

Niets Grieksch meer, eerder Hollandsch. De kunst de atmosfeer te schilderen, vertoont ook hier hare charmes, doch zij rekent met den colorist. Klare kleuren harmonieën leven in deze schilderijen. Hier komt eindelijk met groote duidelijkheid de onmiddellijke invloed te voorschijn van hetzelfde land, dat - picturalement parlant - door de schilders van Barbizon was ontdekt. Echter ook nu nog verhoudt Corot zich heel anders tot Holland als de rij van Rousseau tot Daubigny. Wel is de invloed meer zichtbaar dan in den idyllischen Corot, die zich de oude wisselwerkingen tusschen de twee schilderscholen herinnerde; doch tegelijkertijd openbaart hij eene diepere doordringing van den Hollandschen geest. Wederom laat Corot alles meewerken, wat de Fransche traditie hem schonk en verrijkt zijne synthese slechts met de kostbaarste waarden. De anderen inspireerden zich op Ruysdaels kring; Corot gaat tot de beide grootsten naast Hals: tot Rembrandt en Vermeer. De instinctsverwantschap met Rembrandt

LANDSCHAPTEEKENING.

is in Corots heele oeuvre te bespeuren, en zij bewijst, hoe vrij en ruim men zijn klassicisme moet opvatten, om zoo eene gemeenschap begrijpelijk te vinden. Zij hielp hem tot den meer geopenden vorm. In den ‘Heiligen Sébastiaan’ steekt iets van de ‘Christus aan den geeselpaal’ der verzameling Carstanjen. Corot is altijd gratieuser, niet alleen in den vorm, in den maatstaf, doch ook in de vinding zijner kunstmiddelen. Geheel rembrandtiek doen de kleine tronende vrouw met loshangende haren, uit het jaar 1869, vroeger in de verzameling Rouart en de donkere ‘Passeur’ bij mevrouw Desfossés. In het schilderijtje bij Rouart bereikt Corot in kleiner formaat met eene aan het fabelachtige grenzende nuanceering van het grijs, eene zelfde majesteit der verschijning, die wij in hare grootste pracht in Rembrandts ‘Delila’ of in ‘Esthers maaltijd’, en, minder spookachtig in sommige portretten zooals de ‘Dame met den waaier’ bij den hertog van Westminster, bewonderen. Het laatste schilderij heeft Corot overigens bij zijn oponthoud te Londen in het jaar 1862 gezien. Acht jaren tevoren was hij met Dutilleux in België en Holland geweest. Naar de aanteekeningen van den vriend had hij niet veel aandacht voor de ‘Anatomie’ (in Den Haag) en de ‘Nachtwacht’ over, bewonderde echter de ‘Staalmeesters’, en zeker - hoewel daarvan niets verluidt - zullen de Hollandsche interieurschilders hem toen nader zijn gekomen. Want kort na zijn reis schilderde hij de beide merkwaardige doeken, die in de jaren 1850-60

LANDSCHAPCOMPOSITIE.

heelemaal alleen staan: het ‘Interieur de cuisine à Mantes’, en het ‘Intérieur rustique à Mas-Bilier près Limoges’. Voordien had Corot nooit interieurs geschilderd. De intimiteit, waarmede hij het landschap placht weer te geven, puurde hier uit het typische Hollandsche genre eene volkomen nieuwe charme. Op deze kunst, die hij toen zuiver toevallig en geheel voorbijgaand had ondernomen - volgens een brief van Lacroix ontstond zij naar eene uiterlijke aanleiding, wijl de regen het uitgaan verhinderde - kwam hij later, toen hij door zijnen ouderdom meer huiszittend was geworden, met groot meesterschap terug. Men begrijpt nauwelijks, waar de zeventigjarige, na den ontzaglijken arbeid van groote veelzijdigheid, voor deze moeilijkste opgave, die hij zich ooit gesteld had, de kracht vandaan haalde. De eerste aparte figuren dezer serie dateeren nog ongeveer uit den tijd der beide interieurs. Het waren atelierstudies naar Napelsche modellen, in de pose op de eerste vrouwenvoorstellingen uit de jaren 1820-1830 uit Rome gelijkend, alleen van heel andere, oneindig rijper en stouter kunst. Uit eene hoogst verfijnde nuanceering der tonen bewerkstelligt hij de contrasten. Deze nuanceering wordt later nog aldoor kunstiger en veroorlooft de uitbreiding van het formaat en van de expressie. Ook in dit genre van schilderijen wordt, hoe ouder Corot werd, aan de penseelstreek en aan de kleur aldoor meer de rol toebedeeld, die voordien de omhullende toonkunst had gespeeld. Men kan dat het beste bemerken, indien men de zes voorstellingen van de vrouw voor den ezel met elkander vergelijkt. Zij beginnen omstreeks 1865 en eindigen met de vrouw in den zwartfluweelen rok van het Lyonsche museum, uit 1870.

In de vroegere schijnt Corot meer aan de zuivere contour te hechten, aan de schoone

verschijning in de ruimte, die hij met koele zachtheid in blonde tonen voorstelt. Het schilderij bij mevrouw Esnault-Pelterie is eene meesterlijke paraphrase der Hollandsche interieur-schilderkunst, doch weeker, smeltender, vrijer dan het genreschilderij der specialisten uit de 17de eeuw. In de Lyonsche variant daarentegen, dringt hij - evenals Rembrandt - aldoor meer in het innerlijk der materie, deelt of diviseert het vroeger tezamengehoudene, zelfs op kosten der modelleering; is meer architect dan décorateur en schept een geheel modern werk. Het staat overigens niet alleen. In vele vrouwenafbeeldingen uit denzelfden tijd, die wel portretten lijken en naar modellen werden gemaakt, hervinden wij diezelfde schildering. Durand-Ruel bezat een der allerschoonste: het kniestuk van een meisje met onbeschrijfelijke expressie, 'La jeune Grecque'.

Wat tot de vergelijking met Rembrandt verlokt is de analogie hunner ontwikkeling, beider overgang van den toon naar de kleur. Hoeveel overeenkomst men echter ook moge vinden, door alles heen proeft men nog Corots hellenisme. En dit onderscheid is ook de reden van het merkwaardige verschijnsel, dat onze herinnering bij deze rijpste van Corots scheppingen, van Rembrandt over gaat op eenen anderen meester, den zuiversten antipode van den Hollander, op Ingres. Doch ook dit richtsnoer dienen wij niet te lang vast te houden. We zullen zien, dat een dieper indringen in Corots weelderige ontwikkeling ons weer, zooal niet tot Rembrandt, dan toch in zijne nabijheid terugbrengt, n.l. bij Vermeer. En eene verwijzing naar Ingres als bemiddelaar kan het ontdekken van een niet te loochenen overeenkomst of verband tusschen Vermeer en Corot wellicht vergemakkelijken. Niet de schilder, doch de teekenaar Ingres, die met geringer middelen grooter dingen volbracht, is hier bedoeld; zijne wonderbare plastiek. Deze plastiek is ook in Corots vrouwenkoppen. Een pendant tot de 'Jeune Grecque' is de 'Femme à la perle', thans in den Louvre. Zij is wellicht nog mysterieuser doch niet geheel zoo eenvoudig. Hieruit vermoedt men 's kunstenaars volledig bewustzijn, een antieken vorm te scheppen.

Naast het voluit organische van den natuurvorm, komt het constructieve van den kunstvorm onmiddellijk te voorschijn. Corot heeft echter een juister inzicht in de specifieke eischen der schilderkunst dan Ingres, hij haalt meer uit het materiaal wat er uit te halen is. Hij vermenigvuldigt de picturale mogelijkheden en maakt het plastische actiever dan Ingres. Wij genieten in Corots kunst de synthese van het plastische ideaal in den zin der antieken, dat bij Ingres overweegt, met het ideaal van het vlak in den zin van Rembrandts kunst. Zoo naderen wij Rembrandt weder. Corot bewijst juist in deze combinatie zijn genie en kan daarom noch met den een, noch met den ander worden vergeleken, wanneer men hem geheel wil kennen. Beiden, Rembrandt en Ingres, vertoonen de uitersten van kunststijlen, die zich in Corots werk vereenigd bevinden. Een kunstenaar is des te meer waard, hoe grooter de beteekenis der overgeleverde waarden is, die zijn werk hernieuwd tot het bewustzijn brengt. Bereikt het nieuwe werk niets dan eene herinnering aan oude werken, zoo is het plagiaat. Indien echter deze herinnering het moderne niet domineert, doch in waarde verhoogt, zoo identificeert de herinnering zich met het kunstgenot. De werken van anderen, die Corot voor onzen geest oproept, maken hem niet kleiner, eerder legitimeert deze opstanding der ouden hem. Hieraan kan slechts hij twijfelen, die de kunst als willekeur en niet als een organisme beschouwt. De kunstenaren aller tijden tezamen zijn te beschouwen als één kunstenaar, die over de waarachtige schoonheid heeft doorgedacht. Vroegere dwalingen kunnen dienen om latere te vermijden.

Waarheden, weleer ingezien, worden tot eene basis, waarop de architectuur der nieuwe schoonheid verrijst. Zóó is ontwikkeling mogelijk en anders niet. Zij, die de zinspreuk

LANDSCHAP.

'Natura artis Magistra' in hun schild voeren, dienden hiervoor niet geprezen, doch eer gelaakt te worden. Wat een kunstenaar uit zich zelven heeft, is eigenlijk alleen de krachtige, groote wil om schoonheid te geven, en hij kan zich hierbij niet onttrekken aan den heilzamen invloed van voorgaande oude meesters. De kunst behoort hem evenzeer toe als de natuur. Onze grootvaders hebben niet altijd en in alles ongelijk gehad!

Men kan met eene verwijzing naar het rembrandtieke van Corots latere- en bestemanier slechts weinige kanten van zijn werk aanduiden. Doch in Rembrandts nabijheid bevindt zich een kunstenaar, met wien Corot in een parallel is te brengen: Vermeer. En deze vergelijking zal ons Corots wezenlijke eigenschappen dieper doen inzien. Heel zelden zal men in de twee kunstenaren van zoo uiteenloopende rassen en tijden dezelfde intieme aanknoopingspunten vinden.

Wij weten heel weinig van Vermeer, en voor vijftig jaren was hij nog zoo goed als geheel onbekend. Tot op zekere hoogte dankt hij aan de landschapschool van 1830 zijne wederopstanding: Burger-Thoré, hare welbespraakte verdediger, stelde de persoonlijkheid

VROUWENPORTRETJE. AMSTERDAM, STEDELIJK MUSEUM.

van den Delftschen meester, die zich tot dan toe in de schaduw van veel geringer tijdgenooten had verborgen, vast. Verklaarbaar wordt dit door den rijkdom van Vermeers ontwikkeling, die zelfs in de weinige schilderijen, die tot op heden als zijn eigendom zijn erkend, merkwaardig vele kanten vertoont. Ons schijnt hij juist op grond zijner ontwikkeling als een der marquanste persoonlijkheden der 17e eeuw. Opvallend onderscheidt hij zich van zijne tijdgenooten. Wij vinden thans echter in deze persoonlijkheid frappante gelijkenissen met menig modern kunstenaar, niet alleen met Corot. Corot echter benadert hem in zijne zeldzaamste eigenschappen. Reeds de stadsgezichtschilder Vermeer beweegt zich op gelijke paden als Corot in sommige tijden. 'Het huis te Delft' in de collectie Six te Amsterdam en het grandiose

‘Gezicht op Delft’ in het Mauritshuis te Den Haag geven blijk van eene aanschouwing, dewelke van die des coloristen Corot door geene afgronden is gescheiden. Wel blijkt Vermeer precieuser. Doch binnen deze zorgvuldigheid, die meer gemeengoed der heele school is, meenen wij een even kinderlijk naif, aandachtig en vroom tempe-

rament te vinden. Het gratieuse vereeren wij in Vermeer. Hij was een der voornaamste schilders van zijnen tijd. In het experimenteele der kunstmiddelen vinden wij alle aanknoopingspunten met Corots techniek. Nu mag men deze momenten, voor zoover zij den landschapschilder in Vermeer betreffen, niet overschatten. De heele moderne schilderkunst, van Constable tot de néo-impressionisten zag in Vermeer den voorlooper, en Signac had ongelijk in de voorgeschiedenis van zijnen kring niet alleen tot op Delacroix, maar ook tot dezen meest bewusten divisionist der ouden terug te gaan. - Veel intiemer is de verhouding tusschen de vrouwenbeeldtenissen van beide schilders, vooral indien men Corots laatsten tijd beschouwt. Hier kan men tot in nuances eene merkwaardige overeenstemming tusschen hunnen aanleg volgen. Het 'Portret van een jong meisje' der Galerie d'Arenberg te Brussel en nog meer de meisjeskop in het Mauritshuis te Den Haag vertoonen dezelfde aan tooverij grenzende combinatie eener volmaakte plastiek met alle charmes der schilderkunst. De zuiverheid der modelleering heeft geen Hollander ooit weer bereikt, laat staan overtroffen. Wat Ingres met het potlood schilderde, de plastische gevuldheid, is hier volkomen behouden, en daarbij spelen in het modelé verrukkelijke kleuren, en de vermeerdering met deze kleurige charme schijnt het immaterieele alleen nog te verzachten. Deze meisjeskoppen van Vermeer zijn in den letterlijken zin van het woord klassiek te noemen, even klassiek als het 200 jaren tevoren door Petrus Christus geschilderde meisjeskopje in het Berlijnsche museum. Onder de Hollanders staat Vermeer nog het minst ver af van de Italiaansche schoonheidsliefde. Vermeer doet bijna nog meer aan Ingres denken dan Corot, hij doet ons even Grieksch aan als Corot in zijne vrouwenfiguren. Het detail van het zuiver schilderlijke is bij de abnormale craquelure van Vermeers beide schilderijen te Den Haag niet meer nauwkeurig te volgen. In elk geval wordt men zich - tenminste voor het goed gehangen vrouwenkopje te Den Haag - nog van de hoofdzaken bewust. Het kleureneffect is gelegen in het wonderbare contrast der lievelingskleuren van beide kunstenaren, geel en blauw, en de wederkeerige doorvoering dezer kleuren, zoodat onzuivere mengingen worden vermeden. De methode is voorzichtiger, smakelijker dan die van Corot, doch in principe heel gelijk en wel tot in de manier der kleurgeving. De verbinding van heel dunne schildering met economisch verdeelde, en relief opgedragen partijen is voor beiden typeerend, evenals het aanbrengen van geëmpateerde kleuren op een effener toon, zoodat het prikkelende punt (pointille) den toon releveert; dit alles zijn effecten, die men in vereenvoudigden vorm ook bij Corot vindt.

Al deze verhoudingen mogen niet zoo woordelijk worden genomen, als het hier, omwille der duidelijkheid geschiedt. Woordelijk is slechts de overeenstemming tusschen vele aandoeningen van beide kunstenaren. Men kan de evolutie van het handwerk, van het manueele niet overzien. Het 'faire' is van Vermeer tot Corot 'impressionistischer' geworden. Corot scheidt niet meer zoo zuiver toon en contrast, laat zich meer gaan en eigent zich een noodwendig fragmentarischen vorm toe, om de snelheid zijner invallen te kunnen volgen. Hij heeft niet meer zoo den tijd, hij haast zich meer in geestelijk opzicht. Waar Vermeer b.v. eene gecompliceerde onderlaag schiep en het eigenlijke effect eerst ten laatste als eene omhulling over dit fond heendekte, die zoowel door haar eigen schoonheid, als door dat, wat zij laat doorschijnen werkt, daar houdt Corot zich alleen aan het laatste resultaat en geeft het détail vooraf het effect, dat naderhand het ensemble den uitslag geeft. In Vermeers prachtige schilderij der National-Gallery te Londen, zou men een onmiddellijk

voorbeeld der ‘Femme à la perle’ kunnen vermoeden. In de pracht der modelleering overtreft Vermeer zichzelven

hier op dezelfde wijze als Corot in het genoemde schilderij. Heel waarschijnlijk heeft Corot deze schilderij die te zijner tijd bij Burger-Thoré hing, gezien en ijverig bestudeerd.

Als karakteristiek van zijn wezen leerden wij reeds vroeger Corots eigenaardigheid kennen, Hollandsche invloeden door een Fransch medium te ontvangen. Dat is ook hier het geval. Zeker heeft hij uit eigen aanschouwing Vermeer gekend, en de Delftsche meester zal voor hem zijn geweest, wat Hobbema voor de schilders van Barbizon was; maar daarnaast profiteert hij weer van de voorbereiding van Vermeers invloed door een Franschen meester der 18de eeuw: Chardin. Niet alles, wat Vermeer voor de Hollanders beteekent, doch deze beteekenis, goeddeels, kennen de Franschen aan Chardin toe, den meester der stillevens en interieurs. Ook deze bestudeerde de Hollanders - en niet alleen hen, van wie hij in Frankrijk ten onrechte een tijdlang als de navolger werd gevierd - en zette hen op sublieme wijze voort in zijnen tijd en naar den aard van zijn eigen ras. Chardins afhankelijkheid valt dan ook zonder meer in het oog, wijl de onderwerpen met de meest gezochte motieven der oude Hollanders overeenkomen. Onderzoekt men echter deze verhouding op den keper, dan vervluchtigt de indruk eener al te nauwe verwantschap, voorzoover zij zich niet op zuiver stoffelijke quaesties beroept. Men begint dan naar de Hollanders te zoeken, die zich met Chardins eigenaardigheid indentificeeren, en er blijft ten slotte opvallend weinig van de verrassende gelijkenis over. Slechts van de allerbeste proefstukken der stillevenschilders uit de 17de eeuw, als Kalf en van Beyeren, leidt de weg naar de vruchtenstukken van den Franschen meester. Doch zooveel hij klaarblijkelijk aan deze voorgangers te danken moge hebben, ontegenzeggelijk is hij grooter, eenvoudiger, monumentaler. Niet alleen wijl hem dezelfde perfectie natuurlijk was en wijl hij de gevaren van het manierisme omzeilde; ook zijn stijl als zoodanig is belangrijker. Hij beheerscht spelend wat gene meesters slechts in heel zeldzame werken gelukte te geven, en hij bereikt het langs zekerder weg. Daarentegen komt Chardins niveau dat van den meester nabij, die soms ook stillevens schilderde, zonder dat men hem daarom met de stillevenschilders eigenlijk-gezegd in een adem mag noemen. Naast den verrukkelijken kleurengloed vinden wij nog een ander gemeenschappelijk kenteeken. De monumentale ernst van het interieur te Dresden, van het blauwe vrouwtje in het Rijksmuseum, van het vrouwtje met het paarlencollier te Berlijn, laat zich met Chardin niet vergelijken, daar haalt hij niet bij; doch eerder schilderijen als ‘De brief’ in het Rijksmuseum of de groote ‘Allegorie’ in het Mauritshuis. Niet zoozeer Chardins coloriet als wel de betrekkelijke rulheid zijner schildering gaat op Vermeer terug. De 18e eeuw blijft in Chardin domineeren, doch de Hollander dempt en verdiept zijne kunst. Corot heeft iets van beiden. Hij vervult, wat alle meesters der 19de eeuw vervullen; hij zet de tot hem gekomen ontwikkeling der kunst voort en gaat gelijktijdig op de 17de eeuw terug, geheel als Delacroix, Courbet, Manet en vele anderen. Doch ook de 18de eeuw werd door hem niet zoo stiefmoederlijk behandeld als door de anderen, die slechts in 't voorbijgaan Watteau en Fragonard doordachten. De geest die Vermeer en Chardin geheel doorvoeld en begrepen heeft, zal Corot als eene bijna noodwendige vervollediging beschouwen. De betrekkingen tusschen de schilderkunst der drie hier met elkander vergeleken groote meesters berusten niet op een toeval, doch op de omstandigheid, dat drie kunstenaren - wier menschelijkheid eene gelijkenis vertoonde, voor zoover deze bij zoo uiteenloopende tijden denkbaar is - er hunne glorie in vonden, de kunst, die het

meest met hunne geaardheid of natuur overeenstemde, trouw te handhaven. Zoolang men een der drie waardeert, zal men ook de anderen niet willen missen.

Over de opvoering en de reien van den Gysbreght van Aemstel, door Hendr. C. Diferee.

Gelijk de opvoering van den Gysbreght van Aemstel door de Nederlandsche Vereeniging ‘Het Nederlandsch Tooneel’, onder leiding van Willem Royaards en Willem Mengelberg, in Juni 1912 de pennen van verschillende critici voor dagbladen en tijdschriften in beweging bracht, deed het ditmaal, in Januari 1918, de opvoering van Vondels treurspel ondel leiding van Eduard Verkade. Ook nu was er muziek, zeer gewijde muziek zelfs van Alex de Jong, evenals toen van Diepenbrock, doch welk een verschil in opvatting en uitbeelding!

Het opmerkelijkste, waarover zoovele auteurs hebben geschreven, was ditmaal wel dat de reien vóór het gesloten tooneelgordijn, volkomen gescheiden van het treurspel, begeleid door zachte muziek, werden gezegd, als wilde Verkade met opzet het lyrische gedeelte van het dramatische scheiden en de reien als zoovele afzonderlijke gedichten hebben beschouwd, welke noch met het wezen, noch met de handeling van het treurspel in overeenstemming zijn. Deze opvatting - slechts onverdeeld geprezen door den recensent van ‘Het Volk’, die meende te mogen opmerken dat door deze wijze van het zeggen der reien ‘de voortgang (wordt) bespoedigd en daarmee de geslotenheid van het geheel vergroot, zeer ten voordeele van indruk en stemming’ - was een fout, die zich vooral in het vierde bedrijf moest wreken, waar de handeling na het zeggen der rei doorgaat, als Badeloch het kloppen aan de poort en de stem van Gysbreght hoort.

Behalve van ‘Het Volk’ vond dan ook deze wijze van het zeggen der reien bij niemand onverdeelde instemming; wel echter het *zeggen* der reien, omdat men over 't algemeen meent, dat deze lyrische ontboezemingen van den dichter tusschen de bedrijven door bedoeld zijn om te worden gesproken tot het luisterend publiek. Slechts J.H. Rössing wees er op, dat de Rei van Amsterdamsche Maeghden, blijkens de woorden: ‘Nu stelt het puick van zoete keelen, om daer gezangen op te speelen,’ eigenlijk had moeten worden gezongen en in Vondels tijd dan ook gezongen werd. Immers in ‘De Vermeerderde Amsterdamsche Vreugdestroom’, een liedeboekje uit het begin der tweede helft van de zeventiende eeuw, komt de wijze van ‘Nu stelt het puick van zoete keelen’ voor.

't Kan zijn nut hebben, niet slechts waar het een nationaal dichter als Vondel geldt maar tevens een zijner meest bekende en klassieke stukken, dat zich thans 280 jaren lang op het repertoire van ons tooneel wist te handhaven, eens de opvatting van den dichter zelf over zijn stuk en de wijze van opvoering na te gaan. Nu eens niet met betrekking tot de décors en de costumes, waarover èn in den Gysbreght èn in Vondels werken al zeer weinig aanwijzingen te vinden zijn, doch in verband met de wijze van uitvoering zelve.

Te ontkennen valt het niet, heel veel levert zulk een onderzoek niet op, terwijl Vondel bovendien zeer vaag in zijne indeeling van bedrijven en tooneelen is geweest, te begrijpen in een tijd, toen de stukken op een zoogenaamd ‘vast tooneel’ werden gespeeld. Waar echter het afzonderlijk zeggen der reien door één persoon buiten het scherm, gelijk ditmaal onder de regie van Verkade, op de meeste toeschouwers denzelfden indruk maakte als de gezongen reien, getoonzet

door Diepenbrock, in 1912 op een toonkunstenaar als wijlen Daniël de Lange, daar wordt het toch tijd, ons rekenschap te geven van de wijze waarop de dichter zelf zich de opvoering van zijn treurspel dacht.

Daniël de Lange toch schreef na de bekende officiëele muzikale opvoering: ‘'t Kwam mij voor, dat de combinatie niet in het voordeel van het treurspel en evenmin in het voordeel van Diepenbrock's muziek was. Deze muziek heeft niets met Vondel's kunst te maken. Maar evengoed mag men zeggen, Vondel's kunst heeft niets met deze muziek te maken.... De Reien maakten dan ook den indruk van muzikale intermezzi tusschen de bedrijven van het treurspel; met het treurspel hielden ze ternauwernood verband.’ Ongeveer dus als het oordeel van Top Naeff over Verkade's opvoering: ‘De Reien.... viel(en) ten offer aan het beginsel, dat alle Reien buiten de handeling bant.’

De reien nu hadden voor Vondel zoowel eene dramatische als eene lyrische beteekenis. En met betrekking tot de eerste behooren de reien van Vondel wel degelijk tot de handeling van het treurspel.

In het voorbericht van Jephta schrijft hij: ‘De reien der maeghden blijven middelerwijl zedigh, in het heelen der geheimenissen, haer toebetrouwt, getrouw in het vertroosten en stercken der godtvruchtige dochter, begunstigen de billijckheit, keeren het onheil, naer heur vermogen, en verheffen de gehoorzaemheit. Aldus woelen, tuimelen en barnen hier verscheide hartstoghten, door geduurige veranderingen van den beginne tot het einde.’

MUZIEK EN TEKST VAN DE REY VAN KLAERISSEN UIT HET AMSTELDAMS MINNE-BEECKJE (ED. 1648).

Aan de lyriek knoopte Vondel echter tevens eene muzikale uitvoering vast. De rei moest n i e t worden g e z e g d, maar g e z o n g e n. Want, zoo zegt Vondel, een treurspel ‘op hunnen (d.i. der Grieken) leest geschoeid, vereischt tot het uitvoeren keur van bequame personaedjen, en toestel van tooneel, en maetgezang van reien, geoefent door een grooten Orlando, om onder het speelen d'aenschouwers te laeten hooren eene hemelsche gelijckluidentheit van heilige galmen, die alle deelen der goddelijcke zangkunste in hunne volkomenheit zodanigh bereickt, datze de zielen buiten zich zelve, als uit den lichame, verruckt, en ten volle met eenen voorsmaeck van de geluckzaligheit der engelen vergenoegt.’

Geen classieke tragedie dus zonder koorzang; de reien niet gezegd, maar g e z o n g e n .

De vraag was maar, hoe altijd voor de reien een componist te vinden die ze toonzette. Niet ieder tooneeldichter kon als Langedult in 1684 van een zijner treurspelen schrijven: ‘De reyen, welke enige hedendaags afschaffen.... hebbe ik op zang en muzykmate gebracht, op datse dus gesongen werdende, 't zy met stemme of instrumenten daer onder gecomponeert, een aangenaam vermaak geven, gelijk het selve van ouds de heer Hooft, Vondel en andere gepractiseert hebben.’ Vondel althans, hoewel hij het luitspel beoefende, zette de reien zijner treurspelen niet zelf op muziek en had even-

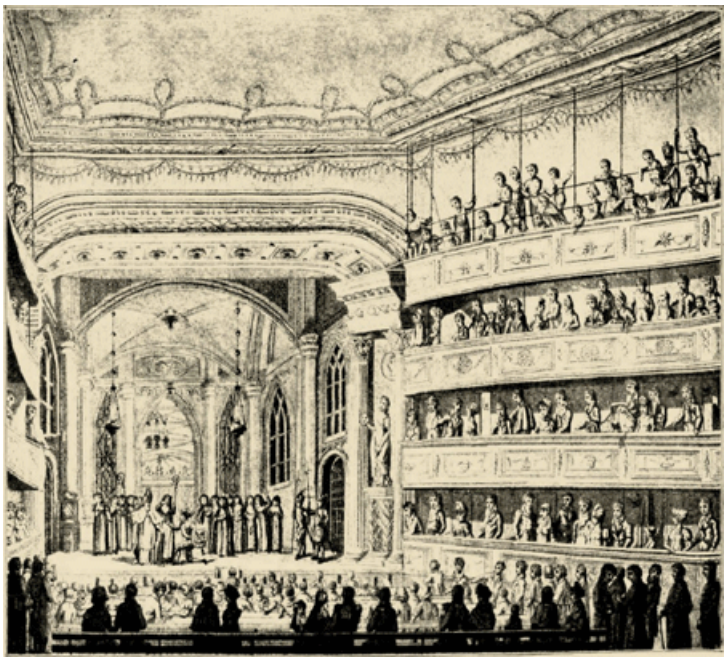

DE KERKSCÈNE UIT ‘GYSBREGHT VAN AEMSTEL’, ZOOALS DEZE GESPEELD WERD IN 1774. NAAR DE GRAVURE VAN R. VINKELES (1776).

min altijd een componist als Cornelis Padbrué bij de hand, die in 1640 zijn ‘Kruisbergh en Klaght over de tweedraght der Christen Princen’ op muziek bracht ‘met 4, 5 ende 3 stemmen.’ Bovendien vereischte bepaald voor een treurspel gezette muziek voor de uitvoering daarvan ook eene opzettelijke oefening der rei-zangers en rei-zangsters, en het is zeer de vraag of men in de zeventiende eeuw daarvoor altijd over genoeg bekwame en muzikaal-aangelegde personen kon beschikken.

In dit gemis voorzag men zoowel voor de reien als voor afzonderlijke liederen practisch; men dichtte de rei of het lied op een bestaande en bekende wijs.

Dat Vondel verschillende liederen, men denke aan sommige zijner bruiloftszangen en hekeldichten, op bestaande wijzen heeft gedicht, is een bekend feit. Doch ook voor de reien zijner treurspelen schijnt hij hetzelfde in practijk te heben gebracht. Althans in het Amsterdamsch Minne-beeckje van 1648 vindt men op bladz. 170 en 171 de rei ‘O Kers-nacht’ op de ‘Stemme: Alst begint.’ Met de muziek afgedrukt, worden nu andere liedjes in hetzelfde boekje, die volgen en dezelfde wijs hebben, zonder de muziek afgedrukt met het opschrift ‘Stemme Als 't begint’ of ‘Stemme: O Kersnacht’. Uit verscheidene andere liedeboekjes van dien tijd - ik noem hier b.v. ‘Amsterdamsche Vreughdestroom,’ 2e deel, t'Amsterdam, voor Jacob Vinckel, 1654; ‘Stootkant of

DEZELFDE VOORSTELLING ALS OP PAG. 400, IN DEN VOLLEN SCHOUWBURG, MET HET ORKEST EN DEN DIRIGENT.

Nieuwe Jaersgift', t'Amsterdam, bij Jacob Vinckel, 1655; - blijkt nu dat ook verschillende andere liedjes op deze wijs werden gezongen, b.v. Zegenwenschinge aen Bruidegom en Bruid (Dirck Casteleyn en Elisabeth de Vries,) Nieu-Jaars Vreugd over de geboorte Jesu Christi, Lucretiaes Klacht, Van Galen's Lauw're-krans der Britten Doorn, De Klachte van Lauw'ra over Tyrus, enz. En eveneens zien we bij het doorbladeren dezer boekjes, dat de Rei van Engelen uit Vondels Lucifer 'Gezegent zy de helt, Die 't goddeloos gewelt' evenals een kerstliedje in kreupelrijm 'De Herders op het velt waren geheel ontstelt' gedicht moet zijn op de wijze 'De dood van Phaëton, vermoedelijk een bekend liedje in dien tijd.

Dat de strophen van Vondels Rei van Amsterdamsche Maeghden en zijn Rei van Klarissen niet toevallig gelijk zijn, maar met het oog op zang en muziek, zoodat ze op dezelfde wijs konden worden gezongen, blijkt uit een kerstliedje van I.L. in de 'Amsterdamsche Vreughdestroom'. Dit liedje, beginnend:

'Ik hoor verheughd de Hemels Reyen

Gods groote lof en eer uitbreyen,' werd volgens de aanwijzing gezongen op de 'Stemme: Nu stelt het puyck van, etc. Of: Kars-nacht.' Zoodat we dus met zekerheid mogen vaststellen, dat althans twee reien van den Gysbreght in Vondels tijd zijn gezongen, waarschijnlijk voor het gemak op dezelfde wijs, waarvan we bovendien

nog de muziek bezitten, welke hier ten overvloede wordt afgedrukt.

Hoe het kwam, dat reeds in het derde kwart der zeventiende eeuw meer en meer eene beweging veld won tot afschaffing der reien, kan hier niet worden uiteengezet. Allereerst werd het zingen der reien nagelaten en eindelijk had ook het zeggen der reien niet meer plaats. Maar tot algeheele weglating van de reien in den Gysbreght kwam het toch niet.

Uit een zeldzame tooneeluitgave van ‘J. v. Vondel's Gysbreght van Aemstel; treurspel. Gelyk het op den Amsterdamschen Schouwburg vertoond word’, in 1781 te Amsterdam bij Jan Helders verschenen, zien we dat toen de Rei van Amsterdamsche Maeghden en de Rei van Edelingen bij de opvoering werden weggelaten. Daarentegen werd de Rei van Klarissen evenals de lofzang van Simeon gezongen. Vermoedelijk wist men toen niet meer, dat de Rei van Amsterdamsche Maeghden op dezelfde wijs als die der Klarissen kon worden gezongen, omdat later ook de Rei der Edelingen opnieuw werd ingevoegd. De Rei van Burghzaten werd niet gezongen maar op het tooneel gezegd, zeer terecht in tegenwoordigheid van Badeloch, gelijk door Vondel in de oudste uitgave van den Gijsbreght was aangegeven.

HET ZINGEN VAN DEN LOFZANG VAN SIMEON, NAAR DE GRAVURE VAN S. FOKKE (1775). ED. J. HELDERS 1781.

Reeds toen verheelde men zich het bezwaar niet, dat de Rei van Klarissen, door Vondel op het einde van het derde bedrijf gesteld, toch eigenlijk de openingsrei van een nieuw bedrijf, althans van een nieuw tooneel was. Doch men wilde noch den zang dezer rei, noch de kerkscène missen, aan welker uitvoering niet slechts dit jaar door Verkade maar ook al in dien tijd zeer groote zorg werd besteed. De Rei van Klarissen werd staande voor het koorhek gezongen; de lofzang van Simeon zittend in het koor, Gosewyn van Aemstel in het midden der nonnen op een troonzetel. Eene wijze van uitvoering van dit tooneel dus, gelijk L.v.d.B. in ‘De Tijd’ van 7 Januari

j.l. wenschte, die meende, dat de oude kerkvorst op een troonzetel had moeten plaats nemen ‘die toch zeker moet verondersteld worden daar aanwezig te zijn.’

Om nu een sluitend geheel te verkrijgen en door het zingen van de Rei van Klarissen en door de kerkscène de handeling van het treurspel niet te onderbreken, wijzigde men in dien tijd de oorspronkelijke volgorde. De Rei van Klarissen werd het tweede tooneel van het derde bedrijf, de kerkscène het derde en de ontmoeting van Gysbreght van Aemstel met Gosewyn en de Klarissen het vierde of slottooneel van het derde bedrijf. Het

4e bedrijf ving aan met de samenspraak tusschen Badeloch en Arent van Aemstel, terwijl de Rei van Burghzaten met den uitroep van Badeloch ‘Mij dunckt, ik hoor gerucht’ terecht het 2e tooneel van het 4e bedrijf vormde. Het 3e tooneel van dit bedrijf was dan de wederontmoeting van Gysbreght en Badeloch, terwijl het 4e of slottooneel het verhaal van den bode bevatte. Het 5e bedrijf begon met den dood van Arent van Aemstel.

Hoezeer nu deze verschikking van bedrijven en tooneelen hier en daar aan bedenking onderhevig mocht zijn, men had althans dit gewonnen, dat de reien deelnamen aan de handeling van het treurspel, dat de zang de opvoering verhoogde en het Vondeliaansche karakter van den Gysbreght bewaard bleef. In Verkade's opvoering daarentegen, hoeveel schoons deze uit een oogpunt van spel en decoratie ook had aan te bieden, was van dit alles geen sprake. En dat in een tijd van groote liefde voor de Vondelstudie en grooten vooruitgang op het gebied onzer zeventiende-eeuwsche letterkunde en tooneelliteratuur, zoodat men ook in dit opzicht veeleer volmaking dan verminking had mogen verwachten.

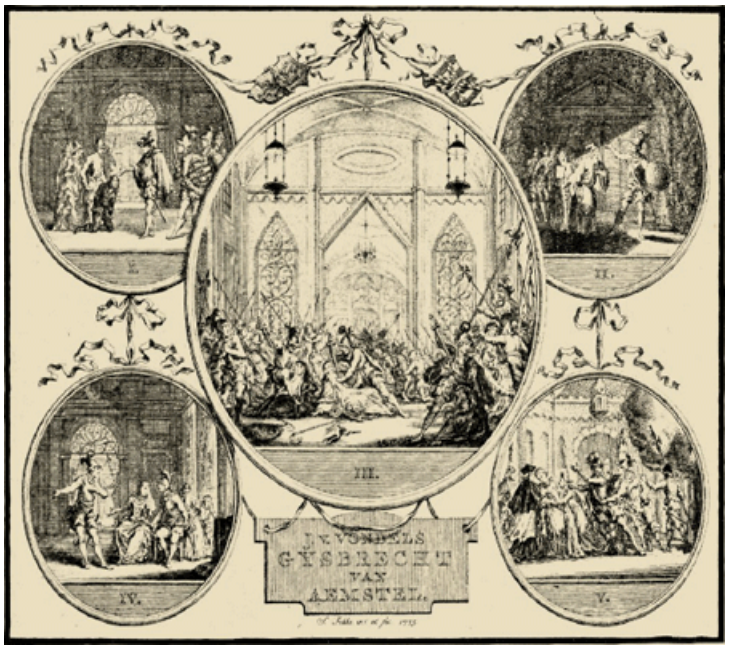
De vraag blijft over, wil men in eene latere opvoering het Vondeliaansche karakter van den Gysbreght bewaren, zonder de reien en den zang geweld aan te doen, hoe dan wel de bedrijven zouden moeten ingedeeld. Op de oude en tegenwoordige wijze stellig niet, want, gezongen of gezegd, vallen bij de oudste indeeling, welke thans getrouw wordt gevolgd, de reien buiten de handeling. Bedenkt men echter, dat naar Vondels opvatting Gysbreght de voorrede doet en het eigenlijke treurspel dus begint met de ontmoeting van den heer van Aemstel en vader Willebrord, dan komt men tot de slotsom, dat in onzen tijd juist door eene andere wijze van indeeling het Vondeliaansche karakter van den Gysbreght beter tot uiting kan komen.

In het 1e en 2e bedrijf nu nemen aan het slot de reien deel aan de handeling. Immers, wanneer Gysbreght Vosmeer heeft aangehoord en zich, waar hij meent dat alle gevaar geweken is, rustig in de stad wil terugtrekken, zingt de Rei de uitnoodiging tot den heer van Aemstel en de brave burgerij om ter kerke te gaan, Gode dank te zeggen voor de verlossing der stad en tevens de geboorte van Christus te vieren. Zoo is het ook met de Rei van Edelingen. Want het 2e bedrijf speelt zich af buiten de stad voor de poort van het Karthuizerklooster en juist wanneer Egmond binnengaat om Haarlem den met Vosmeer overlegden aanslag mede te deelen en Vosmeer naar de stad ijlt om de overrompeling der stad te leiden, komen de rond Amsterdam op hunne sloten wonende edellieden ook naar de stad, zingende dat ‘zij ter kerke gaan op 't hooge feest den eerstgeboren Heiland groeten.’

De rei aan het slot van het derde opent echter het vierde bedrijf. Of Vondel heeft zich de toedracht zóó gedacht, dat men op het huis, waar het derde bedrijf zich afspeelt, het gezang der Klarissen, die in de Nieuwe Kerk Bethlehems kindermoord bezingen, kon hooren? Doch bij deze opvatting zou de rei achter de coulissen moeten worden gezongen, wat strijdt met Vondels opvatting van de rei als koorzang op het tooneel. Verder moet dan nog het vierde bedrijf worden gesplitst en aangevuld met een gedeelte van het vijfde bedrijf, of het vijfde bedrijf aanvangen met de ontmoeting tusschen Badeloch en Arent van Aemstel, zoodat het vierde bedrijf slechts door de kerkscène wordt ingenomen. In dat geval zou echter het vijfde bedrijf te veel worden gerekt, zoodat het beter is om het vijfde bedrijf te doen aanvangen met het verhaal van den bode. In beide gevallen echter komt de Rei van Burghzaten volkomen tot haar recht. Want deze rei moet ook volgens Vondel het vierde bedrijf niet afsluiten,

maar behoort nog geheel in het vierde bedrijf thuis, daar na het zeggen der rei in tegenwoordigheid van Badeloch de handeling van het bedrijf wordt voortgezet.

Zoo vloeien dan alle lijnen van het betoog in één en hetzelfde eindpunt samen. De reien in den Gysbreght en in alle treurspelen van

VIJF TAFEREELEN UIT 'GYSBREGHT VAN AEMSTEL', NAAR DE GRAVURE VAN S. FOKKER (1775).

Vondel behooren niet van de handeling te worden gescheiden en moeten, begeleid door zachte muziek, worden gezongen, wil het Vondeliaansche en mitsdien het klassiek karakter van dit en alle drama's van Vondel worden bewaard. Terecht schreef Dr. A.G. van Hamel dan ook nog pas: 'Voor ons gevoel ligt er iets misdadigs in, dat in een land, waar de reien van "Maeghden" of "Lucifer" geschreven waren, een beweging tot afschaffing der koren veld kon winnen.'

Voor het streven van het genootschap 'Nil Volentibus Arduum', dat onder den invloed van het Fransch-classicisme in het laatst der 17e eeuw tot die afschaffing overging, viel voor nuchtere lieden wel wat te zeggen. Het drama, redeneerde men, is nu eenmaal een nabootsing van het werkelijke leven en daarin is van reien geen sprake. Het bestaat eenvoudig in de werkelijkheid niet, dat een koor van zangers of zangeressen plotseling in het leven optreedt om over personen en gebeurtenissen eene meening uit te drukken, opbeuring te brengen, troost te geven of berusting te prediken. Welnu, zeiden de mannen van bovengenoemd dichtgenootschap, dan moest dit ook niet op het tooneel plaats hebben; de nabootsing diende een spiegel van de realiteit te zijn!

In onzen tijd echter, die de kunst in het door den dichter gewilde karakter tot ons volk zoekt te brengen, opdat het de zuivere schoonheid eener zelfbewuste schepping zal leeren aanvoelen en verstaan, dient men op de oude paden terug te keeren en de reizangen in den Gysbreght weder in te voeren als de fijnste en hoogste uiting van de lyrisch-dramatische Vondeliaansche kunst.

Zangen van Guinevra voor Lancelot, door Ada Gerlo.

I.

Hoe zouden wij elkaar vergeten,
Nu ons een eendre erinn'ring brandt,
Hoe wij, in zwijgen saamgezeten,
Door eendren drift zijn overmand,
Die me in uw armen heeft gesméten....

De lucht was dol van donkre geuren,
De takken bogen laag en zwaar;
Wij zaten huivrend naast elkaar,
En 'k bad nog: ‘laat het niet gebeuren’....
Toen was uw kus al in mijn haar.

Hoe kende uw lippen mijnen mond,
Hoe wist uw hand geheime gangen,
Dat zij mijn bange schouders vond,
En dan mijn borsten hield omvangen,
Totdat uw wil mijn wensch verslond....

Toen spraakt gij zacht een teeder woord,
En fel moest ik mij vàn u wenden.
Verbijstring, woede van ellende,
Brak uit in snikken, heesch gesmoord,
Want siddrend had mijn ziel gehoord,
Dat ik daar lag, en u niet kènde.

Hoe zouden wíj elkaar vergeten....
Ons bindt de schaamtë en de smaad,
De vloek van een ontwricht geweten,
De doem van onzer ziel verraad,
Die door geen tijd wordt uitgesleten.

II.

Je bent niet mijn heerscher, mijn koning,
Je bent maar mijn dienaar, een knecht.
Je sluipt als een dief in mijn woning,
Verstolen, - je hebt er geen recht.

En zelfs in den roes van ons zwijgen,
Dan zie ik den angst in je blik;
Want ieder geluid is een dreigen,
En iedre beweging een schrik.

De koning heeft zachte gebaren,
En biedt mij zijn liefde als een roos;
Hij streelt mij voorzichtig de haren,
En glimlacht tevree, als ik bloos.

Hij eert mij met rijke gewaden,
En er ligt een glans in zijn stem;
Wij schrijden langs bloeiende paden,
En allen verheerlijken hem.

Maar toch - in dien stralenden luister,
Als alles zoo klaar lijkt en wijd,
Dan schrééuwt mijn verlang naar jouw duister,
En naar onze heimelijkheid;

Naar den gierigen greep van je handen,
En den kloppenden angst van dien stond,
Als ik zwelg in mijn trouwlooze schande,
Vertwijfelend, mond tegen mond.

Al vreugdë en vreê ligt vertreden
In wilden vernietigingsdrang.
Wij minnen ons naar beneden,
Tot onzen ondergang.

Sept. 1917.

Het koren.
Door Dorothee Buys. (*Slot*).

VI.

Toske scheen na dat enkele jaar geen kind meer, Stephien begreep niet recht waar het in school.... Het waren niet alleen de langere jurken, het parmantig opgestoken haar, er veranderde iets aan Toske zelve.

Dikwijls, tersluiks, volgden haar speurende blikken het zusje, hoe ze zich bewoog en gebaarde met de grappige gracelijke onbeholpenheid van een jong diertje, hoe ze naar iemand kon opzien verlegen en toch vrijmoedig, en hoe ze de dingen aanvatte met haar groote blanke handen. Alles was rond en stevig aan Toske, haar hellende schouders en haar armen, haar rechte spierige beenen. Nee, fijn kon ze niet genoemd worden, besloot Stephien kritisch. Tegelijk, met de scherpe intuïtie van de vrouw die liefheeft, besefte ze, hoezeer een man moest bekoord raken door het bloemfrissche, het rozige en donzige van Toske's verschijning. Voor het eerst bekende ze zich medoogenloos, dat haar eigen jeugd voorbij gleed. En met een bewuste, redelooze wrok noemde ze de zieke in gedachten de schuld van al haar rampspoed.

De winter zette ongewoon streng door. Op moeders kamer stond de vulkachel rood, de prikkelende vrieslucht drong door de open vensters tot aan het breede bed met de opgestapelde kussens. De dokter reed nu elken morgen aan, hij praatte luidruchtig-opgewekt tegen de zieke, die stooterig ademend antwoordde. Even liep hij dan op kantoor aan, waar Toske hem vlug een kop koffie bracht; ze hield niet van hem, omdat hij haar altijd wou vastpakken, en omdat hij zoo naar medicijn rook. Eigenlijk koesterde ze een wrok tegen hem, dat hij moeder niet beter maakte.

Na nieuwjaar stuurde hij een verpleegster, zooals hij met vader had afgesproken. Het was een Roomsche zuster, ze heette Andrea, haar nog jong gezicht toonde opmerkelijk zuiver onder de witte luifelkap. Zoetjes streek ze de kamer door, zonder geritsel in de slappe vouwen van haar vele zwarte kleeren, terwijl moeders wijde koortsglanzende oogen haar volgden.

Toske voelde zich ontroostbaar. Ondanks haar schuwheid voor de vreemde non, bleef ze dralen om het bed, als om de zieke te beschermen. Ze meende in moeders oogen te lezen de schaamte en de droefenis, dat een ander dan Toske, een geheel onverschillige, haar voortaan zou aanraken en helpen, ze dacht daarbij aan het arme uitgemergelde lichaam, dat ze elken morgen had gewasschen, en hoe ellendig het moest wezen voor moeder, dat nu die non daarnaar zou kijken. En zeker zou de zuster het zware lange haar niet zoo voorzichtig en zonder te vermoeien uit de war kunnen kammen....

Het ging niet langer zonder verpleegster, de dokter had het gezegd, en moeder zelf vond het ook. Ze had Toske toegeglimlacht en gefluisterd, dat ze immers altijd bij haar kon zitten en praten en voorlezen, dat alles hetzelfde bleef. Maar Toske zag het wel, dat dàt niet waar was!

Heel dien dag bleef ze af en aan loopen, van de woonkamer naar het ziekenvertrek. Schoorvoetend glipte ze binnen, haar blikken zochten de zwarte gestalte van de non.... vanuit het bed wenkten al de stralende oogen.

Schuw, als gold het iets verbodens, knielde Toske neer en duwde haar wang tegen de heete hand. Ze durfde niet spreken, haar keel leek nauw en vol van tranen. En ook

de moeder zei geen woord. Zóó bleven ze, tot de zuster zich ophief om de kachel te voorzien, of om een hoestpoeder gereed te maken. Schichtig schoof Toske dan heen, om na een poos weer binnen te sluipen, haar oogen hunkerend.

In den avond werd het eerst recht akelig.

Toen Toske, na het middagmaal, om den deurhoek gluurde, lag daar de kamer verschemerd in den zwakken schijn van het nachtlampje. In de schaduw van het bed, het hoofd devotelijk gebogen, liet de non een kralensnoer door de vingers glijden. Toske aarzelde, of niet moeder opkijken en haar roepen zou....? De zieke roerde zich niet. Het weifelend vlammetje wierp wonderlijke flakkers over het witte gezicht, waarin de oogen diepten als zwarte gaten, het scheen zoo oneigenlijk, zoo angstig veranderd, dat Toske haar hart voelde samenkrimpen. Schoorvoetend trok ze zich terug en sloot de deur, geruchtloos.

Maar in de woonkamer glansde het zachte licht, daar zaten Max en Stephien tusschen de veilige afgeslotenheid van wanden en toegeschoven overgordijnen, je hoorde er, hoe ruw de noordewind rukte aan de wingerdranken langs de waranda. Een overweldigend verlangen naar warmte, naar hartelijkheid, doorbeefde Toske plotseling. Nu Max een stoel voor haar aantrok, naast de zijne, liet ze zich met een zucht van behagen neerzakken; ze voelde zijn arm beschermend rond haar schouders, een drang naar koestering verdreef haar verlegenheid. Onbeweeglijk, haar wang tegen het kriebelig-ruige van zijn jas, liet ze zich door hem streelen over het haar, tot achter haar geloken oogleden het kwellend beeld van een smartelijk en doodswit gelaat vervaagde en in een zalig niets vergleed.

Het ging alles geleidelijk, neep al niet meer wreed, werd haast gewoon.... Zuster zat er immers om op te passen, moeder vroeg niet anders, te moe en te benauwd om te kunnen praten, met wie ook.

De avonden met Max en Stephien leken veel korter dan anders, Toske schrikte ervan als de pendule waarlijk al weer tien sloeg. Vlug liep ze dan nog even naar de ziekekamer, ze hoopte onderwijl dat moeder slapen en niet kijken zou. Eenmaal in bed, kon ze dikwijls den slaap niet vatten van opwinding, zoo vol zat haar hoofd van dappere rooversdaden, het maakte haar prettig warm in de keel, als om hardop te gaan zingen. En dan te denken dat dit iederen avond weer zou beginnen! Maar als moeders hoesten tot boven doordrong, voelde ze zich plotseling verkillen, ze duwde het hoofd in de kussens, het hielp niet, het geluid vervolgde haar, het klaagde haar aan. Daar, beneden, lag moeder wakend, alleen in de schemerige kamer waar altijd schaduwen dansten, met wijd-open oogen starend naar de zoldering. Moeder klaagde nooit, ze klaagde nooit, maar zeker zou haar hart vol verdriet wezen, omdat ze wel meenen moest, dat Toske haar had vergeten....

Had Toske haar dan vergeten? Neen, hoe kon dat ooit! Ze hield zooveel van moeder en moeder van haar. En toch, haar gedachten verwijlden niet enkel meer bij haar, dat voelde ze zelve, als een te kort, een verraad de zieke aangedaan. Het maakte haar ongedurig en niet meer zeker van zichzelve, of ze eigenlijk tegen moeder zich oneerlijk gedroeg....

Wanneer ze binnenkwam in het ochtenduur, als de non de zieke had geholpen, de kamer kant in het kille daglicht lag, onderging ze een schroom, die ze vroeger niet kende. De oogen van de zieke konden haar zoo vragend aanschouwen, zóó smartelijk-verwonderd, dat Toske haastig aan het praten sloeg, van kleine gebeurlijkheden in huis, en hoe het buiten àl zachter werd.... De moeder luisterde zwijgend, met aldoor dat strakke in haar koortsgevlekt gezicht. Toske keek naar de handen die plukten aan het dek, een schrijnend verlangen groeide in haar, neer te

knielen en haar wang te drukken tegen die arme rustelooze handen en om weer zonder woorden te kunnen zijn....

Maar in den avond raakte alles vereffend. Max kon zoo dwaas vertellen, dat zelfs vader meelachte, telkens bracht hij

wat mee, dat hij liet sturen uit de stad. Max plaagde Toske graag, hij stoeide met haar, vaderlijk trok hij haar dan op zijn knie, in den grooten clubstoel voor het vuur.

Stephien zag het aan. Geen woord, geen gebaar ontging haar en alles deed haar pijn. In den aanvang wou ze wel praten met zichzelve, verstandig en zelfbewust: dat dit alles spel beteekende, Toske in de oogen van Max niet anders dan een kind, een speelpop.... En toch, als een golf sloeg haar waar gevoel daarover heen, spoelde alle redeneering weg. Ze kon dan haten Max, ze haatte haar zusje in die oogenblikken, ze voelde de tranen branden vlak achter haar oogleden, ze meende dat de anderen wel raden moesten, hoe een felle afgunst haar verteerde. En als een hoon voor zichzelve onderkende ze den eigen onrust van heel het vorige jaar, en wat haar in het samenzijn met Max ontbroken had.

VII.

Toske, voor het open raam van haar kamertje, voelde luw de lucht aan haar wangen, ze keek over den tuin heen, hoe achter het prikkeldraad de grond groende van het opkomend koren.

Bij de veranda knerpte het grint. Ze boog naar voren: Vader en de dokter kwamen om den hoek en door het zwarte kastanjelaantje, ze keken naar den grond, hun stemmen waren hard en een ander geluid was er niet.

Toske lachte in zichzelve, ze wou wat roepen, ze liepen vlak onderlangs, duidelijk verstond ze den dokter:

'Het is onmogelijk.... een kwestie van weken, hoogstens....'

En op een onverstaanbare vraag van vader:

'De zomer....? Nee, de zomer halen we niet.'

Ze gingen het huis om, hun stappen hoorde Toske niet. Ze luisterde, ze luisterde met haar heele lijf, het bleef zóó stil, het zou alles verbeelding kunnen zijn geweest! Gedachtenleeg tuurde ze weer naar de groene puntjes van de halmen. Een kille stijfheid leek langzaam neer te zakken over haar hoofd en over haar warmen hals. Het is moeder.... flitste het door haar heen, en aldoor opnieuw: Het is moeder.... het is moeder....

Het hoefde zoo vreemd niet te wezen, vader wandelde bedaard, hij schreeuwde niet of zwaaide met de armen, als menschen doen op een tooneel. Zijzelve, ze huilde ook niet, enkel haar beenen werden zwaar, als toch wel van een ergen schrik, ze moest ervan gaan zitten. Ze wou ineens naar moeder loopen, die lag beneden en alles was anders en toch weer niet. Want iedereen had het verwacht, al heel lang, maar nu werd het echt, en niet meer vaag en veraf, angstig dichtbij werd het en moeder niet meer de moeder van altijd. Je zou dat nu aldoor moeten denken, als je naar haar keek, naar haar oogen, en naar haar handen die nog bewogen, als ze glimlachte tegen je.... Je zou het aldoor moeten denken in je eigen, al deed je ook gewoon, hoe kort het nog zou zijn, een kwestie van weken, en de zomer, nee, de zomer niet meer!

Nu werd het zomer.

De blaren in den tuin glommen van de nieuwheid, je meende stellig dat het koren elken dag iets langer was uitgegroeid. Als een vlakgroen meer lei het rondom den tuin, het rimpelde en vereffende weer, het glansde onder het zonlicht, het leek louter

gras, zijïg en breed van halm, zonder geruisch nog, maar zwellend, zwellend bij den dag.

Vanuit haar raam aan den voorkant van het huis kon de moeder de velden zien liggen aan de andere zij van den weg. Den ganschen langen dag lag ze ernaar te staren met haar brandende oogen. Ze zag de jasmijnstruiken spruiten langs het voetpad, en hoe de wilde roos bij het inrijhek de eerste bloesems droeg. Een golf van geuren woei op elk vlaagje naar binnen, ze woelde haar koortsheet hoofd in de kus-

sens, de benauwdheid vrat haar uit, verteerde haar. Maar in de zoele nachten, als ze soms, even kalmer, het wondere suizen beluisterde rond het huis, wist ze, met een wrange gelatenheid, hoe dit de eerste lente was waarvan ze geen genezing verwachtte, en dat ze verlangde naar den dood.

De verschrikking schimde overal. Nog was het niet de dood, maar Toske voelde het rondwaren door het oude huis. Soms, als ze zich alleen bevond, glipte het achter langs haar hals als een kille adem. Ze was nergens graag alleen meer, zelfs haar eigen kleine kamer had de veilige vertrouwdheid verloren.

Den lichten dag gelukte het wel, de angstgedachten op een afstand te houden. Daar buiten in de zon kon geen verschrikking bestaan, het was er alles leven, nieuw en krachtig leven zooals ze het zelve voelde tintelen in haar bloed. Alle boomen bloeiden; als ze languit op den rug ging liggen in het gras, zag ze hoog tegen het verblindende blauw het zilveren zaadpluis wemelen als een zomerschen sneeuwval. Bloothoofds liep ze in de felle zonneschijn, het kon haar niets schelen dat Max haar plaagde met de vermeerdering van haar zomersproeten. Het leek haar toe, dat ze wel dag en nacht had willen buiten blijven.

Maar het huis stond daar aldoor, als een dreigende schaduw in al die uitbundigheid. Achter elk venster kon de verschrikking loeren, en wat daar op volgen moest....

Het werd avond, ze diende wel naar binnen te gaan. Straks liep ze door de kamers, de gangen. Door de ronde venstertjes langs de trap kon ze de schemer zien aandoezelen boven het koren, en hoe vaal het op de open paden werd. Nergens brandde nog licht. Stephien en Max zaten zeker nog bij vader onder de veranda; als een groen gordijn hing daar de wingerd af. Aan het gedempte van hun stemmen begreep ze, waarover ze weer spraken.... Ze wou daar niet bij zitten en luisteren. Ze wou ook niet alleen zijn, in de schemering die elke seconde verdichtte, met niet anders in haar hoofd dan dat ééne. En te weten, dat moeder wachtte....

Toske had haar van ochtend goedenmorgen gezegd. Ze had in den voormiddag goudenregen gebracht voor de aarden vaas in de vensterbank, toen moeder te slapen scheen. Nu was het weer avond en het ergste.

Moeder hoestte zonder ophouden. Ze zat overeind in de kussens, van radelooze benauwdheid zwaaide ze haar armen. De non, een glas in de hand, stond er machteloos bij.

Niemand kon meer helpen, zelfs god niet, tenzij hij een wonder wrochtte....

Toske verschrikte van de eigen gedachten, schuw keek ze naar het bed of er nu iets ergs gebeuren ging.... De moeder hoestte, hoestte.... Aarzelend sloop Toske naar haar kamertje. De oogen star op den christuskop, bad ze vertwijfeld, ze snikte, ze wrong de handen; door alles heen wist ze dat ze toch niet meer geloofde dat het helpen zou.

Ze liet het gordijn omhoog, om niet in donker te liggen. Doch de hemel stond zonder maan- of sterrenschijn boven den zwarten tuin, de nacht was louter duisternis, een donzig lauw duister waarin alles verzonk. En dadelijk rezen de oude schrikbeelden: het zanderig kerkhof aan den boschrand tusschen den lagen steenmuur, het geheimzinnige torentje waar uilen en vleermuizen huisden. Overdag was dat al griezelig, 's nachts moest het om te gillen zijn en niemand die er wou loopen. Een dood ding is verschrikkelijk, de zwerfkat in de schuur met zijn groene gebroken oogen, de jonge vogels die van het dak waren gevallen, er kropen mieren tusschen

hun veeren en hun lijfjes voelden stijf, Maar het vreeselijkste van alles bleef een gestorven mensch.

VIII.

Het veranderde niet, het duurde lang....
Daar stond al de Junimaand met zijn

vlier en rozen, het koren reikte tot boven aan het prikkeldraad rond den tuin, het deinde als een zee, zilverglanzig onder het zonlicht, brons tegen het avondrood, heel het dorp leek erdoor verzwolgen als door een overstrooming.

Als Toske langs de velden doolde, vroegen haar de vrouwen: hoe gaat 't moeder? Ze antwoordde dan dat het nog hetzelfde ging, en als de vrouwen meewarig hoofdschudden, trok ze haar rozig sproetig gezicht in een treurige plooi. Maar er was louter zon en zomer in haar hoofd en geen plaats voor treurigheid.

De dokter had nu ook gezorgd voor een nachtverpleegster; die kwam 's avonds laat en loste zuster Andrea af. Ze had een bolbleek gezicht en groote gele tanden, ze heette Purgeria, een naam waar vader en Max om lachen moesten. Toske vond haar leelijk, ze stelde bij zichzelve vast, dat ze wel non zou geworden zijn omdat geen man haar trouwen wou. Zuster Andrea, met haar zuiverlijnig madonna-profiel, omspon ze met sentimenteele verhalen, waarin altijd een teerbeminden en vroeg gestorven minnaar voorkwam. Want evenals Stephien, leek het haar een niet te zeggen vernedering ongetrouwd te blijven.

Het scheen met de zieke werkelijk niet te verergeren. Elke dag leek als de vorige, het hoesten en de korte poozen van verademing en dan de lange nachten vol van onrust. Vader ging weer uit, eerst enkele uren, geleidelijk een dag. Hij had telkens zaken in stad die hem veel tijd kostten, vaak kwam hij pas den volgenden morgen weerom, wijl er zoo weinig treinen liepen. Altijd bracht hij wat mee, dure vruchten en boeken of tijdschriften die juist waren verschenen. Moeder bedankte met een glimlach, haar oogen leken nog grooter en glanzender geworden, of ze al in gedachten ver weg zich waande van aardsche zaken. Een keer hoorde Toske haar zeggen: je moet maar weer gauw trouwen, als ik dood ben.... Vaders antwoord verstond ze niet.

Een avond op weg naar huis ontmoette Toske Max tusschen de korenvelden. Ze zag hem al van verre komen, langs het smalle paadje waar je nauwelijks naast elkaar loopen kon; hij droeg zijn stroohoed of hij wandelde in stad; een prettige schrik maakte haar wangen warm.

Loop je een eindje mee òm, vroeg hij, nu ze elkaar bereikten. Het is een goddelijke avond, dan ga ik straks met je mee naar huis?

Toske aarzelde, meteen bedacht ze, dat vader uit was en zeker niet voor morgenochtend zou terugkeeren. Aan Stephien hoefde ze zich niet te storen.

Ze had zich al omgewend; dicht naast elkaar traden ze voort; hij trok haar arm door den zijnen omdat het pad zoo smal was, het koren ruischte langs hun kleeren. Toske liet de ruige aren ritselen door haar vingers, ze ademde een beetje beklemd, of ze eigenlijk iets deed wat niet behoorde. Ze verlangde dat Max zou plagen of grapjes vertellen zooals thuis. Maar hij bleef zwijgen af en toe drukte hij haar arm vaster, van terzijde keek hij haar dan aan, ze voelde het meer dan ze het zag, omdat ze strak voor zich heen tuurde. Ze zuchtte van de warmte. De avond had weinig verkoeling gebracht, geen halm bewoog; als een ros-doorgloeide koepel welfde de hemel over de eindelooze velden. Rood en blauw van bloemen plekte overal tusschen het graan, Toske nam zich voor er morgen van te gaan plukken voor moeder. Ze peinsde: het is zomer, en moeder leeft nog....

Voor een oogenblik wijlden haar gedachten bij de zieke, week gestemd en zonder angst hierbuiten, verzon ze lieve dingen. Dan vroeg Max iets over moeder, of hij raadde wat haar bezig hield en ze haastte zich te antwoorden, blij dat hij het drukkende zwijgen verbrak. Een poosje spraken ze erover voort, hij legde een zachte

meewarigheid in zijn stem, die haar roerde, ze vond het niet vreemd, dat hij troostend zijn arm om haar schouders sloeg, haar beschermend tegen zich aan drukte.

Vaag dacht ze aan Stephien, die te wachten zat met de thee, Max had het warm, ze hoorde zijn adem, nu hij zich over haar boog. Gedempt vertelde hij hoe hij er altijd naar had verlangd zulk een lief klein zusje te hebben, hoe eenzaam hij zich hier soms voelde, ver van het eigen thuis. Hij fluisterde:

'Zou jij m'n zusje willen zijn?'

Toske knikte, ze vond geen woorden, haar leden wogen zwaar. Het koren leek niet te enden, het week waar ze langs gingen, het vloeide terug als water, ruischend door haar gespreide vingers. Het benauwde haar plotseling, of ze eeuwig zoo zou moeten omdwalen door louter koren, koren, koren, ze wou het Max zeggen, dat ze weg wilde, naar huis.... Maar zijn arm drukte, nu gleed zijn mond warm langs haar wang.... Dit was waar je van droomde, het ergste en het heerlijkste, dichtebij en toch weer onwezenlijk, als het ritselen van het koren, als de loome bedwelmende avondlucht.

IX.

Brandend lag de zomerzon over de vlakke landen, de grijsbestoven dennen hielden de zwoele warmte gevangen, als eindelijk schemering koelte beloofde, voelde het onder de dichte kruinen of men binnentrad in een bedompte kamer.

Het koren zag geel als duinzand, het zengde onder het zonnevuur, de heete lucht golfde erboven. Het schroeide de oogen door zijn helle blondheid, het trilde in de windstilte of het hijgde van hitte, loom van rijpheid bogen de aren omlaag.

Tusschen de velden lag het huis in het blakkerend licht. De groene luiken aan den zonkant waren gesloten, in alle kamers hing een broeierige warmte. Wijl de deuren naar de vestibule openstonden voor de tocht, drong het hoesten van de zieke tot in de woonkamer door.

Lichtegaard was dien ochtend moe en prikkelbaar uit stad teruggekeerd, den ganschen dag hadden de meisjes nauwlijks zijn stem gehoord. Nu, in den avond, zat hij mee aan onder de beuk, nog even zwijgzaam. Af en toe, als de benauwde uithalen van een hoestbui de stilte scheurden, verschoof hij ongedurig, hij zuchtte luidruchtig-ongeduldig zonder de oogen van de krant op te slaan. Stephien keek dan naar hem, de lippen saamgeknepen. Toske blikte van den een naar de ander, ze waaide zich koelte toe met een papieren waaiertje, rozig en frisch als altijd kleurden haar wangen.

'Kind, zit stil! kribde Stephien.

Ze zag bleek van de hitte, de witte japon maakte haar oud. Telkens, als onbewust, overstreken haar onrustige oogen den leegen stoffigen landweg.

'Je smoort hier onder dien boom,' klaagde Toske.

Langzaam hief ze zich overeind, lenig zich rekkend, dan, opzettelijk talmend, drentelde ze tusschen de bloembedden weg. Bij de heg riep ze vluchtig:

'Ik loop nog een beetje tusschen het koren, daar zal het koeler zijn dan hier!' Niemand antwoordde.

Loodzwaar drukte de stilte op den tuin, even kuchte de moeder, meteen verstierf al het geluid, als miste ze tot hoesten zelfs langer de kracht.

Lichtegaard schoof zijn kopje bij, kregelig merkte hij op:

‘Daumry overloopt ons niet, tegenwoordig. Het is hem zeker te warm, of het nieuwtje raakt eraf!’

Een schokje doorbeefde Stephien. Ze tuurde naar het smalle paadje, waarlangs Toske zooeven verdween, met het puntje van haar tong bevochtigde ze haar droge lippen.

‘Vader....’ begon ze heesch.

Lichtegaard zag haar verwonderd aan, nu ze uit haar bloese een brief trok, dien krakerig openvouwde. Ze ratelde, zonder de oogen op te slaan van de dichtbeschreven zijdjes:

‘Het is een brief van Mary, u weet wel, die getrouwd is met van Elck.... Ze wacht in het najaar een kindje, nu vraagt ze of

ik kan komen, om wat te helpen met het huishouden....'

Een oogenblik keek ze hem aan, uitdagend, als ze het leege kopje bemerkte, ging ze dat vullen, om zich een houding te geven; haar vingers trilden.

'Wel?' vroeg ze, hem het kopje toeschuivend.

Hij antwoordde niet. Hij zat wat scheef op zijn stoel gezakt, het hoofd naar beneden. Stephien zag, hoe grijs zijn haar was geworden aan de slapen, hoeveel fijne rimpeltjes er bij zijn ooghoeken lijnden. Ze voelde plotseling een weekheid voor hem, een deernis bijna, die haarzelve verbaasde. Zachter, herhaalde ze:

'Wel, wat dunkt u?'

'Jawel, jawel,' praatte hij haastig, 'dat klinkt allemaal heel aardig en gemakkelijk.. En hoe moet dat dan hier?'

Stephiens kinderlijke warmte verkilde al.

'Toske is er toch ook,' weerlei ze, zelve de zwakheid beseffend van deze rede.

'Toske! Een kind!'

Lichtegaard haalde de schouders op, onzeker gebaarde hij met de handen.

'Je diende dat toch zelf in te zien.... ik begrijp eigenlijk niet hoe die vriendin met een dergelijk voorstel komt, waar elken dag je moeder....'

'Daar is geen wachten op,' viel Stephien scherp in.

Ontdaan door de eigen woorden, beluisterde ze een wijle huiverend de zwoele stilte. Er bewoog geen halm, in het kastanjelaantje hingen de lange blaren slap omlaag. Ver boven de velden pakten zich wolken samen, het koren leek snel te vergelen tegen den grauwenden einder. Geen vogel floot, in het angstige zwijgen klonk eensklaps het hoesten van de zieke wreedduidelijk tot hen door, als een beschuldiging. Lichtegaard hief het hoofd op:

'Je wilt toch zóó niet weggaan,' mompelde hij, met een handbeweging in de richting van het huis.

'En u gaat zelf uit,' verweet Stephien hard. 'Ik verlang ook wel eens wat anders' dan dat eeuwige afschuwelijke koren en altijd, altijd dat gehoest.... Het hoeft maar voor een paar weken te wezen, dan heeft Mary andere hulp. Toske kan me best dien tijd vervangen, dat zal beter voor haar wezen, dan hier bij nacht en ontij rond te zwerven! Verbeeld u maar niet, dat ze zoo'n kind is.... Toske, dat onschuldige wicht!'

Ze lachte smadelijk, ze klemde de vingers ineen, hijgend van opwinding; radeloos zwierven haar oogen over de eindelooze akkers.

Een plotselinge korte windstoot deed een glanzende golving scheren over het koren, hij vulde het kastanjelaantje met een klaterend gerucht als van plassend water.

Weer viel dan de stilte in, een ademlooze stilte, zwaar van verwachting. Enkele dikke druppels sloegen pletsend neer op het beukenloof boven hun hoofd.

'We krijgen zwaar weer,' zei Lichtegaard.

Dankbaar om de afleiding stond hij op, hij zocht de avondbladen bij elkaar, bedrijvig schoof hij de leege kopjes op het blad.

'Daar komt Toske ook.... met Daumry!'

Als een afgewaaid bloemblad stoof Toske in haar rose jurk dwars over het grasperk, bedaarder, achter haar aan, stapte Max. Onder de beuk bleven ze staan, met zijn gemaakte stem zette hij breedsprakig uiteen, hoe toevallig ze elkaar hier vlakbij ontmoetten.

'Het is te hopen, dat dit buitje eindelijk eens ferm doorzet,' besloot hij streng, en bewuifde zich met zijn stroohoed.

Toske had zich hijgend en lacherig laten neerzakken op de tuinbank. Stephien beschouwde haar fel, haar gekreukte jurk, haar haren, die verward uitkrulden onder het scheefgetrokken fluweelen lint, haar verhit gezicht. Zonder een woord of groet nam ze dan het theegerei op in beide handen en verdween ermee in huis; ze hoorden haar smijten met de deur. Lichtegaard vergoelijkte:

'Ze is wat zenuwachtig.... de warmte heeft haar te pakken.'

Heel den avond bleven ze zitten onder de veranda, luisterend naar het eentonig regengeruisch; Stephien kwam niet terug.

X.

De moeder leefde gelukkig nog, doch de dood waarde rond.

Ze lag zoo nietig in het dubbele bed, haar smal gezicht tusschen de losgewoelde haren leek louter oogen, glanzend-donkere oogen, die, als ze even verademde, ieder die binnentrad stralend tegenlachten. Ze teerde weg bij den dag, het viel Toske moeilijk zich te verbeelden hoe het bloeiende jonge meisje op het groote portret boven vaders bureau, eenmaal moeder kon zijn geweest. Als ze lang ernaar keek, naar de volle hals, de borst en de armen die je zag ronden onder het kloosterachtig gladde kleedje, werd het een pijn om het uit te snikken, daarbij dan te denken aan moeders arm, uitgemergeld lichaam. Alleen de lange zwarte haren bleven eender en de oogen waren zelfs mooier geworden.

In Juli vertrok Max voor een vacantietijd, en omdat er toch haast geen werk voor hem was. De eerste dagen duurden Toske lang, ze meed Stephien, die niet meer over heengaan sprak en met mokkende bewegingen haar werk verrichtte. Schoorvoetend liep ze een keer meer de ziekenkamer binnen, verdrietig en beschaamd voelde ze, hoezeer ze er vervreemdde. Op een middag, terwijl zuster Andrea haar dagelijksch ommegangetje maakte door den tuin, bood ze verlegen aan, voor te lezen.... Doch de moeder had enkel, amechtig, met het hoofd van neen geschud.

Dienzelfden avond, toen Toske lusteloos bij vader onder de beuk zat, kwam de non haar roepen. Ze trof moeder koortsig overeind, met ongewoon heldere stem verzocht ze, haar ‘Arme Visschers’ te willen voorlezen, waarvan een gedeelte haar door het hoofd speelde en geen rust liet.

Na een vragenden blik op de zuster, die toestemmend knikte, haalde Toske de Genestet's lijvigen bundel uit de boekenkast in de huiskamer.

Ze zette zich dicht naast het bed, ze hoorde haar eigen stem vreemd, terwijl ze voortlas, vers na vers. En als ze ten laatste kwam, waar de visschersvrouwen dwalen langs het onstuimige water:

> ‘hoort, hoort ze gaan, en roepen langs de stranden’

liet de zieke zich met een zucht van ontspanning in de kussens zinken, de koortsfantasieën voor een wijle gestild in haar moeïe hoofd. Ze glimlachte voldaan, liefkoozend sloten zich haar heete vingers om Toske's pols onder de wijde dunne bloese-mouw.

Langzaam keerde Toske naar den tuin terug. Ze meed het zitje onder de beuk, aan het einde van het kastanjelaantje, waar langs het hek de aren opstonden als een wal, wierp ze zich languit in het gras. Ze schreide niet. Voor het eerst in haar leven voelde ze onbestemd, dat een leed voor tranen te diep kan wezen. Ze dacht niet, er slingerde zich niet één klare gedachten-draad door de verwarring van hartzeer, en berouw, en goede voornemens, die haar overstelpten. Maar de avondwind wekte beschamende herinnering; vlak langs haar oor suisde het koren een naam. De plek, waar moeders

hand had gelegen, brandde op haar huid, moeder, die sterven moest.... Toske kreunde, ze woelde haar hoofd in het kale gras, ze zag geen uitweg.... Hartstochtelijk, nauwelijks geweten, bad ze voor het eerst na zoo eindeloos langen tijd:

Lieve god, lieve god, laat m'n moeder beter worden.

Het werd, die enkele snelle zomer-weken, van het oude, innige, een korte opvleug.

Moeder, en niet anders dan moeder. Haar glimlach en de dankbaarheid van haar oogen, de kleine lieve dingen, waar niemand van afwist dan moeder en Toske. Al het overige ver en onwezenlijk, of het

nooit had bestaan. Altijd-door een hevig goed-willen-zijn, een je-zelve-willen-vergeten, zelfs tegenover Stephien, iederen avond het bidden als vroeger, en de zekere rust van den starenden christuskop.

Soms, als ze een bovenaardsche zachtheid had bewaard bij een uitval van Stephien, en ze liep door het huis met zedige pasjes, ze keek in den spiegel hoe een klein mondje ze trok, dan voelde ze zich als de brave kostschoolmeisjes uit de engelsche boeken, of als de miskende sprookjesprinsessen, ze wist wel dat ze maar zoo deed, omdat ze met alle geweld goed wezen wou, - maar in moeders nabijheid werd het altijd echt en van een zuivere warmte als het zonlicht buiten.

Zoo vergingen de dagen al nijpender en nijpender. Het was zoo broei-warm, en de verschrikking, de dood zat overal. Nu was het ook zelfs buiten in de zon.... Toske griezelde ervan, ze voelde zich jachtig en koortsig, en tegelijk moe en loom in het hoofd....

Toen ze ziek werd, was Max juist veertien dagen weg. Erger klaagde ze over moeheid, en dat haar rug pijn deed als ze bukte.

De moeder maakte zich dadelijk bezorgd, ze zond haar vroeg naar bed.

Den volgenden ochtend, toen de dokter zijn gewoon bezoek bracht, kwam de non haar halen om te worden onderzocht. Hij beklopte, luisterend met gebukt hoofd, Toske had hem nooit van zóó dicht bij bekeken, zijn haren waren weinig, een breede roode plooi sloot als een kraag rondom zijn slappen hals. Hij liet haar telkens diep ademhalen, of ze zuchtte, ze keek dan lachend naar moeder, omdat ze zich eigenlijk wel wat verlegen voelde, nu zijn vleezige handen haar huid beroerden. De zieke glimlachte terug, werktuigelijk. Haar oogen rusten gespannen op het halfnaakte meisjeslijf, op de blanke ronde schouders die glad leken als ivoor, de donzigheid die er verschemerde rondom de kleine vaste borsten, en waar de zachte bruine lokjes schaduwden tegen het matte wit van den nek, de volle bovenarm, onmerkbaar roziger haast, verliep naar den elleboog, die kuiltjes toonde als bij een baby.

Het was al voorbij. De dokter bergde zijn instrumenten, hij lachte geruststellend, het beteekende niets, niet anders dan een gevatte kou. Hij kneep Toske in de wang, zeggend dat ze goed in het vleesch zat, wat haar purper kleuren deed. Dan vertrok hij, met zijn holle opgewektheid, waar niets van achter bleef, en die bij hem scheen te hooren als het wielgeratel bij een wagen.

Alsof het zoo hoorde, verliet ook de non geruchtloos de kamer.

Langzaam kleedde Toske zich aan. Een zalige verlichting maakte haar vreugdig als om te zingen, al wou ze niet weten voor zichzelve, hoe ze diep-in een angst had gekoesterd ziek te worden als moeder....

Haar blije blikken streken over de zieke.

Nog altijd lag die onbeweeglijk en staarde haar aan.

En plotseling bemerkte Toske, dat moeder schreide. Heldere tranen gleden stil en zonder schokken langs haar ingevallen wangen. Uit de koortsglanzende oogen sprak zoo een machtelooze wanhoop, zulk een hunkerend, hongerig verlangen, dat Toske van een onbegrepen deernis haar keel voelde samennijpen. Verschrikt liep ze naar het bed en sloeg liefkoozend beide armen om de uitgeteerde geraamte-magere schouders.

De zieke wendde instinctmatig het hoofd af om niet te besmetten met haar adem. Ze fluisterde met haar armzaligen glimlach:

‘Wat ben je mooi.... m'n Toske!’

XI.

Stephien zat gebogen over haar schrijftafel, toen Toske binnenkwam, vragend of ze mee ging kijken naar den boschrand, of al de hei bloeide. Ze schudde enkel ongeduldig het hoofd, zonder op te kijken van den brief, waaraan ze jachtig schreef. Toske gluurde in het heengaan naar de

dichtbeschreven zijdjes, ze dacht dat het wel weer aan Mary wezen zou, waar Stephien later voor langen tijd in huis kon komen, zooals ze haar in een vertrouwelijke bui had verteld.

'Later....' mijmerde Toske, scherp drong opeens de beteekenis tot haar door.

Met iets van de oude schuwheid blikte ze, terwijl ze langs het grintpad den tuin verliet, naar het open raam van de kamer, waar nu moeder te slapen lag.

Op het boschpad was het warm, en van een beklemmende gonzende stilte. Ze hoorde nauwelijks haar eigen stappen in het poeïerig zand, en tegelijk moest ze zich voorstellen, hoe angstig ze zou wezen, als ze nu een landlooper ontmoette, zoo een met een knuppel in de hand, een roode halsdoek om en lompe, rosbestofte schoenen....

Dan verstoof alle schrik. Zat hij daar? Ja waarlijk, aan den boschrand zat de schilder voor zijn ezel, of hij niet was weg geweest! Hij hoorde haar niet komen, met een mesje krabde hij langs het doek, met kleine oogen tuurde hij over de vlakte, die van knoppende hei diep-paars verwaasde. Zijn slap, fel-rood dasje maakte de eenige erge kleur tusschen van zand en sparren het doffe geel en grijsgroen, het bruine ribbelpak leek Toske wel warm. Zijn huid tintte nog stadsblank, zijn haren glommen, ze bewonderde hem onverholen, ze begreep niet dat ze hier niet eerder kwam, dat ze hem heelemaal vergat. Omzichtig naderde ze, maar toch keek hij op.

'Toosje! Wel kijk eens aan!' zei hij verrast. Toske moest lachen, dat hij haar bij haar echten naam noemde, verlegen liet ze haar hand in zijn stevigen greep. En dan te denken, dat ze zich had voorgenomen hem voorbij te loopen met een statig hoofdneigen!

Hij had zijn palet neergelegd, nu zat ze naast hem op den drogen grond, het was alles eender en toch weer niet! Vroeger werkte hij door onder het praten, nu keek hij haar aldoor aan, met zijn lichte spottende oogen, hij vroeg van kostschool, en dan ineens naar moeder, en of die vooruit ging? Ze vertelde met treurige stem, omdat er dat bij hoorde, hij keek meewarig, maar toch scheen hij maar half te luisteren, want vlak daarop zei hij:

'Je bent heusch een heel aardig dametje geworden, Toos, zijn er nog geen vrijertjes?'

Toske voelde zich warm blozen, ze dacht aan Max. Om haar verwarring te verbergen, veerde ze op, ze moest naar huis terug..

'Nu al? Je komt toch weerom?' vroeg hij, en raapte zijn palet op. 'Weet je wat, dan schilder ik je eens uit, hier midden tusschen de hei, als een hei-haasje, wat zeg je dààr van?' Hij lachte en keek haar aan.

Toske liep met sprongetjes, ze voelde zijn oogen steken in haar rug, het bosch broeide als een oven. Maar over de velden zwol een koelte aan, het koren deinde, deinde, nu kon het niet geler worden, het zag zoo geel als de zon zelve. Toske breidde de armen uit, ze moest opeens diep-uit zuchten, om het overstelpend-heerlijke van groot te zijn, en omdat mannen zoo aardig konden doen....

Thuis, in haar kamertje, bekeek ze zich lang in den spiegel, met het tipje van haar tong likte ze zich spelend langs de lippen, licht streek ze met de linkerhand over den rechter bovenarm tot aan den elleboog toe, zóó leek het bijna of een ander je liefkoosde. Moeder deed dat haast nooit, ze wou niet eens dat je dicht bij haar kwam om haar ziekte. En vader....

Toske lachte in zichzelve om het dwaze idee. Het was heerlijk, om te worden aangehaald, het was prettiger dan wàt ook. Je oogen stijf dicht te houden, en dan

zacht streelend een hand langs je te voelen gaan, en eindelijk, als je nergens meer aan denken kon, zoo te worden gekust....

Ze sloeg de handen voor de oogen, haar wangen gloeiden tegen haar warme palmen.

Want al dat andere kon toch niet onecht zijn geweest en valsch, het goed willen zijn, het willen vergeten van wat er ge-

beurde....? Ze wist het nu niet meer, ze wist alleen dat ze blij was, dat Max gauw terug kwam, dat ze naar hem verlangde en alle die dagen op hem had gewacht.

XII.

Het duisterde snel.

Aan den overkant vervaalden de akkers tot het kille geelgrauw van een watervlak. Toske keek ernaar vanuit het raam der ziekenkamer en hoe de non Andrea wiegelend voortschoof langs den leegen landweg, tot haar omdoekte gestalte te vervloeien leek tot een vormloos-zwarte vlek. Ze zuchtte, nu was ze met moeder alleen in huis; de nachtzuster zou eerst over een uur komen en de anderen keerden zeker niet voor laat. Met een geringschattend glimlachje herdacht ze, hoe ongewoon uitgelaten Stephien zich vanmorgen gedroeg, omdat vader haar voor een dag meenam naar stad.... Niets ging er den laatsten tijd boven de dierbare Mary!

De zieke ontwaakte kreunend. Ze wou zich oprichten, haar krachten faalden, Toske haastte zich te helpen, de kussens te verschikken achter haar rug. De moeder zat overeind; zooals altijd wanneer ze geslapen had hoestte ze onafgebroken, en elke gierende uithaal leek de laatste te wezen, of ze nu versmoren ging van benauwdheid, of het taaie kloppen van haar hart ten leste wel schokkend zwijgen moest. Maar ze herstelde zich; met trillende vingers streek ze zich het sluike haar, stroef van zweet, van het voorhoofd; ze zei, zoo zwak dat Toske zich naar haar diende over te buigen om te verstaan:'

'Ik droomde, dat ik dood was....

Zóó plotseling schoten Toske de tranen in de oogen, dat ze nauwelijk de droefenis besefte die ze opriep; door een nevel zag ze ze neerspatten op het laken, en op de waswitte hand, waarop de gespannen aderen klopten. Zoetjes ving ze dan aan te snikken, in een weeke verteedering voor zichzelve, in haar gebogen nek kriebelde de verwachting van troostend te worden gestreeld....

'Doe dat niet! Doe dat niet!'

De stem van de zieke had zoo wonderlijk scherp geklonken, dat Toske verschrikt opkeek. Moeders oogen, wijdgesperd, staarden brandend naar de wegschemerende kamerwand, ze praatte in zichzelve, of ze ijlde:

'Ik droomde dat ik dood was. Dat ik geen pijn had, en geen moeheid en geen benauwdheid. En om dan nog eens wakker te worden, god, om dan nog eens wakker te worden! Begrijpen ze dan niet, dat ik ernaar snak dat het uit zal wezen, dat ik eindelijk niet meer zal wakker worden in deze kamer, in dit huis, waar iedereen er op zit te wachten.... te wachten....'

De opwinding bezorgde haar een hoestbui, met open mond hapte ze naar lucht. Het bedaarde spoedig, ditmaal. Ze liet zich achterover zakken in de kussens, van haar koortsgevlekt gezicht week de starheid. Toske zag weer de oude innigheid stralen uit haar oogen en uit den glimlach van haar mond. Ze beefde van een bange ontroering.

'Toske?' vroeg de zieke, met haar gewone stem.

Ze beduidde haar dan waar ze een doosje zoeken moest, weggesloten in een lade van de linnenkast. Toske bracht het en moeder opende het doosje, het bevatte enkel

een lokje blond kinderhaar. Het kronkelde als levend tusschen haar beenige vingers, het was glanzend goudgeel en flossig als japansch zijdedraad. Toske dacht onaangedaan aan het broertje, dat vóór Stephien werd geboren en stierf in zijn eerste levensjaar, eigenlijk begreep ze niet recht, hoe iemand daar nog om treuren kon; maar toch voelde ze neiging tot schreien, toen moeder verzocht haar dit lokje in de hand te geven als ze gestorven zou zijn. Ze beloofde het plechtig, en ook, dat ze vader niet te gauw alleen zou laten, omdat Stephien zeker wel haar eigen weg wilde gaan....

Geleidelijk verzwakte de stem van de zieke, ze hijgde na ieder woord. Dan zweeg ze, ze lag onbeweeglijk, maar bij den flau-

wen schijn van het schemerlampje zag Toske, hoe groot-open haar oogen waren; ze durfde niet opstaan.

Vurig verlangde ze naar de komst van de nachtzuster, ze luisterde ingespannen, of niet het grint kraakte onder een stap; het reutelend ademen van de zieke bleef het eenige gerucht. Ze keek naar het ingezonken gezicht voor haar, duidelijk nam ze waar, hoe sterk het al de doodshoofdvorm vertoonde. Zóó zou moeder dan ook neerliggen, stil, afschuwelijk stil. Tusschen die vingers, die stijf zouden zijn, griezelig-kille doode dingen, moest ze het blonde haarlokje schuiven....

Toske rilde als van kou, ze bewoog haar oogen niet, haar heele lijf leek bonzend hart. Want daar was het weer, daar was het plotseling weer, het stond òp als een beest dat heeft liggen slapen in donker, en dat zich nu rekt en sluipend nadert. Je zag het niet, ze hoorde het niet, maar overal om haar heen waarde het rond, en als ze de oogen sloot om niet meer te zien, flitste daar ‘dood’ met roode letters. Ze wist niet, of er uren verstreken of minuten, terwijl ze roerloos naast het bed zat....

Als een overstelpende vreudigheid doorklingelde zacht belgeluid het huis. De nachtzuster, eindelijk!

Toske ijlde, het slot wou haast niet wijken onder haar machtelooze handen. En het was niet de zuster! Hij stond er, forsch en donker tegen het warm-roode licht van de vestibule, en o, zijn bekende stem die naar moeder vroeg, de vertrouwde geur van zijn kleeren....! Met een kreet drong ze tegen Max aan, snikkend van ontspanning. Ze huilde en lachte tegelijk, ze verstond niet zijn voorzichtig gefluisterd: niemand thuis? Ze wist enkel, dat ze zich veilig geborgen voelde voor doodskou en dood, nu hij haar koesterend in zijn warme armen nam.

Ze moest nu niet denken....

Max maakte de dagen weer vol, ze trok haar fleurige jurken aan, waar ze die weken niet naar omkeek, telkens kapte ze zich op een andere manier, al zei Stephien hatelijkheden. Ze zou aldoor wel heel uitbundig en druk willen wezen, omdat ze met geweld dat andere wegduwen moest.

Ze wist ook niet, of moeder begreep, hoe afschuwelijk bang ze was. Ze keek haar niet aan, want in haar oogen zou moeder het lezen. Telkens zocht ze haar op, ze bracht bloemen of vertelde wat. Ze bleef maar kort, omdat het moeder vermoeide; Max, en eigenlijk iedereen zei dat het nergens voor diende, elke dokter ontraadde het voor de besmetting. Ze wou niet ziek worden en sterven, ze wou leven en in de zon loopen en later trouwen met een man die van haar hield en lieve dingen tegen haar zei, zooals de schilder, ach ja, ach ja....

Elken middag nu al wandelde Toske naar den boschrand, hij had haar nog niet geschilderd, maar stellig zou hij het doen. Hij vond haar mooi, ze kreeg een kleur om wat hij praatte over haar hals en de lijnen van haar mond, ze kon het niet meer vergeten, thuis stond ze voor den spiegel en keek zichzelve aan of ze opeens een andere geworden was.

Zonder dàt dreigende, zou het leven heerlijk zijn geweest. Dàt stond er altijd en overal, als ze 's nachts ontwaakte en ze lag alleen en kon met niemand praten of lachen, dan werd het om te gillen, om gek te worden ervan. Ze snakte naar den lichten ochtend, de angstgedachten rezen vanzelf: In zoo een nacht zou eens de non haar komen roepen.... beneden zouden ze staan rondom het bed.... vader en Stephien, de dokter, die naar haar keek, omdat ze haar nachtpon aanhad. Dit was het sterven als

in de boeken, vreeselijk en lang, moeders adem ging al zachter, àl zachter, zóó zacht ten laatste dat je niet wist of het had opgehouden. In de doodstilte zouden ze daar dan allen naar te luisteren staan.

Moeder, zoo dacht Toske, ik houd van je, maar ik ben zoo bang. De dood is om

je heen, ik ruik dood als ik me over je buig, mijn handen tasten dood als ze jouw handen aanraken. Ik wist toch zeker dat ik het allermeeste hield van jou, en je hebt me niets gedaan, waardoor dat veranderd zou kunnen zijn. Maar ik ben zoo bang, moeder..

Was het werkelijk angst alleen....? Vertwijfeld duwde ze het hoofd in de kussens. Ze wist het niet.

XIII.

Dien ochtend was het maaien aangevangen.

Vanuit de woonkamer zag Toske het rythmisch zwaaien van de sikkels en hoe vederlicht het koren neerstreek, ze meende den suizenden val te hooren, een onbestemde weemoed bekroop haar, als om iets moois, dat voorgoed zou verloren wezen.

Tegen negen uur vertrok de nachtverpleegster, elk oogenblik kon zuster Andrea komen. Lichtegaard ging naar de ziekenkamer, hij liet de deur achter zich open, Toske verstond, dat hij moeder vertelde van een verkooping, waar hij vroeg moest zijn, en hoe hij haar goedendag wenschte. Bij de deur zei hij dan:

'De zuster is er nog niet.... ik zal Toske zoolang bij je sturen?'

'Nee - nee, ik kan best alleen blijven. Toske is bang voor me.'

Toske verstond niet wat vader antwoordde, in verwarring bleef ze voor het venster staan, ze hoorde hem een groet roepen, wat later sloeg de voordeur dicht. Eén martelende gedachte beheerschte haar: moeder wist het.... Ze had begrepen.

Tegelijk steeg een kleine drift in haar op. Moeder kòn het niet weten! Ze zei dat maar zoo omdat ze het veronderstelde, ze zei het tegen vader, al wist ze het eigenlijk niet. Want iederen dag had Toske naast het bed gezeten, gisteren nog de twee perziken gebracht, die ze zelve van Max kreeg..

Hoe meer ze erover nadacht, hoe verongelijkter ze zich ging voelen. Met boos gefronste wenkbrauwen nam ze het glas met de geklutste eieren aan, dat Stephien haar reikte, en trad er de ziekenkamer mee binnen.

Moeder moest wel heel benauwd wezen, ze hoestte niet, maar Toske hoorde hoe rauw en stooterig zich de adem wrong uit haar keel. Ze wou niet kijken; bij het neerzetten van het glas raakte toch haar blik dat doodswit gezicht, waarin de groote oogen verdwaasd staarden als van een opgejaagd dier. Ze aarzelde, één seconde; haar wrevele onwil nam al de overhand; zonder een woord, het hoofd in de nek, liep ze de kamer uit.

Bijna botste ze op tegen zuster Andrea, die juist binnenkwam, dof-stappend op haar platte schoenen, ze glimlachte haar bleeke eendere glimlach en zei iets over het prachtige weer. Toske glimlachte werktuigelijk terug, ze vroeg zich af, of ooit een man de mooie non zou hebben gekust....

Zwijgend hielp ze Stephien het ontbijtgerei wegruimen, een doffe onvree met zichzelve maakte haar handen traag, het liefst zou ze alles hebben neergegooid en in tranen zijn losgebarsten. Als troost zoekend gleden haar blikken naar buiten. Door het open venster snerpte het wetten van een zeis, zon flikkerde in het staal, het zingend roepen van de maaiers maakte den ochtend van een feestelijke ongewoonheid. En

aldoor viel het graan, het blonde, hoogbloeiende, het vlijde zich willig waar de sikkels scheerden, als loom van rijpheid, gretig naar rust. Dwaas-kaal lag het gemaaide akkervlak uit onder het barnend zonlicht.

Stephien had Toske's oogen gevolgd, ze merkte op, als zonder bedoeling:

‘Jammer, met je wandelingetjes door het koren raakt het nu gedaan!’

Het bloed steeg Toske naar de wangen, ze wou onverschillig blijven zwijgen, hooghartig schokken met de schouders, dan had ze het er al uitgestooten, fel:

‘Jij.... je bent jaloersch!’

‘Jaloersch....? Ik heb toch zeker geen reden om jaloersch te zijn, omdat jij graag avondwandelingetjes tusschen het koren

maakt! Je schijnt er meer achter te zoeken dan ik zelve doe.'

Ze lachte van leedvermaak; heel haar verkropte afgunst laaide op om Toske's verwarring, die was als een bevestiging van haar ergste vermoedens. Ze zocht naar woorden die zouden kwetsen, striemen, ze zagen elkaar aan in de stilte, die dreigde van een ingehouden en sar-lachende vijandigheid.

Uit de ziekenkamer snerpte een korte kreet. Zóó een woeste en radelooze doodsangst had erin doorgetrild, dat ze beiden enkele tellen, bleek en verstijfd, elkaar bleven aanstaren; dan, elkaar verdringend, stortten ze zich naar binnen.

De moeder stond overeind naast het bed, zonderling lang lijkend, haar oogen puilden in het van benauwdheid verwrongen gezicht, met uitgestrekte armen reikte ze naar het open venster.

Of dit meer lucht brengen kon, rukte Stephien de vitrages vaneen.... Meteen zagen ze de uitgeteerde gestalte wankelen, achterover zakken in de armen van de non. Behoedzaam liet die haar glijden in de kussens, ze zei tot de verwezen meisjes, met haar effene stem van altijd:

'Gaat u nu heen.... straks zal ik roepen.'

Gehoorzaam gingen ze.

In de zonnige woonkamer zaten ze verbijsterd neer, en wisten geen woorden voor elkaar, noch durfden ze haar angst uitspreken. Ademloos luisterden ze naar de geluiden in de ziekenkamer, het heen en weer loopen van de non, geplas van water, het opentrekken van laden. Maar het geluid, waar ze beiden nu naar smachten, het zagende halende hoesten, bleef uit. Eénmaal kuchte de non, en Toske voelde haar hart opbonzen, onwillekeurig boog ze zich naar voren, dat geen gerucht haar zou ontsnappen. Het kòn niet, dit kon niet het laatste wezen.... Moeder was wel meer doodsbenauwd geweest, straks kwam ze weer bij, ze zouden haar weer hooren....

Ze klampte zich vast aan dit denkbeeld, ze keek naar Stephien, of die haar vermoeden bevestigen zou. Want die was opgestaan, had papier en potlood genomen en vlug een paar regels gekrabbeld, of alles gewoon toeging en het louter een boodschap gold. Ze zei dan, zonder Toske aan te zien, als sprak ze in zichzelve:

'Vader moet toch geroepen worden....'

Het klonk Toske als het uitspreken van een vonnis. Nu was alles uit. Ze lei het hoofd op het tafelblad, ze wou wel huilen, woest huilen, in tranen vergeten. Maar ze kon enkel stuipig snikken, haar oogen bleven droog, wanhopig-helder wist ze aldoor, dat het nooit, nooit meer goed kon worden gemaakt.

XIV.

De moeder lag rechtgestrekt midden in het breede bed, je kon je niet verbeelden dat ze sliep, want nooit, bij waken of slapen was haar borst als thans geweest zonder het afmattend en heesche ademgereutel, nooit had een zoo diepe en angstige stilte rondom haar gewaard. Nu waren de oogen toch gedoofd in het starre smarte-masker van haar uitgeleden gezicht, in twee vlechten hing het haar aan weerszijden van de schouders af, tot ver langs het nachtwaad. De non had een zachte witte halsdoek uitgeplooid tot een strik onder de weggezakte kin, het was zeer leelijk om te zien en gansch niet

passend bij moeder, de mond met het altijd zichtbaar geglinster van de beide voortanden leek vertrokken in een gruwelijken doodslach om dezen laatsten opschik.

Toske keek, lang en onweerhouden, en met een intensen huiver van afkeer doordrong haar het wezen van den dood. Het was niet langer moeder die daar lag, het was iets afgrijselijks, volslagen vreemd aan elke heugenis. Moeder.... De naam alleen duidde het warme, veilige, koesterende aan, het innige en stralende, dat één bleef met de verste herinnering. Ze lag daar dood, en het waren nog haar handen, gevouwen op het dek, het was nog het ivoorgladde voorhoofd waaronder achter de blau-

wige leden, de oogen schuilen moesten. Waarom bukte je dan niet, en lei je wang tegen die handen, waarom kuste je niet haar gezicht, waarin van het leven nog warmte zou teruggebleven zijn....? Waarom kon je alleen afkeer voelen, voor wat toch op de heele wereld je eens het liefste was geweest?

In den namiddag kwam, op vaders telegram, grootmoeder aan. Ze begon te schreien zoodra ze uit het rijtuig stapte, met een grimassig vertrekken van haar rimpelig gezicht, ze kuste de kleindochters uitbundig, met theatraal gebaar reikte ze vader de hand. Toske vond haar heel oud en kleiner dan vroeger; verwonderd zag ze, hoe gauw grootmoeders tranen droogden terwijl ze in de woonkamer luisterde naar wat vader vertelde over moeders sterven, zooals een kind wel spoedig schreit, doch even gauw is afgeleid en weer zijn leed vergeet.

Achter de neergelaten gordijnen waren de schemerige kamers van een duldelooze somberheid, Toske kon het er niet uithouden. Ze mocht niet buiten het hek, zelfs diende ze zich in acht te nemen, dat niemand haar zag in den tuin, meende Stephien, omdat het niet paste. Angstvallig bleef ze dus achter het huis, door de stammen heen gluurde ze den weg af, of ze Max zag komen.... Instinctmatig besefte ze, dat hij het huis meed, wijl hij het evenzeer vreesde als zijzelve. Juist daarom verlangde ze naar hem, hij kon haar begrijpen en zou er haar zeker geen verwijt van maken.

Toske schrikte òp van schuifelende stapjes, grootmoeder liep met een mandje rond de perken, ze knipte ijverig bloemen af, sterrelige kamillen en alle de witte knoppen van de rozenboompjes. Ze vertelde fluisterend, dat ze die naast moeder strooien ging, en vroeg Toske mee te gaan om te kijken hoe mooi het stond....

Toske schudde hevig het hoofd, haar keel kneep dicht enkel bij het denkbeeld nog eens die kamer te betreden.

En met een schokje doorschoot haar eensklaps haar belofte omtrent het blonde haarlokje; ze sidderde; het scheen haar toe dat ze liever zelve zou sterven dan dàt te doen!

Zenuwachtig vatte ze grootmoeder bij den mouw, duidde, het uit, smeekte.... De oude vrouw knikte gewichtig, dat ze er wel voor zorgen zou; dan dribbelde ze heen, het gevulde mandje aan den arm, knusjes en bijna vergenoegd in haar kinderlijke bedrijvigheid.

XV.

De avondhemel welfde oneindig-teeder van vervlietende tinten boven de pasgemaaide akkerlanden. Het late licht stond er geel om de gele schoven. In den tuin schemerde het al, een drukkende zwoelte hing er onder de dichte kruinen.

Een eendere dompheid vulde het huis, Toske meende er nauwelijks te kunnen ademen.

Voor den spiegel in haar kamertje paste ze haar rouwjurk, met een huiverende bewondering zag ze zichzelve staan in al dat doffe zwart, dat haar volle hals verblankte, rosser haar bruine haren glanzen deed.

Ik ben mooi....! Ze dacht het ineen plotselinge heete vreugdigheid, die voor een oogenblik alles overheerschte, ze lei de handen op de borst; daar klopte haar hart;

warm en vast leefde haar lijf onder haar kleeren. Daarbuiten lag de wereld uit, ver van dit saaie dorp, een wereld vol van wondere geheimen....

Nu kwamen stappen de trap op, ze liet de armen zakken, Stephien trad binnen in haar zwarte japon; in dit huis mocht niemand vroolijk zijn; beneden was een doode; moeder lag daar dood en morgen zou ze begraven worden.

Stephien zag bleek, tranen liepen langs haar gezicht terwijl ze fluisterend vertelde dat de mannen met de kist gekomen waren.

Toske hoorde toe met ronde ontzette oogen, ze huilde niet, het leek haar zelve niet echt, juist als vroeger, wanneer de kindermeid griezelige geschiedenissen verhaalde; ze werd

dan steeds banger en toch wou ze blijven luisteren, en aldoor wist ze dat ze straks in donker alleen naar bed moest gaan....

Ze stak haar arm in vreeze door dien van Stephien terwijl ze samen de trap afliepen; ze hield ineens veel van Stephien; ze hield van ieder mensch dat warm en levend was.

De woonkamer verschemerde leeg. Ze keken elkaar aan; in den langen spiegel boven den schoorsteenmantel zagen ze zich zielig-zwart naast elkander, ze kusten plotseling elkaar en voelden zich dan wat verlegen en beschaamd om deze ongewone hartelijkheid.

Er stommelden voeten, de voordeur bonsde zachtjes toe, in den tuin mompelden vreemde stemmen. Dadelijk daarop kwam vader binnen met zijn stille stappen, hij hield het hoofd omlaag en zag de meisjes niet aan, nauwelijks verstonden ze wat hij prevelde. Enkel de woorden ‘moeder’ en ‘voor 't laatst’ drongen vlijmend tot Toske door.

Ze wou wel schreeuwen, neen - neen, zich gillend verweren, zich werpen op de vloer. Doch op haar arm woog de hand van Stephien die duwde, meedoogenloos, vader schreed al voor haar uit.... Verwezen, half bewusteloos volgde ze.

Kaarsenschijn vergloeide goudig in het diepe zwart van de kamer.

Op schragen stond de kist als een lang smal bed.

Toske durfde er niet naar kijken, hardnekkig hield ze de oogen terzij gewend. Nu bemerkte ze grootmoeder, klein en gebogen als een tooverkol; haar hoofd blonk zilver in het kaarslicht, haar klauwige handen schikten en verlegden gestadig de bloemen op het witte kleed.

Er zouden wel veel bloemen zijn. Toske rook hun bedwelmende geur, de lucht was zwaar ervan, het benauwde tot verstikkens.... Maar het kon niet enkel bloemengeur zijn, een vreemde, nooit geroken lucht mengde zich erdoor heen, het scheen zich vast te kleven aan je tong, aan je keel, je lippen, wee-zoetig, walging-wekkend....

Toske duizelde, ze begreep.... Ze trok haar hand uit die van Stephien, moeizaam wankelde ze de kamer uit.

Verbaasd zagen de anderen haar na.

Ze liep de woonkamer in, door de veranda bereikte ze den tuin. De avondlucht verfrischte, haar stap werd vaster, diep ademde ze òp. Doch aldoor bleef dien afgrijselijken reuk haar bij.

Door een opening in het prikkeldraad geraakte ze op de gemaaide akkers, ze hoefde nu het pad niet te volgen, het lag alles open uit onder de kwijnende avondlucht. Over de gele stoppels trad ze aarzelend in haar zwarte jurk, de kleuren in de lucht doofden voor haar oogen. Niemand liep meer over den weg; langs den kant brandden in de huisjes de roode lampen.

Bij den laatsten bocht woonde Max; hij was weggebleven, sedert vader het hem gisteren vertelde en het kantoor gesloten had....

Hij hield niet van akelige dingen, en eigenlijk hoefde het hem ook niet te deren.. Er glimmerde licht langs de kier van zijn neergelaten gordijn. Toske verademde, ineens begreep ze, welk een teleurstelling het zou geweest zijn, hem niet thuis te treffen!

Enkele tellen talmde ze in het tuintje, de geur van de rozen bezorgde haar opnieuw een gevoel van onpasselijkheid. De zwoele zomeravond omsloot haar, ze onderkende

de tinten der bloemen niet meer tusschen de zandige paadjes; alleen de zware trossen van een lijsterbessenstruik blonken oranjerood in de grijze schemering. Maar hoog boven de toppen had zich de hemel verdiept tot een bijna zuidelijk blauw, een ster fonkelde, hoe langer ze keek, hoe meer zich er losmaakten uit het donzige blauw-groen, schitterend en flonkerend als kleïne juweelen op een lap fluweel.

Een zoete, zonderlinge weemoede overvulde Toske, ze hijgde, in haar oogen drongen zich de tranen. Het was niet om moeder, ze wist het met een wreede helderheid, het was om niets wat je met woorden zeggen

kunt, eerder zou het om de boomen kunnen zijn, die zoo stil hun takken hieven, om de schemering, om het wijde vergrauwende akkerland. En het groeide alles tot een verlangen, een onstuimige begeerte iemand te kunnen liefhebben, zich te hechten, vast te klampen aan iemand die leefde, sterk leefde voor haar, met haar....

Max.... dacht ze smachtend. Een ander wist ze niet. Ze lichtte de klink van de tuindeur. Voor de eerste maal betrad ze het smalle gangetje naar zijn kamer, er viel een breede lichtstreep door onder de deur, die ze opende met een ruk.

Hij keek snel op van zijn lektuur. In zijn bolle verveelde oogen lichtte het verrast, nu hij haar staan zag, bloothoofds, prachtig blank in haar sombere jurk. Hij wou vragen, haar tegemoet loopen.... Eer hij kon opstaan had ze zich tegen hem aangeworpen en haar gloeiend gezicht verborgen aan zijn borst.

Travestie,
door Frits Hopman.

Phil Paterson was klerk op een of ander obscuur cargadoorskantoor - tenminste, dat zei men bij ons in het sjofele pension, ergens in het verkalkte hart van Bloomsbury. En het staat vast, dat hij iederen morgen na een vroeg ontbijt, waarvan een bedorven ei het voornaamste bestanddeel was (en nooit had iemand zoo'n noodlottige helderziendheid voor het kiezen van bedorven eieren) de City inging en pas bij den avondmaaltijd van zeven uur, bleek en afgetobd weer aan het licht kwam - aan het roze licht van een overwerkt gloeilampje. Hij bleef nooit na tafel praten in de verlepte salon, zooals de andere gasten, maar ging dadelijk naar zijn slaapkamertje. Daar zat hij vijf avonden in de week te schrijven in een ontkleurd en getornd cricketjasje met een ons Birdseye tabak voor zich, tot hij er bij neerviel. Maar Zaterdagsavonds trok hij een paar lavendelkleurige handschoenen aan en ging uit, om pas tegen zessen den volgenden morgen stomdronken thuis te komen.

Hij schreef.... nou, hij schreef alles waarvoor geld wordt betaald; gelegenheidsverzen; detectieve-verhalen voor derde-rangs magazines; krantenartikels over tuinsteden en aniline-kleurstoffen en nieuwe dansen; filmdrama's, traktaatjes, prospectussen voor nieuwe stoomvaartmaatschappijen en wat zijn hand maar te doen vond.

Maar het geviel, dat hem op zekeren dag werd ingegeven, om een tendenz-roman te typen, waarin de Anglikaansche Kerk werd verheerlijkt. De instelling en haar geloofsbelijdenis (als hij die gekend heeft) lieten hem volkomen onverschillig en hij zou met evenveel v e r v e de Doopsgezinden of Het Leger des Heils of de Vivisectie hebben verdedigd, wanneer dat meer betaald had. Hij noemde zijn kunstwerk: ‘De Rots der Eeuwen’ en schreef het in de braafheid kwijlende cathechiseermeesterstijl van zijn Zondagmorgencourant-feuilletons. Het was een wankelmoedige speculatie, net als zijn brochure over het Nicaragua Kanaal.

Het ding pakte. Het werd een duizelwekkend succes. De eerste oplage was binnen vier dagen uitverkocht. De volgende drukken verschenen met zinsverbijsterende snelheid. Een goedkoope volksuitgave op gemeen papier werd geplubliceerd en de schrijver was plotseling een eendagsvlieg-beroemdheid. Zijn portret stond voor de ramen van achtenswaardige boekwinkels. Groote uitgeversfirma's en redacteuren

van rechtzinnige tijdschriften deden hem verlokkelijke aanbiedingen en toen in Mei de London Season begon, bracht de post stapels invitaties van gastvrouwen uit de groote wereld.

Maar Paterson hield zich kranig. Hij gaf wel zijn baantje er aan en kleedde zich in

nieuwe pakken van fantastische snit en genoot rijkelijk van al het goede, dat het Lot hem op zijn bord schepte, doch hij was verstandig genoeg, om te begrijpen, dat zijn succes niet duren kon. Dus bleef hij werken en hield zijn kamer. Drie weken van luncheons en diners, van garden parties en recepties en at home's waren bovendien voldoende om hem beu te maken van de zwaarwichtige praal van Belgravia en hij keerde terug tot de eenzaamheid en zijn Zaterdagavond-genoegens in het verloren stadskwartier omtrent Piccadilly Circus. Toch lag nog iederen morgen een stapel invitaties in enveloppen van geschept papier geteekend met monogrammen en een sporadisch kroontje bij zijn theekop en wij andere pensiongasten iriseerden van nijd en maakten sarcastische opmerkingen.

Op zekeren Maandagmorgen kwam Paterson beverig en waskleurig beneden en keek lusteloos naar zijn correspondentie. De hospita had een grijs couvert bovenop gelegd, waarop de tooverwoorden Fulham Palace in blauw gedrukt stonden. Fulham Palace, zooals misschien niet iedereen weet, is het zomer-verblijf van den bisschop van Londen.

'Dat is de ware roem,' zei Phil zich rouwig belachend. 'Mijn zonden hebben mij ingehaald, maar ik zal me niet moedwillig wagen in het hol van den leeuw.'

'Maar dáár ga je toch zeker wel naar toe?' vroeg ik verbaasd.

'Ik denk er niet over. Maar ga jij als je er lust in hebt.'

Ik had er lust in. De bisschop interesseerde mij. Ik had hem de vorige week nog op mijn gemak kunnen opnemen. Het was in Fleet Street na de plechtige inwijding van een kapel in de kathedraal van St. Paul. De terugkeerende rijtuigen moesten door opstopping telkens wachten en zijn landauer stond stil op een paar pas van de vluchtheuvel, waar een twintig menschen elkaar verdrongen. Hij leunde terug in de kussens; het opperkleed van zwart en purper gleed in gebroken plooien af en een arm in wijde, witte mouw van fijn kamerdoek rustte op het portier. Rustig zagen de schrandere oogen uit over de krioelende, dringende menigte. Het was een sympathiek, gladgeschoren gezicht van scherp relief. De wat volle onderoogleden, die een uitdrukking van vriendelijkheid gaven, de bovenlip van den neus terugwijkend naar de breede fijngetrokken mondspleet, de snel vooruitloopende kaaklijn waren mij van portretten in tijdschriften welbekend. Zeker ik zou hem graag gesproken hebben en zijn sfeer leeren kennen en zijn paleis bekeken. Ik vroeg dan ook gretig:

'Meen je het werkelijk?'

'Zeker. Ik ben misselijk van die nonsens en bovendien heb ik nog wat schaamtegevoel hier en daar - in plekjes zooals de menschen zeggen. Maar als jij mij wil voorstellen, zal ik je mijn kaartje geven en mijn zegen. Het is voor de lunch Woensdag.'

Het was erg verlokkelijk, maar ik zag bezwaren.

'Maar zal ik de rol kunnen spelen?'

'Dat kan ik niet zeggen, natuurlijk, maar met wat koele brutaliteit komt een mensch ver hier in het land. Ik ken een vent die een week lang voor Lord Rothschild heeft geposeerd. En je hebt bovendien geen idee hoe weinig notitie de lui van je nemen zullen. Ik ben een mode voor een paar maanden, maar heele volksstammen kennen niet meer dan de titel van mijn boek.'

'Maar je uiterlijk is toch bekend. Je bent toch veel onder de menschen geweest de laatste weken.'

‘Ja, garandeeren kan ik niets. Maar ik denk, dat je hier een heel nieuwe clique zult vinden.’

Het was ten slotte een avontuur, dat ik niet mocht laten glippen en ik besloot te gaan.

Woendagsmorgens om twaalf uur kwam ik de vestibule van het Putney station uit en zocht de chicste hansom uit. (Terug ziende na jaren, lijkt het mij, dat ik de plaats van bestemming heb genoemd met onnoodige stemverheffing) Het rijtuigje reed genoeglijk deinend door een lange, drukke straat in

schaduw en kwam toen in de wijdom neerklaterenden zonneschijn op de breede brug van Putney, vol vrachtwagens, motorbussen, en voetgangers. Beneden vloeide de grijze, ondoorzichtige rivier zonvonkend langs de glooiende oevers, die als bloemkleurig park waren aangelegd, waarin kokette nurses achter witte kinderwagens liepen en oude heertjes zich op de banken zaten te zonnen. De cab ging nu een armere buitenwijk in. Er waren veel menschen op straat; vrouwen, die inkoopen gingen doen in de kleine, onzindelijke winkels; jonge kerels, die om een kroegdeur stonden te praten en spuwen en vechtende honden aan te hitsen; en een menigte morsige, halfgekleede kinders. Maar ten slotte kwam het park van Fulham en het rumoer en de stoffige hitte eindigden. Een zorgvuldig onderhouden rijweg voerde onder twee poorten door op een voorplein, waar de hansom voor een groote deur stil hield. Ik trok aan de mooie, smeedijzeren kettingschel, en schaamde mij een beetje over het lawaai, dat ik maakte en waaraan geen einde scheen te komen. Het scheen slecht gemanierde stoornis, want toen het rijtuigje met zijn belletjesgerinkel en hoefkloppen was verdwenen, was het volkomen stil en vredig op dat voorplein, als was het een vergeten hoekje van de een of andere doode stad in Holland of Vlaanderen inplaats van in een dichtbevolkte Londensche voorstadbuurt. Een zijde van het binnenhof vormde de voorgevel van het paleis. De drie andere waren lage gebouwen van oude, verweerde baksteen, van honderd rijpe schakeeringen in okers, sienna en indisch rood; pokdalig, afgeblutseld en zonder kalk in de voegen. Wingerd, klimop en clematis groeiden om de oudwereldsche, latwerk-beschermde ramen en tot aan het dak van roode pannen, die bont kleurden tegen de blauwe lucht. Een breede schaduwbaan lag over het grint en onder de Tudor boogpoort. De kristal-staaf der fontein was gekroond met een beweeglijke, zonlicht flitsende kop, die nu naar dezen, dan naar dien kant neerplenste in glazige vliezen en stralen, en de dichtvallende, goudbesprankte druppen ruigden het vijvervlak met tal van even opspringende watertepeltjes in samengestelde rimpeling van vele snijdende kringen, welke tegen de geelbloeiende lischbloemen doodliepen. Naar lijzijde dreef een ijle, grijze wolk van vocht-gruizel, die de zon ontstak tot vuurnevel, framboosrood, emeraud, violet in onstage, ineenvloeiende plekken. Een paar duiven grijs met groenen en paarschen metaalschijn dronken uit het waterbekken of vlogen op met hinnikenden wiekslag. Het was een brokje wonderlijk misplaatste pastorale.

Een lakei in het zwart met zilveren knoopen deed de glasdeur der portiek open.

'Goeden morgen,' zei ik op den plechtigsten toon, dien ik dorst gebruiken. 'Ik.... kom lunchen, bij zijn lordschap.'

'Ja, mijnheer. Wilt u binnenkomen? Mag ik u voorgaan? Welken naam kan ik geven, mijnheer?'

Ik gaf Paterson's kaartje met schaamtelooze nonchalance. Wij gingen door een langen gang, waar het heerlijk koel en donker was en die aan het eind op een tuin uitzag. Aan de muur hingen groote, antieke schilderijen, donker onder dikke verniskorsten en er stonden tafels met groote bossen voorjaarsbloemen in glasvazen. Ter linkerzijde opende de knecht de deur van een salon, waarin al een paar dames en heeren bijeenwaren. Ik worstelde even met alleszins gerechtvaardigde bedenkingen, die evenwel ietwat te laat kwamen en ging binnen.

Het was een groot, licht vertrek met openslaande ramen tot op den grond. Ik zag een knappe copie van Guido Reni en een vrouwenportret uit de school van Rubbens in breede, zwarte lijsten op het bleeke behangsel. Voor een groote haard, versierd

met prachtig gedreven koper-ornament, stond een aristocratische jonge man met een glad, geschoren gezicht en kaal hoofd uit een roman van Oscar Wilde. Hij had vreemd uitgezakte bovenoogleden en die hooge, fijnvleugelige neus, welke in

Engeland als kenmerk van voorname afkomst geldt. Hij stond met de beenen vaneen geplant en de handen onder de panden van zijn bandomboorde lakenjas, zooals de mannen over het Kanaal plegen te doen. Naast hem op een der cretonne causeuses, die om den haard waren geschaard, zat een dame in losgedrapeerden stofmantel van Chineesche zijde. Zij zag er nog adelijker en bleeker, nog meer geblaseerd en vermoeid uit, dan haar buurman. Een cholerisch, zongebruind manneke in clericale kleeding stond op eerbiedigen afstand met een hand op de antimacasser van een sits-bekleede divan en de eene voet voor de andere gekruist tegen het paar te oreeren. De lakei ging onhoorbaar op hem af en fluisterde iets in zijn oor, waarop hij met een verontschuldiging zijn rede afbrak en op mij toegeloopen kwam met uitgestrekte hand en een natuurgetrouw gedanen glimlach.

‘Nou gaat het spel beginnen. Rustig en koel voortwaarts,’ dacht ik.

‘Hoe maakt u het, mijnheer?’ riep hij vroolijk. ‘U komt lunchen, is het niet waar? Een heerlijke dag weer. Is u al meer hier geweest? Neen? Dan zal ik u straks eens de tuin laten zien. Prachtige, oude tuin. Die groote eik, die u daar ziet....’ hij troonde mij mee naar een raam, waarvoor een tafel met kranten en boeken stond, ‘die groote eik en die ceder zijn door bisschop Bonner geplant, naar beweerd wordt. - Gaat u zitten, mijnheer, gaat u zitten! - Er is hier nog een laantje van esschen bij de oude muur, dat noemen ze nog altijd Bonner's Laantje, want daar placht hij te wandelen en daar komt hij nog van tijd tot tijd spoken. Nou, dat noem ik onverantwoordelijk van een bisschop van de Anglicaansche kerk. Zijn lordschap zal wel zoo dadelijk hier zijn. Hij heeft zoo juist een partij getennisd en kleedt zich op het oogenblik voor tafel.’

Ik ademde ruimer. De man had blijkbaar geen idee wie Phil Paterson was, of wat hij gedaan had. Bij een tafeltje, waarop een groote tuil seringen stond, zat een zwaar besnorde, intelligente man en zijn vrouw te praten met een dame, die in het paleis scheen thuis te hooren, want ze was niet in wandelcostuum als de anderen. De geestelijke had mijn oogen gevolgd en begon weer te ratelen met goedmoedige opgewektheid.

‘Kent u die heer? Het is Sir Robert Pickering, lid van het Parlement, met zijn vrouw. Die dame zonder hoed, met wie hij praat, is Mrs. Bagshot, een nicht van den bisschop. Zij logeert hier. Die heer bij de haard, die daar staat te gapen is lord Selsby, oudste zoon van lord Sedgefield. Zijn vrouw zit naast hem. Die dame, die met den particulieren secretaris van mylord staat te praten - de man in het grijs tegen het boekencabinet - is de vrouw van den bisschop van Madras.’

Op dat oogenblik kwam een jonge man binnen met een jolig en gezond gezicht zoo zuiver van modelé en zoo vast van vleesch, alsof het in marmer gehouwen was. Hij slungelde, met de handen in zijn broekzakken, tusschen de groepen door naar ons toe.

‘Hoe is 't, Raikes, ouwe jongen?’ vroeg hij, mijn mentor familjaar op den rug kloppend. ‘Ik heet Langley. Mag ik 'es even kennis maken?’ en hij gaf me een hand. Raikes vond blijkbaar, dat hij zijn plicht met groote offervaardigheid gedaan had, en was blij ons alleen te laten, om zelf weer naar het adellijke paar voor den haard terug te gaan. Ik doorleefde weer een pijnlijk oogenblik, want ik wist niet in die lang ontvallen jaren, dat alles wat naar nieuwsgierigheid zweemt, een kapitale zonde is in beschaafde, Engelsche kringen en dat ik dus in handen van vreemden voor benauwende vragen veilig was.

‘Raikes houdt niet van me,’ grinnikte Langley. ‘Fijne kerel. Achterneef van den bisschop of zoo wat. Maakt zich op allerlei manieren verdienstelijk. Vindt het een feest om achter die adellijke lui aan te sjouwen. Als hij 'n knikje krijgt van 'n viscount, of twee vingers van 'n aartsdeken, voelt hij, dat hij niet vergeefs heeft geleefd. Een

frissche vent! Kijk hij zich opwinden tegen Selsby, die arme Selsby; te stom om voor den duivel te dansen. Wij zijn samen op de universiteit geweest, Christ Church, Oxford, en ik kan het dus weten.'

'L o r d Selsby, meen ik,' zei ik langs mijn neus weg. Hij keek me snel aan, met een fijn ironischen glimlach.

'Ja, maar het is 'n beleefdheidstitel. Zijn vader is de dikke Sedgefield. Mama is er als jong meisje met de koetsier van door geweest en zijn grootvader was Farborough, d e Farborough, zesde baron Sedgefield, een groote zuiplap, maar een debater van naam onder Peel. Maar 's mans nakomeling is 'n fiasco.' zei hij en plukte aan de gespleten waaierbladen van een palm.

'Kent u Algy.... pardon: ik wil zeggen kent u zijn lordschap, de bisschop, al lang? Aardige vent. Niet héélemaal beschaafd genoeg voor zijn maatschappelijke positie. Ik hoorde (om een vermakelijk staaltje van zijn ontwikkeling te noemen) hem onlangs Appius Claudius, de dictator verwarren met zijn naamgenoot, de censor. Ik nam de vrijheid hem te herinneren aan de regels:

Appius est autor, Pyrrho qui pace negata

Multum animo vidit; lumine captus erat. maar ik denk, dat hij zijn Ovidius vergeten is. O ja, en bij 'n andere gelegenheid scheen hij nooit van Lechaeum gehoord te hebben....

"Is 't toch waar?" riep ik "ja, dat is wel 'n beetje heel forsch," en vroeg me af of Lechaeum een stad of een man geweest zou zijn.

Spoedig daarop kwam de bisschop binnen, rechtop, veerkrachtig en luchtig. Hij zag er met zijn zwart zijden voorschoot en dunne beenen, tot de knieën in zijn donkere slobkousen, lang niet zoo indrukwekkend uit als in zijn landauer, maar de rustige oogen en de glimlach waren dezelfde en mijn keel werd droog als gemsleer van spanning. Hij ging van groep tot groep, om iedereen welkom te heeten en ik zag met afgunstige ergenis, dat toen hij op ons toekwam, Langley, de handen nog in de broekzakken, rustig door bleef praten.

"Zoo, mijnheer Paterson," zei de bisschop met een krachtiger greep, dan waarop ik was voorbereid "het doet me veel plezier, dat u gekomen bent. U hebt 'n goed werk gedaan. Schrijvers van uw caliber is net wat we noodig hebben in deze dagen van schisma in de kerk en ongeloof er buiten. Na tafel zal ik wel een oogenblik gelegenheid hebben, om over uw boek te spreken en u een voorstel te doen. Maar laten we nu eerst gaan eten. Wel Langley, kerel, wat heb ik je in lang niet gezien. Naar binnen, want het is al laat, zie ik. Wij hebben vier sets getennisd vanmorgen. Reggie was in fijne conditie."

Met een pak van mijn hart volgde ik naar de eetzaal. Het was er ruim en licht. Aan de muren hingen portretten van vergeten bisschoppen in vol ornaat. De ramen, die tot den grond reikten, stonden open. De wind kwam binnen in pufjes, die de plooien der lange, tullen gordijnen verschikten, en in den wind werkten de geuren van muurbloemen en gekneusd gras. De zon was straf en maakte een weldaad van de stemmige kamerschaduw. Nu de vrees voor ontdekking voorloopig van de baan was, wenschte ik mezelf geluk met deze nieuwe ervaring, waarnaar ik lang had gereikhalsd. Hier was ik dan, zij het ook voor een paar uur en onder valsch voorgeven, in een bescheiden hoekje van de sfeer van Hannover Square, tusschen levende en echte exemplaren der voorname mannen en vrouwen, die ik zoo vaak had bestudeerd, wanneer ze 's morgens paard reden in de Rotten Row of in gala voorbij vlogen naar

de koninklijke receptie: wier garden parties en bals in de groote dagbladen met minutieuse zakenkennis beschreven worden (door een afgejakkerd journalist, die met de palfreniers op de hall-bank moet wachten); voor wie fransche koks en hongaarsche muziekvirtuosen zich uitsloven - tegen billijke vergoeding - die staan te geeuwen voor de clubramen in Pall Mall en door de couloirs van het Heerenhuis slenteren.

Ik moet bekennen, dat de bisschoppelijke praal me teleurstelde. De dagen, waarin een Anglicaansch prelaat door zes lakeien met flamblouwen werd voorafgegaan, wanneer hij de straat over stak, om van de kathedraal naar zijn paleis te gaan; waarin kamerdienaars in allonge-pruiken kalkoen en wildbraad met getrokken degen bewaakten op de gebeeldhouwde buffetten - waren blijkbaar voorbij. Maar er stonden kristallen wijnkaraffen op tafel en het zilveren vaatwerk was rijk gebosseleerd.

De bisschop liep naar het hoofdeind van de tafel en commandeerde een ieder met breede gebaren, vroolijk en luid naar zijn plaats. Een oogenblik stonden alle gasten met gebogen hoofd en de vingertoppen op het servetlaken gesteund, terwijl de huisgeestelijke een zegenformule brabbelde. Toen zat men aan.

Bovenaan de tafel zat "de zeer achtbare, zeer eerwaarde" gastheer, glimlachend de honneurs waar te nemen. Dadelijk naast hem volgde ikzelf met de vrouw van den bisschop van Madras als buurdame.

Het was wonderlijk - de gedachte drong zich herhaaldeiijk op - als volkomen onbeduidend vreemdeling, zoo rustig en gewoon te praten met een zoo machtig en aanzienlijk personagie. Er was iets onwerkelijks in, iets van een amusanten droom, waaruit men niet wil ontwaken al begint men de slaapkamer te zien schemeren door het verbeeldingsspinsel. Er was geen spoor van vrees gebleven! Ik was louter belangstelling.

De gastheer sneed voor en schepte de vleeschgerechten op de borden.

"Wat wilt u hebben, mijnheer.... Parkinson - Paterson," wil ik zeggen. Lamscoteletten of.... wat hebben we hier?'

'Kalfsschijf,' souffleerde de deftige butler een van het bloedzuiverste ras, met buikje en bakkebaarden compleet - die achter zijn stoel stond.

'....hm.... of kalfsschijf? Mrs. Beazley rosbief, dat weet ik wel.'

Mrs. Beazley knikte met een hoofsch lachje. Ze had een precieuze manier van eten met opmerkelijk gehoekte elboog-, pols-, en vingergewrichten, alsof er naast haar niet de minste ruimte was.

'U bent een beroemd man,' zei ze plotseling tegen mij en ik schrikte op uit mijn gerustheid. 'Mijn man heeft me verteld dat uw boek het groote succes van dit seizoen is. Ik heb het nog niet gelezen, moet ik tot mijn spijt bekennen. Het leven vraagt zooveel van ons in dezen tijd van het jaar. Maar ik zal het mee naar Schotland nemen in Augustus. Hoe voelt het, om beroemd te zijn?'

'Dat kan ik u niet uit eigen ervaring vertellen,' antwoordde ik met volkomen oprechtheid.

'O, u moet niet bescheiden zijn. Bescheidenheid is alleen goed voor hoofdofficieren en dansmeesters - die hebben het broodnoodig, maar schrijvers en artiesten kunnen nooit te aanmatigend zijn. Barry Mc. Cleod, de dichter, liet zich altijd vóór zijn gasten bedienen. Zoo mag ik het graag zien. Het is zoo origineel. Ik houd van origineele menschen. U niet? Men krijgt zoo gauw genoeg van alles, wat alledaags is. Heeft u Barry Mc. Cleod gekend? Hij droeg zijn haar over zijn voorhoofd en recht afgeknipt. Erg oorspronkelijk. Zijn verzen moeten heel goed zijn. Altijd over de natuur. Ik ben dol op de natuur. U niet? Kent u Noorwegen? Ik zou toch zoo verschrikkelijk graag Noorwegen zien - al die fjorden en dingen. Heel goed vischwater ook. Iedereen gaat tegenwoordig naar Noorwegen, maar het is een lange zeereis en ik kan heelemaal niet tegen de zee,' zoo kabbelde ze voort. Het was mijn eerste ervaring van engelsche

patricische conversatie en ik was aanzienlijk onder den indruk, verbluft, mag ik zeggen.

Na den eersten gang leunde lord Selsby achterover in zijn stoel - de bleeke hangwangen op zijn boordpunten gesteund, het hoofd tusschen de schouders gezonken en het gris-perle vest in plooien over zijn borst. De rechterarm was vooruitgestrekt en een gesoigneerde vinger en duim hielden het

steeltje van zijn madeiraglas, waarnaar hij door zijn oogglas zat te staren.

‘Ik herinner me,’ zei hij naar aanleiding van niets, ‘dat de oude Strachan - earl Strachan - (hier keek hij naar mij) een anecdote vertelde, die misschien niet algemeen bekend is. Aartsbisschop Trench was een erg verstrooide ouwe heer. Toen hij op jaren kwam, gaf hij zijn baantje in Dublin er an en kwam in Londen wonen. Maar op een goeie keer, kwam hij terug, om zijn opvolger, lord Plunket, op te zoeken. En toen hij toen weer zoo terug was in zijn vroegere paleis en aan zijn oude tafel zat, begon zijn geheugen hem weer parten te spelen. Hij verbeeldde zich, dat hij nog gastheer was en zei tegen zijn vrouw, die over hem zat:

‘Moeder, we moeten zien, dat we een andere kok krijgen, want dat eten lijkt naar niks.’

De gasten lachten. De bisschop riep bravo en klopte op de tafel en lord Selsby liet zelfvoldaan zijn oogglas op het vest vallen en glimlachte voor zich he n.

De anecdote had me niet zoo in beslag genomen, of ik had een pantomime gezien van den butler en een lakei, die zich bij het bedienen blijkbaar aan een of ander vergrijp had schuldig gemaakt. Het was vermakelijk om op te merken, dat de overtreding hier even hysterisch werd opgevat als in het eerste, het beste burgergezin bij een deftig feest.

De conversatie was plotseling algemeen geworden in dien zin, dat een ieder zijn buur of overbuur begon te beschieten, zonder te luisteren. Het gevolg was, dat op sommige oogenblikken, niemand een zin verstaanbaar ten eind kon brengen. Er schenen slechts twee onderwerpen behandeld te worden: politiek en klassieke letteren. In dien tijd was er juist een belangrijk wetsonderwerp in behandeling bij het Huis der Gemeenten. De tweede lezing zou de volgende week volgen en de behoudende oppostie weerde zich, zooveel zij kon, om de openbare meening op haar hand te krijgen.

‘Iedereen zal het natuurlijk toejuichen,’ schreeuwde Sir Robert Pickering over de de tafel, alsof hij een kiezersmeeting toesprak, ‘dat de verhooging van de pachtsom niet langer gebruikt kan worden als een middel tot uitzetting. Nu zullen dan de pachters recht op compensatie krijgen; niet alleen bij uitzetting, maar ook wanneer zij de waarde van de hoeve door arbeid hebben verhoogd. Ik zou willen vragen, wat als basis voor dergelijke schadeloosstelling moet worden aangenomen.’

‘De plaatstelijke usance,’ riep lord Selsby.

‘En waar die ontbreekt?’ nam de bisschop over. ‘Nee, waarde heer, dat is een zuiver denkbeeldige standaard. Bovendien het idee, dat de regeering braakland zou moeten koopen en geld zou gaan voorschieten is absurd.’

‘Het strijdt met de meest elementaire lessen van de staathuishoudkunde.’

‘Zoo?’ lord Selsby heesch zich op in zijn stoel. ‘Denk je soms dat Bright een kwajongen was, toen hij in 1869.... ik zeg: denk je soms dat Bright....’

‘De schatting van de pacht en het erfeigendomsrecht, dat zijn de punten, waar het....’

‘Ik weet een geval.... st! hoor 'es: ik weet een geval....’ en toen hij bij de heeren geen gehoor kon krijgen, werkte lord Selsby de geschiedenis af op Mrs. Beazley, die met natuurgetrouw gedane belangstelling, cijfers en argumenten langs zich heen liet gaan.

Aan het beneden-eind van de tafel, ging het wat minder luidruchtig toe.

‘Ik geloof, dat er andere redenen zijn,’ hoorde ik Langley tegen de huisgeestelijke zeggen, die behoedzaam zijn asperges tegen zijn vork fijndrukte. ‘Vóór den tijd van Augustus spreekt geen enkel Latijnsch schrijver over den consul Nero. Cicero noemt hem niet. Maar komen we aan Tiberius, dan heet ineens Nero de grootste bevelhebber van zijn tijd. Ik geloof, dat Livius zijn aandeel in den slag bij Metaurus belachelijk overdreven heeft. Toen het geslacht Nero machtig werd, waren alle schrijvers blij, als ze iemand uit dat huis vonden

die opgehemeld kon worden. Eerst Horatius in de ode Qualem Ministrum, die bedoeld was, om Tibirius en Drusus te flikflooien. Je moet niet vergeten, dat toen Livius schreef, Tiberius met Augustus aandeel in de regeering had enne.... hoe heet hij ook weer.... Vellius Paterculus, toen Tiberius alleen regeerde. Je kunt zulke dingen natuurlijk nooit bewijzen, maar het lijkt me heel waarschijnlijk.'

Ik hield mij natuurlijk buiten de gesprekken. Het werd rustiger, toen de kaas werd rondgediend. De maaltijd liep snel ten einde. Andere bezigheden wachtten. De gastheer zelf had onder het praten telkens naar de klok gekeken. Geen der gasten, behalve ik, scheen den tijd aan zich te hebben. Ook het gesprek, dat nu spoedig zou volgen verontrustte me en bedierf de koffie en de Chartreuse, die in de bibliotheek werden rondgediend.

Langley kwam op me af met een sigaret in den mondhoek.

'Hoe heeft u zich geamuseerd?' vroeg hij.

'Wel', zei ik ontwijkend, 'ik heb groot respect voor de belezenheid van zijn lordschap gekregen. Dat hij de kerkvaders op zijn duimpje kent, is begrijpelijk, maar hij citeerde Fénelon en Joubert en kent Adam Smith blijkbaar uit zijn hoofd.'

'Clerus anglicanus stupor mundi,' grinnikte hij.

'En die anecdote van lord Selsby,' haastte ik me er achter te zeggen, bang, dat er moeilijker Latijn zou volgen, 'was heel verdienstelijk.'

'Ja zeker, zeker, Zoo heeft hij er nog twee. Een van lord Dufferin, toen die nog onder-koning van Indië was en een van Disraëli met den jongen dichter. En zoo gek kan het gesprek aan tafel niet loopen, of hij brengt een van de drie te pas - of te onpas, zooals je wilt. Laat me u een sigaret geven; die dingen op de tafel zijn bocht. En dan moesten we eens naar buiten gaan dunkt me zoo.'

Wij wandelden naar buiten en heen en weer op het gazon onder de ceders en eiken.

De bisschop had een paar armstoelen in den tuin laten brengen en zat met een breede panama op in den zonneschijn een oogenblik met elk der gasten afzonderlijk te praten voor zij vertrokken. Ik was het laatste aan de beurt en mijn hart bonsde.

'Gaat u hier zitten, mijnheer Paterson. Ik moet de eerste steen gaan leggen voor een ziekenhuis en het is tijd om uit te rijden, maar ik wil u toch met een enkel woord danken voor uw boek. Eerlijk gesproken, heb ik het nog niet gelezen, maar mijn secretaris vertelt me, dat het een goed en vroom boek is en juist wat we noodig hebben.

Hij hield even op en ik vermande me.

'Mylord,' zei ik. 'Ik heb op een schandelijke manier misbruik gemaakt van uw gastvrijdeid. Ik ben Paterson niet, maar een obscuur buitenlander, die erg nieuwsgierig was, om u en uw milieu uit eigen ervaring te leeren kennen. Paterson was verhinderd te komen en ik heb hem aan uw tafel verbeeld. Ik heb er aan eene kant spijt van - maar ik zou deze lunch voor geen werelden gemist willen hebben.'

De oude man keek mij aan, alsof hij mij niet begreep. Toen kwam er een breede glimlach om zijn scherpe mond.

'Wel mijnheer. Ik moet zeggen: U durft. Ik hoop, dat u een goeden indruk heeft gekregen van ons milieu. Het is werkelijk een kostelijke grap. Te denken, dat ik mijn welsprekende dankbaarheid heb verspild aan een onwaardige!'

Er kwam een lakei aanloopen en zei:

'Mylord, het rijtuig staat voor.'

‘Nu moet ik u nog mijn excuses maken,’ zei ik, ‘en u hartelijk danken voor uw vriendelijkheid en gastvrijheid.’

‘Kom de volgende week bij mij dineeren. U bent een grooter merkwaardigheid dan Paterson en zijn boek. Ik moet u beter leeren kennen. Maar nu ga ik er als een haas van door. Adieu.’

Sindsdien heb ik elf jaar op de uitnoodiging voor dat diner gewacht. Maar wat in het vat is, verzuurt niet.

Kroniek.

Nogmaals litteratuur en onderwijs.

Het nooit volprezen toeval heeft mij een boek in handen gespeeld, waarop ik, na eenig doorbladeren, met verraste begeerigheid ben aangevallen. Dat boek heet Cambridge Essays on Education*) en is geschreven door elf Britsche onderwijsspecialiteiten onder leiding van één hunner, Arthur Christopher Benson, Master of Magdalen College, Cambridge (docent dus, doch dichter tevens en essayist over litteratuur) die zelf het hoofdstuk: 'The Training of the Imagination' voor zijn rekening nam. Viscount Bryce (de bekende James Bryce, historicus en politicus) heeft er een inleiding bij gegeven. En, om mijn inhoudsopgaaf meteen maar volledig te maken, de overige hoofdstukken zijn: The Aim of Educational Reform, door J.L. Paton, High Master of Manchester Grammar School, The Training of the Reason, door W.R. Inge, Dean of St. Paul's, Religion at School, door W.W. Vaughan, Master of Wellington College, Citizenship, door Alb. Mansbridge, joint secretary of the Cambridge University Tutorial Classes Committee, The Place of Literature in Education, door Nowell Smith, Head Master of Sherborne School, The Place of Science in Education, door W. Bateson, Director of the John Innes Horticultural Institution, Athletics, door F.B. Malim, Master of Haileybury College, The Use of Leisure, door J.H. Badley, Head Master of Bedales School, Preparation for Practical Life, door Sir J.D. Mcclure, Head Master of Mill Hill School en Teaching as a profession, door F. Roscoe, secretary of the Teachers Registration Council.

Wat het eerst mijn aandacht trok, waren de volgende zinnen uit Bryce's Inleiding: 'Can a fair statement of the educational ideals which we might here and now set before ourselves be found in saying that there are three chief aims to be sought as respects those we have called the best minds?

One aim is to fit men to be at least explorers, even if not discoverers, in the fields af science and learning.

A second is to fit them to be leaders in the field of action, leaders not only by their initiative and their diligence, but also by the power and the habit of turning a full stream of thought and knowledge upon whatever work they have to do.

A third is to give them the taste for, and the habit of enjoying, intellectual pleasures'

Ik ben het die dit geheele zinnetje liet spatieeren. Ik ben er zoo blij mee! Het is mij uit het hart gegrepen. Trouwens, dit geheele boek - mijn bespreken ervan zal wel voornamelijk uit verheugd citeeren bestaan - het is geschreven in een geest, die zelfs in deze sombere tijden hoop geeft voor de toekomst, een geest dien ik - laat ik het, tot mijn schaamte, bekennen - niet, of althans niet in zoo sterke mate, bij engelschen ondersteld had. De engelschen - nietwaar? - zijn een dier volken (ik ken er nog zoo eentje, méér in de buurt; vraag er den Heer Roest van Limburg maar eens naar!) wier 'pleasures' ons voorkwamen niet in de eerste plaats 'intellectual' te zijn. Zelfs schenen de Britten, in dit opzicht, gedurende de laatste tientallen jaren nu juist geen vorderingen gemaakt te hebben. Hun litteratuur, na 'the Victorian Age,' ging sterk

*) Cambridge, At the University Press, 1917.

achteruit, hun tooneelspeelkunst daalde tot nog lager peil, hun schilder en beeldhouwkunst, hun

muziek - o, ik weet zeer goed, dat ik op de meeste dezer gebieden niet tot oordeelen bevoegd ben, toch ben ik niet bang voor tegenspraak als ik beweer, dat de engelsche cultuur, vóór den oorlog, een dalende lijn toonde. Alleen de sport floreerde, de 'athletics!' Of het nu wel voornamelijk komt, doordat deze athletische bloei, toen het er op aankwam in het krijgvoeren kracht te toonen, niet aan de verwachtingen voldeed, ik weet het niet, maar dat tijdens de oorlog vele engelschen aan het denken zijn gegaan over de innerlijke waarde en de doelmatigheid der engelsche opvoeding en van het engelsche onderwijs, staat wel vast. Dit boek trouwens is er een sprekend bewijs van. Want men meene vooral niet, dat hier nu maar een toevallig groepje van leeraren aan het woord is! Dit boek is een zuiver teeken des tijds, een uiting van het denkende volksdeel. 'Educational Reform' is aan de orde van den dag in het Britsche Rijk. De besten daar zien in, dat 'lichamelijke sport' een veel te overwegend deel van de publieke belangstelling heeft genoten - ook waar het opvoeding en onderwijs gold - en dat het hoog tijd is de methoden te herzien. Tot eer strekt het den engelschen, al evenzeer dat zij bezig zijn zoo resoluut 'de hand in eigen boezem te steken' als dat zij zich bij hun 'reform' in 't geheel niet begeeren te richten naar het voorbeeld van hunne totnogtoe succesvolle vijanden, de Duitschers. Hun eigen cultuur moge dan herziening noodig hebben, van de pruisische 'Kultur' willen zij daarbij in geen geval weten! Geen dril- en instampmethodes worden aangeraden, geen oude slavernij onder den modernen naam van volkseenheid en organisatie. Deze engelsche educational reform richt zich direct op het waardevolste in den mensch - zooals ook Goethe dat nog begreep, maar geen pruisische Junkers en militairisten! - op de persoonlijkheid, op haar karakter en op haar geluk. Het doel van alle opvoeding, alle onderwijs moet zijn: gezonde, krachtige en gelukkige menschen te maken, ziedaar wat ook in deze kolommen, bij verschillende gelegenheden, nu al vele malen is beweerd en volgehouden - en wat de schrijver dier beweringen thans met zooveel vreugde in dit boek teruggevonden heeft.

Dat o.a. kunst geluk geeft, 'plezier' als men wil, en dat zulk plezier van de allerbeste opvoedkundige kracht is, dat menschen gewoonlijk niet beter of edeler worden van preeken of moralisaties, maar wel door schoonheid genieten - gij, lezer, kunt het vinden in Elsevier's van Januari 1905 tot op heden (waarmee ik vooral niet gezegd wil hebben, dat gelijksoortige beweringen in nog vroegere jaargangen ontbreken!) Hoe geheel ten onrechte staat ook bij ons volk, bij het z.g. denkende deel zelfs, plezier in kwaden reuk! Welnu, Bryce zegt precies hetzelfde van onze overzeesche buren:

'Many moralists' (ik vervolg mijn citaat) ancient and modern, have given pleasure a bad name, because they saw that the most alluring and powerfully seductive pleasures, pleasures which appeal to all men alike, were indulged to excess, and became a source of evil. But men will have pleasure and ought to have pleasure. The best way of drawing them off from the more dangerous pleasures is t o t e a c h t h e m t o e n j o y t h e b e t t e r k i n d s.*) Moreover the quieter pleasures of the intellect mean Rest, and a greater fitness for resuming work.

The pity is that so many sources capable of affording delight are ignored or imperfectly appreciated. May not this be partly the fault of the lines which our education has followed? Perhaps some kinds of study would have fared better if their defenders had dwelt more upon the pleasure they afford and less upon their supposed

*) Spatieeringen overal van mij. H.R.

utility. The champions of Greek and Latin have dilated on the value of grammar as a mental discipline, and argued that

the best way to acquire a good English style is to know the ancient languages, a proposition discredited by many examples to the contrary. It is really this insistence on grammatical minutiae that has proved repellent to young people and suggested the dictum that ‘it doesn't much matter what you teach a boy so long as he hates it.’ Better had it been, abandoning the notion that everyone should learn Greek, to dwell upon the boundless pleasure which minds of imagination and literary taste derive from carrying in memory the gems of ancient wisdom which are more easily remembered because they are not in our own language, and the finest passages of ancient poetry. There are plenty of things - indeed there are far more things - in modern literature, as noble and as beautiful as the best of the ancients can give us. But they are not the same things. The ancient poets have the freshness and the fragrance of the springtime of the world.’

De schrijver wijdt vervolgens, als tweede voorbeeld, uit over de ‘pleasures which nature spreads before us with a generous hand’ om daarna tot de beeldende kunst te komen en te zeggen: ‘Persons in whom no taste for pictures has ever been formed by their having been taken to see good pictures and told what constitutes merit, are, when led into a picture-gallery, usually interested in the subjects. They like to see a sportsman shooting wild fowl, or a battle scene, or even a prize fight, or a mother tending a sick child, because these incidents appeal to them. But they seldom see in a picture anything but the subject; they do not appreciate imaginative quality or composition, or colour, or light and shade, or indeed anything except exact imitation of the actual.’

Deze laatste opmerking geldt misschien méér voor het Engelsche publiek dan voor het Nederlandsche. Het ‘beschaafde publiek’ hier is nu wel aan ‘stemming’ toe en begrijpt ‘impressie.’ Maar wat vele der jongste schilders met hun compositie, hun ‘stijl’ bedoelen, ontsnapt ook in Nederland nog verreweg den meesten. Zij hebben het nooit leeren zien.

Wat mijn citaten uit Bryce betreft, ik behoef er niet veel aan toe te voegen en ik wil ze beëindigen, maar dit moet er toch nog even bij: ‘If it be true that the English public generally show a want of interest in and faint appreciation of the value of education, the stern discipline of war will do something to remove this indifference. The comparative poverty and reduction of luxurious habits which this war will bring in its train, along with a sense of the need that has arisen for turning to the fullest account all the intellectual resources of the country so that it may maintain its place in the world, - these things may be expected to work a change for the better, and lead parents to set more store upon the mental and less upon the athletic achievements of their sons.’

Ik wensch deze prachtige ‘essays’ in handen van iederen leeraar, elken onderwijzer, alle belangstellenden in opvoeding en onderwijs. (Waarom zou de W.B. er geen vertaling van geven?) Het boek weer doorloopende vind ik mijn instemmingsstreepjes op bijna elke pagina, en vele zijn de citaten die ik u nog zou willen voorleggen, ontbrak mij de plaats er niet voor. Hoe juist en krachtig zijn de opmerkingen, over den geest der 19e eeuw, waarmede J.L. Paton zijn opstel aanvangt over: het doel eener hervorming van opvoeding en onderwijs (het engelsche ‘education’ is niet door ‘opvoeding’ alléén te vertalen, ‘onderwijs’ valt er óók onder). Zinnetjes als deze (uit hetzelfde opstel) men zou ze aan willen plakken in iedere H.B.S.: ‘The materialists have not been slow to see their chance, to challenge the old tradition of literary

educations, and to urge the claims of science. But the aim which they place before us is frankly stated - it is the acquisition of

wealth; they are "on manna bent and mortal ends," and their conception of the future is a world in which one nation competes against another for the acquisition of markets and commodities.' En dit: 'The tragedy of the past generation was not its failure to accumulate wealth; in that respect it was more successful than any generation which preceded it. The tragedy of the nineteenth century was that, when it had acquired wealth, it had no clear idea, either individually or collectively, what to do with it.'

In 'The Training of the Reason' wordt o.a. met kracht betoogd, hoe in de eerste plaats noodig het toch is den leerling belangstelling in te boezemen voor 't geen men hem wil leeren: 'The teaching will be stiff collar-work, and the learning evanescent if the pupil is not interested in the subject.' En over examens, die moderne vloek, staat er o.i. dit in: 'The tyranny of examinations has an important influence upon the choice of subjects as well as upon the manner of teaching them; for some subjects, which are remarkably stimulating to the mind of the pupil, are neglected, because they are not well adapted for examinations. Among these, unfortunately, are our own literature and language.' De heer Inge foetert flink tegen de methode van behandeling der klassieken, gelijk die ook op onze gymnasia in zwang is: telkens kleine stukjes, die geanalyseerd en als uitgekookt worden, gekauwd en herkauwd. 'The classics,' zegt hij zeer terecht, 'like almost all other literature must be read in masses to be appreciated. Boys think them dull mainly because of the absurd way in which they are made to study them.'

A.C. Benson's voortreffelijk opstel over the 'training of the imagination' heb ik stellig voor de helft aangestreept! Het is een zeer welsprekend pleidooi voor de rechten onzer 'verbeelding' en de zorg die voortdurend besteed behoort te worden aan die allerkostbaarste onzer geestelijke functies. Hij wil vooral de liefhebberijen der jeugd aanwakkeren, ze tevens leidend in goede banen; hij begrijpt niet hoe men blind kan zijn voor deze uitstekende middelen tot vorming van karakter en geest, tot bestendiging van geluk. Geen egoïste zelfgenoegzaamheid, natuurlijk, moet men aanmoedigen! Maar 'what we must try to do is to educate the faculties of curiosity, interest, imagination and sympathy; we must begin from the boy himself, and conduct him away from himself. What we really ought to aim at is to give him the sense that he is surrounded by strange and beautiful mysteries of nature, of which he can himself observe certain phenomena.'

Verderop zegt hij nog: 'The study of high literature is valuable not as a mere exercise in erudition and linguistic nicety and critical taste, but because the great books mirror best the highest hopes and visions of human nature.

Doch ik moet mij beperken. "Citizenship," met zijn voortreffelijke opmerkingen over zeker een der noodigste faculteiten, die de mensch zich eigen behoort te maken, om gelukkig te zijn in de maatschappij waarin hij leeft - en die hij mede verbeteren wil - moet ik overslaan en komen tot: "The Place of Literature in Education."

Nowell Smith begint met goed duidelijk te maken waar hij het over heeft. Ieder vak heeft zijn "literatuur," doch hij wil spreken over de literatuur als kunst, over de literatuur als meest directe zielsuiting van den mensch over alle dingen die in de wereld zijn. Hij zegt het heel eenvoudig, maar volkomen voldoende: "I take the word literature in its common acceptation and, while admitting that I can give no precise and exhaustive definition, I will venture to describe it as the expression of thought or emotion in any linguistie forms which have aesthetic value. Thus the subject-matter

of literature is only limited by experience, as Emile Faguet says somewhere - without claiming to

have made a discovery - la littérature est une chose qui touche à toutes choses."

The "objects of literary studies as a part of eduation" verdeelt hij in drieën, n.l. 1°. the formation of a personality fitted for civilised life, 2°. the provision of a permanent source of pure and inalienable pleasure, 3°. the immediate pleasure of the student in the process of education.'

Men ziet wel, de oorlog heeft deze engelsche paedagogen nog niet tot militairisten en blijkbaar ook niet tot imperialisten gemaakt. Zij hebben andere idealen! 'Citizenship' willen zij de menschen leeren en zij willen hen maken 'fitted for civilised life,' doch tevens willen zij hun verschaffen: 'een durende bron van zuiver en onvervreemdbaar genot' en zij verlangen ook dat de leerling 'onmiddellijk genot' zal hebben in het 'proces' zijner eigen opvoeding. Zijn dit te epicuristische verlangens? Wat zou men den menschen op hun levenspad dan toch beters kunnen meegeven dan de krachtige functie zichzelf geluk te verschaffen, hoog genot van kunst en van natuur, genot dat o n v e r v r e e m d b a a r is, dus onafhankelijk van andere menschen!

'Literature is obviously one of the greatest, most intense, and most prolific interests of humanity,' zegt Nowell Smith (let wel, het is geen belletrist, die zulke dingen volhoudt, maar een 'bovenmeester!') en op een andere plaats: 'There is no provision so abundant, so accessible to all, so permanent, so independent of fortune, and at once so mellowing and fortifying, as literature.' Ook hij dringt er op aan dat liefhebberijen (hobbies) bij kinderen zullen worden aangemoedigd en vooral niet bemoeilijkt; ook hij wijst er op hoe het systeem van onderwijs er schuld aan is, dat taal- en litteratuurstudie door zoo vele jongens en meisjes gehaat wordt, ja dat door verreweg de meesten de boeken, op school 'behandeld', na de schooljaren nooit meer worden aangeraakt: 'I do not know when the expression "the dead languages" was invented; but certainly Latin and Greek have been treated as very dead languages by the great majority of teachers for a very long time. And as "modern subjects," history, geography, modern languages and literatures, gradually thrust their way into the curriculum, each was subjected as far as possible to the same mummification. There is a theory still widely held among teachers that the value of a subject or of a method of instruction depends upon the amount of drudgery which it involves, or the degree of repulsion which it excites.'

Zie, Nederland is totnogtoe niet meegesleept in den oorlogswaanzin, en wie van ons die er niet dankbaar voor zijn zou! Maar als men waarneemt, welk een geest van verfrissching en verjonging de oorlog wekt in sommige der oorlogvoerende landen, dan voelt men toch zoo waarlijk iets als benijding zich besluipen. Intusschen, wie zich aan een ander spiegelt.... Waarom, ik vraag het u, zou Nederland niet kunnen mee-profiteeren van de harde lessen die zijn buren ontvangen? Als Nederland ten minste niet doof en blind, als het niet versuft of van zelfingenomenheid verdwaasd is. Na lezing van dit boek over het engelsche onderwijs durf ik het ronduit zeggen: onze H.B.-scholen en Gymnasia, maar onze H.B.S.'en vooral, zijn nog nuchterder en duffer, kwasi-praktischer, maar innerlijk verderfelijker instellingen dan de engelsche scholen voor jongens en meisjes van 12 tot 18 jaar. Zou er 'een elftal' te vinden zijn onder de nederlandsche rectoren en directeuren, leeraars en leeraressen, die over de zoo hoognoodige 'educational reform' ten onzent een boek samenstellen,

zoo frisch en zoo menschelijk, zoo radicaal, maar tevens zoo edel en voornaam in zijn opvattingen als deze C a m b r i d g e E s s a y s ? Dat het zich dan openbare!

‘Ich fühls, du schwebst um mich, erflehter Geist! Enthülle dich!’

H.R.

August Allebé tachtig jaar.

Professor August Allebé is in April tachtig jaar geworden, bij die gelegenheid in de Academie door een commissie van oud-leerlingen gehuldigd, en door één van deze, zijn opvolger Professor Derkinderen toegesproken. De tentoonstelling, completer dan één die nog gezien werd, van zijn werken, vervolgens in de Academie gehouden, was echter niet slechts een hulde aan den bejaarden meester, ze was ook een gelukkige gebeurtenis voor ons allen. Hopen we dat velen ervan hebben geprofiteerd; maar ik betwijfel het: men sjokt maar naar de vereenigingstentoonstellingen die nooit meer evenementen zijn - vooral naar de openingen - en let niet op de werkelijk belangrijke dingen.

Er was een tamelijk groot aantal schilderijen aanwezig. Allebé's oeuvre is quantitatief niet imposant, en men heeft ook hier een keuze moeten doen uit werken, gemaakt vóór zijn directeurschap, dat aan zijn productie vrijwel een eind schijnt gesteld te hebben. Het oudste werk hier aanwezig, is van 1855, het laatste van 1880, het jaar van zijn benoeming.

Het portret van zijn vader, robuust en kernachtig van schildering, een groote merkwaardigheid in de periode van conventioneel-romantische en naar het technische gelikte kunst, waarin het ontstond (1858), blijft een van de volledigste proeven van zijn kunnen. Men lette op de vrije schildering, op de lichtende wedergave van den vleeschtoon in gelaat en handen; op den levendigen blik. De genrestukken, als ‘de teleurgestelde uitvinder,’ ‘het welbewaakte kind’, ‘Lethe’ (het mannetje bij de kachel uit het Dordtsche museum) dragen den stempel van de anecdotische kabinetkunst, waartoe ook Bakker Korff en Bles met hun werken behoorden, maar zij zijn rijker, hebben niet dat chablone-achtige en theatrale van den laatsten vooral; zij zijn, ondanks alle blijkbaar terwille van curieuzen vorm en typische kleur aangebrachte details, nooit antiquarisch. De karakteristiek der menschen - altijd van hooger belang toch - blijft bij hem het voornaamste, hij geeft er ook meer waargenomens (of liever alléén waargenomens) en vervalt niet in het eenigszins manier-achtige der anderen. Ook doordat hij zich telkens op iets anders werpt. Die twee tafereelen in het museum te Brussel (1870) zijn van een geheel anderen aard dan het genoemde werk: koeler. Die suppoost hier, en die heer en dame ginds, bij de afgietsels, die met groote nauwkeurigheid maar toch breed geschilderd zijn, hebben weinig van het ‘typische’ dat hij elders zoekt; het is een soort van naturalisme, aan dat van Menzel verwant. Zoo'n naaister daarentegen dat weer tot de vroegere behoort, heeft in zijn pittoreskheid en in den bruinigen goudglans die er over ligt, veel van Decamps.

Behalve schilderijen zag men hier ook - en met vreugde - eenige der lithografieën bijeen. Het zachte, droomige portret van Van Erven Dorens, en het stijlvolle, edele van Van Santen Kolff, die koppen, zoo eenvoudig en sober van techniek. Het landschap bij de Westerbouwing, een romantisch geval met een boom, somber en breeduit in de dreigende lucht, De ‘Geslachte Os’ naar Rembrandt, een meesterstukje van vakbedrijf.

De teekeningen in krijt geven eenigszins hetzelfde als de steenteekeningen, maar onder de aquarellen zijn hoogst merkwaardige Wij denken bij Allebé soms aan vreemde invloeden: het zijn altijd zulke, die aan andere schilders in ons land zijn voorbijgegaan; of aan oud-Hollandsche tijdgenooten, maar hij is steeds meer verrassend, zoo niet meer compleet dan zij. Een allegorie als ‘Nos Demons’, met

engeltjes (malicieuse elfjes?) die in een groot atelier den boel op stelten zetten, is geestig maar wat woelig, rammelend van kleur. De ‘diaken met de bus’, een ouderling die rondgaat met roepende en voor hem

aanschellende jongens, voor een oud deftig heerenhuis met bordes, gebeeldhouwde deur en kleine ruitjes, is een soort onderwerp als hier, anders dan illustratief, nooit gemaakt is. En het is meer dan illustratief, hoewel het misschien niet heel en al een geheel, een gave uiting is. Het is hier en daar zeer sterk van kleur, doet soms denken aan een Engelsche gekleurde prent, het is prachtig als vertelling; het doet vreemd aan, misschien ook al weer door die mengeling van geestigheid, picturale eigenschappen en zin voor het curieuse, die Allebé eigen is. Die pittige fijne vogeltjes, de Uilen, de Doode Hond, zijn meer af, meer een compleet geheel, maar deze aquarel toont ons meer nog het aparte, het afwijkende van Allebé's geestesrichting en streven. Dit werk is meer dan die Engelsche prenten waar het op lijkt, meer dan Rochussen, waar het op lijkt (wiens beste werk nog steeds niet genoeg gekend is) toch is het meer een document tot de kennis van des schilders wezen dan een geheel geslaagde uiting. Die geslaagde uitingen vinden we onder de teekeningen en schilderijen van eenvoudiger opzet en volmaakt vermogen, het is daarin dat Allebé niet alleen een hoogst bijzondere verschijning is in onze kunst, het is daarin dat hij een voorbeeld is.

C.V.

Eere-tentoonstelling Th. van Hoytema in ‘Pulchri Studio’ te 's Gravenhage.

Theodoor van Hoytema stierf op een leeftijd, waarop men, zoo hij gezond was geweest, nog veel van hem had kunnen verwachten, van hem, die al zoo veel gegeven had, en die doorwerkte, ook toen een ellendige ziekte hem langzaam-aan sloopte. Wie zijn werk heeft lief gehad, diens vreugde bij het hervinden van de prachtigste stalen daarvan op deze Eere-tentoonstelling in ‘Pulchri Studio’ te 's Gravenhage, zal worden vermengd met smart om het droeve sterven van den kunstenaar, die met zooveel liefde en met zooveel fantasie het leven heeft bemind.

Te dezer plaatse is de groote beteekenis van Van Hoytema herhaaldelijk, en het laatst bij gelegenheid van zijn dood, in het licht gesteld. Het, meerendeels bekende, werk, dat uit particuliere en openbare verzamelingen (een groot deel uit het Stedelijk Museum te 's Gravenhage) voor deze Eeretentoonstelling is afgestaan, maakt die beteekenis ten volle duidelijk.

De levende natuur was voor Van Hoytema een ‘Duizend-en-een-nacht,’ een lange vertelling, waarin hij elken dag nieuwe schoonheden en curiositeiten ontdekte. En tot in het kleinst waarneembare drong hij door met zijn heerlijke liefde en zijn aandachtig geduld, om er de levens-geheimen van te ontdekken. Hij liep niet langs de groote wegen, waar de mensch de natuur naar zijn wil vervormt, hij zocht de schuilplaatsen, waar zij ongerept haar wondere geheimen verbergt. En daar zag hij, met zijn voor deze schoonheden zoo ontvankelijk gemoed, en met zijn oog ook voor het vroolijke en grappige van al dat verborgen, kleine leven, de honderden heerlijke dingen, die hij ons heeft gegeven.

Wie kon als hij die fijne, mysterieuse stemming vertolken van het klein stukje donkeren oever, waar een ringslang tusschen het gras schuifelt naar de blauwe libel, die zweeft bij een bloem? Hij deed dit in een pastel (No. 24) van zeer intieme schoonheid; een zoo suggestief werk, dat men het niet kan zien zonder innig deze

stemming mee te voelen. Er blijken twee groote eigenschappen van Van Hoytema uit: zijn rijke kennis van de levensvormen der natuur en zijn diepe liefde voor deze laatste. Geen kunstenaar, die uit de natuur wil scheppen, kan ze missen.

Dichterlijk, als weinigen, was Van Hoytema in zijn litho's; daarin gaf hij zijn

liefde, zijn medelijden, al zijn diepste ontroeringen met een subtiliteit, die soms tot de uiterste grenzen van uitings-mogelijkheid ging.

Ik denk b.v. aan de twee prachtige litho's ‘Cactus’ en ‘Orchideeën.’ Van Hoytema teekende ze zóó, dat we er in zien, wat hij er in zag: de onwezenlijkheid en het sprookjes-achtige van deze bizarre planten. Aanleiding tot deze scheppingen waren ‘de cactus’ en ‘de orchidee’, maar ook niet meer dan dat. De daardoor opgewekte stemming was hoofdzaak. En als men nu eens ziet, hoe volledig Van Hoytema deze hoofdzaak gaf, en toch met de nauwkeurigheid van een teekenaar, die voor een plantenatlas werkt, cactus en orchidee uitbeeldde, dan begrijpt men de holheid van een tegenwoordig graag gebruikte fraze, dat de kunst eerst daar begint, waar de gelijkenis met de natuur ophoudt.

Meer dan om de kleur, heeft Van Hoytema zich om de lijn bekommerd; toch kon hij in de eerste vaak zeer veel bereiken. Dat blijkt uit een groote pastel, die hier hangt ‘Irissen’, waarin de kleuren tot een verrukkelijke symphonie samenklinken.

Toch treft Van Hoytema het meest in zijn graphisch werk; daarin heeft hij het grootste bereikt. Dit constateert men nu te gemakkelijker, daar deze tentoonstelling gelegenheid biedt ook olieverf-schilderijen van hem te zien. Er zijn er vier, te weten ‘Pauw’ (zonder jaartal), ‘Faisanten’ (idem), ‘De terugkomst van den Ooievaar’ (1893) en ‘Witte Pauw’ (1912); alle vier decoratief bedoeld. Het zijn, behalve ‘Faisanten’, groote doeken, maar ze missen de fijnheid en ook de geestigheid van al den anderen arbeid. Ze doen ook duidelijk zien, dat Van Hoytema niet als sierkunstenaar voor ons zal blijven leven. Veel moois hebben deze doeken in de details, maar de groote vormeenheid gaat daarin te loor, terwijl de kleur niet boven bekoorlijkheid uit klom. Bijzonderheden zijn er b.v. heel aardige in ‘De terugkomst van den Ooievaar’, en ook het denkbeeld om een kring van vogels den ooievaar, die uit het Zuiden komt aangestapt te doen opwachten, is aardig. Maar het is, alsof Van Hoytema zichzelf in deze groote afmetingen verloor; er is geen geconcentreerde aandacht van al deze vogels naar den ooievaar. Ze zijn opgesteld ‘pour le besoin de la cause’ in verschillende standen, die niet in verband staan met de hoofdgedachte van het werk.

Tot zijn laatste dingen behooren een paar pastels uit Texel en een groote pastel ‘Berenklauw’; wat verder is tentoongesteld, zal den meesten van de vele bewonderaars van Van Hoytema wel bekend zijn.

Het stemt bijzonder weemoedig de studies te zien, die Van Hoytema louter voor zich zelf maakte, en waarmee hij geleidelijk zijn kennis opbouwde. Hij was gewoon verschillende onderwerpen afzonderlijk op te bergen in simpele portefeuilles van wit bordpapier, waarop hij dan met O.I. inkt vlug en sierlijk penseelde, met letter en teekening, wat de inhoud was. Ze dragen opschriften als ‘Verschillende Dieren’, ‘Muizen en Kikvorschen’, ‘Kippen en Eenden’, ‘Bloemen en Plantjes’, ‘Insecten’, ‘Texel’. Dit alles is zoo warmlevend en spreekt zoo rechtstreeks van Hoytema's persoonlijkheid, dat men moeite heeft zich in te denken, dat hij zelf is heengegaan.

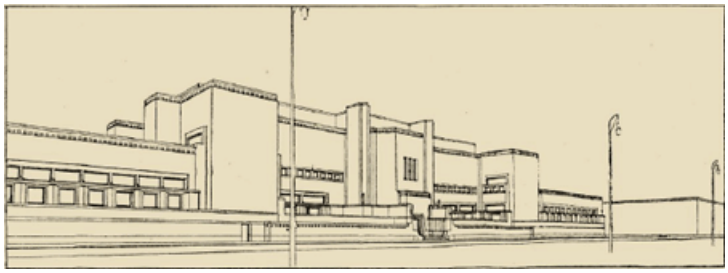
Bladen uit zijn prenteboeken zijn hier ook, en uit zijn kalenders, die elk jaar nieuwe verblijden brachten.

Rouville schilderde met eerbied en devotie Van Hoytema op diens sterfbed; het doek hangt hier bij teekeningen van den architect Van Limburg, die een ontwerp maakte voor een monument, aan Van Hoytema's nagedachtenis gewijd en dat volgens het plan aan den vijverrand in de Scheveningsche boschjes moet komen.

J.S.

Prijsvraag voor een gebouw voor de Rijksacademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam.*)

Over de architectuur der vijf ontwerpen van den eindwedstrijd.

MOTTO: VI, IRS. B. BIJVOET EN J. DUIKER.

Wel zeer benieuwd ben ik naar het toekomstig Academieplein in het Plan Zuid, wanneer het met den eersten prijs bekroonde ontwerp van de bouwkundige ingenieurs B. Bijvoet en J. Duiker uitgevoerd zal zijn. Heel veel van de academie toonen de beide samenwerkende architecten niet in hunne uiterst simpele, dorre, haast onverschillige teekeningen. Slechts eene vage illusie is het, die zij geven, doch het is eene schoone.

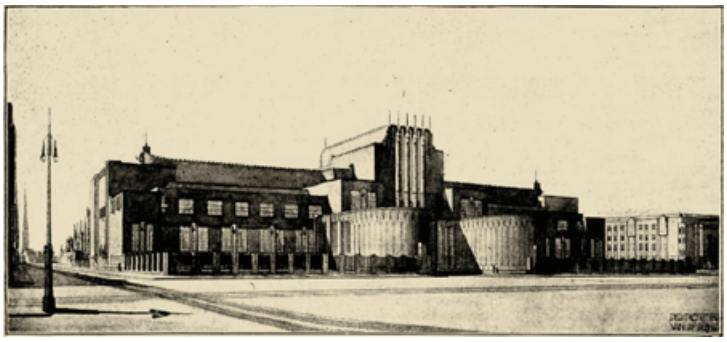
Ziet, welk een sterk-schoone vorming en groepeering der volumen, welk een krachtige en karakteristieke verdeeling der vlakken. Het ontwerp is nog niets dan groepeering en verdeeling, het is nog in het geheel geen gebouw, maar hoe schoon doen hier de allereerste beginselen der architectuur aan, hoe hevig werken de geometrische grondvormen in op het voor schoonheid gevoelig oog!

Op de simpele terrasmuren staat massaal het hoofdgebouw, ter weerszijden ingeleid en beperkt door de lagere en door groote vensters geopende vleugels. Strak, rechthoekig, gansch ondoorbroken, slechts heel even verfijnd door het kleine friesje langs de frontzijde, staan de beide flankpartijen, als simpele volumen baksteen, aan de buitenzijde gesteund door de beide even hoog gebouwde galerijgedeelten, met het ver teruggebleven middenstuk. Tusschen de zware flankpartijen, achterwaarts geweken, staan de weer geopende partijen, in welker centrum plotseling het hoofdmoment sterk naar voren komt. Hoog schieten de hoekberen op, de ingangspartij insluitend en tevens vergrootend, zelve in hunne stijging gebonden aan den contour van het hoofdvolume, dat alle deelen van den voorgevel bijeenhoudt.

Te midden der strakke rechthoekigheid van den ganschen opbouw spreken de overhoeksche volumen der middenpartij als iets heel bijzonders, als iets van hooger orde, dat haar alleen hierdoor reeds tot waardig hoofdmoment maakt. Hoe mooi is in deze middenpartij de groepeering, de samengroeiïng der onderdeelen. Elk deel werkt mede aan het krachtig effect dezer partij als hoofdmoment van den voorgevel en geleidt tevens de aandacht tot het ééne kleine onderdeel, dat eigenlijk de hoofdzaak is: de ingangsdeur.

Ziet hoe de groote lijn van den omtrek van hoekbeeren, raadzaalmassa en portaal zich trapsgewijze naar omlaag en naar het

*) Tentoonstelling Arti et Amicitia te Amsterdam.

MOTTO: GROOT AMSTERDAM. M. DE KLERK, ARCH.

midden beweegt en ook hoe, aansluitend aan de terrasmuren, de schuingeplaatste wangen, waarin schimmen van gebeeldhouwde figuren zichtbaar zijn, de wijde ruimte van het plein concentreert op de deur.

Karakteristiek is het drievoudig venster van de Raadzaal boven deze deur. Het geeft leven en schaal aan het groote volume der middenpartij en doet met zijn vertikale vormen bijzonder aan tusschen de horizontaal gestrekte rijen van aanéengebonden vensters, die alle neergehouden worden door de zware bovenliggende gevelmassa's.

Slechts een illusie is dit ontwerp. Het is nog geen gebouw van werkelijk steen, waarin en waarom geleefd en gewerkt kan worden; maar het kan het worden, wanneer de fantasie der architecten, die dit droombeeld voortbracht, het ook tot werkelijkheid voeren kan.

Of zouden de latere beschouwers de impressie der nu nog vaag geduide massa's, die uitgevoerd zoo hard werkelijk zullen zijn, met hunne eigen verbeeldingskracht tot leven moeten brengen? -*)

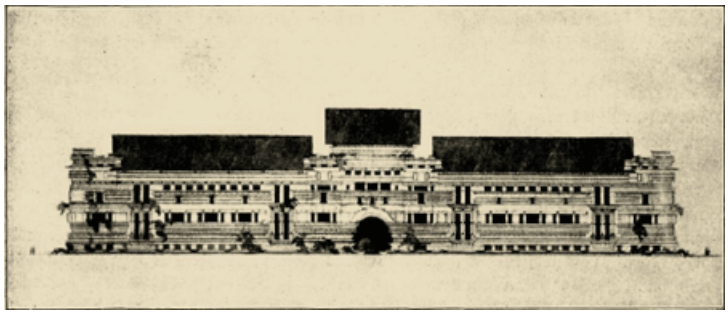
Gansch anders is het ontwerp van M. de Klerk, die den tweeden prijs behaalde.

Hier is niet die vaagheid van het alleen als omtrek en vlak aangeduide werk van Bijvoet en Duiker, niet die elementaire eenvoud, dien de schetsmatig gegeven menschfiguren bij den ingang en in de raampenanten nauwelijks verrijken, maar duidelijkheid en diep doorgegroeide verfijning in alle onderdeelen. Toch is het dezelfde architectonische kracht, die het bovenbeschreven ontwerp zoo sterk doet zijn, de groepeering, de plastiek der volumen, die ook de Klerk's fantasie adelt.

Deze architectuur - gelijk zoo vele andere werken van dezen bijzonderen architect, is vaak als ledig-decoratief en oppervlakkig gescholden, doch hoe zeer ten onrechte is dit voor het academiegebouw. Is het ook hier niet de vorming en rangschikking der ruimten tot een groot en samenhoorig geheel, dat den majestueuzen bouw zijne sterke bekoring geeft.

Beschouwt de hoofdpartij! Twee zware, ronde, ondoorbroken volumen - waarin de beeldenzalen zijn besloten - leiden haar in. Zij zijn, wat hunne functie betreft, te vergelijken met de dorpelwachters der Assy-

*) Ook in ander opzicht is de gereproduceerde perspectief-teekening eene illusie. De pleingevel is gesloten van karakter; de achterzijde aan den Noordkant en de zijgevels zijn ganschelijk open met oneindig lange vensterrijen. Wordt de illusie dezer perspectief hierdoor niet een drogbeeld?

MOTTO: LAGE LANDEN. IR. J. KLIJNEN, VOORGEVEL.

rische en Egyptische tempelpaleizen, doch als 't ware nog geheimzinniger. Ze omsluiten een stemmig voorplein, waarbinnen de ruimte van de geprojecteerde recht op het gebouw aan loopende hoofdstraat en van het Academieplein gevangen wordt.

Achter deze ronde ruimten stapelen zich, in verschillende plans, de volumen op tot den massalen romp.

Tegen deze hooge middenpartij sluiten mooi de breede vleugels van het gebouw, nader bevestigd door de vierkante massa in den hoek. De wijd uitloopende beweging der gekanteelde bovenlijnen, door het even oplichten der uiterste einden op geestige wijze geaccentueerd, wordt krachtig besloten door de volumen van zijgevelpartij en hoekpaviljoens.

Welk een mooie nevens elkaar plaatsing der trapsgewijze verspringende ruimten en welk een zuiver evenwicht tusschen de hoofdpartij met hare onderdeelen, de vleugels en de hoekgedeelten.

In deze harmonische groepeering is een geheimzinnige kracht gelegen, die het oog van de eene steenen massa geleidt tot de andere en, niets overslaande, opvoert naar het architectonische hoofdmoment. Het is de rechthoekigheid der eenvoudige groote volumen, die de kernachtigheid van tegenstelling van lijnen en vlakken onderling veroorzaakt en de weelde der verfijningen des te beter doet uitkomen.

Hoe bijzonder mooi is het door den bouwmeester gevoeld, den romp der middenpartij niet ruimtelijk op te lossen als een centralen koepel of koepelvormige massa, doch hem van voren geheel vlak te houden. Het groote gevelvlak, welks bovenzijde door het plat afsnijden een des te teekenachtiger omtrek heeft, vertoont zich in zijn volle hoogte aan het plein en vormt de onherroepelijke afsluiting van de beweging van hoofdstraat en voorhof. Door dit vlakke is het wegduiken van achterwaarts gelegen bekroningen vermeden. Tevens heeft de architect gelegenheid gevonden het hoog opstreven der vier middenvensters tot vrijer ontwikkeling te brengen, terwijl onder den loodzwaren druk van de gevelmassa de opensperrende expressie van den hoogen boog boven den ingang des te karakteristieker wordt.

Zou deze kunst van de Klerk dan geen architectuur, slechts ledig decoratief vormenspel zijn? Neen toch! het is groepeeringskunst, ruimtekunst, juist zooals ook het ontwerp van Bijvoet en Duiker ruimtekunst is. En is het scheppen van de schoone ruimten, zoowel van binnen als van buiten, en deze beide weder met elkander in verband, niet de hoofdtaak der bouwkunst?

Terwijl de architecten van den eersten prijs niet verder zijn gegaan dan het ontwerpen van de ruimten, moest de Klerk, voortgestuwd door zijn sierlust en verfijningszucht, veel meer geven. Elk onderdeel, soms door het tot een wonderlijken vorm om te werken, dan weer door het te overtrekken met een rag van vreemde ornamenten, bracht hij tot leven, en zijn drang tot het bijzondere, zijn afkeer van het gewoon materiëele bracht hem er toe den grondslag zijner fantasie aan te tasten en dwars tegen de natuurlijkheid van het bouwen in, de muurvlakken vrij naar zijn eigen grilligheid te bewerken en te verdeelen. Dit is het gevaarlijke decoratieve van dit ontwerp. De architect heeft de natuurlijke rythmen en vormen van het eigenlijke bouwen losgelaten en met geheime lusten het tegennatuurlijke, het perverse uitgedacht.

Valt dit hem te verwijten?

Dan zou het de wondergeteekende orchidee ook verweten moeten worden, dat zij de natuurlijke regelmaat en kleureneenvoud van een boterbloem niet had.

Minstens even bijzonder is het ontwerp van Ir. M.P.J.H. Klijnen, aan wien de Jury den derden prijs toekende.

Veel eenvoudiger is het van compositie; eigenlijk spreekt de groepeering niet als belangrijk element in deze architectuur. Des te rijker heeft de architect de steenen volumen doen leven door den sterken overvloed zijner horizontaal gerichte profielen en lijsten. Voordat de beschouwer de bijzondere werking van de groote overstekken, die zich drie, vier malen boven elkaar herhalen, begrijpt, kan zijn oog wellicht onaangenaam hard getroffen worden door de meter breede lijsten, maar dan - plotseling - ervaart hij het fijne en rijke groeien van den geheelen vorm, het gebonden zijn van het zoo sterk bewogen oppervlak, waarin de venstertjes en de kleine vertikalen heel mooi uitkomen.

Het gebouw krijgt door de kracht, waarmede de steenen profielen de architectuur omstuwen en haar eigenlijken vorm achterhouden iets van de prachtige stofuitdrukking van de Boroboedoer. Het wordt, gelijk dezen vormeloozen Boeddhatempel een rijke manifestatie van het steen, in licht en schaduw, in brutalen vooruitsprong en diepe terugzinking.

De allersimpelste zadeldaken met het geheel losse, iets hoogere tusschenstuk in het midden, zonder een enkele verbijzondering in de constructie, zonder een enkel dakvenster of andere versiering, toonen den ontwerper van zijn knapsten en zelfstandigsten kant. Elk ander had gezocht naar een rijken teekenachtigen dakvorm, die in overeenstemming zou zijn met de bewogen architectuur; maar zou dit wel ooit mogelijk zijn geweest? Daarom, - nu het op de teekeningen staat lijkt het, o, zoo eenvoudig en van zelf sprekend - geen dak, zooals aan de vleugels, waar de grilligheid van tegen de lucht geziene profielmassa's zich zelve wel beëindigt, óf het eenvoudigst denkbare dak, dat met een groot vlak en strakke vormen de architectuur des te beter doet uitkQmen.

Dit ontwerp van Klijnen is het echte virtuozen-ontwerp van de prijsvraag, meer zelfs, naar mijn gevoelen, dan dat van de Klerk. Sterker nog dan in eenige andere inzending is de architectonische passie van den schepper werkelijkheid geworden.

Terwijl de eerste drie bekroonde ontwerpen, elk naar hunnen aard openbaringen zijn, waarin nieuwe mogelijkheden van bouwkunst gegeven worden, zijn de inzendingen van Ir. D. Roosenburg en van Ir. G.C. Bremer, aan wie respectievelijk de vierde en

vijfde prijs geschonken is, veel minder buitengewoon. Beide ontwerpen had men in dezen tijd kunnen verwachten, zonder dat men ook van een dezer zou kunnen zeggen, dat het niet oorspronkelijk is.

Voor zoover het de constructie en vormgeving der groote onderdeelen betreft

staat Roosenburg zeer duidelijk onder invloed van Berlage.

De compositie van het geheel - een vierkante koepelachtige partij met twee lange en hooge vleugels ter weerszijden is een halfslachtigheid, die de bouwmeesters in alle vormen en variaties reeds van het begin af der moderne monumentale architectuur meestal te vergeefs hebben getracht tot een bevredigende oplossing te brengen en die door het pathetisch grootsche van het centrale moment voor elken jongen ontwerper een bijzondere aantrekkelijkheid heeft. Ook Roosenburg is in zijne compositie niet geslaagd. De vleugels en de middenpartij zijn gelijkwaardig; de centrale hal, ondanks zijn zware vierkante ombouwing is geen geweldig hoofdmoment, maar is ook geen bescheiden versiering van den langen romp der beeldenzalen. In de samenstelling der vleugels met de rij van halfronde nissen is een dergelijke onzekerheid van verhouding: Is de beeldenzaal hoofdzaak of zijn het de rijker bewerkte nissen? Onzekerheid schaadt altijd. De architectonisch gebonden beeldengroepen in de inspringende hoeken der nissen zijn bijzonder mooie plastische details, die echter deze onderdeelen te veel verrijken ten koste van den indruk der groote eenvoudige middenpartij. Ziet, dit is een derde onzekerheid van verhouding.

Is het ontwerp van Roosenburg door het niet beheerschen van verhoudingen en vormen in hunne nieuwe vrije samenstellingen, door een zekere onrijpheid, niet geslaagd, het met den vijfden prijs bekroonde werk lijdt aan een geheel tegenovergesteld gebrek. Het is buitengewoon knap en rijp wat gevelopzet en detailleering betreft, maar in de compositie van het hoofdgebouw hindert dezelfde architectonische onzuiverheid, die bij zoovele negentiende eeuwsche monumentale gebouwen de oorzaak is van hopelooze slapheid en karakterloosheid. Ik bedoel hier niet het zeker oorspronkelijk verwerkte neo-klassieke pilasterschema, doch de samenstelling van het voorgebouw met de voorgeplaatste verhoogde middenpartij en de twee torens, met de dakvormen, die niet architectonisch aansluiten. Deze compositie is niet diep doorvoeld, ze is argeloos overgenomen van oudere en nieuwere academische voorbeelden.

Het ontwerp, hoe knap en gesoigneerd, hoe mooi en origineel, ook vele details en sommige partijen mogen zijn, is het werk van iemand wiens wil naar moderne, naar waarachtige architectuur nog te zeer belemmerd is geworden door de misverstanden der vorige eeuw, dat hij vrije en sterke kunst heeft voortgebracht.

Dit overzicht kon niet anders zijn dan een korte bespreking van het uitwendig karakter en architectuur van de vijf ontwerpen, zooals deze uit den eindwedstrijd van den prijsvraag zijn te voorschijn gekomen. Vooreen uitvoerige behandeling van den geheelen opbouw, inrichting, uitvoerbaarheid en bewerking, zoowel in- als uitwendig, was dit tijdschrift niet de geschikte plaats.

Ook de bespreking van de 114 inzendingen van den voorwedstrijd, of alleen maar die van de tien gepremiëerden, waarvan de eerste vijf tot den eindkamp toegelaten zijn, moest achterwege blijven.

Naar aanleiding van deze 114 inzendingen, of juister naar aanleiding van het betere deel hiervan, alleen deze opmerking:

In de Middeleeuwen paste voor kerken, raad- en gildehuizen, kasteelen, meubels en goudsmeedwerk slechts één karakter: de Gothische stijl. Thans past voor een Academiegebouw haast elk karakter. De tijden zijn wel veranderd.

April 1918.

Ir. A. BOEKEN.

Tentoonstelling van kunstnijverheid en volkskunst te Rotterdam.

De Zuid-Hollandsche Vereeniging voor Kunstnijverheid en Volkskunst heeft zich bijzonder verdienstelijk gemaakt door de

royale en breede wijze waarop zij deze tentoonstelling heeft voorbereid.

Niet minder dan 257 kunstnijveren en volkskunstenaars hebben aan haar oproep gehoor gegeven en zonden hun werk in, en toch.... missen wij hier namen die zeker in de historie der Nederlandsche kunstnijverheid vermelding verdienen; terwijl - eerlijk gezegd - de namen van velen, hier wel aanwezig, de volgende week vergeten zullen zijn.

Zoo geeft dan deze tentoonstelling als geheel ons geen juist beeld van de hedendaagsche Nederlandsche kunstnijverheid; zij doet ons alleen wel zien dat wij nog zeer verre zijn van een eenheid in stijl, en dat het persoonlijk element en de invloed van het buitenland zeer sterk domineeren.

Als algemeene opmerking zou ik hier nog aan toe willen voegen dat het opvallend is hoe wij thans uit de constructieve richting meer en meer naar de versierende gaan, zoo zelfs dat het principiëele der beginperiode plaats maakt voor een zeer ongebonden ornamentiek.

Wel is deze absoluut on-hollandsch en zien wij er Duitschland en Oostenrijk achter, maar het feit dat zij hier geaccepteerd wordt, geeft toch te denken. En hoewel deze buitenlandsche invloed wel iets frisch en pétillants heeft missen wij daarbij te zeer de rust die een voldragen kunstwerk moet kenmerken. Want zelfs de kunstwerken uit de meest grillige perioden der kunstnijverheid, uit den tijd van Louis XV bijv., waren van een volmaakte evenwichtigheid die rust gaf; en nu - wij zien het in behangsels, in borduursels, in meubelen, in grafisch werk - er is een zoeken naar sterke tegenstellingen in lijnen en kleuren, naar nieuwe problemen, maar zij hebben niet de vormen die gegroeid zijn uit het leven en die voor volkskunst en ‘stijl’ juist kenmerkend zijn.

De bekoring die uitgaat van een zeventiend'eeuwsch meubel, van een middeneeuwsch handschrift, van een Chineesch borduursel, is te danken aan de absolute harmonie, die niet het werk van een enkel mensch geweest is, maar het voortbouwen aan het werk van een geheelen groep; wat niet weg neemt dat de persoonlijkheid van den maker er soms wel in na te speuren blijft.

Beschouwen wij in dit verband de Nederlandsche kunstnijverheid ter tentoonstelling te Rotterdam, dan geloof ik dat er veel bij is dat wel even opvalt en door kleur spreekt, maar bij langdurig beschouwen geen blijvende bevrediging zal geven. Noch de meubelen van Zwart, noch die van Krop, noch de behangsels van Zwiers, noch die van Jongert, noch de gestreepte stoffen van Van der Sluys zullen het op den duur kunnen uithouden, omdat zij de rust en harmonie missen die voor een omgeving waarin men dagelijks verkeert (niet voor een tentoonstellings-interieur) noodig zijn.

En degenen, wier werk van grooter bezonkenheid getuigde, zij schijnen als voortgebouwd te hebben op de beginselen (ik zeg niet uiterlijke vormen) van vroegere stijlperioden. Hun werk miste ook het direct-opvallende waaraan men ‘moderne’ kunst pleegt te onderkennen en dat juist de zwakke zijde er van is. Ik zou willen wijzen op het werk van Penaat en De Bazel, willen vermelden het aardewerk van Lanooy, de gekleurke steen-reliefs van mej. Willebeek Lemair en mogelijk nog enkele andere inzendingen; maar het is mijn bedoeling niet hier een tentoonstellingsverslag neer te schrijven, slechts een indruk.

En dan blijft deze ons bij, dat het zoeken langs vele en verschillende wegen in de Nederl. kunstnijverheid nog verreweg de overhand heeft, dat er slechts van enkele kunstenaars leiding uitgaat, dat het op den voorgrond treden van persoonlijke

elementen wel verrassingen geeft, maar geen waarborgen van een nationalen stijl, dien men trouwens niet zal kunnen cultiveeren omdat hij groeien moet uit het ambacht zelf.

R.W.P. JR.

[Nummer 7]

Inhoud van Deel LVI.

	Bladz.
ATHENE: DE ACROPOLIS, door DR. FELIX RUTTEN, met 7 illustratiën	375
BREERO (23 Aug. 1618-1908), door DR. J. PRINSEN J.LZN., met 5 illustratiën	88
DE MIST, door JAN PRINS	412
DORPSKERMIS, door HÉLÈNE SWARTH	177
ENGELSCHE CARICATURISTEN EN ILLUSTRATORS (OUDERE), door CORNELIS VETH, IX, X en XI, met 35 illustratiën	23, 165, 385
FAUST (DE NIEUWSTE OPVOERING VAN), door P.H. VAN MOERKERKEN, met 4 illustratiën	16
GREUZE (JEAN BAPTISTE) 1725-1805, door J. ZWARTENDIJK, met 4 illustratiën	289
HAVERMAN (H.J.), door H. DE BOER, met portret en 10 illustratiën, naar werken van den Meester	361
HET ONBEREIKBARE, door MARIE DE ROVANNO	57
HULPMIDDELEN DER BEELDENDE KUNST, door JAN POORTENAAR, met 12 illustratiën	232, 297
ISOUDE, door J.B. UBINK	121
KINDERPRENTEN, door W. VAN SCHOONHOVEN VAN BEURDEN, met 10 illustratiën	100
KRONIEK	59, 134, 203, 278, 347, 419
LENTE, door JULIA FRANK	409
LEPAGE (CÉLINE), door JOZEF MULS, met 6 illustratiën	243

MESJTROWIETSJ (DE SERVISCHE BEELDHOUWER IWAN), door Dr. P. Geijl, met 14 illustratiën 1

NAZOMER, door Hélène Swarth 178

NEDERLAND OP HET INTERNATIONALE MONUMENT DER HERVORMING TE GENÈVE, door Dr. N. Japikse, met 7 illustratiën 150

OCTOBERLIEDJE, door Jenny Mollinger 301

PALESTIJNSCHE BEDOWINEN-ZEDEN, door Maurits Wagenvoort 196, 273, 342

PLOTSELINGE HERFSTSTORM, door Käthe Mussche 346

ROTGANS (PROF. Dr. J.), door W.M. de Vries, met 4 illustratiën 315

ROUSSEAU (THÉODORE), door Anne Hallema, met portret en 15 illustratiën naar werken van den Meester 217, 302

SCHETSEN VAN ONTROUW, door Emmy van Lokhorst, Het Huwelijk 52

SCHOENTJE, door Marie de Rovanno 200

SINT-ELMSVUUR, door Herman Robbers, I-XII 41, 108, 179, 256, 323, 398

TERUG, door H.C. Stärcke-Koch 202

UIT VERWARDEN STRIJD, door Annie Salomons 395

VOORJAAR, door C. Tielrooy-de Gruyter 58

WEERSCHIJN, door Hélène Swarth 248

WINKLER (PROF.) VIJFENTWINTIG JAAR HOOGLEERAAR, door A. Stärcke, met 2 illustratiën 145

WOUTERS (RIK), door Otto van Tussenbroek, met 's meesters doodenmasker en 12 illustratiën naar werken van hem 73

ZEEUWSCHE MIJMERINGEN, door P.H. Ritter Jr., IX tot slot 33, 249, 413

ZOOALS IN SCHADUW-DIEPE NIS..., 322
door HERMAN MIDDENDORP

Alphabetische lijst der medewerkers.

		Bladz.
BOER (H. DE)	H.J. HAVERVAN	361
FRANK (JULIA)	LENTE	409
GEIJL (DR. P.)	DE SERVISCHE BEELDHOUWER IWAN MESJTROWIETSJ	1
HALLEMA (ANNE)	THEODORE ROUSSEAU	217, 302
JAPIKSE (DR. N.)	NEDERLAND OP HET INTERNATIONALE MONUMENT DER HERVORMING TE GENÈVE	150
LOKHORST (EMMY VAN)	SCHETSEN VAN ONTROUW: HET HUWELIJK	52
MIDDENDORP (HERMAN)	ZOOALS IN SCHADUW-DIEPE NIS	322
MOERKERKEN (P.H. VAN)	DE NIEUWSTE OPVOERING VAN 'FAUST'	16
MOLLINGER (JENNY)	OCTOBERLIEDJE	301
MULS (JOZEF)	CÉLINE LEPAGE	243
MUSSCHE (KÄTHE)	PLOTSELINGE HERFSTSTORM	346
POORTENAAR (JAN)	HULPMIDDELEN DER BEELDENDE KUNST	232, 297
PRINS (JAN)	DE MIST	412
PRINSEN J.LZN. (DR. J.)	BREERO	88
RITTER JR. (P.H.)	ZEEUWSCHE MIJMERINGEN	33, 249, 413
ROBBERS (HERMAN)	SINT-ELMSVUUR	41, 108, 179, 256, 323, 398
ROVANNO (MARIE DE)	HET ONBEREIKBARE	57
ROVANNO (MARIE DE)	SCHOENTJE	200
RUTTEN (FELIX)	ATHENE: DE ACROPOLIS	375
SALOMONS (ANNIE)	UIT VERWARDEN STRIJD	395
SCHOONHOVEN VAN BEURDEN (W. VAN)	KINDERPRENTEN	100
STÄRCKE (A.)	PROF. WINKLER VIJFENTWINTIG JAAR HOOGLEERAAR	145

STÄRCKE-KOCH (H.C.)	TERUG	202
SWARTH (HÉLÈNE)	DORPSKERMIS	177
SWARTH (HÉLÈNE)	NAZOMER	178
SWARTH (HÉLÈNE)	WEERSCHIJN	248
TIELROOIJ-DE GRUIJTER (C.)	VOORJAAR	58
TUSSENBROEK (OTTO VAN)	RIK WOUTERS	73
UBINK (J.B.)	ISOUDE	121
VETH (CORNELIS)	OUDERE ENGELSCHE CARICATURISTEN EN ILLUSTRATORS IX, X en XI	23, 165, 385
VRIES (W.M. DE)	PROF. DR. J. ROTGANS	315
WAGENVOORT (MAURITS)	PALESTIJNSCHE BEDOWINEN-ZEDEN	196, 273, 342
ZWARTENDIJK (J.)	JEAN BAPTISTE GREUZE	289

Inhoud van de kroniek.

	Bladz.
AMSTERDAMSCHE VROUWEN (DE SCHILDERKUNST DER), IN DE MIJ. VOOR BEELDENDE KUNSTEN, door C.V.	286
ASSENDELFT (C.A. VAN) BIJ WALRECHT, DEN HAAG, door J.H.	359
BAUER (ETSEN VAN M.) IN 'DE BIJENKORF' TE AMSTERDAM, door C.V.	67
BAUER (OORLOGSTEEKENINGEN VAN M.) BIJ VAN WISSELINGH & Co., AMSTERDAM, door C.V.	429
BEELDHOUWWERK IN DEN HAAGSCHEN KUNSTKRING, door J.H.	140
BOEKBESPREKING, door H.R., R.W.P. Jr., C.E. en C.V., met 11 illustr.	59, 134, 208, 278, 347 419
BOSIERS (RENÉ) IN 'DE PROTECTOR' TE ROTTERDAM, door A.O., met 2 illustratiën	142
EMANTS (MARCELLUS) ZEVENTIG JAAR, door H.R.	207
ETHNOGRAPHICA (WAARDEERING VAN) ALS KUNSTUITINGEN, door R.W.P. Jr.	287
GEERLINGS (J.) IN DEN KUNSTHANDEL VAN JAC. DE VRIES TE ARNHEM, door B.J.K., met 2 illustratiën	429
HAHN † (ALBERT), 1877-1918, door C.V., met zelfportret en 3 andere illustratiën	212
HODLER † (FERDINAND), 1853-1918, door R.W.P. Jr., met portret en 1 illustratie	65
HOLLANDSCHE TEEKENMAATSCHAPPIJ (41e	358

TENTOONSTELLING VAN DE) IN PULCHRI, door H.V., met 1 illustratie

HOOGLEERAARSBENOEMING (EEN), door HERMAN ROBBERS 203

HUIJSMANS (FRANS) IN 'T GEBOUW HEIJSTEE, AMSTERDAM, door C.V., met 2 illustratiën 67

KICKERT (CONRAD), BIJ J.H. DE BOIS TE HAARLEM, door NIEHAUS 71

KUNST AAN HET VOLK IN HET STEDELIJK MUSEUM TE AMSTERDAM, door R.W.P. JR., met 2 illustratiën 70

LEBEAU (PORTRETTEN VAN CHRIS), door C.V. 66

MENDLIK-MIJNSSEN (BEELDHOUWWERK VAN MEVROUW) IN DEN KUNSTHANDEL E.J. VAN WISSELINGH & CO. TE AMSTERDAM, door C.V. 69

MOES † (WALLY), 1856-1918, door C.V., met 1 illustratie 431

NEDERLANDSCHE KUNSTNIJVERHEID (TENTOONSTELLING VAN) IN DE MAATSCHAPPIJ VOOR BEELDENDE KUNSTEN TE AMSTERDAM, door R.W.P. JR., met 2 illustratiën 427

PARK MEERWIJK (OVER HET) TE BERGEN, door Ir. A. BOEKEN, met 3 illustratiën 353

ROBBERS (HERMAN) 4 SEPT. 1868-1918, door P.H. VAN MOERKERKEN, met portret 211

RUEB (MEJUFFROUW) IN DEN ROTTERDAMSCHEN KUNSTKRING, door A.O. 144

TOOROP (JAN) ZESTIG JAAR, door KASPER NIEHAUS, met portret 424

ULTRA MODERNE KUNST IN DEN HAAGSCHEN KUNSTKRING, door J.H. 360

VISSER (JAN) IN ‘DE PROTECTOR’ TE ROTTERDAM, door A.O., met 1 illustratie 215

ZEEGEN (KUNSTNAALDWERK VAN CHRISTINA VAN) BIJ C.L.H. VAN DER LINDEN, AMSTERDAM, door C.V., met 1 illustratie 285

Buiten-tekstplaten.

	Tegenover bladz.
IWAN MESJTROWIETSJ, DE WEDUWEN, BEELDHOUWWERK IN MARMER	1
GOES-ARMENHUIS, OORSPRONKELIJKE LITHO, DOOR P. VAN ALFF	33
MEVROUW WOUTERS ZICH KAPPEND, NAAR DE PASTEL VAN RIK WOUTERS	73
PROFESSOR C. WINKLER, NAAR EEN TEEKENING VAN HENK MEIJER	145
LE CHÈNE DE ROCHE, NAAR EEN ETS VAN THÉODORE ROUSSEAU	217
ZIERIKZEE - DE ZUID-HAVENPOORT, OORSPRONKELIJKE LITHO VAN P. VAN ALFF	249
‘DE GELUKKIGE MOEDER’, NAAR DE SCHILDERIJ VAN J.B. GREUZE IN HET MUSEUM BOIJMANS TE ROTTERDAM	289
‘MOEDER EN KIND’, NAAR DE SCHILDERIJ VAN H.J. HAVERMAN IN HET STEDELIJK MUSEUM TE AMSTERDAM	361

IWAN MESJTROWIETSJ: 'DE WEDUWEN'. BEELDHOUWWERK IN MARMER.

De Servische beeldhouwer Iwan Mesjtrowietsj, door dr. P. Geijl.

De tentoonstelling, die in 1915 in het Victoria and Albert Museum werd gehouden, van het beeldhouwwerk van Iwan Mesjtrowietsj, overviel het Engelsche publiek als een groote verrassing. Het was de openbaring van een vreemde, uitheemsche kunst, en een kunst in zoo vollen, pralenden bloei, in zoo meesleepend bewustzijn van bereiktheid, dat men zich verbaasd afvroeg, hoe het mogelijk was, dat men nooit iets van het ontwikkelingsproces had vernomen. Servië! Die kunst kwam uit Servië. Wie had er ooit gehoord van Servische beeldhouwkunst! En dat het toch geen toeval was, dat Mesjtrowietsj Serviër heette, dat hij niet een gewoon Westerling was met een barbaarschen naam, dat sprong in 't oog niet alleen uit de keuze der onderwerpen, waarin de Servische geschiedenis zulk een rol speelde, maar vooral uit den aard van die kunst. Wij zochten in de eerste verbijstering wat verward naar aanknoopingspunten. Wij meenden invloeden waar te nemen, hier en daar, oude en nieuwe, Italiaansche, Byzantijnsche, modern Fransche, - het leek wat rammelend haast, wat al te veelzijdig, te virtuoos. Maar veel sterker daartegenover stond de indruk, dat deze kunst echte volkskunst was, dat is te zeggen kunst die diep uit de ziel en

AFB. 1. CARYATIDE, GIPS.

uit de traditie van een volk opwelde. Dat kon niemand miskennen, die onbevangen tegenover dit geweldig werk kwam te staan. Wij wisten niets van het volk, dat hier sprak met zoo forsche stem. Wij vermoedden nauwelijks dat het een ziel had, en hadden van zijn traditie maar de flauwste begrippen. Maar dat Mesjtrowietsj er de oprechte vertolker van was, niet de verkosmopolitiseerde intellectueel die er ten gelieve van Europa mee speelde, maar de profeet, dat geloof drong zich onweerstaanbaar op ook aan wie met het kilst scepticisme was gekomen.

Toen ik een paar oudere boeken over Servië opsloeg om te trachten feitelijkheden omtrent den volksgeest, waaruit deze kunst ontsproten is, te weten te komen, toen vond ik aldra ergens een reproductie van een historisch schilderij, dat de kroning te Uskub van Stephan Doesja in 1346 voorstelde. De schilder heet Paya Jowanowietsj. Kan het Servischer? Maar dat werk had evengoed door Pieneman geschilderd kunnen zijn, als die zich niet aan Nederlandsche onderwerpen had gehouden en een beetje moderner stijl had gevolgd, of door eenig ander Europeesch historie-schilder uit de nadagen der romantiek. Het is Servische geschiedenis van den buitenkant

bekeken, door iemand wien het te doen is om schilderachtigheid. Het is Servische geschiedenis behandeld als een dood ding. In Mesjtrowietsj' kunst leeft zij. Het is niet meer iets dat een artiest op zoek naar een pakkend onderwerp heeft opgerakeld. Het is iets dat zich aan hem heeft opgedrongen, dat hem heeft bezield.

AFB. 2. DE SLAAF, GIPS,

Maar is dat mogelijk? Nationale overleveringen, de grootheid van het nationaal verleden, en zoo meer, het lijkt ons alles zoo hopeloos vieux jeu. Wij zijn het geheel ontwend daarin onze kunstenaars of onze dichters inspiratie te zien zoeken, althans te zien vinden. De oorlog heeft het verleden opeens nog valer en verder doen worden. Hij zal zelf misschien stof geven aan de verbeelding van volken en artiesten. Maar zoover zijn wij nog niet. Trouwens, Mesjtrowietsj' historische kunst dagteekent van vóor den oorlog en het is voor mij een bewijs te meer van de echtheid van zijn inspiratie, dat hij zich, sinds zijn volk opeens in de hernieuwde verschrikkingen van oorlog en nederlaag is gestort, heeft afgewend van de legenden der helden van weleer en troost heeft gezocht in religieuze onderwerpen, in de herbeelding van het lijden van Christus vooral. Zijn kunst heeft daarmee in een tijd, die voor kunstenaars van zwakker slag zoo gevaarlijk is, een nieuwe triomfantelijke ontwikkeling ingezet: zij heeft gewonnen aan diepe menschelijkheid, wat zij aan nationale inspiratie heeft verloren. Maar vóór den oorlog in elk geval was Servië een land, waar de oude historische legenden en de nieuwe nationale aspiraties krachtig genoeg waren om kunst voort te brengen. De toestanden waren er wel zoo verschillend mogelijk van die in ons land met zijn steden-cultuur en met zijn nationale eenheid sinds lang voltooid, het tijdperk van worsteling en leed lang achter zich. De Serviërs zijn een volk van primitieve beschaving. Zij hebben het vasthoudend geheugen van boerenbevolkingen. De dagen van verdrukking en kneveling zijn nog niet ver. De zelfstandigheid, die de Serviërs van het koninkrijk hebben verworven, is nog het deel niet van hun broeders onder Turksche en Oostenrijksche heerschappij. Zoo hadden de legenden, die van den eeuwenouden strijd met de Turken verhalen en van de groote nederlaag van Kossowo, die aan de zelfstandigheid van Servië voor vier eeuwen een einde maakte, nog wezenlijke beteekenis voor het volk. In die legenden leefde het beste deel van zijn traditie.

Al de eeuwen van Turksche overheersching door leefde het erin voort. Het zijn volkszangen. Van geslacht op geslacht dragen de ‘goezlari’ ze voor in de dorpen van Servië en van Bosnië en Kroatië en Dalmatië en Macedonië. Nergens in Europa heeft, geloof ik, het volksepos zich tot op onzen tijd zoo krachtig gehandhaafd. Niet alleen worden de oude verhalen getrouw

in stand gehouden, maar - en dat is misschien nog beter bewijs van leven - nieuwe gebeurtenissen worden op soortgelijke wijze bezongen en in de schatkamer der volksverbeelding bijgezet. De geschiedenis van de beroemde epossen der wereld, van de Ilias of van de Chanson de Roland, kan men in Servië nog aan de levende volkspoëzie toetsen. De ‘goezlar’, de voordrager met zijn eentonig instrument, de ‘goezla’, is nog een gewone figuur in de Servische landen, zooals in de middeleeuwen de minstreel was in West-Europa, of in de dagen van Homerus in Griekenland de rhapsode. Kossowo is van het Servisch epos het eigenlijk middenpunt. Dat geeft den tragischen toon aan van het geheel. Toen Kossowo gestreden werd (1389), was het rijk, dat onder Stephan Doesja een oogenblik geleken had het groote bolwerk der Christenen tegen de opdringende Turken en de erfgenaam van de tradities van Byzantium te zullen worden, al uiteengevallen en de Servische koning, Tsaar Lazaar, die op het slagveld van Kossowo zijn leven verloor, gebood maar over een stukje van het Servische gebied. Maar de overlevering maakte zich van de nederlaag van Kossowo meester. Alle Servische helden, alle

AFB. 3. SERGIUS, DE FRONZENDE HELD, GIPS.

romantische verhalen van verraad en trouw, van moed en krijgslist werden ermee in verband gebracht en voor het volksbewustzijn dagteekende van Kossowo het einde van Servië's grootheid en het begin van de Turksche knechtschap.

Somberheid, verschrikkelijkheid, dat zijn de eerste kenmerken van het Servisch epos. Het is vol van de gruwelijkste verhalen van moord en doodslag, dood en rouw beheerschen het, het weerklinkt van de slagen van het gevecht, van het gekreun der gewonden en van het gejammer der vrouwen. De lichte blijdschap om het leven, de heldere zin voor schoonheid, waardoor de Grieksche legenden ons, bij alle bloederigheid ook daar, zoo lief zijn, ontbreken er. De Serviërs waren in den strijd met die aartsverwoesters, de Turken, zelf verwilderd, en op menige plaats blijkt, dat hun opvatting van liefde en huwelijk in het contact met de Muzelmannen had geleden.

Toch is eerbied voor de smart der beroofde vrouw, de moeder of de weduwe van den gesneuvelden held, dikwijls de grondslag van het gedicht en de christelijkheid van dit epos ligt vaak dieper dan in uiterlijke betuigingen alleen. De Serviërs voelden zich tegen den Turk niet alleen

de kampioenen der christenheid, zij zochten ook in religieuze overpeinzingen troost - evenals Mesjtrowietsj in de tegenwoordige beproeving van zijn volk - voor de nederlaag. Er is één merkwaardig gedicht, waarin de mystieke zin van het volk de nederlaag verheft, omdat zij tot God voert. De grootschheid van de gedachte breekt zich baan door elke vertaling, daarom waag ik het de legende hier weer te geven naar twee Engelsche vertalingen, geen van beide zeer goed, die me ten dienste staan.

AFB. 4. DE VROUW VAN DEN KUNSTENAAR, GIPS.

'Daar komt van de heilige stad, van Jeruzalem, een grijze vogel gevlogen, een valk, en in zijn klauwen draagt hij een zwaluw. Neen! het is geen valk: het is de heilige Elijah, en het is geen zwaluw wat hij draagt, maar een brief van Gods zalige moeder. Hij gaat recht toe op Kossowo en op de knieën van den Tsaar laat hij den brief vallen. De brief begint aldus te spreken: 'O Tsaar Lazaar, gij edelgeborene! Welk rijk verkiest gij? Wilt gij het koninkrijk dat van God is, of haakt gij naar het gebied van deze wereld? Als gij het aardsche rijk het vurigst liefhebt, zadel dan de paarden, haal de buikriemen stevig aan, laat uw krijgers zich met de zwaarden omgorden, dan voorwaarts! en bestorm het Turksche kamp. Heel het Turksche leger zal vernietigd worden. Maar als gij het hemelsch koninkrijk verkiest, bouw dan een kerk op de vlakte van Kossowo, niet van marmer, maar van louter zijde en scharlaken. Eet daar het brood van Christus en bereid uw krijgslieden, want heel uw leger zal vernietiging vinden en gij ook, vorst, zult met hen ondergaan.' - De Tsaar weifelt. Dan, bedenkend hoe vergankelijk het aardsch gebied is, terwijl Gods koninkrijk tot in alle eeuwigheid duurt, kiest hij het laatste. De tentkerk wordt gebouwd, twaalf bisschoppen bedienen het heilig avondmaal voor het leger, en nauwelijks is deze vrome voorbereiding voleindigd, of de Turken vallen aan en het Servisch leger wordt in de pan gehakt.

Maar dit is niet de geest, die de meeste gedichten van den cyclus bezielt. Hoe grooter vechter, hoe grooter held. De populaire figuren van Marko Kraljewietsj of

van Ban Strahienja zijn niet zonder trekken van menschelijkheid of zachtmoedigheid, maar hun geweldige vechtlust is toch hun eerste kenmerk, en een van de grootste helden van allen is Milosj Obilietsj, die sultan Moerad, den overwinnaar van Kossowo, gedurende of onmiddellijk na den slag verraderlijk vermoord heeft

AFB. 5. DANSENDE VROUW, MARMER.

(historisch). Christelijk bolsjewisme ontwikkelde het Servische volk maar bij vleugen, en vermoedelijk vooral na de nederlaag.

En het was dan ook als krachtige strijders, sombere wrekers van onrecht en verdrukking of athleten gelukkig in de geduchte schoonheid van hun lichaam, dat Mesjtrowietsj in de hoopvolle jaren tusschen 1907 en 1912 - de jaren vóor de Balkanoorlogen - de groote Servische helden opriep. Hij had een geweldig plan ontworpen. Heel zijn ontzaglijk scheppend vermogen wilde hij in dienst stellen van het ideaal van nationale eenheid en het was in een grooten tempel op het slagveld van Kossowo, dat hij zich zijn sculpturale verheerlijking van de Servische nationaliteit dacht.

Mesjtrowietsj is zelf geen Serviër van het koninkrijk. Hij is geboren in 1883 als zoon van een boerengezin in Dalmatië. Hij is dus Hongaarsch onderdaan. Maar de Servische traditie leeft in Dalmatië minstens zoo sterk als in het Servisch koninkrijk zelf. In zijn jeugd waren de Servische legenden de eenige literatuur, waarmee Mesjtrowietsj zijn geest voedde. Toch bleef hij voorloopig in de banden van zijn kunstmatig burgerschap gevangen. Toen hij achttien jaar oud was, werd hij in de leer gedaan bij een marmerwerker in Split (Spalato) en het volgend jaar zond de gemeenteraad hem met een beurs naar de kunstacademie van Weenen. Als herdersjongen al had hij in hout en steen gesneden. In Split was zijn aanleg aan iedereen duidelijk geworden. En in Weenen leerde hij de moderne techniek. Hij stelde er ten toon in de Sezession en werd al spoedig erkend als een belofte. Maar inmiddels kreeg de Zuidslavische eenheidsgedachte vat op hem en meer dan de kennis der techniek wilde hij van Weenen niet aannemen. Het laatst stelde hij er ten toon in 1910. Daarna heeft hij nog slechts tentoongesteld in Zagreb - Agrain, de hoofdstad van Kroatië -, Rome, Belgrado en ten slotte Londen. In 1907 al waren er stukken van hem geweest in het salon d'Automne te Parijs, maar men kan zeggen, dat de wereld voor het eerst met zijn verbazingwekkend genie kennis maakte op de groote tentoonstelling van internationale kunst, in 1911 te Rome. Daar vormde zijn werk den hoofdinhoud van het Servisch paviljoen. In het volgend jaar exposeerde hij te Belgrado het model in hout van den tempel van Kossowo, waar hij zich zijn verbeeldingen van de Servische heldensage gehuisvest dacht.

Had die tempel ooit iets anders kunnen worden dan een plechtig en kil parade-monument, waarvan de graflucht alle spontane bewondering zou verstikt hebben? Ik zou haast vreezen van niet. De architecturale droomen van beeldhouwers verwezenlijken zich niet heel wel. Ik heb het houten model van den tempel in 1915 in het Victoria and Albert Museum gezien. Ongelukkig heb ik er voor het schrijven van dit opstel geen afbeelding van kunnen bemachtigen, maar ziehier hoe ik het in 1915 (in de N. Rott. Ct.) beschreef: ‘Het grondplan is een kruis; een hooge koepel dekt het kruispunt en een slanke pyramide, overdekt met beelden, rijst op uit den langsten arm. De architectuur der armen berust op den Griekschen tempelstijl en overtreft dien zoo mogelijk in strakken eenvoud. De reliefs zijn slechts gedeeltelijk aangegeven. Naar ik uit den catalogus opmaak, waren te Rome ontwerpen voor, friezen en andere reliefs - Turkenkoppen en gevechten tusschen Turken en Serviërs - aanwezig.’ - Mijn herinnering aan het ontwerp met zijn wonderlijke mengeling van stijlen is niet opwekkend. Maar wat daarvan zij, de brokken sculpturale versiering die Mesjtrowietsj met behulp van een paar jongeren - want jong als hij was, hij had vóor den oorlog al school gemaakt - voor dien tempel heeft ontworpen en deels in

gips, deels reeds in marmer uitgevoerd, zijn nobel werk, groot genoeg van conceptie en van uitbeelding om het eenigszins pretentieuze van hun bestemming te rechtvaardigen.

Het is sombere heroïek. Ik geef hier vier afbeeldingen van beelden, die voor den tempel van Kossowo bestemd waren. De Caryatide (bl. 1) is er een van twaalf, die van den hoofdingang naar het binnenste heiligdom moesten leiden. De zware figuur met het in zichzelf gekeerde, stug krachtige

AFB. 6. AUGUSTE RODIN, GIPS.

gelaat symboliseert de lijdzaamheid, den onverwoestelijken moed tot dulden en voortplanten van de vrouwen van het Servische ras, die door de eeuwen van verdrukking heen het volk van de oude helden voeren tot in den nieuwen tijd. Nog op andere wijze herdenkt de kunstenaar het lijden van de vrouwen van zijn volk. De vijf groepen van weduwen behooren tot het indrukwekkendste van zijn oeuvre. Ik reproduceer er één (tegenover bl. 1). Het is de moeder, die, weeklagend, haar dochter, van smart haast bezweken, in de armen houdt. In weinig modern beeldhouwwerk durft de dramatiek zoo hevig, zoo rechtstreeksch, zoo eenvoudig zijn. Andere geven de jonge moeder, die wild van wanhoop haar zuigeling aan de borst klemt, of met een woest gebaar een kus drukt op den mond van haar kind. In alle is diezelfde eenvoud, die grootheid van opzet, die op de primordiale hartstochten van het menschelijk gemoed durft bouwen en dezelfde

geweldigheid van uitvoering. Eén is het beeld van een jonge vrouw alleen. Het is marmer, evenals de groep van moeder en dochter. Het is een zwaargebouwde jonge vrouw, zij zit met de knie het lichaam meepersend, het hoofd afgewend op den sterken, gespannen hals en in het platte Slavische gezicht de mond vooruitgeplooid tot een jammerklacht. De forschheid, waarmee dat hevige, zware lichaam uit het marmer is gehouwen, imponeert. De lijnen en plooien van de verwrongen houding zijn zoo sterk aangezet, dat het lichaam uit brokken opgebouwd lijkt, en de krachtigheid is haast overdreven tot plompheid. Het is niet mooi, maar de ontzaglijke vitaliteit van dit werk is onweerstaanbaar.

AFB. 7. SLAVIN, HARDSTEEN.

Dezelfde geoutreerdheid van houding en van spel van spieren en gewichten, maar in dit geval onverbiddelijk gestyleerd, schoon op een gansch andere wijze dan de caryatide, valt op bij den slaaf (afb. 2), een herinnering aan de knechtschap van het Servische volk, en het vindt alles zijn triomfantelijke uiting in de geweldigheid der heldenfiguren, waarmee Mesjtrowietsj aan de groote namen der legenden vorm heeft zoeken te geven. Marko Kraljewietsj is er, een formidable vechter met zware snorren en wuivend haar op een brieschend strijdros van even sterke, gedrongen afmetingen als zijn berijder. En Milosj Obilietsj, die sultan Moerad heeft verslagen, de arm getrokken tot den noodlottigen houw en een onheilspellende uitdrukking op het gelaat. En Sergius, de fronzende held (Srgja zlopogledja), van wien het epos zegt: ‘deze toornige held met den frons, die zes Turken op zijn lans spiest en ze achterwaarts over zijn hoofd de rivier Sitnica overslingert, zes met één slag en nog weer zes!’ (afb. 3). En, heel anders weer dan deze, de tors van Ban Strahienja (Victoria and Albert Museum), waarin Mesjtrowietsj, gelukkig als een Griek, zijn verrukking om de schoonheid van een heldenlichaam heeft uitgevierd.

Want deze geweldenaar, deze man van hevigheid en hartstocht beheerscht den schoonen vorm met een meesterschap en kan hem in sommige stemmingen dienen

met een serene overgave als maar weinige moderne kunstenaars. De dansende vrouw, waarvan ik een afbeelding geef, (afb. 5) lijkt zuiver Grieksch van inspiratie en van techniek. Het is een werk gedaan om de schoonheid en om niets anders. De teedere

AFB. 8. MOEDER VAN DEN KUNSTENAAR, GIPS.

gratie van het borstbeeld van des kunstenaars vrouw (afb. 4) zou men ook nauwelijks verwacht hebben van den ontwerper van den tempel van Kossowo. En om te laten zien, nog vóór ik een woord zeg van de religieuze stukken, over welk een verscheidenheid van stemmingen en van stijlen het gemoed en het beeldend vermogen van Mesjtrowietsj gebieden, voeg ik hier de portretten van zijn moeder (afb. 8) en van Rodin (afb. 6) aan toe. De innigheid en de soberheid van het eerste zullen spreken tot velen, die misschien voor de heviger en luider kunst van de heroïsche werken ongevoelig blijven. Welk een verbazingwekkende ruimheid van artistiek vermogen! Als niet in elk afzonderlijk geval de geest van den kunstenaar zoo diep peilde, zou men geneigd zijn te spreken van virtuositiet. De man, die tot de dansende vrouw komt met het hart van een Griek, die al den durf van den Italiaanschen quattrocentist uitviert aan de verbeelding van zijn titanische helden, nadert de oude Servische boerin met het eenvoudig gemoed van den primitief. En Rodin? Hij heeft hem gekarikaturiseerd, met liefde, maar daarom met niet minder verve. De groote neus, het steile haar, den machtigen ronden rug en de geweldige beeldhouwershanden, - dat alles is behandeld met een ironie die zeker niet naïef is.

En is het niet, of Mesjtrowietsj voor iedere nieuwe stemming beschikt over een nieuwen stijl? Wat is ten slotte de traditie, waarop

AFB. 9. ENGEL, HOUT.

hij voortbouwt? ‘De man is een genie en daarmee uit,’ vond de oude Thijs Maris, die in de laatste jaren een paar afbeeldingen van Mesjtrowietsj werk op zijn kamer had hangen. Maar is het daarmee uit? Ook het genie zit vast aan omgeving en verleden, en het is de moeite waard na te gaan hoe Mesjtrowietsj, sterk als de traditie van den geest is die hem bezielt, staat op het gebied van den vorm vrijer dan de meeste kunstenaars. De Serviërs hebben hun overleveringen bezongen, maar een Servische beeldhouwkunst is er nooit geweest. De helden leefden in de verbeelding van het volk door de balladen, maar vóór I. Mesjtrowietsj had niemand hun een vorm gegeven. De afwezigheid van sculpturale kunst in Servië is gevolg van de heerschappij van den Grieksch-Katholieken godsdienst, die geen beelden in de kerken toelaat, schoon wel mozaïek en reliefs. Wat er in het eigenlijk Servië aan vormtraditie leeft, staat onder rechtstreekschen invloed van Byzantium. De oude kerken in het land,

met hun koepels en ronde bogen, zijn zuiver Byzantijnsch en dat zijn ook de voorstellingen van Maria en van het kind Jezus en van de heiligen, die zij bevatten. Maar het Servische volk, gelegen op den overgang van het Oosten tot ons Europa is niet in zijn geheel onder den uitsluitenden invloed van Byzantium geraakt. De Dalmatiërs en de Kroaten zijn van oude tijden af Roomsch-Katholiek geweest. Mesjtrowietsj zelf is Roomsch-Katho-

liek. En niet door den godsdienst alleen stond dat deel van het Zuid-Slavische volk open voor invloeden uit het Westen. Eeuwen lang zijn in Dalmatië - in Mesjtrowietsj' land! - de Italianen de dragers van een hoogere cultuur geweest. Venetië heeft de Oostkust van de Adriatische zee gekoloniseerd. In de kustplaatsen van Dalmatië is een deel van de bevolking tot op den huidigen dag Italiaansch, en men weet, dat het Italiaansch imperialisme nog op die streken aast. Verscheiden Kroatische kunstenaars werkten in de 16e en 17e eeuw geheel in den Italiaanschen trant, en zij gingen op in de Italiaansche artiestenwereld - in meer dan één geval slechts onderscheiden door den bijnaam 'la Schiavone.'

In Spalato, bij den marmerwerker, moet de jonge Mesjtrowietsj met de Italiaansche sculpturale tradities vertrouwd zijn geraakt. Thuis, in het bergland waar hij geboren was, en waar hij als kind al sneed in hout en steen, hadden zeker de Byzantijnsche vormen zich gehandhaafd. Zoo was hij van den beginne af burger van twee kunstwerelden en alle moderne veelzijdigheid en eclectisme, die Weenen en Parijs hem later bijbrachten, konden niet ongedaan maken,

AFB. 10. MADONNA MET KIND EN ENGELEN, GIPS.

dat zijn kunstenaarsziel in de puberteitsjaren met twee oude, maar levende tradities was gevoed.

Is mijn theorie te spitsvondig? Verraadt zij den historicus, die aan generalisaties van ontwikkeling en verband het weerbarstige individualisme van den kunstenaar te dikwijls ondergeschikt wil maken? Het is mogelijk en er is over de oorsprongen van deze jonge kunst nog te weinig nagespoord, dan dat ik mijn afleidingen aan het oordeel van specialisten zou kunnen toetsen. In elk geval meen ik in Mesjtrowietsj' werk duidelijk twee hoofdstroomingen te onderscheiden, alle 'cross currents' ten spijt: de Italiaansche - Italiaansche van de renaissance: lust in het leven, in schoonheid, in sterk doorgevoerde persoonlijkheden, geoutreerd realisme, uitbundige dramatiek;

en de Byzantijnsche - een neiging tot mystiek, stil, aandachtig cultiveeren van een sterk gestyleerden, conventioneelen vorm*).

In het religieuze werk, dat ik nu ga behandelen, is de laatste traditie natuurlijkerwijze het sterkst aanwezig. Men ziet haar onmiskenbaar in het mooie relief van de annunciatie en in den engele-

*) Zie het Naschrift.

AFB. 11. PIETÀ, HOUT.

kop (afb. 9), waarin decoratief effect op zoo meesterlijke wijze is vereenigd met een doordringende innigheid. Die beide werken waren al op de tentoonstelling van 1915. Maar er is sindsdien een herleving van de Byzantijnsche traditie geweest in Mesjtrowietsj' werk, die met zijn opgaan in godsdienstige onderwerpen samenvalt. Die er echter niet zonder meer een gevolg van is te noemen. Een van de aangrijpendste werken op de tentoonstelling van 1915 was een ‘pietà’ in houtrelief (afb. 11), en er was er geen, dat mij toen zoo sterk aan Italiaansche kunst deed denken. De meesterlijke techniek van de behandeling van het harde hout, de ondiepe lijnen, zoo levend in hun hoekigheid, is geheel van den Serviër. Maar de compositie en de opvatting, de hevigheid van de smartuitbeelding, het realisme in het weergeven van het doode lichaam en van de verwrongen gezichten der klagers, het herinnert onweerstaanbaar aan Donatello. Er is een graflegging van Donatello in Sant Antonio te Padua, er is er ook een in het Victoria and Albert Museum, die van denzelfden geest bezield schijnen. Maar zie nu, hoe Mestrowietsj hetzelfde onderwerp sindsdien behandeld heeft in een werk, dat op de tentoonstelling in de Grafton Galleries was in December 1917 en dat nu is aangekocht voor de Tate Gallery (afb. 12). Wat een overeenkomst en wat een verschil! De luidheid van de smart in het eerste werk is gedempt in het tweede. De hoofden op de lange nekken en de smalle, gerekte handen bewegen op een deinend rythme, niet meer met felle schokken. De gezichten zijn gladder geworden. Niet meer die harde, wreede groeven, niet meer die scherpe individualiseering, niet meer die hevige, spontane houdingen. De rimpels in de voorhoof-

AFB. 12, PIETA. HOUT.

den zijn gestyleerd, als met een passer getrokken. Op het vroegste werk ziet men Maria met den boerinnekap op, die ook de moeder van den kunstenaar draagt, en de andere vrouwen zijn afgebeeld met loshangende haren. Op het latere werk zijn de vrouwenhoofden alle gevat in kappen, die hals en haar bedekken en van het hoofd, behalve het gezicht, niets voor de uitbeelding van den kunstenaar overlaten dan de idee van een houding. Hij maakte een Madonnabeeld, waaraan men kan zien, hoe de kunstenaar ertoe komt om de vormen van het lichaam aan zulk een idee ondergeschikt te maken. Het hoofd, niet dat van Maria alleen, maar ook dat van het kind, is gerekt als de figuren van Greco; hals en handen krijgen afmetingen zooals men ze in het leven niet ziet. Krasser is dat alles nog doorgevoerd in het ontzaglijke kruisbeeld, vier meters hoog, dat den aanblik van de tentoonstelling in de Grafton Galleries beheerschte. Ik zou van dat huiveringwekkend werk, een apotheose van lijden, zeker een afbeelding hebben gegeven, ware het me mogelijk geweest er een te vinden, die de kunstenaar zelf wou goedkeuren.

Het is altijd het kenmerk geweest van de Byzantijnsche kunst, dat in haar de conventie het won van de realiteit. De aanduiding van dingen moest volstaan voor de afbeelding ervan. De Byzantijnsche kunst is in die neiging verstijfd, zij is eraan doodgegaan. Maar in veel moderne richtingen is dat oude begrip herleefd en wie het werk van Mesjtrowietsj beziet, zal voor verstijving niet vreezen. Het is een wonder om na te gaan welk een rijkdom van diep en waarachtig gevoel de verstilde en beheerschte vormen van zijn later werk uitdrukken. De menschelijkheid van de latere periode is zelfs inniger en verscheidener. Kan de aanhaling van een kind treffender worden uitgedrukt dan in de houding, die we van duizend primitieve schilderijen kennen, van het kind Jezus op den schoot van zijn moeder? (afb. 10) en adoratie dan in die conventioneele engelefiguren, de weemoe-

FIG. 13. CHRISTUS OP DEN OLIJFBERG, HOUT.

dige teederheid van een moeder dan in de ronde lijnen van Maria's gestalte? Maar vooral in de reliefs, die zich met het leven van Jezus bezighouden, schijnt Mesjtrowietsj mij toe erin geslaagd te zijn de twee neigingen, die zijn artistieke persoonlijkheid samenstellen, tot een zeldzaam sterke harmonie te verbinden. Men zie eens de soberheid, waarmee de slapende discipelen zijn aangegeven op het grootsche werk van Christus op den Olijfberg (afb. 13), en met hoe strakke lijn de radelooze smeeking van de knielende figuur is uitgedrukt. Maar tegelijk merke men eens op, hoe zeldzaam gevoelig al die lange simpele lijnen getrokken zijn, wat een beeldend vermogen er is overgebleven in die soberheid. De lange voeten en handen ook zijn in overeenstemming met de conventie van den kunstenaar, maar hoe dragen zij bij tot het aangrijpend dramatisch effect! Zulk een kunst is heel iets anders, al moge men er haar ook toe terug leiden, dan het argeloos en onbeholpen symbolisme van den Byzantijnschen primitief. Men ziet dat nog duidelijker misschien aan het relief van de voetwassching, waar Mesjtrowietsj met de vormen en de compositie van zijn conventie schitterend uitgewerkte studies heeft weten te vereenigen van de aanklagende, afgunstige, bevooroordeelde discipelen (afb. 14).

De kunstenaar van wien ik hier den ontwikkelingsgang en een paar werken uit vele heb beschreven, is vierendertig jaar oud. Om op dien leeftijd zooveel bereikt te hebben en in zoo wijd uiteenloopende richtingen zoo ver te zijn gegaan, dat is zeker niet het lot van een artiest uit den grooten hoop. Wie zooals ik Mesjtrowietsj heeft ontdekt in 1915 en diep onder den indruk is gekomen van zijn forschheid en dramatisch vermogen en heidenschen schoonheidszin om hem vervolgens in 1917 terug te vinden als een onvergelijkelijk meester van innige en diepe godsdienstigheid, die zal zeker zijn verdere ontwikkeling met gespannen verwachting blijven volgen. En hij is niet alleen. Ik sprak al van zijn medewerkers. Daar zijn zeer bizon-

dere talenten onder. In de Grafton Galleries exposeerden met Mesjtrowietsj in December nog twee Zuid-Slavische kunstenaars, Rosandietsj, een beeldhouwer, een paar jaar ouder dan Mesjtrowietsj, maar sterk onder zijn invloed, ofschoon toch ook met iets zeer eigens, met een heel bizondere gratie vooral, en Ratsjki, een schilder, die de sombere Servische legenden illustreert. Ratsjki is een Kroaat, Rosandietsj evenals Mesjtrowietsj een Dalmatiër. Alle drie deze kunstenaars zijn dus van Oostenrijksch-Hongaarschen oorsprong. Alle drie hebben gewild, dat hun werk zou zijn tot meerdere eere van de Servische natie.

Londen, Maart 1918.

Naschrift.

Nadat ik dit had geschreven, heb ik een gesprek mogen hebben met Dr. Tsjoersjin (Curcin) van het Servische gezantschap in Londen, goed kenner van Mesjtrowietsj' kunst niet alleen, maar sinds lange jaren persoonlijk vriend van den kunstenaar bovendien. Dr. Tsjoersjin vertelde mij interessante bizonderheden over de ontwikkeling van Mesjtrowietsj. De vader van den kunstenaar, ongeletterde Dalmatische boer, heeft hem het eerst snijden in hout en steen geleerd. Die was zeer bedreven in zulk werk, versierde huisraad en ontwierp grafteekenen. Het was echte volkskunst. Dat deel van Dalmatië is heel dun bevolkt en ontoegankelijk. Toen Iwan Mesjtrowietsj op zijn achttiende jaar in Spalato aankwam, had hij nog nooit een kerk gezien.

In Spalato maakte hij inderdaad kennis met Italiaansche tradities. De naam van Michel Angelo werd hem voorgehouden als het grootste wat er in beeldhouwkunst bestond. Maar in Weenen, waar hij spoedig daarop zijn academische studies begon, sprongen nieuwe invloeden van alle kanten op hem los. Het was vooral de Grieksche kunst, die hij in de afgietsels in de musea zag, die indruk op hem maakte. Dan alle moderne tendenties, die in de Sezession hun middelpunt hadden. En een jaar of wat later in Parijs natuurlijk Rodin.

AFB. 14. DE VOETWASSCHING, HOUT.

Rechtstreekschen invloed van Byzantijnsche kunst wilde Dr. Tsjoersjin tot verklaring van de latere periode niet aannemen. Mesjtrowietsj, zoo zei hij mij, heeft maar weinig Byzantijnsche kunst gezien: zij is voornamelijk in Servtë zelf te vinden, en dikwijls op ontoegankelijke plaatsen. Aan zulk een invloed had ik trouwens niet gedacht, en met mijn theorie van een herleven van een oude traditie, die de jeugd van den kunstenaar had beheerscht, kon Dr. Tsjoersjin wel meegaan. De vormtraditie, die Mesjtrowietsj' vader hem heeft overgedaan, was zeker meer Byzantijnsch dan iets anders. Tenzij men haar Servisch mocht noemen en in haar de spontane uiting mocht zien van de eenheid, die het Grieksch-Katholieke en het Roomsch-Katholieke deel van het Servische volk verbond. Dr. Tsjoersjin helde wel tot die zienswijze over. Zoolang er niet veel meer onderzoekingen op dat gebied zijn gedaan, is het onvoorzichtig hier met stelligheid over te spreken, maar voorloopig ben ik van het bestaan van een sterke eigen Servische traditie niet overtuigd.

De nieuwste opvoering van ‘Faust’, door P.H. van Moerkerken.

Een oude sage, met velerlei overleveringen verbonden aan een historischen magiër Faustus, van wien enkele 16 d'eeuwsche geschriften verhalen; een volksboek, in 1587 te Frankfort a.d. M. verschenen; een poppenspel uit de 18de eeuw (wellicht hetzelfde dat veel later, in 1846, door Karl Simrock werd opgeteekend en uitgegeven, doch niet in zijn authentieken, onder het volk levenden vorm); schilderingen in Auerbachshof te Leipzig; studiën in alchimistische en kabbalistische boeken; ten slotte het boek Job, door Goethe in een gesprek met Eckermann, op 18 Januari 1825, in verband met Faust genoemd, - ziedaar eenige uiterlijke gegevens voor het wonderlijke gedicht, door zijn schepper zelven een ‘tragedie’ geheeten, maar waarvan hij ook getuigde (Eckermann, 3 Jan. 1830) dat het was ‘iets dat men niet de gewone maatstaf kon aanleggen’; ‘alle pogingen, den Faust aan het verstand nader te brengen, zijn vergeefsch. Ook moet men bedenken, dat het eerste deel uit een ietwat duisteren toestand der persoonlijkheid is voortgekomen. Maar juist dit duistere prikkelt de menschen, en zij pijnigen zich daaraan af, evenals aan alle onoplosbare problemen.’

Een tragedie in den strengen zin is het, uit 26 tafereelen en tafereeltjes opgebouwde dichtstuk van Faust I niet te noemen. Bij het tweede deel gaf Goethe zich tenminste nog de moeite, de traditioneele indeeling in vijf akten te maken, hoewel ook daar aan de vertoonbaarheid op een schouwburgtooneel door den auteur ternauwernood moet zijn gedacht. Eckermann sprak er met zijn vereerden meester wel eens over, maar het antwoord was (20 Dec. 1829): ‘Er zou een zeer groot theater voor noodig zijn, en het is haast niet denkbaar.’

Eckermann had over al deze zaken een eenigszins kinderlijke fantazie; olifanten en draken schenen hem op het tooneel van grootsche werking te zullen zijn: ‘Het publiek zou vol verbazing neerzitten!’ - Maar de oude Goethe zeide: ‘Loop heen! en praat me niet van het publiek, waarover ik liever niets hoor! De hoofdzaak is dat het geschreven staat; laat de wereld er nu maar haar gang mee gaan zoo goed ze kan en het benutten voorzoover ze er toe in staat is.’

In een gesprek met Fr. Förster, in Maart '28, sprak Goethe van ‘....een drama als de “Faust,” waarbij de dichter van huis uit in 't geheel niet aan een opvoering op het tooneel gedacht heeft....’ - Korten tijd daarna, in een gezelschap, uitte iemand de hoop, dat Goethe zijn ‘Faust’ voor het tooneel zou bewerken; doch de groote man viel in de rede met het zeer besliste antwoord, dat hij daarbij geen raad geven en nog minder er bij helpen zou!

Men ziet het: de dichter heeft zich al heel weinig druk gemaakt over de vertoonbaarheid van zijn tragedie, die alleen hierin op een ‘tooneelspel’ lijkt, dat zij in dialogen-vorm geschreven is. Voor een opvoerbaar drama zijn trouwens de verhoudingen (en laten wij hier nu maar alleen bij Faust I blijven) te zonderling. In een editie welke ik voor mij heb liggen telt het dichtwerk 216 bladzijden; de geheele voorbereiding, tot aan Faust's verjonging (na de heksenkeuken-scène) 111; vandaar tot het slot der beslissende gedeelten (kennismaking met Gretchen, verleiding etc.), waar de Walpurgisnacht begint, 54 bladzijden. In 12 pagina's wordt de heele historie dan afgemaakt; al wat daartusschen gebeurd is, duiden slechts terloops enkele regels

aan. Het is helder genoeg voor het begrip van den lezer, maar van een storende on-evenwichtigheid bij een opgevoerd drama. Mis-

schien zou Goethe het ons niet kwalijk nemen als wij van zijn Faust hetzelfde zeiden wat hij eens over Shakespeare schreef (S h a k e s p e a r e a l s D i c h t e r ü b e r h a u p t):

'Door het levende woord werkt Shakespeare, en dit laat zich bij het voorlezen het beste over-brengen; de hoorder wordt niet afgeleid, noch door een doelmatige noch door een slechte voorstelling. Er is

TEEKENING VAN FRITS LENSVELT.

geen hooger en geen zuiverder genot dan zich met gesloten oogen door een van nature juiste stem een Shakespeareaansch stuk niet deklameeren doch reciteeren te laten.'

Ja, dit was toch eigenlijk het groote genieten van het Faust-gedicht: niet het malle verleidings-anekdotetje der bij alle kappersbedienden bekende opera aan te hooren; niet te verlangen naar een pompeuze opvoering, liefst op een draaibaar tooneel, waar het kortste scènetje met panopticum-naturalisme de gansche omgeving zou afbeelden; maar het lezen, het steeds weer herlezen of hooren lezen van de suggestieve rythmen en klankrijke woorden der wonderlijke tragedie die de meest-eenvoudige levenswijsheid bevat in den schoonsten vorm. Den zin ervan, dat wil zeggen: de zoogenaamde diep-zinnigheid van elk woord, elken regel, die Duitsche en andere kommentatoren er met akademische pedanterie inlegden en dan weer uithaalden, kon men meteen gevoeglijk laten waaien. Tot troost van ieder die deze Wagnertypen hartgrondig verfoeit, stak de Dichter zelf den draak er mee. Het was al weer tot Eckermann dat hij sprak:

'De Duitschers zijn overigens wonderlijke lieden! Zij maken zich door hun diepe gedachten en ideeën, die zij overal zoeken

en inleggen, het leven zwaarder dan noodig is.... Daar komen zij aan en vragen: welke ideeën ik in mijn Faust heb willen belichamen. Alsof ik dat zelf zou weten en kunnen uitspreken! Vom Himmel durch die Welt zur Hölle! Dat zou desnoods iets zijn, maar dat is geen idee, doch gang der handeling. En verder, dat de duivel de weddenschap verliest en dat een uit zware afdwalingen altijd weer naar het betere opstrevende mensch te verlossen is, dat is wel een werkzame, veel verhelderende, goede gedachte; maar het is geen idee die aan het geheel en aan iedere scène in 't bijzonder ten grondslag ligt.' (Eckermann, 6 Mei 1827).

Tot een Engelschman, die zich bij hem beklaagde dat de Faust 'ein wenig schwer' was, sprak hij lachend (Eckermann, 10 Jan. 1825):

'Het is een dol boeltje en gaat boven alle gewone gewaarwordingen uit. Maar daar gij er zelf mee begonnen zijt, zonder het mij te vragen, moet ge nu maar zien hoe ge er doorkomt! Faust is een zoo zeldzaam individu, dat slechts weinig menschen zijn innerlijke toestanden kunnen na-voelen. Zoo is het karakter van Mefistofeles door de Ironie en als levend resultaat eener groote wereld-beschouwing ook iets zeer moeilijks. Doch zie maar eens, welke lichten er u bij opgaan....'

Toch, ondanks al wat men, ook op grond van Goethe's eigen uitingen, tegen een vertooning van Faust zou kunnen hebben, wie die de dramatische kunst liefheeft, de kunst van het schoon-gesproken woord, van het juiste gebaar, van de levende handeling, droomde niet vaak van een verwerkelijking op het tooneel dier in de vage verbeelding zoo heerlijk aanschouwde tafereelen? In oude Duitsche stadjes, in de smalle straten met hellende gevels, verweerde beelden en stil-ruischende bronnen, onder het maanlicht bij een zwaar poortgewelf, in de morgenzon bij een scheef-gezakt venster vol kleurige bloemen, - wie dacht daar niet aan Gretchen? Wie zag op de kronkelende bergpaden niet Faust en Wagner stijgen tot zij het bloeiende dal met de groen-omloofde hutten diep onder zich hadden? Wie hoopte dan niet, eenmaal de woorden des Dichters zoo schoon te hooren, door een stem met zulk een suggestieve macht, dat al wat hij aan lieflijke of woeste landschappen zag opnieuw als vizioenen zou verrijzen, gesteund en gesterkt door een waardige omgeving....

Doch wat ware daartoe niet vereischt! Vooreerst, in onze Nederlandsche taal, een overzetting die in klank niet al te ver beneden de verzen van het oorspronkelijke bleef. En was dit alleen niet reeds het onmogelijke verlangen? 'Ach neige, Du Schmerzenreiche, Dein Antlitz gnädig meiner Noth!' Hoe zouden zulke regels, en zoo tallooze andere, ooit te vertolken zijn in de woorden van een andere taal!

Maar goed, wij wilden onderstellen dat het mogelijk ware den Faust te vertalen,.... hoeveel andere wenschen moesten daarna worden vervuld! Akteurs zouden er moeten zijn, die behalve goed-geschoolde 'spelers' ook volmaakte verzen-zeggers waren; die het moeilijk te doorgronden wezen (Goethe zegt het immers zelf) van Faust en Mefisto zouden kunnen omvatten en weergeven in klank en beweging; die zelf in hun leven dorre filisters als den famulus Wagner hadden ontmoet en dit zonderlinge uitwas der officiëele wetenschap aan anderen konden voor oogen stellen. En dan ten slotte - maar het is daarom niet van minder belang - een regie die zou inzien, dat de geringste poging naar het straks reeds genoemde panopticum-naturalisme de aandacht der luisterende toeschouwers en toeschouwende luisteraars zou afleiden van het dichtwerk tot niet-essentiëele bijkomstigheden. Alleen op een draaibaar tooneel zou trouwens mogelijk zijn het volkomen en gedétailleerd nabootsen van wat, naar zulk

een opvatting, bij elke scène werd vereischt; bij het ‘Voorspel op het Theater’ een tooneel op het tooneel;

bij den ‘Proloog in den hemel’ de woonplaats van God en engelen; bij de Poortscène een getrouwe schildering van een Rothenburgsch poortje, met gevels in oudduitschen Fachwerkbau terzijde, en beboschte bergen in 't verschiet; bij het korte, slechts zes-regelige tooneel ‘Nacht, open veld’ Faust en Mefisto op zwarte paarden voorbij-ijlend, in de duistere verte een galgenheuvel en kokende heksen. Doch waartoe zou dit alles leiden? Tot het produceeren van een kijkspel, waarbij de groote massa verrast en verrukt zou zijn, doch de hooge zin van het drama, - beter nog: de wezenlijke gang der handeling, de schoonheid der dichter-woorden - hun ontgaan zou!

FAUST'S STUDEERVERTREK. (TEEKENING VAN FRITS LENSVELT).

Men stelle zich slechts voor de scène op straat, waar Faust en Margarete elkaar voor 't eerst ontmoeten en Faust vervolgens Mefisto dwingt haar in zijn macht te brengen! Hier zou voor een 75-tal korte versregels, een tooneeltje dat in enkele minuten afspeelt en echter van het grootste gewicht is in het drama, een dekor noodig zijn dat een middeleeuwsch straatje te zien gaf, perspektivisch afgebeeld op het platte vlak der doeken. Terwijl dan de toeschouwers op kinderlijke wijze genoten van het kranige dier schilderingen, van het precies gelijken, van het je-zou-zweren-dat-'t-echt-was, had de ontmoeting van den man en het meisje plaats, en kibbelden Faust en Mefisto over de mogelijkheid der verleiding.

De al te groote illusie van realiteit in de omgeving zou ongetwijfeld storend werken voor het aandachtig opnemen van het dramatisch gebeuren, d.i. van de realiteit van het dichtwerk, van het essenteële der vertooning. Natuurlijk mag de regie niet in een ander uiterste vervallen en enkel een deklamatie in kostuum te hooren geven! De opvoering van een gestyleerd drama, gelijk de Faust - waar alleen de innerlijke handeling reëel is, het leven onmiddellijk weerspiegelend, doch de uiterlijke handeling gestyleerd, d.w.z. de woorden geordend tot rijmende versregels; de gebeurtenissen der historische werkelijkheid saâmgedrongen tot scènes, waarbij de dichter elk overbodig détail terzijde liet; en het geheel, dat over minstens negen maanden loopt, geserreerd tot dialogen die in 5 à 6 uren kunnen worden gezegd - zulk een opvoering heeft geen pittoreske artistiekerigheden van noode, maar mag evenmin de bij de handeling meedoende elementen, de rekwisieten, die om zoo te zeggen ‘stomme personagiën’ zijn, ontberen. Om een voorbeeld te geven: in de eerste scène zou een naar minutieuze nabootsing strevend regisseur de nachtelijke, hooggewelfde, enge,

gothische kamer van Faust met getrouw-geschilderde architektuur en met al haar vermolmde meubelen en wormstekige boeken op het tooneel brengen. Het zou misschien heel fraai zijn en voor het spel van middelmatige akteurs een welkome aanvulling; maar bij uitnemend spel, dat alle aandacht voor de dramatische beelding van het dicht-werk vraagt, ware het even hinderlijk als een opdringerige lijst rond een goed schilderstuk. De stemming, licht en kleur, dier gothische kamer, in de eerste plaats, en vervolgens de bij

het spel onontbeerlijke meubelen en rekwisieten (de zware folianten, de zetel, de lezenaar, de kachel, de schedel, het fleschje, de drinkschaal), dat is wat geen regisseur zou mogen veronachtzamen. Maar verder moet het suggestieve spel van de Faust- en Mefisto-spelers alles doen; door hen, en niet door eenige geschilderde of in werkelijkheid aanwezige détails, behoort de fantazie van den dichter te worden overgebracht op den toeschouwer en hoorder.

In Goethe's tijd was het naturalistisch kijkspel in volle eere, getuige de boven geciteerde uiting van Eckermann. Toen den 29sten Augustus 1829, den dag na 's Dichters 80sten verjaardag, de eerste Faustopvoering te Weimar plaats had (de allereerste, de 'Ur-Aufführung,' was den 19den Januari '29 te Brunswijk geweest), moet de enscèneering nog geheel in den geest der zorgvuldige natuur-nabootsing zijn opgevat. Het feit alleen reeds dat de 26 tafereelen van het drama tot acht afdeelingen werden gegroepeerd, wijst op een streven naar 'dramatisch bühnengerecht machen,' waarbij Goethe zich, gelijk hij aan Zelter schreef, 'passiv, um nicht zu sagen leidend' gehouden heeft. Een enkel voorbeeld uit het Weimarsche souffleursboek, bekend door de kant-aanteekeningen die Goethe er bij maakte:

Het scenarium voor de 7de afdeeling (samenvatting van de tooneelen 'Stadsmuur' en 'Dom') geeft aan: 'Kerk. Bij het hoogaltaar op den achtergrond leest de priester in ornaat een zielmis. Volk geknield om hem heen. Aan het zij-altaar,

PAASCHMORGEN (TEEKENING VAN FRITS LENSVELT).

rechts van den toeschouwer, een beeld der Mater Dolorosa; bloemkransen daarvoor. Ter zijde grafsteenen met figuren. - 1ste scène. Margarete; naast haar Martha bij het zij-altaar biddend. Priester en volk op den achtergrond.' - Na Gretchen's gebed volgt dan: Scenarium: 'Margarete. Volk. Booze geest (achter een grafsteen sprekend).'

Het tamelijk uitvoerig in-scène-brengen van de omgeving der handelende personen maakte een snelle wisseling van dékor natuurlijk onmogelijk en dus ook het trouw blijven aan de oorspronkelijke schepping van den Dichter. In de volgorde der tooneelen werd verandering aangebracht; sommige werden weggelaten (Voorspel; Proloog; Gretchen's kamer; Aan de bron; Walpurgisnacht; Nacht, open veld); andere besnoeid.

Evenals bij de Shakespeareaansche drama's kon een onverminkt ten tooneele voeren van den 'Faust' alleen met vlug en gemakkelijk verwisselbare dékors geschieden. De piëteit jegens het dichterlijke Woord zou dus alleen al mede-drijven

naar de sobere, niet eene gedétailleerde realiteit nabootsende, doch slechts de realiteit suggereerende enscèneering.

Deze, ten slotte na alle vroegere goede bedoelingen toch eenig verdedigbare en logische wijze van opvoeren is hier te lande door Royaards' N.V. ‘Het Tooneel’ volbracht. Frits Lensvelt, die reeds zooveel goeds heeft gedaan, ontwierp den tooneeltoestel*). En daarbij was de tragedie zooals

*) Men bedenke bij de hier gereproduceerde teekeningen van den heer Lensvelt, dat het de v o o r - s t u d i e s zijn, reeds eenige jaren geleden voor een door Royaards verlangde Faust-opvoering ontworpen. Deze oorspronkelijke opzet is in vele onderdeelen gewijzigd.

Goethe die schreef, niet zooals zij door een verblinden schouwburg-rot zou kunnen worden verhaspeld, zijn geëerbiedigd onderwerp. Geen ‘prächtige Decorationen, überraschende Verwandlungen’ waren hier om een kijklustig publiek te overbluffen. Lensvelt had een vasten tooneelbouw ontworpen, een rustigen grijsbruinen wand, in welks midden een hooge poort opende, terwijl in elk der zijstukken een klein poortje de mogelijkheid gaf tot afwisseling van opkomen en heengaan. In de nis (grooter of kleiner, al naar de tafereelen het vereischten) binnen en achter die midden-poort gebeurde grootendeels de handeling. Bij den Proloog in den Hemel was een ander, met veel goud besprenkeld doek hiervoor neergelaten, waarin een smallere hooge boog, die toegang scheen te geven tot de trap naar de aarde omlaag. Het diepe hemelblauw daarachter werd verkregen door sterke lichten, in fel-blauw gekleurde glazen, op het grijs-bruine achterdoek te laten schijnen. De eerste scène der eigenlijke tragedie: Faust in zijn nachtelijk gothisch kamertje, speelt dan onder de groote middenpoort, op een ietwat verhoogd tooneel, dat achter het vaste doek gemakkelijk verplaatst kan worden. Wagner's binnenkomen geschiedt door het rechter zij-poortje. Voor het volgend tooneel, ‘Buiten de poort,’ is slechts een kleine verplaatsing noodig; het verhoogde tooneeltje wordt weg-, het achterdoek opgetrokken; een vergezicht, golvende akkers

PAASCHAVOND (TEEKENING VAN FRITS LENSVELT).

en woudrijke heuvelruggen, in groote lijnen als op den achtergrond van een Dürersche houtsnee, wordt zichtbaar.

Zoo wisselen, vlug, ongestoord, met slechts zeer korte tusschenpoozen van gesloten gordijnen, de tafereelen in hun oorspronkelijke volgorde elkander af, nu eens binnenskamers, dan weer buiten op straat of veld. Een juiste belichting brengt de goede stemming voor elke scène. En binnen deze sobere, in zelfbeheerschend evenwicht blijvende enscèneering, bewegen de, met kleur van belichting en dékors harmonisch samengaande gestalten van het drama. De kostuums, door Mevrouw Lensvelt-Bronger ontworpen en onder haar leiding gemaakt, zijn, van den ernstig-donkeren Faust en den sarkastischrooden Mefisto af, tot aan den zingenden bedelaaren de skelettige heks, gehouden in een sfeer die - niet geidealiseerd in den zin van operaballetten en maskerade-romantiek - reëel is door haar eigen levende schoonheid.

Zonder begripsvol spel en zuivere verzendiktie zou dit alles echter niets baten. En dat spel was goed in vele der kleinere rollen; het was zeer mooi in 't samen-zijn van Faust en de allerbekoorlijkste Gretchen. Faust-Royaards sprak bizonder suggestief in de avond-scène met Wagner, als zij den zwarten hond zien jagen over de akkers, in al nauwer kringen om hen heen. Hier riepen de juiste diktie en het zuivere spel het beeld van den helschen poedel voor de toeschouwers op, schooner, met sterker innerlijke realiteit dan wanneer de regisseur een kartonnen tooneel-poedel door

zoogenaamd vernuftige techniek had laten rennen om de beide spelers. Zóó moet het goede tooneel-spel zijn: rijk, en alle beeldende kracht in zich-zelve dragend, zonder de malle surrogaten van een kinderachtige mekaniek. - Wagner echter had eerst nog eenige jaren te midden van dorre filologen moeten doorbrengen, hij dien Faust noemt 'Den armlijksten van alle aardsche slaven,' en:

'Die al maar achter leege vodden draaft,
Met gierge hand naar schatten graaft,
En blij is met een regenworm te vinden!'

De Aartsengelen Raphaël en Gabriël, die de dreunende aanvangs-strofen van den hemel proloog zeggen, waren suikerig-zoet. - En Mefisto? Is het niet zonderling dat een akteur die een reputatie heeft op te houden, regels als:

'En dat met recht: want alles, wat ontstaat,
Is waard, dat het te gronde gaat;'

zegt alsof er stond:

'.... en dat met recht:
Want alles wat ontstaat is waard,
Dat het te gronde gaat.'

Dergelijke diktie-fouten, die meer dan eens hinderden (een overigens tamelijk gewoon verschijnsel in de verzen-zeggende akteurswereld), mochten bij een zoo goed verzorgde opvoering niet meer voorkomen. Wat vervolgens de gansche opvatting van de Mefisto-rol betreft, hier had de akteur in de leer kunnen gaan bij zijn ouden naamgenoot, Carl La-Roche, die haar bij de eerste opvoering te Weimar, in 1829, speelde. Deze heeft namelijk veel later (in 1880) van de voorbereiding verteld; hoe Goethe zelf, nadat hij zich eindelijk niet meer tegen een vertooning verzette, in een gezelschap van vrienden en akteurs bij zich aan huis het geheele eerste gedeelte van het dichtwerk voorlas, de rol van Faust in den bas van een ouderen man, tot aan den verjongingsdrank; vandaar af in den klankrijksten tenor. Bij het lezen van Mefisto's rol trok Goethe het hoofd in de schouders terug, en sprak boosaardig, met loerenden blik en breeden grijns. - De rol van Mefisto - met de andere schijnt Goethe zich niet bemoeid te hebben, hoogstens door tusschenkomst van Eckermann eenige wenken te hebben gegeven - studeerde hij daarna La-Roche zoo zorgvuldig in, dat deze verklaarde: 'In de rol van Mefisto, zooals ik ze geef, is elk gebaar, elke schrede, elke grijns, elk woord van Goethe; aan de heele rol is niet zooveel van mij-zelf, als er onder mijn nagel kan!'

Karl von Holtei, die overigens van deze opvoering zeer kritisch spreekt, vertelt in zijn 'Damals, in Weimar!' dat La-Roche den duivel speelde als niemand vóór of na hem: 'Hij was een symbolische verschijning, die op de hoogte van het gedicht stond,.... een verschijning, die misschien evenmin op het reëele tooneel thuis hoorde als het gedicht zelf.'

Helaas, dit zal ook thans, na al het schoon en voortreffelijk streven dat bij de vertooning van Royaards' gezelschap tot uiting kwam, in velen die hun gansche leven een diepe bewondering hadden voor het grootsche drama, de triestige konkluzie zijn: Is een dichtwerk, het moge dan in dialogen zijn geschreven, reeds daardoor voor een vertooning geschikt? Ware het niet strenger gebleven binnen de grenzen die aan elke

kunst noodwendig zijn gesteld, zoo alleen die drama's ten tooneele werden gebracht, welke van den beginne af gezien en geschreven zijn voor het aanvullende spel der akteurs? Geeft het dus ook niet zuiverder bevrediging aan alle zintuigen, een in-zichzelf-volmaakt dichtwerk, welks woorden alles omvatten, klank en kleur, gebaar en lijn, over te laten aan den eenzamen lezer in zijn eenzaam vertrek?

Hoe zou de Mefistofelisch-ironische blik van den ouden Dichter, als hij soms uit een hemel-venster gluren mocht, neerzien op al ons bedrijf en geschrijf rondom zijn onsterfelijk werk....

Mei 1918.

ROBERT SMIRKE: SHAKESPEARE'S ‘MUCH ADO ABOUT NOTHING’ ACT IV SC. 2. - DOGBERRY: ‘O VILLAIN, THOU WILT BE CONDEMNED INTO EVERLASTING REDEMPTION FOR THIS’.

Oudere Engelsche caricaturisten en illustrators, door Cornelis Veth.

IX.
Robert Smirke R.A. - Theodore Lane. - Robert Seymour, de ‘sporting artist.’ - Buss-Onwyhm - H. Heath: zwakke navolgers van George Cruikshank. - een verdienstelijk dillettant: Kenny Meadows, zijn heads of the people en zijn cupido's.

Chronologisch zou eigenlijk Robert Smirke (1752-1845) vóór een deel van de reeds behandelde illustrators hebben moeten komen. Hij was een schilder, die nu en dan illustreerde, geestig en fraai, soms wat gewild. Hij droeg bij tot de in 1802 geprojecteerde maar mislukte Shakespeare-Galerij, creëerde de komische figuren van Slender, Elbow, Dog berry, en schijnt mij een heel wat pittiger illustrator dan de destijds gevierde Stothard, Corbould e.a. Hij werd in 1814 benoemd tot keeper van de Royal Academy, maar de koning weigerde zijn benoeming te bekrachtigen, wegens zijn revolutionaire ideëen.

Theodore Lane (1800-1828) is jong gestorven en heeft slechts weinig werk kunnen nalaten. Dat weinige wijst evenwel op een zekere orginaliteit; menschen en dingen zijn er fijn getypeerd, al is zijn compositie vaak wat stijf en al voelt men in de meeste prenten den beginner.

Hij werd als jongen bij een prentenkleurder in de leer gedaan; spoedig begon hij echter zelf allerlei te bedenken en uit te voeren. Een gravure naar een schilderij van hem 'The Enthousiast' was nog in later tijd een veel aan te treffen wandversiering in ouderwetsche eetkamers of gelagkamers van provinciale herbergen en hotels in Engeland. Ze geeft een hengelaar te zien, die door de jicht ongeschikt is geworden voor zijn geliefde sport, en nu thuis stekelbaarsjes zit te visschen in een badkuip.

In 1822 maakte Lane, wiens leertijd toen afgeloopen was, een zestal teekeningen waarin episoden uit het leven van een tooneelspeler werden in beeld gebracht. Met deze teekeningen ging hij er op uit om zijn fortuin te zoeken, en kwam terecht bij Pierce Egan, den schrijver van het door mij in een vorig artikel genoemde Life in London, toen de populairste man in de stad. Lane vroeg dezen man van succes er tekst bij te schrijven. Maar Egan had al te veel op zich genomen. Twee jaar later ontmoetten die twee elkaar weer, en het resultaat daarvan was dat 'The Life of an Actor, Peregrine Proteus' verscheen met twee en twintig gekleurde gravures en negen houtgravures, een boek in opzet gelijkend op vele andere dergelijke uitgaven in dien tijd, zooals Life in London of de door Rowlandson geïllustreerde werken van Coombe.

THEODORE LANE. UIT: LIFE OF AN ACTOR.

Dat boek is vol anecdoten over acteurs in dien tijd en den onmiddelijk voorafgaanden - het is opgedragen aan Edmund Kean - en voor het overige wat den tekst betreft een prul. Maar de prenten zijn merkwaardig. De houtgravures, waarvan we er een reproduceeren die het gedrang bij den ingang van het theater geeft, wijken af van de rest, zijn minder origineel, maar de groote prenten kenmerken zich door een beschaafde en zachte karakteristiek bij een wat naïeve onbeholpen groepeering. De titelplaat laat de Muze zien, staande op een rots, die door vele mannetjes wordt beklommen en bestormd, slechts weinigen bereiken den top. De moeilijkheid van de carrière op duidelijke wijze gedemonstreerd. In de wolken ziet men een bedrijf van Shakespeare gespeeld. In de overige prenten toont Lane zich eenintelligent waar nemer, hij is niet uitbundig komisch, maar genoegelijk.

Enkele van de prenten zijn meer dan goede illustraties: werkelijk treffende beelden van het tooneelleven in dien tijd. Zoo is er één, waar de held, een jong acteur nog, die wel eenig succes heeft, zijn benefiet heeft, en op het armoedige tooneel als Romeo met den hongerigen apotheker staat te onderhandelen, voor een droevig leege zaal,

met een juffrouw en twee kleine kinderen en nog vier andere menschen, wier parapluies en hoeden over de onbezette banken zijn uitgelegd, één kritischen oude heer in de loge en vier man op de galerij. Op een andere prent meldt hij zich aan bij een ‘directeur’, die in gescheurde hemdsmouwen zijn rol leest, terwijl zijn vrouw in dezelfde kamer de wasch doet

en de speelgoedrommel van het kind over den vloer ligt. Op het laatst gaat het Proteus beter, en zien wij hem aankoopen doen onder een allergeksten inventaris van tooneel-accessoires en in een romantisch landschap langs een touwladder een jonge dame van goeden huize schaken.

Minder dan één van zijn tijdgenooten heeft Theodoor Lane van Cruikshank afgezien. Hij illustreerde ook het ‘complete Panorama of the Sporting World, en maakte vele aardige apart uitgegeven prenten, waar van er één: ‘A Gipseing Party, returning home through a storm. Excessively unpleasant - Enough, to put any-body out of temper,’ allergrappigst is als beeld van klein burgerlijk leven. Een vader en moeder zijn met een schep kinderen uitgegaan, stellig bij mooi weer, en door regen en wind overvallen. Haar mantel waait op, haar parapluie slaat om, haar rok wordt afgetrapt, kleine kinderen rollen schreeuwend uit het wagentje dat de vader trekt, en dat slipt, in de modder, de baby op moeders arm zet een geweldige keel op, de jongen heeft de mand waarin hij de picnic-toebereidselen droeg, op zijn hoofd gezet, ter beschutting, en draagt brood en flesch onder den arm, en het oudste meisje stapt nuffig nog, het huilen nabij, de rokjes opgetrokken, vooruit. Op den achtergrond ziet men een paar ezels bij een boom staan in het noodweer. Het is een van de gezelligste gekleurde aquatinten uit dien tijd, een aardiger, echter, meer doorleefde prent dan de technisch zoo volmaakte kleurgravures uit de 18e eeuw, van pa's en kinderen en dieren naar Morland.

Als de Cruikshanks, zijn tijdgenooten en vrienden, was Lane bekend in en met de Sport-, theater- en journalistische clubs

ROBERT SEYMOUR. THE ADELAIDE MILL.

van Londen in zijn tijd, hij hield zich echter vrij van de uitspattingen waaraan men zich daar overgaf. Zijn vroege dood was het gevolg van een nooit geheel opgehelderd ongeval. Wachtend op zijn zwager, met wien hij op reis zou gaan, ging hij een groote paardenstal binnen, waar hij door een luik schijnt te zijn gevallen en dadelijk dood moet zijn gebleven.

Ongeveer op gelijke hoogte met zijn werk staat dat van Robert Seymour (1798-1836) de illustrator wiens naam verbonden is aan het begin van Dickens' beroemde, onsterfelijke ‘Pickwick Papers.’ In beschouwingen over dat boek, waarin wordt aangetoond op hoe zonderlinge wijze een meesterwerk kan ontstaan, wordt wel gesproken van ‘a Mr. Seymour,’ wiens prenten door Dickens met tekst zouden worden begeleid, als om het bescheiden en zelfs onwaardig plan van die uitgaaf aan te duiden. Zulk een opzet was echter, zooals wij gezien hebben, in dien tijd gewoon, al vond hij niet altijd menschen als Dickens om hem uit te voeren - en geheel onderstboven boven te gooien - naar hun eigen souvereinen wil. De arme Seymour, hoe bescheiden ook de plaats is, die hij in de kunst inneemt, was in dien tijd niet ‘a

Mr. Seymour,' hij was een zeer populair en zeer gezocht, en wat meer is, niet ten onrechte populair en gezocht illustrator en vooral sport-illustrator.

Hij had vóór dien ook mode-prenten en politieke prenten gemaakt, die hij dikwijls teekende met de pseudoniem 'Shortshanks,' een aardigheid, welke hem den toorn van George Cruikshank op den hals haalde, want deze niet gemakkelijke oudere zag daarin een misbruik en misschien ook een bespotting van zijn eigen naam.

Bij die politieke prenten is er een (hier gereproduceerd) merkwaardig voor de geschiedenis van dien tijd. George IV, de spilzieke, was gestorven en opgevolgd door zijn broer William IV, die dadelijk allerlei bezuinigingen invoerde, en daarin werd bijgestaan door zijn vrouw Adelaïde. De prent toont de kamerjuffers en dienstboden van het hof, die, als modieuze en weelderige dametjes, in de machine moeten, waar ze als kwakerachtige dienstmeisjes uitkomen.

Een andere 'The Great Joss and his Playthings' slaat nog op George IV en zijn verkwisting, die een belasting op de thee noodig maakte. Joss is een Chineesche afgod, die hier met een drankglas in de ééne hand, met de andere een giraffe streelt. Over een plank op de hoofden van thee verkoopende Chineezen rijdt een troep cavalerie, op een andere plank staan allerlei gebouwen, een draak kronkelt zich door den ring van het rijk versierd hoofddeksel van 'Joss,' die natuurlijk George is. Ik denk dat het geld besteed werd aan een menagerie, een lijfwacht en paleizen. In elk geval is de prent voortreffelijk van teekening en compositie.

In een 'Book of Christmas' van T.K. Hervey, dat het ongeluk had na Kerstmis te verschijnen en daardoor niet veel succes had, zijn eenige van Seymour's allerbeste illustraties te vinden, maar ook 'The Odd Volume', het vervolg van (Robert) Cruikshank at Home, bevat eenige kostelijke houtgravures. Een ervan geeft een spookgeschiedenis; geesten begaan op een landgoed bij een kasteel waar ze vroeger, als nonnen gehuisd hebben, allerlei kattekwaad. Ze trekken de koe aan de staart juist als ze gemolken wordt en zetten zich in het roeibootje tegenover een doodelijk verschrikt roeier. Het is een verhaaltje van een Duitschen burcht, dat dit prentje illustreert, en er is iets van Hoffmann's wilde romantiek in.... meer dan in het werk van eenig Duitsch teekenaar van dien tijd. Op een ander ziet men, onder een boom voor een herberg, een dominee die boven zijn bier is, met twee werklui aan een tafel, en achter den boom een malicieus zwart duivelmanneke; het plaatje is evenwaardig aan de gemoedelijke diableries van George Cruikshank.

Het was in dien tijd de gewoonte van vriendelijke beoordeelaars, het werk van humoristische teekenaars met dat van Hogarth te vergelijken, en zoowel Lane als Seymour zijn dan ook Hogarthian genoemd. In werkelijkheid echter was George Cruikshank in enkele van zijn straffe prenten de laatste Hogarthiaan, en niet altijd kon dat tot zijn lof gezegd worden. Men kon in de 19e eeuw de wereld niet meer aankijken met de oogen van Hogarth, men kon niet meer zoo grimmige tegenstellingen ontdekken, en niet meer strafprediker en filosoof tegelijk zijn. Knappe en geestige teekenaars als Seymour waren bovendien maar niet opeens tevens, zooals Hogarth en G. Cruikshank, groote mannen met een eigen houding. Robert Seymour, langen tijd de populaire amuseur van een deel van het Engelsche publiek, helt in vele van zijn prenten over tot het bascomique. En het zijn juist zijn eigen, zelfbedachte prenten soms, zijn sportprenten vooral, waarin hij op het vulgaire af is. In ongeveer 1834 was hij gewikkeld in een tamelijk vulgairen twist met G.A. A'Beckett, een van de beginners op het terrein van de humoristische journalistiek, hetgeen voor zijn vlegelachtigen toon een excuus is. Deze A'Beckett, een groot 'punner' (maker van woordspelingen) die later de niet zeer smaakvolle 'Comic History of England' zou schrijven, gaf een blad 'Figaro in London' uit, dat door Seymour geïllustreerd werd. De redacteur vond goed in de kolommen van zijn blad zijn illustrator tot misselijk-makens toe te prijzen, maar betaalde zijn werk niet, welke

dubbel-onaangename behandeling den teekenaar deed wegloopen. Waarop de lof in een even dégoutanten blaam veranderde ‘Seymour moet voelen’ heette

het na eenige inleidende vriendelijkheden, ‘dat wij ondanks onzen vriendschappelijken wensch hem naar voren te brengen - hetgeen wij in hooge mate gedaan hebben, - “first-rate” bekwaamheid moeten engageeren, als de bescherming van het publiek zoo gul wordt geschonken als nu aan deze periodiek. Hij moet dus niet geërgerd zijn als wij een beter teekenaar aan ons hebben verbonden.’ Die betere teekenaar was.... Robert Cruikshank, in elk opzicht Seymour's mindere. A'Beckett bleef op dit min verkwikkelijk thema voortborduren en drukte bij voorbeeld in zijn ‘correspondentie’ de volgende aardigheid af: ‘Het is niet waar dat Seymour zijn verstand verloren heeft, want hij had er nooit een te verliezen.’ Een (fictieve) correspondent wil weten ‘hoe het komt dat Seymour zijn eigen naam niet kan schrijven.’ Het antwoord luidde dat in 1815 eenige vrienden der beschaving en vijanden der stommiteit een som bij elkaar hadden gebracht om Seymour spellen te leeren, maar hij was nooit verder gekomen dan woorden van één lettergreep. Seymour beantwoordde deze keurige aanvallen met caricaturen, waarop men den redacteur, met een van woede verwrongen gezicht een ‘correspondentie’ ziet lezen geadresseerd ‘To the Editor of the nastiest thing in London’ met nog meer hatelijk commentaar.

ROBERT SEYMOUR: ‘VY, SARAH, YOU'RE DRUNK! I'AM QUITE ASHAMED OF YOU’. ‘VELL, VOT'S THE ODDS, AS LONG AS YOU'RE HAPPY’.

Een ander maal wordt gezinspeeld op de niet betaalde bijdragen. A'Beckett moest het blaadje, dat werkelijk achteruitging, opgeven, en Mayhew, de nieuwe redacteur, riep Seymour terug. Robert Seymour, die, zooals ik reeds zeide, somtijds een teekenaar van fijne kwaliteiten bleek, had het ongeluk, een naam te verwerven als ‘sporting-artist.’ Hij liep door dezen roem twee kwade kansen. De eerste, misschien niet zoo heel gevaarlijk voor iemand van zijn komisch talent, was, een tweede Henry Alken te worden: maker van uit een beroepsoogpunt correcte afbeeldingen van verschillende sporten, met de welgelijkende portretten bijvoorbeeld van bekende renpaarden en den juisten plattegrond van het steeple-chase-terrein - een chroniqueur en encyclopaedist van de sport, voor elk, die niet professional of hartstochtelijk amateur is, ongenietbaar, en geen artiest. Deze kans ontliep hij, maar hij verviel nu en dan in een ander uiterste. Zijn zin voor humor deed hem niet zoozeer de sport, als wel de dillettanten-sport, beter nog, de dillettanten in de sport tot onderwerp kiezen. Die liefhebbers zonder routine en training, wier naam bij ons nog altijd Zondagsruiter

of Zondagsjager is, waren ‘cockney's,’ Londenaars van den kleinen middenstand en uit het volk, wier doen als jager, visscher, ruiter stuntelig was, knoeie-

ROBERT SEYMOUR: MR. PICKWICK ADRESSES THE CLUB.

rig en potsierlijk, Jan-ongelukken, bijna onvermijdelijk van een koude kermis thuis komend, voortdurend er tegenaan loopend. Er is in dit onderwerp, als in die menschen, iets slungeligs, pummeligs, en zelfs vulgairs - en slechts een enkele maal gelukte het Seymour, dat vulgaire tot iets waarlijk grotesks te maken, zoodat hij vaak, te vaak gichelig is, in plaats van geestig.

Dit neemt niet weg dat hij van een koele grimmigheid in het grappige kan zijn, die bijna groot is. Baudelaire wijdt hem in zijn ‘Quelques caricaturistes étrangers’ een paar alinea's.

‘Bij Seymour, als bij de andere Engelschen, heftigheid en liefde voor het uitbundige; een eenvoudige manier, aartsbrutaal en direct, om het geval aan te duiden. In zake caricatuur zijn de Engelschen ultra's.

“Oh, the deep, deep sea!” roept een zwaarlijvig Londenaar, in beate aanschouwing verzonken, rustig gezeten op de bank van een boot, op een kwartmijl afstand van de haven. Ik geloof zelfs dat men op den achtergrond eenige daken ziet (ja, Baudelaire heeft toch zeker een heel slechten druk in handen gehad!) De extase van dezen idioot is buitensporig; dus ziet hij niet de twee mollige beenen van zijn lieve vrouw, die uit het water komen en recht op staan, met de punten van de schoenen in de lucht. Het schijnt dat dit vette personage zich heeft laten vallen, met het hoofd vooruit, in het vochtige element waarvan de aanschouwing die dikke hersen pan in verrukking brengt. Van dat ongelukkig schepsel zijn de beenen alles wat men ziet. Straks zal deze machtige natuurliefhebber doodsbleek naar zijn vrouw zoeken en haar niet meer vinden.’ Het geval is nog doller dan Baudelaire het navertelt. De brave Londenaar roept niet, hij zingt de schoone strofe: ‘Hearts as warm as those above be under the waters cold.’ De twee roeiers kijken beiden achteruit, zoodat gemelde dikke beenen ganschelijk onopgemerkt naar boven wijzen, star, mal-pathetisch, eenzaam ofschoon niet alleen...., allerbelachelijkst.

Er zijn meer van die rauw-koddige grappen onder die ‘Humourous Sketches’ welke Seymour eerst op steen teekende (maar

blijkbaar in een gravure-achtigen trant met de pen) en die later op staal zijn overgebracht en uitgegeven met een wee-moppigen tekst van Alfred Crowquill die veel bederft.

Een verlegen, sukkelig mannetje, een kleermaketje of zoo iets, zit in een bosch bij een vijver te visschen. Opeens staat daar, op die eenzame plek, terwijl de schemer om hem begint op te kruipen, een groote ruwe gemeene vent naast hem, gedoken in een dikken duffel, een knuppel achter zich houdend ‘This is a lonely spot sir, I wonder you ar'n't afraid of being robbed.’

Een Zondagsjager mikt op een klein vogeltje, maar daar vlak bij zit een oude heer, die verschrikt opkijkt, en iets roept: ‘You needn't be afraid, sir, I ant a haming at you.’ Het lakonieke van die onderschriften is soms heerlijk. Een jagersman, het type van een door niets van zijn stuk te brengen, koelen driesten poen, is aan het schieten geweest over een heg. Hij heeft eenige ruiten van een broeikas stuk geschoten, en vervolgens de kuit van den eigenaar geraakt. Maar één van zijn experminenten was toch een treffer. Dus steekt hij zijn hoofd over de struiken en vraagt vriendelijk ‘Will you have the goodness to hand me that little bird I've just shot off your hedge?’ - vraagt het aan den van pijn dansenden, zijn been wrijvenden buitenman, die zijn bloempot ook nog stuk heeft laten vallen en wraak sist uit zijn bull-dog kaken. Er zijn ook andere dan sportprenten tusschen de Humourous Sketches - zijn populairste reeks. Zoo is er die aschman, gemoedelijk, met zijn pijp even uit den mond genomen, die een boeken prentenwinkel binnenstapt en aan de pompeuze winkeldame vraagt: ‘I say, marm, do you happen to have the hair of “All round my hat”, I vears a green willow’, zoo zot door de gedachte aan 's mans eigen potsierlijken steekhoed met den enormen klep naar achter.

Maar een werkelijk grandioos tafreel,

ROBERT SEYMOUR: ‘NOW THEN, JEM, LET'S SHOW THESE GALS HOW WE CAN ROW’.

waarin het vulgaire tot een soort van groteske strafheid wordt opgevoerd, geeft hij te zien in een dronken paar menschen, dat het volgend gesprek voert:

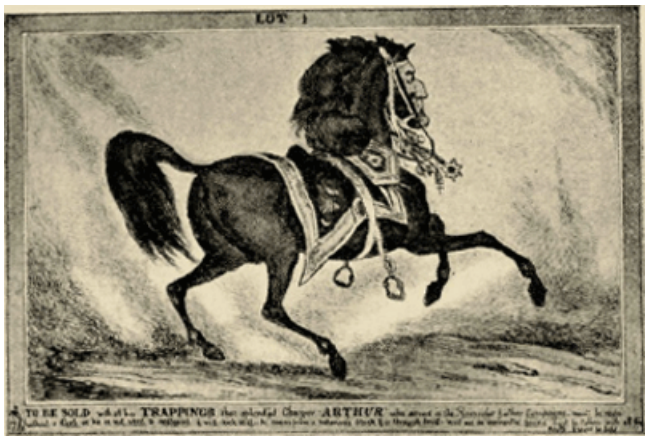
‘Vy, Sarah, you'r drunk! I'm quite ashamed of you.

‘Vell, vot's the odds, as long as you'r happy.’

De zedemeester en echtgenoot wiens hopeloos zatte kop tot een soort strengen frons is vertrokken, die door zijn flauwe bijna dichtzittende oogen wordt getemperd, hangt over een paal, een pand van zijn jas is verdwaald en ligt over zijn mouw, een kous zakt af, de ééne hand doet slapjes moeite het vrouwmensch te grijpen, de andere maakt een in de geboorte gestuit rethorisch gebaar. Het wijf ligt op den grond, haar dik bleek hoofd is omlijst door een slobberigen hallelujahoed, haar mantel is blijven haken aan den paal en wijst stijf naar boven als de arm van katrijn in de poppen-

kast, met een stijve, imbeciele gewichtigheid.

De landschappen, waarin de sporttafreelen zich afspelen, zijn dikwijls aardig van compositie ofschoon wat conventioneel (boomslag enz.) behandeld, en de figuren altijd levend. Het meest karakteristieke van Seymour's geestigheid is echter die koelbloedige manier, waarop hij een catastrofe weet voor te bereiden, en dan als het ware een stap achteruit doet: in het geval van den galmenden dikzak in de boot, die zijn vrouws beenen nog juist niet ontwaard heeft in hun fatale houding, van den armen hengelaar met den boef naast zich, van den aangeschoten en in zijn eigendommen getroffen man van de broeikas.

H.H. - 'WELLINGTON'.

Hij was dus wel een caricaturist met iets eigens, die Robert Seymour, die het plan opvatte om den een of anderen auteur den tekst te laten schrijven bij een reeks verhalen van reizende en allerlei avonturen belevende sportslui. Dickens, door de uitgevers aangezocht, wist al dadelijk te stipuleeren, dat de teekeningen uit den tekst zouden voortkomen, en bracht er als concessie de figuur van Winkle in, een stuntelig amateur naar Seymour's hart, die in het latere deel van het boek al minder en minder van zijn liefhebberij vertoont. Seymour maakte eenige etsen, die tot het beste behooren van zijn werk, maar kort na het voltooien van de werkelijk lugubre prent 'The dying clown' beging hij zelfmoord. Hij was iemand van een zeer prikkelbaren en zorgelijken aard, schijnt het, daarbij overwerkt, en zijn geldzaken waren in de war. De schetsen voor de enkele prenten die hij nog maakte, getuigen voor de allersmakelijkste wijze waarop hij een teekening in O.I. inkt of sepia kon opzetten. Dat achttal prenten blijven de beste van het boek; zij zijn rustiger van toon en beter geteekend dan die van Phiz. Ook bij hem is het componeeren echter het zwakke punt, zooals blijkt uit het tweede van de aardige Pickwick-plaatjes: de straatscène, waar de menschen soms geen plaats hebben om te staan en toch geen indruk van een gedrang wordt gewekt. Hoeveel woeliger en meer gesloten meteen, zou bij George Cruikshank zulk een tafreel zijn geweest!

Maar Seymour was tenminste geheel niet wat zooveel andere teekenaars in zijn tijd waren, iemand die de illustratie-manier van den jongsten en besten Cruikshank maar zoowat volgde, zonder iets van zijn geest en zijn talent te bezitten. Zoo waren er verschillende, bijvoorbeeld R.W. Buss, die eerst uitgenoodigd werd om Pickwick verder te illustreeren, maar tegen die taak geheel niet opgewassen bleek. Zijn werk is zwakjes caricaturaal en zonder humor; hij is vooral bekend door een studie over

de Engelsche caricatuur, die vrij belangrijk moet zijn, maar die niet in den handel is. Een tweede is Henry Heath, de zoon van den man die zooveel modeprenten onder den naam van Pant Pry teekende. Deze Heath, die o.a. een groot album naar het voorbeeld van de Scraps and Sketches en het Sketchbook van George Cruikshank uitgaf, was een handig etser, en zijn poppetjes zijn wel eens komiek, maar ze staan altijd als slechte acteurs tot het publiek

te spreken, en de grappigheid zit vooral in de costuums, die hij met groote virtuositeit chargeerde. Hij geeft ook soms een soort van sentimenteele romantiek, die weerzinwekkend is. Werken als die van hem worden den onoordeelkundigen verzamelaar als uit de ‘school’ van Cruikshank aangesmeerd, maar middelmatige leerlingen doen een school geen eer en geen oneer aan.

Het is niet onwaarschijnlijk dat het H.H. geteekende prentje, dat Wellington als paard voorstelt, van zijn hand is, mogelijk is het ook van een der navolgers van H.B. = John Doyle. Het is uit den tijd toen Wellington's tegenstand tegen den Reform-Bill hem hoogst impopulair maakte, en de prent kondigt dit paard dan ook te koop aan; het wordt van de hand gedaan wegens neiging tot achteruit trappen. Het paard zelf is goed, maar de kop is er aan geplakt; er is geen poging gedaan om een paardekop te geven die iets van de trekken van Wellington vertoont, of een gelaat van Wellington, dat op een paard lijkt.

Nog is er een dergelijke illustrator, Thomas Onwyhm, dien ik ook noem omdat zijn werk, dat een zeker ouderwetsch cachet heeft voor ons, eveneens behoort tot de gezochte dingen uit dien tijd; hij is niet zonder bekwaamheid, maar nog grover dan Heath. Hij illustreerde o.a. een boek dat een zekeren opgang had: Valentine Vox, the Ventriloquist, akelig grappig. Er zijn echter een paar prentjes in waar men eenige krankzinnigen

KENNY MEADOWS. THE TAVERN-HOSTESS.

op een binnenplaats van een gesticht ziet, en die figuren zijn zoo naar en weerzinwekkend, dat ik ben gaan twijfelen of er toch niet iets in dien teekenaar zat, misschien.

Maar er zijn een paar illustrators uit de Cruikshank-school, die elk op zijn eigen wijze toch wel van een eigen humor blijk geven. Alfred Crowquill, wiens naam daar straks genoemd is wegens zijn overbodigen en zelfs hinderlijken tekst bij Seymours Humourous Sketches, was, behalve schrijver, teekenaar, en als zoodanig wel

dilletanterig, maar toch meer beschaafd en genietbaar. Hij heeft soms aardige compositievindingen en maakt prentjes die van zwart-en-wit verdeeling origineel zijn. Zoo heeft hij een late uitgave van Dr. Syntax geïllustreerd, en zijn kleine prentjes, in houtgravure overgebracht, zijn wel niet zoo krachtig en zoo vermakelijk als die van Rowlandson, maar toch aardig en gemoedelijk, met iets deftigs. Dit is wel, voor zoover ik weet, zijn beste werk, er zijn fijne rustige vignetjes bij. Daar is b.v. het moment, waarop Dr. Syntax van zijn ‘tour’ thuis komt; zijn vrouw denkt dat hij niet dan wansucces heeft gehad; zij bekijft hem, scheldt hem uit, raakt steeds meer in woede als hij niets antwoordt, en begint de moeilijkheden op te noemen die hem wachten, terwijl hij doodbedaard zich van den domme houdt om opeens voor den dag te komen met het geld dat hij heeft mee kunnen brengen door den verkoop van zijn boek.

Yes, puff away, - but 't is no joke,

For all my schemes to end in smoke zegt ze. De ironisch-gelaten afwachtende uitdrukking in het gezicht van den braven predikant heeft Crowquill zeer fijn weergegeven, en zoo zijn er meer mooie illustratietjes in dit boekje. Crowquill teekende nog wel veel later dan de tijd waarvan ik nu spreek, groote kerstplaten voor tijdschriften en weekbladen, voor pantomimes en feeërieën.

Belangrijker echter is Kenny Meadows; zwak in de uitvoering, maar geestig en fijn fantastisch in de conceptie van veel zijner teekeningen. Hij illustreerde een Shakespeere met prenten die soms potsierlijk slecht zijn, maar waarin enkele verrassend goede vindingen. Zoo is zijn creatie van Fallstaff zeer opmerkelijk en maakte in Duitschland, toen daar een uitgaaf met zijn prenten verscheen, zelfs zooveel opgang, dat er een beeldje naar geboetseerd, afgegoten en in den handel gebracht werd.

Hij was over het algemeen geen sterk compositeur, maar kon voortreffelijk typeeren. In een bundel, Heads of the People, met bijdragen van Thackeray en anderen, waarin allerlei typen uit het Engelsche leven werden beschreven, (in het Fransch is er een uitgaaf van: 'Les Anglais peints par eux-mêmes') teekende hij op zijn eigenaardige spitse wijze vele halve figuren, die wel eens wat zwak van constructie, maar dikwijls heel subtiel van uitdrukking zijn: de tafelschuimer, de mode-dokter, de effecten-makelaar, de winkelbediende, de meid-alleen,

ALFRED CROWQUILL: FROZEN-OUT GARDENERS.

de herberg-meid, de waardin, de oude en de jonge Lord, de Engelsche en de Iersche boer, en meer. Hij had een gemoedelijke en prettige voordracht die veel goedmaakte, en een fijne waarneming. Hoewel een tenger en zwak-uitziend man, en in zijn levenswijs een vroolijk Bohème, werd hij 85 jaar oud en veel van zijn best en aardigst werk is van later datum. In Bell's Life in Londen, een tijdschrift van ongeveer 1830, droeg hij zoo veel bij: koppen van allerlei personnages, de portier, de slager, de zeeman, de kok, zij zijn misschien grover geteekend, zeker grover gesneden dan die in 'Heads of the People,' maar altijd buitengewoon karakteristiek. Behalve die specialiteit van koppen-teekenen had hij een andere: In de soort ouderwets-decoratieven trant, in allerlei arabesken, placht hij koddige en lieve naakte babies te doen optreden, soms vergezeld van elfjes en feëen. Er is iets zeer bevalligs en onschuldig-vroolijks in die kleine versieringen, en zijn gave voor dit genre maakte hem tot een allergenoegelijkst sprookjes-illustrator. Zijn fantasie is niet uitbundig, maar beminnelijken oorspronkelijk, de babies of cherubijntjes op bloembladen of in vogelnestjes hebben juist genoeg spirit om niet zoetlijk te zijn, en zijn feeërieën

vertoonen altijd bij een wellicht wat aarzelende en kinderlijke teekening, een dartele en smaakvolle vinding.

Zijn werk, hoe weinig imposant, doet den humor der oudere Engelsche caricaturisten alle eer.

KENNY MEADOWS: VIGNET UIT 'MIDSUMMER EVE'.

t.o. 33

Zeeuwsche mijmeringen,
door P.H. Ritter jr.

IX.
De sneeuwbergen van Valkenisse.

Er is haast geen plek op Walcheren, waar ge zijn witte duinen niet ziet, - zijn duinen, die achter zijn groene lommers en groene heggen oprijzen als een sneeuwgebergte. Dit zijn geen duinen, zooals ge ze in Holland kent. Ze liggen bij u, in Holland, achter steden en fabrieken, en ze zijn een afzonderlijk gebied, dat behoort aan het strand en de zee. Geel zijn ze of staalgrijs van dor helm, of zomers in Scheveningen, zijn het groote bruine bijenkorven, waar ge veelkleurige bijen, - de duizend menschjes met hun roode en gele en blauwe parasolletjes - ziet bewegen. Op Walcheren zijn de duinen in éénheid met het land, het groene, dat donker is door hun contrasteerende blankheid, en dat zich aanvlijt tegen hun glooiingen. O, die wondere witte bergen, die een vreemden lichtglans geven aan het land, ge vindt ze nergens zooals hier, en nergens als hier zijn zij vertrouwd met den hemel, waar zij met hun zachte ronde kamelenruggen tegen liggen aangeleund.

Tusschen de spijlen door van een eigenwijs, groen hek ziet ge ze schemeren, en ge ontdekt hun plotselinge witheid als ge langs de stammen van een boogaard blikt of tusschen twee kleine, witte huisjes die wel voorzichtig op de groene aarde schijnen neergezet. Beschermend rijzen zij omhoog achter een goedmoedig kerkje, en ge vindt hun lichte schijnsels weerkaatst in de melkblauwe plassen, waar de koeien uit drinken. Ja, Walcheren is als een dal tusschen de duinen, en wij gaan ze bestijgen, om ons eiland te bespieden zooals de groote, zondoorschenen witte wolken het doen, die traag genietend voortschrijden boven deze welige, groene wereld.

Ge moet eerst met mij mee in een klein genoeglijk stoomtramsalonnetje, dat zachtjes wiegelt door de weien, waar de boerinnetjes u staan na te wuiven met heur kleurige zakdoeken, als feestvlaggetjes wapperend in den lichten wind.

Hoor, hoe ons kleine dappere locomotiefje toetert, het toetert als de booten die varen op de wijde zee, en het toetert zijn verlangen uit om ons aan de zee te brengen, de zee die om Walcheren heen staat als een ruimte van licht. - Het zal u treffen, als ge met mij uitstapt in Biggekerke, en daar het lange kronkelende landpad opstapt dat naar de witte duinen leidt, - het zal u treffen hoe luw en lief de zee hier doet met het land. Ik heb mij maar zelden behagelijk, ik heb mij maar zelden menschelijk gevoeld, in de dorre en rulle regionen dicht aan de kust.

Het land verliest daar zijn groeizaamheid, het is eentonig grijs, een tochtige, vochtige wind beneemt ons den adem, de huizen, slecht en licht in elkaar getimmerde optrekjes, staan te klapperen als hadden zij de koorts, onrust is in de menschen, de badgasten die zich overgeven aan een slierende, wapperende nonchalance die hun een air geeft van opulente don Quichoterie. - Niets van die tochtige, nerveuze onrust achter de blanke, smettelooze duinen van Valkenisse. Het Zeeuwsche land blijft tot het laatst het Zeeuwsche land. Weelderige akkers, groene vruchtbare landerijen, en daartusschen de slierig-kronkelende wegen, waaraan de kleine boerenhuisjes staan, tusschen hun rankende bloeiende boomen, te midden van hun aardige gele bloemen, en een breistertje zit rustig gebogen in het stille, teedere licht. Eerst vlak aan den

voet der duinen begint het duinlandschap. Maar ook daar is het anders dan in uw badplaatsen, waar de zon boven uw hoofd laait als een witgloeiend metaal. Er is een klein bosch, daar in Valkenisse, waar geen geluiden zijn dan

de heldere stemmen van enkele vogels, en er is een kleine, landelijke uitspanning, waar ge geen gazeuses kunt krijgen of champagne-pilz, maar pannekoeken en melk, die door uw keel glijdt als honing en die smaakt zooals de Zeeuwsche lucht.

Zoet klinkt de naam van Valkenisse, en zacht en weelderig zijn zijn contrijen. Ge krijgt illusies van een valkenjacht, van ridders en edelvrouwen, die hier ter jacht togen onder de zwierige takken der boomen, en dan weer ontwaart ge hoe tot in de duinen toe het landelijke zich handhaaft, als ge een wijde boerenhoeve ziet schemeren tusschen de stammen.

Maar wij beginnen onzen bergtocht door het zachte, hagelwitte zand, onmerkbaar omhoog over de witte vlakten, die blank als gletschers zijn, onmerkbaar omhoog - en over uw voorhoofd speelt een streelende luwe wind en in uw longen stroomt de zoete lucht van het geurende land. Zijn wij op den hoogsten top gekomen, dan ligt heel Walcheren als een lommerrijke tuin beneden ons, als een plotseling opgedoemd paradijs tusschen de zilveren parelende zee, die het als een luchtehelderheid omsluit. Heel Walcheren met al zijn vertrouwde gezellen, - de lange Jan van Middelburg, en de breede goedmoedige toren van Veere, en als reusachtige, naar den hemel zich uitstrekkende armen, de hijschkranen van de Scheldewerf van Vlissingen, van Vlissingen dat reikhalst naar grootheid!....

X.
De dag des heeren.

Geen land op aarde, waar een zoo onaantastbare Zondagsheiliging bestaat als Walcheren. De Lange Jan van Middelburg zet den dag des Heeren in met een zwaar en sonoor geluid, dat galmt door de kristallen uchtendstilte van den zomerdag als de slag van een gong in een onmetelijke zaal. - En of zij worden aangedaan door de machtige stem van den metalen voorzanger, zoo beginnen ook de àndere klokken te zingen, één voor één, het geluid wordt overgereikt van den eenen toren naar den anderen, en er komt langzamerhand zulk een deinend gebeier over het heele land, dat het niet anders kàn, of allerwegen ontwaken de boeren en bazinnen in al de boerenhoeven, die met haar kleine vensters staan te glinsteren in het licht. Er is dan een stil en plechtig geruisch in de kleine huizen, als men zich hult in stemmige, zwarte kleedijen en de Moeder en al de dochterkens zich tooien met de hagelwitte kappen. En daarna komt er een roerlooze aandacht in de kleine behuizing, wanneer de devotie van den morgen begint.

In de voorkamers, waar koele schaduw toeft doordat de vensters zijn omloofd, vindt ge ze bijeen om den smetteloozen ochtenddisch, de boer en de bazin, met al de zonen en dochteren. Boven de zwarte pakken der mannen komen de strakke gezichten wit uit in het schemerig licht, en de ranke hoofden der kleine boerinnetjes met de geloken oogen en de fijne, roode lippen als bloembladen, zijn neergebogen binnen de zedig-omsluitende huiven. - Het is als een droom, die uit den nacht der eeuwen naar voren kwam, en leven kreeg in dezen zomer-morgen, - in het samenbidden herleeft het beeld der primitieve schilderijen met de apostelen en kindvrouwen, die voor het Heilige zijn neergeknield.

Als er gesproken wordt, is het de stem van den Vader, die leest met monotone stem: ‘dat God den zevenden dag heeft gezegend en dien geheiligd, omdat Hij op

denzelven gerust heeft van al zijn werk, hetwelk God geschapen had om te volmaken,’ - en geene andere geluiden storen, dan het gezoem van een hommel, die aan komt zweven door de zondoorschenen wereld, en langs het open venster zijn reis vervolgt.

Later ziet men de heele familie tijgen over de kleine paden, een langzaam-schrijdende processie van donkere en blank-om-

huifde figuren. Zij dragen de groote kerkboeken voor zich uit, eerbiedig zooals men reliquieën draagt, en ze schrijden langs de velden, vol van zacht-gele bloemen, die dansen in den ochtendwind.

En den heelen Zondag is er een zacht gebrom van orgelen in de witte kerken en achter de groene luiken der kleine witte huizen, terwijl buiten de lichtere muziek ruischt van wuivende halmen, en de wereld met felle kleuren staat te gloeien in de zon.

XI.
Naar Zuid-Beveland.

Het is nog mogelijk in Zeeland te reizen in een ouderwetschen boemeltrein, die niet alleen het wezen der diligence in zich draagt doordat hij rust neemt bij ieder herbergzaam oord, maar ook doordat hij, met zijn hoogen opstap en zijn coupé's vol veel te groote, wippende fluweelen kussens, herinneringen wekt aan den tijd waarin men de kinderen bakerde en de grootmoeders hooge stoven gaf, den tijd der lange pijpen en breede rokken en breede conversatie.

Ik ben vanmorgen van Middelburg naar Goes gereisd in zoo'n door stoom bewogen diligence. Maar ik had weinig moeite mij te verbeelden, dat het twee stevige, welgevoede Zeeuwsche paarden waren, die ons voorttrokken langs den Dam over het Sloe, want het ging zoo prettig langzaam, en de onregelmatige schokken van den wagen gaven illusie dat een levende kracht ons diende. Geen tegenstelling was er tusschen het land en de reizigers, een groep van echte Bevelandsche boeren en boerinnen, die vroolijk met elkaar uittogen in de blauwe bloeiende lentedag, en die een pracht waren op zichzelf, de boeren met de rijk gedreven Zeeuwsche knoopen om den gordel, en de meisjes met heur keurig-ingeregen wit satijnen corsages, en den breeden Bevelandschen muts, vol fijn bewerkt kantwerk, dat duizend kleine openingen vertoonde, waar de appelblozende wang door scheen. - Wij zijn in Zeeland zoo één geworden met de natuur, wij snuiven hier zoo aan alle zijden de geuren der vette, welige aarde die om ons heen ligt uitgespreid, dat ik met heimelijkheden mijn woorden niet hoef te omsluieren, als ik u spreek van de natuurkracht die liefde heet. De bloeiende appelboomen buiten in het land lieten zich beschijnen door het licht van den hemel, en de bloeiende appelwangen binnen lieten zich streelen door oogen, waarin de hemel zich dagelijks spiegelt. De Liefde was in mijn diligence, de onbesmuikte, die de stevige lichamen der boerenjongens deed leunen tegen de ronde schouders der boerinnen, die de oranje, zongebrande koppen deed gluren door het fijne kantwerk der vrouwenmutsen, die de ruige bruine handen, waar nog de Zeeuwsche aarde aan kleefde die ze hadden vruchtbaar gemaakt, deed grijpen naar poezele armen, op de breede schoten zwijgend gereedliggend in welbewuste argeloosheid.

Hoe kan men de menschen meer lief krijgen, dan als men ze elkander ziet liefhebben? - Hoe kan men een land meer lief krijgen dan het begrijpend van de menschen uit, die hier in Zeeland groeien en bloeien als een forsch en sappig inheemsch gewas, nog niet verkleurd door vreemde entingen, nog niet verpoverd

door moderniteit, die wel omhoog gerezen schijnen uit de aarde, waarop zij leven en die zij kennen en die hen voedt, en die zij bezitten als een rechtmatig eigendom.-

Zoo waren mijn mijmeringen, toen ik zachtjes wegschommelde van Walcheren in mijn bijna anachronistisch vehikel, dat vol was van de festijnen der minnarij, toen ik den Sloe-dam over ging, die schakel tusschen de twee zeeuwsche werelden, Walcheren en Beveland, dien breeden rug tusschen twee melkwitte wateren, waartegen een lichtgele slib ligt aangeklonterd als de suiker in een ontzaglijke rijstebrei.

Maar aan de kim der onmetelijke lichtgele vlakte vertoonden zich de kontoeren

van het land dat ik ontrouw werd in wazige eenheid van blauwen hemel en blauwe zee, en de toren van Veere rees daar op, als een wachter aan den ingang der streken van droom en oneindigheid.-

XII.
Twee werelden.

Tusschen Zuid-Beveland en Walcheren bestaat maar één overeenkomst, ze is, dat beide beschenen worden door den Zeeuwschen hemel. - Die maakt de huizen, de heggen, de hekken en velden licht en frisch als was het alles altijd pas gewasschen, en die doet rust neerdalen op de aarde en in de zielen der menschen. - Maar hoe stil en zacht en plechtig is Walcheren naast Zuid-Beveland. Het is niet toevallig dat de Zeeuwsche Sagen spelen op Walcheren, het land der Druïden en van de geheimzinnige godin Nehalennia. Het is niet toevallig dat daar de hooge hallen rijzen, waar het land bestuurd wordt, en de roerlooze pleinen liggen, waar de historie fluistert. De praal van Walcheren krijgt statuur door de bescheidenheid van het land, de droom van Walcheren krijgt leven door de ingetogenheid van zijn spheer.

Het is niet breed en machtig, maar diep en klaar, en het draagt een argeloos bezinnen in zijn kleine heldere wateren zooals een kind in zijne stil-verzekerde oogen. Het land is er vol van smalle, kronkelende paden, die slingeren tusschen bosschages en struweel, en er zijn plotselinge verhevelingen van den bodem, en kleine knusse dorpjes onder oude boomen. De natuur is er fijn geciseleerd, afwisselend en teeder, ze maakt zich klein en gunt aan haar oude monumenten de heerschappij van het landschap. En de menschfiguren zijn er stiller en bescheidener-getooid dan op Zuid-Beveland, de kleine glundere boerinnetjes met heur bedeesde kappen, die zedig de gladde haren overhuiven, zonder uitsteeksels van weidsche kant, en de donkere boeren met hun minder rijk bespikkelde gespen en knoopen.

Zuid-Beveland is een ontzaglijke groene vlakte, waar de wind over waait, die de rokken om hoog doet bollen van de jolige, roodkonige boerinnen, aan de hekken de treinen nastarend met de breede handen boven de oogen om zich te schutten tegen de felle helderheid van het licht. Niet de gebouwen domineeren, maar het land, waarin de dorpen geen anderen aard hebben dan dat zij middelpunten zijn van welvarendheid. En de menschen zijn er joliger en opulenter, zij geven aan de weelde van het land symbool door de weelde van hun kleederdracht. Er is een zwierige beweging over het weide land, en de boerinnen in heur kleurige kleedij en met de breede, uitstaande witte zijstukken heurer kappen lijken wel reusachtige vlinders die overal bezig bewegen door deze groene wereld.

Concreter is dit land dan Walcheren. De weemoed van historie en vergane grootheid toeft er niet zoozeer, - ge kunt hier niet droomen, maar wèl u laven aan een gezonde gelijkmoedigheid, die de natuur hier even rijkelijk geeft als de volle melk harer welgedane koeien. Dit is, minder dan Walcheren, het land van het verleden, maar van het rustig, gelijkmatig levend heden, een heden zonder opwinding en gloeiende idealen, maar een heden van stoere, onopgesmukte arbeidskracht, die een bodem volgedegen welvaart vrucht doet geven in een tijd van nood.

XIII.
Goes.

Goes is niet weidsch en statig als Middelburg, niet ijl en vreemd-verwezen als Veere, en verre van haar zijn de groote, onmetelijke wateren, waaraan Vlissingen, de Penelope onder de Zeeuwsche steden, haar eindelijke grootheid verwacht. Ze heeft een al te vriendelijk silhouet voor de gedegen flinkheid harer pleinen en heerenhuizen, en hare dicht bij elkaar oprijzende kleine toren-

spitsen lokken tot spelender mijmering dan hare nuchtere, stevige aard gedoogt. Ik zou ieder die naar Goes gaat willen raden, haar te naderen in een wagen met stevige paarden bespannen, want dat hoort bij haar aard van rustig-bedrijvige landstad, waar veel degelijks wordt ondernomen in bedaardheid. Ge moet naar Goes niet over het water, maar over het bloeiende land, waarvan zij het middelpunt is. Zij heeft vele markten, die soliede en regelmatig zijn gebouwd als de ontvangkamers in oude patriciërshuizen, en die markten hebben uitgangen naar kleine straten met heldere klinkers, waarover de schaduwen van boometakken bewegen, die vertrouwelijk hangen over de tuinmuren. Als er een glunder boerinnetje komt aanstappen onder de kleine poorten en door de kleine openingen naar de markten toe, dan is er een stille, roerlooze innigheid van licht om haar heen, als Pieter de Hoogh of Gabriël Metsu bewaarden in hun schilderijen.

Maar boven alles is Goes de stad van de begrenzingen. In het Zeeuwsche landschap kan men zich verdroomen met zijn hunkerende ziel, maar er wordt geen degelijker, concreter huiselijkheid gevonden dan in de Zeeuwsche binnenkamer. En deze concrete degelijkheid nu, is naar buiten gekomen in de pleinen en straten van Goes. Het lijkt wel of een stoere wil dit stevige stedeke heeft gebouwd als een wiskunstig verzet tegen de ijle oneindigheid van het landschap met zijn flauwe, nevelige kontoeren, want ik ken geen regelmatiger omslotenheid dan die der Goesche markten. Daar hebt ge de Beestenmarkt, met zijne kleine, vriendelijke huizen en zijn pomp in het midden, waar, op den top, drie bronzen knapen zich vermaken met een dolphijn. Daar hebt ge de Kreukelmarkt, waar bezig leven tiert om de Kathedraal. Maar het stoerste plein is de Groote Markt, een lange, breede ruimte, een plein van zuivere natuur, gaaf toegebouwd, met wijde, regelmatige huizen, waarvan er enkele de weelde dragen van groote tijden. Het mondt uit in korte straten en daar, op een der hoeken, is stevig geplant de zware, vierkante toren van het stadhuis, dat, met zijn kanteelen getooid, als een kasteel het plein beheerscht. En langs den toren glijden uw blikken naar het perspectief der Kleine Kerkstraat, en ge ontwaart een ontzagwekkend groen spitsboogvenster, dat hoog en heerlijk oprijst boven den Noorderingang der Kathedraal van Sint Magdalena.

Ze is eigenlijk een reusachtige binnenplaats, die Groote Markt van Goes. Ik zat er op een zomerschen marktdag op het terras van het Hotel Central, waar allemaal kleine, roode fuchsia's bloeiden op de balustrade, zoodat ik mij voelde als in een waranda. Er heerschte een stemmig vertier om de kramen aan den rand der marktruimte opgesteld, een stemmig vertier van kalm hun zaken doende boeren, die rustig heen en weer liepen of in groepjes stonden te praten op de markt en in de hal van de korenbeurs. Geen kiem van opgewondenheid, de stemmen bromden gedempt tusschen de huizen als een gezoem van duizend insecten, en dat duurde zoo uren door in onverstoorbare gelijkmatigheid, terwijl de twee leeuwen op de Raadhuispui als genoeglijke oude Heeren stonden uit te rusten op hunne schilden en vriendelijk toekeken op de zacht-rumoerende menigte. De café's leken wel open loggia's om de groote openluchtkamer heen gebouwd, het rijke, weelderige Hotel de Korenbeurs, als een paleis van Ceres, en m i j n café met z'n strak-stijve rooie bloempjes er tegenover, en als de zaken gedaan waren, beenden de boeren als vanzelf naar de koele gastvrije ruimten, waar het lichte schuimende bier gereed stond, dat al evenmin als iets anders in staat was de gemoederen aan te doen met hartstochtelijkheid.

Grijs lag de wijde middenvlakte van het plein in de brandende zon - en middenin de leegte op een groen heuveltje stond een uitgestorven muziektent, die een oogen-

blik het middelpunt van belangstelling was, toen er een jongen met een schel van in het zonlicht flitsend koper kwam luien, - een klein geluid in de grootere rustigheid, - en met een hooge stem als van een vogel aankondigde dat er in den avond een concert zou zijn. Er waren andere jongens die het hem nariepen in de straten, en er was even geroffel van een trom, die den omroeper accompagneerde, maar daarna viel het plein terug in zijne murmelende bedaardheid, die ook de boerinnen niet onderbraken, in heur kleurige kleedijen langs wiegelend, terwijl ze met genietende teugen de zoete zoetigheid zogen uit heur ijswafels. Blauw was de lucht, zonder een wolkeveertje, en de witte huizen, de enkele topgeveltjes die hier en daar omhoogpiekten naast groote, wijnroode daken, het was alles hel en nadrukkelijk in de diepblauwe helderheid en betóónde de rust der stilbloeiende stad.

XIV.
Het bewegelijke in de rechte stad Goes.

Ik heb u nu zooveel geschreven over de rechte, strakke pleinen, dat ik bijna vrees mijn goede stad te hebben verongelijkt, want zij is rhythmisch zooals weinig steden zijn. De ronde, wijde welige lijn vertoont zij naast de strakke, en de sierlijk-gebeeldhouwde guirlandes in de precieuze achttiende eeuwsche Raadszaal geven getuigenis van een zwierigen zin voor pracht, die haar, als wij haar niet reeds zouden kènnen als eene Zeeuwsche, onmiddellijk aan ons zou openbaren in haar Zeeuwschen aard.

Zoo strak-rechtlijnig als haar Groote-Markt, zoo goedmoedig-rond is hare haven. (Goes zou in Zeeland niet liggen als het geen haven had) - Die haven is een waterbaan, die heel naar de Oosterschelde leidt, maar weinig heeft zij in zich van de woelige buitenwateren, waar deining is en felheid van wind. Timide ligt het water in een breede kom, waaromheen de prachtige huizingen staan in een wijden boog, gedegen gebouwen, van een stevige weelderigheid, zooals ge dat in Goes verwacht. En niet alleen hebben ze beteekenis in hunne samenstelling van het stadsbeeld, maar ze zijn elk voor zich een stuk van waarde, waar de Goesenaar hoog opgaat. Want fier zal hij u toonen een schier ongerepten Gothischen gevel aan den kop van de haven, en een prachtig, opulent notarishuis, in laat-Renaissance, dat met een breed gebaar van zwierig-omkrulde vensters zich aan den ingang van de haven posteert. Hij zal u toonen den gevel van de oude watermolen, den gevel van de brugwachterswoning, met zorg gerestaureerd, en vele opgaande Gothische daken.

Zoo bewegelijk nu als het leven der gebouwen aan de haven, zoo bewegelijk is het leven der menschen op de Kreukelmarkt, rond de groote, blanke Kathedraal van Sint Magdalena. Zooals zij daar wijduitgespreid staat te midden van kleinere huizen, met haar rijen van hooge groene vensters, waar het zonlicht in fonkelt als in een smaragd, vertoont zij het wezen der oude Kathedralen die als een kostbare eigenheid oprijzen, omgeven door de drukke doening der stad, en die toch vertrouwd en één zijn met het leven der menschen. - De Goesche markt maakt op den vreemdeling den indruk van een dag van zaken, zooals de Middelburgsche van een dag van festijn. Maar wat zich heenspoedt naar die zaken, dat wemelt om de witte Kathedraal, dat kronkelt zich

over de Kreukelmarkt, die op den weg ligt van het station naar het midden der stad. - Wie denkt er aan, buiten den stroom te geraken en zich te wenden naar een zijweg, de Zusterstraat? Wij zullen het heden doen, want ge vindt er het Armhuis, een strak gebouw, maar met een klein, schilderachtig poortje in Hollandsche Renaissance. Is het poortje bizonder als architectuur? Neen, het is ty-

pisch en gemoedelijk, met de kleurige poppetjes als op een wip naast zijn kopstuk, een oude man die wel een chineesje lijkt en een wat Zebedeeïg oud vrouwtje, figuren, die de oorspronkelijke bestemming van het huis als Oude Mannen en Vrouwenhuis aanduiden. Die twee figuren staan daar al eeuwen lang te zwijgen, en wel terecht, want ze zouden anders maar de geheimen verklappen van vroeger dagen, toen er een lustig leven achter die breede, massieve kolommen werd geleid. Want er werd bij de oude dames en heeren een bizondere politie onderhouden, en dat scheen wel noodig, als men leest hoe een resolutie van 1670 bepaalde, dat voor het jaarlijks gebruik in het Oude Mannenhuis m a a r dertig okshoofden brandewijn zonder accijns mochten worden geconsumeerd - er waren, dit moet men er bij weten - maar twintig gasten in geherbergd. En zoo gaan wij wel een bepaalde beteekenis hechten aan het rijmpje op den gevel:

‘Tot hulp en troost van man en vrouw
Is opgherecht dit nieu gebouw,
In ruste Ider hier sijn tijt
En Teijnde van Sijn leve slijt.’

Aanteekeningen.

Iets over verschillen tusschen Walcheren en Zuid-Beveland.

K l e e d i n g . In vele opzichten verschilt de kleeding der Walchersche boerinnen van die van de andere eilanden. Zoo heeft men in Walcheren eene eigenaardige muts, die men t r e k m u t s noemt of L a n g e t m u t s , naar den eersten fabrikant Langet. Die helder witte muts is niet à jour bewerkt, maar effen, ze heeft geene verlengsels noch op zijde noch van achteren en is het toonbeeld van netheid en zedelijkheid, maar niettegenstaande deze eenvoudigheid is het toch lastig om haar, nadat zij goed gewasschen en gebleekt is, een goeden vorm te geven. In Zuid-Beveland is de vrouwenmuts geheel anders. De butienmuts heeft doorzichtig borduurwerk, zoodat men de witte ondermuts zien kan. De muts is ronder. De bovenmuts bestaat eerst uit een vierkant stuk, dat het haar bedekt. Door vele microscopische plooien verkrijgt de vierkante muts de gedaante van het hoofd. In het midden draagt men gaarne een band van kant en hieronder een blauwachtig papier, om de figuren beter te doen uitkomen. De breede wijd uitéénslaande zijstukken der muts bestaan uit twee breede stukken kant, verschillend geborduurd; en door een dunneren rand, ook van fijne kant omgeven. Dit alles wordt door carcas gesteund, om borduursel, gelaat en sieraden goed te doen uit komen.

S i e r a d e n . Ze zijn: 1e spelden met gouden knop; 2e gouden platen op het voorhoofd, die men n a a l d e n blijft noemen omdat zij oudtijds den vorm van naalden hadden en dienden om het haar bijeen te houden; 3e platen van goud vóór de ooren, die men s t i k k e n noemt; 4e kleine hangende plaatjes van goud, die men in Goes b e l l e n noemt en op Walcheren s t r i k k e n , omdat het goud vroeger ook in den handel voorkwam in den vorm van strikken; 5e spiralen van goud vóór de ooren; 6e halskoralen, ringen enz.

In Walcheren is alles veel eenvoudiger dan elders. Men draagt er niet de spelden met groote knoppen van goud. De voorhoofd-plaat of n a e l d e , die de getrouwden rechts dragen en de ongetrouwden links, schijnt niet lang geleden in Walcheren nog te zijn gebruikt. De gouden platen of stikken draagt men in Walcheren niet. Ze zijn in de overige eilanden zeer groot en schitterend en vierkant van vorm. Zij vormen het voornaamste sieraad, staan frontaal naast de oogen en schitteren van verre. De strikken of bellen zijn op Walcheren kleiner en minder voorzien van paarlen of steentjes (vergelijk over kleederdracht, sieradiën, volksgewoonten enz., de studie van Dr. J.C. de Man over de Twaalf

schedels van Reimerswale. Middelburg D.G. Kröber Jr. 1893).

Goes ontleent volgens Boxhorn zijn naam aan eene schor, waarop zich eertijds vele ganzen nederzetten, (vandaar dan ook waarschijnlijk de gans, die in het wapen van Goes voorkomt). Smallegange meent, dat Goes zijn naam ontleent aan een oud woord, dat welige, vruchtbare aarde beteekent, weer anderen denken aan een oude rivier Gosaha. In 1300 was Goes reeds een dorp, in het bezit van een versterkt slot, aan welks Z.O. zijde later de St. Maria Magadalenakerk gebouwd werd. Volgens Smallegange heeft Jacoba van Beijeren Goes tot eene stad verheven. (1417)

Het oude kasteel van Goes heette het slot Oostende, dat toebehoorde aan de graven van Holland. Jacoba van Beijeren heeft er later geresideerd, en men toont u thans nog in den tuin van een herberg, die op de plaats waar vroeger Oostende gestaan heeft zich bevindt, een moerbezieboom, onder Jacoba van Beijeren geplant, met duizend wonderlijke kronkels en vertakkingen, en bijna ter aarde liggend van ouderdom, maar die nog jaarlijks een rijkdom van vruchten schijnt voort te brengen. - Een cultus van oude boomen als in Japan! -

De Sint Maria Magdalenakerk heeft in grondplan een kruisvorm, en bestaat uit een 60 M. lang middelschip en een in het midden daarop staand Noorder- en Zuidertransept van 48 M. lengte. Het ten Westen van het transept gelegen middelschip bestaat uit 5 travées en heeft aan weerszijden twee zijbeuken. Het koor heeft een zelfde indeeling wat hoofd en zijbeuken betreft als het schip.

De kerk kan in haar lengte niet overzien worden, doordat ten Oosten van het transept een muur is aangebracht, die oorzaak is, dat haar schoone verhoudingen niet tot haar recht komen. Zij is door dezen muur in twee deelen gesplitst. In het oostelijk deel wordt de (protestantsche) dienst waargenomen, waarom dit thans de preekkerk genoemd wordt, het westelijke ligt onbenut en heet thans de wandelkerk. Een vrij gedétailleerde beschrijving van de voornaamste gebouwen in Goes en speciaal van de Sint Magdalenakerk vindt men in het XXVIe Bulletin de la Gilde de St Thomas et St. Luc van Bn Joseph de Béthune. Zéér uitvoerig is het Bulletin, uitgegeven door den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond.

Het Oude Mannen en Vrouwenhuis (thans armhuis) draagt het jaartal 1655 als stichtingsjaar. Het diende ter inwoning van hen, die er plaats in hadden gekocht, maar ging voornamelijk te niet bij gebrek aan de noodige fondsen tot onderhoud. In 1733 besloot men het te laten uitsterven. Om echter gelden te vinden teneinde het zoo lang te onderhouden, moesten de elf eerst in rang zijnde van de 21 raden der stad zich ieder een belangrijke financieele opoffering getroosten. In 1742 werd het verkocht. Later, in 1747, had de stad er weder behoefte aan, om het tot een hospitaal te maken.

Men vindt over dit Oude Mannen en Vrouwenhuis en over alles wat de stad Goes betreft een zeer betrouwbare bron in de Voorlezingen over de stad Goes gehouden door R.A.S. Piccardt (Goes F. Kleeuwens en Zoon 1865).-

Sint-Elmsvuur,
door Herman Robbers.

I.

De warme zomer van 1881. Windlooze broeiïng van Juli-zon op een oude Haarlemsche stadsgracht. De stoffige straatkeien, even strak als de glimmend geoliede gevel van het breede Hooglandhuis, weerkaatsten de hette. Maar Huib, in zijn blije opgewondenheid en jongensbranie niet achtend het zweet dat hem uitsloeg, kwam haastig aanloopen, rukte aan de kantoorschel, lachte om zijn vergissing, die hij hoorde in den klank, greep aanstonds het andere knopje. Geslaagd! Over! Naar de hoogste klas van 't Gym. En dat zonder zoo'n ellendig herexamen wiskunde, als totnogtoe onvermijdelijk had geschenen! Dat zou nu toch zeker wel eens blijheid geven thuis, verheuging en trots, op den eenigen zoon en broer. En wat een heerlijk lange en zorgelooze groote vacantie lag vóór hem! Om veel, véél in te wandelen en te roeien, te liggen in 't gras onder den hoogen wolkenhemel, te lezen, te luieren, te luisteren, te droomen....!

Vaders groezelig advocatenklerkje deed open. ‘O! Jan! Ben jij 't? Pardon, ik heb verkeerd gescheld!’ verontschuldigde Huib zich vroolijk. Dan, zonder stilstaan of omzien, in den schemer van de ondergang, in-éénendoor - verwonderd al een weinig, dat hem nog niemand tegemoetkwam - naar de tuinkamer, waar ze 's zomersmiddags gewoonlijk zaten. Die deur daar gaf hij een duw zóó hard, dat de knop uit zijn hand glipte. Maar toen zag hij het ook onmiddellijk, schrok, bleef staan, keek teleurgesteld rond.

Een eindje afgeschoven van de tafel, lusteloos, zielig in-een-gedoken - 't was deze houding vooral, die Huib onmiddellijk had herkend - zat zijn moeder, in haar schoot een hand, die naar een zakdoek grabbelde; zij keek naar hem op, een trilling van verrasten glimlach om den nerveus vooruitgestoken mond, maar de oogen, ziekelijkbol en roodgerand, glimmende van tranen. Tegenover haar, doch recht voor de tafel, de beide ellebogen hoekend hard op het onbedekte hout, zat Charlotte, zijn oudste zuster - de smalle vingers omvatten het bleeke meisjesgezicht; vinnig piekten de nagels in 't bruine kapsel; even maar opgeflitst had haar donkere blik bij Huibs binnenkomen. Terwijl Willemien, de blonde, die juist iets in de muurkast zette, zich schielijk omdraaide en uitriep, als schrikkend: ‘Hé! Gunst! Ben jij daar nou al?.... Wèl?’

Nog even zochten Huibs oogen. Neen, Cootje was niet in de kamer - gelukkig maar! Dan deed hij een poging de narigheid te negeeren, uit te juichen: ‘Nou hoor, best! Zonder her! Lollig hè? Wat?’ En hij kwam naar zijn moeder toe, reikend een hand, die zij gretig greep en als krampig omklemde.

‘Zoo, jongen, wat heerlijk! Ik feliciteer je, hoor.’

Haar stem snerpte. Hunkerig stak ze het volle, rood en paars gevlekte gezicht naar het zijne op, bevend tuitten haar lippen. Hij boog er naar over, liet zich de wang kussen, zoende terug op zijn moeders klamme voorhoofd. Toen was er niet langer aan te ontkomen. ‘Is er alweer wat,’ vroeg hij dof geërgerd. En dadelijk barstte Charlotte los:

‘Nou, een lekkere boel, dat merk je!’

Zij rechtte zich, liet de bleeke handen gebald op de tafel bonzen. ‘En toch zeg ik, dat papa gelijk had, deze keer. Er is hier ook nooit 'is iets héélemaal in orde!’

‘Zóó! Nou! Had jij er dan óók 'is aan gedacht,’ verweet Willemien, verzachtend al sprekende haar stem met een blik op Huib.

‘Wat? Ik? Nou nog mooier! Je weet toch, dat ik uitgeweest ben.’

‘'k Bedoel natuurlijk vóór je uitging!’

Terwijl zij kibbelden voelde Huib zijn warme vingers nog altijd in de gloeiende

van zijn moeder; kil viel een traan op zijn duim, onwillekeurig dan trok hij zijn hand terug en veegde haar droog, van achteren langs zijn broek. ‘Prettige thuiskomst!’ riep hij uit, trachtend opnieuw, maar vergeefs, naar luchtigheid - wrok stroefde zijn geluid.

‘Feliciteeren jelie Huib nou niet-eens 'is?’

Mevrouw Hooglands stem sloeg over en brak in een snik. Dan aanstonds huppelde, kinderlijk doende, Willemien naar hem toe, stond ook Charlotte langzaam op en kwam een hand brengen. ‘Huib, wel gefeliciteerd.’

‘Heerlijk voor je! Ben je niet vreeselijk blij?’ voegde Willemien er aan toe.

Waarop mama, smartelijker en dieper voorovergebogen, weer aan het huilen sloeg. De anderen keken naar haar en voelden hun kelen als dichtgeknepen; er was een droeve stilte. Dan plotseling rukte Charlotte haar donkere hoofd omhoog en begon opnieuw, als in frissche ergernis, over het ditmaal tóch gelijkhebben van vader. Er bleek weer niet op tijd aan gedacht te zijn, hem zijn drankje te brengen. Een half uur geleden, daar was hij eensklaps naar beneden gekomen, zoo moeilijk als dat ging met zijn gezwollen beenen, had een heftige scène gemaakt, gebulderd, gedreigd.

‘Nou ja, het gewone,’ stuitte Huib ongeduldig de beschrijving. Hij vroeg, wat ze dachten, of het onder deze omstandigheden wel geraden zou zijn, dat hij naar vader toeging om 't hem te vertellen. Er viel niets van te zeggen, vonden ze. Het kon natuurlijk zijn, dat vaders humeur door zoo'n goede boodschap verbeterde, maar niet minder mogelijk scheen, dat hij, bij wijze van gelukwensch, opnieuw zou losbarsten, in klachten en beschuldigingen, over 't gebrek aan eerbied en liefde, de verwaarloozing waarvan hij zich slachtoffer waande.

‘Ja, maar vent, denk erom, pa wéét dat je 't vanmiddag zou hooren,’ waarschuwde met haar gebroken huilstem mevrouw Hoogland.

‘Ja, dat 's waar, Huib, ik zou toch maar gaan,’ rieden de zusters dan.

‘Nou vooruit!’ zei de jongen, kwasi luchtig, en hij floot even. Maar loom liep hij de gang door, klom de trappen op. Die scènes altijd; ze bedierven je alles, álles. En toen hij klopte aan zijn vaders studeervertrek, bonsde 't in zijn borst benauwend en was van zijn blijdschap niets meer over. Toch slaagde hij erin, na 't barsche ‘ja!’ de kamer binnen te gaan met iets van een glimlach en klank van argelooze verheuging in zijn stem. ‘Dag vader! Ik kom u even vertellen, dat ik er door ben.’

Een groote, rood vleezige manskop, waarover maar weinige haren warden, werd uit gebukte werkhouding naar hem op geheven. Mr. Frans Adam Hoogland, gezeten aan zijn bureau-ministre, midden in 't groote, koel schemerige vertrek, keek zijn zoon vast in 't gelaat. Kleingeknepen lagen de oogen, als zich verschuilend achter den stalen bril en onder de zware, grauwzwarte brauwen; toch staarden ze strak en fel. Maar in het stoppelige, rauw-roode vleesch, op zij van den week bultenden neus en de dikke, paars-roode lippen, verflitste iets. De rechterhand werd als een zwaar ding van tafel getild, zij maaide naar achteren de verwarde haar-resten, krabde in de nekplooien. Dan pas werd zij naar voren gestoken, in die van Huib gelegd, met iets aarzelends nog. ‘O! Zoo. Hm! Ja,’ kwam een diep en schor geluid. ‘Ik feliciteer je wel. Ga daar maar even zitten. Zóó, ben je d'r door. Heelemaal? Zonder herexamen deze keer?’

‘Ja, vader!’

‘Zoo, nou, dat's goed, dats' mooi. Heel goed.’ Weer trilde er iets langs den breeden mond, en de oogen, knippend, schenen zich te overfloersen. Maar dan vlood de blik omlaag, werd de onderlip barsch vooruitgestoken, mondhoeken neergedrukt.

‘Je hebt dus blijkbaar je best gedaan, ook op de wiskunde, deze cursus. Dat's braaf van je. Zoo hoort het ook. Nu nog één

jaar.... en dan wil je studeeren. Ja.... Hm!.... Ja.' Het geluid, als met moeite voortgebracht, zakte en sleepte; de oogen keken niet weer op; nog dieper weg te duiken leken ze onder de al geweldiger fronsende brauwen; de groote verweerde hand kwam opnieuw naar boven, graaien en grabbelen over 't ontzaglijke hoofd met de roodige kaalheden. 'In de rechten wou je dus liever niet. Jammer. 't Zou verreweg 't minste kosten. Dat weet je, hè? 't Minste tijd en geld.'

'Nederlandsche letteren hoeft ook zoo lang niet te duren, vader. Een jaar of drie - vier misschien.'

'Vier jaar, dat's nú nog vijf dus, en noem je dat niet lang?' Moedeloos kwam de hand weer op de tafel neer, verschoof daar het een en ander in onrustigheid. Maar antwoord bleek niet verwacht te worden. Althans de somber schorre stem ging zelf weer door: 'Nou ja. We zullen nog wel zien. Er hoeft nog niets vastgesteld te worden. Een volgend jaar.... als God me 't leven wil laten.'

'Wel ja, vader, kom,' zei Huib, schuchter opmonterend, toen er verder niets kwam.

Maar nu schoot het enorme oudemannenhoofd op en naar voren, keken de kleine oogen hem eensklaps weer strak en toornig aan. 'Hè? Wàt? Wat wel-ja-vader-kom? Wat weet jij daarvan? Weet jij soms wat God met mij voor heeft? Als heidenen leven jelie, als heidenen!' Nog te zwellen scheen het dikke hoofd, het rood werd purper, de aderen aan de slapen bewogen als blauwe wurmen en in de kleine oogen brandde een felheid, die verschrikte, schrijnend, pijnend, den jongen in zijn ziel.

'Maar vader,' stamelde hij.

'Stil maar! 't Is een schande!.... Enfin! Doet er ook niet toe!' - Er kwam bedaring, sombere berusting in de stem. 'Ga jij je gang maar, jongen. Doe óók maar waar je plezier in hebt. Allemaal eender jelie! Laat mij maar zitten hier, werken, wurmen, tot ik er bij neerval, ala! kom, vooruit!'

'Maar vader, wat miszeg ik nu toch? Ik mag toch zeker wel hopen....'

'Wàt? Jawel! Dat ik nog lang voor jelie kan blijven zorgen, hè? Ja, dat begrijp ik wel, dat je dat hoopt!' Hij lachte kort en bitter. 'Nou ja! Al genoeg gekletst! Ik moet weer aan 't werk! Ik moet opschieten. Ik kom weer niet klaar vandaag. Jij hebt dus ten minste geen extra lessen noodig van den zomer, dat's één goed ding!.... Als je naar beneden gaat, zeg dan tegen Jan dat hij bij mij moet komen, maar dadelijk!'

Aan tafel dien middag ontstond onmiddellijk en duurde en groeide weer, ondraaglijk bijna, het dompe, mokkende zwijgen, de drukkende boudeerstemming, welbekend. Cootje alleen, de frissche twaalfjarige, met haar, om 't beweeglijk hoofdje, altijd dansende bruine krulletjes, snapte er soms een gezegdetje uit, keek dan rond, verlegen. Ze merkte 't wel, dat er weer iets was, zoo iets akeligs, vervelends, maar 't viel haar te moeilijk aldoor binnen te houden verhaaltjes van school en van Annie Burgers, haar vriendinnetje, bij wie ze 's middags te spelen was geweest. En een woord ten antwoord kreeg ze telkens ook wel, van Huib of Willemien. Een enkele keer zelfs lachte mama haar eens toe, maar flauwtjes, en met een gezicht of ze zoo zou gaan huilen, zei iets terug - 't kind schrok dan van die schrille piepstem. Terwijl aanstonds ook vader naast haar, iets bromde; ze wist niet wàt, ze verstond hem haast nooit; hij schokte zoo raar met zijn hoofd; boos was hij; zelf kon ze 't aan zijn gezicht niet zien, maar ze merkte 't aan de gezichten tegenover haar. Zoo raakte ten slotte ook Cootje meer en meer onder den druk, kreeg een kleur, blikte telkens schrikachtig op, hield haar mondje verder. Alleen het tikken met vorken en messen werd nog gehoord, en

toen dat ophield het schellen van Dientje, het korte bevel, door Charlotte gegeven, dat zij borden wegnemen, 't nagerecht opbrengen kon.

Huibs hoofd stond vol bittere gedachten. Hoe dikwijls al had hij zich voorgenomen, er zich niets meer van aan te trekken - 't was immers nu eenmaal zoo, er viel niets aan te veranderen! - toch telkens griefden, smartten, benauwden hem zoo geweldig dat eeuwige geruzie en gemok. Als een dwaasheid en een onrecht onderging hij 't, en wrokte ertegen. 't Kon ten slotte misschien wel waar zijn, dat zij geen van allen meer het juiste inzicht hadden in vaders toestand, dat hem werkelijk gevaar dreigde, onmiddellijk doodsgevaar misschien - wie weet! Hoe benauwd kon hij opademen soms, met plotseling als verbijsterd open-gesperde oogen, terwijl de âren aan zijn voorhoofd zwollen en versprongen. Maar de dokter, die geregeld kwam, deed er toch ook gewoonlijk luchtig over, ja soms bijna spottend. En hoeveel jaren al klaagde vader, elken dag; hun gevoel ervoor scheen afgestompt. Huib herinnerde zich niet meer dat het anders was dan zóó: vader, die zuchtte, steunde, mompelde, zwaar en angstig, en moeder die daar nooit genoeg notitie van nam naar zijn zin; dan het boos worden van vader, zijn sombere stem, zijn verschrikkelijke voorspellingen - van dood, armoe, ellende - ze hadden hem altijd aan verhalen uit het Oude Testament herinnerd. En moeder die daar telkens opnieuw van schrok, haast nooit iets terug zei, maar huilde, huilde. Toen, later, de meisjes, Charlotte en Willemien, die moeder verdedigden, vader aanvielen, de oudste driftig, vinnig, luchtige Willemien met dat lachje van haar, dat den boozen man nog erger griefde en aanstookte. Wat 'n verwenschingen kon hij dan uitbulderen! Vanmiddag was het zeker weer bar geweest.

Het dessert stond op tafel, flensjes, bessen en frambozen. Plotseling, zijn nog leege bordje van zich af schuivend, bromde de oude Hoogland iets over het manna dat niet meer uit den hemel regende tegenwoordig, en hij wierp zijn servet op tafel, kwam langzaam overeind. ‘Ga je nou al weg, man, wil je hier niets van hebben,’ vroeg zijn vrouw hem, zonder op te kijken, gedempt en angstig.

‘Neen! 'k Moet weer aan m'n werk. 'k Heb ook geen behoefte aan lekkernijen. Waar is 't voor noodig?’ Hij stond nu en begon te verzetten zijn zware beenen; neer ploften ze, als zakken meel, maar hij vorderde toch.

‘Noodig, vader? Uw sigaren zijn toch ook niet bepaald noodig, zou ik zeggen,’ snibde Charlotte.

‘Hou jij je brutale mond, hè? Wie vraagt je wat!’

‘Ik heb vanmiddag flensjes laten bakken, omdat Huib daar zooveel van houdt,’ zei de moeder; tranen biggelden langs haar neus en mond.

‘Hm! Zoo! Nou, Huib zal misschien later nog wel 'is blij zijn als hij droog brood kan verdienen.’

Willemien had een kort proestlachje. ‘Gezellig vooruitzicht!’ Haar vader was toen al bij de deur. Maar daar draaide hij zich half om en stak een vuist naar haar uit, die hij heftig schudde; zijn vleezige gezicht werd purperrood en zijn hals zwol bolderend op. ‘Ja-ja! Ga je gang maar jelie! Eet en drinkt, brast en banketteert maar! De gezelligheid, hè? De gezelligheid, dat's maar het voornaamste. Maar ik zeg ulieden: op de vette jaren zullen de magere, de mágere volgen! En het berouw! En de knarsing van tanden!’

Hij was weg, de deur achter hem dichtgeslagen; even duurde de stilte. Over haar bordje gebogen, handen tegen 't gezichtje, waar de danskrullen nu langs tuimelden, begon Cootje te snikken. En Charlotte was de eerste die woorden vond, flink hardop zeggend: ‘Kom kind, zeg, ben je nou gek, niet huilen! Wat's dát voor malligheid?’

‘'t Is niks, hoor,’ dorst toen ook Willemien, een hand uitreikend naar Cootjes achterhoofdje, dat zij zachtjes beklopte: ‘Papa is 'n beetje boos-kwaad-nijdig, hè? Maar dat gaat wel weer over. Kom 'is

hier, wil jij de bovenste flens hebben, die lekkere bruine?'

'Nee, nee!' zei heftig 't kind, met vlugge vingers wegwisschend haar tranen. 'Die 's voor Huib. Omdat-ie door zijn examen is. Nie-waar, mama?'

De moeder, door haar tranen heen, glimlachte pijnlijk verteederd en knikte haar toe.

II.

Toen Huib, een kwartier later, binnentredend zijn kamertje, hoog in 't huis, het groote, uitslaande raam daar wijd open vond staan, en de koel-zwoele zomeravondlucht hem van over de gracht en de jonge boomenkruinen tegemoet kwam, vluchtigde snel en ijl, als vale damp voor een vlaag van den wind, al dat sombere uit hem, wèg! Of zijn binnenste verruimd werd, de wereld zich verhelderde! Diep haalde hij adem, schrikkende bijna van dit plotseling genot, en bleef met verwonderde oogen naar buiten staan kijken, in 't nu zoo weldadig verstilde, verzuiverde, de avondklaarte van stad en hemel. Hoe ontzaglijk ver waren gindsche wolkjes, en nog veel wijder de groenige blauwte. Diep daaronder de donkere huizen, zoo menschelijk klein.... Wat een avond!

Nog uit te gaan had hij zich voorgenomen, een beetje te gaan loopen in de avondlucht, en misschien ook nog even naar Henri.... Elly.

Maar, als wist hij daar plotseling niets meer van, zoo beweegloos bleef hij staan en kijken, geruimen tijd, voor het groot open raam, staan en staren, zijn oogen haast blind, naar den verren hemel, naar niets, naar een zolderruit aan den overkant, waar de zon nog in fonkelde, gloeiend rood, en zoo hel, zoo vol en heerlijk.... zooals vanmiddag het gansche leven hem had geschenen, en zooals 't ook zijn kon, ja, o ja, als je 't maar wou, sterk wou! Zoo vurig als zijn verlangen was, zijn felle, heftige verlangen naar - ja, naar wat eigenlijk? Naar later, naar het groote leven!.... Vaster kneep hij zijn vuisten dicht.

En een nieuwe, lichte beklemming overkroop zijn borst. O maar, dit was geluk, een vreemd geluk, onverwacht en hevig. Wat een dag toch, deze! Wat een wonderlijke dingen gebeurden er weer met hem. Vanmiddag al even had hij ditzelfde gehad, nu kwam het terug en oneindig sterker. Iets goddelijks, en waanzinnigs tegelijk. Een machts- en een krachtsgevoel, opjuichend, geweldig, uit het niet, een weten van heerlijkheden, die onmogelijk zijn, en toch naderen, náderen! Leven voelde hij zich, léven, sterk en intens, en hoóg, o hóóg uit boven al die anderen, die van daarnet aan tafel nog, de anderen, die daar nu zaten in hun kamers. Als uit een verte zag hij hen, uit een hoogte, als wezens heelemaal buiten zich en waar hij niets mee had te maken. Daar strompelde zijn oude vader en zette zich moeilijk neer, om scharrelig wat te gaan werken aan zijn duistere zaakjes, zijn actes, zijn processen. Zich op te richten poogde hij telkens, uit innerlijke, pijnlijk gevoelde vernederingen; van daar die theatrale houdingen, die oud-testamentische woorden en gebaren. Arme man, en ook zij, zijn moeder, wat een stumperig vrouwtje, och-God! Zij schrok er altijd weer van, en leed, diep leed zij, omdat zij niet meer gelooven kon in vader, en vader haar ook niet meer liefhad, al zooveel jaren niet meer. Hoe wist, hoe zàg hij dit alles nu plotseling zoo helder, zoo vreemd precies. Nooit te voren had hij gedurfd, had hij 't zich toegestaan zóó te denken - nu schenen hem deze gedachten in-eens zoo puur en

eenvoudig, en ook heelemaal niet slecht meer. Smarten deden ze wel, en maakten eenzaam, maar volstrekt niet ongelukkig.

Zie, daar waren ook zijn zusters, Charlotte en Willemien, zijn twee oudere zusters. Als gewone meisjes zag hij ze voor zich, niet mooi en niet leelijk, de oudste een beetje 'n snibbekatje, de andere zachter,

maar ook luchtiger, onbeduidender. Nader stonden ze hem dan zijn ouders, hadden wel zelfde gedachten en gevoel; toch, of ze van dit, dit hoogere, dit leven boven-de-dingen-uit, eenig besef hadden - hij geloofde 't niet. Neen, Cootje alléén! Een kind nog - wat een verdriet had ze zooeven! - maar die had iets in zich, van dat van hem. Hij zag het in haar oogen. Ook die scheen te raden, al droomende, Cootje, zijn zusje....

God, hoe zag en kende hij hen allen nu zoo precies, ook zijn vrinden van school, ook Dirk en Herman en Henri, dien wonderlijk knappen, schitterend intelligenten Henri. En Elly, zijn zuster!.... Neen! Haar toch niet! Haar zág hij eigenlijk nóóit precies, ook al stond ze vóór hem. Een sfeer bleef om haar gestalte, ook dan, een tintelende sfeer, waar hij niet doorheen kon kijken. Het was niet zoo iets als om de figuren in romans kon zijn. Méér zooals vroeger: om de prinses in een sprookje. Meer een licht scheen ze, méér een ster dan een mensch, meer een engel, meer een heerlijke verschijning.... ja....

Kijk dat vuur daar nu stralen!....

In-eens - liep Huib op straat. Vanzelf - de tegenstand plotseling opgeheven, hij wist niet waardoor - hadden zijn voeten hem naar beneden en de deur uit gebracht. In een droom scheen het gebeurd, en ook nu nog, terwijl hij liep, amper wetende waar, onder grachte-boomen, door nauwe straten, droomde hij voort. Onwezenlijk, figuren zonder gehalte, bleef al het levende dat langs en vóór hem ging; toch, in zijn gezamenlijkheid, iets dat hij gevoelde vagelijk, maar groot, om zich heen; de wereld - iets als een zee, zoo groot, zoo vol, zoo onbekend. Ergens terzij kwam een jongen aan, fluitende schelen scherp, dat hinderde even, maar 't was gauw voorbij, de naklank ververdroomd in het wijd geheel, niets verbroken. En al sterker werd deze bedwelming van binnen uit, tot zij hem eensklaps beangstigde, hij stil stond, verward en als geschrokken, zich hevig inspande om bewust voor zich uit te kijken. Te denken dwong hij zich aan menschen die hij daar zag, een dwergachtig mannetje, een groote vrouw met een kind, twee dienstmeisjes. Ook dit waren menschen, individuen, net als hij, in ieder van die lijven was een leven als het zijne, een droom als de zijne, een g e z i c h t als het zijne misschien. Hij vond het wel zéér moeilijk zich dat voor te stellen - neen, het was een onmogelijkheid; al te bizonder bevond hij zijn eigen wezen.... Maar wat gebeurde er dan toch vandaag met hem?

Denken nu. Niet meer droomen. Scherp denken. God, hoe moeilijk viel hem dat toch altijd, zijn gedachten te regelen, hoe geweldig moest hij er zich voor inspannen. Vandaar zeker, dat hij zoo'n last had met wiskunde. De meeste anderen konden dat beter, o veel beter, ánderen - die hij toch overigens beneden zich achtte! Het was bespottelijk zoo superieur als hij zich voelde, aan eigenlijk haast alle anderen! Hoe kwam dat toch? Ook dit was weer zoo iets met gedachten ondoordringbaars, een duister besef, louter verbeelding waarschijnlijk. Hij kon het verklaren noch verdedigen. Nu, 't hoefde gelukkig ook niet, want niemand wist er iets van, noch zou er ooit iets van gewaar worden. Er was een droomleven in hem, waar niemand, niémand eenig idee van had. Een onuitputtelijke bron van voorstellingen, verbeeldingen, gezichten. In dat leven was hij keizer of schooier, deed felle misdaden en grootsche heldhaftigheden. Maar niemand die daar ooit iets van merkte; hij wist ook wel, men hield hem voor een eenvoudigen, stillen jongen, droomerig, schuchter, bizonder bescheiden....

Het aller-vreemdste, dat wat hem zelf ten minste het meest verwonderde, was dat hij, zonder eigenlijk ooit iets geregeld af te denken, als sprongsgewijs, zich van zooveel en zoo velerlei sterk en begrijpend bewust werd en dit ook

uiten kon. Scherp aandachtig kijken naar menschen of dingen, hij deed het eigenlijk zelden - toch, in zijn verbeelding zag hij ze heel precies en zoo kon hij ze beschrijven ook. Zijn opstellen waren de beste uit de klas, altijd geweest. Hij schreef een goeden stijl, zei telkens weer zijn leeraar in het nederlandsch. Een stijl, een goede stijl, wat is dat eigenlijk, waar komt het vandaan? Onlangs had blijkbaar ook de rector iets van hem te lezen gekregen; met verraste tinteloogen knikte de oude man hem toe; Huib had eerst niet begrepen: wat was er nu aan de hand?.... Zou het dát toch zijn misschien, dat hij kon schrijven, dat hij s c h r i j v e r w o r d e n k o n, zou het daardoor ook zijn, dat hij die innerlijke - o gelukkig volkomen geheime - die belachelijke pedanterie had gekregen? Ja, belachelijk, want als dat dan een begaafdheid was - welnu, anderen hadden andere begaafdheden! Belachelijk; hij herhaalde het woord tot zichzelf, liet het in zich opklinken, maar het baatte niet, hij voelde: 't werd er niet door geráákt, diep-innerlijk bleef het ongerept voortbestaan, dat vreemde besef van hem, iets beters te zijn, iets fijners en ook eigenlijk grooters dan al die anderen.... Als maar niemand het ooit merkte! Want dat het bespottelijk was, stond vast.

Schrijven, schrijver worden, hij had er van gedroomd, hij geloofde al haast zoo lang als hij lezen kon. Wakker gelegen er mee, warm en woelend in zijn bed, jaren geleden al. Een kleine jongen nog, wanneer hij verhalen las, kwam het telkens in hem op met een scheut van vreugde: d a t h i j d a t o o k w e l z o u k u n n e n, en altijd dacht hij er over, hoe hij 't dan zou doen. Anders als de meeste schrijvers, dat was wel zeker; hij vond ze haast geen van allen natuurlijk genoeg, nooit heelemaal echt en waar. Vaak genoeg had hij zich superieur gevoeld - ja waarachtig! - zelfs aan die echte schrijvers. Maar intusschen nog nooit geprobeerd, zelf eens te maken zoo'n lang verhaal met allerlei personen. 't Zou niet meevallen waarschijnlijk! Wat hij totnogtoe geschreven had, voor school, en voor de club, 't waren schetsjes en opstelletjes, korte dingen. Maar misschien dat nu, in zijn vacantie.... Ideeën genoeg!

Vreemd toch, dat alles, die drang, dat willen en kunnen! Waar kwam het vandaan? Zijn vader noch zijn moeder hadden ooit geschreven, iets litterairs.... Waarom had hij dit dan en een ander niet? Henri wou advocaat worden, Dirk dokter, Herman dominé, ieder had zijn eigen plan, zijn aanleg of idee. Hij schrijver, schrijver! Studeeren in de letteren wilde hij eigenlijk alleen maar, omdat er niets was dat er dichter bij lag, er meer bevorderlijk aan zijn kon. Schrijven! Het woord alleen al vond hij prettig om in zich zelf te zeggen: schrijven - stijl - litterair - zuiver litterair - zulke woorden was hij gewoon in zijn binnenste uit te spreken, wanneer de buitenwereld te akelig drukte. Schrijven! Alleen wanneer hij voor een stuk papier zat en zijn gedachten opschreef kon hij ook werkelijke gedachten dènken, afgerond, gaaf, volledig. Of ....neen!.... was het dat toch eigenlijk wel, dènken? Hij twijfelde daar altijd aan. Het ging van zelf, als je maar heel scherp aandachtig bleef, sterk verdiept in je voorstellingen. Ze kwamen in je hoofd, je wist niet waarvandaan, je zag ze als 't ware in-eens en je beschreef ze. Niet altijd lukte het. Soms herkende je er niets van in 't geen je geschreven had. Maar heerlijk, o heerlijk was het, als je ze wèl herkende, zooals je ze hadt gezien, vast en helder ze terugvond in de zinnen op je papier. Dat geluk dan, iets van jezelf naar buiten te kunnen brengen, iets te kunnen maken uit jezelf....

Weer stond Huib plotseling stil. Het was op de brug die uit de Houtstraat voert naar het Plein. Veel menschen schoven rakelings aan hem voorbij, maar hij merkte

het nauwelijks. Er werd gelachen, maar hij keek niet op. Kort en snel ging zijn adem en 't zweet sloeg hem overal uit,

scherp prikkend aan de haarwortels onder 't klemmende hoedje. Als aangegrepen stond hij daar door 't bewustzijn van zijn vermogen en door een onstuimig verlangen naar de v e r w e z e n l i j k i n g , een verlangen naar de toekomst, zoo groot, dat hij 't bijna niet beheerschen kon, vooruitstormen wilde, heen over de trage jaren.... terwijl hij intusschen staan bleef, hijgende en als verlamd....

Toen hij weer met bewustzijn om zich heen keek, dwaalde Huib in den Hout. De schemering spon er haar grauwe sluiers; al bijna donker was het hier onder de boomen, die stonden zwart en hoog en van-boven in elkaar grijpend; ginds in 't westen alleen, tusschen zwart van stammen en takken door, klonk nog kleur aan den hemel, paars-rood en groenachtig-blauw. Ook was er een lichte koelte gekomen; zachte ruisching ging door de boomenkruinen. Losser raakte nu Huibs aandacht van zijn dwingend innerlijk, zijn omgeving trok en boeide hem, hij zag het fluweelige boomen- en heesterzwart en die verre hemelkleuren, hoorde het bladerenruischen en zijn stappen over grint en op takjes, rook ook de prikkelende rottingsgeur van het dampige bosch. En hij merkte de levende stilte, voelde zich natuur-omsloten, als in een onbekende, een betooverde wereld. Een nieuwe, nog vage, toch al bijna angstige ontroering gaf dat in zijn borst, een gevoel als had hij zich ongemerkt in gevaren begeven; langzaam en als voorzichtig liep hij door, deed zijn best het geluid van zijn stappen te dempen, huiverde even, toen een dikke dorre tak knapte onder zijn voet. Op een boschpleintje wist hij banken te staan; hij wilde er wat gaan zitten; maar alle waren ze bezet met dicht tot elkaar gebogen, telkens maar één donkere figuur vormende menschenparen. De zaligen, zei Huib in zichzelf, en hij dacht aan Dante, wist niet waarom. Gemompel en gefluister ving hij op, zacht gelach en kusgeluiden. Eén waren ze met het boschgeruisch. En aldoor nieuwe ontroeringen, verlangens, ongrijpbaar vaag, klommen en klopten op in zijn jonge lijf; hij voelde zijn handen en voorhoofd bezweet en liep sneller door. Eindelijk, in een laan aan den boschrand, uitzicht gevende in het open veld en op den westerhemel, waar langzaam het laatste licht achter donkere massa's verkromp, vond hij een onbezette bank. Met knikkende knieën, doof van loomheid nu in-eens, liet hij er zich op neer. De boomen ruischten fluisterend en in de verte was dof geroep. Hij zat te turen naar de slinkende lichtstreepjes, en verwonderde zich plotseling, daar hij voelde hoe hem tranen over de wangen liepen, hij eensklaps pijnlijk snikken moest, en zich op de lippen bijten om niet in huilen uit te barsten. Van droefheid kon dit niet zijn, want bedroefd was hij volstrekt niet; van geluk toch nog minder. Eer leek het op heimwee of een ander weemoedig verlangen - maar hij wist zelf weer niet waarnaar. Al wat hij hoopte van de toekomst, diep en heimelijk hoopte en verlangde: schrijversschap, roem, geluk, alles was het immers nog bereikbaar. Hoe kwam het dan, dat plotseling zoo'n zwaarte lag op zijn borst, en tranen alleen hem een weinig verlichten konden? Vóórgevoel van teleurstelling, mislukking? Waarom? Hij begreep het niet, maar weer bedacht hij zich: goddank, er was niemand die het zien of weten kon! En het deed hem immers zoo goed. Al sinds van morgen had hij zich gespannen gevoeld, krampachtig gespannen.

O, wel dikwijls leek het groote leven hem iets ontzaglijk rijks, moois, hevig begeerlijks - en dan soms in-eens verkeerde het in een verschrikkelijke macht, waar je onmogelijk tegen op kon, zoo geheimzinnig, zoo dreigend van alle kanten. Zoovéél dook dan op, zoo ontzettend veel, met geen namen te noemen, maar dat je toch maar

moest bemeesteren, álles tegelijk!.... Leven - wat i s het toch eigenlijk, wat beduidt het in diepste

essentie, waar dient het voor? Zijn tranen wegwisschend, vlug, zat Huib daar plotseling heel intens en met open mond aan te denken. Leven, léven - je zégt het, maar je verstáát het niet wat je zegt, klanken zijn het maar. Het leven, hoe kon je het ooit werkelijk leeren kennen, het doorproeven. Met iets anders viel het niet te vergelijken, in zich en uit zichzelf begrijpen moest je het dus - maar hoe kón dat ooit? Leven deed alles om je heen, menschen, dieren, planten, de aarde zelf misschien - wie weet, kon niet het gansche heelal één organisme zijn? Wij allen maar deeltjes van één ontzaglijk - dier!... Leven is in beweging, in geur, in geluid, in warmte, in vochtigheid. Ook het rotten van een zoogenaamd dooden tak is immers leven, een uit-zich-zelf-voortdurende evolutie. Of.... óf was dat allemaal maar schijn, illusie, voorstelling, en leefden - hij keek schuw om zich heen - zag, hoorde, voelde en dacht - eigenlijk enkel hij, Huib Hoogland, en was al het andere, de heele omringende wereld er maar om hem, om inhoud te geven aan dit, zijn denken?.... Bespottelijk, waanzinnig van kinderachtige pedanterie, zulke ideën! Ja maar, je wist, je ondervond toch eigenlijk alleen maar van jezelf dat je leefde, bestond, hoe kon je dan ooit weten dat ook al het andere er werkelijk was, ook leefde, anders dan door de indrukken, die je ervan kreeg, en wie kon zeggen hoe die indrukken ontontstonden, of zij iets werkelijks waren, niet louter droom, zooals immers ook in je slaap die soms niet minder sterke indrukken van.... niets, niets.... van je verbeelding!

Langzaam verkwijnde de laatste bleeke gloed boven de zwarte massa's aan den horizon. Rrits, rrits!! Huib schrok en huiverde. Wat was dat? Uit een grooten struik vlak naast hem scheen iets weggeritseld - een nachtvogel? Hoe donker was het nu. Beangst stond hij op. Nooit nog was hij hier zoo laat geweest, alléén. Haastig werden zijn stappen. Hij wilde nu weg uit het bosch, weg uit die dreigende duisternis, die geheimende natuurvolte, naar het licht, naar het warm omvattende, het geruststellende avondlicht in een huis met menschen. Zou hij toch nog maar even naar Henri gaan? 't Kon nog best. O ja! Bij die vriendelijke, die vróólijke menschen kon haast àlles altijd wel....

De Valthe's woonden in een groot, nieuw huis, dicht bij den Hout - een oude, voorname, toch nog voorspoedige en levenslustige familie. Iederen avond straalde en schitterde in het raam boven de voordeur een groote lantaarn van kristal en koper. Huib leefde op toen hij die weer zag. De vlam en de vele trillend weerkaatsende lichtvlekjes schenen hem toe te lonken in vertrouwelijke innigheid. Hij schelde aan en vroeg of hij Henri nog even spreken kon.

‘O, bent u 't, jongeheer,’ zei gemoedelijk de oude meid, ‘wel zeker, gaat u maar in de huiskamer, dat zal wel goed zijn.’

‘Ja? Zou je 't niet eerst even vragen?’

‘Welnee! Gaat uws gang maar, hoor,’ lachte ze bemoedigend. Toch aarzelde de jongen nog, liep dralend de groote hal in - daar ging de kamerdeur al open. Henri had hem gehoord, kwam hem met uitgestoken hand tegemoet: ‘Ben jij daar? Kom binnen zeg, kom binnen!’

Veel liever had hij zijn vriend een poosje alleen gehad, op zijn kamer - en dat dan Elly daar iets was komen brengen, of vragen.... Zóó had hij zijn bezoek loopen fantaseeren.

Maar 't ging nu niet anders. Allen waren ze in de huiskamer, mijnheer, mevrouw, Elly en Henri. Huib trad op het mollige tapijt, vriendelijk verwelkomd, begroet en

gefeliciteerd. O ja - nu pas kwam het weer ten volle tot zijn bewustzijn - het was een blijde dag vandaag, ook hier, Henri evenals hij geslaagd voor de zesde klas. De laatste uren had hij daar in 't geheel niet meer aan gedacht. Mevrouw en Elly lachten

hem hartelijk toe - het meisje hem stevig de hand drukkend - en mijnheer, met zijn vroolijke stem, zei dat ook Huib het er maar kranig had afgebracht. De jongen streek zich een paar malen, snel, over voorhoofd en haren. Ze waren hier altijd zoo helder en vief bij de zaken; wat een mallen droomer moesten ze hem wel vinden. Dát was het zeker ook, wat hij altijd zag in hun gezichten, hun glimlach.

'Wil je nog een kopje thee, Huib,' vroeg Elly, met dat helle zanggeluid van haar.

'O!.... heel graag!' Hij keek er haar bij aan. Daar stond ze weer met haar tintelende oogen, gansch in die stralende sfeer, een fee, zoo prachtig, maar ongenaakbaar. Toch had ze hem daareven nog flink de hand gedrukt.

Gepraat werd er, vriendelijk, blij; de groote kamer met het goud-warme licht de weelde van rood-mahonie meubels en schilderijen in vergulde lijsten stond er feestelijk om heen. Mijnheer vooral sprak opgewekt en joviaal tegen Huib en Henri, mevrouw als altijd stiller, met haar ingetogen minzaamheid. Maar het liefste telkens gaf Elly's parelende lach, waarbij haar glanzende tandenrij bloot kwam. Niets dan licht genot, zoo blank en kalm, scheen het leven in dit huis.

Huib intusschen merkte zich stil worden en al meer verlegen en gloeierig. Hij dorst niet voorstellen nog even met Henri naar diens kamer te gaan; te hópen zat hij enkel, dat dit nog zou gebeuren. Hier kon hij niet met hem praten, en met Elly nog veel minder. Gelukkig, daar stond Henri op. 'Kom, zeg, ga nou nog even mee naar mijn kamer. Ik moet je iets laten zien.' 'Nu dan....,' zei vriendelijk mevrouw en stak een hand uit. En Huib nam afscheid van haar en van mijnheer. Ook Elly stond opnieuw vlak voor hem, zoodat hij haar frischheid rook, en opnieuw was haar hand in de zijne, een oogenblik, en drukte die. En daarbij flonkerde iets in haar oogen, haar heele gezichtje, iets verbluffends, verlammends bijna, en waardoor hij toch, terwijl hij achter Henri aan de trap op liep, wel had kunnen juichen, ja schreeuwen van geluk!

Toen ze alleen waren, zei Henri, dat hij natuurlijk maar iets verzonnen had, om weg te komen uit de huiskamer. En Huib lachte plotseling schaterend. Henri, wat verwonderd, vroeg of hij niet begreep: de oude luidjes waren zoo érg in hun noppen, dat zou bij hem thuis zeker wel net zoo zijn....

'Jawel,' zei Huib blozend, 'och ja.... maar ze zijn er bij ons nooit zoo in, zie je. Wij zijn meer gewoon ieder zijn gang te gaan. Dat vind ik trouwens bij jelie altijd wel iets bizonders, dat leven met elkaar.'

'Zoo. Vind je? Hé? Ik dacht juist dat dat heel gewoon was,' zei Henri met een onverschillig air. 'Ik heb anders net gisteren wat herrie met de ouwe heer gehad. Je weet, hij is eigenlijk nog zoo'n echte, ouderwetsche conservatief.'

'O ja? Nee, dat wist ik niet!' En Huib schaterde opnieuw, ongemotiveerd luid.

'Geweldig!' riep Henri uit. 'Maar ga zitten, zeg!' Zelf gooide hij zich nonchalant in een fauteuil; hij had er twee op zijn kamer. 'Hier, steek een sigaret op.... Ja, we hadden het over mijn toekomst, moet je weten, en ik zei hem, dat ik óók in de Staatswetenschappen dacht te promoveeren, en wel verbazend veel plezier zou hebben om in de politiek te gaan. Die uitdrukking alleen verbaasde en ergerde hem, geloof ik, al: in de politiek! Zoo iets bestaat bij ons in Holland niet, zei hij. En je hadt haast geen kans meer, om lid van de kamer te worden, nu "onze menschen" daar aldoor minderen - onze menschen, begrijp je, dat zijn natuurlijk, de aartsconservatieven. Er zijn er, geloof ik, nog net twee of drie in de Kamer! Nou, toen had je de poppen aan

't dansen, want ik zei, dat ik daar dan ook niet heelemaal hoorde, bij onze menschen, maar volbloed liberaal was.'

Opnieuw schaterde Huib. ‘Maar zeg, zou je dat werkelijk willen, lid van de Kamer?’

‘Onder ons gezegd: waarachtig, zeker, 't is een illusie van me! Och, weet je, papa is goedig. Gisteren vond hij 't wel even beroerd, maar vandaag plaagt hij me er alweer mee, noemt me: onze toekomstige minister!’

Ze zwegen nu beiden even, achteroverliggend en rookend hun sigaretten. Huib verwerkte zijn vriends woorden en besefte in-eens van hoe gansch andere soort dan de zijne Henri's idealen waren. Zooveel méér op een doel gericht, op een positie - noemde je dat - een positie in de maatschappij. Maar de politiek - de kamer - hoe was het mogelijk!

‘Wat weet jij dat allemaal al precies,’ sprak hij zijn verwondering uit.

‘Ja zeker! Hoezoo? Jij dan niet? Jij weet toch ook dat je in de letteren wilt gaan, dat's jouw liefhebberij immers? Ja, nou, dan moet jij vanzelf wel leeraar worden, hè, daar zit niet anders op, ten minste als je geld verdienen moet.’

‘Leeraar? Nou ja.... of.... of schrijver.’ Huib zei 't zachtjes, voelde zich weer blozen, en wou dadelijk, dat hij dit niet had gezegd. 't Was voor 't eerst.

‘Wat zeg je? Schrijver? Wil jij dan schrijver worden?’ Henri's hoofd schokte op.

‘Misschien wel,’ zei Huib en lachte weer, een geforceerden schater nu.

‘Hè?.... Maar zeg, denk je dan, dat je dát zal kunnen, heele boeken schrijven, romans en zoo.... of wou je voor het tooneel?’

‘Ja, dat weet ik nog zoo precies niet....’

‘God maar.... dat kan je toch niet maar zoo alléén zijn? Schrijver? Broodschrijver noemen ze dat. Ik geloof trouwens niet dat je 'r van leven kunt bij ons! Als je rekent, de schrijvers hier, Beets, Schimmel, Ten Brink.... die zijn er toch allemaal wat anders bij, hè? Dominee, professor.... dominee wel de meesten, geloof ik. Ja, als je van je rente leven kon! Zou jij dat kunnen?’

‘Nee, dat denk ik wel niet! Nou ja, 't kan me ook eigenlijk zooveel niet schelen. Dan maar leeraar, op een klein gymnasium bijvoorbeeld, waar je niet te veel uren hebt. En dan schrijven. Ja! Dát is wat ik wil!’

‘Zoo! Gut, kerel! Ik wist niet, dat je dat zóó sterk.... Enfin maar, 't is prachtig, hoor, ik hoop dat het je lukken zal!’

Huib hoorde den twijfel in Henri's toon en voelde zich scherp gehinderd; zijn stemming zakte. Tegelijk kwam een drang in hem, zich te handhaven, te verdedigen. Hij zette zich rechtop en sprak dóór over zijn illusies. Dat Henri 't natuurlijk nog zorgvuldig vóór zich houden moest, want 't kon zoo licht pedant lijken, nie-waar - hierbij lachte de jongen weer luid en bloosde sterk - hij op zijn leeftijd! Maar ja, hij wou novellen gaan schrijven en romans, later gedichten en drama's misschien ook wel; Henri wist, hij had al wel eens zoo iets gemaakt voor zichzelf en voor hun club, en hij had nog veel meer in zijn hoofd, ideeën, plannen, hij was er vol van altijd, en hij hield er zooveel van; als hij schreef had hij zijn gelukkigste oogenblikken.... Zoo doorsprekend, opgewonden, zweterig warm, en kijkend naar 't even opgelichte hoofd van zijn vriend, die kalm rookte, knikte soms, en meer verwonderd en geïnteresseerd dan verrukt, of zelfs maar hartelijk instemmend scheen, wist Huib aldoor dat hij dom deed, vreeslijk ondoordacht, dat hij er in 't geheel niet over had moeten praten, zelfs met Henri niet, dat niemand toch ooit gelooft aan talent, dat zich nog niet heeft bewezen. Maar tegelijk ging door zijn denken die sterke, schoon volkomen redelooze hoop, dat Elly nu zou binnenkomen en hem hooren spreken over zijn aspiraties en hem dadelijk begrijpen zou, en bekoord zijn. Hij verwachtte het bijna. En toen hij

de voordeurschel hoorde, luid en lang, daarna stemmen, en toen een stap die haastig naar boven kwam, had hij een

licht schrikkend besef, dat dit voor hem zou zijn, dat er i e t s was.... dat het nu zou komen, hèt!....

En waarlijk, daar ging ook de deur open en stond zij, Elly. Maar ze lachte niet, integendeel, ze keek hem strak en verschrokken aan. ‘Huib,’ zei ze, ‘daar is een boodschap voor je, of je dadelijk thuis wilt komen.... je vader is plotseling ernstig ongesteld geworden?’

‘Wàt?.... Wat zeg je?’ brabbelde de jongen opstaande. ‘Vader?.... Maar hoe weten ze dan dat ik hier was?’

‘Ze hebben 't, geloof ik, maar'is geprobeerd, hè? Ze dachten het zeker wel?’

Ook Henri was opgestaan. ‘Jees, kerel,’ zei hij, nu in-eens heel hartelijk, ‘wat is dát in-eens? Had je vader al iets?’

Huib liep al in de gang. ‘Nee.... niets bizonders.... je weet, vader was al de laatste jaren.... maar.... nee....’

‘Zou jij niet met hem meegaan, Han?’ vroeg Elly bezorgd.

‘Welnee.... welnee....!’ weerde Huib, haar even aanziende, sterk getroffen door den toon. En terwijl hij de deur uit en de straten door naar huis holde, buiten adem al gauw en tot stikkens toe warm en bezweet - wat kon er zijn zoo in-eens; een nieuwe attaque? - zag hij toch telkens weer voor zich het gezichtje van Elly, zooals ze dat daar gezegd had, en hoorde haar lief-belangstellend geluid. En er was geluk onder zijn angst. Wat een engel toch! Maar toen bedacht hij dat het slecht was, monsterlijk, zoo te denken, nú!

De deur werd opengedaan nog vóór hij schelde. Dientje stond er achter.

‘O jongeheer, gaat u gauw na' boven! Uws vader heb, geloof ik, een beroerte. Hij is zoo neergevallen, op zijn kamer. Maar we hebben hem al op zijn bed gesjouwd, de dames en ik; het was me iets!’

In de bovengang stond Charlotte, vaalbleek. ‘Sst, sst,’ kwam ze, wenkbrauwfronsend - daar Huib stommelig struikelde in zijn haast - en ze fluisterde haastig: ‘Goed dat je d'r bent. Ga jij bij Pa en zie dat je Ma ervandaan krijgt. 't Is blijkbaar weer een beroerte. We hebben om de dokter gestuurd. Hij zou dadelijk komen, maar hij is er nog niet.’

Nu zag hij ook het hoofd van Willemien, om de deur van haar kamertje gestoken, angstig meeluisterend.

En even later - daar lag zijn vader vóór hem, rechtachterover in het groote bed, hijgende met open mond en gesloten oogen. Zijn heele gezicht blauwpaarsig en opgeloopen, als had hij vreeselijk gevochten. En tegen zijn borst aan drukte de jongen het armelijk snikkende hoofdje van zijn moeder, die voor het bed zat. ‘Moedertje, moedertje,’ suste hij, ‘hou je goed, toe, 't zal misschien alles wel weer....’

Verder kwam hij niet.

(*Wordt vervolgd*).

Schetsen van ontrouw,
door Emmy van Lokhorst.

Het huwelijk.

Heel de kunstenaarswereld had ervan gesproken, van de zonderlinge scheiding van Ester en Dolf Thorny.

Hij kwam vriendschappelijk oploopen, als Ester haar beroemde jour hield, en zij was gracieus, beminlijk als jegens haar meest begunstigden aanbidder.

Aanbidden deed hij haar niet meer. Dat had hij drie jaren zoo hartstochtelijk gedaan, dat er geen wierook meer te wijden bleef. De brand, laaiend en hel, was vanzelf tusschen hen uitgebluscht, en leeggevreten had de alles verterende passie den weelderig bloeienden tuin van hun verwachtingen.

Grijs en vlak was hun leven geworden.

De sleur, dat vaal grijnzend monster, had hun dagen genepen tot alle vreugde eruit was weggedropen.

Noch Dolf noch Ester kon een geregeld eentonig leven leiden. Zij moesten beiden opgaan in een telkens wisselende emotie.

Zoo waren ze tot de vriendschappelijke scheiding gekomen, waarvan de buitenwereld maar niet genoeg kon spreken.

Want na enkele maanden, toen Ester zich op een kleine verdieping had genesteld en temidden van haar Perzische kleedjes, Oostersche prenten en tallooze, grillig verspreide kussens een Scheherezade-figuur vormde, die met haar eigenaardige bekoring de meest verschillende bezoekers ontving - was Dolf een van haar trouwste gezellen geworden, die met een soort broederlijke bezorgdheid Ester haar sjaal nadroeg wanneer ze, in den haastigen roes waarin ze altijd leefde, in een luchtig toilet de koude buitenlucht doorging; die een taxi voor haar bestelde wanneer ze onnadenkend de laatste tram naar haar afgelegen woning had gemist; die met een tactvol woord een onhandigheid van Ester herstelde, waarmee ze in den ruimen kring van bezoekers, - in de lust een of andere paradox te lanceeren, - ongenoegen verwekte.

Ester aanvaardde zijn zorgen met een sierlijk gebaar van haar kleine hand, een coquet glimpje om den hoek van haar mond, een geestig woord op de lippen.

Maar langzamerhand waren Dolf's bezoeken schaarscher geworden. Ester had het eerst niet zoo opgemerkt: een jong veelbelovend schilder en een beroemd violist namen haar eerste en levendigste aandacht in beslag. Maar toen zij Dolf's afwezigheid gewaar begon te worden, legde zij zich hierbij neer en leefde haar eigen woelig en kleurig leven verder, terwijl anderen zijn zorgzaamheid vervingen.

Af en toe hoorde ze van hem, eens had ze hem aan het station ontmoet en met belangstelling had ze naar zijn leven gevraagd. Dolf had haar vaag geantwoord en zij noodigde hem uit, haar toch weer eens op te zoeken, ze waren toch oude getrouwe vrienden en gezworen kameraden.

Toen, een paar jaar later, schreef hij haar, dat hij was hertrouwd. Ester was ontroerd, toen zij deze opzienwekkende tijding vernam, ja eigenlijk ontdaan. - Hoe was het mogelijk, dat Dolf weer was gaan trouwen, dat hij een andere vrouw was gaan liefhebben.

Want hij had zijn vrouw lief, dat bleek uit elk woord van zijn jongensachtig-gelukkig briefje.

Ester schreef een hartelijken gelukwensch en vroeg, spoedig het jonge vrouwtje te mogen ontmoeten. Terwijl ze de warme woorden schreef, begon ze werkelijk vreugde te voelen om Dolf's geluk.

Maar na een paar maanden was Dolf zijn vrouw nog niet komen voorstellen en Ester begon nieuwsgierig te worden. ‘Toe, stel mijn geduld niet op zoo'n langen proef.’ schreef ze, ‘Ik weet wel zeker, dat ik veel van Noor zal houden, omdat ze mijn ouden vriend gelukkig maakt. Heusch Dolf, we zullen niet kibbelen.’

Kort daarna schreef Dolf te zullen komen. Het was een koude najaars middag; de velden waarop Ester uitzicht had, waren van een lila nevel oversluierd. Ester wierp een paar denne takken op het brandend open haardje en nestelde zich op haar breeden divan in een chaos van mollige kleurige kussens. Ze lag nauwelijks, of er werd gebeld en ze wipte weer op, om Dolf en Noor te ontvangen.

Met groote hartelijkheid kwam ze het kleine blonde vrouwtje tegemoet en drukte Dolf warm de hand.

‘Gaan jullie dicht bij het vuur zitten, 't is koud, geef je mantel maar hier, Noor. Wat leuk, dat jullie er zijn. Ik heb ter eere van dit bezoek, alle andere lui verboden te komen. Rook je, Noor? hier, dit zijn lichte cigaretten....’

De blauwe rook nevelde boven de hoofden, de geur vermengde zich met het aroma van de Chineesche thee. De schemer daalde al dieper en de kleine lampjes deden de vele koperen voorwerpen, geheimzinnig flik-

keren. Ester zat, met de beenen onder zich, de handen om de knieeën, tusschen de kussens op haar divan en af en toe klaterden haar metalen lachjes door het drukke gesprek.

‘Zeg Dolf, ken je nog die oude negerliedjes? Die zingen we nog eens!! Wacht, hier is mijn mandolien, even stemmen.... Noor ken je ze? niet? O, Dolf zingt ze prachtig, toe, begin maar.’

In haar hoekje was Ester in haar zwart fluweelen japon niet te zien; slechts de mandolien en haar handen schemerden flauw in het schijnsel van den vlammenden haard en de fijn weemoedige melodie der oude niggersongs tokkelde door het vertrek. Dolf's donkere mannenstem zong erbij-

> The sun shines bright in my old Kentucky home
> It's summer, the darkies are gay..’

En toen het slot:

> ‘Weep no more mylady, o weep no more to-day
> We'll sing a song for the old Kentucky home
> For the home in the days far'way....’

Een stilte bleef even hangen, toen het lied uit was. - Toen legde Ester de mandolien weg. ‘Mooi zijn die dingen, vin je niet Noor?’

De fluweelbruine oogen van het jonge vrouwtje waren vochtig; ze was op den divan gaan zitten en leunde haar hoofd tegen Ester's schouder.

‘Wat is het hier verrukkelijk, Ester,’ zei ze. ‘Dolf en ik komen dikwijls bij je, als je het goedvindt.’

‘Ester, je moet ook eens gauw bij ons komen,’ zei Dolf, ‘je hebt ons huis nog niet gezien....’

‘Ik hoop dat ik tijd heb; och kinderen ik heb 't zoo druk, ik geef nu Wanning schilderles, je kent Wanning immers, Dolf? en ik neem zelf declamatie lessen, ik denk namelijk over het tooneel.... niet over praten hoor, 't is nog een diep geheim.... maar ik heb 't razend druk natuurlijk - Ik ben ook zoo mager geworden, zie je 't niet Dolf?’ Ester's volle weelderige figuur richtte zich half op uit de kussens.

Dolf's blik gleed over haar heen. ‘Nee, ik zie 't niet,’ zei hij kort.

‘Och nee, je hebt me ook in zoo'n tijd niet gezien. Toe komen jullie nu voortaan dikwijls, Noor? Ik heb graag gelukkige menschen om me heen, dan straalt er wat van over in mijn eigen eenzaam leven....’

‘Die eenzaamheid zal wel schikken. Wanning neemt schilderles bij je en het trio violisten komt nog elke week en....’ begon Dolf.

‘O ja, ik zie veel menschen, maar....’ Ester sprong op en knielde bij het vuur om de dennetakken te verschikken, opdat ze beter zouden branden. De vlammen wierpen een walmig rossen gloed op haar zwart fluweelen kleed, dat in losse plooien om haar heen golfde. Ze hief het donker gelaat op en zag Dolf aan.

‘Ik ben blij dat je gelukkig bent, Dolfy,’ zei ze.

Na dit eerste bezoek werden Dolf en Noor drukke gasten bij Ester. De jonge vrouw was geheel gevangen in de zeldzame charme der omgeving en geboeid door Ester's warme persoonlijkheid. Ester leerde haar mandolien spelen en gaf haar een oud spinet ten geschenke, waarop ze een enkelen keer zelf bij Dolf en Noor Fransche chansons kwam spelen.

Ester's laatste bevlieging was het rijden op een dames-motorfiets. Ze nam Noor mee in een zijwagentje en genoot van het opzien dat ze baarde. Ook Dolf nam ze wel eens mee op haar snelle tochten.

Tusschen hen was de oude kameraadschap weer geheel hersteld. Met fijnen tact en gratie leidde Ester de nieuw-opgebloeide vriendschap. Toch speelde soms opeens een malicieus trekje om haar mond en kon ze een brutaal pikanterietje niet weerhouden. Het intrigeerde haar, dat in het jonge huishouden, waar zij nu vaste gast was, nooit een toespeling werd gemaakt op het eerste huwelijk van Dolf.

'Houdt Dolf nog zooveel van asperges,

vroeger was hij er dol op,' ontviel haar eens.

'Wat gaan jullie vroeg naar bed,' flapte ze er een anderen keer uit, toen Dolf en Noor voor elven bij haar weggingen; 'vroeger was je niet zoo'n langslaper, Dolf.'

Dolf praatte over dergelijke opzettelijke onhandigheden met groote handigheid heen. Hij had de vroegere broederlijkheid in zijn toon voor Ester weergevonden. Toch was deze toon geschakeerd en gloeiden af en toe vonkjes erin door. Ester's groote vriendschap voor Noor begon hem te hinderen. Was hij zóo volkomen ongevaarlijk geworden?

Hij had een plotselinge belangstelling voor de schilderkunst gekregen en Ester was met haar gewone levendigheid begonnen, ook hem les te geven. Ze had, samen met Noor, bij hem thuis een atelier gemaakt, vol kleurige lappen en bonte voorwerpen. Daar hing ook de mandoline, daarheen ging het spinet en ook werd er af en toe geschilderd.

'Ester, waarom draag je nooit meer die zwart fluweelen japon, die je dien eersten middag aan had; die was buitengewoon mooi....' zei Dolf op een middag, toen ze haar schildersjas uittrok en haar hoed opzette. Noor was uit en de les was geëindigd.

'Die zwarte japon?' zei Ester droomerig, 'die stond me zoo leelijk.'

'Leelijk? Hij stond je juist bliksemsch verleidelijk en dat weet je heel goed,' hij greep haar mantel en hield die voor haar op.

'Dan heb ik hem daarom niet meer aangetrokken, mijn tijd van verleiden is voorbij....' zei Ester hem over haar schouder aanziend terwijl ze in den mantel gleed.

'Zóó, is die voorbij,' zei Dolf langzaam, haar in de oogen ziend, 'of is die misschien pas.... begonnen?'

'Wat meen je,' ze richtte zich op en zag hem onbewogen aan.

'Je weet heel goed wat ik meen. Dat je een nieuwe pikante wijze hebt gevonden om verleidelijk te zijn.'

'Ik begrijp je niet, Dolf....'

'De allerliefste vriendschap voor Noor, de motor-fietstochtjes, de wijze waarop je Noor pousseert in gezelschap.... en.... je koele camaraderie voor mij.... dat alles prikkelt je fantazie op een voor jou ongekende wijze.'

Ze zag hem uitdagend aan. 'Ik ben als Alcibiades, ik moet me sterk naar buiten doen gelden. Ik ben in staat, om als ik aftandsch begin te raken, absinth te gaan drinken, om de menschen over mij te doen spreken. - Ik moet leven en beweging om me heen voelen, ik moet milieu van een kring zijn. En toevallig zijn jullie in die kring gekomen,' besloot ze, haar handschoenen, dichtknoopend.

'Milieu van een kring, maar uitsluitend een vriendenkring. Noor behoort tot de weinige vrouwelijke uitverkorenen en ik ben daardoor in de vèrte toevàllig ook daarbij betrokken nietwaar?'

Ester stak haar handen in de groote zilver grijze mof, haalde er toen een weer uit en tikte Dolf luchtig op de wang.

'Dag beste jòngen,' zei ze met een zangetje. 'Groet Noor.'

'Als je denkt, dat ik je op deze sfinxachtige wijze laat gaan, heb je 't mis,' beet Dolf haar toe, terwijl hij een stap naar de deur deed.

'Beste Dolf, jij láát me niet gaan, i k gà,' antwoordde ze kalm, hem tartend aanziend.

'Allright, je gaat. Maar ik ga mee.' Nerveus greep hij zijn hoed en jas en holde haar achterna. Hij bleef achter op de tram staan, toen zij naar binnen ging. Hij kneep

zijn handen in elkaar. Verdomme, zijn zenuwen trilden als touwtjes, hij kon geen seconde stil staan, een malloot was hij. Ze speelde weer met hem, zij, de geraffineerde coquette, ze had hem weer uit zijn tent gelokt en hij liep weer achter haar aan, dat was de bedoeling....

Hij greep haar de sleutels uit de hand, toen zij de voordeur wilde openen; met een ruk gooide hij de deur voor haar open en trad achter haar binnen.

De pittige harslucht van de dennentakken in het haardje, kwam hem op de

gang al tegemoet. In haar kamer bleef hij staan, strak toeziend hoe ze heur haar ordende voor het kleine, grillig gebogen spiegeltje.

'Mais assieds toi donc, mon ami,' zong Ester's stem, terwijl ze met gracieus gebaar een rechten hoogen stoel aan Dolf wees. Zelf liet ze zich achteloos op de kussens van de divan vallen.

Dolf deed een stap naar den stoel en lachte hoonend. 'Dacht je dat ik op die stoel kon zitten, een rechtlijnige hooggerugde leeren stoel. Mijn God Ester, hoe komt dat ding hier. Vin je dat nu zoo de stoel, die bij mij past, hè?'

'Ga zitten waar je wilt,' zei ze achteloos, 'maar blijf niet als een paal daar staan.

'Waar ik wil?' Dolf greep een paar kussens, gooide die op den grond en liet zich erop vallen, zijn arm steunend op de divan.

'Wil je niet rooken, Dolf,' zei Ester, achteruit schuivend.

'Nee,' antwoordde hij, zijn arm verder op de divan leggend.

'Toe Dolf, doe nu niet zoo mal. Wees een gewoon mensch en stel je niet aan.'

'Me aanstellen! Goeie God! Een gewoon mensch ben ik niet en dat word ik ook nooit. En jij bent 't heelemaal niet. Een buitengewoon mensch ben je, nee.... eigenlijk niet....'

'O nee? Waarom niet,' vroeg Ester hem tusschen haar halfgesloten oogleden door aanziend.

'Omdat je heelemaal geen mensch bent..'

'Wat ben ik dan, Dolf?' naïef zag ze hem aan.

'Een vrouw ben je, een gevaarlijke en instinctieve vrouw....'

'O, is dat geen mensch?'

'Nee, dat is een canalje, dat is een duivelin, dat is alles wat slecht en gemeen en verrukkelijk is, maar vooral verrukkelijk, zengend-verrukkelijk,' hij omgreep haar pols en knelde die vast, 'Ester.'

Ze hield haar oogen neergeslagen en antwoordde niet.

'Ester, kijk me aan.'

Langzaam sloeg ze de vol-donkere oogen op - 'ja, ik bèn een canalje, maar jij, jij bent een Mefisto, je bent.... precies als ik....'

'Zoo!' zei hij gerekt. 'Maar jij provoceert me, jij dwingt me, zoo te zijn, door jouw hevig me zoo willen zien - jij hebt me getart, me uitgedaagd, jij hebt - het vuur weer aangestoken.... en je wéét het, je deed het bewust, het was een fijn-duivelsch spel dat je speelde.... je hebt me uit mijn kalme rust gehaald....'

'Ik dacht, dat je rust haatte Dolf, jij de zoeker der emotie.'

'Ja dat doe ik ook, maar ik haat jou nog meer, ja, ik haat jou, ik zou je kunnen wurgen met mijn handen om je verrukkelijke hals, die witte, witte hals, die me gek maakt,' hij zette zijn nagels in het vleesch van haar pols, tot ze kreunde, -

'Dolf! je doet me pijn.'

'Jij mij nog veel meer. Ik ben weer gek, je hebt je doel bereikt, ik lig weer aan je voeten, je kunt weer met me doen wat je wilt, ik ben weer je slaf, dat was de bedoeling nietwaar? en dan glimlachend, triomfeerend je zegeweg verder gaan, o, ik kèn je,....'

'Dolf. Je weet, dat het niet waar is....' Ze boog zich over hem heen en zag hem in de oogen. 'Ik w i s t het niet, ik d a c h t dat alles in je voor mij was afgestompt, ik dacht, dat je mij nooit meer zou begeeren. Waarachtig Dolf, ik, ik....'

Ze verborg haar hoofd in de kussens. Hij trok haar overeind en duwde haar handen weg van haar gezicht. Eén moment bliksemden hun blikken in elkaar, toen sloten zijn lippen zich vast op haar mond.

Na een paar weken was de nieuwe relatie the topic of the day. ‘Och, die artiesten,’ zei men schouderophalend.

Het onbereikbare
door Marie de Rovanno.

Het licht klaterend over het circus....

In de ronde baan niets dan dit ééne.... de jockey en zijn paard.... Na zijn buiging even een stil-staan - dan 't zich òpzwingen, één elastisch zwaaien, en man en paard zijn geworden één. Het bijna-zwarte paard, de jockey in witten spannenden broek, in nauwe, spannende bovenkleeding ook. Zijn tors teekent z'n kracht, z'n slankte af onder de spanning der stof.

Na het elastisch òp-zwingen, na het worden tot één met het paard van bijnazwart, begint de omgang, de omgang....

Het tempo, dat laag en langzaam inzet, versnelt, zwelt aan, als gestuwd door innerlijke muziek, muziek in man, in paard.

Daar buiten zwelt de muziek in 't orkest, die begeleiding is slechts, die schijnt een poging tot naderen van de muziek ín beiden.

Het tempo zwelt, zwelt.... onder het evolueeren, onder het àl stouter wagen van standen en bewegen.

Het tempo zwelt, zwelt....

De jockey in zijn spannende kleeding is één met het paard.... is vergroeid.... heeft geen gedachten, geen gevoelens dan de muziekgevoelens van hen beiden, de muziek-gevoelens van hem en het paard te zamen. Samen drijven ze op hun rythme, hun aanzwellend rythme.... een diepe noodzakelijkheid.... 't zou niet anders kúnnen dan zoo - dit diepe evolueeren, dit vanzelf-sprekend evolueeren, met volkomen begrijpen wederzijdsch, volkomen sympathisch voelen tusschen man en paard.....

In 't publiek, vooraan, een vrouw; een vreemde vrouw, zoo maar een vrouw uit het publiek, die gekomen is om zich te amuseeren een avond.

Ze heeft vrijwel blasée toegekeken naar wat het programma beloofde. Vrijwel blasée heeft ze dit nummer laten komen. Weinig verwachtend.

Nauwelijks heeft ze gelet op het binnenkomen van den jockey, op zijn paard. Oude toeren, zoo vaak al gezien! Niet eens de spanning van nieuwheid brengend.

Even heeft haar getroffen zijn elastischen òp-zwaai. Toen zijn witte gespannen beenen tegen het bijna-zwarte paard. Dan zijn nauw-omkleede lijf. En in zijn bewegen ziet ze door het spannend kleed zijn tors teekenen kracht en lenigheid en slankheid. Zijn gezicht is jong, ernstig.

Zijn oogen zijn weg, luisterend naar de muziek in zich, in zijn paard, beluisterend het rythme, het aanzwellend rythme.

Ze ziet de eenheid van die beiden.

Ze voelt mee het rythme, het aanzwellend, stijgend rythme.

Ze leeft mee de evoluties. Voelt de noodzakelijkheid, de diepe noodwendigheid van het zóó en niet anders.

Ze voelt de machtige schoonheid van het sympathisch leven van man en paard. Ze voelt mee het rythme, het rythme....

O, de keerende omgang, de omgang met het licht schater-schel over beiden!.... en beiden verzonken, wèg, in elkaar, in de eigen gezamenlijke muziek, diep in hen....

....'t Schiet in haar door als felle, fèlle jalouzie.... Jalouzie om dit één-zijn, om zóó'n één-zijn, om de mogelijkheid daarvan.

Eenheid, samen-voelen.... met een paard slechts, een dier!.... smaalt ze zich.... maar éénheid is het toch, volkómen samenvoelen, volkomen samen-gaan op hetzelfde rythme.... het aanzwellende rythme, dat tot grooter verrukkingen voert steeds, tot steeds stouter standen en wendingen.... De vastheid, de zekerheid.... het onomstootelijke zeker-zijn van elkaar, het niet aarzelen van één oogenblik - de man.... het paard.... onder het schetter-schelle licht....

Het rythme zwelt aan.... zwelt aan.... de samen-groei schijnt vaster steeds te wassen, schijnt steviger te worden bij 't

grooter gevaar.... schijnt niet te kùnnen verbroken worden, door niets.... O, de jalousie om die éénheid, om dat vaste, wetende samenvoelen, dat drijven op één rythme, op één zwèllend rythme....

Hoe ze haat, hoe ze háát dit onbereikbare!....

Zoo kàn het niet langer.... ze houdt zich niet in meer.... ze staat.... recht, recht.... En als onder het schetter-licht de jockey in zijn spannende kleeding, zijn witte strakke beenen op den bijna-zwarten rug van 't paard, haar kant uit veert, één rythmisch leven beiden.... dan neemt ze de bos roode rozen uit haar corsage en als in enthousiasme gilt ze ‘Bravo! bravo, jockey!’.... en werpt hem haar rozen toe.... Ze raken zijn schouders, zijn gezicht.... Hij schrikt.... Het rythme breekt.... Hij wankelt.... stort neer.... Het paard staat en trilt.... snuivend....

Met starre oogen ziet ze naar de verwarde drukte om den gevallen man.... 't geëmotionneerde publiek.... En bang voor wat ze gedaan heeft, bang voor zichzelf, bang voor haar haat, vlucht ze het circus uit, naar buiten.... in krankzinnigen, doodelijken angst....

Voorjaar,
door C. Tielrooy-De Gruyter.

De wind die door de boomen waait
En langs mijn open handen aait,
Is luw. Het is de lentelucht,
Vol bloeigeruisch, vol wiekgerucht.

Het zwelt, maar 'k weet niet hoe,
Het groeit, doch waar naar toe?
Het leven lacht wat om mijn zoeken:
Geheimnis ruischt uit alle hoeken.

Wat zal ik dan nog langer wachten,
En angstig zijn in zwarte nachten
Het leven boven mij te voelen?
Het draait naar onbekende doelen.

Laat ik dus drinken aan de bron,
Vertrouwen hebben in de zon,
Want zoet zal 't zoo te leven zijn,
Gekoesterd in dien schoonen schijn.

Ik zal eens liggen in een graf,
Naast dooden die ik nimmer zag,
Maar zoet zal 't zoo te sterven zijn,
Na al 't genot, na alle pijn.

De wind die door de boomen waait
En langs mijn doode lichaam aait,
Is luw. Het is de lentelucht,
Vol bloeigeruisch, vol wiekgerucht.

Kroniek.

Boekbespreking.

Fransche Kunst, Bibliotheek van Fransche Letterkunde, Schilderkunst, Muziek enz., onder redactie van P. Valkhoff: I. De Franse Geest in Frankrijks Letterkunde, door P. Valkhoff, en: III Fransche Caricaturisten, door Cornelis Veth, met illustraties in en buiten den tekst, Leiden, A.W. Sijthoff's Uitgevers-Maatschappij, zonder jaartallen.

Zonderling, het ontbreken van jaartallen in zulke, dan toch hoofdzakelijk historische boekjes! Achtten de uitgevers zelf ze van zóó tijdelijk belang, dat op gebruik na eenige jaren - en daarmede op behoefte aan dateering - niet behoefde gerekend te worden? Dan heb ik een beteren dunk van hun uitgave dan zij zelven. Of meenden zij wellicht, dat datums onnoodig waren, daar het van zelf zou spreken, dat boekjes als deze verschenen zijn gedurende de oorlogsjaren, in den tijd n.l. van Frankrijks laatste en ontzaglijkste beproeving, nu er o.a. gevaar schijnt te bestaan voor de fransche cultuur en voor gebrek aan algemeen begrip van wat die cultuur voor de wereld beteekent? In dat geval zou ik toch wel even willen zeggen, dat ik volstrekt niet geloof aan dat gevaar. Zelfs bij Frankrijks militairen nederlaag, ja misschien voorál bij Frankrijks militairen nederlaag - waaraan ik overigens óók niet geloof. Maar dit laatste geloof - dat misschien wel voornamelijk uit hoop bestaat - doet bizonder weinig ter zake. Het eerste daarentegen is veel méér dan een geloof, het is bijna een zekerheid. Het feit trouwens is algemeen bekend, dat militair overwonnen volken - zwakker en bescheidener, maar dan ook fijner en bekoorlijker dan hun overwinnaars - zich plegen te wreken door de overwinning van hun cultuur, hun geest. Toen de Romeinen Griekenland veroverd hadden, drong de grieksche beschaving in de romeinsche samenleving door. De weelde van Italië was de ondergang der Gothen - die er waarschijnlijk toch zelf ook wel een soort ‘Kultur’ op na hielden. En zoo is het doorgegaan. Ten allen tijde zijn geest en ziel machtiger dan de wapenen gebleken. Ook voor de fransche beschaving zie ik geen gevaar in een duitsche overwinning. De ‘ville lumière’ als zoodanig is onoverwinnelijk. Gelijk immers ook Rome, gelijk ook Athene onoverwinnelijk zijn gebleken.

Ik ben er ten volle van overtuigd, dat de redacteur van F r a n s c h e K u n s t, dat ook de schrijvers der eerste in deze serie verschenen boekjes dit met mij eens zullen zijn. Geen gebrek aan vertrouwen in Frankrijks geest heeft hen naar de pen doen grijpen. Doch louter liefde. Zij wilden getuigen, zij wilden spreken van 't geen hun geestdrift wekte. En daar deze geestdrift geen bittertafel- of ‘after dinner’ geestdrift was, daar zij hun niet was aangewaaid of aangepraat, maar daar de gezonde wortels er van te vinden waren in ernstige studie en met groote liefde verworven kennis - en daar deze heeren schrijven kunnen - zoo zijn zij geslaagd. Hetgeen beteekent dat hun boekjes goede boekjes zijn, degelijk, boeiend en interessant.

Hierbij zou ik het eigenlijk kunnen laten. Aankondigen kan ik boekjes als deze, niet critiseeren. Ondanks mijn vurige bewondering voor de fransche litteratuur, de grootste die de wereld kent - het lijdt geen twijfel of de heer V a l k h o f f (Doctor V a l k h o f f

sinds eenige weken; bravo Groningen!) heeft er veel meer studie van gemaakt. En ook het werk van C o r n e l i s V e t h , die trouwens in ons land, voor zoover ik zien en weten kan, met zijn

kennis der caricatuur- en illustratiekunst, absoluut eenig is (welke universiteit maakt hem doctor honoris causa in de kunstgeschiedenis?) zijn onderzoek, zijn schifting, zijn onderscheiding en critiek gaan verre uit boven (of althans buiten) mijne critische krachten. Het eenige waarop ik, juist in dit verband, misschien gevaarloos wijzen kan, is dat zelfs de degelijkste kennis gepaard aan de innigste liefde - vergezeld ook nog van talenten en critische vermogens - warmvoelende, temperamentvolle menschen niet voor eenzijdigheid kan behoeden. Hiermede wensch ik geenszins te doelen op het natuurlijk min-of-meer propagandistische karakter dat boekjes als deze bezitten, maar op de gelegenheid die ieder sterk levend mensch benut om binnen den kring zijner bemoeiïngen zijn persoonlijke idealen zooveel mogelijk in het licht te stellen en te huldigen. Van de beide heeren, wier werk ik hier aankondig, is Cornelis Veth stellig de neutraalste, objectiefste - men weet trouwens, en de lezers van Elsevier's weten het beter dan ieder ander, met hoeveel genegenheid hij vaak ook op het goede in de duitsche kunst gewezen heeft. Maar wie gewend is hem te lezen, kent toch uit al wat hij schrijft, uit zijn voorkeur, zoowel als uit zijn spot, hoon of kleineering, in de eerste plaats zijn eigen persoonlijkheid. Om een enkel voorbeeld te geven: bij gelijke kennis van, en liefde voor, de teekenkunst zal niet ieder aan Carlègle de voorkeur geven boven Willette. Dit is absoluut geen aanmerking! Nogmaals, juist in dit geval, waarin ik tot critiseeren onbevoegd ben, zie ik mijn kans schoon eens te wijzen op het betrekkelijke, het beperkt-persoonlijke, ook van de a l l e r b e s t e critiek. Dr. Valkhoff is nog uitbundiger, of naïever, dan Cornelis Veth, hij geeft zichzelf nog argeloozer. Zijn voorkeur geschonken aan geest en vernuft, aan de z.g. origineele gedachte in een kunstwerk, boven andere kwaliteiten, waaronder ik nu weer in de eerste plaats gemoedswarmte zou willen noemen, is in dit nieuwste geschriftje van hem wel zeer duidelijk. Wie als ik, die wat ouder ben dan Dr. Valkhoff, zijn jaren door in bewondering en verknochtheid heeft geleefd met de werken der groote fransche romanciers (laat ons zeggen: de periode Balzac en Stendhal tot en met Guy de Maupassant) zal allicht met mij eens zijn, dat aan deze glorieuse periode in Valkhoff's - wel is waar kleine! - boekje niet de rang gegeven is die haar toekomt. Speelt mijn geheugen mij parten of komt zelfs de naam Guy de Maupassant in deze (naar Valkhoff zich uitdrukt) ‘schets’ van den franschen geest in 't geheel niet voor? Het doet er heusch niet veel toe. Het boekje is er niet minder om. Maar ziedaar toch iets, dat ik-voor-mij ongezien voor een onmogelijkheid zou hebben gehouden. De kwestie is maar, dat men, zelfs als men zoo iets groots en vaags als de fransche geest beschrijft, gansch onwillekeurig daaruit naar voren brengt wat men het liefst als zoodanig wenscht beschouwd te zien.

‘De fransen zijn humaan’ (zegt Dr. Valkhoff op bl. 28 van zijn boekje). ‘Zij houden zich bij voorkeur bezig met alles wat des mensen is, bestuderen het liefst de menselike hartstochten, en tonen daarbij een groot begrip van het menselik karakter, een ruime vergevensgezindheid, een waarachtig medegevoel met de lijdende medemens’ Mag ik hem vragen met welke ‘documents humains’ hij deze stelling beter had kunnen bewijzen dan met de werken der groote fransche realisten en psychologen der negentiende eeuw? Om te zwijgen van andere karaktertrekken der franschen, waarover in zijn boekje maar weinig voorkomt: hun ontzaglijk vermogen van toewijding, hun onvermoeibare werkzaamheid, hun taaie volharding!

H.R.

A.M. de Jong, De Zware Weg, 2 dln., Bussum, C.A.J. van Dishoeck, 1917.

Wat heeft de heer A.M. de Jong met dit zware boek over een zwaren weg toch

eigenlijk voor zwaars of gewichtigs willen zeggen? Ik heb er geen idee van. En niet dat ik ook maar eenigszins op ‘tendenz’ in een kunstwerk gesteld ben - gij weet wel beter, geduldige lezer! Maar ten eerste, dunkt me, behooren die woorden ‘iets willen zeggen’ nog volstrekt niet op tendenz te duiden, en ten tweede was het uit A.M. de Jong's interessante en pittige eersteling (‘Ondergang’) zóó duidelijk, dát hij iets, en wát hij dan wel had willen zeggen, dat het gemis aan zoo iets, in dit tweede boek van hem, wel heel bizonder opvalt en dit boek misschien nog wel zwakker, hulpeloozer, onnoodiger doet schijnen dan het in werkelijkheid is. Moest de troostelooze levensmislukking van dien toch zoo sympathieken droomer Jules soms fel en en donker afsteken tegen het flink en gemakkelijke slagen van zijn zooveel nuchterder en energieker broer Bart, en dus dienen als.... afschrikwekkend voorbeeld? Neen, van zulk een... platitude mag ik den knappen schrijver van ‘Ondergang’ toch waarlijk niet verdenken!

Zwak en praterig, ijverig vervaardigd, maar zonder de noodige animo, is deze nieuwe roman haast van begin tot einde. Ik sloeg ‘Ondergang’ nog eens op, toen ik dezen ‘Zwaren Weg’ had afgezwoegd, en werd dadelijk getroffen door iets véél levendigers, pittigers, innigers. Was dit nieuwe boek - zooiets komt wel eens voor - misschien eigenlijk het oudste, De Jong's feitelijk eerste werk, waarmee hij zich dus oefenen moest, en dan ook braaf héé ft geoefend, in het schrijven, het beschrijven vooral - och welk een aantal volkomen onnoodige beschrijvingen komen er in voor! ....Deel I bl. 77 wordt ons gelukkig eindelijk eens verteld, met welke geluiden een trein stopt aan een station! Dat hadden we sinds 1880 ook nog zoo nooit eens vernomen! Maar waarvoor was het hiér wel noodig? Wat doet zoo'n beschrijving in dit boek?

Zooals reeds gezegd: er is iets verveeld en vervelend praterigs, om niet te zeggen: zeurderigs, in dit lange verhaal. Het wemelt erin van onnoodige woorden. Wanneer wij op de voorafgaande pagina's het tamelijk levendige, plastische verhaal gehad hebben van een ongeluk, waarbij ‘Mie’, de vrouw van Vermeer, door Jules in stilte bemind, haar dood gevonden heeft, begint hoofdstuk III: ‘Na de begrafenis van de verongelukte vrouw hernam het leven zijn gewone gang. In de afstompende drukte van het werk vergat Vermeer al spoedig de vreselike slag, die hem getroffen had. Alleen 's avonds, als hij alleen thuis was en de kinderen naar bed waren, voelde hij zich ellendig eenzaam’. Enz.! Wie voelt hier niet het slap-wijdloopige, moede of lustelooze, en vraagt zich nief af: waarom doet de schrijver zoo, waarom schrijft hij als hij er te moe voor is, of er geen lust in heeft?

Toch wil ik A.M. de Jong hier niet te hard om vallen. Het is moeilijk voor een schrijver, ten allen tijde wel te onderscheiden, of al zijn krachten, frisch en gezond, tot zijn volle beschikking staan. Wie veel werkt vooral, merkt soms niet gauw genoeg zijn moeheid. Wat mij méér verwondert, en wat ik scherper afkeuren moet, is de manier waarop de auteur zich veroorloofd heeft bijna al zijn dialogen te schrijven, n.l met volkomen teloorgaan van alle innigheid, iedere ‘voeling’ met de personen die hij doet spreken, zich feitelijk enkel afvragend (als hij zich iets heeft afgevraagd, en niet maar blindweg en opgewonden doorgeschreven!) wat hij zelf zou gezegd, neen, geschreven hebben in dat geval. Zoo praterig als de stijl van den schrijver zelf is, zoo schrijverig, zoo onmogelijk als spreektaal lijken mij de meeste zijner dialogen. Wat is dat voor een man, deze Jules, koster op een dorp in Brabant, die zich in een

praatje met een pater uitdrukt als volgt: ‘Ik vind de mensen zelf zooveel waard, dat ik mijn wrevel nooit bedwingen kan, als ik zie hoe de arbeid hen sloopt

en ze doet sterven van uitputting voor hun tijd.... Deze arbeid maakt de mensen tot beesten, tot gedachtelooze werkbeesten, die niet vragen naar het hoe en waarom. Ze werken, rusteloos en op een dag vallen ze er bij neer en de grond neemt ze tot zich. Ze leven in onwetendheid en bekrompenheid, ze hebben duizend angsten en noden en luttel vreugd. Ze zijn arm en hun huisjes lijken holen. Er is nergens tederheid en warmte in hun leven. Wat zij gezelligheid en plezier noemen, stuit ons tegen de borst als kleingeestig en luidruchtig'.

'Maar ze zijn tevreden,' zei de pater ernstig.

'Dat is juist het erge!' riep Jules uit. Dat is het stuitende. Ze leven als zwoegende paarden en ze zijn tevreden! De arbeid kón schoon zijn, bij een andere toestand. Iets dat de mensen naar de grond brengt en ze lelik maakt, kán niet schoon zijn!'

Hoe is het eigenlijk mogelijk, zulke dialoog te schrijven; ik begrijp het niet goed. Alleen in uiterste overspanning kan iemand, die maar voor een grein artiest is, tot zoo iets komen, dunkt me. Maar dan is ons toch de drukproef gegeven om te merken wat we begaan hebben! Ik verlang geen dialect, ik verlang geen uiterst realisme; synthese is natuurlijk noodig; en een weinig styleeren, ook in dialoog, doet volstrekt geen kwaad. Het is de aanvoeling met 'natuur', het is het léven dat bewaard moet worden. Maar redenaties als hier gegeven - en zoo zijn er honderden in deze zware deelen! - ik vind ze niets minder dan afschuwelijk!

En dat praat dan nog over 'schoonheid'! Noem het woord niet!

De bijpersonen in De Jong's boek zijn dikwijls goed. Zóó goed zelfs nu en dan, dat de slapte en nietswaardigheid van wat hij als hoofdcreatie bedoelde er te scherper door opvalt. Ook in de teekening van zijn voornaamste vrouwelijke figuur, de Carmenachtige Lena is, uit een psychologisch oogpunt, veel opmerkelijks. Van haar gepraat deugt zoo ongeveer niets, maar in haar doen-en-laten zijn vele heel aardige trekjes op te merken. Goed zijn verder o.a. de 'ouwe Vermeer' (Mie's schoonvader), de smid Frans (die gelukkig in 't geheel niet praat) en zijn vader, goed Marientje, de visscher, goed vooral Hannes en Keetje, de overzetbaas en zijn vrouw. Zeer merkwaardig alweer - in hoeveel boeken al hebben wij 't zelfde opgemerkt! - zooveel frisscher, puntiger, in al'e opzichten artistiek beter De Jong wordt, als hij zich niet verbeeldt zijn ideeën of idealen te moeten doen spreken, door zijn personen als spreekbuizen heen. Zijn Hannes en Keetje aan 't praten, dan is alles in orde, wij kennen hen volkomen en wij genieten van hen. Als Hannes na het 'energiek verzetten van zijn pruim' nadenkend knikt en opmerkt, dat God 'toch nog de kwaaiste niet' is, ondergaan wij even een ontroering waarvan tot aan die bladzij (deel II, 229) helaas nog bijna geen sprake was geweest.

Hoe goed overigens De Jong dialoog schrijven kàn, als hij wil, en wat hij er mee bereikt, het is misschien niet meer dan billijk het aan te toonen met een wat langer citaat (II, 58). Het is Marientje die spreekt en hij heeft het over Lena, zijn dochter: 'En toch, zei hij met iets teders in z'n stem, en toch mot je van 'et loeder houwen of ie wil of niet.... je kan d'r nie buiten. ....God, god, wat heb ik al een miserie met die meid gehad. 'k Ben d'r zoo kwaad op geweest, dà 'k ze wel dood had willen trappen, maar ze lacht eventjes tegen je en ze zegt: "vadertje," en dan sta je weer met je bek vol tanden.... ze lacht alle kwaadheid uit je weg en dan streelt ze je zo even over je kaken en dan lach je mee en je zegt bij je eigen: "nou, ga je gang dan maar, kreng, 'k ken toch nie tegen je op".... En je mot nie denken, dat ze dan blij is of dat ze

berouw toont.... geen sprake van.... Ze regeert je nog veel straffer als eerst.... D'r broers net zoo.... je kent ze, je weet wat voor dolle haaien dat zijn.... voor de duvel nie bang.... Maar Leentje zit ze op d'r kop. D'r leven lang heeft ze ze gepest en genegerd, maar ze windt ze om d'r vinger, wat ik je smoes.... Ze donderen wel es tegen d'r, maar dan lacht ze of ze kijkt zwart, zegt de hele dag niks tegen d'r en 'k zal verrekken as de kerels d'r nie gewoon om vergiffenis bidden, Jules!.... Ze brengen wat voor d'r mee de volgende dag.... Ze kijkt ze niet an.... ze leggen 'et neer.... zij kijkt er niet na.... Ze motten 'et er wel degelijk geven, jong, en met allerlei smoesjes d'r praatje maken en dan is ze meestal wel zoo goed om wat te lachen en 'et an te nemen.... Maar soms duurt 'et dagen, eer ze weer goed is, en dan is heel 't huis verpest. De jongens ruzie met mekaar en ik mot op me poot spelen om vrede te houwe.... Dan in eens is 't over en ze is zoo vrolijk als een kind en dan leef ie weer op. De jongens zijn de plezierigheid zelf en ik hou me bek maar en lach mee, blij, dat de pestbui van de dame over is.... Maartje, me nichie, dat bij ons in huis is, al een jaar of zes - d'r ouwers zijn dood - heeft af en toe geen leven.... 't Is schande, da 'k 'et zeggen mot, maar eerlik waar: Mientje draait voor alles op.... me dochter steekt geen poot uit, kommandeert maar en speelt de dame.... En soms dreig ik, da 'k Mientje weg zal laten gaan, maar die gans is al net zoo onderworpen als de rest.... Ze is gewoon gek op Leen en ik geloof dat ze blij is, dat ze voor d'r mag slaven.... Man, man, wat er in die meid steekt mag de duivel weten, maar ik wor d'r nie uit wijs.'

Ziezoo! Daar mag dan nog hier en daar een ondoorvoeld woord bij zijn, over 't algemeen is dit lange verhaal als romanfragment perfect in orde en geeft het een karakteristiek, waarvoor ik u al Jules' en Bart's als van buiten geleerde redenaties finaal cadeau aanbied.

H.R.

Zeven Eeuwen, Spiegel der Nederlandsche Letteren van 1200 tot heden, door Dr. K.H. de Raaf en J.J. Griss, drie dln., Rotterdam, W.L. en J. Brusse's Uitgeversmaatschappij, 1917.

Een bloemlezing critiseeren - het zou, ook voor wie er overigens toe bevoegd was, bijna evenveel studie en tijd kosten als een bloemlezing te maken! Men zou 1° moeten nagaan of werkelijk de opgenomen schrijvers de voornaamste, vertegenwoordigende waren; 2° of door aard en omvang van 't uit hun werk gekozene aan ieder dier opgenomen auteurs inderdaad de plaats was gegeven die hem (of haar) toekomt. Ik voor mij, eenvoudig romanschrijver en essayist (of praatjes-maker?) over litteratuur, zou er niet toe in staat zijn, maar, gesteld ik was er wel toe bij machte, er toch zeker geen tijd voor hebben. Toch spreek ik hier graag over een bloemlezing en kondig ook op dit gebied iets merkwaardigs gaarne aan. Een bloemlezing uit onze geheele litteratuur - een geschiedenis onzer letterkunde 'en action' - kan een belangrijk ding zijn voor de letterkundige ontwikkeling vooral der jongeren en jongsten onder ons. En het belangrijkste van een bloemlezing is misschien toch nog niet zoozeer de wijze waarop zij beantwoordt aan de hierboven, sub 1° en 2°, gestelde eischen, het belangrijkste m.i. is haar geest, haar levende wezen, haar geestelijke essentie, datgene

wat, zonder dat hij 't zelf weet misschien, uit een bloemlezing als uit ieder ander boek, den lezer als tegemoet ademt. Is die geest er een van toewijding en eerbied? Heeft liefde en de ernstige wil, litteratuur en lezer tot elkaar te brengen, dit boek voortgebracht? Deze, als ik wel zie, zijn de primaire, meest essentieele vragen die ik stellen moet en tot het antwoorden op deze vragen geloof ik mij wel gaarne bevoegd.

Welnu, met de geest die de heeren de Raaf en Griss bezield heeft bij het samenstellen van hun uitgebreide, hun waarlijk imposante bloemlezing uit de Nederlandsche litteratuur kan ik zeer wel vrede hebben. Dit boek zal, wie niet afgeschrikt wordt door zijn omvang, stellig niet afschrikken van de studie der Nederlandsche letterkunde. Met begrip en smaak, maar vooral met eerbied en toewijding zijn de samenstellers te werk gegaan, zij maakten van hun arbeid een gewetenszaak en waren zorgvuldig bij het kiezen van hun methoden. Toch lijken mij deze laatste niet geheel zonder bedenking en om aan te duiden waarin die bedenking bestaat moet ik eenige zinnen uit het voorbericht aanhalen, waarin van de arbeidsmethode der heeren de Raaf en Griss gesproken wordt, n.l. deze:

'Bij het ontwerpen van den opzet onzer bloemlezing toch hebben we ons in hoofdzaak twee vragen gesteld, die het karakter van het boek zouden bepalen. De eerste was: Zullen wij van een zoo groot mogelijk aantal schrijvers slechts e n k e l e of van een kleiner getal v e r s c h e i d e n stukken opnemen? Aan het laatste hebben we de voorkeur gegeven; naar het ons voorkomt in het belang van een rustige beschouwing onzer letterkunde, waarbij de hoofdzaken het duidelijkst spreken en men niet telkens van den hak op den tak behoeft te springen. Het spreekt van zelf, dat daardoor enkele, minder baanbrekende dichters en prozaïsten moesten vervallen. Namen te noemen van de ontbrekenden, schijnt onnoodig; de deskundige beoordeelaar zal weten, wie wij bedoelen. Waarom juist hun geen plaats gegund? Door den dwang der omstandigheden. Er zijn naast de enkele zeer belangrijke in een tijd van bloei altijd een groote schare minder uitstekende figuren, die, ieder met eigen stem, eenzelfde partij zingen. Om een voorbeeld te noemen: Ary Prins, Van Oordt, Van Moerkerken, Van Schendel huldigen allen, elk op zijn wijze, als moderne menschen van onzen tijd, de kunstrichting, die men het neo-romantisme, pleegt te noemen. Konden we nu alle vier opnemen, waar spaarzaamheid met de ruimte (die des ondanks toch nog overschreden is) een dringende eisch was? We namen alleen Ary Prins en Van Schendel, den eerste als den baanbreker, den tweede als den meest gelezene en meest genotene.'

Wat men uit deze woorden leert is misschien wel in de eerste plaats het bedenkelijke van álle methoden, het bedenkelijke van het methodistische. Immers de heeren de Raaf en Griss, uitgaande van een m.i. reeds geheel verkeerde praemisse, n.l. dat het werk van Prins, Van Oordt, Van Moerkerken en Van Schendel van één soort of 'richting' zijn zou, de neo-romantische n.l., deden uit die vier een keuze waardoor twee schrijvers kwamen te vervallen, waarvan de eene (Van Oordt), in een door zijn vroegen dood helaas ganschelijk ten ontijde afgebroken oeuvre, zich getoond heeft een schrijver van groot dichterlijk élan en van een talent, m.i. stellig indrukwekkender dan minstens 25 pCt. der in het laatste deel dezer Bloemlezing opgenomen auteurs. Daar deze schrijver dood is, heeft hij ook geen kans meer - als de andere, Van Moerkerken, - de samenstellers der 'Zeven Eeuwen' door later werk van hun dwaling te overtuigen. En dit is nu wel zoo erg niet; Adriaan van Oordt's arbeid zal ook zonder dit boek haar plaats in Nederlands letterkundige geschiedenis wel krijgen; doch het bewijst toch, hoe bedenkelijk een streng methodistisch handelen in zulke gevallen zijn kan. En dat was het alleen, wat ik bewijzen wilde - voor zoover dan van 'bewijzen' sprake kan zijn natuurlijk, immers de heeren de Raaf en Griss kunnen mijn oordeel over Van Oordt wel geheel onjuist achten! Mogen zij het nog beleven,

hoe ‘de geschiedenis’, in haar geheimzinnige evolutie, dat oordeel met steeds meer nadruk zal komen te bevestigen!

H.R.

Ferdinand Hodler † 1853-1918.

Den 21en Mei is op vijf-en-zestigjarigen leeftijd Ferdinand Hodler gestorven, en met hem is heen gegaan een zeer merkwaardige en krachtige figuur, die in een tijd, waarin om hem heen het impressionisme in vollen bloei was, een anderen weg dorst in te slaan en een baanbreker werd voor de decoratieve schilderkunst.

Hij zocht in zijn werken naar verband met de architectuur en kwam daardoor tot een zeer stelselmatig doorgevoerd rythme, tot groepeeringen van telkens terugkeerende figuren, tot wat hij noemde parallelisme.

Zeker komt dit het sterkst tot uitdrukking in de beschildering van het Trappenhuis der Universiteit te Jena, waar bovenaan een troep soldaten, vier aan vier opmarcheeren en daaronder de studenten zich gereed maken om te paard te stijgen en als vrijwilligers mede te gaan. Juist van dit strakke herhalen van een bepaalde actie, van dit accentueeren van een houding en richting gaat een zekere suggestie uit.

Niet minder spreekt dit uit de groote wandschildering in de raadzaal te Hannover, waar een groote groep mannen, allen met den arm omhoog geheven den eed

FERDINAND HODLER †.

van trouw zweren aan de reformatie.

Van deze schildering die ongeveer vier maal zoo lang als hoog is, en waarop zeker een zestig of zeventig figuren, hoewel niet in dezelfde, toch in analoge houding gegroepeerd zijn gaat een geweldige kracht uit. Men voelt door die herhaling als het ware de saamhoorigheid van al die mannen. Hodler concentreert daardoor zeer sterk de aandacht op het essentieele van zijn onderwerp, ondanks de veelheid zijner figuren.

En zien wij zijn kleine schilderingen zoo als ‘l'Elu’ waarop een zestal Engelen in bijna symetrische houdingen geplaatst zijn om het middenfiguurtje van een klein geknield kindje, dan merken wij ook hier weer het zelfde op: dat rythme in het geheel, dat een evenwicht aan zijn werk geeft en de hoofdgedachte versterkt.

Het is dan ook meer het karakter der dingen dan de natuuruitbeelding die hij in zijn werk wil behouden. Hodler zocht naar het meest kenmerkende zoowel in de typeering zijner figuren als in hun verschillende houdingen.

De figuren op zijn groote schilderingen in het Museum te Bern, ‘de dag’ en ‘de nacht’, zijn dan ook als zoodanig personificaties van ‘het ontwaken’ en van ‘de droom’, waarin hij het meest markante

FERDINAND HODLER. 'LENTE'.

van deze toestanden tot uitdrukking gebracht heeft. En om dit sterk te doen spreken, heeft hij alles wat af kon leiden van de hoofdgedachte als het ware vermeden en zijn figuren los gemaakt van hun omgeving, waardoor iedere gedachte aan een min of meer impressionistische schildering is opgeheven.

Dat zijn werk, dat niet alleen in Zwitserland maar ook in Duitschland vóór den oorlog zeer gewaardeerd werd - met Dalcroze heeft men ook Hodler in den ban gedaan - van invloed is geweest op de jongere tijdgenooten spreekt van zelf. Zijn figuur, zijn overtuiging, zijn persoonlijkheid waren te sterk om geen blijvenden indruk na te laten.

R.W.P. Jr.

Portretten van Chris Lebeau.

In de Mij. voor Beeldende Kunsten te Amsterdam zijn nu ook de buitengewoon knappe en mooie duinlandschappen van Lebeau tentoongesteld die hier reeds besproken zijn. Tevens was er een collectie van zijn gelithografeerde portretten. Nu ik hier een paar maanden geleden eenige portretten besproken heb, n.l. die van Bobeldijk en De Mets, wil ik niet nalaten een woord over die van Lebeau te zeggen. Vooral omdat ze ongetwijfeld de belangrijkste zijn. Ondanks zekere mij niet sympathieke hebbelijkheden bewonder ik in deze portretten twee groote eigenschappen: ten eerste het zeer persoonlijke van de visie, en ten tweede de beheerschte en fraaie techniek. Het moet gezegd dat Lebeau, - tenminste waar hij zich niet verliest in een nogal banale en smakelooze symboliek, zooals aureolen om de koppen, of stralenkransen en dergelijke - zeer veel uit zijn modellen weet te halen, ze ons weet voor te stellen als zeer belangwekkende menschen of kinderen (want hij teekent ook veel kinderen, en soms met een fijne karakteristiek) wier blik ons boeit. Hij geeft de constructie en de verhoudingen soms met overdrijving, maar altijd typeerend. Wij mogen zelf iemand misschien niet zóó kunnen zien, zelfs meenen dat zijn kijk onjuist is, men moet respect hebben voor den overtuigden nadruk dien hij geeft aan zijn opvatting. Men kan zich voorstellen dat hij alleen portretteert degenen

in wie hij veel kan zien; hij geeft veel, er is geen flauwheid of halfheid in zijn getuigenis van hun trekken en karakter. En deze krasse, soms dwingende typeering is uitgesproken in een trant, die in niets de soepele zachte middelen van het steenteekenen geweld aandoet, volkomen beheerscht en zonder hardheid of hoekigheid, doch evenzeer zonder vaagheid of slapheid.

Na het zien van deze tentoonstelling geloof ik den veelzijdigen Lebeau in dit soort van studieus en onmiddellijk-levend werk het meest te kunnen waardeeren, meer dan in zijn affiches of zelfs zijn kunstnijverheid, waar een fantasie meespreekt die niet van het beste kaliber is.

C.V.

Etsen van M. Bauer in 'De Bijenkorf' te Amsterdam.

Een bijna volledige verzameling etsen door Bauer, eigendom van een particulier, werd in Mei tentoongesteld in de Oostersche kunstzaal van de Bijenkorf. Een zeldzame gelegenheid om zooiets als een overzicht te krijgen van het etswerk van een onzer meest origineele en geniale kunstenaars.

Bauer heeft het instinctmatig gevoel voor groote, indrukwekkende ruimteaanduiding en lichtverdeeling, dat wij overigens slechts bij Rembrandt en Bosboom aantreffen, gevoegd bij een verrassende vinding, verwant aan die van Doré. Hij is - in zijn meer fantastische concepties - een visionnair als de laatste, minder veelzijdig misschien, maar in zijn uiting artistieker. De ets, zulk een prachtig middel tot vermenigvuldiging van de spontaan neergezette of om zoo te zeggen neergeschreven teekening, de zuivere lijnets is dan ook een persoonlijker voertuig van de gedachte dan de door anderen gedane houtgravure, waarvan de Fransche illustrator gebruik maakte. Ik zal overigens de vergelijking verder laten rusten. Bauer liet zich inspireeren, in zeer vele gevallen, door een realiteit, een wonderlijke, praalvolle en plechtige, een mystieke realiteit: die van het Oosten. De ranke en indrukwekkendluisterrijke moskeeën, de hoogwelvende poorten, de wijdsche portalen en trappen, de wonderlijke sprookjesachtige straten, alles weet hij met schaarsche zachte lijnen aan te duiden, zonder te veel preciseeren, altijd de illusie latend, de illusie die bij hem zelf bleef, die hem het Oosten als een groot, grillig wonderland liet zien, door vreemde fraaie en mystieke gestalten bevolkt, een land met pompeuze feesten en zwierige optochten tusschen krioelend volk, waar statige ruiters op fiere rijkgetuigde paarden uit de duisternis naar het licht komen, waar de naakte menschenmenigte zich baadt in den Ganges, bij breede terrassen bewaakt door een heiligen witten stier; waar een overstelpende weelde van schatten in 't halfduister ligt, waar het machtsvertoon van de krijgerbenden en groepen paardenvolk omgeven is van een ontzagwekkenden luister, waar alles in 't warme licht vol stoutheid en glans naar voren komt of in geheimzinnig donker terugtrekt.

Elke van deze altijd zoo luchtig gebleven, zoo fraai-speelsche composities blijft iets van het karakter van een improvisatie behouden. Deze naar het Oosten getogen en van zijn wonderen vervulde Hollandsche impressionist doet zich in elk dezer etsen, ook de grootst-opgezette en machtigste, kennen als de bezielde parafrazeur meer dan als de verteller. Meer dan iemand weet hij ons den adem van het Oosten te doen gevoelen, meer dan iemand schept hij het gebaar dat ons imponeert en doet droomen. Elk van die kleinere etsen, al bieden zij niet, als de grootere, in een machtig stuk architectuur, de grootsche tegenstellingen dezer geheimzinnig-glanzende wereld, elk geeft een indruk, vluchtig maar pakkend, en vooral voornaam-mooi, van dat niet te benaderen, als een droom zoo vage en toch zoo aangrijpende leven. Men beseft hoe Bauer bijna zonder overgang van dit uitbeelden komt tot het fantaseeren en het sprookje herschept, de sobere aanduidingen er van verrijkt door zijn zwierige vorm en taal - en het fluisterend-illusievolle ervan weet te behouden in elke lijn.

Hij is een teekenaar, een etser, die in zijn tijd en land alleen staat, met de gaven en instincten van een begenadigd zondagskind onder de kunstenaars.

C.V.

Frans Huysmans in 't gebouw Heystee, Amsterdam.

De schilder Frans Huysmans, van wien men vrij geregeld een paar werken bij de Onafhankelijken kon vinden, exposeerde nu in het gebouw Heystee. Zulk een grootere

tentoonstelling geeft wel eens pas den goeden kijk op iemands werk, en dit is hier het geval.

Thans eerst kunnen we het streven van den schilder als een uiting van zijn eigen aard nagaan, en er een conclusie uit trekken wat zijn kunstenaarspersoonlijkheid, - en dat is wat er het meest op aan komt - beteekent. Die persoonlijkheid heeft goede kansen een belangrijke te worden. Opmerkelijk is, in de eerste plaats dat deze schilder, die de schommelingen in richtingen, zelfs moden der modernen, toch werkelijk (en niet altijd zonder schade) heeft meegemaakt, een eigen kleurgevoel, eigen houding heeft bewaard. Dit is van groot belang, want de kleur is voor den schilder een vaak nauw bewuste confessie, ze is een directe uiting van zijn gemoedsleven en temperament. De kleur bij Huysmans is vast, en niet zonder innigheid.

Waar hij geheel zichzelf is, zooals in dat fijne stukje ‘Sneeuw’, en het even gevoelige ‘Duinlandschap’, in het landschap dat den voor de rest niet zeer geslaagden ‘Oermensch’ omgeeft, in ‘Jongen’ toont hij een diepte en kracht die het beste doen verwachten voor den tijd, waarin hij een eigen weg gevonden zal hebben en zich niet zal laten afleiden.

Hij laat zich nu nog afleiden, en wel door sommige eenigszins overrompelende voorbeelden, zoowel als door een neiging om te maken wat boven zijn krachten gaat.

FRANS HUYSMANS. MEISJE IN HET WIT (AQUAREL).

De aquarelleertechniek van Le Fauconnier, die een verrassende, maar geen heel zuivere is, heeft hem dikwijls van het spoor gebracht, en ook de vlotte, in haar levendigheid en frischheid oppervlakkige manier van Piet Wiegman bracht hem wel eens in verwarring. Het gevolg was onrust: een achtergrond die te sterk spreekt tegen een figuur, sterke kleuren die een ding rammelig maken omdat de centrale figuur niet vast genoeg is, van teekening en van corps, om het er tegen uit te houden. Dit geldt voor de meeste figuurstukken en portretten, waar allerlei goeds in is, doch niets goed genoeg. Het is beter, te weten hoe een bloem in elkaar zit, voor men hem als

een vlek schildert, want een bloem is mooi van constructie en in die vlek moet die constructie spreken. Het is eveneens beter, een meisje dat op een stoel zit, werkelijk te laten zitten, en er niet te laten afglijden, want het geheel kan nooit iets in zich evenwichtigs zijn zoolang dit prozaïsche probleem niet is opgelost. En aardige details kunnen zoo'n compositie niet meer redden. Het is verder noodig, zich er rekenschap van te geven, dat de vele figuren in een groot schilderij van een bal (hoe goed ook de karakteristiek der personen uitvalt) werkelijk in die ruimte kunnen, dat de zaal en wat daarin staat, op overtuigende wijze tegenover ons oog is geplaatst. Bij het schilderen van een naakt dient men nu eenmaal iets van den bouw van het men-

schelijk lichaam te weten. Met het schilderen is het evenzoo. Schildert men een bierglas, en dat nog wel op den voorgrond, zoo moet het goed staan, de materie moet werkelijk glas zijn, enz. Hoe jammer is het, wanneer fouten en leelijkheden van zulken aard de goede eigenschappen van een werk - en in elk werk, ook in de minder geslaagde van dezen schilder zijn fijne, innige eigenschappen - bijna verdringen.

FRANS HUYSMANS. OUDE SLUIS, PENTEEKENING.

Het zou niet noodig zijn, zulke dingen te zeggen, als het op het oogenblik geen mode was, in stumperigheden en ondoordachtheden de charme der argeloosheid te ontdekken. Moge Huysmans tenminste inzien, dat zijn werk in deze richting veel correctie behoeft. Zijn talent is bijzonder genoeg, en zijn ernst is groot genoeg om de ontwikkeling in hooge mate de moeite waard te doen zijn.

Want, de kleur, waar ik reeds op wees, in haar oprechtheid en innigheid, is zeer persoonlijk, de compositie is bijna altijd op zichzelf een vondst, en de keuze der onderwerpen wijst op een belangwekkend psychologisch streven.

C.V.

Beeldhouwwerk van mevr. Mendlik-Mijnssen. kunsthandel E.J. van Wisselingh & co., Amsterdam.

Wat Mevrouw Mendlik-Mijnssen in April bij Van Wisselingh liet zien, zijn mooie proeven van portret-boetseerkunst. Behalve die van kinderen en jonge vrouwen is er de forsche, welgelijkende buste van Professor Rotgans.

Deze beeldhouweres munt uit door de soepelheid waarmede zij de vormen boetseert, en de gelukkige, blijmoedige karakteristiek die zij legt in de verschillende kinderkoppen. Er is iets van kalme vreugde in dit werk, om de jeugd, die het weer geeft, om de gulheid en bewegelijkheid van die kindermonden, de fiere houding van zulk een jongemeisjeshoofd op den ranken hals, en de frischheid waarmee zoo'n jongen de wereld inkijkt.

Het werk is hier en daar even aangekleurd; het is een verheugend teeken dat de beeldhouwers dit weer meer en meer gaan doen en afstappen van het koude pleisterwit, dat pseudo-klassiek is, want de klassieke beelden waren gekleurd. Mevrouw Mendlik maakt waarlijk geen misbruik van de kleur: hier en daar brengt zij een terracotta-achtige of lichtroode tint aan, waardoor zij haren wat losmaakt van de rest of het blozen der wangen even aangeeft. Haar wijze van portretteeren is, dunkt me, overigens geheel objectief, men denkt aan een louter voor eigen genoegen afbeelden van kennissen en vrienden en hun kinderen; maar is deze eenvoudige wijze niet

ROOMKLEURIGE PLOOISCHOTEL, VERSIERING IN BLAUW EN GEEL.

een van de beste, waarop kunst kan ontstaan? En dit is kunst, die genoegen geeft zooals zij ze nam, en die welgewapend den vreedzamen strijd met het levend voorbeeld heeft ondernomen.

Het best van deze bustes zijn mij bijgebleven die van een baby met een lachenden mond, een van een jong meisje met hangend haar en een van een jongen van denzelfden leeftijd.

De beeldhouweres, van wier bestaan ik te voren nooit geweten heb, debuteert met werk van een groote technische volkomenheid bovendien.

C.V.

Kunst aan het volk in het Stedelijk Museum te Amsterdam.

De Vereeniging Kunst aan het Volk heeft de reputatie, somwijlen wel eenigszins tendentieuze, maar immer aardige, aantrekkelijke tentoonstellingen te organiseeren. Dit maal, is het er eene van aardewerk, klein beeldhouwwerk, medailleerkunst, cretonnes en teekeningen van wijlen Duco Crop.

Waar het geven van beelden en tegenbeelden ook in de lijn dier tentoonstelling ligt, daar zien wij ook hier naast modern Hollandsch aardewerk, het oude Delftsch, al geloof ik niet dat het de bedoeling geweest is de superioriteit van het laatste uit te spelen tegenover Lanooy, Brouwer, Nienhuis of Klaas Vet. Toch is het wel een gevaarlijke concurrentie maar daarbij voor den bezoeker en nauwkeurigen opmerker zeer instructief.

In tegenstelling met het oude aardewerk, zien wij dan onze moderne pottenbakkers hun kracht zoeken in het materiaal, in hun kleuren en glazuren. En hunne ornamenten, zij zijn voor een groot deel een uitvloeisel van de wijze waarop zij hunne glazuren mengen en aanbrengen; terwijl bij het Delftsch de beschildering, de figuratie een afzonderlijk onderdeel der bewerking was, dat echter wel degelijk een bepaald

karakter droeg. Is het hedendaagsche aardewerk geornamenteerd dan heeft het, Lanooy's vuurvaste schotels uitgezonderd, het kenmerk van een op papier ontworpen en op de vaas overgebrachte teekening. Die plateelschilders, zij d a c h t e n niet in hun materiaal; terwijl de Delftsche tegelvirtuoos in sliertjes en veegjes een ornamentale samenstelling bijeen composeerde. Die eerste proeven van ons modern aardewerk, zij riekten te veel naar de teekenkamer en teekenschool en zeker als reactie daarop zijn Lanooy en Brouwer, Klaas Vet en Nienhuis van het materiaal uitgegaan, waarmede zij, dit moet gezegd, dikwijls prachtige effecten weten te bereiken. En mogelijk komen zij ook hier-

door later wel weer tot meer besliste en meer positieve ornamentaties. Zij inspireeren zich thans wel veel op hun japansche vakbroeders, die meester-pottenbakkers bij uitnemendheid; maar wellicht dat de nabijheid hunner Delftsche voorvaderen nu ook eens van invloed zou kunnen zijn. Niet dat ik, dit zij verre van mij, iemand aan zou willen raden 'nieuw Delft' te maken! In die oude kunstnijverheid zit echter de geest van den goeden werkman, die hem de juiste, meest passende vormen en versieringen deed vinden, en dien g e e s t heeft onze nieuwe kunstnijverheid noodig.

En wat wij bij het aardewerk zien, dat vinden wij evenzoo bij het kleine toegepaste beeldwerk. Ook die Japansche netsuké's en die Balineesche krisheften zijn voorbeelden van een voortreffelijk begrip van gebruikmaking der eigenschappen van het materiaal, dat onder de handen van den vakman tot een kunstwerk is geworden. Dit nu zien wij terug bij J. Vermeyren, die uit hoorn zulke heerlijk zwierige mesjes, lepeltjes, vouwbeenen kan snijden; maar ook enkele beeldhouwers in hout hebben dat pleizierige vakkundige in hun werk, dat doet zien hoe uit het klompje hout, door afsnijden en beitelen, een zeer aardig ding is geboren. Waarlijk deze tentoonstelling bood ons voortreffelijk materiaal, zoowel oud als nieuw, van goede beoefening van het ambacht. En daaruit alleen toch kan onze nieuwe kunstnijverheid opgroeien. Niet uit diepzinnige theorieën en niet van de teekentafels, maar van de grondige vakkennis, en vakbeoefening door menschen met smaak en inzicht, met gevoel en begrip,

ROOMKLEURIGE GEPLOOIDE SCHOTEL, POLYCHROOM, MET VERSIERDE RAND EN RUITER.

maar bovenal met liefde voor het werk.

R.W.P. Jr.

Conrad Kickert bij J.H. de Bois te Haarlem.

Gedurende de maand Mei waren in bovengenoemden kunsthandel schilderijen, etsen en teekeningen van Conrad Kickert tentoongesteld. Onder de cubisten behoort Kickert tot de meer algemeen en minder theoretisch zoekenden. Hij wenscht den algemeenen grondslag van verstandhouding te behouden en sterker dan de liefde voor de waarheid is in hem de haat der leugen eener te ver gedreven verbizondering. Het dichtst staat hij nog bij de groep der stylistische cubisten, waartoe behooren Le Fauconnier, Léger (aanvankelijk), Schelfhout, Gromaire, die een organisch verband pogen te leggen tusschen de moderne en de middeneeuwsche Hollandsche, Vlaamsche en Noord-Fransche

schilderkunst, door deze gothiekers te renoveeren. Naar mate er meer elementen van de waarden dier oude kunst in eene moderne kunst worden hervonden, naar die mate ook zal zij blijvend zijn, want onze kunst moet evenals de gothieke als een eenheid uit eene ontzaglijke veelheid geboren worden. De kunst wordt niet in de natuur geleerd (het impressionisme was even als het luminisme een natuurlijkheid), doch in het museum, en hieronder dient verstaan te worden het pantheon der kunsten. In onzen tijd van ontstellende décadence is het zoover gekomen, dat een schilder eene revolutie kan teweeg brengen, alleen door zich weer met eerbied en bewondering tot de ouden te wenden en te bedenken dat de schilderkunst is eene plastieke kunst, eene kunst van volume- en vormduiding, waartoe begrip van compositie, architectuur, van horizontale en verticale werking etc. een eerste vereischte is. Het moderne is thans niet anders dan het conservatisme der goede oude tradities. Wat wij uit onszelven kunnen hebben is de energie, de geestdriftige vervoering, waarmede wij nieuwe combinaties ontdekken en toepassen. En de cubisten willen ook Holland, waar zoo rijke tradities zijn levend gebleven tot in onze aera, - naar het onsterfelijke voorbeeld zijner groote oude meesters -, weer doen deelhebben aan de kunsten die het oog ziet; willen met jong-Frankrijk tezamen de ware wetten van het in zichzelf berustende schoone handhaven en uitbreiden naar den aard van het ras.

Onder de Hollandsche jongeren, die van de herhaling, voortzetting, verbreeding, verdieping derzelfde tendenzen als die der gothiek hun bezigheid maken, neemt Kickert eene voorname plaats in. Krachtig verzet hij zich met woorden en met schilderijen tegen het huidige ‘défaitisme’ in de schilderkunst, tegen hen, die de schoonheid beschouwen als een vuil vod en die de ijdele meening dat het natuurlijke leven hoe langer hoe abstracter moet worden, bestendigen en uitbreiden. De kunst door deze zuivere jongelingen voortgebracht kan men niet beter noemen dan sanatoriumkunst, want in een dergelijke nuttige instelling bemerkt men van het leven vermoedelijk niet veel meer dan wat hondengeblaf uit de verte. Altijd zullen deze bleeke Duitsche gedachten-importeurs, die de kunst au-fond vijandig gezind zijn, die niets apprecieeren tenzij het tot een begrip herleid of liever gereduceerd kan worden en die alle reine zinnelijkheid hebben verloren, Kickert in de oppositie vinden. Van de altijd het positieve, actieve in het oog houdende Franschen heeft hij meer lust tot daden en minder paralyseerende philosophie, meer practijk en minder dorre theorie geleerd. Hij schept godlof nog behagen in de zoetheid van het prachtige aardsche leven en geeft door zijne kunst den mensch weer aan dat leven terug. Zijne kunst is in zuiver evenwicht tusschen den wil, het verstand en de verbeelding. Harmonisch met zijnen aard is de zware, warme, gezoden kleurgeving, het breede weidsche, soms lyrische rhythme. Zijn techniek is zeer rijk en verscheiden in uitdrukkingsmogelijkheden. Bij de Bois waren dit keer behalve enkele landschappen voornamelijk stillevens te zien, die soms van een weidsche weelde en sombere grootschheid zijn. De voorkeur voor dit genre karakteriseert mede zijn oer-Hollandschen aard. Zijne stillevens zijn echter ware drama's, drama's van kleuren, vormen en volumen, die met elkaar in een liefelijken strijd zijn gewikkeld, liefelijke strijd, zooals de kunst een liefelijke waanzin is. Daar de romantiek evenwel gaarne personifieert, zal hij zeker mettertijd meer nog dan tot nu toe, met het technische meesterschap dat hij thans door zijne stillevens heeft veroverd, onderwerpen van grooter adem gaan behandelen, waar de wijde wind der romantiek ruimer door heen kan waaien.

NIEHAUS.

[Nummer 8]

MEVROUW WOUTERS, ZICH KAPPEND; NAAR DE PASTEL VAN RIK WOUTERS.

Rik Wouters,
door Otto van Tussenbroek.

> ‘l'Art a rendu en ondes d'harmonie, en contours divins, en mélanges suggestifs de couleurs, ce que la philosophie a tenté d'évoquer a l'aide de combinaisons savantes de mots insuffisants en eux-mêmes.
> Mais la Mort, tantôt hideuse et tantôt captivante, tantôt grimaçante et tantôt séreine, reste énigmatique et d'autant plus puissante.’
> ‘Regardons le visage d'un mort qui a souffert, travaillé et aimé. Il s'encadre dans la même beauté, il exprime le même calme grandiose que l'oeuvre d'art née du génie; il n'a rien de commun avec l'impuissance, et nous qui le contemplons, nous découvrons derrière ce masque de sérénité, l'existence d'une énergie intense et féconde.’
> CAROLA ERNST (l'Hymne a la Joie).

Van af dien prachtigen Juli-morgen in 1916 toen Rik Wouters op het kleine kerkhof van Buitenveldert zijn laatste rustplaats vond, droeg ik het verlangen in mij om eenmaal in een tijdschrift-artikel saam te vatten hetgeen er in hem verloren ging. Nu de redactie van dit maandschrift mij daartoe aanzet, wil ik niet langer daarmede wachten al moet ik bekennen dat, nu het eindelijk zoover is, een zekere aarzeling mij bevangt. Er is reeds zooveel over hem geschreven en het zal waarlijk niet

‘DOODENMASKER VAN RIK WOUTERS’, DOOR PROF. AERTS.

gemakkelijk zijn om zonder in herhalingen te vervallen, met simpele woorden te benaderen de grootheid van dezen uitzonderlijk begaafde, die nevens een uitnemend schilder, teekenaar, etser ook uitnemend beeldhouwer was; die nevens een machtige grootheid van gevoelens de kinderlijke eenvoud in zich levend had.

Slechts weinigen in Holland kenden den kunstenaar Wouters toen hij destijds als Belgisch geïnterneerd soldaat ons land betrad. En weinigen ook wisten door welk een zuiver en krachtig talent deze nog jonge man bezield was, welk een kranig kunstenaar hij was en welk een heerlijk kunnen en gul geven er in hem school. Wel had men in 'Onze Kunst' (13e Jaargang Nr. 5, Mei 1914) mogen lezen wat men in België van hem verwachtte, welk gevoelen door den uitnemenden schrijver Ary Delen vertolkt werd, doch hoevelen onzer Hollandsche kunstbroeders stellen belang in hetgeen anderen doen, zoo dit niet vol-

LANDSCHAP, AQUAREL.

komen in hun eigen gezichtskring valt en hoevelen lezen er? Het is droevig maar waar, men kan het daaglijks ondervinden, de Hollanders zijn bang van al wat nieuw is, en sluiten zich vaak te veel op.

'Dat ik mij niet vergiste toen ik verleden jaar voorspelde dat de jonge kunstenaar Rik Wouters zich snel zou openbaren tot een temperament van uiterst ongewone beteekenis....' aldus Ary Delen, 'het is mij een groote vreugde geweest het deze maal met volstrekte zekerheid vast te stellen. Profetieën zijn altijd gevaarlijk in zake kunst, maar ik meen dat het hier toch al te duidelijk kan worden opgemerkt, dat deze jonge man, die bezield is met den ernst en den werklust van een waarachtig uitverkorene, ons eenmaal de verblijdende getuigenis zou brengen van een fijn, veelomvattend, buigzaam en krachtig talent. K u n s t v a n h e d e n (het Antwerpsche kunstgenootschap dat de tentoonstelling organiseerde, waarover Delen spreekt, v. T.) heeft hem deze maal de gelegenheid gegeven, haast met geheel zijn reeds zeer aanzienlijk werk naar voren te treden, en dadelijk is het opgevallen dat hier iemand aan het woord was, die veel schoons te zeggen had. Als beeldhouwer vooreerst.... Naast werken die ik reeds vroeger de gelegenheid had hier te bespreken, als Het Zotte Geweld, Peter, In De Zon, Houding, toonde Wouters eenige nieuwe dingen, die al bij den eersten aanblik getuigen van den verrassenden vooruitgang die hij in de korte spanne tijds van nauw een jaar heeft afgelegd.... Dit is kunst naar mijn hart! Ik heb mijn bloed van bewondering warmer voelen stroomen

STILLEVEN, AQUAREL.

toen ik al de superieure vervoering, die den kunstenaar bij zijn werk moet begeesterd hebben, over mij heb voelen komen.... Ik heb in hem herkend dengene die in zich den drang voelt tot scheppen van blijvende schoonheid, een, die in hem duizend stemmen hoort opgaan, en zijn handen geen rust kan gunnen vooraleer hij hetgeen in hem omwoelt in schoonen vorm zal hebben omgezet....' En later zegt hij: 'Evenals in zijn beeldhouwwerk is Wouters in zijn picturaal werk een kunstenaar van een schoone toekomst. 't Is als de opborrelende klankenweelde van een dionysische levensvreugde, verrukking om kleuren en schoonheid. Deze schilderijen en teekeningen, zij hebben de bekoorlijke frischheid van een jonge Lente, en men voelt zich gelukkig en rustig wanneer men ze beschouwen en genieten kan.'

Kunst en Karakter zijn nauw aan elkaar verbonden. Stelt men voor Kunst: de scheppende daad, het kunnen, de uitkomst eener handeling door aesthetische gedachte gedragen, waarbij geestesrijkdom, persoonlijkheid noodzakelijk op den voorgrond tredende eigenschappen zijn en voor Karakter de kracht, waardoor de persoonlijkheid eenheid toont in gevoelen, denken en doen; waarbij standvastigheid zich paart aan sterk innerlijk leven, dan spreekt het tevens van zelf dat elk waarachtig kunstenaar ten opzichte van zijn werk een mensch moet zijn van vast en stug karakter. Het werk van anderen en invloed van buiten-af kunnen voor-

VOOR HET RAAM, AQUAREL.

zeker den kunstenaar nuttig zijn tot het toetsen van eigen kracht, of wel ter aansporing dienen tot meerdere inspanning door vergelijking met hetgeen anderen vermochten, doch vóór alles en ten koste van alles dient hij volkomen zichzelf te zijn. Wouters had het voorrecht vroeg en jong zichzelf te vinden. Hij was wél door de Goden geliefd en op aarde gezet met een machtig talent dat al heel vroeg tot uiting kwam, doch ook werd de zegswijze bewaarheid dat dezulken niet oud worden.... Invloeden van niemand minder dan den geweldigen Rodin en van den huiveringwekkend geraffineerden Ensor zijn duidelijk merkbaar doch met behoud van een zuiver eigen persoonlijkheid, welke er het stempel op drukt van intens doorleefd en doorvoeld zijn van al wat van onder zijn werkzame handen kwam. Men wordt met ontzag vervuld als men ziet hoeveel Wouters gemaakt heeft in zoo korten tijd. En men moet er niet min over denken wat het zeggen wil groot beeldhouwer en tevens groot schilder te zijn. Van Meunier is bekend dat hij na lang geschilderd te hebben, plotseling zichzelf, ik meen op veertigjarigen leeftijd, vond als plastisch kunstenaar en dat hij aldus door het schilderen en teekenen heen een beeldhouwer werd, wiens roem over heel de wereld zou gaan. Maar Wouters was schilder en beeld houwer tegelijk en het is hier wel een wonderlijke innerlijke werking welke moeilijk te verklaren valt (al is het duidelijk dat elke kunstuiting haar oorsprong vindt in één en dezelfde bron van schoonheids-drang.)

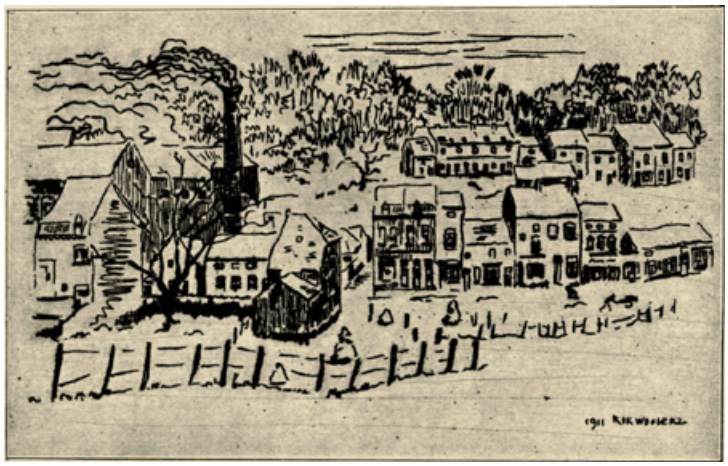

PORTRET VAN MADAME GIROUX.

VOOR DEN SPIEGEL, AQUAREL.

Want immers de schilder zoekt de kleur vooral en Wouters was in dit opzicht een op felle kleur verzot man; de schilder zoekt naar een kranig en teekenend in het kader zetten van het geval; hij is degeen voor wien de 'mise-en-page' van groote beteekenis is en niet zoozeer de werking in de ruimte, zooals bij den beeldhouwer. Om eens een voorbeeld te noemen en ik wensch mij daardoor in te denken hoe eigenlijk Wouters er toe kwam nu eens te schilderen om dan weer tot boetseeren te geraken, een treffend voorbeeld van de wijze waarop deze kunstenaar werkte is wel het volgende: Op zekeren dag had Mevrouw Wouters, die van af haar zestiende jaar voor hem heeft geposeerd, en ik wil hier even aanstippen, al kom ik daar nader op terug, hoe heerlijk beider samengang en samenwerking is geweest, hoe elken dag opnieuw zij voor onzen volijverigen schoonheids-zoeker een nimmer falende bron van

BOISFORT, ETS.

inspiratie was, op zekeren dag dan had zij zich een groot en ruim-hangend huishoud-schort gemaakt en had dit aangetrokken om het aan haar braven Rik te toonen. En in eens.... Rik in extase! ‘Ah mon Dieu que c'est beau!’ en al kon zijn lieve vrouw op dat moment niet begrijpen wat hij nu in dat ‘vilain’ schort zag, zij moest onmiddellijk poseeren voor een sterke en vlotte breede schets in zwart krijt. Maar Wouters wilde er ook een ding in kleur van maken.... totdat de gedachte aan dien heerlijken plooival hem niet los liet en hem tot modelleeren dwong. Hier werd uit teeken en schilderlust de drang geboren tot boetseeren van het beeld. En de dag die volgde vond hem timmerend op zijn kleine zolder-atelier in hun huisje te Boisfort en hij maakte het houten geraamte met de ijzerdraden die de kneedbare kleimassa moest steunen, ‘want als ik het ding heelemaal van klei maak’, zoo zei Wouters destijds, ‘dan zakt onze zolder in mekaar..’ Daar werd dat wondere beeld geboren, dat thans in het Stedelijk Museum te Amsterdam in de bal een eere-plaats heeft verkregen en dat bekend is onder den naam van ‘Soucis Domestique’ of ook ‘Huiselijke Zorg’, want het is zooals eenmaal gezegd werd niet alleen noodig ‘dat het kind een naam heeft’ aldus Wouters, ‘maar bij ons in België moet het een Hollandschen en een Franschen titel hebben en dat is soms lastig genoeg.’

Die zolder doet mij denken aan het eerste atelier van Rodin, waar zijn meesterwerk ‘l'Homme au nez cassé’ ontstond. Ook Wouters had veel te weinig ruimte, en toch.. Het wonderlijk extatische beeld ‘La vierge folle’, ‘Het zotte Geweld’ is hier gemaakt en hij moest om afstand te houden nu en dan in het trap-gat gaan staan om het te kunnen overzien. Telkens weer met tusschenpoozen heeft hij aan dit beeld drie jaren lang gearbeid, in tegenstelling met al zijn ander werk dat onbegrijpelijk vlug en vlot

BOISFORT, ETS.

hem uit de hand liep. Hij wilde geven, hierin, een paroxisme van zotte levenslust, een krankzinnige vreugde, een dol geweld van heerlijk-jeugdigen overmoed, een machtige beweging waarin alle spieren tot het uiterste gespannen zijn, een juichende oplaaiing van lichaamskracht in verwachting van alles-overdonderende blijdschap.... Sterke tegenstellingen, niet waar, als men de reproducties dezer beide zoozeer verschillende beelden beziet: in het eerstgenoemde, een en al rust, in het laatstvermelde, een en al beweging. 'La vierge Folle' heeft een rondreis gemaakt en is na o.a. in Denemarken en Parijs tentoongesteld te zijn geweest thans onder toezicht der Belgische regeering te Londen. Het beeld heeft overal een uitbundige bijval gevonden en er zeer toe bijgedragen om Wouters' naam ook in den vreemde te vestigen en in ruimer kring bekend te maken. Als eenmaal deze verschrikkelijke oorlog voorbij zal zijn en België weer vrij, waaraan ik vurig gelooven wil, dan zal voorzeker een breed opgezette tentoonstelling van al het werk van Wouters komen getuigen van zijn machtig talent. Dan zal het voor velen een blijdschap zijn te weten, dat Wouters na zijn interneering en tijdens zijn zware ziekte hier in Holland warme vriendschap en bescherming vond. Ik kan niet nalaten te vermelden dat het zijn kunstbroeder en landgenoot Evert Pieters, die, ik mag het zeker wel zeggen, bekend is om zijn vriendelijke kamaraadschap, gegeven is geweest om veel voor Wouters te doen. Voor hem en degenen die hem daarbij ter zijde stonden, moet de wetenschap dat zij alles gedaan hebben om zijn lijden te verzachten, een heerlijke voldoening zijn. Daardoor heeft Wouters zich los kunnen maken van de doodende verveling van het interneerings-kamp en zich met zijn vrouw in Amersfoort kunnen vestigen om later

naar Amsterdam te gaan, waar nog menig heerlijk werk ontstond. Gesteund, tot het laatste toe, door een krachtig optimisme, een onverwoestbaar optimisme, zou ik haast zeggen, vond hij altijd weer opnieuw de kracht en de lust tot werken, waardoor hij in vlagen van wel-zijn als het ware gedragen werd.

Men kent de vraag van Goethe: ‘Was ist Beschauen ohne

RUST, BEELDHOUWWERK.

Denken?’ en ook de uitspraak van Kant, welke zich wonderwel hierbij aansluit: ‘Gedanken ohne Inhalt sind leer, anschauungen ohne Begriffe sind blind.’ Ten opzichte van het werk van Wouters kan men getuigen dat het van een machtig sterk zien blijk geeft maar tevens ook van een even zoo machtig begrijpen. Want gaan wij een voor een zijn werkwijzen na, dan bemerken wij dat hij een phenomenaal teekenaar was. Dat heeft hem zonder twijfel de waardeering van het z.g. Prentenkabinet gebracht, waar destijds een zeer belangrijke tentoonstelling van zijn werk werd ingericht. Daar kon men hem leeren kennen als een geweldig schetser, doch daarnevens als een der weinigen die bliksemsnel werken kunnen zonder oppervlakkig te worden. Ik herinner mij de haast Japansche zekerheid en vorm-beheersching, waarmede een kat geteekend werd met enkele breede lijnen in een schier ongeloofelijke zuiverheid van aanschouwen en begrijpen.

Hij vond voor zich vooral een heerlijk uitdrukkings-middel in het teekenen met het penseel en het wasschen met tusschentinten, waarin hij eene uiterste verfijning bereikte. Naast het diepe fluweelige zwart der Oost-Indische inkt, de onzegbaar zuivere zilvertinten, welke dit prachtig medium geeft als 't met water wordt verdund. Nu eens vloeit het vol penseel over het gladde papier in aanraking van vluchtig leven, dan weer is er een zekere rulheid bereikt door het gebruik van korrelig papier in toets van heftig en haastig doen. Die rulheid, men vindt haar terug in zijne etsen. Hij hield van een ruige, stugge lijn en stevig inbijten van het etsvocht, dat venijnige zuur,

invretend in het metaal, in wezen reeds vijandig tot wat liefelijk is en zoetzachtaardig. Ook hier is weder sterk begrip en sterk aanschouwen en dat vindt men ook in zijn pastel-werk. Het pastel leent zich bij uitstek tot zeer verfijnde tinten, tot een snel neerzetten van toets naast toets. In tegenstelling met de verven welke nat blijven gedurenden de arbeid, kan alles meer als uit één greep ontstaan. Dat is ook wat velen tot het tempera-schilderen brengt en zoo

JAMES ENSOR, BEELDHOUWWERK.

kon ook Wouters in deze techniek zijn talent tot blijde volmaking voeren. Ook in zijne aquarellen leefde een verfijning en eene zuiverheid, welke het kenmerk is van al zijn werk, maar hierin kwam hij zijn schilderijen meer nabij. Hij zocht naar felle, heftige, ja men heert vaak gezegd: schreeuwende kleuren en toch is dit laatste volkomen onjuist uitgedrukt. Schreeuwen kan alleen een kleur door onzuivere verhouding tot andere neven-kleuren en waar Wouters een kleurgevoelige was bij uitnemendheid, waar hij de juiching der kleuren gaf en in de natuur de luide kleuren zocht, daar kon het niet anders

KATTENSTUDIE, O.I. INKT.

dan tot een schatering van licht worden, welke voor vele aan Hollandsche grijze stemming, gewende oogen als iets opzettelijks aandeed.

In zijn schilderwerk zou men Wouters kunnen waardeeren om deze lichtschittering en om de kranige manier van doen, of wel om de interessante compositie, doch voor mij is het bovenal sympathiek om het Leven dat ervan uitstraalt. En nu is het wel heel vreemd, vooral voor wie Wouters persoonlijk gekend hebben als een opgewekt en heerlijk-optimistisch man, maar voor mij is er in de meeste van zijn schilderijen evenals in het meerendeel van zijn beelden een zeker melancholisch element dat treft en ontroert. Hoe menigmaal heeft hij zijn vrouw als figuur gezet in het woonvertrek, bij het venster, zooals in ‘Zonnige Middag’, in het ‘Intérieur’ met de tafel vol heerlijke bloemen en vruchten, en ook het ‘Vrouwenportret’ met het model tegen het gebloemd behang geplaatst. Kijk, zoo ik U duidelijk wilde maken wat ik met dat melancholisch element bedoel: ik zou U willen wijzen op het literair-aanvoelen van het gegeven, denk nu vooral niet aan het verhaal dat door menigeen in elk kunstwerk wordt gezocht, neen, het is meer het wegkijken in vage verten; het neigen van het hoofd; een ter zijde buigen van het hoofd; een zonnige middag, die voorbij ging voor immer, met bloemen in het vensterkozijn, die lang reeds verwelkten; met het scheepje in de vaart, dat droomend drijft om nooit terug te keeren. En het is niet nu, dat dit alles mij zoo voorkomt, nu Wouters van ons is heengegaan, neen ook toen hij nog in ons midden was, voelde ik dit triest-pensieve element des te sterker verfijnd tegenover de machtig joyeuse kleurenrijkdom der

o m g e v i n g . Want Wouters, ik zeide het reeds, beminde de kleuren bovenmatig, hij was gek op felle kleuren en vermeide zich erin, groote vlekken tegen elkaar op te wegen en tegen elkaar te zetten, primaire kleurencombinaties in eenvoudigen, zuiveren toonaard gestemd. Men zoeke niet de natuur terug in zijn werk, men moet er zich ter dege rekenschap van geven dat het Wouters te doen was om eene vertolking der natuur, zooals deze hem voor het innerlijk oog verscheen; hij hield alles in éénzelfde vlak en zocht geen diepte-werking; hij wilde

het krachtige maar eenvoudige palet en meed zorgvuldig elk relief. Invloed van Cézanne, ‘plus peintre de tous les peintres’ zooals eenmaal is gezegd, is duidelijk merkbaar. Vooral in de sterke stillevens van Wouters en in zijn achtergronden, zooals bij ‘De Fluitspeler’. Dit laatste doek is weder een treffend voorbeeld van wat ik zooeven zeide omtrent het melancholisch element. Een jonge man zit als in gepeinzen, het hoofd ietwat ter zijde gebogen, voor het open venster, met een dwars-fluit in de hand. De psyche van den fluitist; het donker ebbenhouten instrument daar in dat lichte vertrek; de gedachte-associatie van muziek en lenteweelde

VARKEN, O.I. INKT.

buiten, waar door het open raam een profusie van heerlijke buitenkleuren binnen stroomt.... het is alles van zuivere lyriek, nevens een machtige mannelijke realiteit.

Men zou lang kunnen praten over het feit of Wouters meer beeldhouwer dan wel schilder was of omgekeerd. Maar voor mij was hij in beide hoedanigheden groot en breed en het gaat toch maar om deze eigenschappen. Wat hij op beider gebied aan ons heeft nagelaten reikt tot het allerhoogste. En de gedachte dringt zich aan ons op, hoezeer rijk het korte maar uiterst werkzame leven dezen jonggestorvene moet geweest zijn, die als het ware nog dronken van kleuren-weelde kon schrijden naar zijn boetseertafel en in afwisseling met het schilderen en teekenen zich geven kon aan plastisch werk, dat daarnevens in zoo sterke mate zijn liefde had. Hoezeer beminde hij de schoonheid, den wonderen Droom die om elk ding geweven staat, het heerlijke wijde Leven in alle verschijningen en schakeeringen, hoe ver verwijderd stond hij van elk burgerlijk sentiment en hoe uiterst levenskrachtig is zijn kranig werk, dat mij om meer dan een reden lief is en dierbaar. Men noemde hem onder vrienden ‘den masker-maker’, omdat hij het zoo heerlijk vond koppen te boetseeren en omdat men dit zoo zeide, heeft hij het eenmaal op speelsche wijze vastgelegd in een machtig knap etsje, waarop voor een winkeltje gemaskerde carnavals-figuren dansen. Boven de half-geopende deur staat te lezen RIK WOUTERS. SCULPTEUR DE MASQUES. Sterker dan in welk werk ook trof mij hierin de invloed van James Ensor. Ook in het afwijken van de gewone vormen, het aanduiden en overdrijven van die onderdeelen der figuur, welke de hoofdgedachte dragen, of wel de leidende beweging aanduiden is Ensor's leer terug te vinden, al was Wouters niettemin ook hierin zichzelf. ‘La ligne correcte ne peut inspirer des sentiments élevés. Ennemie du génie, elle ne peut

exprimer la passion, l'inquiétude, la lutte, la douleur, l'enthousiasme, sentiments si beaux et si grands, ni aucun grand parti-pris'. Dat groote 'parti-pris' was voor Wouters om boven alles uit modern te zijn in de beste beteekenis van het woord, niet aldus 'modern' als waarvan Holst zoo kernachtig eenmaal zeide dat het 'naar den circus riekt'. Hij stond midden in de moderne

beweging en was een der fel-bewogenen, die in al hetgeen zij onder handen nemen het stempel drukken van intens en heftig Leven. En telkens weer opnieuw stelde hij zich voor problemen zoo van kleur als vorm en telkens weer trad hij als overwinnaar uit den strijd. Wie het machtig beeld van James Ensor kent, door Wouters gemaakt, zal kunnen toetsen hoe sterk hij was. In breede plannen, vlug en wonderlijk habiel, werd van tusschen zijn werkzame handen beeld na beeld geboren. Hij haatte elk overmatig achevé en liet evenals in zijn picturale werk, aan den beschouwer een groote mate van phantasie. Hij bezat, zooals Dr. Pit het zoo zuiver heeft gekarakteriseerd, 'de zeldzame zelfbeheersching zijn beeldhouwersvisie dienstbaar te maken aan zijn picturaal verlangen. In dit opzicht is zijn kunst een tot dusver eenig verschijnsel.'

Wouters is er niet meer, maar zijn werk blijft. Ook hij heeft niet voor niets geleefd en zijn prachtig werk, nalatenschap van een te vroeg gestorvene, zal blijven getuigen voor den maker als voor een, die een nobel en zuiver mensch was, een evenzoo nobel en zuiver kunstenaar wist te zijn.

Zijn vriend Edgar Tijtgat, een der naar Londen uitgeweken Belgische kunstenaars heeft een boekje doen verschijnen, versierd met houtsneden in kleur, waarbij hij ook den tekst geschreven heeft. Het is een wonderfijn boekje 'Quelques images de la vie d'un artiste' dat naast mij ligt als souvenir aan den voorbijen tijd, dat Wouters in zijn heerlijk vaderland met zijn vrouw en vriend, met Stella de hond en Pilou de kat een vredig leven leidde.

Wij lezen daarin en het is alsof de geur uit Vlaanderens bosschen opstijgt uit dit boekske, dat 'Rik était non seulement un bel artiste mais savait comment donner a chacun un stimulant précieux.' (pag. 10) en op de volgende bladzijde: 'Nel se plie a tous ses caprices chaque geste fait par elle Rik le suit munit de ses pinceaux et de sa palette elle est belle et la souplesse de son corps et la grace de son amour font d'elle une digne collaboratrice.'

'Un matin d'été à l'appel du tocsin des églises de tous les villages il partit à la guerre comme un brave il embrassa sa Nel devant la porte de sa nouvelle maison acquise par son travail il fut à Liège en Brabant et autour d'Anvers apres la chute d'Anvers il fut interné en Hollande' (pag. 14)

'Il contracta une terrible maladie qui l'a terrassé il mourut en pleine jeunesse et dans la force de son art.... Quand les méchants hommes seront repoussés de notre chère Belgique Nel fera poser notre regretté Rik dans le petit cimétière qui longe cette forêt tant aimé et parcourue par lui Nel en dernier hommage à son cher mort y fera poser sa dernière statue'*) (pag. 16).

Niet waar het is als een verhaal uit overoude tijden. Het is alweer bijna twee jaren geleden dat Wouters van het aardsche land gescheiden is. Maar telkens als ik langs het kleine kerkhof van Buitenveldert ga, dat dicht bij mijn woonplaats gelegen is, herdenk ik hem van wiens werk ik hier mocht getuigen.

En ik wensch dit schrijven te besluiten met de woorden van den vriend, den maker van het hierboven besproken boekje:

L'ESPRIT ET LE GENIE DE RIK
VEILLANT SA DEPOUILLE SON

*) De interpunctie werd in den tekst opzettelijk weggelaten door den schrijver, hetgeen er een bizondere naiviteit aan geeft.
v. T.

OEUVRE VIVRA PARMI NOUS
COMME UN VIVANT SYMBOLE
L'ESPRIT DE LA FLANDRE NE PEUT MOURIR
DORMIR OUI MOURIR JAMAIS.

- FIN -

Amstelveen (N.H.), 12 Juni 1918.

Breero (23 aug. 1618-1918), door dr. J. Prinsen J.L. Zn.

Hoe zien we hem mee dalen en rijzen in den neergang, in de stage opgolving onzer geestelijke ontwikkeling, van het begrijpen en kunnen van onzen stam! Dit is wel het beste bewijs, dat hij één is met zijn volk, dat hij een der grooten is, die heel innig uitdrukken, wat in onze volksziel als het bijzondere, het typeerende leeft. Van den aanvang der 17e eeuw af is hij de graadmeter onzer geestelijke cultuur geweest. Het eerbiedigen van zijn naam is geworden het symbool van onzen artistieken en zedelijken vooruitgang en groei. Breero begrijpen en liefhebben is de uiting van het meest rasechte Hollanderschap, doch van een zuivere algemeene menschelijkheid tevens.

Deze gebenedijde kunstenaar, waar tot ver in de 19e eeuw stupide preutschheid en vormelijke ongenaakbaarheid, schoolsche wijsheid en verbasterde kunstzin uit de hoogte op neerzien, leefde geacht, geëerd, bemind in den kring der geestelijke aristocraten, onder de aanzienlijksten, de geleerdsten, de geniaalsten van zijn tijd. Den tijdgenoot was hij een ‘rijmer gheboren tot pronck en roem van sijn Vaderlandt,’ en mocht er ook toen reeds een enkele ‘zoozoo’ zeuren over onstichtelijkheid in dit malsche, weelderige realisme, de kunstbroeder wijst dezen terecht:

> Hij lieght, die seyt dat ghij ontstichtigh doet. Ghij sticht
> En leert met vreuchde 't nut. U soete boerticheden
> Beweghen veeltijdts meer als 's anders defte reden;
> Ick sie in u gherijm des menschen leven door

En weer door.

Tijdens Breero's leven bracht de opvoering van zijn stukken in nog geen tien maanden 2000 gulden op, voor toen een enorm bedrag.

Tot laat in de 17e eeuw spreekt Commelin, de beschrijver van Amsterdam, met welgevallen over Breero's realistische schilderingen van het leven der wordende wereldstad. De Fransche klassiek dringt den dichter op den achtergrond; toch kan zelfs Pels hem nog waardeeren, al ligt in den lof, dat ‘niemand beter de onbeschaafdheid van de straattaal te Amsterdam had uitgebeeld,’ tevens de blaam van den paladijn der nieuwe beginselen.

De statige 18e eeuw vergeet Breero niet geheel; de traditie van zijn studie naar de natuur leeft voort, maar ze wordt steeds vager, iets ongeloofelijks, iets bijna ondenkbaars in een kunstenaar: ‘Men verhaalt zelfs’ (let op dat z e l f s), vertelt Wagenaar, ‘dat hij, om aan 't een en 't ander kennis te krijgen, zig, dikwils, op de visch- en andere markten, v e r v o e g d e , en de taal en spreekwoorden van snappende en kijvende wijven, en keuzelende praaters beluisterde en onthieldt, om'er zijne Blijspelen mede te stoffeeren.’

Een duidelijk uitgesproken afkeer van Breero's rauwe werkelijkheid en rake levende woord, een murmureeren over lossen toon en aanstootelijkheid bij onze 17e eeuwsche comici in het algemeen, komen eigenlijk eerst op het laatste der 18e eeuw met Van Hasselt (1780); dan zwelt het aan tot de strakke Hollandsche deftigheid haar hoogte punt bereikt in het dorre, duffe doctrinarisme van den taalgeleerde De Vries, voor wien Breero den naam van kunstenaar onwaardig is; Hooft en Breero, als comici,

bieden hem enkel materiaal voor zijn taalstudie, Griane en Lucelle, de gekunstelde serieuze romantiek, stelt hij ver boven den Spaanschen Brabander en het Moortje.

Deze dwaze pruderie, dit absoluut ge-

mis aan zuiver kunstgevoel vinden hier weerklank bij den dichter Beets, die afgeeft op het b e r u c h t e liedboek van Starter, vinden een verren, maar pijnlijk schellen nagalm in het ontstellende vonnis van Busken Huet in Het land van Rembrand over Asselijn's Jan Klaasz: ‘De letteren gaan buiten haar beekje, wanneer zij beproeven in gemeene taal gemeene onderwerpen te behandelen en niettemin geestig willen blijven’. 't Is nauw te gelooven, dat nog in 1885 iemand, die de kunst veler tijden en volken overzag en begreep, over zulk een geestig en echt Hollandsch kunstwerkje een zoo onbekookt doemvonnis kon uitspreken.

G.A. BREDERO, NAAR EEN KOPERGRAVURE DOOR HESSEL GERRITZ.

En daar omheen zwatelt en kleppert al maar door de beleedigde deftigheid en grijnzende tartufferie: ‘Onwelvoegelijke scherts’ leeraart over Breero's blijspelen een Utrechtsch professor; ‘gants aanstootelijk’ sist de ritsige Bilderdijk, die zich verlustigt in eigen geile fantasieën; ‘Grofheden en zoutelooze kwinkslagen’ betoogt Tideman; ‘Veel van dat ploertige en grofzinnelijke, 't welk men zelfs in Plautus meent te moeten laken,’ brengt een Groningsch hooggeleerde in het midden.

In 1843 komt de eerste groote botsing: Bakhuizen's welbekende aankondiging van Hoofts Warenar, uitgegeven door de Vries. Dit is maar zoo geen toeval, geen opzichzelf staand feit. Dit rustig forsch betoogend Gidsartikel is zeer, zeer in het klein en in de verte een Hollandsche Hernanibataille uit de romantische strijdjaren, toen Gautier met zijn leeuwenmanen en rood vest zijn scharen aanvoerde tegen de starre, duffe klassiek, zooals ze ten slotte uit de eerste Renaissance verworden was. Bakhuizens krachtige, maar toch altijd hoffelijke aanval bewijst, dat we toch min of meer meeleefden in de algemeene West-Europeesche litteratuur-beweging, dat ook ten onzent de vraag naar zuiverheid, oprechtheid, vrijheid in kunst zich gelden deed.

De Vries veroordeelt het blijspel van Hooft en Breero vooral, daar hij opgevoed is in het vaste geloof aan de superioriteit van het Fransche classicsime, zooals het opbloeit in Corneille en Racine voor de tragedie, in Molière voor het blijspel. Dat

was het superieure, het allerhoogste, dat bereikt kon worden voor den Hollander die voortleeft in de 18e-eeuwsche traditie. Daarom klaagt De Vries, dat het onzen ouden dichters ontbrak aan het ware begrip van het hoogere blijspel, dat ze missen ‘die fijne scherts, dien beschaafden toon, die er de

vereischten van zijn, en hunne stukken ontaardden in kluchtspelen, naar den smaak der lagere volksklasse ingerigt.'

En zijn aanvaller? Merk op, hoe we de groote beweging slechts uit de verte volgen.

Hij geeft hem hierin schoon gelijk. Hij gelooft 'aan geen specifiek onderscheid tusschen klucht en blijspel; maar het zal het een of het ander zijn naar gelang van de vordering en beschaving van toeschouwers en auteur. Het begin der zeventiende eeuw was de eeuw van het kluchtspel; er kon dus van ontaarding geen sprake zijn, maar wel van ontwikkeling, die, door andere oorzaken belemmerd, nimmer bij ons tot de door Molière bereikte hoogte opsteeg.'

Ziet ge wel, hoe ook voor den aanvaller de Fransch-klassieke comedie nog altijd het hooge ideaal blijft, hetwelk op zij te streven Breero nimmer gelukt is, dat Bakhuizen niet voelt de volkomen gelijkwaardigheid van Breero's kunst aan die van Molière, niet voelt dat Breero den Franschen meester verre overtreft in de hartstochtelijke uitstorting van het zuiver menschelijke, in machtige aangrijpende uitbeelding van het leven. Bakhuizen van '43 is de klassicus die den klassicus bestrijdt; wat hij beweren wil is dit, dat Breero en Hooft in hun blijspelen v o o r h u n t i j d goed werk gaven, terwijl wij hebben leeren zien, dat Breero in zijn Spaanschen Brabander en in een groot deel van zijn lyriek een kunstenaar is voor alle tijden.

Maar dit neemt niet weg, in '43 begint met Bakhuizen voor Breero de herleving. We komen langzaam vrij te staan tegenover zijn kunst en schuiven zedelijkheids-bezwaren opzij. Thijm, Van Vloten, Van Lennep, Jonckbloet scharen zich naast Bakhuizen. In 1858 verschijnt de studie van Jan ten Brink, die den grondslag legt voor alle verder historisch onderzoek en aesthetische waardeering van Breero.

In zijn geweldige, brandende passie voor de werkelijkheid, in zijn natuurlijke aanleg en drang om de realiteit, in het bijzonder van het gewone alledaagsche gedoe en gewurm der menschen in zijn onmiddellijke omgeving uit te beelden is Breero een der meest gezegende vertegenwoordigers van onze zuiver Hollandsche kunstneigingen, die door heel onze historie van den Reinaert tot De Meester Robbersen Querido heen gaan. Hij is niet een zwak begin, dat zich helaas, niet logisch heeft kunnen ontwikkelen zooals Bakhuizen het voorstelt. Met zijn Spaanschen Brabander (ook, maar in mindere mate in zijn kluchten en gedeelten van het Moortje), bereikt hij veeleer in dien glorietijd van onze kunstontwikkeling, welke men gemeenlijk onze gulden eeuw noemt, een zeer aanzienlijke hoogte. Met zijn Spaansche Brabander staat hij in zijn tijd naast het beste, wat Hooft en wat later Vondel voortbrachten; een naar hooger streven is, in de lijn van den Brabander als blijspel, eenvoudig ondenkbaar. De Spaansche Brabander is geen blijspel of klucht; wat het wel is, daarvoor vind ik geen naam in de boekjes over poëtiek. Breero geeft eenvoudig zijn levensvisie, zijn levenssmart in dien triesten warrelklomp van menschenlevens, die we daar vinden in den toevalligen vorm van een drama. Die vorm was nu eenmaal een gebruikelijke in zijn tijd; zijn relatie met de rederijkers bracht er hem van zelf toe. In onzen tijd had hij er een roman van gemaakt. Hoe zich uit den Spaanschen Brabander ooit een behoorlijk nationaal blijspel had moeten ontwikkelen is mij een raadsel.

De Spaansche Brabander is kunst voor alle tijden, die vrij en onafhankelijk als iets zeer aparts op zich zelf staat, kunst van groote oorspronkelijkheid, al is er dan ook een Spaansch verhaaltje op den voet in gevolgd. Als men van voortzetten wil

spreken, dan is Querido's Jordaan veeleer iets, dat zich logisch uit den Brabander ontwikkeld heeft, dan welk blijspel ook.

In zijn liefdevolle, hartstochtelijke studie naar de realiteit is Breero zelf de voortzetter onzer nobele nationale traditie; hij is gegroeid uit het beste en meest oorspronkelijke onzer

DE VLEESCHHALLEN EN HET WOONHUIS VAN DEN OUDEN BREDERO, NAAR EEN KOPERGRAVURE UIT VAN DOMSELAAR'S BESCHRIJVINGE VAN AMSTERDAM (AMST. 1665). (VERZ. R.W.P. DE VRIES).

middeleeuwsche kunst. Hij zet voort de lijn van den Reinaert, zoo rijk aan fijn psychologische teekening. In hem leven voort onze middeleeuwsche kluchten en boerden, de Buskenblaser, Nu noch, Drie dagen here, ruwe, plat komische gevallen zonder meer, zonder zieleleven erachter, enkel geteekend om het komische van het geval, om een oogenblik van gierende lol te geven aan de toeschouwers.

Innig verwant is hij ook aan ons prachtig realistisch middeleeuwsche lied, verhalend en lyrisch. Zijn eigen vrije natuurlijke lied sluit er rechtstreeks bij aan maar ook voor zijn grooter werk zijn hier tal van verwante sentimenten en motieven terug te vinden. Hoor daar van Robijn, een nieu liedeken:

Het quam een man van Schelde,
Geheten was Robijn,
Hi bracht een tessce met gelde
Die schoone vroukens fijn.

En hoe hij vriendelijk onthaald eerst, later geplukt door die vroukens, licht van aerde, de deur uit wordt gegooid.

Dan de lugubere klacht der bordeelmeiden:

Wi meyskens net, schoon gheblancket,
Die gaerne vruecht hantieren,
Wi zijn verplet in Venus bruywet,
Niemant en wilt ons nu vieren
Dat heeft ghedaen
Ons cussen, ons lecken, ons boerden, ons gecken,
Ons drincken, ons clincken, ons roepen. ons winken;
Het cost ons so menighen traen.
Voor cort iolijt een lanc verwijt,
Ons vruecht die mach haest vergaen.

Dit lied van zeldzaam aangrijpende schoonheid, klinkt na in Breero's schildering van Bleeke An en Trijn Jans. Breero is gemoedelijker, luchthartiger; hij is de kunstenaar, die in zijn jolige buien zich thuis voelt onder de vroukens, licht van aerde, maar de realistische teekening van het

snollen-bestaan is van dezelfde kracht.

De rijker, solieder bouw, het dieper indringen in de menschelijke psyche bij het burgerlijk drama Mariken van Nijmegen, zelfs in de sentimenteel-fantastische symboliek van de Spieghel der minne brengt ons al weer een stap nader en Jan van Hout vormt ten slotte de schakel tusschen de middeleeuwsche kunst en het fleurige, bloeiende renaissance-werk van Breero.

Bij Van Hout - ik denk hier in de eerste plaats aan wat ik zijn Loterijspel genoemd heb - is voor het eerst bewust een levensinzicht uitgedrukt in iets, wat we dan toch maar een drama moeten noemen, hoe weinig handeling er ook in te bespeuren is.

Te Leiden ontmoeten elkaar vier mannen, een boer, een varensgast, een alchimist en een burger, die altijd in processen zit, alle vier zijn tobbers, geslagen door het leven, alle vier schetsen ze ons in soliede, vaste teekening hun lotgevallen, hun teleurstelling, hun ondergang, hun armoede, juist als ze gehoopt hadden er eindelijk boven op te zullen komen. Alle vier zoeken ze naar berusting, tevredenheid in hun lijden. Ze vragen aan een Vlaamsche spinster Calleken, of zij hen brengen wil bij den man die hen leeren kan ‘dat wij onze schae gaarne zullen lijden.’ Calleken brengt ze bij een paar woekeraars, die weer even zorgvuldig en correct in hun leven en bedrijf worden geteekend, tot plotseling verschijnt, zuiver middeleeuwsch-rederijkerselement nog, Ware Onderwijsinghe, die de vrienden op een humanistische preek onthaalt, een stukje Stoïcynsche wijsbegeerte voorzet, dat hun in tegenspoed troost en steun geven moet.

Er is meer overeenkomst tusschen dit Loterijspel en den Spaanschen Brabander, dan men oppervlakkig ziet.

In beide stukken staan vóór ons de geslagenen van het leven. Jerolimo, Robbeknol, de spinsters, de patriotten, de snollen, 't is alles het zelfde rampzalig menschdom als de vier sukkels bij Van Hout; overal dezelfde onvoldaanheid, teleurstelling, wanhoop tegenover het leven, dezelfde cynische spot. Bij Van Hout als bij Breero, de woekeraars, de gieren, die azen op wat er nog te halen is, ook bij de allerarmsten. Maar bij Van Hout eindigt dit alles in een welberedeneerd levensinzicht, dat hij los stelt t e g e n o v e r zijn realiteit: alles zal wel schikken als men maar opgaat in de alleen zaligmakende leer van de Stoa, als men maar heeft leeren berusten in het onvermijdelijke, dan is het leven nog wel door te komen. Bij Breero daarentegen meer zijn eigen onbewuste levensstemming, die waart door heel het drama, de wanhoop aan alle levensheil, het besef van het waardelooze, de hopelooze nietigheid van alle wereldsch getob. Het spel van Van Hout is in Mei 1596 te Leiden op de Breestraat vertoond. Gerbrand was toen elf jaar. Zou hij mee gezeten hebben op de houten banken, die op straat getimmerd waren? Of kan hij verhalen van de voorstelling hebben gehoord van Spieghel en den ouden Roemer, die Van Hout's intieme vrienden waren, die hem misschien wel een handschrift van het Loterijspel*) te lezen gaven?

Hoor Van Hout's Calleken, de spinster uit Vlaanderen:
Waer zach men zijn dagen diesgelijx gebeuren
Van diergelijcke beroyde liens te samen te vinnen!
Ba, ic en heb anders niet dan ic daechlix can winnen.
Mit naerstich spinnen; ic bin gerust en leef in vreden.
Win ic twee groote, ic derfse besteden;

*) Het is eerst in 1904 uitgegeven. Zie Tijdschrift voor Ned. Taal- en Letterkunde, XXIII, 201 vlg.

Ic gae mit mijn pangel ter marcte waert en coop wat mij lost:
Boter, kies, eyeren, wafers van daegritenare, leckere kost.
Waer ic maer wat gedost mit een lijveken en keursse,

G.A. VAN BREDERO, ETS VAN J. DE FREY, NAAR EEN TEEKENING VAN D. BAILLY (VERZ. R.W.P. DE VRIES).

Een hoeyken op 't hoofd, zo veel gelts in mijn beursse,
Dat ic Sondaechs buyten stadt mach gaen bancken.
Ic zoude de vrijers gelach betalen, elc zoude mij dancken.
Van grote rijcdommen hebbe ic een afkeringe.
Middelertijt stelle ic naer mijn cleyne neeringe
Gelijc mijn teringe. Comt tsamen in mijn logys.
Tes quaet nochteren dwaes zijn, hout mijn advis,
Wij zullen tot Crimpraet wel raecken ten lesten;
Leut ons u potte biers, ic geeft mijn boter ten besten.

Is deze Calleken niet na verwant aan Breero's spinsters, in haar luchthartige toon, ook aan de snollen? 't Is zeer wel mogelijk dat Breero nooit eenig werk van Van Hout heeft gelezen of gezien, maar men voelt de innige geestelijke affiniteit, voelt, hoe Van Hout de noodzakelijke overgangsvorm is naar Breero. Hoor dezen Grijpal bij Van Hout:

Elc pocht en blaest in 't hoochste en toont de beurs vol gelt,
Twele hem uyt mijn casse dic es angetelt.
Mer hoe 't in 't cantoor es gestelt, dat wil ic cort maecken;
War hebbe ic ooc zilvere messen, slotelraexen en schorthaecken....
Mer een zaeck esset, die mij zeer verwondert,
Dat ic zo weynich hemden crijge in de banc,
Mer wel de frasten of cragen van Camerix douc fijn en lanc,
Noesdoucken, sorbiën en gelijcke snuystering, die laten ze mijn.
Tmoet comen, dat de hemden dic wijlen te vol gaten zijn.
En op zulcken pant een souwense niet veel crijgen.
Donderste cleren en clappen niet; die connen wel zwijgen;
Of de hemden van de billen zijgen, daer leyt niet an.

Is dit niet de zuivere prototype van Gierigche Geeraert en Byateris uit den Spaanschen Brabander? Met Van Hout als schakel zien we heel de ontwikkelingsketen onzer echt Hollandsche kunst voor ons. In Breero is ze tot volle gave rijpheid gekomen. Zijn intermezzo's in zijn romantische spelen, zijn kluchten, zijn Moortje zijn de knappe vlotte voorstudies voor het meesterwerk, waartoe hij aan het eind van zijn kort leven kwam, den Spaanschen Brabander, h e t werk van Breero waarin heel zijn geteisterde ziel leeft.

Breero was een uiterst zinnelijke natuur; hij stond naief tegenover het leven, liet zich meedrijven op zijn wisselende stemmingen en zat telkens weer verzonken in zelfverwijt, droomend van schoonheid en stil geluk. Hij teekent zich zelf uitstekend in een ontboezeming aan een jonge, rijke weduwe, op wie hij verliefd is: ‘'t Verwondert u misschien, dat ick zoo kaarich en achtercausich in 't schrijven en ruymhartich en reuckeloos van leven ben, of dat ick zoo wijselijck schrijf en soo sotrijck spreeck.

Eerbaare en kloecksinnighe Vrouwe, overleght en aanmerckt als de besloote Calvertges uyt haer nauwe-koye comen int groene en ruyme gras, hoe dat sij hippelen en springhen also gheschiet het met mij, die de meestetijt een Cluysenaar ben in mijn stil en afghesondert Cluysgen.... Doen ick nu te Haarlem quam in die vrije blije tijdt, so heb ick so gantsch onbedwongen met uytgelaten vrijicheyt en brootdroncken wangelaticheyt ghewoelt en geraest en ghesweet, het welck mij in der waerheyt leet is, als ick de leelijcheyt met reden zal bedenken; maer wat ist? de sorgeloose Jeught bedenckt selden het eynde. Ic biddet u, duydt mijn groote sotticheden met u

ghewoonlijcke wijsheyt ten besten en denct, o Adams kindt, dat wij al 't samen Kinderen zijn,

TITELPRENT (DOOR J. VAN DE VELDE) DER EERSTE UITGAVE VAN BREDERO'S VERZAMELDE SPELEN,
De medaillons geven voorstellingen uit: 1 Griane; 2 Rodd'rick ende Alphonsus; 3 Lucelle; 4 Het Moortje; 5 Jerolimo; 6 Klucht van de koe; 7 Ned. Rijmen; 8 Stomme Ridder.

die noch daghelijcx de verboden vruchten eten en smaacken.'

Deze confessie vult hij elders aldus aan:

> Want mij verleyt en vleyt het vleyschelijck verkiesen,
> Als ick na wensch en wil mij lodder inde lust;
> Doch als ick die geniet, so doetse mij verliesen,
> Mijn naem, mijn goede faem en mijnder sielen rust.
> Hoe dickwils heb ick self mijn selven gaen bekijven
> Van sonden die ick zelf voor God den Heer beken;
> Ick neem wel dickwils voor de boosheyt uyt te dryven,
> Maer wat ick doe of laet, ick blijf vast die ick ben.

Zoo was hij inderdaad. Hij zocht het bestendige, het stil vredige evenwicht van rust en zuivere liefde, hij had in zich den drang naar rustige overpeinzing van alle wereldsche en goddelijke zaken, maar zijn ongestadig hart, zijn vurig uitschietende verbeelding slingeren hem telkens weer in de valsche schittering der kermisvreugd van deze wereld. Hij had het leven zoo hartstochtelijk lief en hij meende heel het bestaan om zich heen zoo goed te begrijpen en te doorzien; hij zag het allemaal zoo duidelijk voor zich; liefde en haat, eerzucht en afgunst, geldzucht en hoogmoed - en toch het leven verbijsterde hem, hij stond schichtig tegenover het leven; hij was onhandig, wist zoo weinig, hoe hij het practisch aan moest pakken om te heerschen over de omstandigheden en over zijn eigen ontstuimig hart; en hij was te eenvoudig en eerlijk om zich een valsch air te geven, om zich te verbergen achter welk mom ook van geposeerdheid of soliede burgerdeugd.

Zijn heete begeerte ging uit naar de zinnelijke pracht van het lichaamsschoon, maar telkens klinkt toch weer de angstige roep naar hooge zuivere zieleëenheid. Telkens leeft zijn ziel op in idealen van reine liefde, zijn er maanden van zoete, stoute droomen, van hoop en pijnigende verwachting.

Nu is het de bruynooghd coninginne, van wie hij zingt:

> Vroegh in den dagheraadt, de schoone gaat ontbinden,
> Den gouden blonden tros, citroenich van coleur,
> Gheseten in de lucht, recht buyten d'achter-deur,
> Daar groene wijngaartloof, oyt louwen muyr beminden.

En heel die reeks sonneten 'van de schoonheid,' vol stralend zinnelijke branding, sidderende schoonheidsontroering.

Dan is het een 'deuchdrijck welgheboren, bescheijde wijze vrouw'; later de stille, meer geestelijke verhouding tot Maria Tesselschade, ten slotte weer de laaiende passie voor Madelena Stockmans aan het eind van zijn kort leven. En telkens weer teleurstelling. Hij schijnt niet de gave gehad te hebben de vrouw te charmeeren, haar onder zijn ban te brengen. Hij heeft zich waarschijnlijk steeds te veel in eenvoudige waarheid gegeven, zooals hij was. De wereld, maar in het bijzonder de vrouw wil bedrogen worden. En telkens als hij zijn droompaleizen zag wankelen vloog hij op, stormde hij tusschen zijn wilde kornuiten aan de bierbank, wierp hij zich in den roes der zinnelijke bekoring van Venus pandemos, tot hij plotseling de kille grijnzende werkelijkheid weer voor zich zag.

In zijn Groote bron der minne klaagt en jubelt hij zijn leed en liefdeglorie, zijn jaloezie en zijn verrukking uit. Hoe treft hij ons door zijn naieve oprechtheid. Geen onzer dichters heeft met zooveel eenvoud en natuurlijkheid, zonder eenige pose of

terughouding heel zijn gemoed uitgestort in zijn verzen. Geen kennen we zoo goed als Breero uit zijn liefdelyriek, al valt het dan ook moeilijk de historische lijn van zijn avonturen met volle zekerheid te reconstrueeren.

GRAVURE VOOR BREDERO'S AENDACHTIGH LIEDT-BOECK, AMST. 1618.

De stroomen van de Zee en zouden niet afwassen
De brant, de heete brant, die 't jongen Hert gevoelt,

Zegt hij van zijn felle liefdedrift, en hoor deze typische naieve uiting van jaloezie:

Met wat gebaer en gantsch verslingert hert
Was ick gestaech in uwe min verwert.
Wat woorden zijnder wel gesproken,
Bedencktse eensjens in uw geest!
Wat Eden hebje mijn ghebroken!
't Is wonder datje niet en vreest,
Dat ick u eens, met vrij wat reens,
Iet ongemeens sal spelen op een tijd,
Is 't dat mijn liefde noch verkeert in nijdt.
Gaet heen, geveynsde Kourtesane,
Begoghelt d'oogen en het breyn
Met uwe krokediele trane
Van den verdwaesde kapiteyn,
Dien blooten bloet, van wien ghy 't goedt
Mer als 't ghemoedt en dat met reden acht.
Versteurt mij niet, vaart wel en voort: genacht!

Hij zoekt niet als Hooft naar zoet vloeiende, melodieuze woorden; hij exploiteert zijn liefde niet tot speelsche modepoëzie. Bij hem is het ruige, natuurlijk opwellende woord, in het rythme dat zijn zielestaat eischt. 't Is alles natuurgeluid, zuivere passie-kreten. Hoor, hoe hij verbijsterd klaagt, als hij zich ontredderd voelt afdrijven op den levensstroom:

Waar is nu dat hart? waer de gedachten?
Waar 't gemoet,
Datso mannelijck conde verachten
s'Weerelts goet,
Dat de croon
En de heerlijckheen
En de scepters schoon
Sou trots vertreen?....
Dat hart kan zich breydelen noch bedwingen
In zijn leet
Dat zoo grootmoedelijck alle dinghen
Eerst versmeet.
O verdriet!
O pijn! O quaal! O smart!
Ghij maalt tot niet
Dit groote hart.

Deze echtheid, deze zuivere menschelijkheid, deze ongekunstelde natuurlijke aangrijpende schoonheid maken dat Breero ook voor onzen tijd nog modern is.

We voelen hem als een van de onzen.

Het levensleed, dat trilt in zijn lyriek, zijn zielesmart, zijn wanhoop over het leven die hij bewust uitzegt in zijn verzen, heeft hij onbewust geobjectiveerd in zijn Spaanschen Brabander. Hij zag het leven om zich heen, hij heeft het aan zitten staren, het duffe, schrijnende, waardelooze menschenbestaan; hij zag ze om zich bewegen, de spinsters en patriotten, hij zag de droeve groteskheid van den Jerolimo en in de noodzakelijke tegenstelling van den humor daar tegenover, den goedhartigen eenvoud

van een Robbeknol, hij zag en begreep de weemoedige oppervlakkige luchthartigheid der vrouwen van de zinnelijke vreugd; in zijn oog flitste de toorn, als hij een gierige Geeraert en een Byateris zag uitbuiten ook de armsten. Heel den lamentabelen stoet zag hij voorbij zich trekken en zijn droeve levensweemoed vond er weerklank in. En hij ging heel dit leven uitbeelden met een droeven glimlach van stil berusten in radeloos niet begrijpen, met een dolle opschatering soms van uiterlijke levensvreugd, zonder bitterheid, in machtig artistiek kunnen, beelden een grootsch tafereel van rauwe werkelijkheid, maar doorweven van zijn eigen sombere levensstemming. Die Spaansche Brabander is toch wel heel sterk de werkelijkheid gezien door een temperament, meer, rijker, inniger dan een temperament: het meest intieme zieleleven, 't is de werkelijkheid doorleefd in de bewogenheid van eigen ziel.

Daarom staat dit werk ook zoo oneindig hoog boven een Trijntje Cornelis en een

Jan Klaasz; hoe enorm knap en geestig beide ook zijn, ze geven enkel de gevoelige rake teekening van een leuk geval, dat ons hartelijk doet lachen.

En nu weet ik heel goed, dat Breero zelf u heel wat anders vertellen zal; hij betoogt met gewichtigen ernst, dat hij u heeft willen leeren van dit en van dat, en hoe hij de ‘eerelose-geen-noot hebbende-moetwillige-banckeroetiers’ eens flink heeft willen doorhalen. Maar dezelfde Breero vertelt ons in de opdracht aan Van Dijck, den Zweedschen ambassadeur, dat de poëzie ‘komt tot in de binnenste onbeschrijvelicke delen der zielen te erinneren.’

> Der hat's wahrhaftig als Poet
> Nicht hoch hinaus getrieben
> In dessen Liedern mehr nicht steht
> Als er hinein geschrieben.

Dit versje van Geibel vond ik onlangs ergens geciteerd. Het geldt zeer stellig voor den Breero van den Spaanschen Brabander. De bittere, wrange weemoed van het leven heeft Breero's ziel ontroerd; in zijn forsche, ruige plastiek heeft hij hem uitgebeeld, maar zijn eigen naieve lijdende individualiteit leeft erin, gaf er met droevigen glimlach de milde wijding aan. Hij geeft zich uit voor catechiseermeester en hij is de geniale geest, de schepper van schoonheid, die aan alle geslachten de droeve eenheid van al het menschelijke doet voelen, alle geslachten troost en berusting geeft in levende schoonheid.

En daardoor staat Breero in zijn Spaanschen Brabander ons zoo innig na, daardoor is hij nog zoo geheel van onzen tijd. Hoor de mannen van nu, hoor De Meester, Robbers, Querido en anderen spreken over hun kunst, over hun plastiek, hun levensinzicht als basis voor litteraire kunst, al hun theoriën; lees er b.v. de interviews van d'Oliveira maar eens op na, waar zij zich rekenschap geven van wat hen drong, wat het onmisbare leven in hun werk was, lees hun eigen kritieken en essays, ge zult het telkens constateeren: dat was bij Breero ook; hij is van het geslacht der groote, der altijd levenden.

Daarom willen wij hem hier dankbaar en eerbiedig gedenken.

CARICATUURTEEKENING DOOR HILLETJE, OUD 6 JAAR. VROOLIJKE BOEREN, AUTO DIE STILSTAAT.

Kinderteekeningen, door W. van Schoonhoven van Beurden.

Wij zijn in een tijd, waarin véél geteekend en nog veel meer geschilderd wordt. De tentoonstellingen volgen

PORTRETTEEKENING DOOR MAARTEN, OUD 8 JAAR.

elkaar op onafgebroken, een overstelpende massa schilderijen wordt er gemaakt en 't toeziende publiek is vooràl uit op verrassingen, nieuwigheden op gebied van kunst. Iets aparts geldt dikwijls voor iets moois. Het is nu voor vele kunstenaars een wedstrijd om toch maar zoo vér mogelijk met 't karakter van hun werk af te staan van hun lotgenooten, hun broeders, die behoefte voelen zich in beeldende kunst te geven. Een afzonderlijke plaats in dien modernen wedstrijd nemen in de kunstenaars, die naïeve kunstproducten in den wereld brengen, die hun omgeving dus willen aankijken zooals 't kind dat doet en die zich in de manier van 't kind willen uitdrukken, waarbij dan al spoedig techniek verwaarloosd wordt.

Maar - nu ziet men, op dat gebied juist, zoovéél geforceerd, gemanieëreerd werk, dat onzuiver is en dat ontstaat uit bewondering voor dat naïve (denken wij daarbij even aan de vele navolgers van v. Gogh) of ook wel uit zucht om apart te lijken. Zelden ziet men dan mooie vanzelf gegroeide kunstwerken, die 't zuiver naïeve karakter dragen. Ziet men ze wel, dan danken ze hun ontstaan aan 't overboord gooien van den balast van al te groote virtuositeit, aan den terugkeer van werkelijk groote kunstenaars tot 't zeer simpele, dan is er vroomheid in zulk werk.

En toch er zijn zooveel teekeningen gemaakt door kinderen, die mooier zijn van

ILLUSTRATIEVE TEEKENING DOOR BOB, OUD 7 JAAR. AAN DEN VIJVER.

innerlijken inhoud en oorsprong, dan al dat kwasi naïeve gedoe van volwassenen, die ernstige studie missen. Vele van die kinderteekeningen zijn totnutoe in de prullemand gegooid en dat is jammer en waarom?

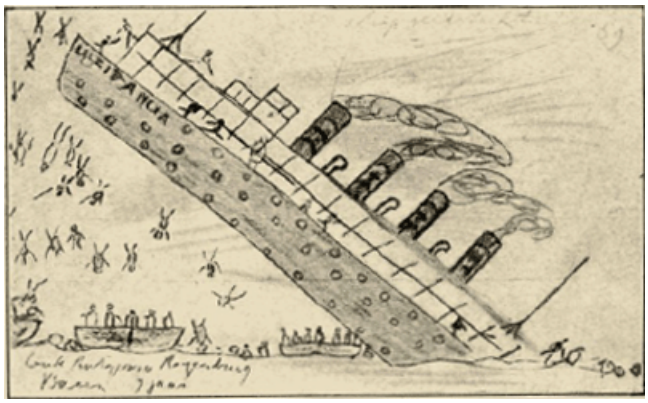
Met groote belangstelling heb ik al eenige jaren 't teekenen van kinderen gadegeslagen, ik heb er mij ingewerkt en verdiept en ben hoe langer hoe meer ervan gaan houden. In den beginne is 't lastig er den juisten kijk op te krijgen, doordat men onbewust bevooroordeeld is, door 't vele zien van schilderijen en teekeningen van technisch geroutineerden. Men wil 't werk van kinderen dan maar aldoor bekijken op de manier, zooals men schilderijen en teekeningen van volwassenen ziet. Ik voel mij gedrongen aan de hand van practische ervaringen 't een en ander neer te schrijven. Door mijn lessen aan de Nieuwe Baarnsche School heb ik de gelegenheid om niet alléén te zien wat kinderen van 3-7 jaar op gebied van teekenen voortbrengen, maar ook van 8-12 à 13 jaar, als psychologische studie is dit alles zeer de moeite waard, waarom zal blijken uit mijn geschreven ondervindingen.

Wij zouden kunnen beginnen met de vraag te stellen, wat is de allereerste aanleiding bij jeugdige kindertjes van 3-4 jaar om te teekenen? Wat zet die kleintjes daartoe aan. Ik meen, dat de oorzaak vaak daarvoor is: zij zullen thuis of buiten spelende iets gezien of gehoord hebben, dat hun véél belang inboezemt, dat hun getroffen heeft of zij zullen van moeder of tante een verhaaltje gehoord hebben, waar zij vol van zijn, soms dagen lang.

Er zijn er zelfs, die ervan droomen. Zij willen nu hun gedachten, gevoelentjes of fantasieën realiseeren om dat belangrijke nog eens levend voor zich te zien, goed te onthouden en te toonen aan broertje òf zusje op hun eigen primitieve, dikwijls overtuigende wijze.

Zij doen dit vaak op verschillende manieren meest door teekenen, dat voor die kleintjes dus beteekent neerschrijven van gewaarwordingen of aandoeningen. Zij

spreken dus tot ons door middel van hun gekrabbel, waarnaar wij aandachtig dienen te luisteren, daar de oorsprong zoo écht is. Andere kinderen doen dit weer door spelletjes, nog anderen door

ILLUSTRATIEVE TEEKENING DOOR LOUK, OUD 7 JAAR. VERGAAN VAN EEN SCHIP.

zelf onsamenhangende woordjes te dichten of te zingen om 't zoo maar eens te noemen. Wij zien hieruit dat zij de behoefte hebben om zich uit te drukken of zich uit te leven en 't dan desnoods aan anderen te toonen.

Ook ontstaan vele teekeningen door een zekeren scheppingsdrang, de kinderen willen dan hun gedachten, gevoelentjes vormen geven.

Mijn inziens is dit een belangrijke ondergrond om op voort te gaan, 't is zoo 't spelende begin van wat later ernst wordt en dat begin is zoo onbedorven, oprecht en rein. Dat zuivere in 't kind is zoo aantrekkelijk en 't is mooi om op te bouwen.

En jammer genoeg wordt dit dikwijls over 't hoofd gezien, doordat er niet genoeg notitie van genomen wordt door de ouders. Moedigt men dien ‘scheppingsdrang,’ die ‘zucht tot zich uit te drukken’ aan, dan zullen onze kleintjes met verdubbelden ijver aan 't werk gaan met groote concentratie, die kinderen dikwijls van nature hebben en die zij later zóó noodig hebben voor hun geestelijke rust. Indien men aandachtig gadeslaat kan met uit de wijze, waarop een kind zich uitdiukt, door middel van spieken, huilen, lachen, bewegingen maken, teekenen enz. zien, hoe of 't karakter in den dop van dat kind is. Teekenen is voor 't kind

TEEKENING NAAR DE NATUUR DOOR TIENSJE, OUD 8 JAAR. PORTRET.

een van de meest sprekende manieren om uiting te geven aan zijn gevoel.

Om daarvoor enkele voorbeelden aan te halen van teekenende kinderen, kan ik niet beter doen dan te beginnen met 3 kinderen, die ik 't beste ken, namelijk mijn eigen kinderen.

De o u d s t e , ‘Tiensje,’ die nu 8 jaar is teekent, wanneer zij op dreef is, voorzichtig, fijntjes, precieus en precies en toch krachtig.

Zij zal geen lijntje, dat per ongeluk te ver is getrokken laten staan, geen noodzakelijk détail vergeten, dat moet bijdragen aan de volledigheid der voorstelling. Zij wordt dan ook door haar onderwijzers 't ‘preciesje’ genoemd en dien naam verdient zij voor de meeste vakken, ook voor handenarbeid. 't Is nu juist zoo merkwaardig,

maar toch ook vanzelfsprekend, dat haar heele wezentje, haar karakter overeenstemt met die wijze van teekenen. Men kan dus, langs den weg van de teekening komen tot 't diepere karakter van dit kindje.

De m i d d e l s t e, 'Hilletje' die 5 jaar oud is, teekent, gewoonlijk groot, beslist, bij een schilder zou men 't noemen: met bravour, zeer zelfbewust en altijd karikatuurachtig. Zij zal er niet op letten of er een lijn te véél is of te weinig, te dik of te

dun, en toch er is evenvéél expressie in haar krabbels als bij de oudste. Ook 't karikatuurachtige hoort absoluut bij haar en is in overeenstemming met haar guitige oogen vol van levendige uitdrukking. Zij heeft durf, denkt niet zoo lang na over hetgeen zij doet. Zij teekent bijv. één kop en beslaat daarmee 't heele papier of zwartbord, terwijl de oudste kleiner werkt.

De j o n g s t e 'Pally' 't jongetje die 4 jaar is, teekent ook graag. Hij doet dit

TEEKENING NAAR DE NATUUR DOOR HENNY, OUD 10 JAAR. SLAPENDE KAT.

met véél wil, werkt als 't ware als hij bezig is met alles tegelijk, zóó is hij erin en zet gevoelige lijnen, soms wijfelend.

Hij teekent uit zijn geheugen soms de verschillende dingen maar door elkaar, wat hij dan doet ziet er wel droomerig uit, fantastisch. 't Is nog wat onzeker en vormloos, doordat de geest die kleine handjes nog niet volkomen in stuur heeft.

Ook hier kan men weer karaktertrekken waarnemen, altijd natuurlijk als men 't ventje overigens goed kent.

Wat kan men uit dit alles opmaken? ik zou zeggen: als men combineert met datgene dat men op andere oogenblikken waarneemt, belangrijke naar voren springende eigenschappen van de drie kinderen, die elk op zich zelf zóó anders zijn. Het waargenomene kan ons helpen bij 't opvoeden dier kinderen en t e e k e n e n is hier dus een s p r e k e n d m i d d e l om ons behulpzaam te zijn.

't Kind heeft nog 't zuivere onbewuste contact met de natuur, hetgeen wij bij vele artisten ook kunnen waarnemen. 't Is nog niet beïnvloed door 't verstand, 't denken, 't redeneeren, 't doet alles zoo vanzelf, 't leeft nog in harmonie met de heele natuur net als bloemen, dieren boomen enz. en 't voelt zich daardoor rustig en gelukkig, indien 't normaal gezond is. Dat geluk, die zielerust kunnen wij grooter maken door 't kind de schoonheid der dingen in zijn omgeving te laten voelen en genieten die schoonheid, die 't zelf nog zóó compleet

in zich heeft, zonder 't te weten en waardoor 't weer ontvankelijk is voor mooie indrukken van buiten af. Daarin moet men 't kind voorzichtig leiden.

K i n d e r t e e k e n i n g e n kan men bekijken van twee standpunten: 1e van p a e d a g o g i s c h s t a n d p u n t als behulpmiddel bij 't opvoeden;

2e van a e s t h e t i s c h s t a n d p u n t. En over 't laatste wilde ik 't een en ander zeggen.

Over 't algemeen worden kinderteekeningen geringgeschat, zelden worden ze gewaardeerd op de juiste manier. En dat komt dan, omdat men er zich niet voldoende heeft ingeleefd en ze bijgevolg niet kán zien. 't Komt hier voorál op 't begrijpen aan van den oorsprong en van 't uiterlijk. Er zijn er bij, die wél degelijk kunstwaarde hebben, méér dan schilderijen, die gemaakt zijn uit sleur van materieele oogpunten.

De oorsprong ervan is absoluut zuiver zonder bijbedoeling. 't Kind heeft gelukkig nog niet te denken aan verkoop, jury's van tentoonstellingen, publiek enz., in 't algemeen aan factoren, die kunst dikwijls op lager peil brengen en er 't é c h t e uit halen. Mooidoenerij bestaat bij 't kind maar bij uitzondering. 't Teekent en kleurt, soms schildert, omdat 't iets te zeggen heeft wat 't ondervonden heeft, omdat 't iets moois gezien heeft, uit scheppingsdrang en is er beter aanleiding? En dit gebeurt met 't volle pleizier van 't doen, met véél enthousiasme en op een manier, die 't beste is, die 't nauwste contact houdt met zijn innerlijke karakter. Wat 't maakt wordt dus geboren uit mooie beginsels, die maar zelden vertroebeld zijn. Technisch kunnen is voor 't kind bijzaak. Het teekent, zooals de vogel fluit en zooals de landman zingt, ongedwongen en vanzelf, niet denkende aan 't effect op toeschouwers.

Niet alle kinderteekeningen zijn van denzelfden aard, de onbewuste bedoeling en werking kan héél anders zijn, al naar gelang van den natuurlijken aanleg van 't kind, of van de invloeden op hup g e e s t van buitenaf van hun levensomstandigheden.

Er zijn verschillende soorten:

GESTYLEERDE GEHEUGENTEEKENING DOOR MAARTJE, HILVERSUM, OUD 6 JAAR. HUIS IN DE BERGEN.

A. I l l u s t r a t i e v e teekeningen, die gehoorde verhalen of gefantaseerde verhalen realiseeren. Er zijn kinderen, die verschillende opelkaar volgende teekeningetjes maken van een zelfde verhaal, om de belangrijke gedeelten daaruit naar voren te brengen. Het zijn gewoonlijk kinderen, die een goed compositievermogen hebben, zooals ik opmerkte in de praktijk. Zij hebben zelfvertrouwen bij 't neerzetten van hun illustraties

B. Teekeningen n a a r d e n a t u u r (absolute kunst).

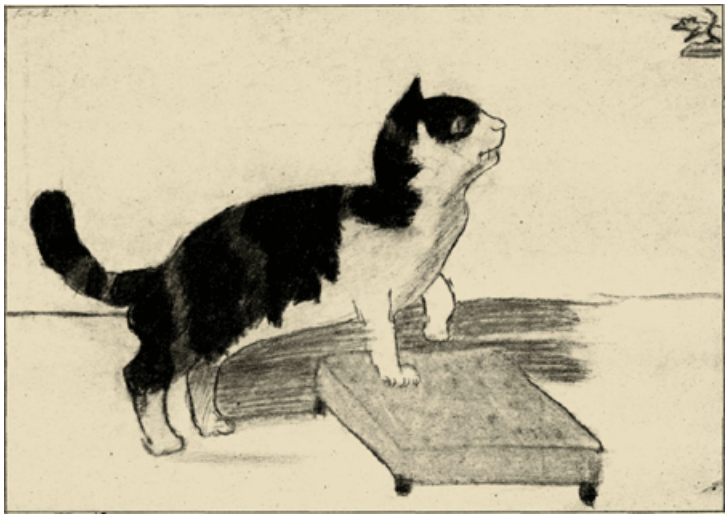
De kinderen, die deze teekeningen maken zijn kleine gevoelsmenschjes, die stemmingen kunnen geven of sterk kunnen typeeren. Toch ziet men géén fotographisch naturalistische teekeningen, die vervelend zijn van juistheid. De kinderen vatten toch

GEHEUGENTEEKENING DOOR FRIDA, OUD 7 JAAR. LANDSCHAP.

nog altijd détails samen en weten deze waar noodig onbewust op te offeren ter wille van 't geheel. Analytisch zijn zij haast nooit.

C. Decoratieve teekeningen, worden gemaakt door kinderen, die een aangeboren decoratief talent hebben, want decoratief te zijn hebben ze nooit volgens regels geleerd. Zij drukken zich uit in decoratieve lijnen en platte vlakken, al schuiven

GEHEUGENTEEKENING DOOR VICTOR, OUD 7 JAAR. LOERENDE KAT.

deze soms. Zij plaatsen de voorkomende dingen bij een landschap bijv. boven elkaar, zooals de Egyptenaren dit deden in hun voorstellingen in tempels enz.

D. Fantasieën. Zoo zijn er ook kinderen, bij uitzondering, wier werk heelemaal uit fantasie geboren wordt, waarbij zelfs de vormen onwerkelijk zijn. Zoo zag ik teekeningen van gefantaseerde onderzeesche dieren met fantastische namen erbij en ook gedichten. Teekeneningen van landkaarten van niet bestaande werelden, met vreemde rivieren en steden. Voor 't kind, dat dit maakte was die droom werkelijkheid geworden. En probeeren wij ons ook in die werkelijkheid te verplaatsen, dan bestaat voor ons ook de droom.

E. Karikaturen. Er zijn kinderen, die vanzelf alles als karikatuur geven en dat zijn nog niet de minst guitige. 't Vrij ongeordend door elkaar teekenen van alles wat 'n kind zich herinnert komt ook voor, men denkt hier onwillekeurig aan.... futurisme!

Verschillende types van teekeningen, die boven genoemd zijn worden ook wel eens door een kind gemaakt, zoo

gaat 't natuur- en 't illustratieteekenen vaak samen.

Zoodra de gelegenheid daarvoor is hoop ik mijn verzameling kinderteekeningen te Amsterdam te exposeeren en ben ervan overtuigd dat deze tentoonstelling voor velen interessant zal zijn als zij deze op de goede manier bestudeeren. Eén enkele teekening is soms héél lastig te zien, maar vele teekeningen samen zullen ons helpen nader brengen tot 't karakter van 't kind in 't algemeen, wij zullen er de jonge frischheid van zien, 't spontane, diepe. Maar - geef u dan over aan 't gekrabbel van 't kind, en u zult zien wat er soms een vaste overtuiging van doen in zit, geheel harmonisch ontwikkeld en volgehouden, en ook een fijn observatievermogen.

GEHEUGENTEEKENING DOOR JAN, OUD 5 JAAR. SCHOOLGAANDE JONGENS.

Sint-Elmsvuur,
door Herman Robbers.

III.

Nu was de dokter er geweest, had ernstig gefronsd, gewichtig zorgelijk gedaan, geknikt alsof hij dit altijd wel voorspeld had, ijscompressen voorgeschreven, gesproken van moed houden maar, en van nog wel weer terecht komen.... Ze hadden er uit opgemaakt, dat er althans nog geen onmiddellijk gevaar bestond. Maar natuurlijk, er moest gewaakt worden, die compressen geregeld ververscht. Scherp fluisterend haspelden, toen dokter weg was, Lotte en Willemien, in de ziekekamer, over dat waken. Ze zagen er beiden tegen op, bang vooral dat vader uit zijn bewusteloosheid wakker worden en voor wat hij dan zou doen en zeggen. Elk vond, dat de ander moest beginnen. Doch toen Huib wat kort en norsch, maar zeer beslist, verzekerd had: hij kon hier best blijven zitten, had immers nu vacantie, keken ze verrast op, protesteerden wel even, maar gaven schielijk toe en trokken verruimd, toch beschaamd, naar hun kamertjes. Vooral dadelijk roepen moest hij, als zij noodig waren.

Zijn moeder kon Huib niet zoo gemakkelijk wegkrijgen. Tot twee uur bleef ze aan 't ziekbed zitten, ineengedoken, geluidloos wat huilende nu en dan, enkel zacht neen schuddend, als Huib er weer op aandrong: dat ze nu toch zou gaan liggen. Maar omstreeks kwart over twee kwam Charlotte terug, in haar nachtjapon en met een kroontje van papiljotten. Ze kon de slaap niet vatten, zei ze, ze wou er toch maar liever bijblijven. Dit maakte Huib wrevelig, ongeduldig. ‘Wat een onzin!’ zei hij bijna hardop, ‘zeg, ga nou gauw weer naar je bed, en toe, u ook, moeder!’ Hij drong er sterk op aan, en ze gingen ten slotte - maar het had inspanning gekost en het duurde nog een poosje voor Huib tot rust kwam en zich met zijn zieken vader alleen begon te voelen.

Heel stil werd het nu in huis. Buiten alleen, van tijd tot tijd, een rijtuig ratelend scherp over de keien, dan dof over de brug. En beneden, in de gang, om het halfuur, met een barstigen, na-trillenden metaalklank, het slaan der oude hangklok: half drie, drie uur....

Voor het ledikant zat hij, turende, onafgebroken bijna, naar dat vreemd paars gebulte, voozig gezwollen hoofd van vader, dat gedeeltelijk in de schaduw van de kussenpunten lag en van het groene, opgeslagen bedgordijn; het hijgde snuivend, bewoog onrustig nu en dan, maar ontwaakte niet - uiterlijk onveranderd was vader gebleven sinds zijn neerploffen. 't Bonsde van schrik in Huibs borst en keel, telkens als hij 't zich voorstelde, dat moment. Al wel tienmaal had hij gehoord hoe 't was gegaan. Een doffe slag, ergens boven in huis - ze wisten eerst zelf niet, wat wás dat? - had moeder en de meisjes doen opschrikken, elkander aanzien, haasten de trap op. Daar lag hij, op den grond, tusschen de kamerdeur en zijn schrijftafel. De dokter onderstelde, meneer zou zich onwel gevoeld hebben en zijn opgestaan - wellicht om te schellen - toen zijn neergeslagen.

Dus tóch! Dus tóch! Die woorden spookten Huib, al sinds de boodschap in 't huis van Valthe, met rustelooze eentonigheid door 't gloeiende, doof-vermoeide hoofd. Dus toch in voortdurend gevaar had zijn vader geleefd. En niemand die 't geloofde, al die jaren niet. Hoe lang was 't ook geleden, dat vaders beenen zoo geworden waren,

eerst bijna geheel verlamd, toen gaandeweg weer wat bruikbaarder - een jaar of zes, zéven! Al dien tijd door had hem dit bedreigd, deze toestand, deze.... dood misschien. Er werd iets samengeknepen in Huib als hij 't woord in zichzelven uitsprak; zijn denken verwarde zich. In schichtige verbijstering blikte hij rond, door de flauw verlichte kamer met de oude, zware meu-

bels, tuurde angstig de donkerste hoeken in. Voor een raam, halfopen, bewoog, nauw zichtbaar, het donkere gordijn. Stond hij daar al, misschien? Soms, even, had de jongen een sensatie, alsof inderdaad er daar iemand was, die naar hem keek, strak, diepzwijgend, in oneindigen ernst. O, hij wist natuurlijk wel, het gold voor ieder ander even goed; voor zijn moeder, zijn zusters, hemzelf; elk uur van je leven kon het onwrikbaar fatale zijn. Hij wist het, ja, met zijn verstand, had ook al vaak beproefd er zich een voorstelling, een levend besef van te vormen, maar hoe slecht gelukte hem dat gewoonlijk! Nooit nog had hij het ondoorgrondelijk ijle, het onbegrijpelijke nietzijn, zich zoo dicht nabij gevoeld. Want ja, nu wás het er, als lichamelijk nabij; het besef ervan, de kloppende afwachting groeide soms aan in zijn borst tot iets bijna onverdraaglijks; haast met zekerheid wist hij, 't ervarende aan ondefinieerbare voorteekens, dat zijn vader zou sterven. Met open mond en strakke oogen zat de jongen maar te kijken, en te luisteren. Beneden in de gang sloeg, nog moeizamer dan anders aansidderend, de hangklok éénen slag - half vier. Huib huiverde.

Toch zou dit niet de eerste maal zijn, dat hij den dood ontmoette. Alle vier zijn grootouders waren gestorven, en drie van hen had hij dood gezien, met die ontzettende gestrektheid, op hun bed of in zoo'n zwarte doos met al dat wit van binnen. Maar, hoeveel hij ook van hen had gehouden, van zijn moeders ouders het echtst, het innigst, zoo vér, o nog véél verder dan zijn vader hadden ze van hem af geleefd, meer dan zestig jaren ouder waren ze immers geweest, alle drie. Zijn moeders moeder stond hem 't beste voor, ds statige oude burgerdame, altijd recht in haar rechte stoel. Ze hield niet van liggen, placht ze te zeggen. Als kind, te Amsterdam wonende, had ze Napoleon nog gezien; alleen wanneer ze daarvan vertelde verloor ze haar gewone, helder-nuchtere positiefheid, staarde voor zich uit en sprak als van een verschijning uit vroeger bestaan. Zóó was zij zelve nu voor hém geworden. Zooals ze daar zat, rechtop, niet zooals ze gestrekt lag.

Grootvader, haar man, was zijn eerste doode geweest. Hij herinnerde 't zich nog duidelijk: toen hij hem zag liggen, plat en lang, was hem dat eigenlijk bizonder meegevallen. Iets akeligs, griezeligs had hij verwacht teen nog. Maar zoo diep-rustig, in zijn gelaten kalmte, lag daar de geelbleeke met de zijige witte haarvlokken en de toeë oogen, alsof hij er volkomen genoegen mee nam, nu maar dood te zijn. Dat was dan ook zeker wel zoo geweest; waarschijnlijk had hij er volstrekt niets verkeerds in gevonden. Huib herinnerde zich daar toen lang over nagedacht te hebben, sterk verwonderd, maar o, geenszins ongelukkig. Pas bij het zien huilen, zoo innig bedroefd, van zijn moeder, was hij hartstochtelijk meê gaan doen.

Toen zijn grootouders van vaders zij gestorven waren, ging alles veel plechtiger toe, daar in dat groote, donkere huis, benauwender, en ook meer zooals in de kerk. Hem zelf had hij nauwelijks te zien gekregen; alles wat hij zich van die dagen herinnerde was strakte, zwartheid, duisternis en wachten, lang, lang.... Er was een vreemde mijnheer met een witte das en een krassende, stem, die sprak op het graf.... zóó lang!

Maar nú, vader, zijn eigen vader - dit zou heel iets anders worden. Vader niet meer in huis, niet meer in leven, dood, wèg, voor goed wèg - je kon het je niet voorstellen. En hij wist ook immers: vader, als die zou weten dat hij doodging, zou er volstrekt geen genoegen mee nemen; zou bang zijn en onrustig, als altijd. Vader, die in zich zelven opgesloten, altijd als voortgejaagde man. Klagen deed hij over zijn lichaam,

dagelijks, maar iets loslaten van zijn gedachten, over zijn innerlijk leven, zijn zorgen - nooit, nóóit! Zoo dicht bij hem had Huib geleefd, hem elken dag gezien,

gehoord - en toch, wat kénde hij zijn vader eigenlijk! Hoe kon je zoo vertrouwd zijn met een mensch en dien eigenlijk toch nooit kennen! Hij riep zich zijn vader voor den geest, zag hem in lang geleden momenten, hoorde zijn stem in gesprekken, meest akelige! - vader, altijd zoo norsch en driftig, zoo gauw boos en dan zoo vreeslijk opgewonden soms. Vreemd ja, ook van avond nog - hé, was dat werkelijk álles in dézen avond geweest? Door den schrik in het huis bij Valthe leek het vroegere nu ver in hem teruggeweken. Maar ja, tóch, vanavond was het geweest, toen hij daarboven voor zijn wijd-open raam stond, dat hij een oogenblik gemeend had hem te doorzien, zijn vader, hem helder en precies te begrijpen. Vreemd, vreemd! Hoe gansch anders leek hij hem nu weer, nu dat hijgende hoofd daar lag, en hij in zijn herinnering die zware figuur zag strompelen en scharrelen in een voortdurend weten van levensgevaar en in angst voor den dood. Toch geloofde hij ook thans weer iets van hem te begrijpen, maar iets heel anders, en met zoo oneindig veel meer meelij en huiverend ontzag... Arme, arme vader!....

Altijd was hij klagende geweest, intusschen bijna nooit een dag te bed; met zijn lamme beenen had hij maar doorgeploeterd. Morrig, oproerig, roepende dat hij moest werken, werken, dat hij geen tijd had, nooit voor iets tijd. En bij elke gelegenheid tot zuinigheid vermanend - met heftige standjes, sombere dreigementen - terwijl toch nooit voor iets het geld ontbroken had; ook in dat opzicht had geen van hen vaders woede-buien ernstig opgenomen. Vroeger, nu al weer jaren geleden, wat stond hij er toen op, dat ze naar de kerk zouden gaan, ook Huib, kleine jongen toen nog; kwam hij 's Zondagsochtends op hun deuren bonzen en roepen dat ze aan hun zielen moesten denken.... Nu alweer lang verflauwd die ijver! Vreemde man! Wat er toch zijn zou, diep in zijn afgezonderde leven; wat verborg hij in zijn donkere, afwezige blikken, waar tobde hij over?.... Of lag alles aan zijn physieken toestand alleen? Wist moeder er meer van misschien? Zij placht zich in haar doen en laten eigenlijk nooit veel aan vader te storen, kon soms zoo lacherig zijn en als leed vergeten. Maar wanneer hij zijn buien had, ja, dan huilde moeder, en God! zoo innig-verdrietig soms.

Huib wist, ook de ooms waren min of meer zóó als vader, cholerisch en in zichzelf gekeerd, en zijn grootvader Hoogland - hij kon hem zich nog maar vagelijk voorstellen - moest een zeer zonderlinge, kerkschvrome, maar harde en ruwe man zijn geweest. Hoe vreemd toch - een persoonlijkheid waarvan hij rechtstreeks afstamde en toch niets meer in zich voelde.... Zou Zola dan toch ongelijk hebben, met zijn erfelijkheidstheoriën. Och, een romanschrijver moet ook niet wetenschappelijk gaan doen! Daar is hij niet voor. Die moet zich houden aan zijn innerlijke gezichten, zijn droomgezichten zijn noties, zijn invallen, onverklaarbaar... Niet redeneeren!... Hij, Huib Hoogland, als hij ééns begon....

Terwijl hij zoo mijmerde, de nachtelijke uren door, keek de jongen herhaaldelijk om zich heen, huiverig schuw, in de grootendeels schemer-donkere kamer, schrok soms van een geluid, binnenshuis of buiten. Geheimzinniger, aangrijpender dan ooit stond de wereld om hem heen. En o, de sombere benauwing van dat stootende gehijg, komende uit het groote hoofd van vader, half achter het bedgordijn. Mond, kin, een plek wang, en ook nog iets van den dikken neus werden flauw belicht.

Slaap merkte Huib in 't geheel niet, integendeel, een strakke helderheid in zijn hoofd scheen zelfs zijn huid te spannen; telkens voelde hij er even aan met zijn vingers.

Wat was er ontzaglijk veel gebeurd sinds den ochtend van zijn laatste opstaan, boven in zijn kamertje, zijn zich aankleeden, denkende aan den uitslag op 't Gym. Wat was er veel door zijn hoofd gegaan! Hij had

het toch wel goed gevoeld, 's middags al: er gebeurde iets met hem, iets bizonders, een nieuw leven begon met dezen dag. Wat er toch allemaal in je om kon roezen, zoo gauw, haast tegelijk. Hij herinnerde zich, in den morgen, den hellen, verblindenden zonneschijn, het drukkende afwachten, een beetje angstig, toch vol verlangen, als naar een gelukskans: zou hij er ditmaal eens zonder herexamen afkomen? Toen dat supreme moment: heelemaal er door! En de helle vreugde van het naar huis loopen, als gedragen door zijn zelfgevoel en door blije vooruitzichten. Dat onverklaarbare besef, toen ook al, van hooge vermogens, superioriteit. Daarop, thuis, die plotse teleurstelling - als een slag op zijn hoofd - en vervolgens de maaltijd, de avond, deze eindelooze avond-en-nacht, al zijn gemijmer -, een verwilderde tuin leek het nu, waar hij bijna geen weg meer in wist. Eerst het staan soezen, boven voor zijn raam, met die eensklaps teruggekeerde heerlijkheid, dat waanzinnige krachts- en machtsgevoel, toen zijn dwalen door de stad en door den Hout, en al die overmoedige illusies, die ontzaglijke plannen van werk, roem, geluk; angsten en beklemmingen dan weer door de aandringende natuur, de volle, levende wereld, aan alle kanten zoo vlak op. Nog werd zijn adem kort, als hij daaraan terugdacht.... 't Gesprek met Henri en 't zien van Elly, in dat warme licht daar, die woning van weelde en vroolijkheid. O, voorbij en ver leek het meeste nu weer, al die gedachten en gevoelens, zoo onbegrijpelijk - toch zijn eigene! - nu hij zich hier zag zitten, diep in den hollen nacht, aan 't ziekbed, het sterfbed waarschijnlijk, van zijn vader. En als vader nu eens niét stierf, maar invalide bleef, door lamheid of iets anders ongeschikt tot werken?... Dat zou nog veel erger zijn misschien! Vader met zijn sombere wrokkigheid, zijn felle woedebuien!

Vader, vader.... o dat woord, dat begrip, het wilde maar niet vol en groot in hem gaan leven, hoe dikwijls hij 't ook door zijn hoofd liet klinken. Voor hoeveel duizenden kinderen, jongens net als hij, beteekent dat woord toch wat er het liefste, of bijna liefste - want de moeder is er ook - voor hen op de wereld bestaat. Hij wist het, hoe innig aanhankelijk sommige van zijn vrienden waren aan hun vaders - ook Henri, al deed die nog zoo onverschillig - hij had het immers bijgewoond, gezien, hoe mijnheer Valthe en hij elkander aankeken en toelachten. De meeste jongens, ze konden zich hun leven waarschijnlijk in 't geheel niet voorstellen zonder die groote, vertrouwde figuur altijd beschermend achter hen, hun vader, luid-op bespot soms, kalmweg bedrogen, brutaal getrotseerd, innerlijk diep ontzien, heimelijk vereerd, blindelings aangehangen. En hij? Och, wat was hij er jaloersch op geweest! Zou hij zijn vader werkelijk missen! Ja! missen, dát wel, dat zeker, want ook hij had 't immers nooit anders geweten, of zijn vader wás er en zorgde voor hem, materieel tenminste. Maar verder? Was ooit innerlijk zijn vader iets voor hem geweest? H i e l d h i j v a n z i j n v a d e r? God! Dat je zóó iets kon vragen! Neen.... Ja! Ja tóch.... Hij wist het niet..

In echt verdriet zat Huib nu. Hij tuurde naar het zieke hoofd daar in het kussen en verlángde, o hij verlangde zoo innig, dat hij van dat arme hoofd zou kunnen houden. Al was het maar zooals hij van dat van zijn moeder hield, dat andere arme, goeie, ronde hoofdje - hij had het vanavond nog tegen zich aan gedrukt en gevoeld hoe lief hij het had. Met zijn moeder was hij ook altijd echt vertrouwelijk geweest. Nu ja, van zijn eigenste, zijn diepste dingen, daar wist ze natuurlijk niets van, maar die kon ze toch ook immers niet begrijpen. Ze had maar zoo weinig school gehad. Trouwens,

hoe kon je daar eigenlijk óóit aan iémand iets over zeggen. Iets werkelijks.... 't Was nu eenmaal niet in woorden te brengen, niet in woorden-voor-anderen ten minste.

Moest het toch eigenlijk niet vreeselijk onnatuurlijk en harteloos heeten, zooals hij dacht

over zijn ouders? Zelf had vader het altijd over de dankbaarheid en den eerbied, waartoe kinderen verplicht waren. Eerbied - goed, dàt voelde hij ook wel, ondanks alles. Maar dankbaarheid? Waarvoor? Voor het leven op zich zelf soms? Gesteld dat is dankbaarheid waard, je ouders hadden het je toch niet eigenlijk gegeven, zooals je geeft een geschenk, omdat je van iemand houdt. Dat kon niet, want je bestond nog niet. Het leven was immers eenvoudig een gevolg, een noodzakelijkheid, nooit een vrijwillig cadeau of een opoffering. En daarvoor alleen zou je dankbaar kunnen zijn!

Hoor, daar kreunde weer de getroffene in zijn bewusteloosheid. Huib kreeg er een schok van in zijn keel. Hij schaamde zich, kon zich die schaamte niet verklaren, schaamde zich dan weer over zijn schaamte, voelde zich meer en meer verward en suf worden. Wat was er toch van zijn gedachten? Ze kwamen en gingen, en ook je gevoel kwam op en je stemming veranderde, en nooit kon je beoordeelen, nooit met zekerheid uitmaken of iets goed of slecht was, iets dat je dacht, wilde, voelde. Je geweten, de innerlijke stem? Hoe onduidelijk sprak die dikwijls. En wás alles wel werkelijk slecht, alles waartegen je innerlijk, in dofheid, waarschuwde? Kon 't ook niet soms uit angst zijn, of zelfs uit slechte hoedanigheden, lafheid, berekening? Goed en slecht, waar berust het toch op, wie had er over te beslissen? God?.... Ja, hij wist het, dat was de eeuwige dooddoener der vromen; ze zeiden: God wil het of God wil het niet. Maar, gesteld er is een God, hoe kon je weten wat die wilde? Gesteld, God is er.... Wat had hij zich daar al suf en doof over gedacht en wat gaf het allemaal weinig, dat gedenk. Een innerlijk besef, dat er een Macht moest zijn, een Macht of Kracht waar alles uit ontstond, die het leven verklaarde of zelf het leven wàs misschien, de Wereld, het Heelal! Ja, dát natuurlijk! Maar nooit de hemelsche vader van de vroompjes, de edele grijsaard, de vader, die alles, tot het kleinste toe, van je wist, goediglijk notitie nam van je geringste zondetjes.... Toch ook wel akelig, dat hij niet meer zoo kinderlijk kon zijn, daaraan te gelooven.... aan den Vader....

Daar had je het woord weer! De menschheid scheen zich geen inniger betrekking te kunnen voorstellen dan die tusschen een kind en zijn vader....

Diep klaagde 't gemis. Huib liet het hoofd hangen. Vervuld was hij een poosje van niets dan bitter zelfmeelij.

Maar dit hinderde toch al weer gauw. Hij wilde er niet meer aan denken. Wat gaf het, te mokken over zoo onveranderlijke dingen. Aan God denken wilde hij weer. Kon God een afzonderlijk, buiten de wereld bestaand wezen zijn, dat schiep en bestuurde? Was het wel mogelijk iets te denken buiten de wereld, de natuur, het heelal? Of waren God en Natuur één en hetzelfde? Maar ook menschen zijn natuur, dus dan zou God ook in de menschen zijn; ook in hem! Dat was een heerlijke gedachte; mocht hij haar kunnen behouden! Maar kón het wel zoo zijn, bij al het kleine, het geringe, het gemeene, dat toch ook soms....

O, hoe gelukkig de jongens die over zulke dingen kunnen praten met hun vader!

Om zes uur kwamen weer die angstige vrouwefiguren, moeder en Charlotte, voorzichtig en langzaam om de deur geschoven; even later Willemien en Cootje - 't kind was verschrikt, verbijsterd, bang. Maar Huib, nu plotseling dol van slaap, lette niet veel op haar, ging aanstonds naar bed. Ook merkte hij niets van 't ochtend-bezoek, waarmee dokter, al vroeg, zijn bezorgdheid toonde. Tot laat in den middag, diep en vast sliep de jongen door.

Voor de anderen daarentegen verliepen de morgen- en middaguren verwarrend ongewoon en in gejaagde gedruktheid. Om beurten zaten zij nu aan vaders bed. En een paar malen scheen het, alsof de zieke uit zijn diepe verzonkenheid ontwaken zou. Dan

hief hij 't hoofd op, bewoog een arm, opende zelfs eenmaal wijd en starend de te voren steeds bijna geloken oogen. Dan waarschuwden zij elkander, angstig en verheugd te gelijk, kwamen allen toeschieten, ademloos van spanning. Maar geen blijken gaf vader iets te begrijpen van 't geen ze tot hem zeiden, - en als uitgeput weldra plofte 't zware hoofd in de weeke kussens terug.

Eenige cliënten en relaties van Mr. Hoogland werden op de hoogte gebracht; het bediendetje ging er heen, liep ook bij een paar kennissen aan, een achterneef, vriendinnen van de meisjes. Die allen toonden belangstelling, lieten hooren, vroegen of ze ook iets konden doen. Charlotte schreef aan de ooms en tantes, die geen van allen te Haarlem woonden. Een ongedurige bedrijvigheid was in huis, jachtig geloop en scherp fluisterend gepraat - men wist zelf niet waarom.

Huib, met een schrik wakker geworden, schaamde zich over zijn lange slapen en verklaarde zich aanstonds bereid de nachtwaak weer op zich te nemen. Opnieuw een soelaas voor de meisjes. 't Was Huib voor en Huib na; ze waren uitermate vriendelijk. Zijn moeder bleef er aanvankelijk toch weer bij zitten, besluiteloos, maar, evenals dien eersten nacht, tegen twee uur wist Huib haar naar bed te krijgen. Ditmaal had de jongen er aan gedacht, het boek waaraan hij bezig was - Dostoïevsky's Raskolnikoff in 't fransch - naar de ziekekamer mee te nemen. Bij een kaars, aan een klein rond tafeltje - het gaslicht was weer laag gedraaid - zat hij te lezen, terwijl zijn vader, diep ronkend, zwaar zuchtend soms, overigens onveranderlijk bleef liggen. Maar de nachtelijke lectuur van het aangrijpend menschelijke boek, waarvan hij afleiding verwacht had, een krachtig middel tegen zijn angstig en schamig gepeins, maakte hem juist nog angstiger, somberder, eenzaam en verworpen in zijn diepe gepeinzen. De schimmige duisternis in de groote kamer om hem heen, het kaarsgeflakker, 't geluid van vaders ronken, alles werd één voor hem met den ontzettenden ernst van den russischen schrijver; meer en meer vereenzelvigde zich de jongen met den schuldigen Raskolnikoff. Hij was het die de moord had begaan, en de vermoorde was zijn vader. Door zijn liefdeloosheid had hij hem vermoord. Soms dorst hij niet verder te lezen, zat met een toegeschroefde borst over zijn boek heen in een kamerhoek te staren, of naar zijns vaders hoofd, luisterend, met ingehouden adem, naar nachtgeluiden. En telkens als de gangklok sloeg, zijn trillende gebarste-metaalslagen: twee, drie, vier, dan was het Huib alsof dat zijns vaders uren waren, die werden afgeteld, en hij rilde, stond-op, onderzocht opnieuw of alles nog wel goed was aan 't groote, bewustelooze hoofd, verlegde de looden armen.

Maar in den derden nacht gebeurde plotseling iets bizonders. Tegen drie uur ongeveer - Huib las het fatale gesprek van Raskolnikoff met Porphyrius, den politiecommissaris - daar richtte de oude Hoogland zich, als schrikkende, half overeind, sperde de oogen open, keek naar Huib. De jongen stond al bij hem, over hem heen gebogen, steunend zijn vader aan de schouders. ‘Wat is er?’ vroeg hij met bijkans stokkende stem. ‘Wordt u wakker, vader?.... wilt u iets hebben?’

De zieke smakte met de lippen, deed blijkbaar pogingen tot spreken. ‘Hui.... Hui.... Huib,’ kwam er onduidelijk, zwak.

Hij boog zich tot vlak bij vaders mond ‘Ja vader.... ja.... ik ben bij u.... Wat is er?’

Een groote hand kwam moeizaam trillerig tastende op naar het hoofd waar het ijs was blijven liggen ondanks zijn beweging.

‘Koud,’ zei hij en vertrok den mond als in grimmige smart.

‘Is het te koud? Willen we 't er even afnemen,’ fluisterde teeder, als tegen een kind, de benarde jongen.

‘Ja!’

En toen dat gebeurd was, als met blaffende stooten: Huib!.... ziek!.... dood!.. jij.... och! och!' De getroffene zuchtte diep; groote tranen kwamen wellen, langzaam, over de dikke oogenblazen.

'Wat zegt u, vader?' - Huib voelde zich doodelijk angstig en verschrikt; hij kon zijn beven niet bedwingen - 'Toe, gaat u nu weer liggen. Zal ik moeder roepen?'

'N.... n.... nee!' Weer kwam die felle smarttrek om den mond.

'Hui.... Huib.... dood.... zorg.... geld.... och!' stootte met uiterste inspanning die mond dan weer uit.

De jongen, zijn vader aldoor ondersteunend, kon zich bijna niet meer staande houden. 't Zweet sloeg hem overal uit, deed zijn haren prikken. Alle raad ontbrak hem. Hij wist niet, of hij op zijn vaders woorden moest ingaan, of hem troosten en zeggen, dat van sterven immers nog geen sprake was. Hij beet zich op den binnenkant van zijn onderlip om niet in vertwijfeld huilen uit te barsten.

'Hui.... Huib!' begon de blaffende stem weer, holler, angstiger; en onrustiger zochten de oogen, bewoog de rechterarm.

'Ja vader! Toe! Gaat u nou weer liggen. Toe! Ja hoor, ik zal alles doen wat ik kan, ik zal zorgen voor moeder en de meisjes....'

Toen, als plotseling bevredigd, zeeg het zware lichaam terug, door den jongen met zijn laatste krachten ondersteund; de trekken om den mond verslapten en een hijgende zucht kwam los.

Enkel nog: 'Goed.... goed....' En twee nieuwe groote tranen. Toen sloten zich de oogen. Een toestand trad in, die, meer dan de vorige bewusteloosheid, op slapen geleek. Zorgzaam herstelde de jongen de ligging der armen, de dekens, het ijs.

Het was uit dezen toestand dat Huibs vader, den volgenden middag om vier uur - ze waren er allen om heen - al zachter en langzamer ademend overging in dien van den dood.

De dokter, een half uur later binnenkomend, knikte wijs. 'Het hart', zeide hij. 'Dacht ik wel.' En hij drukte hun de handen.

IV.

Die deftige en rechtzinnige Hooglanden, Willem, Pieter, Cornelia en Betsy, hadden zich, sinds Frans Adam's onberaden huwelijk met een meisje beneden zijn stand, maar uiterst weinig aan hun broeder laten gelegen liggen. Evenwel, het sprak van zelf, voor zijn begrafenis kwamen zij allen over: Willem de oudste - die de Amsterdamsche zaken, in wijnen en gedistilleerd, van hun vader voortzette - met Egberta, zijn om haar degelijkheid beroemde vrouw; Pieter, de geneesheer uit Den Haag - diens echtgenoote, een geboren Hogenstein tot Hogenstein was al vroeger overleden -; Cornelia de Slack en haar man, Utrechtsch professor in de godgeleerdheid; en ongetrouwde tante Betsy, die een villatje te Hilversum bewoonde. Verder kwamen er van den Hoogland-kant nog een tweetal neven, personen eveneens van gewichtigheid en stand, die Huib en zijn zusters nooit vroeger hadden gezien. Van de zijde hunner moeder daarentegen, ofschoon die familie, de Bleekers, heel wat uitgebreider was en hun ook meer vertrouwd, verschenen enkel oom Evert, moeders tweelingbroer - te Leiden bij de belastingen werkzaam - en Nelly, haar

jongere zuster, de vrouw van een Amsterdamschen zakenman, wien het succes uit den weg was gebleven, reden waarom zij het agentuur van een linnenfabriek had aangenomen en zich daar zeer voor beijverde. Zij greep alle gelegenheden aan om zich soliede relaties te verschaffen. Maar dezen keer viel het niet mee, want de Hooglanden, broers, zusters, zwager en neven, ofschoon hun wereld kennend en dus vriendelijk meelijdend en minzaam welwillend tegenover Frans Adam's nagelaten betrekkingen, bewaarden, bij deze gedwongen ontmoeting

met de familie zijner weduwe, als bij afspraak, een niet te benaderen houding.

Het was verder een eerste klas begrafenis, zeer correct in den vorm en met al wat er toe- en bijbehoorde aan personeel en pluimen, rosetten en franje. Geen der vrouwelijke familieleden reed mee - dat was nog geen gewoonte in dien tijd -; daarentegen voegden zich op het knerpende kerkhofpad, bij 't langzame stoetje, dat op dien zonhellen Zaterdag achter de zwartgedekte baar aanging, eenige oude kennissen en collega's van advocaat Hoogland, louter mannefiguren met gekleede jassen en hooge hoeden; Huib was de eenige die zijn gewone ronde droeg. Toen de kist in 't graf was neergelaten, sprak de Utrechtsche professor een woord van berusting in den wil des Almachtigen. De overledene was een werkzaam en rechtvaardig man geweest. Een braaf burger, die zich nimmer op den voorgrond stelde. Ieder zweeg verder; een minuut lang groeide de stilte en werd pijnlijker. Tot Huib, plotseling, als uit een droom ontwaakt en bijna struikelend, naar voren kwam, en gebukt staande, met zijn baard-in-de-keel-stem, veel te snel en vrijwel voor ieder onverstaanbaar, voor de betoonde belangstelling bedankte. Hierna keerde men zich om.

In 't sterfhuis teruggekomen, trokken de heeren hun zwarte handschoenen uit en werd er, in de diffuse schemering achter de gesloten gordijnen en onder droefgeestig fluisteren - de ooms Willem en Pieter staken een tijdlang in een kamerhoek hun gewichtige hoofden bijeen - nog wat sherry en iets hartigs gebruikt. Daarop volgde het om beurten afscheid nemen der van elders gekomenen. Met plechtig strakke gezichten kwamen zij handen reiken en sterkte wenschen; een aanspreker was achtergebleven om de familie uit te laten. Oom Willem vertrok het laatst en beloofde spoedig terug te komen - morgen of overmorgen, hij zou nog wel bericht zenden - om na te zien de papieren van den gestorvene en te overleggen omtrent de toekomst zijner weduwe en van de kinderen.

Hoe het Huib intusschen innerlijk verging, hij zou er zeker moeite mee gehad hebben het wèl te onderscheiden, maar hij deed zich die moeite niet aan. Hij was er te moe en te ontzenuwd voor. Als een weeë gaping, een soort van doodheid, ook in zijn eigen leven voelde hij ze later achter zich liggen, die eerste dagen na vaders overlijden. Geen oogenblik waren zijn indrukken tot scherpte van bewustheid geraakt; gedaan en gesproken had hij maar, dat wat men blijkbaar van hem verwachtte, op den tast af. Zijn vrienden kwamen hem condoleeren, gezamenlijk - om steun aan elkaar te hebben - plichtmatig en verlegen, wat opgelucht langzamerhand, toen er in 't geheel geen huilerige bedroefdheid bij Huib te bestaan bleek. Henri alleen, de pedantvrijmoedigste, vroeg hoe 't nu verder gaan zou, en of hij toch kon studeeren. Een vuistslag, recht op zijn hoofd, had den jongen Hoogland niet onverwachter en dof-pijnlijker kunnen treffen. Zich toch schielijk tezamenvattend, zij 't onder een uitslaand blozen, schokte hij de schouders, kwasi-onverschillig, stotterend dat hij daar nog niets van wist, maar dat alles zeker wel terecht zou komen. Een oogenblik later schoten hem tranen in de oogen, waardoor de vrienden schrokken en verstomden; tranen waren het van schaamte over zijn onbenulligheid: dat hij daar nu nog in 't geheel niet over gedacht had; tjassus, wéér net iets voor hem!

Maar spoedig zou hij wel gedwongen worden erover te denken. Oom Willem zat een morgen en een middag alleen op vaders kamer, riep toen moeder bij zich; die bleef een half uur, kwam dan weer beneden, gekromd en huilend, kon haast geen woord uitbrengen. Toch beduidde ze Huib, dat het zijn beurt was nu. En de jongen

ging naar boven. Hij moest tegenover oom gaan zitten, op dezelfde plaats als vóór eenige

dagen, toen hij zijn vader 't heerlijk nieuws was komen vertellen: geslaagd voor de zesde! ‘Hubert,’ zei oom Willem, ‘we moeten eens ernstig praten.’ Oom leek toch wèl op vader, Huib zag het nu duidelijk, maar hoeveel beter verzorgd, kalm en beheerscht heeriger zag hij er uit. Zijn eerste woorden verstond de jongen nog, maar de verdere drongen niet in hun juiste regelmaat tot hem door - hij was al warrig binnengekomen; oom aan die schrijftafel en die plechtige ontvangst! - zooveel alleen begreep hij ervan, dat zijn vader maar een zeer gering vermogen had achtergelaten; in speculaties bleek veel verloren; oom zou nu zijn best doen, met de rente van 't geen nog resteerde, en met wat hij en de andere ooms en tantes er misschien jaarlijks bij zouden voegen, mogelijk te maken, dat moeder op bescheiden voet, maar dan toch behoorlijk, kon blijven leven, met de meisjes, zonder dat die in betrekkingen behoefden te gaan, hetgeen natuurlijk - dat zou Hubert wel begrijpen - in hun familie, zoo lang het maar eenigszins mogelijk was, moest worden vermeden.... Maar voor hem, Hubert, was het iets anders, niet waar? Moeder had het oom verteld, hij had studieplannen gehad, hè? Rechten.... o nee, letteren.... ja-ja, heel jammer, maar dat zou hij geheel moeten opgeven.... Oom hield de handen over de maag gevouwen en draaide de duimen om elkander. Bepaald heel erg jammer, maar er kon geen sprake meer van wezen natuurlijk. Trouwens ook zijn vader had het zeker niet meer kunnen betalen. En nu moest hij er maar eens goed over nadenken, wat hij doen wou. Ergens op een kantoor leek oom het beste, en dan liefst maar dadelijk, want nu nog die zesde klas van het gymnasium door te gaan maken, had begrijpelijkerwijze geen zin. Mocht Huib misschien lust gevoelen - zoo voegde oom er wat familiaarder bij, toen de jongen bleef zwijgen - om bij oom in de zaak te komen, wijnen en gedistilleerd, dan.... nu dan wou oom van zijn kant daar ook wel eens rijpelijk over denken.... eens nagaan of er plaats was.... of gemaakt kon worden misschien.

Hiervan schrok Huib, erger dan van de mededeeling dat hij niet studeeren kon. ‘O nee, oom, pardon! Maar dàt zal, geloof ik, heelemaal niets voor mij zijn. De.... het vak trekt me zoo in 't geheel niet aan ziet u!....’

Oom Willem fronste de wenkbrauwen, keek eensklaps norsch: ‘Hm!.... Zoo.... Mij dunkt toch, je zoudt er in elk geval nog eens over kunnen denken, hè? Je toekomst vergooien.... 't is gauw genoeg gedaan. Je weet, mijn Willem gaat naar Utrecht, om voor dominee te studeeren.... Maar...’

‘O nee, oom, heusch, dat moet u me niet kwalijk nemen, het spijt me wel,’ hakkelde Huib haastig - en hij merkte nu toch meer over die dingen gedacht te hebben dan hij zichzelf bewust was - ‘als ik in den handel moet.... en er zal wel niet anders op zitten.... dan maar in den boekhandel alsjeblieft.... Dat zal wel gaan, geloof ik.’

‘De boekhandel, zóó, hm!’ - oom knikte een paar maal, iets minder geërgerd, maar nog zéér bedenkelijk - ‘Hm! Ja.... je houdt zoo van lezen, hè? En in boeken snuffelen. Daar zal je als boekhandelaar anders óók wel niet zoo heel veel tijd voor hebben, vrees ik. 't Is haast-je-rep-je overal tegenwoordig. Enfin, denk er nog maar eens ernstig over na. Ik zal mijn hoofd ook nog eens laten gaan.... En zeg 't me dan maar als ik terugkom, overmorgen.’

Toen Huib beneden kwam, in zijn lichaam een vreemde ijlte door de nieuwheid van zijn levensaspect, liep zijn moeder hem tegemoet, legde, met een wanhoopsgebaar haar handen op zijn schouders: ‘Arme jongen,’ snikte ze, ‘arme, arme jongen!’

Daardoor pas kreeg Hoogland junior een soort van zelfverteedering en gevoel van martelaarschap. ‘Nou, kom, moedertje,’ zei hij ontroerd, een beetje heesch, ‘het doet er zooveel niet toe, hoor! Misschien zou ik

er toch ook geen hoofd voor gehad hebben, voor al die geleerdheid' - Innerlijk wist hij dit plotseling zeker, en dat hij daar eigenlijk ook allang van overtuigd geweest was! - 'Als ik mijn brood nu maar verdienen kan, en een beetje tijd overhouden voor ander werk?'

Maar zij geloofde hem blijkbaar niet; wanhopig schudde ze 't hoofd en bleef stilletjes huilen. Ook de zusters keken sip. 'Ik voor mij zou best in een betrekking willen gaan,' getuigde Charlotte op vasten toon, 'maar dat willen de ooms niet, hè? 't Zou schaden aan hun deftigheid! Ze hebben er een conditie van gemaakt.'

'Nou ja! Wat moesten we dan ook eigenlijk gaan doen,' viel Willemien in. 'We hebben immers niets geleerd.'

'Och kind! Ja jij!' bitste Charlotte.

Huib deed er oprecht en ernstig zijn best voor, te doen wat oom hem had bevolen: te denken, na te denken, over zijn toekomst. Maar zulk denken vond hij nu juist zoo ontzettend moeilijk. Hoe moest je het eigenlijk aanleggen; van verreweg de meeste vakken, beroepen, betrekkingen, wist hij eenvoudig niets, kon er zich geen levende voorstelling van maken; hoe moest je dan nagaan wat je wou of niet wou? Hij wist zelf niet precies waardoor de boekhandel hem aantrok, want hij gaf er zich rekenschap van dat oom waarschijnlijk groot gelijk had: ook een boekverkooper zou wel wat anders te doen hebben dan in zijn boeken te lezen. Ja maar, hij moest dan toch op de hoogte zijn van wat hij in- en verkocht, zoo hield de jongen zich voor, en, in elk geval, als je nu eenmaal graag met boeken omging, als je ze nu eenvoudig liever in je handen had dan flesschen jenever - of wat dan ook! Daarenboven: een boekhandelaar komt dan toch in dagelijksche aanraking met het lezende, het meer intelligente deel van zijn stadgenooten. En ook kan hij invloed oefenen. Zijn best doen van de mooie boeken veel te verkoopen en van de leelijke weinig. Dus was er wel degelijk illusie in. Trouwens, daar het Huib nu eenmaal onmogelijk bleek zich de voor- en nadeelen van andere werkkringen duidelijk te maken, en daar hem, nu de studie was vervallen, het denkbeeld boekhandelaar te worden terstond was gaan beheerschen, besloot hij er maar toe, zich verlossend zoo van onvruchtbaar gepieker, en zei 't ook dadelijk aan zijn oom, toen die terugkwam: dat hij er bij bleef. Oom Willem maakte toen verder ook geen bezwaren. Hij antwoordde, wat stroef en kort, dat het goed was, en ging er persoonlijk op uit, naar de meest gerenommeerde boekhandelaars in de stad. En, 't was prettig, hij slaagde uitstekend, al bij den eersten den besten: een algemeen bekende zaak in de voornaamste straat. Mijnheer van den Eijnde toonde vriendelijke sympathie voor den vaderloozen knaap uit zoo goede familie, hij wilde hem gaarne helpen. Zelfs zou Huib dadelijk kunnen aantreden. Als leerling dan natuurlijk; van bezoldiging kon voorloopig geen sprake zijn; in Duitschland moesten de leerlingen betalen, maar dat was hier nu eenmaal geen gewoonte en dat vroeg mijnheer van den Eijnde dan ook niet.

Een diepe, donkere winkel. Ondanks het groote spiegelglazen raam aan de straatzijde, kon niet veel licht binnenvallen, want het latwerk der uitstalkast was, als dat van een pannendak, met boeken en muziekstukken dichtgelegd; slechts hier en daar drong door een kier wat schemerschijn naar binnen - ook de straat trouwens was niet wijd. Wel werd de winkel ondersteld licht van achteren te ontvangen, waar, achter een pui van glasruitjes en onder een glazen lantaarn de patroon zich een apart kantoortje had

afgeschut, maar ook dit bleek meer naam dan daad, want de lange tafel, die tegen dat puitje stond aangeschoven, lag gewoonlijk bedolven onder hooge stapels pakjes en boeken - borstwering der bedienden - terwijl aan de andere zijde

mijnheer van den Eijnde zelf de latjes en ruitjes had beprikt en beplakt met papiertjes - prospectussen, circulaires, boekenlijstjes - waarachter hij zich veilig voelde en waartusschen hij niettemin kans zag zijn winkel genoegzaam te overgluren om te zien wie er inkwam en of zijn personeel niet lanterfantte. De beide overige muren van den winkel waren overdekt met kasten, deels geheel open, deels achter glazen schuifdeuren of groene gordijnen, en in het midden, bijna zoo lang als de winkel zelf, stond de toonbank, waarop, in het donkerste gedeelte, drie hooge, smalle, geelgeschilderde lessenaars waren geplaatst, met houten hekjes er op voor paperassen, en krukken er achter. Die waren voor den boekhouder, den winkelbediende en den leerling - de vorige was plotseling weggebleven; vandaar dat oom Willems aanbod den hulpvaardigen boekhandelaar nu juist niet heel-en-al ongelegen kwam.

Op een Maandagmorgen, acht uur, moest Huib in dienst treden. Maar al om tien minuten vóór achten stond hij voor de winkeldeur, die nog gesloten bleef. Hij schelde aan. Een knecht kwam open doen, man van middelbaren leeftijd, maar ouwelijk grauw en gebukt. Met de rechterhand, waarin hij een borstel droeg, gaf hij een tikje aan zijn pet: ‘Most u in de winkel wezen? D'r is nog niemand in.’ ‘Ja, ik.... dat wil zeggen.... ik ben de nieuwe bediende, leerling bedoel ik,’ zei Huib licht blozend. Toen keek de ander hem plotseling aan, norsch en wantrouwig: ‘O.... zoo.... nou maar, ik ken je d'r nog nie inhebben, hoor, 'k ben nog bezig,’ en hij sloot de rinkelende deur weer.

Huib stond toen eerst even voor het winkelraam, waarachter het breede, bruingrijze gordijn zich nog doodschig strekte. Dan drentelde hij een beetje heen en weer en trachtte te sis-fluiten tusschen de tanden. Maar 't lukte niet erg; in zijn borst leek iets zwaars te liggen. Alle voorbijgangers keken naar hem; een kleine straatjongen riep iets onverstaanbaars en lachte. Om vijf minuten over achten kwam een lange man in sjofele heerenkleeding met groote stappen aan, hield stil voor de winkeldeur, trok aan 't schelknopje. Dan, Huib van terzijde aanziend, liet hij zijn blik zakken tot het pakje boterhammen, dat de jongen in de hand droeg, en vroeg bedaard: ‘Bent u soms de nieuwe volontair?’ ‘Ja meneer,’ zei Huib. ‘Zoo! Nou-nou,’ met iets smalends, ‘je bent keurig op tijd, hoor, enfin, kom maar mee na' binnen.’ De knecht deed weer open, maar keerde zich ditmaal dadelijk om en slofte terug, naar achter in den winkel, waar hij bezig scheen. Huib ging den lange achterna, die hem wees waar hij zijn hoedje kon hangen en zijn pakje bergen. Zelf verwisselde hij zijn zwart jacquet voor een ander, dat er nog wat galiger en glimmender uitzag ‘Hoe heet je ook al weer,’ vroeg hij lijmend. Doch toen Huib zijn naam zei, lette hij daar volstrekt niet op, maar ging zelfingenomen voort: ‘Ik ben mijnheer Huneveld, de boekhouër. Nou, kijk maar vast 'is rond, hoor. De winkelbediende zal je straks wel verder helpen. Ik heb geen tijd’. En hij begaf zich achter zijn lessenaar, waarover hij vervolgens, wel een paar minuten lang, met een vies gezicht, den ontevreden speurenden blik liet gaan, het een na het ander even opnemend en mompelend, iets dat Huib niet verstond, met hoorbaar neusophalen.

De jongen ging staan kijken naar een kast met glazen deuren, waarachter de prachtbandjes, rood en blauw met goud, van jongens- en meisjesboeken, en de tweede bediende kwam binnen, rookende. Een geheel ander type. Hij vulde den winkel als een acteur het tooneel. Kort, breed, dikkig gebouwd, met spottend vroolijke oogen in een baardeloos donker gezicht. ‘Aha!’ riep hij uit, de sigaar uit den mond nemend,

toen hij Huib ontdekte, ‘onze nieuwe collega! Goeie-morgen, zèg!’ Hij reikte een hand. ‘Over de Linde! Kees over de Linde. Noem me maar dadelijk Kees,

als je wilt, hoor! Jij heet Hoogland, hè? Zoon van de advocaat, pas gestorven. Beroerte gehad, hè?' 'Juist,' knikte Huib, opnieuw sterk blozende, verschrikt en toch ook blij, dat dit zoo'n flinke persoon leek en niet eens zoo heel veel ouder dan hijzelf. 'Ja.... ja.... nou.... nog wel gecondoleerd, hoor.... hoe heet je van je voornaam?' 'Huib!' 'Mooi zoo! Wij zullen het wel goed kunnen vinden samen, dat zie ik al. Je moet mij maar vragen, als je iets nie weet of nie begrijpt, hoor. De baas.... Ken je onze baas al?' 'Nee, dat wil zeggen, ik heb mijnheer van den Eijnde, geloof ik, wel 'is gezien.... ik kwam wel 'is in de winkel....' 'O zoo, dus je ként hem nog niet. Nou, een zuurpruim, hoor! Altijd wat! Stoor je d'r maar nooit 'an. In zijn sop laten gaar koken. Heb je al 'is rondgekeken.?' ''k Was er net mee begonnen.' 'Precies! Nou, wacht ik zal je zoo dadelijk helpen, effe m'n jas ophangen, hè, en m'n sigaar uit de brand helpen?'

Teruggekomen begon hij aanstonds weer: 'Nou je ziet, daar staan de jongens- en meisjesboeken, hier de hollandsche en daar de fransche, engelsche, duitsche - daar gaat nooit veel van af - en dan krijg je de hollandsche romans: van Lennep, Toussaint en zoo, en de verzenbundels: Beets, Ten Kate, Laurillard, de Génestet, van Zeggelen, dat 's wel je voornaamste kast als de menschen om een boek voor een cadeautje vragen. De meeste komen om een pennehouder van een cent of een katerntje postpapier! Hier staat het papier, de luxedoozen, het gewone. En hier ligt de muziek, die stapeltjes heb je ook nog al 'is noodig, ik zal je straks wel 'is wijzen, hoe ze gesorteerd zijn. Dan verder.... maar' - hij luisterde, 'pas op zeg, daar komt de ouwe 'an, die zal je eerst zelf wel willen spreken..' Gefluisterd werd dit laatste; daarna luid, met een licht accent van spot: 'Morgen meneer!' Ook de boekhouder mompelde, zonder opkijken, iets dat een groet verbeelden moest.

'Goeie morgen!'

Achter in den winkel was een man van omstreeks vijf-en-veertig binnen gekomen, gebogen en hoestende achter een groote zakdoek, die hij daarna deed verdwijnen, snel als een goochelaar. Dikke, donkere wenkbrauwen en een piekerig snorretje verdeelden zijn lange, grauw-bleeke gezicht; zwart haar lag, nat-glimmend gekamd, toch slordig over het half kale hoofd. Maar wat vooral de aandacht trok, was zijn enorme vooruitstekende kinnebak, door de zwaarte waarvan zijn mond, wanneer hij niet sprak, gedurig openhing, terwijl zijn tong, die ook te groot scheen, dikkig tegen zijn onderlip aanlag. Terwijl hij praatte kwamen zijn boventanden dan ook telkens neer op de punt van de tong, hetgeen natte geluidjes veroorzaakte en waardoor ook geregeld eenig fijn speeksel werd uitgestrooid, naar weerskanten en over de zwartige geschoren wuit. Op Huib aanloopend, draaide hij met de schouders en wreef zich de handen, als iemand die huiverig is, of zeer vergenoegd, en ook tintelden de oogen den jongen tegemoet op een wijze die even goed aan vriendelijkheid als aan koorts kon worden toegeschreven. 'Zoo, zoo, Hoogland, ben jij daar? Dat is best, hoor, goeie morgen' - hij bracht een slappe hand naar voren - 'Hoe is 't thuis? Mama al wat sterkte gevonden? Ach, ach, een heele slag, hoor! En nou wil jij zoo boekverkooper worden? Wel, wel! Nou, je kon nergens beter terecht komen dan hier, dat is zeker, een flinke debietzaak in een tweede-rangs stad, dat's maar je ware. In Amsterdam zouden ze je dadelijk in een afdeeling stoppen en dan leer je net niks. Heb je hem al gewezen waar de boel staat, Over de Linde?'

'Ik.... was juist bezig hem in te lichten, meneer!'

‘Juist bezig hem in te lichten!’ bauwde van den Eijnde hem na. ‘Jawel! Zeker over de koffiehuizen hier in de buurt, waar je het lekkerste Beiersch bier kunt krijgen.. Enfin, ik zal het zelf wel even doen. Kijk'is

hier, Hoogland, dit is de kast van de hollandsche belletrie: gedichten, romans, novellen, soort bij soort en op het alphabet, en dan volgt de buitenlandsche, ik heb zoo van alles wat, zie je! D'r zijn natuurlijk stroppies onder, winkeldochtertjes, dat spreekt, hè? De hoeren uitgevers smeren je 'an wat ze kwijt willen wezen. Maar je mot toch ook goed voorzien zijn, voor elk wat wils. Dat kleine daar onderaan, dat noemen we 't vergifkastje, daar staan de fransche romans in. Hier komen de religieuse boeken, preeken, stichtelijke lectuur, en dan volgen daar verder de wetenschappelijke, medicijnen, rechten, economie, letterkundige geschiedenis.'

Huib hoorde achter zich een gesmoord lachje. En ook de baas scheen het te vernemen. Hij draaide zich halfom, greep de doek uit zijn zak, veegde zich met een zeer snelle beweging den snuivenden neus en kwijlenden mond af - een handgreep dien hij vaak bleek te herhalen - en vroeg, terwijl de zakdoek al weer weg was: 'Heb je niets te doen, Over de Linde? Zal ik je 't werk soms 'is aanwijzen? Heb je dat nieuwe commissiegoed al uitgepakt en geprijsd?'

'Nee meneer! Nee! Dat leek me nu juist zoo'n mooi werkje voor Hoogland om mee te beginnen. Ziet-ie 's wat we krijgen. Ik zal 't hem straks 'is wijzen. En dan kon ik in die tijd de brief aan Köhler schrijven, vindt-u ook niet?'

'Is dat dan ook nóg niet gebeurd? Heere, heere, wat wordt er toch een tijd verbeuzeld hier! Nou enfin, doe dat dan maar zoo.' En mijnheer van den Eijnde ging voort Huib de indeeling van zijn waren te toonen. 'Hier ligt het postpapier en de kantoor- en teekenbehoeften. Ja, die dingen mot je 'r ook wel op na houden, niks aan te doen, 't publiek verwacht het van je, maar 't boek blijft toch maar de hoofdzaak, hè? Ja.... En dán onze leesinrichting. Huneveld, vertel jij hem straks maar 'is hoe we onze leesinrichting behandelen. Dan kan hij dat voortaan ook wel doen, met Manus, laat 't 'em 'is zien, hè? De portefeuilles en de etiketjes en de lijstjes en zoo. Ja, ja! Hè, hè!' - en de boekverkooper liet het snuif-en-slobber-geluid weer hooren, waarbij hij zijn smoezeligen zakdoek in éénen haal langs neus, mond en kin sleurde - 'Ziezoo! Nou! En als er iemand in de winkel komt, altijd dadelijk toeschieten en attent helpen, dat's de boodschap maar, onder leiding van Over de Linde, die 's óók voor de winkel. Meneer Huneveld mot nou 'is een beetje 'an zijn werk blijven. En beleefd zijn tegen de klanten, dat spreekt óók, hè? Wijs hem 'is gauw waar het pakpapier ligt, Over de Linde, en het garen. Ben je nog al handig met pakjes maken? En vooral niet te vlug zeggen: dat hebben we niet, hoor! Eerst goed kijken of vragen. Is het er bepaald niet, nou dan zeg je: pardon meneer, of dame, - wat het dan is - precies wat u vraagt hebben we op 't oogenblik niet, maar mag het ook wat anders wezen, en je noemt iets op. Helpt dat ook niet, dan vraag je onderdanig of het niet besteld mag worden. Altijd maar zeggen dat het er in een paar dagen kan zijn. Valt dat tegen, nou, dan geef je de schuld maar aan de luie uitgever of de sloffe importeur.'

Zoo werd Huib Hoogland onbezoldigd winkelbediende bij den boekverkooper van den Eijnde. Hij stond er achter de toonbank, leerde pakjes maken, en praatjes met de klanten, verkocht inkt en pennehouders, Faberpotlooden, papier en enveloppen, sponzedoozen, zakmessen, conté en houtskool - en ook wel eens een werkelijk boek of een stukje muziek voor piano of zang. Een schoolboek of een bundel preeken, godsdienstige gedichten, een kinderverhaal of een dictionnaire - soms ook, aan jongelui, een deel Darwin of Multatuli, een fransche roman uit het vergifkastje, een duitsche brochure over zenuwziekten, sexueele hygiene, het leven na den dood, of

de verzen van een franschen of engelschen dichter: Coppeé, Lamartine, Byron of Moore. Ook naar Shelley

en Keats begonnen enkelen te vragen. Maar oneindig beter gingen Beets en de Génestet. Dokters, leeraren, een zonderlinge ingenieur of advocaat schoten haastig den winkel in om een boek te bestellen, dat dan bijna nooit voorhanden bleek, hetgeen zij ook niet te verwachten schenen. Een enkele maal hield een équipage voor de deur stil en schreed een dame binnen, vragend met een gewichtig gezicht naar een prachtwerk voor een cadeau. Dan kwamen uit een vooruitstekend benedenkastje - men moest er voor neerhurken om er iets uit te halen - zware folianten en kwartijnen in donkerblauwe of vuurroode banden te voorschijn, met veel verguldsel op het plat, den rug, de snee, en binnenin meest fotografieën naar buitenlandsche, vooral duitsche kunstwerken bij verzen van Hamerling, Tennyson of een andere grootheid van den dag. In dergelijke gevallen schoot gewoonlijk, van uit de donkere winkeldiepte, de baas zelf naar voren, praatte veel en lieverig lachend met den klant over de prachtigheid zijner glimmende prachtboeken - waarop zich intusschen onder zijn behandeling vele kleine doffe vochtvlekjes vertoonden, hetgeen vaak oorzaak van weigering werd. Mijnheer van den Eijnde kon daar woedend om worden, en schelden op zijn leveranciers, die hem zulke gevlekte banden in de maag dorsten stoppen.

Soms ook mocht Huib even zitten om de leesinrichting in orde te maken, etiquetten op te plakken of de leeslijstjes bij te schrijven - werk dat door Manus, den altijd mopperenden loopknecht, met minachting werd aangekeken en afgewacht - hij wist het immers allemaal wel, hij haalde en bezorgde de portefeuilles nu al zooveel jaren; bijna nooit kwam er verandering in. De eenige onregelmatigheid, die zich nogal eens voordeed, was dat er iets ontbrak in de portefeuille, wanneer iemand het Humoristisch Album, de Wetenschappelijke Bladen of Europa nog even had willen houden - daar moest hij dan apart voor terug; als hij eenigszins kon gaf hij Huib de schuld van zulke gevallen, waar hij fel-nijdig om was: hevig waren de vloeken en verwenschingen, die Manus, als hij kwaad werd, uit zijn nooit ontbrekende pruim kon malen.

Verder vergiste zich de jongen, in de eerste weken, nu en dan wel met een prijs of vergat kleine bizonderheden bij een bestelling te noteeren. Als de baas dat merkte, kreeg hij, o! aanvankelijk zeer zoetsappigflemerige, maar al meer hatelijke, smalende standjes. Over de Linde stond dan gekke gezichten te snijden en hem knipoogjes te geven, zei later dat hij wel mal was als hij er zich een snars van aantrok, en Huib wist dat ook mijnheer Huneveld zijn glimmerige, ros-zwarte schouders ophaalde en minachtend grijnsde over de aanmerkingen van den patroon.

Nog vóór hij achttien jaar werd, was Huib Hoogland in de gewichtige en veel omvattende zaken van den boekhandelaar van den Eijnde volledig ingewijd.

(*Wordt vervolgd.*)

Isoude,
door J.B. Ubink.

In de National Gallery te Londen hangt in de zaal der Italianen een allegorische voorstelling van Paolo Veronese, getiteld ‘The Respect.’ Op de rechterhelft van het doek ziet men afgebeeld een dier zware vrouwen-figuren, waarvoor men in sommige tijdvakken der schilderkunst een zekere voorliefde schijnt

gehad te hebben. Zij ligt naakt op een rustbed en slaapt. Het vertrek, waarin zij zich bevindt is van een fantastische constructie (wat kolommen en tapijten), die geenszins de gerustheid verklaart, waarmede die vrouw haar weerloosheid onbewaakt heeft gelaten. Ter linkerzijde bevindt zich een geharnast krijgsman, blijkbaar een soldaat

van het overwinnend leger, dat zoo pas de veroverde stad is binnengedrongen. Hij heeft slechts de moeite behoeven te doen om een gordijn op zijde te schuiven ten einde tot die vrouw door te dringen. Op den achtergrond zijn meerdere strijdmakkers van den man zichtbaar, waardoor duidelijker het bijzondere van den toestand in het licht wordt gezet, en geen twijfel overblijft omtrent het gevaar, waarin de vrouw verkeert. Behalve door de verbeeldingskracht kan de schilder geïnspireerd zijn door een geschiedkundig voorval, dat in het desolate Italië der Borgia's niet noodzakelijk een onwaarschijnlijkheid behoeft geweest te zijn. Uit de voorstelling blijkt verder, dat het lot, waaraan die vrouw zich misschien een weinig onvoorzichtig heeft blootgesteld, niet aan haar voltrokken zal worden. Tusschen haar en den krijger is een kleine Cupido afgebeeld, die zijn pijl op den indringer richt, zoodat deze, plotseling in Liefde ontstoken, aarzelt en gevolg gevend aan een anderen aandrang, zich vol eerbied begint af te wenden....

Toen ik als plichtmatig toerist bezig was de National Gallery als punt van programma af te werken, trok dit schilderij bij mijn eersten omgang in de zaal der 'Late Italian Schools' mijn aandacht niet. Evenals iedereen bracht ik de door het fatsoen geëischte tien minuten door voor het groote doek van denzelfden kunstenaar, dat tot onderschrift draagt: 'The family of Darius at the feet of Alexander the Great after the battle of Issus,' een schilderstuk, waarvan de catalogus spreekt als 'the most precious Paul Veronese' en dat door het kunstzinnig Engeland met 13650 pond betaald is geworden.

Het viel echter niet te loochenen, dat mijn oppervlakkige belangstelling niet wenschte overtuigd te worden van de voortreffelijkheid van het kunstwerk. In steê van tot bewondering werd mijn geest gewekt tot verwaten kritiek, in mij te meer te misprijzen, wijl het mij bewust was, dat de enkele door mij gelaakte beginselen inderdaad voor koele discussie vatbaar waren. Nadat ik mij op een open stoel had neergezet, om mijn indruk tot klaarheid te brengen, werd mijn aandacht door een stroom van bezoekers afgeleid en viel mijn blik op de kleinere schilderij, die ik zoo juist beschreven heb. Ook hier werd ik gehinderd door de meening, die de reeds vier eeuwen ontslapen kunstenaar mij alsnog trachtte op te dringen en vooral de Cupido in het midden van de groep van handeling scheen mij van een bespottelijke naieviteit. Daarna verviel ik echter aan mijn herinneringen....

Het is uithoofde daarvan, o voortreffelijke Veronese, dat ik uw gebenedijd werk met liefde en opperste dankbaarheid zal blijven gedenken. Er zijn tijden in den noodstand van onze zielen, dat de balsem voor onze smarten slechts verstrekt wordt door de Grooten van ons geslacht. In den nacht van mijn ellende, die mij overschaduwde, toen ik wandelde door 'the desert of London Town,' verscheen mij uw 'Respect' als een stralend monument van het menschelijk geweten. En wanneer ik nu schrijf over uw allegorie, dan ligt het niet in mijn bedoeling uw kunst te loven, uw vlijt en toewijding tot een voorbeeld te stellen aan geslachten, en uw genie te vereeren als een wonder van den weldoenden Schepper. Doch dan doe ik boete voor den glimlach, die mijn lippen omzweefd heeft, toen ik uw didactiek misprees. En evenals gij, wensch ik te getuigen....

Zij was de mooiste vrouw, die mijn pad kruiste. Haar schoonheid was die eener Gitane, gehuld in de Parijsche elegance onzer Westersche cultuur. In mijn geheugen heb ik haar beeld bewaard en niets ontgaat mij van haar donkere haren vol natuurlijke

golving, haar fluweelen oogen, waarvan het wit den weerglans had van saffier, haar wangen zonneglanzend als rijpe perziken, haar boezems met den tro-

pischen tint van oud ivoor (twee tortels dragend violette bloemen), haar lippen, glorend als een gemma van koraal. Haar gang had de lenigheid van een hinde en iedere stand van haar lichaam was een voortdurende openbaring, hoe de godinnegratie van het vrouwelijk genus zich uitbeeldde in den grondvorm van het menschelijk dier.

Zij was zich haar enerveerende schoonheid bewust en gaf zich de plichtmatige zorg den glans van haar persoonlijkheid in stand te houden. Haar toiletten waren menigvuldig, smaakvol en somwijlen excentriek. Door een met voorliefde beoefende sport handhaafde zij het sappige en bruisende van haar gezondheid. Zij had een ingeschapen vereering voor de zon en den wind en het was een lust haar lenig lijf op de fiets te zien worstelen tegen den stormwind of op anderen tijd haar exotische verschijning te ontmoeten in de duinen, terwijl de zon het zand blakerde en de lucht in verhitte kolommen omhoog deed trillen. Zij was een natuurkind, de kracht en de weelde van het leven wademde overmachtig door de lorrige schittering van haar modieuze japonnen, als een machtige zeilsteen riep zij in de ziel stroomingen en tendenzen te voorschijn, die ver buiten alle tradities bleven. Sterker was zij dan de weedom om de verloren Natuur, wijl zij als een vreemd prachtbloeisel de zinnen onmiddellijk verrukte. In de verfijning van haar toilet geleek zij de heldin uit een Pastorale, nochtans was zij slechts bij uitzondering dweepziek en vervuld van minneklacht.

Ofschoon zij vanaf het eerste oogenblik een diepen indruk op mij maakte, zocht ik haar gezelschap niet. Zij was niettegenstaande haar twintig jaren een krachtige, grillige persoonlijkheid en het bekoorde mij, die de dertig gepasseerd was, in geenen deele den staf van haar aanbidders te vergrooten. Daar kwam bij, dat zij getrouwd was. In de dagen, dat ik kennis met haar maakte, was haar huwelijk juist bij volmacht voltrokken en stond zij op het punt naar Indië te vertrekken. Wanneer het toeval ons samenbracht en zij de wonderen van haar meisjesziel ontvouwde, bejegende ik haar met de discipline, die den man onderscheidt van den jongeling. Door het verschil in leeftijd was het doelwit van haar dagelijksche bekommeringen een ander dan het mijne en daardoor drong het niet tot mij door, dat er kans bestond, dat de terughouding, die ik aan den dag legde, haar noodzakelijk moest prikkelen.

Haar geest hield zich meer met mij bezig, dan ik vermoed had, doch de ontdekking van dit feit, was meer streelend voor mijn ijdelheid, dan wel bevorderlijk voor mijn rust. Ons beider opmerkzaamheid werd met een zekere noodlottigheid gericht op den aard van onze verhouding en het was omstreeks dien tijd, dat ik met spijt overwoog, dat zij buiten het plan van mijn leven stond. Met haar te zoeken beging ik in tal van opzichten een dwaasheid, te meer immers wijl zij op het punt stond het land voor goed te verlaten. Doch de mensch smacht krachtens zijn oorsprong naar het onbekende en het verraste mij niet, toen zij mij op zekeren dag zelf uit mijn tent kwam lokken.

'Heb je een hekel aan me,' vroeg ze.

Ik protesteerde en informeerde hoe ze aan haar onredelijke meening kwam.

'Je ontwijkt me,' zeide ze, 'het is duidelijk, dat je houding tegenover mij in hooge mate bestudeerd is.'

Haar meening was niet ongegrond, schoon ze ongelijk had, maar ik zag geen kans haar de waarheid te zeggen. Ik merkte dus eenvoudig op, dat ze zich vergiste. Maar daarmede was ik niet van haar af, zij kon haar aanbidders bij tientallen tellen en was in veel opzichten een bedorven schepsel, dat zich een vrijheid veroorloven kon.

Deels ernstig, deels ironisch vroeg zij:

'Ze zeggen hier, dat jij macht over de vrouwen hebt. Behoort je terughouding soms tot de tactiek?'

Ik geloofde een oogenblik aan roekeloozen overmoed en ontleedde haar gelaat, doch ik ontdekte noch naiviteit, noch behaagzucht. Er lag meer bitterheid, dan spot in haar stem, haar ernst stemde mij somber en ik antwoordde met een wedervraag:

'Waarom ga je naar Indië.'

Het was bijna een beleediging, zij werd driftig, en verwijtend voegde zij mij toe:

'Natuurlijk, omdat ik getrouwd ben. Ik ga toch naar mijn man!'

'Een zwak motief,' meende ik, 'je hadt hier kunnen trouwen met wie je wilt. Hoe lang is je verloofde al weg?'

'Drie jaar.'

'Welnu dan....'

Ze wendde de oogen af van mijn onderzoekenden blik en schijnbaar luchtig zeide zij:

'Holland is mij te eng.'

Ik meende het recht te hebben, boos op haar te worden, mijn melancholie om dit mooie kind stimuleerde mij tot een verwijt over haar lichtzinnigheid: 'Wat interesseert ja dan eigenlijk mijn macht.'

Ze deed, alsof ze mij niet hoorde en murmelde:

'Ik wou, dat ik een man was.'

Men kan een dergelijke boutade alleen beantwoorden met een wijsgeerig vertoog en ik was den leeftijd, waarin de philosophie mijn fort was, reeds lang te boven, zoodat ik geduldig afwachtte, of zij meer te zeggen had. Haar houding veranderde, zij blikte in de verte en beschreef nonchalant met de punt van haar voet grillige figuren in de ruimte.

Hardop peinsde zij:

'Met wien had ik hier moeten trouwen? Jullie bent allemaal eender. Als ik een man was, zou ik anders zijn. Wanneer kom ik er een tegen, waarvan ik zeggen kan, dat hij een kerel is?'

Zij was voor mij op dat oogenblik verleidelijk als een Houri uit het Paradijs, doch ik gevoelde mij haar meerdere in levenswijsheid en krachtens dat besef beging ik een zotheid. Mijn toon was gemoedelijk, toen ik haar uitdaging ontweek en mijn waarschuwing uitsprak:

'Je moet mij niet op de proef stellen, kind. De partijen zijn niet gelijk. Jij bent jong en ik heb eenige ervaring op je voor..'

Haar lichaam strekte zich, of een zweepslag haar had getroffen, haar ademtocht ging sneller en zij vlijmde:

'Pedant!'

'Mijn raad is welgemeend. Je zult verliezen.'.

Ik had haar feller getroffen, dan mijn bedoeling was, haar oogen schitterden met een laatdunkenden gloed, haar lippen klemden zich opeen, doch haar zwijgen hoonde meer, dan grievende woorden. Met een korte beweging keerde zij mij den rug toe en verliet mij met een vasten, vluggen pas. Ik deed geen moeite haar terug te houden, zoozeer was ik overtuigd van het gepaste en eerlijke in mijn houding. Ik meende, dat de oprechtheid van mij eischte, dat ik haar mijn meening onomwonden meedeelde. Doch ik vergat, dat het dikwijls beter is, den ernst te verbloemen in scherts en een idealen waarheidszin te hullen in geveinsdheid. Immers ik mocht dan gelijk hebben, dat mijn ervaring, in bitterheid opgedaan, beter wapenrusting was, dan haar jonkvrouwelijke hoogmoed, mijn dwaze ridderlijkheid getuigde van een

menschenkennis van den kouden grond; en in stêe van als waakhonden, ijlden mijn woorden als vossen met brandende staarten door haar ziel.

Gedurende de eerste dagen na dit onderhoud vermeden wij stelselmatig ieder intiem gesprek. Wij ontmoetten elkander dikwijls, daar de omstandigheden dit meebrachten, doch steeds in gezelschap van derden. Soms richtte zij het woord tot mij om een kleineerende, hatelijke opmerking te luchten die ik dan glimlachend aanhoorde, tenzij mijn vernuft mij een puntige wering ingaf. De wending, die de zaken namen, bevreemdde en bedroefde mij, onze harten verwijderden zich van elkander en er waren oogenblikken, dat zij bepaald een afkeer voor

mij aan den dag legde. Ik geloofde van tijd tot tijd, dat zij veinsde uit berekening. Hiermede was niet in overeenstemming de onloochenbare heftigheid, waarmede zij mij telkens opnieuw aanviel, niettegenstaande ik haar allengs feller en correcter terugwees. Zij bezat al de hardnekkigheid van een bedorven kind en verbitterd voorspelde ik haar ten laatste, dat zij voor haar roekeloosheid zou boeten.

'Zal jij het mij aandoen?' spotlachte zij.

'Misschien.... misschien niet.... maar dan zeker een ander!'

Zij legde niet den minsten eerbied aan den dag voor mijn paedagogie en ging voort mij te behandelen met den minachtenden overmoed, die mijn stemmingen opvoerde tot een hoogen graad van nervositeit, zoodat ik ten laatste mijn beheersching begon te verliezen. De begeerte haar te vernederen werd sterker dan mijn zelfgenoegzaamheid en met haastigheid greep ik de gelegenheid, toen zij mij geboden werd.

Het gebeurde op een Vrijdagmiddag in Juli. Het was te warm geweest om op Houtrust te korfballen, het gezelschap had het spel gestaakt en was naar zee gegaan. Ik had me daarbij aangesloten, wijl de partij voetbal, waaraan ik meegedaan had, ook verstikt was in de hitte. We hadden een tent gehuurd bij den sluiswachter en een paar van ons, die een badkostuum bij zich hadden, waren gaan zwemmen. Ze hadden zich later weer bij ons gevoegd en zoo lagen wij loom en landerig in het gloeiende zand, beschaduwd door het tentlinnen, dat wij zoover mogelijk hadden uitgespannen. Onze gesprekken waren vaag, kort en abrupt. Er zat geen logische lijn meer in, maar toch verrieden de woorden, als zachte staccato's welke gevoelens er leefden in dit achttal bijna sluimerende menschen. In hoofdzaak zal het niet veel meer geweest zijn dan een nauw bedwelmende zinnelijkheid, die de psyche verslapte als een lichte alcohol, Zonder de discipline, die ons maatschappelijke menschen in toom hield, zou het een wilde stoeipartij zijn geworden. Nu bleef het uiterlijk kalm, geen enkele aandrift kreeg gelegenheid te groeien, wat er in de ziel omging kon men slechts benaderen uit de vormlooze gesprekken, spontane uitroepen, schijnbaar onlogische replieken.

Een van ons, een mooi blond meisje, hield zich geruimen tijd bezig haar buurman te plagen met een helmgras. Deze beweerde eindelijk, dat hij er genoeg van had.

'Als je er meê door gaat, laat ik het je afzoenen.'

De plaagster bleef onverstoord en beweerde:

'Grootspraak.'

'Poeh, als ik wil!'

'Dan nog niet, je kunt een meisje alleen maar kussen, als ze zelf wil.'

Mocht de aldus uitgedaagde zin hebben gehad de onderneming te wagen, hij deed het niet, in stêe van gekust, werd er gediscussiëerd.

De twist werd plotseling algemeen, het onderwerp had ieders belangstelling en datgene, wat de regelen van de samenleving verboden, werd nu te heftiger bejaagd in een flirt der gedachten. Er werd overeengekomen, dat ieder zijn meening zou zeggen. In mijn hart vond ik deze manier van doen belachelijk, ik zag beslist geen kans een denkbeeld over dit punt uit te spreken en ik luisterde zwijgend, maar toch geïnteresseerd. Toen het mijn beurt was om mijn zienswijze te formuleeren, kon ik niet anders dan mijn onwetendheid bekennen met een glimlach van amusement. Mijn houding kostte mij een scherpe berisping van mijn dagelijksche vijandin:

'De artist staat natuurlijk weer te hoog voor ons gesprek.'

Met een plotseling gescherpten positieblik verkende ik het voordeel in mijn situatie, het kwam in mijn voornemen haar te tergen en mijn glimlach werd hooghartig, toen ik zeide:

'Misschien.'

'Weet jij het dan beter dan wij allemaal?'

‘Waarschijnlijk niet. Ik kan jelui overigens niet beoordeelen. Ik beoordeel alleen mijzelf.’

‘En mogen wij misschien dat persoonlijk oordeel ook weten?’

Ik beschouwde haar eenige oogenblikken met het gevoel, dat een jager uit de bergen bezielt, wanneer hij na dagen vervolgens bijna de gems bereikt heeft, het doel van zijn koninklijke jacht. Mijn zenuwen waren ten hoogste gespannen, toen ik haar gelaat bespiedde.... Haar kaken werden rood geverfd, haar oogen bliksemden mij tegen, wij vergaten de aanwezigen en bestonden in onzen strijd alleen voor elkander. Ik gaf antwoord zonder mijn blikken af te wenden en zeide stroef:

‘Ik kus, wie ik wil.’

Er was eenige oogenblikken stilte, het gezelschap zag plotseling den strijd en verwachtte den uitslag. Ofschoon haar houding niet veranderde, begreep ik, dat zij eenige seconden aarzelde. Haar hoogmoed was echter grooter dan haar voorzichtigheid, haar begeerte om te vernederen was even sterk als de mijne en in het volle besef van haar ongenaakbaarheid beet ze mij toe:

‘Bah.’

Met overleg stond ik langzaam op. Ik vreesde, dat ze mij zou ontloopen en ik wist, dat ik haar vlugheid niet kon achterhalen. Toen ik haar genaderd was, sprong zij overeind, bleef echter staan, vertrouwende op haar kracht en behendigheid. In een snellen greep vatte zij mijn polsen met zoodanige heftigheid, dat ik een licht gevoel van pijn ondervond. Ik deed geen moeite mijn handen te bevrijden, ik behoefde geen oogenblik aan mijn physieke overmacht te twijfelen en een korten tijd genoot ik van de zekerheid, dat ik winnen zou. Op dit oogenblik kon ik niet nalaten haar te bespotten. Met schertsende ironie fluisterde ik quasi-smeekend:

‘Geef me zelf maar een kus, Pauline, dan ben je er met eere af.’

Het scheen, dat mijn opmerking het haar eerst duidelijk maakte, dat zij zich zoover had laten vervoeren, dat zij de verliezende partij was. Plots was de fiere hoogmoed uit haar trekken verdwenen, het bloed vloeide uit haar wangen, haar oogen weerweerkaatsten een schemering van wanhoop en melancholie en ik staarde in een gelaat, dat in zijn stralende bleekheid engelachtig schoon was. De greep om mijn polsen verslapte, zij liet mij los, en wilde ontvluchten, doch haar beweging was te loom, zij draalde en aarzelde.... In haar verwering voelde ik den tonus van haar lichaam, doch haar spieren werden, door andere stroomingen beheerscht dan die van haar wil en krachteloos viel zij in mijn armen. De kus, die ik haar gaf, was een noodlottige. Zij verried mij een geheim, dat ik niet had mogen weten, doch dat, nu het mij bekend werd, mijn bloed te koken zette, zoodat ik haar de vrijheid weergaf met kloppend hart. Zij verliet onmiddellijk ons gezelschap en liet het aan mijn zelfbeheersching over de situatie te redden, hetgeen niet moeilijk was, daar aan allen de bittere ernst van het gebeurde ontging en zij natuurlijk instemden met mijn verontschuldiging, dat de fout bij haar lag en ik er niets aan doen kon.

Vanaf dit oogenblik waren onze zielen in een maalstroom geslingerd, waaruit eigen kracht ze niet meer redden kon. Onweerstaanbaar werden we in de cirkelzuiging onzer hartstochten rondgedreven en zoo de koorts onze gedachten niet ontzet had, zouden wij met mathematische zekerheid het uur van onzen ondergang hebben kunnen berekenen. Het stond mij klaar voor den geest, wat ik van haar verwachtte, als een schaker doorvorschte ik de mogelijkheden en combinatie's, die in den toestand verborgen waren. Zij zou binnen enkele weken vertrekken, de Oceaan zou tusschen

ons liggen, ik zou haar voor goed verloren hebben. Inderdaad de uren, gedurende welke ik haar aan de omgangswereld kon ontrooven, waren slechts luttel, nochtans

scherpte mijn verstand zich in raffinement en muilbandde ik het grommende ongeduld van mijn begeerten.

Mijn ziel juichte, toen zij opnieuw den strijd aanbond en ik een nieuw bewijs ontving van haar roekeloosheid. Den dag, nadat ik haar gekust had, zond zij mij een appel met een briefje, waarop geschreven stond: 'De moderne Eva.' Zij ontleende dit bijschrift aan den titel van de gelijknamige operette, die toendertijd op de Seinpost gespeeld werd. Overigens was het denkbeeld van dit rampzalig geschenk haar uitsluitend eigendom. Haar trots had naar een middel gezocht om mij vooral te kennen te geven, dat zij zich in geen enkel opzicht verslagen waande. Ik bevroedde, dat zij het gewicht van haar daad niet besefte, zelfs al mocht haar de symboliek van dit geschenk niet verborgen zijn, wat ik echter niet aannam. Geenszins wil ik ontkennen, dat het mij eenig nadenken kostte, eer ik wist wat mij te doen stond. Op dit oogenblik bevond ik mij op een tweesprong, terwijl de keus, welken weg ik zou inslaan, mijn geest in hooge mate bezig hield. In dit stadium was mijn uitdaagster aan de koele macht van een menschenkennis overgeleverd, die haar omvleugelde. Haar daad was een uitvloeisel van die gesteldheid in de vrouwenziel, die men niet begrijpen, doch slechts met vage aanduidingen benaderen kan. Het is namelijk het verschijnsel, dat zij met schijnbare bewustheid in de zonde haar verderf zoekt, dat zij haar tegenstander in onvoorzichtigheid en moed niets toegeeft, zoo dat haar naiviteit den uitsluitenden schijn van schaamteloosheid draagt. Met mijn mannelijke intuïtie schatte ik de mate van verdorvenheid bij de geefster en ik kwam tot de slotsom, dat zij den appel tusschen ons geworpen had in schuldeloozen overmoed: zij was te jong en had zeker niet geweten en dan nog gedurfd. Doch er was iets anders: het kon haar gezegd worden! Met een gevoel van wreedheid overzag ik de verwarring, die ik in haar jonkvrouwelijke ziel zou brengen, indien ik haar in het licht zette, wat zij gedaan had. Mijn zelfstrijd was niet gering, ik kon de beteekenis van haar misgreep negeeren door haar met een grap te antwoorden, niemand en zij zelve allerminst zou den afgrond vermoed hebben, waarin ik haar leiden kon. Echter zij was de mooiste vrouw, die mijn pad kruiste, mijn zelfbeheersching was niet tegen den door haar opgewekten hartstocht opgewassen en ik zond haar eenige brutale versregels.

Toen ik haar daarna ontmoette, toonde zij niet de minste ontroering, haar trots weigerde het gevaarvolle van onze verhouding in te zien. Mocht haar hart geklopt hebben bij het lezen van het product van mijn misbruikt talent, haar lach parelde niet minder helder, toen zij mij complimenteerde, gelijk ik haar voor het geschenk dankte en indien een blos haar wangen overstroomd had bij de innerlijke overweging van haar daad, haar oogen vlamden niet minder uitdagend dan gewoonlijk. Ik had dit verwacht en in de diepste schuilhoeken van mijn intellect brouwde ik den wijn, die haar verderf moest worden.

Wanneer ik nadenk over den geest, dien ik aan haar verkwistte, de charme, die ik listiglijk weefde door onze gesprekken, de huiveringen, die ik met overleg joeg langs haar gebeente, de droomen, waarmêe ik haar dwaas hoofd vervulde, dan heb ik een matelooze verachting voor mijn leven. Zeer zeker had ik haar ten slotte waanzinnig lief, veel en wellicht alles is te verontschuldigen, indien de Bovenmenschelijke Demon van het ras de zweep over de ziel heeft gelegd, doch juist dat is de nimmer ophoudende oorzaak tot schaamte. Te voren had ik dit alles geweten, vol wijze voorzienigheid had ik mijzelve en haar gewaarschuwd en juist die waarschuwing ter

oorzake gingen wij zienderooge te gronde. Over hàar zieleleven kan ik niet in alle opzichten oordeelen, dit was reeds lang aan mijn

controle ontsnapt, doch de visioenen, die mij door den geest trokken, waren voor mij geen wondervolle vreemdelingen. Hun oorsprong was mij maar al te goed bekend. Tweeërlei is de Liefde: zij is een weldoende prikkel voor alle levensgewaarwordingen bij de aanwezigheid van het voorwerp der genegenheid, en ter andere zijde is zij de smart van het verlangen, en veeltijds wordt zij alleen aan het laatste herkend. In den omgang met deze bekoorlijke vrouw, die mij in enkele dagen ging verlaten en die nooit meer in mijn gezichtskring zou verschijnen, wies de smart om het afscheid met ieder uur en werd zij een niet af te schudden kwelling des geestes. Een wereld van gedachten was in mijn breinkas geschapen en hoezeer ik trachtte mij ervan te doordringen, dat dit alles waan, waan, waan was, het gelukte mij niet het ijle van deze fantasmagorie te doorschouwen. Het kon niet uitblijven, dat in deze staat van zaken het einddoel, waartoe de razende hartstocht ons voortjoeg, haar onbedorven lichtzinnigheid moest beangstigen naarmate het zich duidelijker voor haar verschrikte verbeelding begon af te teekenen. Haar trots vond geen anderen uitweg, dan dat zij plotseling haar ziel maskeerde in lafhartige kuischheid en eerlooze coquetterie.

Ik weet niet, of ik er mij in die dagen rekenschap van gaf, dat het verlies van mijn mannelijke waardigheid een ongeoorloofde prijs was voor de liefde van dit schitterende kind. In ieder geval ik betaalde dien en maakte haar om die houding een scène als een schuldeischer, die vecht voor een dubieuze post, twijfelachtig zoowel in vordering als in voldoening. Mijn vulgaire strategie faalde, zij kwam uit dien strijd coquetter en kuischer te voorschijn dan zij al reeds was. Die ontdekking verbijsterde mij een oogenblik, maar ik besteedde aan de overdenking niet lang om een besluit te nemen. Mijn karakter was blijkbaar aan het verworden, de rol van getroefden minnaar zou ik niet meer spelen en ik brak onmiddellijk alle betrekkingen met haar af. Ik vermeed de plaatsen, waar ik wist haar te zullen ontmoeten, en toen het toeval ons toch een keer samenbracht, negeerde ik haar als een volslagen vreemde en onttrok mij met den meesten spoed aan haar gezelschap.

Het was een psychische operatie, die mijn gemoedsleven een schier onherstelbaren slag toebracht. Ik werkte en sliep niet meer, den ganschen dag en een groot gedeelte van den nacht zwierf ik buiten, ik zocht op alle manieren verstrooiïng zonder mij van de dwangvoorstelling van mijn hartstocht te kunnen bevrijden. Maar ik boog niet. Vanaf het oogenblik, dat het mij duidelijk werd, dat mijn dwalen langs de straten en het strand nog weer voortkwamen uit de verkapte hoop haar te ontmoeten, liet ik ook dit na en trachtte mij met alle geweld te dwingen in het gareel van geregelde gewoonten. Ik bezocht de schaakclub, vond er in den zomeravond niet dan enkele maniakken, nochtans maakte ik met een van die heeren een afspraak voor een match, die zes avonden duurde, gedurende welke ik alle partijen won, hoezeer mijn tegenstander veel sterker speelde dan ik. Het had althans dit voordeel, dat ik weer kon slapen, want wanneer ik na het ingespannen combineeren voor het bord een paar koude whiskey's gedronken had, sliep ik eenige uren diep en droomloos. Ik ontwaakte dan wel met een brandende hoofdpijn, doch ik verbeeldde mij, dat deze beter te dragen was dan mijn rustelooze bestaanssmart. Mijn leefwijze was niet verheven, echter ben ik er stellig van overtuigd, dat dit koppig egoïsme er zeker toe geleid zou hebben, dat mijn liefde er door gedood werd. Even als tot dusver telde ik de dagen, thans met een zekere verlichting, want ieder etmaal, dat ging, was er een minder in mijn marteling. Het stond namelijk bij mij vast, dat als het voorwerp van mijn

onzaligen hartstocht eenmaal het land uit was, mijn rust alsdan vanzelf zou weerkeeren.

Het liep anders. Op een avond ontmoette ik haar in de straat, waar ik woonde, zij had mij klaarblijkelijk opgewacht en trad mij in den weg. Ik gedroeg mij bespottelijk, deed kwetsend beleefd en vroeg, waarmede ik haar van dienst kon zijn. Achteraf beschouwd was het natuurlijk, dat haar gemoedsstemming gelijksoortig aan de mijne was en dat ik dat niet van stonde aan begreep, is slechts een bewijs te meer voor de verblinding, die mijn zelfzuchtige passie mij had aangedaan. Zij voelde het, zoo niet zuiverder dan toch veel mooier dan ik.

'Wij moeten vrede sluiten,' zeide zij, 'zoo kan het niet duren.'

Tegenover die oprechte bekentenis zakte mijn opgeschroefde houding ineen, maar mijn koppig besluit om haar uit mijn leven te schrappen had zich te vast in mij geworteld om zoo maar plaats te maken voor welwillendheid.

'Ik gevoel geen behoefte aan den vrede,' antwoordde ik, 'ik zal het wel te boven komen.'

'Maar ik niet,' verzekerde zij hartstochtelijk, 'ik kan niet vertrekken, als dat tusschen ons blijft bestaan.'

'Je vergist je.'

Deze bewering ging langs haar heen, zij had blijkbaar niet verwacht, dat ik een verzoening zou weigeren.

'Ik heb heel leelijk tegen je gedaan,' bekende zij heftig blozend, 'maar nu ik dat toegeef, moet het je genoeg zijn.'

'Gekheid,' weerlegde ik haar, 'de fout lag ook bij mij.'

Maar zij voelde dat anders, zij trok de schouders op en zeide eenigszins onverschillig:

'Dat was je recht. Je bent een man.'

Ik had haar kunnen antwoorden, dat uit dat oogpunt beschouwd haar houding met soortgelijk recht kon verdedigd worden, maar zoover kwam het niet. Haar naiviteit maakte op mij een schier komischen indruk, ik begon met te lachen en daarvan maakte zij onmiddellijk gebruik. Zij schoof haar arm door de mijne en jubelde:

'Gelukkig, je hebt gelachen. Je bent een barbaarsche stijfkop, maar nu laat ik je niet meer los.'

In den aanvang had ik het beschamend gevoel, dat ik overrompeld was, herhaaldelijk kwelde mij het denkbeeld, dat ik mij gedroeg als een zwakkeling, hetgeen nochtans niet belette, dat de avond eindigde in een idylle. Zij was mooier dan ik haar ooit had waargenomen, haar strijd was schijnbaar zwaarder geweest dan de mijne, ofwel haar twintigjarige constitutie had minder weerstand kunnen bieden; hoe het zij, de smart had haar trekken verfijnd en nu in de opwinding van haar hervonden geluk bezat zij de sprookjesachtige schoonheid van een nimf.

Wij kochten elkander bloemen bij een kweeker aan den Wassenaarschen weg, die ons met liefde hielp, hoezeer het laat was. Hij kende ons van vroeger, en omdat hij een aardig oud mannetje was, vonden wij het subliem, dat hij ons waarschuwde:

'Jelui bent te gek voor elkander. Dat gaat nooit goed. Werst voorzichtig.'

Het was niet de gewone knorrige voorspelling, die oude mannetjes en vrouwtjes zoo gemakkelijk afgaat, in zijn gelaat lag duidelijk de angstige bewondering uitgedrukt voor de feeërieke verschijning van mijn metgezellin en het mythisch geluk, waarvan zij de draagster was. Haar vreugde kwam mij in den aanvang overspannen voor, maar toen zij mij een en ander verteld had, begreep ik haar beter. Zij had berekend, dat zij na vandaag bijna geen kans meer had mij te ontmoeten. Overmorgen moest

zij Den Haag uit, om hier en daar in den lande bij familie eenige afscheidsvisites te maken en over veertien dagen zou zij van IJmuiden vertrekken, tegelijk met een vriendin van haar moeder, die tot herstel van gezondheid in Holland was geweest en nu weer naar de tropen terugkeerde.

‘Als ik je vandaag niet gezien had,’ verzekerde zij trouwhartig, ‘dan zou ik je

thuis hebben moeten opzoeken en ik geloof niet, dat ik zoo iets ooit gedurfd zou hebben.'

Onze wandeling duurde tot laat in den avond. Wij liepen door het bosch, vervolgens langs den zeeboulevard, volstrekt onbekommerd of wij ook door kennissen gezien zouden worden en daarna weer door het bosch. Steeds gingen wij gearmd, zij weigerde, mij een oogenblik los te laten.

'Ik zou zoo wel in eeuwigheid met je willen gaan,' verklaarde zij.

Het was nochtans buitengesloten, die eeuwigheid anders te beleven dan in beperktheid, het werd toch al onhebbelijk laat vóór wij er toe konden besluiten afscheid te nemen en zij heeft zeker een dozijn leugens moeten verzinnen om haar uitblijven voor haar huisgenooten aannemelijk te maken. Natuurlijk hadden wij tevoren afgesproken voor den volgenden, den laatsten.

De herinnering van dien dag weer te geven is een der moeilijkste problemen, die ik me ooit gesteld heb. Waarschijnlijk zijn mij noch bij haar, noch bij mij zelven alle motieven bekend, laat staan duidelijk geworden. Ik verbeeld mij, dat ik er nu meer van begrijp dan toen, maar het kan ook zijn, dat wat ik voor begrip houd, niet meer is dan kunstvaardigheid van mijn artistieke verbeeldingskracht. Op den langen afstand kan ik die twee echter niet meer scheiden. Ik heb terloops mijn dagboek nog geraadpleegd, maar de schrijver van het onderhavige tijdvak was een geëxalteerd mensch en zijn berichten zijn waardeloos.

In ieder geval acht ik het zeker, dat de liefde bij beide partijen een agglomeraat was van weliswaar nauw verwante, maar toch verschillende affecten. Bij haar werd de liefde stellig versterkt door het verdriet over het aanstaand vertrek en verwarden zich voor haar bewustzijn de weemoed om het vaderland en de geliefde betrekkingen eenerzijds met haar sexueele melancholie anderzijds, welke laatste daardoor ongewone proporties aannam. Ook moet het feit, dat zij juist getrouwd was, zonder de aanwezigheid van haar echtgenoot een reeks voorstellingen in haar opgewekt hebben, waarvoor zich noch bevrediging noch breideling opdeden.

En wat mij zelf aangaat, mijn hartstocht werd gekenmerkt door dat tragisch element, dat altijd wel deel uit zal maken van de liefde van een gerijpt man voor een jong meisje, dat niet voor hem bestemd is. Het is de persoonlijke smart om het Leven, dat men zich reeds voor een deel ontglipt weet. Het is de wanhoop om de Schoonheid en de Jeugd, die men in het begeerde voorwerp opnieuw naar zich toe wil halen om op het toppunt van zijn hersteld machtsgevoel tot het inzicht te komen, dat er iets mankeert. In stêe van dwaasheid en onschuld draagt men voor de eeuwigheid zijn bitterheid mee.

Mij hinderde den laatsten dag iets in onze verhouding. In haar hulpeloosheid was zij zich bij mij komen aanbieden, nietwaar, en dat zat mij dwars. Neen, denk nu niet aan iets leelijks, maar tracht uw medegevoel te scherpen tot het besef van de armoede mijner ziel. Zij kwam met het rijkste geschenk wat een vrouw geven kan en ik, ik stond met leege handen. Naar lichaam en ziel was zij bereid mijn bruid te zijn, mijn sprookjesschat! en ik had voor haar zelfs geen morgengave....

Het was een felheete Julidag geweest, gloeiend, fonkelend, een verkwisting van zonne-energie. Wij waren te fiets het Noordzeestrand langs gegaan en lagen tegen den avond aan de duinhelling benoorden Ter Heiden. Het was daar zeer eenzaam, de atmosfeer was onbewogen, warm, en toch verkwikkend vanwege de nabijheid van de zeeplas. De zon was ondergegaan in een wolkenloozen hemel, zoodat het

schouwspel niet het gewone karakteristieke verloop had. Het firmament was niet gekleurd, alleen getint tot ver over het zenith met in elkaar vervloeiende schakeeringen van eindelooze diepte.

In onze stemming bestond het element

der verwachting niet meer, er was tusschen ons angst noch aarzeling, onze gevoelens waren geen andere dan die van den eindelijken bruidsnacht. Onze kussen brandden niet langer, zij beroerden den huid als rozebladeren, onze hartstocht was niet schroeiend als een besloten vuur, maar ruim en teeder als de wijde zonsondergang in het Westen. Als mijn herinnering juist is, moet ik dien avond een oogenblik gesluimerd hebben. Met zekerheid kan ik dat niet bevestigen. In dit uur toch kreeg het leven de felheid, maar ook het ongewisse van een droom en het besef van de werkelijkheid was grootendeels verloren gegaan. Het nuchtere feit, dat wij te verwerkelijken kregen, scheen ons grootsch, machtig, buitengewoon; een gebeurtenis, die ons uit ons milieu rukte en verzette naar een hooger plan. Het menschelijke evenwel bleef onze maatstaf en daardoor steeg onze verhouding ras tot de geforceerde spanning van het romantische. Het was ons laatste samenzijn, weldra zou de halve planeet tusschen ons liggen, wij zouden elkaar menschelijkerwijs gesproken nooit meer terugzien. Het was een vaarwel voor het leven, want hoezeer het onherroepelijke van het afscheid achteraf beschouwd het zwakke in de tragiek van den toestand was, twijfelden wij er op dat oogenblik niet aan, of wij hadden onder het Caudijnsche juk van onze maatschappelijke verplichtingen door te gaan. Deze burgerlijke levensaanvoeling bevond zich hier voor een meedoogenlooos en onverzettelijk Noodlot en schoon ten doode bedroefd, bogen wij daarvoor gedwee het hoofd.

De smart won het ten slotte van den hartstocht. Wij hadden tranen vóór de verrukking, de vrouw aan mijn zijde bezat ten laatste wil noch weerstand, maar mijn willoosheid was niet geringer en datgene wat ik in iedere andere omstandigheid een Godsgeschenk zou hebben geoordeeld, vond mij nu niet in de gesteldheid om het te aanvaarden. In het toch vage besef dat ik mijn minnares niet bevredigde, trachtte ik mijn motieven te beredeneeren, motieven van ridderlijkheid, geweten, melancholie en misschien ook wel van cynisme. Doch de glimlach, waarmêe zij naar mij luisterde, zal mij wel ten eeuwigen dage een raadsel blijven....

Op onze wandeling naar huis beloofde zij mij bericht te zullen zenden uit de havens, die zij zou aandoen, wij bespraken de route, die de boot zou nemen en ook de reis, die ik zelf zoo spoedig mogelijk ging maken. En toen ontdekte zij, dat ik te Londen zou zijn op de datums, dat de 'Gelria' twee dagen te Southampton zou bunkeren. En natuurlijk vroeg zij, of ik op die dagen mijn reisplan wilde veranderen en twee dagen komen doorbrengen in Southampton. En ik beloofde!

En waarschijnlijk heb ik op het oogenblik der belofte reeds getwijfeld, of ik inderdaad gaan zou. Want zoover ik in de geschiedenis van deze liefde terugga, steeds vind ik mij na dat gegeven woord in tweestrijd, of ik het wel houden zou. Het was niet zoozeer eershalve, dat ik mij daarom bekommerde - het leven is geen stuiversroman - dan wel uit zelfrespect. Ik meende, dat mijn tegenzin om naar Southampton te gaan, voortkwam uit een zekere kleinburgerlijke angst voor het ongewone en dat maakte mij nijdig. Zou ik dan nooit leeren leven als een vrijggeboren mensch, zou ik dan altijd gevangen zijn in scrupules en nooit het woord van den dichter leeren begrijpen: 'Carpe diem.' Natuurlijk zou ik gaan, ik was toch wel dwaas, als ik het niet deed.

En toch, naarmate de dag begon te naderen, was mijn ziel vol onrust en twijfel. Nooit zal een minnaar, die in onzekerheid leefde omtrent de gevoelens van zijn lief, zoo wankelmoedig zijn geweest als ik, die de zekerheid had, dat ik welhaast opnieuw

kon verwerven, wat ik reeds eenmaal had laten voorbijgaan. Langzamerhand begonnen zich enkele denkbeelden duidelijker

in mijn geest te kristalliseeren: er was een gedachtencyclus van sentimentaliteit: zij was zoo jong, zoo mooi, zij ging met haar illusies en verwachtingen naar Indië, moest ik dat alles niet zijn liefelijkheid laten behouden? Er was een tweede van een zekere heldhaftigheid: zij was de vrouw van een ander en dat deze niets van onze zielsdwalingen wist, zooveel te erger; daardoor was hem de eerlijke kamp ontzegd. Kon ik, nu zich het geval steeds duidelijker aldus begon te stellen, wel volharden bij iets wat met mijn manneneer in strijd was? En dan was er ook de nuchterheid van den levensrijpe, die op een afstand zijn hartstochten beziet: welke zeepbel bejaag ik en hoe zal ze barsten, als ik er mijn vingers naar uitstrek....

Ik neem aan, dat dit laatste denkbeeld mij het meest bezighield. Twee dagen in Southampton konden zeer schoon zijn, wij zouden overvaren naar Wight en wij zouden daar den nacht vinden in een schoone natuur, in een omgeving van voornaam vermaak, ergens in een klein hotel aan de helling der rotsen met het uitzicht op den Oceaan naar het Zuiden, en wat late muziek van Zigeuners. Het zou zoo mooi zijn, als men het zich in een roman niet kon droomen.

Doch daarnaast was een platte werkelijkheid van ergernis, schaamte en ontgoocheling, die ik desnoods zou verdragen, zelfs vergeten, als ik er onverhoeds ware ingevallen, gevangen door de gelegenheid, meegesleept door de Liefde. Zou dit echter ook zoo zijn, nu de hartstocht reeds over zijn hoogtepunt was en de gelegenheid den sterken schijn had van te zijn een constructie in koelen bloede....?

Zondag 18 Augustus zou de 'Gelria' te Southampton zijn en reeds was ik genaderd tot den Zaterdag. Ik wandelde langs White Hall, opgewonden en afgunstig op die straat, dat neerdrukkende complex regeeringsgebouwen, dat mij duidelijker dan iets ter wereld vertelde, hoe klein mijn vaderland en hoe groot 'The Empire' is. Ik liep over Trafalgar Square onder het standbeeld door van Nelson, dat op zijn giganteske Corintische zuil, anderhalf honderd voet hoog, over de cosmopolis blikt. En vervolgens ging ik de National Gallery binnen en vond er na een uur omzwervens de schilderij van Paolo Veronese, getiteld 'The Respect.'

Ik zal niet zeggen, dat ik in de verschijning van dit doek den vinger Gods of een wenk van het Noodlot zag, ik ondervond alleen een diepe ontroering, toen ik bemerkte, dat de pijnlijke raadsels van mijn leven ook den zestiendeeuwschen Veroneser bekommerd hadden. Met voldoening nam ik kennis van zijn meening, dat er een lager en een hooger is, en dat het eerste voor het laatste hebbe te wijken. Ik verdiepte mij in zijn kunstwerk, tevens in eigen zielswee en voelde mij klimmen tot de hoogte van het probleem. Ik nam aan, dat mijn besluit excentriek was, dat de vrouw, wie het aanging, het wellicht zou billijken, waarschijnlijk nooit begrijpen, maar ik ging niet naar Southampton.

Geruimen tijd stond ik op de trappen van het Museum, vastbesloten, maar toch vol verwarde gepeinzen. Mijn voornemen sprak inderdaad niet vanzelf, die Liefde had mijn gansche bestaan doorbloesemd en omwoekerd, mijn ziel sidderde, nu ik dat overvloedige op te ruimen had. Mijn verdriet was groot, een plotselinge treurigheid knelde mij de keel en ik geloof, dat indien ik een vriend naast mij had gehad om tegen te spreken, de tranen mijn oogen zouden zijn ontsprongen en geen woord over mijn bevende lippen zou zijn gekomen.

Om dat het Zaterdag was, begon de city zienderoogen leeg te loopen. Trafalgar Square was aanmerkelijk minder bevolkt dan eenige uren geleden, in betrekkelijken zin begon de stad te vereenzamen. Het maakte op mij, die het voor het eerst zag een

indruk van bevreemding. Het plotseling verijlen, daarna verdwijnen van die jachtige menigten uit de wijde geasfalteerde straten met

haar torenhooge gebouwen is verrassend, wonderlijk, zonderling. Het is een gebeurtenis, die vóór ze is waargenomen, buiten het bereik der verbeeldingskracht ligt en daardoor te sterker tot deze spreekt.

In mijn troostelooze stemming gevoelde ik mij in deze stad verlaten als eenmaal de dichter van 'The city of dreadful night'. Weliswaar stonden thans de zonnebundels schuin in de horizon-verre straten, maar daarom drukte mij de eenzaamheid niet minder in

'the desert of London town, Mirk miles broad.'

Ik eindigde met verwantschap te voelen met het eenzame Nelson-beeld, hoog in de lucht. Onaandoenlijk te zijn als een bronzen standbeeld en te kunnen verblijven hoog boven de menschelijkheid, vooral hoog en onbereikbaar, kwam mij in mijn stemming een machtig ideaal voor.

Dienzelfden avond nam ik de boot naar Holland. Ik was een van de laatste passagiers en kwam niet meer in aanmerking voor een plaats in een slaaphut of zelfs maar een hoekje op een der muurbanken in het miniatuursalonnetje beneden. Het bezwaar was niet groot, een vouwstoel in de luwte van het campagnedek benevens een warme deken boden ook voordeelen. Het was een rustige maanlooze zomernacht, de Noordzee lag als een eindelooze vlakke vijver, aan de horizonnen met stralende rechtopstaande lichtraderen van de vuurtorens, die met automatische intervallen hun bliksems rondcirkelden. Onophoudelijk schoven de donkere rompen van vrachtvaarders en visschersschepen voorbij. Te middernacht ontmoetten wij een grooten, blanken mailstoomer, een drijvende balzaal gelijk, waarvan het licht door de honderden vensters naar buiten stroomde.

Ik stond op en richtte het woord tot een matroos, die over de verschansing leunde.

'Een mooi gezicht,' zeide ik.

De man zag onverschillig naar het stoomschip, maar hij lichtte mij toch beleefd in.

'Dat is de Gelria', antwoordde hij. 'Het schip is vanmiddag uit IJmuiden vertrokken en ligt morgen in Southampton.'

Ik schrok; het is misschien belachelijk om te zeggen, maar ik gevoelde mij persoonlijk in de ontmoeting tusschen de twee schepen betrokken. Ik ondervond iets als een tarting.... ondanks mij zelf ging ik door op de gedachte, die mij plotseling inviel.

'Als ik met die boot nog meewilde, zou dat dan kunnen.'

De man lachte, kort en vaag.

'Alles kan natuurlijk. Als u den kapitein waarschuwde.... Ik geloof, dat het wel eens gebeurd is. Maar u kunt beter morgenochtend direct van den Hoek terug.'

Ik gaf geen antwoord. Zwijgend blikte ik naar den grooten stralenden stoomer, die op een paar honderd meter achter ons voorbijschuimde. Weldra zag ik den afstand zienderooge toenemen, het schip werd kleiner, het silhouet verdween in den nacht, de lichtende patrijspoorten vormden een onregelmatige figuur van sparkelende punten, een vreemdsoortig sterrenbeeld gelijk, dat wegzinkt in de duisternis.

Met een laatste felheid schoot mijn hartstocht in mij op. Opnieuw bedacht ik, dat zij daar aan boord de mooiste vrouw was, die mij ooit haar liefde had willen schenken.

Nog was ik vol weemoed en voelde ik mijn ziel gestevigd door mijn ridderlijk plichtsbesef.

En nochtans toen het vaartuig in den gezichteinder verdwenen was en ik opnieuw stond te midden van de stille Noordzee met de regelmatig rondschichtende lichtcirkels vanuit de kusten, werd het mij eensklaps te sterk. Ik viel neer in mijn stoel, sloot mijn oogen om mijn tranen te weerhouden, mijn vuisten balden zich, een kramp trok door mijn kaken en ik sidderde.... sidderde van wanhoop.

Kroniek.

Boekbespreking.

Ralph. Springer, De Gezellige Staking, optimistisch-realistische roman, 2 dln., Bussum, C.A.J. van Dishoeck, 1917.

In De Nieuwe Gids van Juni had ik een advertentie van dit boek gelezen. Daar stond, onder de mededeeling van den prijs (*f* 4.50 ingenaaid, *f* 5.25 gebonden; geen nood dat de in het boek beschreven loodgieters-gezellen hun portretten ooit te zien krijgen!) het volgende: 'In het volk dat zich dag in, dag uit geeft, geheel naar lichaam en ziel om slechts het hoogstnoodige terug te krijgen, leeft een licht waardoor het wordt weerhouden, de werkelijke diepte van zijn tragiek te meten. Dat is de onverwoestbare zin van in alles de kiem tot humor op te sporen en tot uiting te brengen. Deze oorspronkelijke opvatting des auteurs, de dingen die zijn, weer te geven in het licht eener optimistische levensbeschouwing, bracht hem er toe een, voor buitenstaanders zoo tragisch, geval als een "staking", in een humoristischen roman te verwerken. Deze zoo welgeslaagde poging van een zonder twijfel talentvol en voor Holland, ongekend geestig jong auteur, luidt in onze literatuur een nieuwe aéra in.'

Hieronder stond nog, met vette letters gedrukt: 'Leest de attesten van beroemde mannen!!!' en daarna volgden een paar citaten uit stukjes over Springers 'Gezellige Staking' van Cornelis Veth en M.H. van Campen.

Ik moet bekennen, dat deze advertentie iets verwonderends, bijna verbijsterends voor mij had. Ik heb het genoegen den heer C.A.J. van Dishoeck sinds jaren te kennen en ik meende hem zelfs góed te kennen. Welnu, in de zinnetjes dezer advertentie - die natuurlijk van niemand anders dan van hém kunnen zijn - viel hij mij gedeeltelijk mee, gedeeltelijk tegen. Dat hij in staat bleek zich zoo kort en forsch synthetisch-critisch over een boek te uiten, overtrof - hij moge 't mij ten goede houden - mijn verwachting van hem, dat hij zoo slordig was gaan schrijven, ja met onbetwistbare stijlfouten en gansch ondoordachte, onlogische plaatsing der leesteekens, viel mij van hem tegen. Een 'licht' waardoor het volk wordt 'weerhouden te meten...' hm! de gevaren der beeldspraak, zou Charivarius mompelen. Wij begrijpen wel wat er bedoeld, maar niet waarom dat niet eenvoudiger en juister gezegd werd. En dan die 'onverwoestbare zin van in alles de kiem op te sporen' etc. Men spreekt van een zin vóór humor, of voor het opsporen van humor. In 't volgend zinnetje komt weer een ander 'licht' ter sprake, n.l. dat eener optimistische levensbeschouwing en wordt het 'deze (welke?) oorpronkelijke opvatting' des auteurs genoemd, de dingen die zijn in dat licht weer te geven.... De dingen die zijn.... Welke dingen dus niet?.... Ik begrijp er niet veel van....

Doch nog het meest verwonderde mij die luide uitroep (wat beteekenen anders 3 uitroepteekens?) 'Leest de attesten van beroemde mannen?' Zie, dat duidt op een zeker soort geest, dien ik te voren nooit in den heer van Dishoeck had opgemerkt. Niet dat ik hem totnogtoe voor óngeestig hield - speciaal het sóórt van geest, in dezen uitroep aan den dag komend, was mij vreemd in hem. Echter, het is een geest dien ik wel waardeeren kan. Het is de geest der zelfbespotting. De bedoeling is op korte, kernige wijze te kennen te geven, dat het eigenlijk een beetje belachelijk is, zooals

uitgevers hun boeken, hun waren, in 't publiek plegen aan te prijzen met citaten uit beoordeelingen, die inderdaad als ‘attesten’ aandoen, en daardoor herin-

neren aan andere waren, welke gemeenlijk met attesten worden geannonceerd: Abdijsiroop, Hollowaypillen enz. Tot een dergelijke zelfbespotting in staat te zijn lijkt mij een eigenschap van hoogen rang en gaarne breng ik er den, ook overigens reeds zoo verdienstelijken uitgever mijn hulde voor.

Maar nú heb ik Springers boek gelezen. En, het lijkt misschien vreemd, maar nu geven mij de bewoordingen der aangehaalde advertentie nog tot andere psychologische opmerkingen aanleiding. Nu merk ik dat van Dishoeck, blijkbaar onder suggestieven invloed van zijn auteur gekomen, diens denken schrijfwijze, ja ook diens fouten, klakkeloos heeft overgenomen. De soort van slordigheden, in de advertentie-zinnetjes voorkomend, is dezelfde als van Springer in zijn Gezellige Staking - ja, en ook die aardige, echt-jeugdige, eenigszins kwajongensachtig-oneerbiedige, maar zoo vermakelijke spotgeest, van den uitroep over de beroemde mannen, vind ik in Springer's roman precies terug! Inderdaad, een zeer opmerkelijk geval van suggestieve kracht, uitgaande van een schrijver op zijn uitgever; of moet ik zeggen: van blinde toewijding, eveneens tamelijk zeldzaam, van een uitgever aan zijn auteur? Ik weet het niet, maar hoe dit zij, het geval kwam mij merkwaardig genoeg voor, om het hier te vermelden. En ik ga er, van nu af aan, eens goed op letten... of het zich méér voordoet.

De heer M.H. van Campen, in datzelfde critisch opstelletje waaruit het ‘attest’ der advertentie werd gekozen, deelde ons mede dat Ralph. Springer is ‘een nederig werkman uit de bouwvakken, die eenige jaren geleden nauwelijks zonder spelfouten schrijven kon’. Daar nu zijn roman, blijkens de dateering aan het einde, in Febr. 1914 is voltooid, d.i. ook al ‘eenige jaren’ geleden, moet dus deze autodidact in zéér korten tijd enorme vorderingen gemaakt hebben, althans in het spellen der Nederlandsche taal. Spelfouten heb ik in zijn werk maar zeer weinig aangetroffen. De interpunctie laat nog te wenschen over (zij is vooral zoo onlogisch, mijnheer Springer, gij die het woord logisch zoo vaak en met zooveel voorliefde gebruikt.) Daarentegen constateerde ik een bizondere, m.i. zelfs overdreven zorg voor de geslachtsverbuiging. In Springer's roman komen twee soorten werklieden voor, de ontwikkelde en de onontwikkelde. De laatste soort spreekt ('n beetje al te eenvormig) plat Amsterdamsch*), de eerste schoolmeesterlijk hoog-hollandsch, met waarneming van al de geslachts-uitgangen, ja zonder één ‘n’ over te slaan.

Mag men dus in 't algemeen zeggen, dat Springer met de grammatica geen moeilijkheden meer heeft, anders is het met zijn syntaxis, zijn zinsbouw, of 't geen men, in engeren zin, stijl noemt. Volzinnen als deze kan ik niet schoon noemen, ja zelfs niet juist of ‘logisch’ gedacht: ‘Nu kwam hij al weken bij haar aan huis op een wijze die voor ieder duidelijk was, dat hij uitsluitend voor haar kwam en hun verhouding was niet eens zoo ver gevorderd dat hij haar een zoen dorst te geven.’ Met de logica van woordkeuze en woordvoeging pleegt Springer het trouwens zoo nauw niet te nemen, de meeste zijner stijl-fouten en -slordigheden zou men ook denk-fouten kunnen noemen; hij schrijft blijkbaar te haastig, geeft zich maar zelden genoeg rekenschap van de beteekenis en de draagkracht zijner woorden.

Laat ons, om niet verdacht te worden van foutjeszoekerij of vitzucht, de allereerste zinnen van zijn boek maar eens beschouwen. De meeste schrijvers verzorgen juist

*) Men moet Van Ginniken heeten om het dialect geografisch juist te definieeren. Ik lees b.v. spaiker (voor spijker) terwijl voor mijn oor de Jordaansche uitspraak veel meer naar spaker zweemt. Spaiker, zou ik zeggen, is Rotterdamsch.

het begin van een werk bizonder goed, Springer kan zich tegen onze maatstaf dus niet verzetten. ‘Het spel gaat beginnen’ staat, aardig en suggestief, boven zijn eerste hoofdstuk, en wij lezen: ‘De groote, holle, o n g e z e l l i g e vergaderzaal liep vol. Ze was nauwelijks geopend of de voorste rijen stoelen waren al bezet en nu werd het voor de nakomers dringen, om een goede plaats te krijgen.

Die het eerst kwamen waren voor het meerendeel burgerlijk uitziende mannen, werklieden in zondagsche kleeren. Een pijpje in den mond, handen in de broekzakken, schuifelden zij met snellen tred naar voren, om zich een goed plaatsje dicht bij het podium te verzekeren. De jongeren die na hen, bij clubjes tegelijk de zaal instoven, stoorden zich minder aan een bepaalde plaats en liepen eerst nog een poosje elkaar na, tusschen de rijen stoelen door en er overheen. Ze waren zwieriger, moderner gekleed dan de ouderen en rookten sigaretten wier damp ze elkaar onder het spelen in het gezicht bliezen.

Door de loopgangen, tusschen de stoelen en de wanden wandelden de mannen die het midden hielden tusschen de oudere en de zeer jongeren. Ze waren onderling zeer verschillend en al naar de kleinere groepen waartoe zij schenen te behooren, droegen zij de echte groote werkmanspet, of den deukhoed' enz.

Ik nam de vrijheid enkele woorden te doen spatieeren, woorden n.l. die mij of te veel of onjuist lijken. 'Ongezellige' is te veel; een groote, holle vergaderzaal is natuurlijk ongezellig. 'Schuifelen met snellen tred' moet de heer Springer mij bij gelegenheid eens voordoen; het woord tred alleen onderstelt al iets anders dan schuifelen. 'Schenen' te behooren is fout gedacht. Maar waar ik vooral op tegen heb, het zijn de ten eenenmale geest- en machtelooze uitdrukkingen: 'Stoorden zich minder aan een bepaalde plaats' en 'die het midden hielden tusschen de oudere en de zeer jongeren'. Ik behoef hier niet verder op door te gaan, dunkt me; ieder voelt de slapte, de onverschillige slordigheid van zulk geschrijf. En helaas, van dien aard is er veel, akelig veel, in dezen roman van Ralph Springer. Dat hij een 'nederig werkman' is en nog wel eens moeite heeft met spelling, interpunctie enz. acht ik van minder belang, maar dat zijn zelfcritiek zoo zwak is, zijn litteraire smaak van zulk twijfelachtig allooi, spijt mij ten zeerste voor hem. En niet voor hem alleen, maar ook voor ons en voor de Nederlandsche letteren. Want deze werkman' - zou hij werkelijk nog zoo 'nederig' zijn? - met al zijn fouten en gebreken is hij zonder twijfel iemand van oorspronklijkheid en geest. Nog zelden heb ik werk gelezen waarin de echt Amsterdamsche volkshumor zoo welbegrepen en zoo raak stond opgeteekend als in deze 'Gezellige Staking'. Men moet deel hebben aan dien humor, maar men moet dien tevens kunnen objectiveeren, om er mee te kunnen werken zooals Ralph Springer dat doet. Deze schrijver is op een uiterst gevaarlijk pad. En met het werk dat voor mij ligt is hij dan ook al dikwijls gestruikeld, ja soms bijna gevallen, verdwenen in den afgrond der trivialiteit. Zijn objectieve kijk en zijn geestigheid, te zamen, vormen zijn kracht; hij zal ze beide moeten zuiveren en verfijnen, doch hij zal ze tevens en vooral tezamen moeten houden om op den duur te slagen. Is hij objectief, zonder geestig te zijn, dan verveelt hij onmiddellijk door zijn nuchterheid; tracht hij zijn geestigheid te gebruiken los van zijn objectieve visie dan, meestal, wordt hij 'flauw,' d.i. smakeloos. Zijn kwaliteiten zijn machtig en sterk, zijn grootste gebrek, dat aan innerlijke beschaving, smaak en zelfcritiek, zeer moeilijk te overwinnen. Voetje voor voetje zal hij verder moeten gaan en zich een 'nederig werkman' toonen, ook in de litteratuur. Hij bestudeere de groote schrijvers van het verleden en heden, hij werke aan zich zelf. Het zou mij niet verwonderen als de werkelijke Ralph Springer een gevoelige, misschien zelfs wat overgevoelige kerel was, en als hieruit te verklaren viel zijn blijkbaar overgroote angst voor gevoelerigheid, sentimentaliteit. Dat zijn grappenmakerij, zijn humoristische, z.g.

‘optimistisch-realistische’ scènes, thans vaak nog zoo pijnlijk-sceptisch, zoo wrang-pessimistisch, ja bijkans luguber aandoen, komt vooral doordat de schrijver zich geweld aangedaan

heeft om zijn gevoel niet te toonen. Zijn hoofdpersoon is een aarts-bedrieger, een platte, berekenende egoïst, een schoelje bijna, in wien de schrijver tóch nog iets goeds, iets moois voelt leven, - dit blijkt uit enkele haaltjes, aan zijn pen ontsnapt. Waarom gaf hij hem niet, ten voeten uit, zooals hij hem wist te zijn? Omdat hij zich daarvoor te weinig zeker gevoelde, omdat het hem nog ontbreekt aan zelfvertrouwen, omdat hij zich nu eenmaal tot afgebakende taak gesteld had: objectief, sceptisch en geestig te zijn - onbewust allicht zocht hij op deze wijze een veiligen weg. Maar veilig zijn ten slotte onze wegen geen van alle; met onze gansche persoonlijkheid, ál ons gevoel, ál onzen geest, moeten wij de diepe afgronden voorbij. Een moment van topzwaarheid - en waarlijk niet alleen ons gevoel kan topzwaar zijn! - en wij kunnen ons evenwicht verliezen, duizelen, vallen, om voorloopig niet weer op te staan misschien.

In ‘Den Gulden Winckel’ van 15 Mei j.l. zag ik een artikel van Ralph Springer, dat ‘Litteraire Critiek’ heet, en waarin deze schrijver, zich baseerend op recensies van zijn eigen, eenigen roman, zijn bezwaren uit tegen de nederlandsche critiek in het algemeen. Dit artikel, slecht en slordig, veel te haastig geschreven (evenals Springers boek) bevat toch wel eenige niet-onjuiste opmerkingen. Springer's voornaamste grief is dat de tegenwoordige litteraire critiek in Nederland veel te subjectief is, te veel uitgaat van eigen smaak en voorkeur, niet genoeg moeite doet om het standpunt van den beoordeelden schrijver te ontdekken en te waardeeren. En een tweede, haast niet minder voorname, dat de critici te veel gewoon zijn, nieuw werk eenvoudig, en gemakshalve, te toetsen aan zekere standaarden. Zulke critici zouden b.v. van werk als ‘De Gezellige Staking’ alleen opmerken dat het ‘realistisch’ is, zij zouden het dan vergelijken met z.g. ‘realistisch’ werk van De Meester of Querido en de terstond opvallende verschillen als zoovele fouten of gebreken demonstreeren. Niet onjuist, niet ongerechtvaardigd lijken mij deze grieven, ik geloof alleen dat.... het altijd zoo is geweest en ook wel altijd zoo zal blijven. En dat het er lang niet zooveel op aankomt als Ralph Springer meent. Het is volstrekt mijn bedoeling niet de nederlandsche critiek in bescherming te nemen - er is betere er is slechtere; er is ook zéér slechte! - maar den heer Springer en zijn lotgenooten te wijzen op het subjectieve van alle, ook van de meest objectief-bedoelde critiek. M.i. is maar zéér weinig critiek oneerlijk of onrechtvaardig, d.i. in strijd met de werkelijke indrukken en meeningen van den criticus. Maar nóóit is een critiek iets méér, of iets beters, dan de eerlijke weergave dier indrukken en meeningen. Wat wij dus slechte critiek noemen is (behalve dan natuurlijk de oneerlijke; de critiek als wraak b.v.!) het is die waarvan de schrijver een persoonlijkheid is, te klein of te bekrompen, te ongevoelig of te onintelligent, om het werk dat hij onderhanden heeft (d.i. feitelijk: de persoonlijkheid die dat werk schiep) te verstaan. De grootste, ruimste, gevoeligste en intelligentste criticus zal altijd de beste zijn. (Leg den klemtoon in dezen zin op ‘criticus’, want critiek van lagere waarde kan wel beter, bewogener zijn geschreven dan die van hoogere waarde, kan dus wel méér zijn als litteratuur!) Maar nu wou ik den heer Springer wel eens vragen: Was het wel aan u, die zelf nog zooveel arbeid aan uzelven besteden moet, die u zelf nog zooveel ruimer en gevoeliger moet tóónen, om te klagen over gebrek aan innerlijke ontwikkeling, aan ruimte en aan gevoeligheid bij de critici?

Deze vraag behoeft geen antwoord. Zij is allerminst hatelijk bedoeld. Gevoelens als die den heer Springer tot het schrijven van zijn artikel dreven, zijn zoo menschelijk,

dat men wel een beul zou moeten zijn om ze met scherpte te veroordeelen! Ik wensch dezen jongen schrijver heil op zijn moeilijken weg.

H.R.

K. Sluyterman. Huisraad en binnenhuis in Nederland in vroegere eeuwen. Martinus Nijhoff, 's Gravenhage, 1918.

SNIJWERK VAN HET FRIES EENER XVIIDE-EEUWSCHE KAST. (VERZ. TECHNISCHE HOOGESCHOOL).

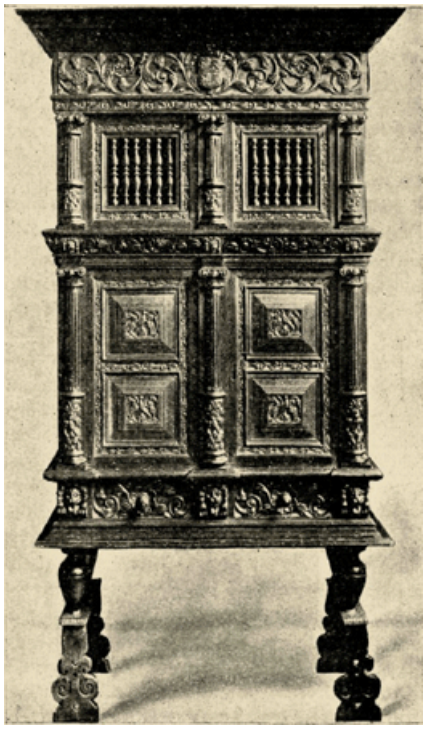
Het is wel een opmerkelijk verschijnsel dat in dezen tijd, waarin men allerwege ons van de belangrijkheid en schoonheid der moderne kunstnijverheid tracht te overtuigen, een werk als bovenstaande wordt uitgegeven.

Als een uitgever een dergelijke, vrij kostbare, uitgave durft ondernemen, bewijst dit wel dat er van de zijde van het publiek belangstelling voor het onderwerp is, dat men dus ondanks alles nog veel voelt voor ‘antieke’ meubelen en ‘antiek’ huisraad. En inderdaad ik geloof niet dat er een tijd is geweest waarin er meer vraag was naar huisraad uit vroeger eeuwen dan thans. Wel was er, laat ons zeggen een twintig, dertig jaar geleden, zucht naar imitatie-Renaissance en danken wij daaraan de stoelen met gedraaide rugleuningen, de tafels met bolpooten, de dressoirs met oud-Hollandsche profileeringen, groefjes en druipertjes en wat niet al; maar tegenwoordig (de groote meubelfirma's en antiquairs zouden het u kunnen zeggen) is er een zeer groote catagorie van menschen die de c h a r m e van het oude meubel prefereert boven het b e g i n s e l dat nog zoo dikwijls bij het moderne meubel op den voorgrond treedt.

Het wil mij dan ook wel eens toeschijnen, dat voor de in dezen tijd nog vrij matige sympathie, die de moderne kunstnijverheid, inzonderheid de interieurkunst ondervindt, men de oorzaak zoeken moet in de propagandistische voortvarendheid waarmede de hedendaagsche kunstnijveren hunne dikwijls nog weinig voldragen uitingen aan het publiek als ‘de komende stijl’ willen opdringen,

Wij wezen hierop reeds terloops bij de bespreking van de tentoonstelling te Rotterdam, en nu er in den Haag eene expositie wordt voorbereid van de uitingen van ‘uitsluitend zeer modernen’ zal men waarschijnlijk hetzelfde zien n.l. dat slechts het werk van zeer enkele kunstenaars de nabijheid van gebruiksvoorwerpen uit vroeger eeuwen kan gedoogen zonder er nuchter bij af te steken. Vergelijken wij eens even, om slechts een voorbeeld te noemen, een velours d'Utrecht waarin het rijke granaatappelmotief een speling van lijn en van licht geeft met een van de simpele velours en moquettes van Van der Sluys, dan zien wij hier zeer duidelijk de pracht van vormen tegenover het ‘beginsel’ staan. Wij willen hier even in het midden laten, in hoeverre het gemis aan fantasie is, die onze hedendaagsche kunstnijveren bij hunne collega's uit vroegeren tijd ten achter doet staan; een feit is, dat slechts weinigen in hun werk een weelde en rijkdom van vorm en kleur kunnen geven zooals wij dat vinden in vroegere kunstperioden. Het is alsof men thans meer met het verstand werkt dan uit echten kunstenaars-

drang, en al kunnen wij met den maatstaf onzer logica ongetwijfeld op fouten wijzen in materiaal, toepassing en vormencompositie bij het zeventiend' en achtiendeeuwsche huisraad, toch zijn al deze dingen zoo heerlijk opwekkend omdat wij er telkens het hart en de liefde van den maker achter voelen.

FRIESCHE KEEFT XVIIDE-EEUW (FRIESCH MUSEUM).

Daarom is zoo'n boek als thans Prof. Sluyterman heeft samengesteld, ook veel meer dan een studiewerk voor hen die zich in ‘stijlgeschiedenis’ bekwamen, of een voorbeelden-boek van de antieknamakende meubelfirma.

Ik zou het in handen willen zien juist van onzen moderne kunstnijveren, opdat zij hun eigen werk er aan zouden kunnen toetsen. Niet dat ik hun ooit zou willen aanraden den uiterlijken schijn na te bootsen, maar wel om de innerlijke gedachten, de logisch gegroeiden vormen, de natuurlijke ontwikkeling der ornamentaties, de verrassende toepassing van velerlei materialen, enz., enz. te bestudeeren.

Men acht het zeventiende-eeuwsche meubel met zijn speling van licht en schaduw, met zijn snijwerk en profileering dikwijls alleen uit picturalistisch oogpunt aantrekkelijk, maar bij goed b e g r i j p e n van zoo'n meubel, bij d o o r d r i n g e n in de gedachte van den maker, zullen wij er veel meer aan ontdekken dan den oppervlakkigen kant, en met deze kennis zullen de moderne kunstnijveren hunne meubelen kunnen verrijken.

N u zien zij veelal naar Duitschland en Oostenrijk, en die invloed is onmiskenkaar in menig werk aan te wijzen, maar indien zij den blik terug slaan, dan geloof ik dat, al miste hun werk er het predicaat van ‘beslist modern’ door, het essentieele gehalte er door winnen zou.

Ten slotte blijft er nog een groep menschen over, voor wien het boek van Prof. Sluyterman aantrekkelijk zal blijken en wel voor de schare van kunstlievende leeken. Voor hen die de bekoring van het oude meubel ondergaan en er wel iets van weten willen, iets omtrent tijd, maker, tradities enz.

En juist voor deze is de indeeling in tijdperioden, en daarna in verschillende soorten van huisraad, prettig en overzichtelijk.

Uit menig oogpunt lijkt mij dan ook het doen verschijnen van een boek als d i t, en in d e z e n tijd, geen overbodigheid, maar een zeer nuttige daad.

R.W.P. Jr.

Beeldhouwwerk in den Haagschen kunstkring.

Onwillekeurig heeft deze tentoonstelling een didactisch karakter gekregen. Zij schijnt aan te willen toonen, dat beeldhouwen styleeren is, dat het niet-monumentale beeldhouwwerk, hoe idealistisch het ook bedoeld mag zijn, niet meer meetelt. Deze tentoonstelling bewijst de overbodigheid der naturalisten, de deugd en de noodzaak der spiritualisten. En zelfs het zoo begaafde, levende werk van den impressionist à outrance, Zijl, kan deze werkelijkheid niet langer verbloemen. Men eere den grooten Meunier, het genie Rodin: de toekomst schijnt aan hen, die de vormen verspiritualiseeren, die veralgemeenen door te styleeren, die de wet der architectuur verstaan. De waarheid althans is deze: dat Holland, het paradijsje der schilderkunst, eerst beeldhouwwerk geboren zag worden, toen de traditie der schilderkunst verdrongen werd door de traditie der architectuur. De waarheid, de heugelijke, is deze: dat wij eindelijk weer een beeldhouwkunst bezitten, hier in het land der schilderijen. En deze beeldhouwkunst bezitten we niet door toedoen der klassiek- of Renaissancistisch- of impressionistisch-gestemde naturalisten, maar door toedoen der symbolisch-gestemde spiritualisten. Want de eersten stallen, op een enkele uitzondering na, hun banaliteit, hun leegheid, hun ziellooosheid hier slechts uit; de laatsten, hoe ze ook zoeken en dwalen, bewijzen hun bestaansrecht, want ze weten de aandacht vast te houden.

Omstreeks 1500 stierf in Holland de traditie der beeldhouwkunst: wat daarna onder beeldhouwershanden ontstond, was evengoed, zoo niet beter geschilderd geweest. Ook ontbrak het niet aan theorieën om dit nationaal gemis aan beeldhouwkunst uit 't klimaat, uit de volks-psyche te verklaren. Maar de geest loochent de theorieën! En na vier eeuwen ontstond hier in Holland plotseling, onverwachts een eigen beeldhouwkunst, ontstonden hier kleine, doch belangrijke werken, die men zich niet anders dan gebeeldhouwd denken kan. Een dertig jaar geleden kon daarvan nog geen sprake zijn. Daarna kregen we de lieftalligheden van Pier Pander, de geforceerde theorieën-in-beeldhouwkunst van Zijl, voor hij tot 't impressionisme weer omsloeg, de bonkige buiten-studies van Van Wijk. 't Leek nog niet zoo heel hoopvol! En nu? Nu heeft men Mendes da Costa in zijn rijke evoluties en in zijn worsteling kunnen volgen, nu is er Altorf, de kloeke, Visser de vormelijke, Therèse van Hall, de psychische, Hildo Krop de Egyptische, Van Lunteren en Van den Einde, de mondain-modernen, Rädecker de inhoudsrijke en Vermeire de dichterlijke. En ik noem er nog velen niet, die genoemd konden worden.

Zoo kon dit een boeiende tentoonstelling worden. Boeiend is ze, hoewel naar volledigheid niet gestreefd werd. Is ons, onder 't jonge geslacht, Vermeire niet de gezegendste, Vermeire die van een koehoorn iets bekoorlijks maakt en van een ruw blok bazalt een stroomende schoonheid? Waar hij niet is, ontbreekt iets. En van Rädecker, die andere blijde verwachting der verwachtingsvollen, had men hier graag representatiever werk gezien. Juist op dit tweetal wordt vertrouwd: zij zijn zoo van-zelf en in hun argeloosheid zoo sterk. Want die jonge, opkomende beeldhouwkunst staat nog aan velerlei gevaren bloot, de gevaren van formalisme, van maniërisme. De argeloozen die sterk zijn, kunnen niet worden gemist!

Een ‘gestyleerde,’ monumentale beeldhouwkunst immers heeft alleen zin, indien ze een s p i r i t u e e l e kunst is. Tegenover het positief ideaal van het naturalisme moet staan het positief ideaal van het spiritualisme. Een monumentale kunst zal in

dezen tijd noodzakelijk bloot staan aan de gevaren van formalisme en maniërisme, de gevaren van hen die een ‘houding’ aannemen zonder een ‘wezen’ te zijn; de gevaren der pedanterie.

Een impressionistisch beeldhouwer kan

altijd, altijd opnieuw, altijd spontaan, zijn vorm-behagen uitvieren. Zoolang zijn oogen wijd openstaan, zoolang zijn zinnen ontvankelijk blijven, kan hij steeds nieuw en levend zich toonen in zijn werk. Maar de stylist is symbolist. Zijn werk is gestyleerd o m d a t het een 'idee,' een 'conceptie' uitdrukt. Zijn werk is gestyleerd en monumentaal, o m d a t het op een spiritueele levens-vizie berust. Waar in het gestyleerde werk de ideëele conceptie niet als primaire kracht aanwezig was, daar ontstaat noodzakelijk een leege schijn, een theorie, een pedanterie, een maniërisme.

Er waren, om dit aan te toonen, velen der hier exposeerenden te noemen. Eigenlijk waren ze a l l e n te noemen, wanneer we letten op 't geen ze wel eens maakten. Want in dezen tijd van geestelijke verwildering en vereenzaming ontkomt er geen aan het gevaar der onoprechtheid. In de Gothische beeldhouwkunst was groot verschil van talent, van bezieling: maar de pedanterie, de leugen, de gemaaktheid waren onbekende ziekten. Wij staan maar wankel in de wereld - en in wèlk een wereld!

Ik wil de afzonderlijke werken dezer belangrijke tentoonstelling niet bespreken, maar toch wil ik een uitzondering maken voor die van Mendes da Costa. Want zijn kleine inzending: twee bustes en een statuëtje, beheerscht de tentoonstelling. Veel werk wordt dor, gewild en klein naast de stralende kracht van zijn klare, eenvoudige en grootsche scheppingen.

Ook Mendes heeft de gevaren der nieuwe kunst aan den lijve gevoeld. Ook hij kon wel eens formalistisch en theoretisch schijnen. Maar telkens vernieuwde, herstelde hij zich. Hij blijft een ootmoedige en een mensch die de dingen gróót voelt. Deze voorganger der jongeren blijft hun meester.

Twee bustes zond hij in: een jongen en een meisje. De strenge styleering is van zelf. Door gestyleerd te zijn worden deze portretten zoo psychisch. De styleering was hier de noodzakelijke vorm waarin zich het spiritueele levens-gevoel openbaren moest. Niet de materie van den vorm bekoorde hem, niet de huid, niet 't uiterlijk schilderachtige, maar de geest die den vorm bezielt. Aan dit geestelijke element werd de vorm ondergeschikt gemaakt. Daarom werden de vormen vereenvoudigd, daarom drukken die vereenvoudigde vormen zoo direct en klaar het geestelijke uit: de koele adel van het meisje, de nerveuze spanning van den jongen. Daarom is de individueele karakteristiek veralgemeend, zoodat dit portretwerk symbolisch aandoet. Daarom kon de in zich zelf volstrekt niet 'mooie' vorm van den jongenskop tot een muzikale schoonheid geadeld worden. Daarom zijn deze koppen ideëel en niet realistisch, ideëel hoewel de realiteit aanvaard is, ideëel zonder flatteerende banaliteit, zonder veridealiseering.

Vóór deze twee bustes werd 't statuëtje geplaatst naar Vincent van Gogh: een van Mendes' hartstochtelijkste verbeeldingen. Het is de Vincent der tragische worsteling, de smartelijke hemel-bestormer, de door het innerlijk fatum verminkte, niet de triomfator, de liefdevolle Vincent.

Recht staat hij overeind, de beenen vast aanéén, het magere ascetenhoofd smachtend naar den hemel opgericht, het palet krampachtig geheven in de vuist, de rechterhand, die het penseel omklemd houdt, neergestrekt in een gebaar van wilskracht en van ontmoediging.

Wij hebben deze opvatting te aanvaarden, al was er een andere mogelijk geweest. En hoe grootsch is de opvatting uitgedrukt! (Alleen de afgewende linker zijde van 't gelaat en de lijn van den linkerschouder doen een weinig te geforceerd aan, meer pijnlijk vertrokken dan tragisch.)

De werkelijkheid werd aanvaard: de zware, vierkante gestalte, het grove en slordige der boerachtige kleeding; er is niets verdoezeld. Maar deze uiterlijke realiteit werd eerst expressief door de vormen rythmisch om te scheppen. De uiterlijke vormen werden

slechts motieven in deze waarlijk grootsche schepping. Geniaal is de dramatische eenheid van monumentaliteit en karakteristiek verwezenlijkt.

Laat 't eens gezegd zijn, dat we in Mendes een groot beeldhouwer bezitten, een man waarop we trotsch mogen of moesten zijn. En laat er aan toegevoegd zijn, dat we deze kracht roekeloos veronachtzamen. Eénmaal slechts werd hem, naar ik meen, de kans gegeven een groot werk van openbaar belang te maken. Het gold het Israëls-monument. En edel was zijn ontwerp-schets, edeler en grootscher dan één onzer standbeelden is - wat weinig zegt - maar edeler ook en grootscher dan het meerendeel der beelden die Europa in de laatste eeuw schiep. De jury echter wees de opdracht toe aan een zijner nijvere collega's, die op de wel curiueze inval gekomen was een van Israëls' jeugd-werken in beeld te copieeren.... En zoo heeft Mendes, die het begrip der monumentaliteit als een levend beginsel in zijn hart draagt, zich te bepalen tot 't maken van kleine statuëtjes - die men zich even goed zeer groot kon denken, zeer groot op de pleinen onzer steden, te midden van 't gewoel der menigte.

Nederland heeft eindelijk zijn beeldhouwers, maar de beeldhouwers hebben Nederland nog niet....

9 Juni '18.

J.H.

René Bosiers in ‘De Protector’ te Rotterdam.

In Oud-Antwerpen: een leege binnenplaats, waar slechts wat waschrommel, een paar groote tobben, winter en zomer door in de hoeken blijven staan; waar een paar donkere, half open luiken in de oude scharnieren hangen en een breede, zwart geteerde rand onderlangs de muren loopt; waar aan den achterwand, door drie onregelmatig gebouwde aaneengesloten openingen, als waren deur en ramen er uit genomen en slechts de licht geverfde houten sponningen er blijven staan, weer andere muren met donkere gapingen en lichte slopjes zichtbaar zijn; en een oud vrouwtje in de vage duisternis zich beweegt. Boven deze binnenplaats van een als uitgewoonde en uitgestorven stadswijk, die door schoone, rustige verdeeling van licht- en donker-vlakken zich onderscheidt, staat hoog en breed het, ook oude, doch lichte muurvlak, aan den bovenkant droomend in zacht zonlicht. In warm-gore oker-tonen, met rossige en groene glanzingen, vaag en zacht schijnend in het flets-blauw getinte schaduwvlak, dat het silhouet der daken en schoorsteenen aan den overkant slechts onduidelijk afteekent tegen het warmzonnige bovendeel aan, staat dit muurvlak hoog en groot, meer dan de helft van het schilderij beslaande, met niets dan twee ongelijke kleine vensters, het eene met een zwarten inkijk, het andere door een lichtgroen gordijn bedekt.

Teer en donzig, zacht-blij maagdelijk, te midden van al die harmonisch verweerde tonen, is dit kleur-bezielde oude muurvlak vol stil-schijnend zonnespel.

René Bosiers' liefde gaat naar deze oude wijken zijner geboortestad, naar de stille sloppen, de trieste buurtjes en straatjes met de geel, groen en rose bekalkte muren, van onderen door een harden, zwarten band van teer begrenzend omlijnd. Hij zag er de stille figuren als verloren zielen voorbij gaan; hij werd getroffen door het leven, lijden en sterven der armen, en voelde de eenheid in alle dingen.

De groezelig-gore, door zoo vele jaren rijk aan kleur geworden muren en daken, werden zacht beroerd door den zonneschijn; het licht schoof overlangs de dicht opeengesloten daken, sluipend in de verlaten smalle sloppen, over de stille binnenplaatsen. Het streek over de hobbelige oude keien, waar het mos ongestoord woekerde; door een open raam of deur zweefde het naar binnen in de lage ruimten, den warmrooden steengrond bestuivend en dan naar

omhoog trillend langs den zwarten rand en den licht gekalkten muur.

Een andermaal werd Bosiers getroffen, wanneer een grijze druiling om de oude sloppen hing en de lichte en donkere kleurvlakken in een teer harmonisch waas omsloot. Of als de sneeuw er was neergewarreld en blijven hangen aan de randen der daken en schoorsteenen, aan goten en dorpels en de hekjes vóór de ramen; als de straatkeien bedekt waren met een vage grijsheid, gedempt zacht wit in de grauwe omslotenheid der hooge muren. Bosiers voelde hierin de kleurenwarmte; hij zag de gouden gelen gloeien over de oude muren, de bronzen, de warme roode okers opschimmen in de atmosfeer, en een fel rood oplichten op de daken. Al deze rijpe tonen zag hij in de zacht neder gevlokte sneeuw opgelost in mooie grijsheid.

Zijn techniek is één met het onderwerp, één met zijn innige ontroering. Groezelig en goor zijn de verven over en overgeschilderd, en afgepuimd tot een gladde oude pâte, waar vele kleuren en tinten door elkander schijnen en trillen en tintelen als de speling van het licht, en worden tot stille atmosfeer.

Eigenaardig doet in dit werk die zwarte lijn aan van den onderkant der huizen, welke in mooie hoeken over het doek loopt. Een warme kleur is den Vlaming eigen, bij een voorname tegenstelling van het licht op de muren en het zwart van de

RENÉ BOSIERS. OP DE SCHELDE.

randen. Zijn ingewikkelde composities zijn altijd harmonisch opgelost. De schilderijen zijn steeds uit de verf - zoo droomt hier in dat oude stille wel werkelijk de ziel der dingen.

Wat Bosiers in Holland maakte, als één der vele bannelingen, heeft nog niet die rijpheid van schildering, die schoonheid van uitdrukking.

Hij mist ten onzent de vastheid van dien donkeren, steeds over zijn doek-oppervlak gaanden band. Wel zocht hij deze bindende lijn en vond haar in de witte brugleuningen, soms reflecteerend in het oude grachtwater. Maar hij mist hier de kleurvlakkenen vooral de sterke contrasten, waar zijn schildersoog behoefte aan heeft en duidelijk is het dat hij zich in onze, ook zoo innige oude stadsbrokken, nog niet volledig heeft ingedroomd. Eerst wanneer hij deze doekjes zal hebben afgepuimd en weer in volle rust zal hebben hervat, zal hij ook hier de mystiek van het oude geven, waar reeds nu en dan het broze wit teeder uit opglanst.

René Bosiers werd ook aangetrokken door het havenbedrijf in zijn geboortestad. Het afwisselende van dooreenwemelende, zwoegende en hijgende menschen en

dieren; van hijschende en krijschende lang-armige kranen; van lossen en laden aan kade of op schepen; van de witte of bontgeschilderde rompen der houten of ijzeren

RENÉ BOSIERS. DE VENTSTER.

zeilschepen; alles trachtte hij meermalen op groote doeken te geven. Ook de Schelde boeide hem: de rivier nú rustig, dàn buïig, dan stormachtig, zonnig, grijs of bewolkt, met de stroom op- en afglijdende schuiten. Een paar van deze proeven vinden we op de expositie. Zwaarbonkige oude schuiten, waarbij de mannen te rusten zitten, beeldt hij stoer, massaal en breed uit en ook hier droomt het licht op het wit der schepen, op de volte van masten en touwen en zeilen en de witgeverfde ijzerstructuur van het bovendek. Massaal doen deze doeken aan.... maar toch.... den geest van Bosiers voel ik inniger in zijn stille Vlaamsche buurtjes.

A.O.

Mejuffrouw Rueb in den Rotterdamschen kunstkring.

Het merkwaardige bij het verschijnen van Mejuffrouw Rueb is de vaardigheid, in den gunstigen zin van het woord, waarmee deze beeldhouweres als onmiddellijk veel en velerlei heeft aangekund. Kwam zij verleden jaar op de Vierjaarlijksche met omvangrijk naakt, nu heeft zij, eerst te Dordt, daarna in den Rotterdamschen Kunstkring verscheidenheid getoond, zoowel in den omvang van werk, als in den aard. En weder was er overal de verrassing eener bekwaamheid, onmiddellijk bij het debuut.

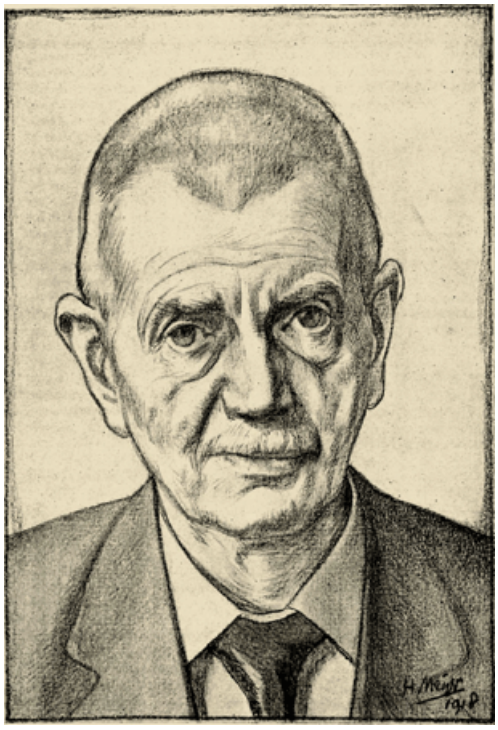
Deze begaafdheid mag wel op den voorgrond gesteld worden, want een jong meisje dat zoo begint, kan niet de eerste de beste zijn. Echter moet nu hier tegenover geplaatst worden, dat noch in haar portretten, noch in haar ander werk iets eigens is, dat ons roert, of dwingt tot bewondering. Haar koppen maken den indruk goed te gelijken, de kunstenares verstaat het, zich in rustige beschouwing te verdiepen; doch nergens

voelt men een sterk naar voren komen van het type. Impressionabel is haar werk niet; nergens heeft zij, in die soms vage vormen, de accentueerende dingen versterkt, zoodat deze, juist door het contrast met meer verwaarloosde deelen, sterker spreken. Haar vormenbouw, hoewel knap en zuiver en gevoelig, is nog nimmer klassiek-monumentaal, noch beeldt zij ooit de tot stijl geworden expressie. Zij vat de beweging zuiver, maar tot nu geeft zij ons niet de aandoening van het gebaar en zij mist het temperament, om ons een moment van zware krachtsinspanning te doen voelen.

A.O.

t.o. 145

[Nummer 9]

PROF. DR. C. WINKLER; NAAR EEN TEEKENING VAN HENK MEIJER.

Prof. Winkler vijfentwintig jaar hoogleeraar, door A. Stärcke.

Winkler is in de eerste plaats de voortzetter van het groote werk van Schroeder van der Kolk.

Gelijktijdig met de economische en politieke Fransche revolutie, dat wil zeggen tusschen 1750 en 1850, werd de kern gevormd van de natuurwetenschappen, zooals wij die nu begrijpen. Men kan wel aannemen dat de politieke en wetenschappelijke denkbeelden elkander wederkeerig beïnvloedden, en dat het de nood was, in de eerste plaats de materieele nood, die de menschheid dwong zoowel hare ongeneigdheid tot handelen als hare denkluiheid tijdelijk ter zijde te zetten.

Eene wetenschap, daaruit geboren, moest noodzakelijkerwijze vooral materialistisch zijn. De weerklank van de geboorte der chemie uit de alchemie, van de nieuwe denkbeelden op het gebied der wetenschappen, die reeds bestonden, zooals de physica, werd ook gehoord in de geneeskunde, het laatst in de wetenschap van den menschelijken geest, die langen tijd de uiterste schuilhoek is gebleven van middeneeuwsche opvattingen.

Maar ook daar klonk het bevrijdende woord: de m e n s c h verhief zich. Niet meer alleen een schaduw van de eeuwige Idee en aan haar alleen zijne waarde ontleenend, maar zelf een waarde.

Tevoren was het menschelijk denken voor den zelfbeschouwer gesplitst in tweeën, het eene deel redelijk, doorschijning van de Goddelijkheid, het andere gevoelig en aan het leven gebonden, onderworpen aan de dwalingen van het vleesch en aan de machten der duisternis

Daarin braken nu het materialisme der Revolutie en de verklaring der Rechten van den Mensch. Zij verbraken de banden tusschen theologie en psychologie, gaven der laatste hare zelfstandigheid. Ook de krankzinnige was niet meer de bezetene of de afgedwaalde alleen, maar bleef een mensch, zijn denken, hoe vreemd ook, onderworpen aan de natuurwetten en voor redelijk onderzoek vatbaar, en dit niet alleen langs wijsgeerigen weg, maar langs de voor ieder zichtbare wegen der stoffelijke ervaring.

Onder dien humanistischen en materialistischen invloed is de psychiatrie sedert gebleven. Als een axioma gold, dat de geesteswerkingen even goed orgaanwerkingen zijn als de spijsvertering of de bloedsomloop, en als hun specifiek orgaan werden zonder noemenswaarde discussie de hersenen aangegeven, die trouwens reeds Alkmaeon (580 v.Chr) voor de zetel van het bewustzijn aanzag. Voortaan was de psychologie in de eerste plaats hersenphysiologie.

In overeenstemming met de proefondervindelijke gegevens waarmede Claude Bernard de physiologie op vaste banen leidde, werd de bouw van het Centraal zenuwstelsel in de eerste helft der negentiende eeuw het onderwerp van nauwkeurige onderzoekingen. Bij ons was het de Utrechtsche hoogleeraar Schroeder van der Kolk, die zijne vaste overtuiging wist om te zetten in tal van wetenschappelijke uitkomsten, een aanvang maakte met de studie van krankzinnigheid als hersenziekte, en den eersten leerstoel in de psychiatrie hier te lande bezette.

In het oude, kleine laboratorium van het Utrechtsche gesticht werkte later ook Winkler in denzelfden geest voort. Geen physiologie zonder anatomie, was zijne leus.

Hij vond onderzoekingsmethoden tot zijne beschikking, die Schroeder van der Kolk niet kende. Tot het midden der 19e eeuw ongeveer was de zuiver anatomische ont-

1905. PROF. WINKLER'S (×) LABORATORIUM IN HET BINNEN-GASTHUIS TE AMSTERDAM.

leding met mes en pincette van de versche of in verschillende vloeistoffen geharde hersenmassa de eenig gebruikelijk weg. Burdach's werk ‘Vom Bau und Leben des Gehirnes’ dat in 1819 verscheen, geeft een beeld van wat met deze eenvoudige methode reeds bereikt werd.

Den grondslag voor de nieuwere techniek legde Stilling (1842) door het vervaardigen van dunne doorsneden door de hersenmassa, die elk afzonderlijk microscopisch bestudeerd konden worden, en waaruit door kombinatie het microscopisch beeld van de hersen-architectuur kon worden gereconstrueerd. Het snijden wordt vergemakkelijkt door de hersenmassa vooraf te harden, en door het gebruik van nauwkeurige microtomen, ingericht ongeveer zooals de vleeschsnijdmachines, en waarmede serieën dwarsdoorsneden van minder dan 1/20 m.M. dikte zijn te verkrijgen, met de nieuwste constructies zelfs van 1/40 tot 1/100 m.M., voor kleinere praeparaten nog dunner.

De onderscheiding der afzonderlijke vezel- en cel-systemen wordt mogelijk gemaakt door de kleurings-techniek, aanvankelijk eenvoudig in de kleurstof leggen en uitwasschen (Gerlach, Karmijn methode 1858), later door samengestelde looiing en uitbijting met verschillende bijtmiddelen en kleurstoffen na elkander (Weigert 1884 e. a)

Eene verdere methode welke het opzoeken der vezelsystemen veroorloofde, werd door Waller (1852) en Türk (1850) ingeleid. Zij vonden, dat onderbreking van eene zenuwbaan tijdens het leven in het van het centrum afgekeerde deel van zijn verloop eigenaardige, microscopisch met bepaalde methoden zichtbaar te maken veranderingen ten gevolge had (secundaire dege-

Mevr. W.W. Mej. Uiterwaal. Dr. Faber. Mevr. Pameyer.
1918. EEN DER UTRECHTSCHE LABORATORIUMRUIMTEN MET VERSCHILLENDE HERSENMICROTOMEN.

neratie), wat door de vondst van Nissl werd aangevuld, die veranderingen van anderen aard aantoonde in de centrale cel waarmede de doorgesneden zenuwvezel samenhing.

De onderzoekingsarbeid bestaat dus in het aanbrengen van zoo scherp mogelijk omschrevene, kleine verwondingen in hersenen, ruggemerg, en periphere zenuwstelsel; het proefdier wordt een bepaalden tijd in het leven gehouden, verschillend al naar de methode, daarna gedood en de hersenen en ruggemerg in gekleurde doorsneden microscopisch onderzocht, waarna de vezel- en cel-samenhang, die tevens een samenhang in werking aanduidt tusschen de deelen die de typische verandering blijken te vertoonen, kan worden vastgesteld.

Blijft het dier langer leven, dan kan ook het teniet gaan van bepaalde vezelsystemen worden gevonden (von Gudden 1870).

Eindelijk toonde Flechsig (1872) aan, dat de verschillende vezelsystemen op verschillende tijdstippen der embryonale ontwikkeling rijp worden, en eveneens door kleuring bij het embryo zijn te onderscheiden, terwijl veel vroeger reeds de vergelijking met hersenen van lagere dieren tot leerrijke gezichtspunten voerde. Volgt daarbij nog dat in 1870 Fritsch en von Hitzig de sensatiemakende ontdekking deden, dat door prikkeling van bepaalde deelen der blootgelegde hersenschors bepaalde spierbewegingen konden worden opgewekt, dan is het duidelijk dat omstreeks 1880 en later, toen al die vondsten naar ons land doorsieperden, de jonge medici een ruim veld van onderzoek voor zich zagen.

Al deze methoden werden door Winkler aangewend, en vergeleken met wat soortgelijke bewerking van hersenen en ruggemerg van overleden patiënten in verband met de verschijnselen van hun lijden leerde.

Hij was nooit verwend door veel hulpmiddelen. Wie nu het kleine laboratorium

en de even kleine collegekamer ziet in het oude gesticht, waarmede zich Winkler als docent in zijne eerste jaren moest vergenoegen, kan zich misschien verwonderen dat daar zooveel werk kon worden verricht. Maar Winkler zelf werd nooit moede te verzekeren, dat de persoon van den onderzoeker het voornaamste is, en niet de technische hulpmiddelen.

Ook toen hij in 1893 tot het hoogleeraarsambt te Utrecht werd geroepen, verbeterden zijne materieele hulpmiddelen niet al te zeer, en later, te Amsterdam, stak zijn laboratorium, wat de inrichting betreft, nog zeer pover af bij de prachtige neurologisch-psychiatrische klinieken in het buitenland.

Maar daar werd gewerkt in dat eenvoudige lokaal! Ieder die werken wilde was er welkom. Tot 's avonds laat waren er de hoogleeraar zelf en zijne assistenten; dan kwam de nachtploeg op, bestaande uit hen, die overdag geen gelegenheid of geen plaats konden vinden, en 's morgens heel vroeg was Ariëns Kappers soms al weer aan den arbeid. En daar gaf de hoogleeraar, in allen eenvoud en met vaderlijke goedheid, de kostelijkste opvoeding die men geven kan: het voorbeeld. Onze eerste plaat toont hem, in hemdsmouwen voor zijn groot microtoom, toen een heele aanwinst. De doorsneden, die ermee gemaakt werden waren bijna als rookvleesch zoo dik, maar voor Winkler waren zij dun genoeg om als aangrijpingspunt te dienen voor zijne aan zijne intelligentie ondergeschikte zintuigen. ‘Je ziet alleen als je kijkt’, zeide zijn leerling Brouwer later. En het kijken verstaat Winkler als weinig anderen. Daar toonde hij door zijn voorbeeld wat de arbeid is van elk natuuronderzoeker: de dingen zoo lang, en zoo dikwijls aan te zien tot zij vanzelf iets beginnen uit te spreken. De resultaten van zijne onderzoekingen verschenen voor een deel niet onder zijn eigen naam, want met koninklijk gebaar stelde hij aan diegenen, die onder zijne leiding kwamen promoveeren, niet alleen het materiaal ter hand, maar ook de geheele bewerking daarvan. Wie bij Winkler promoveerde vond soms zijne geheele dissertatie nagenoeg klaar liggen en had alleen een tijd hersenanatomie te leeren onder het motto promotie. Zoozeer was dit bekend, dat, als de dissertatie geheel eigen werk van den promovendus was (zooals o.a. die van zijn assistent K.H. Bouman, thans zelf hoogleeraar) dit uitdrukkelijk in de toespraak werd vermeld, als iets bizonders.

Eene groote overwinning was de oprichting van het Herseninstituut te Amsterdam. Onderlinge afspraak van werkverdeeling tusschen de Europeesche herseninstituten gaf aan het Amsterdamsche de achterste hersendeelen ter bewerking. Noeste arbeid van Winkler's leerlingen, van welke vooral Ariëns Kappers, van Valkenburg, Brouwer, de Lange, op den voorgrond traden, vergrootten onze kennis van deze hersendeelen op ongedachte wijze; terwijl de hier verrichte onderzoekingen van Ariëns Kappers op algemeen biologisch gebied ver daarbuitenuit van het hoogste belang werden.

Winkler's klinisch en poliklinisch onderwijs heeft een geheel eenig, van wetenschap doortrokken karakter. Het gewone klinische standpunt, waarbij men tracht een speciaal ziektegeval onder te brengen in eene bekende groep (het stellen der dianose) brengt het gevaar mede dat met de applicatie dezer etiquette de overdenking wordt afgesloten. Winkler deed nooit daaraan mede. Gingen de studenten, die hunkerden naar een ‘receptje’, teleurgesteld naar huis, de anderen genoten des te meer van het uitpluizen van ieder verschijnsel, om het begrijpelijk te maken als uitwerking der beschadiging van die en die bepaalde vezel- en celsystemen. Skepsis, ook therapeutisch, kenmerkt zijn onderwijs in hooge mate. Met mefistofelischen grimlach kon hij de officieele

kwakzalverij van een ‘witten schrikdrank’ en de ‘roode schrikpoeiers’ bespotten.
Hoe gnuifden wij als hij een brief dicteerde aan een medicus,

en daarbij na eene fijne diagnose van de plaats waar het ziekteproces in de hersenen zou zetelen, als therapie een of ander onschuldig middeltje aangaf.

Het grootst echter scheen ons, jongeren, Winkler altijd als hij van tijd tot tijd het verzamelen der enkele bouwstoffen staakte, en naar het voorbeeld van den ouden Burdach het gewonnene tot een gebouw samenvoegde, in zijne rectorale en inangureele oraties.

Te skeptisch om aan het materialistisch geloof te blijven hangen gaf hem de parallelhypothese - tusschen bewustzijn en zenuwstelsel kunnen wij geen nadere betrekking aanwijzen dan dat zij evenwijdig loopende veranderingen vertoonen - gelegenheid om de zelfbespiegeling buiten de deur te houden. Zooals Claude Bernard zegt: 'Dans tout germe vivant, il y a une idée directrice, qui se développe et se manifeste par l'organisation,' maar deze stoort niet den voortdurenden samenhang der universeele physisch-chemische werkingen: 'Tout se passe dans le corps vivant, comme s'il n'y avait pas de force vitale.' Voor niets is Winkler zoo bang als daarvoor, dat de student vóór zijn tijd aan het filosofeeren zal slaan. Waarnemen moet hij leeren, niet bespiegelen.

Toch kan de bespiegeling, ook bij den strengsten empirischen wetenschappelijken arbeid, niet worden gemist. 'Observation, spéculation, expérience et de nouveau observation, tel est le cycle du processus scientifique, plus ou moins parfait, plus ou moins bien fermé, selon les hommes et les époques.' (del Greco).

De psychologie heeft het eigenaardige, dat zij, door de eeuwen heen, van twee grondslagen uit heeft trachten te werken. De spiritualistische school van Ideler en Heinroth, later in Janet, Kraepelin, Vaschide, Toulouse psychologische school geworden, vond de reeks onderzoekers tegenover zich, waartoe o.a. Jacobi, Meynert, Wernicke behooren, en die zooal niet in naam, dan toch in wezen hoofdzakelijk lichamelijke uitingen der geestelijke functies bestudeeren. Al deze onderzoekers bewegen zich in voortzettingen van de oude bogen. Op gelukkige wijze hield zich Winkler buiten deze antithese, en duldt dan ook naast zich de experimenteele psychologie van Wund en Ebbinghaus, en de introspectief-psychologische richting, die in Specht, Jaspers en hunne leerlingen haren natuurlijken dood sterft.

Doch voor de school van Freud, die in de laatste vijf en twintig jaren eene plaats naast de anatomen en physiologen van zenuwstelsel en zintuigen is komen eischen, voelt Winkler weinig.

De ontwikkeling der psychologie echter, toont eene taaie worsteling om den duivel uit de wetenschap te verbannen. Freud, een geheel nieuwen wetenschappelijken boog beginnend, nam den draad op waar Paracelsus en van Helmont dien, belemmerd door hunne metaphysische begrippen, moesten laten vallen. Hij kon daardoor voor de wetenschap een gebied ontginnen dat op de kaarten der anatomen en physiologen slechts blank kon worden gelaten, en de instinctmatige vrees van den mensch voor die gebieden van het gevoelsleven overwinnen.

Voor ons kan de anatomische aera slechts eene initiale phase geweest zijn, zooals noodzakelijk moest voorafgaan aan de ontwikkeling van elken tak der ziekteleer.

De wetenschap van den geest kan zich niet aan de anatomie laten voor anker leggen.

Nu Winkler, nog in de volle kracht van zijn leven, thans in het bezit van de prachtige hulpmiddelen der nieuwe Utrechtsche psychiatrisch-neurologische kliniek, bij zijn jubileum de hulde ontvangt van geheel wetenschappelijk Nederland, is daarbij

voorzeker ook die van hen, die voor de nieuwe tijden nieuwe wegen zoeken, die niet de zijne zijn, doch die in hem dankbaar eeren den grooten leider van het wetenschappelijk tijdvak, dat zich thans gaat afsluiten, onzen Nederlandschen Charcot.

Nederland op het internationale monument der hervorming te Genève,
door dr. N. Japikse.

Aan de reeds lange lijnen der ontwikkeling, waarlangs onze menschelijke geschiedenis zich schijnt voort te bewegen, spint dan het ééne, dan het andere volk met mindere of meerdere kracht voort. Het duidelijkst zien wij de lijnen der wording van kerk en staat, die het grootste deel van ons, menschen op deze planeet, omvatten, en hunne geschiedenis heeft ook daarom ten allen tijde de meeste aandacht gehad.

Nauw vereenigd blijven godsdienst en staat in de Oudheid en in de Middeleeuwen. In de laatste blijven langen tijd het ééne wereldrijk, het Heilig Roomsch Duitsche Rijk, waarvan - uit den Romeinschen tijd - meer de idée dan de realiteit voortleeft, en de ééne kerk, de Roomsch-Katholieke, in eng verband met elkander. De latere Middeleeuwen zien de wording van een aantal nationale staten: het ééne Rijk verzinkt. De zestiende eeuw beleeft den opstand tegen de ééne kerk: humanisme en reformatie, eerst samen, dan elkander loslatende, bewerken haren val van het hoogste punt harer macht. Tegelijkertijd baart het wordende despotiek, alleenhoofdig gezag in verschillende staten een oppositie van de bevolking, wier stem zich in de Staten (d.i. de standen) vergaderingen uitspreekt. Dit alles maakt de 16e eeuw zoo bizonder belangrijk voor onze menschelijke ontwikkeling: breking van het geloof op gezag van priesters alleen en als keerzijde meerdere vrijheid op godsdienstig gebied; breking in enkele landen van de wording der absolute koningsmacht met als tegenstuk de bevordering van invloed van bepaalde volksgroepen op de regeering, die ook reeds vroeger in de Middeleeuwen valt te bespeuren, maar zich hier veel duidelijker manifesteert; hier ligt, hoewel onbewust, de aanvang der moderne democratie.

In deze 16e eeuwsche geschiedenis speelt aan den kant van humanisme en hervorming het Calvinisme een allereerste rol. Het belichaamt niet alleen den scherpsten vorm van verzet tegen de Katholieke kerk als zoodanig, het verkondigt ook het recht van verzet in bepaalde gevallen tegen den vorst, waaronder ten onzent gewoonlijk de Staten worden verstaan; ‘men moet God meer gehoorzamen dan den menschen’. Dit recht van verzet, reeds in beginsel in Calvijn's Institutio uitgesproken en door zijne opvolgers te Genève, o.a. Theodorus de Beza, verder gepropageerd, kreeg een grootere ontwikkeling na den moord op de Hugenooten in Frankrijk in 1572. Een heele reeks van Fransche schrijvers, de zgn. monarchomachen (vorstenbestrijders), verdedigde het; enkele deden dit zelfs in dezen uitersten vorm, dat het geoorloofd zou zijn tyrannen te vermoorden. Hun aanknoopingspunten voor de staatsleer van het toenmalige Calvinisme vonden de verdedigers in de oudheid en in de Middeleeuwen; maar het blijft niettemin een groote waarheid, dat zij van het toen republikeinsche Genève over de wereld is gegaan.

Ons kleine Nederland heeft in deze ontwikkeling een buitengewoon groote plaats ingenomen. Hij heeft voor de algemeene beschavings-geschiedenis nooit zóó veel gewichtigs gepresteerd als toen. Hier, in Noord-Nederland, heeft het Calvinisme èn op kerkelijk èn op staatkundig gebied een zijner grootste triomfen gevierd. De opstand van de Hollanders en de Zeeuwen tegen Philips II, gevolg van een reeks van samenwerkende omstandigheden, daarna die van de andere

HET GROOTSTE GEDEELTE VAN HET MONUMENT VAN LINKS GEZIEN.

Nederlandsche gewesten, werd tot een victorie over het Katholicisme en over het eenhoofdig, onbeperkt gezag. Nederland werd hierdoor - het is waarlijk niet te veel gezegd! - de bakermat der moderne vrijheid, welker beginselen nu over de heele wereld verspreid zijn. En het is vooral in dezen tijd wel goed dit eens duidelijk uit te spreken, niet alleen tegenover de wereld buiten ons land, maar ook tegenover de ontzaglijk veel kleinmoedigen in ons land

DE PREDIKING DER HERVORMING TE GENÈVE.

zelf. Onze kracht, waarmede wij verder hebben te woekeren, ligt voor niet het geringste gedeelte in ons aandeel aan de bestrijding van de voorbijgegane dingen van onbeperkt vorstengezag en kettervervolging. Daarmede zijn wij als zelfstandig volk in den bodem van Europa vastgeklonken geworden en deze positie kan niemand ons ontnemen, wanneer wij zelfbewust en billijk tegenover allen, die ons omringen, onzen verderen weg weten te vinden.

Toen in het jaar 1909 te Genève het vierhonderd jarig herinneringsfeest van Calvijn's geboorte werd gevierd, waren hier vertegenwoordigers uit de landen, waar het Calvinisme was doorgedrongen, aanwezig. Het was een bijeenkomst, waarvan zij, die haar bijwoonden, een alleraangenaamsten indruk medenamen. Alle secte-geest was verre gebleven. Juist de groote internationale beteekenis van het Calvinisme voor de ontwikkeling der moderne vrijheid en van het moderne denken was op den voorgrond gesteld. Zeker was het te betreuren, dat Nederland niet wat sterker vertegenwoordigd was. Maar juist degenen, die zich ten onzent bij uitstek Calvinisten noemen, hadden - om welke reden doet hier niet ter zake - gemeend, zich van deelneming te moeten onthouden.

Op deze bijeenkomst kreeg het reeds vroeger opgeworpen plan, om een monument ter eere van de kerkhervorming te

Genève te stichten, vasteren vorm. In 1909 nog kon de eerste steen worden gelegd. Nu, ongeveer een jaar geleden, 7 Juli 1917, werd het monument, aan welks ontwerp en uitvoering Zwitsersche architecten en de twee Fransche beeldhouwers H. Bouchard en P. Landowski te Parijs, gewerkt hebben, onthuld. Er zou een groote internationale plechtigheid aan verbonden zijn geweest, lag oorspronkelijk in de bedoeling. Maar het moest in de tegenwoordige omstandigheden uitloopen op een eenvoudige samenkomst van heeren en dames uit Genève.

Het monument heeft een langwerpigen vorm. Het is van een soort zandsteen en als een lange muur, nu reeds 'le mur des Réformateurs' genoemd, geplaatst tegen een deel van de oude vestingwerken der stad op de Promenade des Bastions, ongeveer tegenover de Universiteit, die een schepping van Calvijn is. In het midden staat de groep der vier Calvinistische hervormers (van links naar rechts: Guillaume Farel, Calvijn, Beza, John Knox), groote figuren van vijf meter hoogte. Aan weerskanten zijn vier bas-reliefs aangebracht, die belangrijke episodes uit de geschiedenis van het Calvinisme in de landen, waar dit aanhang vond, voorstellen: een prediking van Farel, Calvijns voorganger, te Genève met de eerste gereformeerde doop in tegenwoordigheid van afgevaardigden van Bern; de proclamatie der Nederlandsche onafhankelijkheid, waarover aanstonds nader; de onderteekening van het edict van Nantes; de ontvangst der Fransche réfugiés te Berlijn ná de opheffing van dit edict; een prediking van John Knox te Edinburg; de stichting der eerste Engelsche kolonie in Noord-Amerika door uit Engeland geweken puriteinen; de aanbieding door het Parlement van de 'verklaring van rechten' aan Willem III en Maria, nadat zij in 1689 tot koning en koningin van Engeland waren uitgeroepen; de aankondiging in de Hongaarschen Rijksdag van de waarborging der godsdienstvrijheid door den koning (1606). Tusschen de bas-reliefs, waarboven toepasselijke inscriptiën staan in de taal der landen, waaraan ze zijn ontleend, terwijl bovendien aan weerskanten der bas-reliefs toelichtende of bizonder sprekende woorden zijn uitgehouwen, zijn de standbeelden der groote beschermers van het Calvinisme opgesteld: Coligny, Willem van Oranje, de groote keurvorst Frederik Willem van Brandenburg, Roger Williams, een der bekendste Engelsche uitgewekenen, de Amerikaansche kampioen voor gewetensvrijheid, Cromwell, Stephan Boaskay, de nationale held der hervorming in Hongarije, vorst van Zevenburgen. Aan de beide uiteinden zijn twee data aangebracht: 1536, toen de hervorming door de burgers van Genève werd aanvaard; 1602, toen een dreigende Katholieke reactie de kop werd ingedrukt. Aan den bovenkant van de muur staat met groote letters: post tenebras lux, het oude devies van Genève, dat tevens het devies der hervorming werd. Op den grond het wapen van Genève, omringd door de wapens van Bern en Schotland. Twee voetstukken bij den ingang prijken met de namen van Luther en Zwingli en herinneren dus tevens aan de Duitsche en de Zwitschersche hervorming. Tusschen deze voetstukken en het eigenlijke monument is ruimte gereserveerd voor twee haut-reliefs, die de hervormingsbeweging in Engeland en die in Piémont tot onderwerp zullen hebben.

Tot het uitspreken van een oordeel over de artistieke waarde van dit grootsche monument acht ik mij niet bevoegd. Men zal het eigener oogen moeten zien, om er een goeden indruk, die immers ook van de heele omgeving afhangt, van te krijgen. Er ligt iets zwaars, massiefs in en de figuren, evenals de bas-reliefs, lijken op de photographische afbeeldingen ietwat onafgewerkt. Maar dit is waarschijnlijk aldus gewild. Het gaat hier niet in de eerste plaats om fijn gestileerd beeldhouwwerk, maar

om een levendigen indruk vast te leggen door ‘ce rempart de pierre, expliqué, commenté par des

DE MIDDEN-GROEP DER VIER CALVINISTISCHE HERVORMERS.

inscriptions historiques et des bas-reliefs, ennobli par les statues des réformateurs et des hommes d'Etat, pionniers et protecteur de la Réforme calviniste, (qui) fait apparaître le lien séculaire qui rattache aux grandes nations la cité de Calvin'*).

Voor mij heeft het historisch gedeelte het meeste belang. Maar alvorens hierover, voor zoover het onze geschiedenis raakt, meer in bizonderheden te treden, mag ik niet nalaten mijnerzijds hulde te brengen

DE ONDERTEEKENING VAN HET EDICT VAN NANTES.

aan den hoogleeraar Charles Borgeaud, die met onvermoeide toewijding zich heeft ingespannen, om het geheele monument zoo goed mogelijk te doen slagen en het zoo veel mogelijk met de historie in overeenstemming te brengen, en die zich in het bizonder ook voor de Nederlandsche deelen zeer veel moeite heeft gegeven.

En nu over Nederland op het monument zelf.

Ziehier eerst de figuur van Willem van Oranje. Er zal wel niemand wezen, die het ook maar een oogenblik in twijfel zou trekken, dat, nu een Nederlander uit onzen grooten strijd tegen Spanje op het internationale monument der hervorming een plaats waardig gekeurd werd, de 'Vader des Vaderlands,' zooals de menschen toen hem reeds noemden, de aangewezen man was. Zonder tegenkanting de eerste onder de vele forsche en krachtige strijdnaturen, die Nederland toen rijk was en zoo noodig had als wij ons dagelijksch brood. En te aantrekkelijker is juist deze vorst, omdat de enghartige neiging tot vervolging van andersdenkenden, die den Calvinisten, ook den onzen, uit die dagen niet ontbreekt, hem, hoe zeer overtuigd Calvinist hij geworden moge zijn, nooit te pakken neemt. Wanneer de bekende

*) Omschrijving uit de Guide illustré officiel, door het Comité van het monument uitgegeven. Men zie ook La Patrie Suisse van 25 Juli 1917.

Fransche geschiedschrijver Gabriël Monod, die het herdenkingsfeest in 1909 bijwoonde, daarna schrijft*): 'Calvin a été beau autoritaire et même persécuteur, son oeuvre a été une oeuvre de liberté, il a fait toujours appel aux droits de la raison et de la conscience, interprétant l'écriture sainte et responsable vis à vis de Dieu seul', dan ziet men de waarheid dezer fijne opmerking nergens beter dan in den Nederlandschen Prins en in vele andere vooraanstaande Nederlanders van dien tijd.

Borgeaud heeft hem goed bestudeerd voor het portret, dat hij ten behoeve van den beeldhouwer Landowski opstelde, en het komt mij voor, dat de beeldhouwer in de uitwerking geslaagd is. 'Een vorst, maar geen man van het zwaard: een staatsman. - Man van denkkracht en wil; hij is eer iemand van overleg, van vasthoudendheid, handig, maar ook krachtig, sensueel, grootsch. Een Calvinist, maar toch een vrijzinnige, die zonder ophouden aan het volk denkt, in een tijd, dat het volk nog onder voogdij staat, een voorlooper, die het recht van individueele gewetensvrijheid opeischt, een verdraagzame in den tijd, toen de onverdraagzaamheid als deugd gold'. - 'In het ongelijke duël tusschen den Koning van Spanje en den Prins van Oranje verschijnt in

DE ADMIRAAL DE COLIGNY,

de geschiedenis de eerste als de kampioen van het koningschap en den godsdienst der Middeleeuwen; hij is de monarch van het verleden. De andere, zijn opgestane vassal, is die van de toekomst; hij is de vader van Nederland, waarvan hij slechts de wieg heeft gezien, maar dat hij lang onder zijn hart had gedragen'. Borgeaud weet het wel, dat de naam van 'Zwijger' dezen Prins slechts door een ongelukkig toeval is ten deel gevallen; dat hij den naam toch op het beeld heeft geplaatst - 'Guillaume le Taciturne' - is verdedigbaar, omdat deze nu eenmaal Europeesch gemeengoed is geworden.

*) Revue Historique 1909 Sept.-Dec., p. 100.

De beteekenis van Willem van Oranje voor onze geschiedenis ligt in zijn strijd voor vrijheid in den zin, dien onze 16e eeuwsche voorouders hieraan toekenden: vrijheid voor de openlijke belijdenis van het Calvinisme met gewetensvrijheid voor andersdenkenden; vrijheid ten opzichte van Spanje, het ver afliggend wereldrijk, waaraan de Nederlanden door een ongelukkigen loop van zaken vast waren geraakt; vrijheid voor gewest en stad, om zich zoo zelfstandig mogelijk te ontwikkelen met behoud der eenmaal verworven bizondere rechten, in privilegiën vervat. Voor mij is dit juist het bizonder aantrekkelijke in dezen in zijn jeugd uit den vreemde gekomen prins, dat hij, met volkomen terzijdestelling van wat het gehoor geven aan zijn eigen be-

langen hem had kunnen bezorgen, indien hij gewild had, aan het zuiver-nationale, dat toen in de Nederlanden woelde, een schoone kans van eigen ontwikkeling heeft gegeven. Zóó werd de bodem voorbereid, waarop de Nederlandsche samenleving der 17e eeuw zich heeft opgebouwd; zóó werd de mogelijkheid geschapen, dat Nederlanders het beste in hen op volle kracht zouden brengen.

PRINS WILLEM I VAN ORANJE.

Meer moeite dan het ontwerp voor het standbeeld van Willem van Oranje kostte dat voor het Nederlandsche basrelief.

Toen in 1572 de Hollanders en de Zeeuwen onder leiding van Oranje den strijd tegen de Spaansche macht in de Nederlanden aanbonden, bleven zij in naam Philips II als hun vorst beschouwen. En toen in 1576 de andere Nederlandsche gewesten hun voorbeeld volgen, bleef deze fictie gehandhaafd. Er was toen te meer aanleiding toe, omdat aan dezen algemeenen opstand ook Katholieken deelnamen, en voor dezen was er veel meer reden te hopen, dat zij op zekere voorwaarde met Philips II tot een verzoening zouden geraken dan voor de Calvinisten. Dit bewees het beloop van den strijd zeer spoedig. Het kwam tusschen Katholieken en Calvinisten zelf tot groote moeilijkheden en een deel der eersten, bepaaldelijk die der Waalsche gewesten in het Zuiden, waar zij verre in de meerderheid waren, scheidden zich na drie jaar van de Generaliteit af en verzoenden zich met Spanje. Maar een overeenkomst tusschen Philips II en de Calvinisten, die in het Noorden nu overal de leiding hadden en in het Vlaamsche gewesten veel invloed bezaten, bleek geheel onmogelijk.

Na de mislukking van het Keulsche vredescongres van 1579, waar de laatste ernstige poging tot verzoening werd gedaan, komt de vraag, of men nu den Koning van Spanje zou ‘verlaten,’ ernstig aan de orde. Een rechtsgrond was gevonden in de leer der monarchomachen en het is zeer opmerkelijk, dat een der belangwekkendste geschriften over deze leer: de V i n d i c i a e c o n t r a t y r a n n o s, juist toen verscheen. Er was bovendien een politiek belang, dat de definitieve breuk met den

Spaanschen koning eischte. In den zwaren strijd konden de Nederlanders alleen rekenen op eenigen steun van Frankrijk. Maar aan het verkrijgen hiervan was een voorwaarde verbonden: de broeder van den Franschen koning Hendrik III, Frans, hertog van Anjou, was bereid den Nederlanders dezen steun te bezorgen, mits men hem tot souverein nam. Oranje, overtuigd, dat wij zonder buitenlandsche hulp den oorlog niet zouden kunnen volhouden, ijverde van het einde

van 1579 krachtig voor het aannemen der voorwaarde. Er waren zeer groote bezwaren tegen - Anjou was Katholiek, hoewel zeer gematigd, en vooral in het Zuiden was van ouds groote animositeit tegen de Franschen - en zij werden niet dan met moeite overwonnen.

Deze beide motieven nu: de doordringing van de toen door het Calvinisme gehuldigde staatsleer en de wenschelijkheid, om een nieuwen souverein te nemen, hebben de 'afzwering' ten slotte bewerkt. De dingen gingen niet overvlug in dien tijd. Het werd zomer van 1581, vóórdat men tot de daad kwam, nadat het verdrag met Anjou in het begin van dit jaar eindelijk gesloten was.

In de vergadering der Staten-Generaal, die in Mei 1581 te Amsterdam was bijeengekomen, werd op 6 Juni besloten, dat de gewesten hunne adviezen zouden overleveren, o.a. 'op de verlaetinge van den Coninck van Spaignien ende cassatie van synen seghele'. Acht dagen later konden de Staten besluiten den Spaanschen koning van de heerschappij der Nederlanden vervallen te verklaren. Het blijkt niet, dat er eenige oppositie van beteekenis hiertegen was; behalve Overijsel had geen enkel gewest zich verzet. Dadelijk werden een viertal leden der vergadering benoemd, om de acte der vervallenverklaring te ontwerpen. Daarbij bleef het voorloopig.

In het einde van Juni verhuisden de Staten naar Den Haag. Hier werd de groote zaak op 22 Juli opnieuw ter tafel gebracht. De acte der 'verlatinghe,' door de op 14 Juni hiertoe aangewezenen opgesteld, werd goedgekeurd. Eenparig - Overijsel schijnt niet present geweest te zijn - zegden de Staten Philips II de gehoorzaamheid op: 'aengemerckt hy dese landen ende d'ondersaten langen tijdt gehandelt heeft ende geduerichlijck blijft handelende met gewelt ende oorloge, ende alzoo met wille (d.i. willekeur) in plaetse van recht ende vonnisse'. Den audiencier Jan van Asseliers, een ambtenaar, o.m. belast met het opstellen der van de centrale regeering uitgaande stukken, werd opgedragen een plakkaat tot bekendmaking van dit besluit op te stellen. Reeds 26 Juli werd dit plakkaat door de Staten goedgekeurd en drie dagen later tevens de eveneens door Van Asseliers ontworpen eed, die alle ambtenaren, rechters, leenmannen en verdere onderdanen zouden moeten afleggen, om Philips II af en tevens de nieuwe regeering trouw te zweren. Vandaar, dat deze gebeurtenis bekend is geworden als de 'afzwering', hoewel in de Staten-Generaal zelf geen eeden afgelegd werden: de leden van dit staatscollege hadden Philips II geen eed van trouw gedaan en behoefden dezen eed dus ook niet in te trekken.

Het plakkaat der afzwering is urbi et orbi bekend geworden en wordt terecht gerekend onder de allerbelangrijkste staatsstukken uit onze geschiedenis. De aanhef waarin men de boven het Nederlandsche bas-relief te Genève gebeitelde woorden zal aantreffen, luidt aldus*):

'Alzoo een yegelijck kenlijck is, dat een Prince van den lande van God gestelt is hooft over syne onderstaten, om deselve te bewaren ende beschermen van alle ongelijck, overlast ende gewalt, gelijck een herder tot bewaernisse ende beschermenisse van zyne scapen, ende dat d'ondersaten nyet en zijn van God gescapen tot behoef van den prince, om hem in als wat hij beveelt, weder het godelijck oft ongodelijck, recht of onrecht is, onderdanich te wesen ende als slaven te dienen, maer den prince, om d'ondersaten wille, zonder dewelcke hy egeen prince en is, om

*) Hier medegedeeld naar de minuut op het Algemeen Rijksarchief; het stuk zelf is meermalen gedrukt.

deselve met recht ende reden voer te staene ende lief te hebben als een vader zijn kinderen ende een herder sijn scapen, dye zijn lijf ende leven set, om deselve te bewaren, ende zoo wanneer hij sulcx nyet en doet...., moet gehou-

den worden nyet als prince, maer als een tirran ende voer sulcx naer recht ende redenen ten minsten mach van zynen ondersaten over egeen prince meer bekent, maer verlaten wordden',....

Men begrijpt nu wel, wat er volgt, en ik zou iederen Nederlander, die in de geschienis van zijn land belangstelt, den raad willen geven: lees dit ietwat vluchtig neergeschreven, maar zoo krachtige stuk eens

DE VERGADERING DER STATEN-GENERAAL TE 'S GRAVENHAGE OP 26 JULI 1581.

heelemaal door; het zal u, vooral in deze dagen, goed doen.

Het middenstuk vormt een breedvoerige opsomming van de vele grieven, tegen Philips II opgestapeld: eenzijdig belicht, zooals dit in oorlogsliteratuur van zelf spreekt. Het geheele betoog loopt er toe, dat deze vorst een tyran was, en dezen mocht men - de aanhef, den considerans bevattende, zegt het - de gehoorzaamheid opzeggen, wat dan in het laatste gedeelte, de conclusie, geschiedde.

Considerans en conclusie zijn een uitwerking van de acte, die de Staten op 22 Juli hadden goedgekeurd en in de opstelling waarvan de griffier der Staten van Brabant, Andries Hessels, het voornaamste aandeel genoemen had. Zoo moet men dus het plakkaat van 26 Juli in hoofdzaak als het werk beschouwen van Van Asseliers en Hessels samen.

De beteekenis van dit staatsstuk ligt hierin, dat de staatsleer, toen door het Calvinisme gehuldigd, hier voor het eerst door een staatscollege, - de Staten-Generaal, die op dat oogenblik de voornaamste autoriteit in de Nederlanden bezaten - werd beleden in een voor openbaarheid bestemd staatsstuk. En het is geen toeval, dat dergelijke overwegingen, als hier voor de Nederlanders golden, later gebruikt werden bij den opstand der Engelschen tegen

het vorstenhuis der Stuarts, bepaaldelijk in de revolutie van 1688, en bij dien der Noord-Amerikanen tegen de Engelschen in 1776. Toen stond de leer niet meer in direct verband met den godsdienst en nog veel minder was dit het geval in de Fransche revolutie, waarin men niettemin ook de voortzetting van de ontwikkeling der staatsrechtelijke leer, die onze voorouders in 1581 zulk een duw vooruit gaven, zonder moeite vermag te onderkennen.

De reden, waarom Nederland - en waarom juist de Prins van Oranje en de vergadering der Staten-Generaal van 26 Juli 1581 - een eervolle plaats op het hervormings-monument te Genève gekregen hebben, hoop ik in het voorgaande duidelijk te hebben blootgelegd. Er rest mij nu nog de laatste voorstelling zelf toe te lichten. Het is het delicaatste gedeelte mijner taak, want die voorstelling is haast geheel een product der fantasie, moest dit zijn, omdat de gegevens tot reconstructie van het uiterlijk der vergaderzaal van de Staten uit de 16e eeuw vrijwel geheel ontbreken en omdat van de vergadering van den 26en Juli 1581 niet veel meer bekend is dan de besluiten, die er genomen werden.

De aanwezigen zelf hebben met geen woord hunne herinnering aan het voorgevallene opgeteekend. Zij schijnen het niet zoo heel bizonder merkwaardig gevonden te hebben. Het was immers alleen de laatste acte in een reeds lang uitgemaakte zaak. Wij mogen dan ook zonder eenigen twijfel aannemen, dat er niet de minste plechtigheid aan de vervallenverklaring is verbonden geweest. Eerst ruim een halve eeuw later, bij gelegenheid van de in 1651 in de Ridderzaal gehouden Groote Vergadering, heeft Jacob Cats, de dichter, toen raadpensionaris van Holland, het voorgesteld, alsof ook de vergadering van 26 Juli 1581 op dezelfde plaats gehouden ware.

Zijne voorstelling die Huygens spoedig daarna volgde, bracht mede, dat er op 26 Juli 1581 wel degelijk iets bizonder plechtigs ware geschied, en sedert loopt deze legende in min of meer onbestemden vorm door onze historische literatuur. In de 18e eeuw maakte Jacobus Buys er zelfs een plaatje van, dat diende ter opluistering van het Vaderlandsch Woordenboek van Jacobus Kok. Hier staan mannen gereed een eed af te leggen en anderen, in zittende houding, verbeelden een vergadering, die den eed in ontvangst gaat nemen. Alles legende! Want immers in de Staten-Generaal behoefden op 26 Juli geen eeden van afzwering te worden gedaan en de vergadering heeft al evenmin in de Ridderzaal plaats gevonden. Wel was hier den vorigen avond ter gelegenheid van de huldiging van den Prins van Oranje als ‘hooge overicheyt’ van Holland een ongetwijfeld luisterrijk festijn gevierd, waarbij ook de Staten-Generaal als genoodigden aanwezig waren, en toen deden de Staten van Holland en Oranje elkander wederkeerig den eed van trouw. Het heeft er allen schijn van, alsof Cats zich door deze gebeurtenis in de war heeft laten brengen.

Met zekerheid is het niet te zeggen, waar de Staten-Generaal in 1581 - den eersten keer, dat ze in Den Haag vergaderden - hunne bijeenkomsten hielden. In lateren tijd, sedert 1588, vergaderden ze op het Binnenhof in een kwartier, dat besloten ligt in het tegenwoordige ministerie van Waterstaat, en wel in de zaal, die aan de meer bekende Trèves-zaal grenst en die in zijn tegenwoordigen vorm waarschijnlijk uit het einde der 17e eeuw dateert; zij was vóór de ombouwing kleiner. Het is niet onwaarschijnlijk, dat zij hier ook reeds in 1581 vergaderd hebben. Immers: hun kwartier lag in het gedeelte, waar vroeger de vorst placht te resideeren, en het mag niet onaannemelijk heeten, dat men juist hier den Staten-Generaal, die toen de hoogste

autoriteit vertegenwoordigden, bij hunne komst in Den Haag een verblijf bezorgde. Verondersteld dus, dat de Staten-Generaal van 1581 af, wanneer ze in Den Haag vergaderden,

altijd op dezelfde plaats zijn bijeengekomen, dan kan de vergaderzaal van 26 Juli 1581, ten naastenbij worden gereconstrueerd, want deze zaal kennen wij uit enkele 17e eeuwsche platen.

Vraagt men nu verder, wie was de voorzitter en wie waren de verdere aanwezigen in de gedenkwaardige vergadering van 26 Juli 1581, dan is ook alleen bij benadering een antwoord te vinden. Het voorzitterschap wisselde toen in de Staten-Generaal om de week; elk gewest, dat ter vergadering compareerde, kreeg zijn wekelijksche beurt. In de week, waarin 26 Juli viel, presideerde het gewest Holland; de persoon, die het presidium waarnam, was òf Adriaen van der Myle uit Dordrecht òf Reinier Cant, burgemeester van Amsterdam, beiden bekende staatslieden. Verder kunnen we dit niet weten. Aanwezig waren met den griffier ongeveer dertig gedeputeerden uit de gewesten Brabant, Vlaanderen, Gelderland, Holland, Zeeland, Utrecht, Friesland en Mechelen, misschien ook nog uit de Groninger Ommelanden, waarschijnlijk niet - zooals boven reeds gezegd werd - uit Overijsel. Hunne namen zijn alleen met eenige waarschijnlijkheid te noemen. Er bestaat wel een lijst van alle gedeputeerden, die de vergadering der Staten-Generaal vormden, zooals deze in Mei 1581 te Amsterdam bijeenkwam, maar het is onzeker, wie van dezen op 26 Juli nog te 's Gravenhage compareerden. Er hadden ongetwijfeld mutatiën plaats gehad en het getal was stellig heel wat minder dan de zeven-en-veertig, waaruit de vergadering eerst bestond. Al te veel behoeven wij hierover niet te treuren. Het zou toch niet mogelijk zijn ons van deze leden een voorstelling te maken. Van slechts vijf der zeven-en-veertig personen, die in Mei te Amsterdam bijeenkwamen, werden bij een tamelijk uitgebreid onderzoek, in Nederland en België ingesteld, portretten gevonden.

En hoe was de inrichting der vergaderzaal? Zaten de leden om een ronde of om een vierkante tafel? Waar zat de voorzitter, waar de griffier? In welke volgorde zaten de gewesten? Ook bij de beantwoording dezer vragen moet men een waarschijnlijkheidsrekening toepassen. Wij kennen de inrichting der vergaderzaal van twee 17e eeuwsche platen, die echter beide bizondere voorvallen voorstellen en daarom waarschijnlijk niet het dagelijksch aspect weergeven. Een uitvoeriger beschrijving bestaat pas uit de 18e eeuw. Wij vinden altijd een langwerpige tafel met groen kleed en eveneens een armstoel, die voor den president bestemd was. Waarschijnlijk - althans was dit zoo in de 18e eeuw - zat de president in het midden aan één der lange zijden van de tafel, met den rug naar het venster. Rechts van hem zaten, zoo mogen we verder aannemen, de gedeputeerden van Brabant, die het eerst hun stem plachten uit te brengen, waarbij aansloten die van Gelderland, Vlaanderen, Holland, Zeeland, Utrecht, Friesland, Mechelen (en casu quo Overijsel en de Ommelanden): dit was de volgorde, waarin de gewesten adviseerden. Aan het beneden-einde moet de rij onderbroken zijn geweest door de plaats van den griffier.

De lezer ziet het: de gegevens zijn uitermate sober. Men kan alleen van een fantasiebeeld spreken, dat hieruit is samengesteld. Een fantasie-beeld wel te verstaan, dat toch met zoo groot mogelijke nauwekeurigheid naar de waarschijnlijkheid ontontworpen is. De Fransche beeldhouwer, H. Bouchard, die ons Nederlandsch bas-relief ontwierp, heeft zich georiënteerd op de 17e eeuwsch platen, o.a. op eene uit het jaar 1660, die de vergadering der Staten-Generaal voorstelt tijdens een aan den Engelschen koning Karel II verleende audiëntie; hij heeft gebruik gemaakt van de vijf portretten, boven genoemd, en bovendien van die van enkele andere staatslieden uit die dagen, om het kostuum goed te leeren kennen; hij heeft verder

de dispositie der vergadering nagebootst, die met eenige waarschijnlijkheid viel te construu-

eeren. Om de levendigheid der voorstelling te verhoogen, heeft hij niet alle gedeputeerden een zitplaats gegeven, maar enkele in staande houding afgebeeld, wat trouwens met de werkelijkheid van den lateren tijd, toen een deel der gedeputeerden om de beperkte ruimte moest staan, niet in strijd is. Om dezelfde reden heeft hij den griffier naast den president afgebeeld, rechtop staande en het plakkaat der afzwering voorlezende: het was Jean Houfflin, stammende uit het Doorniksche, zoodat de voorlezing, indien hij haar althans heeft gedaan, zeker niet in zuiver Noord-Nederlanschen tongval zal hebben plaats gevonden. Een echte Hollandsche kroon boven de tafel, een fraai kleed er op, een wapenbord van de toen nog den strijd voortzettende gewesten, een hondje zelfs zijn als zoovele nuttige attributen tot verdere aankleeding van het geheel gebruikt.

'Het gaat om een historisch monument, maar gesticht met hulp der kunst, en de artiest, op wien wij ons beroepen, heeft vrijheden, die de geschiedschrijver niet bezit'. Zoo schreef professor Borgeaud mij, toen ik hem mijne bezwaren, die ik aanvankelijk als historicus tegen de ontwerping eener voorstelling van de vergadering van 26 Juli 1581 koesterde, had uiteengezet. Ik dacht ook aan de woorden van Rostand, toen hij in een pennestrijd met een historicus over de waarde zijner schepping in 'l'Aiglon', boud verkondigde, dat een dichterlijke ziening altijd beter is dan het resultaat van de studie van een historicus. En ik liet mijn bezwaren tegen den opzet vallen en verleende naar beste krachten mijne medewerking, om dan toch zooveel mogelijk van de historie in de voorstelling te doen overgaan. Ik heb geen berouw over mijn toegeven, vooral omdat ik nu weet, met hoeveel ernst en goeden wil er naar gestreefd is, om van de sobere historische gegevens al het gebruik te maken, dat mogelijk was.

Zoo staan en zitten dan nu onze voorouders met hunne breedgerande hoeden, met hunne gesteven kragen en lange mantels op het internationale monument der hervorming te Genève. Boven hen de gulden woorden uit het plakkaat van 26 Juli, aan weerskanten van het bas-relief een citaat uit het einde van de apologie van den Prins van Oranje, geschreven door zijn hofprediker Pierre de Villiers in antwoord op den ban, door Philips II over Oranje uitgesproken. Het citaat staat er in het Fransch, zeer terecht, omdat de oorspronkelijke tekst der apologie, dat pendant van het plakkaat van 26 Juli 1581 in het Fransch werd opgesteld.

En onder het bas-relief staan ter verklaring de eenvoudige woorden die, in het Nederlandsch overgebracht, luiden: 'Den 26en Juli nemen de Staten-Generaal, vergaderd in Den Haag, de onafhankelijkheidsverklaring der Vereenigde Gewesten aan'.

Roemrijk en eervol is deze herinnering aan het verleden in de hoogste mate. Zij houdt het aandenken vast aan den tijd, toen ons volk door zijne daden aan de kerkelijke en staatkundige ontwikkeling van Europa een ontzaglijken dienst heeft bewezen. Wij mogen er den heeren te Genève dankbaar voor zijn, dat zij ons aandeel aan de groote geestelijke beweging der 16e eeuw, die in het Calvinisme van toen tot uiting kwam, zoo gereedelijk hebben erkend. Onzerzijds staat de belangstelling in het werk van Genève niet in evenredige verhouding tot deze erkenning onzer verdiensten. Het bedrag, dat uit Nederland naar Genève opgezonden werd, is klein (2000 francs; tegenover Genève 450.000 francs). Maar het comité te Genève, dat zijne uitgaven nog lang niet geheel gedekt ziet, zal gaarne verdere giften in ontvangst nemen. Mijne moeite, aan dezen arbeid verbonden - een zeer aangename moeite overigens -, zou

ik het allerbest beloond achten, indien mijne landgenooten zich door dit artikel opgewekt mochten gevoelen, alsnog hunne bijdragen naar Genève op te zenden.

J. MARTIN. ABSALON'S DEATH.

Oudere Engelsche caricaturisten en illustrators, door Cornelis Veth.

X.

John Martin en zijn Bijbel-illustraties. - Het vroege werk van John Leech - 'Phiz' - J. Noël Paton en zijn sprookjesfiguren - Sir John Gilbert, de conventioneele en onberispelijke - Twee schrijvers-teekenaars: W.M. Thackeray en Samuel Lover.

Illustreeren is alleen dan belangrijk werk, als de illustrator een andere dan een banale vertolking of begeleiding van het woord geeft. Dit is ook van toepassing op illustraties van het Woord.

Een weinig ontmoet uitgaafje van 1835 is: 'Illustrations of the Bible bij R. Westall R.A. and J. Martin.' Eerstgenoemde is een knap, vrijwel academisch teekenaar, die allerlei tafereelen uit den Bijbel met intelligentie en niet zonder smaak weergeeft, maar zijn kunst, die men ook in illustraties voor Scott en andere schrijvers tegenkomt, heeft niets verrassends, niets aparts, niets persoonlijks. Het is daarom dat ik bij verre de voorkeur geef aan de zeer fantastische composities van John Martin (1789-1854) die mij als dramatisch

landschapteekenaar hoogst oorspronkelijk lijkt. Deze teekenaar kreeg zich onderwerpen toegewezen als: het ineenstorten van de muren van Jericho - Jozua beveelt de zon stil te staan - de dood van Samson - de dood van Absalom - Eliah en de aardbeving - de val van Babylon, - en hij heeft ze met veel verbeeldingskracht en vormen-rijkdom en pathos weergegeven.

Zijn Oostersche landschappen zijn van een grootsche grilligheid, zijn oude steden van een wonderlijke monumentaliteit, de panorama's weidsch, de vegetatie wild en schoon, de luchten vol uitdrukking. Deze kleine composities doen soms denken aan die bijbel-illustraties welke Gustave Doré later zou maken; zeker is er in de prentkunst niet veel, dat met deze romantische verbeeldingen zoo goed vergeleken kan worden. Gelijk Doré weet ook hij de uitdrukking van een hemel en een landschap bij een hevige en ontstellende catastrofe tot bijna groteske expressie op te voeren; evenals deze weet hij, zonder bepaald geloofwaardig te zijn, te imponeeren. Zelfs hindert bij hem minder het wat conventioneele der figuren, dat bij beiden op te merken is; weliswaar vooral door de omstandigheid dat alles op zeer kleine schaal is gehouden.

De val van Babylon bijvoorbeeld, met de lucht vol valsche schijnsels en nijdige dampkolommen, met den wreeden glans op den horizon en het woeste licht der vlammen die de menschengroepen vervolgen, en de statige zuilenpoort met den rustig-afstekenden hangenden tuin, is zeker niet banaal; en de Eliah op de rotsen gedurende

JOHN MARTIN. 'THE FALL OF NINIVEH'.

de aardbeving, indrukwekkend silhouet tegen den helbeschenen stroom, die hem voorbijjaagt, terwijl rotsblokken weg worden geslingerd en boomen uit den grond gerukt, kan naast Doré's wildste concepties worden gelegd. De chaotische plantengroei, de machtige veelheid van boomwortels en takken, die Absalom omsluiten, kon slechts door een sterk-romantischen geest zoo gedacht worden en de val der zuilen, het neerstorten der Philistijnen bij den dood van Simson is door een stoute fantasie verbeeld, al bederven de wat te duidelijke, en wat te gewone figuurtjes op den voorgrond misschien iets van den indruk. Jozua, die de zon beveelt stil te staan, is zelf niet zeer overtuigend van houding, maar het landschap, met de kasteelen en de stad op den achtergrond, met de olifanten die over bergwegen trekken, met die vlagen regen, neerslaande uit den spookachtigen hemel, en vooral met die vreemde, dreigende, grootsche stemming die er over ligt, is prachtig gevonden. Zooals de landschappen zijn de architecturale vindingen; Martin was ongetwijfeld een man met een naïeve, maar intensieve verbeelding, en ik vind zijn bijbel-illustraties te merkwaardiger, omdat ze ontstonden in een tijd, toen de historie-schildering een tam

compromis was tusschen klassicisme en realisme. Hij was een van de weinige Engelsche romantici uit den tijd der romantiek; en het bijzondere is, dat hij het bijna onbewust schijnt te zijn, en zijn verbeelding op argelooze wijze laat werken. Ongetwijfeld werd hij door Turner beïnvloed, hij tracht echter meer

JOHN LEECH. THE BLACK MOUSQUETAIRE (INGELDSBY LEGENDS).

Engeland en van Rome door A' Becket, boeken die om de prenten gezocht zullen blijven. Zijn William the Conqueror met een raar bijeengeraapt legertje van maltoegetakelde vrijwilligers, zijn burleske lezing van de indrukwekkende episode der ‘bourgeois de Calais,’ zijn Henry VIII op de monnikenjacht, Cromwell in zijn beroemde creatie ‘Take away that bauble,’ behooren tot de koddigste illustraties die de Engelsche teekenkunst kent. Intusschen kan men van Leech, eerder dan van George Cruikshank, te veel zien; hij is niet zoo veelzijdig, en laat zich meer gaan, plaatst niet zoo vaak voor verrassingen, - en verrukkingen. Met al zijn gulheid en al de beschaafdheid van zijn humor is hij weleens bepaald flauw. Een groot en opmerkelijk talent had hij zeker, en zijn speelsche, gelukkig geleide hand heeft zeer veel tot de vroolijkheid van zijn tijdgenooten bijgedragen; zijn geest is één met zijn voordracht, hij is in zichzelf een periode, hij is van een blijmoedige, en schrandere genoegzaamheid, toegefelijk in zijn spot, een satirist van het juste-milieu, met het hart bij het knusse hoekje van den haard, critisch met mate, met geen ideaal dan dat van zijn tijd. De man bij uitnemendheid om te leven en succes te hebben in het energieke, zelfbewuste, zich rustig hervormende Engeland van Victoria's jeugd.

Om nu goed te zien, op welk een wijze ook de smaak voor het komische zich in die periode wijzigde kan men niet beter doen dan den humor van Seymour met dien van Leech te vergelijken. Bij Seymour is er nog veel van die koelbloedige baldadigheid, dat bijna amoreele savoureeren van een pijnlijke situatie of een ongeval, welke wij kennen van de 18e eeuwsche spotters. Ook iets van hun vulgariteit. Ook iets van hun bruischenden overmoed! Met Leech is distinctie en goedigheid

JOHN LEECH. SHILLING HENRY VIII (COMIC HISTORY OF ENGLAND).

gekomen, maar er is iets van dat ras-echte, aparte verloren gegaan, zekere barbaarschheid zoo ge wilt, maar een barbaarschheid die boeit. Baudelaire's karakteristiek van de Engelsche caricatuur zou niet meer opgaan. Zij was niet bar meer. De glunderheid en geest van Leech bewaarden hem voor alle tamheid, en de Engelsche humoristische teekenkunst bleef nog lang in haar meerdere deftigheid, vroolijk en fijn. Maar er begonnen twee soorten van humor te ontstaan, die van het volk en die van de burgerij, en die van het volk had geen vertolker meer. ‘There is no such thing as an English people now’, zegt Chesterton ergens, en de ontwikkeling der Engelsche caricatuur wees reeds toen zooiets uit: in Cruikshank en Seymour sprak nog de onvervalschte volksironie, het brutaal maar gezond sarkasme van de straat, de overmoed, zelfs de euvelmoed van den bengel. Bij Seymour, met zijn realisme en weinige fantasie is die toon het duidelijkst. Met Leech begint iets van een literaten-humor.

Leech zal bijvoorbeeld de sarcastische opmerkingen van een aapjeskoetsier weergeven met den schik van een meneer die ze aardig vindt, Seymour wordt die aapjeskoetsier zelf. Er was in het begin van de 19e eeuw in Engeland misschien een ontwikkelde, maar niet beschaafde en een onbeschaafde stand, de squire genoot de zelfde soort ruwe glosse als de boer, de handelsman was een vergroote editie van

een winkelier; zelfs de geleerde kon een ruwen kwinkslag waardeeren. Seymour teekende zijn sportgevallen en ongevallen niet voor den sportliefhebber alleen, maar richtte zich, onder grooten bijval, tot een publiek dat een luiden en wat rauwen lach welkom heette. De één is de poppenkastman met zijn heesche stem en zijn kluchtige uitvallen, de ander de beschaafde blijspelfiguur.

PHIZ. THE DOG-FANCIER (REVELATIONS OF LONDON).

in positieve vormen uit te drukken; is minder picturaal, meer teekenaar.

Martin maakte veel studie van architectuur, en is ook de ontwerper van allerlei verbeteringsplannen voor den bouw en de technische ontwikkeling van Londen.

John Leech, die weldra de populairste illustrator van ‘Punch’ zou worden, behoort door zijn vroeger werk nog tot die spontane groep oudere caricaturisten en illustrators, die links en rechts romans en verhalen van prenten voorzagen en dan meestal vrij kleine, vlugge etsen maakten met geestige kleine figuurtjes, in de manier die George Cruikshank had aangegeven. Hoewel Leech zich later als teekenaar op hout meer in het bijzonder heeft onderscheiden, zijn mij zijn vroegere etsjes, in hun nerveuze, kriebelige schalkheid, zeer lief. Het was in de periode, die als het eerste begin van George's verval beschouwd moet worden, wat na 1840, dat Leech zijn eigen stijl begon te vormen en een geducht mededinger begon te worden van den man, die tot dusverre als de meester der illustratiekunst moest gelden. Hij had op dezen een vlotter voordracht en een grooter zin voor gratie vóór, diens wereld begon wat verouderd, zijn geest wat zwaar te worden voor het publiek van den tijd, en Leech, minder zonderling ofschoon ook zeker minder belangrijk, had het pleit weldra gewonnen. Tot zijn beste vroegere illustraties behooren die, welke hij naast enkele (zeer ongelijke)

JOHN LEECH. ‘THE MAYOR AND CORPORATION WAIT UPON THE SUCCESSFULL CANDIDATE’.

van Cruikshank maakte voor dominé Barham's grove maar grillig-geestige ‘Ingoldsby Legends.’ Daarin was bijvoorbeeld een tragi-komische prent: ‘The black Mousquetaire’ met een driesten musketier, wiens haren en knevels te berge rijzen als hij bij zijn ziekbed behalve de levende pleegzuster nog een evenbeeld van deze, maar als schim, ziet zitten, en een andere ‘The House-Warming’ met een prachtigen duivel. In een boek met anecdoten en herinneringen ‘Merrie England in the olden Time’ zijn ook enkele zeer genoegelijke geëtste illustraties van zijn hand. Zijn trant wijkt in dit werk overigens nog niet veel af van dat van zijn voorganger, alleen weet hij - mede een oorzaak van zijn succes - reeds daarin de ronde, ietwat poppige maar toch wel guitige beauties te teekenen die zijn vrouwen-ideaal zijn en dat van zijn geslacht werden. En het hier gereproduceerde plaatje uit het ‘Illuminated Magazine’

is eenigszins een favoriet van mij. Het is zoo innig, zoo zacht-grappig, met dat half-verlegen gevierde heertje tegenover die stralende complimenteuze groep bezoekers en huldigers, het prentje sluit zoo goed, de groepeering is zoo juist, de typen zijn zoo amusant.

Hij illustreerde ook enkele van Surtees' Sporting Novels met mooie herfst landschappen waarin rood gerokte ruiters op ranke paarden, en gaf veel van zijn kostelijke vindingen aan de ‘Comic Histories’ van

Toen Seymour zoo ontijdig gestorven was, meldden zich als illustrator van Pickwick, behalve Buss, nog Thackeray en Leech aan. De eerste placht te spreken, in verband met zijn afwijzing, van ‘Mr. Pickwick's lucky escape,’ de tweede was, hoewel zijn proefstuk opmerkelijk zwak is gebleken, stellig de man geweest om verder te gaan. De prijswinner was Hablot Knight Browne, teekenend onder den naam van Phiz, die nog vele boeken van Dickens, en vele van Lever, Ainsworth, en anderen illustreerde. Deze teekenaar, wiens werk van zeer verschillende hoedanigheid is, en varieert van heel slecht en gezocht tot waarlijk geestig en soms mooi, paste, wat den aard van zijn humor (zoo het humor heeten mag) betreft, eigenlijk in geen kader, noch kan men zeggen dat hij een eigen aard had. Integendeel, als illustrator somtijds voortreffelijk, meestal voldoende, kon hij op zich zelf staande, weinig maken dat de moeite waard is. Hij bezat geen eigen kijk op de dingen, geen eigen vinding. Hij herhaalt zich zeer veel, zoowel in zijn figuren als in zijn interieurs en landschappen, en wat erger is, zijn creaties zijn alle een beetje van één sopje overgoten: alle deftige heeren, alle oude vrijsters, alle knechts, alle meisjes en jonge helden hebben eenzelfde prototype, en zelfs eendere gebaren en houdingen. Zijn menschen zijn soms popperig, staan niet secuur op hun beenen, en het caricaturale is vaak vooral gezocht in een zeer goedkoope overdrijving van hun proporties en in de excentriciteit van hun kleeren. Charles Lever beklaagde zich dat Browne zijn tooneelen te wanordelijk en luidruchtig maakte en dat zijn personnages hun roep van wildheid aan den illustrator te danken hadden. Inderdaad bestaat Phiz' denkbeeld van grappigheid en levendigheid in het opeenhoopen van zooveel mogelijk koude drukte,

J. NOEL PATON. ELVES AND GOBLIN.

en zijn onstuimigheid is niet, als bij de oudere Engelschen, sterk en overwogen, maar zonder groepeering, zonder stijl. Zijn volksmassa's in ‘Barnaby Rudge’ en ‘A Tale of two Cities’ zijn allerkinderachtigst. Maar het is geen kleinigheid, en blijft pleiten voor zijn talent, dat hij zoovele van de komische figuren in de boeken van zijn tijd zoo goed heeft vast gelegd, dat latere illustrators ze zonder meer hebben moeten overnemen. In den beginne was hij zwak, werd allengs wat zekerder, maar werd ongeveer vijftien jaar vóór zijn dood door een beroerte getroffen, waarbij hij gedeeltelijk verlamd werd. Hij bleef door-illustreeren. Een andere school van illustratie was opgekomen, waarmee hij nu, toch al achteruitgaande, geen vergelijking kon weerstaan, en op het laatst moest hij zijn werk geven aan een minderwaardig soort kinderlectuur. ‘O, I'm aweary, I'm aweary,’ schreef de arme oude man aan zijn zoon, ‘of this book-illustrating.’

Straks is, bij de bespreking van Kenny Meadows, gewaagd van diens gracelijke sprook-illustraties. Men vindt vele daarvan in een boek van Mrs S.C. Hall: ‘Mid

Summer Eve,' dat ook nog van vele anderen prentjes bevat. De beste daarvan, krachtiger dan die van Meadows, zijn van J. Noel Paton, een van die kunstenaars, die weinige maar voortreffelijke illustraties maakten, en wier verder werk, waarin ze aan hun eigen scheppingsvermogen worden overgelaten, niet van groot belang moet zijn geweest. Hij gaf aan dit boek heel mooie composities, kras en spiritueel soms van zwart en wit, met elfen, kobolden, en allerlei waterdieren, de 'boven natuurlijke' wezentjes zijn op die van Cruikshank geïnspireerd, maar de trant heeft toch iets oorspronkelijks. Vooral is het te waardeeren dat die stijl zoozeer afwijkt van dien allegorischen conventioneel-deco-

ratieven van Maclise en zijn volgers, die men in het zelfde boek bezig ziet. Zijn elfjes zijn malicieus zonder kwaadaardig te zijn, zijn waterplanten en dieren studieus geteekend en vol karakter, de prentjes als boekversieringen levendig en fraai. Soms schijnt hij even de bloemenfantasiëen van Walter Crane in uitzicht te stellen, zooals dan in de vroegere Engelsche illustraties reeds telkens voorboden zijn van de meer onderlegde, strenger teekenkunst die komen zou.

Er is in dezen tijd een beroemdheid te vermelden, die stellig tot de illustrators van Engeland gerekend moet worden, en aan wien ik toch niet bekwaam ben, veel woorden te wijden. Het is Sir John Gilbert. Hij heeft ontzaglijk veel gemaakt en het is alles heel knap. Mij boeit het niet. Het is conventioneel en academisch, soms fraai - altijd vervelend - althans in mijn oogen.

W.M. THACKERAY. ZELFPORTRET.

In zijn biografie van William Hogarth, gepubliceerd in het Cornhill Magazine, zegt Thackeray: ‘Hecht ik te veel waarde aan het werk van deze twee genieën (Hogarth en Cruikshank) zoo vraag ik mij zelf af, omdat ik de kunstsoort waarin zij hebben uitgemunt liefheb met een stillen smachtenden eerbied, en omdat ik vergeefs er naar gestreefd heb er zelf in uit te munten?’

Ook is een andere uitlating van hem bewaard, waarin hij zegt, nu toch eens het werk gezien te hebben van iemand die nog slechter teekende dan hij zelf. Toch heeft hij verscheidene van zijn eigen kortere verhalen en enkele van zijn romans zelf geïllustreerd, en heeft het teekenen er nooit geheel aan gegeven.

Er zijn vreemde dingen op te merken over deze teekenenden schrijver. Hoewel oorspronkelijk het schilderen zijn bestemming schijnt te zijn geweest, is zijn werk als schrijver zonder schilderachtigheid, zelfs zonder streven naar schilderachtigheid, hij is vertellend en bespiegelend, bijna nooit beschrijvend. Als auteur fijn-geestig, is hij in zijn teekeningen boertig zonder finesse. Als romancier vooral in later tijd uiterst conscientieus, aanteekeningen makend, onderzoekingen instellend en zich op allerlei wijs voorbereidend, is hij als teekenaar liefst improvisator, en te vaak een slordig improvisator.

Voor een groot gedeelte kon men deze tegenstrijdigheden verklaren uit de omstandigheid dat hij, man van talent ook in het grafische, in zijn jeugd zich heeft laten gaan en dat talent niet ontwikkeld heeft. Hij bleef als teekenaar dezelfde die de schrijver van de Titmarsh en Fitz-Boodle-Papers geweest was, terwijl de schrijver klom tot de hoogte van Pendennis, Esmond en Denis Duval. Het teekenen bleef hem een uitspanning; zijn dochter, Lady Ritchie, vertelt dat hij het thuis 's avonds bij de lamp deed, als hij moe was, en wanneer hij ergens op bezoek was heele verhalen in teekening bijeen krabbelde en wegschonk. Hij kan dus met recht een amateur, een liefhebber genoemd worden. Het feit van zijn mislukking in deze kunst verliest daardoor wel het tragische dat daaraan anders verbonden zou zijn.

Maar het blijft zonderling dat hij, met die opinie over zijn eigen teekenkunst, en voor de begeleiding van zijn verhalen te kiezen hebbende onder een keur van illustrators (‘The Newcomes’ hadden in Richard Doyle, ‘Philip’ en ‘Denis Duval’ in Fred Walker voortreffelijke) zooveel van zijn teekeningen door zijn werk heeft heengestrooid. Terwijl onder de prentjes bij zijn parodieën van Bulwer, Disraeli, James en anderen, heel aardige zijn, kan men niet zeggen dat de illustrator van ‘Vanity Fair,’ ‘Pendennis’, ‘The Virginians’ den schrijver waardig is. Waar hij werkelijk burlesk

kan zijn, laat hij ons den teekenaar nog wel eens voor lief nemen, maar zijn typeering is grof en slap, en zijn grappigheid past kwalijk bij den fijnen geest der episoden. Neem bijvoorbeeld de figuur van den wat harkerigen held Dobbin in Vanity Fair: hij is op de prentjes een onmogelijke slungel, die de waardigheid en goedheid van den man geheel en al mist. Becky Sharp is geen tweemaal de zelfde en heeft dikwijls een griezelig misteekend gezicht.

W.M. THACKERAY. TEEKENINGEN GESCHONKEN AAN OTTILIE VON GOETHE.

Van Pitt Crawley of later van Majoor Pendennis weet hij niets mooi-karakteristieks te maken. De prentjes voor de Virginians zijn horribel.

Toch ontbrak het hem niet aan handigheid, zooals blijkt uit zooveel vlot met de pen gedane krabbels, die expressief zijn, en die altijd even een idee geven van wat hij bedoelde. Hij had alleen zich zelf er nooit toe gezet, zorg te besteden aan compositie en uitvoering, de teekeningen van meer dan een figuur vallen uit elkaar, de plaats der personages is niet bepaald: de platte grond deugt niet. En dan is zijn gave nog alleen beperkt tot het koddige, want de bevallige juffers, die hij tamelijk wel wist te teekenen, hebben niet veel karakter, en dat weinige is dan nog op dat van Leech's vrouwtjes geïnspireerd.

Ik beschik over een vrij groote collectie reproducties van Thackeray's teekeningen en vind er een tiental werkelijk heel aardig, en een paar tientallen betrekkelijk knap. In een soort potsierlijk epos van een Fransch zeeman vindt men een zeer grappigen Napoleon, die dezen held bij het oor vat, terwijl Talleyrand met een legioen van eer op een kussen aan komt dragen. Als student te Weimar schonk hij een paar vlugge schetsen van Engelsche typen aan Frau Ottilie von Goethe, schoondochter van den dichter. Hij teekende paarden vrij gemakkelijk, en onder zijn beste krabbels vindt

men rijkoetsen en postsjeezen vol beweging. Het past wel bij hem dat sommige der caricaturen van hem zelf tot zijn grappigste teekeningen behooren; er is er één, waar hij met een groot gebloemd vest aan voor den schoorsteen staat, zijn brilleglazen, krullebol en fijne toegeknepen mond geven een treffend-komische gelijkenis. En heel zot is een 'Valentine' van een dikke juffrouw met een kind dat tegen haar op springt, met een mal versje er onder. Uitvoeriger prentjes zijn vaak saai, ik denk omdat de zorg niet besteed werd aan de voorbereiding, den opzet, doch alleen aan de uitvoering. Zijn beste teekeningen zijn kostelijke, onschuldige aardigheden, en moeten als zoodanig gewaardeerd worden.

W.M. TACKERAY. 'PAESANT GIRLS DANCING' (OP HET TOONEEL).

Zoo schreef hij op de Valentine-card met de burgerjuffrouw en het kind, die hij aan een vriend stuurde:

I am a lonely Widow as you see
Dear Cole you are so humble so mild
Oh be a father to my orphan child,
My N° 2, but all in all to me.

Een ander maal zond hij een caricatuur van zich zelf als 'beadle' met steek en staf aan een dame, en schreef er bij o.a. 'I Pummell, Beadle of Kensington presents his compce to Lady Rachel Russell and begs to suttify that the young man is known to me tho ave put out the Inclosed Andbill. He lives in young St. as a Fanimly and pays histaxes reglar. The tradesmen know him and trust him. And though at Church seldom, must say in the Watchus he never Ave been.'

Zoo gebruikt hij dus zijn vroolijk improvisatietalent tot opluistering van de schalkheden die zijn charme waren in het maatschappelijk verkeer. Zulk een brief met een krabbel, soms mal gekleurd, van een groot man heeft nog een geheel andere waarde dan kunstwaarde, en men kan zich toch wel begrijpen dat zulke curiosa nog steeds zeer gezocht zijn.

Tot zijn beste illustraties behooren overigens die voor zijn burlesk sprookje: 'The Rose and the Ring, or, the History of Prince Giglio and Prince Bulbo'. Die plaatjes zijn leelijk, ik zou bijna zeggen onoogelijk soms, maar in een potsierlijken trant die

wel past bij het dwaze verhaal. Het is een soort harlekinade, een satirieke pantomine en de figuren zijn als stijve, malle poppen. Er is iets simpels en naïefs in sommige van die poppen (die wild en zonder smaak, als altijd bij hem, door den tekst gestrooid zijn) dat bijna tot iets moois wordt; het zou mooi geweest zijn, als hij eenig denkbeeld had gehad van een goede en effectvolle zwart- en witverdeeling; alles is even grijs en grauw. Dat was een van de dingen, die zijn prentjes vaak tot een ontsiering van de bladzij, tot een onwelkome ontmoeting deden worden, ze zijn goor en vlekkerig, er is geen modelé, geen licht en schaduw. Hierbij komt een volkomen gemis aan eenheid, de proporties veranderen telkens, de ééne teekening is een losse krabbel, de andere zeer uitvoerig. En dat dit geen toeval is van den druk blijkt wel uit door hem zelf voor zijn plezier en tot vermaak van kennissen gemaakte reeksen: hij hield nooit vast aan

een bepaalden trant, aan een formaat.

Thackeray's teekeningen zijn karakteristiek voor den Engelschen geest, nu eens niet gesteund door veel talent en technisch kunnen, - verwaarloosd en toch verrassend. De Iersche schrijver Samuel Lover, die zijn eigen boek Handy-Andy illustreerde bewees zich daarin een teekenaar van meer verdienste. Het kan niet gezegd worden dat zelfs de beste illustraties van Thackeray in zijn eigen verhalen, iets tot de charme daarvan bijdragen (ik bedoel voor hem die graag een boek geïllustreerd ziet), maar die van Lover maken zijn onsamenhangend en niet voortdurend geestig boek zeer genietbaar. Hij had vooral een scherpen kijk op zijn eigen volk en wist zeer grappige Iersche typen te teekenen. Er is een heel drukke en vroolijke prent in zijn boek, die een Iersche verkiezing voorstelt, beter gecomponeerd dan zulke volksmassa's bij Phiz. En een musicaal avondje vol goede types. De figuur van den ongeloofelijk simpelen ongeluksvogel Andy, die alleen de held wordt van alle Iersche mal-à-propos waarop de anecdotische schrijver de hand heeft kunnen leggen, is voortreffelijk gevonden. Bovendien zijn deze prenten goed geëtst: kleurig. Ander werk van Samuel Lover zag ik nooit; toch moet hij routine hebben gehad, al zijn er zwakheden.

SAMUEL LOVER. MRS O'FLANAGAN'S PARTY (HANDY-ANDY).

Dorpskermis,
door Hélène Swarth.

Slap hangt de vlag aan d'ouden notelaar,
Voor 't herbergzaaltje, waar, in gouden licht,
De paren draaien, als waar dansen plicht,
Bij lijzig trage wijzen, plechtig zwaar.

In wollen zwart, tot zelfs het jongste wicht,
Drentelen kinderen, handjes in elkaar,
Verwonderd de oogen onder 't bleekblond haar,
De kraampjes langs, waar lokkend lekkers ligt.

En 't hol gestamp, waarvan de dansvloer dreunt,
De draaischuit, waar, op olifant of leeuw,
De duizel zoet is en waar 't orgel deunt
Een neuzlend walsje, ontlokt hen lach noch schreeuw.

Ver van den kermis, in den avonddoom,
Blankt schemerweiland als een vrededroom.

Nazomer,
door Hélène Swarth.

In 't somber bosch, nu zwijgt elk vogelbekje,
Zijn de een'ge klanken 't verre klokgelui
En 't klagend kreunen van een zwaren krui
En 't eenig zomervroolijk kleurevlekje
Een blonde jongen in scharlaken trui,
Die staat te droomen, leunend aan een hekje,
Als dronk hij héel den weemoed van dat plekje,
Waar bruint een zwam, waar ploft een eikelbui.

De zoele dag is moe van 't lange wachten
Op herfst, die goude' en rosse bladervachten
Zal prachtig spreiden over mul en mos.

De stille luchten blijven grijs betogen.
'k Wou liever nu dat gele blaad'ren vlogen
En wilde storm joeg oproer door het bosch.

Sint-Elmsvuur,
door Herman Robbers.

V.

Maar zijn hoop en illusie, van 't geen mijnheer van den Eijnde met zooveel trots en dierbaarheid ‘het vak’ noemde, waren al vóór dien dag bijna vervlogen. Niemand dien hij ooit bewegen kon, een roman of bundel gedichten te koopen omdat hij ze zelf mooi vond; men vertrouwde de blozend en hakkelig uitgebrachte aanbevelingen van den jongen bediende niet; de boeken die hij noemde waren overigens maar zelden in voorraad. De manier waarop door zijn patroon en zijn collega Over de Linde met de dames en heeren klanten over letterkundig werk werd gepraat, walgde en prikkelde Huib van het begin af. Zij prezen of laakten de werken van dichters alsof het dassen en handschoenen waren, lachten en spotten er mee als gold het een nieuwe mode in dameshoeden, met onbewuste arrogantie en zonder een grein respect of hart. Bekendheid, succes, en het ‘prachtbandje’, bleken hun eenige criteria; met onaantastbaar zelfvertrouwen noemden zij de meest verkochte boeken van een schrijver zijn ‘beste’ en verwierpen de andere met onverschilligheid, zoo niet met minachting. Op de schrijversnamen trouwens werd weinig gelet; zij dienden alleen maar vermeld bij ‘complete werken’; overigens kenden en noemden de meeste klanten van den winkel enkel titels en die nog vaak verkeerd. Er waren dames die met een gewichtig air een menigte boeken door de geganteerde handen lieten gaan en dan vroegen, een gebonden deeltje tusschen de strakomspannen vingers, of dit niet in een andere kleur te krijgen was. Zij zeiden ook wel, dat het ‘om een cadeautje te doen’ was, en dat gedichten ‘niet in de smaak vielen.’ Heeren tikten met de ivoren knoppen van hun wandelstokken tegen banden in de kast en vroegen of dit, van Shelley, soms iets was en of dat, van Hebbel, tegenwoordig werd gelezen. Nog meer had Huib te verduren, wanneer uitgevers of hun reizigers in den winkel kwamen met een ‘aanbieding’ van nieuwe boeken. Enkele bevoorrechten alleen - confraters-debitanten die zelf ook eens een boekje uitgaven - mochten mijnheer van den Eijnde achter, in zijn kantoortje opzoeken; den meesten werd verzocht maar aan de toonbank uit te pakken. En tusschen het slijten van een fleschje inkt of een papeterietje aan een juffertje - met het bijbehoorende kwasi-schalksche of lachend-vleierige praatje - beduimelde, beneusde, bepraatte dan Over de Linde of de patroon zelf de nieuwe koopwaar met den vriendelijken en geanimeerden aanbieder. Dit meestal op een toon van spot of ternauwernood verborgen wantrouwen, als waren die boekenschrijvers eigenlijk niet anders dan een bizonder soort oplichters, die er hun uitgevers eerst, en vervolgens die arme winkeliers, op de meest perfide wijze lieten inloopen. Met nadrukkelijken hoon of haat werden titel en auteur genoemd van een boek waarnaar sinds eenigen tijd geen vraag meer was. En somtijds gebeurde het, dat Van den Eijnde den ondanks alles opgewekt gebleven mijnheer tegenover hem, spugerig grinnekend, met een hatelijke kwasi-goedmoedigheid toevoegde: ‘Nee - nee, beste vriend, ik zie er niets bij, hoor, pak jij je boeltje maar weer netjes in.’

De meeste dagen, ofschoon zijn werk, gewoonlijk vrij machinaal, zijn gedachten maar zelden volledig bezig hield, bleek het Huib toch absoluut onmogelijk in ‘de zaak’ over diepe illusies te mijmeren. Schrijven scheen hier een verachtelijk vak te zijn - tenzij men kans zou zien een boek te maken, waarnaar onmiddellijk een groote

‘vraag’ ontstond. Bewogenheid en schoonheid, de zuivere uiting van wat leeft en beeft in een menschenziel, de waarde, het genot

daarvan voor anderen - zulke begrippen zelfs maar even in je gedachten uit te spreken leek Huib al begin van ontheiliging tusschen de benauwende, met koopwaar bezette wanden van dien schemerduisteren winkel. Toen hij eens op een middag, in plotseling ziedende ergernis, de laatdunkende opmerkingen van een cliënte over een boek van zijn liefde zeer beslist had tegengesproken, waren die dame en zijn patroon samen luidkeels aan 't lachen gegaan, en had vervolgens mijnheer Van den Eijnde hem met een handgebaar en een minachtenden snauw naar achter in den winkel gezonden. Daar snoof en slikte de woedende jongen, adressen schrijvend, zijn tranen weg; de penhouder brak in zijn krampig gebalde hand; moeite had hij, niet te krijschen van wraakzucht.

Maar erger dingen stonden te gebeuren. Een bejaarde freule, wier familie van ouds tot de klanten der zaak behoorde, had eenige kindervertelseltjes samengeprutst, laffe, zoete dingen, en mijnheer van den Eijnde overgehaald die uit te geven. Hij deed dat wel eens meer, verbeeldde zich het moeilijk te kunnen weigeren, en het verhoogde zijn wrok tegen de wezenlijke uitgevers, dat zijn boekjes, ofschoon alle natuurlijk van de opperste kwaliteit, niet naar waarde werden geapprecieerd, zoowel door den boekhandel als bij publiek.

Deze kinderverhaaltjes nu zouden verschijnen in een serietje van zes, goedkoope deeltjes.

't Was op een avond in October dat Van den Eijnde, met fleemerig vriendelijke stem, zijn leerling bij zich riep, in het heilige kantoortje, hem daar een monster liet zien van de nieuwe uitgaaf, en zei dat Huib daar nu den volgenden ochtend eens mee naar Amsterdam mocht gaan, de boekjes aanbieden aan den boekhandel. Er lag al een lijstje klaar van de namen der amsterdamsche debitanten, gerangschikt naar hun woonplaats, zóó dat Hoogland hen zonder tijdverlies achter elkander kon afloopen. Een retourtje derde klas en zijn verdere noodzakelijke onkosten mocht hij in rekening brengen. De baas zei het lesje hem voor, somde al de voortreflijkheden van zijn boekjes op, en drukte hem op het hart ze duchtig aan te praten. Lukte hem dat, dan mocht hij eens meer zulke reisjes maken. De zaak werd hem voorgesteld als een bizondere buitenkans, een uitgangetje. Amsterdam, wàt blief je? Daar kwam je niet iederen dag!

Met een voorgevoel van akeligheden ging de jongen op weg. Maar hij besloot er zich flink onder te houden. In 't besef zich zoo heerig mogelijk te moeten voordoen, had hij zijn beste pak aangetrokken, zijn overjas, in 't voorjaar pas nieuw geweest; zelfs zijn bruine glacés nam hij mee, maar die bleven in zijn zak.

Het motregende fijntjes in Amsterdam, een regen als een grauwe damp die overal door-drong, den grond vet-glibberig maakte, de volte donker. Maar Huib herkende de amsterdamsche straatstemming, waarop regen geen vat heeft. In de volksbuurt, waar zijn eerste klant woonde, stonden orgels en karren met koopwaar; hij hoorde het venters-geschreeuw, de vroolijke gijntjes tusschen kerels en meiden. Maar hij merkte tevens, dat hij daar lang zoo'n plezier niet in had als vroeger, dat eigenlijk de gansche stad hem veranderd leek, onverschilliger, harder; iets drukkends was er nu in haar roezigheid.

Die eerste boekwinkel, waar hij zijn moest, lag niet ver van 't station. Spoedig stond hij voor een van de uitstalramen. 't Hart bonsde hem op naar de keel, en hij keek maar, keek, om het binnengaan nog uit te stellen. Veel meer boeken lagen hier dan bij Van den Eijnde, technische meest alle; dit scheen hem wel véél meer een

echte boekenzaak. Neen, hij dorst nog niet, zoo klam-warm en beklemd als hij was, slofte langzaam een eindje verder. Maar met een ruk, zich ergerend aan zijn verlegenheid, óm keerde hij zich plotseling en ging den winkel binnen.

‘En u, meneer?’ vroeg een bediende, zich beleefd naar hem overbuigend; juist had hij een stuurman aan een handboek geholpen.

‘Ik.... ik kom met een aanbieding van meneer Van den Eijnde, uit Haarlem, meneer.... mag ik.... is meneer zelf er misschien ook?’

De bediende veranderde van houding. ‘O! Een aanbieding,’ zei hij met afwijzende koelheid. ‘Nee, meneer is niet te spreken. Geeft u mij maar even.’

De patroon had Huib op 't hart gebrand, vooral zijn best te doen, de heeren zelf te spreken te krijgen.

‘Ja.... Zou ik toch meneer misschien niet een oogenblik....?’ Hij schaamde zich, sterk blozend, om dit onbescheiden aandringen.

‘Wàt? Nee! Ik zeg u toch, meneer is niet te spreken,’ herhaalde de ander ongeduldig. ‘Maar dat is niets. Geeft u maar even.’

Aarzelend reikte Huib zijn monster over, met de gedrukte aanbiedings- en bestellingsformulieren, één voor één, zei er intusschen nog iets tot aanprijzing bij.

‘Jawel, jawel!’ Onverschillig liep de bediende er mee weg.

De jongen wachtte in spanning. Hij praatte wat met zichzelf. Het zou misschien wel meevallen, en, als het overal zoo ging, leek het eigenlijk nogal eenvoudig....

Maar daar was zijn collega alweer terug. ‘Als 't u blieft! Niets voor óns!’

‘O!’ Huib stond verbluft. Hij herinnerde zich nu, dat de patroon had gezegd, dat juist deze firma wel een flink getalletje zou kunnen gebruiken. ‘Hoe.... bedoelt u? Wilt u.... wil meneer er heelemaal niets van hebben? Zoo'n groote zaak!’

De ander schoklachte minachtend: ‘Ik heb u immers al gezegd, 't is niets voor ons.... En u, juffrouw?’

Een oogenblik later liep Huib weer op straat. Hij trachtte niet meer aan zijn échec te denken en den tweeden boekverkooper te vinden. Deze stond zelf achter zijn toonbank, een vriendelijk oud mannetje, een weinig contrefait, met een vettig zwart kalotje op. Hij vond de boekjes prachtig - zoodat Huib al een mooie bestelling verwachtte - nam een enkel exemplaartje, deed wel de complimenten aan mijnheer Van den Eijnde. De derde kwam wrevelig naar voren, sprak stroef en kortaf, bestelde twee series en liep weer naar binnen zonder groeten. Den vierden zocht Huib aanvankelijk vergeefs, maar toen hij terugliep en goed uitkeek, zag hij den naam van zijn lijstje boven een soort snoepkelder staan, waar ook boekjes van drie en vijf centen lagen uitgespreid. Daar was het dus. Hij aarzelde even, ging toen kordaat het steenen trapje af, stond in een benauwenden stank tegenover een sjofele oude juffrouw, stamelde zijn aanbieding. ‘Och - heere nee, jongeheer, hou u maar gauw op,’ zei het mensch lacherig. ‘'t Is sonde! Heel frindelijk, maar nee hoor, dat 's geen spek voor mijn bek! Mot u mee wezen bij Schröder op 't Rokin. Die verkoop daar 'n berg van!’

‘O juist!’ - Huib bloosde weer hevig, had een gevoel, deze juffrouw onwillekeurig gegriefd te hebben - ‘neemt u niet kwalijk, ik wist niet....’

‘Wel neen-ik, daar nie fan, hoor, dank u wel.... Maar gaat u 's effe op sij, want daar komt iemand anders 'an! Soo-soo, dag buuffrouw, hoe is 't met uwe? En wat was d'r van je dienst?’

‘Een ons sousjes alsjeblieft!’ 't Was een zeer zware vrouw, die blazerig kwam afdalen. Huib haastte zich langs haar warme lijf weer boven te geraken. Maar toen hij de laatste tree opstapte, stootte zijn voet tegen den rand en hij struikelde, viel dwarsvoorover, in het straatslijk en het paarden vuil.

De dikke vrouw en die uit het winkeltje schreeuwden en schoten misbarig toe, maar Huib stond alweer, zei dat het niets was. Intusschen had hij erg zijn knie bezeerd en zich van boven tot onder besmeurd.

Hij beefde en moest zich op de onderlip bijten om niet te huilen. Vluchtig zijn handen afvegend aan zijn schoone zakdoek - zijn eenige! hoe stom was dat! - ging hij een melkinrichting binnen, bestelde iets, vroeg of zij daar niet een spiegel hadden, een doek, een borstel. De modder zat hem tot op zijn boord, hij moest een nieuwen gaan koopen. Nu, 't geld ervoor zou hij wel uitsparen op zijn koffie- en middagmaaltijd. Maar 't oponthoud! Hoe hij ooit nog klaar kwam op die manier!

't Liep tegen vieren in den middag - 't vervalend daggetij - Huib had al drie-en veertig winkeliers bezocht en een goede vijftig van zijn serietjes gesleten. Hij wist niet of het veel of weinig was. Benauwd warm en met pijn tusschen de schouderbladen - zijn lange overjas bleek te zwaar in dit klammig Octoberweer - ging hij een koffiehuis binnen en bestelde een glas bier, dronk het in éénen leeg. Zoodat hij er nog warmer van werd, 't zweet hem overal uitsloeg. Lastig opschieten in den middag; de meeste winkels vol; patroons en bedienden geagiteerd, kort-af, geërgerd telkens als hij geen klant bleek te zijn - integendeel: iemand met een aanbieding! Nu geen tijd, had hij al dikwijls moeten hooren. Maar één was er geweest die, aanstonds toen Huib den naam Van den Eijnde genoemd had, grijnzende en met glinsteroogen boog en nog eens boog, over zijn toonbank heen, en naar mijnheers gezondheid informeerde; daarop, haastig, teekende hij voor zeven exemplaren, zich excuseerende dat het niet meer kon zijn, maar hij ‘zat al zoo dik in zijn kindergoed’; hij vroeg of Huib niet wou rooken. Druk en luid pratende bleef hij den jongen met zijn vriendelijkheden overstelpen en langzamerhand begon Huib uit dien woordenvloed te begrijpen, dat aan dezen boekhandel een binderij was verbonden, en dat zijn patroon daar wel bestellingen had gedaan. Ook voor het binden en brocheeren der thans aangeboden boekjes hield de beleefde meneer zich lachend en handenwrijvend aanbevolen. ‘U wilt misschien wel een goed woord voor me doen! Zou me zeer verplichten. Maar meneer! Als u nú niet rooken wilt, steekt u dan toch een paar sigaren bij u! Komt later te pas!.... Niet? Nu, zooals u verkiest!’ Huib was er zeer verlegen onder geworden.

Hij had een tweede glas bier genomen, schoon hij gewaar werd dat zijn beenen er nog erger door verloomden, en hij kon nu ook niet langer blijven zitten, had nog wel 'n dertig, veertig namen op zijn lijstje, ongerekend zij, die niet thuis waren geweest, en bij wie hij dus, zoo mogelijk, nog terug moest gaan. Gehinderd, erger dan te voren, door de prat en prettig winkelende, om hem heen dringende menigte, liep hij moeiig verder. Vreemd en vijandig waren al die menschen hem weer. Waarom toch eigenlijk? Omdat hij niet met hen mee mocht doen, maar liep boekjes te verkoopen? Jaloersch? Even kwam het in hem op, hoe hij hier de vorige maal geslenterd had, de Leidsche- en Kalverstraat door, in de Paaschvacantie, met Henri Valthe - twee brutale gymnasiastjes, met zwaaiende wandelstokken, en die naar de meisjes keken. Maar dat contrast gaf toch geen verdrietigheid. Wèl dat het hem, ondanks krampige pogingen, maar niet wilde gelukken, het volle genot te krijgen van een versregel, dien hij telkens, tusschen twee klantenbezoeken, in zichzelven overzei, wel tien, twaalf maal. Hij was ook zoo moe, daar zou het wel door komen. Hij moest er zich nu maar toe bepalen - om toch eenig contact te houden met dat ándere, zijn eigenlijke leven - de woorden: litteratuur, poëzie, schoonheid, in gedachte uit te spreken. Dat hielp tenminste altijd wat. Er waren ook nog andere, geen eigenlijke woorden, maar

door hem zelf gevormde klankcombinaties, die een onverklaarbare beduidenis in zijn binnenste gekregen hadden, die iets in hem wakker maken en houden

konden, iets dieps en zeer innigs, dat hoop en licht gaf. Daar maar aan blijven vasthouden, zoo vuurde hij zich aan, de illusie, de heerlijke geheimenis, dat wat je niet altijd ten volle beseffen kunt, maar toch altijd in je weet, já, w é é t . Fancy noemde het Multatuli.... Dan versterkte Huib zijn stappen, en rechtte zich, ging weer slank en lenig tusschen de menschen door van boekwinkel tot boekwinkel, met zijn aanbieding.

Maar soms, als hij onhebbelijk werd bejegend, voelde de jongen zich in-eens weer erg vernederd, suf en dood-op. Hoe iemand dit volhouden kon, dit telkens en telkens maar wéér beginnen, een echte.... handelsreiziger! Zeker doen die lui het wel meer op hun gemak, kalmer en verstandiger, bedacht zich Huib. Hij ook altijd met zijn akelige, krenterige, overdreven plichtgetrouwheid!

Mijnheer van den Eijnde, den volgenden ochtend, bleek volstrekt niet ontevreden. Waaruit volgde, dat Huib opnieuw naar Amsterdam gezonden werd, om zijn werk daar af te maken, en vervolgens ook naar andere, niet te ver afgelegen steden. De jongen begon er al aan te wennen. Wel zag hij er telkens opnieuw tegen-op, had vaak nog groote moeite een winkel in te gaan en zijn praatje weer te beginnen. Maar het aantrekkelijke van dit werk was: dat je tenminste boeken verkocht. Wanneer je nu, in plaats van deze dilettanten-prulletjes, eens echt mooie dingen bij je had, litteratuur.... En voor het eerst kwam het plan in hem op, te trachten bij Van den Eijnde weg en in een uitgeverszaak te komen. Uitgeven, dat was toch nog iets anders dan in een winkel staan! Uitgeven, goede boeken,.... misschien, later, zijn eigene.... Stil! Stil!.... Nu ja, wie weet!

Maar voorloopig kon daar toch nog geen sprake van zijn - verbonden had hij zich voor minstens twee jaar - en toen de aanbiedingsreisjes waren afgeloopen, kwam Huib weer geregeld, van 's morgens acht tot 's middags half zes, en van zeven tot negen uur - soms later - achter de toonbank. Alles bleef bij het oude; alleen begon Over de Linde zijn joviale houding tegenover hem te temperen. Hij was jaloersch op Huibs succes met die reisjes. Ook verveelde het hem dat Hoogland haast nooit eens met hem meeging, 's avonds, biertjes drinken en grapjes maken met winkeljuffies en kelnerinnen. Graag had hij gegeurd met zijn voornamen vriend, den zoon van den advocaat. Huib gaf hem een enkele maal zijn zin, maar hij had er geen geld voor en vond het genoegen matig, ging liever gauw naar huis, zitten lezen, of wat ‘peuteren voor zichzelf,’ soms ook nog even naar een van zijn gymnasiumvrienden. Vóór er vier maanden om waren gold Huib bij zijn collega's in de zaak voor een dienstklopper en een doodvreter, begon Over de Linde hem in 't geniep te plagen, te hinderen, uit te lachen. Samen met de knappe dienstmeid - die 's morgens om twaalf uur slechte koffie voor ‘de heeren’ kwam brengen en 's avonds om acht uur slappe thee, in de melk verdronken - trachtte hij Huib in de maling te nemen. ‘Dien, ga jij nou vanavond 'is uit met die brave jongen, hè? Hij zou 't je zoo graag zelf vragen, maar hij durft niet goed.’

De meid, al lang beleedigd doordat Huib geen notitie van haar nam, stak haar tong uit en rimpelde 't kleine neusje. ‘Dank je wel, hoor! Zoo'n stiekemerd! 'k Mot 'em niet!’

‘Toe nou, Dien, hij weet nog niet hoe een meisje d'r uitziet. En hij wou d'r toch zoo graag 'is effe 'ankommen!’

‘Hou je nou gauw lauw, zeg, misschien is 't zelf wel een meisje’ lachte Dien.

Huib hield zulke plagerijen aanvankelijk voor plat, maar goedmoedig, liet maar begaan. Ook had Over de Linde nog wel eens van die buien, waarin hij zich weer herinnerde, dat de Hooglands zoo'n bizonder goede familie waren, en opdringerig vriendelijk deed. Maar toen dat nooit veel resultaat bleek te hebben, werd

het gesar regelmatiger, lastiger, begon het Huib de keel uit te hangen; plotseling, driftig, zei hij tegen Over de Linde dat het nu eens moest uit zijn met die vervloekte flauwiteiten.

‘Hoe zoo? En wat dan anders?’ vroeg zijn collega smalend.

‘Ik zeg je eenvoudig dat 'k het niet langer verdraag,’ herhaalde Huib op beslisten toon.

‘Zoo! zoo! Wel, komaan! Poeah!’ schaterde gemaakt de ander. Toch hielp dit voor een paar dagen.

Dan, op een avond dat de patroon niet thuis was, en Over de Linde, met Dien pratende, luid-op onderstelde, Hoogland kon wel zoo iemand zijn die zich zonder de meisjes redde, kwam Huib bruusk op hem af en kletste zijn volle hand hem in 't breede gezicht. ‘Jezus!’ riep Dien, achteruitstuivend. ‘Wat een kreng!’ Maar de geslagene, in blinde woede, nam een tabouretje op en smeet dat naar Huib, die op zij sprong. Een kastruit rinkelde in stukken.

‘Daar hei-je 't nou al’ riep, hevig geschrokken en geërgerd, meneer Huneveld, ‘schei dan toch ook 'is uit met je gesar!’ Over de Linde, opeens gekalmeerd door het glasgerinkel, zei dat hij Hoogland wel krijgen zou, straks op straat, en liep naar een verver in de buurt, die dadelijk een ruit moest komen inzetten. ‘En jij betaalt 'em! Dat's vast!’ riep hij vuistschuddend tegen Huib, die zijn schouders schokte. Maar toen ze, om negen uur, samen de deur uitgingen, en Hoogland met gemaakte kalmte een sigaret opstak, kwam de ander hem op zij, laf fleemend: ‘Kom Huippie, jongen, wees nou maar niet boos meer. Wil je 'n glas bier van me hebbe? D'r is een verdomde aardige nieuwe meid bij Pschorr gekomen. Zeg! Ga je 's mee?’

Huib keek hem rustig een seconde in de oogen, draaide zich daarna zonder antwoorden om en liep door.

Hierop negeerden de twee elkander wel een paar dagen lang. Maar 't plagen was gedaan voor een heelen tijd.

Thuis, in het oude huis aan de statige gracht, veranderde het leven, in de eerste maanden na zijns vaders dood voor Huib nog weinig. Dat er zuiniger geleefd moest worden, kon hem niet schelen, hij merkte het amper, wist 's avonds haast nooit meer wat hij 's middags gegeten had. Natuurlijk, er ontbrak iets van vroeger, en iets dat toen altijd wel erg en groot geschenen had: vaders sombere geklaag, zijn onredelijke standjes en woede-buien, zijn cholerische profetieën, en ook de spanning en de gedruktheid, waarin zij allen hadden geleefd daardoor. Maar thans, de obsessie geweken, leek die oude ellende den jongen Hoogland en zijn zusters al zoo verschrikkelijk, niet meer; ziek en ongelukkig-inzaken was vader geweest, daaruit stellig alles te verklaren; medelijden, wat heimelijk zelfverwijt, samen met het besef der bevrijding, verzachtten hun gevoel voor den overledene. Op oom Willem, die nog dikwijls kwam - hij beheerde hun finantiën en werd voogd over de minderjarigen - op dien altijd plechtig bedaarden, kwasi wijs-zorgenden man scheen hun wrok thans overgegaan; zij beschuldigden hem van egoïsme en koude berekening; met al zijn pose van weldoener werd hij weldra hun zondebok.

Maar moeder deed niet mee aan dat gefoeter; zij huilde minder, maar bleef stil en gedrukt; vroeger had ze, tusschen de scènes en narigheden door, soms plotseling hevig kunnen proestlachen, zenuwachtig-vroolijk zijn; dat kwam nu ook haast niet meer voor. Zorgelijk gebogen zat ze over haar kousenmand, slofte 't oude huis door of was met een stofdoek in de weer. Eén van de beide dienstboden had haar congé

gekregen. Charlotte en Willemien zouden voortaan wat mee-helpen in 't huishouden, zoo luidde de afspraak; maar er kwam niet veel van. De oudste ging nog meer dan vroeger haar eigen gang; zij las romans en schreef lange brieven, had altijd afspraken met vriendinnen, avondjes en uitgangetjes, en sprak over dat alles met saamgetrokken wenk-

brauwen, alsof het de gewichtigste besognes van de wereld waren. En Willemien bleef nu eenmaal een luchthart-treurniet, zooals moeder dat noemde; behalve voor haar toilet scheen ze geen zorgen te kennen en deed ze alles even vluchtig. Nog dikwijls ontstond er heftig gekibbel tusschen die twee, over werkjes vooral; wie moest dit of dat doen; Charlotte zei dat ze geen tijd had, dat haar geest nu eenmaal ook eischen stelde; Willemien beweerde dat dit maar gemakkelijk praten was en dat haar handen bedierven. Intusschen, op andere dagen, plotseling innig verzoend, hadden ze samen geheimpjes, fluisterden, ginnegapten of keerden zich samen tegen Huib, die hun verweet dat ze moeder maar lieten sjouwen; zij hielden vol: moeder wilde niet anders.

Zijn kleine Co zag de jongen nog minder dan de anderen; het kind was gewoonlijk al naar bed, als hij 's avonds thuis kwam. Trouwens, hij zelf placht dan aanstonds naar zijn kamer te gaan, naar zijn boeken en schriften, waar hij dikwijls nog laat mee opzat, vooral 's Zaterdags, omdat hij er dan den volgenden ochtend niet zoo vroeg uit hoefde.

's Zondagsmiddags haalde hij zijn gymnasium-vrienden nog wel eens af: Henri, Dirk en Herman. Maar die Zondagen waren nu vreemde dagen geworden, nare, verslappende pauzen in zijn overigens zoo geregeld werkbestaan. Hij begreep het zelf niet, maar telkens weer stelde hij zich wonder wat voor van zijn Zondag, en altijd weer viel het tegen. Kleine ruzietjes met Charlotte of Willemien, de Zondag scheen er voor bestemd. Kwam het door de Zondagsstemming op de gracht en in de straten? Het prettigste voelde hij zich inderdaad, als hij maar heelemaal niet buiten kwam op Zondagen, maar rustig thuis bleef zitten, lezen, de Groene, den Spectator, of andere tijdschriften, stilletjes meegenomen uit de zaak - licht dat je dát er van hadt! - of boeken die hij uit een bibliotheek haalde, boeken over litteratuur meestal. Ook die wandelingen met zijn vrienden, hij forceerde zich er somtijds toe, uit behoefte aan trouw, en ook omdat zijn moeder er geregeld op aandrong, maar bijna altijd werd het een teleurstelling. Hij leefde al niet meer in hun gedachtensfeer; allerlei gesprekken hadden ze, waar hij niets meer aan, ideeën die hij klein vond en kinderachtig. En ook verbeeldde hij zich wel, dat ze niet meer zoo vriendschappelijk met hem waren als vroeger, alsof ze hem een beetje minder vonden, nu hij niet meer tot de hunnen hoorde, maar in een winkel stond. Hij zei dat ook eens, in drift, tegen Henri, die hem - wat overdreven schaterend - uitlachte en beweerde, het was volkomen nonsens. Toch kon hij dat gevoel niet van zich afzetten, en het verdroot hem, deed hem al minder verlangen naar zijn vrienden....

En toch was er betrekkelijk nog maar weinig veranderd in Huibs bestaan buiten de zaak van Van den Eijnde. Dat merkte hij een paar maanden later.

Met November namelijk verhuisde de familie Hoogland naar een bovenhuisje in een nieuwe straat, zoo'n lichte, leege, nog heelemaal steenerig rose en nog maar half bewoonde, splinternieuwe straat. Huibs kamertje was er nog veel kleiner dan in hun grachtenhuis en zag uit op bleekveldjes, tuinschuttinkjes en huizen in aanbouw. In de volgende maand werd zijn moeder daar vijf en vijftig jaar, en het viel Huib op, zooveel ouder zij er uitzag, zoo verzakt en verwaarloosd. Hij sprak er weer met zijn zusters over, maar die vonden dat hij sterk overdreef. Een paar weken later kwam Charlotte 's avonds van een partijtje, één-en-al blos en opgewondenheid, lachende en huilende tegelijk. Zij was geëngageerd. Albert van Ham - o, ze hadden het

misschien wel gemerkt; 't was allang zoo'n beetje hangende - maar nu had hij haar gevraagd, definitief. Een leeraar in nederlandsch en geschiedenis, zonder fortuin,

maar met een heel behoorlijke betrekking aan de vijfjarige. Van bezwaren geen sprake. Albert zou den volgenden middag officieel met mama komen spreken.

Huib kende dezen van Ham al eenigszins; hij kwam wel eens in den winkel bij Van den Eijnde. Maar pas toen hij hem zag als aanstaand zwager, merkte hij hoe volslagen vreemd dat soort menschen hem bleef. En, ja, vijandig bijna. Hij ergerde zich aan zichzelf, vroeg zich telkens af: wat is 't nu toch dat me zoo hindert, en kwam tot de conclusie, dat het vooral die glimlach en die houding moesten zijn, die zelfgenoegzaamheid en die zelfingenomenheid. Zoo iemand scheen zich precies te voelen waar hij hoorde, en ook eigenlijk niets voortreflijkers te erkennen. Albert was dertig jaar; tegen zijn zooveel jongeren aanstaanden zwager deed hij beschermend-joviaal; het was een geheel nieuwe ondervinding voor Huib.

Kort daarop, in 't begin van '82, kwam voor 't eerst sinds zijn optreden bij Van den Eijnde, Elly Valthe daar in den winkel. Het was op een middag tegen vieren. Huib pakte net een fleschje gom in voor een oude-juffrouw, en die vroeg of hij ook kastpapier verkocht. Neen, het speet Huib, zei hij, maar dat had hij niet, dan moest ze bij Simons zijn, een paar huizen verder. En toen stond daar Elly in-eens, naast die juffrouw; door haar stemgeluid merkte hij 't pas; zij praatte tegen Over de Linde. Aanstonds heelemaal warm, prikkerig warm en loom voelde Huib zich worden, zijn knieën knikten, hij kon maar niet klaar komen met het touwtje om dat gomfleschje; telkens schoot 't weer los. En intusschen dorst hij niet op te kijken. Toen hij 't pakje eindelijk overreiken kon - ‘laat u 't maar zóó’, had de juffrouw meelijdend gezegd - kéék hij, tóch, en hun blikken ontmoetten elkaar. Hij voelde den haren koel en ingehouden, als was hij een vreemde. Huib boog, terwijl het heftig in hem bonsde; zijn hoofd leek op springen te staan. Ze gaf een minzaam nijginkje terug, scheen ook even te blozen, blikte voor zich, kuchte, draaide haar hoofdje wat verlegen af. Dan praatte Over de Linde weer wat, fleemerig-vriendelijk, reikte haar 't gekochte boek over, dat ze betaalde uit haar zilveren beursje. En strekte het meisje zich fiertjes, groette welwillend-koel: ‘dàg heeren!’, keek ook Huib nog éven aan, weer volkomen beheerscht, damesachtig-strak-beheerscht; met veerende pasjes hupte ze den winkel uit.

Een groot uur later, terwijl hij naar huis liep om te eten, brak het toen plotseling in hem los, het eerste, kompleete besef van de groote verandering; met een wild-woedend, tranenloos huilend verzet; wrok, een verbitterde wrok, tegen 't heele leven, de heele wereld, alles, álles! Hij liep met zijn vuisten gebald in de zakken van zijn jasje. En toch, toch wou hij 't zich ook toen nog niet bekennen, zich niet toestaan de gedachte onder, woorden te brengen. Terug, terug drong hij de woorden, trachtte te neuriën, wierp het hoofd achterover. Een gymnasiast, die hem tegenkomend luid-op groette, gaf hij een stom-stijven, bespottelijk hooghartigen knik terug. Tot hij eindelijk, al dicht bij huis, loopende op een stuk nog gaaf-gele, nog scherp-kantige, in de zon blinkende klinkersteentjes, uitbarstte, dof-grommende voor zich heen: ‘Na' de bliksem kunnen ze loopen, allemaal!’ En hij lachte hoonend, terwijl tranen hem nu in de oogen sprongen: ‘Winnen zal ik het toch! Toch! Tóch!’

VI.

Henri Valthe, Dirk Niezing, Herman van der Hoeve en al Huibs andere klasgenooten van het gymnasium, deden in Juli 1882 eindexamen, slaagden, vierden dit heerlijke feest met daverende uitbundigheid en waren van toen af studenten. Als vrije vogels vlogen ze weg, naar alle kanten. In September kwam Henri te Leiden, Dirk in Amsterdam, Herman in Utrecht aan.

Dientengevolge bevond zich Huib, voor wat menschelijk verkeer en sympathieke aanspraak, geheel op zijn huisgenooten aangewezen. Terwijl juist toen deze omgang hem moeilijker werd en ál minder bevredigend. Charlotte, in den luister harer verloving met een zoo knappen en welgevestigden man, trad nog zelfbewuster op dan vroeger; uit de hoogte bespotte zij alle tegenspraak; terwijl Willemien, ontwend aan den druk van vaders sombere tyrannie, en minder dan vroeger geplaagd door 't gevit van haar oudere zuster, nu pas geheel scheen lostekomen; den jongen, moe thuisgekomen, prikkelde zij vaak met haar luidruchtigheid en kinderachtig gehuppel, haar flauw geklets en geginnegap. Kleine ruzietjes met één van haar beiden lieten een weeïg gevoel van spijt en machteloosheid in hem achter. Tusschen zijn moeder en Huib bleef 't gelukkig nog altijd 't zelfde, althans in omgang en gewoonten. Hij kuste haar, bij komen en gaan, hartelijk meelijdend, met teedere klopjes op den ronden rug, sprak haar vriendelijk toe met een opmonterende stembuiging, vertelde grappig over zijn dagelijksche doen en van zijn opmerkingen in den winkel - alléén wat hij meende dat haar genoegen kon geven, wat haar deed lachen. Terwijl zij haar jongen, voor zoover dat nog mogelijk was in hun nieuwe, haar dikwijls wel pijnlijk beknellende omstandigheden, wat bleef verwennen met lekkernijtjes en toestopperijtjes, berispt daarover, en dit niet zonder vinnigheid soms, door Charlotte, die de kasboekjes bijhield. Maar intusschen was van de echte vertrouwelijkheid, tusschen hem, zijn moeder en de oudste meisjes, waarvan hij zich zooveel herinnerde uit zijn kinderjaren, toen ze toevlucht en troost bij elkander zochten, geen spoor meer over; eigenlijke wisseling van gedachten of sensaties scheen fataal onmogelijk geworden; althans van de zijne, van dat door lectuur en nadenken woelend en groeiend geestelijk leven in hem, beseften zij geen van drieën ook maar iets.

De omgang waar Huib nog het meest aan had in dit levensjaar - het tweede van zijn leertijd in den boekhandel - was die met Cootje, zijn lieveling van ouds. Het kind werd wat stiller en ernstiger, maar bleef lief en zacht; een rust was 't voor hem, en een vreugde, noch de brutale scherpte van Charlotte, noch de gichelende luchtigheid van Willemien in haar terug te vinden. Schoon 't streng verboden was, kwam dikwijls 's avonds, uit haar bed en op zijn kamertje, Cootje nog een beetje babbelen, zat dan genoeglijk op haar handjes wiebelend te vertellen, uit haar straaloogend donker snuitje, allerlei leuke voorvalletjes van school, maar verklaarde ook vaak, dat ze vast van plan was om ‘voor iets’ te gaan leeren later - ze hield van leeren, en 't werd ook meer en meer gedaan door meisjes tegenwoordig. Huib lachte haar dan toe, verteederd, en beloofde dat ze op hem kon rekenen, voor hulp en steun in dat lastig geval. Want o, moesje zou het natuurlijk wel goed vinden, maar de ooms, zie je! de deftige ooms - daar hoefde je niet op te rekenen! En ze proesten even samen, elkaar in het zwart van de oogen kijkend. De lichte ontroeringen, die hem hierbij door de borst gingen, waren Huib bizonder lief.

Wat intusschen het aspirant-familielid Albert van Ham betrof, doctorandus in de letteren, ook deze scheen genoegen te vinden in gesprekken met zijn aanstaanden zwager, die al zooveel gelezen had voor zijn jaren - 't was wel grootendeels nog weinig degelijks, zoowat lichte fransche kost vooral, maar Huib bleek dan toch ook de vaderlandsche klassieken, Vondel, Hooft, Huygens, niet geheel verwaarloosd te hebben. Hij kende zelfs het een en ander van Justus van Effen en Betje Wolff. Albert knikte goedkeurend, als hij dat kwam op te merken. Alleen: tusschen hun beider

waardeeringen scheen nogal verschil te bestaan. Hoe Huib met zooveel geestdrift over Breero, dien onkieschen minnedichter

en ‘copieerder des dagelijkschen levens’ kon spreken, begreep Albert niet. Maar nu ja, dat zou nog wel veranderen, de jongen begon feitelijk pas - aardig intusschen, aardig, aardig, zooals hij met zijn neus in de boeken zat. Albert leende hem, deel voor deel, zijn grooten Jonckbloet - waar Huib, dat jonge ventje, wonder wat op aan te merken had. Maar hun eerste heftige twistgesprek was van politieken aard. De jongen verdedigde Domela Nieuwenhuis en andere heethoofden van den Sociaal-Democratischen Bond. Opgewonden sprak hij van algemeen kiesrecht en progressieve inkomstenbelasting. Hem hiervan met spot en ironie het mal-aanmatigende te beduiden, kostte Albert natuurlijk weinig moeite. Hij vroeg of Huibs meeningen wel diep en hecht in de historie gefundeerd waren. Hij ried hem aan, eens wat meer aan algemeene geschiedenis te gaan doen. Eenigszins beschaamd volgde Huib dien raad onmiddellijk, zat halve nachten op met dikke historieboeken, maar staakte deze lectuur weer, teleurgesteld - al die relazen van feiten, zonder geestelijk verband, wat had je er aan? - en begon aan een handboek der economie.

Doch intusschen was het '83 geworden, kwam de zomer weer aan, en daarmede groote veranderingen. Charlotte trouwde. Op den morgen van den grooten dag, al half in haar trouwjapon, deed ze eindelijk en niet zonder angstige vermaningen, het huishoudboekje over aan Willemien, die er lachend mee rondtolde. 't Zou wel terecht komen, hoor! Gelukkig woonde Lotte niet ver af, kon een oog in 't zeil blijven houden; ook Albert gebreep dat dit noodig was; personen van veel gewicht in de familie nu, de getrouwde zuster en zwager! En Huib - die intusschen had vrij-geloot; een fortuintje waarover zijn oom en voogd hem zijn hooge goedkeuring had te kennen gegeven - schreef op advertenties in het Nieuwsblad van den Boekhandel en werd tegen één September bij een uitgeversfirma te Amsterdam aangesteld, als kantoorbediende en tweede reiziger, op een voorloopig salaris van veertig gulden in de maand.

Zijn eerste betaalde betrekking! Het was een feit van belang en dat algemeene, verraste vreugde veroorzaakte - behalve bij zijn moeder. Zij had hem liever nog wat bij zich gehouden, haar eenigen zoon - nèt Hoogland, toen hij zoo jong was en vroolijk met haar uitging, vree en scharrelde, diep in 't geheim.... o gelukkigste tijd van haar lange leven!.... Op haar aandringen ging de jongen het zelf aan oom Willem vertellen. Hij was er nog niet dikwijls geweest, in het groote huis, met kantoor in 't sousterrain, op de Heerengracht; een gevoel van wrokkigheid en stuggen trots beving hem, toen hij er binnentrad. Oom, na zich eerst wat gestoord te hebben getoond, zich omdraaiend in zijn leeren bureaustoel met een gezicht alsof dat pijn deed, keek hem strak aandachtig aan bij zijn boodschap, maar hij helderde plotseling ganschelijk op, bleek bizonder tevreden. Breed glimlachend en knikkend met zijn eerwaardig hoofd, bood hij zijn neef een sigaar aan, en voorspelde dat Huib, wanneer hij zoo maar doorging, al spoedig de steun van zijn moeders ouden dag, en van zijn jonger zusje zou kunnen worden, en de hulp der ooms en tantes - hoezeer met liefde verleend; dat hoefde hij niet te herhalen! - ten slotte geheel onnoodig maken. Huib antwoordde onmiddellijk, dat dit ook zijn bedoeling was, natuurlijk! - ofschoon hij er nog in 't geheel niet over nagedacht had en al onder dat zeggen begreep, hoeveel kansen voor zichzelf hij met die woorden verspeelde. Toch bleef hij er tevreden over. ‘Prachtig, prachtig!’ knikte oom vergenoegd; en hij greep ook zelf naar een nieuwe sigaar - maar uit een ander kistje. ‘Nu maar, zoover zijn we nog niet. Zachtjes aan! Je best maar blijven doen; dat is het voornaamste.’

Huibs moeder had de heimelijke hoop gekoesterd, dat zwager Willem, uit ingenomenheid met haar lieven en ijverigen jongen, hem in den eigen familiekring een tehuis zou hebben geboden. Maar tot dergelijke excessen van welwillendheid kwam Willem Hoogland nu weer niet. De negentienjarige zelf, die ook wel even aan zulk een mogelijkheid gedacht had, was daar veeleer angstig voor geweest. Het leek hem juist heerlijk, zich voortaan, in zijn eigen tijd, aan geen oom of zwager of aan wien dan ook te hoeven storen. En dán in Amsterdam zijn, het hart van 't land, waar ook de nieuwe kunst begon te ontluiken.... Hij zocht en vond een kosthuis voor zijn veertig gulden 's maands. Op de Leidschegracht was het - verrukkelijk, weer te wonen op zoo'n mooi oud grachtje! Een kamertje had hij er, waar, behalve het ijzeren ledikant en het waschtafeltje, nog maar een zeer kleine andere tafel kon staan. Maar hij zette hem voor 't raam en voelde zich zalig, toen hij er aan zat voor 't eerst en recht in het langzame takken-gedein van een wijde iepenkroon keek, in die heimelijke wereld van groen, afgezonderd levend een eigen leven, tóch zóó vlakbij dat hij de heerlijke blaadjes bijna grijpen kon. Hij kreeg zijn twaalf-uurs boterhammen mee naar kantoor, maar middagmaalde in zijn kosthuis, beneden, in een achterkamer, met vijf of zes anderen, allen kantoormenschen evenals hij. Daar zijn gansche salaris aan dit een en ander opging, en hij toch ook wat geld voor kleeren en kleine uitgaven behoefde, had oom gezegd, hem op den schouder kloppend, voorloopig mocht hij, iederen Zaterdagavond, bij hem een rijksdaalder komen halen. Deze bezoeken verzuurden, de eerste drie maanden, een weinig Huibs verblijf te Amsterdam. Toen daarna de patroon hem opsloeg - tot vijftig gulden - liet hij dit dadelijk, per briefje, aan oom Willem weten, bedankte voor het genotene en schreef dat hij vertrouwde, zich nu voortaan wel alléén te kunnen redden.

'Zoo, zoo, nou, des te beter', mompelde de wijnhandelaar, toen hij dit briefje las. Toch stond er iets in - hij wist zelf niet juist wát - dat hem ergerde.

Huibs kantoor was in de Kerkstraat, niet heel ver van de Leidschegracht, op een eerste verdieping; ruime lokaliteiten, kaal en stoffig; beneden snorden de persen van een drukkerijtje; de lucht van inkt en warme smeer zwoelde 't heele huis door. Zijn werk bleek in 't begin al heel gemakkelijk, machinaal bijna - geestdoodend, noemde het een collega die van de 'driejarige' kwam; maar dat kon Huib niet ééns zijn; integendeel, zoo heerlijk droomen en fantaseeren kon je onder zulke bezigheden door.

Intusschen, vlug klom hij op, kreeg kleine reisjes te maken - terwijl de eigenlijke 'reiziger' der firma veraf zat - kwam ook meer en meer in aanraking met den patroon zelf, een altijd druk en geaffaireerd man, kortaf en driftig in zijn bevelen, maar goedaardig en vriendelijk zoodra hij maar even een beetje den tijd had. In zijn confraters, de andere bedienden, herkende Huib vele eigenaardigheden van Huneveld en Over de Linde - gelijksoortige mengsels, de meesten, van slaafschen ijver en brutale onverschilligheid. Van 't zelfde slag bleken ook zijn tafelgenooten in het kosthuis. In 't begin trachtten sommigen hem te plagen, hem beet te nemen of voor den gek te houden, maar toen hij een paar maal zoo'n grappenmaker eens flink aangeblaft, of door een snedig antwoord de lachers op zijn kant gekregen had, lieten ze hem met rust, zochten vriendschaplijken omgang zelfs. Wel gedwongen was hij soms eens met den een of ander een glas bier te gaan drinken. Dan foeterden ze tegen hun kantoren, hun patroons, deden schuine verhalen, sneden op van uitgangen en avonturen, mopperden over hun salarissen en de kwaliteit van het bier - kenners als

ze waren, kenners van eigenlijk alles!... Niemand onder hen, die Huib boeide of aantrok.

En ook overigens ging, in dat eerste amsterdamsche jaar - het jaar waarin hij twintig werd - al wat gemeenlijk onder ‘jongeluisleven’ verstaan wordt aan Huib voorbij: gezamenlijk eten en drinken in restaurants en koffiehuizen, sportleven, fuiven met vrienden en kennissen, met meisjes omgaan.... er kon allemaal geen sprake van zijn; hij had al moeite genoeg om rond te komen en ééns in de maand - in de twéé maanden soms - een Zondag naar huis te gaan. O hij wist het nu langzamerhand wel, wat er te genieten viel in de wereld; hij kende 't uit zijn lectuur, maar zag, merkte, voelde 't ook gebeuren om zich heen; hij hoorde ervan in gesprekken, las er over in de kranten, begreep het uit de glinsteroogen der menschen, zág het langs zich, zag het voorbijgaan als een verre, nooit heelemaal duidelijk wordende vertooning. En altijd w i s t hij daarbij: dat het niet voor hem was. Bij teleurstellingen, moeheid, of als hij zich erg alléén voelde, werd hij daar wel eens verdrietig onder - zijn jeugd verging, als ongebruikt - het kwam wel voor dat hij 's avonds, op zijn kamertje, met zijn hoofd op een boek of schrift, 't uitsnikte even in verlangen, bitter en woordenloos. Maar dan klonk toch meestal tevens een stem in zijn binnenste, een stem van zelfbesef en stuggen trots, die voorspelde dat ééns hij zou worden schadeloos gesteld, voor al die verzuimde pret! De bekende praatjes over sport als heilzame lichaamsoefening lieten hem glad onverschillig; hij dacht er zeer ironisch over; ziek was hij nooit, recht van lijf en leden, sterk en lenig genoeg. Hij kon zwemmen en schaatsenrijden, deed dat ook nu en dan. Tweemaal toog hij naar den schouwburg in dat jaar, maar daar hij zich beide malen teleurgesteld bevond, zijn avond verloren, liet hij ook dit voorloopig na. 's Zaterdagsavonds alleen ging hij uit, en dat zeer geregeld. Dan waren de weekbladen verschenen. Dan placht hij zich te nestelen ergens aan de leestafel in een groot café, en te lezen, de Groene, de Spectator, sommige buitenlandsche couranten met litteraire bijvoegsels. De Groene vóór alles, die sloeg hij nooit over. Daar schreven de jonge letterkundigen in, Van der Goes, Kloos, van Deijssel en anderen; hij wist dat er bij waren, nauwelijks ouder dan hij zelf. O, als ook hij toch eens doen kon wat hij wou! Zich geven aan kunst, aan litteratuur - schrijven, schrijven! Méér dan eenige andere, konden zulke gedachten den jongen bitter maken en opstandig. Waarom toch niet? God, waarom hij juist niet?!... Maar meestal, leunende op zijn ellebogen over het avondlicht-beschenen papier, zich de ooren dichtdrukkend soms, las hij maar, las met gretigheid en genot, verheugde zich in het nieuwe kunstleven, wond zich inwendig op. Er ging iets groots gebeuren in de nederlandsche kunst! Nog bijna niemand begreep het, maar hij, Huib Hoogland, hij voelde het, duidelijk. Hier zat hij, alléén, absoluut alléén tusschen al die kletsende, zwetsende, lachende, lollende koffiehuismenschen, en hij, hij alleen hier w i s t . Alle die anderen, je zag het hun immers wel aan, ze hadden er geen snars benul van. Hij alléén kende en genoot de nieuwe schoonheid, de nieuwe idealen en het jonge enthousiasme, begreep er de beteekenis van, voelde zich één er mee, wist dat het iets groots worden ging. Een goddelijk besef was dat, voor niets anders te ruilen!.... De zwetende handen gebald, zoodat de nagels hem in 't vleesch staken, oogen wijd-open en het warme, fel broeiende hoofd achterover in den wind, liep hij naar huis op zulke avonden. Daar zat hij dan vaak nog uren op, met zijn boeken of zijn eigen werk, zijn heerlijkmoeilijke eigen werk. O! Als hij toch ook eens iets kon worden, ondanks alles!

Stroef volhardend zette hij zijn oude leven voort, bracht de meeste Zondagen en bijna alle avonden door op zijn kamertje, aan de tafel voor 't raam, lezende, schrijvende. Het kantoor sloot om zes uur -

gauw eten, en dan naar boven. Soms alleen kon hij zijn gedachten niet oriënteeren, lukte het stilzitten niet, krieuwde onrust in zijn leden, liep hij plotseling uit, dwaalde door Amsterdam. Door de oude stad meestal, die hij liefhad en bewonderde. Hij kon blijven stilstaan, in-eens, midden op de keien, in een groot en haast angstig genot - de stad, de avondstad, wat was zij weer prachtig geheimzinnig! Wat verborg zij voor hem? Hoe zou met haar zijn toekomst worden?.... Om een oogenblik later weer voort te slenteren, nauwelijks wetende waar hij liep, en dan toch eensklaps weer bemerkend, dat hij de dingen om zich heen in zijn droomen opnam, en ze verwerkte in zijn ziel - in al die geheime werkplaatsen daarbinnen - zijn droomen, o! zijn onmetelijke droomen, die wereld voor hem alleen, altijd open en gereed!

Vaker dan vroeger ook, op zulke dwaalavonden, kwamen meisjesfiguren voor zijn starenden blik te bewegen. De onrust die zij gaven werd steeds erger, werd tot een jaging soms. Maar nog geen andere bevrediging kenden zijn droom-begeerten dan de zuivere, de ideale. Liefhebben, bezitten en bezeten worden, in liefde genieten, hevig verlangde hij er naar, als verdwaasd soms en bijna hijgend door de hartklopping, toch ook angstig. Iets ontzaglijks leek hem het liefdeleven. Hij voorvoelde wat het voor hèm zou kunnen worden en was er bang voor. Reeds kende hij, uit de fransche litteratuur, al het vervloekt absorbeerende, de bezetenheid er van, het daemonische van vrouwen, het verterende van haar liefde - nog vóór hij er een had aangeraakt!

Och, hij wist het tevens wel, wij leven hier niet in Frankrijk! Zijn kennissen en collega's, van kosthuis en kantoor, deden onbewust al het mogelijke om aan zijn illusies afbreuk te doen. Zij beweerden, dat er in Amsterdam maar twee soorten meisjes waren, de fatsoenlijken - die loeren op een goede partij en voor wier gevaarlijke tegemoetkomingen, om te zwijgen van die hunner ouders, je zoo op je hoede moest zijn. En de anderen - die van de bierhuizen en bars, van de straat en van de tingeltangels - verleidelijk dikwijls, maar zoo kostbaar, en weer op een andere wijze gevaarlijk! Verder had je dan nog de getrouwde vrouwen. Daarbij glimlachten zijn oudere kennissen en knipoogden onderling. Nog maar het veiligste soms, had er ééns een gezegd.

En Huib, ofschoon wel proevend de machtelooze snoeverij, die in zulke beschouwingen school, bloosde er toch telkens bij en voelde zich sterk gehinderd. Ondanks al zijn lectuur - ook de zoogenaamd cynische of pessimistische - bleef de liefde hem een krachtig ideaal. Het meisje, de vrouw - hoe zou zij komen in zijn leven? De adem stokte hem in de keel soms, als hij daaraan dacht. Zoo overweldigen kon hem het verlangen, dat hij geen raad wist met zichzelf!

Kwam Huib op zijn zakenreisjes te Leiden of Utrecht, dan gebeurde het hem herhaaldelijk, dat hij oude schoolkameraden ontmoette, en werd staande gehouden, aangesproken, meegetroond. Eéns te Leiden op de Breestraat kwam hij Henri Valthe tegen. Ze hadden in langen tijd niets van elkander gehoord; een correspondentie, niet zonder animo begonnen, bleef spoedig steken. Nu stonden ze daar plots in elkanders oogen te glunderen, te schudden aan elkanders armen. Verduiveld leuk dat Huib daar nu eens was, hij moest dadelijk mee naar de Kroeg. En daarna Henri's kamers gaan zien en blijven eten en logeeren. Geen praatjes! Valthe's oogen glinsterden, bijna voortdurend, van hartelijk plezier; telkens weer sloeg hij Huib op den schouder en vroeg hoe 't hem ging, uitte zijn groote voldoening, nu toch eindelijk, eindelijk! -

wat was hij lang weggebleven! - zijn vriend eens te mogen recipieeren. Intusschen waarschuwde hij terloops: als een vreemdeling de societeit binnenkwam moest

hij dadelijk zijn hoed afzetten, zoo wilde het de mos. Huib vond, dat sprak vanzelf - en met verwondering zag hij de vele studenten, die in de groote zaal zaten met hoeden op. In een grooten kring kwamen Henri en hij terecht; wel twintig, dertig jongelui werden Huib voorgesteld, drukten zijn hand; maar Henri bleef hem trouw terzij. Enkelen, die in zijn buurt zaten, vroegen of hij zelf ook studeerde, en waar, maar ijlings viel Valthe in: ‘nee-nee, zeg, - boekhandel!’ en glimlachte; sommigen deden een weinig verbaasd daarop en ook aanstonds koeler. Het gesprek, dat algemeen was, en dus eenigszins schreeuwerig, kon Huib soms moeilijk volgen; telkens schaterde gelach op, geen idee had hij meestal waarom! Eenmaal, bij zoo'n lachbui, keken er eenigen tersluiks naar hem, en de jongen bloosde, meenende voor de gek gehouden te worden. Maar wie het woord tot hem richtte, of naar hem luisterde, deed het beleefd en oplettend. Een wat verder afafzittend student, die luidkeels betoogde, noemde plotseling het woord handelsploerten; toen waren er die ‘ssst!’ riepen en wenkbrauwen fronsten en met een oogverdraaiïng, die zij onbemerkt waanden, duidden op Huib. Hij zag het, begreep het, maar vond het vreemd tegelijk; dachten ze dan dat in dat woord iets beleedigends lag voor hem? Hij wist toch, waarschijnlijk beter dan één van hen, dat er handelsploerten bestonden, had er al verscheidenen ontmoet. Hoe gek toch, zulke jongens! Als je goed oplette, zag je dat ieder zijn houding had, overdreven heerig, druk en onafhankelijk, of wat peinzig stil en interessant-ernstig. Huib zag hen plotseling als kinderen, die een eenigszins gedwongen groote-menschencomedie spelen, en hij glimlachte spottend. Maar later viel het hem toch weer op, zoo wereldwijs als ze waren. Ze schenen het leven in de zak te hebben. Over meisjes en ‘vrouwen’ spraken zij eigenlijk niet zoo heel veel anders dan de meeste zijner amsterdamsche kantoor- en tafelgenooten; met het air van bejaarde kenners, alleen een beetje meer heerig-ingehouden, en zonder over duurte te klagen.

Er waren er die vier, vijf borrels dronken. Huib merkte al bij zijn tweede, dat hij goed zou doen het er bij te laten. Hij begreep dat hij op moest passen, zich veilig meester blijven, onder al deze meneeren.

Toen ze uit de Kroeg kwamen, bleek er geen tijd meer te zijn om naar Henri's kamer te gaan; Valthe nam hem mee naar zijn clubtafel, ergens in een restaurant, waar er vele waren en een hevig geroezemoes, Huib maakte er weer nieuwe kennissen; deze deden wat hartelijker, namen ook meer notitie van hem; zij behoorden tot Henri's intiemen kring en stelden belang in diens vroegeren vriend. ‘Je weet wel,’ zei Valthe er soms bij, als hij Hoogland voorstelde. ‘O ja, ja zeker,’ zei de ander dan met een glimlach. Maar dit, geloofde Huib toch, was maar een wellevendheidje.

Aan tafel, handig, bracht hij 't gesprek op litteratuur, op de jonge schrijvers in de Groene. Toen bleek hij tegen de heeren opgewassen. Zij keken verbaasd; wat was hij op de hoogte! En Valthe gloorde, keek blijtriomfantelijk rond - gelukkig, Huib sloeg een behoorlijk figuur; ze zouden hem niet kunnen plagen met dien ouden schoolkameraad.

's Avonds was er een voorstelling in den schouwburg. Huib had besloten zijn plichten voor vandaag maar eens opzij te zetten - hij ging mee. De Rotterdammers speelden, een salonstuk. Het voornaamste genoegen van sommige studenten scheen te zijn, elkander toe te schreeuwen, van 't schellinkje naar de parterre en vice-versa. ‘Zeg, hoe vin' je Marietje Vink van avond, lollig hè?’ ‘Kerel, ik wou dat ze op me

knie zat!' Huib moest er dikwijls om lachen; die studenten toch! Geforceerde brani's! Toch ook wel aardig!

'Wel? Ben je nou's uit, jongen,' vroeg Henri joviaal, hem op den schouder kloppend.

'Ja zeker - zeker -' knikte Huib, glimlachend.

Na die voorstelling gingen ze eerst weer naar de Kroeg; vandaar naar de kamer van Valthe's vriend van Kampe, die lekkere kummel had aangekregen; en vervolgens naar het koffievrouwtje. Henri en een paar anderen waren wat dronken geworden; zij zongen en raaskalden, vielen elkaar om de hals, zwoeren eeuwige vriendschap. Op Huib werd niet veel meer gelet. Hij ook had wel iets te veel gedronken en merkte dat, maar met inspanning gelukte 't hem toch, zich rustig en helder te houden; hij zat het g doe maar wat aan te kijken. Eindelijk, tegen drie uur in den nacht, belandden ze op Henri's kamer, plotseling weer samen alleen. Tot zijn verwondering merkte Huib, dit niet eigenlijk prettig te vinden; 't was als moesten er thans verwijten vallen tusschen hem en zijn vriend. Maar Valthe scheen niets van dien aard te ondervinden. Met moeite had hij zijn gaslamp aangekregen. Nu leunde hij tegen zijn tafel aan, zoodat die langzaam opschoof en stuitte tegen de kanapee; hij had een lapel van Huibs jas te pakken en vroeg maar aldoor hoe hij zich nu geamuseerd had, bij hèm, in Leiden. Was 't geen allemachtig lollige stad? Ja, 't vrije studentenleven, daar ging toch maar niets boven. Verdomd jammer, dat Huib er ook niet bij was. Nèt een vent er voor, die pientere Hoogland. Hij zou in de redactie van Minerva zijn gekomen en in die van de Almanak. En weet je, je leerde elkander zoo goed kennen, zoo door-en-door, en deed vriendschappen op voor je heele leven, waarachtig! Alleen hij, Henri, hij had het soms toch wel eens erg beroerd. Maar dat lag aan hem zelf. Hij kon zoo'n behoefte hebben aan, nu ja, zie je, och!... eens wat ánders!.... Hierbij schoof hij zich moeizaam tusschen tafel en kanapee, Huib intusschen aldoor vasthoudend. En zoo zaten ze, naast elkaar, even buiten den lichtkring der suizende lamp. Weet je, hij had nu al een poos toch zoo'n allemachtig aardig scharreltje aan de hand gehad. Hè? Nee! Niet hier. In Den Haag. Maar hij had gemerkt.... och nou ja, 't gewone.... ze ging met een oude richard! Toch zuur hè?.... Had Hoogland nou nooit'is zoo iets?.... God ja, dat moest hij hem toch eens vragen, hij had er vroeger nooit over willen praten, maar nou ze hier weer zoo verdomd gezellig.... intiem.... nou, wat? Hij had wel gemerkt vroeger, dat Huib en zijn zusje Elly....hè? ‘Zèg! Hoe zit dat toch eigenlijk? Denk je nòg wel 'is an d'r.... wàt?’

‘Ben je nou gek, kerel,’ bromde Huib, sterk gehinderd. ‘Jezus, hoe kan je nou’..

‘O zoo.... nou.... dan is 't goed,’ lalde de halfdronken jongen, ‘want zie je, ... indertijd.... ze mocht jou ook bliksems graag, dat merkte ik wel, hè?.... Maar.... ja, je moet niet kwalijk nemen, maar waarom ben je toen dan ook.... eerst in zoo'n winkel.... was dat nou noodig? .... Je neemt toch niet kwalijk, hè?.... je weet, ik hou van jou, nee, waarachtig hoor, Huib, kerel, je bent een verdomde geschikte vent! Wàt? Kom, geef me 'n poot! Zeg! Je begrijpt toch?’

‘Ja zeker, zeker, ik begrijp er alles van, hoor,’ zei Huib, ‘maar vooruit, laten we nou liever na' bed gaan, want ik val om van de slaap. Waar wou je me eig'lijk stallen?’

‘Jij krijgt mijn bed en ik blijf hier op de kanapee liggen.’

‘Welnee, andersom natuurlijk?’

‘Volstrekt niet! Geen nonsens als je blieft! Jij bent mijn gast, hét gast!.... vooruit, die deur door!’

En Henri zwaaide met zijn armen, lachte, ging weer zitten, begon rekkerig te zingen: ‘Messieurs les étudiants!’

Maar een half uur later lag hij hard te snurken, tusschen zijn eigen lakens en in zijn eigen bed. Huib had het zich op de kanapee gemakkelijk gemaakt met een

reisdeken en het tafelkleed, een voetkussen onder zijn hoofd. Toch kon hij den slaap niet spoedig vatten. Klaar wakker

lag hij maar te staren in de donkere kamer - zoo wonderlijk, bijna plechtiglijk stil nu, na al die malle herrie, dat geschreeuw en gedaas. En de sterke wensch kwam in hem op - hij had er wel om willen bidden, maar tot wien? - bemoeide God zich met zulke persoonlijke verlangentjes? - dat hij een vriend hebben mocht, een echten vriend, om zich toch eindelijk eens te kunnen uitspreken, zich eindelijk eens niet meer zoo gansch alléén te voelen, zoo bitter alléén....

Het was omstreeks dezen zelfden tijd, dat Huib een der vele prozastukjes, waar hij de laatste jaren aan gewerkt had, nog eens over- en nu áfmaakte en het in een opwelling van eerzucht, méér dan van overmoed, zond aan De Gids. Hij had er dadelijk spijt van. Prompt trouwens kreeg hij het stukje terug, met een keurig briefje. Al bij het eerste inzien had meneer van Hall gemerkt, inhoud, stijl en taal waren van dien aard, dat hij het werkje onmogelijk voor De Gids kon accepteeren. Huib was er een dag lang mistroostig onder. Hij had het gevoel op zijn plaats gezet te zijn. Maar daarop, in kregele koppigheid dat gevoel van zich af schuddend, zond hij zijn verhaal aan den redacteur van een ander tijdschrift, sindsdien verdwenen. Een paar dagen later kreeg hij het verzoek eens aan te komen bij dien mijnheer. Hij zag er vagelijk tegen op - toch ook nieuwsgierig wat die vreemde man hem wel te vragen of te zeggen hebben mocht. Hij had hem nooit gezien. 't Was iemand die alleen in zijn jeugd een paar boeken gepubliceerd had, toch al een oude man nu, en met misschien al wel dertig, veertig jaren van letterkundigen en journalistieken arbeid achter zich, honderden artikelen - vergeten, verdwenen.

Toen Huib was binnengelaten, zag hij een gelig glimmend, bijna geheel kaal hoofd, boven een tafel vol boeken en paperassen. Schok-snel richtte dat hoofd zich op, en de heele gestalte, lang en met iets vogelachtig schraals, kwam recht omhoog. ‘Ga zitten,’ zei een vriendelijke stem, gedempt; een paar oogen zochten de zijne, waarvan de uitdrukking hem onmiddellijk een soort schrikachtig ontzag inboezemden. Toch keken ze mild, welwillend. Maar dat verdriet en dié berusting!

‘Ik heb u verzocht 'is bij me te komen, eigenlijk alleen om'is even te zien wie u was en wat met u te praten. Ik heb uw verhaal gelezen, en met genoegen. Het is natuurlijk nog niet goed, dat kón ook niet, op uw leeftijd. Maar u heeft een voortreffelijke aanleg, het zou eigenlijk jammer zijn, wanneer u nu al publiceerde. U zou daar later maar erge spijt van hebben. U moet nog wachten, nog wat geduldig zijn, en werken, werken, dan kunt u een groot talent worden.... Uw werk is realistisch, u heeft zeker in de jonge franschen gelezen....’

Hij hield even op, verwachtend dat Huib nu wel iets zeggen zou. Maar de jongen kon niets uitbrengen. Hij slikte een paar malen en er kwam een schor geluid zonder zin. Sterk blozende bleef hij den ouden man in het beenige, gladgeschoren gezicht staren.

Nu glimlachte de ander; schrikwekkend vele en sterke plooien vielen plotseling in zijn lederachtig vel, maar de oogen kregen een nog dieperen gloed van weemoedigen mildheid. Hij ging door: ‘Ja, het valt je nu een beetje tegen, hè? Dat ik je werk niet accepteer. Maar och, dat beteekent immers niets! Hou oud ben je?’

‘Twintig, meneer!’

‘Nou, kijk 'is aan! Ik had niet gedacht dat je nog zóó jong was. Je schrijft al goed, maar je hebt nog niet geléefd, m'n jongen, je moet het leven nog leeren kennen, het leed vooral. Je hebt het zeker tot nog toe nogal gemakkelijk gehad, niet? Gladjes!

Nou ja, des te beter voor jou. Maar wie nog niet veel ondervonden heeft, geluk, vreugde, ja zeker, ook dát, maar verdriet vooral.... die is nog geen kunstenaar, die kan nog

niets van beteekenis maken. Jij schrijft nog alleen met inkt....' Hier wachtte hij even, keek Huib zacht tinteloogend aan, en ook die begon te glimlachen en fluisterde: 'Ja meneer.'

'Nou juist! Maar boeken zie je, de goeie boeken, worden met hartebloed geschreven. Intusschen, je kunt er natuurlijk niet veel aan doen! Je kunt het leed niet opzoeken, zul je zeggen....'

'Nee meneer.' Huib ergerde zich aan zijn eigen stompzinnigheid. Ja meneer, nee meneer, verder kwam hij niet!..

'Maak je maar niet ongerust, het vindt jou wel! Intusschen maar goed om je heen kijken, en luisteren en meevoelen, met allerlei menschen omgaan, meebeleven hun geluk en hun ongeluk, zoo stérk mogelijk, je zelf nooit sparen. En vooral nooit denken dat je méér of iets beters bent dan een ander, hoor! Dat heb je zeker wel 'is gedaan, hè? Nou ja, doet er ook niet toe, gaat wel over. En dan werken aan je zelf, lezen. Dat doe je al veel, nietwaar? Je verhaal is bizonder dramatisch, maar.... ja.... 't is nog alles litteratuur, amice! Je hebt dat uit de boeken. Toch is lezen uitstekend, maar alléén het beste, denk dááraan, alleen de groote schrijvers.... Die altijd opnieuw desnoods....'

'Ja maar.... ik heb zoo vreeselijk weinig tijd!'

Het schorde uit zijn keel als een wanhoopskreet. Aanstonds veranderde het gezicht vóór hem, werd ernstiger, bezorgder: 'Zoo.... zoo!' En met warme belangstelling vroeg nu de oude redacteur naar Huibs werkkring, zijn vooruitzichten. De jongen vertelde van zijn vaders dood en van de plichten die op hem rustten. Telkens knikte de oude heer hem toe, er kwam meer en meer meegevoel in zijn gezicht; dan plotseling dwaalden zijn blikken een paar malen af, staarde hij mijmerig over zijn schrijftafel, schudde het hoofd, mompelde iets onverstaanbaars.

'Ik heb er ook al 'is over gedacht, van werkkring te veranderen,' zei Huib

'Zoo. En wat had je dan wel gedacht?'

'Om bijvoorbeeld aan een courant....'

'Verkeerd! Nooit doen!' stootte de ander uit, ongeduldig, bijna driftig. 'Journalistiek? De pest, geloof me. 't Lijkt 'n beetje op schrijven, hè? Zooveel als dwangarbeid op arbeid lijkt. 't Is moordend! Nee, nee, blijf dan duizend maal liever wat je bent en doe je best maar, er van te maken... wat er van te maken is. Ga liever krenten wegen dan aan een krant!'

'En is 't op geen andere manier te doen, van je pen te leven,' vroeg Huib.

'Neen! Onmogelijk! Dat kan geen mensch, in Holland ten minste niet.' Dan, schrikkende van zijn eigen sombere stem, nog meer misschien dan van de teleurstelling in Huibs oogen, richtte de oude man zich weer levendig op en ging hij opgewekter door: 'Maar dat hoeft en dat móet immers ook niet. Litteratuur is geen onschuldig liefhebberijtje! Je kunt er niet altijd mee bezig zijn. Ja-ja, de ijzersterken! En ook die gaan soms te gronde!'

Hij praatte nog door. Maar Huib verstond niet alles meer; zijn denken, warrig geworden, weigerde 't vlugge opnemen. Déze woorden alleen kwamen nog helder tot zijn bewustzijn - en hij onthield ze altijd: 'Aan litterair werk moet je enkel maar doen in je beste uren, als je 'r heelemaal één mee zijn kunt, zooals een biddende met zijn God'. Dan volgde, tamelijk ruw in-eens: 'Je gaat niet na' de Kerk, is 't wel?'

'Nee meneer.... tegenwoordig nooit meer.'

'Nou, laat dan de litteratuur je heiligdom zijn, de plaats.... de gedroomde tempel.... waar je neerzinkt in aandacht en eerbied'

Hij stond op. En in schichtige haast - plotseling vreezend onbescheiden geweest te zijn - nam Huib afscheid. Kort daarop stierf de oude letterkundige en las Huib in de krant dat deze, eertijds, dominee geweest was.

(*Wordt vervolgd*).

Palestijnsche bedowinen-zeden, door Maurits Wagenvoort.

De Omarmoskee in Jeruzalem is op één na het voornaamste heiligdom van de Islamietische wereld, en het is nog niet een eeuw geleden, dat zij voor alle 'Ongeloovigen' even streng gesloten bleef, als de Mekkaansche heiligdommen zelf. Maar sedert hebben de Palestijnsche Islamieten gezien, dat een eerbiedig bezoek van de 'zjaoers' aan dit heerlijk bouwwerk van Oostersche schoonheid aan het 'Geloof' niet schaadt en bepaald voordeelig is voor de 'Geloovigen'. Dus had ik gedurende dien winter herhaaldelijk de Omarmoskee bezocht en ook kennis gemaakt met s i d i - mijnheer - Abdallah-ben-Joesoef el Mekkani, den hoofdgebedsomroeper van het heiligdom. S i d i Abdallah was ik aanbevolen door een voornaam Stamboelijn, wiens vriendschap met den vromen man te Jeruzalem hem niet verhinderde wijn te drinken. Maar niet dagelijks, en nooit minder dan een geheele flesch. Wijl er toch voor een 'Geloovige' in een flesch niet meer zonde zit, ook niet minder, dan in een glas. Of ook s i d i Abdallah wijn dronk, weet ik niet, betwijfel ik zelfs, wijl zijn Jeruzalemsche vrienden allen tamelijk getrouw de wetten van hun 'Boek' betrachtten, ofschoon zij den goeden smaak toonden om daar tegenover mij, een 'Ongeloovige', geen ophef van te maken. Zoo kwam het ook, dat ik ten zijnen huize kennis maakte met sjeich Ali, het opperhoofd der naburige Beni-Abdoel-Mesjid. Met zoo vleiende woorden stelde mij s i d i Abdallah voor aan den sjeich, dat deze, indien zij in zijn opvatting dezelfde beteekenis bezaten als in de mijne, een onevenredig denkbeeld moest opvatten èn van mijn maatschappelijken stand èn van mijn bekwaamheden. Toen ik dus in den loop van ons gesprek te kennen gaf gaarne eens het leven der tentbewoners te leeren kennen, noodigde mij sjeich Ali dadelijk uit met hem mede te gaan en te midden der zijnen te toeven tot hij weer naar 'El-Kods' - 'de Heilige' - Jeruzalem terug moest gaan om inkoopen te doen, wat de sjeich aan niemand zoo gaarne toevertrouwde als aan zich-zelf om redenen, die misschien niet alle even vroom waren.

Om nu maar voor de waarheid uit te komen: ik had een beetje onbedachtzaam, maar niet zonder reden gezegd, dat ik gaarne het leven der b e d o w i 's zou leeren kennen. Ik had er geen denkbeeld van hoe het kon zijn. Nu mij zoo onverwacht de gelegenheid er toe geopend werd, moest ik er echter, onvoorbereid, voor bedanken. Toch sprak ik met sjeich Ali af, den volgenden keer, dat hij te Jeruzalem zou komen, met hem terug te zullen gaan naar zijn legerplaats. Dit zou dus over een week of tien dagen zijn.

Van mijn Europeesche vrienden in de 'heilige' stad vernam ik intusschen, dat Sjeich Ali eertijds den naam had gedragen van 'de mooie Ali', wijl hij van zijn herhaalde bezoeken in Jeruzalem gebruik maakte om avonturen te zoeken van amoureuse geaardheid, en daarbij een bepaalde voorkeur toonde voor vrouwen wier haar blond was als 'de rijpe korenaar' en wier oogen 'den stillen gloed' van - ja, hoe heeten die lichte blauwe steenen ook weer? Ik bezit ze niet, dus.... - 'deed verbleeken'. Maar dat was lang geleden. Sjeich Ali was nu tenminste een man van een jaar of vijftig, en zooal nog dichterlijk, niet 'mooi' meer, en misschien had zich in hem ook het woord van Sainte-Beuve bewaarheid, dat in haast ieder de dichter door het leven wordt gesmoord. In elk geval was hij nog het erkende hoofd van 'de Zonen van

Abdoel-Mesjid', in de buurt van de Doode Zee, die onder zijn leiding iets van hun oorspronkelijke woestheid verloren en iets van welvaart gewonnen

hadden. Enkele te barbaarsche aartsvaderlijke bedowinenzeden waren door hem afgeschaft, waarschijnlijk ook onder den druk van het meer gehate dan gevreesde Turksche bestuur, dat dan toch ook wel langzaam de Europeesche denkbeelden nastrompelt, al is het dan hinkende en heel in de verte. Sjeich Moerad, zijn vader, was in een gevecht tegen een vijandelijke bedowinenstam dood geschoten.

S i d i Abdallah zei mij dit ter geruststelling. Immers hij waarschuwde mij vooraf, dat ik mij moest voorbereiden op een leven van beproeving. Ik wist niet wat ik deed, voegde hij er bij, toen ik Sjeich Ali's uitnoodiging aannam. Stadsbewoner, hij, maar van zijn jeugd bekend met het leven van nog woestere tentbewoners van Arabië, noemden hij alle bedowinen ‘schooiers’ en ‘schurken’, meer beesten dan menschen, en ofschoon mij zeker, als gast van Sjeich Ali, geen haar gekrenkt zou worden, zou ik Allah danken, wanneer ik weer goed en wel in Jeruzalem terug zou zijn.

Deze mededeelingen van ‘mijnheer’ Abdallah waren niet geschikt mijn vooruitzicht: gast te zullen zijn van ‘de zonen van Abdoel-Mesjid’ te veraangenamen. Maar eenmaal sjeich Ali's gastvrijheid aanvaard, zou het hem een beleediging zijn geweest, indien ik mij terug trok. Ik stelde mij dus van mijn verblijf onder de bedowinen allerlei narigheid voor, maar zei mij terzelfder tijd, dat het waarschijnlijk wel zou meevallen. Zoo, in mijn voorbereiding om Jeruzalem voor eenigen tijd te verlaten, wachtte ik niet zonder eenige ontroering zijn komst af.

Hij kwam tegen den afgesproken tijd, tien dagen na mijn eerste ontmoeting met hem: een reus, breedgeschouderd, statig van postuur in zijn langen zijden kaftan, met den zijden gestreepten lijfband, waarin hij een kostbaren ponjaard en een groot pistool droeg. Zijn bruine wit gestreepte mantel van kameelhaar hing hem tot de bloote voeten, waaraan groenlederen muilen waggelden. Om zijn hoofd had hij een kleurig zijden doek, loshangende op zijn schouders, om zijn schedel vastgehouden door bruine met gouddraad doorschoten strengen. Misschien wijl hij zoo groot, sterk en breed geschouderd was, had men hem vroeger ‘de mooie Ali’ genoemd, wijl toch zijn gelaat dien lof niet verdiende. Hij maakte door zijn ruwheid eigenlijk een ongunstigen indruk: donker bruin van gelaatskleur, zware grijzende baard, een paar levendige zwarte oogen met wenkbrauwen, waarvan een ander een stel knevels had kunnen hebben. Maar zijn gelaat had vóór, dat hij, gewoon om te gebieden, bij het spreken iemand frank in de oogen keek. Bovendien, zijn gezicht mocht gunstig zijn of niet, ik begreep, dat ik mij volkomen aan hem kon toevertrouwen.

Hij had een jong paard voor mij meegebracht, dat met zijn langen staart en golvende manen, mager en kwalijk onderhouden, nog vol lust was, ofschoon het een rit van vijf uur in de beenen had. Voor een zadel moest ik zelf zorgen. Weldra reed ik met Sjeich Ali naar ‘m'nheer’ Abdallah.

Hier vertelde echter het bedowinenhoofd, dat hij bijna niet had kunnen komen, en enkel zijn aan mij gegeven woord hem gedwongen had naar Jeruzalem op te gaan. Immers, een paar dagen geleden was er ‘over zijn hoofd asch geworpen’ door een jong tweetal zijner onderdanen.

Afstammelingen, allen, van een Abdoel-Mesjid, reeds sinds onheugelijke tijden in den ‘Tuin der Gelukzaligen’, dus, evenals andere stammen, min of meer aan elkaar verwant, waren zij nu toch ver genoeg van elkaar verwijderd om meestal in eigen stam te kunnen huwen. Niet te min, huwelijken in bevriende stammen kwamen voor, en waren in 't algemeen soms gewenscht. De ‘zonen van Abdoel-Mesjid’ waren niet

talrijk: Sjeich Ali's bevolking telde 150 tenten, een kleine vijf honderd mannen, kinderen en grijsaards meegere-

kend. Maar zij waren welvarend: de kudde werd geschat op tienduizend schapen, honderden kameelen en zestig paarden. Huwelijken met naburige sterker stammen waren dus aan deze zijde gewenscht, aan gene gezocht.

Nu had Sjeich Ali reeds sinds jaren de mooie Chadidsjah, jongste dochter van een zijner broers, bestemd voor een zoon van het hoofd der ‘beni-Jacoeb’: een machtige stam in het Over-Jordaansche, overal in het Heilige Land berucht om haar rooverijen.

De twee hoofden, vaders, de twee familiën, waren, niet zonder langdurige onderhandelingen, in alles overeengekomen. Sjeich Ali en zijn broer hadden een groote koopsom verlangd voor de mooie Chadidsjah, de bruiloft was besteld kort voor den tijd, dat de bedowinen hun legerkampen in het laagland zouden opbreken om voor den komenden zomer weiden en verfrissching te vinden in de bergen. Maar het bleek nu dat ‘de meid Chadidsjah’ het eens was geweest met zekeren jongen kwant in de stam, Machmoed-ibn-Bek'r, en het paar was weggevlucht, waarschijnlijk naar ‘de Zonen van Ibrahim’, met wie die van Abdoe'l-Mesjid op voet van gewapenden vrede leefden, ofschoon zich in den laatsten tijd juist een toenadering tusschen de beide stammen had geopenbaard.

Natuurlijk, dat deze smaad hem en zijn volk, en tevens den ‘Zonen van Jacoeb’ aangedaan, niet ongewroken kon blijven. De strijd tusschen de ‘beni-Abdoe'l-Mesjid’ en de ‘beni-Ibrahim’ zou weldra ontbranden. Sjeich Ali was daarover niet zonder zorg, want ‘de Zonen van Ibrahim’, die ‘honden’ en ‘zonen van een hond’, zooals hij hen schold, waren aanzienlijk sterker dan hij: zij telden zeker vijfhonderd tenten, en legerden meestal aan dezen oever van den Jordaan. Maar eenmaal zijn woord aan mij geschonken, een vriend van s i d i Abdallah, om mij in den kring der zijnen binnen te leiden, was hem dit heilig geweest en gekomen om mij te halen, ofschoon ik hem en zijn volk in rouw zou vinden over den hem aangedanen smaad.

S i d i Abdallah had bij dit verhaal de hand door zijn rood geverfden baard gestreken, mij bezorgd aankijkende, een paar maal ‘m a s j a l l a h !’ - Heere bewaar ons! - gezegd. Toen Sjeich Ali zijn verhaal geëindigd had, vroeg hij dadelijk: ‘maar zou de c h a w a d s j a h - vreemde heer - dan wel met je meegaan?’

‘En waarom niet?’ vroeg Sjeich Ali terug. Hij begreep de bedenking van den gebedsomroeper, en ter mijner geruststelling zie hij: ‘zoolang er nog één man van de beni-Abdoe'l-Mesjid leeft, zal die u met zijn lichaam beschermen.’

* * *

Kort daarop reed ik in dien heerlijken lentemorgen naast sjeich Ali den weg naar Bethlehem op, en dit voorbij, daalden wij de bergen af. Onze paarden waren onvermoeid, ondanks den langen rit, dien zij reeds voor zonne-opkomst hadden doorloopen. Veel gesprek bezat sjeich Ali niet. Hij bleek mij spoedig een bruut te wezen, in wiens grof gezicht, ik mij niet had bedrogen. Maar hij was goedhartig en ridderlijk, en terwijl ik, minder goed en snel ruiter dan hij, nu en dan stapvoets ging om te rusten van een langen draf, rende hij voor mij uit, schilderachtige figuur toch in zijn fladderende kleeren, en maakte f a n t a s i a 's met den zeer langen speer, waarmee hij zich tot meerdere statie gewapend had.

Het gedeelte van Palestina, heden allerminst, ‘het land overvloeiende van melk en honig’, als het in den Bijbel beschreven is, dat wij doortrokken, was niet zonder

vruchtbaarheid en allerminst zonder schoonheid. Aan het gezichtseinde, afgelijnd door de blauwe bergen van Moab, waren de rotsachtige dalen, waarin murmelende beekjes vloeiden, door de winterregens tot

nieuw leven geroepen. Hier en daar was een landman bezig in zijn veld, of er graasde een kudde geiten, waarvan de jongé herder op den rug lag en weemoedige toonen aan een fluit ontlokte. De weg, door den sjeich dadelijk beneden Bethlehem ingeslagen, was niet meer dan een steenachtig rotspad, dat over heuvels en door dalen in de richting van Jericho voerde, dat wij echter niet aandeden. Nu en dan spoorde de Sjeich mij tot grooter spoed aan, immers wijl het reeds middag was geworden, was de hitte als onzichtbaar vuur.

Het had sinds eenige weken niet geregend, men wachtte op 'de late regens', die gewoonlijk aan het einde van April vallen, om weldra de verdorring van den zomer te zien intreden.

Het was reeds laat in den namiddag, toen, nadat wij opnieuw een heuvel waren opgegaan, sjeich Ali mij op een uitgestrekt dal wees, met een wijden halven cirkel van zwart-bruine tenten, en zei: 'dit is het winterland van de beni-Abdoe'l Mesjid'

Wij waren dus aangekomen, of zoo goed als. Den steilen heuvel afdalende, kwamen wij eerst aan een bron, waaraan enkele oude tooverkollen water schepten, toen werden wij verwelkomd door het woedend geblaf van een stuk of wat kwaadaardige honden, die het vooral op mij voorzien hadden, en met geen vriendelijke bedoelingen naar mijn kuiten opsprongen. Sjeich Ali gleed van zijn paard en joeg hen met welgemikte steenworpen weg. Nu, terwijl hij mijn paard aan den teugel nam en met de andere hand het zijne meevoerde, hield hij voor een tent stil, grooter dan de andere, aan de opening van den halven cirkel, en hielp mij bij het afstijgen.

De ongewone rit had mij verstijfd. Ik liep heen en weer om mijn beenen wat te verlenigen, toen ik verwelkomd werd door een ouden man, die mij werd voorgesteld als de 'schriftgeleerde' en schrijver - k a t i b - van den stam: 'mijnheer' Oemar. Een paar jongere kerels hadden zich zwijgend meester gemaakt van de paarden en deze, ontzadeld, weggevoerd. Nu, terwijl ik heen en weer stapte met s i d i Oemar, die mij in wijdingsvolle taal toesprak, zag ik aan de andere tenten onbeschrijflijk vuile vrouwen mij nieuwsgierig aankijken, lachend en pratend onder elkaar, zich half met een doek het gelaat sluierende, terwijl smerige naakte kinderen, in groepjes genaderd, mij met hun groote zwarte oogen verwonderd aankeken en de grootste hunner met steenworpen de honden op een afstand hielden, die zich nog niet met mijn tegenwoordigheid hadden verzoend.

Intusschen werd op last van Sjeich Ali in de groote tent een langwerpig kuiltje gegraven en dit belegd met drie of vier tapijtjes op elkander. Dit wees hij mij aan als mijn legerstede. Vermoeid wierp ik mij er op neer, terwijl 'mijnheer' Oemar mij een kopje geurige koffie bood, sterk met kaneel doorkruid, en een smerig glas troebel water, waarvan ik mij, ondanks mijn hevige dorst, wel wachtte te drinken.

Nu, nadat het opperhoofd zich in een naburige tent, waar ik hem met een zijner vrouwen hoorde spreken, verwijderd had, keek ik rond waar ik was. In mijn onmiddellijke nabijheid zaten eenige jonge kerels op den grond schapen te scheren, de makke dieren voor hun opgetrokken knieën. De schapen lieten zich omwentelen als bundels, terwijl de vuile dotten wol langs hun lijven neergleden onder het gekras der groote scharen. Buiten stond een talrijke kudde te blaten, terwijl eenige rustende kameelen, neergeknield, hun koppen, bulkend, daarboven uitstaken. Maar de groote meerderheid van het vee en de paarden en de kameelen waren buiten den tentenkring gelegerd, en werd daar bewaakt door mannen en honden van den stam.

De meeste tenten, alle van bruinzwart kemelhaar geweven, waren van voren ge-

opend, en in den wijden halven kring zag men de vrouwen aan den arbeid. Deze sponnen, gene maalden met kleine handmolens, andere scheerden ook schapen. Maar mijn tegenwoordigheid in het kamp trok aller opmerkzaamheid, want lachend en pratend keken zij telkens in de richting waar ik neerlag.

Zij waren te ver van mij verwijderd om duidelijk haar gelaatstrekken te kunnen onderscheiden, maar wel kon ik zien, dat de eene, jong of oud, de haren nog ongekamder, de kleeren nog vuiler en gescheurder had dan de andere. Dit kwam trouwens volkomen overeen met het voorkomen der mannen in mijn nabijheid, die zwijgend hun schapen scheerden, of bezig waren ter mijner eere een dier te slachten. Sommigen waren ongetwijfeld prachtige voorbeelden van hun ras. In veler gelaat was het paardentype sterk belijnd: de semietische neus, gebogen en ietwat plat, de mond fijn met schitterende tanden er in, de kin energiek en met breed uitstekende onderkaak, de oogen groot en zwart, de wenkbrauwen zeer fijn, naar de slapen, onder den hoofddoek uit donkere haarvlechten, de gezichten donkerbruin, verbrand door zonnegloed, - want door de scheuren van hun vuile hemden zag men hun lichamen blanker, - recht-op, breed in de schouders, allen droegen het kenmerk van verwildering en verwaarloozing. Zij waren onzegbaar vuil en hadden niet veel meer dan een lang hemd aan, om de lenden vastgesnoerd door een lederen gordel. Enkelen hadden den gestreepten bedowinenmantel om, maar hemd, mantel en hoofddoek, het was alles even smerig, gescheurd, verwaarloosd. Neerliggende op mijn tapijtjes, het kostbaarste Smyrna'sche weefsel, voelde ik mij bijna onmiddellijk overrompeld door een heirleger vlooien, dat door alle openingen mijn kleeren was binnen gedrongen.

Ik was te gast bij de bedowinen, de bedowinenvlooien waren te gast bij mij.

(*Wordt vervolgd*).

Schoentje,
door Marie de Rovanno.

Ik ben blij, en toch is er niets dan dit ééne, dat mijn schoenmaker een paar schoentjes maakt voor zijn kleinkindje, zijn eerste.

‘Hoe oud is 't? Loopt het al?’

‘Nee.... 't is nog maar net vijf maanden.’

En met zorg en nauwkeurigheid manieeren zijn handen het heel kleine stukje leer, dat een schoentje gaat worden, een geel schoentje voor een kindje van vijf maanden, voor zijn kleinkindje.

Ik kwam in zijn winkel om een paar schoenen van mezelf te halen, die de knecht vergeten had te brengen.

Hij stond achter de toonbank en prutste aan het kleine stukje leer, dat al den vorm van een bovenschoentje had.

Hij gaf ze mij niet dadelijk, mijn schoenen, maakte wel excuus voor het vergeten van den knecht, maar knutselde door aan zijn lapje leer.

Een kleine verwondering wekte dat in me, daar ik hem kende als zéér gedienstig, zeer beleefd en zeer voorkomend.

Misschien, dacht ik, kan hij het werk waar hij aan bezig is niet uit zijn handen leggen, zou er iets losraken, wat hij nu met zijn vingers bij elkaar houdt, en zoo dadelijk in elkaar zal naaien.

En ik keek eens.

Maar in 't kleine lapje leer, dat al den vorm van een bovenschoentje had, was hij alleen maar bezig gaatjes te knippen, en in elk gaatje dat af was, stak hij het metalen

randje, dat het leer voor inscheuren zou bewaren, en kneep dat stevig toe met een tangetje.

Ik zei niets, keek naar hem, en wachtte op mijn schoenen.

Toen zei hij, zonder inleiding, zoo maar, tegen zijn wachtende klant:

‘Een paar schoentjes voor mijn kleinkindje worden dat, voor mijn eerste, en mijn eenige ook.’

En ik begreep, dat het met opzet was geweest, dat hij mij had laten wachten, dat het was om mijn attentie te vestigen op dat kleine gele lapje leer, dat hij hanteerde. En ik, ik had niets gezegd! Toch had hij zijn doel bereikt, want ik had gekeken. En toen hij niet meer wachten kon dat ik wat zeggen zou, ook uit beleefdheid mij niet meer kon laten wachten op mijn schoenen, toen had hij het zèlf maar gezegd, was er zèlf over begonnen, en had mij verteld van de bestemming van dat kleine lapje leer.

Toen bewonderde ik natuurlijk, vroeg hem naar het kindje, en zei, wat aardig dat zijn zou, zoo een heel klein kindje van vijf maanden met gele schoentjes aan, de schoentjes die grootvader gemaakt zou hebben.

't Was zoo'n aardig geknutsel, zei hij, die heel, heel kleine schoentjes te maken, uit zoo maar een overgeschoten stukje leer. Maar een werk dat er nog aan was! Net zoo veel als aan een groot paar schoenen, want alles moest er toch precies zoo aan gebeuren, patroon-teekenen, op een leest zetten....

‘Op een leest? zoo een heel klein schoentje, gaat dat ook al op een leest?’

‘Ja; daar heb ik nog apart een leest voor moeten maken, want de kleinste leest die ik had was nog te groot. Die kleinste heb ik toen maar bijgesneden, tot hij klein genoeg was.... wacht, zal ik u eens even laten zien?’

‘Ja, dat wil ik wel graag eens zien, zoo'n heel klein leestje voor zoo'n heel klein schoentje.’

En hij ging zijn werkplaats in, en kwam terug met een leestje, een heel-erg-klein-kindjes-leestje, en dat nog afgesneden, van voren, op zij.... naar de maat van klein-kindjes voetjes.

‘Vindt u 't niet grappig, voor mijn dochter zelf heb ik ook een paar schoentjes gemaakt, toen ze zoo klein was als haar kindje nu.’

‘Ja.... wat aardig, dat u nu, na zoo'n langen tijd wéér zoo'n paar heel kleine schoentjes maakt, nu voor haar eigen kindje....’

Toen werd het mijn schoenmaker bewust, dat hij op het punt stond, of misschien al bezig was, om sentimenteel te gaan doen, en dat nog wel tegen een klant, zoo maar een klant, die bij toeval eens stond te praten in zijn winkel, een klant die hij heelemaal niet kende, die misschien alleen uit welwillende vriendelijkheid wat belangstelling veinsde in het kleinkindje, in de gele schoentjes.

En hij ging naar de plank waar mijn schoenen stonden, pakte ze in, gaf ze mij, greep toen weer het kleine gele lapje leer, dat al den vorm kreeg van een bovenschoentje, en zei:

‘Och ja, je moet toch wàt doen voor Sinterklaas.... en dat lapje leer had ik nog toevallig liggen, 't was toch maar overschot.’

Ik wilde nòch mijns schoenmakers ‘sentimentaliteit’ terug roepen, nòch ingaan op zijn cynisme. Dus heb ik hem maar eens toegelachen in verstandhouding, en ben met mijn schoenen naar huis gegaan.... Ze wàren al betááld....

Terug
door H.C. Stärcke-Koch.

Hoe goed zal 't zijn weer in mijn stad te komen,
En weer alleen te zwerven door de straten,
Die nooit het fel-verlangend kind vergaten,
Dat tusschen hunne muren liep te droomen.

't Geluk vol pijn, dat 'k achter heb gelaten, -
O 't wacht mij, onder stille avondboomen
Aan lage ka, - waarlangs rivier zal stroomen
Lijk immer, - en waar menschen fluistrend praten.

Weer zonder doel te gaan langs sluimerende pleinen,
En huivrend stap na stap te hooren klinken!
Nu zal weer 't week geluk diep in mij zinken.

Als voor 't stil huis lantaren zacht gaat schijnen,
En 'k volop zwaren klokkegalm mag drinken,
Dan gaat weer langzaam alle leed verdwijnen.

Kroniek.

Een hoogleeraarsbenoeming.

Hoe komt het, dat de vervanging van den zeventigjarigen Te Winkel als professor in de nederlandsche taal- en letterkunde aan de universiteit van Amsterdam, de gemoederen der bij die taal- en die letterkunde betrokkenen en vervolgens ook hun tongen en pennen, zoozeer in beweging heeft gebracht? Waarom is er, zoowel bij de meer speciaal als 'letterkundigen' aangeduide nederlandsche schrijvers, als onder de leeraars in taal- en letterkunde bij ons gymnasiaal en middelbaar onderwijs, zulk een krachtig verzet ontstaan, toen curatoren - op gezag van de faculteit? - slechts één man aan den Amsterdamschen Raad ter benoeming voordroegen en deze man bleek te zijn: Dr. A.G. van Hamel, reeds gedurende eenigen tijd buitengewoon hoogleeraar te Bonn, doch in het begin van den oorlog naar zijn vaderland teruggekomen en toen voorloopig ondergebracht als bibliothecaris aan de Handelshoogeschool te Rotterdam? Van welk standpunt is het, dat men dezen geleerde, een leerling van onze hooggeprezen professor R.C. Boer, specialiteit dus in de germaansche philologie, en die door Duitschland reeds tot het ambt van 'buitengewoonhoogleeraar' geroepen was, als Amsterdamsch professor in de nederlandsche taal- en letterkunde klaarblijkelijk niet wenscht te aanvaarden?

Wie dit ten volle wil begrijpen moet rekening houden met de evolutie, welke zich, sinds de jaren rond 1880, voltrokken heeft in de gangbare ideëen over letterkunde zoowel bij de schrijvers zelf als bij het deskundige, dat is in de eerste plaats het onderwijzende, publiek. Het zal sommigen misschien wel moeilijk vallen, 't zich in te denken, niettemin is het een feit, dat eerst sinds omstreeks veertig, vijftig jaren, het litterair scheppingswerk in Nederland als e e n k u n s t wordt erkend. Letterkunde, het vak over zijn geheele uitgestrektheid, men beschouwde het eertijds inderdaad als een soort van kunde - gelijk de schei- en natuurkunde dus - als iets dat met helder gezond verstand, met goeden wil en met gestadigen ijver door ieder te begrijpen en te leeren valt. En de geschiedenis der letterkunde, als een geschiedenis van het boekenschrijven, onverschillig of met die boeken aan de wereld eenigerlei schoonheidsvermeerdering werd geboden, of niet. Een dichter was een studie-object; hetzij hij Vondel heette, dan wel Jan Zoet, zijn levensgeschiedenis moest zorgvuldig worden nagegaan, zijn werken becommenteerd. Professor Te Winkel.... och! nu hij dan eindelijk is weggegaan, heeft het natuurlijk geen doel meer hier nog veel van hem te zeggen; thans kan men hem, zonder meer, de eer geven die hem toekomt: een principieel en dapper voorstander geweest te zijn van die geheel verjaarde opvattingen - wanneer het geoorloofd is ze zoo te noemen - van dat naarstig en accuraat, doch zonder eigenlijk onderzoek naar de artistieke, d.i. de feitelijk-éénige, waarde, rangschikken, betitelen en beschrijven der oude geschriften. Welk een moeilijke en uitgebreide studie vorderde, onder leiding van Te Winkel en zijn soortgenooten, de geschiedenis der nederlandsche letteren! Wat moest men veel snuffelen, leeren en onthouden, eer men zeggen kon er een weinig van op de hoogte te zijn! Vatbaarheid daarentegen voor het litteraire schoon was volmaakt overbodig.... Aantrekkelijk vak!.... Maar zou men toch eigenlijk niet beter gedaan hebben, die besnuffelaars en catalogiscerders van boeken en geschriften archivarissen te noemen, beter dan: letterkundigen!

Volgens de meer en meer gehuldigde op-

vattingen der laatste decenniën nu echter is de litteratuur een vak van k u n s t, een menschelijk bedrijf derhalve, waarvan het eenige doel is: schoonheidsontroering te weeg te brengen, en dient er dus, bij de behandeling der geschiedenis van deze kunst vóór alles een schifting gemaakt te worden, een onderscheid tusschen het levende en het doode, het geslaagde en het mislukte, het belangrijke en het onbeduidende, het geïnspireerde en het platte. Wie les wil geven in de letterkunde en haar geschiedenis moet volgens deze moderne inzichten in de eerste plaats vatbaar, ja zelfs ten hoogste gevoelig zijn voor litteraire schoonheid, hij moet zijn leerlingen op deze schoonheid opmerkzaam kunnen maken en daartoe de sterke begeerte bezitten, hij moet hun liefde voor die schoonheid aanwakkeren en ontwikkelen, hen zoo, als uit zichzelven, tot studie en tot kennis doen komen. Eerbiedig en geestdriftig zal hij staan tegenover het schoone, belangstellend tegenover alles waarin ook maar i e t s moois aanwezig is; doch al het andere, het kleine, het dorre en het minderwaardige, o! hij zal er wel aandacht aan geven - want ook een geringe litteraire prestatie kan opmerkelijk zijn in verband met de wereldlitteratuur - maar hij zal het als klein, dor of minderwaardig aanwijzen en voorbijgaan.

Volgens deze opvattingen*) dan ook zijn litteratuur en en taalkunde geheel verschillende vakken, al bestaat er natuurlijk een hecht verband tusschen de twee, al hebben zij elkander noodig, gelijk de muziek-componist de leer van het contrapunt en de techniek der instrumenten, gelijk de schilderende kunstenaar de leer der kleurverhoudingen en van het perspectief, gelijk de bouwkunstenaar de kennis zijner materialen. De taalkunde, als iedere ernstige wetenschap, is iets moois, groots en nobels; men kan haar om haarzelve liefhebben, men kan haar dienen met dichterlijkheid en talent, met genie zelfs - herinner u een Grimm, een Max Müller, een Gaston Paris! Ook is het, in het algemeen gesproken, niet bepaald onmogelijk, dat wie een voortreflijk letterkundige is, d.w.z, wie den eigen aard en de echte geschiedenis der litteraire schoonheid kent, tevens genoeg gevoelt voor de linguistiek om er les in te kunnen en te mogen geven. Maar hij die deze verschillende neigingen en eigenschappen in gelijke mate in zich vereenigt, zal toch altijd wel een hooge uitzondering, ja haast een wondermensch moeten heeten. Juist de zeer goede, juist de hartstochtelijk toegewijde taalkundige zal zelden of nooit tegelijk een echt letterkundige kunnen zijn, zijn overgroote belangstelling in linguistische kwesties belet hem bij zijn lectuur op de litteraire schoonheid der schrijvers te letten.

Vergunt men mij een voorbeeld tot toelichting? Ik heb, op het Rotterdamsch gymnasium, les gehad van een voortreflijk taalkundige, grammaticus vooral, Dr. van Helten, later hoogleeraar te Groningen. Hoe goed herinner ik mij zijn lessen! Ook de letterkunde stond op zijn programma, hij moest ons leeren lezen. Hiervoor had

*) Ook in Duitschland, waar tot voor eenige jaren de ‘opvattingen’, die men met den naam Te Winkel zou kunnen aanduiden, algemeen gehuldigd werden, ontstond in den laatsten tijd een sterke kentering. En dat volstrekt niet in kringen van letterkundigen of aesthetici alleen, maar precies evenzeer in de zuiver en onvervalscht w e t e n s c h a p p e l i j k e w e r e l d. Ook daar wordt thans geëischt, dat, wie zich met de geschiedenis der letteren bezighoudt, niet met onderzoek en klassificatie volsta, doch een persoonlijk oordeel over de aesthetische waarde der litteraire producten uitspreke. Het zou mij gemakkelijk vallen deze bewering ‘met de stukken’ te bewijzen; maar daarvoor is het hier natuurlijk de plaats niet. Niemand, die mijn artikelje leest, meene dus slechts met een artiesten-boutade te maken te hebben! Is het soms weer noodig, dat, ook waar het litteratuuronderwijs betreft, Nederland bij het overige Europa langzaampjes en braaf-voorzichtigjes achteraan sukkelen komt?

hij twee methoden. Gedichten - of 't geen daar bij hem voor doorging - moesten wij ‘van buiten leeren’ en, staande in onze schoolbank, opzeggen - opsnijden ware een beter woord misschien - zoo dramatisch en pathetisch mogelijk reciteeren. Nog voel ik mij in de bank staan en op overtuigden toon - als ging mij werkelijk de politieke satire van een toen al bijna vergeten

rijmelaar zwaar aan 't hart - uitroepen: ‘O, in den Haag daar is 't een leven! Mocht ik er blijven op den duur! Wat hebben ze een diners gegeven, de amphytrions van 't hoog bestuur!’ Proza werd op andere wijze behandeld. Wij lazen om beurten een paar zinnetjes uit de C a m e r a O b s c u r a , hard-op, en moesten plotseling zwijgen zoo vaak meneer van Helten een woord, dat wij daar zoo samen tegenkwamen, luid galmend herhaalde. Aan dat woord hechtte hij dan allerlei taalkundige opmerkingen, die wij opschrijven en thuis ter dege ‘leeren’ moesten, want de volgende maal werd dat stukje Camera herkauwd en wij overhoord. Soms ook kregen wij opstellen te maken, waarvoor ik meestal slechte cijfers kreeg, daar ik de t in ‘wordt’ vergeten, of geschreven had: ik zag de man. Hoe blij was ik, toen Dr. van Helten naar Groningen ging en werd vervangen door Th. Nolen, nu ook al overleden! Hij lette minder op zulke ‘grove taalfouten’ en van zijn eerste optreden af - daar ik overigens heusch nogal goede opstelletjes kon maken - kreeg ik véél hoogere cijfers. Ja, de praktijk bewijst wel, dat de echte letterkundige en de echte linguist ganschelijk verschillende persoonlijkheden plegen te zijn.

Daarom dus wel in de eerste plaats, maar ook omdat de beide gebieden, dat van de geschiedenis der letteren en dat van de linguistiek te groot zijn voor één levenswerk, heeft de ‘Vereeniging van Letterkundigen’, al vóórdat heeren curatoren tot hun voordracht overgingen, bij hen en bij de faculteit op splitsing aangedrongen*), Benoemt twee hoogleeraren, hebben de letterkundigen geadviseerd; met één zult ge nooit volkomen slagen. En een breede groep docenten, oud-leerlingen van Te Winkel en van andere professoren, hebben hetzelfde advies gegeven.

Nu zal zich deze of gene, die dit artikeltje van mij tot zoover gelezen heeft, misschien wel een weinig verbazen en geneigd zijn mij te vragen: hoe nu, gij beweert daar toch eigenlijk, dat in de geschiedenis onzer letterkunde, zooals die door mannen als Te Winkel is beschreven en gedoceerd, een belangrijk deel zonder aesthetische schade als 't ware voor kennisgeving aangenomen kan worden; desniettemin schijnt gij met anderen van oordeel te zijn, dat deze geschiedenis niet alleen van te heterogenen aard, maar ook te uitgebreid is om gedoceerd te worden in combinatie met de nederlandsche taalkunde! Ja zeker, is mijn antwoord, gij hebt mij ongeveer verstaan. Maar gij moet daarbij ook wel bedenken, dat, wie tegenwoordig de geschiedenis der nederlandsche letteren beschrijven of haar doceeren wil, er met de nederlandsche letteren alléén niet af is! Te huis moet hij zich voelen in de cultuurgeschiedenis, minstens van geheel Europa, en in bijkans de geheele wereldlitteratuur. Aldus eischen het onze moderne opvattingen. Wij hebben genoeg van de zich steeds meer specialiseerende, feiten, titels en jaartallen verzamelende snuffelmethode! Wij zien in de litteratuur één der meest directe, meest interessante uitingswijze van mensch en maatschappij, wij erkennen het verband van haar geschiedenis met die van alle overige menschelijkheden, het verband ook tusschen de litteratuur der verschillende volkeren. En die min of meer mysterieuse betrekkingen, wij wenschen ze te zien

*) Een derde motief voor de splitsing zou men kunnen vinden in het feit, dat nederlandsche-taalwetenschap en nederlandsche-litteratuurstudie twee wetenschappelijke gerechten zijn, die den studenten niet gelijktijdig, maar ná elkander plegen te worden voorgezet, het eerste vóór, het andere ná zijn candidaats-examen. Dit bewijst althans dat men bij de bereiding dier gerechten... het ééne niet als ingrediënt bij het andere noodig heeft. - Doch het is misschien niet verstandig, in deze tijden van gebrek aan culinarische geneugten, zich het water in den mond te brengen door er veel aan te denken en over te spreken!

nagegaan en aangetoond. Hem, die de geschiedenis onzer letteren schrijven wil, wordt verzocht ons diepe en breede vergezichten te openen, vergezichten waarbij de grenzen van ons kleine landje somwijlen in 't niet vervallen.

Wij weten thans dat wij de corypheeën onzer 19e eeuw, dat wij Vondel, Hooft en Breero niet begrijpen kunnen zonder Rubens te kennen, en de geheele vlaamsche renaissance, en de fransche, en de italiaansche.... en eigenlijk ook de laat-latijnsche dichters en drama-schrijvers, dat wij ook onze romantici, van Bilderdijk tot Multatuli, niet naar rechte waarde kunnen schatten zonder den geest van hun eigen en van den hen voorafgaanden tijd, in binnen en buitenland te hebben doorproefd. Breed en diep, vergelijkend, economisch en filosofisch beschouwend is onze litteratuurgeschiedenis geworden.

Trouwens evenzeer onze linguistiek! De moderne taalstudie, dat is de vergelijkende. Door verdieping en vergelijking is er de poëzie in gebracht! Ook vergete men, bij de beschouwing zoowel van linguistiek als van litteratuurstudie onze moderne folklore en volkspsychologie niet, waarmede beide studievakken zich, ieder van zijn eigenaardig standpunt, in steeds klimmende mate zullen moeten bezighouden. Inderdaad, de arbeidsgebieden die zoowel voor den taalkundige als voor den geschiedschrijver der litteratuur openliggen, vereischen, elk op zich zelf, verscheiden menschenlevens!

Splitsing van dit professoraat aan de groote universiteit van 's lands hoofdstad wordt dus verlangd door de nederlandsche schrijvers en schrijfsters. Deze mannen en vrouwen hebben zich het recht aangematigd in deze belangrijke aangelegenheid hun stem te verheffen, omdat het geldt hun kunst. Zij zijn de voortzetters van het werk der ouderen, wier geestelijke geschiedenis door den professor aan zijn studenten moet worden verteld en verklaard - voor zoover dat mogelijk is! De opvolgers van den nieuwen professor zullen hun eigen geestelijke geschiedenis te bestudeeren en te doceeren krijgen! Niet over de taalkunde, die een wetenschap is zonder meer - een poëtische wetenschap, zeer zeker, maar toch loutere wetenschap - maar over de letterkunde vermeten zij zich mee te praten. Splitsing hebben zij gevraagd, en zoo dat vooralsnog onmogelijk blijken mocht, dan toch voorrang van de geschiedenis hunner kunst bóven de linguistiek, niet omdat zij de laatste minder belangrijk achten zouden, maar omdat deze wetenschap, als onderdeel der germaansche philologie, reeds door een hooggeëerd professor, door R.C. Boer voldoende wordt vertegenwoordigd*).

Wenschen zij dan dat een dichter benoemd worde, een scheppend litterair kunstenaar? Neen! Ten minste niet a l s z o o d a n i g ! Waarom zou een professor in de letterkunde niet tevens zelfscheppend artiest zijn? Waarom zouden vooral zijn geschiedkundige werken zelf, zijn studieën en essays, geen litteraire kunstwerken mogen blijken? Doch noodzakelijk is het niet. Hij moet de kunst begrijpen, hij moet artistiek ontwikkeld zijn, een breed en diep, ruimhartig en gevoelig, t e n e e n e n m a l e o n p a r t i j d i g en boven alle cénakels staand criticus, een echt kenner van de kunst der schrijvers en van de geschiedenis daarvan. En daarbij nog een geestdriftige, iemand in het bezit van die hooge en schoone belustheid, en van het talent, zijn met liefde gegaarde kennis mee te deelen, zijn enthousiasme over te brengen. Alléén bezield en talentvol onderwijs is waarachtig onderwijs!

De Gemeenteraad van Amsterdam staat voor een lastige beslissing. Doch de jeugdige Dr. A.G. van Hamel, die nog op geen enkel gebied groote dingen gedaan

*) Het grondig leeren verstaan van middel-nederlandsche en zeventiende-eeuwsche teksten zou men - ook volgens de letterkundigen! - met gerustheid aan een geleerden litteratuur-kenner, als door hen bedoeld, kunnen overlaten.

heeft, zal zich geenszins gekrenkt mogen achten, zoo men hém terzijde stelt. Het geldt hier niet vergoeding te bieden voor elders geleden teleurstelling, het geldt de opleiding onzer toekomstige leeraars en, door hen, van de nederlandsche jeugd der toekomst.

HERMAN ROBBERS.

Marcellus Emants zeventig jaar.

Marcellus Emants, de Johannes-de-Dooper der litteratuur-beweging ‘van '80’ is den 12^{en} Augustus zeventig jaar geworden: de zoogenaamd ‘jongeren’ waren al lang de oudsten in de nederlandsche litteratuur; nu worden zij ook werkelijk oud.

Zeventig jaren! Men zou ze den rechten, kwieken, tot op het modieuse welgekleeden en verzorgden Hagenaar niet geven, maar hij héeft ze niettemin! Tusschen twee haakjes: is er tusschen die tip-top welverzorgdheid van Emants' uiterlijk, zijn scherp-gepunte snor, zijn strak-geplooide broek, en zijn, uit zoovele werken blijkend, pessimistisch innerlijk niet een opmerkelijke, eenigszins humoristische tegenstelling? Of, liever gezegd - daar tegenstellingen in een persoonlijkheid natuurlijk slechts iets schijnbaars kunnen zijn - wijst die welverzorgdheid er niet op, dat wie bij pessimisme gebrek aan vitaliteit of levenslust onderstelt.... zich eenvoudig vergist? Ik heb het trouwens altijd volgehouden: hij die veel produceert kan geen zwartgallige zijn - een melancholicus schept niet; waarom zou hij? - pessimisme is teleurgesteld idealisme, het is levenslust die zich te remmen tracht, met nuchtere overwegingen, realistische beschouwingen, om teleurstellingen te voorkomen.

Doch bij de herdenking van een feestdag niets over pessimisme of zwartgalligheid; laat ons blijde zijn, blijde dat wij Emants nog bezitten. Hem die een halve eeuw lang zulk een kracht is geweest in onze kunst, en die dat nog altijd is. Den Nestor, den voorganger, den meester onzer moderne psychologische novellistiek. Nog onlangs heeft een akelig verzuurde ‘letterkundige’ (pur sang!) het noodig gevonden, in zijn z.g. Bloemlezing onzer letteren, bij wijze van karakteristiek van Marcellus Emants te zeggen dat hij geen dichter is van groot talent. Zoo zou men evengoed, tot typeering van Vondel, kunnen verkondigen, dat deze als prozaschrijver toch eigenlijk overtroffen is. Wie die nú nog, wanneer hij den naam van Emants hoort, in de eerste plaats aan verzen denkt? ‘Lilith’ en ‘Godenschemering’ waren zonder twijfel lang niet gering te schatten prestaties; met Perk's ‘gebeeldhouwde’ sonnetten zijn die soms wat beredeneerd-nuchtere en ook wel wat langademige gedichten toch maar de voorloopers en baanbrekers geweest voor onze heerlijke Nieuwe Gids-poëzie. Zij brachten den grooten ernst in de dichtkunst terug. Doch zou thans een vreemdeling vragen wie Marcellus Emants eigenlijk is, dan zal toch wel ieder werkelijk ‘deskundig’ Nederlander hem onmiddellijk antwoorden: een forsch prozaïst, een uitnemend-knap, sterk en fijn romancier en novellist, een tooneelschrijver van misschien meer psychologische dan dramatische kracht, maar pittig en de moeite waard toch ook in dit genre. Een karakter kortom, een wat stroeve, maar ook strakbelijnde persoonlijkheid, een groote figuur.

In een der jubileumstukjes over Emants die reeds in de Augustus-nummers van onze maandschriften verschenen, las ik dat deze doordringende psycholoog min of meer bevooroordeeld zou zijn waar het vrouwen geldt, ja dat hij van het vrouwenkarakter in het algemeen, met zijn verhalen en tooneelstukken, een te hatelijk beeld zou geven. Nu is het primo zeer de vraag, of er zoo iets als ‘het vrouwenkarakter in het algemeen’ bestaat! Emants heeft ontegenzeggelijk vele vrouwenfiguren gegeven met de scherpte die hem eigen is, en die wel eens even naar het caricaturale zweemt - ik denk b.v. aan de moeder des hoofdpersoons van ‘Inwijding’, die maar altijd

herhaalt, dat zij ‘den dank versmaden kan’. Doch is den criticus, die de bedoelde woorden over Emants' vermeende vrouwenhaat schreef, die andere vrouwenfiguur, uit dat zelfde ‘Inwijding’ niet voor oogen gekomen, Tonia, het ‘gehamerde’ meisje, Tonia, zoenend ‘de hand die haar geslagen had?’

Ik-voor-mij vergeet dat beeldje nooit en dat het door een vrouwenhater, of -miskenner, zou zijn geboetseerd, kan mij niemand wijsmaken! Trouwens, ik ben er van overtuigd, al wie objectief te oordeelen verstaat zal moeten toegeven, dat die vaak wel hardvochtig schijnende, onvermurwbare Emants, de mannen, zijn sexegenooten, dus in hen zichzelf, evenmin ooit spaarde, laat staan verheerlijkte!

'Inwijding' en 'Een nagelaten bekentenis' blijven - zoolang hij niet nog betere schrijft - voor mij Marcellus Emants' knapste, pittigste en rijkste boeken. Zij hebben dat sterke, dat rustig-vaste, granietachtig onaantastbare, dat de tijden zal trotseeren, ik ben er zeker van.

H.R.

Boekbespreking.

Johannes Bordewijk Jr., 3 × 3 = 14, roman, Amsterdam, Vennootschap 'Letteren en kunst'.

Letteren en kunst is wel een schoone vennootschap - maar deze soi-disant roman heeft met geen der beide vennooten veel te maken, zou ik zoo zeggen. Hoe is het toch mogelijk, dat in dezen tijd van steeds maar stijgende papieren- en drukprijzen iets dergelijks nog uitgegeven wordt! 't Is waar, dit papier is zeer goor en grof, deze druk zeer grijs en smakeloos, deze titeldruk zelfs iets afschuwelijks - maar het is dan toch nog papier, en niet eens erg dun, en dan 232 bladzijden!

Wie is Johannes Bordewijk Jr.? Ik had nog nooit iets van hem gelezen of gehoord, doch dat schijnt aan mij te liggen, want achter in dit boek staat dat van Johannes Bordewijk Jr. 'reeds verscheen bij verschillende uitgevers': 'Zieleklanken' (een bundel gedichten), 'Eustasia' (een sprookje), 'Amor-Adoratie' (een drama), 'Liederen aan mijn jongen' (voor vrouwestem met pianobegeleiding), 'Vademecum' (theoretisch leerboek voor muziek), terwijl 'binnenkort' nog bij de Vennootschap 'Letteren en Kunst' zal verschijnen: 'Kinderen van Holland', zes kinderliederen met pianobegeleiding, woorden en muziek van Johannes Bordewijk Jr. Een veelzijdig talent dus blijkbaar! Ongezien - of liever: ongehoord zijn muziek, zou ik hem evenwel durven vragen, of hij misschien niet beter doen zou zich voortaan daartoe te bepalen. 't Is toch waarlijk al niet onaardig wanneer men het in één afdeeling der kunst tot iets deugdelijks brengen kan.

Dit boek, met zijn titel die, meen ik, al door een deensch dramaschrijver gebruikt werd (misschien ook was die rekensom weer een beetje anders!) van welk een nare burgerlijkheid, als van een vunzig geurtje, is het doortrokken! Niet dat het kleinburgerlijke leven er hier en daar zeer precies in beschreven staat, is mijn bezwaar. Integendeel, dat vind ik er juist de eenige verdienste van. De schrijver is blijkbaar niet geheel ontbloot van klein-humoristisch typeeringstalent; dat edel echtpaar, de heer en mevrouw Linther, ouders van Roos, de vrouwelijke hoofdpersoon, ik zie ze wel zoo ongeveer voor me. Maar dat meisje zelf en haar Jan, late Multatuliaantjes van den kouden grond (en de koude drukte) en eigenlijk ook die vrome René en die vreeselijk overdreven dominé.... Neen, hoor, 't is niets. Maar wat ik den schrijver nog het meest kwalijk neem, is dat zijn eigen geest, de geest van zijn boek, zoo

verschrikkelijk burgerlijk is gebleven, zoo heelemaal nergens boven het verhaal uitstijgende. Het ligt ten deele aan stijl en woordenkeus: (bl. 3) ‘Ze hield beslist veel van haar ouders, deed hun ongaarne verdriet en toch was ze genoodzaakt het te doen, wijl ze hem niet wilde verlaten. Had Roza voor 'n paar dagen geleden niet verteld....’ Nu ja, hoor eens, ik heb er genoeg van; de heer Johannes Bordewijk Jr, moet over een paar jaren in de toekomst maar eens probeeren beslist iets beters te maken, wijl dit nog naar niets lijkt en wij zulks ongaarne lezen.

H.R.

Richard Braungart, Wilhelm Busch, der lachende Weise, München, Hugo Schmidt.

WILHELM BUSCH. PENTEEKENING (UIT BRAUNGART, WILHELM BUSCH).

Dit onlangs geschreven, in ‘Pappe’ gebonden boekje zal in de eerste plaats om de vele reproducties van teekeningen en ander onuitgegeven werk den bewonderaars van Busch ook buiten Duitschland welkom zijn.

De meesterlijke vlotte krabbels, ten deele ongebruikt, ten deele in de toch altijd stugger houtsneden weergegeven, doen de spontaan modelleerende penlijn zoo goed herkennen en volgen als de penseelstreek in Brouwer's schilderijen zich laat waarnemen en proeven. Of - zonder de vergelijking verder te willen trekken - als de lijn in Rembrandt's etsen en teekeningen. De lijn en de stout neergeworpen schaduwvlek. Ze schijnen op het papier geblazen, de woelige pittige figuren, die door de bladzijden van dit boekje gestrooid zijn! Men heeft den indruk dat het den improvisator niets kostte, menschen van allerlei slag, kunne en postuur in alle mogelijke soorten van actieve en passieve buiteling, hollend, worstelend, tuimelend, kruipend, rollend, glijdend, over een schetsboekblad te smijten, ja of hij er een soort sportief genoegen in vond zoo met het menschbeeld te sollen, en dan dien chaos van hoofden, beenen en armen, van broeken en rokken maar verder liet betuilen, om een van zijn dolle drama's op te zetten - die toch ook weer op zulk een verwarring zouden uitloopen.

Er zijn nu, behalve de groote prachtuitgaaf, twee boeken met dergelijke ten deele onbekende schetsen van Busch verschenen na zijn dood: het royalere ‘Hernach’ dat ook gekleurde reproducties bevat, en dit aardige uitgaafje; beide aanvullingen vol waarde bij de kennis die wij reeds uit de gewone populaire reeksen konden opdoen.

Maar dit boekje, of liever de schrijver Richard Braungart heeft een bijzondere taak. Het is, als ik mij niet vergis, den auteur een behoefte geweest van zijn kijk op het wezen van Busch' humor te getuigen, en dat is geen wonder, want hij wijkt af van dien van velen. Ook van den mijnen.

‘Dass er jedoch einer der Grössten in der grossen Kunst gewesen ist, als ein

wahrer Weise aus gütigem Herzen über die Welt zu lachen und andere in gleichem Sinne lachen zu machen, das müsste sich - sollte man meinen - jedem aus seinen Werken von selbst ergeben.' Het is dat 'gütige' van Busch, waarop Braungart voortdurend den nadruk legt, dat ik maar volstrekt niet in kan zien. De mensch Busch kan en zal een voortreffelijk, edelmoedig, een goed mensch zijn geweest, zonder dat men nu juist behoeft toe te geven, dat hij in zijn werk 'aus gütigem Herzen' gelachen heeft. Braungart beroept zich bijvoorbeeld op versregels als deze

> Denn die Summe unsres Lebens
> Sind die Stunden die wir lieben

die echter m.i. naast de andere uitlatingen als een soort boetedoening klinken; maar niet bewijzen dat Busch een 'stille, allumfasende Menschenliebe' bezat.

Mij dunkt, de groote Duitsche humorist zag de menschen in de eerste plaats klein, nietig, stumperig, slachtoffer van allerlei kleine plagerijen van het noodlot. Hij zag hen bekrompen, twistziek, huisbakken, schijnheilig, vol leedvermaak, hebberig, listig, krenterig - hij heeft boer en kleinburger van zijn tijd en land onbarmhartig aldus geteekend. Het zoetelijke, het dufbehagelijke, het kleintjes epicuristische van de duitsche particularistische cultuur heeft hij gehekeld, nadat Ludwig Richter de teekenaar, en Auerbach en Freytag de schrijvers die zelfde cultuur verheerlijkt hadden. Zijn satire is louter negatief; men kan er geen hoop op verbetering van menschen uit lezen, geen aanwijzing tot hervorming van toestanden, geen verwachting van een ruimere, grootere toekomst. Hij is een aanhanger van Schopenhauer; een prachtig-consequent filosoof, wiens humor hem wel redde voor menschenhaat, maar niet terug hield van menschen-verachting. Waarbij hij dan zich zelf wel eenigszins mee verachtte.

Humor die uit de goedheid van een teeder, vertrouwend hart de wereld beziet en er om lacht, is anders. Men vindt hem in den speelschen, dollen, groven, maar gullen spot van Rabelais; men vindt hem in de uitbundige fantasie, in de grillige rijke allegorie van Dickens. Zulk een humor ziet geen kwaad, of hij denkt zich een goed in de plaats: Rabelais geeselde in de 'Chats fourré's' de rechtsspraak van zijn tijd, Dickens hekelde misstand op misstand, omdat zij geloofden in de menschen. Busch beklaagt, bespot, plaagt den nietigen, druktemakenden wurm die mensch heet, en troost hem met den schralen troost dat zoo nu eenmaal de wereld is. Hij heeft het kleine Duitschland bespot, maar het groote Duitschland niet voorzien en doorzien. Hij heeft militarisme en jonkerisme niet zien opkomen, zooals Dickens het groot-kapitalisme en het het jingoïsme zag opkomen en bij voorbaat brandmerkte. Hij was een groot kunstenaar, en een groot scepticus; hij was een fijn en geestig - in sommige uitingen een groot - dichter, maar het lijkt me gansch onjuist en overbodig, hem goedigheid toe te dichten en tot een optimist te maken.

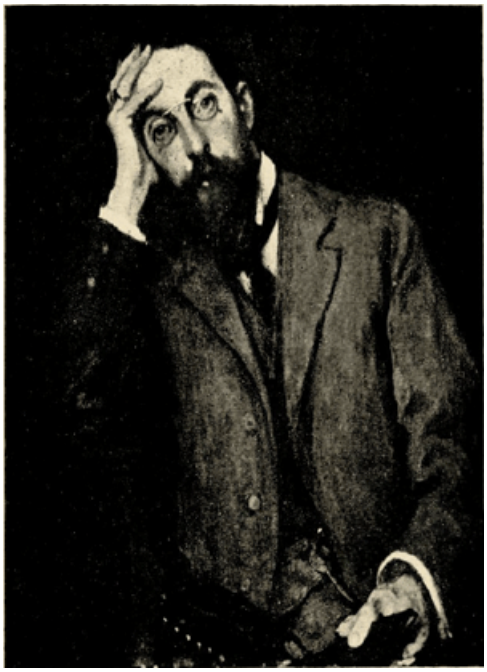
De wereld van een innig 'menschen-freundliche' geesteshouding bestaat nauwelijks uit vechtende, grissende, grauwende boeren en muffe, vraatzieke, schraapzuchtige burgerlui, noch ziet zij den kleinen jammer van het menschelijk samenleven met een grimmig-koelbloedige gemoedelijkheid aan.

Misschien moeten we bedenken, dat dit boekje in 1917 geschreven is. Misschien moeten we een blik slaan in de nieuwste Duitsche litteratuur die vol is van wellust-moorden, bloed, bloedschande en dergelijke aantrekkelijke onderwerpen.

Heeft de schrijver alles maar vergelijkenderwijs bedoeld, en willen zeggen dat daarnaast Busch een vriendelijk en keurig ‘Onkel’ is?

C.V.

Herman Robbers 4 sept. 1868-1918.

HERMAN ROBBERS, NAAR EEN SCHILDERIJ DOOR JAC. VAN LOOY.

Robbers zal er misschien wat vreemd van staan te kijken als een onverwachte indringer, zonder hem behoorlijk het woord te hebben gevraagd, hier op zijn gebied hem toe komt spreken. Doch waar vriendschap voor een persoonlijkheid, genegenheid voor geestelijk werken, eerbied voor maatschappelijken arbeid, kortom waar warmte van gevoel tot spreken dringt, daar moet wel vergeving zijn voor te groote onbescheidenheid.

Hier dan, in Robbers' eigen werkplaats, wil ik, nu er een halve eeuw levens achter hem ligt, zeggen hoe gelukkig ik hem prijs om al wat hij in dien tijd tot een vast beeld van zijn geestelijk wezen heeft kunnen opbouwen voor onze Nederlandsche kultuur. Hij is gekomen zeer kort na de Tachtigers, die, meerendeels, aan het door eenzaamheid verfijnende en tot droomen bedwelmende leven van bohémiens, van onmaatschappelijken, de voorkeur gaven boven het zijn van een deel des grooten geheels dat de menschelijke samenleving is. Wat een paar hunner later theoretisch hebben gewild: leven en arbeiden onder en voor hun medemenschen, dat heeft Robbers, zonder theorieën, zonder zijn kunst door propagandisme te verontreinigen, in natuurlijken geesten-groei bereikt. Hij heeft zijn werk krachtig-levend gehouden midden in het leven en dit leven den invloed van zijn gansche kunstenaars-persoonlijkheid doen ondergaan. Daardoor is Robbers veel geweest voor anderen en heeft hij maatschappelijke daden kunnen volbrengen die voor kunst en kunstenaars van veel beteekenis zijn. In den kleineren kring van een jongere auteurs-generatie was en is hij, als leider van dit tijdschrift, altijd de geduldige raadsman, met opene aandacht voor nieuwe jeugdige stemmen.

En zijn werk! Eerlijk en waar was het steeds; maar met de jaren is het sterker geworden, tot dat gezonde en van sentimentaliteit bevrijde realisme dat door de uiterlijkheid van menschen en dingen tot het wezen gaat. Die beide forsche gebouwen

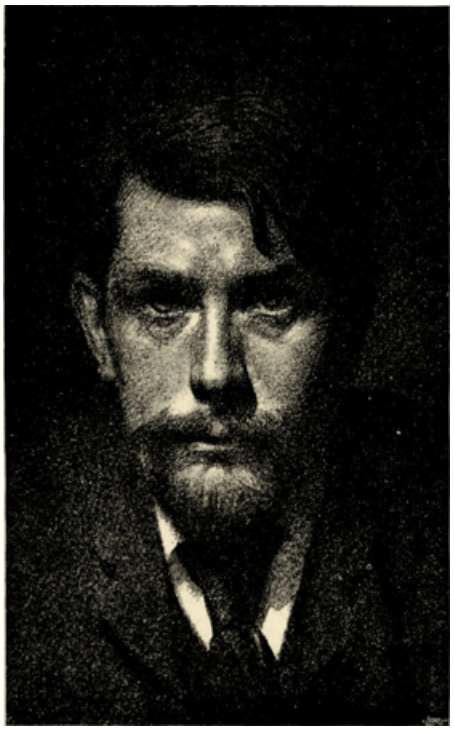
van den Roman van een Gezin staan in onze litteratuur als hechte monumenten eener zuiver-waarnemende en gevoelig-analyseerende, doch tegelijk tot een samenvattend beeld herscheppende kunst.

Herman Robbers - nogmaals: verontschuldig mijn vrijpostigheid! - gij zijt vijftig jaar, maar gij zijt toch jong en uw geest en werklust zijn krachtig. Blijf nog lang zoo stevig arbeiden tot vreugde en voldoening van uw oudere en uw jeugdiger vrienden!

P.H. VAN MOERKERKEN.

Albert Hahn † 1877-1918.

Wie niet dagelijks met hem in aanraking kwamen, en slechts zijn werk bijhielden, vergaten bijna Hahn's uiterst hachelijken gezondheidstoestand. Een sterke geest hield dit zwakke lichaam op; een volkomen toewijding aan zijn kunst en aan zijn maatschappelijk ideaal hielden hem tot het eind toe aan het werk.

ALBERT HAHN, ZELFPORTRET.

In de eenvoudige, stoute, soms barre taal van zijn zoo oorspronkelijke kunst te spreken tot het volk waar hij zich één mee voelde, en waaruit hij voortkwam, daartoe bleef hem tot het laatst zijn in den grond zoo gemoedelijke en zachte aard dringen. Hij bezat bij die overtuiging, zonder welke hij nooit zou zijn geweest wat hij was, een gezonde, spontane geestigheid, zulk een geestigheid die het eigen oog doet fonkelen bij elke goede vondst, die genoegelijk blijft verwijlen bij de pointe. Een volkomen vervuldheid met het eigen geestelijk, en ook technisch streven - ook in technischen zin had hij een genre te scheppen - hield hem altijd bezig, hield zijn werk frisch, maakte dat hij onder condities die een ander zouden hebben terneergeslagen, voort kon gaan met produceeren, en zelfs met een productie die in waarde eer steeg dan daalde. Vele van zijn oorlogsprenten behooren tot het belangrijkste van zijn geheele werk. Zij zijn dramatisch, zij zijn pathetisch, en niettemin breken zij met de romantische opvatting van den oorlog, die ook inderdaad niet meer staande kan blijven.

Zijn prenten zijn geen wilde kreten van emotie; zij zijn gebouwen van ergernis, smart of haat, geconstrueerd als loopgraven of pontonbruggen. Hij heeft de kracht en het vernuft met kracht en vernuft bestreden. Het pittoreske, het illustratieve, het impressionistische, het speelsche, zoo het al in zijn caricaturen is, vormt er niet het voornaamste element. In zijn beste uitingen heeft hij monumentale caricatuur gemaakt. En dit kon hij, zeer stellig, niet slechts door zijn zin voor het sprekend-constructieve,

door de strafheid van zijn lijn; niet door uiterlijke, technische dingen alleen, maar door den eenvoud van zijn

houding, door wat de Engelschen s i n g l e - m i n d e d n e s s noemen. Het monumentale kan niet ontstaan zonder een evenwichtigen geestelijken inhoud. Groote soberheid kan niet ontstaan dan uit grooten eenvoud van bedoelen. Er was niets ingewikkelds, niets verdraaids, niets decadents aan Hahn's geest. Zijn kathedraal van Reims, herbouwd tot een complex van kanonnen en projectielen, is een schitterende vinding, maar ze is schitterend niet door vernuftigheid, maar door van-zelf-sprekenden eenvoud. Zoo was er al, veel vroeger, die houten schildwacht (Kuyper) voor de brandkast, een voluit geniale vondst. Zijn platen zijn het mooist, als hij ze uit strakke en weinige lijnen construeert, precies geeft wat noodig is, en niet naar picturale of grillig-decoratieve effecten streeft. Onder de kleine, illustratieve prentjes, op de verdere bladzijden van Volk en Notenkraker, is veel geestigs en raaks en boeiends - want hij bezat ook in het kleinere de vinding, het expressief vermogen, den zin voor actie, voor typeering, voor portret, die ieder

NIEUWEN-HAAN EN GRIET-SMEERS. ONGEPUBLICEERDE TEEKENING VAN HAHN ALS ILLUSTRATIE VOOR BREDERO'S RODDERICH EN ALPHONSUS.

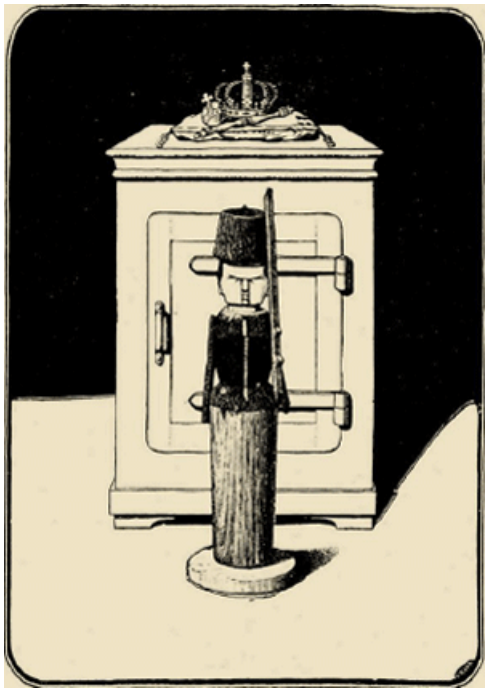
caricaturist moet hebben - maar de groote waarde van zijn kunst is toch vooral te zoeken in zijn grootere prenten.

De korte maar werkzame loopbaan van Albert Hahn doet zich aan elk die hem heeft kunnen volgen, kennen als die van een man, niet slechts met groote gaven, maar met een groot karakter. Hardnekkig, eenvoudig, onwrikbaar, met een groot doel voor oogen, met lijf en ziel zich wijdend aan de taak die hij het hoogst achtte; hartstochtelijk, maar beheerscht in zijn hartstocht, geestig, maar gereserveerd in zijn geest, zoo was de groote Hollandsche caricatuurteekenaar - wiens werk nu helaas al weer een afgesloten geheel is geworden.

Toen voor een paar jaar de Nieuwe Amsterdammer de prijsvraag tot het noemen van de grootste mannen en vrouwen in ons land uitschreef, teekende Hahn in een zeer geestig prentje zichzelf, mevrouw de Boer - van Rijk en Herman Heijermans

met gemoedelijken spot als afgewezen candidaten. Was er iets van bitterheid in deze zelfbespotting? Ik weet het niet. Maar wij

mogen den handschoen nog wel eens voor hem opnemen. Ik geloof waarlijk dat hij tot het tiental van onze grootste mannen heeft behoord. Want is hij geen ongewoon sterke en complete verschijning geweest in dezen tijd en in dit land, bovenal, ja boven al in de beeldende kunst van dit land en dezen tijd? In dit rommelige, intellectualistische, wild-individualistische gedoe der moderne beeldende kunst om ons en ook om hem heen, is hij rustig voortgegaan op den weg dien hij zich zelf gewezen had. Als teekenaar de eerste tolk van de gevoelens der arbeiderspartij, bleef hij de eenige die haar zonder omzien, zonder bijgedachten diende. Nadat hij eenmaal zijn eigen voordracht, zijn eigen genre gecreëerd had, bleef hij ze volmaken, verrijken, maar week er niet van af. De eerste om zich te onderwerpen aan de krasse eischen van het procédé der lijnzinco reproductie, bleef hij zich tot het laatst vermeien in vindingen om de effecten te verrijken. Hoewel speelschheid, zelfs dartelheid,

DE HOUTEN SCHILDWACHT UIT 'DE NOTENKRAKER'.

aan zijn geest niet vreemd was, moest hij zijn vernuft persen in een kuras van strenge lijnen.... waar een Holswilder had beschikt over de vrijste der grafische uitingswijzen! Het was een belangwekkend samengaan: dit teekenen voor de nederigste der technieken, bij hem die zich richtte tot de eenvoudigen in het land. Hij werd niet afgeleid van zijn overtuigd doel, noch door de kansen op grooter gewin, noch - in deze jaren van den wereldoorlog bij voorbeeld - door verblindenden hartstocht. Van hem kan het woord van Carlyle in zijn lezingen over 'Helden en Heldenvereering' worden nagezegd: dat hij zijn bestaan met wijsheid leidde, dat hij zijn eenmaal gesteld doel voor niets wijzigde. 'Voor den geest des Leugens, dood en honger dragende, wilde hij geenszins zijn vlag strijken'.

Het doet goed, in den chaos om ons heen, waarin het groote zoo vaak door het kleine wordt verstikt, te zien naar een leven, zoo prachtig besteed.

C.V.

ALBERT·HAHN
PRENTEN

Jan Visser in ‘De Protector’ te Rotterdam.

JAN VISSER. ‘MOOI WEER’, SCHILDERIJ.

‘Mijn vader was een zeemanskind en ook ik had in mijn jeugd zeeman willen worden, maar werd in dezen wensch door omstandigheden tegengewerkt..... Nu schilder ik mijn liefde tot de zee uit; en zoo ben ik dan toch een zeeman geworden’.

Deze woorden van Jan Visser karakteriseeren wel zijn werk, immers het streven van zijn leven; en dadelijk treft daarbij deze eigenaardigheid, dat, waar hij de liefde van zijn geslacht voor de zee reeds vergeestelijkte door schilder der zee te worden, deze schildering zelve nog weder een vergeestelijkt beeld van de zee wil zijn.

Jan Visser houdt veel van de zee. Zij is voor hem als het leven, vol van bewogenheid en kracht, vol smart en wanhoop, maar tegelijk vol heerlijkheid en licht, vol heiligheid en stilte, oneindig en eeuwig. Van haar wil hij ons vertellen en zoekt naar verschillende wijzen, waarop hij kan weergeven wat hem ontroert; naar een vorm, waarin hij kan uitdrukken de aandoening welke zij maakt op zijn geest. Daartoe bestudeert hij nauwlettend de zee, ten einde zich haar vormen eigen te maken, omdat hij beseft, dat het anders niet mogelijk en niet geoorloofd tevens is, de impressie die de natuur op hem maakt te vergeestelijken. De realistisch geschilderde doeken bevredigen hem niet, daar zij niet krachtig genoeg de aandoening uitdrukken, welke hij bij het aanschouwen van de natuur ondergaat. Zoodoende is hij gekomen tot het schilderen van de min of meer decoratieve zeeën, waarin hij de direkte vizie loslaat en zich bepaalt tot de expressieve werking van lijn en kleur.

Dit vroeg loslaten van de natuur, dit te vroeg willen geven van een subjectieve beschouwing, nog voordat de schildertechniek voldoende beheerscht is, voordat in de natuur tot de kern van haar wezen werd doorgedrongen, is immers een fout van veel moderne schilders, waardoor het zwakke werk onzer dagen ontstaat. Deze jongeren beseffen het gebrekkige hunner vormgeving, maar gaan niet zuiver de oorzaak na en wijten aan den realistischen stijl een te kort, dat ligt in hunne beoefening ervan.

Het spreekt vanzelf, dat iedere nieuwe generatie, onder nieuwe omstandigheden, nieuwe invloeden opgegroeid, dus andere aandoeningen ondergaand dan een vorig geslacht, een nieuwen vorm, een nieuwen stijl behoeft om deze gewaarwordingen zoo sterk mogelijk te uiten. Maar voor elke wijze van uitdrukken is doordringen in de geheimen der natuur, zoowel als in de geheimen der techniek noodig. Ook in de zeeën van Jan Visser is het euvel van een onvoldoend doordringen nog voelbaar; - laat ik hier echter dadelijk aan toevoegen, dat hij doorgaat met de zee naturalistisch te schilderen.

Het lijkt mij niet te onpas, hierbij een woord over te brengen, dat ik van Willem Maris mocht hooren, toen er sprake was van een overeenkomstig euvel bij een vorige generatie, n.l. bij de impressionisten van een dertig jaar geleden. 'Te vroeg impressionistisch te willen schilderen', zoo zeide hij, 'leidt tot niets; evenmin als het pogen om groote landschappen te beelden, voordat men grondig kent wat vlakbij staat, hetzij een plant of een stuk boomstam, een stuk muur of een groep steenen.'

Jan Visser overtuigt ons wel in zijn golven-expressies, zijn lichtende zeeën, zijn avondluchten, van zijn dichterlijk aanvoelen der zee; wij worden er van doordrongen, dat de maker haar kleurenspel, haar symfonieën van kleuren, haar als zingende klanken in kleuren hartstochtelijk liefheeft. In zijn schilderij 'De laatste kus' voelt men, dat de schilder met heel zijn wezen die kleuraandoeningen als heeft gedronken. Wij ontwaren, dat hij het eindeloos varieerend wezen der zee, nu eens in glanzend spiegelende klaarheid, dan in bruisend grootsch voortrollen der golven, of haar hoog opstuwend schuim-gespat liefheeft; en dat haar onmetelijk wezen hem overweldigt.

Dit vertellen de zeeën ons wel, maar toch.... vooral bij den kleinen afstand welken men in het Protector-zaaltje nemen kon, spreken zijn doeken niet genoeg, ontroeren zij niet en brengen dus de aandoening van den schilder niet over. De majesteit der zee benaderen zij nauwelijks.

Dat de schilder zich veel krachtiger zal moeten uiten, dat hij dieper in de natuur zal moeten doordringen, toonen ons al zijn realistisch bedoelde schilderijen en teekeningen. Zijn koppen tegen de zee aan gezien, van een jong meisje en van een oude visschersvrouw, hoewel mooi van kleuropvatting, missen stevigen vormbouw, plastiek. Zijn oude visschershuizen, zijn sneeuwlandschap, hebben beide een fijnen, teeren, harmonischen toon; maar ook hierin mist men de juiste waarde der toonverhouding te zeer, vooral in het landschap. Dit gemis van stevigheid van vormbouw hindert in alles, ook in de twee boven elkaar gehangen teekeningen van een vrouwekop en in een groepje figuren aan het strand.

Na te Haarlem aan de Kunstnijverheidschool een paar jaar lithografisch onderricht te hebben genoten, is Jan Visser bij verscheidene firma's aan het werk geweest, onderwijl de avondklas te Haarlem bezoekend, terwijl hij zijn spaarzamen vrijen tijd verder gebruikte voor het illustreeren van boeken en het teekenen van caricaturen. Een tentoonstelling, waar hij o.a. werk van Jan Sluyters zag, deed zijn geestdrift voor kleur zoo sterk aan, dat hij in 1908 besloot alles eraan te wagen en voortaan zooveel mogelijk schilder te zijn.

Bij de beschouwing van zijn werk, mag dit levensdetail niet vergeten worden: - het lot moge hem goed gezind zijn, zoodat zijn talent zich ontwikkelen kunne.

A.O.

[Nummer 10]

'LE CHÊNE DE ROCHE'; NAAR EEN ETS VAN THÉODORE ROUSSEAU.

Théodore Rousseau, door Anne Hallema

Voor Israël Querido, mijn Meester.

I. De zwerver.

> Rousseau était un panthéiste inconscient et n'admirait que l'universel.
> ALFRED SENSIER.

In tegenstelling met zijn vriend Millet, die weinig reisde en van uit Barbizon steeds in weemoedig verlangen uitzag naar Gruchy en zijn geboortegrond in Normandië, zwierf de Parijzenaar Rousseau bijna heel Frankrijk af, eer hij zijn eiken in het woud van Fontainebleau had gevonden.

En ook dan nog, als hij zich metterwoon te Barbizon vestigt, is hij veel minder dan François aan zijn omgeving gebonden en laat hij gemakkelijk de woudgezichten van Bas-Bréau los voor de weidsche natuuraanschouwingen in andere streken van zijn schoon vaderland.

Wat Rousseau in de bosschen van Fontainebleau vond, ontmoette hij overal in de natuur. Het wonder der schepping bracht hem zoo goed hier als daar in

P.E. THÉODORE ROUSSEAU (1812-1867).

verrukking. Omgekeerd vond Millet in de werkers van de vlakten van Chailly den Arbeid, die over heel de aarde door de worstelende menschheid wordt gewrocht. Wat hij hier ontmoette, was ginder ook en was altijd zoo geweest.

De een had niet noodig, in zijn omgeving te blijven en de ander kon ontberen, wat in den vreemde was. Want het schoonheidsleven, dat in beider kunst tot openbaring komt, ontsprong stortendovervloedig uit hun hevige ziel.

Elk op eigen wijze werkte in dienst van het Eeuwige, dat vrij is en onafhankelijk van tijd en plaats.

Millet had heimwee, toen hij met Alfred Sensier een reisje ondernam naar den Elzas en Zwitserland. Hij hongerde naar de Barbizonsche velden.

Rousseau echter voelt zich thùis in het gebergte. Hij is in de Cevennes*) en in den

*) Ook een Hollandsch kunstenaar heeft hier gewerkt: W.O.J. Nieuwenkamp. De Rocher d'Aiguilhe van zijn houtsnede 22 vindt men op één van R.'s schilderijen van Auvergne. (Künstler-Monographien No. 57. Afb, 3).

Jura. Zoekt den Mont-Blanc en toont zich onvermoeid in het teekenen en schilderen van den Witten Berg. Hij is aan de zee te Caen en Bayeux, bij den mont St. Michel, en te Granville en St. Brieux. Doorzwerft het stroomgebied van de Seine en de Loire en dwaalt in de ruimten van de Vendée en Les Landes, doorkruist Gascogne en schetst in de Pyreneeën aan de Spaansche grens. Is in het woud, het hooggebergte en de vlakte.

Hij gaat uit en zoekt de bergen en het ruischend woud, de hemelen der heidevelden en van de zee. Hij moet den wind in het bruisend eikenloof hooren spoelen en de golfslag der kustrotsen is hem een wilde muziek. Hij zoekt de toppen en beklimt de hoogten. Dwaalt door de bosschen en vindt zijn nachtelijk verblijf in het hooi van een herder. Dagenlang beschouwt hij de werking van het zonnelicht op boom, veld en water en in den spiegelenden hemel en nachten houdt hij zich op buiten in de vlakte, om zich te verdiepen in de glanzing van het maanlicht.

'Ik kan alles vergeten, als ik aan de zonnestralen denk', zegt Théodore Rousseau. Dat is zijn leven, boomen in het licht uit te beelden, in zijn klaarte den hemel en de aarde in haar duizendvoudige schoonheid. Zijn ziel roept om licht, licht, licht! Hij is een zoon des lichts, hunkerend naar het stralende, blinkende, vlammende. De morgen is hem een lichtfontein. De herfst en de avond schenken hem een kleurwijn, die een vurigen roes door zijn onstuimig bloed jaagt. Zijn ziel laait en vlamt als de roode avondzon van het westen. Hij is niet bekijker en bespieder van het zonnewonder, maar belèeft de tooverwerkingen van het licht. Hij verslindt de hevige kleuren en wendt en keert zich met de hartstochtelijkheid van een woestijndier. De pracht van zijn extatisch gebaar is de schoonheid van een hevig natuurverschijnsel gelijk. Het is als een hemelverdonkering, waar plots de bliksem door heen vaart. Snel, hevig, fel is de werking van Rousseau's kunstenaarsziel. Er geschiedt alles, wat in de natuur gebeurt. Er is veel onweêr en storm, veel wolkengejaag en regenstorting. Er straalt een zon en er is dag en nachtwisseling. wintersombering en lentejubel.

Vòòr alle dingen lijdt Rousseau het baren der schepping. Als kunstenaar mint hij de uitbeelding, maar vòòr de schilder aan het werk trekt, zet hij heel zijn zonnenhart te leven midden in de ziel van de natuur. Als de macht en woeste pracht van het woud van Fontainebleau hem verslaat, werpt hij zijn schildersgerei in een hoek en gaat zwerven, dagen, weken lang. Hij is den arend gelijk, die de hooge horst verlaat, om zijn jachtgebied te verkennen. Hij verliest zich zelf en de werkingen van eigen individueel bestaan schijnen deel van die der elementen. 't Lijkt, of hij terugkeert tot het oorspronkelijke leven, waar al de bestaansvormen uit voortkomen. Hij waait met den wind, vlamt met het licht, brengt voort met de aarde, stroomt, klotst, gutst, spoelt en golft met het water. Zijn geest zweeft over de duistere scheppingsruimten als beleefde hij de eerste dagen der Wording. Hij is een Opgenomene. Het is niet een zien met oogen en een hooren met ooren alleen. Hoewel de indrukken door de zinnenpoorten naar binnen storten, zoo is er geen opzettelijke waarneming en spitsing van den geluidszin. Rousseau is in zijn goddelijken roes wèg in het scheppingswonder en pas na weken en maanden hervindt hij zich zelf. Dan is er in zijn kunstenaarsziel een groeien en levend worden, een zwellen en knopzetten gelijk in de voorjaarsnatuur. Het gaat dan in hem kloppen en dringen, om te uiten en te getuigen. Het wordt een kiezen en schiften, een zoeken en grijpen. Met nobel geduld en toewijding legt de kunstenaar in lijn en kleur zijn indrukken

vast. Hij offert zijn heiligst leven, om in zijn kunst de natuur in haar pracht en heerlijkheid te herscheppen. Met zijn bloed betaalt hij de vreugden, die hij onder lichtstralende hemelen en in ruischende wouden beleefde. Zijn rust is weg. Daar is geen vrede. Baringsangsten doorkrampen hem. Hij wordt gestriemd en geblakerd. Geen levende lijn komt op het doek zonder geeseling en geen lichtglans kan uit de verf stralen, zoo vuur en vlam den schilder niet de ziel hebben gezengd. Met smart wordt de levende pracht van Rousseau's wouden voortgebracht. Er kleeft wanhoopszweet aan zijn heerlijke boomen.

Rousseau wil in zijn kunst een openbaring geven van het heerlijke leven, dat God den boomen, dieren en menschen gaf. Gelijk Millet zijn werkers doet arbeiden en ademen, zoo doet Rousseau den levensklop in zijn boomen slaan. Zijn opgaand hout is lèvend hout met sapstroomen. In beider werk is dezelfde hartslag.

Uit één zelfde scheppingsvuur was hun de vonk van het heilig dichterschap de ziel ingeslingerd. Millet den brand naar binnen, Rousseau den laaienden gloed naar buiten, doch beiden vlammend en barnend en ziedend in barende krachten.

Théodore en François, beiden open voor het heilig wonder der schepping Gods. Beiden geslagen, aangevochten. Beiden strijdend. - En stervend overwinnend. -

II. ‘La descente’.

> Pauvre Rousseau, son travail l'a tué.
> J.F. MILLET.

Pierre Etienne Théodore Rousseau werd den 15en April van het Moskoujaar te Parijs geboren. Zijn vader was ‘marchand tailleur’, geboortig uit Salins in den Jura. Rousseau was ruim twee jaar ouder dan Millet, doch stierf zeven jaar eerder dan zijn vriend, maar vijfenvijftig jaar oud.

Beiden liggen op het kerkhof van Chailly begraven.

Millet was zijn laatsten levenstijd een gebroken man. Nòg droeviger was het einde van den schilder der Eiken. Het jaar van zijn grooten triomf zou óók het jaar wezen van zijn smadelijkste vernedering en smartelijken dood.

't Was in 1867. De wereldtentoonstelling van Parijs gaf dertien van zijn schilderijen. In de Salon des Champs-Elysées was Rousseau vertegenwoordigd door twee hoofdwerken: Vue de la Chaîne des Alpes en Un Intérieur de forêt, futaie au Bas-Bréau. Gelijktijdig werden in de Fransche hoofdstad ruim honderd studies tentoongesteld. Heel de ontwikkeling en het bereiken van den machtigsten landschapschilder der XIXe eeuw werden in deze menigerlei werken geopenbaard. De indruk was machtig. Rousseau, ‘le Grand Refusé’, had overwonnen. Hij, die in 1836 met zijn La Descente des vaches dans les montagnes du Haut-Jura was verworpen en dertien jaar later smartelijk werd aangedaan, wijl men hem niet gelijk zijn vriend Jules Dupré benoemde tot Ridder van het Legioen van Eer, hij werd thans in 1867 uitgeroepen tot grootmeester van de Fransche landschapskunst.

Het schoonste woord, dat Rousseau in deze gloriedagen kon bereiken, sprong uit het hart van Millet*).

'Wederom ben ik er van overtuigd geworden, dat een kracht een kràcht blijft. Je was van het begin af de kleine eik, die een groote Eik worden zou', zoo klonk het oprechte woord van den trouwen vriend.

Millet zag hem als een koninklijken boom. Deze Eik zou nochtans spoedig worden geveld. Kort genoot Rousseau het geluk van zijn zegepraal. Toen kwam de slag. Gelijk de boom van het woud, die op zijn hoogen heuvel boven de anderen zijn machtigen kruin verheft en wijd in den omtrek van iederen bewoner gekend wordt als dè boom, in den avond van een schoonen zonnedag, wanneer onweerswolken den hemel ver-

*) Brief van 26 Juni 1867, geschreven te Vichy in Auvergne, waar ter genezing zijner vrouw zij vertoefden.

LA LISIÈRE (LOUVRE, PARIJS).

donkeren en schrik en beving heel de natuur ontzet en, plots door den uitschietenden bliksem wordt getroffen en gespleten ter aarde stort, zoo zou Théodore Rousseau vallen.

Wel verwierf de schilder met zijn werk één der vier eeremedailles, maar, hoewel in 1852 eindelijk tot Ridder benoemd, werd hij niet bevorderd gelijk Gérôme tot Officier. Deze passeering ging als een zwaardhouw door zijn hart. Voor de derde maal in zijn kunstenaarsleven was Rousseau's zielswerk door de Officieelen gehoond.

Het was meer dan zijn eergevoelige ziel kon verduren. Gewond kwam hij in Barbizon terug. De verwerping van de D e s c e n t e was gewroken, nochtans kon hij uit de verslagenheid, waar de tartende smaad hem thans in geslingerd had, niet weder opstaan. Frankrijk had zijn grooten zoon niet naar waarde geschat, anderen bóven den profeet der lévende natuuraanschouwing gesteld. Tot arbeiden kwam Théodore Rousseau niet meer: Simson waren de haarlokken afgeschoren en de kracht week van hem. Onder zijn nagelaten papieren werd een Memento gevonden, waarin hij zich heftig verzet tegen de miskenning. Niet alleen zijn kunst, òòk de internationale jury der wereldtentoonstelling, waarvan Rousseau president was, voelt hij beleedigd. Er laait toorn in zijn woord, dat het Kruis hem is gestolen*). Hij wil zich tot den Keizer wenden.... 't Is het machteloos gebaar van den leeuw, wien de kogel dwars door den kop ging en die verpletterd neer stort. Als kunstenaar is Rousseau dood. Naar het lichaam

*) In S o u v e n i r s s u r T h . R o u s s e a u van Alfred Sensier staat: ‘On devait, le 1er Juillet, donner la croix à Millet, qui la mérite depuis longtemps. Pour ce qui est de moi, on peut dire qu'on me l'a v o l é e (la croix d'officier).... La revendiquer, ce n'est pas désirer des honneurs, c'est protester, c'est refuser de recevoir une insulte d'un fonctionnaire subalterne. Donc, j'irai à l'Empereur’.
Dit werk werd opgedragen aan J. François Millet en vangt aldus aan: ‘Il y aura bientôt dix-huit mois, mon cher Millet, que Rousseau nous a quittés, pour s'en aller, comme dit le Mohican, chasser dans les forêts du Grand-Esprit’.

LES CHÊNES (LOUVRE, PARIJS).

zal hij nog zwaar te lijden hebben. Eerst treden verlammingen op. Daarna openbaart zich een hersenziekte. In een wagentje gebeurd, wordt hij nog eens tusschen zijn eiken gebracht. Soms vertroosten Mozart en Weber hem en vergeet hij voor een tijd zijn smarten. Doch het sloopingsproces woekert voort. Laat in den herfst grijpt de ziekte hem feller aan. Toch geeft de lijder zelf den moed niet op. Nòg hoopt hij op herstel.

Sensier bezoekt hem den 21en December. Pas had Rousseau een zware crisis doorstaan. Het einde kon niet ver meer wezen.

'Ik voel me beter', zei hij. 'Ik heb gereisd in den hemel.... gister en heel den nacht.... welke dingen heb ik aanschouwd!.... eindelooze vergezichten.... de groote harmonie zal weder intreden.... zij zal komen'.

Théodore Rousseau had zijn verscheiden geprofeteerd. Den volgenden morgen verzond Millet het telegram, dat zijn vriend om negen uur was gestorven.*)

III. De kunstenaar.

Vivent la nature, les forêts et la vieille poésie.

*) Eerlijkheidshalve zij opgemerkt, dat R. op zijn tweede Jurareis in 1863 een longaandoening opdeed, die zeer verzwakkend op zijn zenuwstelsel werkte. Sensier zegt: '.... c'est de ce voyage que datent les premiers troubles de son corps'.
Den 1en Juli 1867 ontving Rousseau de eeremedaille. Den 30en Juli ging hij naar Barbizon terug. Den 10en Augustus vermeldt de courant zijn ziekte: P a r a l y s i e . Den 11en Aug. komen Alfred Stevens en Puvis de Chavannes hem zien en deelen den meester mee, dat hij stellig bevorderd zal worden tot officier. Den 16en Aug. leest hij zijn benoeming in den M o n i t e u r . In het T e s t a m e n t v a n T h é o d o r e R o u s s e a u , den 13en Dec. 1867 opgemaakt, wordt hij dan ook genoemd: 'artiste peintre, o f f i c i e r de la Légion d'honneur'.

In het April-nummer 1868 van de 'Gazette des Beaux-Arts' schreef Philippe Burty vol waardeering over Th. R. Ook hij meldt: 'Le gouvernement le crésit officier de la Légion d'honneur p a r d é c r e t s p e c i a l .'
Het stuk geeft een prachtets van Bracquemond naar Th. R., het facsimile van een R.-brief met zijn forsch, duidelijk schrift en een heerlijk bandelooze teekening.

TH. ROUSSEAU.

Gelijk de boom in het landschap, heerlijk en hoog en een vreugd voor het oog, zoo

DESSIN À LA PLUME DOOR THÉODORE ROUSSEAU.

staat de kunst van Théodore Rousseau in de eeuwen geplant.

Had hij als mensch zijn eigenzinnigheid en trots, als kunstenaar verheft hij zich schoon en machtig als een paradijsboom.

Nooit heeft een van zijn kunstbroeders met zulk een toewijding en overgave zich van geheeler hart gegeven aan de uitbeelding van den boom en het woud.

Rousseau werd door Millet een eik genoemd. Zoo is het, hij staat geworteld als een woudkoning, zwaar van stam en zeer dicht van takken.

Breed is de schaduw, die hij werpt en van heel ver wordt zijn kruin gekend.

Het Frankrijk der negentiende eeuw bracht edele schilders voort van het landschap, heerlijk zijn de schilderij-gedichten in hun stemming en natuurdroom van Corot, Dupré en Daubigny. De verf gloeit als smaragd, robijn en topaas in de werken van den schitterenden Diaz.

Bòven allen echter één: Théodore Rousseau.

Ook de leeuwerik stijgt hoog en de reiger spreidt breed zijn vlucht, nochtans is de zwevende arend een onvergelijkelijk veel machtiger verschijning aan den hemel.

Zóó de kunst van Rousseau, slaande met ontroering en de ziel aangrijpend met geweld.

Gelijk Rembrandt in hooger hemelen zijn vlucht neemt dan één der andere schilders van het Holland der Gouden eeuw, zoo zweeft ook Rousseau in zijn onstuimigen gang boven al de Fransche schilders uit.

Alleen Millet blijft naast hem, is in wijdingsvolle rust zijn Meerdere. Niet als schilder. Als geniaal kunstenaar overtreft Rousseau óók Millet. Deze was echter dieper van zin en grootere menschelijkheid.

Het droevig lot der arbeidende veldwerkers sloeg Millet en op zijn liefdebrandend hart brak het menschenwee. Heel de levensgang van den armen slover ontzette hem van droefnis en hij weende over zulk een duister bestaan, vreugdearm en zonder toekomst. Millet onderging de smart van het wereldleed, al kende hij de verrukkingsblijdschap van den kunstenaar en de

DESSIN À LA PLUME DOOR THÉODORE ROUSSEAU.

verzoeningsvrede van het geloof in God.-

Zoo niet Rousseau.

Zijn brieschende kleuren en vonkende lichten roeren niet het hart. Zij zijn als een bruisende waterval, die gloeit in den klaren dag, als de koperen schallen van een symfonie van krachtig uitstortend leven.

Zijn kunst is doorruischt van woudgeruchten en sterk breekt het licht door. Zij is een openbaring van de majesteit der natuur en vervult de ziel met verheven gedachten van oneindigheid. Grootsch is Rousseau's gezicht op de schepping en zijn werken zijn ruim met ver-wijkende kimmen. Hij ziet niet in, maar òver het landschap. Toch ontgaan hem de bijzonderheden niet, al staart hij de onmeetlijkheid in. Hij ziet het heele woud, maar ook den boom vlak bij en teekent gebladerte en takken met het toewijdend geduld van een Primitief. Hoe blinkt bij Rousseau de hemel tusschen het loof der boomen, dat als een schoon kantwerk praalt tegen den lichtenden dag!

In de uitbeelding van geboomte tegen den gloed van de zon geeft Rousseau een nieuwe kunst en zijn kijk van het woudinnerlijk uit op de poorten tusschen de stammen en het welvend loof is verrassend door oorspronkelijkheid.

Rousseau kent zijn kracht en weet wat hij wil. Als kunstenaar is hij vrij en onafhankelijk. Zonder schoolschheid houdt hij toch hardnekkig vast aan het levend principe van zijn kunst, dat hem werd ingeschapen*). Dat is Rousseau's geloofsstrijd, dit levend element, door God zijn ziel ingeschapen, blindelings te volgen als een gehoorzaam dienaar.

Door niemand laat hij zich van deze

*) Rousseau zei in 1848: 'L'artiste est essentiellement sensitif, il n'est pas maître de son émotion. Ce qui l'agite le plus est ce-qu'il peint le mieux. On doit une éducation professionelle à l'artiste, on peut lui apprendre à bien voir, à bien construire, mais àsentir, àêtre touché, c'est une question qui ne relève que de lui et de sa constitution particulière. Il faut qu'il ait en lui le levain de sa nature et le sentiment de son entière liberté'. (Sensier, pag. 192/3.)

volgzaamheid afbrengen en elke afleidende gedachte wijst hij terug.

Als hij op verzoek van den hertog van Broglie diens slot zal schilderen, en de minister Guizot, wien het stuk zal geschonken worden als aandenken aan de dagen, die hij met zijn op het kasteel overleden vrouw doorbracht, vraagt: in het schilderij de gevoelens van rouw en doodsdroefheid, die zijn ziel smarten, over te brengen, ligt 't antwoord Rousseau dadelijk achter de tanden. ‘Wanneer mijn schilderij stipt en zonder overtolligheden de eenvoudige aanschouwing van de streek weergeeft, waar gij zoo vaak zijt geweest,’ zegt de kunstenaar; ‘wanneer het mij gelukt, die wereld van plantengroei te bezielen met het voortbrengende leven, zoo zult gij de boomen hooren steunen onder den druk van den aanrukkenden Noordenwind, die hen zal neerwerpen, gij verneemt de vogels, die hun verdwaalde jongen tot zich roepen met lokkend gefluit en het oude slot voelt gij beven. Dit alles verkondigt u, dat deze dingen evenals uw vrouw vergankelijk en sterfelijk zijn en zullen vervallen, om in veelvuldige vormen weder op te staan. Als dan mijn werk den scheppingsadem is ingeblazen, die voortbrengt om weer te doen vergaan, zoo zal uw denkbeeld vertolkt zijn.’*)

Evenals Millet weerde Rousseau elke tendenz. Zijn kunst was hem heilig goed. Zij sprak haar eigen taal en kon elke literaire bijkomstigheid ontberen.

Rousseau beminde den wijden hemel met de wolken en de praal van den glanzenden dag. Hij zocht de wilde pracht van de stormzon, wanneer de helle stralen van het wijkend avondlicht door metalen poorten een bazuinenden triomf uitstorten over de tierende elementen, die de aarde beroeren.

Hij beminde de maatlooze vlakte met het kalme vee in zijn rustige doening van grazen en herkauwen, met den eenzamen boom op een kling en de blinkende plassen en poelen, waar de hooge hemel in de omlijsting van het donkerpluimende riet zijn lichtend beeld in weerspiegelt.

Hij beminde de tuimelende golven van de Fransche rotskusten en zocht de verre toppen der bergen, die als lichtende wonderen gloeien in de goudpracht van den herfstavond, wanneer de stemmen der aarde verstommen en het geheim van den Eeuwige de ziel van den mensch ontstelt.

Heel de schepping had zijn liefde, het bloempje van de wei, de vogel van de lucht en de insekten op de planten waren hem levende woorden in het natuurgedicht van God.

Maar het meest toch ging zijn hart uit tot de boomen, tot de heerlijke eiken van het woud.

In het bosch is Rousseau boom met de boomen, plant met de planten, dier met de dieren. Zie zijn grazend vee in een open terrein tusschen de stammen, terwijl de herfstgloed de takken doet fonkelen als ciseleerwerk van den goudsmid en uit lazuren hemelschaal het licht als vloeiend zilver stort op woudgrondmos en stamschors! Het is de uitbundige vreugd van een trillend-levend mensch, wiens zinnen wijd openstaan voor de tooveringen der natuurkracht en die de frissche morgenlucht, vochtig van

*) Sensier, pag. 111. Enkele bladz. verder leest men: ‘La Vue du Parc et du chateau de Broglie envoyée au Salon d'exposition fut encore refusée’.
Dit ‘fut réfusée’ is een stereotiepe uitdrukking bij Sensier, als er sprake is van Rousseau's werk en de Salon.
Veertien maal werd hij geweigerd.

klaren dauw, als een hemelgave de neusgaten insnuift. Gezond slaat zijn sterk hart, 't oog is helder, veerkrachtig de gang.

Millet gaf menschen, Rousseau bòòmen, doch in beider scheppingen is het heroïsche, dat hen bezielde.

In de kunst van de twee groote Barbizonners is de arendsvlucht van Homerus.

LES GRANDS CHÊNES DU VIEUX BAS-BRÉAU (MUSEUM MESDAG).

Daar zijn Zonsondergangen van Rousseau, welker aanschouwing dringt tot het wèer lezen van de zwerftochten van den allesdoorstaanden Odusseus en het wonderschoone woord op de lippen brengt:

Toen ging Helios onder en schaduw bedekte de wegen.

Een Avond van Rousseau is soms vredig als een dankgebed, dan weer doorspookt van natuurweeën, wanneer de boomen zuchten en kraken, de wind rumoert tusschen de sombere stammen en, zich opwerpend met vaart, een poort slaat in de wolken.

Hoewel bewonderend den nobelen arbeid der oud-Hollanders, de kunst van Hobbema, Jan van Goyen, Rembrandt en Jacob van Ruysdael, staat Théodore Rousseau in den geest den blinden zanger van Smyrna nader.

Hij zag den kosmos als den lèven Barende, die onder geweldige scheuringen en barstingen immer nieuwe schepselen uitstoot en al het ademende en worstelende na den voleinden loop wederom opneemt in zijn schoot.

Daar is wanhoop en ontzetting in de Schepping, waar de schoone bloemen, boomen, dieren en menschen in praal en kracht verschijnen, opgaan, voor een tijd stand houden en daarna vervallen en terugzinken in het grondelooze diep.

Rousseau beklom den bergtop, die hem uitzicht gaf op het eindelooze panorama der Wording, en, hoewel met schrik geslagen, deed hem de grootsche aanschouwing niet tuimelen in den afgrond. Behoedzaam had hij zich gewend aan den omgang met het eeuwige en onmetelijke en zijn Zien was gerijpt. Trapsgewijs had hij zich verheven met den voorzichtigen gang van den eeuwige heuvelen bestijgenden Dante. Daardoor werd zijn ziel bij de schouwing in de scheppingsruimten niet door duizeling bevangen en van haar hooge plaats gerukt.

Soms toch werd de indruk hem te machtig. Dan voelde hij zich als mensch alleen met God en hij versaagde.

In 1841 trekt Rousseau met Dupré en diens moeder naar Monsoult bij de Oise. Daar wonen zij eendrachtig van zin en arbeid aan den rand van het woud van l'Isle-Adam.

Doch het jaar daarop trekt Théodore allèen naar het landschap Berry bezuiden de Loire. Hij staat er in de wilde pracht van een natuurwereld, die doordriftigd wordt van oorspronkelijke scheppingskrachten. Rousseau voelt zich klein en deemoedig. Hij is als een rcepende in een huilende wildernis. Terwijl vroeger het landschap hem nimmer te woest was en hij, gelijk een arend niet schroomt in koene vlucht te zweven over tuimeldiepe ravijnen en kloven, gaarne zich waagde tusschen de hooge ruggen van den Jura, alleen met het blauwe geheim van den hoogen hemel en het eenzaamheidszwijgen der bergtoppen, zoo wordt nu zijn ziel bevangen door vrees en zijn hart krimpt samen. De geesel der verlatenheid scherpt den machtigen schilder van de Descente in, dat méér dan de natuur-majesteit de Liefde is, die de zielen der menschen vereenigt en hij roept om de stem van zijn vriend. Daar zit hij in het kamertje van den postmeester te Le Fay*), waar, tusschen deze zelfde wanden, ook Dupré en Troyon gewerkt hebben. Een ding, een raampje op het westen met de hooge eiken voor de ondergaande zon, een stoel, een vergeten pijp, roept een herinnering wakker, die rondwaart als een klagende geest, de ziel smartend met knagenden weemoed.

Het is goed den verlaten Rousseau te hooren in zijn dankbare vreugd over het ontvangen van een brief van Dupré.

*) Bij Argenton aan de Creuse.

‘Alleen reeds het zien van je bericht heeft mij diep getroffen, als hoorde ik de stem van een vriend in de drukkende stilte van een woestijn’, zoo barst hij los. ‘Wat verhinderde mij, je te vragen om een enkel troostwoord, dat ik zoo zeer behoefde. Welke geest dreef mij er toe, mij te omringen met een eenzaamheid, die mij ontzet. Waarom

UNE MÉTAIRIE A TARTAS (LANDES). (COLLECTION DE M.A. DIOT).

bekende ik je niet mijn bange bekommeringen, die mij bestormden, en heb ik mij gestort in een zoo duisteren afgrond van weedom en zielsellende, waarin ik als vernietigd werd'....*)

Dat is de stem van den verslagen mensch, die de verheven baan van het Eeuwige over zijn hoofd ziet welven, en, staande onder de zeer hooge Godsbrug, zijn machteloosheid zich schaamtevol bewust wordt.

Gelijk de kunst van Millet werd die van Rousseau ook in het dal der vernedering geplant.

Zij is een eik, die hoog de kruin heft en breed zijn takken spreidt, maar diep in de donkere aarde de wortels boorde en in velerlei storm en noodweer stand hield.

IV. De rotskoning.

> ...L'arbre sacré, qui servait de cathédrale naturelle à nos ancêtres pour la célébration de leurs mystères.
> TH. ROUSSEAU.

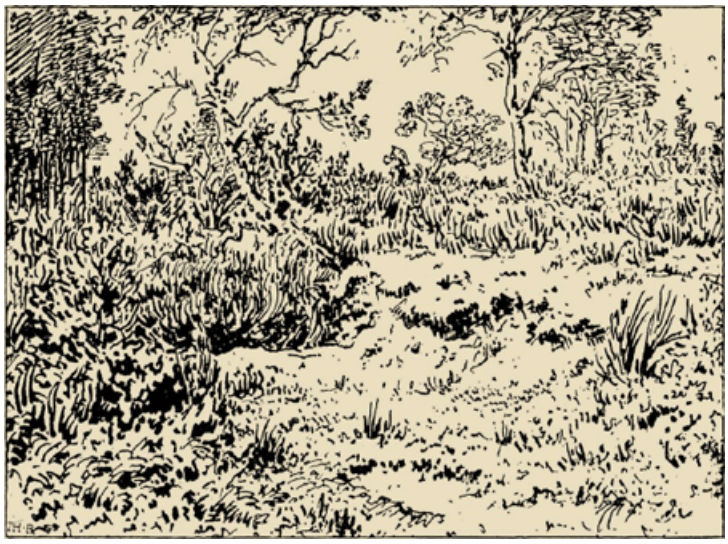
Het is een schoone ets, deze Eik der rotsen. Zij is te vinden in de Gazette des Beaux-Arts, deel II, 1861, en wordt genoemd. Le Chêne de Roche [zie buitentekstplaat]*) met de bijvoeging: 'tableau de M. Théodore Rousseau, gravé à l'eau forte par lui même'.

Dat de kunstenaar zèlf de prent op het koper bracht naar een van zijn doeken, is voor hem, die dieper wil doordringen in het werk van Rousseau, van veel waarde. Deze interpretatie van eigen arbeid openbaart, hoe de meester zijn verbeeldingen beschouwde en kan daardoor ons zijn kunst inleiden.

*) Sensier, pag. 136.

*) Bij Sensier: Le Chêne de roches, hoofdstuk 52. Daar staat: 'Le Chêne de roches est une des plus belles créations de Rousseau', pag. 258. Sensier bedoelt het schilderij, waarnaar R. zijn ets schiep. In een noot op deze bladz. zegt hij: 'C'est Braquemont qui, après le travail à la pointe de Rousseau, avait faire mordre l'acide'.

Vincent schrijft in een van zijn brieven, dat de groote les, die de oude Hollandsche meesters geven, deze is: T e e k e n i n g e n

UNE CLAIRIÈRE. DESSIN À LA PLUME.

kleur als één te beschouwen. Hij voegt er aan toe, dat Bracquemond van hetzelfde gevoelen is en hoe er velen zijn, die het niet doen en met alles teekenen, doch niet met gezonde kleur.

Dat nu is het, wat deze Rousseau-ets tot zulk een schoon werk maakt: de gezonde kracht van de kleur. Hoewel een prent in louter licht en bruin, brant zij in rijk koloriet. Hoe mat doet daartegen de reproductie naar een van zijn schilderijen!

Kracht, uitstortende kracht, sterk, vurig, hevig, ziedaar wat uit de lijnwemeling van Le Chêne op U afkomt. Bruisende, tuimelende, ruischende kracht, ziedend en gistend. Zij slaat vlam op de oogen, deze ets, en wie ze ooit zag, gaat ze niet meer uit de zinnen. Ook een vluchtige blik, terloops erop geworpen, kan een indruk wekken, die voor immer zijn spoor in het geheugen prent, zoodat na een jaar plots heftig het verlangen opduikt, de ets weer te aanschouwen.

De voorstelling is het geliefd onderwerp van Rousseau: een wouduitgang, gezicht gevend tusschen de stammen door op den dag buiten. Als een vurige oven brandt de hemel in de woudpoort. Teekenachtig als een letter staat een stamsilhouet scherp tegen de dagvlam uitgesneden. Onder het kroeze loof, luchtig en open als de spons, is de koele lommerschemer van de woudhal, waar hier en ginds, als vonk op zwart marmer, de glans van den hemel door een spleet tusschen rotsblokken breekt.

Hoe oud is deze plek! Zij is daar sedert eeuwen. De bonken rots schijnen een hunebed, gesteld door een volk van verre tijden, reeds lang uitgestorven en waarvan de herinnering werd uitgesleten. Doch uit dezen woesten bodem komt de oude eik lèvend op. 't Is als de opstanding uit het graf! Onwrikbaar staan de wortels geklemd in het gesteente, massief en als geklonken rijst de stevige stam en breed wuift het wemelend loof om de bochtige, knoestige takken.

Hoe moet de Onstuimige het rumoer

van zijn zinnen tot zwijgen hebben gelegd, om hier in deze eenzaamheden, waar het stil is als op een zeer oude en afgelegen begraafplaats, met liefdevolle toewijding zich te zetten tot waarnemen, tot al nauwkeuriger tasten van vormen, standen en bewegingen. Welk een kracht arbeidde in zijn geest, om richting te houden in de wirwar van wuivende takken en de chaotische wemeling van duizend bladeren, die ieder op andere wijze zich bewegen en met de seconde hun stand wijzigen. Om in den tuimelval der natuurindrukken niet in duizeling te storten, maar kalm en bedachtzaam met zèkeren greep orde te scheppen in de dwarreling, hetgene, dat overtollig zou zijn te weren van het weinige, dat noodig is en daarna stam, tak, loof en rots in de verbeelding vorm te geven en te stellen elk ding op eigen plaats.

Wie de ets L e C h ê n e d e r o c h e tracht te beschouwen met de overgave, die Rousseau bezielde bij zijn natuurstudie en zijn scheppenden arbeid en rekenschap zich geeft van elke lijn, teekening en vorm in de prent, ziet meer en meer, dat geen wending van een kronkelenden tak noch een snijdende rotsblokrand noch een loofgroep of wortelgroef den kunstenaar ontging. Elke schorsbarst en stamdeuk, elk groeimerk van de takken en de scheuren, hoeken en kanten der rotsblokken werden door Rousseau onderscheiden. Hij beschouwde met even scherpe aandacht de wemeling van het gebladerte als de plooiïng van den ouden bodem. Ver van het gewar der wereld was hij hier alleen, beluisterend de natuurstemmen en zijn oog richtend op de werkingen van het licht. Zoo'n woudets van Rousseau toont, hoe hier een man werkt, die niet even uit de stad in het bosch komt, om een onderwerp te zoeken voor zijn teekenpen, maar zijn leven met hart en ziel der natuur heeft toegewijd.*) Zoo ziet iemand, die voor een poos in een woud komt, de boomen niet en den dag, die tusschen de stammen blinkt. Om tot zulk een schouwing te geraken, moet een schilder jarenlang bij de boomen verkeeren en vertrouwd zijn met den aard van het bosch. Dan teekent, schildert, schept hij van de ervaring uit.

Hier is een kennis van de natuur, die niet uit boeken en verhandelingen over de plantenwereld wordt verkregen, doch door het beleven van het scheppingsgebeuren. Hier is de doorvorsching van den man der wetenschap mèt den intuïtieven speurzin van den woudlooper, die zijn leven in de bosschen doorbrengt. Een sterk intellekt in samenwerking met een prachtig-artistiek gevoel. Daarbij een zeer ontwikkelden zin voor waarheid, Rousseau's geweten, dat hem spoort, lijn noch kleur op te zetten, die niet verantwoord is. Met bittere zouten werden de indrukken hem de ziel ingebeten, eer de hand vaardig werd, zijn diep gevoel van de vorstelijke natuurpracht te vertolken. De t e e k e n i n g was hem niet een ding van ondergeschikt belang, noch een hulpmiddel, maar een hoofdzaak. De grondslag van zijn werk. Gelijk een boom met een stevig wortelstelsel zich vastgrijpt in den grond en zeer diep en ver weg zijn voedsel kan vergaren, zoo is de verzorgde teekening van Rousseau de wortel, die zijn arbeid bevestigt en krachtig doet leven. Deze schilder voelde eik en beuk als wezens met eigen ziel. Naar dien geest der boomen, naar het verborgen leven, greep hij. Hij was een doorgronder. Zijn teekenen was waarnemen en deze waarneming was een tasten naar het onvergankelijke bestaan der dingen. Hij ontleedde hout, steen, aarde, om uit de elementen de zelfstandigheden weer op te bouwen. Het is arbeid als die van een chemicus in zijn laboratorium, ontledend en samenstellend. Echter mèer

*) R. zei: ‘L'arbre qui bruit et la bruyère qui pousse est pour mois la grande histoire, celle qui ne changera pas. Si je parle bien leur langage, j'aurai parlé la langue de tous les temps’. Hij wilde ‘jouer sur le grand clavier et toucher à toutes les harmonies’. (S. pag. 142 en 95).

dan deze werkzaamheid is de scheppende kracht van den kunstenaar.

Een boom was Rousseau niet enkel een voorwerp, dat, staande in de zon, licht pakt op blad, tak, stam, maar een organisme, een schepsel, dat geboren werd, groeide, in de aarde wortelde, zich vertakte in de lucht, knoppen vormde, die ontbotten, een loofkruin droeg, die bewogen werd van den wind, bruiste als de kustbranding en in den herfst aangedaan werd met den gouden toover der bladkleuren. Een boom was hem een wezen, waarin de duizend werkingen plaats grepen der jaargetijden in de wisselende gebeurtenissen van bladvorming en het afvallen van dorrend loof.

Een openbaring van het wonderbaarlijke leven, waaruit al, wat in gestalte en vorm zich verheft, voortkomt.

Rousseau zag de eenheid van bouw in heel den tempel der schepping en ging uit tot de voortbrengende Macht, die hemel en aarde grondde, die de bloemen van het veld uit de donkere aarde roept, den visch doet zwemmen en den vogel in zijn verheven luchtbaan werpt.

Die kracht, welke in de natuur arbeidt en nooit in vermogen afneemt, werkte ook in zijn kunstenaarsziel. Gelijk in het hart der aarde deze Geest der werkzaamheid de kristallen vormt en in den boezem der wateren de sierlijke schelp boetseert, zoo was ook het hart van Rousseau een werkplaats, waar die Toovenaar zijn wonderen bedreef en de parels van het verbeeldingsleven schiep. Het was de vroomheid van Rousseau, dat hij dezen Werkmeester in de katakomben van zijn innerlijk ongestoord liet voortbrengen en alles terugsloeg, wat Hem belemmerde en het werk vertraagde.*)

(*Slot volgt*).

*) Sensier geeft een paar maal een ontboezeming van R.'s godsdienstzin. In den Jura, getroffen door de aanschouwing van den prachtigen Mont-Blanc, slaakt hij den kreet: V i v e D i e u , v i v e D i e u , v i v e l e g r a n d A r t i s t e ! , een woord, dat herinnert aan Beethoven, die God noemde 'den grootsten t o o n m e e s t e r'. (S. p. 68).
Van Christus getuigde Rousseau: 'C'est le grand artiste, le grand philosophe, le grand pélican!.... L'humanité, c'est lui; le verbe, c'est lui; la fraternité, c'est lui; la raison, le coeur, la tendresse, la force, la piété, tout est en lui.... q u e l l e b e l l e i d é e q u e d e s'a p p e l e r "l e Fils de l'homme". La Christ, mon cher ami! c'est Dieu fait art, c'est le coeur en l'ésprit vainqueur des mondes.' (S. pag. 336).

Hulpmiddelen der beeldende kunst, door Jan Poortenaar.

Waar in onzen tijd talrijke uitvindingen zijn gedaan, die het vervaardigen van afbeeldingen op groote schaal naar de natuur of naar kunstwerken mogelijk maakten, is het van belang na te gaan, in hoeverre het verbreiden van alle mogelijke afbeeldingen en ook de nieuw ontstane technieken de kunsten beïnvloeden. Want meestentijds zijn

FOTO. NATUUROPNAME.

de technieken der beeldende kunst zeer eenvoudige, eeuwen-oude werkwijzen die op het eerste gezicht verouderd zouden schijnen in een tijd van zooveel verfijnder en gecompliceerder mechanieken en procéde's. En hoever nu is de invloed der nieuwe vindingen op de oudere gegaan? Behalve de nieuwe lithografie en het cliché zijn de oude methoden vrijwel onveranderd in gebruik gebleven, zij het ook op kleiner schaal. De fotografie, weer door middel van het cliché duizendmaal vermenigvuldigd, verspreidde afbeeldingen van alles wat beeldhouw- of schilderwerk was, van de oudste tijden af, in geweldige massa's over de geheele beschaafde wereld.

In zekeren zin was dikwijls een nivelleerende invloed van de oudere kunstvormen op de hedendaagsche het gevolg. Menig beeldhouwer dreef mee in den stroom van Egyptische, Grieksche, Renaissance-kunst of mengde deze uitingen tot een karakterloos amalgama. Uit het alom bekend worden (tot in bijzonderheden zelfs) van oude kunst is het verschijnsel te verklaren dat in de 19e eeuw zoo sterk aan den dag komt: het streven naar een uiterst p e r s o o n l i j k cachet. Natuurlijk is het opheffen van oudere gemeenschapsvormen, gilden, scholen, daarop ook van invloed.

Wij zullen dus drie dingen nagaan:

1e de verhouding tusschen foto en kunst;

2e de invloed van oude kunst op nieuwe, door middel der fotografie;

3e de verhouding tusschen nieuwe technieken en de kunst, waar vroeger slechts de aloude werkwijzen werden toegepast.

* * *

Het gebruik van de fotografie naar de natuur als hulpmiddel bij het tot stand brengen van een origineel kunstwerk is voor artisten het voornaamste nut van dit procédé. Het zal menigeen een gevaarlijk iets schijnen, wanneer een beeldhouwer of schilder bij zijn werk van foto's gebruik maakt inplaats van zijn eigen teekeningen naar

de natuur. Inderdaad is het hulpmiddel in het algemeen bedenkelijk. Doch van de practische zijde beschouwd is er slechts dan bezwaar te maken, wanneer het resultaat een ‘gecopiëerde foto’ is; niet, wanneer een waar kunstwerk tot stand is gekomen. Zoo zijn vele van Albrecht Dürer's minutieuze teekeningen niet anders te beschouwen dan als feitenmateriaal: documenteel waardevol om later in een gravure te worden benut. Voor die détails zou dan wellicht evengoed een fotografie naar eenige grassprietjes gebruikt kunnen zijn om tot dezelfde mooie gravure te komen. De zaak is maar, of een kunstwerk is ontstaan, of een nageteekende foto; en dat moet in elk geval weer afzonderlijk worden beoordeeld.

In verband hiermede zij herinnerd aan wat de oude beeldhouwers deden: hoeveel zij met afgietsels naar het leven werkten, terwijl toch niemand hun werk daarom minder zal achten. Terwijl van de Grieken wordt beweerd, dat zij slechts door scherpe aanschouwing de natuurvormen kennen leerden - wat trouwens wel moeilijk te bewijzen zal zijn - anders is dat met de renaissancisten. Zoo is uit Vasari's mededeelingen bekend, dat bijvoorbeeld Andrea del Verrochio zich afgietsels maakte van handen, voeten, knieën, beenen, armen en rompen, om daarvan copiëerend bij zijn werk te profiteeren.

Nu is het natuurlijk mogelijk met behulp van afgietsels een beeld, met behulp van foto's naar de natuur een schilderij te maken, dat toch een zuiver kunstwerk is, waarin dus de gebruikte foto's of afgietsels a l s z o o d a n i g niet meer zijn terug te vinden. Aan den anderen kant is het evenzeer denkbaar, dat een vaardig handwerksman met dorre natuurkennis een beeld maakt zónder deze hulpmiddelen, maar dat door zijn gedachtelooze navolging van de uiterlijkheid den indruk maakt van te zijn samengesteld mèt dergelijke hulp. In dit laatste geval is het natuurlijk van nul en geener waarde dat werkelijk d i r e c t naar de natuur is gewerkt of dat inderdaad uit de ‘fantasie’ alleen het werk ontstond: het resultaat immers is fotografisch. Toch vindt dan meestal de maker zelf, dat dit nog een punt van gewicht uitmaakt; zoo bijvoorbeeld

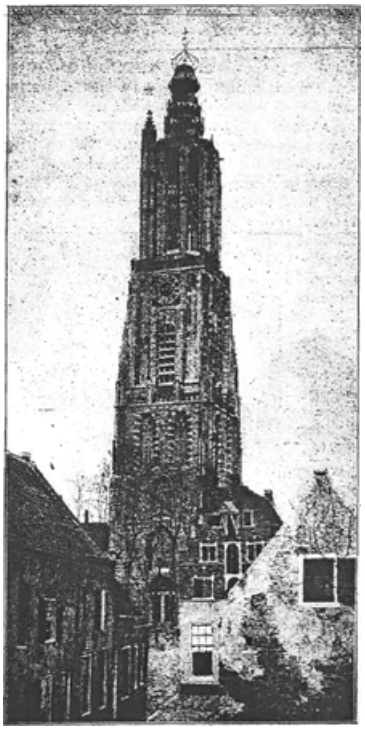

VERKEERD GEBRUIK VAN EEN FOTO: HET SCHILDERWERK IS EEN GROVE KOPIE GEWORDEN.

een etser, die met pijnlijke accuratesse oude grachtjes afbeeldt en van zijn werk mij eens zeide, dat hij nooit foto's gebruikte en zelfs niet eens fotografisch nauwkeurig wilde zijn. Qui s'excuse, s'accuse in zoo'n geval.

Van de eerst genoemde mogelijkheid, n.l. dat van fotografieën gebruik wordt gemaakt die echter in het kunstwerk geheel geäbsorbeerd worden, zoodat een zuiver kunstwerk ontstaat, zijn niet zoo gemakkelijk voorbeelden te geven. Men kan zich

er immers alleen over uitlaten, wanneer men met het

TOREN TE AMERSFOORT. VOORBEELD VAN EEN FOTOGRAFISCH RESULTAAT, AL IS DAARBIJ MOGELIJK GEEN FOTO GEBRUIKT. HET ETS-KARAKTER IS IN DE PRENT ABSOLUUT NIET TERUG TE VINDEN; HET ASPECT IS DAT VAN EEN FOTOGRAFIE.

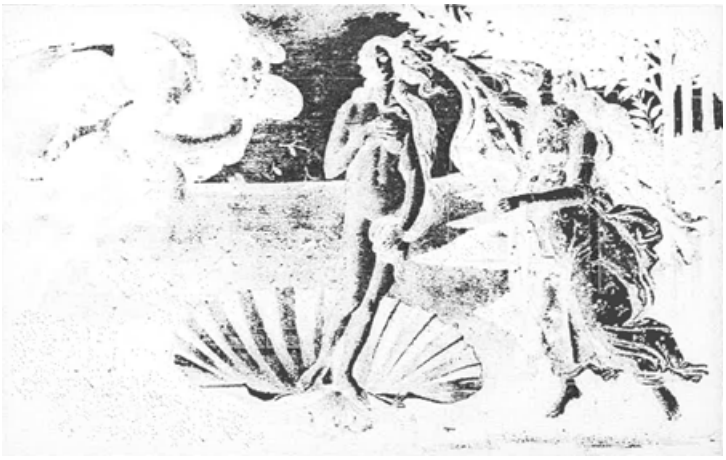
ontstaan van zoo een kunstwerk in 't bijzonder of met den maker in het algemeen goed bekend is; en dan is nòg de vraag of deze daarover niet liever het stilzwijgen bewaard ziet. Ik meen echter dat bekend is, dat Thijs Maris - wiens naam en werk wel een waarborg is voor het niet c o p i ë e r e n van foto's! - eens een stadsgezicht schilderde, waartoe een stereoscoop-plaatje hem de aanleiding verschafte. De aanleiding. Zóó immers is dan de verhouding tusschen het kunstwerk en zijn bron; de gevoelens van een artist kunnen zich evengoed uitspreken naar aanleiding van een stadsgezicht dat hij zag in de natuur als een dat van een stereoscoop-plaatje tot zijn geest kwam.

Meer ondergeschikt blijft een fotografie, die alleen aanvullend wordt gebruikt als feitenmateriaal dat dient om zich van détails te vergewissen. Men neemt die dan af en toe bij de uitvoering van het werk ter hand en een nuchtere teekening naar de natuur doet dan meestal dezelfde diensten. Voor het resultaat is het ook dan onverschillig of het een of het ander wordt benut. In onze dagen zal dit wel een uiterst verbreid gebruik der fotografie zijn.

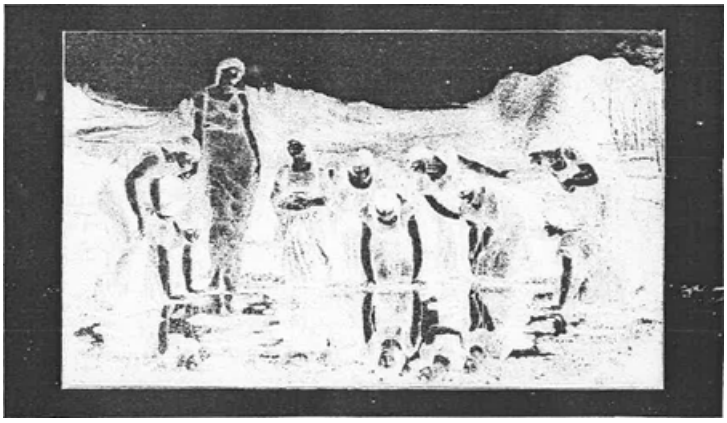
Wij hebben dus hierboven gezien, dat de foto in het kunstwerk kan worden opgenomen; dat omgekeerd de kunst tot foto-namaak ontaarden kan, en dat er geen eigenlijk onderscheid is tusschen deze en fotografische natuur-nabootsing.

* * *

De verbreiding van vreemde kunstwerken zelf en de afbeeldingen ervan kan, behalve

AFB. 4A. SANDRO BOTTICELLI: DE GEBOORTE VAN VENUS.

AFB. 4B. BURNE-JONES: DE VENUS-SFIEGEL. DE OVEREENKOMST IN STIJL EN COMPOSITIE MET AFB. 4 A IS TREFFEND; TOCH IS VAN BEPAALDE NAVOLGING IN ONGUNSTIGEN ZIN GEEN SPRAKE. DE VERWANTSCHAP MET BOTTICELLI IS TE VERKLAREN UIT EEN STREVEN DAT BEWUST DEZELFDE RICHTING OPGING ALS IN VROEGER EEUWEN IN ITALIË WAS INGESLAGEN.

AFP. 5A. DE TOONAANGEVENDE 'GATTAMELATA' DOOR DONATELLO. DE CONVENTIE IS ER (SEDERT 1450!) NAGENOEG NIET VAN AFGEWEKEN.

ONTWERP VOOR HET RUITERSTANDBEELD VOOR WILLEM III. HET PAARD STAAT TE LAAG OP DE POOTEN EN HEEFT VEEL TE ZWARE PROPORTIES (ZIE HET LICHAAM, DE NEK, TEGENOVER DE TE KLEINE KOP). EEN EN ANDER IS VAN DEN GATTAMELATA OVERGENOMEN.

de reeds genoemde dompende of nivelleerende uitwerking, ook het tegenovergestelde gevolg hebben. Het nieuwe van de prestatie uit een ander land, uit een andere tijd, kan voor den kunstenaar-beschouwer dezen als met een schok iets openbaren, dat hem tot dusverre slechts vaag voor den geest zweefde: du choc des opinions jaillit la verité. Een dergelijke invloed is natuurlijk de meest heilzame, dien kunst van vroeger eeuwen op een bepaalde sfeer kan hebben. Zoo brachten bijvoorbeeld de Engelsche Prae-Rafaëlieten iets voort, dat meer dan imitatie van Rafaëls voorgangers was, en zoo doorstraalde Rembrandt's energie het werk van sommige zijner goede leerlingen. Een enkele stap verder echter voert tot nuchtere navolging: de beeldhouwkunst der renaissance kan hiervan een overvloed van voorbeelden leveren, en van den stijl van Rembrandt's later werk is Aert de Gelder.... men kan wel zeggen: het slachtoffer geworden. In de beeldhouwkunst der ruiterstandbeelden is de Gattamelata van Donatello het type geworden van alle die sedert in Europa zijn ontstaan. Terecht zegt de heer Roorda van een ontwerp voor een dergelijk beeld van den stadhouder Willem III, sprekende over den Gattamelata: Dit beeld werd een Europeesch ziekteverschijnsel waarvan geen stad die het ongeluk had een held te produceeren, verschoond kon blijven. En wellicht hebben de antieke Marcus Aurelius en de paarden van San Marco daarvoor weer eenigszins als model gediend, misschien wel als te-over-troeven-model, hoewel de Gattamelata toch ten slotte een typische Donatello is gebleven. Want in de Italiaansche Renaissance was de imitatie van andermans werk een gewoon verschijnsel, aan ieder bekend die in de verhoudingen dier dagen eenigermate thuis is; en door afgunst werd de navolging opgedreven tot pogingen om elkaar de loef af te steken. Vasari vertelt dan ook dat Rafaël eens zijn voordeel deed met het

AFB. 6A. 'LAMPLICHT'. ORIGINEELE LITHOGRAFIE DOOR KATHARINE RICHARDSON, IN THE STUDIO GEREPRODUCEERD, IN DEN JAARGANG 1914.

pas geziene decoratieve schilderwerk van Michel Angelo en ijlings aan het werk toog met een dergelijke wandversiering om eens goed te laten zien, dat hij het minstens net zoo kon leveren.

Uit het cinquecento zijn vele dergelijke voorbeelden te geven.

Maar de verspreiding van het cubisme in onzen tijd is evenzeer een bedenkelijk verschijnsel. Het is aan te nemen, en zelfs waarschijnlijk, dat het in verschillende landen tegelijkertijd werd 'gevonden.' Maar het is moeilijk te gelooven dat het achtereenvolgens voor tal van schilders ineens de eenig mogelijke manier van zich uit te drukken werd. Dergelijke stroomingen worden in verreweg de meeste gevallen als een nieuwe kleeding-mode overgenomen en slaat de mode in, dan is het ook up-to-date om er aan mede te doen. Dit wordt dan ook bewezen door het werk van hen, die tevoren toonden geen flauw begrip van samenstelling of stijl te bezitten, maar zich nu fanatiek op het pas aangewaaide andere uiterste werpen. Reclame-zucht vertroebelt op dit punt het zuiver inzicht in eigen werk van velen: aan de absolute noodzakelijkheid van cubistisch te schilderen der meerderheid zou immers slechts dan geloof zijn te hechten geweest, als zij het zelf begonnen waren voor en aleer het als een snufje uit het buitenland tot ons kwam, bij wijze van mode-nouveauté. Eenige jaren heeft het pointilleeren zich ook zoo als het

toppunt van moderniteit kunnen handhaven - nu heeft het echter weer afgedaan.

Wordt nu de invloed van een kunstwerk of zijn stijl op een anderen schilder nog grooter, dus bepaald overwegend, dan is daarmede meteen over diens werk een vonnis geveld: het is imitatie. Vele navolgers van Mauve of Neuhuijs raakten, meestal onbewust, over de grens. Maar erger is de bewuste namaak, en die is sterker verspreid dan men vermoeden zou. Teekenaars van naam ontzien zich niet copieën van hier onbekend werk van anderen voor eigen arbeid uit te geven. Men kiest dan bijvoorkeur uit oude buitenlandsche tijdschriften; zij zijn rijke bronnen en het loopt dan zoo dagelijks-weg hier niet zoo gauw in 't oog. Zie b.v. afb. 6a op de hiernevenstaande bladzijde en afb. 6b hieronder.

* * *

(*Slot volgt*).

AFB. 6B. COPIE VAN AFB. 6A. DE LAMP IS WEGGELATEN, DAAR DIE OP DE KOFFIE MINDER VAN TOEPASSING WAS. OVERIGENS ZIJN ZELFS DE TEKORTKOMINGEN VAN HET VOORBEELD GETROUW NAGEVOLGD. DE GEBREKKIGE TEEKENING DER HANDEN BIJV. DIE IN DE LITHO OPVALT IS BIJ HET COPIËEREN IN PEN EN INKT AL EVEN SLECHT.

CÉLINE LEPAGE, JEANNE D'ARC, STATUE DU TOMBEAU DU SOLDAT.

LE TOMBEAU DU SOLDAT.

Céline Lepage, door Jozef Muls.

't Was in een klein restaurant dicht bij 't Luxembourg, waar, nog niet zoo lang geleden, de Symbolisten plachten bijeen te komen, dat ik voor 't eerst den naam hoorde van Madame Céline Lepage.

We dineerden er met ons drieën, de schrijver Charles Morice, de Belgische schilder Henry de Groux en ik, in 't zelfde hoekje wellicht, waar Jean Moreas eenmaal de beginselen zijner moderne poëtiek had verkondigd, en waar 't nu, met den oorlog, alleen een beetje donkerder was.

Charles Morice vertelde mij van de kunstenares, die hij had leeren kennen, en van een indrukwekkend werk, dat hij gezien had in haar atelier: L e t o m b e a u d u S o l d a t . De diepe, klankrijke stem van den dichter beschreef het ons met levendige bewondering. Het stelde voor het kruithuis van een fort, een vierkant bouwsel, omsloten door de in driehoeksvorm opgeworpen aarde, zoodat het geheel het karakter vertoonde van een grafheuvel. Recht voor den gewelfden ingang verhief zich de gestalte van Jeanne d'Arc, met beide handen op haar zwaard gesteund, als een statige bewaakster van de asch der gevallen helden.

De symboliek der voorstelling: een kruithuis als reliekschrijn voor de resten der gesneuvelden, rustend onder de hoede van Frankrijks heilige riddervrouw, trof mij diep. En, daar ik den fijnen kunstzin van mijn zegsman kende, die een paladijn is van verscholen talenten, vroeg ik hem om mij in kennis te brengen met de beeldhouwster en haar arbeid.

Op een zomerschen Zondag gingen wij er samen heen. Een wilde wingerd slingerde zijn wiegelende ranken langs de trap, die

leidde naar een binnenplaats van het Quartier Montparnasse, waar een jonge vrouw, in 't wit gekleed, ons opwachtte voor een ruw houten deurtje dat toegang gaf tot haar atelier. Ik kreeg dadelijk den indruk van in een tent te zijn, ergens in Afrika: de divans in de hoeken waren bedekt met een slordige vracht pantervachten; aan de wanden hingen blinkende schilden, lansen, pijlen en dolken, afkomstig van de heidensche stammen der woestijn. Op den achtergrond, in het volle licht van een groot venster, flonkerden in rijke en kostbare kleuren de arabesken van een Oostersch tapijt. De gastvrouw zelve, die ons zoo hoffelijk ontving, scheen, in de vouwen van haar witte kleed, in haar gebruinde tint, den gloed mee te dragen eener zuidelijke zon, laaiend in de licht-verschroeide straten van Fez of Algiers. Ze had een schoon, breed-welvend voorhoofd, - getuigend van standvastigheid en wilskracht, - onder een woelendblonden haardos. Haar oogen, diep en weemoedig, lagen donker in den schaduw der kassen. De mond alleen met de gewelfde lijn der lippen en de kin waren die van een vrouw, en vormden een wonderlijk contrast met de mannelijkheid van dit kunstenaarsgelaat.

Wij bezagen haar werken: kleine beelden, vol van de gratie der Afrikaansche vrouwen: een B e d o u i n e , het lichaam zwaar van zwangerschap, die in de kom van haar gestrengelde handen een slapend kind

PIËTA FRANÇAISE.

droeg; een T u n i s c h e v r o u w , de bloote voeten op hooge cothurnen, gaande in het mysterie harer sluiergewaden, onzichtbaar samengevat tot een doorschijnend rag voor haar gelaat, terwijl de armen, de schouders, en alle leden onder den golvenden vouwenval bewogen met teedere en raadselachtige bevalligheid; bas-reliefs met rouwfiguren: Oostersche klaagvrouwen, wier vormen onder wijde, sobere plooien als vergeestelijkt schuil gingen. Ik zag ook portretten; de buste van L u c i e B r i l l e van het Odéon, die van den operazanger M a u r i c e R e n a u d en van M a d a m e A.G. De vormen, gestyleerd, waren nochtans sterk en vol leven in hun logischen samengang; de karakteristiek der trekken binnen de rhytmiek van het vormenschema

schoon gebonden. Zoo deden deze busten denken aan brokken primitieve Grieksche beeldhouwkunst.

Een kleine statue stelde Charles Morice voor als D o n Q u i c h o t t e .

Prachtig zooals in het beeldje het sculpturale begrip van de kunstenares tot uiting kwam! Geen navolging van uiterlijke vormen, maar een zuiver vast-leggen van de karakter-verleenende vlakken, van de verhoudingen der innerlijke structuur in bezielde evenmaat. Bezie de reproductie van dit werk en ge zult met mij den indruk krijgen van een ouden boom, hoog en strak gewassen, waarbij u de herinnering opengaat aan de gestalten der Egyp-

tische plastiek. Tusschen deze echter en die der moderne Fransche beeldhouwster ligt de wijde sfeer van beweging en gevoel: de arm die den enormen, onnutten degen houdt, de gevouwen handen, het gebogen hoofd, edel van weemoed, - uit dit alles spreekt de eindelooze deernis van den dichter voor dit mislukte leven.

Het sterkst trof mij, bij dit eerste bezoek, dat een vrouw zich zoo volkomen had kunnen bevrijden van het vooze idealisme der school en toch in haar kunst voor alles vrouw had weten te blijven: al haar figuren kenmerken zich door dat directe en eigenmachtige, - 't welk ons treft op het eerste gezicht, en, zonder een schijn van schoolschheid, bekoort door een archaïsme vol persoonlijkheid en leven.

LE MONUMENT AU COMÉDIEN.

De hang naar het nieuwe, het vreemde, het nooit aanschouwde, heeft al veel jonge talenten, geboren voor iets groots, het spoor bijster gemaakt; Madame Céline Lepage heeft zich spontaan gewend tot de antieke jonkheid der kunst: tot de groote zekerheden van de Grieksche sculptuur der vierde eeuw, tot de Romaansche en gothieke voorbeelden. 't Is dan ook de eenige weg, langs welken waarachtige vernieuwing voor de beeldhouwkunst te verwachten valt. Opmerkelijk is dat Céline Lepage dien dadelijk heeft ingeslagen, toen ze zich wijden ging aan de kunst harer keuze, hoewel ze zoo goed als niets van de antieke, Romaansche of gothieke plastiek kende en hare omgeving al haar aandacht vestigde op de werken van de renaissance, de academie en de school.

'Ik wilde,' sprak ze tot mij, 'met mijn kunst aanvangen daar waar de grooten geëindigd waren.' En ze deed het met overtuiging. Nooit heeft ze meesters gehad: de Egyptische beeldhouwer leerde haar de wetten van het profiel, de monumentale massaverdeeling binnen de omvattende contouren. Ook de architectonische vormenschikking heeft ze van de Egyptenaren afgezien; maar in plaats van, als dezen, zich te houden aan den zuiver abstracten stijl, stort ze in haar vormen ziel en leven.

De beeldhouwwerken van Céline Lepage lijken een weinig op de vrouwenbeelden, die men heeft weergevonden onder de grondslagen van het nieuwe Parthenon, nabij den Erechtheion, waar ze verborgen lagen sinds de verwoesting van Athene door de Barbaren. Haar profils zijn misschien minder scherp dan die der oude Grieken; levendiger en meer gevarieerd toonen ze nauwer verwantschap met de groote beeldhouwkunst der Fransche middeleeuwen, romaansch en gothiek.

Niet uit het harmonische vormenspel der Grieksche beeldhouwers, dat zich richt naar de rustige en rijpe kunst van een Phidias, heeft de hare zich ontwikkeld, maar uit den standvastigen drang om het innerlijke leven vast te leggen in steen door mid-

del van de bewegelijkheid der lijnen; door een gebogen voorhoofd, als bij Charles Morice; door een geheven kin; door den plooi der lippen; door geloken oogleden; door stand en houding van schouder, heup en knie; door een welgekozen gebaar dat leven gaat in onuitsprekelijke teederheid. Zooals haar kleinere werk zijn ook haar groote, monumentale composities, welke ontstonden onder den in druk van den oorlog. Ik sprak reeds van haar Tombeau du Soldat. Ik zag nog in haar atelier haar ontroerende Piëta française en haar Monument au Comédien, een gedenkteeken, even eenvoudig als decoratief van werking.

De Piëta française werd door den staat aangekocht; een werk, dat, groot-gehouwen uit enorme steenblokken, zou verrijzen moeten, eenzaam en indrukwekkend, daar, waar de Fransche grond gedrenkt is met het bloed der onbekende helden, als een getuigenis, voor alle komende geslachten, van de gruwelijke grootschheid dezer tijden.

Bewonder in dit werk eener kunstenares het teedere en sterke moedergevoel in de houding van de vrouw met haar smartelijk gebogen hoofd, wier oogen verscholen liggen in den schaduw harer verwilderde haren; bewonder ook de extatische gestalte van den jongen krijgsman, die, met saamgeklemde handen, zijn lippen prest op de greep van

CHARLES MORICE.

zijn zwaard en merk dan hoe al deze gebaren vast en sterk gebonden zijn binnen de vormgevende arabesk der gansche massa; zie ook hoe zuiver en bevallig de verschillende plans zijn geschikt tot een schoone eenheid van gevoel en gedachte.

Het Monument au Comédien werd ontworpen in denzelfden geest en uitgevoerd met nog grooter meesterschap; alle bewegingen zijn er samengevat in één rijk en harmonisch vormenspel, welks sterke eenvoud en grandioze vastheid ons denken doen aan een zuil uit een antieken tempel. De vrouw, die haar breeden mantel beschermend houdt opengeplooid achter de gestalte van den tooneelspeler, neemt

hem met de eene hand het masker van het gelaat, terwijl de andere zijn tot den strijd gewapenden arm steunt, wiens nadering de schoone gelaten van man en vrouw van verre aanschouwen. Er is in het gebaar der muze een verholen teederheid, een aarzeling, een onrust, die raakt aan de edelste diepten der poëzie.

Hier volgen enkele bijzonderheden omtrent de ontwikkeling der kunstenares.

Ze werd geboren uit een familie van kooplieden en opgevoed in eene omgeving, die zich uitsluitend met materieele zaken bezig hield, vreemd aan alle hoogere verlangens en zonder 't geringste kunstbesef. Daar begon voor haar de strijd, die zooveel on-

gemeen-begaafden te strijden hebben en die, zwaar en gevaarlijk reeds voor een jongen man, de fijne schroomvalligheid van een meisje des te pijnlijker moet aandoen. Zoo kwam het, naar madame Lepage mij vertelde, dat ze niet vóór haar zeven-en-twintigste jaar begon te werken. Ze was reeds vroeg ontwikkeld; maar de ontvangst die haar eerste proeve van beeldhouwkunst ten deel viel, - haar jongere broers gebruikten ze als doel bij hun schietoefeningen, - benam haar voor langen tijd den moed om zich nog weer aan de kunst te wagen. Tot ze op haarzeven-en-twintigste jaar haar besluiteloosheid overwon en zich voorgoed gaf aan den arbeid harer liefde. Haar aangeboren talent ontwikkelde zich snel, toen ze, na haar huwelijk met kapitein Lepage, hem naar Tunis volgde, waar ze de kalme, gemeten bewegingen der gesluierde Oostersche vrouwen gadesloeg. In deze schoonheid vond ze haar ideaal en 't doet haar nog altijd leed ze niet naar de natuur te kunnen weergeven, want de Oostersche vrouwen poseeren niet.

Ze heeft me verteld van haar groote vreugde, toen ze, voor 't eerst, in het Louvre de Egyptische beeldhouwkunst zag. Ook Chartres gaf haar die rijke verrassing. Voor 't overige doet ze weinig aan museum- of monumentenstudie: de drang tot scheppen beheerscht haar volkomen. Hoewel niet sterk, werkt ze zoolang als de zon aan den hemel staat met bewonderenswaardige wilskracht, geduld en volharding.

Mad^{e} Lepage heeft veel gereisd in Afrika, Italië, Duitschland, den Kaukasus, Rusland,

TÊTE D'ENFANT.

Engeland, Amerika, - en ik geloof dat deze groote verscheidenheid van uitzichten haar nuttig is geweest: ze heeft allerlei menschelijkheid leeren kennen, overeenkomst en verschil van levensaard en gewoonten.

Ik ben er zeker van dat we van deze kunstenares nog veel schoons te wachten hebben, en 't is met groote vreugde dat ik hier enkele harer werken in reproductie laat zien, voor den eersten keer in een nederlandsch tijdschrift. Ze hanteert haar gereedschap nog niet met volleerde virtuositeit; ze heeft b.v. nog lang niet de perfectie

bereikt van Georges Minne in zijn tweede manier: ze zoekt nog; ik denk dat ze zal blijven zoeken, - maar haar volhardend pogen zal nooit vruchteloos zijn.

'C'est le travail qui me donne tout'; - zei ze tot mij, en waarlijk, deze overtuigde, wilskrachtige arbeid moet wel a l l e s zijn voor een kunstenares als Céline Lepage, zoo gansch en al in vervuld van een kunst, die ze in nobele ingetogenenheid dient.

Maar - mijne groote bewondering moge zich dit kleine voorbehoud veroorloven, - valt er bij een zoo strengen toeleg tot het architecturale niet een verlies aan menschelijkheid voor deze kunst te duchten?

Ik toefde lang, in haar atelier, voor een kinderkopje; voor een massieven dierengroep; voor een jongen hond, linksch en leutig op zijn nog wankele beenen....

't Was niet meer de architectonische vormenspraak, die ik bewonderde; 't was de atmosfeer, den gloed van leven, die voor de kunst van den beeldhouwer een noodwendig element ter schoonheid blijven zal.

Zeeuwsche mijmeringen
door P.H. Ritter jr.

XV
Het rijk der fata morgana's

Zeeland is opgerezen uit het water, en wie het niet doet geboren worden in zijn geest, zooals het eens geworden is, geographisch, die zal de ziel van Zeeland nimmer bereiken. Varen op Zeelands stroomen, het is met geen enkele vaart ter wereld te vergelijken, omdat de vergezichten die aan den einder rijzen nimmer concreet worden. Het is een naderen tot en zich verwijderen van langzaam uit de onmetelijke watervlakte opdroomende steden, wier moederlijke torens door roodgedaakte huizekens omstuwd, worden omspeeld door de wisselende glanzen die de hemel vertoont waar hij ingaat tot den horizont.

Hier sterft de illusie nimmer, omdat men nimmer bereikt en nimmer verliest, - de fonkelende horizontelijke steden, die schijnen te liggen aan den ingang van 'sHemels paradijzen, zij doemen op uit de golven als wonderbare visioenen, en als zij weer zijn neergezonken achter de kim, verrijzen weer nieuwe steden om den geest te vermeien met nieuwe mijmering.

Dit psychisch klimaat van Zeeland brengt mede, dat de reiziger die in strijd met het ruimtelijk wezen des lands concrete doelen zoekt, zich van den ban der droomerij niet geheel kan bevrijden, dat hij is aangedaan met ruimte, met blauwheid, met het gevoel dat hij onmetelijke gebieden heeft doorkruist, en dan het land en de steden beschouwt met een vooraf aanwezig besef dat alles schoon moet zijn. En wezenlijk, er i s in Zeeland ook een ongekende preciositeit. Omdat de ruimte zelve hier oppermachtig is, omdat de natuur hier zelve schepster is der immensiteit, die niet wordt opgebouwd door sprekende objecten als bergen of bouwwerken, - daarom krijgt het kleine in de alomtegenwoordige ruimte en rust, een verinnigde versierlijkte beteekenis, zooals de kleine sterren in den hemel.

XVI.
Zierikzee.

Ik leid u binnen in het stadje Zierikzee, met zijn posthume vermaardheid. Het heeft jaren en jaren gedroomd aan den oever van den oceaan en van den hemel, een kloosterzuster onder de steden, die den kinderlijken glimlach draagt in den serenen ouderdom. En in onze dagen, die voor de vernieling van al wat lief en schoon is zijn uitgekozen, kwamen de beulen der lucht en wilden haar treffen, maar ze deden niet meer dan wat onschuldige bouwvallige huizen verwoesten, en aan enkele menschjes het kleine leven, dat aan het wereldgebeuren vreemd was, ontnemen, - maar het wezen harer schoonheid verstoorden zij niet. Wat was zij befaamd, mijn kleine, verloren, door zeeën en nevelen en luchte helderheden omsloten stad! Haar naam werd uitgekraaid tusschen de auto's en trams op de pleinen der groote centra van het moderne leven, haar gewonde plekken werden uitgebeeld in bonte illustraties, en de toeristen en journalisten bestreken haar enkele dagen en bepraatten haar als tegenwoordig iedere trieste nouveauté. Maar het gevaar der Lucht koos andere paden,

en de belangstelling wierp zich op nieuwe gebeurtenissen, en nu ligt zij daar in haar oude eenzaamheid, die de onrust harer bewoners, een tijdlang samengeschoold als angstige vogelen, zal stillen.

Waarom neem ik u mede naar Zierikzee? Omdat zij de ingang van Zeeland is. Omdat haar goede, oude toren de wachter is van de Ooster-Schelde. Het water is wijd, de kusten verdwijnen en rijzen, maar urenlang

blijft de Zierikzeesche toren het Centrum der wisselende vergezichten. Hij is het vaste punt, waaraan de zeezieke zijn blikken vastklampt als hij zijn moed voelt wegglijden op de deinende baren, hij is het oerbeeld, waaraan de varieerende perspektieven worden getoetst. Hij rijst aan den horizont als een klein gebergte, - en ik zou, mij schuchter mengend in den strijd der schoonheidsminnaars, willen pleiten voor het behoud der hem omringende geboomten, omdat in Zeeland het vergezicht het eerst karakterizeerende is, omdat de Zeeuwsche bouwsels saamgegroeid zijn met de natuur, omdat het karakter van Zeeland zich verzet tegen de dogmatiek der architectuur en de architectuur hier een verborgen schat is, die zich eerst aan den verliefde op het landschap openbaart.

- Waarom neem ik u mede naar Zierikzee? - Omdat ge binnen haar poorten de geestesgesteldheid vindt, zonder welke gij geen enkele oude Zeeuwsche stad kunt kennen en liefhebben. - Historische schoonheid in een zandstreek, ergens diep in het binnenland tusschen dennenheuvelen of aan den oever van een traag vlietende rivier, grenst dichter aan versterving dan de levende historie bij de kusten van de hevige zee. Het stof der wegen dringt in uw poriën als gij den langen weg neemt naar de plaatsen van het verleden diep in het land. Heur oude grauwe muren hebben de kleur van perkamenten, heur reuk is duf als van beschimmelde archieven. Ge ziet er het leven verdwaasd in de onnoozele oogen der zeldzame voorbijgangers, verpulverd in de verweerde monumenten. Maar de Historische plaats aan zee draagt iets in zich van de deining der geschiedenis, haar kleuren zijn vroolijker, haar menschen zijn gehuld in de veeltonige kleederdrachten die de kleinzonen dragen met de opgewektheid der Vaderen. Een stad aan zee is een mogelijkheid. De droom van het verleden, dien de van de haven uitstarende oogen puren uit het groote Water geeft een verbeelding van de toekomst. Er is meer hartstocht hier dan in het land, omdat de forsche winden waaien door de openingen der torens, omdat de steigerende witte wolken bezit nemen van den hemel met een ontembaar geweld, dat een weerslag van kracht geeft aan de gemoederen.

Veel weemoed leeft in Zeeland, maar het is weemoed die den glimlach nimmer verliest, veel treurnis komt in ons gemoed om de voor altijd heengegane grootheid, - maar het kleine leven tiert in de overal heldere straatjes der oude steden, er is een harmonie gebleven tusschen de weelderige gevels der gebouwen en de menschelijke doening die er zich om beweegt.

En toch, - hoe machteloos reikhalst Zierikzee naar een nieuw huwelijk met het groote Water, dat zich daar forsch vertoont zoo vlak bij de hunkering van haar verzandenden havenarm.

XVII.
De stad der zwierige wimpels en opstrevende torens.

Ik heb daareven eigenlijk een geographische fout begaan; Zierikzee ligt niet aan zee, maar op een kleinen afstand er vandaan. Toch zal elk, die er komt, die fout begrijpen. Want zij is eigenlijker zeestad dan eenige plaats aan onze stranden, omdat geen stad als zij contact met het water heeft. Wat ge het eerst ontdekt als ge langzaam haar haven binnenvaart, dat is een vriendelijk gezicht van kleine witte huisjes met roode

daken, waarboven een zacht bewegen is van hooge boomen. Maar bijna tegelijk wordt ge verwelkomd door de vroolijk deinende wimpels der ettelijke schepen, waaromheen de meeuwen zwieren, zoodat de haven vol is van leven en beweging en lustig vertier. En als ge nader en nader komt, en vasten voet aan wal zet en de glundere kade langs stapt, dan zal het u àl meer treffen, hoe dat vroolijk feest van schepen met dansende

wimpels tot het wezen behoort van Zierikzee. Ge ziet ze overal, tot midden in de stad waar de oude haven, die rechthoekig op de [t]egenwoordige staat, wordt afgesloten door [e]en haag van welig groen, ge ziet ze hun [b]asten met zwierende vanen verheffen tus[s]chen de overdadig versierde gevels der [k]olossale laat-renaissance huizen, en één een[z]ame hooge mast met zijn spelende vaan [st]reeft omhoog naast den massalen toren [v]an de Zuidhavenpoort, om u te herinneren [a]an het varen en de baren, als ge te veel [g]eïmponeerd zoudt worden door den toren [d]ie met zijn vier hoektorens plotseling op[ri]jst achter het groen der plantsoenen als [e]en middeleeuwsche burcht.

Zooals de masten harer schepen, zoo [st]reven haar huizen en torens om hoog. [Z]ierikzee is jolig en bezig, en het accom[p]agneert het schepenleven binnen zijn wan[d]en met zijn vroolijke architectuur. Zie in [d]e kleine straatjes, die van de haven de [di]epte indalen, heeft ieder huisje zijn roode [sp]itse topgevel en dat golven van gevelen [ga]at door tot het hart van de stad, waar [de] trapgevels rijzen en boven hen uit de [be]wegelijke spits van den stadhuistoren met [de]n kleine verbreedingen als kluwens van [to]uw om den top gewonden en met zijn [...]enden Neptunus, hoog bij den hemel waar [de] winden waaien die komen en gaan van [ze]e naar zee. Ziet hoe Neptunus wijst met [zij]n gulden drietand, hij geeft een gebod [aa]n de stad, hij geeft een teeken aan het [on]bewust verlangen dat glanst in de glun[de]re oogen der menschen, en zij zien op [na]ar de lucht waar de wolken gaan varen [die] zich spiegelen in de waterheldere ruiten [de]r huizen en zij zien ver voor zich heen [na]ar de haven, waar de schepen liggen [te] dansen van ongeduld. O, mijn kleine [hel]dere, vroolijke stad, ge zijt frisch en zuiver [als] een pas gewasschen kind, ge zijt zindelijk [als] een Hollandsch dorp zooals ge daar [lig]t met uw glinsterende klinkers en met [uw] huizen die hun gemoedelijke deurposten [lat]en zalven door een zachten zonneschijn. Maar weelderig zijt ge ook en droomziek als een echte Zeeuwsche, gij die droomt zooals men 's morgens droomt, wanneer het klaar en licht is in de wereld en niet de peinzing maar het verlangen ons verbeelden richt.

XVIII.
De polen van Zierikzee.

Wanneer ge op Zierikzee komt aangevaren, dan ligt het in de verte voor u als een lang en roerloos schip. Zijn silhouet is uitgestrekt en ongebogen, aan de eene zijde de kolossale toren van den Sint Lievens-Monster en aan de andere zijde de massale havenpoorten, met daartusschen, afglooiend, de vormen van huizen en boomen met enkele torens en huizentoppen er weer tusschen, die als masten zijn. En komt ge binnenin de stad, dan is het niet moeilijk die voorstelling te behouden. Bij de havenpoorten voelt ge u als op de plecht, en bij de kerk als aan den breeden achtersteven, terwijl de gedempte oude Haven het ruime dek verbeelden kan. Daar - op die haven, - het groote middenplein van de stad - beweegt het leven, en omdat het plein lang is en uitgestrekt, heeft het een leven van heen en weder trekken, een reizend wandelen, een wemelen van menschen langs elkander, minder een vormen van groepen, zooals dat op de ronde Markt van Middelburg of in de vierkante openluchtzaal, de Markt van Goes, geschiedt. De oude haven van Zierikzee is een

der weinige gedempte wateren ter wereld, die bijna de schoonheid van een stad verhoogen. Is het omdat een gedeelte haar water behield, en zoo het zeldzaam verrassend effect verkregen werd van een haven die als een inham is, een binnendringen van het scheepvaartleven binnen de stad, zooals dat kleiner en minder fraai geschiedt met het Damrak-haventje in Amsterdam? Of komen de overdadigrijke gevels schooner dan ooit hun pronk. vertoonen, waar zij de levendige golvende

vlakte der klinkers begrenzen? - Ik kan het niet zeggen, ik weet alleen dat Zierikzee in haar midden een vlakte heeft vol ruimte en licht, dat het er breed is en ge er diep kunt ademen. - Maar aan haar Polen is zij donker en oud. Ter eene zijde de duistere Kerkhof met Kerk en Toren, en aan de andere pool zijn de poorten der Havens met heur zware verwulven, de Zuid- en Noordhavenpoort, sterk en soliede geplant in het krinkelende water. De Zuidhavenpoort is de sterkste, de hoeksteen der veste, en haar kracht wordt betoond door het contrast der kleine bewegelijke spelende dingen om haar stoeren romp, de scheepjes, de bewegende boomen, de roodbedaakte huizen, die als nieuwsgierige kinderen staan te kijken over den onverbiddelijken muur.

XIX.

Wie meent dat Zierikzee alleen een stedeke is van licht en kleur, van dansende schepen en vroolijke oprankende gevelen, - hij kent nog niet de statige melankolie van haren toren, die bij den Kerkhof oprijst als en bijbelsch monument. Zie, argeloos dwaalt ge door den doolhof der kleine straten, waarin de breede oude haven zich vertakt, ze liggen stil en blijde te glanzen in het zachte licht dat schijnt, en de menschen loopen er zingend en fluitend te drentelen langs de vriendelijke vensters, waarachter bloemen met eigenwijze gezichten staan te kijken. - Maar dan opeens - uw straat mondt uit in een somber plein. - Ge matigt uw tred, ge houdt uw voeten in, - ge zoudt u niet verwonderen hier vreemde, angstige stemmen te vernemen of onverwachte verschijningen te zien. Maar het blijft stil en leeg om u heen, alleen de stem van den wind zoemt door de ruimte die daar neerligt in groenen schemer alsof het altijd avond was. En middenin het plein rijzen omhoog de kolossale kolonnaden van den tempel, bekroond door een zoo ontzaglijke architraaf, dat ze den heelen omtrek zou beheerschen als niet de hooge, fluisterende boomen haar verhulden voor wie zich niet vermeet te treden voor haar aangezicht. En steenen trappen, onmetelijk lang en onmetelijk breed, leiden naar den voorhal met zijn roerlooze kolommen, duister en zwijgend in de zwijgende duisternis. Uwe verbeeldingen gaan spreken, ge denkt aan den tempel, dien Simson deed waggelen onder zijn reusachtige schouders, ge verwacht een voor-historische katastrophe, omdat de gedachte u vreemd wordt dat ge leeft in dezen tijd. - Maar niets geschiedt en niets verroert, - het steenen gevaarte, met zijn machtige kolommen en terzij zijn hooge, donker toegesloten vensters blijft onbewogen voor uw verdwaasde oogen en eischt de aandacht van uw verstarrenden geest. Dan gaat ge verder, behoedzaam, uw holle stappen klinken op tegen de wanden van het plein, en daar, achter de kerk, gescheiden van haar door bobbelige keien, waartusschen het \onkruid tiert, - verheft zich een tweede, voor-historisch gevaarte. Dat is de Toren, een gebergte van torens op zichzelve, ieder al ontzaglijk, en zij omsluiten hemelhooge, spitse vensters en portieken, waaronder een huis wel schuil kan gaan, een Bouw, die niet meer menschenarbeid schijnt, maar een stuk natuur. Hoort, er wordt hier een vreemden eeredienst gehouden, - de wind steekt op en hij zuigt het stof van de wegen en hij vat het samen en jaagt het omhoog in krinkelende pluimen die als ongewone wierookwalmen opwasemen tegen den kolos. En binnen de holte van den toren, daar klinken klagende gezangen, daar zingen de raven hun litanieen, de raven die komen van de duinen en vlakten van schouwen

en die wel weten waar de verweerdheid stem zoekt en de orkanen den weemoed uithuilen van het verleden. - Maar dan - komt mede, ik voer u weer langs een klein, stil grachtje, dat blauw en helder is, zooals de wateren in Zeeland zijn, komt mede, gaat met mij heen van de plaats van wanhoop en dreiging, - achter

den Kerkhof wordt alles vriendelijk en zonnig en lief, - ge komt op een dijk en ziet de groene landen liggen met hun wuivende glanzende halmen, en straks als ge met mij wegtrekt over het grijze water, dan ziet ge, ontdaan van zijn beangstigende nabijheid, den toren weer als vroeger, dan ziet ge zijn Moederlijkheid, waar hij waakt aan de kim over het kleine, glundere stadje Zierikzee.

XX.
De onverstoorde luistering.

Mijn vriend kwam tot mij; hij is een man die vertrouwd is met de eenzaamheid, die het ver van de groote steden zoekt, en weinig andere gezellen heeft dan de natuur en zijn gedachte. Ik toog met hem uit, langs al die kleine slingerpaden van Walcheren, - zacht golfden de landen langs onze zijde, er waren ritselende korenvelden en dan weer groen grasland waar mollig vee in weidde, en daarna was er weer een klein lichtkleurig woud van pluimig pijpkruid, waartusschen een huisje stond, zoo kleintjes en weelderig-omtooid als het huis van Hans en Grietje, zediglijk pronkend met groene en witte en blauwe couleuren, - maar wáár wij kwamen, de wereld was overal glanzend - bescheiden als een blozend boerenkind. Wij traden langs een moestuin, waar een man en zijn voorzichtig vrouwtje boonen zaaiden in de zwarte voren, en diepe aandacht hield hun vereende wezen gevangen, terwijl zij bezig waren met hun filigrane kunstwerk, h i j met zijn schoffel de aarde aantoetsend, en zij de zaden strooiend in de kleine voren, die een geliefde hand getrokken had in een geliefden grond. De avondzon, zoo zacht en klaar als de hemel waar zij in glinsterde, tintte de neergebogen witte vrouwenmuts met glans en de glanzende koolen, zoo frisch en helder als vrouwenmutsen, omgaven den zwijgenden arbeid aan alle zijden als symbolen van weelderige nederigheid.

'Ik dacht dat ik de stilte kende,' zei mijn vriend, - maar hier is een rust, zooals ik nimmer vond, - het is alsof ik hier pas de vrede van mijn hart zal vinden te midden van deze beschamende ingetogenheid, die zich als een gebod aan mij betoont. 'H o o r' zei ik, en even liet een argelooze vogel zijn liedje kweelen en een andere vogel nam het over, - het klonk als een beek die sprankelt over kiezelsteenen, het scheen of even de hemel zich ontspande, de hemel die vol was van onuitgesproken muzikaliteit. 'H o o r', zei ik, terwijl sereener stilte het sereen geluid verving, en onze oogen zochten naar iets concreets om te bewonderen, maar alles om ons heen was van gelijke schoonheid in het licht dat vlak bij onze oogen zoo transparant was als het licht aan den horizont. 'H o o r', zei ik 'h o o r,' ge kunt u niet verzadigen met uw oog, dat zich in kleur en licht verliest, ge kunt alleen maar luisteren, ge kunt hier luisteren, want ge hoort de wereld groeien. Dit vindt ge nergens, al reist ge de aarde rond, dit blijft verborgen als ge schrijdt door de wijde domeinen van Holland met hun verbijsterende groene ruimte waar de wind door waait, - dit overvloeien van de natuur in uw wezen en dit verzinken van uw hart in de natuur. Hier gaat ge gevoelen wat het is als het koren rijpt, en als de bloemen gaan bloeien - hier waar ge de natuur ontvangt in uw bloed en in uw ziel, zooals een moeder haar kind.

XXI.
Avondwandeling.

Toen ik pas in Zeeland was, heb ik nooit begrepen waarom Middelburg geen stad is als de andere steden in de wereld, geen stad die zich massaal aankondigt en die vele breede uitgangen heeft en langs lange, rechte heirwegen te bereiken is. - Maar nù weet ik het, nu ik iets van de ziel van Walcheren ken, nu ik bespreurd heb dat

Walcheren één bloeiende tuin is in den schoonen zomer, vol slierige, kronkelende paden, en dat zijn stad is als een prachtige, slank oprijzende burcht temidden van gelommerten. Ge reist niet op Middelburg aan of verwijdert u ervan langs rechte lijnen, maar ge dwaalt er omheen langs duizenden prieelen onder hangende gebladerten, die onbespeurbaar aanvangen waar nog de gebladerten en bloemen van zijn plantsoenen zijn. Gij snakt terug naar sprookjesland, mijn veel geplaagde, denkende zorgende, teleurgestelde medemensch. Wel, kom met mij mee in dezen lenteavond, dwaalt met mij om door de plantsoenen van Walcherens stad, over de heuvelen en door de valleien der bolwerken, waar ge het water bijna angstwekkend-plotseling diep onder u ziet tusschen een poort van sierlijk oprankende takken, en dan opeens, wanneer ge neerdaalt treedt ge vlak bij zijn geheimenis en staren uw oogen in den groenen wonderspiegel, die de roerlooze bladerententen der laag-hangende kastanjes weerkaatst. Kom met mij mee door het koele, groene schemerlicht van den zacht naderenden avond, over de stijgende, dalende, kronkelende witte paden, waar de gelieven bijna aarzelend gaan, als was er angst dat de zoete droom zou breken, die om de menschen en de dingen staat, kom met mij mee, en de geuren der jasmijn omhullen uw hoofd als een bad van aroom en doordrenken uw zinnen, en uw gedachten kennen alleen den weemoed, en uw ziel verliest zich in mijmerende herinnering. Ik zal u leiden langs den rand der oude stad, met zijn statige witte torens, die achteloos hun klokjes laten klingelen, een helder geluid, dat echoot in de wereld als in een zaal van kristal.

Wij willen verder, immer verder, - wij voelen niet hoe onze voeten schrijden, hoe wij zacht voortgewiegd worden op onzen dansenden tred, wij kennen geen vermoeienis, wij kennen alleen de hunkering naar de mysteriën van dit wonderbare land. Hoor hoe de koekoek lokt met zijn koelen roep, uit vreemde onnaspeurbare verten en toch vlakbij als werd er dicht aan ons oor ons een geheim gezegd door een zachte zonder nadruk sprekende stem. Niet de nachtegaal maar de koekoek is de stem van de lente, de nachtegaal geeft de smeekende, de zoete, de smartelijke klacht of de muziek van de lichte nachten, die sprankelt als neervallende waterdroppelen in een fontein, maar de koekoek wekt het onleschbaar verlangen, roept immer nieuwe hunkering op naar immer nieuwe, onbestemde heerlijkheden, hij heeft de stem van ons nimmer bevredigd en naar droomen jagend hart. Hoor hoe de koekoek lokt, en volg zijn stem, en treed steeds verder onder de groene priëelen, tot waar de wegen der plantsoenen overbuigen in de buigende wegen van het land. Zie, ge komt nu langs kleine, kleurige boerenhuisjes. Achter de schuttende linden staan hun kleine ruiten te glinsteren in het roode licht van de avondzon en roode geraniums in de keurige perken die de huizen omgeven, staan voor het laatst te pronken in dezen lichten dag. Op den deel ziet ge de heldere, groene emmers met haar warme roode binnenwanden naar u toegekeerd, en voor de kleine deur houdt op het kraakzindelijk dorpeltje een heele rij verlaten klompen de wacht, twee kolossale klompen vooraan, en dan worden de paren al kleiner en kleiner, tot heel aan het einde de kleinste muiltjes die nog kleiner dan die van Asschepoester zijn.

Soms in de kleine straten der kleurige dorpen waardoor ge gaat, ziet ge de boeren, gehurkt voor de huizen hun pijpen rooken, waarvan de damp als een blauw lijntje traag de lucht in stijgt, en de mannen praten met trage wijze woorden tot elkaar en bekijken den hemel, wat die voor morgen belooft, en heldere schijnen koesteren de

prachtige witte lokken der ouderen, die langs de rimpelige gebruinde nekken afvallen als zijig zilver langs oud leer.

Voort wordt ge gedragen op uw lichten, verlangenden tred, - er is gefluister van

wind in de blaren der heesters en een regen van late vogelgeluiden valt uit het lommer dat zacht aan het wiegen is boven uw hoofd. Het is U als schrijdt ge voort door al maar waranden, waar reeds vermoeden van duisternis toeft, maar licht is het uitzicht op de glooiende landen, waar hier en daar een woning staat te pronken met heur lichte kleuren, groen en wit en rood en blauw, als een laat-bloeiende bloem, of een ontzaglijk moederlijk dak dat neerdaalt tot de groene vlakte, de rust van den nacht al heeft ingeleid. Het wordt al rustiger om u henen, de kleine hooge geluiden van kinderen, die als de kuikens krielen binnen de beslotenheden der huisjes gaan u voorbij, en dan zijt gij weer alleen in den avond, en hoort ge niets dan den adem van den wind die door de pluimen der gewassen strijkt.-

Aanteekeningen.

Zierikzee is eene oude stad, van de vroegste tijden af de hoofdstad van Zeeland beoosten Schelde, zooals Middelburg de hoofdstad was van Zeeland bewesten-Schelde. Vermoedelijk werd zij reeds in de 2e helft der 12e eeuw tot eene poorterij verheven. De kern van het oude Zierikzee moet ongeveer ter plaatse van den tegenwoordigen Sint Lievens-Monstertoren hebben gelegen. Zij staat in de middeleeuwen bekend om hare trouw aan de graven van Holland, die haar vaak begunstigden. Reeds in de 14 eeuw was zij een belangrijke handelsplaats, en dreef voornamelijk handel met de Oostzee.

Zierikzee heeft eene eigenaardige, dramatische geschiedenis. Telkens moest zij lijden onder rampen, haar door brand, door storm en water en epidemieën toegebracht, en diepe armoede was vaak haar deel. Maar verwonderlijk snel herstelde zij zich telkenmale.

In den Spaanschen vrijheidsoorlog vervulde de stad een belangrijke rol; bekend is hare belegering in 1575/76. In de 17e eeuw doorleefde zij een tijd van grooten bloei, en hoewel bedreigd door de Engelsche oorlogen, bleef de stad tot het laatst der 18e eeuw nog voor Zeeland eene plaats van gewicht, en de tweede in rang van het gewest.

In den Franschen tijd kwamen hare kwade dagen, haar handel verliep en haar nijverheid kwijnde. De omwenteling van 1795 gaf haar den laatsten stoot. Toen zij geen stemmende en invloedrijke stad meer was, vertrokken vele aanzienlijke familiën. Omstreeks 1840 valt weder eenige herleving te vermelden.

Sint Lievens Monstertoren (oorspronkelijk Sint-Levinus-Monster). Deze laat-Gothische toren werd gebouwd door Andries Keldermans, een lid van het bekende Mechelsche bouwmeestersgeslacht (de bouwmeester ook van het Middelburgsche Stadhuis en van de Kerk te Veere). De toren is niet geheel voltooid; de ontzaglijke fundamenten en beneden muren (86 voet breed) zijn berekend op eene hoogte van 750 voet. De kerk werd in 1832 door brand vernield en door de tegenwoordige Nieuwe Kerk vervangen, die zonder groote architecturale waarde, toch door haar enorme afmetingen een ontzagwekkenden indruk maakt.

S t a d h u i s . Dit dateert van 1472. Eene eigenaardigheid is dat het, in tegenstelling met de meeste stadhuizen in Zeeland, niet aan een plein staat, maar aan een smalle straat, middenin de stad. De zware achthoekige toren die ter linkerzijde achter den voorgevel oprijst, schijnt tot den oorspronkelijken bouw te hooren, maar de tegenwoordige eigenaardige omhulling met den omgang, klokketoren en Neptunus-figuur schijnt, evenals de renaissance-gevel, eerst in 1554 te zijn ontstaan.

N o o r d - e n Z u i d h a v e n p o o r t e n . De Noordhavenpoort vormt met de aanhoorende gebouwen aan de binnenzijde der stad een Vlaamschen dubbelgevel in renaissance-stijl. De Z u i d h a v e n p o o r t (hiervoor afgebeeld) is een oud gothisch gevaarte, maar evenals de Noordhavenpoort in den loop des tijds vernieuwd. Van deze poort bestaan meerdere afbeeldingen.

S c h o u w e n is een land van Sagen. De bekendste dier sagen is wel de Sage van Westen Schouwe, de plaats die in de golven verdween, omdat de bewoners niet luisterden naar den vertoornden zeemeerman, dien zij vergeefs lieten roepen om zijn gevangen vrouw.

> Westen Schouwe, Westen Schouwe 't zal je rouwe
> Dat je genomen hebt miên Vrouwe
> Westen Schouwe zal vergaan
> Maar de toren zal blijven staan.

De Meerminnen spelen in de geschiedenis van Schouwen de eeuwen door een groote rol, symboliseering van den voortdurenden strijd, die het land met het water te voeren had, en karakteristiek is, dat Schouwen als wapen den zeemeerman en zeemeermin draagt, drijvende op de schuimende baren der zee.

E e n i g e L i t e r a t u u r : Een handige Gids voor Z i e r i k z e e en omstreken is indertijd uitgegeven door de Vereeniging tot Bevordering van de Vreemdelingenverkeer te Zierikzee. Bij de bekende schrijvers over Zeeland (vermeld onder vorige notities) vindt men natuurlijk ook bizonderheden over Zierikzee. Eene beschrijving van de Sint Lievens-Monsterkerk gaf o.m. Mr. J. Berman in 1834. (Zierikzee bij J. van de Velde Olievier) Over de Orgelen in den St. Lievens Monster schreef o.a. Willem Lootens, Organist van Middelburg in 1771, de grafschriften van den Sint Lievens-Monsterkerk verzamelde P.D. de Vos, die ook bizonderheden gaf uit Schouwen en Duivelands verleden (resp. 1911 en 1902). Over Westen-Schouwen hield Mej. Mr. Anne Bolle een zeer belangwekkende voordracht voor het Zeeuwsch Genootschap (gedrukt bij de Firma D.G. Kröber Jr., Middelburg, November 1915.

Sint-Elmsvuur,
door Herman Robbers.

VII.

Een der laatste dagen van Mei, avondbegin na zomersch-zwoelen dag; Huib Hoogland liep langs de welige, breed aangelegde plantsoenen van een Arnhemschen buitensingel, boomen in forsch ontluiken, rijkdom van kleurige bloesems, straf blinkend gras. Te slenteren liep hij, schoon innerlijk onrustig, gejaagd, met zichzelven in onvree, tobbend over het leven: zijn eigen leven en zijn eigen wereld; wat moest het toch eigenlijk allemaal, wat had het te beduiden en waar ging het naar toe? Nooit verder kwam je daarmee! Te stillen trachtte hij zich, wat bevrediging te winnen, door te letten, telkens weer, aandachtig, op al dat malsche, dat jonge en frissche om hem heen, uitloopende heesters, sappig glimmend, bloesems en bloemen, veel geel en wit, maar ook rose en rood, fonkelend alles en verheerlijkt in het stille, het goudglanzende laat-namiddaglicht, dat zoo extatisch hij kon beminnen. Doch vreemd, ditmaal scheen het hem nog maar triestiger te maken! Te mooi was het, te lief en te blij; hij kon er zich niet bij aansluiten. Slechte zaken had hij gedaan dien dag, het dan ook plotseling maar verder opgegeven, baloorig - toch, neen, daar lag het niet aan; wat kon hem dat eigenlijk schelen! Morgen beter! Hij wist nu immers wel, dat wisselde voortdurend, en je kon zelfs niet nagaan waardoor. Veel dieper scholen de oorzaken van zijn mistroost, zijn onrust, die bijna angst werd soms - o hij begreep het zelf niet, ook dát weer niet, kon er maar niet dichter-aan-toe geraken, met zijn doffe, zijn ergerlijk onbestuurbare gedenk, wist er zich evenmin van af te rukken. Hij zette zijn gezicht in een lachplooi, huismiddeltje dat wel eens hielp, maar neen, onmiddellijk verslapte, verdween weer de gemaakte grijns, als een rimpel in 't water, weeë gladheid nalatend, en nog zwaarder daarna drukte hem dat enorme, dat nergens vandaan kwam, op borst en keel; neiging voelde Huib hier maar ergens te gaan zitten, op een bank, en 't dan maar over zich te laten komen, week toegevend, een beetje huilende zelfs misschien; wat kwam het er eigenlijk allemaal op aan! Was het die oude, hitsende zorg weer, dat wanhopige, dat hij maar niet opschoot, niet vooruitkwam, nergens meê, almaar geen tijd, geen tijd - in de laatste maanden werkelijk in het geheel niet! - voor zijn eigenlijke werk? Dat hij niet mee kon doen met de beweging, die was aan het opkomen? Dat hij nooit iets zou kunnen worden in de litteratuur, als 't zóó bleet gaan?.... Maar neen, neen, ook met zulke gedachten raakte hij 't ditmaal niet, dat drukkende, benauwende - dieper scheen het dan weg te duiken of van verderaf hem te treffen, hij wist het niet, hij begreep er niets van! Verlangen? Ja! Maar waarnaar? Gemis? Ja, ja, maar van wat? O hij bad om.... hij snákte naar verlossing!

Zoo heerlijk stil was het hier nu toch, op dit afgelegen eindje singel, zoo beweegloos móói en heilig stil. Dat hem dit nu niet weldadig aandeed! Blij moest hij toch zijn, dat hij zijn werk er voor vandaag eens aan geven kon, en hier komen genieten. Maar o, neen, blijheid! - iets onbestaanbaars, ongrijpbaars tenminste leek het nu; de natuur een zielloos tooneeldécor; alle menschen zoo ver, zoo vreemd, en zoo onverdraaglijk. Kwam een voetstap aanknerpen dan tochtte een lichte huivering door zijn lijf, en op eénmaal, terwijl hij naar den grond liep te kijken, en een ongeziene gedaante, uit een

zijlaantje gekomen, plotseling langs hem trad, zóó dicht dat hij de waaiing van rokken langs zijn beenen voelde, moest hij stilstaan om

op adem te komen; de borst was hem dichtgekrampt van ontroering. Hij keek om, zag een jonge vrouwengestalte die krachtig wegdeinde. ‘Wat heb ik nu toch! Allez, vooruit! Dat gedonderjaag!’ mompelde Huib, norsch zich vermannend, en hij keek weer naar boomen en struiken, den verren hemel, met strakken fronsblik. Maar zóó hielp het heelemaal niet! Belachelijk, zich boos te maken! Gedachten aan hartstocht, aan romantisch avontuur, wellustige voorstellingen kwamen dringend op, een hang en drang daarnaar, en afschrik tegelijk - zijn bloed bonsde toen hij zich even verbeeldde, hoe hij de los afhangende bloote hand van die vrouw met de zijne had kunnen aanraken.

En hij slenterde verder, beklemd, gedrukt gejacht, verlangende, uitspeurende nu onwillekeurig naar nieuwe vrouwengedaanten. Er kwamen en gingen er in de zich verdiepende schaduwen der wijdgetakte boomen. Maar de meesten, in 't naderkomen, dreinig langzaam soms, bleken ongracelijk, wanvormig zelfs, zoodat hij zich schamen moest en zich belachelijk vinden om zijn ademloos wachten en turen. Telkens, in stijgende zelfergernis, trachtte de jongen zich te vermannen, stapte hij driftiger aan. Was 't dàt ten slotte maar weer, niets dan dat nu toch al zoo lang gekende en verduwde! Kom, nonsens, vooruit, loopen en afleiding zoeken. Gaan zitten lezen, ergens, in een café.

Daar kwam weer een meisje aan, een juffertje met een doos, vlug-kittig trippend. Klein en fijn van gestalte, kon ze 't lompe ding haast niet omvatten, maar 't hoofdje, ongedekt, stak recht en vrij de lucht in; iets uitdagends was in haar fieren tripgang; heelemaal niet zwaar te vallen scheen haar de last. In straffe geboeidheid van heel zijn wezen zag Huib haar naderkomen. En zie, ook zij lette op hem, keek hem plotseling vast in 't gezicht, glimlachte dan - zeker om zijn strakke kijken - met éven een tinteling van oolijken spot sterk levend in het donkere, fijn-mooie snuitje. Als had iemand hem in de borst gegrepen, zoo stil stond Huib in eens, en het was een hem-zelf vreemde, rauwe stem, die met baloorige brutaliteit uit zijn keel brak, vragende: ‘Waarom lacht u?’

Nog even tripte 't meisje door en de ontmoeting was eigenlijk al voorbij, toen ze draalde, óók stilstond, en terwijl haar lichaam licht wiegen bleef, over haar schouder heen lachte opnieuw en kalm-helder terugvroeg: ‘Pardon?.... Wát zeg u?’

Met looden beenen trad Huib iets nader; hij hoestte, slikte: ‘Ik.... ik vroeg waarom u lachte.’ Hevig bonsde zijn borst en er was een beving in zijn kaken, maar zijn stem klonk toch al iets gewoner. Volhouden, volhouden, ging het door zijn hoofd, doorzetten nu eens! Dat was het nog wel niet, niet hèt.... niet de groote bevrediging.... iets ervan toch. Mooi stond ze daar! Doorzetten, vooruit, flink!

‘O! Ja!’ Het meisje bleef hem spottend aanzien. Haar egaal-bruinachtig gezichtje had het harmonisch mooie, gladde, al te evenredige, van oude teekenvoorbeelden. Nu likte haar tongpuntje de lippen af, die frisscher straalden, lachten fel de donkere oogen alléén in het melkige wit. ‘Waarom lachte ik eige'lijk? En u kijkt nogal zoo zwart, hè? Zoo bóós, brrr!’

‘Boos? Kijk ik boos? Hoe kómt u 'r 'an? Ik keek alleen oplettend.’ Hij poogde nu ook te lachen, maar nog te veel trilde zijn mond, beefde zijn heele lichaam. ‘Vertelt u m'is.... als 't u blieft.... loop ik goed na' Velp zoo, deze kant uit?’

‘Na' Velp?’ - ze proestte even en haar blik, als een vlinder, vloog luchtig over zijn gestalte. ‘Dat zal u daar niet weten! Nee, hoor, zóó kom u d'r zeker niet.’

‘Dacht ik ook al.... Moet ik juist d'andere kant op, hè?’

‘Ja-juist, precies, d'andere kant, die ik ook opga,’ lachte ze weer ondeugend, tegelijk een beweging makend van verder gaan.

‘O ja? Me.... mag ik dan soms een endje met u meeloopen?’

‘Och zoo! Was het daarom te doen? Nou vooruit hoor! Je doe maar!’

En Huib kwam naast haar loopen. Er ontstond een stilte. Dit plotseling samengaan scheen ook haar wat verlegen te maken; ze keek niet op nu. Er was niets dan hun stappen; die knerpten in 't grint. Maar in Hooglands ooren klankten nog aldoor hun stemmen na als vreemde geluiden, te hoog in den avond; hij hoestte maar eens, opnieuw en ál erger onrustig, prikkerig warm, onder zijn stijve, klemmende hoedje, en klopperig, overal. Wat zei je nu tegen zoo'n meisje? Niets wist hij, niets!.. Wat was hij eigenlijk begonnen?

Nu stak zij haar spottend schelmsche toetje weer schuin naar boven.

‘Woon u nie in Arnhem,’ vroeg ze.

‘Wonen? Nee.... Ik.... ik woon in Amsterdam. En u?’

‘Ik? Nou, hier hoor! Begrijp u wel, hè?’

Huib had een idee. ‘Maar dan toch niet altijd. Bent u niet uit Rotterdam?’

‘Ja! Gunst! Hoe weet u dat? Hoor u dat 'an me spraak?’

‘Welnee, dat raai ik maar zoo’ - kreeg Huib thans den moed te plagen - ‘Misschien heb ik je d'r wel'is gezien, in Rotterdam.’

‘Zeg, ga nou!’

‘Moet je die doos hier ergens bezorgen?’

‘Wàt?’ Een proestlachje. ‘Nee, die draag ik voor me lol. Om op te gaan zitten als ik moei wor'.’

‘Geef mij.... Mag ik 'em voor je dragen?’

‘Bè-je nou heelemaal?’ Zij kiecherde lustig en keek vriendelijk naar hem op. ‘Stel je toch voor! 't Zou me wat wezen!.... Maar hij 's ook niks-nie zwaar, hoor!’

‘Is-t-ie van een winkel?’

‘Nee! Van een atteljé! Dat rijmp.... D'r zit een japon in, net klaar gekomme. Mot nog effe bezorgd. Weet je 't nou? Hier op de Singel, nog een klein endje verder!’

‘O zoo... En dan?... Ga je dan na' huis?’

‘Misschien wel’. Guitig keek ze in zijn oogen.

‘Waar woon je?’

‘Zeg, jij ben ook nie nieuwsgierig, maar je weet graag alles, hè?’

‘Buiten? Of in de stad?’

‘Buiten?’ Zij ginnegapte weer. ‘Ja, op een villa, 'an de Velleperweg, nou hoor, wat sjiek!’

‘Nee toe, zeg het'is! Midden in de stad zeker!’

‘Precies! In het hietebietegangetje!’

‘Hè, flauw! Kom! Moet je al zoo dadelijk na' huis? Toe, blijf liever nog een beetje met me wandelen.’ Huib herkende zich niet. Was hij 't werkelijk, die dit avontuurtje op touw zette? 't Ging lang zoo lastig niet als hij altijd had gedacht! Hoeveel lichter bewoog hij zich in-eens!

‘Wou je dat graag? Waarom?’ Aldoor spotte nog een beetje haar helder stemmetje.

‘Waarom, waarom! Nou, je lijkt me zoo'n akelig kind, hè? 'k Vind je zoo leelijk, zoo plomp!’

‘Flauwert!’ Nu keek ze warmer op en zonder spot.

‘Zulke fletse oogen, en zoo'n scheur van een mond!’

‘Hm! Ja!’ - Ze stak haar mondje coquet naar voren en hij meende dat ze 'n weinig bloosde. ‘Wat zei je d'r 'an doen!’

‘Wat er 'an doen! Ik wòu dat ik er wat aan doen mocht!.... Toe, zeg, ga een eindje met me mee. Kom! Doe jij dát nou maar!’

‘Nou-nou, niet zoo dwingen, hoor. We ben d'r ommers nog nie-eens.’

‘Dat's waar!’ - triomfeerde Huib - ‘Straks dan, hè?’

Maar ze waren er nu wel gauw. Huib bleef onder de boomen heen en weer loopen, terwijl het meisje naar de huizen overstak en schelde aan een breed heerenhuis. Hij zag de deur opengaan, de marmeren, avondlichte vestibule, het proper gemutste dienstmeisje.... De wereld van zijn jeugd. Hij droomde even....

Maar kijk, daar kwam ze alweer terug,

zonder doos, recht naar hem toe; wat een leuk kind, elegant, móói! Meer-en-meer verliefd voelde Huib zich worden, maar heel anders dan vroeger altijd, veel luchtiger, prettiger.

'Nou!' zei ze, 'dat 's dan zóó ver!'

'Ga je nu mee 'n endje?'

'Mee? Met jou? En waar na-toe dan,' vroeg ze guitig opkijkend.

'Wèl! Dit's immers de kant van Velp op, zeg je. Nou, laten we een stukje zoo doorgaan. Jij weet zeker wel aardige weggetjes.'

'Ik? Wat dach-je? Je ben een malle, hoor!' Maar ze tripte al naast hem voort.

'En jij een leuke, lieve schat!' zei Huib met warmte, en hij pakte haar arm onder de zijne. Wat ze toeliet, alleen weer even opzij glurend met een onderzoekend fronstoetje. Hij vertelde haar wie hij was en wat hij deed, en hoorde dat zij Doortje heette - 't verdere, vond ze, met een hoofdrukje, kwam er nou'is lekker niks op 'an. Haar vader, van z'n vak een bankwerker, bleek een groot gezin te hebben; zij was één van de jongsten. Hij zei dat hij altijd zoo'n respect had voor arbeiders met groote gezinnen - wat ze verschrikkelijk gek scheen te vinden - en sprak over zijn eigen vervelende reizigerswerk - al dat geleur en geleuter aan toonbanken - óók bank-werk, maar weer anders, spotte hij - en zij had er echt medelijden mee, kende wel meer reizigers; er kwamen er ook in die zaak waar zij was. 'n Moeite dat ze mosten doen, die stakkers! Ze vond er hém niks geen tiep voor, nee hoor!

'Waarom niet,' vroeg Huib gevleid.

Och, zoo maar, wist ze niet, heel ander soort.

Hij fluisterde innig, dat het heel lief van haar was om dat te zeggen, drukte haar warme armpje koesterend tegen zich aan. En of ze wel wist - nee, natuurlijk niet, hè? Hoe kon ze! - of ze dan wel gelooven wou, dat dit de eerste keer was in zijn leven, dat hij zoo liep met een meisje. Hij puntte zijn wijsvinger vóór in haar mouwtje en streelde haar pols. Halfdronken wiegde zijn hoofd en zijn slapen gloeiden.

Zij proestte weer, vooroverbuigend, haar: 'Kom zeg, ga nou!' Maar bij een lantaarn, pas aangestoken, blikte ze weer even naar hem op en hij zag nu dat haar oogen niet meer zoo spottend glansden; een floers scheen er over te liggen, wat ze veel zachter en haast nog mooier maakte. Ook in haar stem was iets weekers gekomen.

Ja, zei Huib, het wàs toch zoo; gek, hij had er altijd vreeslijk tegen op gezien, van avond ook nog trouwens; hij wist zelf niet hoe hij in-eens zoo gedurfd had. Maar zij leek hem ook dadelijk zoo'n allemachtig aardig meisje; zoo leuk had ze naar hem gekeken; er scheen iets aan haar te zijn, in haar stem ook.... ja-ja, ondanks de spot!.... want ze wàs een ondeugende duvel, dat wist ze wel, hè?.... iets toch, dat hem gerust stelde; hij voelde zich bizonder op zijn gemak met haar, zooals anders haast nooit met meisjes. Ze doen ook allemaal gewoonlijk zoo stijf en preutsch, hè?

Zij boog zich weer voorover, ginnegappend, 't gezichtje verborgen. 'Je bent een vreeselijk gekke jongen, hoor!'

Ze lieten elkander nu niet meer los, ook niet waar 't lichter was. Wat kan 't mij schelen, dacht Huib, en Door scheen het best te vinden zoo. Toen de jongen, even een winkeltje ingeschoten, terugkwam met een plak chocola, voor haar, pakte ze zelf zijn arm weer. 'Lollig hoor jô, dank-ie wel! Hier! Hap!' Bruusk, met haar vrije hand, duwde ze hem een groot stuk tusschen de lippen, had er pret in dat hij even niet kon praten, de chocola hem langs de mondhoeken droop toen hij 't toch probeerde.

De schemering groeide. In de tuinen, die ze voorbijgingen, konden ze toch nog vrij wat zien, hun als lichtgevende kiezelpaden, hun broeizwarte heesters en boomen, waarin geritsel van avondtocht; en op den achtergrond de villa's met hun begroeide muren, hun lichtglans-omrande gor-

dijnen hier en daar; weggedoken, geheimzinnig. Telkens zei Doortje: ‘Kijk'is! Mooi, hè? Zou jij daar nie willen wonen? Nou, ikke wel!’ En dan weer, opkijkende naar de boomkruinen aan den weg. ‘Wat is het toch allemaal anders, hè?.. zoo 's avens.. ik weet niet.... zoo ies vreemdigs. Hoor je die boomen wel? Net of ze leven!’

Hij lachte, een beetje verbaasd en sterk bekoord: ‘Doen ze toch ook, malle meid!’

‘Nou ja, maar zoo ànders as overdag, bedoel ik. Hoe mo'k dat nou uitduijen. Net of ze wat zeggen willen. Of 't eige'lijk menschen bennen!’

‘Wie weet! Menschen in boomen veranderd misschien!’

‘Jô, loop!’ Dan plotseling stilstaande met een open mond: ‘Zoo-as in een sprookie!’

‘Willen we hier de zijlaan 'is ingaan,’ vroeg Huib.

‘Nou, zeg, dan dwaal ik zoo erg ver van honk!’

‘Kom-kom! Is 't héél erg? Zijn ze vervelend thuis, als je laat komt?’

‘O! pf! nee, wat dat 'anbetreft, ze benne wel wat gewoon van me!’ Ze lachte weer spottend. ‘'k Ben wel'is een heele nacht uitgebleven. Heb ik maar gezeid, dat we zoo laat hadden motten werken en dat het nie meer de moeite waard was geweest, dat we maar op het atteljé waren blijven slapen. Nou ja, zie je, dat wás ook wel 'is gebeurd!’

‘Zóó! Maar toen dus eig'lijk niet, hè? Waar ben je dan toen geweest?’

'n Proestlachje. ‘Ja! Dat most je nou'is weten!’

‘Toe vertel'is!’

‘Bel nee! Ben-je mooi-mal! Zóó kennen we mekaar nog-nie, hoor!’

Toen ze die laan een eind ingegaan waren, werd het heel stil tusschen de statige hooge boomen. Heel donker en stil. Ook zij beiden zwegen. Huib voelde Doortje's warmte aan zijn rechterarm en zij; in zijn keelkuil scheen weer iets diks te zitten, waardoor hij niet kon praten. Als hij hier nu alleen was geweest, zoo bedacht hij even, dan zou hij zeker angstig zijn geworden. Maar nu liep hij in weelde en wachting van heerlijkheid, ongekend. De lieflijkheid, de bekoring zelve was bij hem. Hij ried den gloei van haar wangen, hij hoorde het wachten ook in haar zwijgen; eensklaps sloeg hij zijn armen om haar tengere schouders, drukte die stijf tegen zich aan, en kuste haar, woest en dringend, links, rechts, achter de gloeiende oortjes, in 't warme halsje. ‘Nou-nou, zeg’ kreet ze gesmoord. ‘Pas op, me kantje! Mot je me zoo rinneweeren, foei!’

‘Je bent een schat!’ fluisterde de jongen in volle vervoering. Al wat hij bezat ging naar haar uit. De gelukkigste mensch in de wereld, hij, zoo-maar in eens! O hier te zijn, hier buiten, in de geheimende natuur, met een meisje, een mooi en poezel meisje, zalig, zalig! Wat kwam alles er nu verder op aan! Léven, genieten! Nergens anders meer aan denken!

Op een straatweg, een echten, verren buitenweg, onverlicht, tusschen bosschen en hei, bracht hen die stille laan. Het was er iets minder donker; soms week het woud, dook een laag boerenhuis met wat korenland op langs den weg, sloeg een hond aan of klepten klompen, maar menschen zagen ze niet. Een eindje verder, als plotseling, daar lag de hei, aan éénen kant van den weg gansch open, licht heuvelend, wijd en ver. En juist kwam, van achter een roetzwart boschje, de manesikkel te voorschijn; vaag nog en zwak stond zijn dauwige sfeer over 't hobbelig heiland. Huib schrok, ontroerde ervan. De maan, God, ook dát nog! Hoe zou dit alles moeten einden?

‘Mooi hè?’ Ze fluisterden 't beiden tegelijk, en lachten, verrast door dat gelijke denken.

''t Wordt eig'lijk heelemaal niet koeler, vin-je-wel,' vroeg Huib.
'Nee! Pf! Warm!.... Ik doe me manteltje uit.'
'Zou je dat wel doen? Pas maar op, zeg!'

‘Ben je bezorgd voor me? Niks 'án verbeurd, hoor!’

‘Aan jou niet? Aan zoo'n schattig, lief, mooi, heerlijk meisje?!’

‘Hè? Jawèl! Een lievertje,’ spotte ze. Maar toen hij haar daarop weer omhelsde, pakte ze plotseling, met kromme vingers, zijn hoofd tusschen de handen; duwde haar mond naar voren, fel, op den zijnen. ‘Daar! Daar! 'k Vin jou ook lief!’

Het was een duizelig geluksmoment voor Huib. Dat dit bestond, voor hèm! ‘Engel,’ fluisterde hij. ‘Heerlijkheid die je bent!’

Ze kusten, kusten, liepen weer voort, op elkaar aandringend, telkens opnieuw. En het werd later; nacht viel in, langzaam; de maan klom. Over de heide dwaalden ze, de armen om elkaar heen geslagen, struikelden telkens en lachten daarover, uitgelaten, tóch verlegen, dan weer elkander omhelzend, stilstaande, minutenlang. Er was een boschje daar ergens, en de aarde, de bemoste aarde onder de boompjes, als warmte ademend en lokkend met zachtheid. Zij liet er zich op neerploffen, hij viel naast haar op zijn knieën, hun monden elkander vonden.... En o, o! nu mocht de wereld vergaan!....

Door de rillige kilte werd Huib wakker, sloeg zijn hand in het koud-natte mos, schrok, schoot op in zithouding. Waar lag hij, wat was er gebeurd? Maar dan keek hij naast zich - 't begon al te dagen - en diep door zijn stijve, verkleumde lijf, voer een schok van vreugde, triomf en trots. Doortje had zich even verroerd, een zuchtje geslaakt - nu scheen ze weer door te slapen. Ze lag met haar hoofd in het korte, dun-stoffe manteltje, zijn dikkere overjas om haar lijf geslagen. Oogen dicht, trok ze met ééne hand de wollige lapellen aan haar halsje nog wat hooger op. Gelukkig, zij kon het zoo koud niet hebben, zoo nattig niet zijn. Huib huiverde, klappertandde. Maar, wat kwam dát er op aan! Al wèrd hij er ziek van! Dat was het waarachtig wel waard, het avontuur! En hij lachte geluidloos van loutere levenslust en sloeg de armen in de hoogte. Een mooi, mooi meisje was er, en dat gaf om hem, dat had hem liefde gegeven. Liefde! Dat kón, dat wás zoo! Nu greep hij zijn hoofd tusschen beide handen, staarde verrukt voor zich uit. Hij herinnerde zich, alles, alles! De ontroering, de vervoering, de wildheid, de bevrediging.... eindelijk, eindelijk!.... Daarop, ja, hoe vreemd toch, dat gevoel van weeke triestigheid, weemoed om 't geen nu voorbij was.... Maar och, ook dat, was 't niet heerlijk geweest ten slotte, zalige tranen geschreid aan haar meisjesborst, wellustige triestheid! En nu, nu was ook dát voorbij weer, hij enkel blij-gelukkig, sterk gelukkig, vol hoop, vol moed, vol levensvreugde. Zoo nat en zoo klappertandend van kou als hij zat hier!

Een merel floot, en daar verder op nog een! Nu rilde Huib van ontroering. Hoe zuiver, hoe héérlijk mooi! Puur geluk, dit zóó te hooren. Nu zág hij ook, drong het tot hem door, dat het licht was al, nog niet heelemaal volop dag, maar toch bijna! Zou de zon al op zijn? Neen, blijkbaar niet. Hij tuurde tusschen de boompjes door, zag iets rozigs, zacht-paarsigs aan dien eenen kant - o, dáár was het oosten dus!

Stil! Hij moest dat gaan zien, daar, op de open hei. Stil, voorzichtig, haar niet wakker maken! Adem inhoudend, doodlangzaam, zette de jongen zich overeind, schuifelde het boschje uit met zijn pijnlijk-stijve leden - die hij toch nauwelijks voelde! - stond in 't wijde opene. Ha! Ja! Dáár! Dáár ging het gebeuren! Het gloeide, het zinderde al, tegen die wolkjes daar.... o.... o.... maar kijk nou, kijk nou! God, o God, wat is je wereld mooi! Huib rekte zijn lichaam en zijn armen recht naar boven;

het hoofd achterover drónk hij geluk uit de koele Meische morgenlucht. En hij sperde zijn oogen wijd open om al maar meer te genieten. Het juichte

en het zong in hem. Het overstelpte hem. Hij kon de heerlijkheid niet aan. Toen hij terugkwam in 't boschje, lag Doortje nog nèt zoo. Maar nu kon hij niet langer van haar af blijven. Zich op zijn knieën neerlatend zoende hij voorzichtig haar koude wangetje. Zij schrok licht, maar glimlachte dadelijk. ‘Da..àg!’ Slaperig liet ze haar kopje weer opzij vallen.

‘Kom je 's kijken, zeg, de zon gaat op; 't is zoo prachtig!’

‘Ja, dadelijk.... toe la'me nou.... effe nog....’

En ze trok de kraag van zijn overjas óver haar gezichtje, bleef liggen zoo, oogen dicht.... Sliep ze weer?

Wat een lieve schat is ze toch, dacht Huib met diepe innigheid.

Maar hij liep weer naar buiten het boschje. De zon was nu heelemaal op. Welk een straling, welk een weelde van licht en kleur! Hij kon er zich niet aan verzadigen. Nooit, neen, nóóit had hij 't volop beseft, dat de wereld zoo prachtig is. Kijken, kijken, en goed vasthouden wat je ziet, om 't te kunnen beschrijven, te kunnen bezingen. Zóó dacht hij, en 't gaf weer een vreemd geluksgevoel, met even een terugschrik, huivering voor het heilige.... O dat, dát.... als het óóit eens zou kunnen! Ook dát!....

Om wat warmer te worden liep hij snel heen en weer, sloeg zich de armen tegen het lijf. Dit was leven, dit was leven!

Hoe heerlijk mooi en hoe innig lief, hoe aandoenlijk lief en teer was ze toch geweest, zijn meisje! Zijn meisje! Nooit zou hij haar meer loslaten; 't kón niet; veel te dankbaar, diep toegewijd dankbaar wist hij zich daarvoor. Iets gezegd had ze wel, gisteravond in een omhelzing, dat hij naar vond, waar hij niet aan denken wou, iets baloorigs en minachtends over zichzelve. Nonsens, wat kon hem dát schelen!.. Trouwen? Nou ja, dát kon natuurlijk nog niet, voorloopig niet tenminste, misschien ook wel nooit! Maar hóuen, houen van elkaar, haar bij zich zien te krijgen, haar dikwijls zien en mèt haar zijn. Haar hébben!

Wat de menschen toch praten van onzedelijkheid! Hij voelde zich zoo goed en vroom nu - ja, vroom! Voor 't eerst, misschien, begréép hij dat woord heelemaal. Vroom, dat is aanbiddend het leven, het heelal, God en zijn schoone schepping.

Toen hij voor de tweede maal terug kwam, op hun plek in 't boschje, zat ze haar vlechtjes over te maken. ‘Heb je niet een spiegeltje bij je,’ vroeg ze, een haarspeld tusschen haar tandjes. ‘Nee, dat spijt me, dat heb ik niet!’

‘Ben je nie ijdel? 't Mocht anders best!’

‘Hoezoo?’ Hij vroeg 't argeloos, gedachteloos, kijkend naar haar zwarte haar, dat gedeeltelijk nog loshing.

‘Hoe zoo, vraagt-ie!’ Zij schaterde; de haarspeld viel in haar schoot. ‘Maar jô! Weet je 't dan heelendal niet dat je zoo'n knappe vent bent?’

‘Een knappe vent? Ik?’ Hij bloosde, voelde zich verlegen, maar haast nog blijder dan zooeven. Ze had de haarspeld weer in den mond gestoken, maar hij trok 'em eruit, zoende haar, op lippen en wangen, ondanks haar hevige protesten. Want ze kon zich niet verweren, moest met beide handen den haarbos vasthouden.

‘Laat dan toch! Nare aap! 'k Heb me vergist, hoor! Je bent leelijk, leelijk, zoo leelijk as de nacht!’

‘Maar de nacht is juist zoo mooi!’ juichte Huib.

De armen weer om elkaars lijven geslagen, wandelden ze over de hei, langzaam, zacht verliefd. Naar de stad terug? 't Hoefde nog niet, 't was nog zoo vroeg, vijf uur amper - Huibs horloge stond stil.

‘Vergeten op te winden gisteravond.... Hoe dat zou komen?.... Doe 'k toch altijd zoo trouw,’ meesmuilde hij.

‘Stil nou maar! Je bent een stouterd.’ En ze kneep hem in zijn zij.

‘Au, au!’ Het leven, het léven, wat 'n ongelooflijke zaligheid in-eens!

Maar eindlijk werd het toch wel tijd; vrij hoog al stond de zon; de dauw was al heelemaal verdwenen; troepjes werklui klompten over den straatweg. Toen ze de huizen van Velp naderden, sloeg een klok daar zeven. Om acht uur moest Doortje op haar ‘atteljé’ zijn. ‘Dan gaan we maar samen ontbijten,’ besliste Huib vroolijk. En ze kochten brood bij een bakker, krentenbrood - daar hoefde geen boter op - en aten het bij een melkboer, ieder met een groot glas melk. ‘Nou, jelui bent er vroeg bij, hoor,’ lachte de oude vrouw.

‘Ja, moeder, dat komt, we hebben feest gevierd,’ juichte Huib overmoedig. Doortje stopte hem gauw een groot stuk krentenbrood in den mond.

Toen de dikkerd even de deur uit was, mikten ze elkander kruimeltjes in 't gezicht en zoenden met hun melkmonden.

Maar 't werd kwart over zeven, tien minuten voor halfacht - er moest nu een eind aan komen.

‘Vooruit, jong, gauw!’ riep het meisje onderweg. ‘Of 'k haal het niet. En dan zit er wat op! Kommen ze 't bij me thuis ook 'an de weet!’ Gelukkig wiegelde wat later de paardentram hen achterop. Maar vóór ze de stad in zouden rijden sprong Doortje er weer af. ‘Nou zeg, nou maar nie verder brengen, hoor! 'k Vin' het alléén wel! Aju!’

‘Ja maar, hoor nou'is.... Wanneer zie ik je weer?.... Vanavond?’

Hij had eigenlijk geen dag werk meer in Arnhem, maar dat kwam er nu minder op aan; het moest nu maar alles zooals hij wilde.

‘Vanavond? 's Kijken! Wat hebben we vandaag? Vrijdag....’ Ze scheen te aarzelen, keek langs hem heen, even fronselend de fijne brauwtjes. ‘Nou ja, dat's wel goed. Kom dan maar op 't zelfde plekkie waar we mekaar gisteren gezien hebben, om acht uur!’

‘Best hoor! Heerlijk!’

‘Nou, da..àg!’

‘Jawel, zeg, eerst nog een zoen!’

‘Daar dan!’ zei ze gesmoord heftig. En zich langs hem oprekkend kuste ze hem vlug op zijn wang, dan opzij in zijn hals. Even voelde hij de scherpe tandjes, die beten. ‘Au! Rakker!’

Twee werkmannen, die voorbijsloften, riepen iets gemeens. Huib, verontwaardigd, deed een stap in hun richting. Ze lachten. ‘Verdomme!’ Hij balde een vuist. Maar in dien tijd was Doortje weggesnapt, een zijstraatje in. Hij beende haar achterna. Maar weg was ze, wèg voor hij 't wist.

‘Nou ja, doet-er-niet-toe! Vanavond, vanavond!’ juichte Huib.

En dien avond, om half acht al, na een dag van loopen, sjouwen, praten, jachtig en zenuwachtig - ruzie met één van de klanten, onverwachte mooie zaken met een andere - daar slenterde Huib weer op dat eindje singel. Hij wilde zich dwingen tot rust nu, tot zich zelf komen, om straks weer heelemaal zalig te zijn. Maar 't lukte niet hard, hij bleef een-en-al klopping, een-en-al wachting. En toen het acht uur werd, kwart over acht - en zij er nog niet was - half negen, negen uur - en zij aldoor maar niet kwam -, o die wanhopige teleurstelling toen, en die twijfel aan álles!

Tot tien uur, tot over half elf bleef hij heen en weer loopen.

Daarop, in geslagen mistroostigheid, toomelooze jacht, de stad nog door, dwalen, zoeken, overal zoeken maar. Hij wist niet waar ze woonde, waar die zaak van haar was, hij wist niet eens hoe zij heette, niets, niets! De ezel, de stommerd!.... zóó beroerd groen en onhandig was toch ook niemand!.... Maar-god, zij, zijn Doortje, zijn meisje van gisteravond, van vannacht, zou ze nóu al weer met een ander....? Of was ze gewoon verhinderd misschien, door werk of andere dingen, verlangde ze even hard als hij, maar kón ze niet....?

Den volgenden morgen, ofschoon hij anders geregeld 's Zaterdagsochtends op kantoor kwam, seinde Huib aan zijn patroon, dat hij niet klaar was gekomen, pas 's avonds weer thuis zou kunnen zijn. En nog dien heelen dag bleef hij dolen door de Geldersche stad, in straatjes en steegjes, van modezaak naar modezaak, zoekende en loerende. Een paar malen meende hij plotseling haar te zien, maar 't waren anderen.. En 's avonds vóór acht uur, daar stond hij weer op dat eindje Singel, wachtte, klopperig en beklemd, angst in 't hart, angst en ellende.... Ze kwam niet.

's Zondagsavonds pas, met den laatsten trein, spoorde Huib naar Amsterdam terug. En toen hij goed-en-wel in de coupé zat, er nu heelemaal niets meer aan te doen was, kwam wat kalmeering, berusting, moest hij zelfs - tot zijn eigen verwondering - plotseling even lachen om den humor van 't geval. Domme dweper die hij toch ook maar bleef! Een schitterend avontuur was 't geweest - en daarmee uit! Ieder ander ten minste zou 't zóó opgevat hebben!....

O maar, hij zou 't ook wel leeren! Zijn leven begon pas! Als zóó de meisjes eigenlijk willen, à la bonne heure!.... En zijn hoofd achterover, zijn vuisten dicht drukkend, wist hij zijn weer opkomende tranen terug te dwingen. Geen kind nu meer, verdomme!.... Een man, een mán!....

VIII.

Al verscheiden malen sinds hij in Amsterdam woonde - drie jaar werd het dezen zomer - was Huib Dirk Niesingh tegengekomen, en hadden de oud schoolmakkers elkander gegroet joviaal, of lachend aangesproken; ook kwam het wel eens voor, dat Huib door Dirk en zijn vrienden werd meegetroond naar N.I.A., hun societeit, of naar een koffiehuis. Huib hoorde en merkte 't aan velerlei: Niesingh was een der meest geziene en ‘getapte’ leden van het Amsterdamsch studentencorps geworden, voorzitter van het Tooneel, voorzitter ook van het sjiekste dispuut; hij stond gedoodverfd als toekomstig rector. In zichzelven glimlachte Huib daar wel eens over. Hij herinnerde zich met hoeveel gemak Henri Valthe en hij in hun gymnasiasten-club den rijken en gulhartigen, maar in 't minst niet begaafden of geestigen Dirk hadden overtroefd. Ook merkte hij, bij zijn tegenwoordige ontmoetingen met den glorieusen student, innerlijk niet altijd volkomen zonder bitterheid en jaloezie te blijven. Dit laatste echter hinderde hem geducht en te ijveriger deed hij zijn best zijn vroegeren vriend en dagelijkschen kameraad, van wien hij zich thans al zoo wonderlijk vervreemd voelde, met eenige hartelijkheid en bewondering te bejegenen. De ander, hierdoor gevleid, hield plezier in het contact - 't was trouwens altijd maar kort! - met iemand uit de onderwereld der maatschappij, aan welker hemel hij zichzelven met blijde verrassing een ster voelde worden; de onderlinge vergelijking deed telkens weer deugd; hoewel eenigszins goedig beschermend, behandelde Niesingh Huib toch altijd met vriendschaplijkheid, bood hem gaarne een borrel of glas bier, en stelde hem aan zijn vrienden voor als een goeden ouden kennis, nog van 't gym, tegenwoordig in den handel - uitgeverij, nietwaar? Of was het al weer wat anders? Enfin - kantoorman!

Zóó ging het ook dien middag in het begin van '86. Huib, een beetje schaamachtig om zijn sjofelen hoed en jas - honderd gulden in de maand verdiende hij thans, maar een deel ervan zond hij geregeld naar Haarlem - zag zich plotseling aan een tafeltje

op de studentenkroeg, met Niesingh en eenige van diens luidruchtigste branievrienden. Alleen de student die rechts naast hem zat, correct gekleed, maar zeer eenvoudig, hield zich kalm en wat strak. Deze jongeman, blijkbaar in 't zitten gehinderd door iets dat in den zijzak van zijn colbert stak, greep daarnaar en lei

het voor zich op het tafeltje. De Nieuwe Gids! Als met een reflexbeweging had Huib zijn arm uitgestrekt, zijn hand op het omkrullend omslag gelegd. ‘Mag ik even zien,’ vroeg hij gretig, blozend.

‘O wel zeker, gaat uw gang’ - opzij blikte het donker en glad gelaat, maar bleef koel en recht. ‘Kent u de Nieuwe Gids nog niet?’

‘Nee! Dat wil zeggen.... 'k Heb er over gelezen?’

‘Niet veel goeds dan zeker?’

Huib, getroffen door de kalme rustigheid der vragende stem - zoo ongewoon van één uit dezen kring - keek even op. ‘Nee! Och nou ja! Wat beteekent dat?’ schouderschokte hij, kwasi onverschillig, innerlijk vreemd verward. ‘De critiek tegenwoordig!’

‘Is u litterator?’

‘Ik doe tenminste zoowat aan litteratuur.’

‘O.... Zelf schrijvend?’

Weer keek Huib op, zijn buurman in de oogen, zeer donker in opvallend helder wit. ‘Moet ik daar antwoord op geven,’ vroeg hij terug, met de brutaliteit van den verlegene, voelende intusschen aan zijn jukbeenderen den fellen brand van zijn blos.

‘Pardon! Excuseert u!’ zei de ander, licht buigend; en ook hij scheen nu, onder zijn donkeren huid, snel te blozen. ‘'t Was een onbescheidenheid van me! Pardon.’

En Huib bladerde, las ook iets hier en daar. Maar niet zóó dat de zin der woorden tot hem doordrong. Hij was er te ontroerd voor. Wel alles tegelijk had hij willen lezen. Hij bladerde en keek en las; ofschoon volstrekt niet vergeten waar hij zat, bleef hij met die aflevering bezig, kon er zijn blik niet meer afbrengen. Zijn buurman zweeg nu, rustig, recht, maar de andere studenten begonnen naar hem te kijken, zich naar hem over te buigen, elkander aan te stooten en te lachen. ‘O, dat's dat ding waar Van Eeden in schrijft, hè?’ zei er een, maar Huib hoorde het niet. Daar vond hij het sonnet van Kloos, dat begint: ‘Ik ben een God in 't diepst van mijn gedachten.’ Daar stond het dus, dat waaraan de menschen zich zoo vreeslijk ergerden! Hij las het, gretig, geheel, en bleef er nog op staren toen hij 't uit had, droomend, verrukt, blind van extase. De student naast hem, dit merkend, zei iets tegen de anderen, om hen af te leiden. Maar 't was al te laat. Niesingh, met zijn vlakke hand op het tafeltje slaande, riep plotseling luid: ‘Maar Hoogland, wat zijn dat nou voor manieren! Toe zeg, wees'is een beetje gezelliger, hè? En drink'is uit!’

Huib, geschrokken opblikkend, sloeg het Nieuwe-Gidsnummer dicht, maar nog vóór hij kon antwoorden had zijn buurman, rustig steun gevend, een hand op zijn onderarm gelegd en was aangevangen, niet zeer vriendelijk van toon, maar toch hartelijk door de gemeendheid: ‘Als de lectuur u interesseert, neemt u dan die nummers gerust eens mee naar huis. Ik krijg ze dan wel weer van u. Ik zal u mijn adres geven.’ En hij haalde een kaartje te voorschijn: Jhr. Etienne de Bosweerde van Soelenburgh, cand. jur., Weesperzijde. ‘O! Heel graag! Dank u wel,’ had Huib hakkelig geantwoord; hij zag nu ook de lachgezichten der anderen, begreep onbeleefd geweest te zijn, bloosde sterker. ‘Pardon,’ stamelde hij, met een verlegen lachje naar Niesingh, en bracht zijn glas aan den mond, als wilde hij zijn rood hoofd daarin verbergen. Toen brak er een algemeen geschater los, spottend een beetje, toch niet onwelwillend - alleen De Bosweerde bleef strak - begonnen Niesingh en de anderen grapjes te maken over den Nieuwen Gids, de verzen van Kloos en Verweij, de novellen van Netscher - hoe stond er ook weer wipbillend of bipwillend? O neen,

dat was in dien bundel ‘Schetsen naar het naakt model.’ Aardig gevonden, die nieuwe woorden! En zij maakten er malle variaties op. Maar Huib had geen tijd meer; hij was uit voor de zaak. Toen hij afscheid genomen had, bleef ook zijn

buurman rechtop staan, en, ongemerkt, liep hem in de gang achterna.

‘Apropos, meneer Hoogland! U excuseert toch mijn onbescheiden vragen van zooeven, nietwaar? 't Was belangstelling. Mocht u soms plezier hebben, mij die afleveringen persoonlijk even terug te komen brengen, dan zou me dat bizonder aangenaam zijn. 's Woensdagsavonds vindt u mij geregeld thuis.’

‘O!.... Ja!.... Heel graag,’ stootte Huib opnieuw verlegen uit. Hij wilde er nog iets vriendelijks bijvoegen, maar hij wist niet wat! Zoovéél woelde door zijn warm hoofd, zooveel onverwerkte indrukken, en vage, heerlijke verwachtingen. Doch de ander had al even het hoofd gebogen, ten afscheidsgroet, liep rustig terug.

Dien avond, zéér laat, terwijl hij op den rand van zijn ijzeren ledikant zat, koud en rillerig van ontroering, suf van vermoeidheid - hij had dat eerste Nieuwe-Gidsnummer gelezen, geheel en al - tusschen het afduwen van zijn linker en zijn rechter bottine, greep Huib plotseling in den binnenzak van zijn jasje en haalde dat dingetje nog eens te voorschijn, het visitekaartje met dien langen, adellijken naam: Jhr. Etienne de Bosweerde van Soelenburgh. Jammer alleen dat het zoo'n voorname meneer was! Maar wat een weldadigheid van zuivere en onverwachte sympathie steeg uit dat drukseltje tot hem op. Zooals óók uit zoovele van die pagina's, hartstochtelijke beweringen en échte poëzie, mooi, heerlijk!.... ‘De Bosweerde.... de Nieuwe Gids,’ prevelde de jongen voor zich heen in de nacht-stilte van zijn kamertje, en hij glimlachte van geluk, bleef nog een heelen tijd zoo zitten, met die laars in zijn eene, dat kaartje in zijn andere hand....

Nog wat later, toen hij uitgestrekt lag in het groote donker, dat hem anders wel eens benauwen kon, maar nu aandeed als een enorme grot vol met schoone geheimen, was daar aldoor in zijn gloeiend hoofd dat wonder van een versregel, die ze als 't ware verbond, De Bosweerde en den Nieuwen Gids: ‘Ik ben in eenzaamheid niet meer alleen,’ van Karel Alberdingk Thijm. Dat was Van Deijssel, hij wist het, die van de Groene en van ‘Nieuw Holland.’ Eén en twintig jaar nu, net als hij!.... N e t a l s h i j !.... Och maar, wat kwam het er ten slotte op aan, door wién het gedaan werd! Dát het gebeurde, dat het nieuwe al bestond, daarin was de groote heerlijkheid!

Eindelijk Woensdagavond! De avond waarop De Bosweerde gezegd had geregeld thuis te blijven. 't Had lang geduurd, door Huibs kinderachtig, uren aftellend verlangen, maar nu was hij er dan toch. Hij stond al in het schemerlichte bovenhuisportaal, hoorde er, nog vóór de kamerdeur openging, het luide stemmengeroes, zag een kapstok vol hoeden en jassen. En toen hij binnenkwam, verlegen, amper iets onderscheidend in den lampenschijn-vol-rook, wist hij toch dat het Bosweerde was, die daar op hem toetrad, met uitgestoken hand, en dat in een kring om hem heen verscheiden andere jonge mannen zaten. Ze hadden ook niet gestaakt hun drukke praten; zelfs waren er op 't oogenblik een paar tegelijk aan het woord, en zeer heftig. ‘Wees 'is even stil en laat ik jelie voorstellen,’ sprak daartusschendóór nu die vaste, niét joviale, maar door haar vollen, rustigen klank imponeerende stem, waar Huib de laatste dagen telkens weer aan gedacht had, zonder zich het eigenlijke geluid te herinneren; nu herkende hij dat met een diepe blijdschap, terwijl hij de namen hoorde noemen der één-voor-één even opstaande en zijn hand vattende aanwezigen: Van 't Dorp, Haanstra, Geelveld, Van Ruerlo, Dikkers. Namen, die hij niet kende en die hem aanstonds weer ontschoten, op ééne na. ‘Haanstra’ hield

hij vast. Hij wist, dat er een jonge schilder van dien naam bestond, een impressionist, waar veel over

gesproken werd tegenwoordig - zou dat deze groote, ros-blond gebaarde zijn? Hoe kwam die hier? Toen hij tusschen de anderen inzat, herinnerde hij zich óók weer, dat die zeer magere en inderdaad wat gelig bleeke, daar recht tegenover hem, bij het voorstellen Geelveld genoemd was.

Huib had het natuurlijk wel van te voren gedacht, gevreesd, anderen bij Bosweerde te zullen aantreffen - een vasten ontvangavond! - maar hun aantal overweldigde hem een weinig. Hij lei de Nieuwen Gidsnummers op tafel en bedankte op hartelijken toon voor het leenen. ‘Zoo, heeft u er een en ander in gelezen’, vroeg de gastheer glimlachend. ‘Ja zeker, alles!’ gaf Huib warm terug, en toen werd hij van verschillende kanten verwonderd aangekeken en begonnen ze hem te vragen, dringend, nieuwsgierig. ‘Alles!?’ En wat vond hij er wel van? Was hij vóór of tegen? Wat vond hij het mooiste? Verlegen en blozend, toch met krachtige overtuiging gaf Huib zijn antwoorden. De Bosweerde zelf vroeg hem verder niets, luisterde maar en glimlachte met voldoening; zwijgend reikte hij Huib de sigaren aan en schonk een kop thee voor hem in. Een opluchting was het den jongen Hoogland in dezen blijkbaar instemmenden kring te kunnen uitroepen, dat hij de verzen van Kloos verrukkelijk vond; die van Verweij en Brouwer ook heel mooi, maar toch lang niet zoo aangrijpend, zoo.... verlossend (zelf voelde hij zich verrast door de vondst van dat woord). Trouwens evenals Kloos' kritieken! Ook al de andere prozastukken vond hij min of meer belangrijk en, zéker, óók De Kleine Johannes. Alléén.... ja.... Van Eeden.... o hij bewonderde zijn zeggingskracht, maar tóch - dóór praatte de jongen in een plotselinge, niet te stuiten overgave, een opwinding die hij zelf niet had voelen aankomen - tevens merkte hij hem niet altijd goed te kunnen verdragen. Dat hautain lieve uitleggen, dat neerbuigende zacht en wijs doen, 't kon toch ieder oogenblik - zoo voelde hij het tenminste - in venijnigheid omslaan! ‘Net een leeraar voor de klas, die erg vriendelijk en gemoedelijk, o ja, heel nederigjes en bescheiden doet, maar intusschen besef je, dat het zaak is hem volstrekt niet tegen te spreken, want dat-ie dan opeens verschrikkelijk giftig zou kunnen worden.’

Er werd schaterend gelachen en ‘ho-ho-ho!’ geroepen. Een algemeene beroering ontstond, maar concentreerde zich aanstonds in een twistgesprek tusschen Geelveld, die betreffende Van Eeden Huibs meening deelde, en Van Ruerlo, een jonge schilder, evenals Haanstra, - want hij wás het toch, dezelfde van wien Huib al zooveel gehoord en gelezen had; een schilderij en etsen van hen beiden hingen aan den kamerwand; met helle vreugde begon Huib te beseffen in wat voor kring hij hier plotseling werd opgenomen!.... Van Ruerlo - een lange jongen, die er zwak uitzag; al te blank kromde zich zijn groote neus boven het dunne zwarte snorretje - bleek juist bezig te zijn illustraties te teekenen bij De Kleine Johannes, en dat uit loutere genegenheid; hij dweepte met het werk. Zelfs begreep hij niet, en hij zei het extatisch ernstig, hoe er iemand bestaan kon, die zulk een eenvoudig, en toch zoo diepzinnig, zulk een echt dichterlijk, vaag sprookjesachtig verhaal niet bewonderde; zoo iemand moest hij er dan toch van verdenken een ongevoelige te zijn, een materialist, een bruut. Weer werd er algemeen gelachen. En Geelveld, die met zijn bijkans haarloozen en als uitgerekten monnikskop, grauw schaduwig aan slapen en kaken, zoo heelemaal niets bruuts over zich had - gelijk Haanstra het schertsend uitdrukte - schaterde sarcastisch, met schelle gilletjes. ‘Zóó - zóó!’ riep hij uit, ‘moet je daar een bruut voor zijn, om je niet maar dadelijk te laten bedonderen door een pathetisch of profetisch toontje!

Och, vriend! Ik ben óók medicus, óók psychiater, moet je bedenken; nos kennimus nos! Weet je niet meer wat

Mephisto zegt tegen den schüler?' En hij citeerde eenige regels uit Goethe's Faust. Hierop geraakte Dikkers, student in de oude letteren, een grof en plomp gebouwde kerel, in geestdrift; ook hij kende het groote drama gedeeltelijk van buiten en citeerde er uit met zijn zware bromstem: 'Als 't je om eenvoud te doen is,' riep hij Van Ruerlo in 't gelaat. 'Dáár is eenvoud, koel klassiek, magistraal! Daar kan geen enkele moderne ook maar aan ruiken!'

Opnieuw brak een kabaaltje los. Eenvoud! Alsof 't 'em daarin zat! Alsof dát het ideaal was. 'Eenvoudig maar beroerd, hè?' lachte Haanstra. 'Eenvoud, kenmerk van het ware schoon, wat 'n banaliteit' gilde Geelveld. Maar Van Ruerlo hield zich goed, en bracht de anderen ten slotte tot zwijgen door te verklaren, dat hij 't eenvoudige stelde tegenover de opgesmuktheid, de zinlooze woordenpraal. Aha! Zoo-zoo! Ja-ja! Dán waren ze 't eens! En een opgewonden, prettig-eensgezind, luidruchtig-jongensachtig gepraat begon over de onnatuur, de valsche rhetoriek en zoogenaamde verhevenheid, de bespottelijk drukdoenden beeldenrommel der hollandsche dichters van 18e- en 19e eeuw. Bilderdijk, Helmers, Bogaers, Ten Kate, wat 'n phraseurs! O, nog veel krasser, vernietigender zou Kloos kunnen schrijven, maar juist zijn zelfbeheersching, dat er boven staan, die kalmte en mildheid waren zoo bewonderenswaardig. Maar ánders: als je eens aan Ter Haar dacht en aan Ten Kate en Laurillard! Die heeren had Van Eeden in zijn Grasprietjes toch maar prachtig te pakken genomen! - Kende Hoogland dat boekje nog niet? Moest hij lezen! Magnifiek! - Da Costa toch eigenlijk óók, wat een holle bombast soms. Dikkers opponeerde hier weer tegen, zei dat hij toch ook wel goeie verzen geschreven had. Nu ja, maar hoeveel te méér abominabel slechte! Neen, Potgieter, Huet, Multatuli, mevrouw Bosboom - ziedaar de eenige negentiende-eeuwers, vóór Emants, Perk, Hélène Swarth, De Nieuwe Gids, waar je behoorlijk mee voor den dag komen kon. Nu ja, Vosmaer ook, misschien!.... En Staring, ja, dat was waar, 'Herdenking', een heerlijk vers!

Verrukt, met klinkenden lach en stem, had Huib aan dit smalende en triomfeerende praten meegedaan. Triomfeerende - want dáár waren ze het allen over eens: het was voorbij, het duf-deftige geleuter, nu zou het schoone komen, het daagde al, een groot tijdperk brak aan. Met Jacques Perk en Kloos' schitterende inleiding op diens nagelaten bundel was de victorie begonnen!.... O nog nooit, in zijn heele leven niet, had de jonge Hoogland zich zoo vrij en plezierig voelen spreken tegen anderen over 't geen hem 't diepst ter harte ging. Eindelijk ondervond hij dan toch eens wat het beduidt, onder geestverwanten te zijn! Hoe heerlijk was dit! En hij wond zich op, werd warm en druk; zijn aangezicht gloeide en straalde; telkens keek De Bosweerde hem eens aan met een stillen glimlach. Ook Geelveld, die het dadelijk met hem eens was geweest, bleek meer en meer plezier in hem te krijgen. 'Kijk die nieuwe vrind van je 'n lol hebben,' zei hij zachtjes tegen den gastheer, 'hoe kom je aan 'em, zeg, wat doet-ie eigenlijk?' Maar toen hij geen antwoord kreeg, wendde hij zich rechtstreeks tot Huib, vroeg hem naar zijn werkkring en omstandigheden, en ook of hij hem eens kwam opzoeken; in de Lange Leidschedwarsstraat was zijn kamer. 'Zoo'n fijne als deze is het niet, hoor! Uitzicht op een plee, en je stoot je kop haast aan de balken! Maar in m'n boekenkast vind je haast al de jongere franschen. Kom je 'is kijken?' Grif beloofde Huib. Was het niet of hij 't plotseling had gevonden, dat waarnaar hij half bewust al zoo lang verlangd had, den kring waarin hij thuis hoorde?.. Of een

steun gevend begrepen en gewaardeerd worden, allerlei opwekkende en verruimende gesprekken nu voor hem gereed lagen?

Van 't Dorp en De Bosweerde intusschen

waren in gesprek gekomen over het opkomend socialisme. Een analoge beweging, volkomen harmonisch samengaande met die in de kunsten, zag Van 't Dorp er in - een blonde jongen deze, met een wat dikkig en baardeloos, intelligent, toch droomerig, een echt muziek-gezicht, vond Huib - een beweging, herhaalde hij, met wijde armzwaaien, van krachtige, open menschelijkheid, en tégen den duffen dwang, de ondraaglijke tirannie der burgerlijkheid, van lang verouderde wetten en half vergane conventie! Maar de gastheer zei kalm, die harmonie toch voorloopig te moeten betwijfelen. In den geest der nieuwe kunst vond hij veeleer een neiging tot aristocratische afzondering dan tot democratische verbroedering, veeleer een romantisch-pessimistisch individualisme dan de blijde idealen der socialisten. ‘Hoe kun je 't zeggen! Merk je dan niet op, de groote waardeering voor 't socialisme onder de jonge artiesten? En je zult zien, dat wordt wederkeerig! Juist door de eenvoudigen, de primitief voelenden zal de échte kunst begrepen en gewaardeerd worden,’ riep Van 't Dorp uit, harkend een wijduitgespreide hand door zijn blonden krullebol. ‘Nu ja!’ - De Bosweerde had zijn ietwat weemoedig lachje - ‘die onderlinge waardeering onder revolutionnairen is iets heel natuurlijks, in hun haat en afkeer ontmoeten ze elkaar, maar het komt mij toch voor dat de nieuwe kunstenaars, in Frankrijk en hier vooral, menschen zijn die van excessen houden, van weelde en sterke tegenstellingen, terwijl een rechtgeaard socialist....’ ‘Oho!’ viel de ander hem in de rede, ‘dus jij hoort tot die lui, die denken dat het socialisme alles, het heele leven nivelleeren zal?! Och! Geen kwestie van! Maak je toch niet benauwd! Ja-ja, in het zuiver materieele zal eindelijk eens wat meer gelijkheid komen. In het geestelijke daarentegen - en daar komt het toch maar op aan! - zullen juist veel meer mogelijkheden rijzen, dus een veel grootscher ontwikkeling ontstaan, een grooter mácht ook van den geest!’

‘O!.... Dus dan krijgen we de tirannie van het intellect.’

‘Tirannie? Welnee! Dat juist nóóit meer! Leiderschap! De periode van het geld heeft z'n bloeitijd gehad, die van den geest is in aantocht!’

De Bosweerde gaf niet dadelijk antwoord. Maar Huib, die naast hem zat, hoorde hem toch iets mompelen, terwijl van 't Dorp zijn thee dronk: ‘Van den geest.... jawel.... een redeneerende geest.... theorieën.... een geest zonder God, zonder gemoedsidealen.... Dorheid!’

En een poosje zat de jonge Hoogland, plotseling wat verward, licht verbijsterd en gedrukt, voor zich uit te staren. Ook voor hem, dien ál het jonge, nieuwe, revolutionnaire aantrok, had er tot nog toe een zekere harmonie bestaan tusschen de sociaal-democratische ideeën en de opkomende kunst. Toch was er ongetwijfeld waars in wat De Bosweerde daar gezegd had. Iets diepers ten minste dan in het vage gedweep van dien andere. Meer en meer aangetrokken voelde hij zich tot De Bosweerde; wat een rustige, fijne persoonlijkheid; zou dié zijn vriend kunnen worden?

Maar niet lang duurde zijn gevoel van teleurstelling. Ook hier zou nog wel veel verdeeldheid bestaan, veel onklaars, och natuurlijk! Er zou nog heel wat uit te leven, uit te vechten zijn - maar dat was immers juist het mooie, de heerlijke strijd! Zijn blijdschap, in dezen kring beland te zijn, behoefde er zeker niet minder door te worden. Eindelijk kameraden, eindelijk, eindelijk een vriend.... misschien!....

Van 't Dorp, Dikkers en Van Ruerlo stonden op, gingen gezamenlijk heen. Nu plotseling alleen met Haanstra zittend, terwijl Geelveld met Bosweerde praatte over

een ding aan de muur, had Huib het gevoel den schilder iets te moeten zeggen over zijn werk. Wat zenuwachtig, hakkelend, deed hij het

ook maar dadelijk, vertelde wat hij er van gezien had en dat hij het zoo mooi vond, zoo verbazend levend, zoo.... ja, als 't niet te gek klonk zou hij zeggen: zoo op den man af! Hij bloosde en vroeg excuus voor zijn onbeholpen termen, maar de ander lachte, gevleid, gelukkig, en zei dat Huib maar eens moest komen kijken op zijn atelier. ‘O ja? Mag ik?’ vroeg de jongen, en tranen van ontroerde blijdschap sprongen hem in de oogen, hetgeen hij verborg door naar den wand te loopen waar Haanstra's werk hing: een portret van De Bosweerde in nerveuse, zeer goed typeerende schetslijnen, een paar meisjes met fladderende rokken aan 't strand, een droomerig grachtje. Indrukken kreeg hij erdoor van sterk leven, fijne gevoeligheid, distinctie, maar vooral van vrijheid, ongebondenheid in de expressie.

‘Ja, zeg, Haanstra’ - zei Geelveld, er mede naar kijkend - ‘van dat werk van jou begrijp ik nu volkomen, dat het samengaat met de jonge litteraire kunst, het jonge hollandsche proza bedoel ik; er is datzelfde schetsmatige in en datzelfde fragmentarische. Het geldt tegenwoordig je louter individueele indrukken zuiver weer te geven. Niets minder, maar vooral niets méér, hè? Geen composities maken. Daar moet bij gedácht worden, en dat vinden jelie uit den booze! Gek eigenlijk, tegelijk met de groeiende waardeering voor de groote fransche roman-componisten: Balzac, Flaubert, Zola!

‘Och ja,’ deed de schilder onverschillig, ‘dat zal bij ons ook wel weer komen. Op 't oogenblik hebben wij 'r geen tijd voor. De wereld is zoo nieuw voor ons, we doen niets dan maar noteeren, noteeren!’

‘Jawel, geen tijd en geen rust; jelie fuift te veel.’

‘Dat óók! Wij willen léven intusschen, hè? We hebben lang genoeg onder den druk gezeten waarachtig! Wacht maar, over tien, twintig jaar, als we onze roes hebben uitgevierden ouwe pruiken zijn geworden, dan...’

‘Dan schilder jij ook een slag bij Waterloo. Potstausend, ik zie het al, zeg! Maar voorloopig wordt er hevig getheoretiseerd tegen de groote composities, de dikke boeken!

‘Nou ja, theorieën, dat weet je, die dienen om heilig te verklaren wat je eenvoudig het liefste doet!’

‘Aha! Niet kwaad; hoor je 't, Bos?.... Maar zeg, jelie lezen intusschen toch ook Zola, nie-waar? Hij is me toch een kerel, dat zal je toegeven. Er moet binnenkort weer een nieuw boek van hem verschijnen: La Terre. La Terre! Wat een onderwerp voor hem! God, ik weet nou al, dat ik er een heelen nacht mee zal opzitten en 't niet neerleggen voor ik het uit heb.’

‘En ik,’ zei Haanstra, een pijp opstekend, die hij leuk uit een hoek van zijn mond liet hangen, ‘zal er hier en daar eens in neuzen en er paar prentjes bij teekenen misschien.... Zoo'n enorm boek achter elkaar verslinden, brr! 'k Zou het niet kunnen.’

‘En jij, Bos?’ vroeg de medicus aan den zwijgzaam geworden gastheer.

‘Ik?.... Wel, ik zal waarschijnlijk ook vinden dat ik het lezen moet. En ik zal het ook wel weer bewonderen, vermoed ik, maar er niet erg van houden. Mij lijkt er soms lang niet genoeg natuur in dat naturalisme te zijn, maar juist te veel theorie, te veel systeem liever gezegd.’

Verrast had Huib opgekeken. Hij had nog maar heel weinig van Zola gelezen en zich nooit zoo scherp rekenschap gegeven van zijn indrukken. Maar nu herkende hij die.

‘En u, meneer.... hoe heet je ook,’ vroeg Haanstra die zijn verraste opkijken gezien had.

Huib kleurde weer sterk. ‘Ik zal voorloopig wel geen tijd hebben’, zei hij wat hakkelig weer, en met een licht accent van bitterheid. ‘Mijn lectuur bestaat voorloopig nog grootendeels in allereerste verschijningsvorm.’

‘Hoe is dat dan?’

‘Illusie!’

Toen ook Haanstra en Geelveld opstonden om weg te gaan, maakte Huib een zelfde beweging, maar De Bosweerde, hem ernstig aanziende, vroeg of hij nog niet een poosje kon blijven; de anderen liepen zoo allemaal weg en hij wilde hem ook wel eens graag alléén hebben. Wat verlegen ging Huib weer zitten. O ja, het werd dikwijls laat voor hem, naar bed hoefde hij nog volstrekt niet, betuigde hij met een zenuwachtig lachje.

‘We hebben elkaar eigenlijk nog in 't geheel niet gesproken,’ begon de student, toen de anderen de trap af waren. ‘Het spijt mij dat u 't deze eerste keer zoo vol trof, maar daar kon ik niets aan doen, ik wilde u een avond noemen waarop u mij zeker thuis zou vinden.’

‘Ja-ja, natuurlijk. Maar ik vond het ook heelemaal niet onplezierig zoo, integendeel! U moet weten, ik had tot nog toe feitelijk nooit verkeerd onder menschen van.... ik zal maar zeggen: mijn eigen neigingen, mijn soort, u begrijpt wel wat ik bedoel. Ik wist, om de waarheid te zeggen, niet eens dat er al zulke kringen bestonden, ook onder studenten, met zooveel enthousiasme voor het nieuwe in de kunst, de litteratuur.’

‘Hm! O ja! Enthousiasme genoeg! Opgewondenheid tenminste’, antwoordde De Bosweerde met zijn ietwat droefgeestigen glimlach. ‘'t Is maar jammer dat er gewoonlijk zoo weinig dieper begrip onder zit. 't Is het nieuwtje voor de meesten. Oppervlakkige reactie bij levenslustige jonge menschen, reactie - och, waarachtig geen wonder, na al de gruwelijk saaie burgerlijkheid die wij doorgetobd hebben. In de litteratuur tenminste was niet veel anders overgebleven dan brave verhalen, flauwe grappen en een weeë, pompeuse en preekerige sentimentaliteit. De lach en de traan! Om in te stikken, pf!’

Het was voor 't eerst vanavond, dat Bosweerde zoo los kwam. Huib keek hem aan met verraste sympathie, waarin ook wat verwondering. ‘Hoe oud bent u eigenlijk,’ vroeg hij.

‘Zeg maar “je”, wil je? Wij zijn, geloof ik, wel ongeveer even oud. Ik ben drie-en-twintig. Maar ik begrijp je wel, je vindt me erg ouwelijk voor m'n leeftijd, 'n beetje een ouwe brompot, is 't niet?’

Huib lachte. ‘Zóó erg niét! Maar ja, 't komt misschien eenvoudig weer, omdat ik nog in 't geheel niet omgegaan heb met menschen die zich van zulke dingen rekenschap geven - de heele avond trouwens al voel ik me zoo groen, zoo'n kind! - maar mij leek dat enthousiasme juist prachtig. En zoo hoopvol!’

‘Ja-ja.... Nu, mij ook, mij ook, wel zeker.... Jij staat er frisscher tegenover, hè? En ziet het daardoor allicht beter.... Ik voor mij heb er niet zooveel vertrouwen in. Ik ben een beetje bang dat al dat nieuwe, véél ervan tenminste, gauw verziekelijken zal, tot excessen komen en zoo verloopen. Is het werkelijk een beweging die voortkomt uit sterke en algemeene instincten, of ten slotte niets dan wat dorst naar poëzie bij enkele jonge intellectueelen die 't niet langer kunnen harden in onze zoogenaamde samenleving van theetantes en duitenpletters? Ja, ik weet wel, ik ben een pessimist, een aartstwijfelaar, niet gemakkelijk mee te sleepen, hoe graag ik dat soms wel zou willen. 't Komt misschien wel doordat ik zelf m'n geloof verloren heb, maar ik houd het ervoor, dat geloof in een positief ideaal, ja, ik zou zelfs zeggen: in een bepaalde

wereldorde, het eerste noodige is om groote dingen voort te brengen. De gróóte dingen, waar we allemaal naar snakken. Ik zeg niet het christelijk geloof, hoor, begrijp me goed! Van al zulke vooroordeelen ben ik genezen gelukkig. Waarom zou een ander geloof niet even mooi en hoog zijn als het christelijke. Ik wou maar dat ik er een had!'

Even was er stilte na dezen uitroep, die als een snik naar verlossing geklon-

ken had; dan zei Huib op zachten toon:

'Zou geloof aan de schoonheid dan niet genoeg zijn?'

'Aan de schoonheid? O ja! Misschien wel! Of zéker wel! Als we maar wisten wat schoonheid was. Wie dát met zich zelf heeft uitgemaakt en er krachtig in gelóófd, ja die....! Maar ik zie ze nog niet!'

Huib bloosde weer, als betrapt op pedanterie. 'Ik zou het zeker ook niet durven zeggen, dat ik voor mezelf heb uitgemaakt, wát schoonheid precies is. Maar ze i s er.... en óók in mij.... dát weet ik! En dat ik er altijd naar verlangen zal en altijd trachten dat verlangen te bevredigen. Al zal dat waarschijnlijk nooit lukken, althans door mijn eigen hulpelooze pogingen niet.... ik....' Hij verwarde zich in zijn ideeën, streek zich verlegen over 't gloeiende hoofd. 'Wanhopig of ongelukkig worden kan ik zoodoende toch niet, geloofik.'

'Ik hoop het voor je.... Je bent misschien ook nog nooit op het randje geweest, hebt nog nooit.... och nou ja.... Mogelijk is het alles maar een kwestie van aanleg, geaardheid.... Doe jij je best maar, je illusies te behouden!'

'Daar zal ik waarachtig mijn best niet voor hoeven te doen. Daar zorgt het leven wel voor, het mijne tenminste. Als je nooit kans krijgt, je illusies te verwerkelijken, dan hou je ze van zelf!' En Huib vertelde het een en ander over zijn leven van tot nog toe. Hoe de noodzaak het had gemaakt. Dit bracht ook De Bosweerde tot spreken over zijn omstandigheden. Hij was de eenige zoon van een rijk Limburgsch edelman, een paar jaar geleden gestorven, plotseling - een hartkwaal! - nu had hij alleen zijn moeder nog en twee zusters, een oudere en een jongere - bijna net als Huib; deze toevallige overeenkomst deed hen met nieuwe verrassing elkaar in de oogen blikken. Maar overigens was er wel veel verschil. Etienne had zich eigenlijk nog nooit iets hoeven te ontzeggen; studeeren kon hij, in de rechten, de filosofie en in alles wat hem verder aantrok, net zoo veel en zoo lang als hij wenschte. Helaas, hij had er zijn katholieke geloof, in de veilige koestering waarvan hij door zijn oprecht-vrome, zijn engelachtige moeder was opgevoed, al bij verspeeld!

''t Is gek,' begon Huib peinzerig, 'ook ik ben feitelijk godsdienstig opgevoed, protestant dan. Op de lagere school werd ons de bijbel als met de paplepel ingegoten. Mijn vader was een zeer kerksch man in die tijd. Later kon hij zich moeilijk bewegen en ging hij ook niet meer naar de kerk, ik geloof trouwens dat hij ten slotte met alle dominees overhoop lag; hij kon zoo lastig zijn, op sommige punten. En moeder die maar aannam wat hij zei.... een verdrukte, lijdelijke figuur, altijd geweest.... Ze heeft zich eigenlijk nooit uitgesproken tegen ons.... Of ze zelf nog weet wat ze gelooft, of niet gelooft, ík weet het niet.... Maar dat wou ik zeggen: 't is vreemd, maar ofschoon ik dan al jaren heelemaal buiten de feitelijke godsdienst leef en ook volstrekt niet meer geloof, natuurlijk, aan die oude legenden.... en ook eigenlijk niet meer aan de God van Jezus, die hij zijn vader noemde, en aan een hemel en een hel.... toch heb ik nooit het gevoel gekregen dat ik mijn innerlijkst geloof, of mijn vroomheid, hoe je 't noemen wilt, verlóren heb.... Nee, 't is tóch een geloof!.... Misschien mag ik niet zeggen: aan God, maar dan toch wel aan het goddelijke, het mysterie van leven en wereld, waar we allemaal aan onderworpen zijn en allemaal deel aan hebben, ofschoon we er niets van begrijpen. Zie, ik, ik geloof dat wij menschen zelf, evenals trouwens de heele natuur, goddelijk zijn, deel van God, en daar word ik mij het best van bewust door aan de schoonheid te denken. Zoo heeft ook Kloos het zeker bedoeld, toen hij schreef: 'Ik ben een God in 't diepst van mijn gedachten.'

‘'t Is mogelijk,’ zei De Bosweerde, licht schouderschokkend, ‘maar.... nu je toch

van dat sonnet spreekt.... de troostelooze ontoereikendheid van zulk soort geloof is daar wel heel duidelijk in. Nauwelijks heeft hij het geuit, zijn trotsche besef van goddelijkheid, of hij snikt het uit van verlangen naar wat warmte, innigheid, naar een wezen dat hij niet zélf is en dat hij dicht bij zich voelen kan.'

'Och ja,' antwoordde Huib na een poosje zwijgens, 'arme stumperds, hopelooze zoekers, en die elkaar vreeslijk noodig hebben, zullen we altijd wel blijven. Maar.... ook alléén kunnen we toch heerlijke oogenblikken hebben. Dat heeft mijn eenzaamheid mij wel geleerd. Soms als ik onder sterren loop, of onder den blauwen hemel, al is het in een nauwe, vuile, donkere straat, kan ik me plotseling zoo diep vroom voelen. Een echt kind van God - ofschoon ik hem nooit vader zou kunnen noemen - een gebenedijde, een verheerlijkte, door iets.., ja.... iets dat ik eigenlijk in me heb, maar 't is dan net alsof ik het herken daar in de hoogte, in een ster of een wit wolkje!'

Met stralende oogen had Huib gesproken en zijn nieuwe vriend had hem aldoor aangezien. Na een paar seconden stilte, zag hij zich een hand toesteken en hij hoorde een ontroerde stem die sprak: 'Ja, jij hebt iets dat ik mis, dat voel ik wel.... Je moet maar dikwijls bij me komen. Wil je dat?'

'Graag!' Het woord kwam heesch uit zijn keel. Hij wist zelf later niet goed meer waarom hij toen dadelijk opgestaan was en afscheid had genomen. Maar wèl herinnerde hij zich zijn heele verdere leven, hoe hij naar huis holde dien avond, dronken en suf, van vreugde en toomelooze ontroeringen.... En hoe hij gegrabbeld en gesnikt heeft in zijn hoofdkussen, van puur geluk.

(*Wordt vervolgd*).

Palestijnsche bedowinen-zeden, door Maurits Wagenvoort. (*Vervolg*).

Alleen bij feestelijke gelegenheden eten de bedowinen het vleesch hunner schapen of van jonge kameelen. Op gewone dagen bestaat hun voedsel uit eigen gebakken broodkoeken, schapenkaas, zure melk en dadels. Hun drank is koffie en water van de naast-bij liggende bron, door de vrouwen 's morgens en 's avonds geschept.

Mijn komst was een feestelijke gelegenheid: er werd dadelijk 'geslacht.'

Boven een groot vuur, in een kuiltje [i]n den grond aangemaakt, werd spoedig, [n]adat sjeich Ali en ik in het kamp der b e n i Abdoe'l-Mesjid waren aangekomen en door den ouden schriftgeleerde en schrijver s i d i Oemar verwelkomd, een schaap aan het spit gebraden, dat weldra heerlijk gekruid en gebruind, druipend van zju, op een groot-houten blad voor mij werd neergezet, terwijl sjeich Ali mij uitnoodigde het op te eten.

Hij en zijn stam, zooals alle bedowi's, waren aan een leven van soberheid gewend: dagen lang kunnen zij zonder voedsel de vermoeiendste tochten en arbeid doen, en gewoonlijk eten zij niet veel. Maar hun magen zijn van elastiek; bij bijzondere gelegenheden stouwen zij met het grootste gemak, zooal niet een heel schaap, dan toch een geheel lam met den noodigen toespijs van broodkoeken en kruiden of vruchten. Sjeich Ali en de zijnen vermoedden waarschijnlijk wel, dat ik niet het geheele schaap zou verorberen, maar in een geval als het mijne: hoe meer een gast

eet, des te grooter eer voor den gastheer. Indien ik het geheele gebraad had willen en kunnen verslinden, zouden zij mij daarin aangemoedigd hebben.

Een gewoon schrijvers-eetvermogen is echter beperkt. Het opperhoofd der B e n i Abdoe'l-Mesjid had zich tegenover mij aan

de groote houten schaal gezet in een halven kring zijner voornaamste stamgrooten, zijn zonen allereerst, s i d i Oemar aan zijn eerezijde, terwijl achter hem stonden of zaten al wat de stam aan manvolk bezat, dat niet met de kudde uit was. De honden, verlekkerd door den geur, vormden den buitensten kring. De sjeich had zijn prachtigen ponjaard in het schapengebraad gezet om het hier en daar in stukken te snijden, deze brak en scheurde hij in kleinere met de vooraf gereinigde handen. In een hollen broodkoek stond wat zju voor mij gereed en daarin stapelde hij de brokken op, welke hij een voor een afscheurde. Hij verzocht mij nu hoffelijk en onder aanroeping van Allah toe te tasten, terwijl hij mij naar de aartsvaderlijke reeds in den Bijbel beschreven zeden zijns volks, zou bedienen. Hij en zijn mannen zouden na mij eten, indien ik wat voor hen overgelaten zou hebben. Zoo wilde het hun gebruiken.

Natuurlijk, dat de sjeich en s i d i Oemar zich goed hielden, maar het was goud waard de gezichten der anderen gade te slaan. Allen moedigden mij aan te eten en méér te eten, immers hoe meer ik at hoe meer eer voor het opperhoofd en den stam. Maar tevens: hoe minder ik met goeden eetlust en wil naar binnen werkte, hoe meer er voor de altijd hongerige nakomers over zou blijven. Op de gezichten der dichtst tegenover mij zittenden was duidelijk deze tweestrijd te lezen. Ik at zooveel mogelijk om sjeich Ali pleizier te doen, trouwens het gebraad was heerlijk en de broodkoeken, ofschoon wat zanderig: in gloeienden asch gebakken, smakelijk genoeg. Maar op het laatst moest ik het werk staken. Sjeich betuigde, ik geloof welgemeend, zijn ontevredenheid over mijn geringen eetlust, en vroeg of het mij niet smaakte?

Maar toen vielen hij en zijn zonen en de grijze schriftgeleerde, met een paar ‘ouderen’ meer, aan op wat over was. Allen tastten met de rechterhand toe naar wat voor hen lag. Zij kloven en kraakten de kleine beenderen met hun prachtige sterke tanden, en passeerden sommige kluiven, waar nog wat vezels aan zaten, aan hun achterzittenden, die begonnen te smikkelen en de kleine knookjes zeer wel met hun kiezen vermaalden, terwijl de groote beenderen werden voorgeworpen aan de honden, die met hun staarten kwispelend zoo dicht den mannenkring genaderd waren, als vrees en eerbied hun dit toestonden. Niemand der omzittenden sprak een woord, dan wanneer hij of een ander een dier diep uit ons innigste menschzijn voortkomende zuchten slaakte van goede spijsvertering, welke wij onbehoorlijk, maar zij van de allernoodzakelijkste goede manieren vinden. Dan dankte de genieter innig het Opperwezen voor de bewezen genade en mompelde: ‘E l h a m d o e 'l l a h !’ en allen in den kring spraken het hem eerbiedig na: ‘e l h a m d o e 'l l a h !’ Soms namen de eters, reeds verzadigd, de aarden kruik met water uit de bron, maar dit was zoo troebel en vol larven, dat zij over hun open, opgeheven monden een tip van hun hoofddoek legden om het water te filteren, dat zij uit de hoog opgehouden kruik handig lieten neerloopen.

Kort na dit feestmaal viel de avond en met een storm van geblaat kwam de reusachtige kudde in groepen van de naburige hoogten om in en om het kamp bescherming te vinden voor dien nacht. In de tent werden een paar koperen olielampjes ontstoken, waarvan het licht een schilderachtigen gloed wierp op de wilde mannen-gezichten om mij heen. Sjeich Ali en zijn zonen bleven nog wat napraten, terwijl de overigen eerbiedig toehoorden, met zoo gretige aandacht, dat het duidelijk was, hoezeer mijn komst hun eentonig leven aangenaam verbrak. Ik was echter vermoeid en slaperig. Weldra werden de lichtjes uitgeblazen en legde ieder zich neer

waar hij zat. Maar de sjeich en zijn zonen legerden zich om mij heen om mij te beschermen met hun lijf.

Ach, tegen één vijand, een bloeddorstige, tientallen zelfs, konden zij mij niet

beschermen: de vlooien. Ik sluimerde in, jà, maar spoedig liet dit ongedierte mij geen rust, dien nacht niet en niet de volgende nachten van mijn verblijf bij de bedowinen. Bovendien was ik, evenals deze mannen, geheel gekleed, zelfs met heel wat meer kleeren aan dan zij. Ik had enkel mijn laarzen uitgetrokken. Aan slapen was dus geen denken, op 't gunstigst aan een licht gesluimer, en zoo, ondanks het vermoeiende leven, dat ik leidde, denk ik gedurende al die dagen, dat ik met de bedowinen leefde, niet meer dan enkele uren werkelijk vast geslapen te hebben, ofschoon ik steeds, wanneer ik neerlag, slaapbehoefte gevoelde.

Daar was ook zooveel om mij uit den slaap te houden: geruchten en geluiden, waaraan de slapers om mij heen gewend waren, maar ik niet. De kudde rustte evenals menschen, maar zoomin als deze, sliepen alle dieren door. Er waren steeds schapen die blaatten, kameelen die bulkten, paarden die hinnikten, honden die blaften, in de verte hyena's die gilden. Dan, vlak bij mij, lagen de snurkende slapers, of anderen, die in hun slaap prevelden, en in de naburige tenten waren kinderen die schreiden, vrouwen die haar zuigelingen in slaap trachtten te zingen. Daar was, al die nachten, een vrouw, die maar voordurend den handmolen deed knarsen onder het uitklagen van steeds het hetzelfde droefgeestige lied. Dan, door de wijde opening van de tent, zag ik, boven de zwarte afkarteling van het verre gebergte den aanbiddelijken sterrenhemel, waarin de felle vonkels langzaam zich voortbewogen langs hun baan, soms bedekt door enkele grillige, aan de randen schitterende wolken, welke de afkomst der naderende ‘laatregens’ aankondigden.

Het was waarlijk een grootsch en schoon leven, in welks midden ik toefde, en ik betreurde het, stadsbewoner, beschavingsmensch, het niet volkomen met de menschen om mij heen te kunnen leiden. Ons leven is samengesteld uit duizenden dooreen warrelende, elkaar vaak bestrijdende elementen, waarin de rust slechts met onzen slaap komt, doch zelfs dan nog vaak gestoord wordt. De onrust, het kunstmatige is ons een tweede natuur geworden. Daarom kunnen wij het leven van natuurmenschen niet meer genieten. ‘Ik denk: ik zou met de dieren kunnen omgaan en leven’, zegt Walt Whitman, ‘zij zijn zoo vredig en zelfgenoegzaam’. Om dit langen tijd te vermogen moet men een natuurmensch of een dichter als Whitman of Thoreau zijn.

Deze bedowinen waren het gewend, maar ik, ach, het viel mij spoedig zwaar met de bedowinen te leven. Niet wijl de volgende dagen mijn voedsel slechts bestond uit broodkoeken met l e b è n - de zure melk hunner schapen - en wat dadels. Vooral de l e b è n , voor mij verzoet door den suiker, door het hoofd uit Jeruzalem meegebracht, was smakelijk genoeg.

Van suiker gesproken, wil ik hier een paar woorden invoegen over de innerlijke organisatie der stammen. Zeker, alle die een stam vormen, zijn van één afkomst: een man uit lang vergeten tijd, zóó die Abdoe'l-Mesjid, van wien de bedowi's, wier gast ik was, zich de b e n i noemden - de Zonen - zooals ‘de Kinderen Israëls’ de Beni-Israël waren. Maar die stamvader is dikwijls zoover af, dat de stambroeders slechts heel verre neven zijn, die moeite hebben hun onderlinge verwantschap na te gaan. Want verder dan hun grootvader brengen zij het zelden.

Wat houdt nu den stam bijeen? Het denkbeeld van saamhoorigheid allereerst, het besef, dat men slechts door den stam iets is, eenig recht heeft, voorts het gemeenschappelijk bezit: de kudde, de rijdieren, de kameelen, waarvan zeker enkelen in 't bijzonder aan het hoofd of den ‘ouderen’ toebehooren, maar toch niet geheel los

van den stam zijn. Dan het vrouwvolk: de jonge dochters zijn het volstrekte eigendom van den vader, de vrouwen, dat van den man, maar man en vader kunnen zich

met de hunne niet van den stam losmaken zonder daarin een geheele revolutie te bewerken. Het stamhoofd is niet enkel de vorst, hij is ook de rechter en, op grond der Koranische wetgeving, waarvan hij niets weet, gewoonlijk voorgelicht daarin door den schriftgeleerde, die er niet veel meer van weet, spreekt hij in voorkomende gevallen recht. Zoo was er in de laatste jaren van sjeich Ali's vader, Moerad, nog een overspelige vrouw tot den dood door steeniging veroordeeld. Er moet echter bij gezegd worden, dat de invloed der Westersche denkbeelden, door middel van het meestal slechts met passief verzet gedragen Turksch bestuur, ook onder de Bedowinen doordringt, naarmate zij zich dichter bewegen bij de stroomingen van ons leven. Een zachtere rechtspraak dringt overal bij de 'tentbewoners' door.

Ook wordt de persoonlijke vrijheid der stamgenooten grooter: zij beschikken vrijelijk over hun persoon, de mannen, wel te verstaan. Ieder kan zich van den stam losmaken, vooral als jonggezel, en dan in een anderen over gaan, niet zonder goedvinden van dien anderen stam echter, zooals van zelf spreekt. De sjeich is onbeperkt gebieder over den stam: alleenheerscher bij de gratie Gods. Maar indien hij een dwingeland is, of onrechtvaardig, komen samenzweeringen tegen zijn leven voor, en wordt hij naar een betere wereld gezonden. Meestal echter heeft de sjeich van een bedowi-stam niets van een Oostersch despoot. Het leven der tentbewoners is daarvoor te eenvoudig en te aartsvaderlijk. Vaker wekt hij echter een ontevreden stemming onder zijn volgelingen door zuinigheid, of zelfs door gierigheid. Want onder zijn verplichtigen tegenover den stam - en het spreekt in dit geval van zelf dat enkel de mannen bedoeld worden, immers de vrouwen tellen slechts als lastdraagsters, arbeidsters en kinderbaarsters mee - behoort, dat hij o.a. voor tabak en koffie zorgt, en deze, zoo dit gewenscht wordt, suikert. Door te groote zuinigheid ten opzichte dezer genotmiddelen kan hij ontevredenheid wekken, en dan komt het voor, dat jonge mannen zich afscheiden en aldus 'asch strooien' over zijn hoofd, door zich bij een anderen stam aan te sluiten en daar mee te deelen, waarom zij hun volk den rug hebben toegekeerd.

Zulk een reden tot ontevredenheid - maar de anderen zeiden: geheel ongegrond, want sjeich Ali bracht van Jeruzalem altijd de beste koffie mee en suikerde die in overvloed, dit kon ik ten overvloede getuigen - meende die 'hond, zoon van een hond,' de jonge Machmoed-ibn-Aboe-Bek'r, die er kort geleden met 'de meid Chadidsjah' van door gegaan was, ook te hebben. Daar was bij gekomen, dat sjeich Ali hem eens in tegenwoordigheid der ouderen, de bestraffing van een oorvijg had gemeend te moeten geven voor een overtreding, waaraan het later bleek, dat hij onschuldig was. 'M a s j a l l a h !'

Het was maar een lichte straf geweest, ofschoon - wie de handen van sjeich Ali aanzag, moest erkennen, dat die 'lichte straf' zwaar genoeg kon treffen. Sedert dien tijd had de jonge Machmoed gemokt, dit wist iedereen. Maar dat hij het eens was met de mooie Chadidsjah, dat wist niemand, en met haar de satanische wraak overlegd had er van door te gaan naar die 'honden van Beni-Ibrahim,' terwijl Chadidsjah bestemd was weldra te trouwen met den zoon van den sjeich der Beni-Jacoeb, dit wierp over den geheelen stam, maar in het bijzonder over het hoofd van sjeich Ali, den asch eener niet te vergeten smaadheid, waarvan de wraak slechts door mijn komst was uitgesteld.

Ofschoon ik mij volkomen ongeschikt gevoelde om dit tentleven, waaraan ik mij in een onberaden oogenblik had toevertrouwd lang te leven, zag ik er den adel en

schoonheid zeer wel van in. Wanneer met-zonne-opkomst de kudde uittrok om op de naburige bergweiden te grazen, en ik dan soms met

deze of gene troep meeging, ook wanneer zij tegen zonsondergang terugkeerde, dan was dit telkens een moment, waarvan de plechtige stemming mij ontroerde. In het kamp ging de arbeid van het scheren der schapen, soms van de kameelen door, de vrouwen deden den vrouwelijken, d.i. den zwaarsten arbeid, meestal onder het zingen van droefgeestige wijzen, waarbij zij woorden bedachten naar den inval van het oogenblik.

Zij geraakten allengs aan mijn tegenwoordigheid in het kamp gewend, evenals de honden, en ofschoon ik haar nog vaak betrapte, dat zij de hoofden bijeen staken om, kijkend in mijn richting, over mij te spreken, ik merkte aan geheel haar doen en laten, dat zij reeds over haar eerste nieuwsgierigheid heen waren.

Nooit kwamen zij in de tent, waar ik neerlag, de ‘tent der beraadslaging’, maar terwijl ik mij vrijelijk in het kamp bewoog, maakte ik soms een praatje met de oude vrouwen, in de hoop, daardoor de jongere en mooiere tot een gesprekje uit te lokken. Deze echter betoonden zich zoo schuw, dat ik meestal geen woord uit haar kreeg en het al veel was, indien zij haar gelaat niet met den slip van haar hoofddoek omsluierden. Toch vonden zij het wel aardig door mij aangesproken te worden, want wanneer zij zich aanstonds verwijderden, zag en hoorde ik haar met groote vroolijkheid tezamen ginnegappen en lachenbekken.

Er waren heel-mooie Oostersche typen bij, maar haar schoonheid was spoedig verwelkt, want, op twaalfjarigen leeftijd reeds getrouwd, waren zij door het moederschap en den afbeulenden arbeid met twintig al oude vrouwen. Haar schoonheid, aanvallig en bekoorlijk zoo lang zij nog kinderen waren, verwilderde en vergroofde spoedig.

Maar twee heerlijke schatten behielden zij lang: haar zwarte gloed oogen en de twee snoeren mooie tanden in den mond der rijkbloedige lippen. Doch behalve dat heur haar slecht of in 't geheel niet gekamd was, waren haar gezichten tusschen de oogen en op de wangen en de slapen getatouëerd, ook haar kleine en vaak fijne handen - langs de aderen met festoentjes - en de vingernagels, evenals die harer teenen, geheel geverfd met h e n n é . Deze tatoueering maakte, dat zij er nog woester uitzagen en nog vuiler dan zij reeds waren. Want dit was het overheerschende kenmerk der tentbewoners: hun vuilheid. Wasschen kunnen zij zich zelden of nooit, wijl de bronnen, waaraan zij legeren op 't rijkst genoeg water leveren om mensch en dier te drenken. Zoo vervult bij hen het zand de reiniging, ook de hun door den Profeet voorgeschrevene, welke anders aan het water is opgelegd.

Dit gebrek aan water om mij behoorlijk te wasschen, ofschoon mij telkens als ik het wenschte, een scheut voor dit doel werd geschonken, was, met het feit, dat ik niet uit de kleeren kwam, de oorzaak, dat ik na een paar dagen reeds hartelijk genoeg had van mijn verblijf in de tenten. Wanneer ik het mij gebrachte water bezigde om mijn gezicht en handen, druppelsgewijs, te reinigen, zag ik de bestraffende blikken der mannen om mij heen, die het, wat men in ons land ‘zonde en schande’ zou noemen, vonden, dat zij mij het gebenedijde water zagen gebruiken voor zulk een vernederend doel als lichaamsreiniging. Zij achtten dit een der vele onzedelijkheden, waaraan stadsbewoners, in het bijzonder die van ‘Frankische’ afkomst, zich dagelijks schuldig maken.

Zooveel te erger voor mij, dat zulke beschavingsfutiliteiten mij de grootsche aandoening van het leven, dat ik om mij heen waarnam, bedierven. Want dit leven had al de poëzie behouden van de aartsvaderlijke tijden, zooals in het oude Testament

beschreven zijn. Dit was hetzelfde breede en schoone leven van Vader Jacob en zijn zonen. Niets ontbrak er aan, en telkens wanneer ik daarna dat sublieme boek opsloeg en er in las, dacht ik aan mijn kortstondig verblijf te midden der ‘Zonen van Abdoe'l-Mesjid.’

* * *

(Slot volgt).

Kroniek.

Boekbespreking.

Cornelis Veth, Wissewas, Burleske Comedie in vier bedrijven, Bussum, C.A.J. van Dishoeck, 1918.

Wie anders dan Cornelis Veth zou thans in staat zijn, zoo kinderlijk-vroolijk te spotten met Branimoelen en Bufluffen als geschiedt in deze inderdaad in de hoogste mate ‘burleske’ comedie! Veth's Prikkel-idyllen, fijn en puntig, nooit aangedikt als ze waren, vertoonden allerlei nuancen van geest, alleen de boosaardige uitgesloten; hun ironie was soms nauwelijks merkbaar, hun satyre alleen door den hoogst aandachtige ten volle te genieten; zij waren, en zijn, hoe populair en schijnbaar algemeen aansprekend, elk wat wils gevend dan ook, wel heel bizondere lectuur voor artistiek en litterair-gevoeligen. Dirk Coster heeft het indertijd, schrijvend in deze kolommen over ‘Nella, of het slachtoffer van Misdaad en Bedrog’ wel heel juist gezegd: ‘Alles is komisch in dit boekje, iedere zin, iedere overgang, iedere komma’.

Men zou van dit nieuwe boekje, verschenen in het formaat der Prikkel-idyllen, hetzelfde kunnen getuigen, doch tevens erkennen, dat zóó'n subtiele waardeering, zóó'n fijne aandacht voor overgangen en komma's hier niet meer noodig is. Als ik het wel heb, beteekent dit geenszins een achteruitgang in Veths' geest en kunst. ‘Wissewas’ is niet enkel meer een boekje voor groote menschen, die graag eens fijntjes glimlachen en zich stilletjes verkneuteren, Veth had er even goed een kinderboek van kunnen maken. Was hij engelschman geweest, hij had het allicht gedaan, en zijn kinderboek zou, voor het onmetelijke engelsch-amerikaansche publiek, somptueus zijn uitgegeven, verkocht voor minstens zes shillings, gelezen en bekeken door honderden werkelijke kinderen en duizenden kinderlijke geesten. Hoe zou hun lach er over gedaverd hebben! Wij, Hollanders, lachen zoo hard niet, wij zijn zoo ingetogen, zoo deftig en - meerendeels - zoo erg weinig kinderlijk. Ik vrees dat er, onder ons, wel vele honderden zullen gevonden worden, die het echt kinderlijk vroolijke, het h o o g -k i n d e r l i j k z u i v e r e , van dezen spot niet begrijpen en iets mompelen van kinderachtigheid en flauwe nonsens.

Hoe beklaag ik ze, die honderden! Hoe beklaag ik ze in hun ernst en hun deftigheid, die niet hartelijk en echt meer lachen kunnen, met de kinderen mee, om generaal Branimoel en maarschalk Bufluf, graaf Porceleijn, den minister van Buitenlandsche Zaken, en zijn niet minder in de hoftaal geverseerden collega van finantiën Saldo. Met de kinderen mee! O niet van alles zullen kinderen ook hier ‘het fijne’ begrijpen.

Maar doen zij dat soms wel, als zij, gierend van plezier, de ‘toybooks’ van Caldecott bekijken? Misschien lukt het Veth nog eens, zijn eenvoud en kinderlijkheid tot zoo hoog op te voeren, dat ook de kinderen altijd en overal zijn taal verstaan. Bij Caldecott - en daarom is mijn vergelijking onbillijk - zit de fijnheid, die de kleintjes niet begrijpen kunnen, in de

teekeningen alleen; de tekst bestaat uit oude, tijd-beproefde kinderrijmpjes. Veth, om zijn prentjes te kunnen vertoonen, moest ook zijn tekst zelf maken, en litterator-teekenaar als hij is, richtte een deel van zijn zeggingskracht en zijn uitingsbehoefte zich tot de geschreven kunst als medium.

Men moet weten, dit nieuwe boekje van Veth is zeer ‘actueel’! Hij lacht en spot er in met dingen, waaraan ernstiger lieden zich thans dagelijks ergeren, en dat met alle ‘recht’! Ziehier een stukje dialoog (uit het eerste tooneel van het eerste bedrijf) waarvan kinderen, die nog geen kranten lezen, zeker de pointe niet genieten zullen. Matadora, regentes van het koninkrijk Wissewas, spreekt tot Porceleyn, haar minister van Buitenlandsche Zaken:

‘Hield maarschalk Bufluf dan den Jut niet tegen?
Het Stafbericht vermeldde zeeg op zege!
Ik las het ééne na het andere bulletijn,
Dat Bufluf won, en over heel de lijn!’

waarop de oude diplomaat:

‘Hij won zóó zeer, vereerde Majesteit
Dat 't Juttenheir voor onze hoofdstad leit
Hij won en won, trok winnende terug,
Nooit week een overwonnene zoo vlug!’

En ook verderop in ditzelfde gesprek zal den absoluut onergdenkende het een en ander ontgaan:

MATADORA:
Genoeg, minister van den kouden grond!
Neem uw ontslag, ga alsjeblieft terstond!
Zeg, uw gezondheid laat geen werken toe, -
Zeg wat gij wilt, maar ga, ik ben u moe!

PORCELEYN:
Welaan dan, koningin, ik vraag ontslag.
Dan blijf ik staatsraad, als 't tenminste mag?

MATADORA:
Dat's goed, pak dan nog aan, dat ordelint

(werpt hem orde toe)

En hoepel nu meteen maar op, mijn vrind.

(Porceleyn af).

Zoo moet men ook noodzakelijkerwijs iets verder dan de muren van een kinderkamer in de wereld hebben rondgekeken om een gesprek te waardeeren als het hier volgende van minister Saldo met Foppo, den journalist.

SALDO:
Dat weet ik. Al uw tijd is 't land gewijd.
Maar nu moet ik u even laten schrikken:
De oorlog loopt gevaar!

FOPPO:
Is 't waarlijk? Wel verdikke!

SALDO:
Zegt u dat wel! Men leutert weer van vrede!
En onze fondsen gaan weer naar beneden.

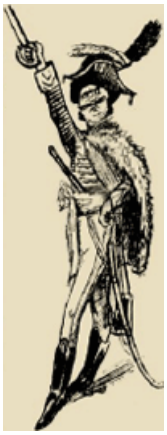
FOPPO:
Ha, welke lafaard durft van vrede praten?
Wie noemde 't eerst dat woord? O onverlaten!
Zie mij eens aan, vecht ik niet even lang
Als wie ook, met mijn pen, en ben ik bang?
Nog pas, nadat 'k dat hoofdartikel schreef,
Waar van den vijand geen stuk heel in bleef,
- U weet wel, 'k zei: met die barbarenbent,
Vecht men natuurlijk tot het bittre end.
En 'k riep u toe: ‘doe onder geene pressie
Het Juttenpak één enkele concessie’ -
At 'k, of er niets gebeurd was, mijn diner
En deed mijn tukje op de canapé!

SALDO:
‘Helaas, zoo moedig is niet iedereen!
Ik hoor, aan 't front daar klaagt men steen en been.
En overal wordt nu van vreê gesproken.

FOPPO:
Daar dient direct een stokje voorgestoken!’

En toch.... zou het misschien wel meevallen. Of tegen? Kleine potjes hebben ten allen tijde naar verhouding heel groote ooren gehad, en, wie weet, wordt De Telegraaf tegenwoordig ook in de kinderkamer gelezen! Maar, al deze gekheid op het stokje van Foppo, ook zonder het juiste begrip

van zekere finesses, schiet er koddige malligheid genoeg in dit boekje over om groote en kleine kinderen hartelijk te doen lachen. En daartoe doen ook thans weer, als steeds, Veths geestig-meevertellende

prentjes het hunne. Voor zoover ik, als bescheiden leek, kan oordeelen, zou ik zelfs zeggen, dat ook met zijn prentjes Veth nog aldoor beter, aldoor snediger en raker wordt, en dat hij ook meer en meer beheerschen gaat wat men nu eenmaal gewend is, met een eigenlijk een beetje mal woord, de techniek te noemen. Ik voegde hier een paar ‘staaltjes’ van Veth's teekenkunst bij; dan kan iedereen, die zich daartoe bij machte gevoelt, zélf oordeelen.

H.R.

J.M. Acket, Stijlstudie en Stijloefening, een leerboek met opgaven om mondeling of schriftelijk te beantwoorden, voor alle inrichtingen van voortgezet onderwijs, Haarlem, De Erven F. Bohn, 1918.

Neen, neen, met alle respect voor J.M. Acket, wiens frissche, hartelijke, misschien wat al te familjare, maar zoo innig goed bedoelde essays over Thomas à Kempis, Van Deyssel en meer anderen mij wel sterk en levend in 't geheugen gebleven zijn, dit leerboek van hem is, zoo meen ik stellig te mogen verklaren, niet wat wij op 't oogenblik noodig hebben. ‘Barbarismen’, ‘Tautologie’, ‘Pleonasmen’ ‘Semantiek’, ‘Symmetrie’, ‘Analogie’, ‘Contaminatie’.... och maar, asjeblieft, spaar ons, spaar ons, zeer geleerde heer, en leer de jongens hun gedachten toch uitdrukken, klaar en helder en zonder op eenige van al die.... fraaiïgheden te letten, leer hen enkel zich van hun gedachten terdege rekenschap geven en er logische zinnen van bouwen. ‘Zinsbouw’ en ‘Stijl’ zijn slechts twee uwer zesentwintig hoofdstukken. Neen, neen, zoo raken wij er niet uit, - uit het moeras van ons taalonderwijs n.l.

Het spijt mij heel erg! Acket was een dergenen op wie ik placht te rekenen voor de groote onderwijsrevolutie die zoo verschrikkelijk noodig is.

H.R.

Betty Bierema, Het Hoogfatsoen van Herr Feuer, herinneringen uit mijn duitsche kantoortijd, Leiden A.W. Sijthoff's Uitgevers-Maatschappij, zonder jaartal.

Dit boekje worde hier maar even, als pro memorie vermeld. Grappig is het - méér eigenlijk niet. Het fijn humoristische werd er maar zelden, een oogenblik, in bereikt. Toch is Betty Bierema.... nu ja, de schrijfster zal wel niet zoo heeten; deze schuilnaam zal zijn goede reden van bestaan wel hebben en waarschijnlijk binnenkort verdwijnen, tegelijk met het boekje dat hem in z'n titel voert.... laat ik dan zeggen: het zou mij niet verwonderen als deze schrijfster tot betere dingen in staat bleek. Want een natuurlijk schrijftalent, geest en opmerkingsgave vallen zeer gemakkelijk te onderscheiden onder de malle grappen en voor-de-gek-houderij van dit oorlogsgrauwe boekje.

Oorlogsgrauw, Charivarius, is geen germanisme, geen vertaling van ‘feldgrau’. Dit oorlogsgrauw geeft de grauwheid der armoede aan, waaronder in deze ellendige tijden onze boeken beginnen te lijden. Welk een papier! Is het van turf gemaakt?

Maar à la bonne heure! Zelfs een leelijk beteekend omslag en zelfs dit grove turfpapier zal ons niet beletten talent te ontdekken waar het zich vertoont. Alweer een jonge schrijfster! Het is aardig, maar.... waar zitten de jonge schrijvers toch? Als het zoo doorgaat zal schrijven over 40 of 50 jaar onder de vrouwelijke handwerken gerekend worden.

H.R.

Dr. J.G. de Lint, Geneeskundige Volksprenten in de Nederlanden, Gorinchem, J. Noorduyn & Zoon, 1918.

De waarde van de volksprent voor de geschiedenis wordt thans op allerlei gebied erkend. De ‘historische atlassen’ in particulier bezit, die volgens de inleiding van dit boekje een speciaal Nederlandsch verschijnsel zijn en in het buitenland weinig voorkomen, verzamelingen als die van Frederik Muller en van Stolk, bieden alle mogelijke gelegenheid om tot allerlei afzonderlijke monografieën van dezen aard te geraken.

De schrijver en samensteller van dit boekje heeft in de eerste plaats allerlei toespelingen op geneeskunde en chirurgie gezocht en gevonden in politieke prenten. Dikwijls is daarbij een behandeling of een instrument bij wijze van beeldspraak gebruikt. Zoo in 1692 een prent ‘Le Docteur Charitable’ waarbij men Jacobus II een breukband aanbiedt (descente beteekent zoowel breukband als landing) met het oog op zijn voorgenomen landing in Engeland, Meer nog speelt de lavementspuit een rol. Voor de geschiedenis der geneeskunde is het van belang vast te stellen, dat zoo'n breukband er in 1692 al net zoo uitzag als nu, enz. Het spreekt van zelf dat de prenten, waaruit de verzamelaar heeft moeten putten, vaak alles behalve kiesch waren. Men was in vroeger tijden zeker niet onzedelijker, maar stellig minder zedig dan thans, en in

ENGELSCHE PRENT VAN SIMON PAAP.

elk geval vond men het onsmakelijkste niet licht te onsmakelijk om grappig te zijn. De stofwisseling (om het zoo keurig mogelijk uit te drukken) is een altijd terugkomende bron van vergelijking en vermaak. Hoe vaak is nog Napoleon in de satirieke prentkunst van zijn tijd op de meest drastische manier door dokters onderzocht! Of men Russische, Engelsche of Hollandsche prenten neemt, telkens

vindt men eenige artsen bezig gretig en met onverholen leedvermaak de diagnose vast te stellen.

Spotprenten op geneeskundigen raken het onderwerp van het boekje nog weer nader, voor het groote publiek zijn ze niet zoo boeiend. Meer belangwekkend zijn de ziektegevallen, vooral omdat daaronder zijn opgenomen de honger-kunstenaressen, Eva Vlieger en Engeltje van der Vlies, voorloopsters van Papuss, maar beiden ontmaskerd; de gelukkige moeder van een vijfling, en de heer Jan Jansen de Doot, die zichzelf gemodereerd den buik opensneed om een blaassteen weg te nemen. Aan Reuzen en Dwergen en andere monstra zijn eigen hoofdstukken gewijd, en kwakzalvers, verheerlijkt en bestreden in populaire prentkunst, volgen.

Het spreekt van zelf, dat de collectie meer curieus dan juist aantrekkelijk is. Platen en tekst zullen echter menigeen vermaken en op luchtige wijze allerlei leerzaams vertellen.

C.V.

Just Havelaar, De Symboliek der Kunst; met platen; Haarlem, de Erven F. Bohn, 1918.

GOZZOLI. - DE TOCHT DER DRIE KONINGEN. FRAGMENT VAN EEN FRESCO TE FLORENCE.

De ‘Symboliek der Kunst’ is verschenen drie jaar na ‘Oud-Hollandsche Figuurschilders’ door denzelfden schrijver. Opmerkelijk is het verschil tusschen beide werken; de gedachten, die het eene reeds in principe geeft, zijn in het andere verder ontwikkeld. In tegenstelling met ‘Figuurschilders’, waaruit een oprechte poging spreekt om in te werken op het voelen van den lezer, maar waarin wel veel betoogd, echter weinig nieuws gezegd wordt, geeft dit boek beschouwingen, die zeker menigeen een ander begrip over kunstuitingen en cultuur zullen geven dan tot nu toe het zijne was. Van enkele hinderlijke principes en theorieën heeft de schrijver zich ontdaan, onaangename uitvallen over onontwikkeld publiek en gevoellooze kunsthistorie laat hij achterwege; de ernstige waarschuwing tegen een historisch dogma (p. 135) is met objectieve waardigheid geschreven. Allerlei moeilijkheden, waarmee de schrijverin ‘Figuurschilders’ te kampen had, schijnen nu overwonnen. Hij bezigt korte, zakelijke, wel doordachte zinnen, waaruit een kalme bezonnenheid spreekt, die aangenaam aandoet na den eenigszins wilden, onsamenhangenden gedachtengang van het vorige boek, dat vol is van uitdrukkingen, waarop toelichting wenschelijk ware geweest. Het laatste werk is met een voorzichtige woordenkeus geschreven, de beteekenis van elk woord angstvallig overwogen. Er is een streven naar fijne definities en juiste terminologie,[*)] waardoor begrips-

*) E. Korevaar-Hesseling wijst er in ‘Het zien van kunstwerken’ (1915) reeds op hoe noodig het is tot een vaste en juiste terminologie te komen.

verwarringen worden opgeheven.

LUCAS VAN LEYDEN, KERKPREDIKING. RIJKS MUSEUM, AMSTERDAM.

Hij tracht orde te brengen in quasi-synoniemen, die noodlottige woordenwisselingen doen ontstaan, terwijl men in den grond het zelfde meent. Er is verschil tusschen herkennen en verstaan (p. 4), tusschen rhytme, stijl en harmonie (p. 9), tusschen realisme, naturalisme en materialisme (p. 59, Realisme II) tusschen conventie en traditie (p. 43), tusschen kijken, zien en schouwen (p. 99), tusschen symboliek en allegorie (p. 118). Vooral de revolutionnaire tijd van het Impressionisme heeft de ware beteekenis van sommige begrippen vervaagd. Men moet zich met voorzichtigheid rekenschap geven van den gedachtengang in dit boek: het moet gelezen, niet doorgelezen worden.

In ‘Figuurschilders’ breekt Havelaar in de beschrijving van Jan Steen (p. 142) met de leerstelling der Impressionisten: niet het onderwerp bepaalt de waarde van het kunstwerk. In ‘Symboliek der Kunst’ werkt hij die gedachte verder en meer algemeener uit. Er is een verschil tusschen zintuigelijk zien en psychisch zien, men kan bewust zien en bewust voelen; als resultaat van het eerste krijgt men een weergeven van de uiterlijke karakteristiek; het laatste wordt geuit in abstracte algemeenheden, vormgeworden ideeën, waarbij het onderwerp van zelf sprekend van belang is. De schrijver gaat uit van het standpunt, dat het verstaan van symboliek, in den wijdsten zin van het woord, de algemeene inleiding is tot het begrijpen van de beeldende kunst.

Alle kunst is symbolisch, hij onderscheidt echter direkt symbolische kunst, voortvloeiend uit de behoefte het algemeene en geestelijke uit te drukken en de realistische kunst, die met het bizondere en het uiterlijk der dingen begint, maar in haar hoogste volmaking toch ook symbolisch wordt. Het zijn twee geestesrichtingen, die zich op verschillend gebied volmaken. De direct symbolische kunst is synthetisch, abstract, overzichtelijk, ornamentaal, instinctief-subjectief en toch onpersoonlijk; de realistische kunst is fragmentarisch, daardoor niet ornamentaal en overzichtelijk, analytisch-objectief en toch persoonlijk, romantisch-mystiek, niettegenstaande het weergeven van het alledaagsch-natuurlijke. De gezamenlijke oorsprong der beide richtingen ligt in den primitieven nabootsingsdrang. Realistisch is de kunst van het Westen, in de eerste plaats de Nederlandsche, symbolisch die van het Oosten. Het Realisme heeft de geheele westersche beschaving opgebouwd, de geschiedenis van haar kunst is die van het Realisme, dat reeds voor Van Eyk begint en waarvan de consequentie ligt in het Impressionisme.

Wat is stijl? Op deze vraag zijn reeds veel antwoorden gegeven, maar ook Just Havelaar meende terecht ons een definitie schuldig te zijn. Al komt hij ook tot de zelfde conclusie als Semper, Scheffler en Berlage, zijn beschouwingen zijn niet minder belangwekkend, vooral omdat hij nog een verschil maakt tusschen stijl, rhytme en harmonie. Evenals Berlage vindt hij, dat bij ‘stijl een zekere conventie behoort, ontstaan door geestelijke solidariteit’ en evenals Scheffler is hij er van overtuigd dat ‘Stil ensteht durch Beschränkung.’ Stijl is levenstucht (p. 26) maar stijl en individualisme zijn twee! (p. 30) Vandaar, dat de individualistische Germaan steeds stijlloos is gebleven, behalve in de middeleeuwen.

Wie ‘Figuurschilders’ heeft gelezen, zal daarin een zekeren onwil gemerkt hebben tegen sommige kunstuitingen of kunstenaars; in de eerste plaats tegen den Barok en tegen Rubens. Het schijnt een haast persoonlijke tegenzin te zijn, die evenwel in ‘Symboliek der Kunst’ is overwonnen. Tegenover de versmade ‘pronkende levenssfeer’ van den Barok in ‘Figuurschilders’ (p. 24), treft de juiste waardeering van dien tijd in Realisme II; Rubens krijgt daar de eer, die hem toekomt als schepper van de synthese van het schilderachtige, de machtige vertolker van het noordelijke realisme, de stijllooze, overweldigende barbaar tegenover den harmonischen Veronese. De weinige woorden over Rembrandt geven eveneens een vaster begrip van zijn beteekenis dan de lange beschouwing in ‘Figuurschilders’. Met Richard Mutther ziet hij in hem het eerste zelfstandige genie tegenover de niet begrijpende massa, ‘die Tragödie des ersten modernen Menschen.’ Rembrandt, de visioenaire realist, die als Noorderling bij uitnemendheid den droom der werkelijkheid droomt (p. 96), is de geestelijke grondlegger der Romantiek. Hoe de schrijver hiertoe komt is eenigszins verwarrend, vooral omdat hij van een late Barok spreekt, waarin Frans Hals, van der Helst, de beeldhouwer de Keyser en Velasquer worden vergeleken. Ook schijnt hij een verschil te maken tusschen late Barok en Rococo, welk laatste hij zeer terecht om de vage, vervloeiende lijnen in bouwkunst en schilderkunst (en muziek! - Mozart.) den picturalen tijd noemt. Het in elkaar grijpen van Rococo, Klassicisme en Romantiek en stijl Lodewijk XV en XVI in letterkunde en kunst is al zoo verwarrend, dat een paar jaartallen hier niet overbodig waren geweest. Met de Romantiek komt men weer op dreef en van het daarop volgende Impressionisme, waarover in het al gemeen vage gedachten bestaan, geeft hij de ontwikkeling in een vaste lijn; vergelijkingen

tusschen Millet en Israëls, Meunier en Rodin, Breitner en van Gogh dragen er toe bij, van dien tijd een duidelijk begrip te geven.

Tegenover de realistische richting staat de symbolische, die van de vorm-geworden

idee, welke niet uitgaat van het bewust zien, maar van het bewust voelen - het psychisch zien. De symbolische richting vindt men bij de Egyptenaren en over het algemeen bij de volken uit het Oosten, bij de Grieken en bij de volken van Zuid Europa. Het Westen van Europa bleef na de Gothiek bij een individueel romantiseeren met zijn gevoel of een individueel analyseeren met zijn verstand (p. 122). Vergeleken met het Oosten en met het Zuiden van

HAANTJE, NAALDWERK VAN MEJ. CHR. VAN ZEEGEN.

Europa is de Westersche kunst, hoe expressief ook, stijlloos; als voorbeeld diene de reproductie van een Boeddhabeeld, van een Egyptisch beeld, van een schilderij van Gozzoli en van de kerkprediking van Lucas van Leijden.

Men vraagt zich af of het realistisch voelende Westen, waartoe hier het Italië na de Renaissance ook gerekend moet worden, ooit symbolische kunst zal kunnen scheppen. In het 'Besluit' tracht de schrijver een voorzichtig antwoord te geven. Na de Impressionisten, de Luministen en de Expressionisten en eigenlijk juist door deze openbaarde zich tegen het einde der 19e eeuw een drang naar symbolische samenstelling (p. 133). In Frankrijk België, Nederland, Duitschland, Oostenrijk en Servië ontstond een ornamentale beeldhouwkunst en tegelijkertijd een nieuwe architectuur, maar de geniale representant, om wien de kunstrichtingen zich groepeeren, ontbreekt tot nu toe. Europa is ook nog niet rijp voor den stijl van een nieuwe cultuur; eerst als de critisch-rationalistische levensfaze, waarin het nu verkeert, is overwonnen, zal de onzichtbare harmonie der zichtbare verschijnselen een nieuwe cultuur kunnen scheppen.

C.E.

Kunstnaaldwerk van Christ[a] van Zeegen bij Van der Linden, Amsterdam.

De zeer suggestieve composities, die Mej. Christina van Zeegen tegen zwarte of witte achtergronden heeft gewerkt, zijn zonder kleur ontworpen door A. van Zeegen.

Deze schilder die met zijn fantastische expressieve visschen en planten in schilderij of steendruk ons reeds meermalen heeft verrast, weet blijkbaar de zeer sterke effecten te waardeeren, welke bij dit procédé, door de afteekening van den draad tegen het doek worden bereikt. De in lichtende, sterke kleuren tegen den effen achtergrond geteekende visschen en waterplanten, en een haan, kraaiend in door lichter punten op licht doek uitgedrukt zonlicht, zijn dan ook zeer treffend, ook doordat de compositie open blijft en het fond levendig mee blijft spreken zonder met de kleuren der figuren te kunnen mededingen. Hier is observatie, schoonheidsgevoel en verbeelding. Het is voor mij moeilijk het juiste aandeel aan de charme van het bereikte, dat de uitvoering toekomt, te bepalen.

Maar wel zou ik in het algemeen iets willen zeggen van deze techniek in verband met het doel waarvoor ze hier gebezigd is. Deze kunstnaaldwerken zijn vlak, en ingelijst, als schilderijen of teekeningen, bestemd

om aan den wand te worden bevestigd. Ze vertoonen zich dus als een individueele uiting, als een impressionistisch schilderij, bedoeld om op zichzelf bekeken en gewaardeerd te worden, zonder eenige bepaalde functie te dienen. Het komt mij voor, alsof dit toch niet is wat wij bij een dergelijke techniek, bij een dergelijke decoratieve opvatting, bij een dergelijke vereenvoudigde uitdrukkingswijs, mogen verwachten. Wij zouden graag het motief verklaard zien, waarom deze wel treffende, maar toch simpele (en in vergelijking tot de olieverf-schildering, arme) deze zeer gebonden uitdrukkingswijs wordt gevolgd, waarom juist kunstnaaldwerk werd gemaakt. Toch niet om in te lijsten, ja achter glas te zetten? Laat ons deze expositie opvatten als een demonstratie, van wat Mej. van Z. vermag, en van wat zij zou kunnen maken aan gordijnen, schermen en andere gebruikskunst. Als zoodanig is dit werk zeer te waardeeren.

C.V.

De schilderkunst der Amsterdamsche vrouwen.

Wij komen in den tegenwoordigen tijd vaak op tentoonstellingen, tot het beoordeelen waarvan we ons zelf geweld moeten aandoen. Zij noodigen ons uit, allerlei eigenschappen van schilders op zich zelf te waardeeren: groote spontaniteit of een uiterste van bezonnenheid; hysterische wildheden of demonstraties van benepen methodes, - alles, behalve een schilderkunst die bestaat in het vormgeven door licht en schaduw, door juiste en levende contours, het boeien door treffende vlakverdeeling en het bekoren door een levendige harmonie van kleur. Het is niet slechts de traditie der Haagsche school die wij bij de beoordeeling van zulk werk moeten vergeten; wij moeten er evenzeer op voorbereid zijn, de groote eigenschappen van alle beeldende kunst tot dusverre, van die der Inka's en der Chineezen, der Egyptenaren en Grieken, der primitieven en der Italianen en Hollanders van de Renaissance te zien ontbreken. Moeizaam moeten wij speuren naar de symptomen eener nog embryonnaire nieuwe kunst in de hakkelingen en aanloopjes en manierismen der meeste modernen.

Niet aldus op deze tentoonstelling. Wij gevoelen er geen onrust, wij hijgen er niet naar begrijpen, wij hooren de stemmen van bezadigde lieden van onbetwistbare beschaving en gekuischten smaak. De schilderkunstige welopgevoedheid spreekt uit elk deftig ingelijst stuk aan de wanden van het waardig heerenhuis aan dito gracht.

Zoo is het althans met het werk van die schilderessen, die te zamen de eigenlijke Amsterdamsche vrouwelijke schilderschool vormen: Mevr. Van Duyl-Schwartze, Lizzy Ansingh, A.C. van den Berg, Coba Surie, Coba Ritsema.

Mevr. Van Duyl-Schwartze, haar mondaniteit, waaraan een burgerlijke saveur is, ter zijde latende, geeft in het stilleven met den schedel en de zwaarden en, in mindere mate, in het portret van Wolmarans alle technische distinctie waarover zij beschikken kan. Lizzy Ansingh overtreft zichzelf met haar groot, beheerscht vrouwenportret. Coba Surie laat onder meer een delicieus figuurtje van een lezend meisje zien, fijn van toon, gracieus van actie, brillant van kleur. Coba Ritsema een paar sobere, voorname stillevens, opgebouwd uit slechts een paar kleurige voorwerpen. Mevr. Westerdorp-Osieck het mooi gecomponeerde, intieme grachtje dat wij meer zagen. Ik zou hier het voornaamste gezegd hebben, en voldoende, ofschoon kort, getuigd

hebben van mijn bewondering voor deze stil haar gang gaande, kalm zich ontwikkelende vrouwen, die, niet verontrust door de woelingen en aspiraties van den tijd, geven wat zij in staat zijn te geven.... als ik genoegzaam hebben doen uitkomen, dat ik dit werk niet wensch verdrongen te zien door wat belangwekkends, meer onrijpe.... Nelly Bodenheim's teekeningen niet nog even wilde gedenken.

Dit intieme fantastische werk heeft eigenlijk met de schilderkunst niets uitstaande, het komt voort uit een geheel apart talent, uit een geheel afwijkenden geest. Er is niets in wat onmiddellijk uit de beschouwing van de werkelijkheid en op de vervolmaking van de techniek voortkomt. Er is niets in wat door een bepaalde richting verdedigd of bestreden kan worden. Het is de steeds gaver, steeds bevalliger wordende uiting van een lieven, huiselijken humor, die leeft en tiert in een wereld van innig gezellige verbeeldingen. Er is niets toe noodig dan wat papier en een potlood en wat kleur - behalve dan een naïeve en rijke geest, die betrekkingen onderhoudt met het onsterfelijke sprookje en zijn genoegelijke emblemen.

C.V.

Waardeering van ethnografica als kunstuitingen.

Hoewel men langen tijd de voorwerpen, die in land- en volkenkundige musea bewaard en verzameld worden, uitsluitend om hun ethnografische waarde van belang achtte, en er als zoodanig alleen wetenschappelijk studie-materiaal in zag, zijn er toch reeds teekenen merkbaar die er op wijzen, dat men ze ook als kunstuitingen gaat beschouwen en bestudeeren.

Wil deze bestudeering echter resultaat hebben dan zal de kunstzinnige geleerde ook tevens wetenschappelijk aangelegd moeten zijn, zal hij eenig systeem bij zijn beschouwing en documenteering moeten volgen en zich niet alleen door persoonlijken smaak of intuïtie moeten laten leiden.

Maar in dit licht bezien zullen de voorwerpen nog een gansch anderen kijk geven op het leven of de gedachten van de makers, zullen wij hun geestelijke stroomingen, hun zin voor humor, symboliek, ornamentiek beter leeren begrijpen en waardeeren.

Is niet de belangstelling voor de kunst der Balinezen aan Nieuwenkamp te danken, heeft Loebèr ons niet de weef- en smeedkunst, het kralen- en leerwerk, de bamboewerking en wat niet al van onze archipel leeren genieten en hoogschatten?

Danken wij niet alleen aan de kennis, maar mede aan den kunstzin van Jasper diens werken over vlecht en weef- en batikkunst van onze koloniën; en biedt niet de laatste publicatie van het Koloniaal Instituut ons een bijdrage van den heer Herman F.E. Visser over ornamentkunst van Seram?

Ik zou met den opsomming voort kunnen gaan (want ook in het buitenland gaat men, vooral voor ornamentstudie, de ethnografische collecties anders beschouwen dan vroeger geschiedde) maar wil mij voorloopig bepalen tot deze Hollandsche publicaties, die ruimschoots bewijzen, dat de bestudeering der kunstuitingen van de bewoners van den Indischen Archipel niet minder loonend is dan die der broeders van het Sint Lucas-gilde.

Nieuwenkamp's Bali-boek bespraken wij hier reeds eerder en ook toen wezen wij erop, dat deze kunstzinnige reiziger en smakelijke verteller ook de kleinkunst, de sierkunst der Baliërs recht kan doen wedervaren. Andere toeristen en ontdekkers hebben doorgaans alleen oog voor tempels, paleizen, groote beeldhouwwerken; terwijl juist in de kleinere gebruikskunst, in heften van messen, in bekers en kokertjes, in sieraden, in wapens, de ware kunstliefde van een volk het meest naar voren komt.

Loebèr is op aansporing van Dr. M. Greshoff in 1903 reeds begonnen met zijn serie handboekjes over Indische kunstnijverheid. Het zou compleet worden als T.N. Mukharji's, Art-manufactures of India en een overzicht geven van de verschillende versierings-technieken in onze koloniën.

Achtereenvolgens heeft de heer Loebèr dan ook behandeld: Het weven, bamboeversiering, schelpen- en kralenwerk, bladwerk, textielversieringen, leder- en perkamentwerk, schorsbereiding en aardewerk, been-, hoorn- en schildpadwerk, vlechtwerk, houtsnijwerk en metaalbebewerking.

Zaakrijk en wetenschappelijke bespreekt de schrijver ieder techniek en de voorwerpen waarbij die techniek in toepassing gebracht werd, maar telkens heeft de ornamentale versiering zijn bijzondere aandacht, en zien wij den kunstenaar achter den wetenschappelijken speurder.

Daardoor zijn deze uitgaafjes, ook meer geworden dan ethnografisch studiemateriaal; zij zijn ook interessant voor den minnaar van schoonheid in gebruiksvoorwerpen.

De naam van Jasper wekt dadelijk herinneringen aan Indische kunstnijverheid, aan bemoeingen om verloren of kwijnende technieken weer te doen herleven, aan jaarmarkten, aan tal van publicaties, tijdschrift-artikelen, en last not least aan zijn standaardwerken over Indische kunstnijverheid, in samenwerking van mas Pirngadie uitgevoerd, waarvan thans drie deelen verschenen zijn: het vlechtwerk, het weefwerk en de batikkunst. En ook Jasper als man van wetenschap volkomen op de hoogte van het zaakrijke, technische gedeelte van zijn onderwerp, beziet toch de vlechtwerken, de weefsels en batiks, met het oog van een kunstenaar. De kleurenharmonie en de lijnensamenstellingen, de figurale verbeeldingen, zij hebben zijn onverdeelde aandacht en sympathie.

Het prachtige geel in het vlechtwerk, van orchideeënstengels afkomstig, het mooi sogabruin en diepe indigo-blauw der sarongs; hij voelt er de bekoring van en d a t leest gij in zijn boeken. Ook de ornamentiek der dingen leeft voor hem, de nagaslang en de garoeda, de meander zoowel als de swastika zij zijn voor hem niet alleen symbolen in wetenschappelijke beteekenis, hij ziet er de vormenpracht zoowel als de gedachtenschoonheid in, en dit maakt dat zijn boeken hoe zaakrijk ook bewerkt, de leek niet minder belang doen stellen in onze Indische kunstnijverheid, niet als curiositeiten, maar om der schoonheidswille.

De heer Herman F.E. Visser begint zijn bijdrage over Ornamentkunst van Seram met een inleiding getiteld: Wetenschappelijke en Kunstzinnige beschouwingen over 'ethnographica', waarin juist het standpunt van een artistiek-wetenschappelijke beschouwing der ethnografica wenschelijk wordt geacht. In dit licht bezien toch zou er tusschen de ornamentkunst van Seram en die van enkele der modernen een parallel te trekken zijn.

Zoo zal men op Seram motieven aantreffen, welke geen concreete voorstellingen verbeelden, die dus geheel als ornament werken en toch, blijkens de benamingen van het ornament, natuurimpressies en stemmingen weergeven.

Dat de heer Visser zijn taak ook meer in artistiek-wetenschappelijken zin heeft opgevat moge uit de volgende aanhaling blijken:

'Een eigenaardige - schrille tegenstelling: bij ethnografica, dus veelal bij kunstvoorwerpen van bepaalde, door ons als "primitief" bestempelde volken, tracht men steeds de herkomst van ieder motief tot in de kleinste details na te speuren, v o o r d a t men zich rekenschap geeft van de bijzondere waarde van het geheel. Bij bestudeering van kunst, die men niet rekent als vallende onder het gebied der volkenkunde, is dit veel minder het geval'.

'Is het resultaat', vraagt de heer Visser, 'der eerstgenoemde speur-arbeid wel steeds evenredig aan den daaraan besteden tijd en moeite?'

Zoo ziet men, de bestudeering der ethnografie gaat deels andere banen uit; men gaat de schoonheid zien in het werk der primitieve volken, een schoonheid die wij in onze beschaafde landen dikwijls vergeefs zullen zoeken. Die liefde, die zucht om

te verfraaien, is daar, door de westersche cultuur geheel verdrongen; het is te hopen dat de invloed van het westen ze niet geheel doet verdwijnen.

R.W.P. JR.

[Nummer 11]

‘DE GELUKKIGE MOEDER’; NAAR DE SCHILDERIJ VAN J.B. GREUZE IN HET MUSEUM BOYMANS TE ROTTERDAM.

Jean Baptiste Greuze 1725-1805
door J. Zwartendijk.

'C'est le premier parmi nous qui se soit avisé de donner des moeurs à l'art' - zoo schreef Diderot in 1765 in één van zijn later gepubliceerde Salons over zijn vriend Greuze, den bekenden schilder.

J.B. GREUZE. 'DE ONSCHULD' (WALLACE COLLECTION).

Die uitspraak van den schrijver van 'Jacques le Fataliste' en 'La Religieuse' doet wel wat vreemd aan! Diderot waardeerde dus in Greuze allereerst zijn streven naar moraliteit, naar een kunst, die zedelijk moest verheffen. Zóó hebben de meeste tijdgenooten geoordeeld, Greuze's kunst werd voor hen een symbool waarin nieuwe, edele idealen zich weerspiegelden. Men vond in dezen schilder het noodige tegenwicht na vele wufte genietingen.

Zeer zeker had men Boucher uitbundig bewonderd. Zijn kunst van een uiterst fijne ijlheid is een voorbeeld van Franschen speelschen geest te noemen. Zijn luchtige vrouwegestalten die een godendom voorstellen vol van gratie en nog niet geheel verzadigd van wereldsche geneuchten, zijn gezeten op rozige wolken; tegen een teer-blauwen hemel laten zij zich verder drijven. - Fragonard had op andere wijze weten te boeien, hij is in zijn sujetten de temperament-volle vertolker van allerlei pikante liefdes-avontuurlijkheden, die der stervelingen kunnen overkomen. En tusschen die grooten stond de stille Chardin, die een eigen weg zocht. Maar als het Frankrijk der XVIIIe eeuw zijn einde gaat naderen, wijzigt de smaak zich langzaam aan en ten slotte wordt Greuze één van de weinige figuren nog in staat aan de half-bewuste verlangens te voldoen van een geëxalteerd publiek, dat zich moe gekeken had aan schoonheid. De tijden waren er op gestemd juist een talent als het zijne met triomph binnen te halen, omdat hij vorm gaf aan allerlei sentimenten, die vóór de revolutie in Frankrijk gewoeld hebben.

Uit de provincie afkomstig, was Greuze jong naar Parijs getrokken, waar hij verder studeerde en met enthousiasme de kunst van Rubens in het Luxembourg bewonderd had. Daarna vertrok hij naar Italië, waar hij zich niet bijster op zijn gemak voelde. Maar in Parijs teruggekomen, verwierf hij

gaandeweg reputatie. Onafgebroken moedigde Diderot hem aan, verschillende verzamelaars hielpen den begaafden jongeman gaarne verder en langzamerhand werd Greuze het enfant chéri van een breederen kring bewonderaars. Fragonard mag den chérubin amoureux wat bespot hebben - Greuze had een mooi-besneden kop en was zoo het type van een wat sentimenteelen, verliefden jongeling - voor zijn ambitieuzen aard was het toch een schitterend begin. En onder het régime van madame de Pompadour was het voor vele artisten een gelukkig tijdperk: door protectie werden allerlei materieele zorgen ondervangen.

Greuze is een harde werker geweest, die veel kon produceeren en makkelijk zijn werk verkocht. Huiselijke zorgen hadden hem meer en meer tot den arbeid gedreven. In Parijs had hij een eenvoudig burger meisje, om haar schoonheid bekend, gehuwd. Telkens komt zij op zijn schilderijen en teekeningen voor: het bekende Greuze-type. Maar zijn familie-leven nam geen gelukkige keer, zijn vrouw had een verkwistende en roekelooze aard en bleef hem allerminst trouw. De kinderen werden geheel verwaarloosd en de altijd moralizeerende schilder, die terwille van deze vrouw gedwongen werd zich meermalen te vernederen, heeft onder dit alles bitter geleden. Het gelukte hem eerst op lateren leeftijd te scheiden. Welk een voortreffelijk mensch hij als vader was, heeft hij toen bewezen met de zorgvuldige opvoeding, welke hij zijn beide dochtertjes gaf, met wie hij bleef samenwonen.

Met Greuze staan wij dicht bij de idealen van Rousseau, aan wien Greuze dan ook in veel verwant is. Zij bezitten eenzelfde sympathieke naïviteit, waarmee zij telkens weer verrassen. Jean Jacques preekt van een nieuw natuur-leven. Men moet tot zelf-in-keer komen, tot boete-doening en met alle vroegere losbandigheid, met het schalksche spel, dat men van het ernstige leven gemaakt had, moet het eindelijk uit wezen! Er leeft weer vereering op voor het moederschap, dat Greuze in zijn werken verheerlijkt. Te lang was die heilige taak veronachtzaamd. Wel gaan de kinderen nog als te voren ‘en nourrice,’ maar men herinnert zich toch weer hun bestaan. Het hoort bij de jeux innocents dat de jonge moeder haar kind af en toe eens vertroetelt en bij zich neemt. Dan springen haar tranen van teederheid in de oogen, wat in lang niet was gebeurd. Noodzakelijkerwijze moet in de kunst van een maatschappij, waar men zich zelf gaat respecteeren, de deugd als van ouds beloond en de ondeugd gestraft worden. En men zwelgt van sentimenteele geschiedenissen, die in een over-gevoeligen toon zijn geschreven. Men wil weer leeren, om te huilen! En terwijl het mode wordt te moralizeeren is toch het zoetste een weeke dweeperij met dingen, waarvan de beteekenis niet begrepen wordt.

Het gezelschapsleven zoekt troost in het oude herderspel. Markiezinnen, als bergères verkleed leiden hun smettelooze schaapjes in linten gevangen, over de groene gazons van hun tuinen en hebben daarmee hun tol betaald aan een vaag, nieuw natuurleven, waarin Rousseau hen wil voorgaan. En als Marie-Antoinette in haar Châlet te Versailles ten slotte een fantastisch boeren-bedrijf speelt, meenen velen dat dit verfijnde spel met de werkelijkheid één is. - Diezelfde geestes-houding heeft Greuze bezeten. Hij geloofde zonder te onderzoeken en speelde als schilder zijn rol te goeder trouw mee. Zijn liefelijke meisjesfiguren en zijn touchante familie-scènes, van het begin af heeft het publiek er zich toe aangetrokken gevoeld. En nog heden bezit zijn kunst een bizondere populariteit, die zich op allerlei, soms minder verheven manieren uit. Een werk van Greuze is een bij uitstek dankbaar sujet voor een ‘prentje;’

het wordt in massa telkens weer gereproduceerd en op scheurkalender of reclame-doozen kan men dik-

J.B. GREUZE. 'HIJ MINT MIJ, HIJ MINT MIJ NIET'. (LONDEN).

wijls iets uit zijn oeuvre tegenkomen, al is dan nonchalant zijn naam meestal verdonkeremaand!

Toch zal alleen wie zich argeloos overgeeft zonder voorbehoud zijn zoetelijkheid en de melodramatische situaties, die hij weet te scheppen, aanvaarden. Er schuilt hier een kleine angel en Greuze mag bij zijn tijdgenooten te boek staan als ‘l'artiste décent par excellence’ wie scherper ziet en een tikje argwanend, zal spoedig tot de conclusie komen dat er aan dien bizonder braven kant van den schilder een luchtje zit, dat naar wat anders riekt. Een enkele maal heeft Diderot al getwijfeld of Greuze's bedoelingen wel altijd geheel open en eerlijk waren, en wij vinden dan bij hem een lichtspottenden toon. Toen Greuze in Parijs voor den dag kwam met een portret van zijn vrouw als Vestaalsche Maagd, werd het Diderot te machtig en stelde hij zijn vriend onomwonden aan de kaak. Hij schreef toen dat het schilderij nu juist niet die kuischheid en ingetogenheid gaf, welke men bij een Vestaalsche Maagd zou mogen verwachten.

Toch vinden we slechts een enkele maal zoo'n rake opmerking. Men geloofde in het algemeen, dat alleen verheven oogmerken Greuze's doel waren. Het is hun ontgaan, dat die vooropgezette deugd ‘tout près

J.B. GREUZE. “DE SMART” (TEEKENING, LOUVRE).

de sa chute’ was, zooals de Goncourt's het geestig hebben opgemerkt.

Inderdaad, wèl heeft Greuze demenschheid trachten te verbeteren, maar een bezielde, door felheid bijna afschrikkende boet-prediker is hij allerminst geweest. Het ging alles in een aangenamen vorm. Hij is als een mode-dominee, die weet te geven en te nemen; een oppervlakkig, maar onderhoudend en hoofsch verteller, naar wien men wel gaarne luistert. Hoe willig gingen al die eerbare en aandoenlijke verhalen er in! Verteederd staat om een lammen vader, op een rustbed uitgestrekt, een groepje kinderen geschaard. Op overdreven wijze putten zij zich allen uit om den behoeftige behulpzaam te wezen. Melodramatisch met holle, pathetische gebaren

is het tafereel weergegeven van den verloren zoon, die te laat in het ouderlijk huis terugkeert; de vrouwen weenen niet maar schreeuwen het uit! Van een onaangename zoetsappigheid is voor ons ‘l'Accordée du Village’ en het alom beroemde schilderij van ‘La Cruche cassée’ (in het Louvre) zal slechts a l l e r l i e f s t worden genoemd door iemand tot wien de verborgen beteekenis in zoo'n onschuldige vorm gehuld, niet dadelijk doordrong.

Greuze hield van jonge meisjes-snoetjes met groote verwonderde oogen, die een

duif streelen of gehuld in een dunne, wazige shawl, met een kleine mollige hand een traan wegpinken om een verdwaald ideaal. Het meiske, dat knielend haar gebed zegt, slaat zwijmelende blikken naar omhoog, als verwachtte ze niets meer van de aarde; maar intusschen heeft de schilder haar lichaamsvormen op zijn gemak in zich opgenomen. Soms is hun kleeding ongemerkt wat in wanorde of hun corsage toevallig van een wufte laagte. Zoo lijkt de jeugdige keukenprinses, die met onvergelijkelijken ijver koper schuurt, wat àl te veel op een mondaine vrouw in een soort bal-toilet, die het spelletje voor de aardigheid maar eens meedoet.

Het is telkens in Greuze's oeuvre, dat iets meer schijnt dan is. Zijne modellen mogen lief en braaf lijken, hij zelf wist wel, wat hij deed. Het mes sneed van twee kanten en de toeschouwer kan er naarmate zijn aanleg, van nemen wat hem het naaste lag. Zijn ingetogenheid is nooit een vast, innerlijk bezit geworden, het was een houding welke hij half-onbewust moet aangenomen hebben, om in het gevlei van de massa te komen - voor zijn ijdel karakter één van de eerste noodzakelijkheden om te kunnen werken. Greuze voelde, hoe zijn publiek op elk van die half-aangeduide gestes zou reageeren. Hij is voluptueus levensgenieter, die zijn neigingen verbloemt en met een heilig gezicht den kuischen Jozef speelt. Het applaus kwam dan van zelf.

Eens verklaarde hij, dat het grisaille een deugdzamer wijze van schilderen is dan het kleurige schilderij omdat daarvan de kleur eigenlijk het zinnelijk element uitmaakt. In wezen is de teekening reiner dan het kleurengamma. Zou men niet meenen, dat het een dweepende asceet geweest is die zóó de kunst beschouwen en scheiden kon?

De luchtige oprechtheid van Frago moet daartegenover wel een poel van zonden worden.

Maar het vleesch kan zwak wezen.

Een van de weinige werken van Greuze in Holland is de schets van een schilderij ‘De gelukkige Moeder’ in het museum Boymans te Rotterdam. Vergelijken wij dit werk met iets uit het oeuvre van Boucher of Fragonard, dat is het eigenaardig hoe er weinig innerlijk verschil valt aan te wijzen. Men blijft als het ware in éénzelfde sfeer. Zonder het te willen had Greuze te veel de geur van liefdesavonturen om hem heen ingeademd, dan dat hij zijn kunst ervan vrij kon houden. Heeft er voor zijne omgeving een groot onderscheid bestaan: men zag in dit schilderij een symbool, een hymne van den kunstenaar aan het Moederschap, de tijd heeft al die uiterlijke verschillen vereffend en Greuze staat dichter bij die twee andere grooten, dan hij ooit vermoed zal hebben; wij bewonderen en waardeeren hem om heel andere eigenschappen dan hij-zelf naar voren schoof!

In een Louis XVI vertrek, licht en blond van toon zit een jonge vrouw in een breede leunstoel, door kussens gesteund. Zij draagt een négligé dat rozig-violet getint is en nonchalant valt een witte shawl langs haar mollig lichaam heen. De linkervoet met een koket muiltje is hoog geheven op een houten bankje. Naast haar, links bij het raam, ligt een keursje van frisch-blauwe kleur op een lagen stoel, terwijl rechts in de hooge kamer een klein ledikant staat met groene gordijntjes. Een blond kind met krullend haar en een dik rozig lichaampje is half ontkleed wankelend op het bankje gekropen en buigt zich over haar schoot met een gretig gebaar, bedelend om te mogen drinken. De jonge moeder heeft haar spitse vingers over haar borst heengevouwen en half onwillig, half glimlachend wil zij weigeren. Haar blozend gelaat heeft dien even matten en droomerigen blik van nauwbewust genoegen, die voor Greuze kenmerkend is.

Hoe intiem en harmonisch is dit huiselijk tafereeltje geschilderd met een toets, die in zijn luchtigheid toch vast blijft. Het

speelsche aanzetten der licht-bruine en grijzige tinten, het gracieuze van een enkele kleurige noot, het gewemel van neergegooide kleeren, een meesterhand heeft dit alles saamgeschikt. - Geacheveerd is het schilderij niet, men kan het een studie noemen, maar juist daarin bereiken schilders vaak meer dan in hun zorgvuldig-afgewerkte doeken. De beroemde Madame de Récamier van David is immers ook zoogenaamd niet 'afgemaakt.'

Het lijkt ons, dat we de kunst van Greuze - karakteristiek laat achtiende-eeuwsche Fransche kunst, eet art mou et tendre - hier in één van zijn beste uitingen voor ons hebben. Het schilderij in een kostbare lijst gevat, heeft Rotterdam aan den verzamelaar Boymans te danken en dit geschenk van ouderen datum blijft bizonder gewaardeerd, - waar wij in onze musea te zelden over de grenzen worden gezet van de sfeer, die het Hollandsche van het Europeesche scheidt.

Er mogen dan aan Greuze onaangename kanten zijn, zijn decentie moge schijn blijken, zijn aandoenlijkheid goedkoop - niets staat den tiers-état zóó dichtbij als wat onecht sentiment - hoe men zijn roem ook wil bestrijden, men komt toch tot de eindconclusie met een buitengewoon begaafd schilder te doen te hebben, aan wien men zijn fouten gaarne vergeeft. Soms stoot Greuze af, maar hoe dikwijls kan hij niet boeien. Zijn portretten b.v. bezitten een kracht en een fijnheid van expressie, zooals slechts weinigen in de XVIIIe eeuw bereikt hebben.

J.B. GREUZE. PORTRET VAN JEAURAT (UIT DE VEILING AYNARD 1913).

Zonder de revolutie zou dit leven met zijn kleine teleurstellingen en kleine ijdelheden zeker een normaal verloop gehad hebben. In zelfbewondering wist hij, bij het ouder worden, geen maat meer te houden, en bij de minste opmerking voelde hij zich diep gegriefd. Dat de academie aarzelde hem als lid te benoemen, omdat hij allerminst uitblonk in het officiëele genre, dat voor een morceau de réception werd geëischt, heeft hij zijn confraters nooit kunnen vergeven. Met het aplomb der naïviteit verkondigde hij overal eigen lof en bedelde soms om gunst, te vaniteus om trots te

blijven. Het is vermakelijk te lezen, hoe hij soms van mooie idealen met smaak, maar zonder veel overtuigingskracht, wist op te disschen.

Natuurlijk werd ‘het nieuwe’ door iemand als Greuze's temperament enthousiast binnengehaald. De maatschappij zou haar volmaaktheid spoedig bereiken door haar groote

geesten voorgegaan. Het ging immers velen zoo, wie wist van het begin af dat het einde bloedig en schrikwekkend zou wezen?

Greuze was vijf en zestig jaar. Zijn zelfportret uit dien tijd toont ons een mooie, fijn-besneden kop, behagelijk en wat zelfvoldaan. Toen wist dat glimlachende, grijze hoofd nog niet, hoe snel de tijden zouden veranderen en hoe ras het noodlot zich voltrekken zou.

De oude vrienden moeten sterven onder de guillotine of zij emigreeren naar verre landen. De kring, waarvan Greuze zoolang een middelpunt is geweest, bestaat niet meer. De smaak verandert, met het classiscisme van David treedt de kunst een nieuw tijdperk in. De oudere schilders hooren in die herschapen maatschappij, met andere aesthetische overtuigingen, niet meer thuis. Als verdwaasd blijven zij achter.

Greuze woont met zijn beide dochters in één van de appartementen, in het Louvre sedert lange tijden kosteloos beschikbaar gesteld voor Fransche artisten. De eens gevierde schilder sleept er een armelijk bestaan verder, want de bestellingen zijn schaarscher en schaarscher geworden. Wel kent hij nog even Napoleon's opkomst en maakt diens portret als premier consul, maar de oude glorie-tijden zijn voorbij, de roem is getaand, en Greuze sterft in 1805, vrijwel vergeten.

Zijn dood bespaarde hem het wreede lot van Fragonard, die juist in datzelfde jaar door een bevel van Napoleon om de beneden-ruimten van het Louvre te ontruimen - wat het verbreken van een oude, geëerbiedigde traditie beteekende - uit zijn rustigen schuilhoek verdreven wordt en gedwongen naar een armelijk Parijsch restaurant te verhuizen, waar hij een jaar later zal sterven. Dat was het droeve einde van twee schilderslevens uit de XVIIIe eeuw, wier leven eerst een feest had geleken.

Hulpmiddelen der beeldende kunst, door Jan Poortenaar. *(Slot).*

Het gebruik dat van nieuwe technieken in de kunst valt te maken, leidt tot zeer tegenstrijdige opvattingen. Er is een strooming, die alle toepassing van mechanische procédé's uit den booze acht, en een andere, die ze zonder gemoedsbezwaren gebruikt.

De te jong gestorven Hart Nibbrig was iemand, die de eerste opvatting huldigde. Hij achtte een reproductie van een teekening, langs fotografischen weg verkregen - rondweg geen kunst meer. Slechts het eigenhandig geteekende vond waardeering in zijn oog: hij hield den arbeid van een kunstenaar verre boven natuurkundige of chemische procédé's verheven. Nu is echter de grens wel moeilijk te trekken, want van een teekening in puur zwart en wit (pen en inkt) is een cliché langs fotografischen weg te verkrijgen, waarvan de afdruk niet van het origineel is te onderscheiden. Ook is zoo'n teekening in hout te snijden en dan krijgt men hetzelfde resultaat. Op dergelijke manier kan een origineele houtsnede vermenigvuldigd worden: wanneer na een zeker aantal drukken het oorspronkelijke blok dreigt te barsten, maakt men er een z.g. galvano van, en de drukken die hiervan gemaakt worden, zijn in geenen deele te onderscheiden van die van het gesneden hout. Waarom zou men nu hier niet van de nieuwere vinding der galvano-plastiek gebruik mogen maken, zoodat het verdere drukken eener prent mogelijk wordt, waar daaraan vroeger geen denken zou zijn geweest? Hier is inderdaad een vooruitgang der nieuwe techniek op de oude, hoe zelden dat zich ook in kunstzaken zal voordoen.

Zeer zeker af te keuren is in alle geval het maken van een teekening die er ongeveer als een houtsnede uitziet, ze dan door gebruik van een zincografisch cliché te laten vermenigvuldigen en ze dan ter illustratie als houtsnede in een boek te zetten! Een bekend Engelsch artist achtte deze truc niet beneden zich. De overige prenten in zijn boek waren eigenlijk ook on-echte houtsneden. Hij maakte zwart-en-wit teekeningen op viermaal de grootte die de illustraties zouden moeten krijgen. Deze werden fotografisch verkleind, dus verscherpt, overgebracht op houtblokken en daarna door professioneele graveurs gesneden. Zoodoende wordt dus eigenlijk een verkleinde copie naar 't origineel gemaakt en buiten dat wordt het karakter der houtsnede geheel veronachtzaamd. Immers zal een teekening met de pen op 't papier gezet een geheel ander aspect vertoonen dan een in het hout uitgesnedene. In plaats van zoo'n teekening in hout te snijden kan men dan beter de mechanische weg ter reproductie volgen en er een zincografisch cliché van maken. Het verschil tusschen een ware houtsnede en een in hout overgebrachte teekening valt meestal spoedig in het oog: de teekening ontstaat door zwart te zetten op wit, de houtsnede door weg te snijden wat wit moet zijn op den afdruk en aan de oppervlakte te laten staan wat zwarte lijnen zal moeten geven. Al teekenende met pen of penseel maakt men dus spoedig kruislijnen, die echter uiterst omslachtig werk vereischen bij het graveeren in hout. Want dan zullen de kleine witte vakjes tusschen de zwarte lijnen stuk voor stuk, zuiver en regelmatig geplaatst, moeten worden weggestoken, zoodat de kruislijnen blijven staan in de oppervlakte van het hout. De zelf graveerende artist zal zich wel wachten die kruislijnen, die trouwens geheel met

AFB. VII a. HOUTSNEDE NAAR DEN AARD VAN 'T MATERIAAL GESNEDEN, EN WAARBIJ PARTIJ GETROKKEN IS VAN HET EIGEN CACHET DER TECHNIEK.

AFB. VII b. HOUTSNEDE DOOR EEN BEROEPSGRAVEUR GESNEDEN NAAR EEN TEEKENING DOOR DEN ARTIEST, IN INKT MET PEN EN PENSEEL GEMAAKT, ZOOALS IN DE LUCHT ZEER DUIDELIJK ZICHTBAAR IS. OOK DE KRUISLIJNEN IN DE SCHADUWEN ZIJN AAN HET WEZEN DER HOUTSNEDE GEHEEL VREEMD. 'T ZELFDE GELDT VOOR DE ENKELE LIJNEN (BIJV. OP DEN GROND LINKS ONDERAAN), DIE TYPISCHE PENKRASSEN ZIJN.

AFB. VIII. TEEKENING WAARBIJ GEBRUIK GEMAAKT IS VAN MODERNE TECHNIEKEN, WAARMEDE BIJ HET MAKEN DER TEEKENING ZELF REKENING IS GEHOUDEN.

het karakter der houtsnede in strijd zijn, in zijn prent aan te wenden, terwijl de teekenaar, die het graveeren aan anderen overlaat zonder zich daarom verder te bekommeren, er vanzelf toe overgaat. Dit monnikenwerk zal men dan ook op een houtgravure van Veldheer of Nieuwenkamp niet aantreffen; bij op hout gecopiëerde teekeningen echter wel.

Een artist die van moderne reproductietechnieken een goed gebruik wist te maken, is Steinlen in zijn teekeningen voor den Gil Blas en dergelijke bladen. Ook hier zijn de origineelen meestal grooter op Hollandsch papier met zwart krijt geteekend, en daarop is (veel met blauw potlood) aangegeven wat in kleuren (meest rood en geel) moet worden gedrukt. Het is dus als het ware een schema

voor den drukker, geen volledige teekening als zoodanig. Ze is er dus ook op berekend, verkleind en gedrukt te worden, zoodat ze in 't origineel meestal véél minder mooi zijn, dan in druk. Toch kan de techniek van een cliché op kleinere schaal niet op één hoogte gesteld worden met de zuivere houtsnede of lithografie. Daar immers is de afdruk de intiemste wedergave van de eigenlijke uiting. Nergens is de afdruk zoo één met wat de hand van den maker neerzette als in deze, waarlijk grafische, technieken. Voor boekillustratie zijn zij dan ook de ideale, en geen mechanisch procédé kan er tegen op. Hoe, zelden echter worden zij daartoe gebruikt! Meestal maakt de teekenaar, bijna èlke illustreerende onzer schilders, een gewone teekening in een of ander materiaal naar believen, zonder er aan te denken hoe die verder vermenigvuldigd wordt; en daarnaar vervaardigt men dan fotografisch een cliché. Dit is wel een jammerlijk slechte methode: het cliché toch wordt op dezelfde wijze verkregen alsof het een catalogus-reproductie goldt. Dáar is dan wel de autotypie het beste afbeeldingsprocédé, maar waar d i r e c t e grafische technieken bestaan, waarin dus de prent het werk van den illustrator zèlf is, zijn deze de aangewezene. En daar zij van hunne bruikbaarheid nog niets hebben verloren, is het zeker zaak hen weer in hun recht en waarde te herstellen. In ons land trachtten met der daad vooral Roland Holst, Veldheer, Nieuwenkamp, Hoytema en Huib Luns ieder op zijn wijze dit te doen; ook Edzard Koning illustreerde met oorspronkelijke litho's ‘De Kleine Johannes.’

Octoberliedje,
door Jenny Mollinger.

Aan Meta Reidel.

'k Voel mij plots'ling stil geworden
van verhole' uitbundigheid,
't is me, of bij 't minst bewegen
mij geluk's Besef ontglijdt,

teer en innerlijkst Bewustzijn,
als uit sluimering ontwaakt,
dat een nieuw ontvangen rijkdom
tot het schoonst Bezit mij maakt. -

Zie de stralend-gouden boomen
in hun felle najaarspracht:
Stil, als overweldigd, dragen
zij hun lichtelaaie vracht.

Zoo voel ik mij overweldigd
Van geluk - Mijn hart wordt wijd. -
Roerloos sta ik, dragend eigen
Vreugde als een kostbaarheid.

VUE DE LA FÔRET DE FONTAINEBLEAU (MESDAGMUSEUM).

Théodore Rousseau
door Anne Hallema (*Slot*).

V. De ondergang der eiken.

> Si j'étais prince, je ferais de l'art en action.... et quand j'aurais réhabilité la beauté humaine, je lui rendrais son entourage naturel, le paysage et le ciel.
>
> TH. ROUSSEAU.

't Was een Hollander, die den landschapschilder Rousseau reeds in 1831 als kràcht waardeerde en hem enkele jaren later gelegenheid bood, zijn D e s c e n t e te voltooien.

Ary Scheffer zag het talent van den jongen kunstenaar, die anderen om zijn ernst en zwijgen P è r e t r a n q u i l l e noemden. Hij bewonderde zijn studies van Auvergne en toen Rousseau terugkwam van La Faucille in den Franschen Jura, maakte Scheffer plaats in zijn atelier voor de D e s c e n t e , daar de schilder geen ruimte had voor het enorme doek der afdalende bergkoeien. In deze werkplaats werd het schitterende kunstwerk ook tentoongesteld, toen de jury der Salon van 1836 het weigerde.

't Was een Hollander, die de schilderijen van Rousseau, mèèr dan zijn landgenooten, in hun buitengewone waarde achtte en, waar hij kon, op zijn Parijsche reizen er de hand op legde: Wisselingh, de oude, kocht graag de doeken der Barbizonsche school en met de kunst van Dupré, Corot, Diaz, Troyon, Daubigny*) kwam ook het werk van Rousseau in Holland, in Den Haag.

En wederom was het een Nederlander, ditmaal een stevige Groninger, die de kunst van Millet en Rousseau waardeerde en gaarne hun schilderijen en teekeningen kocht, wanneer Wisselingh van zijn reis er mee had kunnen brengen en ze hem bewonderend toonde!

*) Woonde niet te Barbizon, doch aan boord van zijn woonschuit op de Oise.

L'ÉTANG (MESDAGMUSEUM).

Die kooper was de zeeschilder Hendrik Willem Mesdag*). Hem danken wij het, dat, behalve de werken der Marissen, van Bauer, Israëls, Bosboom, J.H. Weissenbruch, òòk de kunst der Barbizonners in het Mesdag-Museum kan worden genoten en wij in staat zijn gesteld, enkele der meest beroemde Rousseau's voor oogen te krijgen.

Mesdag bracht in zijn verzameling de D e s c e n t e , de A b a t t a g e d e s a r b r e s d a n s l ' î l e d e C r o i s s y en L e s g r a n d s c h ê n e s d u v i e u x B a s - B r é a u . Drie werken met werelvermaardheid en belangrijk voor ieder, die Rousseau, zijn leven en kunst, wil kennen. Ook is er V i e u x c h ê n e p r è s d e F o n t a i n e b l e a u . Voorts nog de olieverfschets voor de D e s c e n t e , drie teekeningen en vier paneeltjes.

Totaal twaalf.

't Geen wij schreven naar aanleiding van de Eik-ets in de G a z e t t e van 1861, is ook van kracht voor de teekening der eiken van Bas-Bréau. [M.M. 296. - Zie bl. 225] Deze heeft bij het leven van den kunstenaar zijn woning nimmer verlaten. Sensier zei er van: ‘Superbe dessin à la plume, unique dans la collection des oeuvres posthumes de Rousseau.’

De doorkijk van de C h ê n e d e r o c h e

*) Ook Engelschen en Amerikanen waardeerden de kunst van Rousseau: ‘Il eut parfois des moments d'émotion et de détente, grâce aux réconforts qu'il recevait, non pas de France, car on était fort cruel envers lui, mais des États-Unis, d'Angleterre et des Pays-Bas’.
Dat was in 1864.
Een brief aan een Amerikaan, die van zijn werk houdt, eindigt: ‘Permittez que je vous serre la main comme à un ami, de par la Nature et l'Art: nous nous connaissons depuis longtemps. Th. Rousseau’. S. pag. 308).

is ook in het paneeltje Vue de la forêt de Fontainebleau. (Mesdag-Museum 289. - zie bl. 302). Hoe kent de schilder den boschgrond in zijn pracht van mosgoud! De poort in het verschiet fonkelt in het azuur en zilver van den zonnigen hemel. Wonderstil is het in den koelen schemer der lommerschaduw. Hoewel Rousseau de stemming niet naliep, is het, alsof zij zich haastte mèt de uitbeelding van den woudhoek in het schilderij te komen. Welk een oord van kalmte, rust en stilte in de wijding van gebedsvrede!

Heerlijk vrij drijven de wolkjes in de lucht van Paysage montagneux. [M.M. 288].

Een pittige penteekening is: Une route [M.M. 297].

Met ruige krijtstrepen zijn Paysage rocheux [M.M. 295] en Foret [M.M. 294] vlot op het papier geborsteld.

Fijn van werk is Cours d'eau dans une vallée du Berry [M.M. 291 - zie bl. 305] in den schijn van oud-goud. In deze streek verkeerde Rousseau in 1842, toen hij Dupré zijn De Profundis-brief schreef.

Blank als ivoor is L'Etang [M.M. 290 - zie bl. 303]. Ook hier openbaart zich de kunstenaar, als de behoedzame waarnemer der natuur, gelijk hij zich deed kennen in de ets en in de penteekening der groote eiken.

Terwijl Rousseau zich in deze twee paneeltjes door de monochrome schildering doet kennen als de tonalist, die gaarne de kunst van Jan van Goyen beschouwde, zoo komt in de Descente [M.M. 286 en 287 - zie bl. 306] met groote kracht de kolorist tot uiting. Rousseau had in de la van zijn werktafel enkele kolibrietjes, die hij soms op de hand in het raamlicht droeg. Dan verlustigde hij zich in het spel der hevige metaalkleuren, die bij het om en ommewenden der vogeltjes over de teere veertjes sprankelden. Op gelijksoortige wijze nu had hij zijn vreugd aan den kleurrijken toover van den herfstavond in den Jura, wanneer de herders ‘het zwaar sleepvoetende hoornvee’ door de schaduw der bergengte naar beneden leidden, terwijl de vonken van de dalende zon op de ruggen en koppen der beesten spatten en de gletschers der verre bergtransen kristalhelder fonkelden tusschen de statige stammen der hoogpluimende dennen. Die kleurdronkenheid viert Rousseau in het luipaardvlekkig koloriet van zijn Descente. Hier is hij luminist en symfonist, de kunstenaar, die met conventies breekt en verstaat, hoe het Licht de werkmeester moet zijn, die in het schilderij harmonie en eenheid schept. Hij had zijn werk Fiat lux kunnen noemen, want, hoewel de avond valt en het bergpad met schaduw bedekt wordt, is heel het Juralandschap tot een wonder geworden door den gloed van het stralend zonnegoud. ‘Zonder licht geen schepping’, placht Rousseau te zeggen. ‘Wie ook maar een vonkje vuur van zijn palet kan tooveren, die is een echt schilder en moet het burgerrecht worden toegekend van kunstenaar’. Zelf heeft hij vlammen uit de verf geroepen en zijn Descente gemaakt tot een bergsymfonie, doorschald van koperfanfares en doorsprankeld met het toonkristal van zilveren bazuinen.

Toen dit schilderij werd geweigerd, zocht Rousseau in zijn vernedering de verloren harmonie van zijn ziel terug te vinden in den vrede van de natuur en hij dwaalde door het bosch van Fontainebleau. Barbizon werd tijdelijk zijn woonplaats. Een vertrek bij een boer zijn atelier. Het woud met de rotsen het gebied van zijn studie.

Hier zijn de bergen, bosschen, vlakten, die de kunstenaar in zijn werken verbeeldt. Hij kent er elken poel, heuvel, eik. Ieder berkenboschje en elk veld met hei. Geen landmeter heeft zuiverder overzicht van

de terreinen dan Théodore, de schilder.

In deze ruimten onder den hoogwelvenden hemel beleefde Rousseau de gebeurtenissen der natuur. Van dit dal uit zag hij de boomen hun kruinen spreiden tegen de luchttransen met het hevige licht en de vlammende wolken. Hoe wonderschoon legde zich het doorzichtig loof als edele kant op het blinkend hemelschild! Hier op dit open perk tusschen de stammen

COURS D'EAU DANS UNE VALLÉE DU BERRY (MESDAG-MUSEUM).

ontmoette hij de herders, die naar de schaduwrijke rustplaats het vee leidden, om de kudde te drenken! Zittend onder gindschen eik, eenzaam op een kling, was hij ooggetuige van den krijg der elementen, wanneer het onweer de tinnen van den hemel bestormt, de landlieden hun paarden opjagen, om snel de hoeve te bereiken, rukwinden brieschend uitloopen en een wilde branding in de woelende kruinen slaan en vaal licht de aarde besluipt, spokerig om een verren rug met boomruigte en een hoogen molen warend.

Rousseau weet er de hut van den kolenbrander bij den schoonen heireus, waar vlak bij een geknotte stam, die door den bliksem werd getroffen, den afgesplinterden top als de spits van een wolfskuilpaal verheft. Hoe kent hij de Kloof van Apremont, die uitzicht opent op het onmeetlijk panorama van de woeste vlakte van Macherin! Een lust der oogen is hem de plas, die als een natuurlijke vijver tusschen het donker geboomte blinkt in de stralenglans van den zonnehemel.

In de schoot van deze oeroude oorden, waar eens de Kelten hun kudden weidden, hun wapens uit de lenige esschen sneden en in het eikenwoud den goden hun offers plengden, voelt Rousseau zich thuis en vindt hij het gebied van zijn omdolingen, waarnemingen en ontdekkingen, leert hij

de gedichten der natuur spellen en beschouwt, innerlijk diep bewogen, de wonderbaarlijke kalmte van den heiligen avond en den ondergang van de rosse herfstzon, die een schrikkelijken gloed door de scheppingshal stort en krijgsbrand ontsteekt aan de tran sen der wolken.

Wel dreef zijn zwerflust hem in de komende jaren naar andere oorden van Frankrijk, bezocht hij de Vendée, Berry en de Pyreneën, maar hij keert in 1847 terug naar Barbizon en blijft er. Ook wanneer Rousseau tien jaar later den innerlijken drang volgt en naar Picardië, Franche-Comté en nog eenmaal naar den Jura trekt, om er de streken te beschouwen, waar hij zijn K o e i e n w a c h t beleefde, komt hij weer te Barbizon.

Daar leeft Rousseau en werkt er. Daar zal hij overwinnen. En sterven.

Het is in deze streek, dat hij zijn Eiken ontdekt. Zie V i e u x C h ê n e p r è s d e F o n t a i n e b l e a u [M.M. 292 - zie bl. 307] in de verzameling Mesdag! Nooit heeft een schilder zoo een boom als lèvend schepsel verheerlijkt, gelijk

ESQUISSE DE LA DESCENTE DES VACHES DANS LE JURA. 1834. (MESDAG-MUSEUM).

het penseel van Rousseau het deed in dezen machtigen aanleg van den ouden Koninklijken E i k .

Vincent schrijft zijn broer van de eiken van Jan v. Goyen, dien hij den Corot onder de Hollanders noemt en zegt, dat hij lang ‘voor dat magistrale doek in de collectie Dupper’ stond.*) Rousseau's schets geeft hetzelfde eenvoudige onderwerp: een boom in het landschap. Van voordracht is hij even sober. Toch verkiezen wij zijn Eik boven dien van Jan van Goyen. Deze geeft een stuk Holland, prachtig van zilte atmosfeer. Heerlijk is de gehavende eik met de knoestige takken, die het ruige loof in den windhangen. Maar het is plaatselijk: ge blijft in Holland. Voor het werk van den Franschman geschiedt er in den beschouwer wat anders. Er is evenveel kennis van

*) Men zie: H.P. Bremmer, Beeldende kunst, Eerste Jaargang, afl. 12, No. 95.

den boom en liefde tot de natuur. Doch er is mèèr. Hier is een drama. Een tragedie.
Ge grijpt naar Macbeth, Koning Lear. Wat een boer van

Millet ànders doet wezen dan een landman van Adriaan van Ostade, maakt hier den Eik van Rousseau tot een grootere verbeelding dan dien van Jan van Goyen*).

Zie, de lucht betrekt. Het licht is weggenomen. Spokig waart schaduw om. Onweer komt opzetten. Er is gerucht van wind. Huiveringen rillen over de ruige

VIEUX CHÊNE PRÈS DE FONTAINEBLEAU (MESDAG-MUSEUM).

vlakte. De natuurmachten worden ontbonden. Oorlog breekt uit.

En midden in het dreigend geweld der oprukkende elementen, staat de boom, de Eik, onwankelbaar, majestueus, lévend.

Noem dit werk een zelfportret. Want dit is Théodore Rousseau.

* * *

Men wil vragen, vanwaar de zelfbeheersching in den kunstenaar, die 'niet of zelden zijn schilderijen op het juiste moment wist los te laten', dat hij twintig jaar lang, tot aan zijn dood in 1867, de Abattage [M.M. 293 - zie bl. 309] in zijn onvolkomen staat aan den atelierwand liet hangen en elke neiging, om er

*) Over de Oud-Hollanders en de Fransche landschapskunst der 19e eeuw zou veel te schrijven wezen. Ik kan hier alleen maar verwijzen naar Just Havelaar: De Fransche kunst in het Museum-Mesdag, Elsevier's 1912, dl. 43; Eugène Fromentin: Les Maîtres d'autrefois, pag. 271-289; H.P. Bremmer, Moderne kunstwerken VIII, No. 67. Vincent zegt op de hem eigen wijze: 'Misschien zijn de nieuwen meer denkers.'

verder aan te arbeiden, uit zijn driftige hand weerde.

Voelde hij, dat de scheppende geest nimmermeer hem zòò zou bezielen, als in de schoone uren van verheerlijking geschiedde, toen hij vaardig werd zijn verven zoo wonderlichtend op het doek te werpen?

In een vlaag van goddelijken toorn had Rousseau, de woudverwoesting in de buurt van Sèvres aanziende, een teekening geschetst. En, wanhopig over de val zijner boomen, kwam hij den volgenden dag terug op het 'slagveld'. Daarna sloot hij zich in zijn werkplaats op en schiep zijn A b a t t a g e in twee dagen.

Het doek is snel geschilderd. De boomen léven, al zijn ze 'niet af'. Godsvuur brandde op den scheppingshaard van Rousseau, toen hij in den magischen schijn van zijn hartegloed de verf als vloeiend licht uitstortte.

In Rousseau geschiedde het wonder, dat hij wèèr het vellen der boomen beleefde, en, zich verheffend in den geest als een arend, die breed de vleugels spreidt, zweeft boven het duister van den afgrond en met vaart over de flonkerende gletschers in de saffieren hemelzee verdwijnt, zocht hij boven de kloof van dood en ondergang het lichtende scheppende leven.

Helden, die met bloedige wonden stierven, herleefden in de zangen der barden. De Eiken van Rousseau zouden ook hun Druïde hebben. Grijpend het penseel, tooverde de schilder vaardig een heerlijk landschap, in zijn godstoorn niet het beeld van verwoesting en vernietiging scheppend, doch van opstanding, herleving en wedergeboorte.

De houthakkers trekken en houwen en weren zich braaf, om de koningen van het woud neer te rukken en in stukken te slaan. Gelijk het scheepstouw, dat van den masttop naar den boegspriet spant, zoo lijnt hier het hennepkoord naar den hoogen eikkruin. Reeds liggen boomen tegen den grond geworpen. Als getroffen door den bliksem staat er een ontkruinde stam.....

Heel het menschelijk vernielingswerk echter lijkt klein gedoe bij de statelijke schoonheid van de struische boomen, die, nog onaangerand, in pracht en majesteit den vorstelijken kroon heffen in den glans en gloed van den hemel. Een wonderbaar licht brengt harmonie op aarde.

Schoon als het paradijs in smettelooze klaarte zoo straalt deze schepping van Théodore Rousseau, die in vlammende teekenen het getuigenis schreef der onsterflijkheid van het l e v e n en de l i e f d e .

Drie werken zijn kenschetsend voor de kunstenaarsloopbaan van Rousseau.

Twee zijn er bij Mesdag.

Ieder dezer zielsopenbaringen heeft voor den schilder de beteekenis van het doorbreken eener nieuwe levensperiode.

Als de D e s c e n t e is verworpen, wreekt Rousseau zich door inniger en vromer zich te verdiepen in de aanschouwing der natuur en het nauwkeurig acht geven op al haar uitingen. Dat is de wraak van een groot hart, die ter overwinning leidt. Wie echter hoorde zijn kreten, toen hij, als een gewond wouddier, dat zijn plek van sterven zoekt, uittoog in de ruimte van hei en rots, om lucht te krijgen voor zijn gemoed, dat van vulkanische krachten heftig werd bewogen!

De A b a t t a g e is van 1847*). In dit jaar ontmoet hij Millet. Als deze zich ook te Barbizon vestigt, ontstaat tusschen de beide mannen, die uitersten schenen, een diepe vriendschap, welke in den tijd een levende verbinding werd van hart tot hart. Rousseau is genaderd op het midden van zijn leven. Hij is vijf en dertig jaar oud. Groot is zijn kracht, machtig zijn

*) Het stuk noemde R. wel: Massacre des innocents.' Tot zijn dood bleef het stuk in zijn atelier te Parijs. (S. 165/6).

ABATTAGE DANS L'ÎLE DE CROISSY (MESDAG-MUSEUM).

willen. Een vorstelijke plaats heeft hij ingenomen. Als Millet zijn Vanneur en Semeur nog moet openbaren, staat Rousseau reeds met meesterwerk in de kunstenaarswereld. Toch erkent hij weldra den Normandiër als zijn evenmachtige. De twee grootste schilders der 19e eeuw hebben elkaar gevonden. Als Théodore sterft, is het François, of hem een broeder van het hart is gerukt. Droefheid en treurnis binden zijn geest en de hand is

LA PLAINE ROCHEUSE DE BARBIZON. GRAVURE SUR VERRE PAR THÉODORE ROUSSEAU. (COMMUNIQUÉ PAR MR. ALFRED ROBOUT).

machteloos tot werk. Een groote smart vaart door zijn ziel en hij roept om den vriend, die in de aarde daalde, met de rouwklacht van een vader, die zijn zoon grafwaarts droeg.

In 1863 reist de schilder der wouden en bergen nog eenmaal naar den Col de la Faucille in den Jura. Wederom slaat hem het immense bergpanorama. Hier vanuit Gex, aan deze zijde van het meer van Genève, schouwt hij het aan, hoe aan genen kant in de urenverte de Mont-Blanc de blinkende tinnen in het blinkend blauw van den Alpenhemel heft. Zoo zag hij ook den schoonen berg in zijn jeugd. Hoe heeft hij hem toen op alle tijden en onder velerlei belichtingen waargenomen, in den vollen lichtstort van de zon en in de omhulling van regennevel. Gelijk de Japansche prenter van de heerlijke houtdrukken zijn heiligen Fudsji op honderdvoudige wijze in beeld schiep, zoo bracht Rousseau den verren Mont-Blanc op het doek in menigerhande aanschouwing. Nu ziet hij den berg terug en de herinneringen stormen los. Heel dien goddelijk-onstuimigen tijd wordt ten leven gewekt.

Toen begòn hij zijn kunstenaarsleven. Zijn ouders in Parijs waren vol verwachting. Een brief, vervuld van schoonen geestdrift, stuurde hij zijn moeder....

Dat is voorbij! Zijn loopbaan neigt ten einde. Het werk is volbracht. Doch als

een symbool van eeuwigheid en onmetelijkheid heft ginds nòg de Mont-Blanc den ouden kruin de wolken in. En gelijk er een toorn in hem rees, toen hij het vellen zijner eiken moest aanschouwen en hij gedreven werd, om den A b a t t a g e te scheppen, zoo slaat hem ook nu de pols driftig en staat er verzet in den kunstenaar op tegen de vergankelijkheid. Wederom

ENVIRONS DE BARBIZON. GRAVURE SUR VERRE PAR THÉODORE ROUSSEAU. (COMMUNIQUÉ PAR M. ALFRED ROBOUT).

werpt hij zich in den strijd en grijpt naar het onsterflijke leven.

Van die worsteling getuigt V u e d e l a C h a î n e d e s A l p e s, het laatste groote werk van Rousseau.*)

De greep is geweldig. Heel de wereld der Alpen wil hij in haar majestueuze heerlijkheid en eindelooze menigvoudigheid doen verschijnen. Onmetelijke ruimten kenbaar maken rondom de trapsgewijs opklimmende terrassen. Op den voorgrond bouwt hij blokken bazalt. Hier is de helling van La Faucille met den straatweg, daar de omgeving van Gex en ginds de spiegel van het Genèver meer. Ver, ver,

*) Reeds in 1834 stond R. een grootsche schepping voor den geest. Hij schrijft zijn moeder den 17en Aug. van uit La Faucille in de Jura: '....je brûle de remplir la tâche difficile de donner sur une toile une idee de l'immensité qui m'environne p o u r e n r é p a n d r e l e s b i e n f a i t s s u r d e m o i n s h e u r e u x q u e m o i' (S. p. 66). Dat klinkt als het woord van Beethoven, die in zijn kunst werkzaam wilde zijn 'voor de a r m e menschheid'.

Ook in hun natuurliefde zijn ze broeders. 'Almachtige! - In de bosschen ben ik gelukkig - gelukkig in de bosschen - waar elke boom door U spreekt. -' zegt Beethoven. Doch het kòn gezegd zijn door Rousseau.

eindeloos ver daar achter verschijnt de Alpenketen en stralen de gletschers van den Mont-Blanc in de saffieren kroon van den hemel. Heel deze bergwereld wordt overstraald van den meest klaren zonneschijn.

In '65 en '67 wordt het schilderij tentoongesteld.

Dan komt de dood.

VI. Millet en Rousseau.*)

> Savez vous qu'ils sont terribles, Millet et Rousseau, je les ai trouvès comme des rocs.... Quels farouches bonshommes!
> TH. THORÉ. 1860.

Dit verstond Théodore Rousseau in het heilige van zijn ziel, dat een boom geen grooter wonder is dan een blad en dat het scheppingsgeheim in àlle deelen en gebeurtenissen der natuur een bewonderenswaardige verborgenheid is.

Met vurige liefde drong hij door in de geheimzinnige werkplaats der schepping, om al meer vervuld te worden van intense bewondering. Dat was zijn adem des levens. Hij wilde den grooten Werkmeester niet op de vingers kijken, maar zocht de schoonheid en volmaaktheid van Zijn arbeid met immer eerbiediger schroom te genaken.

Zijn kunst was hem het middel, om van de volkomenheid der schepping te getuigen.

Van Millet is gezegd, dat hij schiep van den Bijbel uit en zelf sprak hij het uit, daar te putten, wat hij voortbracht.

Zoo kan er van Rousseau vermeld worden, dat hij van de natuur uit zijn verbeeldingen in lijn en kleur wierp. Hoewel minder meditatief dan Millet, was hij in zijn kunst even ernstig. Gelijk de werkers van Jean François in hun bezigheid staan en zijn breisters, spinsters, herders en waterhaalsters rustig en in vrede met liefdevolle zorgvuldigheid hun taak vervullen, zoo staan ook de boomen van Rousseau als b e z i g -z i j n d e in hun natuurarbeid. De wet, die Millet's werk beheerscht, is geen andere dan die in Rousseau's kunst. In keuze van onderwerp verschillen zij, doch denzèlfden Geest van voortbrenging bezielde hen. De menschen van Millet en de boomen van Rousseau hooren in één Scheppingsplan. Het dramatische en tragische van den Een roert en woelt ook in den Ander.

Hoewel zelfstandige kunstenaars door de oersterke kracht hunner persoonlijkheden, waren zij toch elkaar tot steun en beïnvloeden zij elkander. Rousseau's onbuigzame trots werd verzacht door de teedere liefde van Millet, terwijl de weeke gevoeligheid van François gestaald werd door den gezonden levenswil van Théodore.

In hun werk is die uitwisseling van geestelijke krachten merkbaar.

*) 't Zij mij vergund hier den belangstellenden nog enkele werken ter lezing aan te bevelen: E. Michel: La Forêt de Fontainebleau en Les Maîtres du paysage. Léonce Bénédite-Marius: De Schilderkunst in de XIXe eeuw. Jan Veth: Jean François Millet 1890 en Kunstbeschouwingen pag. 16/17. T. Thoré: Salons met Lettre à Théodore Rousseau. Ph. Burty in: L'Art, revue hebdomadaire illustrée, 1882, met 15 teekeningen van Rousseau. Voigtländer's Quellenbücher 64: J.F. Millet (Brieven). H.P. Bremmer: Moderne kunstwerken en Beeldende kunst. The Studio Year Book 1915. Vincent van Gogh noemt vaak Millet, zelden Rousseau. Toch roemt hij de Descente: Brieven I pag. 471. Hij kende Sensier over beide schilders, I pag. 519.

Er is een landschap van Rousseau vol vrede en avondmijmerij. In de verte is het dakje te kennen der woning van den schilder. Ziedaar een trek, die onder den invloed van zijn vriend tot uiting kwam. De schepper van de D e s c e n t e was zulk een sentiment vreemd. Anderzijds getuigt de P r i n t e m p s van Millet, hoe deze het wonder in den A b a t t a g e van Rousseau erkende. Wat deze als in een toornvlaag van scheppende kracht met de snelheid des bliksems in de verf wierp, wetend, dat hij maar kort onder zulk een edele bezieling zou leven, verkreeg Millet door jarenlangen arbeid. Alleen in zijn diepste

oogenblikken werkte hij aan het visioen van de lenteheerlijkheid, scheppend het beeld van opstanding en wedergeboorte. Het meesterstuk van Rousseau heeft Millet door zijn levenwekkende kracht geïnspireerd en zijn geest versterkt.

Deze beide vorstelijke mannen stonden niet naast elkaar als stokken en blokken, maar leefden in een sfeer van lichtend leven, waar de eene ziel den invloed onderging van de andere. Rousseau vond een staf in de geloofskracht van Millet, terwijl Millet opgeheven werd uit zijn melancholische droomerijen door den bruisenden levensdurf van Rousseau.

Millet zag het menschenleed en den arbeid van den akker. Rousseau leed den ondergang der boomen en aanschouwde het natuurgebeuren in het ruischend woud en in den stormhemel, doortuimeld van wilde wolken. Zij voelden beiden met bittere smart, hoe de dood doorbreekt in de schepping en togen uit de sombere schaduwen der wanhoop het licht des levens tegemoet. Zij erkenden, hoe één Wil alle handelingen in de wereld der menschen en in de natuur richt. Heel de schepping met al het gewordene is één levend organisme, dat lijdt, als een der leden leed draagt. Zij is volmaakt schoon in al haar uitingen, harmonisch en evenredig als geen kunstwerk uit menschenhand voortgekomen.

Die harmonie, eenheid, majesteit, welke in de schoone werken van de natuur tot openbaring komen, vervulden het hart van de beide Barbizonners met heiligende bewondering. Van deze eeuwige Harmonie getuigden zij in hun kunst. Millet in de uitbeelding van den arbeidenden Mensch, Rousseau in de schepping van den groeienden Boom.

Beiden zingend den lof van de heerlijke gave des levens en worstelend om de Godsgift te behouden.

14 Aug. 1917.

Prof. dr. J. Rotgans, door W.M. de Vries.

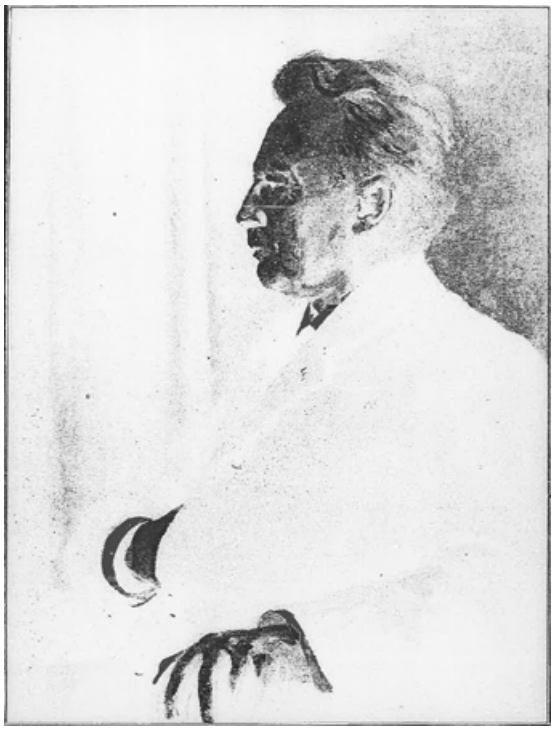
Ik weet niet, of ik mijn vriend en collega Rotgans een genoegen doe, door een stukje voor dit tijdschrift te schrijven, ter gelegenheid van den dag, dat hij voor 25 jaar het hoogleeraarsambt aan de Universiteit van Amsterdam aanvaardde. Vermoedelijk zal hij het tot een der vele plichten rekenen, waartoe zijn plaats in de maatschappij en zijn persoon hem dwingen, thans in het publiek te worden besproken en afgebeeld, en denkelijk zal hij het opstel met welwillende critiek beschouwen, welwillend, zeker, maar toch kritisch en met een dosis vooringenomenheid tegen uitbundige loftuitingen.

Jacob Rotgans, in 1859 te Terschelling geboren, werd in 1876 student te Amsterdam, waar hij in 1882 met een gouden medaille werd bekroond voor het beantwoorden van een prijsvraag; in 1884 arts geworden, trad hij in het huwelijk met mej. Stheeman uit Meppel, en vestigde zich als geneesheer te Smilde. In 1886 promoveerde hij cum laude te Amsterdam, in 1890 vertrok hij van Smilde naar Groningen, waar hij assistent werd bij Prof. Koch, in 1893 volgde hij zijn leermeester Tilanus op als hoogleeraar in de Chirurgie aan de Universiteit van Amsterdam, welke plaats hij thans nog met eere inneemt. Het schijnt mij niet zonder belang eens na te gaan, hoe de zoon van den Terschellinger scheepskapitein zijn vooraanstaande plaats bereikte.

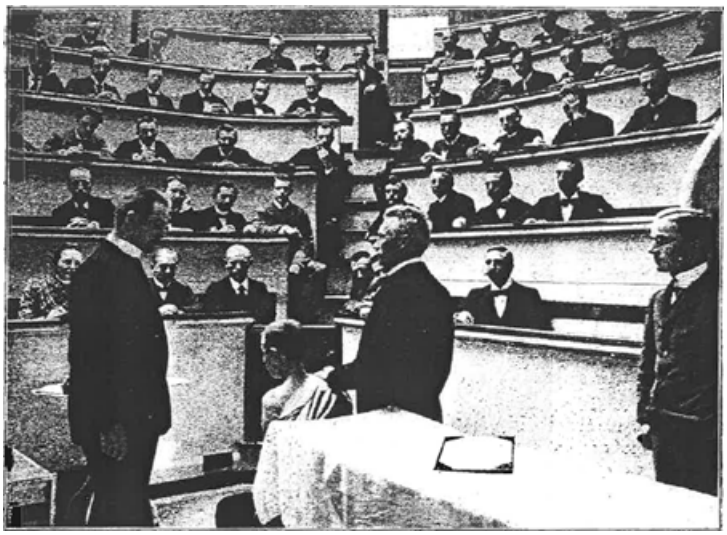
Toen hij vier jaar oud was, werd zijn moeder ziek, en daar hij, toen zijn vader weer naar zee moest gaan, niet thuis kon blijven, nam deze hem op het zeilschip de Krimpen aan de Lek mede op een reis om de Kaap over Indië naar Melbourne, welke reis 15 maanden duurde. Vrouwelijke hulp was er niet aan boord; ik stel me de reis voor als een oefening in zelfstandigheid en gehoorzaamheid, en vermoedelijk was zij niet vreemd aan zijn later gebleken neiging voor de zee; allicht laat zij begrijpen, waarom ik hem op een bulderenden stormdag in de Paaschvacantie omstreeks 1912 niet in zijn rustige huis aan de Keizersgracht, maar langs het strand in Wijk aan Zee over faculteitszaken moest komen spreken, toen hij voorzitter en ik secretaris der faculteit was. Ook verklaart zij allicht, dat in later jaren de vacanties met zeilen werden doorgebracht, d.w.z. niet op Amstel of Nieuwe meer, maar naar de Noorsche landen en de Oostzee en naar de kusthavens aan het Kanaal, Rotgans als Commandant van de Celox.

Ook ligt de bron van zijn studiezin op de Krimpen aan de Lek; het eenige malen zien schilderen van den scheepsnaam gedurende de lange reis leerde hem een deel van het alfabet, in drukletters.

Na zijn thuiskomst was hij een jaar op de lagere school in Terschelling, een jaar op die te Krimpen a/d. Lek, waarde reederij was, en waarheen de familie was verhuisd; ziekte van zijn moeder was oorzaak dat hij op zijn 8ste jaar naar familie in Wolvega werd gezonden, waar hij 1½ jaar de lagere school bezocht. Toen hij ruim 9 jaar oud was, stierf zijn vader, en verhuisde zijn familie naar Nieuwe Niedorp, waar hij met 12 jaar de lagere school, volleerd, verliet. Het besluit, wat toen met hem te doen, viel zijn moeder niet gemakkelijk; de H.B.S. in Alkmaar was het dichtst bij, maar onvoldoende kennis van het Fransch was oorzaak, dat hij geen toelatingsexamen kon doen, en ofschoon hij toen reeds gaarne dokter wilde worden, moest hij zich dat uit het hoofd stellen. - Zonder examen werd hij toen toegelaten op de school voor M.U.L.O. van Blok in den Helder, met de bedoeling machinist bij de marine te worden, en daar leerde hij goed de moderne talen en de

PROF. DR. J. ROTGANS, NAAR EEN SCHILDERIJ VAN OSKAR MENDLIK.

PROF. DR. J. ROTGANS IN ZIJN COLLEGE-ZAAL.

lagere wiskunde. In den Helder bleek echter dat het toch mogelijk zou zijn, te gaan studeeren, als hij bij het begin van zijn studententijd een verbintenis aanging als aanstaand officier van gezondheid, als militair student, zooals de term luidde; dit gaf f 700. - per jaar en vrijstelling van collegegelden.

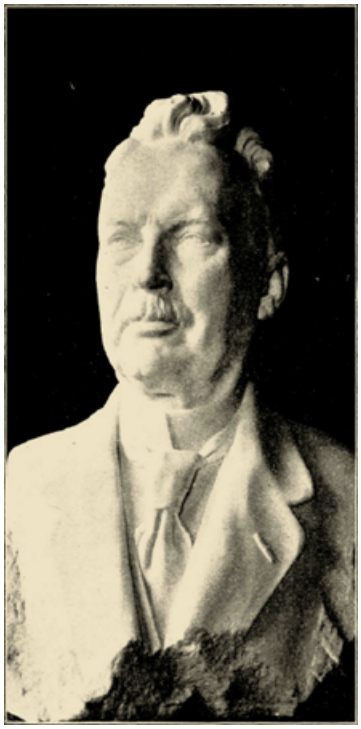
Van daar, dat hij in den Helder naast zijn schoolwerk ijverig Latijn studeerde bij ds. Bron, en ook een jaar Grieksch, wat aanbeveling verdiende voor het vergelijkend examen voor militair student. Juni 1876 deed hij in Utrecht het (thans afgeschafte) literarisch-mathematisch examen, en in September 1876 het admissie examen voor de Universiteit. Daarmee werd hij militair student (z.g. pil) voor Oost-Indië aan het Athenaeum Illustre te Amsterdam, er waren er ruim 200.

Het destijds bestaande groot-mathesis examen, als inleiding tot de medische en natuur-philosophische studie deed hij in 1877 in Leiden. - Inmiddels werd (1877) het Athenaeum Illustre tot Universiteit van Amsterdam, en daarmee kwamen als hoogleeraren van 't Hoff, Hugo de Vries, van der Waals, beroemde namen uit de geschiedenis onzer Universiteit.

Grooter echter dan hun invloed was die van den anatoom Fürbringer, assistent van Gegenbaur, die in 1876 in plaats van Prof. Berlin aan de Amsterdamsche Universiteit werd benoemd. Fürbringer, wiens assistent hij van 1880-1882 werd, heeft hem niet alleen liefde ingeboezemd voor de anatomie, maar hem wetenschappelijk leeren werken, en hard leeren werken. In het tweede jaar van zijn assistentschap zag hij kans te werken voor een door de Amsterdamsche faculteit

uitgeschreven prijsvraag over het halsgedeelte der laatste hersenzenuwen. Zijn antwoord, onder den naam Quisque suis viribus, ieder naar zijn krachten, ingezonden, bracht hem de gouden medaille. In de Archieven der faculteit vond ik het judicium over het antwoord in Fürbringer's karakteristiek handschrift en neem daaruit den slotzin over: ‘Al draagt het onderzoek, zooals niet te verwonderen is, nog niet de kenmerken van volkomen rijpheid, op menig punt komt het in aanmerking naast dat der beste en bekwaamste ontleedkundigen, en draagt het tot uitbreiding onzer anatomische kennis bij.’ Hij was toen 23 jaar.

Hoezeer hij deze onderscheiding op prijs heeft gesteld, blijkt uit zijn rectorale rede in het jaar 1908, waar hij zegt, het te betreuren, dat het hem niet is vergund, een bekroond schrijver van een prijsvraagverhandeling de gouden medaille te overhandigen. ‘De gevoelens, die op zulk een oogenblik het hart van een jongen man doortintelen, worden niet vergeten. Hoe zou ik thans genoten hebben, als ik dezelfde gevoelens mocht wakker roepen in een man, jong en

BUSTE VAN PROF. J. ROTGANS, DOOR MEVR. MENDLIK-MIJNSSEN.

vol van beloften, op dit oogenblik. Dit mocht niet zijn.’

Rotgans' leven als pil duurde slechts drie jaar; toen werd hij weder civiel student, d.w.z. na terugbetaling der van het Rijk ontvangen subsidies, hetgeen beteekende geld opnemen. Vandaar, dat hij, na in 1884 arts te zijn geworden, met groot leedwezen moest afzien van verdere academische studie en assistentschap, en zich als practiseerend geneesheer moest vestigen. Dadelijk na zijn artsexamen werd hij dokter in de Smilde, waar hij tot 1900 bleef, waar hij een drukke praktijk kreeg en zeer gezien was; men riep er niet alleen voor de menschen, maar zelfs ook wel eens voor paard en koe zijn hulp in. - Toch bleef het zijn bedoeling, zoo spoedig mogelijk het ging, de studie weer op te vatten; in zijn Smilder tijd verwierf hij cum laude den doctorstitel, en stond hij op het tweetal voor het professoraat in de Anatomie te Groningen; hij werd echter, men kan achteraf zeggen gelukkig, niet benoemd.

Zonder twijfel zijn de jaren als practiseerend geneesheer hem van groot nut

geweest voor zijn opleidingsmethoden der aanstaande artsen. In zijn rede bij het aanvaarden van het professoraat te Amsterdam 'Over het onderwijs in de Chirurgie en de praktijk van den arts' is duidelijk de invloed van zijn Smilder tijd te herkennen, o.a. waar hij zich rekenschap geeft, welke ziekte-gevallen de practiseerende geneesheer zelf zal opereeren, en welke hij aan den specialen chirurg behoort over te laten. Enkele operaties behoort zoo noodig de praktiseerende geneesheer te kunnen doen, met name de luchtpijpsnede bij diphtherie en de herniotomie bij beklemde breuk. Verder is, zooals vanzelf spreekt, een scherpe grens niet te trekken. 'Persoonlijke bekwaamheid en geschiktheid treden hier op den voorgrond. Weten en geweten moeten hier betrouwbare gidsen zijn. Niet weten, is niet altijd een verontschuldiging; de redeneering, dat het bij den praktiseerenden geneesheer meer op het geweten, dan op het weten aan komt, bevat zeker een groot deel waarheid; daarbij wordt echter vergeten, dat het nauwgezet geweten naar veel weten dorst, om niet door onwetendheid te dwalen.'

Inderdaad, den dorst naar weten, om niet door onwetendheid te dwalen, moge elke dokter bezitten, en er door op wetenschappelijk peil blijven, quisque suis viribus.

In 1890 vond hij gelegenheid aan zijn wensch gevolg te geven door zijn benoeming tot assistent van Prof. Koch, hoogleeraar in de Chirurgie te Groningen, die hem ook verder krachtig heeft gesteund. Hij was in Groningen assistent, repeteerde met de semi-artsen, gaf cursus in operatieve Chirurgie en werd in 1893 privaat-docent, mede op grond van eenige publicaties, waarvan de eerste over epispadie en ectiopia vesicae een anatomisch onderwerp behandelde, de andere de kliniek (pancreaskysten) en operatieleer betroffen.

In 1893 werd zijn werken bekroond door zijn benoeming tot hoogleeraar in de Chirurgie te Amsterdam als opvolger van zijn leermeester Tilanus. Sinds dien tijd ken ik hem persoonlijk en in velerlei verhouding; tegelijk met zijn professoraat begonnen mijn klinische studiejaren. Zijn eerste operaties te Amsterdam waren de eerste operaties, die ik bijwoonde, wat voor een jong student ietwat schokkende gebeurtenissen zijn, allicht ook van tijd tot tijd voor een jong professor. Hij liet ons dat in elk geval niet bemerken, reeds toen bezat hij, gaf er ons althans den indruk van, rust en zelfvertrouwen en beslistheid. Later heb ik op mijn beurt bij hem moeten respondeeren, en mijn eerste responsie, een geval van perniones, d.w.z. winterteenen, heeft bij mij een levendigen indruk achtergelaten, omdat ik het er slecht afbracht; terecht noemde Rotgans de responsie voor den student 'een voor het oogenblik wel eens pijnlijke zegening, aan zijn leermeester verantwoording af te leggen van wat hij meent te zien, te voelen, te weten.'

Gemakkelijker is zijn leven er met zijn benoeming niet op geworden, een hoogleeraar in de Chirurgie heeft het redelijk zwaar; hij moet onderwijs geven, hij moet patiënten behandelen en onder zijn verantwoordelijkheid door zijn assistenten laten behandelen, waarbij het moeilijkste werk zijn deel is, hij moet zijn assistenten tot goede chirurgen opleiden, hij moet wetenschappelijk werken, en daarvan door publicaties blijk geven. - De ruimte laat niet toe, over dit alles te schrijven; veel daarvan valt trouwens buiten mijn bevoegdheid, alleen wil ik nog iets zeggen over zijn wetenschappelijk werk.

Het aantal der publicaties, ik noemde ze straks, die bij zijn benoeming tot hoogleeraar van zijn hand waren verschenen, was niet heel groot en ook later heeft hij niet tot de veelschrijvers behoort; 'de tegenwoordige communicatie-woede, juist

geen Nederlandsch gebrek, waardoor meer verklapt wordt, dan altijd verantwoord kan worden' heeft zijn sympathie niet. Toch vindt men in het Nederl. Tijdschrift voor

Geneeskunde omstreeks een honderdtal grootere opstellen en vooral kleinere mededeelingen in vergaderingen, terwijl zijn boek over de chirurgie der buikorganen, zijn artikelen over osteomyelitis, galwegenchirurgie, maagchirurgie, peritonitis in de Geneeskundige Bladen en nog eenige andere afzonderlijk zouden kunnen worden genoemd. Met uitzondering van zijn dissertatie en eerste verdere publicatie, die op anatomisch terrein liggen, is het alles klinisch werk, ook experimenteel werk zoekt men niet tevergeefs, men vindt er opstellen over diagnostiek, behandelings resultaten, operatie methoden allerlei organen betreffend, het is alles werk van den algemeenen chirurg, die het geheele menschelijk lichaam als zijn behandelings-terrein beschouwt en overal ervaring heeft. Zijn uiteenzettingen, duidelijk, logisch, berustend op ruime ervaring, zijn soms wat stroef van stijl. Bij het nagaan der publicaties blijkt wel, dat hij een zekere voorliefde heeft voor buikchirurgie, ettelijke mededeelingen loopen over chirurgische aandoeningen van maag, galwegen, pankreas. Verder heeft nog een hoofdstuk zijn groote belangstelling, n.l. de leer der gezwellen, in het bijzonder de kanker. In zijn rectorale rede van 1907 behandelde hij het kankervraagstuk, waarin hij op goede klinische

PROF. J. ROTGANS IN ZIJN BOOT, NAAR EEN SCHETS VAN O. MENDLIK.

gronden de mogelijkheid verdedigt, bijna als zijn meening uitspreekt, dat de kanker een ziekte zou zijn, die het gevolg is van de inwerking van micro-organismen. - Noch het feit dat van besmettelijkheid niets blijkt, noch het mislukken van alle pogingen om den kankerparasiet aan te toonen, sluiten de mogelijkheid van een parasitairen oorzaak uit, en de overeenkomst van den kanker met bekende infectieuze ziekten in verschijnselen en verloop maken het den clinicus aanlokkelijk, daaraan te denken. De aanzienlijke stijging der kankersterfte meende hij te mogen toeschrijven aan de betere geneeskundige kennis, waardoor thans meer gevallen van kanker als zoodanig worden herkend dan vroeger. Zeker is ieder met hem overtuigd, dat de ziekte er een is van buitengewone belangrijkheid, en dat we er nog veel te weinig van weten. Hij

acht dan ook opzettelijke onderzoekingen over kanker zeer noodig en bepleit de oprichting van kankerinstituten, zooals reeds in verschillende landen plaats vond, waar in kliniek en laboratorium nauwkeurige speciale studie van den kanker wordt gemaakt. Zijn wensch is in 1914 verwezenlijkt door de oprichting der Vereeniging 'Het Nederlandsch Kanker Instituut,' die in het Antoni van Leeuwenhoekhuis haar kliniek en laboratorium heeft. Sedert de

oprichting is hij voorzitter dier vereeniging.

Een methodische indeeling van zijn dagtaak maakt het Rotgans mogelijk veel werk te doen. Jaren lang was hij voorzitter der heelkundige sectie van het Amsterdamsch Genootschap tot Bevordering van Natuur-, Genees- en Heelkunde, aan welker vergaderingen hij een aangename en krachtige leiding geeft, en waar hij menige bijdrage levert. In 1901 kwam onder zijn leiding de Nederlandsche Vereeniging van Heelkunde tot stand. Lange jaren was hij in het Bestuur der Vereeniging voor Ziekenverpleging op de Prinsengracht, de laatste jaren als voorzitter. In het Amsterdamsch Comité der Vereeniging het Roode Kruis verving hij ongeveer 20 jaar geleden den hoogleeraar Tilanus als voorzitter; de oorlogsjaren en de daarmede in verband staande reorganisatie der Vereeniging (hij was ook lid der reorganisatie-commissie) heeft hem veel tijd en zorg gekost. En dan heeft de oorlog nog in ander opzicht zijn invloed doen gelden, door hem niet alleen een nieuwe functie maar ook door hem naast zijn vertrouwde uniform, de witte operatiejas, een nieuwe te geven. Tegelijk met Prof. Koch is hij benoemd tot ‘Reserve-dirigeerend officier van Gezondheid 1ste klasse, om bij oorlog in Nederland te dienen als consulteerend heelkundige van het Leger,’ en in die functie prijken op zijn kraag drie sterren en een gouden streep. Als zoodanig maakte hij in 1918 met prof. Koch en een aantal officieren van gezondheid in opdracht der regeering een studiereis van drie weken naar Weenen. - Voorzeker is de witte jas hem liever, en het zal hem niet anders dan welkom zijn, wanneer het dragen van de uniform tot de reis naar Weenen beperkt blijft; moge het werk als ‘Consulteerend heelkundige van het Leger bij oorlog in Nederland’ hem bespaard blijven.

Vindt men, dat ik te weinig over den hoogleeraar Rotgans heb geschreven, en te veel over het tijdperk voor zijn benoeming te Amsterdam? Ik vermoed van niet. De man, zooals hij is, spreekt voor zichzelf, maar belangrijk is het, te zien, hoe het kind tot man wordt, en het is voor onze jonge menschen nuttig te weten en te zien, dat gebrekkige opleiding, en zorgen van velerlei aard, mogen zij dan zwakke buigen, den krachtige tot volharding aansporen en omhoog brengen.

Zooals in schaduw-diepe nis....
door Herman Middendorp.

Zooals in schaduw-diepe nis
't gefloerste licht zijn vale vlam
liet zwerven eer de duisternis
den dag zijn doode fakkel nam, -

maar veilig-stil in 't nachtezwart
't gewijde beeld staat onverlet,
tot Gods goud-open liefdehart
't in teeder-bleek bekoren zet, -

zoo gaat mijn laatst gepeinzen diep
door weel'gen schemer naar den schijn
waar uw verdroomde beeltnis riep
haar in den nacht nabij te zijn.

En met den koelen morgenval
wekt mij de weerschijn van het lied
dat u en mij geleiden zal
tot vredes schemer-blank verschiet.

Dan in mijn blijde zwijgzaamheid
is heel mijn dag verlangen naar
het wonder dat mijn ziel verbeidt,
uw glimlach stil en wonderbaar.

Sint-Elmsvuur,
door Herman Robbers.

IX.

Ofschoon onophoudelijk in beslag genomen door zijn - steeds beter betaalde, maar ook steeds meer aandacht en krachten vergende - betrekking; veel op reis, en, wanneer hij in Amsterdam was, werkende op het kantoor van den ochtend tot den avond, ingespannen, dikwijls gehaast; voelde Huib Hoogland in de eerstvolgende maanden zijn leven toch als onverwachts gevuld en opgefleurd door den omgang met De Bosweerde en zijn andere nieuwe kennissen. Om hen verwaarloosde hij zijn gewone avondbezigheden, zijn anders zoo beminde lectuur, zijn heimelijk, eigen pennewerk. Het samenzijn vooral met dien toch doorgaans somber-zwijgzamen, geenszins gezelligen ‘Bos’ werd hem een groeiend genot, een steeds inniger behoefte - zelf begreep hij niet goed hoe dit eigenlijk zoo kwam. Een derde zou het uit hun gesprekken niet hebben opgemaakt, dat er veel sympathie tusschen hen bestond - zij waren het meestal oneens - trouwens in hun geheele wezen kwamen deze twee jonge-mannen, zichzelven evengoed als anderen, eer tegenstrijdig dan harmonisch voor. De rijke student, ofschoon telkens bleek hoe enorm hij al gelezen had, gestudeerd en nagedacht, sprak en gedroeg zich, ook in eigen oogen, als een apathische natuur, die van iedere bewuste bestreving, elke uitgesproken levens-illusie, met niet veel meer dan een weemoedigen glimlach kennis nam. Zelfs was het soms duidelijk, dat Huibs overdadige werklust en natuurlijke levenskracht hem lichtelijk prikkelden. Toch zocht hij Huibs gezelschap, meer en meer, dacht hij allerlei delicate genegenheidsbewijzen voor hem uit, kon hij, kinderlijk, van voldoening blozen, als Hoogland iets in hem prees. Huib van zijn kant, wel verre van zijn nieuwen vriend om diens apathie te minachten, gevoelde zich altijd de mindere, de bevoorrechte in zijn gezelschap - gelijk trouwens in dat van Haanstra, Geelveld en de andere kameraden, studenten en artiesten; diep besefte hij zijn achterblijven, bij hen allen, in kennis en ontwikkeling, maar vooral tot De Bosweerde zag hij met eerbied op. Schatten van levensondervinding, van wijsheid en fijnheid vermoedde hij in hem, waaraan hij in stilte eer bewees. Maar dit, hij gaf er zich wel eens rekenschap van, was toch eigenlijk nog niet voldoende om zijn bijkans extatische ingenomenheid, zijn schroomvallig teedere vriendschap te verklaren. Er moest méér zijn - en wat was dat dan? Iets uiterlijks of iets innerlijks? 't Stil-ernstige gelaat van den jongen edelman, diens voornaam eenvoudige manieren? Of iets diepers, dat in den mysterieusen blik van een paar donkerbruine oogen lag en niet met name was te noemen? Medelijden had hij eigenlijk maar zeer zelden met zijn toch zoo zwaarmoedigen vriend; eer benijdde hij hem om zijn rustig en zorgenvrij leven-kunnen, met boeken en mooie dingen. Zéker wist hij alleen, dat hun omgang hem in korten tijd iets onmisbaar-schijnends was geworden, dat niets hem zoo aanzette tot dieper denken, tot intenser gevoelen, tot het zich bewust maken en inspannen van al zijn geesteskrachten, niets als het samenzijn met De Bosweerde, diens woorden, stem en toon, ja zijn loutere aanblik. Hij dorst er tegenover niemand voor uitkomen, hoe dwepend zijn vriendschap eigenlijk geworden was; 't lijkt waarachtig wel een verliefdheid, lachte hij soms in zichzelf.

Haanstra, de schilder, dien Huib thans ook ontmoeten bleef, in café's en met anderen meestal, bezat voor Etienne de Bosweerde eveneens een groote genegenheid. Op een Zondagmorgen zocht Huib hem op, in zijn atelier aan den Amstel,

en bracht hij het gesprek op hun wederzijdschen vriend. ‘Een fijne kerel,’ zei Haanstra, die te schilderen stond, ‘veel smaak, veel gevoel voor kunst - scherpzinnige kop - maar ach, zwak, nie-waar? Zwàk! - Zoo een die 't leven haast niet dragen kan! - Er zijn er veel zoo tegenwoordig! Wàt?’ Huib begreep dit niet en sprak het met verwondering tegen. Zulk een krachtigen, doordringenden geest toonde volgens hem De Bosweerde juist. Trachtte hij niet altijd tot de kern der kwesties door te dringen, hun diepste wezen te onderscheiden, en als dat diepste wezen tegenviel, hoe moedig verwierp hij het dan ook, schoon altijd mild, begrijpend, zonder minachting. Dat duidde toch niet precies op zwakheid, onmacht, het leven niet aan kunnen! Integendeel, Huib werd er telkens door getroffen, zoo sterk als Etienne tegenover de wereld en het leven stond, schiftend waan en waarheid zonder vooroordeel, soms wonderlijk snel, als met een enkelen blik, soms ook na rustig nadenken....

‘Tegenóver het leven, ja juist,’ bromde Haanstra, maar Huib lette er niet op.

....Nooit liet hij zich meeslepen! Tegenover elke geestesstrooming, oud of nieuw, elk verleidelijk ideaal, elke impulsie ook van zijn eigen instinctieve leven, hield hij kalm en dapper stand.

De schilder keek Huib eens aan, glimlachte spottend. ‘Maar zeg, als je dat allemaal zoo vindt, waarom kibbel jij dan zelf zoo vaak met Bos?’

‘Wàt?.... O!.... Ik?.... Omdat ik hem haast nooit zoo maar dadelijk gelijk geven kan! Gewoonlijk is er iets in me, dat zich verzet tegen zijn korte, straffe beslissingen, zie je, ik ben zoo anders, zoo.... maarre, maar....

‘Jawel, jawel, hou maar op! Maar je laat je in de luren leggen, wil je zeggen. Hij imponeert je met zijn sombere wijzigheid..... Weet je wat zijn waan is?.... Dat alle vruchten hun wormstekigheden hebben en niets de moeite waard is er voor te leven. .... Dát vooroordeel onderscheidt hij niet, en 't is juist het gevaarlijkste.’

Haanstra nam wat afstand van zijn werk, en keek er naar met een schuin hoofd, één oog dichtgeknepen. Dan ging hij weer voort: ‘Ik voor mij heb er niets geen last van, hoor!.... Dáár niet van!.... Je weet, ik mag hem duivelkaters graag, onze Bos, en hij mij ook wel, geloof ik. Hij koopt tenminste mijn schilderijen, en hij doet het niet uit snobbisme, dat's niets voor hem, hij houdt ervan..... Wat hem niet belet mij bij gelegenheid een afgrijslijken egoïst en een bruten genotzoeker te noemen. ....Haha!.... Gelukkig maal ik er geen steek om. Je leven léven, hè? Absoluut! Niets onbeproefd laten. Dat's 't eenige voor mij.... Genieten de heerlijkheid van je jeugd vooral, die nooit terugkomt!.... Genot is deugd! Is dat niet van Multatuli? 't Kan me eigenlijk niet schelen, hoor, want daar doe ik het niet om.... 't Is nog wat anders als je voor een gezin te zorgen hebt; maar ik!? Kind noch kraai op de wereld. En voor de rest voel ik me niet verantwoordelijk!.... Maar wèl voor mezelf, weet je, voor wat de natuur me meegegeven heeft, om daar uit te halen wat er in zit..... Werken, hè? Iets goeds maken, iets dat je voldoet, dat lekker raak is. En dan straks weer een lollige meid op je knie en een glas op je tafel! Zoo hebben de oude Hollanders het ook verstaan, en hadden ze geen gelijk? Wàt? - Nou, zeg het 'is! - Mij zal er niet veel van ontsnappen, van de geneuchten des levens, daar kan je van op aan!’

Ook zulke redeneeringen - want de schilder gaf er vaak zóó ten beste - hadden vat op Huib. Hij wist er feitelijk minder tegen in te brengen, dan tegen de Bosweerde's, zooveel hechter gefundeerd schijnend, pessimisme. Hij lachte om den schilder, nam hem niet geheel au sérieux, maar voelde zich toch opgefrischt, en als aangevuurd, door zijn gloeiend-levende woorden, zijn heldere, sterke blik-

ken, zijn gezonde faunen-tronie. En dan verweet hij zich zijn eigen huisbakken gewurm - nonsens toch eigenlijk, je bent maar ééns jong! - en liet zich gemakkelijk meetroonen als Haanstra 'uitging.' Met diens pleziermakende kameraden kwam hij in kennis, en met hun niet minder levenslustige vriendinnetjes. Maar Hoogland, ondanks het natuurlijk aanpassingsvermogen waarvan hij zich àl meer bewust werd - soms met voldoening; 't kwam hem te pas in zijn leven; vaker pijnlijk en in schaamte; een verachtelijke karakterloosheid schold hij 't dan in zichzelf - bij de luidruchtige smul- en vrij-partijtjes van die fuivende bende kon hij zijn houding toch nooit goed vinden. Nog dikwijls herinnerde hij zich zijn gedachte van dien avond in den trein van Arnhem naar Amsterdam, hoe vast hij toen besloten was, zich voortaan, wat den erotischen drang betrof, eens wat meer te gunnen. Er was niet van gekomen tot nog toe! Het scheen wel in de eerste plaats zijn kinderlijk-naieve eerbied voor eigenlijk iedere vrouw te zijn, zijn schroomvalligheid in den omgang met jonge meisjes vooral, 't geen hem dwars bleef zitten. Doch ook het lot bleek ongunstig - sinds toèn in Arnhem! Hij kreeg geen kans. Al die meisjes en vrouwtjes toch, waar Haanstra en zijn vrienden mee uitgingen - modellen, scharreltjes, maintenéetjes - hoe stijf en onhandig, weifelend en verveeld voelde Huib zich onder hen! Hij begreep wel, dit moest voornamelijk aan hem zelf liggen, zijn gebrek aan geest en élan voor zulken omgang moest er de grootste schuld aan zijn - toch kon hij zich óók zijn ergernis niet uit het hoofd praten, den hinder die hem dat jonge vrouwvolk gaf, door haar brutale pretensies, haar pralend besef van overmacht vooral. Zij verveelden en vermoeiden hem met hun inhoudloos gezwets, hun laf en dubbelzinnig gegichel, hun aanstellerige kwasi-doortraptheid; geen kans zag hij, ook al deed hij daar zijn best voor, zich op ééne van hen een weinig te verlieven. En dàt zou toch noodig zijn, wou hij er verder iets aan hebben. Een liefdedaad - welke dan ook - zonder eenig gevóel van liefde, Huib Hoogland walgde ervan. O, wèl was ook hij, méérmalen, op late en zwoele avonden, dood-af en suf van werken of lectuur, bezwijkend ten slotte voor het drijven van zijn geslachtsverlangen, jachtig zijn eenzaam kamertje uit geloopen en naar één van die huizen in stille straten, waar leefden verscholen de altijd bereiden, armelijk grijnzenden. Doch zelfs zóó eene te nemen zonder zweem van liefde, een grofheid leek het hem, een beleediging. Nooit vreugde, nooit echt genot, nooit zelfs genoegzame bevrediging had hij er door ondervonden, niets anders dan een plotselinge vervanging van vage, doch dringende begeerte door wee-leege, doftriestige verlangenloosheid, en zulk een wrangen nasmaak altijd, zulk een zelfwalging, zoo pijnlijk kwellende herinnering en spottende verbeelding! Plechtig afgezworen had hij dan ook, dat ellendig vernederende, op een avond, alléén, onder hooge sterrenlucht. Maar tevens, in zichzelven redeneerend, was hij tot de conclusie gekomen, dat hij geenerlei talent had voor wat iedereen pleziermaken noemde. En dat hinderde, griefde den jongen man. Zou Over de Linde, die poen, dan toch gelijk gehad hebben? Was hij een werkezel, een saaie pias, een vervelende doodvreter, en anders niet?

Ook in die groote, maar laaggezolderde, bij dag of avond altijd halfdonkere achterkamer van Geelveld in de Lange Leidschedwarsstraat werd Huib een telkens terugkeerende gast. De schrandere jonge medicus trok hem aan door zijn kennis, zijn ernstige studie van psychiatrie en neurologie - vakken die toentertijd een nieuwe jeugd beleefden - maar vooral door zijn hartstochtelijke liefde voor de fransche litteratuur, voor Baudelaire en Verlaine, Zola en De Goncourt, Flaubert en De Maupas-

sant. Ook van de jonge hollandsche dichters trachtte hij psychologische studie te maken; de meesten kende hij persoonlijk; allerlei teekenende anecdotes wist hij van hen te vertellen. Huib bewonderde Geelveld en leerde van hem. Maar tot innigheid tusschen deze beide jonge mannen kwam het nooit. Daarvoor was er in den medicus te veel dat zijn bewonderaar afstootte, telkens weer. Nog vlugger, maar vooral veel scherper, harder in zijn oordeel dan De Bosweerde, verwierp hij alles wat niet volkomen superieur was, sprak over het meer gewone met een ricaneerende minachting, als van nonsens, prutserij, of ‘flauwe kul.’ Fel aanmatigend klonk dan dikwijls zijn hooge stem, en ook in zijn schetterig lachen kon soms iets zijn dat Huib zich innerlijk deed terugtrekken. Over vrouwen placht hij te praten met een licht schouderophalen, omkrullende lippen, geluidlooze lachschokjes - affectatie van kleineering. Huib merkte intusschen al gauw hoeveel pose en groothouderij, willen verbergen van verlegenheid, in dit alles stak. Hij kwam er toevallig achter, dat die cynische Geelveld, angstvallig heimelijk, scharrelde met een dood-eenvoudig meisje - eens op een dwaaltocht door een afgelegen volksbuurt verraste hij hem met dat blonde kind, schraal en schuchter, een zwak toetje met droefgeestige oogen, een mond van ontroerende lijdelijkheid. Na dien schemeravond, daar Huib er nu toch van wist, had Geelveld de gewoonte hem vaak en eenigszins pocherig over dit meisje te spreken, als over een felle maîtresse van ziekelijk-perverse bekoring en die hem met lijf en ziel was toegedaan. Zij had ook nog een zuster, vertelde hij eens; daar moest Huib nu eens mee uitgaan; 't zou zoo goed voor hem zijn, ricaneerde hij - hij zou hem eens met haar in kennis brengen.

Zoo boeide en bekoorde Haanstra, virtuoos in zijn kunst, den jongen Hoogland tevens door zijn levensopvatting van zorgeloos, onmaatschappelijk ‘übermensch’; hield Geelveld zijn aandacht vaak gevangen door zijn vlot en duidelijk meegedeelde medische kennis, zijn scherpzinnig en fijn litteratuurbegrip - doch alleen van De Bosweerde hiéld hij; Bos, de apathische scepticus en zwaarmoedige pessimist, die in alles met hem scheen te contrasteeren, Bos was zijn vriend.

Nu en dan, in den laten middag, uitgegaan voor een, weleens wat gezochte, zakenboodschap, liep Huib de Bodega in de Kalverstraat binnen en vond er altijd wel minstens één van zijn nieuwe kennissen. Een vast tafeltje hadden ze, - Van 't Dorp, Dikkers, Van Ruerlo en nog anderen - in een hoek van dat lokaal, en onder hun opgewonden gesprekken over kunst, filosofie, politiek, de nieuwe bewegingen, zaten ze er te gluren naar een ander troepje, dat van de beroemde Nieuwe Gidsers zelf, bohémiens toen nog ten deele, nonchalant en romantisch gekleed, maar ten anderen deele perfecte dandies, met glimmende cilinders op hun gemillimeterde koppen, met dikke rottingen en opzichtige dassen. Soms zat ook Haanstra aan dat andere tafeltje en groette hen uit de verte met joviaal gebaar. Dan was er een algemeen geroep om ‘zeventien,’ werd er overdreven luid gelachen, scheen de atmosfeer om de bruine vaten als geladen met revolutionnairen overmoed. Dat bekijken, befluisteren, en nadoen van de Nieuwe Gids-helden vond Huib kinderachtig en vervelend - soms liep hij er dadelijk weer van daan. Maar overigens hield hij van die ontmoetingen en gesprekken, genoot erin het romantisch-contrasteerende met zijn nuchter en ijverig zakengedoe van zooeven en straks weer. Hij kwam ook meer en meer thuis in den kring van zijn nieuwe vrienden, gewende zich aan hun aparte taaltje, vol krasse

termen, leerde er zich van bedienen. Al gemakkelijker viel het hem mee te doen aan hun gezamenlijke sport: het lachen

en de spot drijven met oudere schrijvers - de ‘dominees van 1840’ - met schilders van vóór de Haagsche school, met dichters en componisten van eindelooze feestcantaten, ja ook wel met beroemde geleerden en politici der vorige generaties. En Huib merkte soms in-eens, als in onverwachte verhelderingen, dat zijn kijk op tal van menschen en dingen, die hij altijd gekend had, totaal veranderd was. Woorden als burgerlijk, degelijk, verstandig, kregen een nieuwen klank voor hem, en vele gestalten waren er, zoowel in de wereld van thans als in die zijner herinnering, die den gloed en sfeer van macht of belangrijkheid, waarmee zijn kinderlijk ontzag hen placht te omringen, plotseling verloren hadden, en daar nu stonden, zielig, klein en kaal in hun doodende gewoonheid. Veel scherper dan vroeger zag hij de kleine burgers leven, de winkeliers, zijn collega's: de kantoorbedienden, zoo knus en pietluttig, bespottelijk pedant of nog belachelijker bescheiden, ontdekte hij ook het grove materialisme, de starre bekrompenheid en domme behoudzucht in de zoogenaamd voornaam-hooghartige levenshouding der meeste rijken. Een halven bohémien ging hij zichzelven voelen, een van hen die buiten de maatschappij gedrongen worden, om de hinderlijkheid, voor stompen en middelmatigen, van hun talent en geest. Dagelijks had ook Huib het nu over philisters en philisterdom, sjappietouwers en krentenwegers.... Maar dikwijls ook, als hij op zijn kantoor zat, in den winkel van een klant, of aan de table d'hôte van een handelsreizigershotel, overviel hem een gevoel van schaamte over dit alles, lachte hij zich innerlijk uit om al die woorden en gedachten, bespotte en besmaalde hij zijn karakterlooze halfslachtigheid, waardoor hij ten slotte in geen enkel opzicht iets heelemaal gaafs en goeds presteerde, vond hij zijn meedoen aan het hoonen van menschen, die tot zijn eigen slag behoorden, ‘snobbish,’ ploertig, verachtelijk, en - daar hij, onder zulke gedachten door, wel gevoelde dat ook deze onjuist of onrechtvaardig waren, raakte hij in zichzelven verward, kon niet meer wijs worden uit al zijn tegenstrijdige zielsondervindingen. En Huib werd ongelijkmatiger van stemming, prikkelbaarder en lastiger in den omgang. Trots en deemoed, vreugde en wrok, fantastische toekomstdroomen en bittere zelfverachting wisselden snel in zijn altijd vollen kop. De Bosweerde, die dit alles wel scheen te doorzien en te begrijpen, plaagde hem vaak glimlachend met die grillige humeurigheid, en deed zijn best hem te prikkelen tot dieper dóórdenken over allerlei kwesties van samenleving, kunst, moraal en over zijn eigen houding daartegenover. Socratische gesprekken voerde hij met Huib, gaf blijken van veel geduld daarbij en van een groot vertrouwen in zijn vriend, een vertrouwen ondanks álles - waarover deze zich schaamde. Moedwillig sprak Huib dan tegen, verbitterd, narrig, schold op zich zelf en verdedigde zich tegelijk, maar altijd meer hield hij van Bos, hoezeer hij ook overtuigd was: hij vergist zich in me, of juist daardoor misschien. ‘Hoe komt het toch,’ vroeg hij hem eens, ‘dat jij die aan alles twijfelt, om alles glimlacht, in mij zooveel vertrouwen hebt?’ ‘Maar Huib!’ - was het antwoord - ‘ik glimlach toch ook om jou! Maar twijfelen aan je kan ik niet, want zoo'n chaos als je nog bent, zoo'n woelige wereld, zie ik je door en door. Jou ontbréékt niets! Niets dan ordening, bedoel ik. Als je de kracht en de rust daartoe vindt, als je jezelf maar eens bewust wordt, zul je een zeer compleet mensch zijn. Pak je toch aan, kerel! Lees de heilige boeken en de kerkvaders en Spinoza en de andere groote filosofen. Tracht jezelf te ontdekken, heelemaal! Met jouw warmte, jouw levenskracht moet dat iets heerlijks geven!’

‘Tijd! Tijd! Ik heb immers geen tijd! Nóóit zal ik tijd hebben, verdomme!’ riep Hoog-

land baloorig uit. ‘Waar jij te veel van hebt, dat heb ik te weinig!’

‘En omgekeerd misschien,’ bromde Bos gelaten. Hij dacht aan zijn eigen besluiteloos, machteloos makende overbewustheid, zijn bestendige zelfanalyse - dat langzame gif! En hij schaamde zich op zijn beurt, en twijfelde: was het wel goed, dat hij Huib zoo prikkelde tot altijd meer inspanning, nadenken, een dieper beschouwend leven. Kon ook z i j n daadkracht er niet door verlamd worden?

Zijn oude gewoonte, minstens eens in de maand, een Zondag meestal, naar Haarlem, naar zijn moeder en zusters te gaan, had Huib intusschen volgehouden. Ook zijn korte vacanties - niet meer dan acht dagen gewoonlijk - bracht hij bij hen door. Maar 't scheen wel of zijn aandacht en belangstelling door de litteratuur, zijn zaken, zijn vrienden, al veel te veel in beslag genomen werden om er nog wat van te kunnen geven aan die menschen thuis. Ook als hij bij hen was, lette hij niet eigenlijk op hen, praatte maar zoo wat mee of maakte gekheid, liet zich leven, abstract, vermoeid ook gewoonlijk. Het waren immers altijd zijn moeder en zijn zusters, lang bekende figuren, die hem zoo weinig meer te zeggen hadden, het waren de oogenlichten, de stem- en lachklanken, de gezegdetjes en gebaartjes waarmee hij was opgegroeid en die hij niet meer opmerkte. Zelfs de stille innigheid tusschen moeder en zoon, die met hun woorden thans wel heelemaal geen verband meer hield, maar diep daaronder haar bestaan onverwoestbaar voortzette, zij was hem zoo iets natuurlijks, vanzelf sprekends, dat hij er eigenlijk nooit meer over dacht. Hij behoefde zijn moeder zelfs niet meer aan te zien om bestendig te weten, als een nooit meer opvallend bestauddeel van dat kleine leven thuis, haar zorglijke, weemoedige blikken, haar schuchtere wijze van doen, haar aarzelige, vaak schutterige bewegingen. Ook Willemiens gehuppel, lach en woordjes, hoe luid en levendig ook, ze hadden niets verrassends meer voor hem, hij kon ze droomen en hij droomde ze ook werkelijk vaak - want in zijn slaap leefde dikwijls zijn jeugd weer op, zijn vader en de anderen, met meestal vage, maar diep angstige benauwenissen, die hij zich wakend niet meer begrijpen kon. Cootje alleen, het thans zeventienjarige, frissche en knappe meisje, met nog altijd wat van de fijne, weerbarstige krulletjes dansende, zwevende, naast het overigens netjes ‘opgestoken’ haar, Cootje met haar groote donkere oogen, die glansden, zelfs als ze zweeg en mijmerde, dat aardige jongste zusje alleen kon nog zijn volle aandacht trekken, hem even verwonderen, hem dikwijls boeien. In haar was iets dat noch Charlotte, noch Willemien ooit gehad, wat die twee ten minste nooit getoond hadden: zij dacht na over 't geen ze las of leerde, over gewoonten en algemeen aangenomen beweringen, verhoudingen, en maakte er, in naïeve oprechtheid, soms verrassend frissche opmerkingen over.

Op een Zondagmiddag in September '86 bij zijn moeder en zusters thuiskomende, vond Huib daar ook Charlotte met haar man, en een algemeene opgewondenheid, vroolijke agitatie. Willemien werd met iets geplaagd en verdroeg dat met overmoedig gegichel, iets blijds en triomphantelijks. Licht verbijsterd, de wenkbrauwen ironisch opgetrokken, blikte Huib van den een naar den ander. ‘Er komt nóg iemand op visite van middag,’ zei moeder, zich met den wijsvinger langs den mond strijkend. ‘En die iemand komt voor Mien,’ flapte Cootje er moedwillig uit, en Huib zag aan haar oogen dat zij wel meedeed met de anderen, maar eigenlijk lang niet zoo monter en verheerlijkt was. De onverwachte bezoeker bleek Peter Ouwater te heeten, aan den

overkant der straat op kamers te wonen, en overigens werkzaam te zijn in een piano-affaire. Van gluren

tusschen gordijntjes door, samen lachen om scènetjes op straat, of als ze toevallig net op hetzelfde moment uitgingen, was het tusschen hem en de zorgelooze Willemien tot een kennismaking gekomen. En nu zou hij een visite maken, vanmiddag.

Zoodra Cootje haar kans schoon zag, wenkte zij Huib mee in het portaal. ‘Stil!’ zei ze, ‘kom eens even op mijn kamertje.’ En daar, met glinsterende oogen, vlug van tong als steeds: ‘O Huib, 't is zoo'n onuitstaanbaar type, gewoon een ramp, zeg! Zou er niks meer aan te doen zijn? Hij is eigenlijk nog veel burgerlijker dan Albert, maar hij doet net of hij artiest is, zoo met lange vette haren en een stoffige flambard op, zie je, en dan knikt hij gedurig verschrikkelijk eigenwijs met zijn hoofd.... zóó.... een béate glimlach erbij. O, een paskwil!’

‘Ja. Maar Willemien? Houdt ze van hem?’

‘O hemel! Dol en dol! Nee, als er geen wonder gebeurt loopt het mis! En het ergste is, Huib, nee heusch in ernst, ik vertrouw hem niet erg. Hij kan zoo zalvend praten, net een aanspreker, en dan steekt hij zijn lippen vooruit en draait met zijn oogen, dat je haast enkel wit ziet. Ik begrijp het waarachtig niet van Wil. Enfin, je zult hem wel bijwonen straks. Ik loop weg als 't me te machtig wordt.’

Ze lachten even samen, zenuwachtig; dan zei Huib weer: ‘Maar heb je eenige reden voor je wantrouwen, wéét je iets van hem?’

‘Och nee, dàt niet.... maar.... enfin!’

‘Nou ja, maar, kleintje, je moet een beetje geduldig en verdraagzaam zijn! 't Valt misschien nog wel mee. Vertel'is, hoe staat het intusschen met jouw plannen?’

‘O, ik doe het bepaald, Huib, al gaan de ooms gezamenlijk op hun hoofden staan! .... Denk je daar 'is in, zeg! Op een rijtje!’

‘Dus middelbaar fransch.’

‘Ja zeker!’

‘En heb je er al met oom Willem over gesproken?’

‘Moeder heeft er laatst, toen hij eens hier was, een balletje van opgegooid. Maar dat begrijp je: nul op het rekest!’

‘Wat zei-die dan?’

‘Nou natuurlijk, dat het geen pas gaf voor een meisje Hoogland, om in betrekking te gaan, en dat het immers ook heelemaal niet hoefde, er werd toch voor me gezorgd, en zoo.... En dan fransch, hoe kwam ik erbij, de taal van dat wufte, wereldsche volk! Niets dan slechtigheid zou ik er door leeren.... Bespottelijk! Hij handelt notabene zelf in fransche wijnen, champagne en zoo! Daar wordt je zeker deugdzamer van, zeg!.... Maar ik doe het toch, zie je.... ik.... ik....’ Ze stampte driftig op den grond.

‘Pas op, zeg, met het plafond beneden!... Nou, we zullen wel'is zien. Dat hij antwoordde met dat argument over de wufte franschen is een bewijs, dat hij het idee dan toch niet zoo heelemaal verwerpt. En is 't alleen een geldkwestie.... nou, dat zal dan wel terecht komen.’

‘Wàt? Och nee, Huippie! Toe! Jij kan toch niet alles betalen!’

‘Alles? Nee! Maar wel een heeleboel meer dan vroeger. Ik heb juist weer opslag gekregen. Maak je daar maar niet ongerust over.’

‘Jij bent een echte schat,’ riep Cootje uit. Ze keek hem warm aan, wipte op haar teenen en zoende hem op de wang.

En de heer Peter Ouwater kwam. Zijn zorgvuldig geschoren, ruimvellig en pafbleek gezicht zweette als jonge kaas, evenals zijn hals en nek, waarin het lange, verkleurd

blonde haar, naar binnen krullend, glimmerig hing te pieken. Huibs eerste indruk was er minder een van onbetrouwbaarheid dan wel van domme pedanterie; gezichten trok die kerel, en sprak op een toon, alsof achter zijn doodbanale woorden allerlei diepzinnigs verborgen lag. Hoofdknikkende zeide hij, 't was hem bizonder aangenaam, zoo in-eens met de geheele

familie in kennis te komen en zijn zelfingenomen glimlach gaf duidelijk te kennen, dat hij de bedoeling van dezen gezamenlijken schouw begreep, en billijkte, en er zich in 't minst niet ongerust over maakte. Zijn garen handschoenen nog aan de groote handen, streelde hij zich langzaam de onderkaak. Men mocht hem bekijken, nietwaar? Hij was de moeite waard.

Albert, geholpen door zijn vrouw, begon een ernstig gesprek over muziek van Wagner, die hij niet genieten kon. En Ouwater gaf met zijn zoetsappigsten glimlach veel critische wijsheid en technische termen ten beste. De anders zoo goedlachsche Willemien zat er stil bewonderend en met groote oogen naar te luisteren. Toen 't lang duurde, en Wagner er niet levend scheen af te komen, werd mama wat zenuwachtig; onrustig schoof ze een vinger over den mond of plukte aan haar japon. Cootje liep de kamer uit.

Maar Huib bleef zwijgzaam en in zichzelf gekeerd, dien heelen dag verder, en spoorde tenslotte naar Amsterdam terug in een stemming van wee-leege landerigheid. Duidelijker dan ooit drong het tot hem door, hoezeer zijn moeder en zusters, in hun bekrompen leven van deftige armoe, verburgerlijkten, versuften. Cootje niet! Al zou die dan juist ‘in betrekking gaan,’ zooals oom Willem het genoemd had. Geest had ze, dat redde haar. Maar overigens! Och, 't was al begonnen toen Albert van Ham in de familie kwam - die brave drogerd, dat pedante friktype. Vandaag had hij Huib al buitengewoon verveeld! En nu weer deze Peter Ouwater; wat een kwast eigenlijk! Co had groot gelijk, als zwager zou hij onuitstaanbaar zijn.

Maar toen hij kort daarop een brief kreeg van Willemien, hem meldende dat Peter haar gevraagd had; dat zij dol gelukkig met hem was, maar dat moeder er met oom Willem over gesproken en deze gedecreteerd had: een bediende in een pianozaak, geen partij! - toen overwonnen bij Huib zijn haat tegen oom Willem en zijn democratisch gevoel den weerzin tegen Ouwater en hij schreef zijn zuster een hartelijken, driftigen brief terug, waarin hij haar aanried dapper door te zetten. Oom van zijn kant, na eenig overleg blijkbaar, liet Huib eens bij zich komen, vroeg of hij dat jonge mensch gezien had en wat hij ervan vond. Huib antwoordde koeltjes dat het hem een fatsoenlijke en ijverige jongen leek, met hart en ziel bij zijn vak, zelf musicus.... Ja-ja, zei oom, maar hij had eens geïnformeerd, er ‘zat’ zoo goed als niets; de vader, een oppassend timmerman, had een spaarduitje, heel aardig in zijn stand, maar.... nu ja! Intusschen liep het zoontje blijkbaar met plannen rond, zelf een zaak op te zetten. Zonder kapitaal! Hoe moest dat gaan? Met zooveel minachting sprak oom over menschen die niets in de melk te brokken hadden, dat Huib, innerlijk woedend, besloot zijn zuster en den jongen Ouwater zooveel mogelijk te helpen. Hij pleitte met alle kracht bij oom Willem. En die wou het dan wel eens aanzien met dat ventje....

In 't begin van November, dat zelfde jaar, vierde de familie mevrouw Hooglands zestigste verjaardag. Het menschje zelf, gewoon zich op den achtergrond te houden, werd er verlegen onder en ontroerd, met schichtige bewegingen, toen er plotseling zooveel notitie van haar genomen werd. Haar eigenlijke verjaardag viel op Zaterdag - ook daarvoor was Huib even overgekomen - maar des Zondags vierde men feest. Gezamenlijk hadden ze afgesproken, mama nu eens echt in 't zonnetje, en in de bloemetjes te zetten. In de voorkamer, op schoorsteen tusschen pendule en coupes, midden op tafel en ook nog op een etagèretje dat voor een van de ramen stond,

prijkten groote boeketten, één van Huib, één van de meisjes, één van Albert en Charlot, en één van Peter Ouwater. Voor de middagvisite brouw-

de Willemien een advocatenborrel met room. Ze zaten met z'n allen in een kring, en toen kwamen de buren, een paar oude kennissen, vriendinnen van Cootje en Willemien, verschenen ook onverwacht - een groote verrassing! - oom Evert Bleeker, met tante Jans, zijn vrouw. Een hoopje brieven en briefkaarten van andere familieleden lag met een telegram van oom Willem - een móói telegram, waar van God in voorkwam - voortdurend onder mama's bereik. Telkens zette zij haar bril op, om er wat van te lezen, maar kreeg dadelijk tranen, bergde den bril weer in zijn huisje, beverig, knikte en lachte maar wat tegen Huib en de anderen. Veel zeggen deed ze nooit; iedereen wist dat wel van haar. Maar de jongere vrouwtjes babbelden, en de heeren rookten en brom-praatten daaronder door - om vijf uur liep Huib eens naar buiten en een paar straten om, niet lettende op wind en regen, die toch tamelijk guur en hevig waren. Zijn gezicht stond norsch en er zaten vloeken tusschen zijn tanden. Beroerd, hij kon er veel minder goed tegen dan vroeger! Die Albert, toch van zoogenaamd goeie familie - zoodat de ooms in 't minst geen bezwaren tegen hem geopperd hadden - was die toch eigenlijk niet de ergste? Welk een toon! Om recht tegenover hem te gaan staan, je handen op je heupen, en dan maar te schateren, te schateren!

Oom Evert en tante Jans, en ook Albert en zijn vrouw, bleven eten - nadat Charlotte alleen even naar huis geloopen was, om kleine Albertje de borst te geven - het werd een tafel van negen personen, hoogst vergenoegd. En het was toen zij àl lacherig-vroolijker werden, onder het genieten van de vruchtentaart, dat Albert plotseling aan Huib vroeg, of hij er nog niet eens over dacht zich te vestigen, hier of daar, als boekverkooper of uitgever. Bediende bleef toch altijd maar bediende. Dat vond Ouwater ook; wat hem betrof, hij was het den langsten tijd geweest, het volgend jaar begon hij voor zichzelf, zei hij met knikjes en knipoogjes naar Willemien, die bloosde en glansoogde. Huib voelde zich woedend worden; zijn haat jegens Albert steeg eensklaps tot nog ongekende hoogte; hem gladweg negeeren wilde hij eerst, en zich tot Peter wendend zei hij schijn-bedaard: ‘Och ja, dat kan jij misschien doen. Ik heb geen kapitaal om eigen zaken te beginnen.’

‘Nou ja, kapitaal, kapitaal,’ lachte Peter. ‘Daar is altijd wel aankomen aan en zooveel is er toch ook niet noodig.’ Gunst, in den pianohandel, de fabrikanten waren tuk op zaken-doen, je kon net zooveel in dépôt krijgen als je wou. Je huishuur was het voornaamste, en dan, ja natuurlijk, je moest het een beetje kunnen uitzingen. ‘Jawel, maar’ ging Huib verder, ‘in de uitgeverij is dat dan anders, zie je, daar is nog wel degelijk kapitaal voor noodig.’ ‘Heel goed,’ vond Albert, - en hij streelde zijn glimmenden baard - ‘maar je kon dan toch bescheiden beginnen. Al verdiende je in 't begin nog niet veel, je verbeterde dan toch al dadelijk je positie, je was geen ondergeschikte meer.’

Huib zweeg. Wist dat-mispunt-daar dan niet, dat hij, van zijn moeilijk gewonnen salaris, een goed deel aan zijn moeder en de meisjes afstond, en dat die inkomsten natuurlijk niet in gevaar gebracht mochten worden - of hield hij zich maar zoo? Zij zelve, Albert en Charlotte, droegen niets bij tot het onderhoud der anderen; 't kon niet, zij hadden zelf hun gezin; Huib had trouwens nooit gewild dat er met Albert over gesproken werd....

‘Zie dat je wat geld opneemt hier of daar. Kom, dat zal je toch wel lukken. Je hebt toch immers ook bij de klanten altijd zoo goed je praatje. Je bent zoo'n gewikste koopman, is 't niet?’

‘Hoe noem je dat daar? Zeg dat nog eens!’ Dreigend keek Huib zijn zwager aan.
‘Jees, wat 'n oogen! Wat bezielt jou in-eens?’ riep Charlotte schril-lachend uit.

En Albert, kwasi onverstoord, bromde: ‘Nou-nou, je hoeft er niet boos om te worden, 't is goed bedoeld, hoor!.... Kom, ik drink nog 'is op de jarige! Mama, daar ga je, nog vele jaren!’

Kalm houden, kalm houden, vermaande Huib zich. Denk eens even, ruzie op een dag als vandaag, dat is een toppunt, laat je dát niet aandoen, 't is zoo al erg genoeg!

‘Wel ja!’ riep hij, kwasi vroolijk ineens, ‘dat vind ik ook. Laat mij mijn weg zelf maar vinden! Moeder, ik hoop dat u nog eens plezier aan uw schoonzoons zult beleven: Albert professor in de nederlandsche letterkunde, Peter beroemd musicus en hoofd van een groote pianozaak, Cootje d'r man.... ja.... wat wil jij d'r voor een, Co? Biecht'is op!’

Het meisje, dat naast hem zat, kreeg een kleur, schudde het hoofd met de fijne krulletjes; er blonk iets vochtigs in haar oogen en ze scheen niets te kunnen zeggen. Maar, terwijl ze allen aanstootten met moeder, die gestameld had, 't was haar alles even goed, als haar kinderen maar lief onder elkaar bleven - zich op de teenen heffend tot bij Huibs oor, fluisterde 't kind: ‘Een dichter wil ik, één zooals jij!’

Huib knikte haar toe met zijn oogleden alleen; een welligheid van warme verteedering zwol in zijn borst; heel innig voelde hij zich met zijn jonger zusje en vast besloten voort te gaan, te doen wat hij kon voor zijn moeder en voor haar. Zijn moeder een vredige ouderdom en zijn lieve Cootje gelukkig.... Och, dan kwam het er minder op aan, dat hijzelf....

X.

Maar die ellendige woorden van zwager Albert, aan tafel op moeders verjaardag, bleven Huib in den broeienden kop morrelen, dien heelen somberen kwakkelwinter van 1886 op '87 door. En telkens, zoodra hij er weer even aan dacht, woelde bittere wrok in hem op. 't Onuitstaanbare idee, dat hij ploeterde wat hij kon, voor zijn moeder en zusters, en dat zoo'n bekrompen schoolvos, zelf zoetjes langs zijn veilig weggetje sloffende, hem nog terechtwijzen dorst! Och, 't was er den belachelijken ijdeltuit natuurlijk alleen maar om te doen, dat hij zich niet meer behoefde te schamen - in den kring van zijn kennissen; daar was een professor bij tegenwoordig! - over zijn zwager, den handelsreiziger!

En toch.... tóch kon hij 't in zijn verbeelding niet meer kwijt worden: gevestigd zijn, onafhankelijk en vrij van allen patroonsdwang, vrij om te werken wanneer hij wou - o, desnoods nog harder, nog intensiever dan tot-nu-toe, maar zóó dat hij een flink gedeelte van zijn tijd overhield, om frisch aan zijn eigen, zijn eigenlijk werk te gaan. Hoe dikwijls had ook vroeger al zoo'n plan hem toegelachen; hij had het altijd weer verworpen. Niet uit vrees, dat hem de ideeën voor uitgaaf ontbreken zouden. Nog pas had hij er zijn patroon een aan de hand gedaan, tot diens groote voldoening. Maar het kapitaal! Hij bezat immers niets en zou nóóit iets bezitten. En gaan vragen bij anderen, geriskeerde zaken beginnen met van anderen geleend geld, hij zag er te veel tegen op. In geldzaken - hij hoonde er zich zelf genoeg om! - was Huib kleinburgerlijk sekuur; zelfs een gewone rekening, wanneer hij er al ergens een maakte, kon hij nooit lang onbetaald laten. 't Besef een schuld te hebben, drukte en dreinde hem. Dat dit volstrekt niets voortreflijks was, veeleer trots of lafheid, gemakzucht of overschatting van 't materieele - honderd maal kon hij 't zich

voorhouden, 't baatte niet! Te bedenken nu, dat het Albert zijn moest, die, als had hij deze zwakheid fijntjes in Huib ontdekt, hem gemoedelijk aanspoorde haar opzij te zetten! - Om dol te worden!

Maar wanneer nu het kapitaal - het hoogstnoodige - eens verstrekt werd door

een goeden vriend, en een die geld in overvloed had, het desnoods verliezen kon? Huib, ook in dit verband, dacht telkens aan De Bosweerde.... Toch duurde het nog vele maanden, voor hij er, in een gesprek met Etienne, iets van over zijn lippen kon krijgen.

Voorjaar was het intusschen geworden en de lentedagen àl talrijker. Met scheuten van verrassing, verwarrend blij, een gevoel van kracht en hoop, dat uit hoogten en verten op hem aan te sidderen en te waaien scheen, snoof Huib de buitenlucht op, zoo dikwijls hij 's morgens, uit de weeïge mufheid van zijn pensionhuis tredend, op weg ging naar kantoor of station. Frisch en sterk, kerngezond en tot alles bij machte voelde hij zich dan, en in zijn droomerige gedachten de vage verwachting - een voorgevoel noemde hij 't zelf - dat het met hem en zijn stil gekoesterde illusies ééns nog heel goed worden kon. Zoo ook op dien Zondagmiddag, in 't laatst van Maart, nadat hij 's morgens, voor 't eerst weer sinds.... hij wist waarlijk zelf niet meer hoelang.... aan een stuk proza had zitten werken. Wat een deugd deed dat toch, oude kladjes driftig te verscheuren en met lust te beginnen van voren-af-aan, dan dadelijk te ondervinden dat het ging weer, dat het in elk geval nog niet wég was! Heerlijk!.... En nu liep hij naar zijn vriend op de Weesperzij, met een gevoel in zijn borst als was de wereld te klein voor hem, geheel vervuld van zijn plannen en zonder oog of oor voor iets om zich heen - het Zondagsche straatpubliek, de blind-gesloten winkels, die gansche dompe sfeer van Zondag in stad, die hem toch anders zoo kon hinderen. Zelfs toen hij was aangekomen, en zag in hoe gansch andere gestemdheid Etienne daar neerzat, in zijn lage fauteuil, bleek, smal, weggedoken en als verdronken in melancolie, schrikte hem dat volstrekt niet af - hij was er immers aan gewoon; zóó kende hij Bos en zoo hield hij van hem - begon hij dadelijk op vroolijken toon met zijn vriend te praten.

Maar 't scheen wel erg ditmaal. Koortsig groot lag het zwart in Bosweerde's oogen en met iets smartelijk brandends. Huib kreeg het er plotseling benauwd onder; hij vroeg of er iets bizonders was. O, welneen, niets dan het gewone, het juist zoo verschrikkelijk gewone. Kwam er maar ooit eens iets bizonders, maar dat kón immers niet meer. Het ‘bizondere’ was uit het leven verdwenen, al sinds bijna een eeuw. ‘Dit is de tijd van het nuchtere, het platte, het stom banale, het beroerd tevredene! Een ellende - niets aan te doen! Kijk maar'is door de ramen! Zie je ze loopen, de koeien, zie je voortsjokken? Op die gezichten leeft niets meer! Zelfs aan hun beklemmende angsten, hun miezerige tobberijen zijn ze gewend geraakt!’

‘Wat? Kom! Ik zou juist zeggen, dat er nogal verzet is tegenwoordig! De socialisten willen toch immers....’

‘De socialisten? Een hoopje! En wàt willen ze? De arbeiders helpen aan de zoogenaamde meerwaarde. Aan de volle vrucht van hun arbeid. Maar als die volle vrucht nu óók eens niet genoeg is? Wat voor een patroon een groot inkomen beteekent, over de honderden verdeeld blijkt het nog maar een bitter beetje! En dan de duizenden die geen arbeiders zijn, die niets produceeren ten minste, al de ambtenaars, de klerken en knechten van handelskantoren, de kleine winkeliers, de onderwijzers? Ja, ik weet wel wat je zeggen wilt, misschien kunnen ook die allemaal op den langen duur wel aan een béétje meer geld en een béétje meer vrijen tijd geholpen worden. Maar wat dan nog? Ze zullen ook daar dadelijk weer aan gewend zijn en volstrekt niet gelukkiger. Dacht je soms dat rijke leegloopers - zooals ik - het innerlijk zooveel

beter hebben? Och!.... Geloof me toch, Hoogland, de eene helft van het tegenwoordig menschdom teert - bij gebrek aan ideaal, aan een echte godsdienst - op

een klein en angstvallig zoogenaamd geloofje, waar ze maar liefst nooit aankomen, waar een ander niet eens naar wijzen mag - foei! eerbied alsjeblieft! - de andere helft heeft dát minachtend van zich afgeworpen, maar er niets voor teruggekregen, niets dan wat.... min of meer wetenschaplijke kennis, hersen-gymnastiek! Terwijl ze dorsten naar gemoedsvoedsel, allemaal, naar lafenis voor hun hunkerende zielen, naar eindelijk ook weer eens wat zelfbesef en een houding in deze wereld! Ze zwalken, ze zoeken het her en der, in de tafeldans god-betere-'t! En ze vragen wat toch het doel van hun bestaan is, waarom ze er eigenlijk niet even goed mee uit kunnen scheiden! Ze reikhalzen naar een houvast! In dienst stellen, offeren willen ze hun leven, voor een God of voor iets anders, maar voor iets dat ontwijfelbaar bestaat en dat hun geestdrift wekt. En dat is er niet! Ja, de wetenschap misschien, voor enkelen, héél enkelen, die er wat belangrijks in presteeren kunnen. En die dan nog niet te veel nadenken over de erbarmelijke beperktheid van hun specialiteitje!.. De kunst, óók de nieuwe, die ten minste écht is, eindelijk iets levends en échts, waar wij voor voelen, voor leven kunnen misschien, ook de kunst is niets voor de massa tegenwoordig, laten we het toch erkennen! Trouwens, wij - zijn we er zélf gelukkig door? Wijs me één jonge artiest, dichter, schilder, wát je wilt, die gelukkig, die levenslustig is! Kom, je kent er nu ook verscheiden! Noem op!'

Huib, aangegrepen door den hartstochtelijken levensernst, het lijden, de vertwijfeling bijna, die spraken uit woorden, stemklank en toon van zijn vriend, luisterde in sterke gespannenheid. Als gewoonlijk trof hem veel van 't geen De Bosweerde zei door een straffe waarheid, waaraan niet te ontkomen scheen, werd hij niettemin tegen diens geheele beschouwing een driftig verzet in zich gewaar. En woorden, zinnen, van tegenspraak waren al bezig zich in hem te vormen, toen de ander hem zoo plotseling sommeerde een gelukkigen jongen kunstenaar te nomen.

'Haanstra!' riep hij haastig uit.

'Haanstra? Och wat!' Met droeve minachting wierp Bos zijn hoofd achterover. 'Ken je die dan nog zoo weinig? Ja, hij zégt dat hij gelukkig is, hè? Een sterke heiden wil hij zijn en het leven genieten, als een vat vol ouden wijn, tot op de droesem, niet waar? En als hij dat zoo zegt lijkt het, of die droesem nog heel vér van hem is! Maar hij heeft 'em al in de mond! Zijn genot is al verbitterd, verschaald, bedorven, en laat telkens erger katterigheid na. Geen hoop op beter, geen verschiet zit er meer in, en dát is het wat we verlangen! Het oogenblikkelijke voldoet ons nooit. "Ik ga mijn leven in orgieën door," heeft Kloos geschreven, niet waar? En telkens weer gilt de wanhoop uit zijn verzen op! 't Kan ook immers niet anders! Onze zielen zijn vertrapt en verscheurd, er is niets meer mee te beginnen.... Haanstra! Let op zijn werk! Kijk hoe zenuwachtig hij het moment beloert, of er hem misschien plotseling een revelatie uit gedaan zal worden. Of hij het eindelijk, eindelijk, in-ééns misschien, verstaan zal, het lang vergeten woord, waar we allemaal naar hunkeren, het openbarende woord, doodsimpel waarschijnlijk, maar dat ons plotseling bevrijden zal van al onze halfheden, onze verwarrende ingewikkeldheid, dat ons in-eens weer eenvoudig en kompleet zal maken, en ons vereenigen.... armzaligen stumpers, eenzamen en machteloozen die wij zijn!.... O natuurlijk! Ieder scheppend kunstenaar vindt wat troost in zijn werk, en ook voor ons, die dat werk begrijpen kunnen, is daar wat troost in, de troost van buurmans leed, van gemeenschappelijke onrust, smart en angst.... Een gemeenschappelijkheid is het van.... verdoemden!'

'En toch neen, néén! Toch is het zoo niet en zal het nooit zoo zijn!' Huib stampte

met beide voeten, sprong dan rechtop; er waasden tranen in zijn oogen. Hij snoof ze op, ging in de kamer heen-en-weer loopen. ‘Het kan niet! Het is niet zoo, Bos! Je moet je vergissen, diep, in de grond! De wereld kán niet veranderd zijn; hoe zou ze toch? En de menschen ook niet! Als er ooit ideaal en geluk is geweest, dan is het er nog, want al de gegevens bestaan immers nog! O natuurlijk, verdriet, onmacht, radeloosheid moeten er ook wel altijd zijn geweest. Zonder nacht geen dag! Maar dat het menschdom in 't algemeen nu ongelukkiger zijn zou dan ooit te voren, 't is een onmogelijkheid, een ongerijmdheid!’

‘Je vergeet het altijd gegroeide bewustzijn....’

‘Neen! 't Is niet waar! De Grieken leefden bewuster dan wij, zij zagen de schoonheid beter, de harmonie! Jij denkt, dat je vreeselijk bewust, overbewust leeft, maar ook dat is niet waar, want zonder dat je er bewust van wordt, verkeert je ziekelijke zwaarmoedigheid zonlicht in schemering, het mooie in het.... curieuse!.... Jij redeneerder!.... Alleen dóór redeneering kan jij je nog redden misschien! Overtuig je zelf dat het niet zoo zijn kán. Is de wereld niet precies dezelfde als tweeduizend jaar geleden? Welft dezelfde hemel niet boven ons, ruischen niet de boomen, geuren en stralen niet de bloemen, en zingen niet de vogels als altijd, altijd!? Zoo moeten ook de menschen altijd dezelfde zijn gebleven, en als er ooit iets goeds, iets moois en edels in hun geweest is, dan is het er nog! Maar het edele is nu eenmaal zeldzaam, anders zou het immers ook niet het edele kunnen zijn. Bedenk toch dat al het abstracte z'n tegendeel noodig heeft om te bestaan!.... Ook dat de menschen tegenwoordig over 't algemeen minder vroom zouden zijn, minder innerlijk religieus dan vroeger, ik bedoel, dat de verhouding van hun diepste wezen tot het eeuwige mysterie anders geworden zou zijn, ik geloof er doodeenvoudig niets van, ik zie geen enkele reden om het aan te nemen!’

‘Maar beste Hoogland! Denk dan maar eens even aan de middeleeuwen, aan de kathedralen, aan de eenheid van die tijden door het gezamenlijk ideaal, het geloof!’

‘Nu is de wijde hemel onze kathedraal en goedheid, menschenliefde zullen ons vereenigen, meer en meer! Ook onze menschenliefde wordt aldoor bewuster. Jij met je middeleeuwen altijd! In de middeleeuwen was er ontzettend veel méér ellende, wreedheid, stompzinnigheid, trokken de menschen zich van elkanders nooden oneindig veel minder aan. Denk jij eens aan onze ziekenhuizen!.... Zeker, ook toen waren er wezens van ontroerende goedheid, barmhartigheid, maar zijn die er nu dan niet? O goedheid, echte goedheid!’ - Huib bleef plotseling stilstaan, draaide zich naar zijn vriend, keek hem sterk in de oogen - ‘Is dát eigenlijk niet het eenige, dat ons diep innerlijk gelukkig maken kan, zoowel zelf het goede te doen als de goedheid van anderen te genieten? Zeg, Bos, goedheid, zou dat misschien ten slotte niet het doodsimpele woord zijn waarvan je sprak?.... Dat we allemaal zoeken....!’

Snel was een glans gevaren over Bosweerde's gelaat; één oogenblik scheen er ook door zijn ziel iets van hoop en vreugde gegaan te zijn; dan liet hij het hoofd weer zakken en mompelde: ‘Wàt?.... Och ja! Dat heb ik ook al wel dikwijls.... Maar goed, wat is goed? We meenen het soms wel te voelen, maar hoe weten we ooit of we 't goede doen, het goede ondervinden?.... En dan toch.... Hoe we zelf ook zijn, altijd blijft toch immers over het vreeslijk leed van duizenden, duizenden anderen, dat wij niet herstellen kunnen, en waar we toch mee verantwoordelijk voor zijn, en dat ons drukt en dooft!’

‘Omdat jij ook letterlijk alles onderschat wat er gedaan wordt en nog gedaan kan worden! Omdat je minachtend spreekt van een béétje meer geld en een béétje

meer vrije tijd!.... Weet je wel, dat ik juist bij je ben gekomen, vandaag, om je te vragen mij te helpen aan een beetje meer geld, een beetje meer vrije tijd vooral?'

'Wàt zeg je?' Plots leefde De Bosweerde op. Hij glimlachte en zijn oogen kregen gloed. 'Wat is er? Vertel 'is gauw, Huib? Heb je een plan?'

'Ja, ik heb een plan. Ik wil een poging gaan wagen, om wat meer te verdienen, maar vooral wat meer vrije tijd te krijgen, tijd voor studie en werk, mijn eigen werk, je begrijpt wel. Ik zou me willen vestigen als uitgever. Maar je weet, ik heb geen cent kapitaal? Wil jij me helpen?'

Etienne ging rechtop zitten. Nadenkend, met blijdschap in zijn oogen, streek hij zijn bleeke hand over voorhoofd en haar. 'Ja, dat wil ik. Ik heb er zelf ook al'is over gedacht, je dat aan te raden, maar ik wou je het idee niet aanpraten, 't moest uit jezelf komen.... Wat zou je noodig hebben? .... Toe zeg, ga nu weer zitten!'

Huib deed het en vertelde aan zijn vriend met wat voor uitgaven hij zou willen beginnen, rekende uit, hoeveel daarvoor noodig zou zijn, en voor kantoorhuur, vestigingskosten. Hun gesprek was in-eens veranderd, van de directe zielsuiting in het objectieve, zakelijke vervallen, toch voelden juist nu de beide jonge mannen zich dichter bijeengekomen, inniger verbonden, waren het eigenlijk niet die besprekingen zelf, of de materie waarom het ging, maar was het hun wederzijdsche genegenheid die hen innerlijk vervulde, hen zich warm en gelukkig deed voelen. De Bosweerde zat met opgewektheid mee te rekenen; zijn mager en bruin-bleek gelaat droeg een ongewone straling. Soms lachten ze samen ongemotiveerd. En toen Huib tegen zessen met een handdruk scheidde, was hun plan gereed. Bos zou stille vennoot worden in de nieuwe uitgeverszaak. Hij geloofde in Huib.

Maar het bleek weer, dat zélf zijn weg te kiezen den jongen Hoogland vooralsnog niet beschoren was. Toen hij zijn patroon te spreken had gevraagd, hem zijn vestigingsplannen meegedeeld en ontslag verzocht, gedroeg zich die altijd nerveuse, geagiteerde, dikwijls driftig doende vijftiger - een mager-lange figuur, voorovergebogen door zijn eeuwige haasten - plotseling met blikken en bewegingen bij uitstek schichtig. Wàt? Ja, hij had nu nogal tijd, over zoo iets te spreken! 's Ochtends voor twaalven, hoe kreeg Hoogland het in zijn hoofd! En wàt wou-die? Ontslag? Om zich te vestigen? Zoo! Nou! Hij zou er wel'is over denken! Bij gelegenheid! God-in-den-hemel, hoe lastig het leven je toch gemaakt werd! Altijd wat! Altijd wat!.... Maar al den volgenden ochtend - eveneens voor twaalven - liet hij Huib opnieuw bij zich komen, wees hem een stoel aan, zei op bruusken toon dat hij bizonder tevreden over hem was, bepaald bizonder; Hoogland was een ijverige, intelligente jongeman, en waarom zou er nu eigenlijk sprake behoeven te zijn van weggaan; hij kon het in déze zaken dan toch ook wel goed krijgen! Als men hem nu eens voorloopig procuratiehouder maakte, op een salaris van drieduizend gulden, en men stelde hem een onderdirecteurschap met eenig tantième in 't vooruitzicht. De patroon had geen kinderen, dat wist Hoogland toch; waarom zijn toekomst dan zóó te vergooien?

Huib, getroffen door dit blijk van waardeering, voelde in geen geval plompweg te mogen weigeren; hij vroeg bedenktijd. Zorgelijk peinzende liep hij dien dag ermee rond. Het was alles heel goed en mooi, maar zijn tijd, zijn vrije werktijd, zijn zoo vurig verlangde beschikkingsrecht over doen en laten! Hij wilde nog niet dadelijk om raad naar Bos gaan, het eerst met zichzelf trachten uit te vechten. Daar werd hem

een brief van zijn moeder overhandigd. Hij ontstelde ervan, want zij schreef haast nooit. 't Bleek een wanhopige klacht, toch vol teerheid en liefde. Die zoo innig-

goeie, maar och zoo luchthartige Willemien was met haar Peter te ver gegaan; zij moest een kindje krijgen. Dus trouwen, zoo gauw mogelijk, dat sprak van zelf. Ja, maar hoe moest dat gaan? Ouwater wilde zich vestigen, maar had nog niet bij elkaar wat hij noodig had. En Willemien moest een uitzet hebben - wat zou oom Willem er wel van zeggen? En dàt nu juist binnenkort die dure lessen van Cootje zouden beginnen. Och-god, het kwam alles tegelijk! Wist Huib er soms raad op?

Te dwalen door de stad liep hij dien avond, zooals gewoonlijk wanneer hij iets wilde uitdenken; April was het thans, de stad geluidenvol en woelig, vage beloften in de lucht; zijn hoofd werd bij vlagen heel warm; geen rust kreeg hij onder het loopen. En weer teruggekomen hij op zijn kamertje, tot niets besloten, vond daar alweer een briefje. Van De Bosweerde, met potlood geschreven. Dat hij plotseling ziek lag, longontsteking zei de dokter, en vroeg of Huib niet even bij hem komen kon.

Huib ging even zitten. Zoo hevig bonsde zijn hart op en hijgde zijn borst, dat hij zijn vuisten er tegen aan drukte als kon hij zich zóó bedaren. Toch stond hij spoedig weer op en ging.

Hij vond zijn vriend te bed liggen, in de groote achterkamer, die zijn slaapkamer was. Het ledikant stond bijna midden in 't vertrek, aan alle kanten vrij. Bos had hem daar wel eens over gesproken; hij kon niet slapen tegen een muur aan. Een eikenhouten ledikant was het, smal, en zonder gordijnen. Huib ontstelde opnieuw, hij wist zelf niet waarvan het meest - eerst later gaf hij zich rekenschap dat hij terstond aan een doodkist had gedacht. Die van zijn vader stond ook zoo midden in de kamer.... Aan het hoofdeneinde was een tafel aangeschoven, een groote ronde tafel, vol boeken, prenten, schrijfgerei, allerlei rommel.

Hoog-op vuurde het gaslicht. Bos, overeind in zijn bed, stak dadelijk Huib een hand toe, die brandde droog, bedankte luidruchtig, dat hij zoo gauw was gekomen. Zoo in zijn nachthemd, slordig open aan de hals, zag Huib de bruinvellige magerheid van zijn vriend pas goed. Koortskleurtjes gloeiden onder zijn diepliggende, sterk glinsterende oogen. ‘Ik heb jou maar even gevraagd, je neemt niet kwalijk, hè? De dokter sprak van een verpleegster. Maar 'k wou dat niet zoo dadelijk, een vreemde aan mijn bed. Als 't moet, dan moet het, maar 't lijkt me voorloopig een beetje overdreven.’ Hij huiverde, liet zich weer onder de dekens zakken. ‘Praat jij maar wat tegen me, wil je, dan zal ik wel in slaap sukkelen. Morgen kunnen we verder zien.... 't Is toch wonderlijk, zoo wonderlijk! Honderdmaal heb ik mezelf dood gewenscht, en nu het er heusch een beetje op begint te lijken, zal ik ten slotte nog al m'n best doen om weer op te katteren. Idioot eigenlijk! Maar ga zitten, Huib! Wil je wat drinken? Er is nog thee, en in de kast staat whiskey, cognac, wat je wilt!’

Bos praatte nog door; eenige moeite kostte het Huib zijn woordenstroom te stuiten. Met zachte stem - nadat hij het gaslicht lager gedraaid, een krant er over gehangen had - ging hij zelf maar wat zitten vertellen, onverschillige dingen, die hij schijn van gewichtigheid gaf. Hij zei ook dat hij nog geen gelegenheid had gevonden met zijn patroon te spreken.... Van Bosweerde's huisjuffrouw had hij al gehoord hoe 't was begonnen. Meneer had zich al een poos onplezierig gevoeld en er bizonder slecht uitgezien. Van ochtend had ze meneer nog geraden, niet uit te gaan; met dien scherpen wind! Maar meneer had het toch gedaan en was ziek thuis gekomen, had haar dadelijk gescheld en gevraagd om den dokter te sturen.

Waarlijk gelukte het Huib zijn vriend in slaap te krijgen. Hij werd bedaarder, glimlachte nu en dan en fluisterde een enkel woord, lag eindelijk stil met geslo-

ten oogen, zijn adem kalmer, geregelder. Al zachter pratend liet Huib ten slotte zijn stem geheel uitsterven; doodstil bleef het nu een poosje in de kamer. En Huibs gedachten gingen terug naar zijn moeilijkheden. Een groote ernst kwam over hem. Wat moest hij toch doen? Nu weer deze ziekte van Bos. Plotseling dacht hij aan zijn vader. De tweede maal dat hij zoo aan een ziekbed zat, alléén, in den nacht. Zou ook dit een doodsbed moeten worden? Neen! Waarom? Bos was nog zoo jong. En longontsteking, hoevelen waren er niet die wel eens een longontsteking doorgemaakt hadden! Maar nu herinnerde zich Huib, dat Etienne hem verteld had, ook zijn vader was er aan gestorven. En het angstzweet sloeg hem uit, hij moest slikken en krachtig adem halen, zijn oogen staarden zonder te zien, hij zat als verbijsterd. Bos, zijn eenige vriend, zou die hem ontnomen moeten worden? Maar hij wreef zich langs het bezweete voorhoofd, kalmeerde zich. God, wat een egoïst was hij toch om het eerst weer aan zichzelf te denken. Anderen waren er, die hielden van Etienne. Hoe dikwijls had hij hem gesproken over zijn moeder - bizonder innig scheen hij met haar te zijn - en over zijn beide zusters, waarvan vooral de jongste zijn liefde scheen te hebben, en zijn vertrouwelijkheid.

De minuten kropen. Achterover in zijn kussen lag het lange, bruinbleeke gezicht. De neusgaten, onder de teere vleugels, werden soms bijna dicht getrokken, en dan hoekten ook de dunne lippen benedenwaarts als in hooge verachting. Welk een verfijnde aristocratenkop die Bos toch had! En o, wat hield hij van dien kop, hij, Huib, de democraat, de oproerling, zooals zijn kennissen soms zeiden. Ja, al die redeneeringen, hoe dwaas toch!.... O God, neen, néén! Neem hem niet van mij weg, bad Huib in zijn angstig turen naar 't geliefde gezicht, dat, zooals het daar lag, van het aardsche al bijna scheen afgestorven.

Maar in-eens ontwaakte Bos en begon weer te praten, glimlachend en met iets schreeuwerigs, een soort van opgewonden vroolijkheid, die Huib deed schrikken. Dwalerig blikten zijn oogen rond en ook wat hij zeide was verward, onduidelijk. Nu eens sprak hij over dingen van tegenwoordig, zijn studie, zijn vrienden, dan weer over zijn jeugd, zijn vader, een poney, waarmee het zoo heerlijk was te rijden ver, ver, over de wijde hei. De wijde hei, hij herhaalde dat eenige malen.

Huib lei hem compressen koud water op het hoofd en bleef naast hem zitten, zacht sussend, als was hij een kind, soms met een hand van Bos in de zijne. Maar telkens als hij, na een oogenblik ingedut te zijn, weer plotseling wakker werd, maakte hij die hand los en begon gesticuleerend te praten. Eenmaal, half rechtop gezeten - ofschoon Huib alle moeite deed hem liggende en onder de dekens te houden - had hij 't over een meisje, blond, groot, - vorstelijk. Dat woord herhaalde hij weer, sluitend de oogen en glimlachend extatisch: vorstelijk! Maar dan - met een luiden schater, riep hij het uit - o, ze was allang geen meisje meer! Hij had er geen schuld aan, dát niet, hoor! Een paskwil! En hij lachte een poosje, hoofdschuddend, stilletjes, zooals wel dronken menschen doen. ‘Stel je voor, zeg, zoo'n oude buikige landjonker! Die maar zuipt, zuipt! In zijn hemdsmouwen, want hij krijgt het er te warm van, zie je!’ En Bos lachte, lachte, dat de tranen hem over de wangen liepen. Dan sloot hij de oogen weer en, met een zacht gekreun, zonk terug in zijn kussens. Het was weer stil. Opnieuw scheen hij ingeslapen. Maar kreunde toch nu en dan en bleef onrustig.

Den volgenden ochtend moest Huib naar kantoor; hij vroeg evenwel, en kreeg ook, verlof naar zijn zieken vriend terug te gaan, de noodige maatregelen te nemen.

Hij wachtte den dokter af. Die luisterde lang aan Bosweerde's borst en keek zeer ernstig. Er moest bepaald een verpleeg-

ster komen, hij zou er wel voor zorgen, en ja, ook moest er geschreven, getelegrafeerd nog liever, aan de familie. Of Huib dat kon doen. Meneer was zwak, doodzwak. En de dokter schudde het hoofd meewarig.

Huib bracht onmiddellijk een lang telegram weg, schreef nog een brief daaroverheen. Maar het was zoo ver weg, Zuid-Limburg. Met een rijtuig naar Maastricht en dan pas de trein. In den middag kwam de verpleegster, een groot, grof mensch, stapte dadelijk resoluut door de kamer. Bos, met zijn koorts-groote oogen, keek haar overal na. Zij waakte dien nacht tot vier uur, toen Huib kwam en haar afloste. Met dankbaren glimlach stak de zieke hem een hand toe, sloot bijna dadelijk de oogen, sliep rustig in. Dien nacht en den volgenden ochtend was Huib hoopvoller; hij meende dat het beter ging. Ook de dokter trouwens scheen iets meer tevreden.

Een telegram meldde dat mevrouw de Bosweerde en haar dochter Alice tegen twaalf uur zouden aankomen, Weesperpoortstation. Huib ging hen afhalen. Hij herkende de beide dames onmiddellijk van hun portretten, het meisje het eerst - hij ontstelde er even van, zoo geleek ze haar wat ouderen broer, hetzelfde gezicht, fijner alleen nog de neus en lippen en de tint veel blanker, egaler. Dat devote was in haar gezicht, dat hij wel had gezien van nonnen. Ook de oude dame leek op haar zoon, maar ze had een nóg koel strakker gelaat, onder de witte haren, nog smartelijker mond en iets dof naarbinnenlevends in de diepliggende oogen. Aan de ingevallen slapen opzij van het teerblanke voorhoofd kronkelden paarse aren met wat poeder bedekt. Haar oogen werden vochtig, toen Huib eenigszins verlegen naar voren trad, maar ze beheerschte zich volkomen, deed vriendelijk-minzaam en uiterst beleefd - méér dan het meisje, dat hem herhaaldelijk aanstaarde, met Etienne's diepgloeienden blik, maar overigens strak bleef en bijna vijandig stil. Ze spraken fransch - hetgeen Huib, die daar in 't geheel niet op verdacht was geweest, nog meer verlegen maakte en van zijn stuk bracht. Intusschen deed hij al zijn best hen te helpen en gerust te stellen, hij reed met hen mee naar Bosweerde's huis - trok zich daar schielijk terug, hetgeen zij schenen goed te vinden.

Toen hij 's avonds weer kwam, zat Etienne's mama aan den eenen kant van zijn bed, het meisje aan den anderen. De oude mevrouw hield een zakdoekje met kant in de hand geklemd en haar oogranden waren roze-rood. Doch haast nog strakker stond haar gelaat - zoo zelfs dat Huib met verwondering van-uit dat starre masker een vriendelijk moduleerende stem hoorde komen. De verpleegster hadden ze weggezonden, van plan om beurten te waken. Huib, stamelend, bood zijn diensten aan, vroeg of ook hij niet.... een paar uur misschien.... Maar zelf voelde hij al wel, dat dit niet gaan zou. De weigering klonk weer beleefd en minzaam, maar toch ietwat hautain en zeer beslist. Toen, met een zwaar hart, liep de jongen terug naar zijn eigen kamertje, wierp zich te bed en huilde in zijn kussen - voor 't eerst weer sinds langen tijd; zeer zelden was hij zoo kinderachtig tegenwoordig; ook was het nu gauw gedaan, het diende immers nergens voor....

Wat wisten Etienne's moeder en zuster van hem? Waarschijnlijk niets dan dat hij een vriend van Etienne was, en bediende op een uitgeverskantoor....

Iederen dag kwam Huib hooren, hoe 't ging. Aanvankelijk was er beterschap. Hij werd dadelijk binnengelaten, vond de dames altijd op dezelfde plaatsen, en Bos, o blijkbaar wel vreeslijk zwak, maar zoo teerzacht gestemd, zoo dankbaar glimlachend.. Altijd stak hij Huib een hand toe en fluisterde iets vriendelijks.

Den vijfden avond daarentegen bleek hij weer uiterst opgewonden. Telkens duwde

hij 't dek van zijn bovenlijf en wilde rechtop komen. Hij stelde Huib aan zijn moeder en zuster voor, scheen totaal vergeten dat ze elkander al verscheiden malen gezien hadden. ‘Dat is ze nu, Huib, mijn zusje Alice, mooi is ze, vind je haar niet mooi?’ En hij glimlachte en glansoogde verheerlijkt. Het meisje, geschrokken, trok zich blozend terug, zooveel mogelijk in de schaduw.

‘Dis-donc, Etienne!’ waarschuwde zijn moeder hem met haar beheerscht-klankrijke, toch zoo teedere stemgeluid. Maar de zieke lachte. ‘En dit is mijn beste vriend, Huib Hoogland, Liesje,’ zei hij zacht - God, hoe ongelooflijk warm en innig zijn stem toch ook zijn kon! Huib hoorde 't nu, van zijn moeder had hij die intonatie.

‘Je moet maar 'is goed kennis met hem maken. Hij is zéér de moeite waard, hoor! Maar pas op, want.... nou.... een oproerkraaier!’

‘Comment donc, mon fils, comment donc,’ bestrafte strenger de oude dame. En 't was of Bos zelf eensklaps schrok van 't geen hij gezegd had; donker brandend keek hij de anderen aan, één voor één, dan recht voor zicht uit, en hij liet zich terugzinken in de kussens. ‘C'est fini,’ fluisterde hij schor, en met een bittere walging in zijn stem: ‘Va-t-en! Oh, je n'en peux plus! Allez-vous en, tous, tous! Allez!’

Huib nam haastig afscheid. Op het portaal moest hij zijn vuist weer tegen zijn borst drukken, zoo fel en pijnlijk klopte het daar.

Den volgenden dag zei de huisjuffrouw hem aan de deur: Meneer moest niet kwalijk nemen, maar meneer kon onmogelijk ontvangen worden.

De daarop volgende was een Zondag. Huib schelde al om 9 uur 's ochtends aan en vernam, dat mijnheer de Bosweerde dien nacht tegen vieren ongeveer was overleden. De oud-achtige juffrouw vertelde het met een gebroken piepstem en zij beet zich op de barstige onderlip; 't was toch zoo zonde, hè, 't was zoo'n goeie, beste meneer geweest, zoo zacht en zoo geduldig altijd. En ‘verbeeld u, gisteravond laat nog, zoo'n consternatie, ze hadden een pastoor laten halen, maar meneer wou er niks van weten blijkbaar, o, geschreeuwd heb ie, dat je 't overal in huis kon hooren: weg, weg!.... Och och, verschrikkelijk, verschrikkelijk!’

Huib liep langzaam terug. Niets zag of hoorde hij op straat; zijn beenen wogen zoo zwaar, zoo zwaar als in een droom soms; ook kwam hij bijna niet vooruit; het was of alles op hem neer zou vallen. Toen hij weer op zijn kamertje kwam en de post daar vond liggen, weer een brief van thuis en een krant, merkte hij dat dit hem absoluut niets schelen kon. Niets was er meer, hij voelde dat heel precies, dat hem kon schelen....

Hij ging aan zijn tafeltje zitten, schoof onwillig op zij wat daar op lag, nam zijn hoofd tusschen zijn handen, staarde door zijn raam in het boomenloof. Soms kwam er iets lichts in zijn hoofd, een soort van droevige extase. Dan dacht hij aan Bosweerde's kortstondig, maar zoo edel bestaan, aan zijn zachtmoedigheid, zijn geduld, zijn idealisme, zijn goedheid.... O ja, dié was goed geweest! Een voorbeeld!.... Misschien was hij niet te beklagen. Het edele is zoo zeldzaam en kan niet blijven.... niet duren. Had Bos niet dikwijls, zelf, naar zijn dood verlangd?.... O maar, dat hij geen afscheid van hem had kunnen nemen, hem nog niet eens gezegd had ten minste, hoeveel hij van hem hield!.... Die pastoor!.... Zou Bos niet liever hém nog eens gezien hebben?

Toch kwam er geen bitterheid in Huib op. Hij begreep het allemaal te goed.

's Middags liep hij als vanzelf weer naar het huis op de Weesperzijde. Hij werd in de voorkamer gelaten - de kamer waar hij zoo dikwijls met Bos had zitten praten....

Daar verscheen Alice. Hoogland stamelde iets van deelneming, maar het meisje scheen het amper te hooren; schichtig keek ze langs hem heen, vroeg

of hij haar moeder wilde excuseeren - ze was wat gaan liggen. Ook vroeg ze of hij even meegaan wilde. En ze bracht hem bij zijn vriend. Zij aan zij met haar stond hij voor het bed, waarop de stille gestrekt lag. Achterover, oogen gesloten, de neus haast angstig smal en ver vooruit, strak en stroef dicht de dunlippige mond. Alsof het niet noodig meer was, iets te zeggen. Een plechtigheid sfeerde om dit jong-doode gelaat, waaraan geen grenzen waren.

Zelf wist Huib later niet meer, hoe zij weer in de voorkamer teruggekomen waren, Alice en hij. Daar stonden ze weer en daar keek hij haar aan, als voor 't eerst. Groote God, hoe bleek ze was, ook zij, en hoe ze leek op hém!

'U heeft veel van mijn broer gehouden, niet waar, mijnheer Hoogland?' Het scheen hem een wonder, dat ze sprak! 'Mama is erg verbitterd tegen u en tegen al zijn andere vrienden hier. Die meneer Haanstra is er ook nog geweest. Etienne heeft geen geestelijke willen ontvangen en mama schrijft dat toe aan.... zijn verblijf hier.... aan de invloed van zijn vrienden en studiegenooten.... Maar ik weet wel, Ee was eigenlijk al nét zoo toen hij nog thuis woonde. Al lang was hij zoo.... jammerlijk afgedwaald.'

Het meisje sloeg een kruis. Er waasde wat blos over haar wangen en wat vocht over haar starende oogen. Zij hief het hoofd een weinig, zoodat de kin naar voren stak.

Huib kon zijn blik niet van haar afwenden en ook niets zeggen; zijn lippen trilden. Hij had een besef dat hij haar om vergeving moest vragen, maar hij kón niet anders dan naar haar kijken.

'Arme, arme Ee,' fluisterde Alice. 'En arme, lieve mama!' Maar op Huib lette ze niet, scheen zijn tegenwoordigheid vergeten. Niet vochtig meer waren haar oogen; ze hief haar hoofdje nog iets meer naar achter, zoodat het licht er nu geheel op viel; hoe gloeiden haar oogen! Stil stond ze als in extase.

Was dit een meisje of een heilige, een engel Gods? Was dit niet.... zijn vriend De Bosweerde zelf, maar verklaard, verheerlijkt?

Wat gebeurde er eigenlijk met hem? Waar was hij met dit meisje?

Een genade, dit aanschouwen!

Weer op straat loopende, dacht Huib er een oogenblik over terug te ijlen, zich voor haar neer te storten, haar te smeeken hem niet te verachten, hem te dulden, hem te veroorlooven haar te dienen voortaan, voor hààr te leven. Natuurlijk liep hij intusschen door. En wat verderop gekomen dacht hij: Zou het dát misschien zijn geweest, dat onbegrijpelijke, die wonderlijke aantrekkingskracht van zijn oogen, zijn heele wezen.... Dat hij háár broer was?

Nog een paar malen ging Huib terug naar het huis op de Weesperzijde. Maar men ontving hem nu in 't geheel niet meer. De dames lieten zich excuseeren, zijn bezoek schikte niet. Wel kreeg hij een gedrukte kennisgeving van zijn vriends overlijden, waarin ook iets over de begrafenis voorkwam. Zoo wist hij ten minste wanneer dát zou zijn, stond hij op het kerkhof toen de stoet aankwam, koud en zwart. Uit het eenige volgrijtuig alleen een paar heeren stapten, aristocratische verschijningen. Aan het graf werd niet gesproken. Dit voldeed Huib tenminste.

Maar Etiennes moeder en zuster zag hij niet meer terug. En eerst jaren later vernam hij, van een anderen Zuid-Limburger, dat mevrouw de Bosweerde kort na haar zoon gestorven was, Alice non geworden.

(*Wordt vervolgd*).

Palestijnsche bedowinen-zeden, door Maurits Wagenvoort. (*Slot*).

Hoewel de afspraak was, dat ik zoolang de gastvrijheid der Beni Abdoe'l-Mesjid zou genieten tot hun hoofd, sjeich Ali, wederom naar Jeruzalem zou opgaan, acht of tien dagen, stond het geschreven, dat aan mijn verblijf in hun midden reeds na een dag of vijf een einde zou komen. Niet, dat ik daar rouwig om was. Het ongemak van hun leven was zelfs mij, met veel ongemak en ontbering gedurende mijn reizen vertrouwd geraakt, te groot: beschavingsmensch, verlangde ik reeds na een paar dagen hartelijk naar mijn element terug.

Reeds deelde ik mede, dat ik, ofschoonoververmoeid, 's nachts weinig sliep, wakker gehouden door het jeukend ongedierte, dat ik in het kamp had opgedaan, door het rusten haast onder den blooten hemel van indrukwekkende schoonheid, door de vele geluiden dichtbij en ver weg. Zoo, terwijl sjeich Ali en zijn zonen en de andere mannen sliepen en ronkten dicht om mij heen gelegerd, opdat niemand mij zou kunnen naderen, was ik soms de eenige in het kamp, die waakte.

Overdag en 's avonds, wanneer ik met sjeich Ali of s i d i Oemar, den schriftgeleerde of de schapenscheerders over hun leven zat te kouten, kwam het gesprek een enkele maal op het pas gevluchte paar, Machmoed-ibn-Aboe-Bek'r en ‘de meid Chadidsjah’. Allen waren er van overtuigd, dat zij zich bij ‘die honden van zonen van Ibrahim’ hadden aangesloten, om het voordeelige huwelijk onmogelijk te maken, 't welk sjeich Ali en zijn broer voor Chadidsjah hadden bedisseld met het hoofd van de Beni-Jacoeb. Dan werd er reeds over gesproken om, zoodra ik het kamp zou hebben verlaten, op een nachtelijke expeditie wraak te nemen over den smaad door deze intime gebeurtenis over den stam der ‘zonen van Abdoe'l-Mesjid’ geworpen.

Er is altijd min of meer wrijving tusschen den eenen Bedowinen stam en den andere. Hun gebieden hebben geen afgebakende, slechts overgeleverde grenzen. Het komt telkens voor, dat de kudde van den een graast op het land van den ander. Bovendien beoefenen zij roof en diefstal als een nobelen sport, waarbij de handigste het meest wordt geëerd, doch de onhandige altijd zeker kan zijn om als leerling voor zijn goeden wil sympathie en aanmoediging in zijn omgeving te vinden. Hun voornaamste deugd is de gastvrijheid en de betrouwbaarheid van hun gegeven woord, wat niet verhindert, dat zij meesters zijn in het bedenken van spitsvondigheden om er langs heen tot het tegenovergestelde te komen.

Als hun gast, kon ik zeker zijn, dat mijn veiligheid en eigendom volkomen ongedeerd zouden blijven, zoolang ik onder de hoede was van sjeich Ali. Maar zeer mogelijk zouden hij en zijn volgelingen mij uitplunderen zoodra zij, de verplichting hunner gastvrijheid geëidigd, er de kans schoon genoeg voor vonden.

Zoo komen min of meer ernstige botsingen herhaaldelijk voor onder naburige stammen, Vandaar die oude veete tusschen de Beni-Abdoe'l-Mesjid en de Beni-Ibrahim, ofschoon er tusschen de twee nooit een bloedveete was ontstaan. Sjeich Ali's vader, Moerad, was gedood in een gevecht met een geheel vreemden stam, die gewoonlijk in den winter legerde aan de overzijde van het meer van Genezareth.

Zooals ten onzent twee naburige steden haar ‘elftallen’ voetbalspelers uitzenden om elkaar te bestrijden, is de veeroof onder naburige Bedowinen-stammen, de sport, waarin zij zich voortdurend oefenen. Zij voelen zich trotsch in geval van overwinning

en hebben het land na een nederlaag, zonder dat de overwinnaar door zijn ‘glorie’
den overwonnene vernedert of dat deze laatste de tegenpartij om zijn nederlaag haat.

Zoo was het tusschen de Beni-Abdoe'l-Mesjid en de Beni-Ibrahim, met het verschil, dat de laatste veel talrijker en de eerste veel rijker, de schade gewoonlijk voor rekening mijner vrienden, de ‘Zonen van Abdoe'l-Mesjid’ kwam. Maar nu, door de vlucht van Machmoed en Chadidsjah, was er bitterheid gekomen op de tong der mannen van sjeich Ali, en haatgloed in de oogen van het opperhoofd zelf. Dit was geen sport meer: elkaars vee te rooven, het kon er mee door. De beroofde moest dan maar een volgende keer zijn slag zien te slaan. Maar elkaars jonge mannen tot onttrouw te verlokkenen, veel erger nog, de jonge dochters van een stam te verleiden tot ongehoorzaamheid jegens vader en hoofd, en in dit geval juist nu de Beni-Abdoe'l-Mesjid een verbond stonden aan te gaan met de machtige Beni-Jacoeb: dit was zelfs meer dan de honden van den stam verdragen konden. Dit eischte felle wraak. En wel hoe eer hoe liever. Nog voor de Beni-Ibrahim den aanval zouden beproeven, welken men aan dezen zijde van hen verwachtte, en waaraan Machmoed zou moeten meedoen om aldus de brug naar zijn stam achter zich af te breken: een feit van roof jegens zijn volk, zonder hetwelk hij niet geacht kon worden bij zijn nieuw-gekozen stam ingelijfd te zijn.

Wanneer wij over dien verwachten aanval van de Beni-Ibrahim spraken, eindigden de mannen van sjeich Ali met de opmerking, dat zij 's nachts dubbel waakzaam dienden te zijn, wat niet verhinderde, dat zij alle nachten om mij heen lagen te ronken.

Zoo was ik de eenige, die in den vijfden nacht van mijn verblijf te midden der Beni-Abdoe'l-Mesjid wakker lag, toen ik in de verte een beweging waarnam, eerst van de kudde schapen, die plotseling hevig waren gaan blaten, toen van een naakte gedaante, naar mij voor kwam, een oogenblik daarna van een tweede, van een derde.

Ik wist reeds, dat wanneer de bedowinen op nachtelijke, roof uitgaan in een naburig kamp, zij zich geheel ontkleeden, zoodra zij hun doel bereikt hebben, wijl waakhonden vreemd of eigen, naar 't schijnt, voornamelijk aan de kleeding herkennen. Van een naakten man onderscheiden zij in de verte niet of hij vriend of vijand is. Het feit was dat de honden der Beni-Abdoe'l-Mesjid voor deze naaktloopers niet hadden aangeslagen. Maar in het duister ontblooten de Bedowinen zich soms om bij een vuur hun kleeding van het ongedierte te ontdoen. Deze naakte gedaanten in de verte konden dus even goed een paar mannen van sjeich Ali zijn, als roovers die trachtten hun slag te slaan. Het was een vrij duistere nacht: slechts nu en dan scheurde de maan de wolken open, en het was ook in zulk een moment van helderheid geweest, dat ik de naakte gedaanten in de verte had kunnen onderscheiden.

Ik stootte sjeich Ali aan, die aan mijn zijde sliep; te vergeefs. Hij sliep rustig door. Toen stond ik op en trad buiten de tent en voor mij deden de waakhonden wat zij niet voor de naakten hadden gedaan, zij sloegen verwoed aan, één hond, twee honden, tien honden, een hevig geblaf in eens. Op dit alarm ontwaakten al de slapers in de ‘tent der beraadslaging’, en ik vertelde sjeich Ali wat ik gezien had. Toen was de algemeene kreet:

‘De Beni-Ibrahim!’

Zooals zij daar waren, grepen allen naar hun wapens: geweren, pistolen, sabels, lansen en stortten zich naar buiten. Het geheele kamp was plotseling in een onzegbare beroering; de mannen schreeuwden, de vrouwen weeklaagden en sloegen zich met de overdreven wanhoopsuitingen van Semietische volken op de borst, of krabden zich gezicht en boezem wond, de kinderen huilden, de honden blaften. Over dit alles loeiden het geblaat der verontruste kudde als een gierende storm. Het was een

schreeuwend over en weer gevraag, geantwoord en geroep. Alle weerbare mannen snelden naar de paarden, die met voethalters door het kamp

verspreid waren. Zij ontdeden de dieren van hun beletselen en slingerde zich er boven op, zonder zadel, zonder toom.

In aller ijl deed ik mijn schoenen aan om sjeich Ali te volgen en getuige te zijn van wat er ging gebeuren, maar ofschoon ik mij voor mijn ruiterschap gewoonlijk niet behoefde te schamen, lukte het mij niet op een ongezadeld paard te komen. Het eerste dat ik kon aanhouden en van zijn voethalsters ontdeed, ontrukte zich aan mijn greep en joeg op eigen gelegenheid den wilden stoet ruiters achterna, die zich, sjeich Ali en zijn zonen voorop, hadden voortgeworpen ter achtervolging der intusschen gevluchte indringers. En terwijl ik, ietwat verlegen, het voortsnellende losse paard nazag, voelde ik, een hand op mijn schouder. Het was s i d i Oemar, de oude schriftgeleerde, die mij zei: 'U moet hier blijven, c h a w a d s j a h , dit is niets voor U.'

Er was zeker niets beters voor mij te doen dan in het kamp te blijven, dat van de strijdbare mannen verlaten, vol angst en onrust was. Alleen de grijsaards, de vrouwen en de kinderen waren nu overgebleven. In de 'tent der beraadslaging' was ik alleen met een half kindschen ouden man, een oud-oom van het opperhoofd, grijsaard van 'ver over de honderd jaar' had men mij gezegd, doch er waarschijnlijk een slag in geslagen. Dergelijke oude menschen weten nooit met zekerheid hoeveel jaren zij tellen.

Aan slapen was door de algemeene ontroering, welke zich, begrijpelijkerwijze, ook van mij meester had gemaakt, onder deze omstandigheden minder dan ooit te denken. Ik wierp mij op mijn leger neder om af te wachten wat gebeuren zou. En er gebeurde iets onverwachts en zeer zonderlings. Ik lag dicht aan den rand der tent en onder de gleuf door duwde een hand mij in den rug, terwijl een fluisterende vrouwenstem zacht en angstig, riep: 'c h a w a d s j a h , c h a w a d s j a h ! Luister!'

Het was nu licht genoeg om mij snel te doen zien, dat de hand, welke zich onder het zwarte tentdoek doorgeschoven had een jonge vrouw toe behoorde, een meisje misschien: hoewel vuil en zwaar getatoueerd. was het een klein en heel fijn handje.

'Wie ben je?' vroeg ik.

'M a ' 'a l e s j !' was het haastig gegeven antwoord: 'het komt er niet op aan, een vriendin van Chadidsjah. Luister goed naar wat ik zeg, en deel het sjeich Ali mee: zij en Machmoed zijn nièt bij de Beni-Ibrahim. Zij zijn naar de Beni-Jacoeb gegaan.'

Ik kon niet nalaten verwonderd te herhalen: 'naar de Beni-Jacoeb?'

'Ja, naar de Beni-Jacoeb,' herhaalde de stem aan de andere zijde van de tent.

'De sjeich van de Beni-Jacoeb vond de som te hoog, die sjeich Ali voor Chadidsjah vroeg. Hij wilde Chadidsjah wel als vrouw voor zijn zoon, maar niets van zijn kudde of geld voor haar afstaan. Toen hebben zijn mannen Machmoed bepraat om haar over te halen met hem te vluchten, en die slechtaard heeft dat gedaan. Hij heeft Chadidsjah zoo lang bepraat over de mooie kleeren en de sieraden, die zij zou krijgen als vrouw van den zoon van den Beni-Jacoeb-sjeich, wanneer zij in stilte met hem meeging, dat zij zich heeft laten overhalen en met hem is gevlucht, naar de Beni-Jacoeb en niet naar de Beni-Ibrahim, Zeg dit aan sjeich Ali, om der wille van 'Mevrouw Maria, de moeder van uw Profeet Jezus!'

'Maar waarom heb je dit niet eer en aan iemand van je eigen volk verteld?' vroeg ik verbaasd over deze geheimzinnige en vertrouwelijke mededeelingen. Ik ontving echter geen antwoord. Klaarblijkelijk had Chadidsjahs vriendin zich haastig weer verwijderd. Ik stond op, keek tusschen de nauwe opening, welke 'de tent der

beraadslaging' scheidde van sjeich Ali's woontent, waarin een zijner vrouwen lamenteerde en een andere een huilend kind in slaap trachtte te zingen, maar er was niemand te zien.

Het daagde reeds, toen Sjeich Ali met zijn mannen, verhit en bestoven, van hun

wilde jacht terugkwamen: de roovers hadden een deel der gestolen kudde voor zich uit gejaagd, maar de dieren weer in den steek gelaten, toen zij zich achtervolgd zagen. Met dit ontroofde gedeelte van het eigendom van hun stam kwamen sjeich Ali en de zijnen terug, niet zonder hun tevredenheid te uiten, dat de onderneming der 'Zonen van Ibrahim' mislukt was, dank zij mijn waakzaamheid. Maar wie zal in woorden de uitdrukking van met ergernis, ongeloof en beschaming vermengde verbazing van sjeich Ali's verweerd gelaat weergeven, toen ik hem, terzijde genomen, vertelde wat de geheimzinnige stem achter de tent mij gezegd had?

Hij viel van den eenen uitroep van verbazing in den andere: het 'A l l a h a k b a r!' was nauwelijks van zijn lippen of er volgde een 'M a s j a l l a h!' een 'God behoede ons!' op een 'God is groot!' Eindelijk boog hij zich voor over, met beide handen greep hij de rulle aarde voor zijn voeten en wierp die met veel misbaar over zijn hoofd uit, terwijl hij zich met de zware vuist de borst kastijdde. Zijn zonen en de 'ouderen,' die dit zagen, naderden en vroegen ontsteld wat er was? Toen vertelde hij hun wat ik hem had meegedeeld, en de ergernis en verbazing zijner volgelingen waren niet minder nadrukkelijk en luid dan de zijne. De Beni-Jacoeb werden uitgescholden en verwenscht, alle plagen eener vreeselijke kastijding van Allah afgebeden over de hoofden van Machmoed en Chadidsjah, de vaders van welk tweetal zich de hemden van het lichaam reten en met hun nagels krabden over hun borst onder luide weeklachten en biggelende tranen, welde deze menschen haast willekeurig aan hun oogen weten te doen ontvloeien En wijl de vrouwen op een afstand de aandoening der mannen zagen en niet begrepen wat de oorzaak was, behalve dat het iets zeer ernstigs moest wezen, begonnen ook zij - en de kinderen op het voorbeeld der moeders - te huilen en te weeklagen, te gillen en te schreeuwen. Een oningewijde zou gedacht hebben, dat al die menschen met krankzinnigheid geslagen waren, en zeker, het was om er gek van te worden, alleen van het bijtewonen. Ik verlangde hartelijk het kamp te verlaten, had genoeg van het leven der tentbewoners: het rustige Jeruzalem lokte mij als een verkwikking na een vermoeiende dagreis.

Gelukkig voorkwam sjeich Ali mijn wenschen.

'C h a w a d s j a h' zei hij, 'wat ik en mijn mannen hebben te doen weet ik nog niet, moet ik eerst met mijn "ouderen" overleggen, maar zeker: als het waar is, wat de vrouw van nacht u heeft meegedeeld, dat die twee niet bij de Beni-Ibrahim, maar bij de Beni-Jacoeb zijn, dan is de schande voor onzen stam zoo groot, dat geen man van "de Zonen van Abdoe'l-Mesjid" naar zon of maan zal durven opkijken, voor dat hij heeft meegeholpen over "de Zonen van Jacoeb" dood en verderf te brengen. Zelfs onze honden zouden niet meer met ons willen verkeeren voor wij dit gewroken hebben. U kan hier dus niet blijven, want het is voor ons geen tijd langer, hoe lief ons de gast ook is, aan iemand de zoete gastvrijheid te bewijzen. Wilt u vandaag of morgen met mij naar Jeruzalem opgaan?'

'Vandaag nog!' antwoordde ik.

'Mij is 't wel', antwoordde de sjeich. 'Dan zullen wij straks op E l-K o d s - de "Heilige" - afgaan.'

Mijn verhaal is hiermee ten einde: het is er zonder slot. Ik nam van 'de Zonen van Abdoe'l-Mesjid' afscheid met hun welslagen op hun aanstaanden 'oorlog' toe te wenschen, niet zonder in stilte een hartgrondig 'e l h a m d o e l i l l a h!' - 'God zij gedankt!' - te slaken. Met sjeich Ali reed ik weldra naar Jeruzalem op.

Hoe de strijd, tusschen de Beni-Abdoe'l-Mesjid en de zooveel talrijker Beni-Jacoeb, die spoedig daarop werd geopend,

geëindigd is, weet ik niet, ook niet of de trouwelooze Machmoed en ‘de meid Chadidsjah hun gerechte bestraffing ontvangen hebben. Niet lang daarna verliet ik Jeruzalem en het Heilige Land. Maar toen ik afscheid nam van s i d i Abdallah-ben-Joesoef-el-Mekkani, den hoofd-gebedsomroeper van de Omar-moskee, vroeg deze mij: ‘hoe is u het leven onder de Bedowinen bevallen?’

‘Hum!’ antwoordde ik, zonder groote geestdrift, ‘niet slecht.’

Hij glimlachte. ‘Ik wist het wel,’ zei hij: ‘een Frankische heer temidden der tentbewoners is net als een visch op den oever. M a s j - A l l a h !’

Plotselinge herfststorm, door Käthe Mussche.

Hoe bont en blij gespikkeld thans de rosse kruinen
Der boomen, droomend in den stillen schaûw der tuinen,
Die zwijgen nu het avondt....

De broze loovers rillen, wen de winden zuchten,
Wijl vlammen raaflen in de schemer-vale luchten,
Als kleurig kleed gehavend.

Het dwarrelt rood, het dwarrelt geel.... De blaren stuiven
Als vlindren licht, als bloemen of als gouden duiven,
Rap wiekend hier en ginter....

De stilte sterft.... De norsche vlagen vallen bruischend
Op rosse kruinen en ten ochtend tuimelt ruischend
't Laatste blad: 't is winter....

Kroniek.

Boekbespreking.

A.J. Zoetmulder, Geruïneerden. Amsterdam, P.N. van Kampen en Zoon; het jaartal ontbreekt alweer*).

Dit boek is trouw, deugdelijk, goed geschreven. Voorbedachtelijk, lezer, begin ik met deze verklaring en verzoek u ten dringendste daar vooral geen ‘doekje voor het bloeden’, of iets anders troosterigs, in te zien, doch, bij 't geen ik verder zeggen ga, voortdurend te onthouden, dat ik Zoetmulder's nieuwen roman met overtuiging en genegenheid g o e d g e s c h r e v e n heb genoemd. Waarlijk, het zou wat eentonig worden, maar ik wilde anders wel, dat ik élke boekbespreking met deze zelfde woorden beginnen kon - mij zou dan heel wat verveling, menigen hollandschen auteur een zekere andersoortige ergernis bespaard blijven! Verveling, is er wel fnuikender ondervinding voor een lezer, voor een critischen lezer vooral, is er eenig meer speciaal litterair bezwaar dat tegen deze zoo gewoon menschelijke, uiterst subjectieve, in haar oorzaken somtijds onnaspeurbare ervaring opweegt? Een boek kan met de nobelste bedoelingen geschreven zijn, het kan, wat zijn onderwerp betreft, tot de alleraantrekkelijkste behooren, het kan wemelen van vernuftige vondsten - en mij toch vervelen! Maar een goed geschreven boek verveelt mij nooit. Wat ook verder mijn bezwaren tegen het geheel mogen zijn, ik geniet voortdurend van détails. Ik volg den schrijver in zijn, mij zoo sympathieke, pogingen om zich helder en met puntige juistheid uit te drukken, in een taal die mij nergens kwelt, vermoeit, enerveert, en die - indien misschien niet juist elegant of zwierig, beeldenrijk of muziekaal van rhytme - toch aangenaam van klank is en zekere tinteling bezit.

Zulk een nimmer vervelend boek is Zoetmulder's G e r u ï n e e r d e n . Het is weer eens écht g e s c h r e v e n . De schrijver heeft er - om het maar eens heel familiaar uit te drukken - aanhoudend zijn best op gedaan; er zijn geen verwaarloosde plekken in. Aan deze eigenschap herkent men den geboren litterator, den mensch met liefde voor woorden en zinswendingen, en voor wien het schrijven zelf een harmonische bezigheid is, een min- ofmeer hartstochtelijk genoegen. Het leed van scheppenden arbeid nu even buiten beschouwing gelaten - zonder leed geen hartstocht, zonder velerlei moeilijkheid en teleurstelling geen voldoening van slagen! Maar intusschen ook geen waarachtig kunstenaar, of hij zal aan zijn scheppenden arbeid denken als aan het diepst genot zijns levens - alle moeilijkheden, alle teleurstellingen ten spijt.

Als ik zeg, dat Zoetmulder's ‘Geruïneerden’ trouw, deugdelijk en goed geschreven is, bedoel ik daarmee natuurlijk niet - hoe onnoozel, eigenlijk, dit uitdrukkelijk te constateeren! - dat het niet nog beter kon. Ik zou zeggen: alles wat er staat is uitstekend, maar er staat een beetje te veel hier en daar. De schrijver is in 't algemeen critisch genoeg wat zijn taal, niet altijd wat zijn gedachten, zijn opmerkingen betreft. Hij moest zich nog wat oefenen - in der Beschränkung. Ik meen b.v. dat de situatie

*) Ik heb klaarblijkelijk te vroeg gejuicht over de bekeering van de firma P.N. van Kampen en Zoon, haar bekeering n.l. tot het jaartal op den titel! Onlangs maakte een engelsche boekenkooper bekend, dat hij voortaan eenvoudig geen enkel boek meer zou aanschaffen, dat geen jaartal op den titel voerde. Dien weg zal het ook bij ons op moeten. Bibliotheken zouden het goede voorbeeld kunnen geven.

ons volkomen duidelijk, ja krachtig en levendig gedemonstreerd zou zijn, als het boek begonnen was aldus:

‘De dag was er, de goud-en-blauwe en jubelende lente-dag, die de wereld herschiep. Of hij in dartele uitgelatenheid 'n slag op de vensters gegeven had, was Frank Ensloo in-eens klaar wakker geworden uit z'n vasten slaap. Hij gleed uit bed en schoof de gordijnen open’.

Echter is deze alinea van Zoetmulder's roman al de derde. De eerste twee luiden als volgt:

‘De zon wekte hem. Na dagen van somberte en regengedruil en dikke, mistige grijsheid wekte hem onverwacht de zon.’

‘In de spleet tusschen de gordijnen stond de goud-brandende staaf, die hem met haar straling had geraakt en den droomnevel verjaagd.’

Het wil mij voorkomen, dat wij deze beide korte alinea's - en wel even goed verscheiden andere in dit eenvoudige verhaal - met het tegendeel van schade voor den artistieken indruk hadden kunnen ontberen.

Doch nu het verhaal, de roman als zoodanig. Die komt mij voor wel eenigszins uit den tijd te zijn. Wij zijn ontgroeid aan dit ietwat opzettelijk pessimisme, dezen onvoldoend gemotiveerden zwarten kijk. Een vijf-en-twintig jaar geleden werd, wie niet somber en zwaartillend was, voor oppervlakkig, ja eigenlijk in 't geheel niet voor ‘vol’ aangezien; thans hebben wij een vermoeden dat het misschien juist dat soort van triestige, moedelooze conclusies aan diepte en ruimte hapert. Frans Ensloo is een jeugdige dichter, die, aanvankelijk in alle opzichten door het leven verwend, plotseling en wreedelijk voor zijn financieele ruïne wordt geplaatst. Hij bezit talent, een lieve en liefhebbende vrouw, drie schatten van kinderen, en leeft heerlijk en materieel onbezorgd ergens buiten, in Brabant.... totdat de débacle van de firma, waarin hij commanditaire vennoot schijnt te zijn - heel duidelijk is Zoetmulder op dit punt niet - aan dit gemakkelijk bestaan een einde maakt. 't Is waar, dat, ook in de jaren van zijn wolkenloos geluk, onze Frank niet altijd even vroolijk geweest blijkt te zijn; hij is niet bizonder futtig en een beetje melancholisch aangelegd. Doch wat nu vervolgens met hem gebeurt, lijkt mij toch geenszins de noodige onvermijdelijkheid te bezitten, ja zelfs aan waarschijnlijkheid nog al veel te wenschen over te laten. Dat Ensloo zelf niet onmiddellijk den juisten werkkring te pakken heeft, waarin hij het levensonderhoud van zijn gezin verdienen kan, begrijp ik best, maar hij heeft rijke familie, die gedurende het pokken en mazelen wel even behulpzaam had willen zijn, en zie, zijn dappere en energieke vrouw begint een groot pension aan het zeestrand en slaagt oogenblikkelijk! Nu ja, zij heeft het druk daarmee, natuurlijk, en deze drukte werkt wat desorganiseerend op het gezin, doch zij duurt dan toch ook maar twee of drie maanden! Niettemin is binnen dezen zelfden tijd de geestelijke ordergang van den talentvollen dichter Frans Ensloo volkomen geworden en moet hij - wegens wilde buien - in een krankzinnigengesticht worden opgesloten!

Men begrijpe mij nu wel, ik wil volstrekt niet beweren, dat zooiets in de werkelijkheid onmogelijk is - de hemel beware me; wij kunnen allemaal een ziekte krijgen, ja zelfs op slag krankzinnig worden of sterven! - maar nu ja, een roman is nu eenmaal niét de werkelijkheid, doch de uiting van een mensch over het leven, de uiting van zijn ontroerdheid door het leven, van zijn levensgevoel. Meent Zoetmulder inderdaad, dat het zoo en niet anders heeft kunnen gaan, dat er in onze materialistische maatschappij geen plaats is voor dichters, dat de materie nu eenmaal de macht heeft

hen uit te werpen? Is het door deze noodlottige macht, dat hij ontroerd geworden is, en is het deze ontroering waaraan hij uiting heeft willen

geven? Ik kan het niet helpen, maar dan lijkt mij zijn kijk op het leven en de menschenwereld en op de macht hunner verschillende factoren een weinig te.... eng, te kinderlijk eng, wou ik bijna gaan zeggen, te jongensachtig onvoldoende om in hooge mate belangwekkend te zijn.

Of Ensloo's geval is een ziektegeval - en dan heeft dat ziektegeval niet genoeg algemeen-menschelijks om ons hevig te interesseeren; of Zoetmulder beschouwt het als de natuurlijke loop der dingen - en dan heeft hij ons niet kunnen overtuigen.

Doch er is nog iets. Deze jonge dichter is er niét zoo een - als wij er allen bij dozijnen gekend hebben - slechts in staat tot het schrijven van eenige draaglijke lyrische gedichtjes, novelletjes of tooneelstukjes in één bedrijf, een van die rijkeluis-kindertjes, gevoelig van hart, maar kort van adem en onmachtig van geest - neen, hij werkt aan een drama, een tragedie in verzen, en hij werkt daaraan zoowel ná als vóór de catastrophe; het onderwerp van deze enorme artistieke onderneming is niet meer of minder dan: de verzoeking van Sint Antonius; en deze ontzaglijke arbeid sláágt, dit werk is, blijkens de critiek van zekeren Verwel, die er verstand van schijnt te hebben, schoon en goed. Toch blijkt uit niets anders ook maar een glimp van zijn genialen aanleg, toch betrappen wij hem - en hij zichzelf - telkens op de meest burgerlijke overwegingen, neigingen en handelingen, toch wordt hij ons ook door den schrijver voorgesteld als in geen enkel opzicht: g r o o t. Dit kunnen wij niet rijmen. Gedurende onze lectuur over dezen Ensloo nadenkend, begrijpen wij maar niet, hoe iemand die een onderwerp van zoo diepmenschelijke beteekenis als de verzoeking van den heiligen Antonius litterair beheerscht, tóch zulk een kleinmoedig en benepen, ja bangelijk en klein ijdel menschje wezen kan.

Neen, hoe toegewijd en trouw, hoe warm, ja dikwijls innig, ook beschreven, er is iets niet in orde met de figuur van dezen dramadichter. Zijn vrouw is heel veel beter uitgevallen; haar zié ik wel. En nog beter werd dat grappige moderne vrouwspersoontje Julie Ramschot. Haar verschijning bracht een pittig-humoristische noot in Zoetmulder's nieuwe boek, een noot die aan zijn frisch debuut - in dit maandschrift - aan zijn aardigen, echt jongen roman ‘In Retraite’ herinnert. Wel jammer, dat deze herinnering - nu wij G e r u ï n e e r d e n lazen - niet meer geheel zonder weemoed blijven kan. Want deze nieuwe roman, hoewel veel beter geschreven misschien, de meerdere van schrijver's eersteling werd hij geenszins.

Intusschen, al gebeurt het ons allen haast onwillekeurig, onbillijk is het van een schrijver te eischen, zoo goed als van ieder ander mensch, dat hij zichzelf overtreffen zal. De heer Zoetmulder geeft wat hij heeft - en hoe wel verzorgt hij zijn geschenken! Ons past dus ongetwijfeld vóór alles: dankbaarheid.

H.R.

Jo de Wit, Donker Geluk, Leiden, A.W. Sijthoff's Uitgeversmaatschappij, 1918.

Zoo leert, wie veel recenseert, en dat lange jaren achtereen, ten slotte wel voorzichtigheid bij het uitspreken van verwachtingen.... Toch kan hij de verzoeking soms nog moeilijk weerstaan. Zoo heerlijk is het, te mogen hopen op een schooner toekomst, en aan die hoop haar eigen, onbedwongen uiting te geven! Zoo heerlijk is het, blij te mogen zijn en van die blijheid te getuigen!

Maar welaan, voorzichtig en bedaard maar weer: D o n k e r G e l u k is een van de beste eerstelingen, die ik in de laatste jaren in handen gehad heb. Wat den inhoud van dezen eersten bundel betreft heeft de redactie van Elsevier's Maandschrift zich trouwens niet onbetuigd gelaten. Twee van de negen novellen (‘K e n t e r i n g’ en ‘H a l f h e i d’) en stellig niet de minste van de negen, uit onze kolommen zijn ze in dit keu-

rig boekje overgeplant. Mijn lezers dus kennen Jo de Wit. Zij kennen en - ik kan er bijna niet aan twijfelen - zij houden van haar.

Want dit is litteratuur, die misschien niet dadelijk de haar toch ook wettig toekomende litteraire waardeering en bewondering, maar die zeker onmiddellijk liefde wekt. Zij is zoo charmant. Jeugd en teedere gevoelens, geuit in de zuivere taal der pril-jeugdige oprechtheid - óók voorzichtig, d.w.z. eerbiedig, maar niet bedaard! - wie zou voor die bekoring niet bezwijken. D o n k e r G e l u k is een boekje, ook voor ouderen die in zeker opzicht jong gebleven zijn, om veel van te houden, de schrijfster iemand die (nu voorál ons ouderen!) een beetje bang maakt voor haar toekomst. Zal het haar gelukken, haar ragfijn gevoel, haar onbesmette visie - ongetroebleerd thans goddank ook nog door de ultramoderne redeneerwoede! - te behouden, de jaren door, en zoo ook haar zilverig zuiver geluid, haar meisjes-ranke zegging? Het is te hopen - maar bijna niet te verwachten. Ook Jo de Wit woont midden-in de pratende, pratende, maatschappij - trouwens, wie zich daaruit afzondert loopt het gevaar der verdrooging, verijling! En als ik kiezen moet, dan in godsnaam nog maar liever wat maatschappelijke praat-bezoedeling! Sappigheid, innige warmte en gloed - het léven boven alles!

Met intuïtieven, echt vrouwelijken smaak is deze muzentallige verzameling prozastukjes bijeen gebracht. Intuïtief, onbewust, ja wel zonder eenige gedachte in die richting, vermoed ik. De schrijfster hád eenvoudig nog niets anders. Haar negen novelletjes zijn even zoovele variaties op één en hetzelfde thema - haar éénige thema tot nog toe, de ééne snaar op haar instrument. (Kan die veel gebruikte vergelijking er eigenlijk wel door, musici?) Als zij verder wil gaan - och, daar beginnen al de gevaren! - zal zij zich moeten uitbreiden, verdiepen, verruimen, verrijken. Niet boek aan boek kan men schrijven over de liefde die zich niet kan uitleven.

Hoe sterk - maar toch niet forsch; hoe kristalzuiver - en toch onafgebroken raak; is al dadelijk de eerste der negen variaties: het stukje ‘Kentering’! Mijn lezers kennen het. ‘Maanavond’, dat er op volgt, lijkt ijler, liever, fijner; als een zucht, als een libellevleugel als een maanavond zoo licht, bijna onvatbaar fijn en licht is het gevoel erin - en toch niet zwak. ‘Halfheid’ en ‘Machteld’ zijn juist en zuiver, maar van een gemakkelijker, minder diepgaand soort, zou ik zeggen. ‘Onmacht’ schijnt mij weer heel bizonder, vooral om de prachtig afgeluisterde dialoog - het gesprek der twee gelieven, welk een wonder van zuiverheid! - ‘Vreugde’.... doch daarover straks nog even; dit stukje lijkt mij in zeker opzicht het hoogtepunt van den bundel.... Dan volgt ‘Wending’ - waarbij mijn potlood een enkel vraagteeken heeft gezet; ik meende daar een zweempje van opgeschroefdheid te speuren. Vervolgens ‘Een Avond,’ kort, maar kompleet, en glas-zuiver, en ten slotte het nijpende ‘Afscheid,’ waar bij men wel zeer sterk den indruk krijgt, dat die ijdele man (van eigenlijk al deze verhaaltjes) geen portuur was voor de zich zoo kranig en krachtig resigneerende Hester of Hetty. Ook hierbij vind ik enkele vraagteekens in de marge van mijn exemplaar. De dialoog heeft mij dan blijkbaar wat onnatuurlijk aangedaan; hij vertoonde voor mijn gevoel iets van dat ál te intellectueele, al te fijn (en immers toch nòg maar vaag!) definieerende, dat ook in de stukjes van Karel Wasch wel eens even hindert.

Maar nu nog even ‘Vreugde.’ Ik wou dan zeggen, dat dit verhaaltje mij misschien het minst geslàágde, en tóch het allermooiste voorkomt te zijn. De schrijfster heeft het onderwerp niet geheel aangekund, haar dialoog hier vertoont de sporen (bij haar

een groote zeldzaamheid) van haar moeite, haar over-spanning. Maar áls zij het eens aangekund had! Wat zou het dan heerlijk geworden zijn! En is er niet iéts van die heerlijkheid hier sterk aanwezig?

Een moedertje - onwettig - vertelt aan een (terecht?) vertrouwden vriend van de liefde die haar kind deed geboren worden. In de bergen is het geweest (zij waren er beiden voor hun gezondheid; samen alléén) ‘Het was een prachtige, lichte zomer. En er was niemand die op ons lette. Wij waren zoo'n beetje van de wereld, hè.... van het leven af. Hoe.... ik kan het niet allemaal precies zoo zeggen. Denken deden we niet veel. Het ging alles eigenlijk van zelf. We hielden van elkaar, maar zeiden het eerst niet. Gek.... Het was of we ons leven van vóór die tijd heelemaal waren vergeten.’

Ik zou de schrijfster onrecht aandoen door méér te citeeren. Zooals ik al zei: ik vind niet, dat zij in dit verhaaltje haar hooge, misschien maar half bewuste doel geheel bereikte. Dat ontoereikende zou door mijn te korte citaten, onbillijkerwijs, natuurlijk nog maar worden geaccentueerd. Maar zeker is voor mij, dat in deze bladzijden aan iets zeer subliems althans éven geraakt wordt; liefde's extase, in haar onaantastbare heiligheid, staat er wel niet te bloeien, maar wordt toch zéér duidelijk bevroed, zoo duidelijk, dat even een rilling van hooge en zeldzame ontroering ons door de leden vaart.

Nooit zal de vader het te weten komen, dat hem een liefdekind is geboren. Hij is getrouwd, heeft andere kinderen. Neen-neen, zij wil niet, Hetty, dat hij het weten zal. Geen zorgen, niets dan schoonheid moet hem blijven in de ziel, niets dan herinnering die schoonheid is. Zij zegt het niet met zooveel woorden. Maar wij begrijpen haar.... en een groote eerbied grijpt ons aan.... Ook eerbeid kan bijna extatisch zijn.

‘Vreugde!’

Dit.... zullen wij ‘schetsje’ zeggen? wel ja, laat ons ‘schetsje’ zeggen, iedereen zegt ‘schetsje’.... dit is het schetsje van Jo de Wit, dat mij de meeste hoop voor haar toekomst, en tegelijk de grootste angst geeft. De kiemen bevat het van zeer hooge kunst. Maar - hoe dikwijls heb ik het hier al opgemerkt - iedere hooge kunst gaat nu eenmaal langs diepe afgronden....

Sursum Corda!

H.R.

Jo van Ammers-Küller, Kruispunten, Haarlem, H.D. Tjeenk Willink en Zoon, 1918 (met portret van de schrijfster).

Mijn eerste kennismaking met dit boek - ook al een bundel.... novellen, schetsen! - was eigenlijk niet heelemaal van de plezierigste soort. De titel zei mij zoo niets, zegt mij ook nu nog heel weinig, en van portretten, schrijvers- of schrijfstersportretten in boeken houd ik niet. Waar dienen ze voor? Ze leiden maar af! Natuurlijk zegt zich, wie dit boek opneemt, dat als mevrouw van Ammers eens niét zoo'n bizonder knappe vrouw was geweest.... En hij denkt er bij, dat een boek, een belletristisch boek, dan toch waarlijk niet in de eerste plaats van den uitgever is, die er portretten in plakken kan, maar van de auteur, die dat toch stellig uit zichzelve niet zou doen!

Enfin.... ik begon te lezen.

Ik herlas D r e i g i n g , dat in ‘Elsevier’ stond. En was aanstonds weer geboeid en gewonnen. Dit is knap en goed werk, raak, scherp, een beetje wreed misschien, niet zeer teeder ten minste. (Een gansch andere persoonlijkheid, deze, dan Jo de Wit!)

Maar wel dramatisch-beeldend soms en psychologisch zeer futtig. Ik heb nooit tooneelwerk van mevrouw van Ammers-Küller gezien, maar begrijp nu dat zij ook in dit genre iets moet kunnen presteeren. Menschen tegenover elkander plaatsen, menschen van temperament, en die sterk op elkander reageeren; dan, in gespannen verbeelding, luisteren wat zij zeggen, en dit opschrijven, precies zooals je het hoort, onvermooid - nooit sentimenteel doen! Het is niet ieders werk. Men moet er werkelijke verbeeldingskracht voor hebben.

En dit, zie ik wel, is de kracht bij uitnemendheid dezer schrijfster.

‘Cet âge est sans pitié’ staat boven het tweede verhaal in deze bundel, ‘'t Skelet,’ en ik heb zoo'n idee dat mevrouw van Ammers, behalve wat min of meer plichtmatig medelijden voor Suze Burger, 't leelijke meisje-studentje, dat zich ‘iets was gaan verbeelden’ van Hans Bijleveld's beleefdheid, bij het schrijven ook voor cet âge heimelijke en ondeugende sympathie gevoelde. Zij is wat straf en hard in deze schets. Het sentiment van Top Naeffs' ‘De Mier’ en ‘Op een Gansje,’ maar dan veel nadrukkelijker, harder.

Ook ‘Hun kind’ is zulk een, wat brutaal gedane teekening. Mevrouw van Ammers houdt niet van halftinten. Met een beetje minder uitdrukkelijkheid zou zij m.i. bij vele harer lezers - en dat zijn de slechtste niet - meer indruk gemaakt hebben.

Maar daarna zakken wij in-eens. ‘In het Moeras’ is een vertelling van tamelijk goedkoope griezeligheid. ‘Ons eerste Familiebezoek’ geeft een humor, die wel echt en frisch, maar ook al niet zeer kostbaar, noch kostelijk, is. ‘De Brutaal-Roode Bessen’ zijn weer heel wat belangrijker, fijner ook, naar mijn smaak althans. Een leeraartje, verliefd op zijn mooie, jonge leerlinge, hoeveel malen is het onderwerp al behandeld; frisch en forsch verteld, zooals deze schrijfster het doet, wint het ons toch altijd weer. Dan volgt een monoloog, ‘Het Getraliede Venster’ - een eenigszins hybridisch genre, zou ik zoo meenen, half tooneel, half novelle, zooals ook sommige ‘dialogen’ van den laatsten tijd - maar aan een monoloog kan ik minder gelooven, zij lijkt mij geforceerd - vervaardigd ‘pour le besoin de la cause’?

Is het iets geweest om voor te dragen?....

En dan nog: ‘Een Voldoening’ - voor ‘Ellen’ geschreven, maar eigenlijk niet erg in Ellen's geest - ik zou zeggen: dit is het minste niet in dezen bundel. De vergelijking met Jo de Wit's laatste stukje dringt ook hier zich op, aan wie de boeken achter elkaar gelezen heeft. Ook hier een ‘Afscheid,’ maar van de opofferende, diepe liefde, de bijna moederlijke teederheid van Hester hier geen spoor. Deze Evelien geeft er zich trouwens wel duchtig rekenschap van: zij is een egoïste, voor de echte, gróóte liefde niet geschapen.

‘Maar nu ze in de stilte stond, veilig achter haar versperde deur, scheen al wat ze daar straks zoo hevig had doorleden, vervaagd en weggevloeid: ze wist niets anders meer dan de behoefte aan schoone droge kleeren, aan frisch water en zindelijke schoenen, en terwijl ze neerzat op den rand van haar bed om haar stroeve, bemodderde laarzen los te rijgen, kwelde opnieuw Henri's verwijt, vroeg ze zich weer wanhopig af: ‘Kan ik dan niet diep en hevig voelen.... is m'n verdriet een comedie, die ik voor hem en mezelf heb gespeeld?’

‘Ondiep van gevoel.... egoïst in haar liefde, waarvan zij de vreugd had genomen, maar de moeilijkheden niet aandurfde.... ijdel, tot zelfs in haar gevoel voor hem, waar ze zóó graag door hem bewonderd en geprezen werd, zóó graag in zijn oogen goed en sterk wou schijnen, een beter mensch naar zijn liefhebbend oordeel, dan zij zelve wist te kunnen zijn....’

Ook zóó zijn er, en velen; scherp en juist is dit stukje zeker.

Alles bijeen genomen, een niet zorgvuldig gecomponeerde bundel, maar met zeer goede bladzijden. D r e i g i n g is met recht en reden vooropgezet, het is verreweg het beste, het mooiste trouwens dat ik tot dusverre van deze schrijfster las. Daar het tevens een van haar laatste prestaties is, kan men met voldoening constateeren, dat

mevrouw van Ammers' schrijfstersontwikkeling een opgaande lijn toont. En al hebben wij dan geen recht dat te eischen... welnu, des te blijder zijn wij er om!

H.R.

Over het park Meerwijk te Bergen.

HUIZENGROEP VAN DEN ARCHITECT P. KRAMER: TAMALONE, MEVENA, ROGIER.

Welke dwaasheden zijn er over de landhuizen van het park ‘Meerwijk’ te Bergen niet uitgekraamd, dwaasheden, die al naar den persoon, die ze uitte, onschuldig, belachelijk of ergerlijk waren.

Hoe zonderling eenige huizen in het park ook mogen zijn, veel zonderlinger blijken nog de meeningen bij het publiek en bij sommige beoordeelaars over de bedoelingen en idealen der architecten.

Het lust mij niet tegen de misvattingen in te gaan, tegen de monsterredeneeringen, quasi-diepzinnig, over het verband van bouwkunst en tijdgeest, over het zich inspireeren van de bouwers op de vormen van modern oorlogstuig; hier er aan te herinneren is eigenlijk den bedenkers al te veel eer aangedaan. Maar des te meer trekt het mij aan deze landhuizen met hunne vele eigenaardigheden eens te bestudeeren en door eenige karakteristieke afbeeldingen nogmaals te laten zien.

De zeventien huizen van de vijf architecten, die aan den bouw hebben meegewerkt zijn zoo zeer verschillend, dat van een bespreking van het park ‘Meerwijk’ als ‘modern’ geheel geen sprake kan zijn. Alles wat ik over de architectuur van deze landhuizen in het algemeen zou kunnen zeggen is, dat zij in de meest uiteenloopende vormen verschijnt en over de vijf architecten in het algemeen, dat zij zeer verschillende, vaak tegengestelde idealen hebben.

Over de huizen en de kunstenaars elk afzonderlijk, is echter des te meer te zeggen.

Ik wil beginnen met de huizengroep - Tamalone, Mevena en Rogier - van P. Kramer, den bekenden architect van het kolossale, geweldig dreigende marinegebouwtje in Den Helder.

Toen ik het geheele park was doorgeloopen, nu eens verrast door een geheel nieuwe bouw-opvatting dan weer geprikkeld door een of andere architectonische dwaasheid, of bekoord door een geestige oplossing of zeldzame vondst, kreeg ik eindelijk, daar waar de wispelturig moderne aanleg grenst aan de eeuwige en innigmooie duinnatuur, de huizen van Kramer voor de oogen. Ik heb langen tijd de voorzijde, die beter is dan de achtergevel met de vele schoorsteenen, op mij laten in-

HUIZE BOSCHKANT, ARCHITECT J. BLAAUW.

werken en in mijn herinnering bleef mij dit achter: een lange, eenigszins gebogen huizengroep met steil en hoog rieten dak, dat over het geheel geplooid was, met groote schaduwen hangende over de lage gevels, breede gezellige ramen, die levendig zich teekenden in de baksteenen muren, waarbinnen intieme kamers geborgen moeten zijn; hier en daar wat aardige hoekjes, een bijzonder gevormde deur in de wijking van een nis, een opgolving van het riet, een aanleunend muurtje. Mij staan deze dingen nog klaar voor den geest, zoo geheimzinnig klaar als de beelden van een heel lang geleden, in spanning gelezen sprookje.

Maar nu ik deze herinnering opschrijf, schiet mij in eens te binnen, dat zij in het geheel niet met de werkelijkheid strookt.

De architectuur van Kramer is geen lange huizengroep. Ze is een warwinkel van vooruit- en terugschietende gevelvlakken met een grillig uitgesneden en gewrongen rieten dak er over heen; onrustige ramen zitten kris kras in de muurstukken en de aardige hoekjes: ze zijn geraffineerde verzinsels.

Dit voortooveren van een allerbehaaglijksten schijn van eenvoudige en natuurlijke gezelligheid is Kramer's kracht, maar ondertusschen speelt hij met den beschouwer zijn duivelsch spel van alles tot het perverse toe overdreven vormen te geven, viert hij op den onschuldige alle psychische wellustigheden zijner overprikkelde fantasie uit. En alles wat hij in zijne opborrelende fantasie ziet, dat kan hij, de virtuoos, tot werkelijkheid brengen in eenen vorm, die begoochelt.

De architect weet zoo heel goed de vriendelijke bekoring van een laag en breed huis, hij heeft het gezien aan mooie oude architectuur, hij kent het groote plooien van het riet over simpele boerderijen, het geestige van een klein laag en helderwit kozijntje onder diepen schaduwrand; hij geeft alle deze elementen, maar op zíjn manier.

Beziet het dak van deze huizengroep eens nauwkeurig.

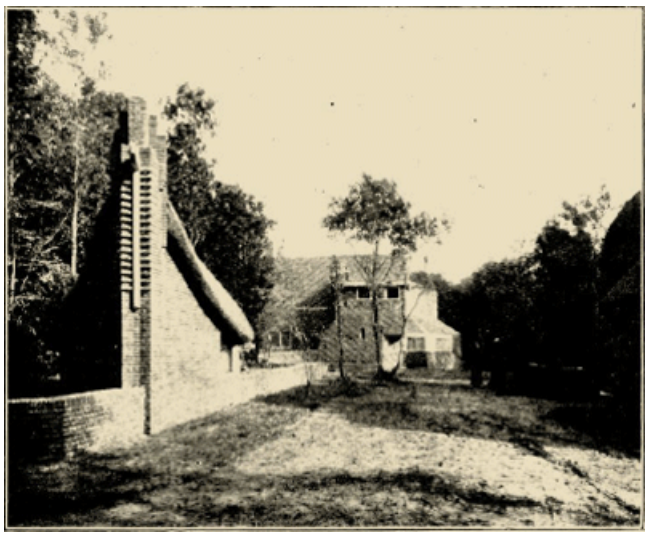
Het uitgesneden middenstuk brengt de vele mooie oplossingen van rieten daken over ruimten van verschillende hoogte in herinnering, waarbij het riet altijd zoo vlot en toch rustig over den gevel golft. Bij Kramer is de geheele vorm verwrongen. In de kleine plooien herinnert de techniek weer aan de goede rietdekkers-traditie, maar hier plooit het dak juist tegen de verwachte richting in. Dwars tegen het karakter van

het omsluitende riet - maar wel in overeenstemming met de gewrongenheden van dit dak, haken de looden vorststukken aan de einden der nok in den contour.

Wanneer ik oude of goede nieuwe architectuur zag, 't zij de allersimpelste voortbrengselen van de traditioneele plattelands-

architectuur, 't zij de rijkste monumenten, nimmer heb ik behoefte gevoeld aan de excentriciteiten en onnatuurlijkheden, aan de overdreven expressies, waarmede Kramer den beschouwer telkens en telkens verrast. Het is geestig en virtuoos werk, maar ik weet te goed de macht van de klare zuivere bouwkunst, waarin het gaat om simpele of rijke schoonheid - schoonheid van opzet, vorm, kleur - dan dat ik in Kramer's werkwijze den uitweg zie uit de verstarrende conventionaliteit der laatste eeuw, het geneesmiddel voor de bloedarmoede der architectuur van de laatste jaren. Maar ik geloof niet, dat Kramer bedoelde een voorbeeld te geven, opwekken wou tot een nieuwe kunst; hij bouwde zijn huizen om deze huizen zelve.

Van de drie huizen van den architect Blaauw hebben twee ongeveer hetzelfde karakter, terwijl het derde, 't diepst in het kreupelhout verscholen, gansch anders is. De architect heeft bij het ontwerpen van het eerstgenoemde tweetal zeer duidelijk de bedoeling gehad in de groepeering iets bijzonders te geven. Hoofdthema van beide huizen is het door elkaar steken en overhoeks boven op elkaar plaatsen van geometrische grondvormen. Zeer juist gevoeld, doch niet geheel gunstig uitgevoerd zijn de lager gehouden gedeelten, die het kunstig in elkaar gezette hoofdmoment moet verbinden met de omgeving en den grond. De bedoeling van den bouwmeester is zeker niets anders dan de zuivere architectuur in den zin van groepeering van ruimten tot een schoon lichaam, maar de twijfel rijst bij het zien dier gecompliceerde vormen of hij niet in zijn samenstelling

INGANG VAN HET PARK MEERWIJK MET HUIZEN VAN DEN ARCHITECT J.F. STAAL.

te ver is gegaan. Vooral het huis aan den Meerweg, huize Meerhoek, lijdt aan te groote gecompliceerdheid, waardoor het rieten dak op hinderlijke wijze moest verknipt worden. Bij het tweede is de architect gelukkiger geweest. Hij heeft dit veel eenvoudiger gehouden en de verhoudingen van riet, hout en steen zijn beter. Dit tweede, huize Boschkant, is zeker een van de beste villa's van het park. Twee vragen komen echter bij aandachtige beschouwing in mij op: ten eerste, is het mooie effect wel te danken aan den gewilden architectonischen opzet of is het er zijns ondanks; ten tweede, zou de hoofdpartij niet grooter en rustiger zijn, indien de vormen, volgens welke nu de begrenzingen der geometrische lichamen elkander scheef snijden, eenvoudig recht gehouden waren, zonder de meetkundige beteekenis. Of de groote

woonkamer, die door de overhoeksche rangschikking wel zeer eigenaardig van vorm is geworden, waaraan bovendien de trapruimte en eetkamer zijn bij getrokken, aangenaam bewoonbaar zal zijn is een kwestie, waarop ik niet zal ingaan; de toekomstige bewoner zal het al of niet practische en gezellige al heel gauw gevoelen.

Het derde huis van Blaauw is de ontkenning van het beginsel dat de architect in de beide andere huizen heeft ontwikkeld. In deze was het de rangschikking van verscheidene lichamen tot één compositie, in het derde het onderbrengen van alle ruimten in één grooten vorm, onder één groot dak. Ik geef niet de voorkeur aan het eene systeem noch aan het andere, maar waar de architect zoo duidelijk zijn bedoelingen kenbaar maakt, bevreemdt het toch zeker, dat deze zoo uiteen kunnen loopen.

In den algemeenen vorm, het lage steenen onderstuk, waarop zwaar en breed de houten bovenbouw overkraagt, ligt iets heel moois, ook, met het oog op de groote behoefte aan slaapkamerruimte, iets heel practisch. De vorm wordt door het overhellen van het schotwerk en door de schuin invallende hoekbeertjes niet verbeterd. De witte uitgezaagde versieringen aan de hoeken trillen en krullen levendig langs het sombere hout. Aan de raamomlijstingen gaat echter het wit rammelen, vooral doordat de uitgezaagde omtrek zoo ver voor het planken schot naar voren komt. De detailleering van de kozijnen der beneden verdieping is overbodig en meer bijzonder dan gelukkig. Opmerkelijk is hieraan nog het naar het midden smal toeloopen der raamroeden, dat misschien een herinnering aan constructieve opvattingen is, maar de beteekenis van dit geeren wordt niet meer gevoeld. Aan de regels der binnendeuren doet het zelfde verschijnsel zich voor. Door het overkragen der verdieping, zoowel als door het overstek van het rieten dak direct boven de ramen, hangt er in de kamers een mooie stemming, waarin de sterk gele fries vlak onder de balklaag helder en mooi aandoet.

Het dubbele woonhuis van den architect La Croix geeft aan het oog, dat bezig is de exentriciteiten der overige huizen te verwerken, weinig bijzonders. En het bijzondere, dat deze huizen nog kenmerkt is van zeer vergankelijken aard. Hoe licht zal een latere eigenaar, die zich niet thuis voelt in de eenige reusachtige kamer van 10 bij 5 Meter, deze door een scheidingswandje in twee beter bewoonbare ruimten verdeelen, desnoods met prijsgeving van de monumentale, maar ietwat onbehagelijke, schoorsteenmantel-compositie. Bestaat ook niet het gevaar dat diezelfde toekomstige eigenaar, die waarschijnlijk niet denzelfden kleurenzin heeft als de ontwerper, bij het opknappen van zijn huis het heele coloriet van La Croix onder een neutraal huisschilders-bruin of groen wegverft.

Mejuffrouw Margaret Kropholler, de eerste Nederlandsche vrouwelijke architect, is bij het ontwerpen van huize ‘Beukenhoek’ vervuld geweest van de zelfde gedachte, richting en beweging aan de steenen massa te geven, die in Staal leefde, toen deze aan zijn villa's werkte. Bij het bespreken van deze laatste zal ik deze expressie in de architectuur nader toelichten. Over huize Beukenhoek wil ik dan ook volstaan met deze opmerking, dat hoe plastisch het rietendak ook overigens moge zijn, de bolle vormen die Mejuffrouw Kropholler bezigt, niet geheel voldoen, en dat door deze en ook door het riet onder tegen de overhuiving voor den ingang, de soepelheid van het materiaal verloren is gegaan. In stede daarvan heeft het riet een buiten verhouding groot volume gekregen.

Gelijk de architect Blaauw in zijne verschillende werken zich zelve niet blijft, zoo toont het tweede ontwerp van Mejuffrouw Kropholler, een dubbele villa, dat ook haar bouwkunstige idealen nog wisselen. Daar ik mij in deze bespreking moet beperken tot de karakteristieke bijzonderheden van het park Meerwijk, zal ik ook op

dit ontwerp niet nader ingaan. Toch kan ik niet nalaten te wijzen op den ingang met de beide schoorsteenen, welker bizarre vormen ik kwalijk met de eenvou-

digheid van het overige kan vereenigen. Het complex heeft ook aan de andere zijde net zulk een dreigende middenpartij; door deze herhaling, hindert de zonderlingheid nog meer.

Zonder eenigen twijfel hebben de huizen van den architect Staal bij het publiek de meeste aanleiding gegeven tot de praatjes en de dwalingen. Zij zijn dan ook zeker de meest opvallende van de zeventien villa's. Daarom wil ik aan deze en aan hun architect nog de volgende regelen wijden.

De meest bekerde werken van dezen architect zijn de woonhuisgroepen, die hij voor een zestal jaren in het Willemspark te Amsterdam bouwde. In de constructies en détails dezer huizen toonde hij zich toen een streng volgeling van Dr. Berlage, terwijl hij in de plastiek en de samenstelling zijner groepen, zonder evenwel de kracht van diens beste scheppingen te evenaren, nog strenger opvattingen dan zijn voorganger bleek te hebben. Na deze robuste, rustig gebouwde werken was de winkelpui en inrichting van de firma Ivens in de Kalverstraat, welke in 1916 voltooid werd, een verrassing. Hier nòch het zuiver gebouwde, nòch het klaar gedachte, maar een vormenspel, dat naar ik meen, het bestaan van de winkelpui in den straatwand moest accentueeren en uitdrukking moest geven aan het in- en uitgaan door de winkeldeur: aan de beweging loodrecht op het gevelvlak. Uit dit werk bleek dat er van den volgeling van Berlage niets meer over was. In de huizen van het park Meerwijk komen de bedoelingen, die hij in de winkelpui nog niet klaar kon uitdrukken, duidelijk aan het licht. Beter dan eenige beschrijving geeft de hierbij gereproduceerde foto (zie bl. 355) van den ingang van het park en huize ‘de Ark’ de werking van Staal's kunst weer.

De hoofdingang wordt geflankeerd door het huis ‘de Bark’ en het sterk naar voren schietend tuinhuisje. In dit tuinhuisje, dat overigens een raadsel blijft, suggereert Staal zijn bedoelingen wel zeer sterk. Gelijk de bladeren en de voluten van een korinthisch kapiteel in hun groei en windingen uitdrukking geven aan het tegen de zwaarte van het bouwwerk opstrevende der zuil, zoo wil dit tuinhuisje de bewegingsrichting van den hoofdingang aanduiden, juist door in zijn vormen zoo fel mogelijk tegen te streven. In de kromming van den weg stoot huize ‘de Ark,’ dat mij het karakteristiekste van Staal's werken toelijkt, naar voren en komt plotseling met zijn bonkigheid dwars voor de laan. Heel even accentueert het ellipsvormig raampje de richting van den weg, overigens springt alles, het schuine oploopen der gevelbrokken, het achtkantige van den lagen met pannen gedekten voorbouw, het overstek van de lijst, zelfs het diagonaalsgewijs zich teekenende metselverband, naar voren op den weg. In dezen vorm en op deze schaal is de uitdrukking van beweging in de architectuur iets geheel nieuws.

In vroeger tijden zette de architect, wanneer hij aan het einde van een lang verschiet te bouwen had, een zwaar massaal stuk architectuur neer, om het bewegende van den weg te beëindigen of een andere richting te geven; daar was dan een contrast van de rust en de beweging, een contrast, waarvan schoonheid kon uitgaan. Bij het werk van Staal vinden wij het contrast van twee bewegingen. Is dit wellicht een teeken van dezen tijd, dien wij in 't algemeen onrustiger, nerveuzer dan vergane eeuwen plegen te noemen?

Ik moet eerlijk toegeven, dat ik niet van dit huis ‘de Ark’ houd. De tegenstelling vind ik te bruut, zooals trouwens de geheele aard en de détailleering; deze bruutheid

is voor mij leelijkheid. Ik besef dat Staal's opvatting der bouwkunst niet strookt met haar rustig, onbewegelijk wezen, en in het geheel niet met het verlangen naar rust, dat elken landhuisbewoner ver-

vult. Maar toch voel ik dat deze architectuur het met ontzaglijken hartstocht geschapen werk van een kunstenaar en, hoe vreemd zij ook zij, een prachtige poging is.

Ir. A. BOEKEN.

41ste tentoonstelling van 'De Hollandsche Teekenmaatschappij' in Pulchri

De nieuwe geest, die in de vorige tentoonstelling der Teekenmaatschappij was gevaren, manifesteert zich ook hier op gelukkige wijze. Gehéél van dien geest is deze tentoonstelling intusschen nog lang niet doortrokken, en het zal nog verscheidene jaren kosten, voordat deze exposities op een waarachtig modern peil zullen komen, en - voorzoover dat met tentoonstellingen bereikbaar is - een eenigszins gaaf geheel zullen vormen. Maar ik besef nu ten minste, dat wij in ons aan belangrijke tentoonstellingen arme land, naast de altijd 'iets zeggende' exposities van den Hollandschen Kunstenaarskring, met de nieuwe reeks van tentoonstellingen der Teekenmaatschappij verrijkt zijn geworden, en verrijkt zúllen worden. Zonder angst voor deceptie, stap ik een volgend keer naar een nieuwe tentoonstelling dezer organisatie.

Er zijn vooreerst vijf inzendingen, die mij wel waard dunken, om hier nader te worden beschouwd. Ik bedoel 't werk van Toorop, van Hahn, Thorn Prikker, van Konijnenburg en Roland Holst.

Toorop's inzending van zijn nieuwere werk, lijkt bij eersten oogopslag méér dan het naderhand blijkt te zijn. Zijn werk, dat hier 't vorig jaar bewonderd kon worden, gaf een beteren kijk op zijn lateren arbeid. Toch vind ik, dat Toorop alles weer goed maakt met het eenige hier aanwezige vroege werk: de vooral in de kleurgeving aangrijpende pastelteekening 'De moeder'. In den modernen zin van 'religieus' opgevat, is dit werk waarlijk innig-religieus tegenover de halfslachtigheid van de 'Kruisafname', die hier op de eereplaats hangt. Een goed voorbeeld van de onbelangrijkheid van 't 'onderwerp' (dat door het kunstwerk wordt behandeld) voor den daaruit sprekenden geest.

Vincent van Gogh zou dit werk 'De Moeder', om de kleur zeker hoogelijk gewaardeerd hebben, vooral omdat er een wrange en felle tegenstelling van kleuren in deze teekening wordt aangetroffen. De expressie van de geheele figuren (niet alleen van 't gelaat) van moeder en kinderen, sluit wonderbaarlijk goed aan bij de visionnaire verdeeling der kleur.

Hahn is met een tiental krachtige teekeningen op gelukkige wijze vertegenwoordigd. Vooral uit gekleurde origineelen, blijkt Hahn's talent ook in coloristischen zin. Wie een teekening van Hahn, als 'De Paus op de ketterjacht' eens aandachtig bekijkt, begint te vermoeden, dat Hahn in zulk een werk heel wat echter en dieper zou kunnen blijken te zijn, dan Heine van den Simplicissimus in dergelijk werk is. Ik kan mij tenminste niet voorstellen, dat een man als Hahn de zwenking van den Simplicissimus sedert het uitbreken van den oorlog zou hebben medegemaakt.

Deze inzending doet vooral sterk het verlies beseffen, dat wij door Hahn's dood hebben geleden.

Ik wees er elders reeds op, dat men - overigens bezield met de beste bedoelingen - Thorn Prikker onrechtvaardig bedeeld heeft, door een aanzienlijk aantal werken

uit een vroegen, vrij slappen tijd van Prikker hier te doen ophangen. Thorn Prikker's later werk (men loope een paar huizen verder op de Voorhout, en bekijke zijn gebrandschilderd glas in de verzameling Kröller) is veel krachtiger, en waarlijk modern; het doet in vele opzichten niet onder voor den arbeid van Toorop. Maar nu is hier wel van het laatste van Toorop, van Konijnenburg en Roland

Holst, terwijl men een niet minder belangrijk - hier toch reeds vrij onbekend - Nederlandsch meester, slechts naar in geen enkel opzicht voor hem representatief werk kan beoordeelen. Dat men de fout later herstelle!

ALB. HAHN. DE PAUS OP DE KETTERJACHT.

Voor van Konijnenburg's nieuweren arbeid kan ik bij zeer groote bewondering, niet steeds warme liefde gevoelen. Zijn in z i l v e r a chtige kleuren gehouden krijtteekening 'Vogels' (N° 42) is in de buitengewoon rijke en zeldzaam fijngevoelige nuanceering van louter blanke kleuren, waarin een kleine vlek paars-rood van een kop gloeit, meesterlijk gedaan. - Toch ademt ook dit werk de ijle en bovenmenschelijke atmospheer, die ik in bijkans al het andere werk uit lateren tijd gewaar werd. Er is v r o e g e r werk van dezen meester, minder grandioos, maar veel warmer (en echter?) van sentiment. Het zoeken eener overeenkomst tusschen deze 'Vogels' en Oost-Aziatische kunst, gaat m.i. volstrekt niet op. Er is wel een uiterlijke overeenkomst, doch de innige liefde voor de natuur, die uit het werk der oude Chineesche schilders spreekt, en die voor dat werk zoo bijzonder karakteristiek is, word ik hier niet gewaar.

Konijnenburg's 'Het is volbracht' acht ik evenals Toorop's 'Kruisafname' een (meer grootsche) mislukking. In dergelijk werk zie ik geen weg, die voor jongere schilders in de toekomst wijst.

Roland Holst's inzending stemt hoopvol, omdat zijn beste hier aanwezige nummer, het 'Schoorsteenstuk,' juist een kijk op zijn n i e u w s t e werk geeft, werk, dat mij forscher van stijl lijkt dan het tot nu toe bereikte.

Roland Holst is zonder twijfel een onzer fijngevoeligste kunstenaars, doch hij miste voor mijn gevoel tot op heden een zekere scherpte, een zekere wrangheid, waar het karakter van zijn overigens modern opgezet werk als het ware om vroeg. Dit 'Schoorsteenstuk' houdt daarom een schoone belofte in.

Sluyters' 'sensueele' (zijn zwakste) kant, treedt scherp naar voren in 'Danseres'. Zijn inzending is hiermee al zeer onfortuinlijk.

Minne's bronfiguur moet men in 't juiste verband met de overeenkomstige jongensfiguren en met de architectuur van de bron in Hagen bewonderen, terwijl Vermeire geen nieuwen kant van zijn - overigens gelukkig - werk hier laat zien.

H.V.

C.A. van Assendelft bij Walrecht, Den Haag.

Men zag in langen tijd niets meer van dezen schilder en wat men hier van hem ziet is oud werk. Sommige stukken schijnen, hoewel verscheidene jaren her geschilderd, later ontstaan te zijn dan die van het meer bekende type. Zij zijn een poging naar vernieuwing, zoowel van onderwerp als van techniek en opvatting; doch zij missen de kracht en de klaarheid die Assendelft's goede eigenschappen waren. De kleur is

vuil, de schildering ruw, de vorm slap.

Boeren-arbeiders op 't veld schilderde Van Assendelft. Hij had Millet en Van Gogh ondergaan. Hij zag de figuren sculpturaal als Millet en psychisch, anti-romantisch als Van Gogh. De vorm was groot begrepen, sterk gebouwd, plastisch gevoeld. De kleur had voor hem weinig beteekenis. In een luministisch gezien landschap schilderde hij de figuren donker, hard en zwaar, bruin de koppen. Maar hij zag de waarden: het massale der figuur tegen de uitgestrektheid der zon-velden. De lucht werd dikwijls zwaar van toon gehouden. De werking van licht en donker boeide. Ook in zijn landschappen zonder figuur wist hij sterke tegenstellingen van licht en donker rythmisch te binden. Schaduw- en licht-partijen werden massaal tegen elkaar gezet. Piet van Wijngaerdt heeft later zelfde effecten gezocht, al was deze nooit zoo overtuigend en van-zelf.

Maar het belangrijkst bleef Van Assendelft in zijn figuur-stukken. Hij zocht 't ‘menschelijke’. Hij bewonderde de sombere kracht van den arbeid; niet de melankolie die Millet zocht, niet de arbeids-heroïek die Meunier zag. Vandaar dat Van Gogh hem zoo veel beteekende. Hij romantiseerde niet.

Er leefde in hem een zekere opstandige kracht, ruw soms maar eerlijk. Hij voelde het tragische. Dit element komt hier heftig uit in de teekening naar een oud mensch, een gehavende arme vrouw, verzonken in de schemering van haar kamertje. Door het raam ziet men verwaaide, bladerlooze boomen op een duister veld. En als een gruwlijk vizioen van angst en van verlatenheid bleekt, uit de diepe donkerte van het holle vertrek, de magere vrouwenkop met de duistere staar-oogen op.

Wie dit maakte moet veel hebben doorleefd, doorleden. Hij moet 't leven als een obsessie hebben gevoeld.

J.H.

Ultra moderne kunst in den Haagschen kunstkring

Het kan moeilijk erger worden met de ultra moderne kunst dan hier het geval is. Als de heer Van Doesburg drie kaartspelers wenscht te verwerken tot gele, roode of blauwe schijven en kwadraten en als hij daarna, in een volgende schepping, deze versplinterde machine-deelen nog verder uit elkaar wenscht te rukken, tot er slechts staafjes en stipjes resten: laat hij zijn gang gaan, maar wij ‘behouden ons het recht voor’ te constateeren, dat zulk een theoriën-product zoo gruwbarend onbelangrijk blijft, zoo stom-vervelend, zoo mors-dood. Als de heeren De Smet en Fauconnier er pleizier in hebben zich aan kleur-orgieën te buiten te gaan, zóó dat hun verbeeldingswereld tot een smerige chaös uitéén spat, laat ze naar het front gaan, waar men dergelijke emoties van levens-demonisme aan den lijve genieten kan. Als de heer Van Kuik ‘Ik die-ben’ belieft uit te drukken door op een bloed-rood vlak een symmetrische figuur in geel te schilderen, als de heer Sirks zijn ‘ziels-ontwaken’ wenscht te symboliseeren in twee roode boks-horens: wie zal het hun kwalijk nemen, mits ze maar niet veronderstellen dat zulke belijdenissen belang hebben.

De heeren zijn in ernst: daar twijfelt geen sterveling meer aan. Maar erger dan de mystificatie is soms de zelf-begoocheling.

Het kan niet erger: dit zij onze laatste troost.

J.H.

t.o. 361

[Nummer 12]

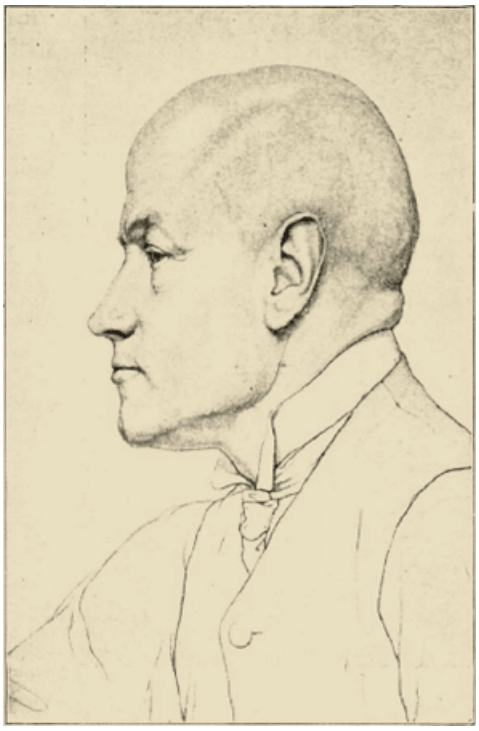

‘MOEDER EN KIND’; NAAR DE SCHILDERIJ VAN H.J. HAVERMAN IN HET STEDELIJK MUSEUM TE AMSTERDAM.

H.J. Haverman, door H. de Boer.

Wie wil trachten de beteekenis van een kunstenaar als Haverman ook maar eenigermate te doorgronden, doet wel zich niet alleen te bepalen tot de generatie waartoe hij behoort, maar ook rekening te houden met de gansche constellatie van de periode waarin deze generatie opgroeide en met wat daaraan voorafging. Zonder twijfel zou het opmaken van een volledige balans ons te ver voeren, doch wij kunnen niettemin wel die punten aanroeren, welke het ons mogelijk zullen maken, niet alleen de beteekenis van 's meesters kunst op zich zelf te waardeeren, doch ook te beseffen wat het hem gekost heeft haar tot die volheid en hoogte te ontplooien, waarop zij staat, op het tijdstip waarop de schepper van zoo bizondere schoonheid het genoegen beleefde, gedragen door even hechte als spontane waardeering, zijn zestigsten - eigenlijk één en zestigsten! - geboortedag te vieren.

Haverman is van 1857. De bloeitijd der Haagsche School heeft hij nog meegemaakt op den onbevangen leeftijd waarop eerste indrukken zich sterk doen gelden. Maar de Haagsche traditie had essentiëeel haar

H.J. HAVERMAN, NAAR EEN TEEKENING VAN LAURENT VERWEY.

culminatiepunt al overschreden; de meesters er van deden feitelijk weinig meer dan de successen, de volrijpe oogst te plukken van een jeugdleven vol van harden strijd en nooddruftige ontberingen.

Was Haverman tien, misschien vijf jaar eerder geboren, of alleen maar onder een hem minder voor het toekomstige voorbestemmend gesternte, dan was hij vermoedelijk een voortzetter der traditiën van de Haagsche school geworden. Maar een intellekt, met zoo scherpe en fijne voelhorens als het zijne, moet al heel spoedig beseft hebben dat een andere tijd en een andere geest komende waren en meer verlangd hebben zich bij de klimmende dan dalende linie te voegen, hoe verleidelijk het ook moge geweest zijn zich te laten meedrijven op den stroom der gemakkelijke

successen, welke de triomf van het impressionisme voor minder wakkere en voortvarende naturen, wier aanleg dan misschien ook wel anders was, had weggelegd.

Zóó sterk was dit besef - laat 't dan vooreerst meer onbewust instinct, dan bewust erkennen zijn geweest - in hem, dat zelfs de onstuimigheid waarmee niet

PORTRET (AQUAREL). EIGENDOM VAN PH.G.H. TE 'S GRAVENHAGE.

veel later een toch jongere en levenskrachtige school, de Amsterdamsche, haar triomfantelijken koers insloeg, niet in staat was hem te vervoeren. En toch, welk een nieuwe en schoone bekoringen gingen er uit van dit schilderen zoo vol stormend élan, van ongebreidelde genialiteit, gepaard aan heerlijke schildersdeugden en een fascineerend kleur- en toongevoel!

Johan de Meester zegt in een beschouwing in het Meinummer van Elsevier van 1898, waarvan ik de herlezing niet sterk genoeg kan aanbevelen aan wie, behalve den schilder Haverman, ook zijn menschelijk scherp en fijn intellekt willen leeren kennen - Johan de Meester heeft op de psyche van den zich mettertijd tot eigen zelfstandigheid ontwikkelenden kunstenaar tal van als spelende, doch treffend karakteriseerende lichtschijnsels doen vallen, welke tevens uiterst kenmerkend zijn voor den tijd. Hij haalt daar onder meer een oordeel aan van den schilder zelf. Israëls en Maris, zijn, zegt Haverman, geen wegwijzers van jongeren. Jacob Maris staat zóó op zich zelf, dat men niet meer van hem leeren kan dan wat er van elk groot kunstenaar te leeren valt.

Ziedaar een oordeel, niet alleen maatgevend voor den tijd waarin het geuit werd, doch ook voor den kunstenaar die het uitte. Jacob Maris en Israëls waren hoogtepunten, het einde, de bekroning van een paar generaties van streven, en wie hun koers volgde kon er in dien tijd slechts minder op worden. In dien zin, bedoelt Haverman, zijn zij niet de wegwijzers voor een jonger geslacht.

Wie was dit dan wel?

Haverman noemt hem: Allebé. Allebé zou de meester worden, die het jongere geslacht ontwikkelde. Maar met Allebé knoopt de traditie zich vast aan dien anderen Groote: Mathijs Maris.

Mathijs Maris was onder de latere meesters der Haagsche school, waartoe hij zelf

feitelijk niet meer behooren zou, de psychologisch wellicht fijnst besnaarde. Doch zijn beteekenis voor de ontwikkeling der portret-analyse, die in het portret van den schilder Artz zich min of meer grondt op Holbein, houdt op zoodra hij den positieven stijl van zijn jongeren tijd vaarwel zegt en, in de nevel-atmosfeer van een Hyde Park, zich in steeds meer het verband met de wereld verliezende droom-méditaties verdiept. Maar dan is Allebé de man die als 't ware deze heilige erfenis aanvaardt en verder spint aan den draad, welke hij reikt aan de jongeren, die er de psychologische weefsels uit zullen vormen, welke, zoowel wat karakter als samengesteldheid aangaat, het model zullen leveren van een nieuwe portretkunst. Onder hen behoort Haverman.

Daarmee is misschien meteen de reden verklaard waarom hij niet voor de bekoringen van het Amsterdamsche palet bezweek. Er wenkten namelijk andere bekoringen: het analystisch vermogen won niet alleen onder de literatoren, maar ook onder de schilders aan beteekenis. De meesters der Haagsche, Gooische en Amsterdamsche school, maakten wel portretten, portretten ook waarvan de physiognomische expressie zich zeer zeker grondde op psychologisch inzicht, maar eigenlijke portrettisten waren zij niet. De breede vervoeringen der impressionistische school gaven daartoe weinig kans.

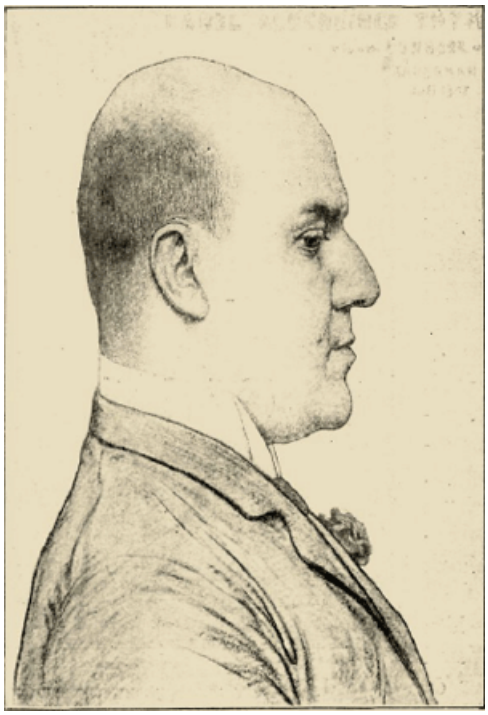

'DAVIDA' (SCHILDERIJ). MUSEUM BOYMANS TE ROTTERDAM.

En waarom niet?

Deze impressionistische stijl eischte of wettigde eene sterk individueele of liever objectieve opvatting. Zij bracht mede eene omvorming, eene transformatie van het onderwerp, geheel naar 's makers geest. Het is bekend dat het Hollandsche Stadsbeeld van Jacob Maris niet zelden saamgesteld is uit de meest verschillende locale bestanddeelen en dat hij brokdeelen van Amsterdam, Rotterdam, Dordrecht en van elders op de meest vrije wijze samenvoegde

tot het beeld eener machtige fantasie. Nu kan men met Hildebrand de neus van den eenen mensch plaatsen op het gezicht van een ander en zoo een type scheppen dat voldoet aan de eischen eener meer universeele aanvaardbaarheid, de portretkunst telt precies daaraan tegenovergestelde eischen en vormde zoo de meest natuurlijke reactie op de persoonlijke vrijgevochtenheid van het impressionisme. Zij liet eene omvorming van het onderwerp natuurlijk wel allerminst toe: eene eerste voorwaarde was de gelijkenis, en inplaats dat de kunstenaar geheel in zijn eigen wereld kon opgaan, had hij zich in te leven in de wereld van een ander, van den geportretteerde. Dat was een fundamenteel verschil en het was beslissend voor de nieuwe koers die noodwendig geheel van de vorige moest afwijken en die ons die zoo geheel aparte, om haar studieuzen ernst en haar analytisch zeldzaam doordringingsvermogen en de Hollandsche, deugdelijke en stabiele basis waarop zij rust, zoo respectabele portretkunst schonk, welke een zoo kras omschreven, eigen plaats inneemt in de geschiedenis der moderne kunst. Er was bij dit alles wellicht maar één ding, waarbij de portretschilder betrekkelijk als de impressionist illusionistisch te werk ging en wel bij het schilderen der entourage. Zelfs de meest liberale opvatting, de futuristische

L. VAN DEYSSEL (KRIJTTEEKENING). EIGENDOM VAN JOH. DE MEESTER TE ROTTERDAM.

incluis, die tal van visie- en gedachte-beelden in de kleine ruimte van het kader samenvoegt, zou niet veroorloven de volledige consequentiën te trekken uit de milieu-theorie van een Taine, die verklaart dat de ontwikkeling van het individu ten nauwste samenhangt met de omgeving. Maar de moderne Hollandsche portretschildering, waartoe, met Jan Veth, Toorop behoorde, vatte den achtergrond der figuren op als een meer het geestesbeeld dan de realiteit completeerende factor. Toorop ging daarin het verst. Haverman generaliseerde evenals Jan Veth en ging in zijn lateren tijd, na enkele allegorische en mythische jeugdfantasiën, welke laatste vooral echter nog af en toe hun invloed doen gelden, vooral in zijne naaktschilderingen, in zijne portretten steeds met de natuurlijke waarschijnlijkheid

te rade. Kruis noch heiligenkrans, welke zoowel Toorop als Van Konijnenburg trouw zijn gebleven, behooren tot de picturale requisieten, welke men zelfs in zijn meest vrije figuratiën zal aantreffen; de analyticus in hem is realist gebleven. Aan de psycho-analytische leer der middeleeuwsche primitieven een nieuw hoofdstuk toevoegend, volgde hij hun niet in hun religieuze vervoeringen. Wel teekent hij eenmaal de pure, prille naaktheid van een onschuldig kind en hij noemt het beeld 'Argeloosheid.' Voor een ander naakt ontleent hij aan de

oude godenwereld den demonstratieven bijnaam, die Venus bij tijd en wijle draagt: Callipygos, of, om het vrij te vertalen: de schoon geheupte, maar zij verschijnen in een wereld en in vormen die van de vormen der werkelijkheid niet afwijken. Het is duidelijk, dat waar eenerzijds zijn geest verlangens koestert naar een vlucht wijder dan de wereld van allen dag hem veroorlooft, terwijl zij streeft naar spanningen die iets kosmisch

BABY (KRIJTTEEKENING). PARTICULIER BEZIT.

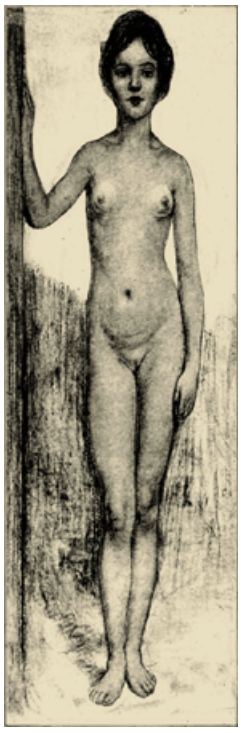
hebben, bij hem die weidschheid altijd het resultaat is van geestelijke spanningen in hem zelf en nooit het resultaat eener vooropgezette, doctrinaire leerstelligheden. Voor verleidingen in dezen zin is hij net zoo min bezweken als voor het picturale libertinisme dat, buiten een paar geniën om, zooveel teugeloosheid op zijn geweten heeft. En toch was dit gevaar voor hem grooter dan men wel denkt, want hij is een portrettist die meer het accent op het schilderachtige legt, dan een Jan Veth en een Toorop, al behartigt hij niet minder dan zij het grafische element, dat ten slotte het eigenlijke medium der portretanalyse uitmaakt, al draagt ook de kleur - die grafisch van karakter kan zijn - belangrijk daartoe bij. Hoe sterk die picturale drang, vooral die naar kleur, in een schilder kan leven, de ontwikkelingsgang van een Floris Verster bewijst het, bewijst het nog. Hij is 't die misschien het hevigst, zoowel hare daemonisch felle als teedere vervoeringen onderging. Hem verging het als menige middeleeuwer: zich picturaal eerst uitlevend in exorbitante passiën van kleur, keerde hij ten slotte in tot de mystieke meditatiën van zijn lateren tijd, al vlamt af en toe de oude gloed nog hooglaaiend uit. Haverman heeft de overwinning daarover van meet af bevochten. Wie sommige werken zijner jeugd kent, weet dat hij impressionistische gevoelsbuiën gekend heeft als elk ander. Wie zijn Oostersche maannachten bezag, werd bekoord door de geluksdroomen van een ziel die zich overgaf aan hun teederheid. Wie de voorliefde opmerkt, welke hij kon hebben voor den stillen brand van rosse en rosbruine en purperenkleuren - welke hij met Jac. van Looy, dien anderen zeldzamen Allebé-leerling, gemeen heeft - weet dat geen vluchtige opwelling of

genegenheid hem naar het Oosten dreven, waar de vlam der passie ook in hare stille verrukkingen zoo fel kan oplaaien en geheimvol kan schuil gaan als de verteederde brand eener zichzelf en de wereld bespiegelende ziel achter stil geloken oogen. Zijn passie is bedwongen passie; daarom houdt hij van

'JONG LEVEN', SCHILDERIJ.

Spanje, van Marokko

ARGELOOSHEID (KRIJTTEEKENING). PARTICULIER EIGENDOM.

waar de oude passiën zijn verstild en gloeien onder een oppervlakte van stijlvolle rust, en daarom bleef, zooals wij zullen zien, zijn analyse steeds synthese en minde hij de rust van harmonisch zich rondende, gesloten contouren. Hij is als schilder een intellekt ‘un artiste de volonté, de réflection et de combinaison avant tout,’ zooals Johan de Meester, citeerend, schreef boven dat zoo instructieve Elsevier-artikel. Maar een intellekt, dat in zichzelf de laaie vlam der stil brandende passie hoog en heilig houdt. Un artiste de combinaison dus ook in dezen zin, dat zijn positivisme, het gevoel, de spontaniteit, niet uitsluit, maar ze, geheel in den geest van Allebé's wondervol beleid, aan elkaar weet te verbinden en het zuiver geleide gevoel erkent als den waren beheerscher van den uiterlijken vorm.

Met de hiervoor geschetste ‘innerlijke’ feiten is ook de uiterlijke schildersloopbaan van den meester geheel in overeenstemming. Vóór hij op de Amsterdamsche Academie kwam had hij nog de lessen gevolgd van den schilder Valkenburg, wiens ‘Huwelijksaanzoek’ in 't stedelijk Museum de meesten wel zullen kennen, die allerminst een beeldenstormer, maar een bescheiden ingetogen volger der vroeg-Haagsche binnenhuistraditiën was, ook al zoo'n stille in den lande, die iets van de fijnheid had van Allebé's humor en die, net zoo min als Mathijs Maris, Sierig of Jozef Israëls, het ‘verhaaltje,’ de vertelling, gebannen wilde zien uit zijn werk, omdat deze laatste het hem alleen maar mogelijk maakte te geven wat men wel eens situatie-tragiek of -humor heeft genoemd en dat in een levensvolle afschildering der comédie humaine.

Van Valkenburg's atelier ging hij naar de Academie, waar hij behalve Allebé, Wijnveld onder zijne leermeesters vond. Een koninklijke subsidie stelde hem in

DR. FRED. VAN EEDEN (KRIJTTEEKENING). EIGEND. VAN TEYLERS STICHTING TE HAARLEM.

staat in Antwerpen te gaan studeeren onder Verlat, die zooveel Hollanders onder zijn leerlingen heeft gezien. In Brussel begon hij meer zelfstandig te schilderen en maakte hij o.m. - en dit is van veel belang - kennis met die meer positieve school van Belgische figuur- en interieur-schildering waarvan de Braekeleer de hier misschien meest bekende meester is. Men ziet, hij volgde van meet af meer den koers van studieus overleg, van positief bedachtzaam schilderen, dan de voetsporen der meer passioneele meesters. Hij was zoo consequent daarin, dat hij, na de Antwerpsche en Brusselsche jaren, welke laatste periode hij toch in ‘vrijheid’ doorgebracht had, den drang niet kon weerstaan nog eens onder Allebé te werken. Hij kreeg toen een ‘loge’ in de academie en hij vond dat voordeelig in menig opzicht, maar vrij was 't niet, want Allebé wist de persoonlijke sympathie, welke hij zijn, om zijn knapheid onder de kameraden befaamden leerling in zoo sterke mate toedroeg, geheel te vereenigen met een strenge artistieke tucht, welke die vrijheid inbond tot de gewenschte proportiën. Later was men er den strengen, maar alleen het belang zijner discipelen in 't oog houdenden leermeester, die zelf zoo'n begenadigd, fijnzinnig kunstenaar was, slechts te meer erkentelijk voor.

Doch dat er in Haverman niettemin iets leefde, dat verlangde naar passiën welke het leven van allen dag niet bood, bewijzen wel zijn reizen naar Spanje en Marokko. Twee naturen leefden er feitelijk in hem, al vormden ze eene ondeelbare eenheid: de eene vond behagen in den koesterenden gloed van een brandende emotie, de andere, welke, wel heel zijn leven door, de eerste in zijn te felle neigingen inbond, was van contemplatieve natuur. De strijd van deze twee naturen met elkaar heeft zijn aanleg wellicht belet onmiddellijk die vlucht te nemen welke de kunst van meer passioneele meesters als Breitner, Isaac Israëls en Floris Verster aan-

stonds nam. Hij sleepte niet aanstonds mee, verrukte, overweldigde niet zooals zij deden, maar langzamerhand groeide er voor zijn kunst een niet min hechte en warme waardeering. Zijn werkijver, zijn stille, taaie volharding, die nimmer opgaf, en die zoo vaak verbaasde, zooals zij ook bij den pluizersgeest van een Menzel verbaasd moet hebben, bleek ten slotte die liefde, welke nooit versaagt en op 't eind de schoonste belooningen vindt. Doch hoe zou hij zonder deze geestkracht ooit de portrettist zijn geworden, welke uit hem groeien zou. Bohémiens, aan een achteloozer studiemoraal gewend, ergerden zich daar wel eens aan; maar hoe zou een omgeving, die leefde in den vooravond van een nieuwe aera van psychologisch doorvoerde portretkunst, doch ze nog niet kende, zoo'n nijvere schatdelversnatuur begrijpen, die onrustig tastte naar nieuwe waarden, die eerst zich zelf, zijn werk, bespiegelde om anderen te kunnen bespiegelen, want de spiegel der wereld, dat is men zelf, al laat men die wereld nog zoo intact. Een portretschilder moet niet alleen beschikken over die taaie volharding, Haverman eigen, omdat hij het anders tegen zijn model aflegt, maar ook over die menschenkennis, welke begint bij ons zelf, gepaard aan een kritisch

JHR. VAN SOEST (SCHILDERIJ). EIGENDOM VAN LOUIS VAN SOEST TE 'S GRAVENHAGE.

bespiegelenden geest. De kunst der primitieven heeft bewezen, hoe dicht het portret vaak bij de karikatuur staat. Jan Veth is om zijn felle portretanalyses een tijd lang geducht geweest. Het psychisch middel hiertoe is niet alleen de schildersvisie, het grafisch instinct, maar niet het minst de bespiegeling. De middeleeuwers, de primitieve Italianen waren bespiegelaars, die, mediteerend soms tot de hoogste hemelen der kunst reikten en, bespiegelend, de ziel hunner sujets deden spiegelen op hun gelaat.

Die kritische geest leefde sterk in Ha-

verman, maar ook de meditatieve. De laatste behoedde hem voor scherpe woorden, zij deed hem den eerbied voor het model behouden. Hij stelde hem ook in staat te veralgemeenen, zooals wijsgeerige reflectie, ook wanneer zij zich in picturalen of grafischen zin uit, steeds veralgemeent. En het bleek hem een ongewoon voordeel, in zooverre als het hem veroorloofde uit de individueele trekken ook het universeele, het algemeen geldige, het eeuwige naar voren te halen, en het type aan het beeld te geven. Het stelde hem tevens in staat zijn stijl te veralgemeenen tot die geheel eigen Havermanschen, synthetisch omschrijvenden vorm, welke de fijne analytische trekjes oplost in een grooter golf van gul rondende volumen en een meestal merkwaardig soliede gesloten en statuaire contour, welke zijn beeltenissen meteen eene groote decoratieve kracht geeft en als wandvulling zich veelal zoo harmonisch bij een goed gekozen omgeving doet aansluiten. Zijn figuren krijgen dan veelal, zooals bij dat van Dr. Abraham Kuyper het geval is, een haast monumentaal karakter, dat de geestelijke allure ervan niet zelden indrukwekkend doet uitkomen. Dit decoratief statuaire karakter is eene merkwaardige eigenschap van Havermans kunst, maar hij kwam daartoe maar niet zoo zonder meer, op zijn slofjes, door het leven flaneerend als een Bohémien, die de academiestof van zijn jas geschud heeft. En dit gesloten monumentale leerde hij, om weer eens een kwart eeuw terug te gaan, niet van Allebé, noch van iemand anders. Het vloeide voort uit zijn eigen natuur en het werd, zooals we zullen zien, opgewekt onder een heel andere luchtstreek.

De kunst van Allebé was er een van groote innigheid. Zij schetste de poëzie en de idyllische verlangenssfeer van een klein-burgerlijke wereld. Zij was een soort van kabinetkunst, maar een die in fijnheid van innige en onbeschrijfelijk teedere, klein menschelijke ontroeringen haar weerga zocht, die den weemoed kende en den deemoed, maar ook kon stralen van een sprankelend warmen, levensvollen humor.

Het lijdt geen twijfel, Allebé zal zijn leerlingen ook op wijder horizont gewezen hebben. In het Mesdag-Museum hangt van hem een schilderijtje, een suppoost, klein, timide tegen geweldige klassieke beeldformatie; men voele de situatie, in dit contrast. Dit is humor die voortvloeit uit de situatie, die den lach kent en den traan, die niet grappig is of komiek, die zich niet opdringt, maar die ongedwongen voortvloeit uit het leven, dat zich zelf vertelt. Dit schilderen nu zegt voldoende, dat Allebé de kleinheid van zijn tijd wel besefte, naast de teederheid ervan, maar, laten wij het gul beseffen, ook de geweldigheid van de k u n s t der ouden, die het koele marmer noodig hadden om daarin hun heete passiën te dooven, passiën die zóó groot en geweldig uitlaaiden, dat zij eerst op bovenmenschelijke maat stolden.

Die tegenstelling maakte ongetwijfeld ook Haverman zich bewust. Er bestaan schilderijen van hem waarin hij de afstamming van zijn kunst nog klaar bewijst. Ook Jacob Maris schilderde bakers, maar het is de deftige baker, matrone haast naast een koninklijk kind, het princesje uit het weeldeleven van een groot-burgerlijken droom. Er is anders wel rapport te leggen tusschen Jacob Maris en Haverman, ook in het coloriet en de attitude van hun Scheveningsche, resp. Walchersche, zich in 't duin tegen den achtergrond van een mijmerend zeeverschiet zich verpoozende kinderen. Maar de baker van Haverman is, als zijn burgerweesmeisje, de figuur die treedt uit de atmosfeer van properen en strakken, klein-burgerlijken deemoed, en hoeveel gevoeligs, ontroerend gevoeligs hij hierin ook mag gemaakt hebben, de portretschilder die den alleen conterfeitbaren groot-burger moest vereeuwigen, moest hier boven

uit, niet omdat dit kleine-genre er een is van minder allooi - integendeel, het bleek er in

PORTRET (KRIJTTEEKENING). PARTICULIER EIGENDOM.

goede handen vaak een van het beste - maar omdat de allure van den grooten, representatieven burger, den universeelen geleerde, het internationale intellekt, dat drong naar de openbaarheid van een portret, veel meer dan de timiditeit van den kleinen burgerman het verdroeg.

En hij kwam er boven uit.

Hij overwon het, vermoedelijk op twee wijzen. Er bestaat een teekening van den meester, de drastische schildering, die eigenlijk een zedenschildering is, in den trant van een bedaagderen Daumier, met iets van diens daemonische zwier, waarin hij de kleine grauwe menschelijkheid van een komenijsjuffrouw plant op het hooger niveau der tragische ironie. Het was maar zoo'n kleine excapade misschien, waarbij zelfs de tijd van het ontstaan weinig ter zake doet; de hoofdzaak is dat men deze geesteshouding, die der sceptische ironiseering, in 't voorbijgaan vermag te signaleeren.

Maar al eerder speelde hem iets anders door den zin. Het is ontegenzeggelijk, dat er in Haverman altijd iets moet geleefd hebben van breeder cosmopolitischen drang. Er zijn er die vinden, dat het doek ‘De Vlucht’ in het Stedelijk Museum te Amsterdam, hem niet voldoende representeert en dat men goed deed het door een waardiger te vervangen. Er is alles te zeggen voor zulk eene verwisseling, indien ze mogelijk is, want het museum, de schilder en wij zouden er allen beter op worden. Maar niettemin heeft het zijn belang, niet voor den ganschen schilder, maar toch voor een periode en voor meer dan één periode, want de golfstroom van het gevoel, die in dit schilderij meer nadrukkelijk aanvangt zich te doen gelden, stroomt ononderbroken door, van den tijd af waarin hij het schilderde tot op heden: tot op zijn thans in Boymans prijkenden Callipygos, wellicht het schoonste van een belangwekkende reeks naakten. Het is zijn mythologische ader, het is de gevoelsstroom, die verder golft dan de horizont van den kleinen burger reikt; het verraadt een streven naar een meer cosmische wereldbeschouwing, welke aan den wereldburger zelfs nog iets meer algemeen menschelijks geeft en hem die eeuwige trekken verleent, welke zijn beeltenis voor meer dan een tijd, familie en vrienden, beteekenis geven, de zelfde drang welke hem in staat stelt die typische, synthetisch gesloten, statuaire lijn en vorm te geven, welke zijn figuren soms dat verinnigd monumentale geeft; het is dezelfde zucht naar het universum, welke aan zijn van alle tijdelijke en toevallige drapeering ontdane naaktfiguren het samenvattende type, de verpersoonlijking van eene meer algemeene menschelijke eigenschap: kinderlijke argeloosheid, maagdelijke onschuld, het onbewuste prille of wulpsch erotische verlangen verleent en aan zijn moeders met zoo'n golf van koesterende liefde in instinctieven oerdrang hun kinderen doet omvangen.

Zoo gezien, krijgt de ‘Vlucht’ een haast zinnebeeldige beteekenis en begrijpt men wat hem er toe dreef de klein-burgerlijke stiklucht met haar, ja, laten we 't zoo maar noemen.... ingebakerde gevoelens te ontvluchten. Naar Spanje reist hij, tot tweemaal toe, en dáár vindt hij veel van wat zijn hart begeert, de ruime geste, de gestalte die zich statuair afzondert in de ruimtelijkheid en ook het masker met die tot type gemarkeerde individueele trekken. Want dit onderscheidt Haverman wel degelijk van zijn confraters: hij is minder de nerveuze, elke geestelijke zenuwtrilling vastleggende psycho-analyst, dan de schilder, die, pluizer wel, naarstig spoorzoeker en onvermoeid delver in de mijnschachten van het mysterieuze zieleleven, uit heel de ingewikkeldheid van het modern verfijnde psychologische samenstel van een

individu de meer algemeen typeerende trekken te herleiden zoekt. Hij is niet de analyst die uiteen rafelt, maar die samenvat en die uit het wonderschoone symphonische complex dat een menschengemoed kan vormen, de domineerende melodie, het leidmotief naar

voren haalt. En het sterkst toont hij dat, of in zijn meer vrije concepties, of in zijn kinderen, waarin de hartstochten nog meer elementair, minder samengesteld naar voren treden. En zoo ontstaan dan die wondervolle kinderbeeltenissen, gaaf als vruchten, schoon als bloemen, van den kleinen Van Soest, een beeld vol fijne, prinselijke distinctie en zijn Davida (in het Museum Boymans) met dat heerlijk zelfbewuste kijken. Zoo ontstaat ook dat kostelijke hierbij afgebeeldde kinderkopje, dat als een rijpe, volle garve uit de kelk van zijn witte kraag komt kijken. Maar zoo weet hij ook in zijn beeltenis van dr. Kuyper het imponeerend imperatorische, in Frederik van Eeden (de teekening en face) den mystieken mijmeraar met den zoekenden, starenden kabouterblik, die van Kleinen Johannes en Pluizer beiden kunnen zijn, in Van Deyssel den Caesarischen Dandy met het gouden gelukslicht in de oogen (dat zich later soms kon versomberen tot fascineerend daemonischen gloed) te doen spreken. In alle deze, in het spel van den soms zoo ingewikkelde hartstocht-schakeeringen, haalde hij de, in een bepaalde uitgesproken levensphase psychische dominant naar voren. En hem diende daarbij het geluk, dat den befaamden portrettist pleegt ten deel te vallen, dié persoonlijkheden te kunnen conterfeiten, welke representatieve beteekenis hebben en welke de menschheid zelf als hare geestelijke vertegenwoordigers erkent.

Het is opvallend, hoe ook in zijn moeders de compositie als 't ware bepaald wordt door het domineerend sentiment, hoe heel de afgesloten rondende compositie geleid wordt door den golfstroom der alles omvangende, hier voor reeds gesignaleerde, zich in volle overgave uitlevende moederliefde. Hoe harmonisch keeren zich en wenden zich daarin zijn liniaire curven, die als in een sluitende rede, cirkelend, steeds weer tot hun uitgangspunt schijnen terug te keeren. In het wel prachtig teer begrepen prille maagdelijke van het in dit artikel gereproduceerde jonge meisje treft de harmonie van houding en zielsattitude niet minder dan in zijn Davida en het wordt ons duidelijk hoe deze portretschilder niet alleen een voortreffelijk synthetisch breed en schrander physiognomist is, zonder twijfel een der eersten van zijn tijd, waar naar heen we in binnen- en buitenland ook den blik richten, maar ook een kunstenaar die de mimische gesteldheid zijner figuren geheel doorvoelt. ‘Houding’ hadden de Spanjaarden hem, evenals Monet, al vroeg geleerd, maar zij vonden in hem een heel zelfstandig discipel. Hij vond er meer dan dit, ook den zielsgloed die inwendig vlamt en laait en die zijn portretten, vooral de bruin- en donkeroogige, zoo warme innige menschelijkheid verleent. Het is alsof na zoo lange jaren nog altijd iets van de zongeroosterde kleuren van het Zuiden, waar hij zulke kostelijke dingen maakte, warmte leent aan zijn palet en dat het Zuiderbad voor hem, als voor zoovele andere belangrijke moderne schilders en etsers - noemen wij slechts Bauer, Brangwijn en van Looy - een weldaad voor het leven is geweest. Maar die innigheid, die warmte, die onder zooveel schranderheid, die onder dat scherpe, de zwakke zijden der menschen zoo snedig en immer vol, dus ook wijsgeerig aanschouwende intellekt, verborgen leeft en aan zijn portretten, het waarachtig menschelijke geeft, dat ons met hen doet mééleven, moet toch wel in de eerste plaats uit hem zelf zijn gekomen. De gloed, ingehouden, máár levend, laaiend als de vlam van het leven zelf, waarmee hij dit in zijn meest con amore geschilderde conterfeitsels deed, geeft aan zijn werk juist iets ongemeens, dat geheel apart staat. En voor dien gloed, dat koesterend warm menschelijke in zijn portretten, die juist om deze eigenschap zoo typisch Hollandsch zijn, zijn wij hem misschien nog wel het meest dankbaar.

HET RUÏNENVELD VAN DE ACROPOLIS: HET PARTHENON.

DE ACROPOLIS.

Athene: de Acropolis, door dr. Felix Rutten.

De Odos Athenas is minder Europeesch dan de overige groote verkeerswegen der stad. Hier proeft men Oostersche lucht, bij de bonte drukte van Turksche bazars. Hier is alles winkelhuis, en de woningen zijn als luchtige gaanderijen: door 't open venster wordt de koopwaar weggekocht. De deurstijlen hangen er mee bekleed, de ramen half bedekt. Over stoep en dorpel stroomen u de waren tegen. Radvormig hangen er de vijgen van Smirna geregen; geborduurde muiltjes kondigen het Oosten aan; de bonte boerenkleedij wimpelt er van de muren; halstooi en kralensnoeren voor paarden ‘tot 't afwenden van den kwaden blik’ schitteren u toe. Speelgoed, tapijtwerk van 't land, en de kleurenweelde der vruchtenwinkels....

Maar hier zijn de slagers met hun uitstallingen van bloederig vleesch, afgestroopte schapen aan den haak en magere geiten in hun paars-roode naaktheid, hecatomben die de gevoeligheid der voorbijgangers, zoomin als de offerslachting eertijds, prikkelen. Ga de Agora binnen, die hier haar wijde poorten openspant, waar al het eetbare geveild wordt, kippen en kalkoenen bij honderden voor uw oogen geplukt, stapels lillend vleesch versjouwd, àl aangesleept en weggedragen. Plast gij in water of in bloed, terwijl het volk in stuwenden drang u drijft en stompt, en overal geschreeuwd wordt? Is 't hier niet als een hernieuwing der oude offerplechtigheden, waarbij honderden dieren geslacht werden voor den kalmen glimlach van een blanken god?

TUSSCHEN DE PIJLERS VAN HET PARTHENON.

Maar boven het roezemoezend volk, de drukte der bedrijvigheid, 't rumoer en de krielende kleurenwemeling rondom het luide straatgewar, - boven de menschen en hun huizen, boven de gore woeling van hun handelarij, boven de armzaligheid van hun rommel, hun sjofel bestaan en heel hun kleine, krieuwelige ellendigheid, rijst hoog en verheven, boven de gleuf der krioelende straat, in strakke rust en blinkend, de heilige tempelburcht.

Als een openbaring, de ziel verheffend, houdt er de Akropolis in het klare licht, tegen den blauwen hemel, de marmeren pracht van het Parthenon op. Het straalt er in hooge majesteit van zijn verheven hoogte, alsof 't de glimlach ware van Pallas zelf.

Als in een vaart van verlangen streeft de straat in rechte lijn naar de rots. Maar bij haar voet loopt zij verloren in een warreling van kleine, vieze steegjes en vunze krochten. Voor de deuren hunner planken werkplaatsen schaaft en hamert er timmerman en schoenlapper. Op de Agora van Hadrianus liggen er de Romeinsche monumenten in puin. Werkloozen lanterfanteren er vrij en onbekommerd. Op een wagen geeft een kermisgast vertooning voor kinderen en volk. Door de tralies der gevangenis strekken, bedelend, de opgeslotenen de handen naar u uit en roepen om een muntstuk. Athene op zijn ellendigst en smerigst, in schilderachtige wanorde, schijnt er voor den vreemdeling één groot speelvertoon, - waarboven in ongerepten luister schittert: de ontzagwekkende ernst der loutere schoonheid.

Dieper treft de koninklijke rust der marmeren zuilen op den steilen top, in haar blanke pracht gedragen boven het groezelige aarde-leven uit.

De Acropolis staat er om over de stad te heerschen, gelijk de Goden heerschen over de levenden, over het leven en zijn wisseling. Ook in haar ruïnenstaat is zij de onsterfelijke boven de stervelingen uitgestegen, de in hoogheid heerlijke boven hun

laag bestaan. Zij trekt naar hoogere beschouwing, naar 't poozen in betrachten, naar 't bestaren van het goddelijke; zij roept het eeuwige uit boven het toeval-

lige en voorbijgaande, en dwingt tot stijgen, moeizaam en steil, naar 't diepe blauw waarin zij straalt.

Wie zou haar willen scheiden van de groezeling beneden, waarbij haar blankheid blanker schittert en haar rust volkomener schijnt?

Het is een booze romantiek die de werkelijkheid ontvlucht. Laat het wentelende leven er zijn golfslag stuwen en de luide dag zijn baren breken tegen den voet der rots; laat arbeid er rumoeren, hamerslag op hamerslag, en ijzer op ijzer bonken: uit het leven leeft de kunst; en schooner groeit het gedicht, als de stroom der warme menschelijkheid het voedt; lokkender glanst het Ideaal boven den groezel der aardsche dingen.

Zoo zweeft de Acropolis er boven Athene, als een helder koraal dat boven de wereld uitstijgt en ten hemel klimt, en weer van den hemel neerzweeft als ten teeken, dat de godheid over Athene waakt.

Het is de hoogtijzang door de menschheid in haar hoogsten staat van ontwikkeling gezongen, - die boven de aarde zweven blijft als een roepstem; een eeuwig wenkend gebaar naar de toppen der wankellooze schoonheid, waar vrede is in vergeten, en in aanschouwing heil.

Maar Pallas, neerblikkend van de witte kruinen der wolken, glimlacht over het eeredicht in marmer, haar gewijd, als over de stad, haar dierbaar, uit wier schoot het leven bruisend opklinkt in den zang van den arbeid, - haar even heerlijk een hymne, als de tempel van zuiveren steen.

* * *

Daar is in Athene weinig méér dan de

DE TEMPEL DER OVERWINNING.

groote glorie der zon en de stille weemoed over een groot verleden. Er is eigenlijk niets dan de Acropolis. Van haar voet golft de stad over heel de wijde vlakte uit, tot de scherpe rotsnaald van den Lykabettos. Zij wiegt zich tusschen deze twee vaste punten. Maar zij hangt naar beide zijden over de boorden van haar wieg. De witte

huizen stroomden de twee verten vol, over de glooiïngen van het land, dat daar buiten naakt en dor gestrekt ligt, tot de grondvesten van den Hymettos, den berg die de bijen van Homeros lief hadden om zijn zoet gebloemte, en ter andere zijde tot zij er vrij kan schouwen naar de sneeuwen toppen van het marmergebergte.

Naar de derde zijde heen, ver achter de stad, alleen maar éven zichtbaar van haar hoogste punt, het park dat boven de straten uitsteekt, is er dan nog de zee, de blauwe zee.

De zee is een levende schoonheid. Zij bloeit, zij ademt; zij leeft en zingt. In de

onbezielde natuur is zij de meest bezielde. Zij heeft een antwoord voor onze klacht, een glimlach voor onze bewondering, een gebaar voor 't heffen onzer hand.

Hier blinkt de zee, en blauwt, als was zij van gesmolten saffieren. Als vloeiend zilver is de weerschijn der zon op haar golven, onder het ongerepte blauw der lucht.

De heuvelrijen van de kust van Argolis leggen haar armen liefkozend om haar heen. Zij sluiten haar in tot een besloten rust. En in deze afgezonderdheid is bevrediging. Hier vergeet de ziel te verlangen.

De bergen staan in schoone kleurschakeeringen rondom, gemanteld in purperen schaduw, of stralend als van edel metaal in het felle licht. De lijningen hunner kruinen zijn als gedragen melodieën. Zij golven in bijna regelmatige evenmaat. Hun reeksen glijden en bewegen, als leefden zij. Zij ademen de rust in gebeeldhouwd rythme, en droomen de schoonheid der wiegende zee.

De rotsgevaarten van Salamis en Egina bestrijken de rust der droomende wijdte met hun gekartelde vormen, als granietgeworden heldenschepen, die er wacht houden voor den vrede der zee. En de zee klaart er tot kristal, onder den weerschijn van den hemel.

Zou zij niet glimlachen in haar eeuwigen droom? Zij droeg het jong geluk van Ariadne, en zag de vlammen stijgen van 't offer dat Deucalion opdroeg aan Zeus, toen de laatste wateren van den zondvloed voor dit strand geweken waren. Kroezelt aan haar zoomen niet het schuim, waaruit Aphrodite geboren werd als een witte bloem?

Maar als de mythe ook haar golven niet bebloesemd had, zij is de zee van Hellas, de saffieren zee, om wier boezem alle lijnen zich melodisch ronden, en alle vormen worden als tot beelden van muziek: en voor haar aanblik bloeide de eeuwige schoonheid van Athene's blanke tempels.

* * *

Neen, er is in Athene eigenlijk niets dan de Acropolis.

Dat is het eerste dat men ziet bij aankomst; naar alle zijden bestrijkt de tempelrots de stad. Vanwaar men Athene ook nadert, - al is de naald van den Lykabettos zooveel hooger - de Acropolis is de heerschende tusschen de bergtoppen der omgeving. Zooals zij er 't hoogste was waarnaar men zocht, zoo blijft zij er het eenige waarnaar men terug verlangt.

Maar met een heiligen schroom wandelt men eerst de rots rondom, die de hoogste heiligdommen draagt, alvorens dien gang te gaan, die de kroon moet zetten op de verrukking. Weerhoudt u niet een stille vrees voor teleurstelling? Aarzelend verdaagt gij het oogenblik. Is dat geen fijne zelfkwelling, die zelf weer verfijnd genot is? Of is het vrome schroom, die wacht op de wijding der begenadigende stonde, als de stemming heilig over u daalt?

Zoo lieten wij de groote rust ons eerst doordringen, van het wijde land rondom, en van de blauwe zee, die er de gouden kust bespoelt; en lieten die rythmen ons hun wonder openbaren: de klare harmonie der vormen die onder dezen hemel bloeit, binnen Attika's gestrekte einders. Het zijn die lijnen, die melodisch golven door de koorrei van Aeschylus, en voor hun aanschouwing stegen Plato en Socrates tot hun verheven zieningen op, en Perikles tot zijn gebeeldhouwd vizioen: zij inspireerden den kunstenaar tot de majesteit van het Parthenon.

En toen wij 's morgens in alle vroegte opgestegen waren tot den top van den Lykabettos, nog eer de zon over de stad scheen, beurde de Akropolis voor onze oogen den witten zuilen-tempel als een harp, die de morgen streelde met rozige vingeren, tot de zon, boven de bergen opgestaan, haar stralen er doorheen deed stroomen: en het marmer klaarde heerlijk in den jongen dag, alsof het zong.

* * *

De groote weg naar de Acropolis voert door leeg land, waar eens het oude Athene

stond. Nu is het open veld; en langs den weg, die kronkelt tusschen 't rotsgesteente, wisselen donkere pijnen af met blauwgrijze cactus. ‘Athanatos’ noemt de Griek deze plant, die niet dort. Altijd groen zijn de boomen die ze beschaduwen: het zijn de symbolen, die passen aan den voet van dezen berg.

Steil stijgen de wanden van het rotsgevaarte. Maar weinig groen kleeft er aan de gladde flanken. Hagedissen liggen er in de zon te glanzen, als snoeren van smaragd.

Hier vliegt de vlucht der hooge trappen op. De zuilengang der Propyleën ommantelt den vreemdeling met zijn schaduw. Stil staan de schachten in rijen, onder de witte architraven, die de restauratie van voor kort heeft geheschen over hun breede toppen. De schaduw dekt den gebarsten marmervloer, en de zwijgende zijruimten staan donker tegen het licht van daarbuiten. Want overal rondom is het zonlicht en het lichte hemelblauw.

Onder de Propyleën hangt de schaduw vol geheimzinnige wijding.

Nu betreedt uw voet een wit veld. Het is de vlakte van de Acropolis. De zon schittert er op louter wit gesteente, een blinkend veld alsof er sneeuw lag. In zijn zachte stijging straalt het u toe.

't Is louter blinkend marmer dat de rotsvlakte bedekt, - sneeuwig marmer dat er vergruizeld ligt, voetstukken en steenbrokken, klompen van wand en zuil, scherven en plavuizen, gebarsten en versplinterd: het is een woud van standbeelden en zuilen, dat er verbrijzeld in 't rond verstrooid ligt en blinkt.

Links duikt uit de rotsige vlakte, stralend, ruimte aan ruimte, in saamgestelden vorm, het Erechtheion op: gij ziet vóór het nevenzaaltje, naar deze zijde toegewend, zijn caryatiden de fries op hare hoofden steunen.

Maar uw oog heeft reeds het andere heiligdom gezocht. Machtig slanken de zuilen op, langs beide zijden van het langwerpig gebouw. Aan vóór- en achterzijde dragen zij nog de oude tempelfrontons. In het midden is hun reeks verbroken. Daar staan de schachten geknot, en andere zijn weggeslagen uit de rij: zij dekken in hun volle lengte, aan stukken gebroken, den grond waar zij vielen. Maar die er staande bleven, majestatisch als koningen, in de ivoren blankheid hunner leden, schragen den blauwen hemel.

Dat is het Parthenon.

Het rijst op hooge trappen in het vierkant, licht en ijl. Toch zijn de kolommen zijner dubbele zuilengangen zwaar, geweldig. Trotsch is de vaart waarmee zij omhoog schieten. De schachten groeien voor uw gezicht, zij leven voor uw aanblik. Dooraderd met de randen hunner gleuven, omlijnd met in 't midden even aanzwellende slankheid, staan zij er als levende schoonheid, ademend in 't licht. Zij torsen niet; ook die de frontons naar beide zijden dragen, dragen niet zwaar. De last drukt ze niet. Zij schieten omhoog en houden de dakranden zwevend op. Zij dragen het marmeren juk, als koningen hun kronen.

Blank schijnend staan zij tegen 't blauw der lucht gelijnd, maar hun blankheid is rozig overtogen. Over sommige sloeg een bruingouden gloed; over andere viel een grijzer tint, en eenige zijn als van elpenbeen dat vergeelde, of als barnsteen waar zon op schijnt. Maar alle samen vormen zij een harmonie van wit. Hoe de schaduw er zijn purperen streepen trekt, over den marmeren bodem, en donker nestelt onder de breede lijsten der driehoeksfrontons, - de tempel der Maagd blinkt als een sneeuwwit vizioen onder 't doorzonde luchtgewelf.

Wie staat niet roerloos zwijgend voor die massa van blinkend gesteente, die rank en luchtig zweeft als een hymne? In diepe aandacht rondt de zonnige lucht er haar azuren koepel over heen, en luistert ademloos. De macht van het geheel heeft u overmeesterd; de weidschheid van het wonder heeft u overstelpt. Maar met lokkende

DE CARYATIDENREI VAN HET ERECHTHEION.

lieflijkheid trekt het u; en wat u even dreigde met zijn macht, verdwaast u tevens met glimlachend bekoren.

Dat is het geheimzinnig wezen van dit bouwwerk: nooit werd de geweldige kracht, in hoogste soberheid, zoo harmonisch vereenigd met teerheid en gratie. Het massale marmer werd omgetooverd tot een ijlheid van muziek. Hier vond de mannelijke gegedachte haar juiste uitdrukking in een vrouwelijk-schoonen vorm.

Hoe was deze pracht in de sneeuwen ongeschondenheid harer eerste jeugd! Toen rees er de tempel in stralende blankheid. De kapiteelen waren gesmukt met kleuren en met goud. Om den naos treste Phidias de fries langs de vier zijden; en van buiten wisselde de bewogenheid der reliefs met de rust van geometrisch-omlijnde vakken. De langgerekte topdriehoeken herbergden dat volk van heldengestalten, voor wier verbrijzelde ledematen de wereld nòg in bewondering staat. Die beelden prijkten, als de zuilentoppen, met goud en rood, en in de triglyphen wisselde rood af met blauw en groen. Rondom hingen kronen van bontgeschilderd gebladerte, en aan de pijlers hing Alexander schitterende schilden, na den slag van Granike. Toen schoorden twee en zestig groote en zes en dertig kleinere kolommen het vergulde dak, en te midden van vijftig beelden, levensgroot, straalde er de dertien meter hooge Pallas-Athene.

Toen bedekte een onafzienbare beeldenstoet de Acropolis, waar de tempels elkaar verdrongen, en de altaren rookten van de offeranden, wanneer het heele volk in plechtigen optocht naar de burcht der Goden toog met wagens en wijgeschenken en offerdieren met vergulde horens, de witte flanken omkranst. Zelf was het heele volk in 't witte feestgewaad, met bloemen gegekroond. De zilveren bazuinen schetterden naar 't zonlicht op. De naakte knapen dansten bij 't geruisch der cithers op 't bebloemde plein. En bij 't gezang der fluiten spreidden de maagden der stad, ter huldiging der schutsvrouwe, het rijk geweven peplon, aan de voeten van het beeld van ivoor en goud.

Was het Parthenon zoo schoon als nu, in de verre gloriedagen van Athene? In zijn voltrekking was het geheel besloten, ontoegankelijk. Zijn staat van ruïne geeft het thans een nieuwe majesteit, - de ontroerende majesteit van alle puin.

Bij zijn voltooiing onder het zware dak, hadden zijn zuilen toch nooit die vaart en ijle vlucht van thans, nu de zon ze met haar stroomend licht doorspoelt. De omlijningen blijven genoegzaam aangeduid, zoodat de gedachte de voltooiing ziet. Maar daarenboven heeft het Parthenon van nu,

de poëzie der ruïne; en onze droomen herbouwen Pallas' tempel en voltrekken hem tot een schoonheid, die hij in werkelijkheid wellicht niet heeft gekend.

Hier is verbrijzeling, maar geen weedom. Waar zooveel blanke glorie schittert, kan geen droefheid zijn. Hier is dood, maar geen rouw; verval en ondergang, en heugenis van krankzinnige verwoesting: maar daar tegen over straalt er onverwoestbare heerlijkheid van jeugd en eeuwig leven: de onsterfelijkheid der Goden zelf in den godentempel vereeuwigd.

Ieder andere ruïne doet betreuren dat het verleden is voorbij gegaan: maar voorbij en verleden is hier niet. De Acropolis schijnt hier nog altijd de ivoren spil, waarom de wereld wentelt. Haar schoonheid staat onwrikbaar. Zij staat voor de Schoonheid zelf, die geen einde heeft. En het Parthenon triompheert over zijn eigen ondergang, eeuwig jeugdig in zijn eeuwenheugenden ouderdom. In de gebroken stoffelijkheid straalt zijn pracht onsterfelijk.

* * *

Hoe steigert de majesteit van het Parthenon bij de dingen der omgeving! Op de vooruitspringende punt van het rotsplateau, beneden Pallas' heiligdom, verheft zich de kleine tempel van Nike. Klein als een zwaluwnest duikt hij aan den voet van het Parthenon. Het was de tempel der gevleugelde Overwinning. De Atheners ontnamen deze godin hare wieken, om haar te noodzaken tot een eeuwig verblijf binnen hunne stad. En alsof zij vreesden dat de tempel zelf hen zou ontvlieden wellicht, omgaven zij hem met een marmeren borstwering, met traliewerk van brons.

Gelijk een vogel even neergestreken in zijn vlucht, die reeds zijn vleugels al weer heft om weg te wieken, staat er dit kleine

BLIK OP HET PARTHENON DOOR DE ZUILEN VAN DEN ZEUSTEMPEL HEEN.

en fijngevormde tempeltje. Zoo luchtig rijst het er, zoo weergaloos rank en fijn, alsof 't niet rustte op den grond, maar zweefde. Het ziet neer op de stad en schouwt over de verre bergen, die hun blauwten beuren rondom het blanke tempelmarmer, als om 't blanker te doen schijnen en relief te geven. En kleiner wordt het fijn gebouwtje bij de wijde ruimte die er open diept. Maar in zijn subtiele rankheid is 't Nike-tempeltje zelf een triomf.

Alleen voor het Parthenon verzinkt het.-

Daar leunt het Erechtheion ter andere zijde over den bergrand. Een zwierige gratie zonder gelijke viert hoogtij in dezen tweeden tempel van Minerva, Athena Polias. Maar tot grooter grootschheid stijgt het Parthenon in zijn gezicht.

In het Erechtheion is de glimlach der

liefelijkheid, in vrouwelijke bekoring, is veelheid en afwisseling in harmonieuze samengesteldheid: maar in het Parthenon is de rust der verheffing, de mannelijke pracht in evenmaat en harmonie.

Het Erechtheion vraagt uw bewondering als een fijn geslepen juweelenschrijn en het zonlicht speelt in de voluten zijner kapiteelen, als in rozige schelpen; ernstig en schoon is de dansrei zijner caryatiden, die de fries dragen van den nevenbouw: hier is de levende zuil tot figuur geworden; de fijne vrouwengestalten zijn edel en heerlijk als de Muzen zelf. - Zoo is het een bloeiende schoonheid, dit marmerblanke tempelhuis, rijk en toch ook sober, smaakvol van een ingehouden rijkdom, vroom en voornaam. - Doch voor het Parthenon en zijn heilige hoogheid knielt gij zwijgend neer.

Maar wijder is de omgeving, waarin gij 't Parthenon behoort te zien, dan de ronde ring van het Acropolis-veld: beneden de grijs-gele stad met haar platte daken en groene cypressennaalden; de rotsige vlakte daaromheen, waarin zij haar laatste vereenzaamde huizen stippelt; de heuvels die het landschap dragen naar den voet der bergen en het blauwe vlak der zee; en de bergen wier omlijningen vloeien langs den blauwenden einder. Schijnen zij er niet om elkander te zijn, de glijdende berglijnen en de stijgende lijnen van den zuilengang, de purperige en blauwe tinten van de rotsen, de schemerige verneveling der violette eilanden, de azuren zee en de diepe, blauwe holen der dalen, en de verre toppen die de sneeuw bedekt, - om de sneeuwen schoonheid van het Parthenon nog hooger op te beuren?

Niet buiten de omgeving waarin de kunstenaar zijn werk gedacht heeft, doorvoelt gij er de volle heerlijkheid van. Eerst wanneer gij het daar ziet stijgen, hoog boven de wereld en haar stervend gerucht, uit haar donkerte opgerezen tot zijn smettelooze blankheid, badend in het zonlicht, dat het van den onvergelijkelijk-blauwen hemel van het zuiden bestraalt, viert het Parthenon, voor uw verrukte oogen, de volle apotheose zijner glanzende pracht.

* * *

's Avonds stegen wij altijd weer op naar 't monument van Philopappos. Het rijst op den heuvel die Athene verbergt voor de zee. Vlak voor ons is de Acropolis. Zij nadert in den laten namiddag, nu de zon gaat dalen, achter ons, achter de rotsen van Egina. Bij den rand hoekt het Parthenon op, met het driehoeksfronton op de zuilen geschoord, naar de zon uitziend. De tempel richt er zich hooger, op de ellebogen steunend, op, om dieper uit te kijken. Aandachtig let hij op het dalen van den dag.

Niet in bloed en wee, de roode stroomen des lijdens, gelijk de zon in onze luchtstreek, maar als een koning in volle heerlijkheid, gaat de zon van Hellas heen. Zij heerscht in onverzwakten luister, tot zij de kim raakt met haar gouden voet. En ook haar laatste gebaar is koninklijk.

Maar wij vergeten de zee, waar de zon haar laatste schatten stort als in een vloed van kostbaarheden, paarlen en metaal, om alleen te zien naar de Acropolis, nu de zon neigt ten ondergang.

De godenburcht gloeit er in groeienden luister. Aan haar voet liggen de groote werken der Romeinen in puin, de schouwburg met zijn ringen van gekapte banken, de geweldige wand van 't Odeon van Herodes Atticus: de oude muurresten roesten

er in donkerbruine verven; zij beuren de bruggen hunner verweerde bogen en gapende nissen fantastisch op. Daarachter rijst de rots in zeldzame tinten, als gebouwd uit edelsteen. Okergeel en kaneelkleurigbruin schemert er over elkaar, doorlijnd met de groene strepen van graszoden, die er zich hechtten tusschen scheuren en spleten. De rots is als van geel goud, rood goud, en ingelegd met smaragd en chrisoliet. Reeds wademt over het roodbruin

en geel een purperen schemer; violet brandt uit rood en bruin, en 't geel-goud verdoft; het groen donkert.... Daar boven troont het sneeuwen Parthenon zoo rein in het bloeiende licht, als een vreemd wonder. Het straalt als een diadeem; het brandt stralen tegen het paarse blauw van den avondnevel, als een baken van wit vuur.

Daar beneden vergroezelt de stad in grijze tinten. De bergen rijzen en duiken

DE ACROPOLIS MET DE RUÏNEN DER ROMEINSCHE BOUWWERKEN OP DEN VOORGROND.

dieper, nu de avond ze donkert. Dieper zinkt rondom het dal weg, en de heuvelreeksen. De Hymettos wijkt terug. Het marmergebergte dooft de witte glanzen zijner sneeuwen kruinen. En aldoor hooger rijst de tempelrots uit de zee van den avond naar het bleeker blauw, als ging zij opstaan en de witte heerlijkheid harer kleinodiën bergen voor den nacht die komt, in het hart van den hemel.

Als een witte vlam staat het Parthenon op den rand en staart de zon in het zinkend gelaat. Overal in 't ronde is de avond neergezonken. Pallas' tempel alleen beurt zijn ivoren zuilenrij in het dralend licht. Een felle gloed van goud heeft het elpenbeen overtogen. De zon murmelt de laatste strofe van haar gouden zang op de blanke zuilenharp van Pallas' heiligdom. Dan zwijmt het goud. De klaarte is gedoofd bij 't zwijmen van den laatsten kus. Purperig trekt de schemer langs de witte pijlers op. Over de wereld beneden staat het donker van den nacht.

Wij zien het duister groeien. De nacht in het zuiden komt snel; zij valt onmiddellijk in. Maar beurt gij uw oogen dan weer op, die nu het duister dronken, lichtend als met het licht van eerst, staat aan den rand der rots nog het Parthenon. Het houdt in zijn blanke marmers nog altijd de klaarte van den dag vast; of

neen: nu straalt het aldoor nog boven den avond der tijden, van de glorie zijner nooit volprezen schoonheid.

* * *

Wij wachten tot de maan de volheid van haar ring bereikt heeft, en tijgen nu in 't nachtelijk uur naar de Acropolis.

De tooverachtige bekoring van het witte maanlicht, de stilte op de eenzame rots boven de slapende wereld, de eenzaamheid te midden van het witte gesternte, dat haar kruin overspreidt.... Maar wij zoeken de tempelzuilen.

Wazig wijken de einders weg in de rondende verte, met enkele groote sterren boven de bergtoppen; naar ééne zijde blikkert het wijde, zilveren veld der zee. De verre eilanden donzen er als nevelschooten, onherkenbaar. Enkele witte wolken drijven op. Zij waaieren hun witte schuimbloemen naar 't maangelaat. De maan helt naar ze over.

Zweeft de Acropolis door het ruim als een witte planeet, en verdwaalden wij hier in het heilige rijk der Goden zelven?

Maar onverroerd staat de tempel er, vast en hecht. Het maanlicht bloesemt op de breede plavuizen en bevloert de treden van het heiligdom. Het dekt de zuilenschachten met zilver en maalt hun gestalten met schaduw op den marmerwitten grond; het beslaat de friesen met zijn glans, en doorluistert de hoekige gevelstukken met zijn klaarheid. De tempel staat overstelpt van 't licht, vastgegroeid in het licht: schoonheid van licht tot sneeuw gestold, in de vloeiende klaarte van 't maneschijnen.

De werkelijkheid is louter droom geworden.

Als dan de wolk schuift voor de witte maanrondte en het licht uit den tempel snelt en, over de witte vlakte zwiepend, wegzinkt aan den rand der rots, - dan is 't of heel dit wonder werd gevaagd voor uw gezicht en gij zelf gingt neerstorten in het bodemlooze duister. Maar de zuilen zinken niet weg en wankelen niet. Stil hangen de sterren nog als zilveren lampen onder hun hoofdgestel. Alleen is de stilte nog stiller geworden. Dan drijft het licht weer aan, en doorstroomt opnieuw de heilige hallen met verhoogde wijding. En de droom leeft opnieuw zijn onderbroken heerlijkheid voort.

Beschenen en telkens weer beschaduwd: zoo staan de zuilen voor de wisselende beelden der wolkenrijke, klaarlichte nacht. Door hun stille rijen gaat geen gefluister. Zij ademen niet. Het leven is weggevloeid uit hun marmeren lenden. Zij staan in sprakelooze betoovering voor het maangelaat.

En de maan dicht den marmerwitten rotstop om tot een betooverde wereld van witte wonderheden.

De blinkende Propyleën, de Nike-tempel, trillend in de verdwazende klaarte, het manelicht-doorhuiverde Erechtheion met zijn caryatiden-koor, dat droomt met open oogen: wereld van wonderheid.... Maar in het Parthenon viert de maannacht het hoogtij harer schoonste verbeeldingen!

Nu wij de Acropolis verlaten in 't ver gevorderd uur, is het ons alsof wij heengingen uit een verloren paradijs.

* * *

Grijs-blauwe watervlakte en vergulde scheepsboegen in het morgenlicht; dampige rook, schouwen en staggen; duiven vliegend, met zonneschijn op hun wieken, tegen goor zeil en groezeligen grond van huizen.... Dat was de dag van het pijnlijk afscheid, het bitter vaarwel.

Reeds steeg de witte ster op in den bleekblauwen dag: de Acropolis. Zij steeg op, steeg tot zij een vaag, wit stipje werd, een drijvend punt dat verdoezelen ging en verdween.

Maar wie haar éenmaal stralen zag, - voor hem gaat zij nooit meer onder.

R. DOYLE. VENICE. THE THEATRE MALIBRAN. UIT 'BROWN, JONES AND ROBINSON'.

Oudere Engelsche caricaturisten en illustrators, door Cornelis Veth.

XI (*Slot*)
Richard Doyle - Wm Mc Connell - Charles Bennett, zijn kinderboeken, zijn pilgrim's progress - Henning-Hine-Newman - W.S. Gilbert, de librettist en zijn bab-ballads - C.A. Doyle - Julian Portch - navolging.

Richard Doyle (1822-1883) was de zoon van John Doyle, die onder de schuilletters H.B. de reeds door mij besproken politieke prenten maakte, welke zooveel populariteit genoten, vooral door de gelijkenis der personages. Zijn vader vond het beter dat de reeds als jongen met een dartele verbeelding en een kostelijken humor begaafde Richard noch door lessen, noch door het teekenen naar model zich trainde; hij moest door louter waarneming van de natuur en door teekenen uit het hoofd verder komen. In hoeverre dit zijn ontwikkeling heeft geschaad, blijft de vraag, zeker is het dat zelden een talent zich frisscher heeft gehandhaafd dan het zijne. Eerst in later tijd, toen hij 'Punch' had verlaten, in zijn groote, volle composities voor het Cornhill-Magazine, gaat men iets als een manier opmerken in zijn opeengehoopte groepen, de in het wit slechts door schaduwen en contouren gemodelleerde figuren.

Maar genoegelijker, joliger, vindingrijker teekenaar is er niet dan de Doyle van de grillige, fantastische beginletters, randen, kleine vlugge illustraties voor balladen en parodieën. Hij was de uitvinder van een

soort komisch-decoratieven stijl, geïnspireerd op de versierde letters en randen in middeleeuwsche manuscripten, een stijl die later door Bennett en Sambourne tot het excessief-groteske is opgevoerd. Er is in de expressie van zijn figuren een argelooze, gezellige koddigheid, die door geen ander is geëvenaard en die waarlijk geen andere vertolking noodig heeft dan zijn simpele, beknopte, misschien niet altijd genoeg licht-uitdrukkende contouren. Hij is het type van den fijnen humorist, die door de echtheid en de hartgrondigheid van zijn aangeboren, onverwoestbaren en nooit falenden humor een trant schept, waarin alles veroorloofd schijnt. Hamerton, die hem (maker, overigens van heel weinig etsen) bespreekt in zijn mooie boek ‘Etching and Etchers’ blijkt niet ongevoelig voor de bekoring van zijn onuitputtelijke, onschuldige vinding en onweerstaanbare joligheid; hij legt echter nadruk op de afwezigheid van kleur in de teekeningen en op vele andere fouten, die voor den dag komen in composities van wat meer pretentie. Het moet gezegd worden dat in het meerendeel van Doyle's vroolijk, gratievol werk, zulke gebreken nauwelijks treffen. Hij is het best - maar dan ook opperbest - in zijn eigen dolle fantasieën, en daarom treft men zijn aardigst werk aan in de Almanakken van Punch, waarin hij zich op zijn uitgelatenvroolijke verbeelding kon laten gaan, in de grappige serie ‘Manners and Customs of Ye Englishe’ en in zijn album, ‘Brown, Jones and Robinson.’ In het laatste (want ‘Punch’ prenten bespreek ik hier niet) hebben

R. DOYLE. THE KNYGHTE AND TAYLZEOUR'S DAUGHTER. UIT ‘BALLADS BY BON GAULTIER.’

drie Engelsche toeristen allerlei ervaringen en ontmoetingen op een reis door België, langs den Rijn, door Zwitserland en Italië. Doyle's geliefkoosde manier van de dingen in vogelvlucht te laten zien, stelt hem in staat tot een uitvoerig en gedétailleerd vertellen, hij typeert landschappen, stadsgezichten en menschensoorten geestig; hij is hoogstens wel eens wat kinderachtig in zijn grapjes en wat popperig in zijn figuurtjes. Maar iets koddigers dan de voorstelling van de Rijnboot met al die verschillende typen op het dek, van den dikken Duitschen kapitein af tot den stijven ‘Mylord’ toe, of van de Jodenbuurt in Frankfort, met al die Oostersche gezichten uit de vensters, of van een Alpenbestijging door twee bangige gezelschappen, die elkaar op een nauw, steil pad tegenkomen of van een Italiaansche tooneelvoorstelling met hevig melodramatische spelers en hevig meelevend publiek, iets koddigers, zeg ik, is zelfs in de Engelsche caricatuur van de 19e eeuw niet geteekend.

Er is niets van den litteraat, niets zwaarwichtigs, niets ingewikkelds aan Doyle's geestigheid, maar in al zijn spontaniteit is hij zeer beschaafd, en zijn gevoel voor gratie is even groot als zijn zin voor jolijt. Niet slechts zijn beginletters en randen, ook zijn andere illustraties zijn altijd een goede vulling van de pagina, en dit is te opmerkelijker daar hij als zwart-en-wit-teekenaar overigens niet uitmunt; hij verdeelt de figuren in zware, ruige schaduwpartijen en licht-massa's, volgens een systeem dat wel eens faalt. Maar zijn lijn,

ofschoon niet altijd juist, is meestal pittig, en in zijn dwaze, groteske landschaptypeeringen toont hij zich een handig compositeur.

Een van zijn meest belangrijke ondernemingen is zeker het illustreeren van Thackeray's Newcomes geweest. Hij heeft er zich stellig veel beter van gekweten dan de schrijver dat zelf zou gedaan hebben, de personages zijn veel fijner getypeerd dan die in Thackeray's eigen prenten bij ‘Pendennis’ en ‘Vanity Fair.’ Toch geeft hij er door zijn wijze van teekenen iets druks en soms iets al te komisch aan. Maar van een zoo oolijk teekenaar is het toch zeer te waardeeren, dat hij de nobele figuur van den kolonel, en de ploertige van Barnes Newcome, en dan de beide bankiers en dan weer de interessante Duchesse d' Ivry met zooveel begrip weet in beeld te brengen; dat hij den dames-dominé Charles Honyman en den vermakelijken bohème Bayham zou kunnen teekenen, was te verwachten

Over het algemeen moet men Richard Doyle, geestig, gezellig, dartel als hij is, vol van genoegelijke vinding, lief-gevoelig als hij zich vaak toont, toch een teekenaar van beperkter talent, een kunstenaar van kleiner proportie dan Cruikshank of Leech noemen. Zijn trant is gewoonlijk dadelijk te herkennen aan iets gewild primitiefs,

R. DOYLE. ILLUSTRATIE VOOR THACKERAY: ‘THE NEWCOMES’ ‘HAVE YOU KILLED MANY MEN WITH THIS SWORD, UNCLE?’

dat nauw verband houdt met de begrensdheid van zijn beeldend vermogen. Hij vermag niet dan hoogst vluchtig een bepaald millieu, een sfeer, aan te duiden. Als hij tracht dieper op de picturale eigenschappen, op de stemming van een tafereel in te gaan, bederft hij alles. Hij bestrijkt het terrein van vriendelijke, huiselijke romantiek; is noch kras-satiriek, noch sterk-dramatisch. Hij is een schuldeloos en daarbij een intelligent humorist, zich bewegend in een prettige, kinderlijk-grappige wereld; als hij in de reeds straks genoemde ‘Birds-eye views of society’ in het ‘Cornhill Magazine’ een satire op de aristocratie levert, wordt hij te druk, te onwerkelijk, te onnoozel zelfs wel. Want hij is geen scherpe geest, geen sterk waarnemer. Niemand kon kinderen, of wezens uit een kinderlijke wereld met meer glunderheid teekenen,

zelfs Leech niet, maar Doyle waagde zich niet straffeloos aan de groote politieke prent; bij grooten omvang werden zijn figuren wat leeg, en de vroolijke lach stond hun het best. Maar hoe goed ging dat blijmoedig-groteske hem af, dat over de dollende, grollende, marionetachtige figuren lag, die op allerlei vernuftige en altijd vermakelijke wijze gestrooid zijn door zijn drukke, altijd veel te zien gevende prenten, hoe wist hij het potsierlijke van pompositeit te geven en

R. DOYLE. A GARDEN-PARTY.

het verrukkelijke van schelmsche goedlachschheid, hoezeer wist hij zijn waterhoofdige pygmeeën, of steltloopers of mensch achtige wezens à la champignon of à la telescope in al hun kluchtigheid aannemelijk te maken.

De vroeg gestorven Iersche teekenaar William Mc. Connell, die een begaafd navolger van Leech is geweest - veel van zijn komische illustraties, in kinderboeken bijvoorbeeld, lijken op ietwat slordig werk van dezen meester - verdient in het bijzonder vermeld te worden, omdat hij eenige zeer goede prenten heeft geteekend voor vrijwel vergeten boeken. Zoo is er een heel ernstige, godsdienstige roman ‘Caleb Stukely,’ waarin enkele platen zijn die het midden houden tusschen de spontaniteit van de school van teekenaars, die ik tot nog toe besprak, en de studieuze opvatting der latere. Wij zijn in een overgangstijdperk: de rij van ‘oudere Engelsche illustrators’ is bijna gesloten. De prenten hebben reeds een soberder en een meer naturalistisch aanzien, het uiterlijk van de menschen en hun milieu is stiller, deftiger, men ziet de mooie, strenge illustratiekunst van Millais, Walker en zoovele anderen naderen. De vroolijke losheid, in de geestige fantasieën van Cruikshank, Doyle of Leech zoo bekoorlijk, komt echter niet meer zoo terug. Toch is Mc. Connell grappig, maar in zijn grappigheid niet zoo gul en van ganscher harte jolig - ook niet zoo geestig. Hij is ook niet geestig, ofschoon hij er van veel waarneming en typeerend talent blijk geeft, in zijn prenten - ze doen denken aan de vogelvluchten van Richard Doyle, - bij het boek van den handigen publicist G.A. Sala: ‘Twice Round the clock’ waarin het Londensche openbare leven een etmaal lang wordt beschreven.

C.H. BENNETT. SHADOW AND SUBSTANCE: OLD ENOUGH TO KNOW BETTER.

Humoristen als Mc. Connell zijn eigenlijk, hoezeer sommige van hun uitingen ons nog wel vermaken kunnen, in het groot gezien wat zielige figuren: geest uit de tweede hand is niet hoog aan te slaan, en wanneer een teekenaar op door een ander reeds gevonden typen doorgaat, niet van binnen uit kan scheppen, en is aangewezen op zijn onderwerpen om te boeien, loopt hij gevaar niets meer te zijn dan een spoedig vergeten amuseur. Intusschen, Mc. Connell stierf jong, en het is mogelijk dat hij mettertijd meer originaliteit zou hebben verkregen. Charles H. Bennett werd ook niet oud (1828-1867) doch hij, die een ware ongeluksvogel, maar een zeer vroolijk mensch was, heeft een eigen stijl gevormd, dank zij een verwonderlijk elastischen geest, een fijn teekentalent en een uitbundige fantasie. Zijn trant paste zich beter dan die van een zijner voorgangers aan de techniek van de reproduceerende houtsnede aan: de lijnen waren gemarkeerd, raak en schaarsch.

Charles Bennett's talent was speelsch als dat van Doyle, zijn geest vernuftig als die van Cruikshank, maar er was iets wetenschappelijks in zijn fantastische manier, iets bedachtzaam-ingenieus in zijn vondsten, waardoor ze, minder luchtig en genoegelijk,

C.H. BENNETT: 'BALLOONING'. UIT 'YOUNG MUNCHHAUSEN'.

op het formidabel werk van een Sambourne schijnen vooruit te loopen. Hij schreef en illustreerde vele kinderboeken - en was in dit genre stellig een voorganger en baanbreker - zooals: 'The Nine Lives of a Cat, 'Lightsome and the Little Golden Lady.' 'The Stories that Little Breeches told,' 'Nursery Fun,' 'The Sorrowfull Endings of Noodledoo' enz. Meer in het bijzonder voor volwassen kinderen schijnen die albums: 'Shadow and Substance' en 'The Adventures of Young Munchhausen.' In het eerste is de tekst van Robert Brough, het geheel is een geslaagde aardigheid op de leer van Darwin. Allerlei menschen laten er slagschaduwen vallen, die hun aard in de gedaante van een of ander dier of voorwerp allegorisch aanduiden: een bidder is een weenende krokodil, een slager een os, een oude snoeper, de oude bok die een

groen blaadje lust, een zieke, een medicijnflesch. De avonturen van den jongenheer Munchhausen zijn door hem zelf beschreven, in een tekst die mij wat gezocht en niet zoo erg grappig voorkomt; de platen zijn kostelijk, ook weer vooral door de origineele compositie. Hij hield er ook van, allerlei combinaties te maken; zoo is er een serie van dieren die van kop hebben geruild: de wolf heeft een schapekop en het schaap een wolfs-

kop, hetzelfde is gebeurd met os en kikker, haas en schildpad. Hij is ook de uitvinder van een mal soort puzzle-koppen, bestaande uit muzieknoten of vraagteekens of lussen, calligrafische aardigheden vol expressie. Zijn dieren, in de door hem geïllustreerde uitgaaf van ‘Aesop's Fables’ zijn kostelijk. De teekening die naar de zelfde methode als die van Doyle in het wit modelleert, is meer bewust, en laat meer kleur zien. De meeste van zijn kinderboeken verschenen in den gewonen vorm van goedkoope uitgaafjes, 6d. plain, 1s. coloured, en zoo komt het dat er weinig van bewaard gebleven is. Een uitgaaf van meer kapitalen opzet was de geïllustreerde ‘Bunyan.’ Bennett's prenten in het klassieke boek van den vromen martelaar zijn wel zeer eigen van opvatting.

Men weet dat in ‘The Pilgrim's Progress’ de verschillende personages op eenvoudige wijze naar hun karakter gedoopt zijn, en heeten: Mistrust, Obstinate, Pliable, Talkative, Worldly-Wiseman, Hopeful, Faithful, Ignorance, Wanton. Deze menschen, door Christian op zijn reize naar de Eeuwigheid ontmoet, zijn door Bennett geteekend, en wel op een wijze, die hem als een uitnemend physionomist kenmerken. Het paniekachtig wantrouwen door oogen en mond van den sluikharigen Mistrust uitgedrukt, is bijna aanstekelijk, en de Wereldwijze met zijn opgetrokken wenkbrauwen, zelfbewusten wipneus en toegespitsten mond is een heerlijke creatie. De typen zijn uit het hoofd geteekend, - niet naar eenig model. Uit deze onderneming, die financieel weinig succes had, laat zich wel opmaken dat de blijmoedige

C.H. BENNETT. ‘MISTRUST’. UIT ‘A PILGRIM'S PROGRESS’.

schoon rampspoedige Bennett religieus van aard was, zijn keuze van een ander te illustreeren werk ‘Quarles' divine and moral Emblems’ bewijst het te over. Uitgaven als deze hadden weinig kans op populariteit, en het was eerst na zijn aanstelling bij het weekblad ‘Punch’ dat beter dagen voor Bennett aanbraken. Helaas, die goede tijd duurde slechts ruim twee jaar. Zijn werk in ‘Punch’ is zeer gelukkig, ik geloof dat hij toch een zekere leiding noodig had en dat de politieke satiren, waaraan hij zich alsnu ging wijden, juist genoeg speling gaven aan zijn wel eens in het al te grillige verloopende fantasie. De portretten van staatslieden, volgens allerlei komische methoden gechargeerd en toegepast, zijn prachtig van gelijkenis, zijn vindingen zijn onvergetelijk. Hij stierf in de kracht van zijn leven en terwijl hij op weg was zich zelf herhaaldelijk te overtreffen. Op heel zijn mooi werk is geen enkele schaduw geworpen door de ongewoon-groote moeilijkheden en zorgen die zijn deel waren; de tegenstand dien hij in zijn jeugd ondervond, zijn armoede, zijn weinige succes,

zijn groot gezin, zijn lichamelijk lijden, niets heeft de opgewektheid en frissche verbeeldingskracht geschaad die zijn beminnelijke kunst eigen is. Hij neemt in de Engelsche caricatuur de plaats in van een knapper, ofschoon misschien minder spontane en lustige Richard Doyle; en heeft stellig recht op een even grooten naam als de vernuftige franschman Grandville, dien hij met zijn verbeeldingrijke scheppingen soms ontmoet, maar dien hij overtreft in gemoedelijkheid

en in gevoeligheid van teekening. Ofschoon een self-made man in zijn kunst, is hij een echt en fijn kunstenaar. Er zijn enkele teekenaars van minderen rang, die in de eerste jaren van ‘Punch's’ bestaan meewerkten, en vóór dien aan andere uitgaven, b.v. The Comic Almanack, en van wie men dan later niet meer hoort. Van deze is William Newman de beste: op een droge manier wist hij soms heel aardig te zijn. Hine is grappig in zijn heel kleine silhouetjes. Henning, een houtgraveur die ook teekende, is grof. Verder is er W. Brunton, handig, van alle markten thuis, maar wat flauw, en eindelijk hebben de beide Thomas Hoods, vader en zoon, maar vooral de eerste, komische krabbels gemaakt. De oudere Hood, de dichter van de ‘Song of the Shirt,’ maar ook van vele humoristische versjes vol ‘puns,’ is ook in zijn vlugge penkrabbels niet zonder vernuft en originaliteit.

Het is evenwel nawijsbaar, dat in het bijzonder de primitieve, bondige manier van Richard Doyle nog lang beoefenaars vond; Bennett is daaronder de knapste, doch er zijn nog een paar zeer amusante te noemen. Hoewel naar tijdsorde niet zoozeer meer tot de ‘oudere’ caricaturisten behoorend, is de geestige librettist

C.A. DOYLE. ‘THE DEIL'S AWA WI'TH' EXCISEMAN’ (BURNS).

van ‘The Mikado’ en ‘Patience’ (operetten hemelhoog verheven wat den inhoud betreft, boven de tegenwoordige) W.S. Gilbert, te duidelijk in zijn allervermakelijkste teekeningen een navolger van Richard Doyle, dan dat hij hier niet behandeld zou moeten worden. Bij al de nonsens die zijn verzen - eens geplaatst in ‘Fun’ onder den titel Bab-Ballads, en ten deele ook uitgegeven als ‘Songs of a Savoyard,’ - jolig-weg uitkramen, is er toch ook weer zoo'n scherpe en gezonde kijk op allerlei toestanden, bewegingen, stelsels en menschen in, dat men er een stukje cultuur geschiedenis in behandeld kan zien. En op welk een onderhoudende, vlotte en onbetaalbaar-grappige wijze! Hij raakt met zijn melodieuze, vaardig-gekunstelde rijmen aan allerlei vraagstukken, als het imperialisme, de moderne aesthetica (van Ruskin en de zijnen) de positie van den predikant, de studie van vrouwen, de geheelonthouding, en weet

op alles iets aardigs te zeggen. Hij is de grootmeester der actualiteiten- en revue-dichters. Zijn meestal op zichzelf staande, in enkele lijnen geteekende poppetjes zijn allerkoddigst, voortreffelijk van typeering, kras van uitdrukking, bewegelijk, vief. Het past nauwelijks, hem een dilletant te noemen, al kan hij dan

een enkel maal een figuurtje in wat moeilijke pose niet heelemaal aan. De 350 illustraties van zijn eigen hand bij zijn Bab-Ballads zijn vol zotte, en echte, in een onweerstaanbaar vroolijken operettetrant gechargeerde menschjes: rechters, boeven, soldaten, dominé's, juffers, boertjes, bisschoppen, acteurs, zeelui, inboorlingen, bankiers, meisjesstudentjes, lords, en wat niet al. De houdingen en gebaren van al die typen zijn eenvoudig, duidelijk, sprekend en komisch. In den geest der operette (op haar best) is ook het tot in het groteske chargeeren der costuums dat hij zoo smakelijk doet. Hijkent zijn eigen fouten en tekortkomingen te goed, om ze niet te verbergen en probeert nooit meer te geven dan de altijd treffende, krasse, sobere actie. Hij is eenig in de marionet-achtige mimiek, de kluchtig-barre gebaren-dialoog. Als zijn figuurtjes lachen, kunnen we niet ernstig blijven, als ze ernstig zijn, doen ze heerlijk-parmantig. Het is een opmerkelijke bijzonderheid dat zijn verzen en teekeningen allerlei zwakke zijden van het later Engeland op luchtigen toon hekelen; niets is raker dan zijn:

He is an Englishman
For he himself has said it
And it's greatly to his credit,
That he is an Englishman!
But in spite of all temptations
To belong to other nations
He remains an Englishman.

en het portret van den melancholiek-dwependen

W.S. GILBERT. THE PHANTOM CURATE.

langharigen, aestheet schijnt een prachtige wraak van het oudere geslacht uit Victoria's tijdperk op het nieuwe, dat zijn jovialiteit en zelfgenoegzaamheid verstoort door middeleeuwsche neigingen en duistere fantasieën. Een wraak ook van den humorist uit de oudere school op de nieuwe kunst die hem verdringt. Schitterend is, tusschen al dit burleske, en kluchtig-melodramatische, en superieur-revue-achtige, die eventjes voelbare spot met het huichelachtig zendelingsimperialisme, in het vers ‘The three kings of Chickaraboo’, eindigend:

And let us hope that blissful things

May come of alliance with darky kings
And may we never, whatever we do
Declare a war with Chickaraboo!

en in het prentje, dat een Bisschop van de Staatskerk met gemalin, een gezant, twee attaché's en een juffershondje voorstelt, het land betredende.

In dezen librettist-teekenaar schijnt de jonge, vroolijke geest van Richard Doyle nog eens op te leven.

Maar wie was de uitmuntende schotsche teekenaar C.A. Doyle, van wien men enkele prenten vindt in enkele bloemlezingen en bundels uit de jaren 1860-70 ongeveer? Ik heb nergens kunnen ontdekken of hij een bloedverwant was van Richard Doyle, en de Encyclopaedia Brittannica noemt hem niet, noch geeft eenige andere lijst zijn naam. Zijn trant schijnt mij ook al van die der

W.S. GILBERT. LONG-HAIRED AESTHETIC.

school Doyle-Bennett niet zoo ver af te staan. Hij teekende enkele mooie illustraties voor de gedichten van Burns, o.a. die, waarop de ‘exciseman’ door den duivel gehaald wordt. Hij blijkt in deze prent - men zie de perfecte teekening van den belasting-gaarder, zijn mouwen, handen en voeten, en die van de wegloopende hen - een meergeschoold artiest dan zijn naamgenoot, aan wiens behandeling van zwart en wit de zijne herinnert (bl. 391). Een ander prentje met een verlegen minnaar is even kernig en doordacht geestig.

Het blijft overigens een opmerkelijke zaak, hoe betrekkelijk goed in die periode de teekenaar-humorist in Engeland ook in zijn minder belangrijke verschijningen is. De middelmatige Fransche teekenaars uit dezen zelfden tijd: Cham, Bertall, Victor Adam, zijn ongenietbaar voor wie het werk van hun groote en zelfs minder groote maar toch nog fijne tijdgenooten goed kent: naast Daumier worden alle politieke caricaturisten behalve Traviès vaal en flauw, naast Gavarni alle illustrators van het Bohème, Monnier is

W.S. GILBERT. AMBASSADORS, YES AND ATTACHÉS TOO ARE GOING TO SAIL FOR CHICKABOROO AND SEE, ON THE GOOD SHIP'S CROWDED DECK, A BISHOP, WHO'S GOING OUT THERE ON SPEC. (BAB BALLADS).

het uiterste wat wij op het stuk van dilettantisme dulden. Alexander Verhuell, de Hollandsche navolger van de Engelschen, heeft geen houding, geen geest, geen ras. Van de Duitschers is behalve Richter nog maar een heel enkele te apprecieeren. Maar onder die gansche reeks van Engelsche humoristische teekenaars in die jaren 1830-1860 is er niet één, of hij heeft iets bijzonder genoegelijks en ongemeens gemaakt, en zelfs bijna niet éen of hij is in zijn allerbeste dingen evenwaardig aan de meesters van de school. Zelfs Crowquill, in zijn geschrijf soms onuitstaanbaar bas-comique, heeft fijne prentjes gemaakt, zelfs Phiz, met al zijn onhandigheden, gezochtheden en heel zijn tekort aan ideeën, gaf kostelijke prentjes te zien als een onderwerp op zijn verbeelding werkte. De mindere litteratuur van dien tijd, den tijd van de ‘humoristen’, is soms griezelig-moppig en weerzinwekkend-burgerlijk, zij die ze illustreerden waren het slechts bij hooge uitzondering. Het is een periode van onbenullige boeken, voortreffelijk geïllustreerd, met alleraardigste

W.S. GILBERT. 'WHEN I FIRST PUT THIS UNIFORM ON'. (BAB BALLADS).

houtsneetjes in weeë albumpjes of dorre bloemlezinkjes voor dames, in onleesbare tijdschriften voor heeren.

Het is een tijdvak van parodieën, meer of minder geslaagd, maar zelden goed genoeg om naast hun voorbeelden voort te leven, laat staan ze te overleven. Zulke boeken als het 'Book of Ballads' van Bon Gaultier, of 'Puck on Pegasus' van H. Cholmondeley Pennell, boeken overvloedig geïllustreerd door Leech, Doyle, Tenniel, Phiz, Crowquill en anderen. Een groot deel van de illustraties in dit laatste boek zijn van Julian Portch, en dit is weer een geval, waarin men een weinig bekend en weinig op den voorgrond tredend teekenaar eerste-rangswerk ziet doen.

Portch, een man van nederige afkomst, illustreerde 'Uncle Tom's Cabin' van Harriett Beecher Stowe, en een nieuwe uitgaaf van Boswell's Life of Johnson; hij werd in 1855 naar de Krim gezonden als oorlogscorrespondent, en stierf daar aan de koorts.

Het allereerste vignetje reeds in 'Puck en Pegasus' (dat een frontispiece heeft van den bejaarden George Cruikshank) toont ons een klein elfje, schalk en dartel, gezeten op een paddestoel, en brengt ons samen met een gedistingeerden humor, en dan volgen talrijke versierde beginletters, hoofdjes en 'tailpieces.' Ik ben er niet zeker van

J. PORTCH. A DYSPEPTIC. UIT 'PUCK ON PEGASUS'.

dat zijn prentjes niet de beste zijn in het met bijdragen van bekende teekenaars rijk geïllustreerde boek. Zij zijn van een grooten eenvoud, een rustig soort grappigheid, en van een zeer overdachte, maar toch niet anders dan spontaan aandoende licht-en-donker-verdeeling. Het Puckje, naakt, met een groot hoofd en krullend haar, verschijnt telkens weer, en is telkens opnieuw amusant en liefmalicieus. Hij weet grotesk te zijn op een volkomen plausibele en voluit beschaafde manier.

Al behoort het niet onmiddellijk tot mijn onderwerp, ik moet hier even gewagen van een opmerkelijke navolging, in Holland, van de Engelsche illustratiekunst. Een boek, verschenen ongeveer in den zelfden tijd als de Camera Obscura van Hildebrand, is: de Reisontmoetingen van Joachim Polsbroekerwoud, door Vlerk (Bernard Gewin). Het is een zwakke en zelfs mislukte navolging van de 'Pickwick Papers.' De schrijver van dit boek zocht naar een teekenaar, die illustraties kon maken in den geest van die van Pickwick, en men vond zulk een in den graveur J.W. Kaiser, die eenige illustraties maakte, welke men werkelijk voor werk van Phiz of Seymour zou kunnen houden - de beste althans. In Frankrijk vonden de Engelsche illustrators van dien tijd een origineel leerling in Trimolet.

J. PORTCH. THE WELL OF TRUTH. UIT 'PUCK ON PEGASUS'.

Uit verwarden strijd,
door Annie Salomons.

In de eentonige gang van de jaren
Dwalen honderden aan ons voorbij
Met niets-wekkende, vale gebaren
In een kleurlooze, eindlooze rij.
En wel blijven ze lang soms bewegen
In onz' engsten, dichtst-bij-zijnden kring,
Maar een dam houdt vertrouwlijkheid tegen,
Als wij praten, is 't nog of wij zwegen
En niets dringt ons tot uitwisseling.
Spreken daaglijks plichtmatige woorden,
Maar nooit schiet er de vreugdë uit op,
Nimmer buigen we ons over, als hoorden
We aan ons binnenste hart zachten klop....

Maar dan komt er een dag, dat de hemel
Aan één wezen een stralenkrans hecht,
En wij hooren uit 't stemmegewemel
Eéne stem, die ons reddingswoord zegt.

In ons stroomt zich iets vrij, niet te houden,
Onze hand vindt een hand, die haar kent;
Iedre vraag raadt de troost van een antwoord;
Waar wij staan, bouwt de liefde haar tent.

O, die staamling van eerste herkenning,
En de vreugd van het kind, dat hervond
Na de jaren van eenzaam verdwalen
De eigen droom om een anderen mond.
De verbijsterend-zoete gezangen

Om de zekerheid, eindlijk geproefd;
De vervulling na zoo lang verlangen,
Nu het hart geen atoom meer behoeft.
Van dë aarde met zeeën en landen,
Vol van menschen met zorgen geplaagd,
Bestaat ons nog alleen maar die eene,
Die al-eene, dë eindlijk verschenen,
Die hoog in zijn almachtige handen
Al ons leed en al zaligheid draagt.

Waar wij gaan, wordt de wereld geheiligd,
Alles wijkt, als geraakt door een ban,
En wij loopen, omvlamd door de liefde,
Zoodat niemand ons naderen kan.
Als een liefelijk wonder des hemels,
Zoo bidden elkander wij aan,
En wij zien den geliefde overwinnend
Boven alle sterren staan.

Maar dan - na die vlucht door de sfeeren,
Blank-gehuld in een blinkende vlam,
Keert die liefde terug tot dë aarde,
Waar vandaan zij haar oorsprong toch nam.
Als de wereld geen plaats heeft voor beide,
Dan, schoon diepste overtuiging ons bindt,
Nadert dreigend dë ure van scheiden,
Scheiden door tranen verblind.
Want de liefde wil botten en bloeien,
En zij worstelt om warmte en om licht....
Ach, dan moet zich ons hart gaan verschroeien
En de zuivere vreugden gaan dicht.
Dan komen de roerlooze nachten,
Als de boomen in 't weifelig licht,
Onbewegelijk blijven staan wachten,

Al die eindlooze, roerlooze nachten,
Met hun kamp tusschen a l l e s - en plicht.
Heel de wereld door, nachten lang, knagen
Zoo harten zich op, in een pijn
Van verlangen, dat niet is te dragen,
En dat toch niet gestild mag zijn.

En de lichte, de daavrende dagen,
Als de honderden, die niet verstaan,
Om ons praten en dringen, en vragen,
Met hun lache' en gedachteloos klagen
En dë uren weer stil blijven staan. -
O, die uren; - als ieder bewegen,
Iedre klank, ieder woord, iedre groet
Ons een walm van vertwijfling slaat tegen,
En met doornen woelt in ons bloed.
Ja, dan mochten wij weer kunnen smeeken
Tot een God, die 't verstand niet meer vindt,
En het is, of we neer moeten breken
Als een bitter verongelijkt kind.
Niets dat sterkt, niets dat bindt; of wij dreigen,
Of wij beuken den nacht van verdriet,
Of wij smeeken of snikken; - slechts zwijgen,
Nooit een antwoord; geen oog dat ons ziet;
Tot, als alles ons schijnt të ontzijgen,
Uit ons eigen hart opwelt dit lied:
Niemand kan u den vrede bereiden
Vóór uw eigen-wil vroom is verstild,
Vóór, deemoedig, gij dit kunt belijden:
Vader; àlles zooals gij het wilt.

Sint-Elmsvuur,
door Herman Robbers.

XI.

Huib Hoogland mijmerde, in de maanden die nu volgden, dikwijls en lang over leven en dood. Een voortbestaan, individueel en min of meer bewust, ná hetgeen wij als sterven kennen - neen-neen, hij weigerde het aan te nemen. Hij kon het zich onmogelijk denken, en dus vond hij ook geen reden er aan te gelooven. Niet dat hij de ziel voor een eigenschap van de stof hield, vanzelf daarmee te niet gaande. Maar voor hem waren ziel en lichaam onafscheidelijk verbonden, twee namen voor hetzelfde mysterie: de mensch, ieder vertegenwoordigend een reeks der eigenschappen van dat mysterie. Ziel en lichaam, te zamen geboren, ontwikkelden zich en stierven ook te zamen, waren dan ook feitelijk slechts één. Onsterfelijk is de mensch alleen voor zoover hij geen eenzame, géén 'individu' is, maar deel van iets grooters, dat nooit sterven kan.

Zoo, toen hij Etienne de Bosweerde dood had zien liggen, was hij overtuigd dat deze fijne persoonlijkheid, als iets dat zichzelf bewust en tot eigen handelen bij machte is, niet meer bestond. Maar in de gedachten van anderen bestond zij nog wel degelijk - Huib ondervond het dagelijks - daardoor leek hem het verschil tusschen dood en leven ook lang zoo groot niet als soms gemeend werd, en betreurd, zelfs door hen die aan een hemel gelooven. Immers ook van een levende persoonlijkheid het misschien belangrijkste bestaansbewijs, en zeker de grootste glorie, zijn de gedachten van anderen over haar; zelfs wat onze zinnen waarnemen moet tot gedachte zijn geworden, vóór ons innerlijkste wezen er iets aan hebben kan. En de herinnerende verbeelding - ook dit merkte hij nu - werkt soms nog krachtiger dan de waarneming. Had Huib het sterke gevoel thans, kreeg hij den onmiskenbaren indruk - want met zulke woorden alléén, gevoel, indruk, besef, kon hij deze ondervindingen benoemen - dat de geest van Bos om hem heen, ja diens scherp gemarkeerde persoonlijkheid hem onmiddellijk nabij was, dan gaf hij zich wel zeer helder rekenschap, dat dit niets anders zijn kon dan verbeelding, het resultaat van herinnering, voorstellingsvermogen en verlangen; niettemin bevond hij vast en duidelijk, meestal met innige voldoening, maar ook wel met zekeren huiver, dat het hem onmogelijk was, zich aan dat sterke gevoel, dien 'indruk' uit de ijlte te onttrekken, zelfs al deed hij daar nóg zoo zijn best voor, ja al wond hij zich op en trachtte ze driftig te verjagen, die voorstellingen, welke somtijds, vooral wanneer hij er lang alleen mee was, tot de kracht van een obsessie, van een benauwend droomvisioen geraakten. Maar gewoonlijk deed hij daar volstrekt niet zijn best voor, genoot hij integendeel, - door het tegelijk bestaande weemoedsgeluk van het alléén en verlaten zijn - haast nog intenser dan vroeger van Bos' stille aanwezigheid, kéék hij als 't ware naar hem, zacht ontroerd en liefdevol, praatte, ja lachte met hem, zij het geluidloos, waarbij eigenlijk het eenige verschil met vroeger scheen, dat hij de antwoorden van Bos, meer of minder geformuleerd, nu zelf moest maken. In den regel echter kostte dat weinig moeite, waren er haast geen woorden voor noodig; een blik of houding, een glimlach of korte handbeweging van den 'geest' zijns vriends bleken voldoende. Hij voelde en wist toch immers altijd wel - zonder in woorden op te klinken trilde 't hem door de ziel - dat wat Bos denken en dus ook zeggen zou, over 't geen hijzelf in zich deed omgaan.

Veel mysterieuser leek het hem zelf, dat hij op geheel overeenkomstige wijze - alleen niet zoo eenvoudig, zoo rustig en gemakkelijk - met Alice verkeerde. Ook zij scheen verdwenen, gestorven, tegelijk

met haar geliefden broer. Als hij er ooit aan dacht, dat zij in werkelijkheid nog leefde, hij haar terug zou kunnen zien, verdrong hij die gedachte met ongeduld. Maar zij was een meisje, haar kende hij zoo goed niet, haar begreep hij vooral veel minder. Wel met haar samenzijn kon hij in zijn verbeelding, niet met haar praten of glimlachen. Daar stond tegenover, dat zijn bewonderend, vereerend gevoel voor haar nog sterker was dan dat voor Bos. Haar bijna gedurige aanwezigheid was hem nog genotrijker, haar invloed op zijn denken nog grooter. Ook trachtte hij te leeren, iets meer van haar te begrijpen. In dit jaar, volgende op Etienne's overlijden, las Huib met diepe aandacht en groote ontroering - meest in de stilte van laten avond - het nieuwe testament over en, voor de eerste maal, Thomas à Kempis, snuffelde hij ook in verschillende oude kerkvaders en in andere oude devote boeken. Maar ofschoon zijn verheerlijkend zien van die katholieke maagd Alice de Bosweerde er aldoor sterker door werd, zichzelf voelde hij volstrekt niet katholiek worden; integendeel, hij merkte meer en meer dat zijn eigen godsgevoel niet of nauwelijks meer christelijk genoemd worden kon. Een religieuse heiden heette hij zich zelf soms, niet zonder meewarigen spot, in deze periode van zijn leven.

't Is waar, dat zijn lectuur ook thans zich geenszins tot die werken van christelijke devotie bepaalde. Hij las Goethe, Flaubert en Shakespeare, had zich op den Nieuwen Gids geabonneerd en genoot den derden jaargang van dat tijdschrift met diepe teugen. Daarin stonden, behalve Kloos' Kronieken, zoo weldoend door hun rustige overtuiging, ‘De Nachtcactus’ van A. Brouwer - dien hij weldra met Jac. van Looy, den schilder, vereenzelvigen hoorde - en Van Deyssel's proza over ‘La Terre,’ ‘Lidewijde’ en ‘De Goncourt.’ En deze schrijvers werden z i j n kerkvaders; het was zijn eigen liefde die in hun woorden brandde; zijn toch al zoo groote devotie voor ‘la sacro-sainte littérature’ (gelijk Flaubert aan zijn vrienden schreef) groeide, mede door hun werken, zóó groot, dat hij zichzelf onwaardig gevoelde, en ook twijfelde of hij ooit bij machte zijn zou, iets bij te dragen tot haar heerlijkheid. Alice de Bosweerde en de litteratuur, twee even hooge, onbereikbare idealen waren ze geworden in zijn droomende gedachten. Toch gebeurde het juist toen, in den herfst van het jaar waarin Bos gestorven was, dat Huib een paar korte, eenvoudige schetsen schreef, natuur-impressies, één over de wolken en één over de sterren, die hij aan een tijdschrift zond en zag opgenomen. Doch dit geschiedde als buiten hem om; van een drang ertoe had hij weinig kunnen merken; op een avond was hij aan zijn tafel gaan zitten en had het eene geschreven, en op een anderen avond het andere, veel vlugger dan hij het vroeger deed. Dit verklaarde misschien ook, dat hij er een zeker vertrouwen in kreeg en ze aan dat tijdschrift had durven zenden. Niet de Nieuwe Gids! O neen, neen! Daar kon hij niet aan denken! De Nieuwe Gids was hem nu het orgaan van eenige groote, uiterst persoonlijke, zich geheel aan de kunst wijdende artiesten, die heel eigen en heel bizondere dingen over het leven en de wereld te zeggen hadden. Hij had dat niet en zou het nooit hebben. Zijn overmoed scheen voor goed verdwenen; een mensch als alle anderen voelde hij zich. Nooit zou hij het verder brengen dan tot het uiten van zeer algemeene gevoelens - van algemeen-menschelijk sprak men in dien tijd nog niet zooveel - in een taal, een stijl, die, nu ja, misschien iets persoonlijks kon hebben.

Den ‘Nachtcactus’ las hij vele malen; hij leefde erin en droomde ervan; door dit verhaal, niet minder dan door de Evangeliën, kreeg hij dat heerlijke gevoel van innerlijk groeien en gedijen, van steeds wijder, dieper en voller worden, 't welk

hij merkte tot de hoogste genietingen des levens te behooren. De innigheid van zijn blik op menschen en dingen werd er evenzeer door versterkt, als de kracht van zijn menschenliefde en van zijn vroomheid door de verhalen omtrent Jezus. Zulk lezen had hij vroeger niet gekend, de eenvoudigste dingen werden er wonderen van schoonheid door, een mensch een wereld. Het was wel een zeer vreemde tijd dien hij beleefde, en dikwijls vroeg hij zich af, of het wel mócht zoo, of hij er niet te zelfgenoegzaam door werd; hoe dit eenzelvige bestaan te rijmen met menschenliefde! Hij schrok van zulke gedachten en poogde ze van zich af te zetten, want hij kon nu toch eenmaal niet anders. Nooit vroeger had hij zóó weinig behoefte gehad aan omgang met andere menschen dan die zijner herinnering en zijner verbeelding: Bos en Alice, en zijn geliefde schrijvers, hun drama- en romanfiguren. Zelfs met zijn moeder en met Cootje - zoo merkte hij thans - verkeerde hij eigenlijk maar het liefst op deze zelfde wijze, namelijk met hun gestalten zooals die stonden in zijn mijmering, zijn droom; mooi en lief - o, wel ongeveer als het ideaal eener door-alles-heen-liefhebbende, schoon doorgaans niet begrijpende moeder, en van het innig sympathiseerende, teeder gehechte zusje!.... Naar zijn amsterdamsche kennissen, Haanstra, Geelveld en de anderen taalde hij in 't geheel niet meer. Avond aan avond zat hij op zijn kamertje, dacht aan Bos en Alice, las en mijmerde, mijmerde veel. Want ofschoon het hem dikwijls verdroot, dat hij dusdoende zoo weinig vorderde met zijn bergen lectuur, geen kans had ooit ver in die enorme litteraturen, de fransche, de engelsche, de duitsche, door te dringen, met zichzelf had hij uitgemaakt dat het genot van een boek nu eenmaal nóóit was in het enkele doorlezen, maar veel meer, zoo niet uitsluitend, in het overmijmeren - en dus gaf hij daar maar aan toe, gevoelend dat het enkel maar kénnen toch ook eigenlijk niets beteekende, het diepere genot daarentegen álles!

Gelukkig behoefde Huib, nu hij dan procuratiehouder geworden was, lang zooveel niet meer te reizen voor de zaken als vroeger. In zijn oude plaats werd een ander aangesteld. Daarentegen kwam van het werk op kantoor véél meer dan te voren op hem neer, en was dit ook essentieeler, moeilijker werk. Hij stond nu boven de anderen, moest dus ook alles beter doen dan zij, moest commandeeren en zijn gezag handhaven - over menschen, gedeeltelijk, die daar zeer jaloersch op waren. Nooit te voren dan ook was zijn leven zoozeer tweevoudig geweest als thans. Altijd waakzaam en vlug, vastberaden en doortastend trad hij in de zaken op - intusschen dat andere in hem, het diep innerlijke, het beschouwende en overpeinzende, volkomen ongeschonden houdend. Ja, zoo krachtig en welbewust bleef, door álles heen, dat tweede leven in hem bloeien, dat hij oogenblikken kende, zij het bliksemkort, waarin hij, dit dubbele voor een onmogelijkheid houdend, tegelijk een keus deed en uitmaakte, dat het zakenbestaan de droom moest zijn, het andere het echte, reëele.

Zonder eenig bewustzijn van spijt of bitterheid, niet meer begrijpend nu, zich amper herinnerend zelfs, hoe hij daar vroeger zoo over weifelen kon en tobben, had hij, terstond na Etienne's overlijden, zich bij zijn patroon aangemeld met de mededeeling, dat hij diens voorstel aannam. Ook naar zijn moeder en zusters ging hij, vertelde kort en op bijna stroeven toon, al wat er gebeurd was, nam de kosten van Cootjes lessen en Willemiens uitzet op zich, en ondervond dit als een zeer eenvoudige, haast van zelf sprekende plichtsbetrachting, zonder eenig gevoel van martelaarsschap, zonder bizondere tevredenheid zelfs. Zijn vestigingsplannen waren

hem volkomen onverschillig geworden. In zijn verbeelde gesprekken met Bos lachten zij er samen om, met die hooge minachting,

voor alles wat niet tot het wezenlijkste leven behoort, waardoor - hij gevoelde het nu - zijn vriend zich altijd wel het meest gekenmerkt had. Waarvoor je zooveel moeite gegeven? Wat deed het er allemaal toe? Of je nu in eigen zaken hard moest werken of in die van een ander? Of je de bestaande, toch al zoo ontzaglijke, voor niemand meer kénbare litteratuurmassa's met een stuk-of-wat boeken vermeerderde - of niet! Je innerlijke wezen, je binnenleven, beschouwend en bewonderend het schoone en het heilige, dat was toch immers het voornaamste, ja het eenige eigenlijk dat er iets op aankwam! Zoo oordeelden Bos en Huib; en ook Alice - ofschoon zij hem, ook in hun verbeelde samenzijn, nooit aanzag, hem nimmer eenig teeken gaf - door haar houding scheen zij zulke opvattingen goed te keuren en zwijgend bleef zij hem op zijde....

En dus was het hem wèl zoo en leefde hij op deze wijze door, van dag op dag, van week op week, van den zomer tot den herfst, van den herfst in den winter, en uit die donkere dagen naar het voorjaar, dat iets aardig nieuws had, maar niets bizonders beloofde. Wel plaagde hem meer en meer een soort achteraf-liggend besef, dat dit leven voor hem iets onnatuurlijks was, niet zijn ware aard, dat het onmogelijk zoo zou kunnen blijven op den duur. Maar nog steeds had hij dit kunnen wegredeneeren. Onnatuurlijkheid, wat beduidt dat eigenlijk? Was het wel méér dan een woord? Alles wat bestaat moet tot de natuur behooren. En zijn aard? Kon die dan niet veranderen? Zijn leven was goed zooals het was nu, hij deed zijn plicht immers en aan geen mensch eenig kwaad. Daden kunnen zéér verdienstelijk zijn, maar het beschouwende is het hoogste. Tegenover niemand, gelukkig, had hij zich ooit tot daden verbonden. Dit leven van hem, al voelde hij soms wel hoe strak gespannen het was, dit leven moest het goede zijn.

Maar plotseling brak het. Er was niets aan te doen. De tijden bleken vervuld te zijn, hij moest zijn last weer opnemen.

Een avond in Mei. Verhuisd was Huib naar een nieuwere, betere kamer, had zich daar juist eens netjes ingericht. Zijn boeken gerangschikt op planken in een kast, mooie platen aan de wanden gehangen. Op een klein stukje tuin tusschen hooge muren zag die kamer uit - toch ook wat groen en een plekje hemel, had hij dadelijk opgemerkt, en er zich door op zijn gemak gevoeld. Nu zat hij voor 't eerst aan zijn tafel daar en keek eens rond. Of het nu daardoor kwam, door die nieuwe, nog niet ingeleefde omgeving, of door een snel gerezen besef - misschien! - dat hier iets nieuws ging beginnen, en dat zonder vernieuwing van levenslust? Hij wist het niet. Maar plotseling huiverde hij, schrikkend, sloeg zijn handen voor zijn aangezicht. Het kwam in eens van alle kanten, het scherpe licht, het ontwaken, de werkelijkheid, het zien van zichzelf in zijn veranderd wezen, moedeloos, geknakt - verdord - oud! Het kwelde, onverdraaglijk! Hoe was hij geworden zoo? Huib stond op, wilde gaan loopen door zijn nieuwe kamer, maar 't leek of hij duizelde, of die vreemde wanden rond hem draaiden, of alles om hem plotseling kil, doodsch, duivelsch vijandig was. Op zijn stoel teruggevallen snikte hij droog in zijn klamme handen: god-god-god! De Bosweerde, zijn eenige vriend, dood, dood, en dat meisje, die heilige, die engel Gods, wèg, voor goed. 't Was alles wáár, werkelijk wáár! Niets dan leegheid om hem heen, leegheid en ellende. Met een kreun, als van kramp, liet hij zich zakken, langs zijn stoel op den grond neer, lag daar op het wollige karpet, waarvan de lucht hem walgde, greep erin met zijn nagels. O vervloekt, vervloekt, het leven was vervloekt! Niet om uit te houden! Geen licht, geen warmte, ook in de toekomst, niets! Nergens

houvast! Nergens troost. Voor hem geen liefde, geen vriendschap, geen geluk ook van

slagen door talent. Och, zijn talent, wat deed hij er mee? Och, zijn kloppende, bonzende, levende hart, zijn warm hart, dat hij toch voelde, dat hij toch wíst zoo vol gewijdheid, ongebruikt lag het hier terneer.

Weer kreunde hij en kromde zich zijn lichaam. Weer riep hij God aan. Weer voelde hij zich grijpen om zich heen als in leegte! En zich omwentelend sloeg hij zijn voorhoofd tegen den vloer en vloekte.

Maar laat in den avond - een diepe schemer lag al over de dingen in zijn kamer - vond hij zich zelf weer op zijn stoel zitten. Zijn wanhoop had uitgewoed, zijn krachten keerden terug. Duidelijk werd hij de kentering in zijn leven gewaar. Dit bestaan van hem, van Etienne's dood tot dezen avond, het moest op eenmaal uit zijn, ten dood zou het ook hem hebben geleid. Ja, zóó was het; ontwijken had hij gewild, het leven, de smart ontwijken. Welk een kinderwerk!

Terug naar het leven moest hij dus, terug naar de menschen. Zooals hij het al zoo dikwijls, haast heimelijk, gevoeld had, haast heimelijk en terugdringend die gedachte, zoo wás het toch: in het enkel beschouwende is geen menschenliefde mogelijk, is niets dan egoïsme, het afgescheidene, het kluizenaarsschap - verkeerd, verkéérd! Ja, ja, dat wilde hij wel u i t s c h r e e u w e n nu! Wie goed wil zijn moet onder de menschen blijven, moet zich opofferen, voortdurend, voortdurend! Daden doen! In daden vernederd worden! Zich laten vernederen! Zonder strijd, zonder overwonnen worden, geen overwinning! Hoe toch had hij dit kennen ontkennen, kunnen voorbijzien althans, zóó lang!

Gebroken van moeheid voelde Huib zich den volgenden dag. Maar het léven had hem terug!

XII.

Het was op een zomeravond in 1888. Huib kwam Haanstra en Geelveld tegen en liep met hen op, de Leidschestraat door, in de richting van het Leidscheplein. Daar opende zich het plein voor hen, in de dampige schemering - het werd al laat - lokking ging uit van de gloeiende café-lichten. Op het breede bordes voor ‘Hollandais’ gekomen, groette Haanstra met vroolijke verrassing een viertal menschen rond een tafeltje gezeten, wat achteraf. Zij wuifden naar hem, lachend, wenkten en riepen iets. Ook Geelveld salueerde thans, zich aanstonds afwendend met luiden spotlach. Maar de schilder, sterk geamuseerd: ‘Fietje! Dat's lollig, zeg! Ga's effe mee jelie?’ Waarop zich alle drie tusschen stoelen, knieën en ruggen door-schoven tot bij het gezelschapje, dat, opgestaan, de handen al naar hen uitstak. Een luidruchtige begroeting volgde. Haanstra stelde zijn vriend Hoogland voor, ‘een jeugdige scribent.’

Het waren Otto Frederiks, de Nieuwe-Gids-schrijver, met Mathilde, zijn jonge vrouw, en een bekend, schoon eveneens nog jeugdig journalist, criticus voor litteratuur en tooneel aan verschillende bladen: Noordzij. Toen Haanstra ook dien naam genoemd had, wees zijn hand naar de vierde van 't gezelschap, een rond en dikkig dametje, iets ouder misschien dan Noordzij, dat alweer op haar stoel terug gevallen was, en sprak hij plechtig en met groote nadruk: ‘En mevrouw!’ Hij hield er een strak gezicht bij, maar onmiddellijk daarop schoot hij uit in een luid geschater, terwijl ook Geelveld zijn gil-lachjes losliet; Noordzij en de Frederiksen meesmuilden. ‘Jà-jà, dat zou je

wel willen!' riep het mollige vrouwtje zelf, en ze schaterde hartelijk mee - zich daarbij kletsend op de dijen, zoo luid, dat verscheiden menschen, die dicht in de buurt zaten, verwonderd omzagen. 'God-God! wat zou jij 'n lol hebben, Haan, als dat er'is gebeurde! Maar geen nood, hoor! Je zult het niet beleven! Voor mij geen boterbriefjes en geen mevrouwerigheid!'

Het kwam Hoogland bij deze woorden voor, dat Noordzij een weinig bloosde in de wangvlakjes boven zijn bruin-rossig puntbaardje,

dat duivelachtig naar voren pluimde. Een oogenblik te voren had hij Huib zijn stijfgehouden, smal-witte handje toegereikt en was ook zijn gezichtsbleekheid den jongen opgevallen. ‘U merkt, mijnheer,’ zei hij thans met een hoofsche buiging - een ietwat valsche spot klankte in zijn stem - ‘deze dame heeft dramatische talenten. Onmiddellijk brengt ze haar publiek in de situatie. Mejuffrouw Sophie de Bruine! U kent de naam waarschijnlijk al van ettelijke affiches. Intusschen, wanneer u na al deze mededeelingen soms nog liever mocht willen omkeeren....’

‘Welnee, kom, wat een malligheid,’ viel het voorgestelde vrouwtje nog lachend in, - ook haar gezicht was rond en wat dikkig, maar toch wel-gevormd en bizonder vriendelijk, merkte Hoogland nu; haar blauwe oogen, door lange wimpers gevoileerd, glansden warm - ‘vooruit, hier, kom maar naast me zitten! Och kelner, geef jij die stoel daar nog 'is effe.... Mooi! dank je wel, hoor!.... Maar wie ben jij nou eigenlijk?’ ging ze voort, tot Huib sprekend. ‘Zeg me je naam nog 'is, ik heb niet goed verstaan. Je gezicht bevalt me intusschen! Wat 'n aardige wenkbrauwen, heeft-ie, vin-je niet, Til?’

Kleurend en glimlachend, terwijl hij ging zitten, neeg Huib het hoofd en herhaalde zijn naam, waarop Frederiks, thans ook opmerkzamer: ‘Aha, maar heeft ú dan die mooie natuurschetsjes geschreven, “De Wolken” en “De Sterren”.... onlangs.... Waar was het ook weer?’

‘Ja-ja, zeker, dezelfde hoor!’ hielp hem Geelveld met zijn nerveus-hooge geluid, en hij noemde den naam van het tijdschrift dat Huibs bijdrage aanvaard had. ‘Hoogland, kerel, hoor je dat, je roem is verzekerd’. Doch zijn lach daarna klonk weer schel en spottend.

Waarop ook Noordzij, de lippen fel op elkaar drukkend, zoodat zijn mond tusschen snorren en baard een rechte streep trok, een paar malen nadrukkelijk in Huibs richting knikte en dan wat teemend en met gewichtigheid zei: ‘Zóó-zóó.... Ja, ja.... Heb ik van gehoord.... Moet bij uitstek fraai zijn. Hm!’

‘Laat je nou vooral niet bedonderen, Huib!’ viel Haanstra's zware stem daar plomp bovenop. ‘Die heeren litteratoren, poeslief boven een glas bier, maar in hun artikeltjes takelen ze je af tot er geen spaan van overblijft!’

‘Wil jij je mond wel is houden, leelijke verfwellusteling!’ riep Sophie de Bruine met een gezicht of ze werkelijk boos werd, maar dadelijk straalde een gulle lach weer over haar wezen, en deed haar dikkig lijfje zachtjes schudden. ‘Jij hebt waarachtig nog al te klagen tegenwoordig! Iedere klodder van je wordt verheerlijkt alsof 't een heilig mysterie was! Je vriendje zal het wel goed bij ons hebben, hoor! Dirk, je mot 'is wat over 'm zeggen in de Groene of zoo; aardig zoo'n jongen die pas begint. Vraag jij intusschen 'is wat meneer gebruiken zal, Otto! Lieve hemel, ik mot toch ook om alles denken! Wat een manieren, zeg, die van jelie!’

‘Ik m'n mond houden? In jouw gezelschap? Onmogelijk, Fie, dat weet je ook wel! 'k Heb veel te veel lol in jou altijd! Zoo'n gezellige flap-uit’. Lachende keek de schilder haar in de oogen, die donker teruglachten, en ging dóór zijn plagende grapjes tegen haar te maken. Huib hoorde 't niet allemaal meer precies, want hij maakte van de afleiding zijner buurdame gebruik om eens rond te kijken en een paar woorden van vriendelijke beleefdheid te wisselen met Frederiks, die aan zijn andere zijde zat en in wiens strak, heerig gladgeschoren gelaat hij het tegenwicht gevoelde van iets dat hinderde. Hij had de verzen en fragmentarische stemmingsstukjes van den jongen litterator gelezen, in den Nieuwen Gids, de Groene, enkele andere bladen. Zeer

ontroerend had hij die niet gevonden - te mager, te angstvallig; altijd scheen er meer in verzwegen dan gezegd te worden - maar wel fijn gevoelig en genuanceerd, en dat zei hij hem nu ook. Frederiks deed er beschei-

den-onverschillig over; 't was alles feitelijk nog niets, hij moest nog beginnen; maar schouderschokkend bloosde hij toch een weinig en in zijn oogen glom iets blijds. Huib had al vaak van hem gehoord. Hij wist dat Frederiks, zeer jong getrouwd, een man van eerzucht en vermogen was, die graag met artiesten omging en hen ijverig protegeerde. O ja, en dat vrouwtje van hem moest zoo mooi zijn. Huib keek eens naar haar. Een wat kwijnend frêle, zéér blanke verschijning, met diep-zwart, bijna blauw zwart haar, en haast al te groote oogen, donkerbruin. Nog bijna niets gezegd had ze, geblikt soms even naar Fietje over, met een zwakken, eenigszins verlegen glimlach, maar meestentijds starend in duidelijke, overgegeven bewondering, naar de oogen en het voorhoofd van haar man, die, langer dan zij, als over haar heen keek en in 't geheel niet op haar lette.

Frederiks, nog onder den indruk van Huibs complimentje, gaf zich een houding door te luisteren naar 't gescherts van den schilder. ‘Hm! Zeg, Noordzij,’ begon hij dan zelf, wat voorovergebogen en zich zachtjes krabbend den raspig geschoren onderkaak: ‘Je kunt wel merken dat Haanstra niet in de litteratuur is; anders zou hij het zeker niet wagen, je lieve vriendin zoo te taquineeren?’

‘Nou! Hm! 'k Ben anders niet gewoon me daar veel van aan te trekken. Je weet misschien, Fietje is niet bepaald op haar mooie mondje gevallen,’ meesmuilde de aangesprokene.

‘En dat 's waarachtig maar goed ook!’ riep onmiddellijk, als terzijde, het mollige vrouwtje uit. ‘D'r mot er toch één zijn die jou andurft! En die je portuur is, boeman!’

‘Zeker, zeker,’ knikte Noordzij, zijn mond scheeftrekkend: ‘Elkaars portuur te zijn is in een goed huwelijk altijd eerste vereischte.’

‘Och zwijn!’ proestte zijn vriendin uit en ze sloeg hem met de vlakke hand op den schouder, ‘Die denkt natuurlijk weer alléén aan dát!’

‘Zou wie de woeste natuur altijd zoo dicht in zijn nabijheid heeft, niet van het natuurlijke zijn vervuld,’ merkte Noordzij op, een weinig ineengekrompen onder den klap, en langzaam aaide zijn smalle hand over 't puntige baardje, terwijl zijn oogen glommen.

Ook Frederiks, van Fietje naar Noordzij blikkend, grinnikte met vleiende belangstelling: ‘Ja! En wie zich zoo onvermoeibaar in het geestelijke pleegt te verdiepen, moet wel extra behoefte hebben, nu en dan, aan onvervalschte natuur!.... Maar zeg, dat heb ik je al dikwijls 'is willen vragen, vermoeit het je werkelijk nooit te veel, al dat dagelijksche critiseeren.... zwaar werk toch, lijkt me!’

‘Tja.... tja....’ Noordzij bloosde verlekkerd en leunde behagelijk in zijn stoel terug. ‘'t Wordt inderdaad wel eens wat veel.... Maar wat wil je, 't moet eenmaal gebeuren.... 't Leven is kostbaar tegenwoordig,’ zei hij met een kwasi angstigen blik naar Fietje.

‘Och kom, zeg, jij!’ - en het vrouwtje, langs Huib heen, stootte Frederiks in de zij. ‘Zit je die vent weer op te kammen? Je bent toch soms geen.... je weet wel, hè?’ - ze lachte Otto met beduidenis in de oogen. ‘Maak hem toch niet nog onverdraaglijker dan hij al is. Vermoeiend, dát werk? Daarvoor kan 't hem immers veel te weinig schelen, zoo'n cyniker! Nee, als die zich moe voelt is 't van heel wat anders? Haha!.... Zeg er'is Geeltje, hoe is 't met jou, je zegt zoo niks 'is, stiekemerd, ben je nog altijd met die onweerstaanbare schoone uit de derde Jan Steen? Ik dacht dat ik 'r met een ander gezien had, verleden!.... O!.... pardon!’ - en zij sloeg zich op den mond, naar mevrouw Frederiks kijkend - ‘Daar mocht ik niet over praten, zeker, hè? Tilletje,

kind, doe maar net of je niks gehoord heb! Ik dacht er werkelijk een oogenblik niet aan, dat we zoo'n deftige dame in ons midden hadden..'

'Deftige dame?' glimlachte mevrouw Frederiks, vriendelijk, maar toch met iets

droevigs van miskend-worden ‘Waarom zeg je dat toch altijd? Doe ik dan zoo deftig? Een goeie vrouw voor me man wil ik zijn, hoor, en anders niets!’

Haar aangebedene lachte. Zich voor een oogenblik recht zettend in zijn stoel en een weinig naar zijn vrouw gekeerd blikte hij op haar neer en lachte, hooghartig en lichtelijk spottend. ‘Nou hoor, dat bén je ook, soedah maar,’ zei hij kwasi beschermend-vriendelijk, maar het klonk precies als een terechtwijzing. Dan, zich weer vooroverbuigend naar Noordzij, als was er geen interruptie geweest: ‘En krijg je nu nooit eens lust om zelf een roman of een tooneelstuk te gaan schrijven? Dat verwondert me toch. Jij die er zoo'n treffend juist inzicht in hebt.... in beide genres.... die zoo juist begrijpt wat het eigenlijk moet wezen....’

‘Wàt? Ja! Inzicht en begrip, daar maak je nog al wat mee,’ riep Haanstra uit.

‘Als 't werk eerst maar klaar is, komt 't inzicht vanzelf wel,’ spotte nu ook Geelveld, blijde een houding te vinden die hem uit zijn verlegenheid hielp - want Fietjes uitval had hem merkbaar doen ontstellen, al had hij zijn lippen gekruld en als eenig antwoord schouderschokkend zijn stoel een draai gegeven.

‘Ditmaal ben ik het toch niet heelemaal met je eens, Haantje,’ zei Noordzij ironisch-vriendelijk - zijn wenkbrauwen hadden zich samen getrokken en er was een licht snerpen van ergernis in zijn stembuiging. ‘De gave, het natuurtalent, de visie, niewaar?.... Allemaal prachtig, maar een beschaafd en dénkend mensch heeft toch ook eenigermate de behoefte te beredeneeren wat hij doet, al is't dan maar voor zich zelf alléén misschien, hij wil tevens begrijpen....’

‘Nou-ja, nou ja.... best! Begrijpen wat je doet, hè? Maar niet anders om! Och!’ riep de schilder met een wegwerpend gebaar ‘D'r van houen mot je, et c'est tout!’

‘Gewis, gewis,’ knikte nu wijs glimlachend de ander, ‘kunst is drang, natuurlijk. Ik voor mij wil dan ook graag toegeven, dat een geest als de mijne, die.... nou ja,’ (hier maakte zijn blanke handje een langzamen als zegenenden, zwaai over het volle café-tafeltje) ‘toch eigenlijk áltijd alléén maar zoekt naar een levensoccupatie, een middeltje tegen de verveling....’

‘Nou-nou, kom, je overdrijft, dat is het niet enkel,’ protesteerde Frederiks, ‘daarvoor zijn je, artikelen veel te heftig, met te sterke passie geschreven. Denk aan van Deyssel: passie is het eerste, passie het het tweede.... Louter levensoccupatie, dat maak je mij niet wijs, hoor. D'r is nog iets anders bij betrokken, een behoefte.... een dorst.... de dorst naar schoonheid!’

‘Juist! Precies,’ barstte Fietje uit. ‘God-god!’ En ze lachte weer hard en spottend. ‘Dorst, dat is het, hoor! Nou, weet-je wàt, Ot, geef jij dan nou nog'is een rondje, dat kan er nog wel àf - wàt? Ik lust ook nog wel een biertje.’

‘Schoonheidsdorst! Maar je moet denken daar heeft-ie Fie nou juist voor,’ riep Haanstra, en zocht haar oogen weer.

‘Dat's waar,’ zei Frederiks, hoofsch buigend naar 't mollige vrouwtje. ‘En wij zullen de schoonheid huldigen naar haar wensch.... Aannemen!’

‘Wat zeg jij wel van al dat gedaas?’ En Huib plotseling voelde Fietjes hand warm op zijn knie. ‘Schoonheidsdorst, heb je daar ook wel'is last van? Zeker meer van de gewone?’

‘Schoonheid kan dorst doen vergeten, dunkt me,’ zei Huib, om maar iets te zeggen - hij voelde zich licht gehinderd wist zelf niet juist waardoor - en hij keek naar Til Frederiks, wier groote oogen thans hém aanstaarden door een vaag verdriet overwaasd, afwezig.

‘Wèl heb ik van me leven! Zoo'n verfijnde flirt! En kijk die daar Tilletje verliefd bij aankijken,’ riep Sophie de Bruine. ‘Til, je hebt een verovering gemaakt vanavond hoor!’

Mevrouw Frederiks schrok op en bloosde

verlegen. ‘Hè, toe man,’ zei ze, blikkend naar zijn oogen die langs haar heen tuurden. ‘Verdedig jij me toch 'is en zeg dat ik heelemaal niet gesteld ben op veroveringen.’

‘Och maar, kindjelief, doe toch niet zoo allemachtig onnoozel!’ Er kraste echte kregelheid in Otto's antwoord. ‘Na wat meneer Hoogland daar gezegd heeft, kan je niet beter doen dan hem gracelijk bij ons te dineeren vragen.’

‘O!.... Zoo.... Nou!.... Als jij dat graag hebt, dat wil ik wel, hoor; komt u 'is, meneer Hoogland. M'n man heeft dadelijk erg geroepen over 't geen u geschreven hebt. Wat zei je 'r ook weer van, Ot? O ja, je hadt, geloof ik, juist zelf zoo iets over de wolken.... willen....’

‘Kindje, kindje, kalm nu maar, 't is al goed,’ beduidde Frederiks haastig haar te zwijgen. Hij legde een hand op de hare en keek haar strak in de oogen.

‘Hè-hè! Mevrouw, mevrouw, daar heeft u zich leelijk versproken, hè, hè, hè!’ schetterde Geelveld.

Huib intusschen had zich eerbiedig naar haar over gebogen. ‘Mevrouw,’ zei hij, ‘als ik bij het noemen van het woord schoonheid u heb aangezien, dan is dat geheel onwillekeurig geweest en verklaarbaar genoeg, zou ik denken. Intusschen, een volgende maal zal ik met heel veel genoegen eens naar mevrouw Noordzij kijken,’ ging hij voort en keerde zich glimlachend naar zijn buurvrouw, ‘wanneer zij dat tenminste permitteert.’

‘Wel! Jezus! Hoor je hem! Een Don Juan op-en-top!’ deed Fietje weer oprecht verbaasd. ‘Dat had ik niet achter jou gezocht, zeg! Nou maar, je bent een schat, hoor, je mag eens meer met me uit! Wil je gelooven,’ (ze keek er Frederiks bij aan) ‘als die vent van mij d'r niet bijzat dan gaf ik 'm een zoen!’

‘Don't mention me, alsjeblieft,’ weerde Noordzij af.

‘Jawel-jawel! Dat kennen we! God-God, ik zou geen leven hebben tot morgenochtend toe. Je hebt er geen idee van, Til, zoo jaloersch als dat mannetje van mij zijn kan.’

‘Intusschen,’ begon Frederiks weer, rekkend zijn bovenlijf en hals, als wilde hij zich boven deze vulgariteiten uitheffen, en hij wendde zich opnieuw tot Noordzij, ‘is onze kwestie een weinig op de achtergrond geraakt. Maar ik wou je toch nog wel'is vragen: Wat hou-jij eigenlijk voor primair bij een kunstwerk, de idee, de.... nou ja.... de bedoéling, het géestelijke, óf wat wij meer speciaal de visie noemen, het zinnelijke element?’

‘Ja.... och....,’ antwoordde de criticus nu, plukkende aan zijn baardje. ‘Dat zal wel zuiver individueel zijn, zooals feitelijk alles in de kunst, nie-waar? Aller-individueelste expressie van aller-individueelste emotie! Maar wát brengt de allereerste emotie teweeg, bedoel je.... Ja.... Ja.... Dat's een heel diepzinnige kwestie. Ik voor mij zou toch altijd zeggen, waar 't heele proces geestelijk is, iets innerlijks, een gedachte.’

‘Nou, ik dan niet, hoor,’ bromde Haanstra, terwijl hij zich een pijp stopte. ‘Ik zie iets dat me treft.... me een klap geeft.... me emotionneert als je 't zoo noemen wilt.... en dat schilder ik, precies zóó als ik het zie! Afgeloopen!’

‘Nou ja juist, beste vriend, nou ja juist,’ knikte Noordzij met zijn minachtend-fijn lachje. ‘Precies zooals je 't ziet. Geëmotionneerd ziet. Maar wat is het nu feitelijk, wat emotionneert je? Dat is de kwestie maar. Is dat je indruk, onmiddellijk, de kleur, de lijn, de materieele wereld als zoodanig, of is het de combinatie van die indrukken met zekere gedachten, die al in je aanwezig waren, primair aanwezig, die diep in je liggen, verborgen, je weet het niet.... je ként ze zelf niet.’

‘God-allemachtig, zeg! 'k Wou dat ik een haring had die zoo kon kletsen.’

En de schilder, schouderschokkend, zoog uit alle macht aan zijn pijp en pufte dikke wolken in de richting van Til Frederiks, die even, pijnlijk, oogknipte.

‘Je argumenten zijn, als gewoonlijk, veel méér pittoresk dan overtuigend, Haantje,’ zei Frederiks met een zuurzoeten glimlach.

Maar Noordzij, steeds aan zijn baardje plukkend, lachte hoonend en sprak met zijn scheefgetrokken mond: ‘Je zoudt er niet lang plezier van hebben, amice, van je haring! Je at 'm op! De eerste katterige ochtend de beste! Met kop en al! Probatum est!’

Er werd algemeen gelachen. Alleen Frederiks keek een weinig gehinderd ondanks zijn mee-knikken en -schokken. Het speet hem, dat zijn telkens begonnen diepzinnig gesprek met Noordzij maar geen voortgang krijgen kon. Het zou zoo interessant zijn, den grooten criticus zich eens te hooren uitspreken over die fijnste dingen der kunst, en tegen hém, Frederiks. En hij was al zoo'n eind op weg geweest. Maar met zoo'n bruut-van-een-schilder erbij kon je nooit eens praten.’

‘Weet je wat, ik breng je straks even thuis, en dan spreken wij er nog eens over,’ zei hij met strakken ernst, toen 't gelach was uitgestorven. ‘'t Is een hoogst belangrijke kwestie, waarover ik graag je opinie is heel precies zou willen weten.’

‘O God! Krijgen we dát weer! Gezwam in de nachtlijke ruimte! Nou maar, ik ga na' bed!’, riep Fietje uit.

‘Hè nee toe, mannie, waar moet ik dan blijven,’ smeekte Mathilde. ‘Ga nou mee straks. Je weet, mama zou op ons wachten....’ En, tot Fietje, als verklaring: ‘Mijn moeder logeert bij ons op 't oogenblik.’

‘De schoonmama, die lieve dame!’ spotte Geelveld schel.

‘Kindjelief, daar kan ik nou toch heusch niet op letten,’ zei Frederiks ernstig. ‘Ik heb je vooruit gezegd, wil je mama vragen, best, maar ik kan mij niet aan haar gelegen laten liggen. Als ik 'is iets met Noordzij te bespreken heb - iets belangrijks van litteratuur....’

‘Nou ja, jakkie, dat kan toch wel'is op een andere keer! Toe, komen jelie liever weer eens gauw bij ons eten, hè?’ vroeg Til aan de Noordzij's.

‘Héél graag!’ De criticus boog zich naar haar over met gretigen blik. ‘Ik geloof inderdaad, amice, we kunnen dat gesprek nog wel een beetje uitstellen. Er is niet bepaald haast bij. En attendant zal er toch nog wel eens iets geschreven worden, en geschilderd ook misschien, zij het dan afgewisseld met het eten van haringen.’ Noordzij kon nog niet afstappen van een aardigheid, waar hij zooveel succes mee had geoogst.

Pratend en grapjes makend, spottend of hevig bewerend, bleef het gezelschap intusschen nog wel een goed uur bijeen. Tot eindelijk mevrouw Frederiks, met angst en droefheid in de oogen, haar man begon te smeeken, nu toch mee te gaan. Twaalf uur was het bijna, zoo onaardig tegenover mama! Antwoordend, kwasi luchtig, met ironische opmerkingen, zond Otto zijn vrouw heimelijke blikken van woedende ergernis toe, zocht soms ook verstandhouding in Noordzij's oogen. Doch deze bleef, met opgetrokken wenkbrauwen, baardplukkend voor zich uit glimlachen, trok telkens als in gedachte zijn mond wat scheef, terwijl Haanstra, onverschillig, doorrookte, en Geelveld, zonder daar uitleg van te geven, onbedaarlijke lachbuien veinsde. ‘Jezus, Ot, wat een beest ben jij toch voor je vrouw,’ riep Fietje ten slotte uit. Toen, schouderophalend, stond Frederiks op. ‘Voor uit dan maar! Wacht, even betalen....’

‘Niks van waar, hoor, je bent een schat,’ zei zijn vrouwtje angstig en lei een hand op zijn arm. Maar hij scheen het niet te merken; ze stonden allen op, liepen een eindje

gezamenlijk; dan werd er afscheid genomen. Huib stapte met Geelveld de Leidsche straat in.

Die uitnoodiging, eens bij Frederiks te komen eten, had het vrouwtje, met haar al te ernstige, te groote oogen, op 't laatste moment nog eens herhaald. En Hoogland beloofde, hij zou een visite komen maken.

Zoodra ze alleen waren, vroeg Geelveld: ‘Nou?.... Wel?.... Wat vind je d'r van? Dat's nou je amsterdamsche bohême!’

‘Een lief vrouwtje, dat van Frederiks,’ zei Huib strak. ‘Trouwens die Fietje vond ik eigenlijk ook wel aardig, wel vreeselijk goedig, geloof ik!’

‘Ja!.... ja!.... ja!’ lachte de student luidruchtig en met iets opgeluchts in zijn stem. ‘'t Is me 'n stelletje, hè? Die arme Noordzij, hij zit zoo onder de plak! Dat kan je van Frederiks tenminste niet beweren, wat? God-bewaar-me!’

‘Och, vin-je? Me dunkt, je kunt er over 't algemeen zoo weinig van zeggen. Als er géén vreemden bij zijn, doen ze nét omgekeerd misschien!’

‘O ja? Heb jij dat wel'is bijgewoond? Hoogland, de psycholoog! Nou maar, 't is mogelijk, hoor. Ik weet dat zoo niet. Maar wat ik wel weet, zeg: huwelijk of collage, 't is al één pot nat en ik moet er niks van hebben voorloopig, hoor!’

‘Is 't waar wat ze zei, ben jij niet meer met.... hoe heet ze ook.... Nelly geloof ik?’

‘Wat? O jawèl!’ - De medicus krulde z'n lippen weer en keek stroef voor zich uit. ‘Kalmpjes aan, hè? 't Kostte me te veel tijd en geld verleden jaar. 'k Heb 't een beetje laten luwen.... Maar.... nou ja.... zoo nu en dan.... 'k Heb juist afgesproken, ze zal d'r zus 'is meebrengen, moet je toch ook 'is komen kijken, zeg, dat's nét iets voor jou!’

‘Hm! 'k Zal 'is zien,’ zei Huib, en dan wat plagerig: ‘Maar.... mevrouw Noordzij had haar met een ander gezien, beweerde ze.’

‘O wel nee, dat zei ze maar voor de grap natuurlijk. Geen nood, hoor! Als je 's wist, ik heb een suggestieve macht over dat kind, enorm gewoon!.... Ja, 't is een bijdehante bliksem, die Fie, hè? Wat heeft ze Frederiks 'n paar malen lekker te grazen genomen, heb je 't opgelet? Zoo'n ijdeltuit ook!’

‘Sommige dingetjes van 'm zijn toch wel aardig.’

‘O zeker, zeker, hij héeft wel iets. Maar hij verbeeldt zich zoo enorm veel meer! Hij gelooft eigenlijk dat hij een uiterst verfijnd, een sensitief en subtiel artiest is, vat je! En tegelijk groot, ruim! Hij wil romans schrijven, maar hij brengt het nooit verder dan een onderwerp en een eerste hoofdstuk. Dan heeft hij precies gezegd wat hij te zeggen had. Er zijn er meer zoo tegenwoordig. Vooruit een plan maken, een roman componeeren, dat vinden ze uit den booze, daar zien ze minachtend op neer. Dikke boeken, brr! Zoolang kan de inspiratie immers nooit duren!’

‘Nou, och! Misschien hebben ze daar ook wel gelijk in,’ wou Huib leukweg zeggen, maar zijn stem klonk een weinig te ironisch.

‘Wat?.... Nou, kóm, zeg!.... En de franschen dan? Balzac, Flaubert, Zola? Nee! Wij Hollanders zijn zoo kortademig, zoo asthmatisch, 't zit in 't klimaat misschien.’

‘Nou aju, hoor, ik sla hier af. Tot ziens! Loop weer eens 'an!’

‘Ja-ja, dat's goed!’

Huib stapte stevig door. Hij wist zelf niet hoe het kwam, dat hij in-eens zoo'n rustige stevigheid in zich voelde, zoo'n krachtige overtuiging, te kunnen wat hij wou. Ja-ja, bromde hij in zich zelf, te kortademig.... én te gauw tevreden! Wat zulke kerels toch dazen kunnen. Belangrijke ‘kwesties’ noemen ze dat, waarover ze zammelen. ‘Kwesties, haha!’ In zijn eentje lachte hij overluid.

Een roman! Verduiveld ja, hij ging ook eens een roman schrijven. Die kerels eens laten zien, dat hij nog wel wat anders maken kon dan sympathieke stukjes over de wolken, de sterren! Och, ze waren misschien niet kwaad geweest, maar nietig, niet half de lof waard die er vanavond aan gegeven was. Pf! Wat 'n gewichtigheid! Neen, een roman maken, een werkelijken, een grooten roman. Dien kalm en flink maken,

dóórzetten. Lang bedenken natuurlijk eerst, wát hij er allemaal in brengen wou, en dan zijn personen vooral goed afdenken, met hen leven in zijn gedachten,

kompleet ze kennen vóór hij begon te schrijven. Hoe dikwijls, bij 't lezen van verhalen, kreeg hij den indruk dat de auteur zijn menschen eigenlijk zelf niet goed voor zich gezien had.... En dan verdeelen je stof over een bepaald getal hoofdstukken. Verduiveld, ja, dat was mannenwerk!

Intusschen, die Frederiks kón wel wat.... hij 'had' wel wat, zooals Geelveld zei.... Het zou toch misschien wel aardig zijn er eens heen te gaan. Dat arme vrouwtje! Een beetje zeurderig, ja-ja.... maar wel mooi.. 't Zou leuk zijn, ook haar eens te laten zien.... Wat?.... Ja, wat eigenlijk.... Och kom, kom, nonsens, nonsens!

Hoogland voelde, dat hij bloosde. Welk een dwaasheid ook!

Kon hem die mevrouw Frederiks schelen!

Rustig, met groote stappen, liep Huib naar huis. Hij voelde zich ruim en sterk, merkte niet zijn innerlijke opgewondenheid. Zijn armen zwaaiden door de zoele zomernachtlucht, en hij snoof die op, met genot! Hoe heerlijk was het toch, je jonge sterke lijf zoo rhytmisch te voelen bewegen. Eensklaps, midden op het Koningsplein, stond hij bijna stil. Zijn half-bewuste plan overweldigde hem. Hij strekte zijn arme langs zich neer met gebalde vuisten, keek naar de hoogte en zei met gesmoorde stem als tot den nacht-hemel op: 'Ja! Ja! Ik zal iets goeds maken! Iets rustig sterks, iets gaafs en kompleets!'

(*Wordt vervolgd.*)

Lente
door Julia Frank.

Er heeft iets buiten mijn raam geroepen.. Ik ben er wakker van geworden en lig stil te wachten tot ik het weer zal hooren. Wat het was? Ik weet het niet.... Geen menschelijke stem, geen vogelkeeltje....

Stil, daar is het weer! Een lange zucht die langs mijn raam strijkt, vol geheimzinnige geluiden....

Ik spring het bed uit en open het venster. Ik moet het toch weten, denk ik, en steek mijn hoofd naar buiten. En nu v o e l ik de zucht.... Hij streelt mijn warm gezicht en hals en liefkoost de haren op mijn voorhoofd, hij vlijt zich fluisterend tegen mijn borst en dringt glimlachend door mijn dunne nachtkleeren. Hij kietelt zachtjes mijn oogleden en sluipt langs mijn armen naar mijn schouders.... Hij is vol stille speelschheid en dartele gratie en zijn adem is bedwelmend van vreemdzoeten geur.

Even kijk ik verwonderd naar de kale, grauwe boomen in den tuin beneden en de vale randen van de bloemlooze perken, waarop enkele weken terug nog sneeuwsporen treuzelden. Dan stoeit de zucht langs mijn ooren, buitelt uitgelaten mijn raam in en kruipt over mijn bloote voeten.

En plotseling weet ik dat die zucht de lente is....

Ik steek mijn armen uit en lach, want het is lente! Ik fluit heel hard een straatdeuntje en zing de eerste regels van Schubert's 'Ungeduld' - want het is lente....

Dan gaat aan den overkant ook een raam open en een man met een ingezeept gezicht kijkt verbaasd naar buiten. Ik krijg lust hem een kushand te geven en ga daarom gauw naar binnen. Er zijn zooveel menschen die de lente nooit gevoeld hebben en nooit zullen voelen - en een jong meisje behoort zedig te zijn....

Een oogenblik sta ik glimlachend in de kamer, maar de lente laat me geen rust. Ik loop naar de slaapkamer van mijn moeder en roep om den hoek van de deur.

‘Sta op! 't is lente!’

‘'t Is wát?’ vraagt ze, een verschrikt gezicht uit een deken-toren omhoog-heffend.

‘Lente! lente!’ jubel ik, voor haar bed dansend.

‘Je doet me schrikken! is 't anders niet?’ zegt ze, gaapt en duikt weer in de dekens.

Ik hol terug naar mijn kamer en maak toilet. Een lichtblauwe zomerjapon wordt uit haar winterslaap opgeschrikt. Ik moet toch de lente behoorlijk ontvangen?

Moeder vindt dit niet vanzelf-sprekend.

‘Je gaat toch, hoop ik, zóó niet uit?’

Ik snoep een lepeltje kersen-jam. ‘Natuurlijk, ga ik zoo uit! maar 'k zal er wel een mantel overheen doen.’

‘De menschen zullen je uitlachen!’

‘Ja? Nu, dan lachen ze tenminste nog eens....’

Nu loop ik op straat. De steenen zijn nog vochtig van den nachtregen, maar een brutaal zonnetje slurpt snel alle nat op. Alles lacht. De slagersjongen op zijn fiets, het dienstmeisje dat de bel poetst, de bakker die met platvoeten achter zijn kar sloft, de schillevrouw op den bok van haar wagentje, de groenteman achter zijn goudrenetten en spruitjes, de melkboer over zijn water-en-melk-emmer, de bejaarde weduwe achter haar horretje.... Ze moeten wel lachen, want de lente ravot over hun kaakspieren. Zelfs het oude huisje op den hoek van het Singeltje, dat den heelen winter zoo zuur heeft gekeken als een gepasseerde juffrouw naast een gefêteerd jong meisje, schijnt zich iets hooger opgericht te hebben en probeert te glimlachen.

Ik loop met snelle passen. De blauwe japon wappert onder den mantel uit. Mijn voeten zijn licht, maar mijn hart is zwaar - van weelde.

In een smalle straat vlak bij de stad is een man bezig met 't groenschilderen van een bloemrekje. Haha! die man voelt de lente ook! Ik knik hem toe en lach. Hij is al oud, dus 't mag wel....

Maar hij denkt er anders over, fronst zijn wenkbrauwen en verft door. Misschien staat zijn vrouw wel achter hem....

Op 't plein, dat blij te stoven ligt in malsche zonnestralen, staan vier Joodjes met bloemen. Tulpen - roode, gele, rose, lila -, sneeuwballen, seringen, de eerste viooltjes...

Ik koop van ieder een bosje viooltjes en betaal natuurlijk veel te veel. Want ze zien wel dat ik vandaag niet af zal dingen. Ze staan snaterend om mij heen en duwen verkoop-lustig tulpen en seringen onder mijn neus. Maar mij zijn die vier bosjes viooltjes genoeg en ik breek uit den kring.

Vijf passen verder bedenk ik me echter: het kleinste Joodje heeft zoo'n vies gezicht en zijn oogen zijn zoo ontstoken.... Van hem koop ik nu toch maar een stuk of wat gele tulpen, met prachtig groen blad.

Het moet wel vreeselijk zijn op zoo'n lentedag ontstoken oogen en een gezicht met zweren te hebben....

Mijn handen vol vloemen wandel ik verder. Een lange meneer, achter op den bijwagen van een tram, kijkt verwonderd naar me, maar als ik glimlach, wendt hij 't gezicht gauw naar een anderen kant. Stakker, hij weet niet dat 't lente is!

In de eerste winkelstraat die ik doorloop, zie ik een kennis. Hij zet zijn gezicht zoo barsch mogelijk, en daarin heeft hij gelijk, want ik liet hem eens een blauwtje loopen en dat is niet prettig. Maar hij komt toch van den overkant naar mij toe.

‘Hoe gaat het?’

‘Best! zie je dat niet aan me?’

Hij kijkt nog barscher.

‘Je bent zeker weer verliefd!’ zegt hij onbeleefd.

Ik krijg een onweerstaanbaren lust hem midden tusschen de menschen op zijn kin te tikken, zooals verstandige moeders haar huilende babies wel doen. Maar mijn handen zijn vol bloemen.

'Je raadt het! ik ben verliefd!'

'Ja, dat dacht ik wel! Op wie - als ik vragen mag?'

Ik lach.

'Op wie? - Op jou! en op de zon en die bloemen en die tram en het sigarenwinkeltje daar en dat plasje en die leelijke ouwe dame en dat eindje touw en....'

Hij schudt 't hoofd.

‘Wat bezielt je?’

‘Hemel, jongen - het is lente! Voel je dat niet?’

‘Voor mijn part was 't winter!’ zegt hij stroef.

Ik laat hem staan en ga verder. Een oud kereltje helpt een kar tegen de brug optrekken; het touw spant over zijn krommen rug. O, ik wou dat ik mee mocht trekken! ik voel zoo'n te-veel aan kracht in mij!

Voor mij uit loopt een opzichtige jonge vrouw met een verwelkt gezicht. Ze kijkt telkens half-achterom, als verwacht ze iemand ik zie dan haar moede oogen en geverfde lippen. Maar - ze heeft een voorjaarshoed op! Zij - zij heeft wél de lente gevoeld!

Ik loop iets harder en kom haar opzij. Dan zien we elkaar plotseling aan en glimlachen, begrijpend.

‘Het is lente!’ zeg ik.

‘Ja, heerlijk!’

De lentehoed van zwart gaas met de zilveren roos is nu achter mij. Vóór mij stapt een dikke dame in een bontmantel. Het bederft mijn stemming en ik loop harder om dien winter te passeeren.

De kleine goot-plasjes liggen te knip-oogen in 't felle zonlicht; troepen luidruchtige musschen kwetteren bedrijvig in de kale boomen van de grachten; in stille zijstraten prijzen schor-kelige venters hun waar aan.

Blij stap ik verder, af en toe neuriënd. Sommige menschen die langs mij gaan kijken afkeurend. Het drukke stadsgedeelte ligt achter me. Waar nu naar toe? De rommelige volksbuurten in? of de tram nemen en heelemaal naar buiten rijden? om water en schepen te zien?

Besluiteloos sta ik stil voor een laag huisje, dat per ongeluk tusschen de hooge collega's staan gebleven schijnt te zijn. Een oude juffrouw, met een kapje op 't dunne grijze haar, zet een geranium voor 't venster. Dat zoo'n oudje ook de lente voelt, wat aardig denk ik.

Ze kijkt me boos aan, kwaad om mijn in-kijken zeker, maar ik lach, en breng mijn gezicht vlak voor 't glas.

‘Wat doet u dat prachtig op tijd!’ roep ik.

Ze schrikt, gaat een stap achteruit. Mijn lachen verstoort haar blijkbaar nog meer en met een plotselinge beweging tikt ze tegen haar voorhoofd.

‘Haha! kom er maar eens uit, grootje! en voel eens hoe lekker 't zonnetje schijnt!’

Nu wordt haar gezicht angstig en ze wijkt terug tot achter in haar kamer. Ze denkt dat ik gek ben....

Er komt een tram aan en ik stap in, terwille van mijn bloemen geholpen door den conducteur.

‘Lekker weertje, dame! een mensch knapt er compleet van op!’

Hij heeft gelijk en ik denk er even over of hij 't mal zou vinden als ik hem een bosje viooltjes gaf.

Twee oogen aan den overkant leiden echter mijn gedachten in andere banen. Het zijn hard-blauwe oogen met een donkere pupil en lange, zwarte oogharen. Machtige oogen..

Ik moet er telkens naar kijken. Ook naar den mond - warme, volle lippen....

De man van de oogen en den mond kijkt nu ook naar mij; zijn blik is welwillend en helt naar een glimlach. Het maakt me onrustig.

Als ik nu eens naar hem toeging en hem kuste? Ik heb er lust in, omdat zijn mond zoo rood en warm ziet en het is toch lente? Waarom kan dat nu eigenlijk niet? Is het zoo wonderlijk dat je verlangt naar een kus? En dat je daarvoor een mooien mond uitkiest?

Ik denk me 't geval in. Als we nu eens niet in een tram zaten, bijvoorbeeld.... nu ja, dat doet er ook niet toe, ergens waar 't beter is dan in een tram.... Ik zou naast hem gaan zitten en zeggen:

'Laat me u één zoen geven! Het is lente vandaag en ik snak naar een mond op den mijne....'

O, ik krijg het warm! De oogen aan den overkant beheerschen me. Ik spring op,

vraag den conducteur te laten stoppen. Midden-in de rommelbuurt sta ik nu, met mijn handen vol bloemen en een hart vol verlangen. Mijn beenen zijn zwaar van 't lange loopen.

Ik ga naar huis, gestemd tot lachen en weenen beide. Tot lachen - omdat de lente er is die me verlangen doet, tot weenen - omdat ik verlang en niet krijg....

Thuis hebben ze ook ontdekt dat de lente er is. Als 't weer zoo zacht blijft, gaan morgen de gordijnen er af en beginnen ze aan den schoonmaak....

Ik zet mijn bloemen in 't water en ga naar boven om mijn blauwe japon uit te doen. Mijn kamer is nu vol zoete voorjaarslucht. Ik val neer voor 't open venster en snik 't uit:

'O lente - o lente!'

De mist
door Jan Prins.

De mist, onzeker,
dan grauw, dan bleeker,
  is om ons heen.
De schim van stranden,
van wijde landen,
  verzonk, verdween.

Wij turen, turen
door eenzame uren,
  en dan, een wijl, -
als vanuit droomen
tot ons gekomen, -
  verschijnt een zeil.

Wij zien, - een rimpel
in 't licht, - den wimpel
  hoog in den mist
voorbij ons drijven.
Daaronder blijven
  als weggewischt

de vage lijnen
die weer verdwijnen.
  Een horen klinkt,
en met gerinkel
rukt er een schinkel....
  En dan verzinkt

alles in 't wijde
vaal uitgespreide
  voor ons gezicht.
De mist, al-nauwer,
dan bleek, dan grauwer,
  klemt om ons dicht.

Zeeuwsche mijmeringen
door P.H. Ritter jr.

XXII.
Vlissingen, de wachtster onder de Zeeuwsche steden.

Voortijlende toerist, die de wereld beschouwt als eene reeks van kinematographische tafereelen, - ik grijp U bij de panden van Uw gutta-percha-jas en ik neem U mede uit de groote, holle Stationswachtkamer van Vlissingen, waar ge de lijnen en sterren van de reusachtige spoorwegkaart, die op den muur geteekend staat, aanstaart door de bewasemde glazen van Uw lorgnet, en in het denkbeeld gesterkt wordt dat heel Europa niets anders is dan een reusachtige wiskundige figuur. Ik neem U mede, want voor de boot naar Londen op stoom is moet ge, zij het één ondeelbaar oogenblik, beseffen dat Uw spoorwegknooppunten en landingsplaatsen levende wezens zijn, dat zij een ziel hebben onder hun verkeerskleed, een droomend, een hunkerend, een menschelijk innerlijk. Gij hebt in Uw leven vele eindelooze wegen betreden, dus ge zult er niets tegen hebben dat ik U leid langs het lange grijze pad, dat de verweg liggende spoorhal met de oude stad verbindt. Het pad is leeg en wijd en ge ziet uit over groote ruimten met kanalen en schepen. Maar hoe heb ik het nu met U? Staat gij stil, voor de eerste maal van Uw leven, en luistert gij, en ziet ge mij aan, met Uw groote brilleoogen, die als uileoogen zijn onder Uw sportieve pet? Uw heele wezen, vol bevroren bewegelijkheid, is aan het ontdooien in de zachtstovende Walchersche Zon en in de zachte verwondering die U omwasemt. Uw Baedeker steekt uit Uw borstzak als een verflenste roode bloem, en een groote zilveren horogeketting hangt slap over Uw vest als een nuttelooze guirlande. Wat is er met U aan het gebeuren, dat heel Uw fictieve feestelijkheid verdwijnt, dat Uw koorts aan het minderen is, en ge Uw hoofd verkwikt voelt door langzaam opkomende heldere gedachten? Ik zal het U zeggen, - het is het Zeeuwsch fluïde, dat in de lucht is en waardoor ge nimmer vergeefs omgeven wordt, het Zeeuwsch fluïde dat den hevigst-bewogene tot een gewonen peinzer maakt. Ge hebt even gekeken onder den boog der lage boomen van het weegje naar Souburg, het lange lichtgroene prieel dat de twee Zeeuwsche steden vereenigt, de fluisterende loofgang, waar het gras tusschen de oude eerwaardige steenen groeit en waar de vogels fluiten om de kleine witte huizen met hun groene en witte luiken. Ge zijt aangedaan door de eenzaamheid die om U heen toeft waar ge gaat, de eenzaamheid die aanwezig is, zelfs als er vele menschen zich om U bewegen.

Ik neem U mede langs het lange, grijze pad, dat de verweg liggende spoorhal met de oude stad verbindt. Hoor, in de verte daar hameren fabrieken als Uw eigen jagend hart, ziet aan den horizont daar steken de ontzaglijke gele schoorsteenen omhoog van de lijdelijk wachtende schepen. Ik neem U mede over de wijde, witte vlakten die Vlissingen omringen. Alles heeft hier het aanzien van een plaats van handel en industrie. Er is een veelheid van breede terreinen met spoorrails doorploegd, en er zijn kaden aan het breede, tochtige water van het kanaal met vlak daarbij de hemelhooge gebouwen van de Schelde-werf, waarnaast de reusachtige geraamten van in aanbouw-zijnde schepen, die als voorwereldlijke monsters dreigend omhoog rijzen onder de zacht-deinende wolkenlucht. Ik neem U mee naar al die plaatsen van

nerveuze verlatenheid, waar alles voor het leven staat ingespannen, maar het leven blijft uit, - waar de schepen liggen te schommelen op het breede water en bezige figuren zich heen en weer bewegen, zonder dat een beeld ontstaat van een groote, bedrijvige plaats,

waar de felle ondernemingsgeest siddert, waar het leven zich uitrekt tot uiterste inspanning, maar toch zelden zich afteekent in een bewegelijk stadsaspect - en al het nijver vertoon niet kan verhelen dat er hier eenzaamheid en leegte gespreid ligt over een plaats vol begeerte naar grootheid, dat er een smachtende hunkering leeft in die stad met haar omhoogrankende hijschkranen, die uitrijzen ver boven het groene land en Walcheren kond doen van Vlissingens begeerte.

Gedroomde Odyssee.

Wanneer de vogels zwijgen, die elken zomeravond hun stemmen verzamelen in de toppen der boomen, waarvan de bladeren het Abdijplein overschouwen als een zacht bewegend baldakijn, dan is er om de grijze Abdij geen enkel gerucht dan het zuchten der zachte windvlagen die klinken als zeegeruisch in de verte vernomen, en heerschen er geen andere machten dan het licht en de eenzaamheid. De groene hemel, waar een gele maan in bloeit is helder als een edelsteen, en over de schemering der aarde breiden de wijde bogen der loggia die de blanke bleekheid hebben der moskeeën zich zegenend heen. - Hoog boven de boomen rijzen de muren van den ouden bouw met zijne vele spitse torens, als herauten geplaatst voor den grooteren toren die het plein en den bouw en de stad en het land domineert.

Maar binnen het gebouw is er een behoedzamer, verslotener stilte. Het is een schrijn, met hechte wanden, waartusschen zorgvuldig een brekelijk en teeder leven geborgen is. Treed met mij mee, nu de laatste stappen zijn verklonken, wij zullen ons samen laven aan schoone herinnering. In diepe, koele duisternis gaan wij ons baden, zij ruischt aan uit ongekende voegen, zij drijft onder de hooge gothische gewelven der gangen, ze doopt ons hoofd, waar de gedachte wordt aangedaan met roerlooze rust. Treed met mij mee tusschen de wanden der kameren, waar het zoo stil is als in het diepste der aarde en waar door de in lood gevatte vensteren het groene schemerlicht zeeft dat van den hoogen hemel komt. Alle bewegen is hier tot inkeer gebracht, het leven der oude eeuwen is hier versteend, de monniken die hier hebben gebeden zijn voor immer verbonden aan de plaats hunner devotie, waar zij in steen oprijzen uit de slanke kolonnaden die om de gothische schouwen zijn opgericht. Eén venster, geopend, noodigt den geur der linde binnen, die als een heilige boom geplant is in den binnenhof, een cel vol witte bloemen in windstilte bloeiend op het grastapijt, een omwande cel, maar die zich opwaarts opent naar de met pracht van kleine sterren vervulde avondlucht.

Treed met mij mee, ik heb U heimelijker schoonheid te onthullen, als wij met klankende stappen, die galmen als verweg vernomen gezangen de gangen doorschreden zijn en de menigvuldigheid der trappen hebben bestegen. Hier zijn de Statenzalen, het gerucht onzer voeten wordt gedempt door de zware tapijten, en de klop onzer harten wordt aangezet door de kalmte, die het ontluiken onzer opgetogen verwachtingen verbeidt. Hier geuren de eikenhouten beschotten, en hier leeft het feest der gobelins, - in den avond als alle geluiden buiten zijn verstorven, dan krijgt het lang verleden leven, dat binnen beveiligende wanden sluimert, zijn adem weer. Zie de ridders en edelvrouwen tijgen ter jacht, zie de rijk getinte kleedijen, zie het sierlijk bewegen der paarden en de kleurige vruchten der boomen, waaronder de everzwijnen vluchten, - zie daarginds de schepen op dansende baren, de schepen van

Zeeland, die de Spanjolen omgeven en enteren en den purperen gloed der branden doen laaien die prijken in de duisternis.

Maar als gij U verliest in verbeelding, - dan wijk ik van U. Voor mij is meer dan de pracht de stilte het wezen van Zeeland, - ik ben verslaafd aan de suizende rust die mijn ooren drenkt, ik ben verslaafd aan de eenzaamheid, en meer dan de kleuren

en vormen zijn mij de vertrouwde geluiden lief, de muziek, die voor altoos mijn verlangens en droomen begeleidt. Sonoor en statig begint daar de toren te spelen, het is een processie van plechtige klanken die schrijdt door den nacht, zij schrijden voort en zij roepen mij mee, zij lokken mij tot zich en dwingen mij tot volgen, ze betooveren mijn ziel en mijn zinnen, en ik voel mij verdwijnen van U en Uw hunkeringen naar het verleden. Steeds luider en nadrukkelijker roepen de stemmen van den toren, zij worden hoog en ijl nu als vrouwenstemmen, en ik voel mij verwijderd van U en Uw oude gebouw, ik voel mij meegenomen naar de open pleinen, die onder den schijn van het maanlicht liggen uitgespreid als in een helderen dag. - Hoe stil en sneeuwig licht, hoe ongeschonden door schaduwen rust het marktplein nu om mij heen. De graven van Zeeland houden zwijgend de wacht in de rijk gebeitelde nissen van het raadhuis dat rank rijst naar den hemel met den bloesem der kleine doorschenen wolken belegd. - Geen geluiden deinen door de ruimte dan een flauwe windadem die den naklank der klokken doet beven, maar dan is de wereld zoo stil en zelfvergeten als het klare water in een verstolen vijverkom.

Maar zie, daar komt een geruischlooze beweging, het wentelt zacht aan als over een mostapeet, het zijn vreemde, ijle verschijningen die daar naderen, het lijken wagenen, rank zich reppend op gehoorlooze wielen, die rood zijn als de rozen in den morgenstond. zie de stoeten der huiven die dansen op heur kleurige wagenstellen en die, blank en helder, lijken geweven van lelien. De paarden met hun lange zwierige manen leiden ze voort, en ze beuren hoog de pooten als moesten ze waden door het licht, dat lichter en lichter wordt nu de maneschijn in den eersten dageraad vervloeit. Het wordt een tierig leven, een geruischloos feest, een spelende beweging in de spiegele helderheid van den aanvangen den dag. Daar wiegen zij aan in haar dodeinende karren, de kinderen van Walcheren, daar komen zij mij begroeten de heldere blozende bruiden van het land. Zacht glanzen de oogen als donkere druiven en de blozende wangen blinken binnen de huiven der mutsen, als fijne geplooide gordijnen de hoofden omtooverend met geheimenis. Is het een droom, dat mij een karos benadert, en dat twee oogen naar mij zijn toegebogen, twee lachende schalksche oogen, die mij nooden om in te stijgen? Is het een droom dat het lichte getinkel van kleine sieradiën als lokkende belletjes mijn ooren streelt, is het een droom dat ik omhoog wordt geheven, en voort word gedragen op veerende wielen, en dat het verder gaat, verder de heuvelen op en de heuvelen af, waarover mijn stad is gebouwd, dat het verder, en verder gaat langs al de trapgevelen die naar elkaar toegebogen zijn en tersluiks elkaar toelonken, over de verglijdende straten, dat het verder en verder gaat op de maat van de klappende zweepen, die luid uit roepen in den tintelenden ochtend als schallende vogelen? Is het een droom dat ik warm en veilig mij voort voel gewiegd en een zachte blozende arm rond mij slingert, die het bloed mij doet gloeien, en ik mijn wangen voel streelen door een warmen adem, is het een droom dat een roode mond als een bloeiende kers zich wendt naar mijn lippen en dat mijn oog blikt langs twee glinsterende hoofdijzers die wel gouden bloemen lijken, besprenkeld met druppelen van het jonge, dansende licht? Is het een droom dat ik blik in een lachend oog, dat doet denken aan een zomerlucht waar de zon in schijnt, is het een droom dat ik samen ben met mijn liefste, mijn Walchersche schoone, die mij haar lijf en haar ziel reikt omdat ik de minnaar ben van haar land. Gij hebt mij lief, zoo klinkt haar stem, gij hebt gehunkerd naar de kleuren en helderheden, naar de wijdheid en klaarte der wateren, naar de bloemen en bloeiende woningen van den

grond, waaruit ik ben geboren en die mij draagt, ik die het levende teelsel ben van zijn kracht, die geworden ben uit

zijn bloeiende vruchtbaarheid. Gij zijt verslaafd aan den geur mijner hooibergen en aan de zilte tinteling die de zeewind aandraagt over mijn aarde, ge hebt U aan mij verkocht en in mij verloren en nu neem ik U mee door al mijn slierende prieelen, en ik kus Uw lippen terwijl wij spelevaren in mijn onmetelijken minnehof. - Voort gaat het, voort, en de torens der abdij houden hun spitse hoofden oolijk bijeen en lange Jan gaat spelen een nieuw, een ijl en dartel deuntje dat door het gekweel der leeuweriken wordt overstemd. Voort gaat het over de zachte, houten vachten der bruggen, waaronder de kinderlijke wateren argeloos liggen te mijmeren en de luchten weerspiegelen die vol zijn van groeiende vroolijkheid. Als witte vreugdevuren stijgen de stofwolken op om de ritselende wielen en verwonderde vogels tjuiken hun vragende geluiden uit in de opwakende boomen, wier natte ruggen ongemakkelijk schudden in den kordaten morgenwind.

Bezijen de wegen bloeien de kleine kleurige huizen, met hun groene en blauwe en roode luiken die als bloemebladen nog de oogen hunner vensteren beschutten, het is een bonte gaarde, waar alles kleur heeft, waar de kleuren uitdagend pronken, in schelle combinaties, maar die allen te zamen schoon zijn, schoon van leven en schoon van bloei in de blauwheid der luchten, die zich in overvloedspreiden over dit fonkelend paradijs.

Mijn liefste leidt mij mee door den doolhof der omloofde waranden die uitzien op al de kleine kostbaarheden die liggen verborgen in de veilige weelde der welvende Zeeuwsche landouwen, zij voert mij mee langs de weiden en langs de dijken, waar de boerinnekens over verspreid zijn in bonte verzamelingen, dat het wel perken van kleurige bewegende bloemen lijken die over het land zijn uitgestrooid. Zij voert mij mee door de kleine straten der dorpen, waar het wiegen van bloemen is over strakke hekken, en waar de roerlooze zonneplekken liggen te glanzen in een kom van eenzaamheid. - Kent gij het ronde Biggekerke, het is een dorp, zooals er maar weinig op aarde bestaan, zijn kleine keurige witte huizen hebben zich in een kring gerijd om de kerk in het midden, als nonnekens om den pater. Er zijn geen geluiden dan het gekwetter der vogeltjes in den nok van den toren, en de rustige hamer der smidse. Het is er wit, want het wordt steeds gewasschen door het licht, maar het dak van den toren en de daken der huizen zijn glinsterend rood als het volk der geraniums dat staat te kijken achter de venstertjes. En kent gij Zoutelande, dat ligt gedrongen binnen den wal zijner duinen als een kleurige burcht aan de zee? Het lijkt wel een bergstadje, zooals het tegen zijn groote witte heuvelingen met zijn opgetaste, grillige huizen ligt aangeleund. Zijn kleuren zijn donkerder en ruiger dan de tint van Zeeland, en binnen zijn wanden is het minder keurig en welverzorgd dan in de andere dorpen van Walcheren. Zijn kleine straten zijn maar half geplaveid, ge treedt er door zand, dat in het zand der duinen mondt. Ge ziet er geen zee, tenzij ge de steile duinen beklimt, maar ge hoort haar angstwekkend nabij, en ge proeft haar ziltheid en snuift haar geuren, waarmee de kleeren der menschen en de wanden der huizen zijn aangedaan. Op geen plaats van Walcheren gevoelt ge U zoo op een eiland als bij Zoutelande. Van alle zijden bedreigen U de rondbuigende duinen en ge vermoedt aan alle zijden de blauwe oneindigheid. - Kent gij het lange, rechte Westkapelle, met zijn eindelooze straten en zijn eindeloos hoogen uitkijktoren en met zijn breede zeewering, waartegen de spitse, groene golven met hun geschuimde koppen aanschuiven als listige visschen? Kent gij het waardige, deftige Domburg, omgeven door de rechte statie der landhuizen met hun oververzorgde vijvers en perken en met zijn weelde van begroeide duinen?

Wij ijlen voort door het geurige, kleurige land, wij wenden ons om langs de buigende paden, langs de wateren die zoo blank

zijn als de hemel en wij wuiven met de bloemen-omrankte zweep naar de menschen, naar de zacht-deinende kinderen en de zwarte mannen met blanke gelaten, want blanker dan elders zijn hier de gelaten der menschen als was hun wezen doortrokken van het licht dat in hun wereld leeft. Lichter en feller wordt de dag, de gloed der zon vloeit uit in de wereld, ze zengt onze hoofden, ze geeft de huif van de karos een blinking als van gloeiend zilver, ze drijft uit de slooten de zoemende insecten, die als een rijkbestipte voile hangen om het gepolijste paardelijf dat zweet in den brandenden dag. Bloedrood bewegen papavervelden tusschen de helgeele korenmenigten en donkere mannen slijpen de zeisen, die de hittebenauwenis uitkrijschen, waarin de aarde zwoegt. Ons paard stapt trager, en trager genieten wij den zomer, - wij liggen lui en moe van minnen, binnen de zachte ronding van elkanders armen. Het paard stapt voort, de lichte wagen wordt hem als een zware last, de wielen wentelen moeizaam en piepen als de duizend krekels, die de beemden vervullen van hun klagelijk geluid. Wij gaan de witte wegen over en tijgen de witte dorpen door, de beide Souburgen met hun belommerde brinken, en dan den weg naar Ritthem heen. En als wij gaan in de zwaarte van den middag, - en de oogen sluiten zich, nu zij gedrenkt zijn door kleuren en zon, - wat komt er over ons, een loomheid, een verzwakking van opgetogenheid, een weemoed om de verlatenheid der wegen, die daar zoo stil liggen in het eenzame licht? - Zijn wij elkaar niet meer nabij, is onze liefde verschroeid en verdord door de zengende hitte, is ons verlangen vervluchtigt in de egaliteit van de blauwe onbewogen lucht? - Daar is zij naast mij, mijn schoone met wie ik uittoog ter bruiloft in den jongen, tintelenden morgen, - zij laat zich lijdelijk wiegen door den voortwentelenden wagen, de sieraden op haar boezem trillen mee met de schokkingen over de steenen. Waar is haar jeugd, waar is haar joligheid? - Het lijkt of deze dag een leven van jaren was, of de tijd verzwond met onbegrepen snelheid - Zie, zij is oud en gebogen, heur wangen zijn vol van kleine rimpels, haar gelaat is mat en oud binnen het harnas van haar kap. De kleurige tooisels van heur keurslijf hangen als doellooze opschik om haar ingevallen borsten, en haar vermagerde fijne vingers voelen aan als dorre takken wanneer zij zich vastklampt in mijn greep. Over den weg worden de schaduwen langer, en de zware blauwheid die op de helgele landen rust wordt diep- violet. Een enkele vogel komt aangevlogen, en hij slaakt een kreet die klaagt als geween. Er komen kleine krinkelende nevelen aangeslopen en in de verre huizen tinkelen de hengsels der melkemmers die terugkeeren van de laatste ronde. Ik staar haar aan, zij die daar naast mij is onder den blanken baldakijn van ons bewegende bruidsbed, zij spreekt niet tot mij, en haar oogen staren in de talmende schemering. Zij is gansch rustig, de adem deint op en neder, de zachte oogen liggen gedwee onder de lange beschuttende oogleden, en om het oude, tevreden gelaat welft zich de zachte geplooide kap waar de gulden hoofdijzers roerloos aan hangen, bezaaid met spiegelingen van het avondland. En zoo, in den dalenden avond, die mijn gedachten verkoelt, daar voel ik het aan, dat ik haar lief heb ook nu, in haar sereenen ouderdom, haar de Zeeuwsche, die bloeit in het leven, en gelaten de rust en versterving ontvangt die over de boomen en de bloemen komt en over al de dingen die zijn geschapen en waaraan de mensch zich zal toevertrouwen omdat ook zij het wezen der wereld is.

Wij komen aan Ritthem, het kleine dorp aan de uiterste kusten van Walcheren, met zijn twee statige, bedroefde boomenrijen op den top van den dijk, waar het zachte

gras onder het lommer uitligt als in een verlaten zaal. Aan den eenen kant ligt het dorp, tusschen heggen en struiken, en achter den dijk ruischt de zee, waarin

de breede zilverige Schelde onmerkbaar vervloeit. En als het water vervloeien ook mijne mijmeringen. Mijn moede gedachten kunnen het beeld niet vatten, het felle, kleurige beeld dat heel den langen dag mij boeide en mij aandeed met opgewondenheid. Heel het opgetogen leven van kleuren en vormen verflauwt, er is alleen maar in mij de grijsheid van de zee en het zachte onophoudelijke ruischen der wateren. - De reis in de trantele kar is vervluchtigd, en het gelaat der liefste vervaagd als het land in de neveling. Een dichte, grijze wolk glijdt heimelijk aan over de Schelde en de duisternis omtijgt de vormen der boomen die dood zich verheffen aan mijn zijde, want geen winderitseling beroert hun gebladerten. - De oogen staren in een diepe, holle duisternis, - en alleen is er het geluid, het monotoon geklots van de golven dat aandringt, dat zich nadrukkelijker betoont, dat mij lokt en mij roept. - Maar het is als komt in de wateren veerkracht, het is als beweegt er iets in dat gestuwd wordt door menschelijken wil. Nader komt het en nader en het schijnt zich te richten naar mij. Syncopisch weerklinkt het tegen de deining der baren, het lijkt wel een riemslag die aankomt op de kust. En opeens, als de nevel zich scheurt, en de wereld een groote open ruimte wordt, waarin hoog de sterren zijn ontvonkt, dan ontdek ik wat vreemd en ongeweten mij omspeelde, - daar nadert een klein schip, en de oude veerman aan de plecht roept mij tot zich en zijn stem die klinkt als een windvlaag, aanwaaiend uit onbestemde verten, zegt mijn naam. ‘Gij hebt getuigd van Uw hunkering naar de eenzaamheden, en dit is verstaan, dit is verstaan door hem die de eenzaamheden der wateren kent. Nu zijt ge mijn prooi, want ik richt mijn bark naar de domeinen waar ge U aan de wijde eenzaamheden verzadigen kunt. ‘Stijg in,’ - en hij nam mij in zijn wijde armen, en tilde mij in zijn schip en voer weg met zijn buit, onverstoorbaar zijn riemen hanteerend, dat de boot onmerkbaar weg schuift en verder en verder deint over de Schelde. - Waarheen de vaart zich richt blijft mij verborgen. Het is alsof een onzichtbare macht de kiel voortstuwt, zacht heft zich het vaartuig op de weeke ruggen der baren en deint weer neer en de duizende ruischende wateren vallen over elkander neer in de duistere ruimte. Een vochtige wind sluipt aan in den nacht, hij brengt huivering over mijn leden en hij zoemt in de zeilen van het langzaam wegdrijvende schip. - Ik roep mijn makker aan, ik vraag hem, ik eisch van hem, ik schreeuw het hem uit, dat hij mij zeggen moet wat het doel is van deze verraderlijke vaart. Maar hij zwijgt stil, zijn oogen lijken geloken, zijn lange bleeke handen bewegen werktuigelijk de riemen en zijn witte baard zwiert uit op de tocht van den wind. Waarheen - waarheen, naar welke troostelooze eenzaamheden voert ge mij, arm droomend en geloovend menschenkind, naar welke vage gebieden waar de wateren zich neerstorten in het niet? - De uren schijnen eindeloos en eindeloos is de druischende muziek van het onverstoorbaar rijzende en dalende water. De uren glijden heen, en een bleeke glans gaat de nachtlucht tinten en de onmetelijke bewegende vlakte. En daar opeens in den eersten schemer van den weerom beginnenden dag, wordt het mij openbaar, dat wij wijken van het land, dat wij heengaan voor immer van het land van mijn liefde, dat ver weg ligt aan den horizont, met zijn boomen en huizen en torens, wier speelwijze over de wateren neuriet, verloren in een onbenaderbaar verschiet. Hoog en angstwekkend rijzen de golven, de groene rulle massa's die aan komen daveren uit den oceaan, die ontembaar zich heffen en neerstorten op het kleine vermetele schip. Het land zinkt weg in de zee, het groene land met zijn donzig-witte kusten, heel Zeeland zinkt weg en mijn ziel is vol weemoed om den voor immer prijsgegeven droom.-

Kroniek.

Boekbespreking.

Emmy van Lokhorst, Lenoor Sonnevelt, 2 dln., Rotterdam, W.L. & J. Brusse's Uitgevers-Maatschappij, 1918.

Het is nu wel duidelijk, dat na Hilda van Suylenburg en de eerste jaren der Vrouwenbeweging, na de periode der hobbezakken en der kortgeknipte haren, - om van Mina Kruseman en haar ‘emancipatie’ nu maar in 't geheel niet meer te spreken - een geheel nieuw vrouwengeslacht, waarschijnlijk wel overal in Europa, maar zéker in Nederland tot vollen wasdom is gekomen. Een geslacht dat de z.g. rechten der vrouw - waarover toch zooveel en zoo onnoozel is getwist! - absoluut vanzelfsprekend acht, daar zelfs niet verder over denkt of schrijft, (of 't moest over het vrouwenkiesrecht zijn, maar ja, in de politiek is men nu eenmaal gerèġeld een kwart-eeuw ten achter!) Onze meisjes en vrouwen werken en studeeren, bezetten allerlei ambten en betrekkingen, treden op in de maatschappij, weren zich in wetenschap en kunst, met een gemak, een rust, een zelfvertrouwen, alsof dat alles altijd zoo geweest is. En ongetwijfeld juist doordat het zoo heel gewoon geworden is, dat vrouwen als mannen werken, als mannen studeeren, als mannen praktizeeren, gevoelen zij in 't geheel geen behoefte meer, ook verder als mannen te doen, zich als mannen te kleeden, als mannen met mannen om te gaan. Er is een tijd geweest dat vrouwen ‘heele heeren’ waren, nu zijn zij weer onze vrouwen en onze meisjes geworden. Superioriteit van het eene geslacht boven het andere - wie spreekt nog over zoo iets! Elke sexe heeft haar eigen superioriteit en die der vrouwen heeft sinds overoude tijden in de sfeer van het gevoel gelegen. Een échte (niet de zoogenaamde!) superieure vrouw is een vrouw van groot en levend, fijn en tintelend gevoel, die lijden kan en toch een houding handhaven, die bijna breekt en toch nog glimlacht en altijd bekoort! Als in dit verband van ‘bekoren’ gesproken wordt, moet vooral niet enkel aan lichaamsschoonheid of smaakvolle kleeding worden gedacht - ofschoon ook deze z.g. uiterlijkheden zeer zeker tot vrouwelijke superioriteit bijdragen! - Maar ook zonder deze beide kan een echte vrouw bekoren, n.l. door haar gratie, hetgeen een bijna puur geestelijke eigenschap is, en door haar teederheid - maar door haar teederheid vooral! Een vrouw b e h o e f t geen moeder te zijn - ook de wreedheid van dat beweren moesten wij toch eindelijk eens geheel laten varen! - een vrouw behoeft zelfs niet altijd ‘zacht’ te zijn. Maar een onmoederlijke, een onteedere, een moeilijk ontroerbare vrouw - dat ís geen vrouw, dit is stellig nóóit en nimmer een superieure vrouw!

Is het, gezien dit alles, wel eenigszins verwonderlijk dat er - nu de vrouwen dan álles mógen, nu de vrouwelijke neigingen en krachten eindelijk geheel en al zijn los gekomen - zooveel goede romancières verrijzen? Een goed roman-auteur moet objectief zijn, zeker, een scherp kijker, een onvermurwbaar criticus, onbeneveld en -verzwakt vooral door sentimentaliteit - ongetwijfeld! Maar zonder warmte, zonder teederheid bereikt men niets in dit kunstgenre, in het verhaal van menschen en hun lotgevallen. Zonder teederheid, zonder liefde is begrijpen van menschen onmogelijk, en wat zou een roman kunnen zijn zonder dat de personen erin door hun eigen auteur begrepen waren? Welnu, een echte, fijne vrouw is een fijn en intuïtief begrijpster.

Emmy van Lokhorst is het al zoo verheugend groote aantal goede hollandsche romancières en vrouwelijke novellisten met haar sprankelende persoonlijkheid komen

aanvullen. Even teeder als geestig, even doortastend als liefdevol van aanvatting, even intelligent als ontroerbaar (ik koos het algemeenste woord) is zij eigenlijk al dadelijk geslaagd. Wat men totnogtoe over ‘Phil's Liefdedrama's’ heeft geschreven, lijkt mij (voor zoover ik het las) onvoldoende, niet de kern rakend, de hoofdzaken voorbijgaand. 't Is waar dat de critici in de war zijn gebracht door dien ongelukkigen, dien misleidenden nieuwen titel: Phil's Amoureuse Perikelen.*) Zeer ten onrechte, en tot schade aan den indruk, heeft die dwaze titel aan coquetterie, pikanterie, aan frivoliteit doen denken. ‘Liefdedrama's’ was teeder-ironisch, fijn humoristisch - zooals de novellen zelf. Behalve het laatste, het zevende, misschien, dat een weinig te extatisch, te rhetorisch-lyrisch uitviel, lijkt dit half dozijn episodetjes uit een en hetzelfde meisjesleven mij wonderlijk één van toon, altijd te ernstig om frivool, te luchtig om neuswijs te schijnen, altijd oprecht, maar nooit rauw of nuchter. Ik kan er hier - om verschillende redenen (ééne waarvan men tusschen omslag en titelblad verklaard zal vinden) - moeilijk op doorgaan. Ik wilde alleen maar even constateeren, dat met die eersteling Emmy van Lokhorst zich onmiddellijk, en elegant, in de groeiende rijen der goede nederlandsche romancières is komen zetten - en dat zij in die rijen een figuur maakt, zoo voordeelig als een echte, een gelukkig weer héél moderne vrouw maar kán verlangen!

Doch nu geldt het haar eigenlijk eersten roman: Lenoor Sonnevelt. Ware dit boek een twintig jaar vroeger geschreven - absurde onderstelling! laat ik liever zeggen: ware ditzelfde gegeven bewerkt door een romanschrijfster uit den tijd en van de soort: De Jong van Beek en Donk - een wel zéér scherpe aanklacht tegen ‘de mannen’ zou er uit hebben opgeklonken. Wat door een man in dit boek misdaan wordt, 't is dan ook waarachtig geen kleinigheid. Lenoor is bij 't begin van het verhaal een meisje van zestien jaar en leerlinge eener H.B.S. voor jongens en meisjes. De ‘coëducatie’ heeft haar tegenstanders - dit boek zou dienst kunnen doen als een document in de bewijsvoering, dat mannelijke leeraars dikwijls, zoo niet in den regel, gevaarlijker zijn voor vrouwelijke leerlingen dan die goeie jongens, haar kameraden. De directeur der H.B.S. van Lenoor blijkt een man, voor dit ambt van groote verantwoordelijkheid, en waarvoor stricte zelfbeheersching eerste vereischte is, absoluut ongeschikt. Dankbaarheid, gehechtheid, liefde, met hoeveel gemak weet de prettige leeraar, man in de kracht van zijn leven, man-van-gezag, alle soorten van gevoel bij zijn meisjes-leerlingen op te wekken. En Lenoor is nog niet eens als zoovelen: een dwepend schaapje. Geest en verstand bezit zij, oordeel en humor. Maar tevens een snakkend begeeren naar warmte, die zij thuis niet vindt: de vader dood, de kwasi-praktische, kwasi-verstandige moeder zelfvervuld en altijd bezig (ik zal er niet meer van zeggen; deze moeder trouwens lijkt mij een der vaagste figuren in Emmy van Lokhorst's roman). Hoe dikwijls is het meisje dagen lang alleen in huis! Geen broers of zusters heeft ze, geen enkele, echte vriendin. Is het dan wonder dat ook met haar - ondanks haar helderheid van blik, haar vlugheid en scherpte van oordeel - de vereerde en gevreesde directeur gemakkelijk spel heeft? Dat hij álles van haar gedaan krijgt?

Hij, Ferre, is een man als velen. Volstrekt niet gewetenloos, maar kinderlijk ijdel, zinnelijk, zelfgenoegzaam en toegeeflijk voor zichzelf. Menige lezer zal hem een schurk achten - ook ik was daar dikwijls niet ver van af - de schrijfster oordeelt hem

*) De vreemde woorden verbergen, voor wie even nadenkt, ook het onzinnige van dezen tilel niet! Amoureuse Perikelen, Verliefde Gevaren of Waagstukken? Wat zijn dat voor dingen?

nergens. Zij verhaalt, objectief, laat het oordeel aan ons over. Zij is er in geslaagd van dezen Ferre

een mensch te maken, even fel en sterk levend als haar Lenoor ons voor oogen staat. Ook haar gedrag veroordeelt noch vergoelijkt de schrijfster, zij vertelt ervan, zonder meer. Deze eerste roman van haar geeft een liefdesdrama dat een liefdestragedie wordt. Dramatisch is het zeker; Emmy van Lokhorst geeft weinig overpeinzingen van haar personen, zij doet hen handelen en spreken. Maar nu volgt.... de straf, zou men bij ouderwetsche romans gezegd hebben. Lenoor, na haar eindexamen, uit den Haag naar Amsterdam verhuisd, maakt daar kennis met Ferre's zoon, student in de medicijnen. Dat dit een - in artistieken zin - al te groot toeval genoemd kan worden, geloof ik niet. Zij heeft den jongen al vroeger eens ontmoet, geen van beiden hebben zij overigens veel kennissen in de groote stad. En natuurlijk moet z i j n z o o n haar interesseeren. In 't begin van hun omgang ziet zij dan ook alleen z i j n z o o n in den jongen Hugo. Doch dit verandert. Zij krijgen elkander lief....

Ziet gij de tragische situatie, lezer? Waarlijk, het is bijna een Oedipus-drama, in hoogst moderne verhoudingen dan!

Een huwelijk tusschen Hugo en Lenoor is natuurlijk onmogelijk. En het meisje begrijpt dit voortdurend. Haar strijd, vol lijden, vol schijn-overwinningen en nederlagen, is meesterlijk gegeven. Dit gedeelte van Emmy van Lokhorst's roman heeft mij zeer getroffen, ik vind het kortweg m o o i . Zal zij Hugo alles vertellen? Dan is ook alles uit! En o, zij kan het nog niet missen. Doch Hugo is een gezonde, normale jongen. Hij wil een huwelijk, voorafgegaan door een verloving. Hij wil ‘zijn meisje’ bij zijn ouders brengen. Al haar schijn-bezwaren tegen dit plan put zij uit. Dan zal Ferre zijn zoon, den student, komen bezoeken. En nu moet er gesproken worden. Vóór haar bekentenis verwerpt de goede Huug iedere mogelijkheid van verwijdering tusschen hen om iets uit haar verleden. Doch als zij gesproken heeft, ofschoon hij haar niets verwijt, weigert hij haar mond. Tegen zijn vader treedt hij op, vijandig, hatend, roept hem tot verantwoording. Zijn scheiding van Lenoor, hoe noodlottig noodzakelijk ook, geschiedt in weemoedige teederheid. Nijpend smartelijk, bitter weemoedig is dit slot - niet wrang.

De verleider Ferre heeft ‘zijn trekken thuis gekregen’, hij is gestraft. Hij, de zonder twijfel schuldige, met haar, de misschien niet geheel ónschuldige. Doch dat zijn gevolgtrekkingen van den lezer; de schrijfster zinspeelt er zelfs niet op. Zóó wreed is het leven, schijnt zij te willen zeggen, tot zulke ongelukken kan zij voeren, de menschelijke natuur!

En inderdaad, onze gevoelens na het lezen van dezen roman gaan hoog uit boven deernis en boven voldoening over 'tgeen men gerechtigheid zou kunnen noemen. Schrik en eerbied voor het leven, dat grillig en groot is, en niet met zich spotten laat, varen ons door de ziel. En verder: menschenliefde en bewondering. Als bij alle goede romanlitteratuur! Ons zelf hebben wij herkend in véél van de menschenzielen die daar ten leven gewekt staan, ons zelven beklaagd om hun zwakheid, hun onmacht - maar bewonderd de macht van de ziel die dit leven te wekken wist, genoten van haar kunnen, haar kunst.

Emmy van Lokhorst's eersten roman geheel overziende, treft ons dat ‘het geval’, in dit boek behandeld, misschien wel wat zonderling, wat zeldzaam of vreemd genoemd worden mag, maar dat de schrijfster, die het nochtans zoo levend en aannemelijk voor ons vermocht te maken, toch wel een zeer bizonder talent moet hebben.

En dat heeft zij dan ook zonder twijfel, deze jonge schrijfster, een groot talent. Als mensch misschien amper volwassen en stellig nog voor grooten en belangrijken groei vatbaar, heeft zij als schrijfster reeds een considerabele hoogte bereikt. Geen toeval is het zonder twijfel, dat het tijdschrift

Groot-Nederland eenigen tijd geleden een studie van haar hand over Guy de Maupassant bevatte. Geen toeval, want, hoeveel dat jeugdige opstel nog aan diepte tekort kwam, het bewees dat Emmy van Lokhorst gestudeerd heeft. Zij is geen schrijfster als vele anderen: door de natuur begiftigd met gevoel, begrip, argeloosheid van zegging, doch zonder veel litterairen smaak, artistiek besef. Zij is iemand die zich rekenschap geeft - vroeger zouden wij dit een mannelijke eigenschap genoemd hebben! Ook haar voorliefde voor Maupassant - als object van studie althans - is mij, nu ik dezen roman van haar gelezen heb, volkomen begrijpelijk. Veel heeft zij gemeen met den grootén franschman. Zijn hartstocht, in de eerste plaats, voor 't geval, voor het levensdrama als zoodanig. Maupassant liet zich niet afleiden. Hij verloor zich maar zelden in beschrijving van landschap, sfeer of natuur, hij verwaarloosde vaak zijn bijpersonen, hij wierp zich geheel op zijn verhaal, dat bijna altijd een liefdesverhaal is, een liefdesdrama, ook bij hem. Daardoor komt het ook eigenlijk, dat wij zijn korte verhalen beter geslaagd achten dan zijn romans. Van romans verwachten wij.... meer algemeenheid, meer omvatting, aanduiding ten minste. Een roman, in onze verwachting ervan, moet zich buiten de lijst voortzetten, een kort verhaal kan in zichzelf kompleet en goed zijn. Maupassants voortreffelijke romans, zij schijnen soms, in hun betrekkelijke wijdloopigheid, minder diep en schoon, dan zijn in hun sobere kortheid soms zoo feilloos treffende contes. Welnu, zoo iets - alle verhoudingen in acht genomen! - schijnt mij ook het geval met Emmy van Lokhorst. Haar kracht, als die van Guy, is haar hartstochtelijke, alles opofferende toewijding aan haar geval, haar zwakheid, als de zijne, een zeker te kort aan bezinning, uitbreiding buiten de lijst, haar gevaar - waarachtig, ik geloof: ook al weer als dat van Maupassant - de vingervlugheid, de virtuositeit!

Dit is een akelig woord! Een onbillijk woord zou het kunnen schijnen. Als ik niet sprak van gevaar alleen, als mijn woorden niet enkel een waarschuwing inhielden, dus feitelijk geen kritiek. Virtuositeit - maar al te vaak wordt deze kwalificatie met het epitheton ‘leeg’ verbonden. En leeg of hol, koud of ondoorvoeld is Emmy van Lokhorst's werk van nature niet. Zij is er te hartstochtelijk en te teeder voor. Zij geeft zich in haar werk. Zij is een echte vrouw van dezen jongsten tijd, weder vóór alles vrouw, zich voor geen enkele echtvrouwelijke neiging schamend. Virtuositeit, in min gunstigen zin, kan men stellig niet verwijten aan dat gedeelte van haar boek - door mij reeds als het mooiste naar voren gebracht - waarin van de ‘bezwaarlijke liefde’ tusschen Lenoor en Hugo verhaald staat. Hoe menige passage heb ik daarin, als voortreflijk, aangestreept. Hoe prachtig is daar soms de stemmingssuggestie, hoe treffend raak dikwijls de dialoog.

Ik moet mij bedwingen om niet te citeeren. Maar ik heb geen plaats voor gróóte stukken, en kleine geven geen indruk van wat ik bedoel.

Zoo is dus Emmy van Lokhorst's eerste roman. Het werk van een volbloed schrijfster. Ook zij, als Jo de Wit, behoeft nog verrijking van levensmateriaal, als ik het zoo nuchter mag uitdrukken. De twee overigens hebben veel gemeen. Beiden zijn zij echte vrouwtjes van dezen tijd, trotsch op hun echte vrouw-zijn, temperamentvol, fier en teeder. Jo de Wit's ingeboren gevoelsdistinctie belet haar tot zekere uitersten van zegging te gaan. Emmy van Lokhorst, driftiger, flapt het er soms uit, verbeten, of schreeuwt het er uit in trots. Toch lijkt op andere momenten juist de fellere de meer beheerschte; Emmy, geestiger, sarcastischer, bezit meer

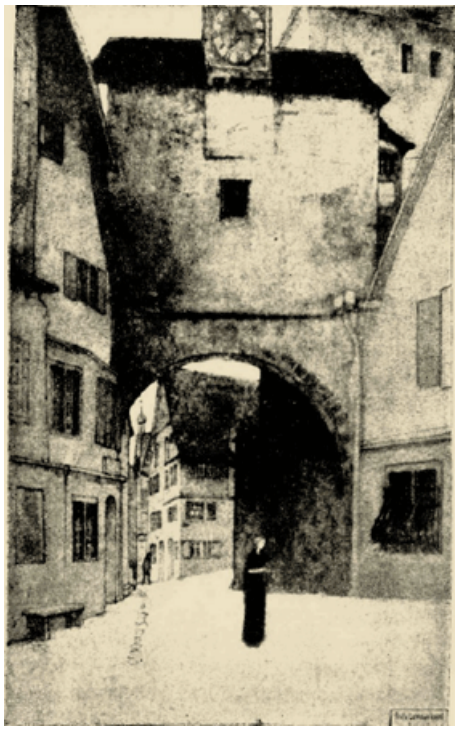
humor ook. Maar hun beider grootste gave is de teederheid wel, de lieve teederheid, die de harten doet zwellen en de handen mild maakt.

H.R.

Herman Robbers. Een oude Beiersche Stad, met prenten van Frits Lensvelt. Amsterdam, Uitgevers-Maatschappij ‘Elsevier’, 1918.

‘Want met alle respect voor onze moderne, en modernste bouwkunst - en wanneer ik dit zeg is het, zoo waarlijk, zonder eenigen bijsmaak van satire - het is toch maar een vreugde, dat er nog hier en daar plekjes op Gods aardbodem zijn, waar het “moderne verkeer” als 't ware nog niet doorgedrongen is, noch de eischen van ons overige moderne leven, en waar schoone kleinoodiën van onbewuste kunst en smaak, als deze oude beiersche stad, veilig en ongeschonden gebleven zijn, tot op dezen dag, en tot onze hartelijke geneugte’.

Zoo ziet gij, h o e modern de menschen ook zijn, de intieme bekoring van kunst uit vroegere cultuur-perioden, uit tijden toen men minder gewichtig over kunst redeneerde, zij treft dadelijk den waarlijk kunstgevoeligen. Het is dan ook niet door traditie dat schilders zich gaarne omringen met voorwerpen door het schrijnwerkers- en geelgietersgilde van vroeger gemaakt, dat zij de door gebruik gegroeide vormen van zeventiend- en achtiend-eeuwsche meubelen

DE RÖDERBOGEN TE ROTHENBURG, NAAR DE PRENT, IN KLEUREN, VAN FRITS LENSVELT, ILLUSTRATIE VAN ‘EEN OUDE BEIERSCHE STAD’.

blijven waardeeren. Zeer zeker echter is het 't ongezochte, het onopzettelijke schoon, dat uit die voorwerpen naar voren treedt wat hen aantrekt. Dit is het ook wat ons treft in oude gebouwen, oude poorten, oude intactgebleven steden. De indruk die deze op den kunstenaar maken is een geheel andere dan die welke moderne kunstvoortbrengselen zullen opwekken, al zal hij ook hierin het schoone weten te prijzen.

Me dunkt het is: dat wij er iets in terugvinden van de liefde van den maker, die niet het eerst, - misschien ook heelemaal niet - gedacht heeft een k u n s t w e r k te maken, maar wiens gevoel voor vorm en voor kleur, voor verhoudingen, hem een

ding deed scheppen waaraan wij zien dat het goed is. Zelfs al leggen wij onzen meest critischen maatstaf aan, en al ontdekken wij technische of aesthetische tekortkomingen, toch overheerscht de indruk van schoonheid, omdat, zooals Herman Robbers het zeer gelukkig uitdrukt: ‘het stamt alles nog uit de gelukkige tijden, toen de menschen, de rustige menschen, nog anders niets maakten om zich heen of zij maakten het goed en mooi, want zij maakten het met hun handen en met hun liefde’.

Het hehoeft ons dan ook niet te verwonderen, dat twee moderne kunstenaars als Robbers en Lensvelt onder de bekoring kwamen van de schoonheid eener stad als Rothenburg. dat zij genoten hebben van al deze ongezochte architectuur, van die kleur van de tallooze verfraaiïngen die als vanzelf aan deuren, ramen, trappen zijn aangebracht. 'Zij hooren', schrijft Robbers, 'innig bij het geheel, zij spruiten voort uit de gedachte van het vervaardigde, zij zijn bijzaak. Zie het houtwerk van de huizen, zie de tralies voor de vensters. Eenvoudig, doelmatig, en daardoor bevredigend, mooi. Rothenburg heeft geen enkelen beroemden "sierkunstenaar" voortgebracht. De schoonheid van deze stad is haar geheele voorkomen, haar stadsbeeld, de volkomen onopzettelijke tezamenstelling van hetgeen tegenwoordig artistieke motieven wordt geheeten, maar voor die middeleeuwsche bouwers niet anders was dan hun eigen, natuurlijke vormgeving'.

Het is geheel de geest der middeneeuwen die nog uit Rothenburg tot u spreekt, die Robbers dreef tot het schrijven van zijn verhaal, die Lensvelt de stille bekoring der architectuur deed genieten en weergeven. Want Lensvelt is op zijn best in de teekeningen waar juist het sprookjesachtige, de geheele afwezigheid van iets dat aan het moderne leven herinnert, de boventoon heeft. Over hem is als het ware de atmosfeer van Rothenburg heengegaan en hij heeft naast het teekenachtige van oude poorten en wallen de stemming van het geheel gevoeld en gegrepen. Wij zien dit aan zijn teekeningen van de Röderbogen, de Hospitaalpoort, de Kobolzellerpoort en de Klingerpoort, die nog minder het pittoreske dan wel de stille bekoring van Rothenburg weergeven.

En zoo is dit boek door samenwerking van twee kunstenaars, die beiden uit het moderne leven plotseling in een milieu van rust en kalmte, van oprechte en vredige schoonheid kwamen te staan, tot een zeer gelukkig en aantrekkelijk geheel geworden.

Ten slotte een woord van lof aan uitgever, drukker en binder, die eveneens samenwerkten om dat geheel waardig te doen verschijnen.

R.W.P. Jr.

Jan Toorop zestig jaar.

Den 20sten December a.s. bereikt Jan Toorop den zestigjarigen leeftijd. Het is geen bizondere verdienste om zestig jaar te worden, maar wel om het te worden op de wijze van Jan Toorop, altijd levend en werkend met jonge kracht. Jan Toorop is een der marquantste figuren der 19de-eeuwsche Hollandsche schilderkunst. Hij is een buitengemeen veelzijdig kunstenaar, wiens ontwikkelingsgang parallel loopt aan de ontwikkelingsgeschiedenis der moderne Hollandsche kunst. Zijne kunst maakte verschillende phases door, altijd in nauwe aansluiting bij de collectieve jongere bewegingen. De gang in de ontwikkeling van Jan Toorop is van het impressionisme over een fantastisch symbolisme naar het luminisme: der pointillisten onder Seurat en der divisionisten onder Signac. Ten slotte zette hij zich, in navolging der cubisten, tot eene meer stylistische volume- en vormduiding. In den laatsten tijd vertoont zijn werk een religieuse tendenz.

Zijn oeuvre overziend heeft hij voor ons de meeste kwaliteiten als de teekenaar van een gedistingeerd portret, als de fantastische symbolist die een noorsch en een

oostersch verbeeldingsleven openbaart en als de verfijnde décoratieve kunstenaar. Hij is een aanzienlijk talent met vele schitterende facetten, een bewegelijke, rustelooze geest, die in verschillende richtingen zich zocht te verrijken. De fout van dit talent is, dat het zich nooit voldoende heeft verdiept, dat het altijd de ontwikkeling der kunst verwachtte van eene hernieuwing der techniek in plaats van de verbreeding en verdieping der menschelijkheid.

Jan Toorop werd in 1858 geboren te Poerworedjo in Ned.-Indië. Tot zijn dertiende jaar ongeveer bleef hij in Indië. Vervolgens

bezocht hij de Leidsche H.B.S. In 1879 kreeg hij les van Tetar van Elven op de Polytechnische school en tot 1882 op de Rijksacademie te Amsterdam.

Van 1881-'83 vertoefde hij met Derkinderen te Brussel en in 1884 met Henri de Groux te Machelen, een klein Vlaamsch dorpje. Van nu af aan ontstaan zijne eerste gedateerde werken.

Uit 1884, in welk jaar hij lid werd van 'Les Vingt', dateeren: De Gauwdief, Le respect à la mort, Het zelfportret in Javaansche gewaden (Boymans-museum, Rotterdam), in 't zelfde jaar eerst te Spa, later in l'Essor te Brussel geëxposeerd, La débacle (coll. Anna Boch, La Louvière, België), Le Faucheur, Après l'enterrement, 't laatste door bemiddeling van den beestenschilder Alfred Verwee aangenomen op de Driejaarlijksche te Brussel, (de twee laatste doeken zijn overschilderd), Het werkmanskind met het groote ronde brood (coll. Henri v.d. Cruysen, Brussel) en 't Zieke jongetje (coll. Ahn).

Uit 1885 dateeren: Dame en blanc, Trio fleuri, de Theems, dit laatste uit den Londenschen tijd, door Turner geïnspireerd en met het paletmes in duistere kleuren geschilderd, Straatorkest te Londen, Visschersmeisje. Uit 1886-'87 o.a. Voor de werkstaking en Na de werkstaking. Uit 1870 o.a. Before the door of a house of refuge, uit 1888-'90: Uit de Nes (gediviseerd), Delirium, Hetaere etc.

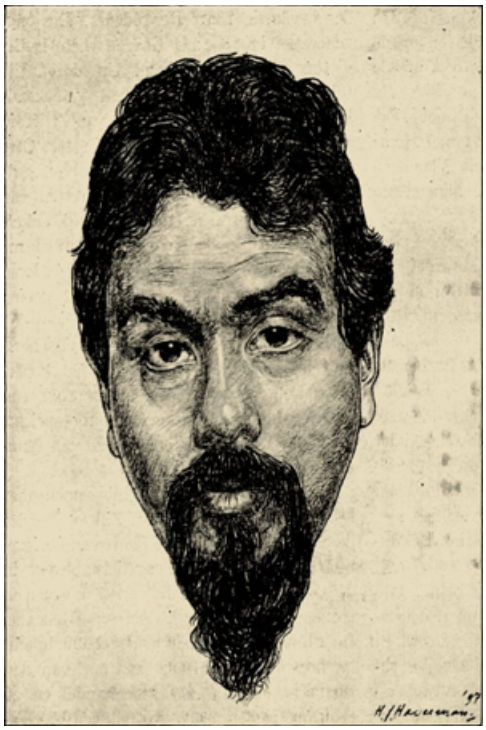
Van April 1890 - Mei 1892 vertoefde hij te Katwijk a/Zee, na Katwijk woonde hij bij den Haag (villa Libau) tot 1895, na 1895 te Den Haag. In '99 was hij weer te Katwijk (drooge-naaldetsen, pointillés). In 1891 ontstaan de eerste portretten, het belangrijkste gedeelte van zijn oeuvre, o.a. dat van Zuster Nellie (mevr. Ary Prins) (museum-Zürich), in 1892 de portretten van Bétha de Waard en van Dr. Doorenbos. Van 1890-1914 ontstaan onder den invloed der lezing van de Imitatio Christi van Thomas à Kempis verschillende symbolieke werken: Tijd en Eeuwigheid, Dalende gelooven, in 1890: Orgelklanken, De tuin der weeën, in 1891: De rôdeurs, De jonge generatie, in 1892: O Grave, where is thy victory, De drie bruiden. Uit dezen tijd tot 1903 zijn de in potlood geteekende kinderportretten van Zusje van 't Hoff, Betsy Schultze, Annetje de Meester, Otto Repelaer van Driel, Elsa Lukwel etc., de Markermeisjes uit 1901, de portretten van pastoor van Stralen (1902 en 1904), enkele etsen, De kruispolka (1901). Het symbolisme is vertegenwoordigd door Geloof en loon.

Ook zijne werkzaamheid op het gebied der nijverheid is veelomvattend: in 1900-'01 verschaft hij werk aan Katwijksche visschersjongens door hen 's winters aan het koperdrijven te zetten, zooals hij in 1911 een kunstnaaldwerkschool te Domburg opricht, waar hij décoratieve ontwerpen van hemzelf doet uitvoeren.

Van 1901-'02 werkte hij samen met Derkinderen, Roland Holst, Zijl en Mendes da Costa voor de Nieuwe Beurs van Berlage, waarvoor hij o.a. drie sextiel-tableaux in de voorhal vervaardigde, verleden, heden en toekomst van den handel voorstellende. In 't intérieur van het beursgebouw bracht hij keramische tableaux aan o.a. van den rijstbouw en van den korenhandel en 26 tableaux in keramisch grès als een aaneengesloten fries (gebakken in de ovens van Rozenburg). In 1903 voltooide hij de sgraffito-tableaux in de Graanbeurs en van 1904-'06 de keramische tableaux. Hij voert eigenhandig de nissen in gekleurd keramisch grès uit, die hij aan de St. Aloysiuskapel van de nieuwe St. Bavokerk te Haarlem schenkt. Hij maakt hiermede een aanvang in 1906. Hij ontwerpt de ramen, het altaar en de mozaiekwerken met episoden uit het leven van den Hl. Aloysius. Hij maakt émails, die gebrand worden

op de fabriek van Deurvorst te Ulft, o.a.: Madonna en 't Kind, 't Agnus Deï, voor 't altaar dat hij zelf bouwde in de St. Willebrordus-kapel (architect Ludwig) te Domburg.

Voorts broches, kruisen, portretten, vignetten etc. in émail.

JAN TOOROP, DOOR H.J. HAVERMAN, 1897.

Op den steen teekent hij affiches o.a. in 1889-'90 voor ‘Het boek der verbeelding’ (Louise Ahn) door de maatschappij ‘Elsevier’ uitgegeven, hij illustreert Vondels Heerlyckheid der Kerke, in 1907 ontwerpt hij de bandversiering voor ‘Het R.K. Kerkgebouw’ door Nieuwbarn O.P. Theol. Lect., in 1914-'15 de bandversiering, illustraties en typografische verzorging voor ‘Aan den einder’ van Miek Janssen enz. enz.

's Zomers vertoeft hij doorgaans te Domburg. Hier ontstaan de gepointilleerde landschappen en de gediviseerde schilderijen, betrekking hebbende op den arbeid o.a.: De houthakker, Het gebed voor den maaltijd etc. In dit verband mogen ook de teekeningen uit een waskaarsenfabriek genoemd worden.

Na zijn overgang tot het Katholicisme in 1905 ontstaan des winters: Ave Maria, Meisje met de engel van Het Allerheiligst Hart en de Kersttryptiek. Voor dit laatste werk schonk Paus Pius X hem eene zilveren médaille met zijn borstbeeld. Apostel-teekeningen.

Uit 1909 dateert verder de Christus Eucharisticus, uit 1912: De Heilige Vrouw van Lourdes, uit 1913: Ecce Homo, Dante, Het dal der rozen, Liefde en Verrijzenis, uit 1914: Brugge of de Goddelijke liefdegang, De non, 't Heilige schreed.... (Stedelijk Museum te Amsterdam).

Voor de altaar-tombe in de kapel van St. Franciscus te Amsterdam maakt hij Het laatste avondmaal.

Portretten maakte hij voorts nog van Dr. Mr. Charles Raaymakers, S.J., van pastoor Ariëns, pater Borromeus de Greve, pastor Hugo Verriest, Generaal J. Drabbe (1914), F. Deurvorst (1914), L.J. Veen, Mevrouw Annie van Schendel (1915), Monseigneur Callier, bisschop van Haarlem. Geschilderde portretten van Dr. H. Muller (1904), Prof, Dr. Schörs, Arthur van Schendel etc.

Als eene voortzetting van zijne schilderingen van den arbeid ontstond in 1915 de groote zwartkrijtteekening van den ‘Mijnwerker’ (eigendom Dr. Poels, te Welten).

Ziehier een kort en onvolledig overzicht van de veelzijdige werkzaamheid van dezen zestigjarige. De uitgebreidheid van dit oeuvre kan zeker niet nalaten respect af te dwingen.

AQUARIUM, DECORATIEF PANEEL, DOOR W.A. KUYKEN JR.

Dat hij zich nog lang moge verheugen in het behoud van zijn oude (jonge) kracht! De schoonste dingen mogen wij nog van hem verwachten, want naar het woord van den ouden Delacroix begint een schilder zijn kunst pas te leeren, wanneer hij geen haren en geen tanden meer heeft.

KASPER NIEHAUS.

Tentoonstelling van Nederlandsche kunstnijverheid in de Maatschappij voor Beeldende Kunsten te Amsterdam

Deze tentoonstelling, onder leiding van Lion Cachet ingericht, verschilt in zooverre van anderen, (de Rotterdamsche en dergelijken) dat niet het principieele en rationeele er op den voorgrond treedt, maar er in eerste instantie naar schoonheid is gezocht.

Waar men zoo gaarne, en terecht, de kunstnijverheid als k u n s t u iting geaccepteerd ziet en niet als een product van technische overwegingen, daar missen wij, in veel wat als hedendaagsche kunstnijverheid ons wordt aangeboden juist de eigenschap die het boven een goed verzorgd nijverheidsproduct verheft.

Er wordt in kunstnijverheidskringen (misschien elders ook) wat veel gepraat, wat zwaar geboomd, wat diepzinnig gedacht, en het resultaat hiervan is dan wel ernstig overwogen, nauwkeurig gecomponeerd werk, maar de heilige vonk, de geniale greep ontbreekt er aan. Soms, men houde mij ten goede, zou ik wel eens wenschen dat het iets minder volmaakt was, dat er technisch, methodisch, dogmatisch iets op aan te merken viel, maar dat daarvoor in de plaats de frissche geest van den maker, diens gevoel en liefde er uit te speuren viel.

En nu zien wij juist op deze kunstnijverheidstentoonstelling werk van kunstenaars, wier persoonlijk gevoel nog wel eens boven

de eischen van bestemming en materiaal uitbreekt.

Dat echter juiste vormgeving in verband met gebruik en materiaal, samen kan gaan met zeer eigen schoonheidsbeginsel, ook d i t merken wij hier op, en daarbij tevens dat opdringerige moderniteit onnoodig is. Zoo zijn Dijsselhofs meubels nòch modern, nòch kunsthistorisch, en toch zijn zij van een onverdachte schoonheid en doelmatigheid die wij in de kunstwerken van alle tijden terugvinden, Ook het werk van Cachet, die hier geperste bespanningsstof laat zien, is van een distinctie die evenzeer uit de 17e als 20e eeuw kon zijn; evenals De Bazels meubelen. Van der Sluys daarentegen vertegenwoordigt 't op ende op moderne meubel, zwaar massief, gewild eenvoudig. Hier overweegt de zucht om modern te zijn boven de schoonheid. De meubeltjes van Van Haren Noman zijn hoewel niet sterk persoonlijk van een sierlijkheid die aangenaam aandoet.

De ceramiek is hier door Brouwer, Vet en Nienhuijs vertegenwoordigd; van wien Nienhuis met prachtige specimen voor den dag komt. Er zit in zijn werk de charme die Japansche potterie heeft, dat schijnbaar

BATIK, DOOR EVERT LUXEMBURG.

toevallige, maar toch zoo zeker bewuste in glazuur en vorm.

Een afzonderlijke groep vormt hier het werk der dames-kunstnijveren, die deels borduren, weven, batikken of kant maken; en juist bij deze zijn er, die door eerzame naaldwerk-specialiteiten niet technisch-fähig genoeg gevonden worden, maar die daarentegen gevoel voor kleur en harmonie hebben wat m.i. daar wel tegen opweegt. Kleur zit er in Nelly Bodenheims vuurscherm, en weer geheel anders in Mej. de Neeve's weefsels, in mejuffr. Koopmans batiks, in Christien van Zeegens vogels en visschen. Het zijn alle persoonlijke uitingen van kunstenaressen die iets te zeggen hebben en gelukkig ontsnapt zijn aan het ‘ornamentengedoe’ dat ook al modern heet.

Deze rubriek vinden wij hier gelukkig niet terug, en de ornamentaties die wij zien in het ciseleerwerk van Kriege, in het cloisonné van Kuyken, in het batikwerk van Luxemburg zijn te veel van eigen vinding om een onaangenamen bijsmaak te hebben.

De ontwerpen van mej. Marie Kuyken, en trouwens de geheele uitvoering dezer panneaux is van een verrassende oorspronke-

lijkheid, van een nieuwe versieringswijze die mij zeer bruikbaar toeschijnt voor velerlei doeleinden.

Ook Luxemburgs batiks, die even exotische herinneringen wekken, zijn een belofte voor versieringen die ons uit de schema's weer terugvoeren naar de logische indeeling van het vlak.

Opmerkelijk, en genoegelijk is het, in dit milieu den beeldhouwer Zijl aan te treffen, wiens werk juist zoo weinig dogmatisch, zoo weinig systematisch, zoo weinig principieel, maar zoo heerlijk geniaal is.

Men ziet het, 't is een heel bijzondere tentoonstelling van kunstnijverheid geworden, eene die ons deed zien dat er nog iets anders gemaakt wordt dan datgene waar de moderniteit duimen dik opligt.

R.W.P. Jr.

Oorlogsteekeningen van M. Bauer bij Van Wisselingh & C°.

Lezers van de 'Kroniek' van den onvergetelijken Tak zullen zich de periode herinneren, waarin Bauer onder het pseudoniem Rusticus de fraaie prenten bijdroeg, die onder zijn lithografisch werk een zoo voorname plaats blijven innemen. Hoe luchtig en toch pakkend waren zij, met welk een losse hand waren ze er op gegooid, welk een leven en atmosfeer was er in, en hee geestig waren figuren en dingen! Men denke aan een prent als 'De Sirocco waait', met Umberto die in den storm zijn kroon vasthoudt, of die 'Begrafenis van de Nederlandsche Etsclub'. In al die prenten was een zwierigheid, die alleen de improvisatie, en dan slechts de improvisatie van een geniaal teekenaar bereikt.

Nu, gedurende dezen oorlog heeft onze groote etser, louter als ontboezemingen voor eigen vermaak, zoo lijkt het mij, misschien wel zoo terloops bij de thee, teekeningen gemaakt van kras anti-Duitsche strekking. Waarom ze eerst nu tot openbaarheid worden gebracht, weet ik niet; er zijn redenen, waarom men ze ten tijde van het ontstaan nog meer gewaardeerd zou hebben. Ze zijn alweer echt geïmproviseerd, luchtig met een penseel geteekend en dan slechts met enkele kleuren even getint, en dat op een zoo expressieve en pittoreske wijs.

De Duitsche Keizer is bijna op al deze teekeningen aanwezig, als symbool van het Prussianisme en militarisme. De vondsten zijn dikwijls voortreffelijk. Zoo is er een waar men het 'ei van Columbus', met de trekken van Wilhelm, door den president van het eens door dien Columbus ontdekte rijk neer ziet zetten. Meer élan, meer praal van hand, bij visionnaire barheid is in de teekening 'De nieuwe kanselier', waarop men een dood den bloedigen zegewagen ziet voortjagen. De 'halve Maan gaat onder', een hoogst eenvoudige teekening, waarop de stemming-aanduiding in eens raak is, en 'Zwaar Weer', waarop men den Keizer met Germania in een schuitje bij onweer met fellen bliksem ziet, is prachtig van uitdrukking, terwijl de kleur die de elementen in hun woede weergeeft, er als het ware in eens opgegooid schijnt. Geestig is dan weer 'de Vredespijp wil niet trekken'.

Bauer heeft, behalve zijn fraaie hand van teekenen en zijn fantasie, nog een eigenschap, die hem als spotprentteekenaar van professie zeer zou te pas gekomen zijn. Hij heeft een vinding, die de opmerkingen in een bondige en rake formule dringt.

Ik noemde al ‘Het ei van Columbus’. Een andere teekening heet ‘Stars and Stripes’, de sterren en strepen verschijnen voor het oog van den in dat orgaan getroffen bokser, Duitschland.

Als spontane ontboezemingen van een artiest zijn deze teekeningen uiterst merkwaardig.

C.V.

J. Geerlings in den kunsthandel van Jac. de Vries te Arnhem.

Zooals het met meer verdienstelijke Gel-

J. GEERLINGS. IN MOBILISATIETIJD.

dersche schilders is gegaan, die in hun bescheidenheid tot in lengte van dagen op den achtergrond bleven en te laat de waardeering vonden, die hun toekwam, zoo is het ook alweer gesteld met den Arnhemmer J. Geerlings, die weinig bekend en geenszins roemzuchtig in een zekere afgezonderdheid leeft en die toch zulke mooie werken schept, dat het een onbillijkheid tegenover zijn bizondere verdienste zou zijn, daarvan niet eens te getuigen, nu hij bij den heer Jac. de Vries een 14-tal doeken tentoonstelt.

Men ziet op exposities zelden werk van Geerlings, hij produceert niet veel en wat hij maakt is ook weer niet van dien aard, dat het onder de bonte menigte sterk de aandacht trekt. Het is namelijk ingetogen en niet modern, in den gewonen zin van dit woord, - hetgeen nog volstrekt niet wil zeggen, dat het uit den tijd of niet een uiting van dezen tijd is -, maar doorwerkt is het en doorleefd en het getuigt bovendien van een groote technische kennis; een factor, die men tegenwoordig wel eens te gering wil schatten.

De schilder Geerlings is een krachtige figuur, zijn kunst is niet gericht op de verfijning, geen minutieuse vormweergave of verfijnde realiteit van kleur streeft hij na. En in zijn werk treedt nooit het sentimenteele naar voren, ook al roert hij soms meer recht streeks de gevoelssnaar aan. Krachtig en breed van opvatting blijft hij steeds, zijn kleur is zwaar, geen zucht tot vermooiïng beheerscht zijn palet.

Hij is een karakteristiek Geldersch schilder, die gaarne zijn onderwerpen ontleent aan het Geldersche landschap en vooral aan het leven van den Gelderschen buitenman. Maar ook de Gele Rijders zijn hem een geliefkoosd object: hun paarden, hun stukken, het geweld, waarmee ze door het losse zand stuiven, zoodat het opwervelt tot boven hun hoofden, die bijna geheel kolbak zijn - dat alles geeft hij als een stuk leven. Vooral paarden schildert hij graag en hij beheerscht dit onderwerp volkomen. Hij ziet ze niet decoratief, niet om de kleur of om de schoone lijn, maar hij geeft ze in de eerste plaats als levende wezens, in hun volle gespierdheid, met hun krachtig modelé, hun brieschenden adem, en den klop van hun vurig bloed. Paarden in volle

actie schildert hij en paarden in rust, onbewogen of droomerig. Zie de beweging van de springende en steigerende paarden, zooals

ze in volle vaart den mullen zandweg komen afstormen met terzijde de officier, gezeten op een ros van edeler ras. Het onderscheidt zich van de sterke bonken der Gele Rijders, door zooveel schooner lijn, fijner ledematen, gevoeliger polsgewricht en sierlijker stand.

En elders het boerenpaard, dat zoo geheel één is met het Geldersche landschap. Het loopt voor een kar in loomen tred of het trekt den ploeg gemakkelijk door den lichten grond. Of ook de ruige paarden van de zware klei, hoe weet hij ze weer te geven in hun kracht en hun werkvaardigheid! Altijd hebben zijn paarden de losse beweging, de natuurlijkheid van stand en actie. Hun bouw is grondig bestudeerd, zuiver van typeering is de plastiek en kernig waar beweging wordt aangeduid. Men voelt, dat elk onderdeel bewust raak is neergeschilderd; geen lijn en geen houding vallen uit den toon.

'In Mobilisatietijd' noemt Geerlings een der hierbij gereproduceerde doeken. Tragisch is het van opvatting: de zware, druilerige regenlucht, de modderige weg, de oude boer, die zijn gemobiliseerden zoon moet vervangen en mistroostig naast de kar voortsjokt, alles stemt even somber. Van 's levens vreugde daarentegen getuigt een kleiner werk, 'Zomer' getiteld, - een vrouw met haar zoontje in 't gras zittend onder een paarse parasol. Evenwel geen lichtschildering hier, geen felle kleuren van zonnebrand en donkere schaduw, maar de innige verhouding tusschen moeder en kind, hun ongedwongen samenzijn gaf hier de schilder.

J. GEERLINGS. ARTILLERIE OP DE HEI.

Als antipode van het luminisme, dat de uiterlijkheid weergeeft, is de kunst van Geerlings verinnerlijkt. Het is niet de uiting van een felbewogen gemoed, het is rustig, verheven, bezonken. Er is iets in van de wijze geesteshouding, die een kunstenaar na vele jaren van strijd verwerft.

B.J.K.

Wally Moes † 1856-1918.

Na een zeer langdurig lijden, gedragen met grooten moed en bewonderenswaardige berusting, is Wally Moes overleden. De laatste jaren verhinderde haar de pijnlijke

rheumatische kwaal waaraan zij leed, het schilderen en teekenen, en het is dan ook reeds lang, dat haar belangstelling en liefde voor de menschen, de nederigen uit haar omgeving, het Gooi, zich op een andere wijze dan door de beeldende kunst uitte: in haar gevoelige en van humor doorstraalde geschreven schetsen.

Dat letterkundig werk is een waardig vervolg op wat zij als schilderes gegeven heeft. Er was in haar altijd belangstelling

voor het echt landelijke, het dorpsche, het nog niet door vreemdelingen-invasie en exploitatie van het curieuse bedorven volk naar het schoone, armelijke, nog eenigszins verwilderde Laren dat zij vond.

In haar portret- en figuur-kunst heeft zij dat sentiment gebracht. Haar uitbeelding van den Laarder boer, van de vrouw, van het meisje heeft iets romantisch, zij keek deze menschen

STUDIEKOP.

niet aan als de schilderachtige en typische stoffeering van een atmosferisch-interessant interieur. Zij was de verwante, in het zoeken naar karakter, het streven naar preciseering, van Jan Veth en Haverman, maar haar vrouwelijkheid sprak daarbij mede, werd tot subjectiviteit, werd tot een romantisch doorvoelen van het object. Zij gaf in haar portretteering en genre-schildering, in koppen en groepen vooral sentimenten, het sentiment van de moederschap, van de vroomheid, van de kinderlijke onschuld, van de berusting der ouden van dagen. Zoo wijkt haar werk, dat soms wel week werd, maar gewoonlijk vrij bleef van het zoetelijke door een eerlijk verband met het waargenomene, zoo wijkt haar werk evenzeer af van dat der intellectueele portrettisten en figuurschilders die ik noemde, als van dat der zoekers naar een picturale stemming vooral. Haar kunst is hierin zeer persoonlijk, en staat in onzen tijd zeer apart.

Het ligt voor de hand hier te denken aan zekere verwantschap met sommige Duitsche kunst, waarbij men evenzeer het gevoelige ziet samengaan met de beheerschte vormbepaling; het is dan niet aan modern Duitsch werk dat wij denken, maar aan fijne portrettisten en teekenaars der Hamburger school in den romantischen tijd van de eerste helft der negentiende eeuw. Maar haar eigen, aparte kijk op de menschen is ongetwijfeld gevoed door een waarneming van, en een innige deelneming aan het leven der zorgelijke en vrome, en toch in vele nog eenigszins barbaarsche

heidebevolking om haar, een belangstelling, dieper gaande dan bij schilders meestal het geval is, en die zich later in haar letterkundig werk zoo boeiend heeft geuit.

In den kring van kunstenaars die haar kenden, hoogachtten en liefhadden, en stellig ook door velen onder hen, wier leven zij met zooveel toewijding beschreef, wordt Wally Moes met weemoed herdacht.

C.V.